תנ״ך · אחרונים · חיד״א

פני דוד

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פני דוד

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פני-דוד/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

עמוד שער 4
בראשית 4
בראשית 4
נח 26
לך לך 38
וירא 53
חיי שרה 81
תולדות 102
ויצא 119
וישלח 138
וישב 153
מקץ 176
ויגש 188
ויחי 199
שמות 227
שמות 227
וארא 238
בא 246
בשלח 257
יתרו 273
משפטים 285
תרומה 294
תצוה 300
כי תשא 309
ויקהל - פקודי 320
ויקרא 326
ויקרא - צו 326
שמיני 334
תזריע 340
אחרי מות - קדושים 348
אמור 354
בהר - בחוקותי 361
במדבר 371
במדבר 371
נשא 378
בהעלותך 385
שלח 393
קרח 402
חקת 413
בלק 426
פינחס 434
מטות 443
מסעי 448
דברים 454
דברים 454
ואתחנן 464
עקב 477
ראה 490
שופטים 512
כי תצא 519
כי תבא 528
נצבים 534
וילך 541
האזינו 545
וזאת הברכה 552

עמוד שער

פני דוד

פנים לתורה רמזים פירושים הערות על התורה כסדר הפרשיות. ענינים נפרדים ציצים ופרחים מיני דשאים והיו לאותות עשה להם סימניות אחד קראתיו פני דוד כי הוא פנים מפנים שונים בדרכים חלוקים ואופנים נבדלים מיני קטני"ות ויען בושתי ונכלמתי איך אשא פנ"י אפי זוטרי וארה ואפול על פנ"י עד שיתפקקו כל חוליות זאת היתה לי שמתי פנ"י לפני"ם בישראל כפני חמה ב"ו יבא ברנה נמוקי **רבינו ישעיה הראשון מטראני** ז"ל וקצת מפירושי רמזי **רבינו אפרים ורבינו מהר"א גרמיזא בעל הרקח וחברוהי קדישין** זי"ע והמה בכת"ובים וקצת מפירושי **גדולי ישראל** אשר שמעתי או ראיתי בכ"י דבר בשם אומרו והיו למאורות נרות המזרחי"ות איכו השתא צהבו פנ"י על כן אמר לבי בקשו פנ"י דאי לא דלית חספא לא משכחת כתרי אותיות. יהא רעוא נגד פני עליון את פניך ה' אבקש יאר פניו **אתנ"ו סל"ה** (לפ"ק) לעלות וליראות על אדמת הקדש ומתורתך תלמדנו אגדתא ושמעתא אתקוש הויות:

פי המדבר אדם מועט זוטר ובסיר חיים **יוסף דוד** בכמה"ר **יצחק אזולאי** זלה"ה מתהלך בגן עם קדישי עליונין במעונות אריות:

נדפס פה **ליוורנו** יע"א

בדפוס המשובח של החכם כמהר"ר **אליעזר סעדון** נ"י:

בראשית

בראשית

פירוש א

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ:

אפשר לרמוז כי תיבת בראשית הוא אותיות בארשת י' שם רמז בעשרה מאמרות נברא העולם. ועיין מה שכתוב בפתח עינים במשנת בעשרה מאמרות בס"ד. ואני שמעתי מזקן אחד ודחיל חטאין דתיבות בראשית ברא עם ב' כוללים גימטריא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד עד כאן דבריו זלה"ה. והנאני כי תחילת התורה שם רמז יחודו יתברך וכל הכונות אשר בסוד היחוד שהן רמוזות בתיבות אלו כמו שאמר בזהר וכתבי האר"י זצ"ל הכל רמוז בתחילת תורתינו הקדושה ואחר זמן רב נזדמן לידי לשעה ס' צבי קדש וראיתי בסוף דף ב' שכתב גמטריה זו והוסיף דמ"ה פתח רבינו הקדוש בתחילת המשנה במצות ק"ש ע"ש:

פירוש ב

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ:

בראשית בתרגום ירושלמי בחוכמא ברא ה'. ודבריו פשוטים על פי הזהר הקדש דראשית הוא חכמה כדכתיב ראשית חכמה יראת ה' וכתיב בחכמה יסד ארץ בחכמה יסד ברתא וזהו צירוף בראשית בית ראש בית רמז למלכות ראש לחכמה דבאבא יסד ברתא:

ואפשר לרמוז דסוף התורה לעיני כל ישראל נמצא מסיי' למד ובית של בראשית הם ל"ב וראשי' חכמה רמז לב נתיבות חכמה:

אי נמי אפשר במשז"ל והביאו זרע ברך ח"ג בסדר זה שדוד הע"ה היה סובר שהחכמה בראש ולזה פתח ספר תהלות באלף ושלמה הע"ה נחלק עליו שהחכמה בלב ולכן פתח ס' משלי במם לרמוז שהחכמה בלב כמו שהמ"ם היא באמצע אותיות וז"ש דהע"ה בני אם חכם לבך שאם העיקר כמותך דהחכמה בלב וזהו חכ"ם לב"ך אף שהוא נגד סברתי ישמח לבי שכשהבן נוצח לאב ישמח כמו שאמר נצחוני בנ"י נצחוני זהת"ד הרב זרע ברך ח"ג עיין שם באורך:

ואפשר לרמוז כי פתח דהע"ה התהלים באשרי שהוא אותיות ראשי שהחכמה בראש. אם כן ראש י' דויד הוא רמז למחשבה כמו שאמר רש"י פ' בשלח יוד על שם המחשבה והיא חכמה יו"ד של שם המיוחד. ולפי סברת שלמה שהחכמה בלב לכך התחילה התורה בית וסיימה ל שהוא לב. והנשאר מתיבת בראשית הרומז לחכמה וזהו לב ראשית שהחכמה בלב:

אי נמי בראשית צירוף אשרי בת שם רמז על הנשמה שהאדם נברא מהשמים והארץ ומכל העולמות ועל ידי התורה והמצות מקשר העולמות וממשיך השפע לכלם. ובזה יתורץ חקירת הראשונים דהנשמה קודם בואה לעה"ז מלחם אביה תאכל ונהנית מקדשי שמי' ואמאי נבראה בגוף ובאה להעול' הזה שהוא מסוכן מאד ותא חזי בארבע מצינו שמתו בעטיו של נחש דוקא ד' וכתיב אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ומרן ז"ל תי' לחקירה זו דמאן דאכיל דיליה וכו' והמגיד קלס תירוצו כמו שאמר בס' מגיד משרים ע"ש והמפרשים נשתמשו הרבה בזה כידוע. אמנם ע"פ האמור ניחא דע"י ביאת הנשמה בעוה"ז מתקשרים העולמות שמתחברים נר"ן וד' יסודות ועי"ז מקשר כל העולמות וממשיך השפע לכלם. וכמו שביאר מז"ה הבאתי דבריו בס' הקטן ראש דוד פ' משפטים ע"ש ומבואר דלא סגי כי אם בבריאת האדם בעה"ז והנה הסבא קדישא דורש וכי ימכור איש את בתו על הנשמה. וזה רמז אשרי בת כלומר לא יקשה על בריאת האדם כאמור כי אשרי בת אשרי הנשמה שבאה לעה"ז כי ברא אלהים את האדם כי על ידו מקשר את השמים ואת הארץ ובא שפע לכלם וקשר כל העולמות ודוק הטב:

א"נ ירמוז ונקדים מ"ש הרב זרע ברך ח"ג בסדר היום דף ב' ע"ד דרבותינו זכרונם לברכה כינו לת"ח בת כי אמרו דהתורה מגנא ומצלא מהחטא ומיצה"ר ואמרו דכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו והת"ח הוא מסוכן לחטוא יותר ופירשו המפרשים דאם הת"ח יושב באהל של תורה תמיד ואינו יוצא כי אם קור' ושונה זה הת"ח נשמר מהחטא אך אם מקיים יפה ת"ת עם דרך ארץ ויעסוק במשא ומתן ואז היצה"ר מתגרה בו ומסוכן יותר לחטוא ולכך מדמה הת"ח לבת שיושבת תמיד פנימה ע"ש באורך ולכן התורה פתחה בראשית שהוא צירוף אשרי בת כלומר שהתורה צריכה שיהיה הת"ח כמו בת שלא יצא אנה ואנה ובזה ניצול מהחטא וזה רמז אשרי בת אשרי המשים עצמו כבת שיהיה פנימה יושב אהל. ובזה יתבאר אצלי מ"ש ביומא דף ע"א אליכם אישים אקרא א"ר ברכיה אלו ת"ח שיושבים ודומים כנשים ועושים גבורה כאנשים ולכאורה צריך טעם שמדמה הת"ח לנשי' ורש"י פי' שם תשושי כח כנשים. אמנם ע"פ האמור אפשר דמדמה אותם לנשים שהם כמו הנשי' דכתי' בהו כל כבודה בת מלך פנימה ועוסקי' בתורה או מתגברים על יצרם כאנשי' שאין היצה"ר יכול להם ודוק:

פירוש ג

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ:

אפשר לרמוז דתיבת בראשית הוא אותיות בית ראש כמ"ד ישא אשה ואחר כך ילמוד תורה וזהו בית ראש אין בית אלא אשה הוא רישא טרם לעסוק בתורה. ואחר זמן ראיתי בז"ח דף ד' במדרש הנעלם שם ע"א וע"ג דרש ראש להכין בית בתחילה ואחר כך ישא אשה:

ואולם דרשינן סמוכים סו"ף דבש אמרי נועם נושא משך תחיל' חכמה כי הנה נודע דכל הנכבשי"ם כבשי דרחמנא ותעלומות סתר עליון מסתרים שמו כגובה הרזי"ם הדברים מגיעי' לשרידי' אשר ה' קורא בני עליה עיני העדה ולאו כל מוחא סביל דא וכאותה ששנינו פ' אין דורשין וזה ירמוז לעיני כל ישראל הן הן ראשי אלפי ישראל וקדישי עליון להם יאתה לדרוש בראשית ברא אלהים וכבוד מלכים חקור דבר במעשה בראשית ומעשה מרכבה בסוד קדושים רבה לא כן להמון ישראל עליה' אמרו במופלא ממך אל תדרוש:

פירוש ד

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ:

סופי תיבות אמת. אפשר לפרש במ"ש הרב פרשת דרכי' במ"ש בעירובין דף פ"ו דרש רבא בר מרי מאי דכתיב ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרוהו ישב עולם לפני אלהים אימתי בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו ופירש הרב ז"ל דאמרו רבותינו זכרונם

לברכה בראשית ברא אלהים בתחילה עלה במחשבה לברא העולם במדה"ד ראה שאין העולם מתקיים הקדים ושתף מדת רחמים למדה"ד והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים והיינו דק"ל איך קאמר ישב עולם לפני אלהים והלא אין העולם מתקיים במדה"ד לז"א אימתי בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו והכונה דאז"ל ע"פ השקיפה ממעון קדשך בא וראה כח מתנות עניים שהופך מדה"ד למדת רחמים שכל השקפה שבתורה לרעה חוץ מזו וא"כ בצדקה יכול לישב עולם לפני אלהים שמהפך מדה"ד למ"ר עכ"ד ע"ש בדרוש י"ח. ואמרו בתנא דבי אליהו זוטא פ"א אין אמת אלא צדקה שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ע"ש ועפ"ז מבואר דהכתוב אמר בראשית ברא אלהים דהיינו שעלה במחשבה לברא העולם במדה"ד וכי תימא אין העולם מתקיים לזה רמז בסופי תיבות אמת דהיינו צדקה כמו שאמר בסדר אליהו זוטא כלומר דע"י הצדקה העולם מתקיים במדה"ד דהצדקה מהפכו מדה"ד למדת רחמים. ואפ' שזכ"ה ראש דברך אמת ולעול' כל משפט צדקך הכונה ראש דברך תחילת התורה אמת בסופי תיבות כמו שפי' המפרשים וכונת התורה כי לעולם כל משפט צדקך כי בזה העולם יתנהג במשפט ויתקיים כי הצדקה מהפכת מדה"ד למדת רחמים. והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים כי ארץ הם העניים ושמים העשירים כמו שאמר בס' חרדי' דף פ"א ע"פ האזינו השמי' ע"ש וז"ש ביום עשות ה"א דהקדי' מדת רחמים ושתפה למדה"ד וכ"ת הרי כתיב בראשית ברא אלהים לז"א ארץ ושמים דהם עשירי' ועניים ובזה יהיה רחמי' עם מדה"ד והכל מתוקן:

פירוש ה

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ:

אפ' לרמוז משז"ל בזכות שני דברים מתחטאים ישראל בזכות שבת ומעשרות שהם צדקה ובעניותנו ביארנו מאמר זה בקונטריס הלז פ' ראה בס"ד והנה כי כן אפשר כי בתחילת התורה רמז לישראל דסמא בידיהו ליטהר לפני המקום בשבת ומעשרות ורמזו בתיבות בראשית דהוא צירוף ירא שבת כמו שאמר בתקוני הזהר וגם אז"ל בראשית בזכות המעשרות שנקראו ראשית ושתי' זו ישועת ישראל והוא קיום העולם:

ריש סדרא בבראשית רבה ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו מה טעם גלה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום הראשון וביום השני מפני או"ה שלא יהיו מונין את ישראל ואומרי' להם הלא אומה של בוזזים אתם וישראל משיבין אותם וא"ל ואתם הלא בוזזה בידכם הלא הכפתורי' היוצאי' מכפתור השמידום וישבו תחת' העולם ומלואו של הקב"ה כשרצה נתנה לכם וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו הה"ד לתת להם

נחלת גוים הגיד להם את כל הדורות. והקשה הרא"ם דמה תשובה היא זו הלא בזוזה בידכם על כן יאמרו בתר גנבא גנוב ומשו"ה ר' יצחק לא כתבה. ובב"ר לרבותא נקטיה ע"ש ואפשר לפרש בהקדים מה שהק' הרב המו' כמהר"י הכהן זלה"ה במ"ש בסנהדרין דף נ"ט גוים לאו בני כיבוש נינהו דהאמרינן עמון ומואב טיהרו בסיחון ואי גוים לאו בני כבוש נינהו איך נטהרו והרי לא קנה סיחון ותירץ דשאני התם דכך גזר ה' כמו שאמר בחולין דף ס' אמר הקב"ה ליתי סיחון וליפוק ממואב וכו' וכיון דכך גזר ה' ודאי דכיבוש סיחון מיקרי כיבוש עכ"ד ועוד נמתיק הדבר בהקדי' אשר שמעתי מהחכם השלם עצום ורב גם שב גם ישיש כמהר"ר חיים פיפאני זלה"ה משם החכם השלם הרב כמהר"ר אהרן ששון זלה"ה המחבר קונטריס הן ישלח (שמזכיר הרב הגדול במשנה למלך) כונת הפסוק פ' דברים והעוי' היושבי' בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם קומו סעו ועברו את נחל ארנון וכו' שאמרו בילקוט פ' נח כפתורים ננסין ואמרו בבכורות ננס לא ישא ננסת שיוצא מהן אצבעי. ואמרו ז"ל עוים שכל הרואה אותם אוחזתו עוית. וגם אמרו שסימן מסר להם משה רבינו למרגלים אם יושבים בחצרים מאין חומה תדעו שגבורים הם. והשתא משה רבינו להגיד לישראל למען לא יפחדו מהכנעני אומר להם כי הכל בידי שמים ואין לירא מהגבורים הלא תראו העוים שהיו גבורים שכל רואם אוחזתו עוית היושבים בערי הפרזות שהם בחצרים סימן לגבורתם. הנה כפתורי' ננסין היוצאים מכפתור שאמותיהם ננסות שהיו שפלים ונבזים וחלשים הם יכלו להשמיד לגבורים בשמם ומקומם העוים היושבי' בחצרי' וישבו תחתם והוא פלא ומוכרח כי לא לגבורי' המלחמה בלתי לה' לבדו ומאחר שכן אל תיראו קומו סעו וכו' ע"כ שמעתי:

והנה שם בחולין אמרו מדאשבעיה אבימלך לאברהם אם תשקור וכו' אמר הקב"ה ליתו כפתורי' וליפקו מעוים דהיינו פלשתים וליתו ישראל ולפקו מכפתורים. אמור מעתה זה כונת המאמר שא"ה מונין את ישראל אומה של בוזזים אתם וישראל משיבים בעצם אתם הלא בזוזה בידכם כלומר אנחנו בני כיבוש וקוני' בכבוש אבל האמת הוא שאתם בזוזה בידכם כי גוים לאו בני כבוש נינהו הלא הכפתורי' וכו' וכי תאמרו דאף דגוים לאו בני כבוש נינהו מ"מ התם נראין הדברים כי ה' גזר כך שאל"ך איך כפתורים ננסין השמידו לעוים הגבורים מאד אלא מוכרח שזה רצון הקב"ה ובזה הגוים בני כיבוש. א"כ הקב"ה כשרצה נתנה לכם וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו ואנו קונים אותה בכיבוש מדינא דאנן קנינן בכבוש ולא אתם. ועוד שה' נתנה לנו דאפי' אם לא היינו קוני' בכבוש כיון שה' הנותן אנו קונים על דרך שקניתם אתם:

פירוש ו

וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ:

ותימה לי על הא דאמרינן האיש מצווה על פריה ורביה ולא האשה והכתיב פרו ורבו. וי"ל הא כתיב ביעקב אני אל שדי פרה ורבה ולא כתיב פרו ורבו רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה בנמקי החומש (כתב יד). וקשה דמשמע דהרב ז"ל פריך ומשני מדנפשיה והלא תלמוד ערוך בידינו סוף פ' הבע"י דר' יוחנן בן ברוקה תנן דסבר דגם האשה מצווה דעל שניהם הוא אומר פרו ורבו ובש"ס קאמר רב יוסף דטעמיה דת"ק דסבר דהאיש מצווה משום דכתיב אני אל שדי פרה ורבה. ושם נאמר נמי מדכתיב וכבשה ע"ש. ועיין לקמן אות כ"ה:

פירוש ז

וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:

וכי ביום הז' כילה והלא ביום הו' כילה אלא כך תפרשהו ביום השביעי ויכל כבר כלו מעשיו ביום הששי ודומה לו אך ביום הראשון תשביתו שאור וכי ביום הראשון משביתין והלא מאמש עבר עליו בבל יראה ובל ימצא אלא ביום הראשון יהא מושבת כבר מיום י"ד. רבינו ישעיה הראשון בנימוקיו (כתב יד). ואין צורך לזה דאיברא דביום הששי כילה הכל אך היה העולם חסר מנוחה ובאת שבת באת מנוחה ונמצא שכילה ביום הז' שהמנוחה היתה בשבת. וזהו שאמר הכתוב יום הששי ויכלו השמים והארץ שמיום הששי כבר כלה ולא נשארה שום מלאכה בשבת. ועם כל זה אני אומר ויכל אלהים ביום השביעי. וכי תימא הוו תרתי דסתרן לז"א וישבות ביום השביעי כלו' שהיתה חסרה מנוחה ונעשית בשבת וזהו ויכל אלהים ביום הז' שבאת מנוחה. וכבר רש"י בפירושיו הביא דברי רבותינו זכרונם לברכה ויכל אלהים ר' שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו וכו'. ובב"ר הוא מבואר ע"ש ואפ' לדקדק דמשו"ה אמר וישבות ביום הז' מכל מלאכתו מכל להורות דבשביתה היה מכל אף מהמנוחה ודוק:

פירוש ח

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו. חקר הרב המו' כמהר"ר אברהם ישראל זלה"ה דבנסח ברכה מעין שבע תקנו מקדש השבת ומברך הז' ואמאי שינו מהכתוב דהקדים ברכה לקדושה ויראה לי ההדיוט כמו שאמר בב"ר ברכו במן וקדשו במקושש וברכו בעטיפה ונתבאר אצלנו בס' הקטן ראש דוד פ' פנחס דברכו בעטיפה היינו שמחטא מקושש ציוה להתעטף בציצית א"כ ברכו במן מאי דהוה הוה ובברכה מעין

ז' נקט מקדש השבת במקושש ומברך הז' בעטיפה והוא כסדר ועוד דציצי' אינו נוהג בלילה לכך הקדים קדושה דמחלל שבת במיתה כמקושש וברכו במצות ציצית כמשז"ל ודוק היטב כי קצרתי:

פירוש ט

וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה:

והלא גם הבהמות והשרצים כתיב בהו נפש חיה ומאי אולמיה דאדם מבהמה. יש לפרש נפש חיה חיה שבחיו' כי חיות האדם יותר מהבהמה ודומה לו חיות הקדש והלא יש בהם דמות נשר ואדם אלא מפני שחיותן יותר מחיות האדם. נמקי רבינו ישעיה הראשון (כתב יד):

פירוש י

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם:

ותימה וכי עד עתה לא אכל מעץ החיים והלא הרשה אותו מכל עץ הגן אכול תאכל. יש לומר עץ החיים יהא רפואה לעץ הדעת והרפואה מועלת לחולה לרפאהו לא להגן עליו כי לא יחלה משל למי ששתה סם המו' השקהו צרי וירפא אבל השקהו תחילה צרי ואחר כך השקהו סם המות ימות. נמוקי רבינו ישעיה הראשון (כתב יד). וכתוב בגליון הגהה מהרב שבולי הלקט. נ"ל שאדם הראשון עדיין לא אכל מעץ החיים וקרא מוכח דכתיב ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים מדאמר ולקח גם מעץ החיים ואכל מכלל דעד השתא לא אכל מניה ואע"ג דהרשהו לאכול מכל עץ הגן לא הספיק עדיין לאכול ממנו שהרי זמן מועט עמד ומיד נתגרש כנ"ל צדקיה הצעיר בר' אברהם הרופא:

ואנא זעירא מצאתי בפירוש החומש מרבותנו בעלי התוספות כדברי רבינו ישעיה ז"ל. ובספרי הקטן ראש דוד ריש פ' חקת הבאתי דברי רבינו ישעיה הנז' וע"ש מה שכתבתי בעניותי בס"ד:

פירוש יא

וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ:

משמו של הקב"ה שאמו קראתו קין על שם קניתי והי"ל לקרות לו שם ק"ן בלא יוד שם לו הקב"ה משמו אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו. נמקי רבינו ישעיה הראשון (כתב יד):

פירוש יב

וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקְחָה־זֹּאת:

זאת אפשר לפרש כמו שאמר הרב המקובל מהר"ר אליעזר נחמן פואה זלה"ה בס' מדרש בחידוש בהקדמה דבתחילה נברא' חוה הראשונה שוה בקומה לאדם הראשון ולהיותה גדולה כמוהו לא קבלה מרותו וברחה ואז אמר ה' לא טוב וכו' ויקח אחת מצלעותיו וכו' ונתקנאה הראשונה ומיללת ועל כן נקראת לילית והולכת למי שמהרהר ורואה קרי וקולטת ומולידה ולכן אין להרהר ואין להתעצב רק לשמוח זהו מה שאני זוכר שראיתי להרב הנז' שם. ובס' ן' סירא כתוב וז"ל וכשברא הקב"ה אדם יחיד אמר לא טוב היות האדם לבדו וברא לו אשה מן האדמה כמותו וקראה לילית מיד התחילו מתגרין זה בזה וכו' שנינו שוין ששנינו מן האדמה ולא היו שומעין זה לזה כיון שראתה לילית אמרה שם המפורש ופרחה באויר וכו' עיין שם באורך. ובזהר הקדוש ח"א דף ל"ד ע"ב ויקח אחת בספרין קדמאי אשכחנא דא לילית וכו' ועיין מה שכתוב בח"ג דף י"ט ע"א וזה כונת הכתוב זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לאפוקי הראשונה שהיתה מהאדמה וז"ש זאת הפעם מכלל דאיכא אחריתי. לזאת יקרא אשה שגימטריא ש"ו הן נגרע ממספר איש שהוא שי"א שזאת מתרצית להיות למטה ממנו. כי מאיש לקחה זאת והיא חלק מחלקיו ומשועבדת לו וכמו שאמר הראב"ד בס' בעלי הנפש שזו טובה גדולה שעשה ה' לאדם שלא נבראו זכר ונקבה כבהמות שאז לא היתה הנקבה משועבד' כלל אך עתה שהיא אבר מאבריו משועבד' והאריך בזה. ועם הקודם דאדם הראשון ידע שפיר וראה בעיניו כמו הצער עלה בראשונה שנבראת כמוהו א"ש אומרו זאת הפעם וכו' נותן הודאה להי"ת על הטובה שעשה לו לבראת זאת אבר מאבריו דעי"כ משועבדת לו. וזכורני שראיתי להרב הק' מהרח"ו ז"ל שפי' כיוצא מזה אך איני זוכר בפרטות דברי קדשו. וכפי דברי הראב"ד הנז"ל אפ' שזה רמז הכתוב טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם וכו' הכונה טובים השנים אדם וחוה יען שניהם מן האחד כי חוה א' מצלעותיו כי בזה אינה מתגאת עליו ונוחים זל"ז ויש להם שכר טוב בעמלם שיולידו בנים לאפוקי חוה הראשונה שלא היתה נשמעת אבל זו משועבדת שאם יפולו וכו' דכיון שהיא משועבדת ושפלה בעיניה אפשר להוליד וזהו שכר טוב שכר פרי הבטן כמו שאמר עמודיה ז' ריש עמוד ב' דאם האשה שוה במעלה אי אפשר לב' מלכים שישתמשו עיין שם באורך. [ועיין מ"ש לקמן פ' חיי שרה פסוק ויהיו חיי שרה מאה שנה וכו' בזה באורך בסייעתא דשמיא]:

ומן האמור אפשר לומר שנולד ענין הנחש שאז"ל שרכב ס"מ עליו ופיתה לחוה. כי הראשונה נעשית נוקביה דס"מ וגדל צערה וקנאתה וע"כ בא ס"מ לנקום נקמתה. ורבותינו זכרונם לברכה אמרו דהנחש ראה אותם עוסקים בת"ה ולכן פיתה לחוה וסבור היה שתתן לאדם וימות והוא ישאנה. ואפשר שלכן נתקלל ואיבה אשית בינך ובין האשה כי אותיות איבה הן אותיות ביאה ובמקום מה שחשב שיהיה לו ביאה על חוה הי"ל איבה:

פירוש יג

וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ:

פירש הרב מהרח"א בעץ החיים דהרא"ם פ' וישלח כתב דנרדף אינו חייב להצילו באחד מאבריו והבל היה רוצה להרוג לקין וזהו ויקם קין כמשז"ל. וז"ש אי הבל אחיך ולמה לא הצלת עצמך באחד מאבריו. והשיב לא ידעתי השומר אחי אנכי השומר אחי לכוין באחד מאבריו אנכי שאני נרדף. ויאמר ה' קול דמי אחיך שהיה עושה בו פצעים והי"ל לברוח צועקים אלי דבדיני שמים חייב עכ"ד ואפשר להרחיב קצת במ"ש בסוף שו"ת שבות יעקב ח"ב שהקשה על הרא"ם דמוכח מדברי רש"י פ' בן סורר דאף בנרדף איתיה לדין דחייב להציל בא' מאבריו ותירץ דלא אמרה הרא"ם אלא בעשו שהיה מפורס' לרוצח עיין שם באורך ועוד כתב הרב המאירי דנרדף שנעשה רודף מצילין לנרדף עתה אף שהיה רודף. וז"ש קול דמי אחיך שהוא אח ואינו כעשו הרשע וחילוק הוה דבנרדף אינו חייב להציל לא נאמר אלא במפורסם. ועוד צועקים אלי שעתה היה נרדף ואדרבא ניתן להצילו בנפשך והם צועקים לעשות משפט:

פירוש יד

וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ:

צריך להבין מהו כונת הכתוב באומרו לראות מה יקרא לו וכי הממנו יפלא כל דבר שהביא לראות כאילו ח"ו היה לו ספק עד שראה. ועוד הול"ל ויקרא להם שמות. ומהו כונת וכל אשר יקרא וכו' ואפשר במשז"ל בשעה שאמר הקב"ה לברא האדם נמלך במלאכי השרת א"ל נעשה אדם א"ל אדם זה מה טיבו א"ל חכמתו מרובה משלכם הביא לפניהם בהמה חיה ועוף א"ל זה מה שמו ולא ידעו העבירם לפני אדם א"ל מה שמו א"ל זה שמו שור וזה חמור וכו' ע"ש ולכאורה יפלא מלאכי עליון למה נמנעו לקרות שמות והלא יחברו שתים או ג' אותיות לעשות שם כפי אשר יזדמן ומהו חכמת אדם הראשון. ויראה דידוע דכל השמו' הם רזין עילאין דשם זה מתיחס דוקא לזה ולנשמתו כפי המקור אשר ממנו חוצב הספירה והשמות והעולם וכמה גימטריאות וסודות יש בכל שם כנודע

מדברי הזהר וכתבי גורי האר"י זצ"ל. וז"ש ויבא אל האדם לראות המלאכים שלא ידעו הם לקרות שמות כי ידעו שהשם הוא רמז לנפשו ולאחיזתו למעלה בשרשו אם לטוב או למוטב ולכן חסר להם ידיעה זו. ועתה יראו כי אדם הראשון מלא רוח חכמה ויקרא שם המתיחס לאחיזתו ושרשו וז"ש ויבא אל האדם לראות המלאכים מה יקרא לו. וכי תימה מה חכמה היא זו לז"א וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו כלומר בנפשו דיבר לקרות שם כי הוא רמז לשרשו ולאחיזתו והיא חכמה נפלאה וז"ש הוא שמו הראוי לו. ואחר זמן רב זכיתי ומצאתי במדרש שוחר טוב מזמור ח' שאמרו שם ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכי אין הכל צפוי לפניו אלא מהו לראות מה יקרא לו להראות למלאכי השרת חכמתו של אדם ומה. הוא שמו שמו שהתקין לו הקב"ה הוא שמו שקרא אותו אדם הראשון וכו' ע"ש שש אנכי שכיונתי אל האמת:

פירוש טו

וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה:

אפשר לרמוז ואדם שמחזיק עצמו לאין והוא נבזה בעיניו זה תועלת גדול לעבוד את האדמה כינוי לשכינה כי העניו כאלו הקריב כל הקרבנות כמשז"ל וזהו לעבוד רמז לעבודת הקרבנות ועוד מועיל להשיג התורה וכן רמוז בסופי תיבות לעבוד את האדמה הד"ת:

פירוש טז

וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת:

תיבות אשר חי יתירות ולא כתיב הכי באינך ואפשר דרמז דעדין הי"ל לחיות עד אלף שנים אלא דנתן במתנה ע' שנה לדוד המלך וז"ש אשר חי לרמוז דהי"ל לחיות עוד אלא אלו השנים אשר חי:

פירוש יז

וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ:

מכאן תשובה למינים שכופרים בעה"ב דבמה שעה אליו והרי נהרג מיד אלא על כרחך צ"ל שקבל קרבנו וזכהו לעה"ב. פי' התורה מרבותנו בעלי התוס' (כתב יד):

ת"כ ואהבת לרעך כמוך אר"ע זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם יותר גדול ממנו פירוש אסיפיה דקרא קאי בדמות אלהים עשה אותו דמקרא דר' עקיבא לא שמעינן אלא דעלך סני לחברך לא תעבד ובא בן עזאי ואמר שאף אם הוא אינו חושש לכבוד עצמו יש לו לחוש לכבוד חבירו לפי שרואה דמות חבירו ואינו רואה דמות עצמו ולכן אמר שמקרא זה כולל יותר מקרא דואהבת לרעך שם בפירוש הנז':

פירוש יח

וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה׃

אפשר כמו שאמר אמרי נועם ויהי הבל רועה צאן וא"ת והלא קין היה בכור והיה לו להקדימו וי"ל לפי שאמרה קניתי איש את ה' שלא יהיה לקין שום אומנות כי אם לעבוד ה' וכשראה שהבל תפס אומנות עשה גם הוא אחריו עכ"ל וכן כתב בס' פענח רזא. ואפשר דעל כן קראתו קין דהו"ל לקרותו קן מלשון קנין כמו שאמר לדרכו רבינו ישעיה הראשון בנמוקיו (כתב יד) כמש"ל בשמו. והוסיפה יוד שהוא תחילת שם המיוחד ויוד על שם המחשבה והכניסה אות יוד בין שתי אותיות השם וקראתו קין לרמוז שהופרש לעבוד ה' וה' בקרבו. ואפשר דהיינו דקאמרה קניתי איש את ה' דידוע משז"ל את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וז"ש קניתי איש שיצדק לומר עליו את ה':

ובזה אפשר לפרש מאמר הכתוב וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה ואפשר לפי פשטן של דברים דכשם שקין נקרא כך להורות שיעבוד ה'. כך אפשר שקראתו לאחיו הבל שיתעסק בעה"ז שהוא הבל. ואף כי הבל אשר ישא את שמו הבל שהוא לעניני העה"ז עכ"ז נדב לבו להקריב לה' וז"ש וישע ה' אל הבל שהוא נתיחד לעסקי עה"ז. ועכ"ז הקריב קרבן. וגם אל מנחתו שהיתה משופרי שופרי ודין הוא להתקבל ברצון אם מצדו שהופרש לעה"ז ועד האלהים יבא להקריב קרבן ואם מצד מנחתו הראויה והשלימה כל קבל דנא אל קין שאמו נדרה שיהיה לעבודת ה' והוא הסכים בתחילה לדבריה ואח"כ חזר ומשו"ה אל קין עצמו שפירש מעבודת ה' ואל מנחתו שהפריש מן הגרוע לא שעה דהוו תרתי לרעותא:

פירוש יט

וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃

הקשה בס' אמרי נועם על מ"ש רש"י מ"ט לא המטיר שאדם אין ואין מכיר בטובתן של גשמים דהכתיב ביום הג' ותוצא הארץ דשא וצ"ע עכ"ד ואין כאן קושיא כלל דכבר נשמר רש"י וכתב בסמוך שעמדו על פתח הקרקע וכו':

פירוש כ

וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה׃

פירש רש"י דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו. מצאתי בכתבי עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שכתב וז"ל בימי חורפי זה ארבעים שנה ראיתי בכתבי הקדש להרב הגדול מהר"ר אפרי' הכהן זלה"ה הרב המחבר שער אפרים ז"ל שעמד במ"ש רש"י פ' מקץ וגם דמו הנה נדרש אתין וגמין רבויין דמו ודם הזקן והקשה הרב הנז' דבכל דוכתא אמרינן דמו ודם זרעיותיו

כמו שאמר על פסוק קול דמי אחיך ומנ"ל לרש"י לרבות דם הזקן ונימא דם יוסף ודם זרעיותיו. ונהירנא דהרב תריץ יתיב דשאני קרא דקול דמי אחיך דלא אתי מריבויא אלא דהול"ל דם אחיך ואמר דמי נמצאו ריבוי דמים מעורבין בגוף אחד אבל כאן הרבוי ממיל' וגם נמצא דהרבוי הוא קודם לדמו דכתיב וגם ובתריה כתיב דמו ואיזה דם יש לרבות קודם דמו לכך פירש דם הזקן ועוד תירץ דבשלמא בקול דמי אחיך שהם דברי ה' לפניו גלוי דהיה לו להבל זרע רב משו"ה אמר דמו ודם זרעיותיו אבל הכא ראובן אמר וגם דמו ומי גליא קמיה דה"ל זרע לכן דרשו דמו ודם זקן אלו דברי הרב ז"ל ועל פי דברי הרב מה מתוק לחיכי ההיא דאמרי' פ"ק דמגילה אקרא דכליתני מבא בדמים ופריך דמים תרתי משמע אלא דם נבל ודם נדה והתם קשה דלמה לא אמר דמו ודם זרעיותיו ועפ"י דברי הרב הנז' נוח לי דהתם הול"ל אשר כליתני מבא בדמיו דמים המעורבי' בו כמו דמי אחיך ואז הוה דרשינן דמו ודם זרעיותיו אבל באומרו דמים נראה שיש דם אחד חוץ מדמו ולכן דרשו דם נבל ודם נדה ולתירוץ השני שתירץ הרב דראובן לא גליא קמיה דליהוי ליה זרע גם הכא בדוד הע"ה נימא הכי דלא אמר מילתא דלא גליא קמיה עכ"ל עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה:

ומה שהקשה הרב שער אפרים בההיא דדרשו וגם דמו דמו ודם זקן ואמאי לא דרשו דמו ודם זרעיותיו אפשר לישב במשז"ל והנה אנחנו מאלמים אלומים עתידים אתם לעשות אלילים אלמים לפני עגליו של ירבעם וכתבו המפרשים דמשו"ה השבטים רצו להורגו כדי שלא יצא ירבעם ממנו ובהא ניחא דלא דרשו וגם דמו ודם זרעיותיו כי הנה הם כיונו אדרבא לטובה ולכבוד ה' שלא יצאו זרעיותיו ולא יבא ירבעם וראובן היה במעמד וא"כ בתוכחתו לאחיו ודאי לא זכר מה שעשו טובה לאבד זרעו כדי שלא יצא ירבע' ועל כן דרשו דמו ודם הזקן. והא עדיפא לי ממה שתירץ הרב ז"ל דלא גלי' קמיה ראובן אם יוסף יהיה לו זרע. ונמשך אחריו עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה לומר דדוד הע"ה לא גליא קמיה. דכיון דהשבטים הי"ל רוח הקדש ודוד הע"ה הי"ל רוח הקדש ומצינו כמה מאמרי רבותינו זכרונם לברכה דהיו רומזים לעתיד השבטים ודוד הע"ה. לא שמיע לי לתירוץ זה כל שלא מצינו סמך ברור מרבותינו זכרונם לברכה:

ומכלל הדברים אביע אומר אשר תמהתי זה שנים על מה שראיתי בדרך חיים סי' ב' אות ז' וז"ל בס' חסידים סי' תפ"ד אדם שיודע לעשות בשם להרוג את האובי' אם יודע כמשה רבינו שלא יצא שום צדיק דכתיב ויפן כה וכה אז מותר לעשות עכ"ל ונראה שר"ל על שלא אפשר להיות כמשה שנאמר ולא קם כמשה ולכן לכל אדם אסור עכ"ל דרך חיים. והדבר ברור דאין ענין הכתוב ולא קם נביא עוד כמשה לפרט זה והרי תלמוד ערוך בידינו

סוט' דף מ"ו דאלישע הנביא ראה שלא היה באותם נערים בם ובזרעם לחלוחית של מצוה ע"ש ודברי ס' החסידים כפשטן דמשכחת לה אף שהוא רחוק:
ועוד אני אומר לקושית הרב הנז' במה שראיתי בס' לב אריה פ' תצא שהקשה משם גאון אחד מה"ר משה ז"ל דהא אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף א"כ מה זו צעקה של זרעיותיו הלא יכולים לצאת על ידי אחר ותירץ דאם היה קין צדיק לא היו צועקים דיכולי' לצאת ע"י זרעו אבל קין היה רשע והבל צדיק לכך צעקו דהיו רוצים לצאת ע"י צדיק ולא מקין שהוא רשע עכ"ד וכן ראיתי שכתב בס' פענח רזא בסדר היום וכפ"ז לק"מ דהא לא שייך אלא בקין והבל שנהרג הבל ולא נשאר בעולם אלא קין שהוא רשע ומשו"ה דרשו דמו ודם זקן ודרשו דם נבל ודם נדה. אמנם שמעתי מקשים על זה דהתנן פ"ד דסנהדרין שהיו אומרים לעדים דדמו ודם זרעיותיו תלוים בו שכן מצינו בקין וכו':
ומצאתי להרב מהרל"נח בתשובותיו סי' קכ"ו דנשאל הרב ע"ז דאמאי דרשו מבא בדמי' דם נבל ודם נדה והי"ל לדרוש דם נבל ודם זרעיותיו והשיב הרב ז"ל דהוכרחו ז"ל לדרוש הכי מדכתיב ולא תהיה זאת וכו' אי נמי מדכתיב מבא בדמים פי' על שפיכות דמים לא יבא זה הלשון לעולם וכו' ע"ש:
ואכתי פש גבן מ"ש בסוף פ' נגמר הדין אותו ואת בניו הרג שנאמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ורבנן ההוא בנים הראוי' לצאת ממנו ויש להעיר דאי הכי ואת דמי בניו למה לי כשאמר את דמי נבות היינו דמו ודם זרעיותיו ולא שייכי תירוצי הרב שער אפרים שהם דברי ה'. וגם זה קשה למ"ש בס' לב אריה בשם מהר"ר משה ובס' פענח רזא. ומהרש"א הרגיש בזה ומ"ש הוא ז"ל והרב עיון יעקב הם דברים דחוקים ורחוקים:
והיותר נראה דלרבנן אין הכי נמי דה' לא אמר אלא דמי נבות אלא יהוא לבדקר שלישו פירש ואת דמי בניו דחש דלא ידקדק באומרו דמי נבות לבד להבין דמו ודם בניו וסברי רבנן הכי מדלא חזינן במעשה שהרג בניו ודוק היטב:

פירוש כא

וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ:

וכן ויברך אלהים את יום השביעי הא למדת שהקונה דבר חדש מברך שהחיינו. פי' התורה מרבותינו בעלי התוספות ז"ל:

פירוש כב

וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל:

רבותינו זכרונם לברכה אמרו האשה אשר נתת עמדי כאן כפר בטובה. אפשר כמש"ל דחוה הראשונה נבראת בתחילה ולא רצתה להשתעבד ופרחה ונבראת חוה והראשונה היא לילית וז"ש לזאת יקרא אשה כלומר שהיא פחותה ממדרגת איש שמספרו שי"א

אשה גי' ש"ו וכו' כמש"ל ועתה אמר האש"ה גי' איש כלומר שמחשבת עצמה שקולה כאיש כי האשה גי' כמו איש וכמו שאמר הראשונים מצא אש"ה גי' ש"ו פחותה במדרגתה בדעתה מהאיש מצא טוב. ואם לאו ומוצא אני מר ממות את האש"ה גי' שוה לתיבת אי"ש עכ"ד וזה ירמוז האש"ה אשר נתת עמדי וכו' וכאן כפר בטובה שהקב"ה בראה מאחת מצלעותיו שתהיה משועבדת לו וחוה הראשונה נדדה הלכה והוא עצמו אמר לזאת יקרא אש"ה וא"כ כפר בטובה. ובס' עמודיה ז' ריש עמוד ב' כתב משם הרמ"ע דכשהם האיש והאשה במדרגה אחת לא יולידו ולכן וה' פקד את שרה שחיסרה וזכתה להוליד יצחק עיין שם באורך:

פירוש כג

וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד:

שמעתי מדרש פליאה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד מכאן שראש השנה שני ימים ואמרו לי שבס' קטן קרבן אהרן להחכם כמהר"א מועטי זלה"ה הנדפס מקרוב הביאו בדף מ"ח ואין מקום לדקדק במאמר זה כי כלו מקשה אחת ואם אמת הוא. אפשר לפרש במה שראיתי בס' יערות דבש הנדפס חדש ממש דף ע' דטעם ר"ה שני ימים היינו דיום הששי שנברא אדם הראשון שהוא יום ראש השנה ויום השבת לילו כיומו היה אור ולא החשיך עד מוצאי שבת כמשז"ל במדרש שוחר טוב מזמור צ"ב שבת בראשית הלילה האיר כיום ולא היה חשך עד מוצאי שבת ולכן שני ימים ר"ה כיומא אריכתא דבבריאת אדם הראשון יום הששי ויום השבת היו יום אחד והוא האריך בזה מענין לענין עיין שם באורך. ואפשר שז"ש ויהי ערב ויהי בקר יום אחד ומזה ידענו דחק נתן הקב"ה ביום שיהיה ערב ובקר לילה ויום והראשון היה יומא קמא ואחריו כל הימים. וכיון שיום השבת אשר ביום הששי שנברא אדם הוא ראש השנה נשתנה לשבח ולא היה חשך ואור ערב ובקר רק הכל אור מזה נמשך לעשו' ראש השנה שני ימים כיומא אריכתא. ומהיכן נודע זה מהגבול שהגביל הקב"ה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד וכן כלם דהיה חשך ואור מזה נמשך דבשביל שיום השבת היה כלו אור ר"ה שני ימים ודוק:

פירוש כד

וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה שכל העולמות תלויים ועומדים עד יום הששי בסיון אם ישראל יקבלו התורה. ואפשר לרמוז כי יען התורה בחינת ו' של שם המיוחד לזה נרמז ביום הששי ויום קבלת התורה היה יום הששי בסיון. וכתוב הששי ליחד קודשא בריך הוא ושכינתא כמו שאמר בזהר דצריך ליזהר בין בדבור בין בכתי' לומר הששי. ויתכן לרמוז כי לכן היו ה' חומשי תורה רמז ה' וששה סדרי משנה רמז לו' ליחד קודשא בריך

הוא ושכינתא. וכיון דתורה שבכתב רמז לאות ו' לרמוז ולחבר תורה שבעל פה הרומזי' לאות ה' בתורה שבכתב עצמה שהיא רמז לו' יש ה' חומשים לרמז ה' לחברם. ובמשנה שהיא תורה שבעל פה הרומזת לה' הם ששה סדרים רמז לו' ליחד ו' עם ה"א ביחודא שלים. וחדש סיון שנתנה תורה הוא מזל תאומים להורות על יחוד קודשא בריך הוא ושכינתא כמו שלימוד התורה גורם יחודם והיו לאחדים:

פירוש כה

וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם:

א יש לדקדק דאכין ורקין הם מיעוטי' והכא רק רע מה מיעט. ושמעתי משם הרב מהר"ר ישעיה באסאן זלה"ה שפי' במה שנודע כי היצה"ר הוא מקטין עונות האד' בטענות בלות ומטולאות שאין להם על מה שיסמוכו ומפתה האדם וז"ש וכל יצר מחשבות לבו רק רע למעט הרע ולצדד צדדי' שאינו איסור חמור כגון דהוי ספק ורחמנא לבא בעי או זה חומרת חז"ל לגדר דוקא וכיוצא משאו' שוא ומדוחי' והוא אומרו רק רע עד כאן דבריו. דפח"ח:

ב ואפשר דרך הלצה במה שפירשו הראשוני' מש"ה ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וכו' אל נא תהי מריבה וכו' דהכונה בתחילה היה ריב לשון זכר שאינו פרה ורבה. אך יש לחוש דמזה יבא ליעשות מריבה לשון נקבה שהיא פרה ורבה מחלקת עצום מענין לענין כנקבה שהיא יולדת תדיר וז"ש אל נא תהי מריבה עד עתה הוא ריב שהיה כזכר בין הרועי' ואומר חלותי היא אל נא תהי מריבה ביני ובינך פרה ורבה לכן הפרד נא מעלי עכ"ד וז"ש כי רבה רעת האדם שהיתה כנקב' פרה ורבה כי מרעה אל רעה יצאו ורוב עונות' היו שרש פורה לעונות אחרי' ומעט אשר היה עונו' יחידי' כזכר שאינו מוליד וז"ש רק רע מיעוט רע המיעוט הוא רע זכר שאינו מוליד עבירה אחרת וזה המיעוט ובטל במיעוטו כי הרוב כשעושים עברה מולדת חוץ עבירה אחרת ופרה ורבה:

ג עוד אפשר לומר דרך הלצייי כי כאשר הרשע מגדיל עונות יום יום ומרגיל עצמו תדיר בעריות וגזלות וכיוצא כשהוא במדרגה זו אין צורך ליצר להסיתו ולפתותו כי הוא מעצמו הולך ועושה כי ההרגל נעשה טבע וזה תכלית הרשע וז"ש כי רבה רעת האדם בארץ כל כך נתרבתה עד שבאו למדרגה שיצרם הוא מועט שאין לו צורך ליצה"ר לפתות' והוא אומרו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום כלו' שהיצר הוא מעט רע מעט הוא הפיתוי וההסתה כי אין לו עוד צורך לטרוח עמם. ואפשר שזה טעם משז"ל בסוכה דלעת"ל היצר הרע נדמה כהר לצדיקים ולרשעים כחוט השערה כי הצדיקים בהיותם זהירים לישמר ממנו כל יום מתחדש יצרן בטענות ופיתויים קשים מהראשונים אולי יפותה

ועל זה הדרך הולך וגדל הפיתוי וההסתה חדשים לבקרים. והרשעים להפך כי בהיות שהורגלו ערב ובקר בעבירות ההרגל נעשה טבע ואין לו צורך לפתות' ולכן נדמה להם לחוט כי באמת בסוף כך היה להם ה"יצהר דק לקוי אינו מפתה ואינו מסית כי כבר זכה בו והורגל לעבור על דת:

ד עוד זאת אדרש במ"ש הרמב"ם פ"ג דתשובה ששוקלין עונות וזכיות האדם וכן המדינה וכן העולם וכתב הרב לח"מ שבתחי' נדוני' היחידי' ואחר כך דנין המדינה ואחר כך כל העולם ואהני כשהעולם חציו זכאי אז רואין אם המדינה מרובין זכויותיה ניצולת א"נ אם המדינה חציה זכאית והעול' רובו זכאי נצולת ע"ש באורך וברוחב. וז"ש וירא ה' כי רבה רעת האדם בכללות העולם רובו העונות בארץ כלומר שגם משקל כל מדינה רובה עונות וגם היחיד כל יצר מחשבות לבו של כל יחיד רע רובו עונות ונגמר דינן ליאבד כלם שכל המשפטים היחיד והמדינה והעולם צדקו יחדיו רובם עונות. והרמב"ם שם כתב על העולם כלו אם עונותיהם מרובין מיד נשחתים שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם עכ"ל אלמא זה מדבר בדין העולם כמו שאמר:

ה א"נ במ"ש בזוהר הקדוש דמשחית זרעו נקרא רע כמו שאמר ויהי ער רע. וז"ש רבה רעת האדם מזנות ועריות. ומיעוט היה בהשחתת זרע וז"ש רק רע מיעוט היה בהשחתת ז"ל שנקרא רע כי הרוב היה בעריות שהם חייבי מיתה. ולפי מה שנראה מהזהר הקדוש כי עון זה חמור מכל עבירות שבתורה אפשר דהכונה שהיה מועט בעיניה' איסור זה ותהי להפך ודוק:

ו או אפשר במ"ש במדרש ובירוש' פ' הזהב דאדם מביא קופה של תורמוסין וכל אחד נוטל פחות מש"פ עד שהיו לוקחין הכל והם ב"נ חייבין אף על פחות מש"פ וז"ש כי רבה רעת האדם רבו עונותיהם אף כי כל יצר מחשבות לבו רק רע למעט הרע וליטול פחות מש"פ אבל לא הרויחו ורבה רעת' דלדידהו אין חילוק דב"נ חייב אף על פחות מש"פ. וז"ש כי רבה רעת האדם שהוא כינוי לגוים לשיט' רבינו תם ז"ל וכיון שהם גוים הבל יפצו בחושב' מיעוט רע ליטול פחות מש"פ:

ז ויראה עוד במשז"ל שהיו חוטאים בנערה המאורסה וכתב הרב י"פת דבדיני ב"נ פטורי' והם היו גזולים פחות מש"פ כאמור כדין ישראל וממ"נ חייבי' וז"ש וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ בזנות בכל העריות ובכלל נערה מאורסה אלמא חשבו עצמם כדין בני נח שאין חייבים על נערה מאורסה כל קבל דנא כל יצר מחשבות לבו רק רע מעוט רע לגזול פחות מש"פ כדין ישראל וממ"נ חייבים. ועיין מה שכתוב בעניותנו בספרי הקטן ראש דוד בס"ד:

טעם למה שפירש אדם הראשון מאשתו ק"ל שנה לא פחות ולא יותר. הרב מגן אברהם בקונט' שמן ששון אשר בתחילת ספרו זית רענן פירש דאיתא ביבמו' שהא עשר שנים עם אשתו ולא ילדה יוציא ויתן כתובה ולא שאנו אלא בדורות ראשוני'. ששנותיה' מרובי' אבל בדורות אחרוני' ששנותי' מועטים שתי שני' ומחצה וכו' וחד אמר ג' שני' כנגד ג' פקידות שבר"ה זמן פקידה ומסיק דמאן תנא למתני' רבי ובימי רבי אימעוט שני. וא"כ יש לומר איפכא כיון דחיי האדם ע' שנה יש לבטל עשר שנים חלק שביעית משנותיו וא"כ אדם הראשון שחי תת"קל רשאי להמתין שביעית דהוי קל"ג פחות חדש ומחצה לכן לאחר ק"ל שנה חזר אליה כי אף שלא תפקד עד פקידה שלישית לא יהיה יותר מק"לג שנה עכ"ל:

ואני אומר מאן דתליד ליה אמיה כותיה תליד אבל יש להשיב כי לפי דבריו האד' יש לו ליבטל שני חומשי' משנותיו דתנן בן י"ח לחופה ועשרה שנים הנז' הם כ"ח שנים והם שני חומשי ע' שנה אמנם מעיקרא קושיא ליתא דאדם הראשון קיים פו"ר שהוליד ב' זכרי' וג' נקבות. והשתא ליכ' אלא משום ולערב אל תנח ידך ולזה האיכא שני טובא:

ודרך דרש אפשר לומר בטעם הק"ל שנה שפי' מאשתו במ"ש בעירובין דף י"ח ה"ר מאיר אומר אדם הראשון חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית ק"ל שנה ופירש מן האשה ק"ל שנה והעלה זרזי תאנים על בשרו ק"ל שנה. הרי דק"ל שנה הללו שפירש מאשתו היה יושב בתענית ומתנהג בחסידות וע' שנים שנתן לדוד הע"ה כמשז"ל הוו להו מאתן הוא חומש מחייו שהיו אלף שנים ורצה לתת להקב"ה החומש מחייו בלי התעסק בעניני העה"ז. כי החסידים מפרישים חומש במקום מעשר כידוע ואדם הראשון יציר כפיו רצה לעשות מצוה מן המובחר והפריש חומש חייו למלך הכבוד ולזה פירש ק"ל שנה מאשתו. ומזה נמשך שדוד הע"ה היה חסיד גדול כי שנותיו הם מחומש חיי אדם הראשון אשר ייחד לעבוד ה' בחסידות ואפשר שזהו הטעם דקאמר דוד שמרה נפשי כי חסיד אני משום דחייו מאדם הראשון מחלק החסידות והדבר עליו חובה והעושה חיובו אפס לא תהיה תפארתו דחיובא רמיא עליה ומשו"ה קאמר כי חסיד אני משום דלדידיה הוא חיוב גמור להיות חסיד:

פירוש כו

וַיֹּ֤אמֶר לָהֶם֙ אֱלֹהִ֔ים פְּר֥וּ וּרְב֖וּ וּמִלְא֣וּ אֶת־הָאָ֑רֶץ וְכִבְשֻׁ֔הָ:

פ' הבא על יבמתו אמרו דלמאי דקי"ל מצות פריה ורביה אין האשה מצווה ל"ק מדכתיב פרו ורבו דכתיב וכבשה האיש דרכו לכבוש. ותו דכתיב ביעקב אבינו עליו השלום פרה ורבה. ויש לחקור דלימא הכא פרה ורבה ואמאי כתב רחמנא פרו ורבו על סמך וכבשה

או פרה ורבה דכתיב גבי יעקב. ודרך דרש ורמז יתישב במה שראיתי בס' אמרי נעם בסוף פ' לך לך שכתב פרו ורבו גימטריא ת"ק כמספר מילוי שדי ולכן פו"ר הוא זכר ונקבה שיש להם ת"ק אברים גימטריא מילוי שדי כי הוא ממונה על פריה ורביה עכ"ד ולכן רצה הכתוב לומר פרו ורבו לרמוז דצריך זכר ונקבה שיש להם ת"ק אברי' כמנין פרו ורבו וגם רמז למילוי שדי כאמור. ועל צד הרמז אפשר דשם שדי חתום מלבר באות ברית ולכן צריך להוציא מלבד מילויו שהוא כמספר אברי זכר ונקבה:

פירוש כז

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי:

שמעתי משם הרב הגדול מהר"ר יוסף דוד ז"להה הרב המחבר בית דוד על הטורי' במאי דקי"ל כל לא ידענא פשיעותא ומיהו היינו דוקא בדין שומר אבל בעלמא לא חשיב פשיעה וז"ש קין כששאלו ה' אי הבל אחיך הוא אמר לא ידעתי וכי תימא כל לא ידענא פשיעותא לז"א השומר אחי אנכי וכי אני נעשיתי שומר עליו כדי שאתחייב מטעם לא ידעתי:

טעם למה שפרש אדם הראשון מאשתו ק"ל שנה:

לעיל כתבנו מ"ש הגאון בעל מגן אברהם ומה שנלע"ד. והן עתה נ"ל לומר דהאדם נושא בן ח"י כדתנן בן שמנה עשרה לחופה נמצא נשארו לע' שנה ן' שנים ופרוטרוט ומזה יכול ליבטל עשרה שנים על דרך שכתב הגאון הנז' והבאתיו לעיל א"כ רשאי האדם לבטל החומש. ואדם הראשון ימי חייו אלף שנים אלא שנתן ע' לדוד צא וחשוב ע' וק"ל הם מאתים חומש מאלף ולזה פירש ק"ל שנה שעם ע' שנתן לדהע"ה הם החומש מחייו ודוק כמו שאמר לעיל:

סְמִיכוּת סוֹף הַתּוֹרָה לתחילתה:

אפשר במ"ש במדרש שא"ל הקב"ה ליהושע מיום שמת משה אבל לפני שנאמר ויקרא ה' צבאות לבכי ולמספד ופירש הרב פרש' דרכים דרוש ח' שמשה רבינו אלו נכנס לארץ ישראל היה מבטל יצרא דע"ז כמו שאמר פ"ח דערכין ולא היה נחרב הבית והוצרך משה רבינו ליגנז במדבר כדי שיחרב הבית ויבנה מחדש ויוכלו דור המדבר לבא לע"ל שנשבע הקב"ה אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוח' אחרת כמו שאמר הריטב"א דהאומר קונ' לביתך שאני נכנס אם נפל מותר ונמצא דכשמ' מרע"ה במדבר נודע שיחרב הבית וז"ש מיום שמת משה אבל לפני שנאמר ויקרא ה"צ לבכי וכו' שנאמר בחרבן בית המ' זה"ת דברי הרב וע"ש שפירש כמה מאמרים וענינים מתוקים מדבש:

עוד נקדים מ"ש בי"ר והביאו הרב ז"ב ח"ג ריש הסדר בתחילת בריאת העול' מיד נזכר הקב"ה חרבן בית המקדש ומלת בראשית בית ראש זה בית המקדש דכתיב מרום מראשון מקדשנו ופתח והארץ היתה תהו זה חרבן בית המקדש עכ"ל שהביא הרב זרע ברך הנז' וכפי האמור דרשינן סמוכים ונעוץ סופה בתחילתה דסוף וזאת הברכה כתיב מיתת משה רבינו וזה גרם חרבן הבית כמו שאמר הקב"ה מיום שמת משה אבל לפני שנאמר ויקרא ה' צבאות וכתיב ויהושע בן נון מלא רוח חכמה ולא קם נביא עוד כמשה וכו' דאע"ג דיהושע מלא רוח חכמה לא ביטל יצר' דע"ז ולא קם נביא עוד כמשה וכו' דאם היה נכנס היה מבטל יצרא דע"ז ולא היה נחרב הבית וכיון שמת נחרב וזהו בראשית בית ראש שהוא הבה"מ ונחרב והארץ היתה תהו שרמוזי' ד' מלכיות כמו שאמר ז"ל בב"ר ורוח אלהים מרחפת רוחו של משיח כמו שאמר שם בב"ר ואפ' על פני המים במ"ש בזהר חדש דגלות אדום נגאלים בזכות משה רבינו ע"ה ולזה צריך לעסוק בתורה והוא תבע עולבנא דאורייתא ע"ש ורוח אלהים רוחו של משיח מרחפת על פני המים אין מים אלא תורה כלומר שמרחפת על פני התורה שאינו בא עד שנעסוק בתורה כראוי:

פירוש כח

וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים:

ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותו אלהי'. כתבו גורי האר"י זצ"ל שהקב"ה עשה כי חנוך ואליהו לא מתו ועלו למעלה ויש להם מעלה כמלאכים וכצדיקים של מטה שאם ח"ו כל העולם רשעים דיו לעולם בשני צדיקים אלו שהם חיים לעשות התקון וכו' עיין שם באורך ואפשר דזה רמז הכתוב באומרו ואיננו כלו' בעה"ז אינו מצוי אבל נחשב הוא מהעה"ז וזהו ואיננו כלומר איננו לעינינו כי לקח אותו לצורך התקון ור"ת כי לקח אותו אלהים הוא גימטריא אליהו לרמוז כי הוא ואליהו מדה אחת להם לעשות התקון:

מַאֲמָר רבותינו זכרונם לברכה אֶתְמוֹל גֵּרַשְׁתָּ אֶת אַבָּא וְהַיּוֹם אַתָּה מגרשני:

מאמר רבותינו זכרונם לברכה אתמול גרשת את אבא והיום אתה מגרשני והיה כל מוצאי יהרגני פירש הרב עיר בנימין ח"ב דף ן' משם גדול דאמרו רבותינו זכרונם לברכה דבשביל קרבן קין והבל נצטוו על הכלאים דקין הקריב פשתן והבל כבשים שלא נגזזו ועולת בני נח בלי הפשט ונתוח כמו שאמר בחגיגה וזה טעם שלא יתחברו קרבנות קין והבל. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה נתכנסו כל בהמות וחיות לתבוע דם הבל. וגבי אדם הראשון אף שאמרו רבותינו זכרונם לברכה יצא כהורג נפש לא נתכנסו והטעם דאדם הראשון כהן גדול וכתנת מכפרת על ש"ד וכתבו התוס' דבגדי כהונה מכפרים על הערבות ומשו"ה לא אכפת להו באדם הראשון דכתנת מכפר' על ש"ד דערבו'. אך בקין

שנצטוה כלאי' א"כ כתנת מכפר' על הכלאי' כמו שאמר בירושלמי פ"ז דיומא ויש ערבו' לזה נתכנסו וז"ש אתמול גרשת את אבא ולא נתכנסו דכתנת מכפרת על ש"ד דעדין לא היה מצות כלאי' והיום שיש כלאי' א"כ כתנת מכפרת על הכלאים והיה כל מצאי יהרגני על הש"ד בשביל הערבות זהת"ד. ובזה אפשר שזה כונת מאמרם ז"ל ביומא דף ע"ב א"ר חמא ב"ח מאי דכתיב את בגדי השרד לשרת בקדש אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משנאי ישראל שריד ופליט ופירש"י שע"י בגדי כהונה מקריבין קרבנות המכפרים. והוא דחוק דא"כ קרבנות מיבעי לי' כי הם המכפרים. אמנם ע"פ האמור נכון דאף אם יהיו צדיקים וחסידים ענין הערבות קשה מאד. ובגדי כהונה מכפרין על הערבות וז"ש אלמלא בגדי כהונה שמכפרים על הערבות לא נשתייר וכו'. דגם החסידים לוקין בשביל הערבות ודוק היטב:

פירוש כט

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם:

ראיתי בפי' רבינו אפרים (כתב יד) שפירש. ויכלו השמים והארץ רמז לגוף וכל צבאם אלו העצמות והגידים. ויכל אלהים ביום השביעי כלומר גמר מלאכתו שבאדם והוא הפה כי לאחר שיצא העובר אין לו עדיין דיבור ולא שיניים ולכך קורא הפה שביעי כמו שאמר בס' יצירה שבעה שערי' בנפש ב' עינים ב' אזנים ב' נחירי' והפה הוא שביעי ויברך אלהי' את יום השביעי שבחר הקב"ה בפה מכל האברים ללמוד בו תורה ולשבח לשי"ת וליחד שמו המיוחד וכן השביעי גימטריא שבח בפה עכ"ל. ולפ"ז שהפה שביעי והוי דוגמת השבת שהקב"ה בחר בו. א"ש שצריך לשבח ולומר זמירות ביום השבת וללמוד בתורה ולקדש פיו ולשונו שלא ידבר דברי חול ודברים בטלים יבא שביעי ויתענג בשביעי בתורה ושירות ותשבחות ללמוד וללמד לשם ה' אשר בחר בשבת ובפה וגם שמלכות נק' שבת ונקראת פה ודוק והארך:

פירוש ל

וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח:

ויולד את מתושלח. מצאתי (בכתב יד) לגאוני אשכנז הקדמונים (רבינו מהר"א מגרמיזא בעל הרקח וסיעתו) כי נגעי בני אדם שהולידה פ' מאדם הראשון אח"ך פרו ורבו מאד מאד ולא היתה בריה יכולה לצאת מפחד' ונתערבו עם מלאך המות וכל מי שפוגעים בו הורגים אותו עד שבא מתושלח הצדיק והיה יושב ג' ימים בתענית ובקש רחמי' לפני הקב"ה על זה ונתן הקב"ה רשות אל מתושלח הצדיק וכתב שם המפורש על חרבו והרג מהן מאה ותשעים אלפי רבבות ברגע אחד עד שבא פ' בכורו של אדם הראשון ועמד לפניו ונפל על פניו ונתחנן וקבל עליו ומסר שמות שדין ולילין ונתן מלכיה' בכבלי

ברזל והשאר ברחו להם ונסתתרו במחבואות ים אוקינוס ואותו החרב נגנז עמו כשמת מתושלח וזה פי' מתושלח מת ושלח לשון חרב דכשמת גנזו חרבו עמו ע"כ מ"ך וזהו הענין בקצור. והרב ש"ך עה"ת גם הוא מצא כתוב קצת מזה ויש שינוי גדול ע"ש. ובלקוטי תורה מגורי האר"י זצ"ל כתוב דמתושלח צדיק גמור וכורת וחותך כל הקליפות בכח חרב פיפיות שבידו שהוא שמו יתברך לכן נקרא מתושלח מלשון חרב כמו ואיש שלחו בידו וכשנולד נח אבד מתושלח כח החרב הזה והיו הקליפות רבות מאד לכן נתירא אז למך לקרא שם לבנו בעת לדתו עד שיגדיל ואחר כך ויקרא שמו נח דכל מאי דאתגלי שלטא עלוי עינא בישא עכ"ל. והא דקריאת שם נח בפי' המיוחס לתוס' שנדפס מקרוב בספר דעת זקני' כתוב דמתושלח הצדיק נתן לו עצה שלא ימהר לקרוא לו שם לפי שהיו מכשפי' ויהיו מכשפים אותו אם ידעו שמו עכ"ד ועיין מה שכתוב בעניותי בספרי הקטן דברים אחדים דף י"ז ע"א:

ובילקוט אמרו כי אבי נח קראו ינחם ומתושלח קראו נח - וכתב רבינו האר"י זצ"ל בספר הגלגולים כי נח נתגלגל ביוסף ומשה וראיתי להרב המקובל מהר"ר נתן שפירא זלה"ה (בעל מצת שמורי' וכו') שרמז כי ינחם ר"ת יוסף נח משה וגם ר"ת אלה תולדות נח נח גימטריא אשר גימטריא משה יוסף. ופרעה נבא ולא ידע מה נבא מי ה' אשר אשמע בקולו מ"י ר"ת משה יוסף כי כאשר יחבר הקב"ה מ"י ביחד שהם גימט' אשר אז אשמע בקולו שאז ישראל יצאו ממצרים זהו תורף דברי הרב הנז' בדרשותיו (כתב יד). ועפ"י דרך שפירש הרב אפשר לפרש בהקדמת הזהר הקדוש דנפקו מסטרא דיובלא הנקראת מי בסוד ן' שערי בינה ונקראת אשר ולכך לקו תק"א מכות כמספר אשר כמו שאמר בהגהמי"י וזהו שנפל בפי פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו. ואפשר לחבר ולצרף כל ההקדמות דבזכות משה יוסף ר"ת מי ובגימ' אשר נתגלו אורות מסטרא דבינה הנק' מ"י ונק' אשר ולקו מכות כמנין אשר ואפשר שז"ש ויקח משה את עצמות יוסף והטעם עמו שנח משה יוסף כחדא שריין ודוק היטב והארך:

פירוש לא

הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ׃

הלא אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ. אפשר דהכונה אם תטיב תוציא לאור ניצוצו' הקדושה שנטמעו בקליפות ואת כלם ישא רוח חכמה וזהו שאת. ואם לא תטיב לפתח הקבר כמו שפירש"י חטאת רובץ כלומר החטא עצמו הקטיגור שנעשה

על ידך והוא החטאת עצמו רובץ לינקם ממך כמש"ה ותמוגגנו ביד עוננו וכמו שאמר חכמי המדע:

בְּמִדְרָשׁ מִי הַשְׁלוּחַ הוּבָא בַּס' אֵיֵמָה כַּנִּדְגָּלוֹת:

אמר ר' שלמיא אחוי דר' נחמיא כל הנקודות שבמקרא יש בפסוק בראשית חוץ משרק רמז דכל מה שנברא במעשה בראשי' במדת אמת נברא ואין שקר עומד בפניו וכל האומר אמת אינו נכשל לעול'. ובס' פי שנים פירוש הרא"ש לזרעי' אמר שהכרח ר' שלמיא הוא מפי' רלב"ג גבי גחזי ע"ש בהקדמה. ועמו הסליחה דאעיקרא על דברי רלב"ג יש להשיב ואכמ"ל. אמנם דברי ר' שלמיא נאמנו מאד וכמעשה שרב אחד אמר לרשע אני נותן לך תיקון קל מאד ואיני שואל ממך אלא שתדבר אמת וקבל ובזה חדל מעשות שום חטא כי בבואו לחטוא היה חושב אם ישאלני אדם מאין באת ולאן אתה הולך אני מוכרח לומר האמת וכדי בזיון ובזה שב מכל חטאותיו ובזה פירשנו בעניותנו מאמרם ז"ל סף מכות בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה ושפיר קאמר ר' שלמיא כל האומר אמת אינו נכשל. [והמעשה הנז' הובא בס' חסידים סי' תרמ"ז ובס' מעשיות. וזה שכתבתי היה על פי מ"ש בהקדמת פי שנים הנז', ואחר זמן נזדמן לידי ספר איומה כנדגלות וברוך ד' אלהי אמת שכיונתי לאמת אשר שם בדף ו' סוף ע"א שהביא המדרש הנז' סיים במעשה הנז' בשינוי מתלמיד אחד שיעצו שמעון ן' שטח לדבר אמת ע"ש ותימא על הרב הנז' בהקדמ' פי שנים דלא שלטו מאור עיניו בשארית הלשון]:

פירוש לב

וּזְהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם:

וזהב הארץ ההיא טוב. אמרו רבותינו זכרונם לברכה אין תורה כתורת ארץ ישראל ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל וכו'. אפשר לתת טעם במ"ש הגאון החסיד הרב מעשה רקח רמזי המשניות במס' מציעא בנותן טעם שרבינו הקדוש שנה בילדותו הכסף קונה את הזהב ובזקנותו שנה הזהב קונה את הכסף דזהב תורה שבעל פה וכסף תורה שבכתב ובילדותו שלא הותר לכתוב תורה שבעל פה העיקר היה ללמוד מקרא ולדרוש מתוכו בי"ג מדות שהתורה נדרשת לכך הכסף תורה שבכתב קונה את הזהב תורה שבעל פה ובזקנותו שהסכים הוא וב"ד לכתוב תורה שבעל פה ודרש הוי רץ למשנה לכך שנה הזהב תורה שבעל פה קונה את הכסף תורה שבכתב זהו תורף אמרי קדוש ע"ש באורך. ודבריו נאמנו מאד כי תורה שבכתב רמז לשם המיוחד מדת רחמי' כסף ותורה שבעל פה לשם אדני בחינת דין זהב יאפשר דז"ש וזהב הארץ ההיא טוב אין תורה כתורת ארץ

ישראל דזהב רמז לתורה שבעל פה הרומזת למ'. וארץ ישראל בחינת מ' כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל ומסתייעא מילתא בארץ ישראל בחי' מ' להבין תורה שבעל פה הרומזת למ': ומ"ש אין חכמה וכו' ירמוז דבאבא יסד ברתא. ואפשר דזה טעם אשר דוד מלך ישראל ע"ה היה מכוין להלכה כי דוד הע"ה בחינת מ' והלכה ה' כלה ולזה הלכה כמותו. ועוד יש להרחיב הדבר כי דוד העה"ה כל מעייניו לכוין וליחד קב"ה ושכינתיה וכמו שהוא היה מכוין השכינה פב"פ עם הקב"ה כן היה מכוין ההלכה בחינת מ' אל האמת בחי' קב"ה תפארת ישראל והלכה כמותו. ורבותינו זכרונם לברכה אמרו שם הבדולח ואבן השהם מקרא משנה תלמוד תוספתא אגדה והוא על דרך הזהב קונה את הכסף לכך הקדים וזהב הארץ ההיא רמז לתורה שבעל פה ואחר כך מקרא וצירף משנה וכו' ופתח בזהב ועוד הארכתי במ"א בס"ד:

נח

פירוש א

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ־נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ:

אפשר לפרש במשכז"ל בשוחר טוב מזמור ל"ז שאמר אברהם אבינו עליו השלום למלכי צדק כיצד יצאת מן התיבה א"ל בצדקה שעשינו שם א"ל צדקה עשית בתיבה וכי עניים היו שם וכו' ועם מי הייתם עושים צדקה א"ל על בהמה חיה ועוף וכו' אותה שעה אמר אברהם אלולי שעשו צדקה עם בהמה חיה ועוף לא היו יוצאים וכיון שעשו צדקה יצאו אני אם אעשה בבני אדם שהם בצלם הקב"ה עאכ"ו אותה שעה ויטע אשל בבאר שבע אכילה שתיה לויה עכ"ל ונמצא דמה שנתעורר אברהם אבינו עליו השלום לעשות צדקה וחסד עם כל נברא היה סיבה נח שסיפר לו שם מעשיו וחסדיו בתיבה ונשא ק"ו בעצמו ומצד זה יש מעלה לנח. אבל יש גריעות מצד אחר דאברהם אבינו עליו השלום דשמע ממעשיו נשא ק"ו ועשה את כל החיל הזה. ונח עצמו דאיהו מאריה דעובדא לא דן ק"ו מעצמ"ו להרבות בצדקות עם בני אדם בצלם ודמות:

ובהכי יומתק מאמרם ז"ל והביאו רש"י בדורותיו יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כ"ש שאלו היה בדור צדיקי' היה צדיק יותר יש שדורשין אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואלו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום עכ"ל והוא קרוב לנסחת מדרש תנחומא. וצריך לדעת אמאי נקטי אלו היה בדורו של אברהם וקפדי לאדכורי אברהם אבינו עליו השלום והו"ל למנקט סתמ' בדור צדיקי' כי היכי דנקטי בחלוק' השבח לאידך מ"ד. והפשוט בזה דבין למאן דדריש לשבח או למאן דדריש לגנאי כלם מודים דאם היה בדור צדיקים היה צדיק יותר וגם מודים דאם היה בדור אברהם אבינו עליו השלום לא היה

נחשב רק פליגי אם הכתוב בא לשבח או לגנות ומשו"ה מאן דדריש לשבח נקט דאלו היה בדור צדיקי' היה צדיק יותר דזה אמת אליבא דכ"ע. אבל לא קאמר דאם היה בדור אברה' היה צדיק יותר דאע"ג דכן הוא האמת דהיה צדיק יותר. מ"מ אין לשבח על זה דתברא בצידה דאם היה בדור אברה' אף שהיה צדיק יותר לא היה נחשב כל צדקותיו לכלום לגבי אברהם ולזה נקט אלו היה בדור צדיקי' דזהו שבח שלם בלתי גרעון. ואידך דסבר דהכתוב בא לגנות לא מצי למנקט אלו היה בדור צדיקים לא היה נחשב דאין האמת כן דהיה צדיק יותר והיה נחשב ומשו"ה נקט דורו של אברהם. וטעמא דהך מ"ד דדריש לגנאי אף דיכול לדרוש לשבח דמודה דאלו הוה בדור צדיקים היה צדיק יותר ונחשב היינו משום דסבר דרשת רבותינו זכרונם לברכה כי נחמתי כי עשיתי' ונח דגם נח היה ראוי ליאבד וכיון דהכי דריש שפר קדמיה דסמך הכתוב לתת טעם דאף ע"ג דהיה צדיק היה לפי דורותיו אבל בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלו' וכיון שהיה עידן רתחא וכליון חרוץ לא הי"ל לינצל אלא שמצא חן וטעם המציאות חן לשים לעולם שארית ובחר בנח שהוא הטוב שבדור ושתף הקב"ה ממדת חסדו וכמ"ש הרב יפה תאר ז"ל עש"ב ואפשר שזה פשט הכתוב באיוב סי' כ"ד יתן לו לבטח וישען ועינהו על דרכיה' ותרגם המתרגם יהיב ליה תיבותא לרחיץ ויסתמיך הכונה יתן לו לנח התיבה וישען שהיה צריך סעד לתומכו כמשז"ל. וכי תימ' אם לא היה צדיק גמור איך נמלט מגזרה כוללת כזו לז"א ועיניהו על דרכיהם וכלם עלו קמשונים פסו אמונים והוא הטוב שבדור לכן נמלט לשים לעולם שארית:

חוזרנו לעינינו דלפי דרכנו יומתק מ"ש אלו היה בדורו של אברהם דיקא דאלו אברהם למד מאשר עשה הוא בתיבה ומפליא לעשות חסדי חסדים והוא עצמו לא נתן לב לישא ק"ו ממה שאירע לו ועל כן כתיב בדורותיו לאפוקי דורו של אברה' דיקא. וזהו המשך הכתוב אלה תולדות נח דהיינו מעשיו הטובים כמשז"ל וזהו צדיק תמים היה ואמרו בב"ר רבנן אמרי כל מי שנאמר בו היה זן ופרנס נח זן ופרנס י"ב חדש וכו' ע"ש ולמדנו דהכתוב משבחו בצדקה שעשה. אמנם זהו אליה וקוץ בה דמזה נמשך דכתיב בדורותיו ולא בדורו של אברהם דאברהם למד מזה שזן ופרנס י"ב חדש וגבר עלינו חסדו מה שלא עשה נח שהוא מארי דעובדא:

ועוד אפשר לפרש בדין אשה שהעדיפה במלאכתה ע"י הדחק דסבר ר' עקיבא דהוי לעצמה וכך פסק ר"ח כמבואר בא"ה סי' פ' וכתב הרא"ש דהעדפה ע"י הדחק היינו שעושה מלאכה בלילות וז"ש אלה תולדות נח שהם מעשיו הטובים שלו הם וקורא אני עליו תולדות נח וכי תימא הרי האשה מעשה ידי' תחת מזונותיה וה"נ כל עמל אדם

לפיהו ומה יתרון לאדם במעשיו אחרי שה' זנו ומפרנסו לז"א תמים היה שזן ופרנס י"ב חדש כמש"זל ואמר בתנחומא שלא ראה שינה בעיניו והוי העדפה על ידי הדחק כמ"ש הרא"ש דעוש' מלאכה בלילות לעצמ' ופסק כן ר"ח ומשו"ה קרי ביה תולדו' נח דהוו לעצמו ובזה נבין מאמר ז"ל בב"ר אלה תולדות נח הה"ד פרי צדיק עץ חיים מה הן פירותיו של צדיק מצוות מ"ט ולוקח נפשות חכם שזן ומפרנס כל י"ב חדש בתיבה אחר כל השבח הזה הן צדיק בארץ ישולם בא לצאת ונשתלם אתמהה דאמר ר"ה בשם ר"א בשם ריה"ג נח הכישו ארי ולא היה כשר להקרי' והקריב שם בנו תחתיו. הכונה דק"ל אומרו תולדות נח שהם שלו לז"א הה"ד פרי צדיק עץ חיים מה הן פירותיו דייקא מעשי' טובים. וכי תימא כל עמל אדם לפיהו ואיך אני קורא פירותיו והכא תולדות נח לז"א ולוקח נפשות חכם שזן ופרנס והיה עושה מלאכה בלילות והוי לעצמו וכן הוא בכל צדיק דהעדפה ע"י הדחק הוי לעצמו כסברת ר"ח כאמור וז"ש פרי צדיק דהוי לעצמו ואמר עוד אחר כל השבח הזה כלומר אחרי דהמשלנו לנח כדין אשה והכתוב קרא עליו תולדות נח הרי קי"ל דלקתה חייב לרפאתה וה"ד כשלא בא החולי מצד פשיעתה כמ"ש הריטב"א בכתובו' דף נ"ב וז"ש אחר כל השבח הזה הן צדיק דלא פשע ואם חטא שוגג אנוס ועכ"ז בארץ ישולם דהכישו ארי ולא נתרפא והקריב שם בנו אתמהא דלקתה חייב לרפאתה כשלא בא לה מצד פשיעתה והן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא שבא להם המכות על ידי פשיעתם:

ונוסף עוד אפשר לפרש ונבין מאז"ל בב"ר אלה תולדו' נח אתמהא לא הוה צ"ל אלא אלה תולדות שם אלא נייחא לו נייחא לעול' נייחא לאבות נייחא לבני' נייחא לעליוני' נייחא לתחתונים נייחא בעה"ז נייחא בעה"ב וצריך ביאור. ואפשר במאי דקי"ל דהחוטף את המצוה חייב ואז"ל כתיב נותן לחם לכל בשר בא זה וחטף המצוה עלי לשלם שכרו ופירשו הרב עץ החיים פ' ויקהל בדין חוטף את המצוה ע"ש וא"כ הכא נח שהיה זן ומפרנס לכל בי"ב חדש יש ס"ד דהוי חוטף את המצוה וכמשז"ל אמנם תחת שלש פטור אחד דכל עושה צדקה הוא אפטרופוס ואין הממון שלו כמ"ש הרמ"א והבאתיו בראש דוד פ' קדושים בס"ד ושני דאם טוען אתה אמרת לעשות פטור וכמ"ש פ' החובל וכמ"ש הכנה"ג י"ד סי' כ"ח. ועוד בה שלישיה שכתב הסמ"ע דאם הוא צורך שעה פטור ע"ש וז"ש אלה תולדות נח אי תימא על מע"ט צדיק תמים שזן ופרנס כמשז"ל יש ס"ד דהוי חוטף המצוה דכתיב נותן לחם לכל בשר לז"א נייחא לו נייחא לעולם דנח הוא אפטרופוס כמ"ש הרמ"א על העשיר דלא נתכוון ה' אלא שיכבדוהו וז"ש נייחא לו שיכבדוהו נייחא לעולם דזה שפרנסם מיניהו הוי. ועוד ניחא לאבות נייחא לבנים

שהם הדורות שיבואו כמ"ש היפ"ת ואין לך צורך גדול מזה דבזכות הצדקה יצאו כמו שאמר שם לאברהם וכשהוא צורך שעה ליכא דין חוטף המצוה כמ"ש הדרישה. ועוד נייחא לעליונים נייחא לתחתוני' דכלם חייבים לעשות חסד כמ"ש אמרתי עולם חסד יבנה וכמ"ש הפוסקים דבקריאת התורה פטור דכלם חייבים וה"נ כלם נצטוו לעשות חסד וז"ש נייחא לעליונים ותחתונים דכלם מצוים וא"כ כשהוא אומר אתה אמרת וכו' פטור ובדין שיטול שכרו בעה"ז ובעה"ב וז"ש נייחא בעה"ז נייחא בעה"ב. וזש"ה אלה תולדות נח בעה"ז נח בעה"ב למה תמים היה דזן ופרנס כמשז"ל וכי תימא הו"ל חוטף את המצוה דכתיב נותן לחם לז"א את האלהים התהלך נח אחר ציוויו שכך ציוהו ואפי' אומר אתה אמרת פטור כ"ש הכא דנצטוה ודאי. או אפשר נח נח בעה"ז ובעה"ב וכי תימא למה לא שלם לו בעה"ז והאיכ' בל תלין לז"א את האלהים וכו' בדחלת וכו' כמ"ש אנקלוס ואומן קונה בשבח כלי כשהסמנים שלו והכל בי"ש חוץ מיראת שמים וכמ"ש המפרשים ודוק:

פירוש ב

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ־נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו:

בפירוש רבינו אפרים (כתב יד) כתב איש צדיק הכתוב מעיד עליו שהיה נותן צדקה בסתר ולכך ניצול שנאמר מתן בסתר יכפה אף ושחד בחיק חמה עז"ה גי' המבו"ל עכ"ל ולפי דבריו אפשר לפרש כל הכתוב איש צדיק שהיה עושה צדקה תמים שהיה צדקתו תמימה בשלם שבפנים נותנה ואינו יודע למי נותנה וכיוצא. ועל ידי הצדקה כמצותה וכמשפטה את האלהים התהלך נח אפילו עם מדת הדין כמשמעות אלהים כי הצדקה מהפכת מדת הדין למדת רחמים כמשז"ל על פסוק השקיפה ממעון קדשך וברך כל השקפה לרעה וזו לטובה כי גדולה מתנת עניים שמהפכת מדת הדין למדת רחמים וכמשז"ל:

ולפום מאי דכתיבנא בעניותן דההיא דהכשיל' בבני אדם שאינם מהוגנים לאו כולי עלמא היא אלא איכא מאן דפליג עלה כמו שיראה הרואה בספרי הקטן ראש דוד בפ' שופטים בס"ד אפשר לומר לפי דברי רבינו אפרים דלהכי אתא קרא והוא ע"ד יקר סהדותא דהיה עושה צדקה בסתר דהגם דרובם ככלם היו רשעים הצדקה שהיה עושה חשובה אעפ"י שהיו רשעים כל שהוא היה מכוין לעשות מצוה בשלימות הכונה וז"ש הכתוב איש צדיק שהיה עושה צדקה וכי תימא כלם היו רשעים ולא עשה כלום כסברת מ"ד הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים. לאפוקי זה אתא קרא ואמר תמים היה בדורותיו

כלומר צדקתו עומדת ותמימה היא אף שהיה בדורותיו שהיו רשעים ועי"ז את האלהים מדת הדין התהלך נח כי על ידי הצדקה מתהפך מדת הדין למדת רחמים כדאמרן:

פירוש ג

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ־נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו:

מה כתיב למעלה מן הענין כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן בעיני ה'. אפשר לרמוז כי מצא גימטריה ס"מ שם רמז שהיה צדיק ולא הכיר כי אם לבת זוגו וכתיב מצא אשה מצא טוב וכן נח למד תורה כדכתיב מצא אשה מצא טוב אין טוב אלא תורה ונתבאר אצלנו דאם ימצא אשה בזה ניצול מס"מ גימטריה מצא. וכאן רמז על ידי שהיה צדיק ונתקיים בו מצא אשה וניצול מס"מ לכן ונח מצא חן בעיני ה' וניצול מס"מ גימטריה מצא שלא שלט בו בדין שנדונו דור המבול. ונ"ט אלה תולדות נח שהיו תולדותיו ממש בכשרות וגם היה צדיק תמים וכו' ומשום הכי מצא חן בעיני ה':

והרב כלי יקר על התורה הפליא עצה בנותן טעם למנין אמות התיבה ומצא כדי מדתם שהם רמז לשם י"ה דבזיווג איש ואשה שזכו י"ה ביניהם. והם דור המבול פגמו בזנות בשם י"ה ולכן תמצא רמז של שם י"ה בענין המבול ובמדו' התיבה והאריך הרב בזה וכתב עוד דלכן דור המבול נמוחו מהע"ז ואין להם חלק לעוה"ב כי בי"ה ה' צור עולמים והעה"ז נברא בה"א והעה"ב ביו"ד ומפני שהם פגמו בשם י"ה שבו נבראו השני עולמות לכן אבדו השני עולמות וז"ש לחזקיה הע"ה על שלא רצה לישא אשה ופגם בשם י"ה כי מת בעה"ז ולא יחיה לעה"ב. וכששב מידיעתו וגמר לישא אשה תקן הפגם ולכן הוסיפו לו ט"ו שנה גימט' י"ה ועוד האריך ברמזים יפים עש"ב:

ולפי דבריו אפשר לרמוז כי הגאה פוגם בשם י"ה כמספר גאו"ה כמ"ש הרב האר"י בשער רוח הקדש ואמרו פ"ק דסוטה דהוי כאלו בא על העריות. ואמרו דאין עפרו ננער ואינו קם בתחית המתים. ולפי האמור מצינו טוב טעם דעל ידי הגאוה פוגם בשם י"ה ולכן ה"ל כאלו בא על העריות דגם הוא פוגם י"ה כאמור ומשו"ה מאבד העה"ז כאשר אמרו שם פ"ק דסוטה שנפחת מהעוה"ז וגם העול' הבא ואין לו תחיית המתים והטעם שפגם בשם י"ה כעובר ובא על העריות שפוגם בשם י"ה וביי"ה ה' צור עולמים שברא העולם הזה והעה"ב בשם י"ה והוא שפגם בשם י"ח נאבד מהשני עולמים אם מת ברשעו ולא שב בתשובה:

ובזה פירשנו בעניותנו מה שאמרו האי מאן דיהיר אפי' אנשי ביתיה לא מתקבל שנאמר גבר יהיר ולא ינוה. וצריך להבין דזאת האשה מסתמ' ראתה אותו ומשו"ה נתרצית לינשא כי בעיניה הוא מסולסל ומתוקן ונכבד. ואיך עתה אינו מתקבל אצלה אמנם ע"פ האמור

ניחא דכיון דהגאה פוגם בשם י"ה ושם י"ה היא השורה בין איש לאשה זה שפגם בו לא זכו ואש אוכלתן לכן אינו מתקבל אאנשי ביתיה:

נמשך לזה אפשר לתת טוב טעם למ"ש בס' גימטריאו' רבינו יהודה חסיד (כתב יד) כי ט"ו שנים היו ביחד אבו' העולם ולמדו בתורה ט"ו שעות בכל יום עכ"ד והאריך בזה ואפשר כי יען העה"ז והעה"ב נבראו בשם י"ה לכן רצה הקב"ה שאבות העולם שהם יסודות עיקריים לעה"ז ולעה"ב עמדו ט"ו שנים כמספר שם י"ה וגם למדו תורה ט"ו שעות בכל יום ליסוד העה"ז ועה"ב שנבראו בשם י"ה. ובזה אפשר סוף התהלים ותחילת' כל הנשמה תהלל י"ה שם י"ה שבו נבראו העה"ז והעה"ב. ועל זה נעוץ תחילתם בסופן אשרי האיש וכו' ובתורתו יהגה וכו' שלומד ט"ו שעות כמו האבות, אשר פריו יתן בעתו ואז"ל מע"ש לע"ש דאיש ואשה שזכו י"ה ביניהם:

ואפשר שזה רמז אלה תולדות נח נח איש צדיק שהיה נשמר מעריו' כתואר שם צדיק הרומז ליסוד תמים שהיה עניו ושפל רוח כמ"ש פ"ק דע"ז דף ו' תמים בדרכיו ופירש רש"י שהיה עניו ושפל רוח וא"כ בזה היה מרכבה לשכינה בענוה וכי היכי דהגאה פוגם בשם י"ה נר' דהעניו מאיר בו שם י"ה דמרובה מדה טובה וגם שהיה צדיק וזכו הוא ואשתו להיות שם י"ה ביניהם ובזה זכה לעה"ז ועה"ב וזה רמז תמים הי"ה תיבת הי"ה שם רמז דהיה מרכבה לשכינה שהיא אות ה' אחרונה והיא אות ה' ראשונה מתיבת הי"ה ואח"ז י"ה שזכה שהיה שם י"ה ביניהם וזה רמז תיבת הי"ה:

א"נ אפשר דדור המבול חטאו בגזל ובזנות ונח היה שמור מעונות אלו ואמרו רבותינו זכרונם לברכה דלא היה כדאי לינצל וז"ש כי נחמתי כי עשיתים ונח. אמנם מלבד שהיה נח נשמר מעונות הדור היה עניו והעניו הוא כאלו הקריב כל הקרבנות כמ"ש ריב"ל ובזה אם היה לו איזה דבר בענוה ניצול דהו"ל כמקריב קרבנות ונסלח לו. וז"ש כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן אתמהא וכי משוא פנים יש בדבר. לז"א אלה תולדות נח שתולדותיו אלה ולא אחרים ח"ו דנשמר מעריות איש צדיק כמו שפירש"י בע"ז דף ו' צדיק במעשיו בלא חמס ונמצא שהוא ניצול מעונות הדור. ובאשר אין אדם צדיק בארץ שלא יחטא לז"א תמים היה שהיה עניו ושפל רוח וע"י הענוה הוא כמקריב כל הקרבנות ונתכפר לו איזה חטא וע"י הענוה את האלהים התהלך נח שהיה מרכבה לשכינה כמ"ש אני את דכא. ואפשר דרמז שהיה לו חן בעיני ה' בעבור הענוה כי מצ"א גימט' ענוה שם רמז דענותו גרמא לו מציאת חן ודוק:

פירוש ד

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ־נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו:

שמעתי בשם מרן הקדוש ראש גולה מהרר"י קארו זצ"ל שפירש כי הנשמר מאות ברית קדש נקרא צדיק. והנשמר מע"ז נקרא תמים דכתיב פ' שופטים לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וכו' תמים תהיה עם ה' אלהיך ולמדנו כי מי שהוא נשמר מכל אלה שהם ע"ז וחוקות הגוים נקרא תמים. והנה נח נמצא בשני דורות דור המבול ודור הפלגה כידוע מחשבון שנותיו והוא נשמר מעונו' השני דורו' אשר בדור המבול בעבור ששמר אות ברית ראוי ליקרא צדיק ובדור הפלגה יען נשמר מחטאתם ופשעם שהיה בע"ז ראוי שיקרא תמים. ומעתה א"ש דבדור המבול אמר לו הקב"ה אותך ראיתי צדיק בדור הזה כי עדיין לא היה דור הפלגה כדי שיקרא תמים ודור המבול עונם היה זנות ולכן נקרא צדיק וז"ש בדור הזה אשר חטאו כלם בזנות ואתה נשמרת קורא אני עליך צדיק. אמנם כותב התורה שהיה אחר שני הדורות מבול ופלגה תארו בשם צדיק תמים כי נח נשמר מעון שני הדורות זנות וע"ז ולכן אמר צדיק תמים היה בדורותיו תרתי משמע שהם דור המבול ודור הפלגה ונאים הדברים למי שאמרן. ואפשר לתת טעם לזה דהנשמר מע"ז נקרא תמים כי כל הכופר בע"ז כמודה בכל התורה כלה והוא תמים שלם שמודה בכל התורה. א"נ נקרא תמים על שם תורת ה' תמימה שמודה בה. א"נ שעובד ע"ז הוא וע"ז מתים והנשמר תמים אותיות מתים ודוק:

ואפשר לפי פשוטו במשז"ל בע"ז דף ז' תמים בדרכיו ופירש"י שהיה עניו ושפל רוח כמו שהבאתיו לעיל. והשתא קאמר נח איש צדיק ועם שהיה צדיק הוא לא היה מחזיק עצמו לצדיק שהיה עניו ושפל רוח. ולכן הקב"ה א"ל כי אותך ראיתי צדיק לפני כלומר לא כאשר עלתה על דעתך דאין אתה צדיק אלא אותך ראיתי צדיק. ובזה מובן שהוא היה עניו ולא היה מחשיב עצמו צדיק והיינו דא"ל הקב"ה אותך ראיתי צדיק כלומר כי לא מחשבותי כאשר תחשוב:

ועוד אפשר לפרש בפסוק אלה תולדות נח וכו' ע"ד מה שפירשנו לעיל באופן אחר והוא דידוע משז"ל דגם נח לא היה כדאי ואמרו רבותינו זכרונם לברכה דהקב"ה צופה ומביט המצו' שיעשה האדם ובעבורם ניצול ואמרו רבותינו זכרונם לברכה שהצדקה מהפכת מדת הדין למדת רחמים ואמרו רבותינו זכרונם לברכה תמים היה שזן ופרנס כל י"ב חדש. ואמרו פ' חלק דא"ל שם לאברהם אבינו עליו השלום דבעבור הצדקה שעשו עם הבהמות והחיות ניצולו והבאתיו לעיל. ומבואר הוא עם מה שכתבנו דהצדקה מהפכת מדת הדין למדת רחמים ולכך ניצול נח. וז"ש כי נחמתי כי עשיתי' ונח כמשז"ל שאף הוא לא היה כדאי. ועכ"ז מצא חן בעיני ה' וכי תימא משוא פנים יש בדבר ח"ו לז"א אלה תולדות וכו' תמים היה שזן ופרנס י"ב חדש והקב"ה לענין הטובה רואה לעתיד

וכיון שעתיד לעשות צדקה רבה כזו עם כל הבריות זאת היתה לו למצוא חן בעיני ה' מדת רחמי' ובזה ניצול כמו שאמר שם לאברהם אבינו עליו השלום כאמור:

א"נ אפשר לרמוז במ"ש בעניותנו בס' הקטן ראש דוד פ' עקב דהמצות שעושה האדם הם עבודת עבד והשכר שנותן לו הקב"ה עליהם הוא צדקה כמ"ש הרמב"ן ע"פ וצדקה תהיה לנו אמנם אם האדם יעשה המצות בחשק והתלהבות ושמחה רבה זח חשוב לפניו ית' והיא העולה וז"ש ונח מצא חן וכי תימא דלצד עילאה אינו מוצא חן אלא הראוי לכך לכן אמר אלה תולדות נח כלומר מעשיו הטובים הם שלו ומה שמשלם לו הקב"ה אינו נקרא צדקה כי מעשיו של נח נחשבים שלו והיינו שעשה אותם בחשק ורמוז בסופי תיבות נח איש צדיק חש"ק שהיה מקיים המצות בחשק כי בזה מעשיו נחשבים שלו כמ"ש אלה תולדות נח ולכך מצא חן:

פירוש ה

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ־נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו:

אפשר לפרש לפי פשוטו שהצדיק יש לו שני תולדות האחד מעשים טובים ותלמוד תורה כמשז"ל שנבראים מלאכים מעשיית המצות ומהתורה שלומד ונקראים על שמו. והשני בנים ובנות גשמיים. והנה המצוות והתורה מתייחסים אל נר"ן של הצדיק. והבנים מתיחסים יותר אל הגוף. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה עיקר תולדותיהם של צדיקים מ"ט עיקר דייקא כי הבנים הם גשמיים ושל המצות ותורה רוחניים והם עיקר. וז"ש אלה תולדות נח נח הכונה אלה הם שני מיני תולדות נח נח כלו' שרש הנשמה שנקראת נח וגם הגוף נקרא נח והיינו דקאמר אלה תולדות שני מיני תולדות של נח נשמה נח הגוף. והדר מפ' איש צדיק וכו' דהיה צדיק ועביד ומהנה לקיים מצוות ות"ת. תמים היה בדורותיו את האלהים וכו' כל זה מתיחס לנשמה. ויולד נח ג' בנים את שם וכו' הם בנים הגופניים מנח של הגוף ובאחרונה יסעו ורמז התולדות של הנשמה ברישא שהם העיקר כמשז"ל:

בספרי הקטן ראש דוד כתבתי בעניותי על הסדר דשלשת בני נח ניצולו בזכות אביהם ע"ש ושאלו לי דבניו היו צדיקים גמורים וכמשז"ל על פסוק אולי ימצאון שם עשרה דעל פחות מעשרה לא בקש דבדור המבול היו ח' ולא ניצולו אלמא היו צדיקים. והשבתי דאע"ג דהיו צדיקים לאצטרופי לעשרה. השתא דלא הוו עשרה היה צריך זכות גדול יתר מאד ואהניא להו זכות אביהם נוסף על זכותם. וכן ראיתי לרבינו מהר"א גרמיזא בעל הרקח ב(כתב יד) וז"ל ג' פעמים נח בפ' ראשון לומר שבזכותו ניצולו ג' בניו עכ"ל. והגם דבב"ר אמרו שהוא ניצול בזכות תולדותיו. מ"מ גם סברא זו איתיה ברבותינו זכרונם

לברכה. ועוד נמצא בתנחומא פ' ראה וז"ל אמרו רבותינו הרבה כשרים היו בהן כגון נח ונמחו עם הדור עכ"ל ולכאורה זה חולק על מאמר רבותינו זכרונם לברכה על שלא בקש אברהם אבינו עליו השלום על פחות מעשרה הנז' וצ"י:

פירוש ו

וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה:

והם כלים בכ"ח בכסלו לר' אליעזר וכו' המורה (כך קורא רבינו ישעיה ז"ל לרש"י ז"ל כמו שנראה בתוספות רי"ד על קדושין ובס' המכריע) ביאר זה בדוחק ואני אכתוב ביאורו בקצור. בי"ז בחשון התחיל המבול לירד עד מ' יום וממ' ואילך גברו המים והיו הולכין וסוערין עד ק"ן יום וק"ן יום הם ה' חדשים נמצאו ק"ן יום כלים בי"ז בניסן ואם יחסרו ממנין ק"ן שני ימים אין להדחק בעבור זה שכן דרך המקראות כמו מ' יכנו והן חסר אחד וכן במנין ישראל אלף וחמש מאות ושלשים ואי אפשר דבר זה שלא היה אחד מהם יתר או חסר אלא כן דרך המקרא לתפוס מנין שלם ואפי' חסר או יתר שנים אינו מקפיד:

ויחסרו המים מכיון שחסרו ולא גברו עוד נחה התיבה שהיתה משוקעת ט"ו אמה אבל כל זמן שהיו סוערין לא היתה נחה התיבה שהיתה מתנענעת אילך ואילך:

בחדש השביעי ז' לתשרי והוא ניסן בחדש העשירי בא' לחדש נראו ראשי ההרים עשירי לתשרי והוא תמוז ויהי מקץ מ' יום שנחה התיבה ויפתח נח את חלון התיבה הנעשית לצוהר. וישלח את העורב ויצא יצוא ושוב כי עדין לא נראו ראשי ההרים ואי אפשר שלא שהה בשליחות העורב שהרי כתיב יצוא ושוב עד יבושת המים אלמא היה משלחו וחוזר ומשלחו. שהה עוד ז' ימים וישלח את היונה. יש לנו מיום שנחה התיבה עד חדש עשירי שנראו ראשי ההרי' ע"א יום מ' יום שהה ולא שלח העורב וכ"א יום בשליחות היונה הרי ס"א נשארו עשרה ימים לשליחות העורב. ונשארו ב' חדשים מחדש עשירי הוא תמוז עד בראשון באחד לחדש באותן ב' חדשים חרבו פני האדמה. ועתה לפי זה הפירוש יבא כל המנין בין שני בין שביעי בין עשירי מתשרי. והמורה נדחק מאד ופירש כי ז' להפסקה ועשירי לירידה ודוחק גדול בין ז' לעשירי. ועוד אמר כי מקץ ימים שנראו ראשי ההרים והוא אב ולא יתכן זה חדא שאם כן לא שהה בשליחות העורב כלל ועיקר שאינן כ"א יום בצמצום ועוד כיון שנראו ראשי ההרים למה לא מצא מנוח:

כירק עשב נתתי לכם את כל פי' המורה אבל לאדם הראשון לא הרשתיו להמית בריה ולאכול בשר וכו' משמע דלא הוה אכיל בשרא [ובסנהדרין פרק ד' מיתות] אמרו תאכל ולא אבר מן החי אלמא מדאצטריך לאזהורי אאבר מן החי מכלל דהוה אכיל בשרא וי"ל דלא נצטוה לשחוט ויאכל ע"י הוצאת נשמה אבל היכא דמצאה שחוטה שריא ליה ואי

אשכח אמ"ה הו"א דשרי ליה דהא לא מפיק איהו נפשה משו"ה אצטריך קרא לאזהוריה על אבר מן החי. נמוקי רי"ד. ועמ"ש התוס' שם פ' ד"מ דף נ"ז ועיין להר"ן בחידושיו שם:

פירוש ז

וַיִּמַּח אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה בב"ר זה קין ע"ש. ואפשר לרמוז כי תיבת היקום גימטריא קין עם הכולל ואחר זמן רב ראיתי שכן כתוב בס' הגלגולים מגורי האר"י זצ"ל:

פירוש ח

וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו־אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם:

אפשר לדקדק תיבת לנפשותיכם במ"ש הרב יפ"ת ב"ר פ' ס"ה דגם מי שנתחייב מיתה על עונו אינו רשאי להמית עצמו בשביל תשובה ע"ש וז"ש את דמכם לנפשו"תכם דיקא שהוא בשביל נפשותיכם לכפר עון אדרוש. וכתיב אך דאם טעו ומתו בתוקף תשובתם שרי להו מאריהו כההיא דיקים איש צרורות וכמ"ש היפ"ת שם וזה מיעט אך דלפעמים בכי האי גונא לא יחשוב ה' לו עון וזה לשיטת הרב יפ"ת אבל רבינו קולונימוס והרב בצלאל ומהרימ"ט והרב שבות יעקב ח"ב סימן קי"א פליגי על הרב יפה תואר כמאי דכתיבנ' בעניותין במקום אחר בס"ד. ולדעת' ז"ל נימא דאך מעיט מציאות זה דממית עצמו לכפר עון והוא שריותא:

פירוש ט

וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהוֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ:

ב"ר פ' ל"ד ויבן מזבח לה' ויבן כתיב נתבונן אמר מפני מה ציוני הקב"ה וריבה בטהורים יותר מן הטמאים אלא להקריב קרבן וכו' ומהר"ש יפה דקדק דמאי קאמר מפני מה ציוני וכו' הו"לל מפני מה ריבה בטהורים וכו' וכבר כתבנו בעניותנו בזה בספרי הקטן ראש דוד הלא מרא"ש בסד"ר דברתי. ואפשר לומר עוד במ"ש הרב באר שבע בתוספותיו פ' חלק (סנהדרין דף ק"ח) משם רבינו בחיי דכיון דהטהורים היו לקרבן לא גזר ה' שיבואו מעצמן רק נח היה טורח להביאן וזהו שאמר תקח לך. אבל מי שהיו לקיום המין גזר ה' שיבואו הם מעצמן כמש"ה יבואו אליך להחיות. וע"פ זה אפשר לפרש המאמר הלז הכונה מפני מה ציוני תקח לך ולא באו מעצמן ודאי שהן קרבן ולא רצה לגזור שיבואו כאותם של קיום המין וזהו שרמז באומרו מפני מה ציוני ועוד מפני מה ריבה בטהורים ודוק וס' יפה תואר לעת כזאת אין עמדי:

והנה מהכתוב נר' דהקריב גם חיות טהורות וכמ"ש בעניתנו בספרי הקטן ראש דוד. ולבי היה מהסס מדוע הוכשרו החיות לקרבן לנח דוקא ובתורה נאסרו ועתה ראיתי בס' יוסף אומץ חדש על ההפטרות בהפטרת תצוה כתב דיש ג' טעמים למה אין מקריבין חיה אחד דאמר הקב"ה לא הטרחתיך לצאת ביערים אכן הבהמה מצויה. ועוד כי החיה יש לה גאוה ורעות רוח והקב"ה שונא גסות הרוח. ועוד כי האלהים יבקש את הנרדף ובהמה נרדפת מחיה עכ"ד ובהכי ניחא כי הני תלתא ליתנהו בחיות דנח שהיו אצלו בתיבה מצויות בידו וגם היו ברוח נשברה מצרת המבול כי כלם הרגישו בצער הגדול וגם בו בפרק לא היו רודפות הבהמות ולפיכך זכו להקרבה ועמ"ש בסמוך ודוק:

וראיתי להרב כלי יקר שכתב וז"ל תקח לך שבעה שבעה פירש"י לכך ציוה להביא מהטהורים כדי להקריב מהם וכו' אין טעם זה לבד מספיק שהרי לא כל הטהורים ראויין להקרבה כצבי וכאיל ולא כל עוף טהור ראוי להקרבה ואיך דקדקו מזה שלמד נח תורה אלא עיקר הטענה הוא לפי שהם טהורים על כן אוכלים מהם הרבה לפיכך הם צריכים להפרות ולהרבות ביותר בעבור שומרי תורה ומה שנאמר מכל הבהמה הטהורה משמע שהקריב מכל מין טהור אפי' מאותן שאינן ראויין להקרבה עפ"י התורה תשובה לדבר לפי שנח לא ידע עדיין שיתיר לו הקב"ה אכיל' הבע"ח ואמר בלבו ודאי לכך ציוה לי להכניס ז' ז' מכל מינים אלו להקריב מכלם קרבנות. אבל הקב"ה ידע שסופו להתיר לו כל בע"ח הטהורי' לכך ציוה ליקח ז' ז' לפי שצדין מהם הרבה כי אין לו' שרצה ה' בהקרבת כל המינין דא"כ למה לא התיר לדורות להקריב מכל מין טהור כשיהיו בנמצא אצל כל אדם ולמה ציוה לנח דוקא ומ"ש וירח ה' וכו' בעבור אותן מינין הראוים להקרבה ואידך כמחתך בשר בעלמא הוא עכ"ל:

ודבריו קשים בעיני חדא שעשאו לנח כמעט כעובר על כונת ה'. ורוב קרבנותיו היו כמחתך בשר. והתורה העידה עליו ויבן נח מזבח נתבונן נח כמו שדרשו רבותינו זכרונם לברכה ואיזה מקום בינה. ותו דנעל' ממנו תלמוד ערוך פ' פרת חטאת (זבחים דף קט"ו) תניא עד שלא הוקם המשכן הבמות מותרות ועבודה בבכורות והכל כשרין להקריב בהמה חיה ועוף תמימין ובעלי מומין טהורין אבל לא טמאין. והש"ס יליף לה מקראי דנח ע"ש והזכיר דין זה גבי גוים הרב משנה למלך סוף ה' מעשה הקרבנות וכדאמרו שם בברייתא דגוים בזה"ז רשאין לעשות כן. אתה הראת לדעת דנח כדין עבד וזהו דין בני נח כשמקריבין בבמות עוד היום:

ורש"י ז"ל שם בזבחים דף קי"ו פירש וז"ל וכל אותן שבאו אל התיבה מאיליהן באו ובהן הכיר אותן שבאו ז' ז' ידע שהן טהורין ושבאו שנים שהן טמאים עכ"ל ודברי רש"י הללו

שלא כדברי הרב ב"ש בשם רבינו בחיי שהבאתי לעיל וק"ק על הרב ב"ש שרצה לתרץ קושית הרא"ם על רש"י בחומש עם דברי רבינו בחיי ואלו רש"י בש"ס משמע דסבר להפך מרבינו בחיי ודוק היטב בדברי הרב באר שבע ובדברי רש"י הנז' ואתה תחזה. וכבר הרב מהרש"א באגדתיה תיקן נסחת הש"ס בזבחים ותריץ יתיב קושית הרא"ם. ואיך שיהיה לדעת רש"י הנז' אפשר לומר דהיינו מאי דאמרו במדרש מפני מה ציוני כמש"ל דכיון דהכל באו מאליהן גם השבעה א"כ מאי קאמר תקח לך שבעה והרי מאליהן באו והיינו דאמר נח מפני מה ציוני באומרו תקח לך מאחר שאני לא עשיתי כלום ומזה נתבונן דהכי קאמר ליה תקח לך להקריב קרבן:

וחוזרני לדברי הרב כלי יקר ולסוגיית פ' פרת חטאת דמפורש שם דבני נח מקריבין חיה ועוף וכן הוא בירושלמי פ"ק דמגילה הלכה י"א. והדרכים שכתבנו בעניותנו בס' הקטן ראש דוד בזה טובים ונכוחים והכונה שנח ידע התורה ודיני ישראל ומזה נתבונן דינו ודין כל בני נח שלהם התרא נינהו כל בהמות וחיות ועופות טהורות:

ועוד זאת אדרש על הרב כלי יקר שכתב שהוא לא ידע שיתיר לו הקב"ה וכו' דנעלם ממנו דברי הירושל' פ"ק דמגילה שם והכי אתמר טהורי' אבל לא טמאי' מנין ר' אבא בריה דרב פפי ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי הגה נח תורה מתוך תורה כבר נאמר לי כירק עשב נתתי לכם את כל לאיזה דבר ריבה הכתוב בטהורים לקרבנות עכ"ל למדנו שהותרו לב"נ לאכול הטמאים וגם ידע נח שהם מותרים לו. ואע"ג דמקראי לא מוכח הכי צ"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה כמ"ש הרב קרבן העדה פירוש הירושלמי בתוספותיו ויותר נראה דברוח הקדש ידע שהקב"ה יתיר לו. ושתים זו הפך מהרב כלי יקר כמבואר. ועמ"ש במחב"ר בקונטריס פאת הראש בס"ד:

פירוש י

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי־כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ:

כתב רבינו אפרים בפירושו (כתב יד) היה די שיאמר קץ כל בשר בא וישתוק מהו לפני נ"ל כך היא המדה לפני הקב"ה כשנגזר כליה מלאך הממונה כותב גזר דין ומביאו לפני הקב"ה והוא חותם. בא לפני כלומר הכתב. וזש"ה הרשום בכתב אמת כשירשם הגזר דין בכתב. הקב"ה חותם אותו בחותמו שהוא אמת וזהו והנני משחית"ם גימטריא חותם לגזר דינם ד"א והנני משחית' והנני משים חותם עכ"ד:

לך לך

פירוש א

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃

בפי' התורה לרבינו אפרים (כתב יד) כתוב וז"ל אבר"ם ל"ך ל"ך גימטריא גשם. מה הגשם הזה בזמן שהוא צרור בעבים אין אדם יודע מה טיבו כיון שירד לארץ כל אדם נהנה ממנו כך אתה בעודך במקום אחד אין טבעך יוצא בעולם. ומה הגשם הזה מביא ברכה לעולם אף אתה והיה ברכה. ומה הגשם הזה מגדל צמחים אף אתה ואגדלה שמך. ואעשך לגוי גדול סופי תיבות כלי הוא ר"ת כהנים לויים ישראלים. ועוד כלי גימטריה ס' רמז ס' רבוא יצאו ממך ואברכה רמז לברכת כהנים שיש בה ס' אותיות עכ"ל ובמ"ש בתחילת דבריו שהקב"ה דימה לאברהם אבינו עליו השלום לגשם וכו' אפשר לרמוז שלכך נקרא אברהם גימטריה מטר עם הכולל שהועיל לעולם כמו מט"ר:

פירוש ב

וַיֵּצֵא מָלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ־אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃

אפשר לפרש ונקדים מה שראיתי להרב פנים מאירות בספרו כתנות אור סדר היום שהק' על מ"ש בחולין דף פ"ט קשה גזל הנאכל שאפי' צדיקים גמורים אינם יכולים להחזירו שנאמר בלעדי אשר אכלו הנערי' דאיך אברהם אבינו עליו השלום דקיים כל מאי דאמור רבנן אפי' ערובי תבשילין לא השיב אשר אכלו הנערים ועוד הק' דאמרו פ"ג דנדרים מפני מה נענש אברהם אבינו עליו השלום ונשתעבדו בניו מפני שהפריש בני אדם מליכנס תחת כנפי השכינה שנאמר תן לי הנפש ואיך אברהם אבינו עליו השלום עשה כזאת והלא זה דרכו לגייר גיורי'. והרב ז"ל תריץ יתיב כמו שאמר ריש פ' הגוזל בתרא גזל ולא נתיאשו הבעלים ובא אחר ואכלו והאריך בזה בפלוגתא דהרא"ש והתוס' ומסיק דהנפשו' היה חייב להחזיר אך מה שאכל אינו חייב ומשו"ה ע"פ הדין עשה דהחזיר לנפשות ולא ניירן וגם לא החזיר מה שאכלו עיין בדבריו באורך. אך יש לפקפק דישנו בנותן טעם לאברהם אבינו ומה נענה לדברי רבותינו זכרונם לברכה שבשניהם אמרו דלא עשה יפה אברהם אבינו עליו השלום כמו שהביא הוא דבריהם:

ואפשר לומר במ"ש הרמב"ם סוף ה' עבדים המלך שעשה מלחמה ושבה קנה אף קנין הגוף לעבדים והקונה אותם עבדים הם כעבד כנעני. ומרן בכסף משנה שם נסתפק אם זה שקנה הוא גוי אי קני הגוף וכתב דמהרשב"א משמע דלא קני הגוף אבל מסתברא דקני הגוף עיין שם באורך א"כ אברהם אבינו עליו השלום קנה הכל בכיבוש מלחמה דקני הגוי אף דלאו בני כבוש נינהו כמו שאמר פ' השולח עמון ומואב טהרו בסיחון

וע"ש בתוספות וקני קנין הגוף כמו שאמר הרמב"ם סוף עבדים (ואינו ענין למה שהביא הרב ז"ל) וזה טעם רבותינו זכרונם לברכה שאמרו שהיה פקפוק בחזרתו הנפשות ולא גיירן. אך יש להליץ בעד אברהם אבינו עליו השלום דאחר זה הוא שהמליכוהו עליהם ומשז"ל דאברהם אבינו עליו השלום יצא לו מוניטון לא תיקשי לן דעכ"פ לא היה מלך עד אחר מלחמת המלכים דכתיב אל עמק שוה הוא עמק המלך שהמליכוהו עליהם כמשז"ל אבל כשעשה מלחמה לא היה מלך ועוד שהוא לא קבל המלכות כמשז"ל. ומ"מ הקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה שאם הוא רוצה לעשות ענוה שלא להחשיב עצמו התינח במילי דידיה אבל במילי דשמיא אין לעשו' ענוה וה"ל להחשב עצמו מאחר שיצאו לו מוניטין וגם שאח"ך תכף קבלוהו למלך להחזיק בנפשות לגיירן. ותו שהכא הקב"ה נלחם והוא לא עשה כלום והא אלים טפי ממלך שכבש ובודאי דקנה גופ' ומטענה זו הי"ל להחזיק בנפשות לגיירן. ובזה נבוא אל הביאור בכונ' הכתובים הללו ויצא מלך סדום לקראתו אחרי שובו וכו' אל עמק שוה הוא עמק המלך ואז"ל שהמליכוהו עליהם כלומר טענתו של מלך סדום היא דלא קנה דאחרי שובו הוא שהמליכוהו אבל כשנלחם לא היה מלך ולא קנה כמו שהמלך קונה בכבוש אך הוא כשבאי דעלמא שאינו קונה הגופות דליכא יאוש לגופות כמו שאמר הרשב"א בחידושיו לגיטין דף ל"ז. ואף שהמלך קונה קנין הגוף כמו שאמר הרמב"ם ואברהם הוא מלך זה היה אחרי שובו ולא בעת המלחמה. וזה טענת מלך סדום. דודאי יש חילוק בין מלך לשבאי כמו שאמר שם מרן בכסף משנה. אדהכי והכי נפיק מלכי צדק ואמר ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ דכביכול אברהם היה שותף להקב"ה כמשז"ל בילקוט והוא חשוב יותר ויותר ממלך ואין ממש בטענ' מלך סדום כי ודאי קונה הוא הגופות ומאן מלכי כותיה ומטעמיה. ואם נפשך לומר דחשיבות זה שהוא (כתב יד) שותף להקב"ה היינו בגדולת טוהר זהר נשמתו. אך בחלקו"ת לענין דינא בדיני אדם לא מהני דבאמת לא היה מלך. לז"א וברוך אל עליון אשר מגן צריך וזה מעשה שמים דכ"י נלחם בפועל בהם ואם מלך שכבש קנה הגופו' עאכ"ו בנדון זה. ומלך סדום ידע מאי דמחוו ליה במחוג ואמר לו תן לי הנפש במתנה. והרכוש קח לך שהגם שנאמר שיש לך דין מלך מ"מ לא זכית בנכסי' עד שתקנה אותם בדרכי ההקנאו' כמו שאמר מהרימ"ט בתשובה דאף דהרוגי מלכות נכסיהם למלך לא קנה עד שיחזיק בהם וז"ש קח לך צריך שתחזיק ותקנה אותם כל דבר לפי קנינו. ויאמר אברהם הרימותי ידי לאל עליון קונה שמים וארץ שאינו כמו שאמר מלכי צדק ח"ו שאני שותף (כתב יד). אם מחוט ועד שרוך וכו' אף דמן הדין שלי דטעם דהמלך קונה משום דעביד יאוש לגבי מלך וא"כ עתה

שהמליכוני עבדי יאוש ומה לי אם בעת ההיא הייתי מלך. ותו דה' הוא הנלחם ובודאי קניתי. אך הרימותי ידי שהמלוכה לא קבלתי וגם לפי טעם שני דה' נלחם אין רצוני כדי שלא תאמר אני העשרתי וכו' והיינו אמירה בעלמא כי מן הדין אני זוכה בהם:
ומשז"ל גזל הנאכל וכו' אפשר לומר דהכונה הוא דהכא אברהם אבינו עליו השלום זכה מן הדין ולא היה גזל אבל לרוב זהירות אברהם אבינו עליו השלום למדנו דבעלמא גזל הנאכל קשה להשיב דאי לאו לגבי זריזות אברהם אף שזכה ולא היה גזל היה מחזיר. אך יען לגבי דשאר אינשי קשה גזל הנאכל באברהם לא החזיר לפי שזכה בדין. ואני רואה שזה דבר מוכרח שהרי אמר דענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם עתה מחדש אלמא אשר אכלו לא היה גזל ומ"ש דקשה גזל הנאכל היינו שאברהם אבינו עליו השלום לא שילם לפי רוב חסידותו ונדיבותו אף שלא היה חייב ולכך אמר רק אשר אכלו הנערים ובמה שאמר דענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם עתה הורה דמן הדין זוכה בכל. שוב ראיתי להרב מהרש"א בחידושי אגדות שם בחולין דף פ"ט שפירש כן והכריח כמו שהכרחנו ע"ש:

פירוש ג

וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי־אַחֲרֵי רֹאִי:

י"ל מאי נפקא מינה לומר הכתוב הנה בין קדש ובין ברד. ותו להבין מ"ש הגם הלום ראיתי אחרי רואי ושמעתי משם הרב החסיד מהר"ר יאודה ליב כ"ץ בנו של הגאון בעל שער אפרים ז"ל במ"ש בריש גיטין ר"ג אומר אף המביא מרקם ומחגר ופירש"י תרגום בין קדש ובין ברד והתוספות ד"ה ואשקלון הקשו דרקם וחגר משמע דהוו ח"ל וכתי' ביהושע ויקדשו את קדש בהר נפתלי ובספרי חשיב רקם וחגר בהדי כרכים שכבשו עולי בבל וי"ל דתרי רקם וחגר היו ואותו רקם וחגר דכתיב גבי אברהם וישב בין קדש ובין שור בארץ ישראל וכו' עיין שם באורך ואמרו ז"ל דהנבואה שרתה על יחזקאל בח"ל מסיבה שכבר שרתה עליו בארץ ישראל. והנה הגר לפי שהיתה רגילה לראות מלאכים בארץ ישראל אצל אברהם לכן זכתה עתה לראות מלאכים זאת היתה לה להגר פיה פתחה בחכמה הגם הלום בח"ל ראיתי ראי"ה מהימנ' מלאכים ממש ואם תאמר בח"ל הוא תימא לז"א אחרי רואי זאת לפנים בארץ ישראל דין גרמא לראותם עוד בח"ל. וכי תימא הלא אצל קדש היתה והוא ארץ ישראל לז"א הנה בין קדש ובין ברד שזה הקדש הוא ח"ל לאפוקי בין קדש ובין שור שהוא ארץ ישראל כמו שאמר התוס' ודפח"ח:

פירוש ד

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרַיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ:

אפשר במ"ש בס' דרוש שמואל משם מהר"ם ריקאנטי ז"ל כי אברהם ידע שלא תתעבר שרה ולא בא עליה עד שנתבשר שיהיה לו זרע ונתעברה מביאה ראשונה עכ"ד והיא הקדמה מחודשת היא נפלאת בעינינו. וכפי' זה יבא הכתוב פשוט כי כיון שלא היה אברהם אבינו עליו השלום נוהג עמה אשות לא היה מביט בה וז"ש הנה נא על ידי מעשה שהיתה בדרך עתה ידעתי כי אשה יפת מראה את מה שלא ידעתי מקודם וכו' אמרי נא אחותי את כי את עמי כאחות שאיני קרב אליך וזהו אחותי את. ומצאתי קצת סמך להקדמה זו בשער הגלגולים לרבינו האר"י זצ"ל הקדמה ל"ד שכתב דאברהם אבינו ע"ה היה בורא נפשות לגרים בעוד שהיה פרוש מאשתו שהיתה עקרה וכו' ע"ש:

וראיתי בס' ילקוט דוד שכתב ק' היאך היה אברהם רשאי להכשילה באיסור אשת איש שאם אמר שהיא אשתו יניחו אותה ודאי שב"נ גדרו עצמן במבול וי"ל שלא עלתה על דעתו שתאמר שהיא פנויה רק תאמר שהלך בעלה למדינת הים ממילא ישלחו לאברהם אחר בעלה להביא לה גט ועל ידי זה יתנו לאברהם מתנות עכ"ל ואין דבריו נראין שהרי אמר פרעה למה אמרת אחותי היא ואקח אותה לי לאשה אלמא אמר שהיא פנויה או אפילו אם אמר סתם אחותי היא הם הבינו שהיא פנויה ולקחוה למשכב והוא שתק. ומעיקר' קושיא ליתא דאם היה אומר שהיא אשתו היו הורגים אותו כדכתיב בהדיא והרגו אותי דחמירא להו איסור אשת איש מש"ד. ותו דהיו יכולים לינצל קצת מאיסור רציחה שיהרגוהו בין הרבה אנשים בבת אחת דאין העון כל כך וז"ש והרגו אותי לשון רבים כי ברבים היו בהריגתו להנצל פורתא וכמו שאמר בסנהדרין דף ע"ח דהרגוהו עשרה בבת אחת לכ"ע פטורין ממיתת ב"ד. ועוד דבהריגה יעשו פעם אחד איסור ואם לא יהרגוהו יהיו חייבים על כל ביאה. ואם יאמר שהיא אחותו נשואה ובעלה הלך למ"ה לא יאמינוהו ובכח המלכות יחקרו היטב ויודע שהיא אשתו ויהרגוהו. אך אם תכף יאמר שהיא אחותו פנויה לא יבדקו אחריו. ועי"ל דאברהם מענותנותו לא היה בוטח בזכות עצמו וחשש שמא יהרגוהו אבל היה בוטח דשרה צדקת ונביאה לא תאונה אליה רעה כלל ומשו"ה לא חשש לומר שהיא אחותו דזכות שרה אלים שלא יוכלו לאונסה ולהתעולל בה:

ועדיין צריכין אנו למודע"י איך אברהם אבינו עליו השלום אמר למען ייטב לי בעבורך ופירש"י יתנו לי מתנות והלא כתיב שונא מתנות יחיה. ואפשר דכונת אברהם אבינו עליו השלום לישב לב שרה ולהבטיחה שלא תאונה אליה רעה ויצטרכו לתת לו מתנות לכפר על הלקיחה לבד כמו שאמר אבימלך הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עיני' לומר שלא נתעללתי וכמו שפירש"י שם שאלו מחזירה רקנית יאמרו לאחר שנתעלל בה

החזירה ועכשיו שהוצרך לבזבז ממון ולפייסה יאמרו ודאי שעל כרחו השיבה ועל ידי נס ע"ש וז"ש אמרי נא אחותי את נא עתה אמירה לבד שלא תעשה פרי זאת האמירה לעשות עבירה עמך ח"ו רק שה' יצילך ויוצרכו לפייסני על ידי מתנו' ויתפרסם שלא חטאו עמך והחזירוך בעל כרחם וז"ש למען ייטב לי בעבורך להבטיח לשרה שלא יקרה רע כי אם לעשות יקר ולתת מתנות לפיוס על הלקיחה לבד:

ועוד אפשר לומר במ"ש הסמ"ע סי' קע"א גבי קרקע שאין בו דין חלוקה וא' רוצה שיטול שכנגדו ד' אמות דאף דכתיב ושונא מתנות יחיה כיון דאיכא טיבותא לנותן לא שייך שונא מתנות ע"ש וז"ש למען ייטב לי בעבורך יתנו לי מתנות. וכי תימא הכתיב ושונא מתנות יחיה. לז"א וחיתה נפשי ואין זה כמקבל מתנות מעלמא דלא יחיה אבל אני וחיתה נפשי והטעם בגללך דאלו המתנות הם בגללך ומטי להו הנאה וא"כ אינו בסוג מתנות דעלמא וחיתה נפשי:

פירוש ה

וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב:

אפשר לומר דרך רמז כי מגיד הכתוב צדקת אברהם אבינו כי כל עניני העה"ז היו עליו לטורח ובהיותו משוטט דעתו בידיעת האלהות וחכמת התורה היה כל קנין עה"ז הגופני נבזה בעיניו נמאס. וז"ש כבד מאד במקנה בכסף ובזהב שהיה עליו משא כבד המקנה והכסף והזהב שלא היו אצלו דבר חביב כלל ואדרבא כבד ממנו וקץ בהם. וילך למסעיו שהסיע עצמו מהם ואסח דעתו וכמו שאמר הרב כלי יקר פ' בהעלותך דנסיעה היא העתקת הגוף והמחשבה. והרב מהר"ש אלקבץ בס' שרש ישי בפסוק וילך איש מבית לחם יהודה הוכיח מרבותינו זכרונם לברכה שאמרו וילך איש מבית לוי שהלך בעצת בתו שהדברים הנעשים במתון ובעצה יקראו בשם הליכה וז"ש וילך למסעיו שנתבונן אברהם אבינו עליו השלום בעצתו להסיע דעתו מכל עניני הבלי העה"ז. מנגב ועד בית אל. שהיה מנגב עצמו מכל תענוגי ועסקי טרדות העה"ז. ועד בית אל תלמוד ובית תפלה ללמוד ולהתפלל בלי שום מחשבה ולקשר נפשו ולהדביקה אל שרשה וז"ש עד המקום אשר היה שם אהלה בתחילה במחצב הנשמות שהם אחר האורות וקודם מחצב המלאכים וז"ש בין בית אל האורות ובין הע"י ר"ת המלאכים עבדי ה' כי מחצב הנשמות בין האורות ובין המלאכים:

פירוש ו

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ־עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ:

אפשר לפרש במ"ש בעניותנו בראש דוד פ' חיי שרה דף י"ח דהיה ספק אם נשתחררה וא"ל אברהם שלהיות הגר ברשות שרה היא מוחזקת וזוכה בטענתה וז"ש שפחתך בידך ברשותך על כן עשי לה הטוב בעיניך כלומר דאלו לא היתה בידך והיתה ביד אחר אין מוציאין מידו וכמו שאמר מהר"ר תם בשו"ת תמת ישרים סי' כ"ד עיין שם באורך. ועתה אני מוסיף נפך דאפשר דהגר שמעה זה ומטעם זה ברחה לצאת מחזקת שרה ולקנות עצמה. אבל טעתה דכיון דאחר שנולד הספק בנשואיה עם אברהם אבינו עליו השלום החזיקה בה שרה ותענה שרי זכתה בה מאחר שתפסה ברשות שאמר לה אברהם הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך כמבואר בכנה"ג ח"מ סי' ד' הב"י אות כ"ה ובלקט הקמח ה' רבית בכללי התפיסה (מהרב שבות יעקב ואין עתה הש"י בידי) אות ב' ע"ש. ומשמע שם שאף אם התופס מסופק ולא ברי ליה. והכא שרה אמנו תפסה קודם שנולד הספק שהיתה משעבדת אותה אחר הנשואין קודם שתדע הגר שהיא הרה דודאי עברו איזה ימים משנשאת ואז ותרא כי הרתה ותקל גבירתה. ושרה היה בריא לה שהיא שלה ולא נשתחרר שאמרה נתתי שפחתי שהיה ברור לה שהיא שפחתה. ואחר שנולד הספק החזיקה ברשות שאמר לה אברהם הנה שפחתך בידך. ומשו"ה להחזיק אחר רשות אברהם אבינו עליו השלום שהיה בעלה של הגר וגם מי כמוהו מורה והוי כרשות ב"ד וע"ש בלקט הקמח אות י"א לכן ותענה שרי להחזיק בה אחר רשות אברהם אבינו עליו השלום גדול הדור. ובכן הגר לא עשתה כלום לברוח ולכן אמר לה המלאך אי מזה באת כלומר אם היית ברשות אחר תינח אבל כיון דשרה החזיקה ביך ברשות ובאת מאצלה לא עשית כלום ולכן אני אומר לך הגר שפחת שרי. שובי אל גבירתך והתעני רמז לה מאומרו שובי והתעני למה שהחזיקה ברשות ותענה ודוק היטב:

פירוש ז

וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ:

אפשר במשז"ל בב"ר חטאת רובץ חטאת רובצת אין כתיב כאן אלא חטאת רובץ בתחילה הוא תש כנקבה אח"ך הוא מתגבר כזכר וז"ש ויהי ריב לשון זכר בתוקף גדול בין הרועים וא"ל אברהם אבינו עליו השלום אל נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רועי ובין רועיך כלומר אף שאתה תשתדל למעט המחלקת לא יבצר שלא ימשך מריבה בלשון נקבה שתש כחה ביני וביניך וכו' ואני איני רוצה כלל ועיקר בשמץ מחלקת לכן הפרד נא מעלי והראשונים פירשו להפך כמו שכתבתי בדוכתי אחריני:

פירוש ח

וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ:

הנה מה שירד אברהם אבינו עליו השלום למצרים לא יפה עשה וכמו שאמר הרמב"ן. וידוע דכל מעשה אבותנו הקדושי' הם סימן לבנים עד שבשביל ז' כבשות שנתן לאבימלך היו כמה רעות כמו שאמר בס' מנחה בלולה פ' וירא מרבותינו זכרונם לברכה. ולכן ירידה זו מפני הרעב למצרים עשאה סימן ליעקב אבינו עליו השלום שירד למצרים מפני הרעב. ובהכי אתנח לן האי דקאמרי רבותינו זכרונם לברכה ראוי היה יעקב אבינו עליו השלום לירד למצרים בשלשלאות של ברזל ויש להבין מה טעם ראוי היה לירד בשלשלאות וכו' ואפשר כי יען אברהם אבינו עליו השלום ירד שלא ברשות ונצטער מאד על שרה והכל סימן לבנים א"כ היה ראוי יעקב אבינו עליו השלום לירד בצער אלא שבזכותו אלים לאפקועי זה הצע"ר:

פירוש ט

וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל־עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי:

פירש"י פרע הקפותיו. ומקשים דמי פתי ילוה לאורח העובר מעיר לעיר שאינו מכיר. ואעיקר' אברהם אבינו עליו השלום איך יצא לדרך בלא מעות. ונראה שהיו מעותיו מצומצמים ופרע ערך עני באושפיזות. ובחזרתו פרע לכל א' ההפרש שיש בין ערך עני לערך עשיר:

פירוש י

וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדַּי־הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים: ... וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ: ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ:

אפשר לומר במ"ש הרמב"ן דמעת שנימול אברהם אבינו עליו השלום יצא מכלל ב"נ והיה דינו כישראל גמור בין להקל בין להחמיר וכתב זרע ברך על ברכות דף כ"ג ע"ב משם רבותינו זכרונם לברכה במדרש פ' בא דמה שהוסיף ה' לאברהם אבינו עליו השלום לרמוז שבניו מקיימין ה' חומשי תורה ואינם תלוים במזל וגם הוא לו לו יהיה הזרע עיין שם באורך והשתא באו הענינים מקושרים כי כה אמר ה' התהלך לפני והיה תמים במילה ומאחר שאתה נימול אתה ישראל גמור ולכן לא יקרא וכו' והיה שמך אברהם כי באות ה' אות לטובה שאתה ישראל ואתה מקיים ה' חומשי תורה וא"כ אין מזל לישראל והשתא והפריתי אותך צא מאצטגנינו' שלך אברהם אינו מוליד שהיית תחת המזל אברהם שנק' על שם ישראל דמקיימי ה' חומשי תורה מוליד דאין מזל לישראל:

פירוש יא

עַל־כֵּן קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי־הִנֵּה בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד:

אפשר מ"ש בריש המכילתא דנביאים מתנבאים בח"ל בזכות אבות ועל המים וי"א שכבר נדבר עמהם בארץ. והני תלתא רמז בקריאת הבאר דבמעמד שלשתן היו להגר ומ"ה זכתה לראות ולדבר עם מלאכים בח"ל וזהו באר לחי רואי. באר שהיה על המים. לחי בזכות אברהם דהצדיק נקרא חי. רואי שכבר אני ראיתי בארץ ישראל בבית אברהם אבינו עליו השלום ועמש"ל:

פירוש יב

וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה:

הרב כלי יקר פירש דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ולכן אמר ואברכה ברישא לרמוז דקודם שיברכוך יתברכו אבל בקללה המחשבה אינה מצטרפת ולכך כתיב אאור אחר ומקללך עכ"ד ומאחר דאמרו רבותינו זכרונם לברכה דהא דאין המחשבה רעה מצטרפת הוא דוקא בישראל אבל בגוים אפי' מחשבה רעה מצטרפת כמו שאמר פ"ק דקידושין. לכן יראה לפרש באופן זה כי הנה אריכה יותר מקללה ולזה אמר ואברכה קודם שיברכוך על המחשבה כמו שפירש הרב ז"ל ומקללך אני מצרף המחשבה והמעשה ולכך אאור דאריכה יותר מקללה ויענשו על המחשבה והדיבור שהוא המעשה באריכה החמורה. ולפי שהצדיקים סופן שלוה וכמו שפירש"י גבי יצחק שאמר אוריך ארור ומברכיך ברוך שלכך הקדים אוריך שלא כבלעם לפי שהצדיקים סופן שלוה לכן אמר ונברכו בך וכו' ונמצא גבי אברהם אבינו עליו השלום מילתא יתירה דתחילתו שלוה וסופו שלוה. ואפי' מאי דביני ביני הוא בטל במיעוטו ולכך אמר ומקללך בלשון יחיד. אבל אמר מברכיך ונברכו לשון רבים ודוק:

ועטרת ראשי אבא מארי זלה"ה פירש לישב מאי דהכתוב שינה דכתיב ואברכה מברכיך וכפ"ז היה לו לסיים ואאור מקללך. במ"ש פ"ק דמועד קטן דר"ש בן יוחי שדריה לר' אלעזר בריה קמי דר' יונתן בן עכמאי ור' יהודה בן גרים דלברכוהו ואמרו ליה תזרע ולא תחצד וכו' והיה נראה קללה ויאמר אביו דכלהו ברכתא נינהו ומפרש להו כדאתמר התם. ומזה מוכח דהכל הולך אחר הכונה ור' יונתן בן עכמאי כיונו בדבריהם לברכה ובטוב רצונם וכונתם היא העולה וזאת הברכה. ומשם נלמוד כי אם איש יברך והלשון נראה טוב אך בקרבו ישים ארבו וכונתו בדברים ההם לקללה קללה תחשב. לכן אמר ה' ואברכה מברכיך ומקללך כלומר זימנין דמשכחת כי אחד יאמר לך דברי קללה וכונתו היא לברכה עצומה ובתר כונתו ויושר לבו הטהור אזלינן לזה גם כן דין הוא שיתברך וזהו ואברכה מברכיך וגם מקללך על דרך האמור ברוך יהיה כי אני בוחן לב ויודע שכונתו לטובה. וכלפי המברך שדבריו נראין ברכה אך הלך חשכים ומכוין לקללה לזה ילבש

קללה כמדו וזהו מברכיך ומקללך אאור שגם למברכיך שכונתם קללה אאור. ומשום הכי אמר מברכיך ומקללך בהדי הדדי שיהיה חוזר על שניהם ואברכה וגם אאור איש איש כפי ענינו. שוב ראיתי להרב מופת הדור מהרח"א בעץ החיים שפירש קצת מזה. אך אבא מארי זלה"ה כתב פירוש זה בימי חורפו טרם שנדפס ס' עץ החיים הרב הנז':
ומשם הרב הגדול שארנו מהר"י זאבי זלה"ה שמעתי שפירש, ואעשך לגוי גדול וכו' והיה ברכה. במאי דקי"ל כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה והקשו התוס' בברכות דף מ'. דהרי ברכה ראשונה של י"ח אין בה מלכות ותירצו דכיון דאמרינן אלהי אברהם במקום מלכות קאי שהוא הקנה שמים וארץ ע"ש וז"ש ואעשך לגוי גדול ופירשו רבותינו זכרונם לברכה שיאמרו אלהי אברהם ואברכך זהו שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זהו שאומרים אלהי יעקב. ולא עוד אלא עוד זאת יתירה אעשה לך שכשיזכירוך בברכה ויאמרו אלהי אברהם נחשבת ברכה וזהו והיה ברכה אתה תהיה ברכה דבהזכרתך היא ברכה דהגם דכל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה כשאומרים אלהי אברהם סגי והיא ברכה והיינו אומרו והיה ברכה אתה תחשב ברכה בהזכרתך:
והרא"ש בפסקיו שם תירץ דברכה ראשונה של י"ח כיון דאמרינן האל הגדול נחשב כמו מלכות ועל פי זה שמעתי משם הרב בעל תוספת יום טוב זלה"ה שפי' כונת הפ' ארוממך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד כלומר כשאני מברכך צריך לומר בברכה שם ומלכות וזהו ארוממך אלהי המלך זה מלכות ואברכה שמך זהו שם. והשתא יקשה מתפילת י"ח וז"ש בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד כלומר מה אתה אומר להזכיר שם ומלכות הרי בכל יום אברכך בתפילת י"ח ואהללה שמך דוקא ולא אזכיר מלכות וזה בכל יום כנגד היסוד שאמרת. לזה תירץ גדול ה' ומהולל מאד הלא תראה דאמרינן האל הגדול וזה גדול ה' וכו' וזה עולה בשביל מלכות כמו שאמר הרא"ש עד כאן שמעתי ומצאתי בירושלמי ריש פ' הרואה דמ"ד דבעי שם ומלכות מפיק לה מהאי קרא ארוממך אלהי המלך וכו' ע"ש:

פירוש יג

וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ־אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ:
וּמַלְכִּי-צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם, הוֹצִיא לֶחֶם וְיַיִן; וְהוּא כֹּהֵן, לְאֵל עֶלְיוֹן.
וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר מֶלֶךְ-סְדֹם, אֶל-אַבְרָם: תֶּן-לִי הַנֶּפֶשׁ, וְהָרְכֻשׁ קַח-לָךְ.
יש לדקדק אמאי הכתוב הכניס בין הדבקים ענין מלכי צדק הי"ל לסיים ענין מלך סדום ואחר זה יאמר ענין מלכי צדק או יאמר ענין מלכי צדק ברישא ואחר יאמר ענין מלך

סדום ושמעתי משם מהר"ר שבתי נאג'ארה כי מלך סדום ידע מנדיבות אברהם כמו שהיה מפורסם בכל העולם ולכן סבר כי לאיש כמוהו נדיב נדיבות אין לשאול ממנו שום דבר כי הוא לבדו יעשה ומשו"ה יצא לקראתו לבד והחריש לבלתי שאול לו מאומה לראות אם הוא מעצמו יאחז צדיק דרכו ונדיבות לבו לב טהור. ועמד שם משתאה מחריש לדעת מה יעשה אברהם אבינו עליו השלום מעצמו. אדהכי והכי אתא מלכי צדק וראה שאברהם אבינו עליו השלום נתן למלכי צדק מעשר מכל הרכוש ובזה גילה בדעתו שרוצה לזכות בכל ועביד עובדא בנפשיה. אז אמר מלך סדום נפל פיתא בביר' והשתא שבקיה לנדיבותיה לכן שאל לפחות תן לי הנפש ע"כ דבריו. ואפשר לסיים הכתוב ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי וכו' דאברהם אבינו עליו השלום הרגיש בכל זה דמלך סדום לא דיבר בתחילה וכו' וא"ל הרימותי ידי וכו' כלומר לא העמקת בענין דהגם שאני נדיב איני רשאי לותר חלק ה' בדבר שאני זוכה ולזה הרימותי ידי לשון תרומה כמשז"ל ואחר כך במה שנוגע לי אני רשאי בשלי אם מחוט וכו' שאני אשלם לך הכל, גם המעשר שנתתי בלעדי אשר אכלו הנערים, וכו' אבל המעשר עשיתי חובתי לה'. ואני אשלם:

פירוש יד

וְאַבְרָם בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם:

אפשר לתת טעם למה שנולד ישמעאל במספר פ"ו שנים לאברהם אבינו עליו השלום כי הנה כתבו המקובלים כי כל הסיגים והדינים הקשים הם תחילה קדושים והסוף סוף מהסיגי נמשך לסט"א ח"ו ולכן אברהם אבינו עליו השלום שיצא מתרח ואמתלאי עובדי ע"ז והיא בנדתה גם כי היה קדוש מאד א"א בלי סיגים ולכן לקח שפחה ושם יצאו הסיגים ונשאר בחינת הדינים קדושים נקיים מכל סייג. ולכן אברהם אבינו עליו השלום בהיותו בן פ"ו שנה כמנין שם אלהים נולד ישמעאל שאז נתבררו הסיגים ונשאר בחינת אלהים קדושים:

פירוש טו

וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר:

פירוש טז

וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת־בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי:

יש להבין אומרו לא ילדה לו דמשמע לו לא ילדה אבל לאחר ילדה וכבר רבותינו זכרונם לברכה בב"ר הובא בילקוט עמדו על זה. ותו מאי קאמר הנה נא עצרני דמשמע לשון עיכוב מכלל דאינו אלא עיכוב בעלמא. ואפשר במ"ש גורי האר"י והרמ"ע דכל אותן

השנים שהיו אברהם ושרה נשואים ולא הולידו מהם היו נבראים נפשות הגרים וכו' וז"ש לא ילדה לו רומז על האר"ש כי לו לא ילדה אבל ילדה בכח נפשו' הגרים והיינו דאמרה הנה נא עצרני דלעולם אני יולדת אבל הוא בכח והיה עכ"ב ללדת בפועל וישמע אברם לקול שרי לרוה"ק שבה. וזהו ולה שפחה מצרית ושמה הגר אפשר דבדקה בשמה כי הגר מלשון גרים קרי ביה הגר הגימל בציר"י וסברה שרה שיצאו גרים ממנה ובזכות שנתנה לאברהם גם היא תלד גרים בפועל. אבל בקושטא לרוב סיגי הגר נהפך גרה ויצא ישמעאל בחינת מעלה גרה כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל והוא בחינת גמל וכמו שכתבנו במקומו בס"ד ואין גר בא ממנו:

וכיוצא בזה שמעתי באומרים לי במ"ש בסמוך שכל הסיגים שהיו באברהם אבינו עליו השלום מצד תרח וכיוצא נתבררו ע"י השפחה הגר ויצא ישמעאל. ואחר כך בהיותו בן ק' ושרה בת תשעים זקנים ונח רתיחת' וגם הגדילו לעשות מצות וגדול עד שמים חסדם ואמיתם יצא מהם יצחק אבינו עליו השלום קדוש יאמר לו. וכל זה הן כל יקר ראתה שרה אמנו ע"ה ברוה"ק וז"ש לא ילדה לו כלומר בעבורו מסיבה שצריך לברר בתחילה הסיגים ולכן לא ילדה בשבילו שיש בו סיגים ואינו בדין ששרה תלד כל עוד שלא נבררו הסיגים וז"ש הנה נא עצרני ה' ויעכבנ"י זה בשבילך שיש בך סיגים וצריכים בירור לכן אי"עצה עליך עיני בא נא אל שפחתי ותשליך בה כל הסיגים אולי אבנה גם אנכי שאתעבר מזרע קדש וישמע אברם לקו"ל שר"י לרוה"ק שבה. ע"כ שמעתי:

ועפ"ז אפשר שזה טעם שהכניסה שרה עין הרע בעיבור ראשון של הגר והפילה כי ידעה שרה אמנו ע"ה ברוה"ק שאותו העובר הראשון היה רע ומר מתוקף הסיגים ובכונה מכוונת עשתה כי יפול הנופל: ואחר כך נתעברה מישמעאל והיה בו טוב ולכן עשה תשובה:

א"נ רמז לא ילדה לו כי אברהם ושרה היו אדם וחוה וז"ש לא ילדה לו לאברהם בגלגול זה אבל בגלגול אדם והיא חוה ילדה לאדם ודוק:

פירוש יז

וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַּרְעֹה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה:

בפי' התורה (כתב יד) לרבינו אפרים הנז' יש בכל פרשה חידושים מראשוני רבני אשכנז הקדמונים (רבינו הרקח וסיעתו) וכתוב שם וז"ל שרי פרעה ויהללו אותה סופי תיבות הויה כי היתה יפה מחוה לכן תמצא סופי תיבות של כי יפה היא מאד גימט' חוה עם הכולל עכ"ל ולא הבנתי מה קשר יש למה שסופי תיבות הוא שם המיוחד לשהיתה יפה מחוה. ואפשר דהוא ענין בפני עצמו וקאי לכתוב עצמו דכתיב כי יפה וכו' ויהללו

וכו'. ומ"מ קשה דבהדיא אמרינן פ' חזקת (בבא בתרא דף נ"ח) דשרה בפני חוה כקוף בפני אדם ע"ש. ואחר זמן ראיתי בב"ר פ' מ"א שאמרו שם דשרה יפה מאיקונין של חוה. ולדעת זה א"ש הן אמת דהרב יפ"ת הסכים המדרש עם גמרין וכתב דיפה מאיקונין של חוה אבל לא מחוה ממש ע"ש. אמנם רבינו מהר"א הנז' סובר דהמדרש פליג ויהיו דבריו לפי המדרש. ואולי גם מ"ש יפה מחוה היינו מאקונין וכשיטת הרב יפ"ת ודוק הטב ואפשר לומר דכונת הלשון הנז' הוא כי חוה גימט' י"ט והוא מלוי שם מה. וסתם מלוי דין וכן מלוי גימט' אלהים אבל בשרה רמזו שם הויה רחמים וזהו מה שסיים כי היתה יפה מחוה דשרה נתיחס אליה שם הויה רחמים ובחוה מלוי דין. ובזה מקושר יפה הלשון ולא קאי ביופי הגוף והוא רמז בכתוב עד"ה:

פירוש יח

וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יְהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה: וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל:

אפשר לומר דאברהם אבינו עליו השלום לא נסתפק ח"ו והוא ראש המאמינים. אמנם יען כי ההבטחה לטובה אם יחטאו צריך שיהיה בחילופה הכזבת הנביא כדי שתתקיים כמו שאמר הרא"ם פ' וישלח. והכא היה הדיבור אליו עצמו ולא ע"י נביא לכן אמר במה אדע כלומר שתתקיים אף שיחטאו בניו. דהכא ליכא הכזבת הנביא על כן היה דבר ה' אליו קחה לי עגלה משולש' שהוא רמז לקרבנות שיקריבו בניו בבי' המקדש כמשז"ל והענין במ"ש הרמב"ן שכל דבר שהנביא יעשה אות וסימן לדבר יתקיי' על כל פנים ולכן אמר ה' קחה לי עגלה משולשת וכו' רמז לקרבנות שיקריבו זרעו בבית המקדש וזה לך האות וסימן. ובדבר שיש אות וסימן יתקיים הדבר על כל פנים:

הן אמת דאמרינן בבתרא דף ק' דר"א סבר דקונה בהלוך ויליף מקרא קום התהלך בארץ ורבנן התם משום חביבותא דאברהם הוא דקא"ל הכי כדי שיהא נוח לכבוש לבניו ופירש רשב"ם שלא יהא רשות לשטן לקטרג ולא פתחון פה למדת הדין וכתב הרב דברי אמת דהן הן דברי הרמב"ן דעל ידי האות והסימן מתקיים אף אם יחטאו ע"ש. ולפ"ז נמצא שכבר עשה ה' אות וסימן ואמאי שאל במה אדע. שמענה ואתה דע לך דמעמד בין הבתרים היה בראשונה כשהיה אברה' בן ע' שנה וחזר לחרן ונשתהה שם חמש שנים ואח"ז ביציאה שניה נאמר ואברהם בן ע"ה שנה בצאתו מחרן והיה רעב ומלחמת מלכים כמו שמבואר בתוס שבת דף יו"ד ע"ב ועיין תוס' ברכות דף ז' ע"ב ומייתו מסדר עולם. וא"כ במה אדע קדים ושאל משום דלא יש בחילופה הכזבת הנביא ואם יחטאו

מתבטל ולכן א"ל קחה לי וכו' דהוי כסימן. ומשום דאות זה היה בקרבנו' אחר ביאה שניה רצה הקב"ה שיעשה סימן בגוף הארץ אח"ך ודוק ועיין מ"ש בסמוך בס"ד:

ב"ר על הסדר הפרשה:

מ"ד אמרו ז"ל שהקב"ה הראה לאברהם אבינו עליו השלום תורה ובית המקדש וגליות וגהנם שאם ישראל יקיימו קרבנות ותורה ינצלו מגלות וגהנם ואם יעברו יהיה להם גלות או גהנם ויברר הוא מה רצונו והיה אברהם אבינו עליו השלום משתאה מסתפק כל היום ויש אומרים שבסוף ברר גהנם והקב"ה רמז שיברר שעבוד מלכיות ע"ש. ומקשים דבמה נסתפק אברהם אבינו עליו השלום. ותו איך ס"ד לברור גהנם. ואפשר לומר דדעת אברהם אבינו עליו השלום שאם יהיו בגלות בהיותם בין א"ה סט"א ובתוקף הגלות יהיו רשעים גמורים ואז מוכרחי' ללכת לגהנ' ונמצאו לוקים בשתים גליות וגהנם לכך היה מסתפק ואחר כך ברר גהנם. והקב"ה העידו דיברר מלכיות דבגלות יש להם דין שכור ופטורים מן הדין כמו שביאר הרב מהר"ר נפתלי כ"ץ משם גדול א' במאמרם ז"ל בעירובין דף ס"ה דיכולני לפטור את כל העולם מן הדין דכתיב ושכורת ולא מיין ומסיק לפטור מדין תפלה ופירש ז"ל במ"ש דהגלות מעביר על דעת קונו ואצטריך למתקף ברחמי וכיון דשכור פטור מן התפלה פטור מהכל זהת"ד בקצור נמרץ משו"ה רמז הקב"ה דיברר מלכיות דיש מקום פטור מדין שכור:

פירוש יט

וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן:

פ"ג דנדרים אר"א אמר ר' אבהו מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו ת' שנה מפני שעשה אנגרי' בת"ח שנאמר וירק את חניכיו ופירש הרא"ש אע"פ שעבירת העונש מפורשת על שאמר במה אדע מ"מ עבירה זו הענישתו להיות נופל בבמה אדע והקשה הגאון הרב ברכת הזבח (והביאו המגיה בעין יעקב עם מרש"א. והמלקט בס' חידושי מהרש"א על התורה) דע"פ החשבון שכתבו התוס' פ"ק דברכות דף ז' בהכרח במה אדע קודם למלחמת המלכים ע"ש א"כ איך עבירה זו הענישתו להיותו נופל בבמה אדע דקדים עכ"ד:

ומה מאד יש לדקדק על הרב גופיה בספרו הנחמד ברכת שמואל על הסדר שכתב וז"ל ויאמר ה"א מה תתן לי וכו' והנה הוכיחו התוס' פ"ק דברכות דקרא זה נאמר קודם במה אדע ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכו' ואחר כך כתב וז"ל כבר הקדמנו שהתוס' כתבו דאין מוקדם ומאוחר ופ' ויאמר אברם מה תתן לי הוא קודם לפסוק במה אדע

וכו' ע"ש ודברים ככתבן קשים שהתוס' כתבו להפך דבמה אדע קדים ובהכי א"ש מ"ש דאין מוקדם. דאי כמו שנראה מדברי הרב דפ' מה תתן לי קודם הא הוי כסדרו ומאי אין מוקדם. ופשוט דהוא אגב שיטפא או הוי ט"ס. אמנם לכאורה אין זה נצרך לדרכיו שכתב כאשר יראה הרואה. והרב עיון יעקב הוכיח דיש מרבותינו זכרונם לברכה דפליג על סדר עולם ע"ש באורך:

פירוש כ

וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה מה ת"ל והכתיב ואברכה א"ל הקב"ה עד עכשיו היו ברכות בידי עתה יהיו הברכות מסורות בידך תברך לאשר תחפוץ. יש להרגיש דהו"ל לומר בקצרה א"ל הקב"ה למי שתרצה תברך והלא אין הצע"ה צריכה לכך לומר עד עתה וכו' ואפשר בהקדים מ"ש מהרימ"ט בח"א סי' קכ"ז דאין למנות שליח להקדיש שור דמילי לא ממסרן לשליח ע"ש וכפי דעת הרב ז"ל אם הקב"ה יאמר לאברהם לברך למי שירצה הוי שליח לברך וא"כ לסברת הרב מהרימ"ט הוו להו מילי ומילי לא ממסרן לשליח. ומשו"ה אמר אליו ה' עד עתה היו הברכו' מסורות בידי שאני אדון ואני אברך עתה יהיו מסורות כלומר שתהיה אדון ולא תהיה שליח והברכה תתקיי' וז"ש והיה ברכה זה כתבתי לדעת מהרימ"ט:

אמנם יצאו עליו עסיקין באתרא דזקוקין ופלוג רבנן בתראי דלא שייך בהא מילי לא ממסרן לשליח ובזה פירשתי בעניותי מאמרם ז"ל בחולין גבי ברכת כהנים כאשר כתבתי אני בעניי בספרי הקטן ראש דוד פ' נשא ע"ש:

פירוש כא

וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ־הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל:

פירש"י נשיאי' כענני' וכו'. ואפשר לו' במה שאמרו המפרשים דבברכו' כתיב והיית רק למעלה ואחר כך כתיב הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה. דכשהאדם אינו עולה הרבה מאד סימן טוב לו שיתמיד ויתקיים במעלות אח"ז ולזה כתיב והיית רק למעלה רק הוא מיעוט שלא תהיה עליה גבוהה וזוהי סיבה להתקיים. כל קבל דנא הגר אשר בקרבך יעלה מעלה מעלה דזה סיבה שלא יתקיים דאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט. עכ"ד וז"ש והפריתי אותו והרביתי אותו במאד מאד שהוא מעלה העליונה מעל דמעל ועל ידי כן י"ב נשיאים כעננים יוליד דלא יתקיימו ודוק.

פירוש כב

וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה:

שמך והיה ברכה גימטריה תרי"ג רמז שיקיים תרי"ג מצות וזרעו אחריו שיקבלו התורה שכלולה בתרי"ג מצות וזהו סוד שנקרא שמו אברהם גימטריה ר"מח שהם עיקר כל המצות. רבינו אפרים בפי' (כתב יד) ואפשר להרחיב הדברים לדעת הרמב"ן דמעת שנימול אברהם אבינו עליו השלום יש לאבות דין ישראל גמור. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה ואגדלה שמך שיקרא אברהם וזה יהיה במילה וא"ש שמך והיה ברכה גימט' תרי"ג שכשאגדיל שמך במילה אז יהיה לך דין ישראל ותקבל תרי"ג מצות ולכן במילה נקרא אבר"הם גימט' רמ"ח שבעת ההיא יקבל רמ"ח מצות עשה ודוק והארך. ויש לרמוז ואגדלה שמך שיקרא אברהם והיה ברכה כי אברהם גימט' היה ברכה ודוק:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

פירוש כג

וַיִּבָּחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו:

פירש המורה נסע מאצל אברהם והלך לו למערבו של אברהם נמצא לוט נוסע מן המזרח למערב. ותימא דאדרבא איפכא מסתברא שהרי הירדן ממזרחה של ארץ ישראל ובית אל לפנים מן הירדן נמצא ההולך מבית אל לירדן הוא ההולך למערב מן המזרח ונ"ל לפרש ויסע לוט מקדם הולך לו לקדם ודומה לו קדם לבית אל:

והכנעני אז בארץ פירש המורה היה הולך ותופס ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו ומוכיח מכאן שבחלקו של שם נפלה ארץ ישראל והא פ' שלח כתיב וחברון ז' שנים וכו' אפשר שבנה חם לבנו כנען הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלמא בחלקו של חם נפלה והוא בנאה לכנען בנו י"ל דודאי של כנען היתה אבל לקחה שם מן הדין מפני שכנען עבדו של שם דכתיב ויהי כנען עבד למו וזה היה נוטלה וי"מ שהלך שם על חם בחיילות ולקחה ממנו והכנעני בא עליו ולקחה ממנו. ואני אומר כנעני היינו כנען בנו של חם כמו מצרי ערבי:

אחרי הפרד לוט מעמו פירש המורה כל זמן שהרשע היה עמו היה הדבור נפרש ממנו. ותימא שהרי מצינו בעודו עמו שדיבר לו הקב"ה דכתיב וירא ה' אל אברם ול"נ שזה פירושו לפי הפשט לפי שנפרד מלוט היה אברהם מצטער ולפיכך נראה לו ה' לומר אל תצטער כי את כל הארץ וכו'. ועי"ל מקדם היה צדיק ואחר כך החמיץ:

וירק את חניכיו פירש המורה כתרגומו וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב וכן אריק חרבי ובפרשת בשלח פירש אריק חרבי אשלוף חרבי וקשה דידיה אדידיה:

במה אדע כי אירשנה תימה לי למה שאל אות על הארץ ועל הבנים לא שאל אות י"ל שעל הבנים היה מוחזק בעצמו שהיה צדיק וראוי לכך לקיים הבטחתו ועוד שהיה דבר העתיד

לראות בגופו אבל ירושת הארץ צריך היה לאות שלא היה עתיד לראות בגופו ועל דבר שאין אדם עתיד לראות צריך אות. (הגהה. נמצא בשם החבר ר' שלמה מקאלאבריאה שלכך נגזר עליהם גלות ת' שנה לפי שבמה מתחלף באתבש שי"ן הם ת'):
ואת הצפור לא בתר פי' המורה לפי שהאומות נמשלו לבהמות וכו' ותימא לי דהא ישראל נמי נמשלו לבהמות דכתיב ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם:
אולי אבנה ממנה מלמד שהיתה מצפה לבנים ותימא לי והרי היתה בת ע"ה שנה ואמרו כל שאינה יולדת עד ן' שוב אינה יולדת ונ"ל לפי הפשט אולי אבנה לשון בנים כלומר בנה יקרא על שמי כמה דאשכחן ברחל כי יהבה שפחתה ליעקב שאמרה דנני אלהים ויתן לי בן אלמא לבן שפחתה קראה רחל בן דכתיב ויתן לי בן:
וישמעאל בנו בן י"ג וכו' פירש המורה באברהם שלא היה צריך פריעה וכו' ותימא דבפ' הערל אמר רב לא נתנה פריעה לא"א וכו' מדכתיב שוב מול וכו' י"ל דלעולם ניתנה מצות פריעה לא"א והאי שוב מול לאקושי סוף מילה לתחילת מילה מה תחילה מעכבת אף סופה כן. עד כאן מנימוקי רי"ד ז"ל:
והנה לפום ריהט' נראה דרבינו ישעיה ז"ל גורס כגירסת ר"ח שהביאו התוס' שם פ' הערל (יבמות דף ע"א) דגריס על מימרת רב ודילמא לאקושי וכו'. ושם בתוס' כתבו דאף דא"א ע"ה לא נצטוה על הפריעה הוא קיים מצות פריעה דאפי' ערובי תבשילין קיים ע"ש:

וירא

פירוש א

וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם:
אפשר לרמז דאחר המילה רמז לו ה' שלא ייירא על היסורין שסובל בשביל תרח אביו כי יתגלגל באיוב והוא עצמו יסבול יסורין וזה רמז וירא ה' אליו באלוני ר"ת איוב והוא אותיות אביו רמז לו דאביו יתגלגל באיוב יען היה ממרא לה' בע"ז ולפי מ"ש זב"ג ריש פ' לך לך דהרוח של תרח היה באיוב יש לרמוז כי תיבת וירא גימט' ברוח כאלו אמר ברוח אביו איוב ושם כתב הרב הנז' מרבותינו זכרונם לברכה דאחר העקידה היה מתירא אברהם על היסורין ופירש שמא יבא לו רוח אביו וא"ל ה' שלא יהיו לו עוד יסורין כי איוב יסבלם שהוא רוח תרח ע"ש באורך. ולפ"ז צ"ל שהתורה רמזה זה בכאן כי לא יסבול אברהם יסורין המעותדין לרוח תרח. ואברהם אבינו עליו השלום ידעו אחר העקידה שוב ראיתי להרב ברכת שמואל שהאריך בזה ופירש דאברהם אבינו עליו השלום היה מתייירא שמא יאמרו אלהי איוב ויהיו חותמין בו כי באיוב כלולים הכל שהוא ר"ת אברהם יצחק ויעקב בניו והוא תרח ובשרו שבו חותמין והיה ברכה ע"ש באורך כי

דבריו מיוסדים על אדני פז ומאמרי חז"ל ע"ש באורך. וכפי דברי הרב ז"ל שאברהם אבינו עליו השלום על מבוכה זו ישב ועל זה א"ל והיה ברכה שבו חותמין כי איוב יקרא תגר ולא יזכה שיאמרו אלהי איוב כמשז"ל יצדק רמז הנז' וירא אליו ה' באלוני הוא ר"ת איוב והוא אותיות אביו כמדובר ולא תסבור שאיוב יזכה שיאמרו אלהי איוב דע שהוא ממרא וקורא תגר ובך חותמין והיה ברכה. וכן אברהם גימט' היה ברכה כמש"ל ודוק כי קצרתי [אחר שנדפס ראיתי בלקוטי תורה (כתב יד) לגורי האר"י זצ"ל וכן ראיתי בחידושי מהרח"ו זצ"ל עצמו (כתב יד) שכתוב וז"ל וירא אליו ד' באלוני ר"ת איוב ה' באלוני ממרא ר"ת יבם שתרח נתגלגל באיוב ואיוב בן יבמה וכו' ואז"ל שאברהם אבינו עליו השלום יושב בפתח גהנם להוציא הנמולים ולא הי' זה לו עד שנימול לאחר שנימול נשמתו היתה מוציאה משם והוציא את תרח כדי שיתגלגל אח"כ באיוב וזהו יושב פתח האהל כחום היום היום גימט' ביבום וגם גימט' בנדה כי זה העון הי' לו עכ"ל בקצור. עלץ לבי שכיונתי קצת. וכבר בקונטריס שמחת הרגל כתבתי בעניותי בענין זה בפסקת מתחלה עע"ז ע"ש]:

ובזהר הקדוש אמרו דממרא אמר לאברהם אבינו עליו השלום זכור כשהצילך מאור כשדים ומהרעב ומהמלכים וממצרים ולכן נגלה ה' לאברהם אבינו עליו השלום בהיותו אצל ממרא ע"ש ואפשר לרמוז זה בשמו ממרא ר"ת מצרים מלכים רעב אש:

פירוש ב

וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי יָרֵאָה וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צָחָקְתְּ:

לכאורה יפלא על שרה אמנו צדקת גם חסידה ונביאה איך כחשה לפני ה' היודע ועד. ואפשר לומר דכלפי שאמר למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם והיא צחקה בקרבה בלי דיבור לזה אמרה לאברהם דברים דמשמעותן שהיא מכחשת אך יש להם פתרון אמת וז"ש ותכחש שרה לאמר שכיחשה מאמר לאמר שאמר ה' צחקה שרה לאמר דמשמע אמירה לז"א לאמר לא צחקתי כלו' אמרה לשון שיובן שלא צחקה באמירה. כי יראה הורה בזה צדקתה שהיתה יראה מבעלה אף שיודע' כמה חשובה וחביבה אצלו עכ"ז היתה נוהגת בו מורא ומשום יראתה אמרה בלשון זה לפי שאמרה ואדוני זקן וראתה שה' שינה ואמר ואני זקנתי ונכנס פחד ומורא בלבה אך כלפי שמיא נכון לבה בטוח כי הוא יודע שכוונתה על לאמר. ויאמר לא כי צחקת כלומר גם אני לא אמרתי בכונה לאמר רק כי צחקת מיהא:

או אפשר דבישראל מחשבה רעה אינו מצרפה למעשה וז"ש שרה לא צחקתי דמחשבה היה ואין בה חטא. ויאמר לא כי צחקת דלגבי גדולת נשמתך מחשבתך נחשבה

צחיקה בפועל וזהו מ"ש בתחילה למה זה צחקה שרה לאמר דלגבי דידה נחשב כאלו צחקה באמירה דהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה [ויתישב היטב במ"ש הרב אספקלריא מאירה פי' הזוהר דף ע"ו ע"ד דמחשבה רעה מנישין עליה בג"ע העליון. ולכן אמר ד' לא כי צחקת דעל המחשבה מענישין בג"ע העליון ושרה אמנו ע"ה דמקומה מוש"כר לה בג"ע העליון נדונת על המחשבה. ועפ"ז יתישב דרך מהרש"א בסוף מכות עמ"ש נמנו וגמרו דהם שס"ה לא תעשה ורמ"ח מ"ע והקשה עליו הרב זרע בירך ח"ג דבעשין איכא מחשבה משא"כ בלאוין. וכבר בעניותי כתבתי בזה בס' הקטן ראש דוד דף קמ"ג ודברים אחדים דף קל"ח בס"ד. ועל פי האמור ניחא דגם על מחשבה רעה הא מיהא בג"ע העליון מענישים ולכן נמנו וגמרו. ועוד י"ל למהרש"א במ"ש הרב משכנות יעקב דף ע"ו ע"ד דעובר ושונה מחשבה מצטרפת ע"ש וא"כ לאו מילתא פסיקתא היא דאין מחשבה רעה מצטרפת ודוק הטב] ורבינו האר"י זצ"ל בשער הפסוקים פירש ותכחש שרה סתם וכונתה על מאמר ואני זקנתי שהיא לא אמרה ואני זקנתי והיה נראה כאלו כיחשה הכל וה' מענותנותו לא גילה הדבר ויאמר לא כי צחקת סתם:

פירוש ג

וְאָקְחָה פַּת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ־כִי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ:

יש לחקור והרי הם יודעים דשרה אמנו תהיה נדה ולא אפשר להביא לחם וי"ל שכונתם שיעשה דבר מועט כמו שאמר ואקחה פת לחם דמשמ' לחם ותו לא ואם לחם לא אפש' תעשה דבר מועט ובהא ניחא אומרם כאשר דברת דלכאור' הוא יתר רק גילו דמה שאמרו כן תעש' אין כונת' להביא לחם רק כאשר דברת על דרך שדברת לעשות דבר מועט:

ועוד אפשר לומר לו דגם הם לא יאכלו לכם מגואל לכן אמרו כן תעשה כאשר דברת כלומר אם אתה תעשה כאשר דברת ואקחה פת לחם שתקחנו ותביאנו דיהיה טהור אז נאכל לחם ואם אתה לא תוכל להביאו מסיב' טומאת הנדה ואתה נזהר בטהרו' גם אנחנו לא נאכל באופן שכיונו לומר לו שהם מקפידי' שהוא בעצמו יעשה כאשר דבר ואקחה פת לחם ואם לאו לא יעשה:

ויתכן להרחיב הדבר עוד בתשובת מהרלנ"ח סימן קכ"א ומ"ש הרב פר"ח א"ח סי' תצ"ו במנהגי האיסור אות כ"ג ומסיק הרב פר"ח דשני ת"ח אחד אוסר וא' מתיר אם המתיר מאכילו הדבר האסור לו אינו עובר משום ולפני עור רק שראוי הוא שלא להעבירו על דעתו עיין שם באורך והכא דאינו אסור רק הוא זהירות לאכול חולין בטהרה. אפשר

היה לאברהם לתת להם דאינהו ערביים לפי דעתו לז"א לו כן תעשה שאתה עצמך תביא הלחם ואם לא תדע שאנו כמוך שלא נאכל כי אם חולין בטהרה:

פירוש ד

וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם־כִּי כָבְדָה מְאֹד:

אפשר לפרש במ"ש פעמים שלש עם גבר וחילקנו בזה דכשיש צעקה על האדם אף בראשון נענש וכמו שאמר בעניותנו בספרי הקטן ראש דוד דף ג' ע"ד וז"ש זעקת סדום ועמורה כי רבה. ולא תימא דהטעם משום שהוא זעקה ואף בראשון נענשים לא היא וחטאתם כי כבדה מאד כמה עונות יש להם. ועוד אפשר לומר במ"ש פתחו כלם לחובה זכאי וכתב סמ"ג דהטעם דאינו בדין שיתכפר בעה"ז כי עונו גדול ליפרע בעה"ב וז"ש זעקת סדום ועמורה כי רבה ופתחו כלם לחובה וכי תימא א"כ ישארו בעה"ז להענישם עונש חזק לעה"ב לז"א וחטאתם כי כבדה מאד רמז דאלו הדין נותן לכלותם בעה"ז ובעה"ב ולא הוי כפתחו כלם לחובה דעלמא. א"נ אפשר במ"ש הרמב"ם פ"ג דתשובה דשוקלין עונות וזכיות האדם ואחר כך שוקלין כל עיר ואחר כך שוקלין כל העולם כמו שפירש הרב לח"מ שם. וז"ש זעקת סדום ועמורה כי רבה דעונות העיר הם רבים וכמו שמביא הר"מ פ' זה שם. וגם חטאתם של כל יחיד רבו וז"ש כי כבדה מאד וצריך לאבדם שלא יכריעו כל העולם ובאבוד רשעים רנה דמתקיים העולם:

פירוש ה

וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו:

אז"ל מפני היחוד והקשה הרב יפ"ת דהיחוד היינו ישמעאל עם שרה והאהל היה פתוח לר"ה וקי"ל דפתח פתוח לר"ה אין בו משום יחוד ותירץ דאהל שרה היה אחר והיה סתום. וקשה הא קי"ל דבעלה בעיר אין בו משום יחוד ואם נאמר דגם בה יש בו משום יחוד אף אם בעלה בעיר א"כ גם בפתח פתוח לרשו' הרבים כתב רבינו ירוחם בשם הרמ"ה דיש בו משום יחוד אם גס בה. וא"כ הרב יפ"ת דהקשה מפתח פתוח מוכרח דסבר דודאי שרה לא גייסא ביה בישמעאל וא"כ אף אם האהל היה סתום אין בו משום יחוד דבעלה בעיר. וי"ל דהרב יפ"ת סבר דשרה גייסא ביה בישמעאל ולהכי לא הקשה מדין בעלה בעיר דבגס ביה אסור. אך סבר הרב דפתח פתוח מהני אף אי גייסא ביה דלא כהרמ"ה דכן הוא משמעות הפוסקי' כמו שאמר בעניותנו בסוף שער יוסף. אי נמי אפשר דהרב לא נתקשה מדין בעלה בעיר משום דלדעת רש"י והר"ן אסור לכתחילה ועל כן הקשה מפתח פתוח. ועוד יש לצדד ודוק:

פירוש ו

וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָא־אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃

אפשר לפרש במ"ש הרב מגן אברה' סי' ק"ע דלסרב לבעל הבית מותר. אך מהרש"א סבר דאין לסרב. וז"ש ויאמרו לא דסרבו כמשז"ל מכאן שמסרבין לקטן וכו'. וכדי שלא נטעה דמותר לסרב גם לבעל הבית כסברת הרב מגן אברהם לזה אמרו כי ברחוב נלין כלומר מה שאנו מסרבין היינו כל זמן היותנו ברחוב אך לא אם נלך לביתך דהגם דמסרבין לקטן אם הוא בעל הבית אין מסרבין כסברת הרב מהרש"א:

פירוש ז

וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃

וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא, אֶת-אֲבִיהֶן--יָיִן; וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ, וְלֹא-יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ.

שאלוני שינוי הכתוב כי בבכירה כתיב בלילה הוא ובצעירה כתיב ההוא ואמרו כי לא מצאו במפרשים מי שנתעורר בזה. ויראה דרש"י פירש דנזדמן להם יין במערה להוציא שתי אומות. גם פירש"י פ' ויצא וישכב עמה בלילה הוא שהקב"ה סייעו שיוליד יששכר ועפ"ז אפשר כי יען דמבנות אלו תפרה ישע שמשם יוצאה אורה לעולם דוד מלך ישראל וזרעו ורחבעם עד מלך המשיח והם מפלאות תמים דעים לכן נזדמן יין כי הוא יין המשומר להוציא משם דהע"ה וכל קדושים עמו עד מלך המשיח וז"ש ותשקין את אביהן יין בלילה הוא כביכול שהוא יתברך רצה שיזדמן שם להוציא מלכות בית דוד על דרך משז"ל בפסוק וישכב בלילה הוא:

עוד אפשר לרמוז משז"ל דבכירה קדמה לצעירה וקדמת' ארבעה דורות עובד ישי דוד שלמה כי מהצעירה יצא רחבעם שהוא חמישי וזה רמז הכתוב בשינוי זה לכתוב ה' יתירה בצעירה לרמוז דלא זכתה עד דור חמישי שהוא רחבעם כי כל הדברים רמוזים בתורתנו הקדושה דכלא בה:

פירוש ח

אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃

יש לדקדק במאמר ה' אם אמצא בסדום ן' צדיקים וכו' מהו אם אמצא ומי איכא ספיקא קמיה ח"ו. ותו אברהם אבינו אמר אולי יש ואחר כך שינה ואמר אולי ימצאון שם מ'

וכו' אולי ימצאון שם שלשים וכו' ותו כשאמר אברהם אבינו עליו השלום אולי יש ן' צדיקים הו"לל ליכא כלל או אין שם כי אם כך אף כי זה יש לישב:

וראיתי לעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה בנימוקיו שפירש משם הרב החסיד מהר"ר יעקב מולכו זלה"ה שינוי זה דאברהם אבינו עליו השלום בתחילה אמר אולי יש ן' צדיקים ואחר כך אמר אולי ימצאון וגם ביאר מה שפירש רש"י ז"ל ארדה נא וארא וכו' לסוף מעשיהם דהכונה דאשכחן רשעים ניצולים בשביל דנפיק מינייהו זרעא מעליא וכמו שאמר הראשונים ע"פ קץ כל בשר בא לפני כלומר כבר ראיתי כל הדורות העתידים לצאת מהם ולא אחד טוב בהם ולז"א ארדה נא לסוף מעשיהם אולי יש תקוה שיצא א' מהם טוב ובזה יובן מה ששינה אברה' אבינו עליו השלום שמתחילה התפלל שאם ימצא בפועל לעת כזאת ן' צדיקים שיציל הכל בעדם וז"ש אולי יש ן' צדיקים והשיבו הקב"ה אם אמצא בסדום ן' צדיקי' כלומר לא מיבעי' אם הם בפועל לעת כזאת שאציל כל העיר אלא אף שאינם עתה. אך אם אמצא לעתיד שעתידין לצא' מהם ומתולדותיהן אצילם בשביל התולדו' ולזה דייק ואמר אם אמצא לעתיד כמו מצאתי דוד עבדי ולזה אמר אברה' אבינו עליו השלום אח"ך אולי ימצאון לעתיד עד כאן דבריו ועדין לא הרוה צמאונינו במ"ש הקב"ה אם אמצא דליכא ספיקא קמיה ח"ו:

ואפשר במ"ש הרמ"ע ז"ל דהגוים אין להם תשובה דתשובה מ"ע וז' מצות יש להם ח' אין להם והוקשה להרב מנינוה ותירץ דלא היתה תשובתם מועלת אלא לשעה ועונם לא נמחק ואחר כך לימים עוד נחרבה אך הועילה תשובתם להאריך להם זמן. וידוע דהרהורי תשובה כהוגן מועילים כי לפניו נגלו תעלומות לב. גם ידוע דהבחירה רצה הקב"ה שתהיה ביד האדם ולא יכריחנו שום דבר. ודיבורו של הקב"ה כמעשה כי הוא אמר ויהי. והנה אברהם אבינו עליו השלום ידע דגוי' ליתנהו בתשובה כמו שאמר הרמ"ע ז"ל לכן אמר אולי יש ן' צדיקים שלא חטאו והם צדיקים מעיקרן. וה' ברחמיו גילה צדקתו דאף שאינם צדיקים מעיקרן אם יהרהרו תשובה ביני וביני ניצולים לשעה ויאריך להם זמן ולכן אמר אם אמצא להניח הבחירה בידם. ואברהם אבינו עליו השלום עמד בסוד הקב"ה וגם הוא אמר כדברי ה' אולי ימצאון דבעת שתחול עליהם הגזרה ימצאון שהרהרו תשובה שלימה ואז לא תחול על ראש רשעים הגזרה. וכבר בעניותי בספרי הקטן ראש דוד פ' תשא פירשנו בסגנון אחר הענין הלז ע"ש ודוק:

פירוש ט

וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדֶךָ וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב־דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃

בפרעה לא אמר כי נביא הוא. ושמעתי ומטו בה משם כמהר"א גידיליא זלה"ה דקי"ל אשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה ואשת כהן שנאנסה אסורה לבעלה וכששרה נלקחה לפרעה אברהם אבינו עליו השלום ישראל היה ואפי' נאנסה שריות' גביה על כן לא הוצרך לומר לפרעה כי נביא הוא' וביני ביני היה מלחמת המלכים ואחרי שובו מלכי צדק בעבור שהקדים ברכת אברהם ניטלה כהונה ממנו ונתנה לאברהם אבינו עליו השלום כמשז"ל ואחר זה היה ענין אבימלך והיא עתה אשת כהן דאם נאנסה אסורה לו לכן הוצרך עתה לומר לאבימלך כי נביא ויודע שלא נגעת בה עד כאן שמעתי:

ואולם עדין מצאה החקירה מקום לנוח דאין אדם נאמן על ידי עצמו ולא גרע עובדא דר' זכריה בן הקצב בכתובות דף ז"ך דנשבע המעון הזה שלא זזה ידי מתוך ידה ואמרו לו אין אדם נאמן על ידי עצמו. והכא נמי אף דהוא נביא אינו נאמן לומר כי היה דבר ה' אליו במחזה שטהורה היא דאינו נאמן על ידי עצמו ודיני התורה שוים לכל ומדברי הרב מהר"ח אבואלעפיא ז"ל בס' מקראי קדש דף ס"ה מפורש דאפי' הוא נביא ואומר דידע שלא נגעו בה אינו נאמן על ידי עצמו כדאמרן. ונראה דזהו חומרא מדרבנן וכן מוכח ממ"ש התוס' בכתובות סוף דף ז"ך וז"ל במס"לת ואפי' היא ובעלה אין נאמנין אע"ג דיוחנן אוכל חלות היה נאמן ע"י עצמו במסל"ת ה"מ לתרומה אבל הכא מעלה עשו ביוחסין עכ"ל אלמא מה שבעלה אינו נאמן הוא משום מעלת יוחסין והוא חומרא וכ"כ הרב בית שמואל סי' ז' ס"ק ד' וסיים דדוקא להעיד אינו יכול אבל אם לא ידע שום אדם דהיתה שבויה אלא הוא והיה עמה וידע שלא נטמאת מותרת לו ע"כ ומאחר שכן באותו פרק דלא היו ישראל עדין בעולם לא היה צריך אברהם אבינו עליו השלום לנהוג חומרא זו דמדינא שריא וגם אם לא ידע שום אדם אין להחמיר והשתא כלא ידע שום אדם דמי דגוים כמאן דליתנהו ומה ידעו מדיני וחומרות ישראל והשת' ניחא מש"ה ועתה השב אשת איש כי נביא הוא דתיב' ועתה נראית מיותרת ח"ו אך הוא בדקדוק גמור לומר דלא מהני היותו נביא אלא באותו זמן וזהו ועת"ה שלא יש ישראל שקבלו התורה אין להחמיר והשב אשת איש כי הנבואה מהני' עתה לא אחר מתן תורה. ועוד ויתפלל בעדך וחיה רמז טעם אחר להתירה דיתפרסם כי עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך על רזא דנא ואתה צריך לתפלתו ומזה יתפרסם שלא נגעת בה ושריא ליה:

פירוש י

וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לְךָ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֵטְאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי:

וכל הכתובים הנמשכים. כי יתן את רוחו קרוא מקראי קדש הללו תכף יורגשו כמה דקדוקים וכפל הענין. ואפשר כי הנה אבימלך לדבר זה קרי ליה מעשה כמה פעמים. ותוכן כונת אבימלך לומר לאברהם דמצד שני ענינים אפשר לעשות כמעשהו ממנו אחד שעשו עמו רעה. והן שני שעשו לאחרים ולכן נשמר הוא לעשות כדבר הזה. וז"ש מה חטאתי לך וכו' דודאי אני ואתה ידענו כי לא נעשה עמך שום רע. ואם תאמר שעשינו לאחרי' לז"א מה ראית כי עשית את הדבר הזה כלומר מה ראית שעשינו באחרים שנשמרת אתה. אי נמי אפשר דהכונה לפי שא"ל ה' כי נביא הוא לז"א מה עשיתי לך והוא אומרו מה חטאתי לך. וכי תימא נביא אנכי ובמראה הנבואה ראיתי לז"א מה ראית. ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים וכו' והרגני וכו' רבותינו זכרונם לברכה דרשו בכמה דוכתי דכתיב אין עיין כגון ובן אין לו עיין לו וצריך לדע' מה נדרוש כאן. ועוד מהו רק הול"ל כי אמרתי אין יראת אלהים ואף אם תמצא איזה יראה כמשמעות אבינו עליו השלום שיהרגוהו ויעשו איסור בפעם א' והא ניחא להו משיקחו אשת איש דחייבים על כל ביאה וז"ש כי אמרתי לא כמו שאתה אומר כי אני עשיתי רעה אני לא עשיתי מעשה אלא אמרתי מיראה בעלמ' והטעם כי אין יראת אליהם ואף אם תמצא איזה יראה כמשמעות אין עיין אינה יראה וזהו רק אין רק מיעוט למעט איזה יראה שנראית כי הנה היראה שנעיין למצוא בכם הוא והרגוני על דבר אשתי שלא תעשו איסור בכל פעם. ותא חזי מה יראה היא זו. וגם בזה רק מיעוט דאפשר דלא אכפת לכו בגלוי עריות בכל פעם אך אתם עושים שלא יתפרסם קלונכם והראיה וגם אחותי בת אבי אך לא בת אמי. ואם היה בכם שמץ יראה הי"ל לחקור כשאמרתי אחותי היא שמא אינה בת אמי והיא אשתי אך לפי שאין לכם יראה תכף לקחתם אותה:

ועוד אפשר לפרש הכתובים וגם יובנו פסוקי לך לך בלקיחת פרעה לשרה אמנו דכתיב ויקרא פרעה לאברהם מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא למה אמרת אחותי היא ויש לדקדק אמאי פלגינהו למה לא הגדת למה אמרת הול"ל למה לא הגדת לי כי אשתך היא ואמרת אחותי היא. ואפשר במ"ש פ' אלו מציאות, גבי מרי בר איסק דאתא ליה אחא ממדינת הים זיל אייתי סהדי דלאו אחיך הוא דמסתפי לאסהודי דאחיך הוא דגברי אלמא את לכן אייתי את סהדי וכי תימא אתו ומסהדי בשקרא תרתי לא עבדי לכבוש עדותם שיודעים שהוא אחיך וגם להעיד להפך לא עבדי אבל חדא לכבוש העדות ולשתוק עבדי וז"ש פרעה למה לא הגדת לי כי אשתך היא. דחיובא רמיא עליך להגיד כי אשתך היא. ואף את"ל דמפני היראה שתקת למה אמרת אחותי היא דלא די

ששתקת ולא הגדת כי אשתך היא אלא אמרת להפך אחותי היא ודא עקא דתרתי לא עבדי ומשו"ה פלגינהו:

והנה אמרו בסוף ברכות גבי ר' חנניא בן רבי יהושע דהוא היה מטהר ורבנן מטמאין הוא מטמא והם מטהרין. וזה הוו תרתי ויותר והחילוק ברור דשאני התם שראו שהיה מעבר שנים בח"ל וכי היכי דלא ניגררו בתריה עבוד. ולמדנו כי אם יראו איזה דבר שלא כהוגן אז המצא ימצא אופן למעבד תרתי. וז"ש אבימלך מעשים תרתי אשר לא יעשו עשית עמדי דאפשר לכבוש האמת מפני היראה אבל לכבוש האמת ולומר להפך דהוו תרתי זהו מעשים אשר לא יעשו מעשים דיקא תרתי אשר לא יעשו דתרתי לא עבדי. וכי תימא אם עין רואה מעשה שלא כהוגן אז עבדי תרתי כדאשכחן גבי ר' חנניא בן אחי רבי יהושע. לז"א ויאמר אבימלך אמירה שניה מה ראית וכו' איזה מעשה שלא כהוגן דבעבורו התרת לצאת מן השורה למעבד תרתי. ויאמר אברהם כי אמרתי לאו תרתי עבידנא כדאמר' רק אחת היתה כי אמרתי. ועוד מה שנתרעמת מה ראית. אנכי הרואה רק אין יראת אלקים וכו' וא"כ כל קבל דנא אין כאן שאלה דידעתי כי אין יראת אלהים ושרי למעבד תרתי. ועוד לא צדקת אענך דהכא פקוח נפש ושרי לחלל שבת על ספק והכא והרגוני וכו' ובפקוח נפש לא נאמרו שיעורין הללו. ועם כל זה אין כאן תרתי דמה שאמרתי הוא אמת וגם אמנה אחותי בת אבי וכו' ואמרתי אמת שהיא אחותי ומעתה אין כאן אלא חדא למה לא הגדת כי אשתך היא ומפני היראה האדם כובש עדותו כדאמרן.

פירוש יא

וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו:

בס' זית רענן בתחילתו בקונט' שמן ששון בסדר היום הביא מס' תניא כשנעקד אבינו יצחק ע"ג המזבח ונעשה דשן ואפרו היה מושלך על גבי הר המוריה מיד הביא הקב"ה טל תחיה והחיה אותו לפיכך אמר דוד הע"ה כטל חרמון שיורד על הררי ציון כטל שהחיה הקב"ה בו את יצחק אבינו מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י מחיה המתים עכ"ד והדברים תמוהים שהוא הפך פשט הכתובים וכמה מאמרי רבותינו זכרונם לברכה. ואפשר לישב קצת דודאי הני מילי שכתב התניא הם דברי רבותינו זכרונם לברכה שמצא באיזה מדרש (וס' תניא אין בידי עתה) ולכן חובה מוטלת למשכוני נפשין על דברי רבותינו זכרונם לברכה. ואפשר דידוע מ"ש חכמי האמת דנשמת יצחק היתה מסטרא דנוקבא ובעת העקידה פרחה נשמתו ונכנסה באיל ואברהם אבינו עליו השלום הקריבו ונמצא דלפי האמת יצחק דהיא נשמתו נשחט ונקרב שהיתה באיל ויצחק אז באה לו נשמה דדכורא וז"ש דנעשה דשן כלומר איל שנכנסה בו נשמתו נעשה דשן ויצחק נשאר

גוף בלא נשמה הביא הקב"ה טל של תחיה עם נשמה דדכורא והחיהו. ואחר זמן בא לידי ס' תניא וראיתי שכתב כך בשם אגדה סי' ד' ע"ש דף ז' ע"א דפוס קרימונא גם ראיתי שרש הדבר בשבלי הלקט (כתב יד) סי' י"ח ושם כתב על זה מצאתי אגדה. כי ס' התניא רובו מש"ל לוקח:

ואפשר לרמוז והנה איל אח"ר גימ' יצחק עם הכולל דנשמת יצחק נכנסה באיל ונמצא שהוא יצחק וזהו והנה איל יצחק גימט' אח"ר:

פירוש יב

וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא:

יש לדקדק דלמה להגר נאמר לגוי גדול. ואפשר במ"ש רבינו האר"י זצ"ל דבחינת אור פנימי מהאם שממשכת בנה מאור פנימי והאב ממשיך על הבן אור מקיף ואם האב טוב סוף שיגביר האור המקיף על הבן ויהיה טוב עכ"ד ואפ' לרמוז קצת מזה בפ' כל כבודה בת מלך פני"מה כלומר דמהאשה נמשך אור פנימי דהוא בחי' דין וז"ש ממשבצו' זהב שהוא דין לבושה. ועתה אפשר שזהו שאמר ה' לאברהם וגם את בן האמה כלומר עתה אירע לך דישמעאל היה מצחק לע"ז ונצטער' מאד דע וגם את בן האמה אשר עתה מתיחס אליה להרע כי היא בהמה וכעת כן הוא בנה כי לא אדם הוא הנה ימים באים לגוי אשימנו כלו' יהיה אדם שישוב בתשובה כי הרשע נקרא בהמה כמשז"ל וישמעאל לגוי אשימנו. ונתן טעם כי זרעך הוא ואתה צדיק ואם כן אור מקיף שהמשכת לו יהפכנו לטובה. אבל המלאך שאמר להגר כי לגוי גדול אשימנו הוא כפשוטו שיהיה מרובה באוכלוסין וירבה זרעו:

פירוש יג

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ:

תיבת אנכי לכאורה מיותרת. גם תיבת אשבע נקוד האלף בחירק והו"ל לינקד בסגול. כי עתה מורה קצת דפירושו אהיה מושבע. ויראה דרמז לו כמה ענינ' ובדיבו' אחד נאמרו. אנכי אשבע ואיני רוצה שתשבע אתה דלא אכפת לי משבועתך כי אני בוטח בה'. ועוד אני איני רוצה שתשבע בע"ז ואיני רוצה לגרום שתזכיר הע"ז ודל מהכא שבועתך. ועוד כי לי נאה השבועה ולא לך דגוים ליתנהו בכל יחל כמו שאמר בירושלמי פ' בתרא דנזיר. ועוד רמז לו דהוא וזרעו יעמדו בשבועה ולזה ננקד אשבע כלומר אהיה מושבע. ואתה לא כן כי זרעך יפרצו גדר תחילה כמשז"ל ע"ד מ"ש פענח רזא פ' ואתחנן פ' ובשמו תשבע ע"ש ודוק:

פירוש יד

וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃

ויש לדקדק דהו"ל לל לך לך אל ארץ המוריה על אחד ההרים אשר אומר אליך והעלהו שם לעולה ואפשר במשז"ל דבתחילה היה המקום עמוק ואחר כך כשבא אברהם אבינו נתעלה ונעשה הר. וז"ש לך לך אל ארץ המוריה כי הן עתה ואף כי תלך בדרך היא ארץ המוריה ולא הר אמנם כדי שתעלהו לעולה יהיה המקום אחד ההרים וז"ש והעלהו שם לעולה על אחד ההרים:

פירוש טו

וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃

רש"י פירש אחד לבשר את שרה ואחד להפך את סדום וא' לרפאת את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות וכו' ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט וכו' ע"ש יש להבין אמאי רש"י נקט להפך את סדום בנתים הו"ל אחד לבשר את שרה ואחד לרפא את אברהם ואחד להפך את סדום. וכד דייקת שפיר הו"ל להקדים ברישא לרפאת אברהם דהוא דבר הנצרך לשעתו והנעשה ונגמר מיד. ואחר זה לימא לבשר את שרה דסגי ומסגי ביום ההוא ולעתים רחוקות הוא נבא. ואחד להפך סדום דליתיה באתרא הדין ולומר דכסדר מדרגתן קחשיב לכאורה לא מוכח ממ"ש מרכבו ארג"מן. ואחר כך נזכרתי בריתא דיומא דף ל"ז מיכאל באמצע גבריאל בימינו רפאל בשמאלו וא"כ כסדרן נקט רש"י. ועוד הקשה הרא"ם דאיך רפאל שרפא אברהם הלך להציל את לוט והא אמרת אין מלאך אחד עושה שתי שליחות. ועוד העיר הרא"ם דאמאי רש"י שביק גמרין דאמור דמיכאל הציל לוט. ועוד מקשים העולם דהאמרינן מרגלית טובה היתה בצוארו של אברהם שכל חולה שהיה מביט בה מתרפא ואמאי הוצרך לרפאל דבר אשר היה אל אברהם במחזה:

ונראה לישב כל ההערות האמורות ואומר דאיברא דנקל לאברהם לכוין דעתו במרגלית עד ישקיף ורפא לו. ואולם כיון דעל ידי המילה במעלו"ת אח"ז תמים לרצון ומשל על כל רמ"ח אברים ואם אל סודו תדרוש מחשוף הלבן גילוי החסדים שפרא מילתא באנפיה שלא להתרפאת מהמכה שלא יהא נראה כקץ בה והורה בזה כי כל תוקף הכאב כאין נגדו מאחר שזכה בזה לכל המעלות והשלמות. ולכן בא רפאל להראות שרצונו ית' הוא שיתרפא ומאחר דשפיר הוה מצי אברהם למצוא רפואות תעלה מדנפשיה עד בלתי שמים לו ז"כו לרפאל וכל עצם ביאת רפאל אצלו לגילוי מילתא דוקא לכן לא נחשב זה

לשליחות אליו ושליחותו הוא להציל לוט דוקא ובדקדוק גדול נקט רש"י רפאל באחרונה להורות שאינו שליחות אליו רפואת אברהם רק גילוי מילתא ומשום הכי תפס רש"י דברי המדרש ושביק דברי הש"ס דמיכאל הציל לוט דיקשה דאין מלאך א' עושה שתי שליחות ויצטרך לידחק כמו שאמר התוס' דלא אתמר אלא במקום אחד ועל זה יקשה קושית הרא"ם דבתרי סגי דאסקה בצ"ע ואף דשערי תשו"בה לא ננעלו. מ"מ דרך המדרש בזה היא מרווח' ופשוטה והיתה מסילה מבלי הצטרך לפנות המעקשי' ודוק:

פירוש טז

וַתֹּאמֶר שָׂרָה־צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי:

אפשר לפרש דאברהם אבינו עליו השלום ושרה אמנו עליה השלום בגודל צדקם ורבבות מעשיהם הטובים בשלמות כונתם גם אהבתם ותוקף שמחתם בעבודתם הפכו מדה"ד למדת רחמים וכבר אמרו רבותינו זכרונם לברכה גדולה מתנת עניים שמהפכת מדה"ד למדת רחמים וק"ו לאברהם אבינו עליו השלום ושרה אמנו עליה השלום אשר מלאו העולם חסד גם נודע מעלת מזכה לחייבא והם הרבו לזכות דורם והנפש אשר עשו ומי מלל לאברהם פק"ד את שרה אחד מרבוא עולותי"הם ושלמי"הם לרצון. ואפשר שז"ש הכתוב וה' ברך את אברהם בכל ר"ל הוא וב"ד וכתב וה' לרמוז שמדה"ד הפכה לרחמים וכן ה' פקד את שרה ככתוב במקומו. ונראה דיש הפרש בין היכא דאתרחיש ניסא לצדיקא על ידי מדת הרחמים להיכא שבזכותו גם מדת הדין נהפכה לרחמים דכשהנס נעשה במדת רחמים אז על הרוב הנס הזה נעשה בפרטות לבעל הנס הזה דוקא. אבל אם הנס נעשה על ידי שנהפך מדה"ד למדת רחמים אז מתרבה השפע וההארה כי מד"הד אינה עוד ויעשה נס לכמה בני אדם בהיות כי הכל נעשה רחמים. וזה אפשר ובטעם למשז"ל דבזכות הצדקה מתקרבת הגאולה דכיון דע"י הצדקה מתהפך מדה"ד למדת רחמים א"כ נתבטלו הדינין ותפרה ישע ועל ידי רבוי הצדקה כן ירבה מיתוק הדינים והפיכתן הן עצמן לרחמי' ואפשר שזה כונת הכתוב שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי וכו' הכונה עשו טצדקי שמרו משפט כלומר שהדינין יהיו שמורים ולא ישאר דין בעולם כי כלם יהפכו לרחמים וכי תאמרו איך יתכן לעשות דבר גדול כזה לז"א ועשו צדקה כי ע"י הצדקה תהפך מדה"ד למדת רחמים וקרובה ישועת ישראל וצדקתי להגלות צדקתי כינוי לשכינה כנודע שהשכינה תתגלה הארתה והשראתה על ישראל. וזה כונת הכתוב אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת והוא מבואר:

והנה אמרו רבותינו זכרונם לברכה והביאו רש"י על פסוק זה כל השומע יצחק לי הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק

היה בעולם. והטעם הזה מבואר דכיון דע"י אברהם ושרה נהפכה מדה"ד למדת רחמים בהגיע תור לעשות להם נס נתבטלו הדינין וממיל' רווח עלמא וכל מאן דכאיב ליה כאיבה נתרווח עקרה ותפקד חולה ויתרפא כי כיון שאין מדת הדין לעכב נשמע תפלת כל פה כי הרחמים גוברים ומאירים בכל תוקף. וז"ש ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים כלומר דזכיתי דאלהים מדה"ד הוא עצמו צחוק עשה לי לשמחני כהיום הזה בכר דכר דיתיליד לי דמדה"ד היא עצמה שבה והיתה לרחמי' ומזה נולד כל השומע יצחק לי דנפקדו ונתרפאו כמה וכמה וזה נמשך מכח ביטול הדינין אשר נהפכו לרחמי' ושחוק עשה לי אלהים:

פירוש יז

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֲמְנָם אַלֵּד־וַאֲנִי זָקַנְתִּי:

סופי תיבות ד' תיבות גימט' הנדה לרמוז דמחמת שפירסה נדה לא היה שורה רוח הקדש עליה ומשו"ה אמרה כן כמו שאמר ילקוט דוד בסדר זה:

פירוש יח

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע:

רבותינו זכרונם לברכה אמרו ביצחק ולא כל יצחק והפשט ידוע אמנם אפשר לרמוז כי בעקידה נשמת יצחק פרחה ובאה לו נשמה מסטרא דדכורא וזהו ביצחק ולא כל יצחק שהוא עתה כי נשמה שיש בו עתה פרוח תפרח אך גוף זה עם נשמה אחרת יקרא לך זרע שיוליד בבא אליו נשמה דדכורא. וכמדומה שאחר זמן ראיתי פירוש זה במפרשים. ומיני ומיניהו יתקלס עילאה. ואפ' לרמוז ביצחק יקרא לך ר"ת גימט' איל עם הכולל וסופי תיבות יקרא לך זרע גימט' הויה אדנות שע"י זרע יצחק יתיחדו קודשא בריך הוא ושכינתא:

פירוש יט

וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם־כִּי כָבְדָה מְאֹד:

אפשר לומר במ"ש מז"ה זלה"ה בס' חסד לאברהם כי מדור הפלגה ואילך חטאם של א"ה אינו פוגם בספירות ח"ו רק בשר של אותה האומה ע"ש בריש הס' ובזה פירשנו בעניותנו מ"ש בסוטה גויים לא מפקיד דינא עלייהו והטעם דכיון דאין הפגם מגיע לספירות אלא כל אומה בשר שלהם משו"ה לא מפקיד דינא עלייהו משא"כ ישראל דח"ו מגיע הפגם למעלה. ונראה דהיינו דוקא כשלא יש זעקה אבל כשהרעו לאחרים והם צועקים אז גם עליהם יעבור כוס ומפקיד דינא עלייהו וכמו שאמר פ' לא יחפור מאן דלא שהי לאוניתיה דמלך אדום וכו' אמור מעתה היינו דתחילת דיבר פתח בזעקה ואמר רחמנא זעק' סדום

ועמורה כי רבה דע"י הזעקה חטאתם כבדה מאד דאי לא"ה לא הוה מפקיד דינא עלייהו דמדור הפלגה אין פוגעי' אלא בשר שלהם אבל דא עקא והנה צעקה אכלא ומדקא:

פירוש כ

וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אודֹת בְּנוֹ:

שמעתי אומרים וכמדומה משם מה"ר שבתי נאגארה זלה"ה במ"ש פ"ק דמגילה ויהי כי זקן יצחק ותכהן עיניו מראות משום דאסתכל בעשו כי כל המסתכל ברשע עיניו כהות וז"ש וירע מאד בעיני אברהם שנצטער בעיניו דייקא שמא יכהו עיניו על אודות בנו דכיון דישמעאל מצחק לע"ז אי אפשר שלא להסתכל בבנו ועיניו כהות:

פירוש כא

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע:

אפשר במה שכתבו משם הרמ"ע זצ"ל בפ' וה' פקד את שרה כי הוא מלשון חסרון כמו לא נפקד ממנו כי בהיות שרה ואברהם שוים אי אפשר לשני מלכים שישתמשו ויולידו ולכן מיעט שרה ממדרגתה כמו שמיעט הירח והרבה צבאותיה ושרה ג"כ תבנה ותכונן ביצחק וזרעו זהו תורף דבריו ז"ל ופירשנו בזה בעניותנו כי גם זה יהיה טעם לקרות' שרה דבתחילה כשהיתה בתוקף מעלתה אברהם היה קורא אותה שרי באומרו יש ליך להשתרר עלי' ואחר כך כשנתמעטה מגדולתה דזהו תקונה נקראת שרה דאיברא דיש לה שררה אבל היא על כל העולם חוץ מבעלה. והשתא אפשר דהיינו דקאמר כל אשר תאמר אליך שרה כלו' אף שנחסרה ממדרגתך ושמה שרה כי אין לה שררה עליך עם כל זה כל אשר תאמר שמע בקולה. ואפשר דרמז לו דלענין הנבואה לא נחסר מדרגתה והיא יותר נביאה ממך ואתה טפל אליה ולכן גם בהיותה שר"ה דאין לה שררה עליך שמע בקו"לה כלומר בקול נבואתה דלענין זה אתה טפל אליה כמשז"ל:

פירוש כב

וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע:

אמרו במדרש רבה ביתו של אברהם ותרנין היו שנאמר וישכם אברהם בבקר. ואפשר דקשיא ליה לבעל המאמר דאנן ילפי' דזריזין מקדימין למצות מדכתיב בעקידה וישכם אברהם בבקר כמו שאמרו ביומא ריש פ"ג ואמאי אצטריך קרא הכא לומר וישכם אברהם הא מהתם שמעינן דהוא זריז ומהיר לקיים המצות לכן אמר שבני ביתו ותרנין והוצרך להשכים בלאו טעמא דזריזין כדי שבני ביתו לא יתנו להם יותר דרחמי רשעים אכזרי והנער היה מצחק לע"ז ואמו לא מיחתה ולא רצה לתת להם אלא לחם צר ומים לחץ

כמו שאמר בזהר דלכן לא נתן אלא לחם וחמת מים והגר ישבה בצוקה שחמת"ה מועט ויכלו המים. ואחר זה ראיתי בידי משה פירוש המדרש הנדפס שם סביב שכתב מקצת מדרך זה וכתב שהוא הבל שא"כ אברהם אבינו עליו השלום לא היה ותרן ע"ש ולק"מ דאברהם איש החסד ותרן גדול אך בהיות ישמעאל רשע ומסתמא כרוך אחר אמו לא נהג כמדתו דרחמי רשעים אכזרי. אך בני ביתו לא יעמיקו בזה וירחמו עליהם שלא כדת. ומה שפירש הוא ז"ל שהיו קמים בבקר להכין לאורחים לא נהירא דאברהם אבינו עליו השלום הוא אמר ויהי הוא ציוה ודילמא שאברהם דוקא ותרן והם מוכרחי' לקיים גזרתו ותו זריזין הו"לל לא ותרנין:

פירוש כג

וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם־מְצַחֵק:

אמרו במדרש שהיה צד חגבים ומקריב לע"ז. וצריך לדעת דמאי איריא חגב. ואפשר דכונתו להרע כי חג"ב גימט' אח"ד וח"ו הוא ברשעו לומר כן על הע"ז. וחגב דומה לתקרובת כעין פנים שצוארו דומה לצואר בהמה כסברת ר' יהודה בע"ז דף נ"א וכמו שפסק הרמב"ם כוותיה ע"ש:

פירוש כד

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו:

אפשר לו' דנצנצה בו רוח הקדש דנשמת יצחק הנוקבית תכנס באיל וזהו האי"ל לעולה בני ורמז האיל לעולה בני ר"ת הבל כי היה נשמת הבל. וזה רמז אשר ילדה לו שרה כי ידוע דשרה היא חוה וכבר ילדה לו הבל פעם אחרת כי אברהם אדם הראשון ור"ת אשר ילדה לו אי"ל כי נשמתו תכנס באיל ודוק הטב כי קצרתי:

פירוש כה

יַקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה בתנחומא והובא בילקוט ראובני יוקח נא מעט מים אמר הקב"ה אתה אמרת יוקח תזכה אתה לעשות הפסח ויקחו להם איש שה לבית אבות וכו' ויש להבין איך הוא מדה כנגד מדה ואפשר במה שפירש הרב מהר"ם אלשיך ז"ל בנותן טעם למה אברהם אבינו עליו השלום לא עשה על ידי עצמו לקיחת המים ואמר יוקח על ידי אחרים דכיון שחשדן לערביים וצריכים לרחוץ מטינוף ע"ז לכן בעוד שהם מטונפים בע"ז לא רצה להתקרב אליהם ולא לשרתם ואחרי טהרתם עמד לשרת וכו' עיין שם באורך ובזה מבואר כי היה דבר ה' אליו אתה אמרת יוקח נא על ידי אחר ולא רצית להתקרב אליהם ולא לשרתם עוד טומאתם בם לכן יזכו בניך לציווי ויקחו להם איש שה

לטהרם מע"ז כמשז"ל משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה וכל עצמו של הק"פ משום אפרושי מע"ז ואחר כך נצטוינו בק"ף זכר לפסח מצרים:

ואפשר לדקדק תיבת נא בכתוב במ"ש בזהר בסדר היום דף ק"ב דהי"ל לאברהם אבינו עליו השלום מעיין תחת העץ ומי שהיה צריך טבילה היו המים עולי' לקראתו וכו' והיה צריך טבילה מיד ואם המים היו מתנגבים היה יודע שצריך שיהיה טמא ז' ימים ואחר יטהר עיין שם באורך ואפשר לומר דרוח ה' נוססה באברהם אבינו עליו השלום אף שחשב שהן ערביים ואמר יוקח נא כלומר אנכי הרואה שאין צריכים להתעכב עד שתטהרו רק יוקח נא עתם שלכם לא יתנגבו המים. ועוד אני אומר מעט מים כי אינכם צריכים טבילה שהצריכים טבילה מים רבים החלו עולין אך אתם מעט מים יספיק:

ועוד אפשר לומר במ"ש המפרשים דח"ו מהצדקה יש מקום שיאמרו א"ה שדין לעבוד ע"ז שעיקר טעמם בראשונה היה שצריך לעבוד ע"י אמצעי כי אין ראוי לאדם מחומר קורץ לעבוד אליו יתברך בלי אמצעי וטעות זה לכאורה יש לו סמך מהצדקה שהכל מעשה ידיו יתב' ולמה אינו נותן מידו יתברך לעניים אלא שרצונו באמצעי שהעשיר יתן צדקה לעני. אמנם זו הנחה שוברת כי הקב"ה הוא ציוה לחוס על דל ואביון לזכות ולהנצל מדינה של גהינם כמו שאמר פ"ק דבתרא. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה על פסוק ושם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז דיותר ממה שהבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעה"ב. וז"ש יוקח נא מעט מים ורחצו רגלכם מטינוף ע"ז וכי תאמרו הע"ז אמצעי ואנו רואים שילמד זה מהצדקה שאני רודף אחריה לז"א ואקחה פת לחם אני במה שאתם סעדו לבכם כי יותר אתם עושים עמדי ממה שאני עושה עמכם ונחשב לכם כאלו ואקחה פת לחם מכם ומאחר שבצדקה אדם מזכה נפשו. א"כ אין להוכיח ממנה טענת אמצעי כי האלהים עשה לזכות בריותיו ושפיר אמרתי ורחצו רגלכם מע"ז כי הכל היא מעשה תעתועים:

ועוד יראה במ"ש הרב מהר"י אלפנדארי ז"ל במ"ש כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז כי הנה בע"ז טוענים א"ה אם אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה והסתירה לזה ממצות הצדקה דציונו לרחם על העניים ואם אוהב את העניים למה אינו מפרנסן אלא מוכרח דזו אינה טענה דלעולם אוהב את העניים וציונו לפרנסן וכך אינו חפץ בע"ז וציונו לבטלה ולשרש אחריה וזה שמעלים עיניו מהצדקה מורה שמקיי' טענת אם אינו אוהב את העניים למה אינו מפרנסן ולדידיה איכא טענת אם אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה וא"כ שפיר אמרו כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עע"ז עכ"ד וז"ש ורחצו רגלכם מטינוף ע"ז. ואם תשאלו אם אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה דעו שטענה זו

מגן שויא והיא טענת הבל כי הלא תראו ואקחה פת לחם וסעדו לבכם ונימ' אם אוהב את העניים למה אינו מפרנסן אלא ודאי דטענה זו אינה טענה ומינה דאין טענה לו' אם אינו חפץ בע"ז ושפיר אמרתי ורחצו רגלכם מע"ז:

פירוש כו

וַיהוָה אָמַר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה:

שמעתי מהחכם השלם עצום ורב הישיש כמהר"ר חיים פיפאני זלה"ה משם חכמי קושט' במ"ש פ' הנושא דר' בשעת פטירתו אמר חנינא בר חמא ישב בראש ולא קביל עליה דהוה ר' אפס גדול ממנו ויתיב אבראי ולוי בהדיה וכו' והיינו דאמרי לרב גברא רבא אקלע לנהרדעא וכו' אמר ש"מ נח נפשיה דר' אפס ויתיב ר' חנינא ברישא ולא ה"ול ללוי איניש למיתב גביה וקאתי ואימא ר' חנינא נח נפשיה ור' אפס כדיתיב יתיב וכו' כיון דאמר ר' חנינא בר חמא ישב בראש לא סגי דלא מליך דכתיב בהו בצדיקי ותגזור אומר ויקם לך. והנה אמרו רבותינו זכרונם לברכה ואברהם הולך עמם לשלחם לעשות להם לויה ומנהג העולם כי דרך ארץ שהאורח יאמר לבעל הבית שלא יטרח עוד ללוותו. והבעה"ב יאמר לך לשלום. והכא אברהם אבינו עליו השלום עשה להם לויה. וממתין שהאורחים דבר ידברו בראשונה תיסגי בהא והא תו למה לי. והאורחים שתקו יחדיו כי אם כה יאמרו שלא יטרח לאברהם אבינו עליו השלום ישיבם לכו לשלום ואז אינם יכולין להשחית סדום כי הוא אמר שילכו לשלום וכתיב בהו בצדיקי ותגזור אומר ויקם לך וצריך שהליכתם יהיה לשלום ולא להזיק ח"ו ומשו"ה אברהם היה מלוה אותם והם עצמם נעשים כאיש אשר לא יודע סדר העולם. ואברהם אבינו עליו השלום מענותנותו עדיין עושה לויה. וז"ש ואברהם הולך לשון הווה. וה' אמר המכסה אני מאברהם וכו' דאלו ידע לא אתי נגד רצונו ית' לעשות נקמה בסדום ומ"ה נראה ה' אל אברהם להפסיק ביניו ובין המלאכים ודוק היטב:

פירוש כז

וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ:

ראיתי בס' לקט יוסף ערך אברהם שכתב אברהם אבינו שוגג בהוראה היה והורה דבשר בחלב מותר באותה שעה משום דהוה דריש סמוכים פ' בשר בחלב לבכורי' דדוקא בזמן דבכורים נוהג אז בשר בחלב נוהג משא"כ שלא בפני הבית מש"ה הורה התר למלאכים וזה שגג בהוראה ואם הכהן המשיח יחטא מביא פר ואברהם זקן וכהן המשיח היה והיה אברהם צריך קרבן כפרה לכך נאמר קח נא את בנך עכ"ל ואלו דברים תמוהים דדין כהן משיח אינו חייב עד שיורה לעצמו ועשה לעצמו ואם אחרים עשו ע"פ הוראתו פטור

וכמו שאמר הרמב"ם פט"ו מהל' שגגות א"כ הן לו יהי דשוגג אברהם אבינו עליו השלום כיון דהוא לא אכל פטור. ותו דא"כ חטאת בעי לאקרובי ויצחק עולה. ואם כנים הדברי' דאברה' אבינו עליו השלום שגג אפשר לפרש הכתוב באופן זה דרבותינו זכרונם לברכה דרשו ארץ המוריה שממנה הוראה יוצאה לעולם ויש לדקדק למה השמיענו הכתו' פה שמשם הוראה יוצאה והשת' מאי נ"מ. אמנם אם אמרינן דאברהם שגג א"ש דאמר ה' קח נא את בנך את יחידך ולא תסבור שהוא משום ששגית בהוראה והתרת בשר בחלב לא היא דכהן המשיח לא מייתי קרבן אם הורה ועשו על פיו דההוראה היא לסנהדרין דוקא וזה רמז לו ולך אל ארץ המוריה שמשם הוראה יוצאה כלו' דוקא סנהדרין הוא שאם הורו ועשו על פיהם חייבין קרבן ואתה לא כן. ועוד והעלהו שם לעולה ומזה תשכיל שאינו בעד שגגת הוראה דא"כ הי"ל להיות חטאת:

ובזה אפ' לפרש פסוק האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי ורבותינו זכרונם לברכה דרשוהו באברהם ויצחק בב"ר פ' נ"ה לפי דרכנו אפשר דהנה אברהם אתמוהי קמתמא האתן בכורי פשעי כלומר וכי אפשר דיצחק הוא בשביל ששגגתי והלא אם שגגתי הי"ל להיות חטאת וז"ש פרי בטני חטאת נפשי היה לו להיות חטאת:

פירוש כח

וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה:

פירש הרב החסיד מהר"ר יעקב מולכו זלה"ה במ"ש ילקוט חדש ערך יצחק בלי ו' דהעקידה היתה ביום הכפורים ותנן לשון של זהורית חציו היה קושר בסלע וחציו בין קרניו של שעיר והיה מלבין חציו שבסלע ע"ש אם יהיו חטאכם כשנים כשלג ילבינו וזה התפלל אברהם אשר יאמר היום דהוא יה"כ שהיה מתפלל כה"ג לכפר עונות ישראל אנא ה' כפר נא וכו' יהי רצון בהר ה' יראה שיראה בלשון הקשור בסלע שילבין לאות שנתקבלה תפלתו עכ"ד:

ויראה הכפל במ"ש הגאון החסיד מהר"ר אלעזר מקראקא ז"ל בספר מעשה רוקח מסכת יומא דהעקידה היה בזמן תמיד של שחר והקרבת האיל היה בזמן תמיד של בין הערביים והאריך בזה לתת טעם לכמה ענינים ע"ש וז"ש ויקרא שם המקום ההוא ה' יראה דהיינו שיראה הקרבת האיל שהיתה בו נפש יצחק הנוקבית כמשז"ל. אשר יאמר היום כל ענין העקידה ואמירת המלאך שהיה בשחר בהר ה' יראה. דבין בתמיד של שחר בין בתמיד של בין הערביים יזכר זכות זה:

ואפשר דמשו"ה אמרו פ"ק דברכות ליזהר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה משום דהקרבת האיל שבו נפש יצחק היתה בזמן תמיד של בין הערביים דכנגדו היא תפלת המנחה ואז היה מעשה בפועל:

א"נ אפשר הכפל במ"ש בתנחומא שלא האמין אברהם אבינו עליו השלום את המלאך בעקידה עד שנגלה ה' בעצמו והטעם שמעתי דכתב בס' העיקרים שכשה' אומר מפיו דבר אחד אין להאמין במלאך והיינו טעמ' דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו' והיינו טעמ' שנענש עדו ששמע לנביא שא"ל הפך מה שא"ל ה' בעצמו. וזה אפשר שהוא הרמז ה' יראה ענין העקידה וההקרבה של איל. אשר יאמר היום שלא שמעתי לקול המלאך בהר ה' יראה. וזה שמעתי בשם הרב תנא מהר"י רוזאניס ז"ל שז"ש בי נשבעתי נאם ה' יען אשר עשית וכו' והתברכו בזרעך עקב אשר שמעת בקולי כלומר יהיה לך תוספת שכר מלבד גוף המצוה בעבור אשר לא נתרצית למלאך עד אשר שמעת בקולי ממש עכ"ד. וזה אפשר שהוא ט' דלכל אם אמר נביא לעבור על מצוה א' לשעה שמע חוץ מע"ז כי ע"ז שמענו מפי הגבורה ובזה אין לשמוע לאחר כלל ועמ"ש הר"מ ה' יסודי התורה פ"ח ופ"ט ודוק:

פירוש כט

וְהוֹכַח אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ:

אפשר במ"ש הריב"ש בתשו סי' תל"א ששאלוהו מה בין הוכחה לתוכחה והשיב דתוכחה שמוכיח לחברו על מעשיו והוכחה כשיש מחלקת בין שנים יבא הכתוב הג' ויכריע כמו שאמר יעקב אבינו עליו השלום ללבן ויוכיחו בין שנינו עיין שם באורך. והשתא א"ש דכאן היו חולקים עבדי אבימלך עם עבדי אברהם אבינו עליו השלום על הבאר ואברהם אבינו עליו השלום הוכיח ובירר והכריע שהדין עם עבדיו. ובענותנותו של אברהם אבינו עליו השלום לא עשה תוכחה לאבימלך אלא בדרך הוכחה לברר האמ' עם מי ונתברר שהדין עם עבדיו והאמת אתם:

פירוש ל

הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה־וּלְשָׂרָה בֵּן:

אפשר במ"ש בלקוטי תורה לגורי האר"י זצ"ל דשרה גלגול חוה שהיה צריך לקרותה חיה והחטא גרם שנקראת חוה ושרה תקנה ולכן שרי ביו"ד עכ"ד ובילקוט חדש מביא משם הזוהר דיצחק גלגול חוה לתקן. וז"ש כעת חיה פירוש כעת הזאת חיה כלומר נתקנה חוה וראויה ליקרא חיה. והנשאר לתקן ולשרה בן הוא יצחק ישלי' תקון חוה. ושם כתב בסגנון אחר עיין בו. ואפשר דהיא הנשמה נוקבית שהיתה בו ביצחק עד העקדה ונכנסה באיל ונשחט ונשרף להשלים תקון חוה. וז"ש צחק עשה לי אלהים כל השומע

יצחק לי והנה כתוב שם בלקוטי תורה צחק צק ג"י צלע לתקן חוה וח' ימי מילה לתקן אדם הראשון ע"ש ואפשר צחק הח' לרמוז חוה והיא צ"ק גימט' צל"ע עשה לי אלהים להשלים תקוני שאני תקנתי יוד של חיה ולכן היא בראש יצחק וז"ש כל השומע יצחק לי ודוק היטב:

פירוש לא

וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר:

פירש הרב כלי יקר זלה"ה דפי' הואלתי התחלתי שהקב"ה ישב בדין על סדום והתחיל אברהם אבינו עליו השלום כדין מתחילין מן הצד בדיני נפשות ע"ש הנה נא הואלתי התחלתי לדבר כי אנכי עפר ואפר, ומתחילין מן הצד עכ"ד ויש לדקדק כפי פירושו דהו"ל לומר זה תחילת דיבר כשאמר האף תספה צדיק עם רשע שם בראשית מאמר הול"ל הנה נא הואלתי וכו'. אמנם אפשר דבדיני נפשות קי"ל המלמד חובה חוזר ומלמד זכות. והנה אברהם אבינו עליו השלום בתחילה אמר אולי יש חמשים צדיקים ועתה רוצה לבקש על פחות ופוחת והולך עד עשרה. ולכן הקדים אברהם אבינו עליו השלום לומר דאין להאשימו אם חוזר ומלמד זכות כיון דכבר גזר אומר אולי יש נ' צדיקים ומשמע דפחות לא. לז"א הנה נא הואלתי לדבר אל אדני כלו' הנה התחלתי לדבר ואנכי עפר והטע' דבד"נ מתחילין מן הצד ומהשת' אין לתמוה אם אני חוזר ומלמד זכות דבד"נ המלמד חובה חוזר ומלמד זכות באופן שדיבור הנה נא הואלתי לתת טעם להחזרתו לפחות לפי שהוא ד"נ ולזה התחיל מן הצד וכן יכול לחזור וללמד זכות:

פירוש לב

וַיְהִי כְּהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ־אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה:

הרב כלי יקר פירש אל תביט אחריך שלא יאסוף הממון להניח ליורשיו וימנע מצדקה וכיוצ' יגע להעשיר ויוציא ימיו ושנותיו בזה ועל דרך זה פירש אל תפאר אחריך ע"ש באורך. ואפשר להמשיך כל פסוק זה בתוכחות מוסר והם דבר ה' והוא רמז הפסוק ויאמר אמירה רכה המלט על נפשך כל מעיינך יהיה להמלט מחטא ומעבירה על נפשך לתקן נפשך וזמנך תוציא לתקן ולהשלים נפשך וכן ממוניך לעשות צדקה וחסד אל תביט אחריך להשאיר ממון עצום ליורשיך כמו שפי' הרב הנז'. ואל תעמוד בכל הככר שהם רמז על עניני העה"ז הנראים כמישור כמו שתרג' התרגום כי היצה"ר עושה הכל מישור הם התאוות הגופניות. הככר גימט' מרה כי מרה תהיה באחרונה מן המישור הזה. ההרה המלט שיזכור יום המיתה וסופו ליקבר בעוד קברת ארץ ובזה ימלט מהיצר הרע. א"נ ההרה רמז להר ה' הוא ג"ע וכבר נודע מי יעלה בהר ה' נקי כפים ובר לבב וכו'. ואמרו אל

תעמוד בכל הכבר הזה המישור הזה כלומר העה"ז הכונה דכל עניני העה"ז אף הנצרכים לחיותו יהיו דרך עראי ולא קבע וזהו ואל תעמוד. ההרה המלט אפשר דרמז מ"ש הרב הנז' בספר עוללות אפרים סי' נ"ה דכשם שבעלית ההר מעכבין ממון בגדים רבים ורבוי אכילה כן לעלות בהר ה' עה"ב מעכבין ממון שמלות אכילה וזהו כמש"א כבד יכבדו וכו' ע"ש וזהו ההרה המלט חשוב בדעתך ההרה המלט והדברים המעכבי' עלית ההר הן הן המעכבים לעלות בהר ה' ודוק:

פירוש לג

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל:

ויאמרו אליו בגימט' אמרו אליו איה. כ"כ רבינו בעל הטורים בפרפראותיו. וכתב בפירוש עטור בכורים דאינו מתישב ומצא נסחא בגי' אמרו אליו איו ובזה ניחא ואע"ג דמספרו אחד יותר על אחד אינו מדקדק עכ"ד ונראה פשוט דצ"ל אמרו אליה איו כי לשרה שאלו איו אברהם כמשז"ל ובא החשבון בדקדוק:

פירוש לד

וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ:

סופי תיבות אחת רמז שגם לאברהם א"ל שישחט כמשז"ל בילקוט האזינו את יחידך פי' נשמתך וזה רמז אחת שהיא נשמה כמו חביב עד לאחת ור"ל שגם לאברהם רמז שישחט כמו שאז"ל שם בפירוש והארכנו בזה בספרי הקטן ראש דוד על הסדר ע"ש באורך. א"נ רמז שנשמת יצחק היא העולה שהיא נוקבית ונכנסה באיל כידוע אבל הגוף ישאר ותכנס בו נשמה חדשה של דכורא ואז ישא אשה ויוליד ורמז לו הכל כאן בתחילה וז"ש לו את יחידך כלומר שהוא יחיד שאינו מוליד ועי"ז אשר אנכי מצוך יזכה לנשמה דדכורא ויוליד ודוק:

פירוש לה

הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעַרָה:

אפשר לרמוז בהקדמת רבינו האר"י זצ"ל דכשיש זיווג בורח הסט"א שלא לראות בכבודו של מלך והדברים ארוכים עיין שם באורך גם ידוע מה לשאמר רשב"י רמז לזיווג וגם אמנה אחותי בת אבי ותהי לי לאשה דכשיבואו מוחין דאבא אז יש זיווג וזה רמז השמש ז"א כשיבואו לו מוחין דאבא ויהיה זיווג וזה רמוז בתיבה יצא היוד רומז לאבא שבאו מוחין דאבא ואז היה זיווג זו"ן הויה אדני גימטריה צ"א וזהו יצא על הארץ על גימטריה ק' לבנות הנוקבא בי"ס כל א' כלולה מעשר הם ק' וזהו על הארץ שהיא מ'. אז ולוט

לשון ליטא קללה בא צוערה שאינו רוצה לראות בכבוד המלך והמלכה וכמו צער בנפשו ונטמן וא"ש ההי"ב:

פירוש לו

וַיֹּאמֶר־כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת:
לפי פשוטו שמעתי ח"ר משם משה אגוזי ז"ל כי נודע משז"ל שאמרו כל מי שיעלה המים לקראת צאנו הבאר שלו ועלו לקראת צאנו של אברהם כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה. ועדיין אפשר לאומר שיאמר כי אלה הצאן שביד אברהם אבינו עליו השלום יש להם סגולה מצד עצמם שהמים עולים לקראתם ואין הדבר מצד שהבאר הוא של אברהם אבינו עליו השלום. לכן כי יסכר פי דוברי שקר נתחכם אברהם אבינו עליו השלום ונתן לו במתנה שבע כבשות ואחר שיהיו של אבימלך ילכו על הבאר ולא יעלו המים לקראתם וכגון זו יק"ר סהדותא כי הבאר של אברהם אבינו עליו השלום ובא האות שהמים יעלו לקראת אברהם אבינו עליו השלום והוא בעצם אומרו בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת עכ"ד האיש משה הנז':
ודרך רמז אפשר לרמוז בכל הפסוקים ויאמר אבימלך רמז על הגאה שמחשיב עצמו כבן מלך והוא אומר אבי מלך דמיתי היות כאלו אבי מלך ואני יורש עצר וראוי למלכות. ועיקרו פי כסיל במאכלות ועידונים ודבר דבר דברים אסורים וזה רמז ופי כל שחושב שהפה עיקר הכל וזה עיקרו ותוקפו של הגאה הזה וז"ש ופי כל. שר צבאו. וזה הוא חשיבותו ותקפו כשר צבא שהמלך סומך עליו כן הגאה הזה משתבח שיודע לדבר זו שיחה ישים במרקחה והוא אומר פי כל שר צבאו. והגאה הלז ישלח דברו אל אברהם שהוא הנשמה כמו שדרשו במדרש הנעלם בזהר הקדוש ור"ל כי מדבר אל הצדיק כי כל מעייניו בנשמה ומקיים רמ"ח מצות כמספר אברהם ומתקן רמ"ח אברי הנשמה. וצדיק זה אבימלך זה השגיח עליו להטיב עמו ויאמר אליו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה כי בחנתי וראיתי שאתה רצוי ומקובל לצד עילאה ומשגיח עליך לטובה בכל. ועתה השבעה וכו' כלומר אני רוצה לחזור בתשובה כמשז"ל בכמה מקומות אין ועתה אלא תשובה אך אבקשה את שאהבה נפשי השבעה לי אם תשקור לי ולניני ולנכדי כלומר בכל גלגולי פעמים שלש עם גבר על דרך שכתב רבינו האר"י זצ"ל דצדיק בן צדיק פי' שגלגול אחר היה צדיק דגלגול א' הוא כאב וגלגול שני הוא כבן. וכאן יש לרמוז דאבימלך שאל מהצדיק שיהיה לו מליץ טוב מעיר לעזור לו ולגלגול ב' וג' שיבא וזהו לניני ולנכדי. כחסד אשר עשיתי עמך בגלגול זה תעשה עמדי ועם הארץ אשר גרתה בה דהיינו החומר. ויאמר אברהם אנכי אשבע כלומר אם תעשה כאשר דברת לשוב בתשובה אשבע לעזרך

בב"ד של מעלה לפי מסת ידי. והוכיח אברהם את אבימלך כיון שכבר קבל לעשות תשובה התחיל הצדיק מיודעו להוכיחו על אודות באר המים היא התורה באר מים חיים אשר ביטל כי הוציא זמנו לריק במשתאות ושחוק ודברים האסורים אשר אבריו לקחם לעבדים והרגילם בתענוגי הבלי העה"ז וביטל התורה והמצות וז"ש על אודות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך כלומר התורה והעבודה אשר גזלו ונהנו בחיים שהשפיעם הבורא ית' לבהלה ולבטלה. ויאמר אבימלך לא ידעתי כלומר הכל בבלי דעת דאין אדם חוטא אא"כ נכנסה בו רוח שטות. וגם אתה הצדיק לא הגדת לי והוכחתני כיום הזה. והצדיק אומר וגם אנכי לא שמעתי פי' לא הבנתי שאתה רוצה בתשובה בלתי היום ועד האידנא קיימי' בנפשאי כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע. ויקח צאן ובקר ויתן לאבימלך. צאן אלו ישראל רמז לו שצריך להחזיק עצמו ישראל ובקר שהוא רמז למלכות כמו שתרגם אנקלוס חמאת בקר ביזת מלכיהון הבטיחו שאם ישמור התורה יזכה קצת למלכות. על פי מדותיו שהיה מתגאה וקורא לו אבימלך ויכרתו שניהם ברית שיחזור בתשובה והוא יליץ טוב עליו. ויצב אברהם את שבע כבשות הצאן רמז לו שעיקר הכל שיהיה עניו ככבשה כמו שאמר בילקוט נח ע"פ ויטע כרם ובכל שבע עשיריות שניו ע' שנה לא יזוז מהענוה ופירש בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת כלומר אם תקבל עליך להיות עניו יהיה לעדות שזכיתי עמך ואני סיבה שתעמיק בתורה ומצות ויהיה נקרא על שמי כי חפרתי את הבאר הזאת באר מים חיים היא התורה:

וע"ד האמת אפשר כי נודע דחפירת הבארות של אברהם ויצחק אבינו עליהם השלום רמז לתיקון מלכותא קדישא ואפשר דגדלו מעשיו של אברהם אבינו עליו השלום שכבש ז"ת דקליפה וזה רמז להציב שבע כבשות לבדם ורצה שאבימלך עצמו יודה בזה בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת ותקנתי המלכות שמים דוק והארך ומיהו אמרו רבותינו זכרונם לברכה דנמשכו כמה רעות מנתינת ז' כבשות אלו דהי"ל לאברהם ליקח מאבימלך ז' כבשות והיה צודק טפי לפי הרמז וא"ש ההי"ב:

פירוש לז

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק:

אמרו בזהר הקדוש דף ק"ך ע"א מרחוק דא יעקוב וכו' דהא כד אתא יעקב מית הוה אברהם וכו' ע"ש וכתב רבינו האר"י זצ"ל בשער מאמרי רשב"י וז"ל אין הדבר כפשוטו דהרי בן ט"ו שנים היה יעקב כשמת אברהם כמשז"ל על ויזד יעקב נזיד תבשיל של עדשים לאבלות יצחק על פטירת אברהם אבל הכונה כאשר נתגלה גדולת יעקב בעולם

שהוא בצאתו מבאר שבע דכתיב ויקח מאבני המקום אז כבר אברהם מית וכו' ע"ש באורך וכתב שם המסדר הרב מהר"ש ויטאל בן רבינו מהרח"ו וכרם לה"ה וז"ל אמר שמואל ק"ל פורתא כי נראה מדברי רבותינו זכרונם לברכה בב"ר פ' ס"ג כי ביום שנכנס למצות דהוא בן י"ג אז מת אברהם וכמש"כ כי טוב חסדך מחיים שחמש שנים מנע הקב"ה מאברהם וכ"נ פ' שמות פ"א והרב אמר שהיה בן ט"ו שנים יעקב וצ"ע עכ"ל ותימה על תמיהתו דמקרא מלא כתוב בתורה דאברהם בן ק' כשנולד יצחק ובן ששים שנה יצחק כשנולד יעקב ואברהם אבינו עליו השלום חי קע"ה שנים א"כ יעקב הי"ל ט"ו שנים כשנסתלק אברהם אבינו עליו השלום. וזה מבואר בכתובים מ"ש ב"ר פ' ס"ג אין ראיה כלל דשם אמרו דעשו בן י"ג היה הולך לבית ע"ז. וי"ל דלא עבר עבירות עד שנפטר אברהם אבינו עליו השלום ואז היה בן ט"ו שנה וכל זה פשוט ומבואר. והרב ז"ל שהביא ראיה מויזד יעקב ודברי רבותינו זכרונם לברכה ולא הביא מהכתוב עצמו. אפשר שהוא לקצר ולא לבא חשבון ודוק:

פירוש לח

וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה:

אפשר בחקירה שחקר עיר וקדיש מהר"ם קורדבירו זצ"ל דעשרת ימי תשובה ויה"כ היו צריכים להיות בחדש אלול כי כך היא המדה וכאשר אנשי מעשה יתענו יום הששי בשבת לכפר על כל אשר חטאו בשבוע. וביום ערב ר"ח לכפר על החדש. וככה יעשה בסוף השנה ואני הדל תירצתי על פי מאמרם ז"ל שהקב"ה נתן לישראל בכל חדש יום טוב. ניסן פסח. אייר פסח שני. סיון שבועות. והיה צריך להיות ראש השנה בתמוז: יום הכפורים באב. סוכות באלול. ולפי שנעשה העגל נתבטלו המועדים. וברוב רחמיו יתב' החזירם בתשרי. ר"ה יה"כ סוכות ומועד לתשרי עצמו שמיני חג עצרת. ובהא מתרצתא חקירת הרמ"ק דכדבריו כן הוא דכפור היה בחדש אב וסוכות באלול. רק שמסיבת חטא העגל כמעט שאבדנו המועדים הנז' לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד והחזירם בתשרי. ויען שאין הדין נותן לכפר על שנה שעברה גברו חסדיו להשפיע בעשרת ימי תשובה מי"ס דבינה כמו שאמר הרמ"ק עצמו בפירוש סדר עבודה ובהגלות נגלות שפע י"מים מבינה אהני לכפר על שנה שעברה וכמו שהארכנו בעניותנו במ"א בס"ד. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה במדרש הביאו בס' עיר דוד סי' תקמ"א בשעת העקידה בקש אברהם אבינו עליו השלום רבש"ע תן לבני עשרת ימי תשובה וביארנו בעניותנו ע"פ האמור דיען חטאו בעגל ונתבטלו המועדים לא היה מן הדין כי בתשרי יחזרו המועדים ומה גם עשרת ימי תשובה ויה"כ דלא שייכי בתחיל' השנה ולכן בקש

אברהם אבינו עליו השלום לתת לבניו עשרת ימי תשובה והשפי"ע בצחצחות מן ש"כ דאלימי לכפר עונות. וזה רמז אשר יאמר היום כי אמרו ז"ל שהעקידה נעשית יום כפור בשעת מנחה וז"ש ה' יראה העקידה ושחיטת האיל לעולה אשר רמז לבינה יאמר היום ישתבח שיהיה יום הכפורים באמצעות שפע בינה בהר ה' בית המקדש יראה בסדר עבודת היום ובדרושים הארכתי בעניותי בס"ד:

ורבותינו זכרונם לברכה אמרו ויקרא שם המקום ה' יראה דאברהם אבינו עליו השלום קראו יראה ושם בן נח קראו שלם כדכתיב ומלכי צדק מלך שלם וכתבו התוס' ריש פ"ב דתעניות דלכך לא נכתבה יוד בירושלם כדי שיהא ניכר שלם ע"ש. ברם אכתי לא שמיע לן אמאי ירושלם אעיקרא נקראת ביו"ד. ואפשר במ"ש הרב יפ"ת בב"ר על פסוק זה דשם קרא שלם לשלמות העה"ז. ודאברהם אבינו עליו השלום קראה יראה לשלמות העה"ב ע"ש וכתב הרב מהר"ם אלשיך שנקרא הר המוריה דזוכה לעה"ז ולעה"ב הרמוזים באותיות י"ה ע"ש ואפשר שלכך בשלם נק' יוד לרמוז לעה"ב ג"כ ונעלמת כי עוה"ב נעלם. א"נ רמז לירושלים של מעלה המכוונת לזו והיא נעלמת ודוק הטב:

פירוש לט

וְאָקְחָה פַּת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ־כִי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ:

כתב רבינו בעל הטורים בפרפראותיו מכאן רמז שבעה"ב בוצע. שמעתי מפי השר המרומם הרב ר' משה קאן מידי עוברי בעיר מגנצא ש' תקט"ו שפי' במשז"ל ולחם לא הביא שפירסה נדה וקשה שהם נדמו אליו כערביים ואם אברהם אבינו עליו השלום אוכל חולין בטהרה אמאי לא הביא להם שכל אדם אינו נזהר בזה וק"ו הערביים אלא מוכרח שבעה"ב בוצע ואם היה מביא לחם היה צריך לבצוע והוא אינו יכול. ולומר להם שהלחם אינו טהור אך הם יאכלו בלחמו הוא מזלזל בכבודם ולכן לא הביא לחם והשתא א"ש דמאמר ואקחה פת לחם עיקרו לומר שהוא בוצע וירא כי לא יכול ולכך לא הביא לחם והוא עומד עליהם דכיון דליכא פת הוא אכילת עראי וא"צ לישב כלל ודו"ק:

פירוש מ

וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם־מְצַחֵק:

בזהר אמרו ר"ש אמר תשבחתא דשרה איהו בגין דחמאת ליה דקמצחק לע"ז ושמעתי מקשים דבתוספתא פ"ו דסוטה אמרו משם רשב"י להפך דח"ו שבביתו של אברהם היה כך. ועיין במס' ר"ה דף י"ח וב"י א"ח סי' תקמ"ט ורש"י יחזקאל ל"ג והרמב"ן העתיק בשם ר"ש בן אלעזר. ואין לומר דהזהר איירי לעת"ל דא"כ אמאי בתוספת' דריש ליה

מצחק על ירושה ודוק. [ובב"ר פ' ג"ן אמרו דרשב"י דורש על הירושה ולא כרבי עקיבא שדורש על ע"ז ע"ש]:

פירוש מא

וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם:

מאד קשה לפי הפשט שהי"ל לכתוב בחום היום בעת החום של יום ושמעתי עליו דרש נאה כחום היום הגדול והנורא דכתיב הנה היום בא בוער כתנור ולכך אמר המורה הוציא חמה מנרתיקה. נימוקי רבינו ישעיה הראשון ז"ל:

פירוש מב

יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ:

פירש המורה כסבור ערביי' וכו' ותימה שערביים לא היו אלא בני ישמעאל כמו שנאמר משא בערב ארחות דדנים וכו' ואמרו ז"ל אל תקרי דדנים אלא דודים והוא ישמעאל ונ"ל לפי הפשט שלא היה אז זמן שכיבה שהרי באו בחצי היום כדכתיב כחום היום בעבור זה הקדים רחיצה ללינה וכך אמר להם רחצו רגליכם בעבור עייפות הדרך נמוקי רבינו ישעיה ז"ל ובס' בית הלל ור' סי' ר' פירש יקח נא מעט מים ורחצו רגלכם מפני שהאבק חוצץ לטבילה ומשו"ה ציום לרחוץ מהאבק שרצונו שיטבלו וז"ש והשענו תחת העץ כמו שפירשו בזהר:

פירוש מג

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל:

נקוד על איו ותניא ר' ישמעאל אומר כל מקום שהכתב וכו' ותימה דאפי' כתב רבה שנקוד ל' היינו דורשין איו ובפ' השוכר מקשה תלמודא והאמר שמואל אין שואלין בש' אשה ותירץ על ידי בעלה שאני ומיהו קשה דבפ' עשרה יוחסין אמרו דאפ' ע"י בעלה לא. נימוקי רבינו ישעיה. והנה רבינו בחיי תירץ על אשר לא ננקד הל' לבד שיש זקף קטון באות הל' והיה מתערב עם הנקודה ולכך נקוד איו ולא הלמ"ד עכ"ד ושמעתי מקשים דבס"ת לא יש טעמים. והנקוד בס"ת וא"כ מהס"ת נודע שהוא נקוד הל'. ובאמת שהוא קשה אעפ"י שיש לישב קצת. ובס' מנחה בלולה הביא תירוץ הנז' משם אחד מאשכנזים וכתב שהשיב לו דאין בו ריח וטעם ונעלם ממנו שהם דברי רבינו בחיי ז"ל. ועמ"ש הרב נמקי יוסף שם פ' הפועלים, ומה שכתבנו בעניותנו בספרי הקטן שער יוסף דף צ"ו. ומאי דקשיא ליה לרבינו ישעיה ז"ל מפ' עשרה יוחסין התוס' פריקו לה ע"ש:

פירוש מד

וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ:

אמר המורה ולחם לא הביא שפירסה נדה וא"ת והכתיב לקמן חדל להיות לשרה ארח כנשים ומן הבשורה שבשרו המלאכים פירסה נדה י"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה אבל זהו תימה דאמרינן נדה קוצה לה חלה הגהה ור' צדקיה בר' אברהם מצא לחכמי צרפת שתירצו הא דאמר נדה קוצה לה חלה בחלת האור ולכך לא הביאה הלחם שאברהם אוכל חולין בטהרה נימוקי רבינו ישעיה ז"ל. ומ"ש רבינו צדקיה (הוא הרב שבלי הלקט) פשוט וכ"כ הרמב"ם פ"ה דבכורים:

פירוש מה

וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃

היכן מצינו ששב המלאך כמו שהבטיחו י"ל שקיים הבטחתו בהר המוריה כשעקד אותו שנאמר ויקרא אליו מלאך מן השמים אל תשלח ידך אל הנער מלמד שהיה הנער צריך חיות. בשם ר' אברהם הכהן. הגהה. נמוקי רבינו ישעיה ז"ל. ויומתק זה לפי דרך המפרשי' שבלידת יצחק באה לו נשמה מסטרא דנוקבא ובעקידה בזכות אברה' באה לו נשמה מסטרא דדכורא וז"ש שוב אשוב אליך דייקא כלומר שתבא לו נשמה דדכורא וזהו אליך מסטרא דילך וזה יהיה לעתיד הרבה אך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך מסטרהא עכ"ד המפרשים ולפי הנז' הנה מה טוב דהמלאך שב בעקידה והוא אומר שוב אשוב שתי פעמים בבת אחת שבעקידה קראו שתי פעמים וע"ז אמר שוב אשוב ואז יהיה אליך כי כמוך מסטרא דילך וז"ש כי ברך אברכך ברכה לאב ברכה לבן והרבה ארבה את זרעך שיצחק יוליד ודוק:

זה מנימוקי רבינו ישעיה הראשון זלה"ה.

פירוש מו

וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃

פירש המורה סבורות וכו' ותימה והרי צוער לא נחרבה כדכתיב אמלטה נא שמה וכו' וכתיב הנה נשאתי פניך וכו' אלמא שלא נחרבה והיאך סברו שכל העולם נחרב וי"ל שלא היו רואות שום עובר ושב כי כל בני צוער בראותם סדום ועמורה נחרבים היו מתפחדי' לצאת מביתם ואמרו ודאי כל העולם נחרב. הגה ור' צדקיה בר אברהם מצא לרבותנו הצרפתים תירוץ אחר לפי שלא היו מקבלין אותן שהיו אומרים סדומיות היו לכך אמרו ואיש אין בארץ לבא עלינו נימוקי רבינו ישעיה ז"ל. ולי ההדיוט תירוץ רבינו צדקיה הלז אינו נכון דבשביל שהם בספק אם יכולות להנשא ישכבו את אביהן דכל העולם חוץ מסדום היו גדורים בעריות ואם ידעו שהגזרה לא היתה אלא בסדום ובנותיה ויש עיר או עיירות שאנשיהם ונשיהם קיימין ודאי לא עשו כך ורבותינו זכרונם לברכה אמרו

שהם לא כיונו לעבירה אלא למצוה. ועדיה בצד שהמואביו' לא נאסרו וגם משם יצא שרש המלכי' האדירי' דוד ושלמה ע"ה ושלשלת גדולה עד המשיח ומוכרח שסברו שכל העול' נחרב והעול' כלה ולכך למצוה נחשב להן והעיקר כדברי רבינו ישעיה זלה"ה. ועיין באגדתא דבראשית בסוף ס' שתי ידות להרמד"ל ז"ל:

פירוש מז

וַיִּסֶּף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים:

אולי ימצאון שם מ' פירש המורה ימלטו ד' כרכים וכו' ותימה דאם כן מאי רבותא היה מוסיף ושואל הרי גם באחרונה יש עשרה לכרך ונ"ל שעל כלן היה שואל באחרונ' והיה הולך ופוחת עד עשרה. נמוקי רבינו ישעיה ז"ל ועיין בתשובות הגאון מהריק"ו שרש ק"ע הפליא עצה בדקדוק הני קראי ע"ש:

פירוש מח

וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו:

פירש המורה לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק ותימה דפ"ק דר"ה אמרי' בפסח נולד יצחק מנ"ל ושקיל וטרי ומוכח דחג תשרי היה ועוד פירש לשנה הבאה ומקרא מסייעו אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת והתם פ"ק דר"ה מוכח דבשנה אחת היה הבשורה והלידה. נמוקי רבינו ישעיה ז"ל:

פירוש מט

אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה:

תרגם אנקלוס יפה פשוטו וכך פתרון התרגו' הכי קבלתהון דעלת לקדמי עבדו אעבד עמהון גמירא אם תייבין כלומר אעפ"י שקבלת' ורשעם לפני אעשה עמם כליה מעונות' אם ישובו לכך תרגם עמהון ולא תרגם מנהון ואם לא ישובו והם ברשעם אתפרעא אתפרע מהם:

וה' המטיר על סדום פירש המורה הוא ובית דינו ותימה והכתיב וה' שמים עשה שאין לומר נמלך בב"ד שהרי לא נבראו מלאכים עד יום ב' ושמעתי טעם בדבר נמלך עם נפשו של יעקב שהיתה חקוקה לפניו בכסא הכבוד מיום שנברא העול' וסימניך שיש מבראשית עד ויכלו ל' ווין התחל' הפסוקים ול' ווין עם ב' מתיבת בראשית שהיא התחלת פסוק גימטריה יעקב. נמוקי רבינו ישעיה ז"ל. ועל דרך האמת אין כאן שאלה והדברים נוחים:

פירוש נ

וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם:

פירש המורה לפי מעשים וכו' וקשה דידיה אדידיה דהכא אמר שהוא צדיק ולעיל אמר מצחק ע"ז ג"ע ש"ד אלמ' רשע היה באות' שעה וכמו כן פי' על אודות בנו שיצא לתרבות רעה ולי נרא' מצחק מריב עמו על הירוש' ומתשובת שרה אנו למדין כן שאמרה כי לא יירש הגהה ר' צדקיה ברבי אברה' תירץ קושיא זו הכי כיון דחלה נמחלו עונותיו כדאמרינן פ' אין בין המודר וישמעאל היה חולה שהכניסה בו שרה עין הרע ושני הפירושים בין מה שפי' רש"י בין מה שפירש רבינו ישעיה מצא בתוספתא. נמוקי רי"ד ז"ל. ומה שהק' רבינו ישעיה על רש"י הא פריק לה הרא"ם שפיר:

חיי שרה

פירוש א

וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה:

אפשר לרמוז כי תיבת ויהיו נקראת ביושר וגם למפרע ויהיו לרמוז שכל חיי שרה מתחילתן לסופן ומסופן לתחילתן היה בהם הויה כלן שוים לטובה וזה רמז תיבת ויהיו דמשמעותה הויה וגם נקראת למפרע כמו ביושר. כן חיי שרה שוים ושקולים בהויה לטובה. ותמת שרה בקרית ארבע וכו' הענין הוא במשז"ל דארבעה שמות יש לו אשכול ממרא קרית ד' חברון. והרב כלי יקר פירש דהם שמות רומזים למיני מיתות כי המקום מקום קבורה עיין שם באורך. ואפשר לומר קרוב לדרכו באופן אחר כי אשכול רמז לנספה בלא משפט כההי' דפ"ק דחגיגה וזהו אשכול שנכרת והוא שכול מחייו לפני זמנו. ממרא מת בעונו שמרה מצותיו יתברך כמו שאמר הרב הנז' לדרכו. קרית ד' רמז לד' שמתו בעטיו של נחש. חברון רמז לצדיקים שמתחברין נר"ן שלהם בעולמות העליונים ובג"ע והוא ר"ת חברון חיבור בנפש רוח ונשמה. ושר"ה קרובה לד' שמתו בעטיו של נחש כמו שאמר הרב כלי יקר על פסוק לספוד לשרה ולבכותה ע"ש. אך לא היתה ממש בסוג הד' שמתו בעטיו של נחש אך קרובה להם. וז"ש ותמת שרה בקרית ד' בסוג מקרה שקרה לד' שמתו בעש"ן ומיהו אינה בכלל הד' אלא היא חברון חיבור נר"ן בארץ כנען שמתחבר הכל עם הבלא דגרמי הנשאר בקבר וזהו בארץ כנען:

ודרך רמז אפשר ונקדים מ"ש הרב שני לוחות הברית במוסריו הנחמדים דפסוק זה דרשוהו בתוספת' מהזהר על התשובה והענוה והוא רמז ויהיו וי לחוטא ואם שב בתשובה הרומז לה"א טוב לו ואם לאו וי לעוה"ב עכ"ד ואפשר לו' דהרמז כך וי היו

אותן עונות שיאות לומר עליהן וי נהפכו לזכיות היו הויה חיי שרה חיי הנשמה שהיא שרה שוררת על הגוף. אף כי לימים ראשונים מאה שנה ועשרים שנה הרע אשר עשה כלו בעשן ולכן נקראים שנה אחת היתה. עם כל זה שנשתרש כל השנים בעבירות עכ"ז שבע שנים שני חיי שרה כי אלו האחרונים מטיבין את הראשונים וכלן שוים לטובה. ותמת שרה אז נסתלק' הנשמה מהגוף בקרית ד' רזא דד' אתוון. היא חברון. שהנשמה שהיא שרה היא מחבר' כל ימיו בארץ כנען בכח מה שנכנע בתשובה. ויבא אברהם רמז לצדיק המתחסד לספוד לשרה לנשמה שנסתלקה ולבכתה כף זעירא מעט בכי שזכתה לתשובה והוא יומא דהלולא. ויקם אברהם הצדיק מעל פני מתו לפי שכששב בתשובה גדולה הכל כקרוביו. וידבר אל בני חת השבים ונכנעים וחתים מיום הדין גר ותושב אנכי עמכם גר כי אתם עיקר דבמקום בעלי תשובה אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. ותושב שאני כל ימי בצדקתי תנו וכו':

פירוש ב

וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה:

אמרו בזהר בתוספתא מהחידושים שהגידו לרשב"י במתיבתא של מעלה מאן דאיהו רב איהו זעיר מאן דאיהו זעיר איהו רב וכן מאה שנה ועשרים שנה דאיהו חושבן רב אזעיר ליה וכתיב שנה שבע דאיהו זעיר ארבי ליה דכתיב ז' שנים עכ"ד וצריך להבין מה שייכות יש לרמוז זה גבי שרה. ואפשר במ"ש הרב עמודיה ז' ריש עמוד ב' דאברהם ושרה היו כדמות שמש וירח שהיו שני מלכים משתמשים בכתר א' שוים במעלה וכשהאיש והאשה שוים אי אפשר להוליד וכן אמרו אי אפשר לב' מלכים שישתמשו בכתר אחד שישתמשו דיקא לשון זיווג ולפיכך מיעט הירח ולמלאת חסרונה תקבל אורה מהשמש ותוליד צבאותיה הככבים והמזלות והחמה רוב בנין והלבנה רוב מנין ונמצאו שוים וכן אברהם ושרה היו שוים וה' פקד את שרה לשון מיעוט וחסרון וכדי להשלימה נתן לה את יצחק שממנו יבנה בית ישראל ועי"ז נשלם חסרונה וכמו שאמר הרמ"ע במאמר אם כל חי וז"ש רבותינו זכרונם לברכה ברבה פ' וירא ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים ר' לוי אמר הוסיפה על המאורות נאמר כאן עשיה עשה לי ונאמר להלן ויעש אלהים את שני המאורות ר"ל שזה היה הוספה דוגמת מה שהוסיף הקב"ה על המאורות אשר למלאת חסרון הלבנה הוסיפה בככבים כן בשרה שמיעטה הוסיפה במה שהולידה וז"ש רבותינו זכרונם לברכה אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם ר"ל אלה תולדות ומאורעות שאירעו לשמים וארץ שבנה הקב"ה עולמות ומחריבן ואחר כך בנה עולם האמיתי כן היה באברהם שדורות שקדמו נבנו ונחרבו ואברהם היה כיום עשות

ה' אלהים ארץ ושמים ששתף מדת רחמים וכמו שבבנין העולם היו שמש וירח שוים ומיעט ירח והשלימה בככבים כן היה באברהם ושרה שמיעט שרה והשלים חסרונה ביצחק ומשו"ה אז שמחו שמים וארץ כמשז"ל שנתחדש העולם שעד עתה היה בסוד התהו זהו תורף דברי הרב עמודיה שבעה והוא האריך עיין שם באורך חיכו ממתקים בדברים המצודקים:

ואנא בריה קלה הנני יוסיף על מאורות דברותיו שנים ג' גרגרים ולדקדק לשון רבותינו זכרונם לברכה ר' לוי אמר הוסיפה על המאורות. דאפשר לומר דבשמים היה ענין השמש והירח שלא היה אפשר שישתמשו ומיעט הלבנה ופייסה בככבים. אך בארץ לא היה תיקון שבארץ היה בונה עולמות גם כן ומחריבן כדור מבול פלגה סדום אנוש וז"ש הכתוב מאפס ותהו נחשבו לו מאפס ר"ת מבול אנוש פלגה סדום ותהו כי היו בסוד התהו כמו שאמר הרב הנז'. עד שבאו אברהם ושרה והיה התקון בארץ כמו שאמר הרב והאריך בזה וזהו דקדוק הכתוב אלה תולדות השמים והארץ ר"ת תהו בשמים היה בהבראם ובארץ באברהם כמשז"ל ביום עשות ה' אלהים רחום בדין ארץ ושמים בארץ ע"י אברהם ושמים בשמש וירח וז"ש ר' לוי הוסיפה על המאורו' שהמאורות היה ענינם בשמים והיא הוסיפה בארץ וגמר עשיה עשיה:

ואפשר לפרש עוד הוסיפה על המאורות כי הנה הירח קטרגה ונתמעטה על כרחה ולא נתפיסה והרבה צבאותיה. אך שרה היא בקשה על זה מדעתה ורצונה שהיא היתה נביאה ורוצה ליבנות ע"י בן וכבר ידעה שבהיותה במדרגה אחת עם אברהם אי אפשר לילד ובודאי כי כאשר בקשה ללדת סברה וקיבלה להתמעט וז"ש ר' לוי הוסיפה על המאורות שבמאורות הדבר נעשה על כרחה של לבנה אך שרה היא הוסיפה לבקש על זה מרצונה נאמר כאן צחוק עשה לי ר"ל בעבורי ובשבילי שאני רציתי בזה ושם נאמר ויעש ה' אלהי' שהקב"ה עשה ותיקן שלא ברצון הלבנה וכבר פירש פ' ויעש וכו' הרב הנז' עיין שם באורך:

זאת עולה מן המדב"ר דאברהם ושרה כשהיו שוים במדרגה לא יכלו להוליד אך כאשר שרה נחסרה ילדה יצחק ובזה הושלם חסרונה. ומזה נוכל ללמוד לאדם כי אפשר להמשיל הנשמה לשמש והגוף לירח ובפ' שואל דרשו להפך והדרשא תדרש) כי הגוף מקבל חיותו מהנשמה ובצאת הנשמה הוא עץ יבש ואם הגוף רוצה להיות שוה לנשמה ולא להשתעבד לה אז לא יולידו תולדות שהם תורה ומצות שהם תולדותיהם של צדיקים כי הגוף בגובה אפו בל ידרוש אלהים וילך אחר תאוות גופניות ונאבד מהעה"ז והעה"ב. אך אם הגוף משתעבד לנשמה ויעבוד את בוראו כרצון הנשמה אז יולידו תולדות רבות

מתורה ומצות וטוב להם ולעולם. זהו שרמזו בישיבה של מעלה מאן דאיהו רב איהו זעיר ואסמכוהו אקרא דכשם דשרה כשהיתה שוה במדרגת אברהם נחשבת כמת שלא הי"ל בנים. וכשנחסרה זכתה ליצחק וחיתה כן הדבר בנשמה והגוף שהם דוגמ' שמש וירח ואברהם ושרה שאם הגוף מתמעט וחי ויוליד תולדות מע"ט ואם אין מתמעט וכלה. ונמצא דדמיון מאן דאיהו זעיר לשרה הוא דמיון יפה. וז"ש ויהיו חיי שרה ודורשי רשומות אמרו כי ויהיו גימט' ל"ז שהם שני יצחק שאלו היו חיי שרה ורמז הכתוב מאה שנה וך' שנה חושבן רב כתיב שנה אזעיר ליה וכן שרה בהיותה שוה במדרגת אברהם לא יכלה להוליד ואחר כך כשנתמעטה חיתה ויהי"ו חיי שרה וכן מאן דאיהו רב איהו זעיר ומאן דאיהו זעיר איהו רב:

ויתכן דמה שנתמעטה שרה רמוז במיעוט אות יוד שנחסר משרה שנקראת שרי ואפיק יוד ונקראה שרה (וס' עשרה מאמרות אין בידי) ואפשר שזה כונת הכתוב לא תקר' את שמה שרי כי שרה שמה וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן כלומר לא תקרא שרי כאלו היא יש לה שררה עליך כי שרה שמה ולא עליך כי אני ממעטה. ואחר זה וברכתי אותה להשלים חסרונה וגם נתתי ממנה לך בן וגם ריבוי שאני מעלה ומרבה אותה בבן והיתה לגוים דוגמת הככבים. ואפשר שזה טעם שאז"ל שנתרעמה יוד משרי וניתנה ליהושע והדבר צודק דיהושע אז"ל פני יהושע כפני לבנה ולכן נתוספה יוד בשמו כי כמו שפייס ללבנה כן פייס לשרה שהיא בחינת לבנה שנתמעטה ולכן בבחינתה שהוא יהושע נתוספה היו"ד כי יהושע בצד מה בחינת שרה ובזה נתפייסה היוד שהלכה לבחינתה ובזה אפשר לפרש מ"ש בתרגום המיוחס ליב"ע פ' שלח וכד חמי משה ענותניתיה קרא משה ליהושע בן נון והוא תמוה ענוה מאן דכר שמה לקריאת שם. וע"פ האמור יובן דיהושע דמי ללבנה וכיון שהוא היה מתמעט ראוי להגדילו מעין דוגמא של מעלה דע"י שנתמעטה הלבנה הגדילה והרבתה צבאותיה וכיון שיהושע היה עניו ומתמעט ראוי להגדילו ולהוסיף היוד שנחסרה משרה שהיא דוגמת הירח בחינת יהושע:

וזהו גדול' משה רבינו ע"ה דכתיב פ' בהעלותך והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה כי בהיות משה רבינו ע"ה דומה לשמש כמשז"ל פני משה כפני חמה ונרמז בתיבות והאיש משה שם אתה מוצא אותיות שמש רצופו' והשמש נשאר במדרגתו וגדולתו וא"כ משה ר' שדומה לשמש היה מן הראוי שיהיה תמיד במדרגתו, ועכ"ז עניו מאד זהו שבח גדול ועצום:

ואפשר להבין בזה משז"ל בנדרים דף ט"ל דרש רבא ואמרי לה אמר ר' יצחק מאי דכתיב שמש ירח עמד זבולה וכו' רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם אנו מאירים וכו'

דהשמש נשאר בגדולתו ומשה רבינו ע"ה כשמש והוא עניו מאד. והירח נתמעטה והרבה צבאותיה א"כ משה רבינו שהוא מתמעט דין הוא לעשות לו דין ולהגדילו וז"ש אם אתה עושה דין לבן עמרם שאינו מחשיב עצמו לכלום כי אם בן עמרם בהיותו גדול לכן ראוי לעשות לו דין ואם לאו אין אנו מאירים שאינן כדאין קרח ודעמיה להשתמש בשמש שהוא כמשה וירח שנתמעט כמשה שהוא ממעיט עצמו וראוי להם שילקו ויגדיל משה רבינו ע"ה:

פירוש ג

וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־טוֹב:

פירש המורה רשע היה שהשיב לפני אביו וא"ת היאך ענו בני יעקב לפני אביהם לשכם וחמור י"ל שראו שדעתו ליתנה לו לאשה ח"ו אמרו הכזונה וכו' משו"ה ענו כי לא נאותו בדבריו שהיו גבורים והיו רוצים להורגו. כ"כ רבינו ישעיה ז"ל. ונראה שכונתו בזה על דרך מ"ש במקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב וה"נ כי נבלה עשה בישראל ומשו"ה ענו:

ועוד נראה דהכא הם הרגישו וידעו שיעקב החריש עד בואם כמו שאמר הכתוב שיעקב היה מחשיב דעתם. וגם עתה המה ראו כי יעקב לא היה רוצה לענות ומשו"ה ענו הם. משא"כ לבן שראה והרגיש שבתואל היה רוצה לענות. ובעוד שהיה פותח שפתיו הוא ענ"ה דמעיקר' וז"ש ויען לבן ובתואל שהקדימו כרגע ברשעו וקפץ להיות הוא הקודם ואביו ישאר טפל. משא"כ דיעקב אבינו עליו השלום לא דיבר דאמרינן מאן דמותיב מלה קמיה רביה אזיל לשאול בלא ולד. דהכא הם הרגישו שרצונו בכך שידברו הם וזהו רצונו ואב שמחל ועל כבודו כבודו מחול. ועוד י"ל דבדיני נפשות קי"ל דמתחילין מן הצד משום לא תענה על רב ולכן כדין הקדימו לדבר משום לא תענה על רב שאם אביהם לא ישרו בעיניו דבריהם יגלה דעתו וכן יקום ויבטלו דעתם ולזה גילו דעתם ואביהם הסכים עמהם ושתק שתיקה כהודאה:

פירוש ד

וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב:

ויקם השדה והמערה אשר בו. ר"ת גימטרי' חוה עם הכולל וסופי תיבות ויקם השדה גימטריה אדם כמו שאמר בזהר הקדוש דף קכ"ח ע"ג מהאי קרא דבגיניה דאברהם אתקיימו אדם וחוה ע"ש. וכבר נודע דאדם וחוה באו בגלגול אברהם ושרה וכמו שאמר גורי האר"י זצ"ל והיודע בסוד הגלגול יבין את זאת:

פירוש ה

וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל׃

א אפשר לומר במ"ש פ' במה אשה למימינים בה אורך ימים איכא וכ"ש עושר וכבוד ואמרו רבותינו זכרונם לברכה ביומא דף כ"ח אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה שנאמר ואברהם זקן וז"ש ואברהם זקן זה קנה חכמה שהיה יושב בישיבה ועי"ז בא בימי' וגם עושר וכבוד וה' בירך את אברה' בכל דהיינו עושר וכבוד כמו שאמר הראב"ע׃

ב ואפשר עוד לומר במ"ש בב"ר זקן בא בימים א"ר אחא יש לך אדם שהוא בימים ואינו בזקנה בזקנה ולא בימים אבל כאן זקנה כנגד ימים וכו' ופירש בס' קב הישר בשם גדול אחד כי כל הימים אשר תקן האדם במצו' ובמ"ט קרבו ויאתיון בשעת פטירתו ואשר לא תיקן אותם הימים נדחים וכו' כמו שאמר בזהר ע"פ ויקרבו ימי ישראל וא"כ יש אדם שהוא בזקנה רשע מאריך ברעתו שהגיע, לגבורות וימיו קצרים כעוללים וז"ש ולא בימים. ויש בחור שהוציא כל ימיו בעבודתו ית' וכל ימיו שלמים ואינו בזקנה אבל א"א זקן וגם כל ימיו במ"ט נפלאים וז"ש זקנה כנגד ימים וכו' ע"ש באורך ואז"ל שהצדיקים מהפכים מדה"ד למדת רחמים ואז"ל וה' לקח הוא ובית דינו וז"ש ואברהם זקן בא בימים שכל ימיו בעבודה תמה וזקנה כנגד ימים לכן וה' שהוא מדה"ד ע"ד וה' לקח לאברהם ברך בכל שהצדיקים מהפכים מדת הדין למ"ר׃

ג או ירצה במשז"ל דאברהם תבע זקנה לפי שלא היו מכירים בינו לבין יצחק וז"ש ואברהם זקן וכי תימא מה יולד יום דעד האידנא לא הוה זקנה לז"א וה' ברך את אברהם בכל שנתן לו בן כמו שפירש"י בכל גימט' בן ומזה הבן נולד שאברהם תבע זקנה׃

ד ועוד אפשר לפרש במ"ש בס' דעת חכמה דף נ"ה ששכר טוב הצפון לצדיקים נקרא ימים וז"ש לטוב לנו כל הימים ויש מי שאוכל בעה"ז וינוכה שכרו לעה"ב עיין שם באורך וז"ש ואברהם זקן בא בימים שכר עה"ב בשלימות אף כי וה' ברך את אברהם בכל בעה"ז עכ"ז לא נוכה שכרו כלל ורב טוב הצפון לו זכה לו בשלימות ולא כצדיקי' אחרים שבטובת העה"ז ינוכה להם ודוק׃

ה ודרך רמז אפשר במ"ש בס' קרנים דיש קליפה שנק' זבוב ליפרע מפוגם ביסוד וע"י התורה הקדושה מכניע קליפה הזו עיין שם באורך ובפירוש מהר"ש ז"ל והנה ר"ת ואברהם זקן בא בימים הוא זבוב ואמרו רבותינו זכרונם לברכה על פ' זה כי אברהם אבינו עליו השלום זקן ויושב בישיבה וזה רמז שע"י תורתו הכניע לקליפ' זבוב הנז'. ומאחר ששרש הקלי' הזו היא לפי שפוגם ביסוד סמיך ליה התעוררות אברהם אבינו עליו השלום לזווג לבנו ויאמר אל עבדו וכו' ובמ"א כתבתי רמזים ע"פ הקדמה הנז' בס"ד׃

פירוש ו

וְהָיָה הַנַּעַר אֲשֶׁר אֹמַר אֵלָיו הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה־אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי:

יש להרגיש אמאי הזכיר יצחק והול"ל בן אדוני כמו שאמר אחר כך ועוד צריך להבין אומרו ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני. ואפשר במה שידוע כי יצחק מדת הגבורה. והאשה סתמא היא דין דינא דמלכותא דינא. ואם אשת יצחק היא דינא קשיא לא יכונו יחדיו דין קשה עם דין קשה ובהתחברם עוד יתחזק ויגביר הדין מאד מאד. ומזה ירע לאברהם אבינו עליו השלום אשר הוא רח"ם רחמתי"ם וזה שמו אברהם גימטריא רח"ם הן חונן והן מרחם ואהבת חסד גדול יתר מאד ואיך יוכלו לשבת יחדיו. אבל אם אשת יצחק תהיה מחסד שבדין מה טוב ומה נעים כי שותף מדת הדין הקשה בחסד שבדין ויהיה מיתוק והדין מזוג:

הוא הדבר אשר דיברו אליעזר והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה וכו' כי זה יורה על תכונתה שהיא בעלת חסד ורוח נדיבה למהר להשקות לי ולגמלים ואוהבת חסד בהיותה נערה וטבעה ומדתה חסד שבדין. אותה הוכחת לעבדך ליצחק הוכחת בסוד גבורות ממותקות על דרך שכתב רבינו האר"י זצ"ל בפ' טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת לעבדך ליצחק שהוא דין קשה דכיון שזו הנערה חסדיה נגלי' ומצד טבעה אוהב' חסד בהתחברה עם יצחק זיווגן עולה יפה דבר נאה ומתקבל כי הדינין מתמתקים בשרשן. ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני אברהם שהוא מדת חסד גדול. וזה חסדך כי האשה הבאה אל ביתו כי כלתו היא נאה וחסודה והוא דבר מופלא כי האשה סתמא דינין וסדר נשים רובן ככלן דינא קשיא וזה טעם כי האשה עיניה צרה באורחים כמשז"ל כי מדת הדין מדקדקת ואינה מוותרת. ואם נערה זו בעלת חסד תהיה כמין חומר להזדווג עם יצחק והוא חסד גדול עם אדוני אברהם איש חסד שבחסד:

והרב כלי יקר בסדר היום פירש משז"ל כלה שעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה שכונתם על עין טובה ונדיבותה ע"ש שהאריך ולדרכנו יומתק יותר כי האשה כולה דינין וגבורות וא"כ כלה זו שיש לה רוח נדיבה היא העולה על סדר נשים ואשתנית למעליותא ומאחר דבמה שהוא טבע נשים רובן ככלן היא מוצאת ונתעלית לזה אין כל גופה צריך בדיקה דמסתמא כל שאר מדותיה מדות טובות כי חיו"ת הנה. ואפשר לומר מתיחס אל כונתנו דמה שאמר אליעזר תחילת דיבר הנה אנכי נצב על עין המים חוץ מפשטן של דברים רמז בזה לומר כל ימי גדלתי אצל אברהם איש החסד וזהו הנה אנכי נצב הוייתי ומצבי הכל על עין המים עין יפה של מי החסד ולכן אני עושה סימן במים ומדת החסד:

ואפשר לרמוז עוד בפסוקים אלו במה שביארנו בעניותנו בפ' כי על כן עברתם על עבדכם ויאמרו כן תעשה כאשר דברת במ"ש צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה ופירשנו הטעם בשני אופנים. ויצא הראשון לבר מארחין ע"ד שאמרו שהיה דוד המלך ע"ה אומר למחר אני הולך לבית דירה פ' למקום נאה פ' ואחר כך היה הולך לבית המדרש כמשז"ל בילקוט פ' בחוקותי. והטעם פשוט כי הן האדם השטן נצב על ימינו לשטנו ולהתגרות בו וכי שמע שאו' שרוצה ללכת להבלי העה"ז ותענוגות בני אדם אמר יאמר זה משלנו אין צריך לטרוח בו. וכל ערום יעשה בדעת מחליף הבלי עה"ז בתורה כי הולך הוא לבתי מדרשות פתאום. ועל דרך זה אמרו מחשבה מועל' לדברי תורה כי אם יחשוב למחר אני אתעסק כל היום בתורה או אלמוד מסכתא זו וכיוצא מתגרה בו היצה"ר ומוליד אבות נזיקין עד שנמנע. והוא אצלנו ביאור הכתוב אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני כלו' אם אמרתי שרצוני להתחכ' אמירה זו היתה בעוכרי להתבטל והיא רחוקה ממני. וכמה בני אדם נכשלים בענינים אלו וכיוצא בהן בבלי דעת. וזו היא טעמן של צדיקים שהם אומרים מעט כדי שיהא נשכר גירוי היצה"ר ואחר כך עושים הרבה פתאום כמעט בלי מחשבה כי יצר סמוך על אמירתו כי מעט מזער יעשה ואדרבא שמח בשומעו שאינו עושה לפי עושרו ואומר אכן נודע כי טעו הבריות באיש הזה וקורא לו נדיב נדיבות והנה הוא נבל ונבלה עמו. ועל דרך צחות אפשר לפרש שזהו כונת אביגיל זאת אומרת לדוד הע"ה נבל הוא ונבלה עמו הכונה דאיש צדיק ערום במצות זימנין דמשכחת בבא אליו עני ואביון כה יאמר מה לי ולך לבא עד הלום לך מעמנו כי היציאה יתירה על השבח וכיוצא מדברי הנבלי' ועושה זה לבל יתגרה בו יצרו ופתאום אחר זה כמעט בלי מחשבה מלא כפו סלעין דינרין ומעוז לאביון ושואל ממנו מחילה על העבר וכיוצא ונמצא שהוא נבל לרגע ואדרבא נבלותו מרוב צדקתו ולאפוקי זה אמרה אביגיל כי בעלה הוא נבל באמת מתחילה ועד סוף מקיים נבלותו וז"ש נבל הוא ואל תחשוב כי הוא על צד ההזדמן וכונתו לטובה לנדיבות גדול לא כן אבי ונבלה עמו קשורה עמו והוא נבל באמת וכונתה להציל לנבל כי כל הדברים אשר דיבר לנערי דוד הע"ה מעולם לא כיון לזלזל רק היו הדברים האלה לשמור נבלותו שיתרחקו ולא יפצירו בו לתת להם לחם:

וזאת שנית ישנו בנותן טעם על אשר צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה במ"ש פ' אלו מציאות אמימר ורב אסי ומר זוטרא. אקלעו לבוסתנ' דמרי בר איסק אתא אריסיה שדי קמיהו תמרי ורמוני מר זוטרא לא אכל ובסוף אתא מרי בר איסק ואמר מ"ט לא שדית מהנך ואמרו ליה השתא נמי אמאי לא אכל מר ואמר להו לא אמרו כלך אצל יפות אלא לענין תרומה בלבד ואם בא בעה"ב והוסיף, כתבו ז"ל דאף בשאר מילי תו ליכא למיחש

משום כיסופא וה"ט דצדיקים אומרים מעט בתחילה ועושים הרבה להוציא מלב דלא משום כיסופא עבדי אלא בלב שלם ואברהם אבינו עליו השלום נ"ט להזמנתו כי על כן עברתם על עבדכם כלומר. דלהיותם הולכי על דרך שרו הם ליהנות כמו שאמר הרב נחלת יעקב פ' לך לך. ומאחר שכבר הורה, שהוא בלב שלם ממה דעביד טצדקי כדי שיאכלו בלחמו שהם עוברי אורח. א"כ בזה הורה שלמות רצונו ותו לא צריך להוסיף ולז"א כן תעשה ולא תוסיף. והשתא זה כונת אליעזר והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך והיא תוסיף להשקו' את הגמלים א"כ זו הוראה בתוספת שעושה בלב שלם ולאו משום כיסופא ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני הוא אברהם אבינו עליו השלום שמדתו לומר מעט ולעשות הרבה כמו שאמר. פ' הפועלים ולו ידע כי כלתו היא עושה כמעשהו ממנו. ורבקה הוסיפה לנהוג טובת עין כי הוא אמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך והיתה יכולה להטות כדה וישתה כמאמרו והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך והיא הוסיפה המהירות והורדת כדה על ידה להזדרז ולהשקותו על ידה דרך כבוד. ובהא לחוד נפקת ברא מחשד דלכיסופא הוא דעבדת, ולא צריכה לשאוב לגמלים. ועם כל זה רצתה בטוב עין לשאוב לגמליו. והוא על דרך אברהם אבינו עליו השלום דלא סגי ליה בפיוס כי על כן עברתם על עבדכם ויקח בן בקר וכו' להוסיף על מה שאמר כמשז"ל. ועוד נתחכמה רבקה לומר מעט, ולעשות הרבה יתר על דברי אליעזר שאמרה שתה אדוני ועשתה בזריזות וכבוד גדול ואחר כך, ותאמר אמירה שניה גם לגמליך אשאב והוא אמירה מחודשת ותוספת:

ויראה לדקדק הדק היטב בכתובים ולפרשם בדרך פשוט. כי הנה אליעזר אמר לה הגמיאיני נא מעט מים מכדך. שהפירוש הוא תן לי גמיעת מים עכשיו. ובזו אמירה יש לפרש שני פירושים שכונתו יען שהוא צמא ובא מן הדרך צריך לשתות תחילה מעט שלא יזיק לו ואחר כך ישלים שתייתו וז"ש הגמאיני נא עכשיו אני רוצה גמיעה. כלומר ואחר כך לשתות כל צרכי. או אפשר שכונתו עתה הגמיאיני לי, ואחר כך תשקי לגמלים וזהו שכיון באומרו, הגמיאיני נא. ועוד יש לפרש דאין נא אלא לשון בקשה כי כן ארחות המבקש דבר ממי שאינו חייב בו לפיסו בלשון בקשה. ורבקה בהיות טבעה להטיב לא נכנסה בצד כי אמר, נא לפייסה והוא לשון בקשה. ומ"מ אמרה שתה אדוני כלומר ודאי אין נא שאמרת דרך בקשה כי אתה אדוני בהיותי נערה קטנה ועליך לצוות אותי. ואם כוונת נא שאמרת שאתה רוצה לשתות מעט תחילה ואחר כך לשתות כל צרכך שתה אדוני אתה אדון לשתות בדרך שאתה רוצה. ומ"מ יען המנהג כי לתאב לדבר הרבה להביא לו, בשפע ועי"ז לו תשבע עין לראות ולקראת צמא התיו מים הרבה ובזה כבר

מכח הראיה שלו נפש כי תשב"ע. לכן היא נתחכמה ותמהר ותורד כדה על ידה בכונה מכוונת ערכה לפניו הכד כלו. ומיראתה פן ישתה הרבה בבת אחת ויזיק לו לכן היה על ידה ותשקהו שאם הוא ירצה לשתו' הרבה תעכב וזהו ותשקהו לדעתה מעט מזער בתחילה. ואחר זה השקתה עוד הפעם כל צרכו והיינו דקאמר ותכל להשקותו הורה דהיה איזה שיעור בשתייתו דהיינו שהפסיקה קצת ומשו"ה כתיב ותכל להשקותו. ועם זה קיימה פירו' הגמיאיני נא עתה מעט ואחר כך הרבה. וחששה לצד שני שבאומרו בתחילה הגמיאיני נא כונתו היתה על הגמלים. לכן ותאמר אמירה שניה גם לגמליך אשאב כלומר גם אם כיונת לגמלים אעשה כדבריך. והאיש משתאה לה משתומם בראות עומק שכל נערה זו וטוב לבבה וענותנותה:

ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם פירש"י בקע רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת ושני צמידים רמז לשני לוחות מצומדות עשרה זהב משקלם רמז לעשרת דברות שבהם. ומאחר שרבותינו זכרונם לברכה דרשו כך. אפשר לרמוז שהכתוב הזה רמז ענין העגל בפרטות. והכונה כך ויהי כאשר כלו הגמלים ערב רב סט"א שתמיד מעלה גרה להראות סימני טהרה ומכסה טלפיו סימן טומאה כן הערב רב הראו נפש זכה ונטהרת ותחתיה תעמוד הבהרת בעשיית העגל וז"ש ויהי כאשר כלו הגמלים ערב רב לשתות מי המרים שעשו העגל ויקח האיש משה רבינו ע"ה שנקר' איש נזם זהב שלקח העגל העשוי מנזמי האזן וטחנו וכו'. ואחר כך בא מחצי' השקל לכפר העגל וזהו בקע משקלו. ואח"ז ושני צמידים לוחות אחרונות על ידיה שתשש כח כנסת ישראל בעגל כנקבה ומשו"ה עשרה זהב הלוחות אחרונות היו זהב כלומר בחינת דין שלא היו כראשונות חירות ממ"ה וכו':

פירוש ז

וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ֙ אֲחֹתֵ֣נוּ אַ֔תְּ הֱיִ֥י לְאַלְפֵ֖י רְבָבָ֑ה וְיִירַ֥שׁ זַרְעֵ֛ךְ אֵ֥ת שַׁ֖עַר שֹׂנְאָֽיו׃

פירש מר זקנינו הרב חסד לאברהם ז"ל בס' בעלי ברית אברהם (כתב יד) כי ישראל שבארץ ישראל יש לו כ' אלפים מלאכים מימינו וב' אלפים מלאכים משמאלו כמנין כ"ב אותיות והם מלאכים קדושים כמו שרש נשמתו שהיא קדושה. וכאשר יצאו לח"ל למלחמה יצאו בלי שמירה שהמלאכים הקדושים לא יצאו לח"ל הטמאה לכך ברכו את רבקה שמצד שהיא אחותם מח"ל שכאשר א' מזרעה בני יצחק ויעקב יצאו לחו"ל שיזדמנו להם ממלאכי ח"ל עשרה אלפים מימין ואלף משמאל ויהיה להם שמירה בצאתם לח"ל וז"ש אחותנו מצד שאת אחותנו תהיי לאלפי משמאל ורבבה מימין ובזה יוכל זרעך לירש שער שונאיו עכ"ד ובזה אפשר שזה כיונה רבקה באומרה ליעקב ועתה

קום ברח לך אל לבן אחי חרנה ושלחתי ולקחתיך משם כלומר ועתה שזרעי יש לו מלאכים מח"ל כשיצא לח"ל קום ברח לך אל לבן אחי שהוא בח"ל ושלחתי ולקחתיך משם בכח זה שלוו לך מלאכי ח"ל וכן הוות ליה כמשז"ל בפ' ויקרא שם המקום ההוא מחנים:

פירוש ח

וְהַנַּעֲרָ טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד־בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל:

פירש"י שלא כדרכה וראיתי בס' פענח רזא שכתב תימא והכתיב והמלך לא ידעה ואעפ"כ בא עליה שלא כדרכה כדילפי' נאמר כאן סוכנת ונאמר להלן ההסכן הסכנתי וע"ש מה שתירץ. ואני או' ישתקע הדבר ולא יאמר ואסור להרהר בזה ח"ו על משיח ה' קדש קדשים בילדותו וכ"ש בזקנותו. וכונת הש"ס בע"ז דף ד' היינו דותהי לו סוכנת הוא חימום וז"ש רש"י שם סוכנת מחממ' וכן פירש"י בסנהדרין דף כ"ו גבי שבנא ע"ש והרי אמרו פ' כ"ג דא"ל אבישג חסריה לגנבא וכו' ואין להאריך בזה. ואחר זמן ראיתי בס' אמרי נועם פ' בלק שפי' דיליף שפיר דסוכנת יש בכללו נמי תשמיש מדהוצרך לומר והמלך לא ידעה ועוד תי' דקרא כתיב ותהי לו סוכנת בשור"ק דהם הביאוה לזה ולא רצה דהוה נסיב י"ח עכ"ד ותימה דאח"ך כתיב ותהי למלך סוכנת. ויש לישב דלהאי שינויא לא ניחא ליה בתי' א' דס"ס הרי פי' סוכנת דהתם בלי תשמיש מדגלי דלא ידעה ואיך יליף לסוכנת דבלעם ולזה תי' דאף דותהי למלך סוכנת מחממ' דוקא יליף מותהי לו סוכנת דכיונו לתשמיש וכן הש"ס בע"ז דף ד' וסנהדרין דף כ"ו מייתי מקרא דותהי לו סוכנת ומ"ש באמרי נועם לעיל בלשון הש"ס ותהי למלך סוכנת הוא ט"ס:

פירוש ט

וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא: חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה:

כתב אמרי נועם השומע שחבירו מחרפו ודומם ומשא שסובל כל מה שאומר לו חדד יתחדד בתורה ותימא יאמר בה טעמים יטור נפיש ישמור המצות שנתנו מקדם עכ"ד ובזה אפשר לפרש. מטבע אלהי נצור לשוני מרע ולמקללי נפשי תדום דהיינו משמע ודומה ונפשי כעפר לכל תהיה והיינו ומשא שסובל הכל כעפר שסובלת כל הדורס בה פתח לי בתורתך היינו חדד ותימא ואחרי מצותיך תרדוף נפשי היינו יטור נפיש ודוק:

פירוש י

וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־טוֹב:

אפשר לרמוז כי רבק"ה גימטריה יצחק ועוד ק' שאברהם היה בן ק' כשנולד וז"ש מה' יצא הדבר דשמה מורה על כך והשמות אינם בהזדמן כמש"ה אשר שם שמות בארץ ואמרו רבותינו זכרונם לברכה אל תקרי שמות אלא שמות וכבר כתבנו בזה בכמה דוכתי

דיש עיקר גדול בשמות וכבר נודע דר"מ הוה בדיק בשמא וגם הגוים היו מסתכלין בזה וכמו שאמר עשו הכי קרא שמו יעקב וכו':

פירוש יא

וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים:

גימטריא שתקן תפלה של מנחה. חיבור (כתב יד) מתלמידי רבנו יהודה החסיד זצ"ל ממה שקבלו מרבם וזה היה דרך הראשונים לרמוז דרשות רבותינו זכרונם לברכה בגימטריאות וצרופים על דרך שערי בינה של רבינו מהר"א בעל הרקח שמביאו הרב מנות הלוי וכן דרכו ודרך רבינו אפרים בפי' (כתב יד) על התורה:

פירוש יב

וַיִּבְאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ:

ויבאה גימטריא כ"ד שהלבישה כ"ד תכשיטי כלה כנגד כ"ד אותיות כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה. חיבור (כתב יד) הנז' ועל דרך האמת הם כנגד כ"ד צירופי אדנ"י. ובדרשות (כתב יד) להרב המקובל בעל מצת שמורים פי' ויבאה יצחק האהלה שרה ויבאה לתקן ואיבה אשית כמו שתקנה שרה ורבקה השתדלה גם כן שיקח יעקב ברכות והאריך הרבה מאד:

פירוש יג

וְהָיָה הַנַּעַר אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה־אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי:

אפשר במ"ש פ"ק דתענית ג' שאלו שלא כהוגן אליעזר יפתח שאול וכתבו התוס' לחד שינויא דלא חשיב כלב משום דהיה סומך על זכות בתו וק"ק להך שינויא דא"ה לא לחשיב אליעזר שהיה סומך על זכות אברהם אבינו עליו השלום ויצחק אבינו ע"ה ובודאי דחשיב זכותם טפי מזכות עכסה. אבל האמת הוא כמו שתירץ רש"י דנראה שהוא תירוץ ראשון של תוס' אף דלשונם מגומגם ויש לפרש דרך אחר בתירוצם. ומ"מ מזה נקח טוב טעם לאליעזר דשאל כך שסמך על זכות אברהם ויצחק וכמו שאמר בילקוט משלי סימן תתקמ"ו צדקת תמים יצחק תישר דרכו של אליעזר. ועוד יש לתת טעם לאליעזר דסמך דהקב"ה מזווג זיווגים ובענין זיווג יכול לסמוך כי הקב"ה יזמין זיווגו. וזה טעם דאליעזר ושאול נענו כהוגן כמו שאמר מהר"י פינטו שהיה בענין זיווג משא"כ יפתח ע"ש. וז"ש אליעזר בתוך דבריו כמתנצל על שאלתו שנראי' שלא כהוגן אותה הוכחת לעבדך ליצחק כלומר בירר' לזיווגו וכ"כ רשב"ם אותה הוכחת כלו' אותה שהוכחת ליצחק היא תאמר לי כן ולא אשה אחרת שלא הוכחת עכ"ל וכונת אליעזר דבהיות ענין

זיווג סמך. ועוד רמז באומרו ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני כי על זכות אברהם אבינו עליו השלום והחתן יצחק אבינו עליו השלום הוא סומך ואלו תרי טעמי לשאלתו כך:

פירוש יד

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ־וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם:

רבותינו זכרונם לברכה פירשו רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת וב' לוחות שבהם עשרת הדברות כמש"ל. ואפשר להרחיב רמז זה דרמז לה כי האשה פלגא דגופא עם בעלה וצריכה להיות עמו באחדות נמרץ בכל ולזה רמז למחצית שקל כמו שאמר המפרשים שהטעם להורות כי כל א' פלגא דגופא מחבריה כי בין שניהם יהיה אחד שלם ולקבוע האחדות בין ישראל ואם זה בשני ישראלים ק"ו איש ואשה. וע"י האחדות זכו לתורה כמו שאמר ויחן שם ישראל בלשון יחיד דכלם היו באחדו' וזכו לתורה וללוחות וז"ש ושני צמידים דעל ידי האחדות הרומז מחצית השקל בזה זכו ושני צמידי' מחוברים ב' לוחות שבהם כל התורה שהכל נרמז בעשרת הדברות כידוע. וכן האשה אם תהיה באחדו' עם בעלה יזכה בעלה לתורה וכמו שאמר שרוי בלא אשה שרוי בלא תורה ונמצא דבאמצעות שנשא אשה יזכה לתורה. ולפי זה רמזי השקלים והלוחות שייכי גם כן לאיש ואשה שזכו ובמקומו כתבתי בעניותי כל שישנו בנותן טעם שזוכה לתורה מצד האשה:

פירוש טו

וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל:

אמרו בב"ר שעשה ישמעאל תשובה בחייו. ורבים שואלים דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואם ישמעאל רשע מדוע הוא יתברך השיבו בתשובה ולא עשה כן לכל גוי. ואין כאן שאלה דודאי ישמעאל נתעורר בתשובה הוא בעצמו אלא דאם לא היה זכות אברה' אבינו עליו השלום לא היה כדאי לקבלו שההתעוררו' שלו לא היה מספיק לקבלו שהיו נגדו רבים קמים קטיגוריו אשר עשה ברשעותו. ואהניא חיבתו של אברהם אבינו עליו השלום להשקיט ריב הקטיגורים. ואז רשפי התעוררות תשובתו החלו עולין ונרצה לו:

פירוש טז

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי:

פי' הרב כלי יקר המושל בכל אשר לו לו קאי לאליעזר כלו' דהוא שליט בנכסיו כמש"ה והשליטו לאכול ממנו וכו' ולא ישליטנו וכו' ואליעזר היה שולט בממון שלו ושמח בחלקו ולזה האמינו שלא יקח שחד ליקח אשה שאינה הוגנת ליצחק זהו תורף דברי הרב זלה"ה, ועל פי פירושו דפירש דקאי לאליעזר אפשר לפרש ויאמר אל עבדו וכי תימא עבד אינו נעשה שליח לקדושין ואליעזר היה שליח לקדושין כמו שאמר התוס'

פ"ק דכתובות לז"א זקן ביתו ואמרו פ"ג דיומא זקן ביתו אליעזר זקן ויושב בישיבה ומוכרח דשחררו דאי לאו אסור העבד ללמוד תורה וא"כ עבדו ר"ל עבדו שהיה כבר על דרך שאמרו בש"ס עבדי שהיה כבר אבל עתה הוא משוחרר ויושב בישיבה. ומאחר דהוא משוחרר המושל בכל אשר לו דאליעזר שליט בממונו ותו לא אמרינן מה שקנה עבד קנה רבו אלא נכסיו שלו וז"ש המושל בכל אשר לו וקאי לו לאליעזר כמו שפירש הרב הנז'. ומכיון שהוא משוחרר א"כ נתגייר ודינו כישראל כאברהם אבינו עליו השלום מעת שנימול כדעת הרמב"ן ודעמיה. ועל כן אמר אברהם שים נא ידך והשבע דאי לא דלא נשתחרר ולא נתגייר הרי גוים ליתנהו בבל יחל כמו שאמר בירושלמי. אמנם מאחר דשחררו ולמד תורה ומה שקנה שלו ונתגייר אז שפיר אמר לו שים נא ידך תחת ירכי והשבע ושלחו שליח דאיתיה בתורת גיטין וקדושין לאפוקי גוי ועבד דליתנהו אבל אליעזר משוחרר ואינו עבד ונתגייר ואינו גוי והוי בתורת גיטין וקדושין ומשו"ה שליח שוייה. וזהו חשיבות אליעזר אשר תחילת דיבר ביתה בתואל אמר עבד אברהם אנכי והפליגו בזהר בשבחו דהיה יכול לומר שהוא אוהב וריע לאברהם וכו'. וכ"ש שכבר היה משוחרר וגר גמור ועם כל זה אמר עבד אברהם אנכי על שהיה עבדו. וישביעני אדוני לאמר וכו' כאן גילה דעתה אינו עבד ממש כדין עבד רק הוא גר ששחררו רבו ולכן איתיה בשבועה ומשו"ה עשאו שליח לקדושין:

פירוש יז

וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן:

פירש"י נתן עיניו בממון. אפשר דרך צחות שראה שתיבת ממון מולידה עוד ממון כי ממון במילוי הוא מם מם וו נון והרי כי ממון מוליד ממון אחר וכמו שאמר הרב כלי יקר בסדר היום וזהו נתן עיניו בתיבת ממון וראה כי ממון יוליד ממון ולכן אף שהיה עשיר רץ בעבור הממון וירץ לבן החוצה לממון כי תיבת א"ל העין גימט' לממון. ודרך צחות אפשר פ' קהלת סי' ד' גם עינ"ו לא תשבע עושר כי עינו גימט' ממון לכן לא תשבע וז"ש נתן עיניו בממון כי עינ"ו גימטריה ממון ועינו כפול הוא ממון כפול כי יש לו שתי עינים וכל עינ"ו גימט' ממון:

פירוש יח

וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי:

בתיבת ויאמר שלשלת ואחר כך פסק. אפשר לרמוז דאליעזר בתפלתו היה משלשל השפע בסדר המדרגה כדת מה לעשות. ואחר השתלשלו' השפע כמשפט פסק הקטיגוריא ומשום הכי יש אחר השלשלת פסק:

והנה רבותינו זכרונם לברכה בב"ר פ' ס' דרשו על פסוק זה מי בכם ירא ה' זה אליעזר שומע בקול עבדו בקול אברהם שהיה עבד להקב"ה וכו' יבטח בשם ה' וישען באלהיו ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום עכ"ל. ואפשר להבין הדבר בהקדים מ"ש בקדושין דף מ"ג דאוריה מורד במלכות הוה דקאמר ליה אדוני יואב וכל עבדי אדוני ופירש"י דהמרד הוא שקראו ליואב אדון בפני המלך והתו' הקשו עליו שיואב לא היה מורד במלכו' ופירשו בשם רבינו מאיר דהמרד היה שמיאן ללכת לביתו כמו שאמר לו המלך וי"מ דהמרד שהקדים לומר אדוני יואב קודם המלך עכ"ד גם ידוע שאסור לתלמיד לקרוא לרבו בשמו אך אם אומר מורי פ' שרי כמו שאמר פ' חלק ויליף לה רש"י מיהושע דקאמר אדוני משה ע"ש. ונראה דאפי' לרש"י דהמרד היה שקראו אדוני ה"ד משום דלא יש בדבריו שום גילוי דיואב עבד המלך וגם שהתואר שנתן ליואב אדוני בתואר זה עצמו תאר למלך שאמר ועבדי אדוני. אך אם היה אומר דבר שמוכח ממנו שיואב עבד המלך אף שיאמר אדוני יואב אינו מרד. והשתא יש לחקור לדעת רש"י איך אליעזר לפני ה' אומר אדוני אברהם. ונראה פשוט דהכא אליעזר שהוא תלמידו של אברהם אבינו עליו השלום אינו יכול להזכיר שמו דאסור לתלמיד לקרוא לרבו בשמו. ואם יאמר אדוני אברהם לפני ה' זהו מרד כמו שפירש רש"י לכן, נתחכם ואמר ה' אלהי אדוני אברהם דכיון דקאמר אלהי אדוני אברהם הורה שאברהם הוא עבד ה' שהוא אלוהו ומעתה שרי לומר אדוני אברהם לפני ה' ממ"ה הקב"ה וא"כ בחכמה יסד אר"ש אליעזר באמור ה' אלהי אדוני אברהם דגילה דאברהם עבד לה' שהוא אלוהו. ולבאר זה דרשו במדרש מי בכם ירא ה' זה אליעזר שהיה מתירא לקרות לרבו בשמו וגם היה מתירא לו' אדוני אברהם לפני ה' ולתקן הענין יבטח בשם ה' וישען באלהיו של אברהם והוא שומע בקול עבדו של הקב"ה כלומר שאינו מרד מ"ש לפני ה' אדוני אברהם דגילה מקודם שהוא אברהם עבד ה' והוא אלוהו ואחר כך אמר אדוני אברהם ודוק היטב:

פירוש יט

וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתְּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי:

אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי, כִּי תָבוֹא אֶל-מִשְׁפַּחְתִּי; וְאִם-לֹא יִתְּנוּ לָךְ, וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי.

צריך להבין דאמאי לא אמר כלשון רבו שאמר ואם לא תאבה האשה וכו' ואפשר דלשון לא תאבה הוא לשון כולל דאפשר לפרשו שלא תאבה האשה מצד עצמה או אפשר לפרש דלא תאבה אינו מצדה כי ממנה לא יבצר אך מפני דיש מקרוביה מעכבין תסכים עמהן ולא תאבה. ואליעזר להיותו יודע כמה תקיף חיליה דאברהם אבינו עליו השלום

אהוב למעלה ונחמד לכך היה בטוח דאלים זכותיה דאברהם אבינו עליו השלום דודאי האשה תרצה וז"ש ישלח מלאכו וכו' ולקחת וכו' דודאי האשה מצדה רוצה אשה. אך אם לא יתנו משפחתה שהם בחיריים וכמה רשעים בעולם ויפתוה והיא תגרר אחריהם ולא תאבה וז"ש ואם לא יתנו לי וכו' כלומר המניעה אפשר שתבא מקרוביה והם בחיריים. וגם זה נכלל במ"ש אברהם אבינו עליו השלום ואם לא תאבה האשה והוא פירשו להם כך להגדיל שבח אברהם אבינו עליו השלום וגם כיוין שתשמע רבקה מאי דפשיטא להו שהאשה תרצה ודאי מצדה. ולכן רבקה אמרה אלך אפי' שאינכם רוצים. והשיבו לו מה' יצא הדבר. ויש לרמוז כי יצא דבר גימט' רבקה:

פירוש כ

וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ֙ אֲחֹתֵ֣נוּ אַתְּ֔ הֱיִ֥י לְאַלְפֵ֖י רְבָבָ֑ה:

שמעתי מכמהר"ר הלל אשכנזי שדקדק מה לו להזכיר שהיא אחותו. ועוד דמצינו דלבן בקש לעקור את הכל ואיך הכא מברכה. ופירש דרוב הבנים הולכים אחרי אחי האם וזה כיוין ברשעו אחותנו אם תהיי כמונו ברשע ובניך ילכו אחר הרוב וידמו לנו אז תהיי לאלפי רבבה עכ"ד ואפשר דמשו"ה היתה עקרה להורות דלא יאמרו ברכתם עשתה פירות והיא וזרעה כמותם רשעים וברכתם עשתה פירות כמשז"ל. שכשהיתה עקרה נודע שלא נתקיימה ברכת' והיא צדקת וגם זרעה נאמר בו כי טוב ויצא ממנה זרע קדש. וכאשר ראה לבן יעקב אבינו עליו השלום וידע שרבקה צדקת והולידה יעקב דאזל בתר מיעוטא דאין הבנים דומים לאחי האם אז ביקש לעקור את הכל:

פירוש כא

וּבְנֵ֣י מִדְיָ֔ן עֵיפָ֥ה וְעֵפֶ֖ר וַחֲנֹ֣וךְ וַאֲבִידָ֑ע וְאֶלְדָּעָ֔ה כָּל־אֵ֖לֶּה בְּנֵ֥י קְטוּרָֽה:

אפשר לומר דרך רמז ובני מדין אותם המישרים ארחותם יושבי על מדין שנושאים ונותנים בדין העולם מה היה להם בעסקיהם ועניניהם וזה רמז ובני מדין שדנים דין בעצמם ובעולם. עיפה ועפר. המה ראו שהכפל בעניני העה"ז וזהו עיפה לשון כפל. ועפר כאלו אמר עפר ועפר כמשז"ל ויתן יתן ויחזור ויתן שהוי"ו מולד' חוץ מהכתוב תיבה כמותה כמו שאמר הרב ווי העמודים וזה רמז אם עיפה שתכפול עניני העה"ז ובאכילה ובגדים ונשים לא יספיק לך מנה אחת אלא למעלה כפ"ל אז עפר ועפר עפר בחייו ובמותו שנמשך אחר החומר שמקלקלת הצור"ה. אמנם הוא לא כן עשה רק חנוך וחנוך שמגדל בניו מעט מעט כאשר יוכלון שאת וזה רמז וחנוך לרמוז חנוך וחנוך לאט לנער לאט לאט לפי פרקי שניו. ואחר חינוכו ואבידע שאומר לבנו דע אלהי אביך וזהו ואבי שמים דע. אז ואל דעה גם ה' יתן הטוב יורה דעה כנפש האב וכנפש הבן. כל אלה בני קטורה ר"ל כל אלה הם בני הקשר המתקשרים בעבודת ה':

פירוש כב

וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְּנֵי־חֵת־אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר:

ב"ר פ' נ"ח. נבהל להון איש רע עין זה עפרון שהכניס עין רע בממונו של צדיק ולא ידע כי חסר יבואנו שחסרתו התורה וא"ו הה"ד וישקול אברהם לעפרן עפרן כתיב חסר וא"ו ויש לדקדק לגבי דעפרון לא חשיב עונש שהתורה חיסרה וא"ו משמו ומאי איכפת ליה בזה. ואפשר דמי שהוא רע עין מתקצרים חייו כדמצינו בנבל שמתוך שהיה כילי נתחייב מיתה שמתוך כך בא לזלזל בדוד הע"ה ובעבדיו ויגפהו ה'. וגם כתבו ז"ל דלהיות ישראל צרי עין נשתעבדו במצרים וכמה הרגו מהם. וכלפי דרודף צדקה ימצא חיים המעלים עיניו מן הצדקה כעע"ז ואינו חי לאורך ימים. גם נודע מ"ש בזהר הקדוש ע"פ ונתתם לי אות אמת סימנא דחיי בעאת מינייהו ואות ו' סימנא דחיי ע"ש באורך והשתא א"ש דעפרון נבל וכן נבהל להון נבהל אותיות נבלה איש רע עין רע עין גימט' עפרן ונגרע מחייו ולכך חיסר אות וא"ו הרומז לחיים וז"ש ולא ידע כי חסר יבואנו שנחסר מחייו ולכך התורה חיסרה וא"ו מעפרון להורות דימשך לו חסרון חיים:

פירוש כג

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי:

אל תאחרו אותי וה'. כתב רבינו בעה"ט בפרפראותיו דסופי תיבות הוא לויה. ואפשר להוסיף כי סופי תיבות הצליח דרכי הוא חי שם רמז משז"ל דעל ידי הלויה ניצול. וכתבנו בעניותנו במ"א דגם שלא נעשית הלויה על דעת המקום שהלך כגון שליווהו על דעת שילך למקום אחד והוא הלך למקום אחר הגם שאינה מועלת כל כך מ"מ הצלה פורתא מיהא איכא שלא ימות ע"ש באורך וזהו הרמז של סופי תיבות הפ' הנז' לויה חי כלומר כשעשו לו לויה בכל אופן ניצול ממיתה וחיה יחיה:

ולפשט הכתוב אפ' דאליעזר רמז להם כי הוא יודע ודאי דאפי' מדת הדין הסכימה להצליח דרכו וז"ש וה' הצליח דרכי כמשז"ל וה' לקח הוא ובית דינו. אלא שאתם בעלי בחירה ותוכלו להיות רשעים ולעכב הא מיהא הזמן. אך במטותא מינייכו אל תאחרו אותי כי על ענין הזיווג עצמו ידעתי שאין אתם רשאים כי וה' הצליח דרכי אפי' מדה"ד כמדובר:

א"נ אפשר במשז"ל דבתואל היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו וניכר לכל כי יד אלהים נגעה בו והמיתו על שרצה לעכב וזהו שרמז להם אליעזר אל תאחרו אותי כי וה' הצליח דרכי הוא ובית דינו וגזרת עילאה מטת על בתואל להמיתו. ולכן השמרו לכם שלא תאחרוני פן תמותון ואפ' כי תיבת אל ור"ת תאחרו אותי וה' גימט' בתואל. ולכן נתיראו

ואמרו מצדנו לא יבצר מפני היראה אך נקרא לנערה וכו' ותאמר אלך מאחר שחששתם על דבקי מיתה גם אני חוששת ואלך על כל פנים אפי' נגד רצונכם כי במקום סכנה אין לחוש לכבוד אם ואח גדול. וזהו לפנים אך לבה נכון לא מפני היראה מעונש רק לקיים דבר ה' ולזכות לזיווג קדוש כזה. ומאחר שהם הודו ואמרו מה' יצא הדבר נגד דבר ה' אינה חייבת בכבוד אם ואח גדול. ועוד דלדעת הטור וסיעתו אין אדם חייב בכבוד אביו רשע וכל אלו טעמים אמיתיים בקרבה אך למראה עינים היה לה טעם מפני יראת העונש ולכן פיה פתחה בחכמה ותאמר אלך. ועוד שכבר כתב מהריק"ו בשרש קס"ד דאם הבן רצה לישא אשה ההוגנ' לו אין האב יכול לעכב ועיין מה שכתב הרב כנה"ג י"ד סי' ר"ם הגה"ט אות כ"ט מ"ש משם האחרונים. והגם שכאן לא היה אלא באיחור זמן אפשר דמזה יבא להתבטל הזיווג ונמצאו דברי רבקה שרירין וקיימין ודברה כהוגן לכל הדברות והאמירות:

פירוש כד

וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא הַדָּבָר:

מהיכן יצא ר' יהושע בר נחמיה בשם ר' חנינא בר יצחק מהר המוריה יצא ורבנן אמרי מהיכן יצא ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה'. זה לשון ב"ר. ואיכא למידק במאי פליגי ואפשר לפרש ואקדי' מה שמצאתי בקצור שבלי הלקט ח"ב (כתב יד) סי' ס' וז"ל (קצת בקצור) אם מה' אשה לאיש למה יענש האדם אם לא ישא בת טובים ועל שום זיווג שיעשה שלא כדין משמץ פסול וכמה עונשים לנושא אשה שלא כדין והם אמרו כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים דמה' אשה לאיש ועוד אמרו מ' יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פ' לפ' א"כ למה יענש האדם על שום זיווג שיעשה שלא כדין והלא מן השמים נגזרה לו השיב ר' מאיר בר משה כאן בזווג ראשון כאן בזווג שני וכן מתרץ פ"ק דסוטה דפריך על אין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו מדאר"י אמר רב מ' יום וכו' ומשני ל"ק כאן בזווג ראשון כאן בזווג שני שמעינן מינה דזווג א' הוא דהוי על פי בת קול וזווג ב' הוא דהוי על פי מעשיו של אדם. ובזווג ראשון נמי אפשר לו לאדם ללכת בדרך שישא ברכה מאת ה' וגם אפשר שילך בדרך שיטול מטרפסיה ועונשו כי הב"ק מכרזת ואינה גוזרת דבר כי אם מגדת מה שהיצור עתיד לעשות בין טוב לרע אבל ביד היצור הוא לבחור בטוב ולמאוס ברע ובא וראה מ"ש רבותינו זכרונם לברכה דבר זה כתוב בתורה וכו' מה' יצא הדבר והמחשבה טובה ההיא מאין יצאת אלא מאברהם אבינו שחשב בלבו שלא להתחתן עם הכנענים ומן השמים הסכימו על ידו ומן השמים הכריזו עליו מה שעתיד לעשות. ושנוי בנביאים מאי היא בענין שמשון

דכתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא ואפשר להיות שהוא לקה שנקרו עיניו על אשר הלך אחר ראות עיניו כדכתיב אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ועוד כשצמ' למים יען כי נתאוה לדבר טמא הרוו צמאונו מדבר טמא ואם מה' נגזר לו להיות לו אותה האשה לאשה למה יענש א"כ מהו שאומר ולא ידעו כי מה' הוא שלא מנעו על ידו מן השמים אלא בדרך שרצה ללכת בה הוליכוהו אעפ"י שכתוב כי תואנה הוא מבקש מפלשתי' כמה ריוח והצלה לפני ה' לתת נקמת ה' בפלשתים אם יעצוהו רעיוניו לבלתי לכת אחר ראות עיניו זהו תורף דבריו בקצור.

אמנם רש"י ז"ל בריש סוטה אמאי דפריך על ר"ל דאמר אין מזווגין אלא לפי מעשיו מהכרוז כתב וז"ל מי הוי זווג לפי רשע וזכות והא מקודם יצירתם שאין נודע רשעו וזכותו מכריזין זווגו וא"ת הכל גלוי לפניו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כדאמר וכו' צדיק ורשע לא קאמר דאין זה בידי שמים עכ"ל ודבריו נראין הפך שיטת הרב שבלי הלקט שכתב דהב"ק מכרזת לפי מעשיו שעתיד לעשו' ואינה גוזרת ורש"י סבר כיון דמכריז הוי גזרה והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ואתיא כמו שאמר המפרשים לדעת הרמב"ם בחקירת ידיעתו מכרח' דודאי הוא ית' יודע הכל ואינו מכריח אלא הדבור וכמו שפירש הרמב"ם משנת הכל צפוי והרשות נתונה דהכל רואה ויודע ועכ"ז הרשות נתונה:

ואפשר דבהא פליגי במאמרינו הנז' דר' חנינא בר יצחק אמר מהר המוריה יצא סבר כסברת הרב שבלי הלקט דבהר המוריה שנתקדש יצחק קדושת עולם משם יצא דהב"ק ביצירה הכריזו עליו זיווג רבקה דלפעולות אדם מה שעתיד להיות צדיק או הפכו כך יהיה הב"ק וא"כ מהר המוריה יצא דשם נזדכך יצחק מאד. ורבנן סברי כשיט' רש"י דזיווג ראשון לא תלי במעשי' ולכך אמר מותהי אשה לבן אדוניך כלומר בהיותו בן אדוניך ביצירה דעדין לא ניכר מהו יצחק יצא ב"ק כי זיווג ראשון אינו תלוי במעשים:

ודברי הש"ס מוכחי כרש"י דמשני כאן בזיווג ראשון כאן בזיווג שני דאי כהרב שבולי הלקט אימא תרוייהו בין בזווג ראשון בין בזווג שני דהכרוז לפי מעשיו אך אינו גוזר. ומאי דק"ל להרב שבלי הלקט מנושא אשה שלא כדין וכו' לק"מ דב"ק מכזר' בת פ' לפ' ואם הוא קלקל מעשיו אינו זוכה לבת זוגו ודבקתו הרעה בפר' הכונס אשה שאינה הוגנת כי חטאו גרם שלא זכה לישא בת זוגו ונש"א הצעי"ר האשה הקושית שלא חיברה היוצ"ר מתחילה [וזה מפורש בזהר הקדוש ובכתבי הקדש לרבינו האר"י זצ"ל בשער הגלגולים ועיין בזהר הקדוש חלק א' דף צ"א ע"ב]. ועניין שמשון בפ"ק דסוטה דף ט' ע"ב פריך והכתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא ומשני כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ע"ש. ויתכן לפי מ"ש הרמב"ם פי"ג מאיסורי ביאה דשמשון גיירן אלא דאינהו לא נתגיירו

באמת ואביקי בע"ז ע"ש. אפשר דלעולם יצא הכרוז על אשתו ראשונה מפלשתים ומה' הוא. ואם הוא לא הלך אחר עיניו היה זוכה ליקח אותה ולגיירה גרות גמור והיתה כישראלית גמורה אבל לפי שהלך אחר עיניו נתקלקל הדבר ולא זכה שתתגייר כהוגן ודוק:

פירוש כה

אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר:

וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם, אֶל-עֶפְרוֹן, וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן, אֶת-הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי-חֵת--אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף, עֹבֵר לַסֹּחֵר:

בס' תוצאות חיים חדש דקדק דאמאי אברהם אבינו עליו השלום השהה קבורת שרה הי"ל לקבור שרה תכף ואחר כך יתן הכסף ותירץ שאברהם אבינו עליו השלום דייק דעפרון אמר ארץ ת' וכו' ואת מתך קבור ומוכח דכונתו שיתן הכסף ואחר כך יקבור דגזל הנאכל קשה להשיב זהו תורף דבריו ע"ש באורך. ויש להשיב דבזה לא שייך גזל הנאכל דבדרך מקח וממכר אפי' ההדיוטות משלמין המקח ומאי ס"ד דעפרון. ותו יש לדקדק דכיון דעפרון בתחי' אמר השדה נתתי לך וכו' אפשר דהזכיר ששוה ת' שקל להודיע ערך המתנה שנותן כמו שאמר הנותן פת לתנוק צריך להודיעו לאמו. ותו דרבותינו זכרונם לברכה גינו לעפרון שאמר הרבה ואחר כך לקח ת' שקל עובר לסוחר ונחסר לו אות משמו. והרי עפרון לא הזכיר עובר לסוחר ואם אברה' אבינו רצה מעצמו לתת קנטרין גדולים שהוא ראש לנדיבי' הוא קבל ואין לגנותו ולזה יש לומר דאעיקרא מה שהזכיר ואמר ארץ ת' שקל זה גנות גדול ונבלה עמו כי לא היתה שוה סך גדול כזה ובא האות שחסר לו וי"ו משמו וכתיב עפרן שהוא בגימט' ת' וגם רע עין גימט' ת' להורות דבסך ת' שאמר אגלאי בהתיה שהוא רע עין ונבל הוא. וממנו נקח שהיה רוצה עובר לסוחר גם כן:

אמנם בלאו הכי אברהם אבינו עליו השלום תנא דווקנא אב הוא ראה שאמר ארץ ת' וכו' ואת מתך קבור והול"ל את מתך קבור כי ארץ ת' שקל כסף ביני ובינך מה היא. ולכל הפחות הול"ל ארץ ת' שקול וכו' את מתך קבור ומדקאמר בוי"ו ואת מתך מוכרח שרצה לומר שבתחי' רוצה ת' שקל ואחר כך יקבור. והשתא ניחזי אנן אמאי הקפיד על זה אי נימא דהוי על הת' שקל. לא אפשר דבמשא ומתן לאיש חשוב ובפרט עשיר גדול לא יקפידו על זה ועאכ"ו לאברהם אבינו עליו השלום. אלא מוכרח דכונתו שרוצה ת' שקל קנטרין גדולים דבפרט זה אם כבר זכה הלוקח במקח. יתבייש המוכר לומר אני רוצה עובר לסוחר. אמנם כל שלא זכה עדיין ובא לפרוע נקל למוכר לתבוע תבע טבי ותקולי.

ומשו"ה אברהם אבינו עליו השלום הבין דעתו וישקול וכו' ומשו"ה הוכרח להשהות קבורת שרה אבינו עליו השלום:

ועוד אפשר לומר במ"ש הרב מחנה אפרים בה' משיכה דהעושה מצוה מדאוריתא צריך שיהיה בממון שקנאו מדאוריתא כגון קונה אתרוג ולא פרע דמיו אינו יוצא י"ח מצות ולקחתם לכם מדאוריתא והוכיח בראיות דין זה. והכא אברהם אבינו עליו השלום היה מקיים מ"ע מן התורה מקבורת המת דכתיב כי קבור תקברנו ומ"ע דרבנן שחייב בקבורת אשתו. ולכן רצה לקנות הקרקע בכסף מדאוריתא ואחר כך לקיים מצותו. ומשו"ה השהה קבור' שרה כדי שיהיה הקרקע שלו מדאורייתא. והגם דלמצות קבורת המת נראה דאין צריך שיהיה קרקע שלו מדאוריתא דהמצוה היא קבורה. ולא דמי לאתרוג וקדושין דצריך שהמעות יהיו שלו מדאוריתא. מ"מ אברהם אבינו עליו השלום היה רוצה לקיים המצוה בשלם שבפנים ומה גם דהמצוה בעי למקני לה באגר שלים כמו שאמר בזהר הקדוש ולכן רצה אברהם אבינו עליו השלום קודם עשיית המצוה למקני ארעא בכסף מלא כאשר אמר עפרון והוסיף שיהיה עובר לסוחר הגם שלא אמרו בפירוש:

שוב ראיתי בפי' רבינו אפרים (כתב יד) שעפרון היה רוצה לחזור בו והיה שואל להוסיף לו אברהם יותר דמים וכפאוהו בני חת למוכרה בת' שקל וז"ש אשר דיבר באזני בני חת עכ"ד ולפ"ז הוכרח אברהם להשהות קבורת שרה כי אין אמונה בעפרון עד ששקל הכסף והעד עדים. וז"ש ויקם שדה עפרון וכו' לאברהם למקנה וכו' ואחרי כן קבר וכו':

פירוש כו

וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן־בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃

ויבא אברהם מהיכן בא ר"ל אמר מקבורתו של תרח וכו' א"ל ר' יוסי והלא קבורתו של תרח קדמה ב' שנים וכו' ויש לדקדק במאי פליגי ושמעתי משם הרב מהר"ש פרימו ז"ל דהיה מפרש ע"פ מ"ש בש"ס בסנהדרין דף ס"ט דורות הראשונים מולידים לח' דכתיב תרח הוליד את אברם את נחור ואת הרן א"כ אברהם גדול מהרן ב' שנים וקשיש אברהם משרה עשר שנים וקשיש מאבוה ב' א"כ הוליד הרן אבי שרה לח' ופריך דילמא אברה' זוטא דאחוהי הוה ודרך חכמתן קחשיב תדע דכתיב ויהי נח בן ת"ק ויולד שם חם ויפת שם גדול מיפת שני שנים וכתיב שם בן ק' שנה שנתים אחר המבול והו"ל ק"ב אלא דרך חכמתן ופירש רש"י ויהי נח בן ת"ק לאחר שהיה בן ת"ק הוליד שלשתן וכו' ע"ש והשתא אפשר דר' לוי ור' יוסי כלהו סברי דהא דכתיב ויחי תרח ע' שנה ויולד את אברם את נחור ואת הרן הכונה דכשהיה לו ע' שנה היה לו שלשתן. ואי קרא כתיב כסדר תולדתן א"כ אברהם נולד שתי שנים קודם וא"כ נולד בן ס"ח לתרח וזה דעת ר' לוי שאמר

מקבורתו של תרח דכשתחשוב ס"ח וקל"ז שהיה לאברהם אבינו עליו השלום כשמתה שרה תמצא ר"ה שחי תרח. ור' יוסי סבר דקרא חשיב להו דרך חכמתן ואברהם קטן ונולד לתרח כשהיה בן ע' וא"כ קדמה קבורתו ב' שנים ודוק:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

פירוש כז

וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל:

תימה דהכתיב לעיל ואברהם ושרה זקנים וי"ל משום דאחר לידת יצחק נתפשטו קמטיהם ואחר כך זקנו חזר ואמר ואברהם זקן הה"ד ויהיו חיי שרה ולא כתיב ותהי שרה היינו משום דאחר לידת יצחק חייתה ל"ז שנים כמנין ויהיו דמשמע קודם לידתה לא היו חייה חיים דמי שאין לו בנים חשוב כמת. נימוקי ר"י הראשון מטראני ז"ל:

פירוש כח

וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ־גַם־מָקוֹם לָלוּן:

פירש המורה ללין לינה אחת וכו' ואינו נ"ל ששניהם פתרון אחד להם שללון נלקח מן לן וללין נלקח מן לין. נימוקי ר"י הראשון ז"ל וק' לי ההדיוט דדברי רש"י הם דברי מדרש רבה כאשר יר' הרואה ומסתמות דבריו נראה כי הם דברי רש"י מדנפשיה והשיגו:

תולדות

פרק א

הוליד את יצחק. הוליד גימטריא דומה שהיו הכל אומרים אברהם הוליד את יצחק הגהה בנימוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני כ"י:

פרק ב

א **ויהי יצחק בן מ' שנה**. פירש המורה כשהיה אברה' וכו' ותימא חדא דאי לא הות רבקה אלא בת ג' שנים אמאי מקשה התם פ' הבא על יבמתו ולרב נחמן נילף מיצחק שהמתין ך' ואי כפתרון המורה הרי יצחק נמי לא המתין אלא עשרה שנים משנעשית ראויה להריון ותו דאמרי' התם כהן גדול לא ישא את הקטנה ומסיק כי האי תנא דתני' בתולה אין בתולה אלא נערה וכן הוא אומר והנערה טובת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה אלמא פשיטא לן דרבקה נערה הות ולא קטנה ותו דתני' פ"ק דסדר עולם יצחק אבינו כשנעקד היה בר ששה ועשרים שנה ובו בפרק נולדה רבקה שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון בחברון שהה כ"ה שנים והללו כ"ו שנים וכיון דבכ"ו שנים של יצחק נולדה א"כ כשנשאה היתה בת י"ד ולפי דברי סדר עולם אין לומר דבו בפרק מתה שרה שהרי לא היה לה אלא קי"ו שנים וכתיב ק' שנה וך' שנה וז' שנים עכ"ל רבינו ישעיה הראשון מטראני בנימוקיו על החומש כ"י:

ב והנה בסדר עולם כתוב יצחק אבינו כשנעקד היה בן ל"ז שנה ורבקה בת י"ד כשנשאת והוא ט"ס ודאי. וראיתי בפירוש קצר מהרב יעבץ שפך חמתו על המעתיק והגיה רבקה בת ג' כשנשאת ע"ש. ומדברי רבינו ישעיה הנז' הראת לדעת דגירסת סדר עולם בת י"ד שנה אמיתית וצריך להגיה יצחק כשנעקד בן כ"ו שנה וכלשון דמייתי רבינו ישעיה:

ג ומיהו אין להקשות על רש"י מסדר עולם דהוא תפס כמ"ד שיצחק היה בן ל"ז כשנעקד ואז מתה שרה וא"כ רבקה בת ג' כשנשאת. ומאי דפריך בש"ס נילף מיצחק היינו אליבא דמ"ד דרבקה בת י"ד כמ"ש בסדר עולם דבעי הש"ס לאוקומי דינא אליבא דכלהו תנאי. וכן ההיא דכ"ג לא ישא קטנה אתיא כסדר עולם ולק"מ על רש"י כיון דדעתו הוא נמצא ברז"ל. ובחר רש"י ז"ל בסברה זו דמשמע דמיתת שרה היתה תכף לעקידה אי מסדר הכתוב ואי שהדעת נותנ' שזה היה סיבת פטירתה כמ"ש רז"ל במדרשים:

פרק ג

א **ויתרוצצו הבנים**. פירש המורה כשהיתה עובר' אצל מדרשו של שם היה יעקב רץ ומפרכס לצאת וכו' ותימה דבפ' חלק אמרינן שאל אנטונינוס לרבי מאימתי יצה"ר נכנס באדם א"ל משעת יצירה א"ל אנטונינוס משעת לידה אמר ר' בזה נצחני אנטונינוס ומקרא מסייעו לפתח חטאת רובץ אלמא יצה"ר נכנס באדם משעת לידה והיכי אמרינן הכא דעשו מפרכס לצאת משעת יצירה עכ"ל רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה בנימוקיו כ"י:

ב וכזאת וכזאת קשה בההיא דאמרינן ביומא דף פ"ב ההוא עוברה דארחא אתו קמיה דרבי א"ל זילו לחושו לה דיה"כ הוא לחושו לה ואלחישא קרי עלה בטרם אצרך בבטן וכו' ההוא עוברה דארחא אתו לקמי דר' חנינא א"ל לחושו לה ולא אלחישא קרי עליה זורו רשעים מרחם הרי דגם קודם שיצא הולד לאויר העולם משכחת לה יצה"ר ויצה"ט וראיתי למהרש"א בחידושי אגדות פ' חלק דף צ"א בהך דאנטונינוס ורבי שהוקשה לו מהך דיומא ותירץ דע"י אמו כהתם אפשר דשולט יצה"ר אך קשיתיה מהא דעשו כקושית רבינו ישעיה הנז"ל וישובו להההיא דיומא אינו מספיק. ובס' אמרי נועם בפרשתנו הקשה קושית רבינו ישעיה וכתב אם לא שנאמר שהיה דרך נס. ולדידן דתירוץ הרב מהרש"א בההיא דיומא לא הרוה צמאונינו. קשה מההיא דיומא על תירוץ אמרי נועם דהכא גבי עשו היה דרך נס דהרי התם בבבלי וירוש' איכא כמה עובדי ולא שייך נס התם דבשלמא גבי עשו שייך נס להיו' יעקב ועשו ראשי העולם יעקב אע"ה ראשון לזרע ישראל סגולת ה' ועשו ראש לסט"א. והרב ב"ש בתוספותיו לפ' חלק תי' דיש יצה"ר שהוא מחשביי וזהו בבטן אך יצה"ר המעשיי הוא כשיוצא לאויר העולם. ודבריו דחוקים:

ג וחזה הוית בס' אהבת חסד פירוש אבות דר' נתן ממהר"ר אברהם וויטמונד הנדפס מחדש ריש פ' ט"ז שכתב וז"ל ומה שהקשה מהרש"א מעשו נ"ל דלק"מ דהרי נמי כשהיתה עוברת על פתחי בתי מדרשו' יעקב בקש לצאת ויצה"ט ודאי לא בא קודם י"ג שנה אלא ודאי אין למדין ממעשה נסים וגם תמיה לי על ס' אמרי נועם שמוכיח מעשיו שהיה מעשה נסים ולא הביא ראיה מיעקב שזה ודאי מעשה נס עכ"ל ואשתמיטיתיה מ"ש בפסקי תוספות בנדרים סוף פ' ד' נדרים וז"ל יצר טוב נתון במעי אמו שיודע כל התורה ובשעת לידה נכנס בו יצר הרע ואז מגרשת את יצר הטוב עד שמתפקח ונכנס בו יצר הטוב עכ"ל ונראה דקיימי על מ"ש שם דף לב' ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע ומצא בה איש מסכן זה יצר הטוב ומדקאמר שבבא היצר הרע מוצא היצה"ט כדכתיב ובא אליה מלך גדול ומצא בה וכו' דייקי התוס' דיצה"ט היה במעי אמו הלכך מוכרח דהיצה"ר כבואו מגרשו עד שנת י"ג דאז חוזר היצה"ט. וכפ"ז אין ראיה מיעקב אע"ה כלל. וזה נעלם גם כן מהרב ב"ש דבנה תירוצו על פי מ"ש בנדה דבבטן מלמדין לו התורה ע"ש וכפי דעת התוס' אין ראיה כלל כמבואר:

ד והיותר נכון בענין זה הוא מה שתירץ הרב מהר"ם ן' חביב ז"ל בס' תוספ' יה"כ שם ביומא דלעול' בעודו העובר בבטן אמו יש בו יצה"ר אבל לא ניתן רשות לגמרי ליצה"ר שישלוט באדם עד שעת יציאה ודיקא נמי דקאמר אנטונינוס מאימתי שולט באדם עכ"ד ולפי דבריו מדוקדק הכתוב לפתח חטאת רובץ דחטא' נקבה ורובץ זכר וכבר דרשוהו רז"ל ברבה. אך לפי האמור אפשר לומר לפתח היצה"ר שהיה חטאת ותש כוחו כנקבה עתה ניתן לו כח כזכר ושולט:

ה ואפשר לומר דרך דרש עפ"י מ"ש אמרי נועם דהא דעשו היה דרך נס ואמרו המקובלי' דאנטונינו' ורבי היה בהם ניצוץ יעקב ועשו. דזהו מה ששאל אנטונינוס יצה"ר אימתי שולט דזה שאירע לנו בהיותנו בגלגול שעבר בבטן רבקה הוא דבר הנהוג או היה דבר פרטי ודרך נס. ורבי השיבו משעת יצירה וכן הוא בכל העוברים לפי שרבי היה כלו טוב ולא ידע בשליטת היצר ומקמי הכי לא התבונן בזה. ואנטונינוס השיבו דא"כ הי"ל לבעוט וכו' אלא מוכרח משעת לידה ומה שאירע להם ביעקב ועשו היה נס. ואחר זמן ראיתי מ"ש בס' החסידים סי' אלף קל"ז שהקשה קושיא הנז' ותירץ דעשו וההוא דפ' יוהכ"פ היו מאותם שנבראו מתתקע"ד דורות ואלו יצרם בבטן ע"ש: [ודברי ס' החסידים נעלמו מכל הרבנים הנז' ודוק]

פרק ד

והיה כאשר תריד. פירש ר' שלמה לשון צער כמו אריד בשיחי ויש לתמוה איך נשמע מן העברי אלא הכי נראה לפרש והיה כאשר תריד התורה ותבכה על עובריה אז ופרקת כי כן התורה לובשת שק ובוכה לפני המקום כשעוברין עליה והכי משמע מהתרגום ותריד לשון מתעבר לנקבה יריד לזכר עכ"ל רבינו ישעיה הנז' ולפום ריהטא לא זכיתי להבין דבריו דיפה פירש"י תריד לשון צער נכח לזכר כדכתיב ופרקת לנכח:

פרק ה

א **אם יעקב ועשו**. פירש המורה איני יודע וכו' י"ל על שם כשרותו של יעקב הוזכרה אם יעקב וע"ש רשעות עשו הוזכר לבן אחי רבקה כי יעקב היה ממיעוט הבנים ועשו היה מהרוב שדומין לאחי האם. ועי"ל על שם שרחמה על שניהם הוזכרה כאן אם יעקב ועשו דכתיב למה אשכל גם שניכם ולא אמרה למה אשכל ממך ועל ידי השאת עצה זו הלך לו ועל כן הוזכרה בהליכה אם יעקב ועשו. הגהה בנימוקי רבינו ישעיה הנז':

ב ועל פי זה דיעקב הלך אחר המיעוט אפשר לרמוז בפ' ויאמר עשו יש לי רב רצה לומר דאזיל בתר רובא דעלמא דהבנים רובן דומין לאחי האם וגם הוא כמוהם דומה ללבן יהי לך אשר לך דאתה כמיעוט. ואפ' זה כונת השבטים שאמרו ליעקב אע"ה שמע ישראל כשם שאין בלבך אלא אחד וכו' כלומר שאתה ודאי לא תלך אחרי רבים לרעות שלא נדמית ללבן גם אנחנו אין בלבנו אלא אחד שלא נלך אחרי רבים לרעות:

פרק ו

א **שא נא כליך**. כתב אמרי נועם תימה והאמרינן פ"ק דחולין דמשומ' לע"ז מותר לאכול משחיטתו ומוכיח מאחאב ומיהושפט ת"ל מיצחק שאכל משחיטת עשו וי"ל דלא אכל משחיטתו לעולם ולכן נזדמן לו יעקב על ידי רבקה אמו בפעם הזו שאין מביא תקלה לצדיקי' והא דכתיב כי ציד בפיו דמשמע דרגיל היה לאכול משחיטתו וי"ל דזה היה קודם שנשתמד עכ"ד וק"ק דהתו' בחולין מסיק דמשומד לע"ז אסור לאכול משחיטתו והו"ל להקשות קושית הסתירה דאיך אכל נגד הדין ולא להקשות אמאי לא יליף מיצחק:

ב ומאי דפריך מדכתיב כי ציד בפיו ותי' קודם שנשתמד קושיא ופירוקא לא חזינא דלק"מ דרבקה היתה בקיאה במעשיו לא היתה מניחתו שישחוט וגם אביו אפשר דהיה מצוה לו דרבקה תשחוט להיותה בקיאה בדינין דנשים שוחטות. אך עתה שהיה רוצה לברכו ציוהו שא נא כליך תלייך וקשתך וציוהו על דיני שחיטה כמשז"ל ורצה שיעשה הוא הכל ויבשל הוא עצמו כדי שיזכה לחול עליו הברכה. וכדי להצילו משחיט' מומר וגיעולי גוים הוגד לרבקה ברוח הקודש ונעשה על ידה ועל יד יעקב אע"ה שאין ה' מביא תקלה. ומה שתירץ לא נהירא דכתיב ויגדלו הנערים ותכף בן י"ג נתפרסם דפירש לע"ז

ובהיותו בן ט"ו כפר בעיקר ובתחיית המתים ועבר ה' עבירות כשמכר הבכורה ואיך אמר דעדיין לא נשתמד והרי היה משומד ובא מבטן ומהריון ומלידה ולא הי"ל שעת הכושר כלל. ואף דיצחק מחזיקו לצדיק אין ה' מביא תקלה:

ג ועוד אפשר לומר דבריתא דאסיק מינה שם בחולין דף ה' דמשומד לע"ז אסור לשחוט כך היא שנויה מכם להוציא את המומר מכם וכו' מן הבהמה להביא בני אדם שדומין לבהמה מכאן אמרו מקבלים קרבנות מפושעי ישראל כדי שיחזרו בתשו' חוץ מן המומר ומנסך יין ומחלל שבת ומוקי לה להוציא את המומר לכל התורה כלה חוץ מן המומר לנסך ולחלל שבתות בפרהסיא דהוי כמומר לכל התורה כולה ויש לדקדק אמאי בריש' לא קתני מכם להוציא המומר לנסך ולחלל שבת בפרהסיא דהוי כמומר לכל התורה. ונראה דמדאוריתא לא אסור אלא מומר לכל התורה דוקא ומשו"ה ברישא דקאי אקרא מכם קאמר להוציא המומר והיינו לכל התורה אלא מדרבנן מומר לי"נ וחילול שבת שוויוהו כמומר לכל התורה ודייק אומרו מכאן אמרו מקבלים וכו' חוץ מן המומר והכל הוא מדרבנן וא"כ אף דיצחק אע"ה קיים כל התורה כאברהם אע"ה אפשר דגזירות דרבנן שעתידין לגזור לא היו מקיימין דהנהו גזרות שייכים לדור אחרון. ושאני עירובי תבשילין דהוא מצוה ואינו בסוג גזרה. ומשו"ה לא היה חושש לשחיט' עשו דלא היה מומר לכל התורה. ואפי' תימא שהיו מקיימין הכל הכא יצחק מחזיקו לצדיק ולא שייך בזה אין הקב"ה מביא תקלה בדבר גזרות דרבנן בדורות אחרונים. שוב ראיתי בס' פענח רזא שהביא מ"ש אמרי נועם בשם הר"י מאורלינש וכתב דאין צורך לומר דקודם דנשתמד רק דהיה שוחט הוא או רבקה או יעקב וכו' והיינו כמש"ל ואפ' דז"ש כי הקרה ה' לפני דה' שאינו מניח שתבוא תקלה לצדיק הוא גרם שהקרה לפני והגיד לאמי כדי שלא תאכל איסור ודוק:

פרק ז

א **ויחפרו עבדי יצחק וכו'**. אפשר לפרש במ"ש בקדושין ריש פ' האומר דעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו נקרא רשע ודעת רש"י שם דאף בהפקר ומציאה דינא הכי וכתב הר"ן דעשיר המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו לא מיקרי רשע לפי שהעשיר מצוי לו ואפשר לקרב אל זה מחלקת הרועים הללו כי הנה רועי יצחק מציאה מצאו מים חיים ובאו רועי גרר ונטלוה הם אמרו לנו המים כלומר אף שאתם הפכתם בה עדיין לא זכיתם ולא החזקתם בה ואנו זוכים בה כי יצחק עשיר ומצוי לו ודינא בהדן דהנוטל חררה מעשיר לא מקרי רשע וז"ש ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו דייקא בטענה שהיה עשיר וכמ"ש הר"ן. ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה בטענה דבמציאה לא שייך

דין עני המהפך כדעת התו' משום דטענת עשיר אזדא לה דגם הם עשירי' בזה דיש להם הבאר הראשון ולכן קרא שמה שטנה דתפסי חבלה בתרי רישין. ונהירנא דהרב שמע יעקב פירש ענין הברכות במחלקת זה אי עני המהפך שייך בהפקר ומתנה ולפ"ז אפשר לפרש מאמר' ברבה ויתן לך אלהים הה"ד שרשי פתוח אלי מים וכו' אמר יעקב על ידי שהייתי עוסק בתורה הנמשלה למים זכיתי להתברך בטל וכו' והוא דכתב מהרימ"ט שהתורה נתנה במתנה שלא יוכלו מלאכי השרת לעכב בדין עני המהפך בחררה דכתב ר"ת דבמציאה והפקר ליכא משום עני המהפך. ועפ"ז אפשר לפרש מאמר הנז' דהנה יקשה מאחר דעשו היה מהפך ליטול הברכות ה"ל עני המהפך ואיך הותר ליעקב אע"ה לקחתם דלדעת רש"י עני המהפך איכא אף במציאה והפקר. אמנם יעקב הכריע דהלכה כר"ת דבמציאה ליכא עני המהפך והראיה מהתורה דאף דמלאכי עליון עיניהם ישיתו בחמדה גנוזה ונקראים כמהפכי בה הוא עסק בתורה וסימן לזרעו שיותן להם התורה וא"כ נשמע דבמציאה ליכא משום עני המהפך דה' הסכים על ידו שיעסוק בתורה וגם עתיד ליתנה לזרעו וז"ש ע"י שעסקתי בתורה משם זכיתי לברכות שהתורה נמשלה למים כמציאה וכהפקר דהמים הם הפקר וליכא דין עני המהפך בתורה שנמשלה כמים שהם הפקר וא"כ גם בברכו' לא שייך דין עני המהפך ודוק:

ב ויש לחקור במה שהוצרך יצחק לצוות שיביאו לו ציד לברך כמ"ש ועתה שא נא כליך וכו' בעבור תברכך נפשי וכו' ומוכח דהברכות תלויות בציד. וכן רבקה אמרה הנה שמעתי את אביך וכו' הביאה לי ציד ועשה לי מטעמי' ואוכלה ואברככה וכו' לך נא אל הצאן וקח וכו' וכן יעקב אמר ואוכלה מצידי בעבור תברכני נפשך וכו' דמכל זה מורה ובא דהציד ואכילת יצחק מוכרחת לברכות ואנחנו לא נדע מה ענין האכילה אצל ברכות. ועוד יש לדקדק איזה דקדוקי' מורגשי' כאשר ירדוף הקור"א:

ג ויראה בהקדים מ"ש הרמב"ם פי"א דמכירה דמחייב עצמו בדבר שאינו קצוב אינו חייב וכתבו האחרונים דאם נתחייב לבנו בדבר שאינו קצוב גם לדעת הרמב"ם מתחייב וסמוכות שלהם ממ"ש בש"ס בבתרא על משנת ילדה אשתי זכר יטול מאתים דהמזכה לעובר לא קנה ואם תאמר משנתנו דעתו של אדם קרובה אצל בנו וה"ה במתחייב לבנו בדבר שאינו קצוב דאע"ג דבעלמ' לא סמכה דעתיה כשהוא לבנו דעתו קרובה והוי חיוב. אמנם יש לחלק דאם יש לו שני בנים ומתחייב לאחד בדבר שאינו קצוב ומזה יצא הפסד לבן השני דלדעת הרמב"ם גם בזה לא קנה דמאי אמרת דעתו של אדם קרובה אצל בנו. הרי גם אחר הוא בנו ודעתו קרובה אליו נמי דלית תחומין במעיא וא"כ יש לדון בזה ככללין דאין אדם מתחייב בדבר שאינו קצוב. אמנם כתבו הרב פ"מ ח"ב סוף סי' ל'

והרב בני שמואל סי' ל' דע"כ לא סבר הרמב"ם דאינו מתחייב בדבר שאינו קצוב אלא במתחייב בלא כסף ובלא מחיר אבל אם נתן לו דבר מה כדי שיתחייב בחיוב הזה אף בדשא"ק חל החיוב ועמ"ש הרב מש"ל לשם פי"א דמכירה והרב בית דוד ח"מ סימן י"ג דף ח"י ע"א:

ד והשתא יצחק אע"ה רצה לברך הברכות שהם דבר שאינו קצוב דלדעת הרמב"ם ורבותינו אין אדם מתחייב בדשא"ק וה"ה נימא דלא יחולו הברכות דהוו דשא"ק. ומצד שהוא בנו הכא לא מהני שהוא לחובת אחיו וליכא למימר דעתו של אדם קרובה אצל בנו כדאמרן ומחמת זה בחר יצחק אע"ה שיצוד ציד בעבור לקבל הברכות ובזה אף שהם דשא"ק חלים כדעת מהרש"א והרב פני משה וז"ש בני וכו' ועתה שא נא כליך וכו' כלומר שאף בהיותך בני אינו מועיל לחול הברכות בדשא"ק כיון דאיכא אחיך וזהו לחובתו לכן שא נא כליך וכו' ואוכלה ואברככה וכו' דכל שקבלתי הנאה כאן לפני הדיבר הברכות אין כאן ספק דהגם דהוו דשא"ק יחולו על ראשך. וז"ש רבקה הנה שמעתי את אביך כלומר שמעתי והבנתי דאף שהוא אב וכל לגבי אבא ליכא דשא"ק מ"מ הכא לא מהני ולכן ציוה לו ועתה שא נא כליך וכו' כי בזה דמטי ליה הנאה בשביל הברכות יחולו עליו:

ה וזהו שאמרה הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר וכו' כלומר מסיבה שהוא אביך גם כן מדבר אל עשו אחיך לא הספיק טעם דעתו של אדם קרובה אצל בנו דכיון דמטי לך פסידא הלא הוא אביך ולית תחומין במעיא ומצד זה ציוהו לצוד כשיטת מהרש"א והרב פ"מ לקבל הנאה שתחול הברכה ועתה בני שמע בקולי וכו'. וכן יעקב אע"ה אמר לו קום שבה ואוכלה מצידי בעבור תברכני נפשך כיון דאני נותן דבר מה להתברך לא יש שום פקפוק. וכששאלו מה זה מהרת השיב יעקב כי הקרה ה' אלהיך לפני רמז חילוק אחר דזהו רצון הבורא שתברכני וא"כ אין כאן שום ספק דכיון דה' מסכים לגבי דידיה כביכול אין פקפוק מטע' דשא"ק כי הוא היודע גבול ושיעור הברכות והוא קצוב כלפי שמיא:

פרק ח

א ותאמר אם כן למה זה אנכי. שמעתי במשז"ל מפני מה היו אמותינו עקרות לפי שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן של צדיקים. ואז"ל אמותנו לא היו בפתקה של חוה שלא הי"ל צער עיבור ולידה וכן כל נשים סתם צדקניות כדת מה לעשות וז"ש ויתרוצצו הבנים וכו' שהי"ל צער גדול בעיבור וזהו ותאמר א"כ שהיתי בפתקא של חוה ואיני מהצדקניו' למה זה אנכי עקרה ולמה התאויתי לילד כיון שאיני צדקת דתו ליכא למימר דהייתי עקרה מטע' שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים דהרי איני צדקת כי גדל צער

העבור יותר מנשים דעלמא ע"כ שמעתי. ואפשר לומר דשאני רבקה שהיתה גלגול חוה עצמה כמ"ש בראש דוד משם מהרח"ו וזצ"ל וא"כ לעולם שהיא צדקת והקב"ה מתאוה לתפלתה ומיהו צער העיבור יש ומשונה משאר צדקניות כיון שהיא חוה עצמה וז"ש ויאמר ה' לה שני גוים וכו' ורב יעבוד צעיר וזה היה ע"י הברכו' שיעקב אדה"ר ועשו נחש ורבקה יעצה ליעקב שהוא אדה"ר לרמות עשו הנחש וליקח הברכות כמ"ש מהרח"ו וזצ"ל שתקנה פגמה וזהו כונ' ה' שני גוים אדה"ר ונחש ובאת לתקן לאדה"ר ורב יעבוד צעיר ולהיותך חוה יש ליך צער העבור:

ב ואפשר עוד במה שיש לחקור שאמרו רז"ל דלא נזכרה מיתת רבקה בתורה דלא לימרו ליט ביזייא דהדין איינוק וק' דגם מיתת יצחק לא הי"ל להזכיר מטעם זה ותירצו במשז"ל גבי חזקיה דלא נסיב משום דחזא ברוח הקדש דהו"ל בני דלא מעלו ומשו"ה נגזר שימות וא"ל ישעיהו הנביא מאי דמפקדת איבעי לך למעבד ובהדי כבשי דרחמנא למה לך. ולכן יצחק דמצווה על פו"ר אין הבריות מרננים עליו. אבל רבקה שאינה מצווה על פו"ר לא הי"ל לינש' ע"כ שמעתי ובזה אפשר לפרש קראין ויתרוצצו הבנים בקרבה שעשו מפרכס לצאת לפתח ע"ז וזה מורה שהוא רשע גדול יותר מרשעים אחרים דשאר רשעים היצה"ר אינו שולט אלא מעת צאתם לאויר ודין אשתני לגריעותא בבטן נעקר לע"ז ותאמר אם כן שיש רשע גדול מאד במעי. למה זה אנכי נשאתי דאיני מצווה על פו"ר איכו השתא גבר נחשירכן מן המוכן. וזהו אנכי לאפוקי יצחק דהוא מצווה. ויאמר ה' לה שני גוים וכו' ואת עושה מצוה מיהא כמ"ש הר"ן ריש פ' האיש מקדש וצריכה את להפריד הסט"א וזהו ממעייך יפרדו. ובזה אפשר פ' והייתי אני ובני שלמה חטאי' אני ובני דייקא למעוטי אתה שאתה מצווה על פו"ר:

ג ולחקירתנו דלמה ברבקה יאמרו ליט ביזייא וכו' ולא יאמרו ליצחק שום קללה הטעם פשוט דרוב הבנים דומים לאחי האם וזה משום דהאם דעתה קרובה עם אחיה ועשו נדמה ללבן ויאמרו העולם דרבקה גרמה ח"ו. או יאמרו דאם רבקה היתה צדקת בצירוף צדקת יצחק לא היה יוצא עשו רשע (וכמ"ש לו ישעיה הנביא לחזקיה זכותא דידי ודידך מהניא) [וכמ"ש חזקיה לישעיה הנביא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי בנין דמעלו וכמ"ש פ"ק דברכות דף י"ד] ולכך יקללו את רבקה דהיא גרמא שלא היתה צדקת כיצחק. אבל יצחק כ"ע ידעי שהיה עולה תמימה:

פרק ט

ויקרא שמה רחובות. אפשר טעם שקרא לבאר הזה רחובות בלשון רבים לרמוז כי גם עשק ושטנה נתיבשו והחזירום לו כמ"ש בתרגום המיוחס ליונתן והוא הטעם שלא רבו

על זאת וז"ש ויקרא שמה רחובות לשון רבים כי גם הבארות הקודמים החזירום ויאמר כי עתה נתגלה שהרחיב ה' לנו בשבילנו וגם לשעבר היה בעבורינו ודוק:

פרק י

ואבימלך הלך אליו מגרר וכו' ויאמר ראה ראינו וכו'. יש לדקדק תיבת מגרר יתירה וגם כפל ראה ראינו וכבר רז"ל פירשו ואפשר במ"ש בתרגום המיוחס ליונתן דבגרר נתיבשו הבורות והאילנות לא עשו פירות וגם אמרו רז"ל שבאו לסטים עליו. ובתחילה סברו שהשפע היה בעבורם ויצחק נהנה משפעם ולז"א לך מעמנו כי עצמת ממנו פי' מסיבת השפע הבא לנו ועתה הבינו שהשפע היה בא ליצחק והם נהני' ממנו ועד הן ב"א דכשהלך יבשה הארץ. וזהו שאמר ואבימלך הלך אליו מסיבת גרר כלומר מעוצר רעה ויגון הבאה אל גרר דלקתה העיר בחוסר כל ועל כן הלך אליו מגרר מחמת גרר שנהפכה לרעה ויאמר ראה ראינו שתי ראיות ראינו הרעה הבאה אלינו וראינו דלא פסקה טובה ממך ומעת שיצאת מאתנו חסרנו טובה וכל זה מורה כי ה' עמך והשפע היה בשבילך ולכן עתה באנו לומר תהי נא אלה וכו':

פרק יא

ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד. אז"ל שראה גהינם פתוחה תחתיו ואפשר לרמוז כי תיבות אלו בגימטריא ראה גהינם פתוחה עם הכולל. וטעם לדבר שראה גהינם פתוחה תחתיו הרב מופת הדור מהרח"א ז"ל בס' אש דת פירש ענין נאה בשם הרב מ"ד ז"ל והבאתיו לקמן פ' ויגש ע"ש:

פרק יב

השבעה לי כיום וכו'. יש לחקור מאחר דיעקב אע"ה ידע דעשו עע"ז ובה שעתא כפר בעה"ב ות"ה וכו' איך השביעו ובמה בטח בשבועתו. ונראה דכיון דהוא שבועה להבא אין לחוש כל כך והאיכא רבואתא דסברי דהעובר על שבועה דלהבא אינו נפסל כמבואר בח"מ סי' ל"ד. ותו דבטח דהוא וזרעו יעשו שיקיימוה בעל כרחו. ותו מפני יצחק אע"ה אם ידע הדבר יצוה לעשו בתוקף גדול שישמור הדבר. וגם כל העולם כה יאמרו לעשו לשמור שבועתו:

פרק יג

א לשון רש"י. לו ולא לה לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה. כל העולם היו תמהי"ם אהאי סיפא לפיכך לו ולא לה דהוא יתר לגמרי וביות' יקשה על רש"י מאור הגולה שהיה מדקדק בדבריו ביותר אפילו באות אחד כמפורסם. ואפשר לומר דתיבת לו יותרת היא לגמרי בכתוב דלא הוזכרה תפלת רבקה בפירוש בכתוב ומאחר דלא הוזכר תפלתה אלא תפלת יצחק תיסגי שיאמר ויעתר ה'

ותהר אלא מוכרח דלו אתא לאפוקי לה וז"ש בתחילה לו ולא לה דזה מוכרח מהכתוב ובא לשלול ס"ד דנימא דאדרבא כיון דלא הוזכרה תפלת רבקה תיבת לו לאו למעוטי רבקה אלא ליפוי הלשון נאמר ויעתר לו ה' לזה בא רש"י לאפוקי זה דאין האמת כך דאין לנו לתלות בתורה תיבה יתירה משום יפוי הלשון ובודאי דבא לומר לו ולא לה. אמנם השתא יש שני פירושים או דבא הכתוב לומר דתפלת רבקה אינה ראויה כלל ואין סופה להשמע. או לו ולא לה מפני איזה סיבה אבל לעולם דתפלתה ראויה להתקבל בשמים. ויש להכריע הפירוש האחרון מדלא הזכיר הכתוב תפלתה בפירוש דאי ס"ד שאין תפלתה ראויה להתקבל הו"ל להזכיר תפלתה בהדיא ולומר ויעתר לו. ומדחזינן שהכתוב לא הזכיר תפלתה בהדיא ש"מ דחס לכבודה והוברר דפירוש לו ולא לה לאיזה סיבה אבל תפלתה ראויה להתקבל וזה שיעו' דברי רש"י לו ולא לה דאין לומר ליפוי הלשון אלא אתא למעט תפלתה ויקשה דהו"ל לכתוב בפירוש תפלתה ולימא לו ולא לה דאינה ראויה להתקבל. לז"א לפי שאינו דומה וכו' לפיכך כלו' אין הפירוש לו ולא לה שאין תפלתה ראויה להתקבל אלא הכא מפני סיבה לפי שאינו דומה וכו' מש"ה כתב לו ולא לה אבל תפלתה ראויה להתקבל ומ"ה לכבודה לא הזכיר תפלתה בפי' דודאי היא ראויה להתקבל אף שהיא בת רשע כדכתיב ברחל בת לבן וישמע אליה אלהים. ובהא א"ש תיבת לפי שכתב רש"י דהול"ל לו ולא לה שאינו דומה וכו' אלא דמאמר לו ולא לה סובל שני פירושים לז"א לפי שאינו דומה וכו' לפיכך וכו' לאפוקי פירוש אחר דלו ולא לה היינו שאינה ראויה תפלתה כלל דיקשה ע"ז דהו"ל להזכיר תפלתה:

ב ועוד אפשר לו' על דרך משז"ל כל התולה בזכותו תולין לו בזכות אחרים ומשמע אף דזכותו נמי גרם וגם כאן רצה לומר רש"י דנעתר גם לה רק דתלו ביצחק וז"ש לפי שאינו דומה תפלת צדיק וכו' דהצדיק ן' צדיק תולה בזכות אביו ותולין לו בזכו' עצמו וצדיק בן רשע תולה בזכותו ותולין לו בזכות אחרים ולעולם דזכותו גרם גם כן לפיכך לו ולא לה אבל ודאי זכותה גם כן גרם ודוק היטב. ובפסוק אפשר לו' ויעתר לו ולא לה ולא תימא שהוא מצד חסרון שיש ברבקה רק כי גלוי וידוע לפניו ויתרוצצו וכו' וגדל צערה ותתחרט מהעיבור ומתפלתה ולכן אם לא היה זכות יצחק לא היתה מקובלת תפלתה כי גלוי וידוע לפניו שתתחרט מהתפלה וק"ל:

פרק יד

א **מדוע באתם אלי ואתם שנאתם וכו'**. יש מי שדקדק דצריך לחלוק כבוד למלכות כאשר עשה משה רבינו לפרעה ואליהו זכור לטוב לאחאב ומדוע יצחק אבינו ע"ה לא חלק כבוד לאבימלך ובמקו' לשאול לו לש' פתח ואמר מדוע שנאתם וכו'. ועוד יש להבין

דכבר אברהם אבינו נשבע ולמה זה עתה אמר תהי נא אלה בינותנו. ותו מ"ש דגבי אברהם נקט שבועה וגבי יצחק אלה. ועוד דשם אמר אם תשקור לי ולניני ולנכדי וכאן אמר תהי נא אלה בינותנו ותו לא. ועוד להבין מאי דכתיב ויקרא אותה שבעה דלא מצינו אלא ג' בארות עשק שטנה רחובות וזו רביעית ואמאי קראה שבעה. ועוד על כן שם העיר באר שבע הלא כבר פ' וירא כתיב על כן שם העיר באר שבע כי שם נשבעו שניה' וכבר שם העיר כך מימי אברהם אבינו ע"ה ומה הוסיף עתה ועוד הכא כתיב עד היום הזה משא"כ התם:

ב ויראה לפרש ולישב הכל ונקדי' דהרב ברכת אברהם פירש אנכי אשבע שהכונה אני לבדי שאין השבועה חלה על דורות הבאים. ואנכי איש צעיר בספרי הקטן ראש דוד פ' ראה הקשיתי דהוא הפך מהש"ס בסוטה דף יו"ד דאתמר התם הוחלה שבועתו של אבימלך דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי והכי נמי אמרו בחולין דף ס' ע"ב מדאשבעיה אבימלך לאברהם אם תשקור לי ולניני ולנכדי אמר הקב"ה ליתו כפתורים לפקו מעוים וכו' ע"ש. ועתה אמרתי לישב דרך הרב הנז' וכל הכתובים לפי דרכנו בס"ד. ואומר דכונת אברהם אע"ה באומרו אנכי אשבע היינו כמ"ש הרב הנז' דאין שבועה חלה על דורות הבאים אלא לו לבדו מועלת השבועה. ואפשר דמשום הכי קרא שם העיר באר שבע לומר דהיתה שבועה לבד דאינו חל על דורות הבאים (וזהו שיטה אחרת הפך ממה שפירשנו בעניותנו בראש דוד שם פ' ראה ע"ש) והנה עתה יש להסתפק אם חלה שבועת אברהם אע"ה על יצחק שכבר נולד. או שמא אברהם אע"ה להיותו מלך חל על דורות הבאים. וע"כ הוכרח יצחק אע"ה לומר לאבימלך מדוע באתם ואתם שנאתם וכו' להורות דהוחלה שבועתו של אברהם אע"ה דהם פרצו גדר. ויען אבימלך תהי נא אלה דאלה חלה על דורות הבאים. ולגדולת אברהם שהיה מלך אדיר קדוש אלהים ומפורסם בכל העולם לא היה לו פנים לומר לאברהם תהי נא אלה. ועל כל פנים שבועת אברהם אע"ה נתבטלה ומחדש היתה אלה שחלה על דורות הבאים ומשו"ה לא הוצרך לומר אם תשקור לי ולניני ולנכדי בפירוש כיון דכל עצמו לא בקש אלה אלא בשביל זה. ומ"ש ויקרא אותה שבעה היינו משום דמלבד בארות שלו כתיב וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ולעיל כתוב וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו וכו' ואין כל פחות משלשה כמ"ש מהרא"נח א"כ ג' של אברה' וד' משלו הם ז' וזהו שאמר ויקרא אותה שבעה. והנה שם העיר באר שבע מטעם כי שם נשבעו עתה חלף הלך דהם פרצו גדר והוחלה שבועה. לכן עתה קרא אותה שנית באר שבע מטעם אחר דהבאר שביעי לבארות וזה טעם קיים לעד ולכן כתיב הכא עד היום הזה דעתה טעם זה שריר

וקיים ולא כתיב למעלה כי הטעם ההוא יתבטל תכף דאבימלך יפרוץ גדר. ובהכי ניחא דהוצרך לעשות ברית חדש ויצחק נתן להם חצי מתג הסוס לסימן כמ"ש בתרגום המיוחס ליב"ע וכן אמרו בפרקי ר"א. וזש"ה גבי דוד הע"ה ויקח את מתג האמה מיד פלשתי' שלקח מתג הסוס שנתן להם יצחק אע"ה כמ"ש פר"א הובא בילקוט שמואל. ומשמע קצת דלא חשו כי אם לברית יצחק אף שיש לדחות. ומ"ש בסוטה הוחלה שבועתו של אבימלך דכתיב אם תשקור וכו' וכיוצא אמרו בחולין לאו דוקא דההיא דאאע"ה הוחלה תכף וגם לא נשבע אברה' אלא בעדו אמנם מאחר שיצחק נשבע שבועת האלה נקט קרא דאמר אבימלך לאברהם אע"ה שעל דעת כן השביע ליצחק אע"ה ומשום שאינו מפורש כל כך בדברי אבימלך ליצחק נקט דברי אבימלך הראשונים והכל מתוקן בס"ד:

פרק טו

עקב אשר שמע אברהם. אפשר לרמוז דס"ת מערב שהיה מערב ערובי תבשילין כמשז"ל מדרש שוחר טוב על פסוק זה ע"ש בראשו. עוד אפשר דרמז ששמר עשרת הדברות שבהם עק"ב תיבות כמ"ש פענח רזא פ' עקב. וזה רמז עקב כלומר עשרת הדברות אשר שמע אברהם בקול"י כי פי ה' דיבר עשרת הדברות אל כל ישראל:

פרק טז

ויעתר יצחק לה'. ר"ת וס"ת גי' קרבן עם הכולל שם רמז שהקריב קרבן כמ"ש בזהר דף קל"ז ע"א דקריב קרבנא וצלי עלה ע"ש:

פרק יז

והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי וכו'. אפשר לרמוז דהנה יעקב עיקר שמו עקב על שם וידו אוחזת בעקב עשו. ועשו עיקר שמו עשוי ויעקב לקח ממנו היו"ד שהוא רמז לעה"ב ונקרא יעקב כמ"ש הרב כלי יקר בסדר היום. וז"ש והרביתי את זרעך וכו' ונתתי לזרעך וכו' והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב כלומר זרעך הוא עקב שהוא יעקב שעיקר שמו עקב ואמר לו ברמז שלא יבין יצחק כדי שיטול הברכות יעקב מדעת השכינה לבד כמשז"ל ורמז לו ג"כ שיעקב היה סיבה שישמור אברהם התורה כמשז"ל יעקב אשר פדה את אברהם שבזכות יעקב ניצול אברהם מאור כשדים ואם לאו היה נשרף וז"ש עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור וכו' כלומר עקב שהוא זרעך זהו הגורם אשר שמע אברהם וכו' דאי לאו היה נשרף ומזה תבין מי זרעך האמיתי. ואחר הברכות למפרע ידע בדבר ה' מה רמז לו:

פרק יח

ויעקב איש תם יושב אהלים. אפשר במשז"ל דלא ילמד אדם את בתו תורה שכיון שנכנסה תורה בלבו של אדם נכנס ערמומיו' וזהו שבח יעקב אע"ה דהיה תם בהיותו

יושב אהלי' וכתיב אני חכמה שכנתי ערמה ועם כל זה היה תם. א"נ במ"ש המפרשים דאף דה' גזר דיהיה תם עם כל זה אם יעסוק בתורה ישיג מאד ותתקיים גזרתו יתברך במילי דעלמא. ותם זה יבין בתורה יותר מכמה חריפים וז"ש ויעקב איש תם כלומר דכך גזר ה' שיהיה תם אמנם עם כל זה יושב אהלים הרבה גבולו בתורה דלענין תורה ויראת שמים הוא תלוי ביד האדם ובחירתו ותתקיים הגזרה במילי דעלמא:

פרק יט

ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר לנו המי' ויקרא שם הבאר עשק וכו'. הרמב"ן זצ"ל פירש דאלו הבארות רמז לשתי בתי מקדשות וחרבנן ובית ג' שיבנה במהרה בימינו אמן. ואפשר להרחיב קצת. ויריבו רועי גרר הם סיעת הסט"א שהם גוררי' האדם לעבירה ומשם יגוררוהו לבאר שחת. עם רועי יצחק הם מליצי יושר על ישראל ונקראו כך על שם שישראל אוכלים מעקידת יצחק תמיד כמשז"ל ע"פ ויקח את המאכלת. וגם בזכות יצחק יצאנו ממצרים כמשז"ל והבאתיו בס' הקטן ראש דוד פ' שלח. וגם לעתיד בזכות יצחק אנו נצולים כמ"ש בשבת פ' ר' עקיבא ע"ש הנה כי כן שפיר נאה לכנות למליצי ישראל רועי יצחק שהם עושים כמעשה יצחק להליץ על ישראל תדיר ולהצילם. אמנם בעון ישראל גבר אויב וגדלה קטיגוריא ויאמרו רועי גרר סיעת הסט"א לנו המים כלומר כל החסד נהפך לדין בעונות ישראל וזהו לנו גימט' אלהים המים רומז לחסד. שהחסדים נהפכו לדין. ויקרא שם הבאר עש"ק רמז לעשו ות' איש עמו וזהו עש"ק ע' עשו ש"ק גי' ת' והם ת' איש דעשו הסט"א וגונדא דיליה כי התעשקו עמו כלומר דהעון גרם שעשקו כבר התור' והמצות אשר עשו ולזה גם הבאר הוא הבה"מ ראשון שלט עשו ות' איש כלומר סט"א וכת שלה ונקרא עש"ק ובמקום אחר כתבתי על דרך זה בהקדמ' חלום נורא שחלם שנת שפ"ה הרב ר' אברהם אב"ד דק"ק בריסק דליטא בטעם אמירת קק"ק שכונת קדוש להפריד ת' דעשו ויש דו ביניהם שהוא היחוד וזהו קדוש דו בתוך קש וגמרו העונות ונחרב וכו' ע"ש ולכן נקרא עשק כי הן בעון נתחברו ש"ק ת' דעשו שהיו נפרדים עם ע' דעשו ועוד הארכתי ברמז כל הפסוקים קצת בסגנון אחר ועניני' אחרים בס"ד. ויחפרו באר אחרת הוא הבית שני ויקרא שמה שטנה שמה לשון שממה שטנה אותיות השטן כי שלט שטן ונחרב והיה סיבה כי הם עשו שישרה השטן ברוב המחלוקות ושנאת חנם ולכן נחרב. ויעתק משם דכשיבא הגואל במהרה בימינו יסתלק השטן ממקום הקדש וזה על ידי ששלום על ישראל והיו לאחדים וז"ש ויחפר באר אחרת לשון יחיד כי כל ישראל כאיש א' ויקרא שמה הקב"ה רחובות שהתשועה על ידו יתברך כי עתה הרחיב ה' והבית בהבנותו מעשה ידי יוצר וישראל ישובו בתשובה כמשז"ל וז"ש ויאמר כי עת"ה רמז

לתשובה כמשז"ל אין ועתה אלא תשובה ועי"ז הרחיב ה' לנו הוא עצמו כביכול ומיתק הדין הרמוז בתיבת לנו גי' אלהים ופרינו בארץ שאין אחריה שעבוד כמשז"ל וכן ר"ת ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו גימט' עולם לרמוז שהיא תשועת עולמים כי חרבות נעשו רחובות ובא לציון גואל בב"א:

פרק כ

א **כי הקרה ה' אלהיך לפני**. אמרו במדרש רבה ר"י ור"ל חד אמר אם לקרבנך המציא לך הקב"ה שנאמר וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל למאכלך עאכ"ו וחורנ' אמר אם לזיווגך המציא לך דכתיב הקרה נא לפני היום וכתיב וירא והנה גמלים באים למאכלך עאכ"ו. המפרשים פירשו במשז"ל אין הקב"ה מביא תקלה וכו' וכתבו התוס' דהיינו דוק' במאכל וז"ש אם לקרבנך וזיווגך דאפשר דהקב"ה יביא תקלה לא באה ק"ו למאכלך דכך היא המדה דאין הקב"ה מביא תקלה וכו' והביאו בס' ידי משה מפי השמועה ובס' זרע אברהם הנדפס שם במדרש דפוס חדש מטי בה משם מהר"ן כ"ץ והוסיף דהכונה מה זה מהרת שמא מחמת המהירות לא נזהר לשחוט כראוי ובזה תירץ קושיא שמקשים דאמרו רז"ל קשה לזווגן כקי"ס ואמרו קשים מזונותיו יותר מקי"ס ואיך קאמר כ"ש למאכלך ועפ"ז ניחא דהכ"ש לענין שהקב"ה שומר הצדיק במאכל עכ"ד ומתישב יותר דרך זה עפ"י מ"ש הרב בני חיי בחידושי גיטין דף ז' מהש"ס שהקשה משם רבני ירושלם תו' לחילוק התו' דהאמרינן נדרים דף יו"ד חסידים הראשונים היו מתאוים להקריב חטאת לפי שאין הקב"ה מביא תקלה על ידיהן ואי כתו' הרי משכחת באיסורי אחריני בר מאכילה ותירץ דמדרגות יש וחסידים הראשונים אין הקב"ה מביא תקלה ע"י כלל ואח"ך בזמן התנאים לא היה להם מעלה זו רק במידי דמיזן וכו' ע"ש ונמצא דיש שני מדרגות צדיק הראשון בדורו ניצול מהכל ומדרגה אחרת יש דלא פליט אלא במה שנושא ונותן לתוך פיו וז"ש אם בקרבנך וזיווגך המציא שהיא המדרגה הראשונה שניצולים מהכל ק"ו למאכלך שהוא מדרג' השניה דאף צדיקי דעלמ' ניצולים במידי דמיכל:

ב אמנם אין דרך זה מתישב כל כך דיצחק אע"ה אמר מה זה מיהרת למצוא מוכח דעל המציאה תכף תמה ולא שחשד שלא נזהר בשחיטה ותו דיכול ליזהר ולשחוט תכף והוא דבר ניכר בחוש דשוחט מומחה מהיר וזריז וא"כ אין מתישב הדרך הנז':

ג ואפשר לומר לפי פשוטו דהכל בנוי על המהירות חד אמר לקרבנך וכו' כלומר דלא היה צריך כ"כ זהירות לקרבן שיהיה האיל סמוך ממש ואפ"ה הקרה ק"ו למאכלך שקבוע לו זמן. ואידך סבר דזה אינו ק"ו דכיון דיצחק היה עקוד ובסכנה הוזמן האיל תכף ולכן יליף מזיווגו שהקרה תכף לאליעזר וכמשז"ל ע"פ ואבא היום אל העי"ן היום יצאתי

והיום באתי ובבואה רבקה וירא והנה גמלים ולא היה צריך מהירו' לזה כלל ואפ"ה הקרה וק"ו למאכל דכתיב ואתה נותן להם את אכלם בעתו ואין הקב"ה רוצה לצער הצדיק שיעבור זמן הקבוע לאכילתו:

פרק כא

א **ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק**. אפשר לומר במשז"ל על פסוק יעקב אשר פדה את אברהם דבזכות יעקב ניצול אברהם מאור כשדים וז"ש ואלה תולדות יצחק תיבת תולדת חסר וי"ו שניה כי האחד רשע והוא עשו ובמסורת ליכא אלא חד והוא יעקב או במקרא נכלל עשו ונמצא דהכתוב מורה על יעקב אע"ה דוקא וע"י תולדת יצחק שהוא יעקב הוא אשר אברהם הוליד את יצחק שאלמלא זכות יעקב אע"ה היה נשרף אברה' ולא היה מוליד את יצחק:

ב א"נ מה כתיב למעלה על פני כל אחיו נפל וקאי על ישמעאל שהם סיגי הדין שנבררו מאברהם אע"ה ועל כן כתיב ביה נפל דלית לזרע ישמעאל חולקא בעה"ב וסמיך ואלה תולדות יצחק בן אברהם לומר דכשם דישמעאל יצא מאברהם גם מיצחק יצא עשו ולכן תולדת חסר וי"ו הרומז לחיים וכן עשו אין לו עה"ב שהם החיים הנצחיים:

פרק כב

ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך לדרוש את ה' וכו'. אפשר לפרש שהיתה נביאה וידעה דעשו יצער ליעקב ולכן אמרה למה זה אנכי רומז לתורה שנתן ה' לזרע יעקב שתחילת עשרת הדברות אנכי ה' אלהיך ואיך עשו יצער ליעקב מכיון שיקבל אנכי ה' אלהיך וכל התורה ומאי אהניא קבל' התורה דכתיב חרות על הלוחו' חירות משעבוד מלכיו' ותלך לדרוש את ה' רמז לאת ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וכתב הרא"ש בתשו' כלל ט"ו סי' ז' דאח גדול חייב לכבד לאחיו הקטן שהוא ת"ח ואם אינו נושא פנים לתורה אינו עושה מעשה עמך ואין הקטן חייב לכבדו. ויאמר ה' לה שני גוים וכו' ורב יעבוד צעיר משום שהצעיר ת"ח. אך כל השליטה של עשו מסיבת דמרפין ידיהם מת"ת וכמ"ש בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו:

פרק כג

ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמי' וכו'. שמעתי מהאלוף כמהר"ר יחיאל הלל נר"ו מחבר המצודות שדקדק דעשו בתוקף צערו מה היה לו ישא משלו הוא יליץ מליצות הכי קרא שמו יעקב וכו' ועל זה נאמר ושר בשירים על לב רע וניחא ליה דיעקב אמר ליצחק אנכי עשו בכורך וכונתו אנכי אנא מאן דאנא. ועשו הוא בכורך. וז"ש לו יצחק בא אחיך במרמה ויקח ברכתך שאמר לי אנכי עשו בכורך וכונתו אנכי. ועשו הוא בכורך וזהו החכמה שעשה. ועל זה אמר עשו הכי קרא שמו יעקב וכו' את בכורתי

לקח ונמצא שהוא הבכור. וא"כ מזה תראה שהוא שקרן ממ"נ אם כונתו כפשטן של דברים שרצה לומר באומרו אנכי עשו בכורך שהוא המדבר הוא עשו זה שקר שהוא יעקב ואם כונתו אנכי ואח"כ אמר עשו הוא בכורך גם זה שקר כי את בכורתי לקח ונמצא שהוא הבכור עד כאן דבריו נר"ו. ולי יראה במ"ש המפרשי' דעשו שמו עשוי ויעקב שמו עקב רק דנטל יוד מסוף עשוי שהיוד רמז לעה"ב וניתנה על עקב ונעשה יעקב וכמשז"ל וידוע מ"ש בזהר דברכות יצחק ליעקב היו לעה"ז ולעה"ב וז"ש הכי קרא שמו יעקב שלקח יוד מעשוי לומר שהוא רוצה העה"ב ומטעם זה בכורתי לקח שהוא רמז לעה"ב כמ"ש המפרשי' והנה עתה לקח את ברכתי בעה"ז ובעה"ב. או יתכן בסגנון אחר [הכוונה דלדרך זה הוא בפשיטות בלי הקדמ' עשוי ושהברכות לעה"ז ולעוה"ב אלא דנקרא יעקב ביוד ע"ש עוה"ב והברכות לעוה"ז ופשוט] שכונת עשו לתמוה על יעקב הכי קרא שמו יעקב ביוד שרומז לעה"ב ומשו"ה את בכורתי לקח כי הבכורה אות וסימן לעה"ב. והנה עתה לקח את ברכתי שהוא העה"ז ומה יש לו בעה"ז שהוא שלי:

פרק כד

ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק. כתבנו בעניותנו בס' הקטן ראש דוד שהכוונה דבזכות אברהם באה לו נשמה דדכורא בעקידה ע"ש באורך. ויומתק בזה מ"ש בילקוט ראובני אברהם הוליד את יצחק בגימטריא בתשר"י כי בתשרי נולד יצחק וכתב זה משם הרמ"ע בע"מ ע"ש ועתה אין בידי ס' ע"מ אמנם כפי דרכנו שהכוונה אברהם הוליד פעם אחרת בזכותו את יצחק שבאה לו נשמה דדכורא בעקידה הנה מה טוב שהוא בגימטריא בתשרי שהיה העקידה בכפור ועמ"ש בס' זרע ברך ח"ג בסדר היום שנכנס במ"ש בר"ד ובמאמר הנז' ולדרכנו הנז' נאה ויאה וס' הנז' בא לידי אחר שנים רבות שנדפס ראש דוד ולא ראיתיו עד הנה:

פרק כה

ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי וכו' ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך. אפשר לרמוז במ"ש בזהר הקדוש דף קמ"ב ע"א וז"ל בשעתא דקרא ליה יצחק לעשו בריה יעקב לא הוה תמן ושכינתא אודעת לה לרבקה ורבקה אודעת ליה ליעקב עכ"ל והנה בדברי הזהר הללו הקשה לי גבר דחיל חטאין הן גביר דקרי ותני אחד מאוהבי הנחמד ודא"י דמה צורך לשכינה להודיע לרבקה מאחר שהיא היתה שומעת כמש"ה ורבקה שומעת עכ"ד והגם שיש לתרץ איזה תירוצי' הנכון נר' לי הצעיר דהזהר דקדק בכתו' דהול"ל ורבקה שמעה או ותשמע רבקה כי שומעת הוא לשון הווה ול"ד לושרה שמעת לכן פירשו' בזהר דמש"ה ורבקה שומעת קאי לשכינה דרבקה נקראת מלכו' כמ"ש מהר"ם פאפירש ז"ל בס' מאורי אור אות רי"ש ע"ש וז"ש ורבקה שומעת

לשון הוה דהשכינה כ"י שומעת תדיר והכתוב רמז דהשכינה שומעת והיא הודיעה לרבקה התחתונה והיא אמרה ליעקב. ואפשר שז"ש ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר וכו' דתיבת לאמר לא שייכא. וע"פ הזהר מדוקדק דרבקה אמרה אל יעקב בא אלי אמירה הנה שמעתי כלומר דהשכינה אמרה לה הנה שמעתי. ועתה בני שמע בקולי לאשר אנ"י שהיא השכינה כנודע מצוה אותך שהודיעה לי הענין שאומר לך שאתה תעשה ודוק. שוב ראיתי להרמ"ז בס' יודעי בינה שפירש לאשר אני פי' השכינה מצוה אותך כדאמרן עלץ לבי ושוב ראיתי מה שכתב מז"ה בזהרי חמה ע"ש ודוק היטב:

פרק כו

א **ורבקה אוהבת את יעקב**. אמרו רז"ל בב"ר כל מה ששומעת קולו מוספת לו אהבה. ואפשר לפרש בהקדמת חכמי המדע כי רבקה היתה גלגול חוה ויעקב גלגול אדה"ר וחוה פגמה כל האברים וגם הקנה שאינו נהנה במאכל ואינו אלא להוציא קול פגמה במה שאמרה לאדם לאכול מעץ הדעת כמש"ה כי שמעת לקול אשתך. אך אדה"ר לא פגם בקנה כי הקנה אינו נהנה ממאכל והוא לא דיבר לעת האוכל. ויעקב אע"ה נשמתו היתה תלויה בקנה אדה"ר ולכן יעקב אבינו לא מת. וכל הקדמות האלו אני בעניי הבאתים בקונטריסי באורך. ולכן רבקה ברוח הקדש ידעה כל זה ולכך כששומעת קולו אתיא זכירה שהוא מקנה אדה"ר המוציא קול ולא נפגם ולכן לא יתן לעולם מו"ת לצדיק וחי לכך היתה מוספת לו אהבה:

ב ועוד אפשר לרמוז דרבקה רומז' לשכינה כמ"ש בסמוך והיא בחינת דיבור ויעקב בחי' ת"ת בסוד אמת ליעקב ות"ת בחינת קול ולכן כששומעת קולו מתרפקת על דודה ומוספת לו אהבה דדיבור בעי קול וא"ש ההי"ב:

פרק כז

א ב"ר **ואוכל מכל וכו'**. **א"ר ברכיה כיון שהזכיר בשר מיד בכה אמר אני קערה של עדשים האכילני נטל בכורתי אתה שהאכילך בשר על אכ**"ו. צריך להבין מה כל החרדה כשהזכיר בשר הצר לו. ואפשר במשז"ל שיעקב ועשיו חלקו העולמו' ועשו נטל העה"ז ויעקב נטל העה"ב ואין לו בעה"ז אלא לקיום הנפש לחם צר ומים לחץ. ולכן כשהזכיר בשר צער כותש היה בו דבשר הוא לעשירים כמ"ש בחולין פ' כסוי הדם ולזה נצטער דמאין לו בשר לתת וגזל הוא בידו ובא ולקח הברכות במה שגזל ממנו:

ב ועוד אפשר לרמוז במ"ש רבינו האר"י זצ"ל בנותן טעם למ"ש רז"ל עם הארץ אסור לאכול בשר דצריך כח גדול לברר ולהעלות מחי למדבר שהוא ריוח גדול ולכך צריך שיהיה האוכל ת"ח ירא ה' ובכח תורתו ומצותיו השג ישיג והצל יציל וכמו רגע זה מעלה ניצוצי קדושה מחי למדבר. ועשו חכם להרע ידע דבאכילת בשר שהאכיל ליצחק אע"ה

יצחק אע"ה בכח קדושתו הרויח ריוח גדול. לכן בשומעו בשר עינוהי מטייפי מעלה המדומע. ואמר אני כלומר שאינו חשוב והאכילו עדשים שהוא צומח נטל הברכות. אתה קדוש עצום ורב שהאכילך בשר עאכ"ו:

ג ויתכן עוד לומר במשז"ל שני גדיי עזים א' לקרבן פסח וא' לחגיגה ובזה פירשו המפ' בא אחיך במרמה ואז"ל בחכמת תורתו שהכונה שהאכילו קרבן פסח שהדין הוא אין מפטירין אחר הפסח ולא יוכל לאכול מציד עשו וז"ש בחכמ' תורתו ויקח את ברכתך שעתה לא אוכל לאכול משלך עכ"ד. וזה אפשר דעשו הרשע גם הוא ידע דין הק"פ וכיון שהזכיר בשר הרגיש שהאכילו ק"פ ולא יוכל עתה לאכול מצידו ולזה בכה ומיהו השיא הדבר ואמר אני שהאכילני עדשים להיותו עדיין בספק ואח"ך אמר לו בא אחיך במרמה בחכמת תורתו וכו' כדבר האמור:

ד והנה מפשטי הכתובים וכמה מאמרי רז"ל נראה שיעקב לא נתן לעשו אלא עדשים אמנם מצאתי בפסיקת' זוטרתא של רבינו טוביהו ז"ל על בראשית שמות כתיבת יד (שלא נדפסה אלא מויקרא ואילך) שכתב וז"ל מן האדום האדום הזה גם זהובים אדומים שאל לו עשו במכירת הבכורה כי בתבשיל לא היה נותן לו ומ"ש ויאכל וישת אחר שנתן לו ממון האכילו והשקהו עכ"ל וראה זה חדש:

פרק כח

יעקב אמר לאמו **והבאתי עלי קללה ולא ברכה**. דרש ר"ת שמו יעקוב יבא עלי קללה ולא ברכה ורבקה אמרה שהר"ת הוא יבא עלי קללתך בני. והנה יצחק אע"ה כשהתחיל לדבר ליעקב פתח הנני. ולעשו פתח מי אתה. והענין שאמרו בזהר הק' שהנחש לקח מ"ם מכל עץ הגן ואח"ך באו וי"ו תי"ו ד' פעמים ותרא ותקח ותאכל ותתן ונתחברו עם מ"ם והיתה מות מד' רוחות. ורבקה ג"כ אמרה ו"ת ד"פ ותעש אמו ותקח ותלבש ותתן ואם ח"ו פתח במ"ם נעשה מות כראשונה ולא היה תקון כלל. אבל פתח הנני אות ה שנפתח המ"ם ונעשית אות ה ובאו הברכות. אך לעשו פתח מ"ם מי אתה וזה סימן שנהפכו כל הקללות עליו, הרב החסיד הר"ן שפירא בכ"י בדרשותיו:

ויצא

פרק א

א **וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה:**

ב אמרו רבותינו זכרונם לברכה שנטמן יעקב בבית מדרשו של עבר י"ד שנים כמו שאמר בש"ס סוף פ"ק דמגילה וכ"כ רש"י סוף פ' תולדות ואפשר לרמוז דסופי תיבות יעקב מבאר שבע הוא עבר ור"ת וילך חרנה גימ' י"ד שם רמז י"ד שנה שנטמן בבית עבר קודם

שהלך לחרן. וראיתי בס' מז"ה זצ"ל זה שמו בעלי ברית אברהם (כתב יד) שמביא מדרש רבותינו זכרונם לברכה ב(כתב יד) שאליפז רדף במצות אביו עשו להרוג את יעקב ויעקב נתחנן אליו ואמר לו שיקח כל אשר לו. ויניחהו ערום ממש להראות לאביו וכן עשה ונשאר ערום כצאתו מרחם אמו והיה שם נהר ונכנס יעקב אבינו עליו השלום בנהר להתחבא שם שהיה ערום. ובעודו בנהר בא פרש א' רוכב על סוס ופשט בגדיו וירד בנהר לקרר עצמו ושבולת הנהר שטפו וחנקו ואז יעקב אבינו עליו השלום עלה ולבש בגדי חמודות של הפרש ורכב על הסוס ויירא יעקב מאד פן קרובי הנטבע יראוהו ויכירו בגדיו וסוסו ויעלילו עליו לכן הלך תכף ונטמן בבית עבר י"ד שנה זהו תורף מה שאני זוכר ממדרש הנז' שהביא מז"ה זלה"ה כי כעת אין הס' אצלי:

ג ועל פי זה אומר אני להרחיב מ"ש רבינו האר"י זצ"ל כי אבותינו הקדושים באו לתקן אדם הראשון ואברהם אבינו ע"ה תקן חטא אדם הראשון בע"ז ויצחק תקן ש"ד ויעקב תקן ג"ע ואפשר דאברהם אבינו עליו השלום קבל סקילה שריפה על ע"ז כי השליכוהו לאור כשדים ואמרו בהגדה כי מחום התנור לא היו יכולין ליקח אברה' ולהשליכו לאור כי האור היה שולט למרחוק והיו נשרפים כמה אנשים שרצו להשליכו ונזדמן השטן ויעצם בדמות יועץ אחד לעשות כלי אומנות ולהניחו שם ובמנגנין יושלך מרחוק לתוך האש ממש וכן עשו ונמצא אברהם קבל סקילה בהשלכה זו מרחוק כדכתיב סקל יסקל או ירה יירה ושריפה באור כמשפט עע"ז דחייבין סקילה וכתיב פסילי אלהיהם תשרפון באש. ויצחק אבינו עליו השלום בא לתקן שפיכות דמים ומאן דקטיל יתקטל ומסר עצמו למיתה ופשט צוארו על גבי המזבח וקבל הרג וכן יצחק גימטריא הר"ג. ויעקב אבינו עליו השלום בא לתקן ג"ע והבא על אשת איש מיתתו חנק וכן יעקב לפי מדרש הנז' היה איזה שעות בנהר שוטף מוכן לחנק בסכנה שישטפנו הנהר ויטבע כמו שאירע לפרש. וגם קבל עליו גלות ויסורין קשים ופחד לבן ועשו כמה שנים על שאר עריות ונמצא שהאבות הקדושים קבלו ד' מיתות ב"ד ויסורין שקשי' ממיתה כמו שאמר אלמלא נגדוה לחמ"ו וכו' לכפר מה שחטא אדם הראשון בע"ז ג"ע ש"ד. ואפשר לרמוז דסופי תיבות ויצא יעקב מבאר שבע הוא ארבע כי עתה נשלם תקון אדם הראשון בקבלת האבות ארבע מיתות. והשתא וילך חרנה רמז דהלך החרון אף והקטיגורים שהיו על אדם הראשון:

ד ודרך רמז לתוכחות מוסר אפשר לרמוז. כי החוטא נקרא יעקב כמשז"ל על שם עקבה ומרמה אך יצא יצא בחטאתו מעול מלכו' שמים ובכן נדחית שרש נשמתו ממקומה למעלה וזהו ויצא יעקב כי החוטא יוצא מלמעלה ומלמטה ממקום קדושה והיינו דכתיב ויצא בוי"ו לרמוז יציאה אחרת למעלה מבאר שבע כינוי לשכינה מלכות שמים היא

הבאר שב"ע וזה החוטא ברעות נפשיה לקטלא נפיק מעול השכינה. וסופי תיבות ויצא יעקב מבאר שבע הוא ארבע לרמוז שפגם בד' אותיות שמות הקדש שם בן ארבע ושם אדני ושם אהיה כי כל אחד ארבע אותיות וגם פוגם בארבע עולמות אבי"ע. ור"ת וימש כי הוא מחשיך עצה וימש חשך וילך חרנה שהלך לסט"א חרנה נוקבת חרון. אי נמי ויצא יעקב מבאר שבע שפירש מן התורה הנקראת באר שנשבע במעמד הר סיני ובבטן אמו לקיימה וזהו שבע. אז וילך חרנה כבר סדרי חרון אף היו נכונים צלמות ולו סדרים להלכד בם. ובכל זאת יש תיקון. ויפגע במקום יתפלל לה' וזהו ויפגע אין פגיעה אלא תפלה במקום לפני המקום ברוך הוא. א"נ ויפגע במקום ימסור עצמו על ק"ה וזהו ויפגע כמו לך פגע בו במקום על המקום ברוך הוא על יחודו וקדושתו וילן שם שקבל ללון בעומקה של הלכה. ומאחר שמסר עצמו על ק"ה וקבל מיתה וגם קבל ללון בעומק הלכה. יהא בטוח כי בא השמש שמש ומגן ה' צבאות כביכול רוכב שמים בעזרו ויהל אור. ויקח מאבני המקום הם חלקי התורה שבעל פה כמשז"ל ע"פ שם הבדולח ואבן השהם מקרא משנה וכו' וכל התורה כלה שמותיו של הקב"ה ויהיו נקראים אבני המקו"ם ברוך הוא. וישם מראשותיו שיראה בעיניו כאלו כל זה לתקן אשר עיות בתחילה ולא יחזיק טובה לעצמו כי הלואי יועיל לתקן את אשר פגם וזה יהיה כל מעייניו לפייס למלך על מה שעבר וזהו וישם מראשותיו. וישכב במקום ההוא. וישכב אותיות יכבוש לרמוז שעיקר התשובה באותו פרק באותו מקום באותה אשה וזהו יכבוש יצרו במקום ההוא שעבר בו:

פרק ב

א **וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃**

ב בב"ר סוף פ' תולדות בפשע שפתים מוקש רע ממרד שמרדו עשו וישמעאל בהב"ה וכן נשיו באת להם תקלה ויצא מצרה צדיק ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. אפשר בהקדים מ"ש הרב מהר"ם אלשיך בכונת המסרה ועיני לאה רכות ועיני ישראל כבדו ועיני רשעים תכלינה דיצחק אבינו עליו השלום מגיד דבריו ליעקב לא תקח אשה מבנות כנען קום לך פדנה ארם וכו' וקח לך אשה מבנות לבן אחי אמך. ועשו אשר היה מכבד מאד ליצחק אבינו עליו השלום היה צריך לשמור כל דברי אביו ליקח מבנות לבן ואם כך יעלה בלבו הורג ליעקב בדרך ולוקח לאה עכ"פ. וכבר ידע הוא מציווי אביו דכתיב וירא עשו כי בירך יצחק את יעקב ושלח אותו פדנה ארם ליקח משם אשה ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען. אך ה' יתברך עיור עיניו שלא נסתכל אלא באחת וירא עשו כי רעות בנות כנען. וזה כונת המסרה ועיני לאה רכות מעוף צוקה ושו"כ בעל בכי ואהניא צלותא וזה גרם ועיני ישראל כבדו שלא בדק בכוסו וסמך על הסימני' לבד. וגם

ע"י זכות לאה ועיני רשעים תכלינה עשו שלא הבין דברי יצחק אבינו עליו השלום. ועי"ז ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה בטח דאי לא"ה לא היה הולך לחרן כי היה הורגו ולאה לא נמלטה זהו תורף דברי הרב זלה"ה:

ג ואני ברגליו אעבורה הבה נא אבא להבין קצת מאמרין ודע כי עשו בב' אותיותיו עולה במספר שע"ט ובצירוף ישמעאל גימט' שפתים. וז"ש בפשע שפתים עשו ישמעאל מוקש רע שנתחברו ועשו לקח מחלת אחר שהרבתה לזנות אף הן רוח שר המדבר נמשך אליה והולידה אגרת ואחר זה לקחה עשו כמו שאמר המקובלים וזהו מוקש רע וזהו שאמר הכתוב על נשיו לו לאשה לו הגונה וראויה חלק סט"א על נשיו יותר מנשיו ועליהן תהיה להרע לו לאשה כמדתו לכל רוח עועים ומאת ה' היתה זאת שלא נסתכל בדברי אביו שציוהו ליעקב ליקח אשה מבנות לבן ועי"ז ויצא מצרה צדיק ויצא יעקב וילך חרנה וזוהי סיבה שהלך לחרן. דאם היה עולה בדעתו ליקח מבנו' לבן במקום לשלוח אליפז להרוג יעקב היה הולך הוא לחרן ובדרך היה הורג ליעקב אבינו עליו השלום ולוקח לאה או רחל ולא היה הולך יעקב לחרן. אך עתה שלח אליפז להרוג ליעקב ואליפז ריחם עליו ולקח כל אשר לו בעד נפשו ויחי יעקב:

ד ומתוך הדברים הנה נגע זה על פי הבא"ר מאמר ב"ר על הסדר כאן בתחילה ראש הסדר וז"ל רשב"ן פתח שיר למעלות אשא עיני אל ההרים אל ההורים למלפני ולמעבדני מאין יבא עזרי אליעזר עבד אבי אבא מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים ואני לא נזם א' ולא צמיד א' וכו' חזר ואמר מה אנא מוביד סברי מן בריי ח"ו וכו' עזרי מעם ה'. ואפשר כי כלפי אשר ידע אשר עשו האלהים עשה שיהיה סמו"י מן העין ולא השגיח לדברי אביו לקחת מבנות לבן ועי"ז לא הלך עשו לחרן ולא הרגו ושלח אליפז וכו' אמר שירה שיר למעלות אשא עיני לא כעשו אשר הלך חשכי' ועיניו בל חזו אני אשא עיני. ובפרק שירה בעצמו ציער דיליף ריקם וחזר לומר שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו:

ה אמנם אפשר לומר כי על ידי אשה יראת ה' בשתים יתחתן תורה ועבודה. ריש תור"ה כי אמרו רבותינו זכרונם לברכה שרוי בלא אשה שרוי בלא תורה כי לחמ"ו הוא לאכול לחם זו תור' כמשז"ל ובעניותנו במ"א כתבנו טעם לדבר. ועל העבודה דמאן דאיהו אדם אשר לו נש"א יקריב ואי לא לא יקריב כמו שאמר בזהר הקדוש ריש ויקרא דע"ז נענשו נדב ואביהוא. וז"ש שיר בשביל מעלות אשא לשון נשואין שיש מעלות בנשואין אשא עיני אל ההרים אל ההורים למלפני ללומדים כי בנשואין יוסיף לקח ולמעבדני העובדים עבודת ה' ומקריבין קרבנות. אך דא עקא מאין יבא עזרי זו אשה מלשון אעשה לו עזר כי עבד אבי אבא וכו' חזר ואמר לית אנא מוביד סברי מן בריי עזר"י מעם ה' עושה

שמים וארץ ועתה הוא מזווג זיווגים כמו שאמר ר' יוסי למטרונא ורמז שמים וארץ ר"ל עשירים ועניים כמו שאמר ס' חרדים על פ' האזינו השמים כלומר שהוא יתב' מזווג זיווגים לעשירים ועניים. ואפשר כי ע"י הזיווג אזכה לעושר כמשז"ל ודוק:

פרק ג

א **וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ**:

ב רבינו בעל הטורים בפרפארותיו כתב סול"ם גימט' ממון וגימט' עוני כי זה ישפיל וזה ירים. סלם גימט' סיני ואותיות למס שהראהו מעמד הר סיני ורמז לו את הגלות עכ"ד וכונת רמז הראשון דסולם גימט' ממון וגימט' עוני היינו כמשז"ל דהקב"ה עושה סולמות מוריש ומעשיר. ואפשר דיען שיעקב אבינו עליו השלום היה הולך לישא אשה בא הרמז שהכל תלוי באשה עושר או עוני כמשז"ל וכמו שפירש הרב זב"ג זה ישפיל וזה ירים כי כוס כי האשה מכונית כוס כמשז"ל לא ישתה בכוס זה וכו':

ג ובהכי ניחא לי מאמרם ז"ל [בפרשתנו ובבמדבר רבה פ"ג] דר' יוסי השיב למטרונה ששאלה לו כי הקב"ה בששת ימים ברא העולם ואחר כך מה עושה. שהוא מזווג זיווגים ויש מי שאומר שלא כך השיבה אלא שה' עושה סולמות ע"ש ולפי האמור דא ודא חדא היא ובין למר ובין למר הני בי תרי איתנהו כי הכל תלוי בזכות ומזל האשה עושר או עוני כאשר חכמים הגידו. וזהו שאמר הכתוב מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות ואז"ל בכי ושירות או עניות או עושר ונמצא דבין מ"ד שהשיב ר' יוסי מזווג זיווגים ובין מ"ש שעושה סולמות הכל הולך אל מקום אחד כדבר האמור:

ד והרמז השני כי סלם גימטריה סיני ואותיות למס היינו שאם יתעסקו בתורה שניתנה בסיני שפיר ואם יעזבו התורה גלות למס וכמש"ה על עזבם את תורתי. ואמרו בתנא דבי אליהו כי כל הצרות הבאות לכלל ופרט מישראל וב' חרבנות הכל בעון ביטול תורה שנאמר בפשע יעקב כל זאת ע"ש:

פרק ד

א **וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ**:

ב אפשר לפרש במשז"ל כי כאשר ישראל הם במדרגה התחתונה יש מקוה לישראל שיעלו כמש"ה כי שתה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו קומה עזרתה לנו. וכבר ידוע כי כל מעשה אבות הם סימן לבנים תבני' כל רמ"ז אשר יעברו ישראל. והנה יעקב אבינו עליו השלום באותו פרק היה בתכלית העוני כי אליפז לקח הכל עני היה באותה שעה כי לא הי"ל כר וכסת ויקח מאבני המקום. ואחר זה בא לחרן והתחיל לעבוד ועל ידי

זה הי"ל התקוממות והי"ל נשים ובנים ויגדל מאד. וזה סימן לבניו אנחנו זרע ישראל כי כאשר נגיע למצב שפל מאד אחר זה עלה נעלה. וז"ש הארץ אשר אתה שוכב עליה דייקא מבלי כר וכסת בתכלית העוני. זה לך האות לעלות במעלו' עד שתהיה שליט על הארץ לך אתננה ולזרעך כי מכאן ואילך חושבנא טבא שכבר הגעת לתוקף העוני. ואתה סימן לבניך והיה זרעך כעפר הארץ כלומר בבא ישראל בשפל המדרגות כעפר יש להם לשמוח וזהו והיה לשון שמחה. כי אחר זה השפלות ופרצת ימה וקדמה. וכי תימא מה טעם יהיה זרעי בכל כך שפלות כעפר ויהיו בגלות. לז"א ונברכו בך כל משפחות שיתוספו גרים ולברר כל ניצוצות הקדושה וז"ש ונברכו על דרך משז"ל על פ' והיה ברכה כבריכה זו וכו' ואחר זמן רב בא לידי ס' מנחה בלולה וראיתי שפירש קצת ממ"ש ע"ש:

פרק ה

א **וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃**

ב והנה ידוד נצב עליו. אפ' לרמוז דר"ת עניו כי העניו מרכבה לשכינה וכמו שאמר פ"ק דסוטה אני את דכא. והעניו מאריך ימים כמו שאמר הוי קבל וקיים ורמוז בסופי תיבות הנז' חי. ורש"י פירש נצב עליו לשמרו. והנה הרב זב"ג כתב דלומד מקרא מלאך שומרו ולומד תורה שבעל פה ה' שומרו ע"ש דף כ"ט ע"א. וא"כ הכא דכתיב והנה ה' נצב עליו לשומרו מוכרח דהיה לומד תורה שבעל פה דה' שומרו. ואפשר דזה טענת רבותינו זכרונם לברכה שאמרו ויקץ יעקב משנתו ממשנתו דעסק בתורה שבעל פה ודוק:

ג אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. תימה שקרא לזקנו אביו ולאביו לא קרא אב נ"ל לפי שיעקב היה בחיי אברהם שהיה עוסק בתורה ובמצות והיה מחבבו ביותר ומרוב חיבה היה קורא אותו בני לכך הקב"ה קראו אביו אבל יצחק שהיה אוהב עשו הרשע יותר ממנו לא קראו הקב"ה אביו. רבינו אפרים בפי' (כתב יד). וחוץ מן הפשוט כמה טעמי' יש בהן בנותן טעם לגודל אהבת אברהם אבינו עליו השלום לב"ר ב"ר חנ"ה וחסדא יעקב אבינו עליו השלום. שבשבילו נצול מאור כשדים כמו שאמר יעקב אשר פדה את אברהם. והיה גם הוא גלגול אדם הראשון ויתקן ג"ע ועל ידו יושלם התקון של ע"ז ש"ד ג"ע שפגם אדם הראשון. ובעבור ט"ו שנה גימטריא י"ה שלמדו יחד הוא אברהם אבינו עליו השלום וב"ן מגדו"ל יצחק אבינו עליו השלום וב"ן הים גדול יעקב אבינו עליו השלום היה יסוד עה"ז ועה"ב שנבראו בי"ה כמו שאמר בנימוקי תלמידי רבינו יהודה החסיד (כתב יד). והכל ידע אברהם אבינו עליו השלום ברוח הקדש וידע יקר תפאר"ת גדולתו בשמים ואשר דיוקנו חקוקה בכסא כבוד וכהנה וכהנה לכן חיבה יתירה נודעת

לו ליעקב אבינו עליו השלום מזקנו אברהם אבינו עליו השלום י"תר חוב"ב אמר אליו בני אתה ועל כן היה דבר ה' אליו אלהי אברהם אביך כאשר דיבר בקדשו רבינו אפרים:

ד ומן האמור יגדל נא כח לימוד רבותינו זכרונם לברכה במדרש והזכירו מור"ם י"ד סי' ר"ם על פסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק מכאן שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו. דאם יעקב אבינו עליו השלום אשר זקנו גדלה מאד חיבתו עמו וקוראו בנו ואסכים מאריה על ידיה ואמר לו אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק עם כל זה כתיב ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. על אחת כמה וכמה באדם דעלמא לגבי זקנו:

ה איברא דעל פי הדרש הנה נא לי ההדיוט טעם כעיקר דרך דרש לאשר זבח זבחים לאלקי אביו יצחק כמו שכתבתי בעניותי במקומו. ולפי זה היה ס"ד לומר דאין ללמוד כל כך שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו. אמנם דברי רבותינו זכרונם לברכה דברים המצודקים והם עיקר:

פרק ו

א **וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה־יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ:**

ב בעבור שלא קיים נדרו מתה רחל דאמרו בעון נדרים אשתו של אדם מתה והקשה אחד מהרבנים דהא אמרו וכי תדור נדר לא תאחר לשלמו וכו' עד והיה בך חטא ואמרו בך חטא ולא באשתך חטא ואמרו אם שהה אדם את נדרו ג' רגלי' מגיע לו החטא לבדו אבל אם עבר אותו ולא שלם מגיע החטא בו ובאשתו ובניו. הגהה בנימוקי רבינו ישעיא (כתב יד):

ג ועיין בחידושי הר"ן לסנהדרין על דף כ"ב ובמה שכתבתי בעניותי בס' הקטן פתח עינים שבת דף ל"ד ע"ג בס"ד:

פרק ז

א **וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקֵּל לִבְנֶה לַח־וְלוּז וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֶן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת־מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת:**

ב יש לתמוה על יעקב אבינו עליו השלום איך התחיל לרמותו עד שלא רימהו שהרי תנאי היה ביניהם לפי המזל כל שה נקוד וטלוא וכו' יהיו ליעקב והנותרות ללבן ומי הרשהו לפצל מקלות ליחמנה במקלות י"ל שכל מה שהיה עושה על פי המלאך היה עושה כדכתיב ויאמר אלי מלאך האלהים שא נא עיניך וכו' ועי"ל לכך פצל יעקב אבינו עליו השלום המקלות לפי שלבן התחיל לרמותו ולהפר התנאי שהיה ביניהם שיעקב אבינו אמר אעבור בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקוד וטלוא ולא אמר הסר משם התישים הנקודים והטלואים והעזים הנקודו' והטלואות הזקנ' שא"כ איך תלדנה הצאן נקודים אם לא תיחמנה העקודים ולבן אמר הן לו יהי כדברך מה כתיב אחריו ויסר

ביום ההוא את התישים הנקודים גם את הזקנים הסיר שלא כתנאי ולא די לו אלא וישם דרך שלשת ימים הרחיקן לגמרי שלא תוכלנה הצאן לראות עוד ולקח יעקב אבינו עליו השלום המקלות ופצל אותם להיות במקום התישים והטלואים לקיים מ"ש עם נבר תתברר. הגהה. יש לשאול למה לקח יעקב אלו הג' מיני מקלות לבנה לוז וערמון יותר משאר מינים ונ"ל לבנה על שם לבן לוז על שם ונלוזים מעגלותם ערמון ע"ש הערמומיות שהיה עושה לו כדכתיב ויחלף את משכורתי וכו' וכדי שידעו וישכילו המשכילי' כי לא על חנם עשה. נמוקי רבינו ישעיה ז"ל:

ג ואפשר לרמוז ואזהרתיה מהכא לחוטא שימהר לשוב וישען בזכות אבות אברהם יצחק וישראל וזה רמז ויקח לו יעקב שהלך דרך עוקבא יחזור בתשובה וישען בזכות אברהם יצחק ישראל שסופי תיבות מקל ובזכותם ותשובתו לבנה יתלבנו עונותיו וכל שעה לח שיחשוב שעתה הוא שב מפני שהיצה"ר לוז נלוז ומליז וצריך וערמון שיהיה ערום ביראה ויפצל בהן פצלות לבנות שבכל ערמות יגלה ליבון מעשיו לגלות האור מחשוף הלבן ע"י קבלת היסורים שיתלבנו נר"ן ביסורין וז"ש אשר על המקלות:

ד אנכי האל בית אל תימה בראשונה אמר ויאמר אליו מלאך האלהים ואחר כך אמר אנכי האל בית אל וי"ל דמות מלאך היה וכן הוא במשה וירא מלאך ה' אליו בלבת אש. רבינו ישעיה ז"ל בנמוקיו (כתב יד):

פרק ח

א וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ:

ב אמרו רבותינו זכרונם לברכה וכן הוא בתרגום יונתן שהתפלל על ע"ז ג"ע ש"ד. ואפשר לרמוז בכתוב שז"ש וידר יעקב נדר על ג"ע להצילו מהם וז"ש לאמר דדרשוהו פ' ד' מיתות לאמר זו ג"ע אם יהיה אלהים עמדי ולא אכשל בע"ז. ושמרני בדרך מש"ד שרמוז בתיבת דרך כמו שאמר בבראשית רבה. וכי תימא מה מקום לנדר ותפלה זו והלא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים לזה אמר אשר אנכי הולך כלומר כי כבר אני מעצמי הולך בדרך טובה ואיכא אתערותא דלתתא ולכן אני שואל עזר שישמרני מיצה"ר מאחר דאיכא אתערותא מלתתא אקרא אל השמים מעל ה' יגמור בעדי כמשז"ל דאלמלא הקב"ה עוזרו וכו':

ג ועוד אפשר לומר במשז"ל ע"פ ודור ואנשיו הולכים בדרך ענוה ואז"ל שהעניו מרכבה לשכינה וכמו שאמר אני את דכא וז"ש אם יהיה אלהים עמדי ושמרני וכי תימא הקשית לשאול ולומר אם יהיה אלהים עמדי שהוא דבר מופלא לז"א בדרך הזה כלומר בענוה

המכונה דרך שאני עניו בזאת אני בוטח לשאול אם יהיה אלהים עמדי כי כך היא המדה כביכול כי הוא אמר אני את דכא. ונתן לי לחם רמז שיזכני לתורה הנקראת לחם לאכול שאוכל לחדש ולכוין לאמיתה של תורה והיא אכילת הנפש ובגד ללבוש רמז לחלוקא דרבנן הנעשה מתורה ומצות שאזכה להשלים לבוש הנשמה וישיבתי עם לבן לא תגרום לי ביטול תורה ומצות:

פרק ט

א **וְנֶאֱסְפוּ־שָׁמָּה כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ:**

ב מאמר בפסיקתא זוטרתא על בראשית שמות (כתב יד) לרבינו טוביהו ז"ל והנה באר זו תורה והנה שם ג' עדרי צאן משה אהרן ומרים שבזכות' נתנו לישראל ג' מתנות טובות כי מן הבאר ההיא ישקו, אלו ישראל שקבלו התורה להגות בה יומם ולילה והאבן גדולה ע"פ הבאר אלו הקושיות שבכל ענין וענין ונאספו שמה כל העדרים אלו הת"ח וגללו את האבן מע"פ הבאר שמוציאין הקושיא ממנה ואחר כך והשקו הצאן אלו ישראל שנקראו צאן שנאמר ואתנה צאני והשיבו את האבן ע"פ הבאר שאומרים דבר בשם אומרו עכ"ל וצריך להבין דכליה קרא ברמז התורה ומה ענין ג' מתנות שזכו ע"י משה אהרן ומרים בין הדבקים. ותו ג' עדרי צאן לרמז משה אהרן ומרים לא א"ש. ותו רובצים עליה דחוזר לבאר איך יתפרש על משה אהרן ומרים שבזכותם זכו לג' מתנות:

ג ויראה פשוט דנודע משז"ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן כי צרת המזונות והמלבושים וכיוצא הן הנה היו לאבן נגף לישראל המטרידים שלא יוכלו לעסוק בתורה. וגם מי שנדבה רוחו לשאת בעול התורה ואין לו עסק אחר טרדת מחשבת אוכל נפש לו, ולביתו מונעתו להבין ולהשכיל כדחזי ולכך נתנה תורה במדבר שהיו אוכלין מן ושותים באר מים חיים וגם ענני כבוד עליהם לבל יכם שרב ושמש והיו מיושבים בלי טרדות ולבם פתוח ללמוד תורה. וז"ש וירא והנה באר שהיא התורה בשדה שנתנה מקום הפקר במדבר. וכי תימא על מה זה לא נתנה תורה בעיר גדולה נאוה כירושלם וכיוצא לז"א והנה שם שלשה הם משה אהרן ומרים שבזכותם היו מן ובאר וענני כבוד ולא היה לישראל שום טרדה. ועל ידי כן עדרי צאן שהם ישראל רובצים עליה על התורה שלא הי"ל טרדה לא בגופם ולא במאכלם ומשקם כלל ולכן נתנה שם התורה. וכפ"ז והנה שם שלשה ירמוז למשה אהרן ומרים אלו התיבות דוקא. ומ"ש עדרי צאן רובצים עליה קאי על ישראל כאמור:

פרק י

א **וַיַּגֶּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֶּד לְאָבִיהָ:**

ב רבותינו זכרונם לברכה פירשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו כשרה. ואפשר לומר במ"ש דרוב הבנים דומים לאחי האם וזה מטעם שהאשה לבה גס בה באחיה ותמיד היא חושבת בהם ובם כל מעייניה. וכפ"ז רבקה שהיתה צדקת גמורה בתכלית הטוב ודאי הסיחה דעתה ותשלך המ"ת ארצה אח לצרה וירץ לבן החוצה. וא"כ בניה אין טעם שיהיו דומים ללבן. וז"ש ויגד יעקב לרחל אין הגדה אלא דברי חכמה כי אחי אביה הוא רמאי כמותו. ולא תימא שזה מצד דרוב הבנים דומים לאחי האם וא"כ יהיה דומה לגמרי רשע כמותו אין זה כי אם דוקא לקיי' עם עקש תתפתל אך בן רבקה הוא כשרה דלא שייך ברבקה שבניה כאחרים שידמו לאחיה. ורמזה לה בזה מה שאז"ל צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה וז"ש כי אחי אביה הוא הלא מראש יצטער במרמות אביה ויבקש אופן לינצל ממנו כי תחילתן יסורין ובסוף ינצל ויהיה בן רבקה שוקטת ושלוה וכך היא המדה צדיקים סופן שלוה:

פרק יא

א **וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי:**

ב אפשר שלבן ברמאותו רמז ליעקב אבינו עליו השלום מחשבתו ויעקב איש תם יושב אהלים לא הבין רשעותו ועי"ז נשא שתיהן ואפשר שזהו רמז הכתוב הנז' ויעקב איש תם מסיבת תמותו לכן היה יושב אהלים מלשון שובו לכם לאהלכ' כלומר מצד שהיה תם הי"ל אהלים ר"ל נשים רבות כי אם היה פקח ורמאי לא היה לבן יכול לו אך מסיבת תמותו הוכרח להיות יושב אהלים רבות שנשא לאה ורחל. או אפשר שמסיבת שכבר נשלם תיקון אדם הראשון מע"ז ע"י אברהם אבינו עליו השלום ומש"ד ע"י יצחק אבינו עליו השלום ומג"ע על ידו א"כ היתה מטתו שלימה וצריך להוליד י"ב שבטים לתקן השכינה ולכן הוכרח לישא ד' נשים וז"ש ויעקב איש תם גבר שלים כמו שתרג' אנקלו' שכבר הושלם התיקון על ידו לכן היה יושב אהלים כלומר נשא נשים רבות להשלים לידת י"ב שבטים שיהיה התקון שלם:

ג נחזור לענייננו שלבן ברמאותו רמז לו שדעתו לרמותו כי אז"ל שכל העולם היו אומרים שתי בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה וכו' וזה רמז לו לבן כי מדרך ארץ רחל לעשו שהוא הקטן עתה שמכר הבכורה וזאת אינה שלך כי לאה לך יאתה. אמנם עתה שרצית רחל טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אח"ר מסט"א עשו כי גם זאת שהיא של עשו אתננה לך. אבל על הגדולה אין אומר ואין דברים שהיא שלך. ולא תימא כי הגדולה על מגן ויצאה חנם אלא שבה עמדי אין ישיבה אלא עכבה שתתעכב עוד ז' שנים ונמצא דבעומק הדברים רמז לו. וז"ש לו אחר כך לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה וכו' כלומר

הבכירה כבר היתה לך ומה שעסקנו על רחל היה דבר נוסף על הגדולה וכמו שרמזתי לך ולכן מלא שבוע זאת וכו':

ד ואפשר לומר קצת בסגנון אחר דרמז לו דהוא רוצה לתת לו לאה וכיון שנותן לאה לו שהוא קטן כי לבן אינו רוצה שיעקב יהיה הבכור ועשו הקטן דעשו מסטרא דיליה אלא הוא סובר דעשו הגדול וכיון שנותן לאה לקטן שוב אינו יכול לתת רחל לעשו שהוא הגדול ואם כן צריך ליתנה לאחר כלומר לאיניש דעלמא שאינו קרוב וז"ש טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר כלומר מאחר דלאה ודאי אני רוצה להשיא לך עתה א"כ רחל הקטנה אינה ראויה לעשו הגדול וצריך לתתה לאיש אחר שאינו קרוב ולכן טוב תתי אותה לך. והכל בשכר פעולה וז"ש שבה עמדי לשון עכבה כאמור. ומ"ש לו לא יעשה כן במקומנו וכו' כלומר לא תסבור שאני מודה שאתה בכור ולזה נתתי לך הגדולה לא כי אלא הטעם שנתתי לך הגדולה הוא מצד כי לא יעשה כן במקומנו וכו'. ועתה שלקחת הגדולה נפסלה הקטנה לעשו שהוא הגדול ולכן מלא שבוע זאת וכו'

ה ועוד יראה לומר דז"ש שבה עמדי הוא מתורת דרך ארץ שיעקב אבינו עליו השלום אמר לו אעבדך שבע שנים כעבד והוא השיב לו שבה עמדי כמוני כמוך ולא כעבד. או אפשר דגם זה ברמאות אמר ידעתי כונתך שאמרת אעבדך שבע שנים שתהיה כעבד עברי דכתיב כי טוב לו עמך לז"א שבה עמדי לא שתהיה טוב עמי רק שתשב עמי לבד. ואומרו ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה יש לדקדק באהבתו אותה יתר. ותו אדרבא מצד אהבה הי"ל למעט הזמן. ואפשר ע"ד מ"ש ביומא והוציא אותה ולא שיוציא אחרת עמה והכא בההוא פחד' הוה יתיב יעקב אבינו עליו השלום שירמ' אותו בלאה וכמשז"ל שאמרה לו רחל ולזה חשב כי אקח מועד לזמן ארוך ביני ביני יזדמן איזה זיווג ללאה וז"ש ויהיו בעיניו כימים אחד' באהבתו אותה ולא לאחרת ולכן אמר ז' שנים והיו כימים אחדים דסבר שתנשא לאה ותשאר לו רחל בלי פקפוק וזהו באהבתו אותה:

פרק יב

א **וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה־יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ:**

ב אפשר במ"ש הרב כנה"ג י"ד סי' רמ"ט משם תשובה (כתב יד) למהר"ם טריויס דמי שנוהג לעשר כספים אינו חייב להפריש מעשר ממה שצריך לפרנסתו ע"ש וכלפי זה אמר יעקב אבינו עליו השלום שהוא נודר כי מהכל יעשר אף מה שצריך למזונותיו וז"ש וכל אשר תתן לי כל דייקא ואף ממזונותי שעליהם אמרתי לחם לאכול ובגד ללבוש שהם לי כמו שפירש הרב מהר"י אשכנזי זלה"ה במ"ש תן לו משלו דהיינו מהעודף על צרכך כי כל מה שאתה צריך הוא שלך כי הוא נותן לחם לכל בשר שאתה ושלך כלומר

הצריך לצורכך שלו וכו' ולזה נדר יעקב אבינו עליו השלום וכ"ל אשר תתן ל"י. ואחר זמן רב בא לידי ס' מנחה בלולה וראיתי שכתב שכונת יעקב אבינו עליו השלום שאם יתן יותר על שאלתו יעשר ע"ש ולי ההדיוט נראה להפך כדאמרן:

ג ובאופן אחר יר' במה שידוע דאברהם אבינו עליו השלום ויצחק אבינו עליו השלום קיימו מעשר כמו שאמר הרמב"ם והראב"ד פ"ט דמלכים והשתא יקשה דמאי רבותיה דיעקב דנדר בזה והלא משום אל תטוש תורת אמך מחוייב במעשר ואפי' שלא יהיה חייב מן הדין כמשז"ל בתורת המנהגות. לא גרע זה מכל הדיוקים והסייגים שנהגו אבותיו הקדושים שהוא נהג והוסיף עליהם ואין זה מן החדש. אך רבותיה דיעקב אבינו עליו השלום משום שהיה בח"ל והמצות עיקרן בארץ ישראל כמו שאמר הרמב"ן בטעם שנשא שתי אחיות וכ"ש למנהגים. ותו דלאוסופי אתא דאלו אבות הפרישו מעשר מתבואה וריוח והוא נדר בכל אף מהבנים כמשז"ל וז"ש וכל אשר תתן כל דייקא בכל מקום עשר אעשרנו ולא להתעשר ח"ו אלא לך לשמך דוקא:

ד ועוד נראה במ"ש הרב כתנות אור בטעם יעקב אבינו עליו השלום שאמר אעבור בכל צאנך וכו' והיה לו ליקח רביע או חומש וכיוצא כפועל אלא דאמרו בבכורות דף נ"ו לוקח פטור ממעשר ומוכח מהש"ס במציעא דכל שהפועל לוקח בשכרו הוי כלקוח ולכן רצה להתחייב במעשר כמו שאמר הראשוני' מביאין פירותיה' וכו' עכ"ד וז"ש וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו אשתדל שיהיה חייב במעשר וזהו עשר ואחר כך אעשרנו לך:

ה או אפשר דאף דלקוח פטור הוא רצה להתחייב בכל וז"ש וכל אשר תתן לי עשר אף שהוא כמעושר כגון לקוח אעשרנו לך ולא אעמוד על הדין לפטור הלקוח אלא גם את הכל אני מעשר:

ו ועוד יראה שכונתו לומר דמהמעות יפריש מעשר ואחר כך קונה בהם ומעשר הלקוח ונמצא שמעשר שני פעמי' וז"ש וכל אשר תתן לי בין לקוח וכיוצא עשר אעשרנו תרי זימני שכבר עשרתי מהמעות ואחר כך עוד אעשר מהלקוח ומה שחקר הרב הנז' אמאי לא עשה יעקב אבינו עליו השלום עם לבן כפועל לשליש ולרביע וכיוצא כבר המפרשים תירצו בזה ע"ש:

פרק יג

א **וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה:**

ב יש להבין תיבת לאמר דלא שייכא כי הם היו מדברים ביניהם ואנקלוס תרגם דאמרין ואינו כמשפט תיבת לאמר בכל מקום. ואפשר שהכונה שהיו מדברים בקול רם סמוך

ליעקב כמדברי' ביניהם וכונתם לאמר ליעקב. ופירוש לקח יעקב את כל אשר לאבינו אפשר לומר דידוע מ"ש הרב האר"י זצ"ל שהעושר הוא שפע היורד מלמעלה ולכן רבי היה מכבד את העשירים שהם נשפעים שפע ברכה מן השמים עכ"ד. ובליקוטי תורה הנדפס מחדש (חלק מנוף ע"ח שסידר הר"ם פאפירס) ראיתי פ' וישלח שכתב וז"ל ויותר יעקב לבדו אמרו רבותינו זכרונם לברכה שחזר על פכים הנה נודע וכו' חביב עליהם ממונם כי להיות שנשפע מלמעלה כי אם אינו צורך לו לא היה נותן לו אותו דבר הקב"ה לכן חזר על פכים קטנים כי אם לא היה חוזר היה נר' כאלו אינו רוצה אותו וכל דבר הנשפע מלמעלה צריך להדר עליו לכן חזר להורות שחביב עליו עכ"ל. וכן ברצונו יתברך הסט"א משפעת לגוים עושר וכבוד. ואלה הם דברי לבן דמאחר שהוא ח"ל ולבן ראש הפעור במקום ודאי הוא שפע על יד סט"א. ומה לו ליעקב הקדוש מסטר' דקדושה בשפע הזה והרי זה גונב וז"ש לקח יעקב את כל אשר לאבינו דכל זה שפע הבא על יד סט"א ראוי דוקא לאביהם מקור הסט"א ראש לחולי. ומאשר לאבינו כלומר מהשפע הנשפע לאבינו עשה את כל הכבוד הזה וגנוב הוא אתו בדרך נסתר לא גנבה ממש:

ג ועוד אפשר לומר במ"ש כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין דהצדיקים אחרים נזונים בזכותם והם אין להם כלום. וז"ש לקח יעקב את כל אשר לאבינו כלומר מעת שהוא אבינו שזכה לבני' אנו בריא מזלנו כי ז"כר גימט' ברכה וכל זמן שלא נולדנו שהיו רחל ולאה אחיותנו גם אבינו עצמו לא הי"ל מזל כי נקבה גימט' נז"ק כמשז"ל. ואפי' תימא כמו שאמר לו אבינו נחשתי ויברכני ה' בגללך וזכות יעקב גרם עושרנו. מ"מ הצדיקים אחרים נזונים בזכותם ואינו מועיל להם זכותם א"כ מאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה דזכותו לא תועיל לו. ונהירנ' דזה שנים ראיתי בס' ריח שדה [אחר זמן נזדמן לידי ס' ריח השדה ויש שינוי גדול בין מ"ש ז"ל למה שישבתי הכתובים וכמדומה שמה שהבין בתשו' חוות יאיר ובזה פירש הכתובים היא הנחה שוברת כאשר יראה המעיין איברא שלשון הרב חו"י מגומגם ונראה דיש ט"ס ע"ש ודו"ק]. שפירש במ"ש בגיטין דף ל' ע"ב אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי מית חברך אשר אתעתר לא אשר וכתב הרב חוות יאיר סי' ח"ן דודאי לא שכיח כי יעשיר איש הרבה בזמן קצר אך אם סוחר במרגליות או נושא ונותן עם עשירים גדולים אפשר שיתעשר וז"ש לקח יעקב את כל אשר לאבינו דלא אפשר בזמן קצר להתעשר כל כך וכי תימא דעוסק עם עשירים גדולים אפשר שיתעשר או עוסק במרגליות והכא יעקב תרתי איתנהו ביה מתעסק בעשתרות צאן שמעשרות וגם עם לבן עשיר גדול א"כ עכ"פ

מאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה. וכעת אין הס' הנז' מצוי לראות דבריו אם הם בסגנון זה או בסגנון אחר:

ד ובזה נבא להבין מ"ש רחל ולאה הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספינו כי כל העושר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו. ודבריהם באו לסתור דברי אחיהם שאמרו לקח יעקב וכו' ולכן אמרו שאדרבא הוא גזל מעמנו כי מלבד שלא נתן נדוניא אלא מכרנו ועכב שכר פעולה ולא שגזלת או שעסקת עם עשירים ונתעשרת בזמן קצר כי זה עשרים שנה שהוא חייב לנו שכר שנה שנה ועתה אתה לא לקחת ונהנית משפעו רק כי כל העושר אשר הציל אלהים שהפרישו ממנו שהוא חוב עליו ובזה נסתרו דברי אחיהם פשטן ונסתרן שאתה לא גזלת ולא נתעשרת בזמן קצר רק חלף עבודתך בעשרים שנה ולא אתה לקחת כי האלהים הוא כביכול הפרישו מממונו שהוא חייב בזה. וכי תימא סוף סוף מעשה נסים הוא ואין נהנין ממעשה נסים כמו שאמר פ"ג דתעניו' לז"א לנו ולבנינו הוא כלומר אין נדון זה דומה למעשה נסים דאין הנעשה לו נס יכול ליהנות אלא בניו כמו שאמר המפרשים אבל הכא לנו ולבנינו הוא כי אין הנס להמציא הענין אלא להפרישו לנו דהעושר הזה היה הולך לאבינו רק האלהים עשה שיבא לנו ואינו נס כיון דאיתיה בעולם העושר וכמו שאמר המפרשים שם פ"ג דתעניות:

פרק יד

א **יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מְדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב־מִטּוֹב עַד־רָע:**

ב הראשונים ז"ל פירשו במאי דקי"ל המודר לדבר עם חבירו כותב לו כתב וז"ש יש לאל ידי לעשות עמכם רע משום כי דבר ה' אשר היה הוא השמר לך מדבר עם יעקב וכיון דרחמנא אמר מדבר יכולני להזיק על ידי כתב שאכתוב לאחר להרע עכ"ד. ואפשר בסברא אחת שיש בתשובות הרב חוות יאיר דאף דקי"ל אמירה לגוי שבות אם אמר לגוי שיאמר לגוי אחר שרי וז"ש יש לאל ידי לעשות עמכם רע אבל ה' גזר עלי שלא ארע אני ולא על ידי אחר וז"ש אמר אלי לאמר לאחרים ג"כ השמר לך מדבר וכו' וא"כ אני מוזהר שלא אעשה רע לא על ידי ולא על ידי זולתי אבל מ"מ אפשר על ידי אמירה לאמירה שאומר לאחד שיאמר לאחר להרע. ועוד יש להרחיב זה דהמצות צריך לעשות אליהם גדר כמו שצותה תורה ושמרתם את משמרתי ופירשו רבותינו זכרונם לברכה עשו משמרת למשמרתי וזהו כוונת לבן שאמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע כלומר שעל פי הדין הגמור יכול אני אך מצד שמצותו יתברך צריכה משמרת וגדר איני עושה ועל פי דרכנו שיעור דבריו הם דאם ה' לא היה רומז שלא יעשה על ידי אחר א"כ המצו' היה

שלא יזיק להם הוא עצמו ומשמרת שלא יאמר לאחר שיזיק על דרך שאז"ל אמירה לגוי שבות אבל אמירה לאמירה היה מותר כסברת מאן דשרי באמירה לאמירה לגוי ולא יש בה משום שבות. אמנם עתה שגם אמירה לאחר ציוה ה' כדמשמע מתיבת לאמר א"כ הגדר יהיה אמירה לאמירה לכן בשג' מן הדין אמירה לאמירה אינה בכלל הציווי. מ"מ אין אני עושה עמכם רע לעשות משמרת למצות ה'. ומה גם כי כשהמצוה היא בפרטות היא חמורה מאד שאין לחוטא כפרה כמו שאמרו המפרשים וז"ש אמר אל"י דמצותו עלי חובה אימתני ותקיפא כי אלי היה הדיבור. או אפשר קרוב לזה במה שכתבנו בעניותנו במקום אחר דנראה דמצות כל איש אשר ימרה את פיך יומת הנאמרת לגבי מלך. אינה אלא היכא שהמלך מצוה פה אל פה אבל לא על ידי כתב או שליח. והיינו דאמר אמר אלי ואני נצטויתי בפרטו' וחמירא סכנת' דאפי' למלך בשר ודם יש בו חיוב מיתה משא"כ אם היה על ידי שליח:

פרק טו

א **וְעַתָּה הָלוֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃**

ב אפשר במ"ש הרמב"ן דהמצות הם משפט אלהי הארץ ומשו"ה נשא יעקב אבינו עליו השלום שתי אחיות ולכן מתה רחל כשהגיע לארץ ישראל. וכתב הרב שער אפרים סי' ס"ו דאמרינן הואיל ואשתרי אשתרי היכא דכשהאיסור בעולם הותר לו עיין שם באורך וז"ש ועתה שכבר נשאת אחיות וכבר עברת על דתך בטענת שהמצות משפט אלהי הארץ וסברת הואיל ואשתרי אשתרי כיון דהאיסור היה בעול' כי נכסף נכספת לבית אביך שהם בארץ וקבלו התורה ועל כן הותר לך גם בארץ דאמרינן כיון דאשתרי אשתרי. ואומרו הלך הלך כלומר שהלך בעצה כמו שאמר הרב שרש ישי ריש רות שהליכה הוא בעצה ואתה נתיעצת להתיעץ עם בנותי והסכימו על ידך וז"ש הל"ך הלכ"ת. ומ"מ מבורר דהמצות אינם בח"ל ועם כל זה מעולם לא רצית לעבוד התרפים כשהית בח"ל אף שסברת דאינן נוהגין בח"ל. ועכשיו כי תלך לארץ ישראל ששם עיקר המצות משפט אלהי הארץ גנבת אלהי והוו תרתי דסתרן דכשהותר לך בח"ל לא פנית אל אלהים אחרי' וכשתלך לארץ ישראל אתה רוצה לעע"ז דאם לאו למה גנבת את אלהי. ואני שמעתי באומרים לי במ"ש כיון ששמעו א"ה כבד את אביך הודו למאמרות הראשונות וז"ש ועתה הלך הלכת לבית אביך לקיים כבוד אב ואם וממנה יוקח ראיה למאמר אנכי לא יהיה לך. וכשהיית אצלי שבטלת כבוד אביך והיה ס"ד דבו בפרק תעבוד ע"ז אז לא עבדת. והשתא דאתה הולך לקיים כבוד אב ואם המכריח אלהותו גנבת את אלהי:

פרק טז

א **וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃**

ב פירש"י הקישן לראשונות באמונה ופירש הרא"ם דמיתור אחרות קדריש והקשה הרב מופת הדור, מהרח"א בעץ החיים בסדר היום דף כ"ב דהא אמרינן פ"ג דיומא ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן בגדים פחותים מהראשונים. ואפשר לומר דלעולם מיתור אחרים ואחרות דריש אלא דבא להוציא הסברא ומאי דהוה ס"ד וכל חד לפי ענינו. דהכא דהסברא דמאחר דהרבה לבן לרמותו גם יעקב לא יעבדוהו כראשונה לזה בא אחרות לומר שהיו באמונה. והתם דהסברא מבחוץ דכיון דעבודה היא יעמוד בבגדיו לזה כתב רחמנ' לאפוקי הסבר' מבחוץ תיבת אחרים שיהיו פחותים מהם ודוק:

פרק יז

א **וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי:**

ב אפשר במ"ש הרב עמודיה ז' עמוד עפר יעקב סי' ט"ז משם האר"י זצ"ל דאמתלאי אשת תרח נתגלגלה בדינה והוא אותיות נידה ששכבה אמתלאי נידה עם תרח. ותקונה שישכב עמה שכם וישאב ממנה כל הזוהמא ותטהר עיין שם באורך ואמרו בתרגום יונתן כי רחל היתה מעוברת מדינה ולאה מיוסף ואתחלפו עובריא וז"ש רחל אסף אלהים את חרפתי שדינה שהיתה חרפה מתוקף הזוהמא של נידה אספה ממני ותצא דינה ובן ניתן לנו:

פרק יח

א **וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ־כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר:**

ב מסרה. ישקו העדרים ולא ישקו אותם כוס תנחומין ישקו כל חיתו שדי אפשר במשז"ל כל המלמד בן חבירו תורה אפי' הקב"ה גוזר גזירה הוא מבטלה שנאמר אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה אין העולם מתקיים אלא בהבל תנוקות של בית רבן ודורשי רשומות אמרו תשב"ר גר"ם ר"ת תנוקות של בית רבן גזרות רעות מבטלים וז"ש ישקו העדרים שילמדו תורה לתנוקות ועי"ז יתבטלו הגזרות רעות אם מצד המלמדים שמבטלים גזרות אי מצד למוד התנוקות עצמם וז"ש ולא ישקו אותם כוס תנחומין שיתבטלו הגזרות רעות. ולא עוד אלא שמתקיים העולם בהבל שאין בו חטא וירבה השפע לכל וז"ש ישקו כל חיתו שדי כי רב השפע והטובה בעולם. או אפשר ישקו כל חיתו שדי רמז לגוים הנמשלות לחיות כידוע דיתרבה השפע לישראל ויהיו כמו צנור להריק ברכה ומהתמצית ילך לא"ה וז"ש ישקו כל חיתו שדי. א"נ הכי פירושא ע"י לימוד העדרים וישקום מי באר מים החיים התורה עי"ז יתבטלו הגזרות ולא ישקום כוס תנחומין כמדובר. אך על ראש רשעים תחול הגזרה ישקו כל חיתו שדי הגוים כוס תנחומין דיבואו להם גזרות רעות. א"נ על דרך זה במשז"ל בז"ח דגאולה העתידה היא

בזכות התורה והיא בזכות משה רבינו ע"ה וכמשז"ל על פסוק גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם וז"ש ישקו העדרים לימוד תורה ועי"ז יבא גואל ולא ישקו כוס תנחומין ואז ישקו כוס התרעלה לא"ה וז"ש ישקו כל חיתו שדי:

פרק יט

א **וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים־גָּנוּב הוּא אִתִּי:**

ב מסרה. וענתה בי צדקתי ביום מחר אל תתהלל ביום מחר. אפשר שאדם שעשה צדקה אם יאמר לאחרים וענתה בי צדקתי ביום שהוא עה"ב שנקרא עה"ב יום וגם נקרא מחר כמשז"ל ולמחר ליטול שכרם בעבור שגלה מעשיו נענש והפסיד וזהו אל תתהלל ביום מחר לעה"ב כי מענישים אותו. או אפשר בסגנון זה אימתי וענתה בי צדקתי כשלא תשבח עצמך וזהו אל תתהלל ביום מחר אז יכול לבטוח וענתה בי צדקתי. א"נ אפשר כי גם שיעשה האדם צדקה לא ידע אם עלתה לרצון או אם היה איזה פניה והרהור וכיוצא וז"ש וענתה וכו' כלומר אם כה תאמר וענתה. אני אומר אל תתהלל דמי יודע מה פגמת:

פרק כ

א **וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עָשׂוֹ:**

ב מסרה. עתה הסכלת עשו למען עשה כיום הזה עשה סיטים שנאתי עשה צדקה ומשפט אפשר לפרש במשז"ל אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות וגם אז"ל דבעל תשובה צריך שיתקן באבר עצמו שחטא עינים רמות לראות בתורה רגלים ממהרות לרעה שירוץ למצות וכיוצא. וגם אמרו פ' חלק מה היום מאפיל ומאיר כך עשרה שבטים עתיד הקב"ה להאיר להם דכתיב אל ארץ אחרת כיום הזה ועיקר התשובה להכיר החטא ולפרוש ממנו ולעשות טוב ולהרבות צדקה כמו שאמר הרמב"ם ה' תשובה וז"ש עתה אין עתה אלא תשובה כמשז"ל על כמה פסוקים והכונה עתה תעשה תשובה ותכיר כי הסכלת עשו שנשתטי' במה שחטאת והיה מצד היצה"ר שהוא חלק עשו הרשע שהוא אותיות עשו. ובתשובה צריך לעשות כנגדן מצות למען עשה כיום הזה מעין דוגמא של החטא כיום הזה שמאפיל ומאיר כך אף שהחשיך בדרך יאיר לו בעה"ב הנקרא יום. ואחר שהכיר בחטא עשה סיטים שנאתי לפרוש מהחטא ולשנא אשר שנא ה'. ואחר כך עשה צדקה ומשפט ועשה טוב ואז תהיה תשובה שלימה:

פרק כא

א **וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים:**

ב מסרה. לוא אוכל לקום מפניך אם לוא יגיד ונשא עונו. אפשר במ"ש בזהר הקדוש דהגם דרחל אמנו זי"ע כיונה להפריש אביה מע"ז עכ"ז לפי שציערתו מתה בלידת בנימין ע"ש דף קס"ד. וז"ש לוא אוכל וכתיב בוי"ו אלף לרמוז דהסברא לא אוכל שצריכה היתה לומר לא אוכל להפרישו מע"ז. אך כתיב בוי"ו דבהיותו אביה היתה צריכה לו אוכל שלא לצערו. ולפי שאמרה לא אוכל והטמינה התרפים נענשה וזהו אם לוא יגיד ונשא עונו כמו שאמר בזהר:

פרק כב

א **כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לְרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַּם־אָנֹכִי־לְבֵיתִי׃**

ב ומתי אעשה גם אנכי לביתי. אפשר במשז"ל דכל רכושו אשר רכש יעקב אבינו עליו השלום נתן לעשו בעד מערת המכפלה המד"א בקברי אשר כריתי לי שעשה לפני עשו כרי מזהב וכסף. וז"ש ומתי אעשה לביתי היינו קברי כמו שאמר פ"ק דמ"ק ליחרב ביתך וליתיב אושפיזך דאני יודע כמה צריך להשביע עין אותו רשע וצריך הכנה דרבה כספא ודהבא מאלפי רבבה אירע בו כר"י ואמר גם אנכי לרבות לאה שגם היא עמו בקבורה. ולדרכנו יש לרמוז אעשה גימט' עש"ו. א"נ אפשר במ"ש שלים שערא מכדא נקיש ואתי תיגרא בביתא וז"ש ומתי אעשה גם אנכי לביתי לפרנס כפשוטו כי בזה יהיה שלום וכן תיבת אעשה גימט' שלום כי בהיות מזונות הוא שלום הבית:

פרק כג

א **יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מְדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב־מִטּוֹב עַד־רָע׃**

ב בס' הישר כתוב דאחרי הפרד לו"ט לבן הרשע שרטט וכתב כת"ב מריר"י לעשו שינקם מיעקב ע"ש באורך שר"ף הנוטף מעצי הכתב. ואפשר דרמאה ברמאותיה רמזה ליעקב אבינו עליו השלום לעשות קרי ביה לעשו ת' היינו עשו ות' איש עמו גונדא דחימ' עשו הסט"א ועל ידו אנקם. ונתן טעם לפגם משום פגמו ואלהי אביכם אמש אמר אלי דייקא לי ציוה השמר ל"ך דוקא אבל ע"י עשו שרי:

פרק כד

א **וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃**

ב אפשר לרמוז על דרך האמת. ויאמר יעקב תפארת אחי כדכתיב למען אחי וריעי כביכול מאין אתם תמשיכו מאריך הנקרא אין לתפארת אמת אותיות אתם. ויאמרו מחרן אנחנו כשל כחנו כי אנחנו בחרן בעול הגלות וחרון אף בעולם ומקום רחמי שמי"ם יחוננו לב טהור ואז נעשה ונשמ"ע. וא"ש ההי"ב:

פרק כה

א וַיְהִי בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי־הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃

ב שמעתי משם הרב המקובל מהר"י שפירא בעל מצת שמורים וכו' שפירש במה שנודע שפרצוף לאה הוא על גבי פרצוף רחל וכמו שביאר רבינו האר"י זצ"ל בסוד פ' עקב ענוה יראת ה'. ודרכנו הוא לעלות לקדושה מלמטה למעלה. וסט"א להפך. לכן יעקב אבינו עליו השלום אמר ללבן הלא ברחל עבדתי עמך למה רימיתני לשון הרמה למה העליתני לקחת לאה העליונה. והשיבו לא יעשה כן במקומנו שהוא הסט"א לתת הצעירה וכו' שמנהגם כלפי ליא ממעלה למטה וכאשר שמענו כן ראינו אחר זמן רב פירוש זה בדרשות הרב הנז' (כתב יד):

פרק כו

א וַתַּרְא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃

ב אפשר לומר דעד עתה לא נתקנאת כי היתה מצפה לישוע' ה' אך עתה כי ילדה לאה בן רביעי שהוא יתר מחלקה שאמותנו נביאות היו וידעו שד' נשים ישא כמשז"ל. א"כ הנע"ר הרביעי מחלקי ועל כן אמרה הבה לי בנים תרי כי השלישי מחלקי לקחתו לאה. ויחר אף יעקב על שמסרה הסימנים ויאמר התחת אלהים אני כלומר אני איני תחת המזל רק תחת אלהים ואם לא היית מוסרת הסימנים היה נהפך המזל וילדת כי צריך אני להוליד שבטים אך עתה מנע ממך פרי בטן. ועל זה אמרה כשילדה אסף אלהים את חרפתי שאני עשיתי למצוה למסור הסימנים ובעלי היה מזלזל בי. ומ"ש יוסף ה' לי בן אחר כלומר שלא יהיה כיוסף שהיה בבטן לאה ודינה בבטני ונתחלפו אלא יהיה לי בן מתחילה ועד סוף. ובהקדמה הלזו שהיא מתרגום המיוחס ליב"ע כמו שאמר בכמה דוכתי אפשר לתת טעם שאמרו רבותינו זכרונם לברכה שעם כל השבטים נולדו תאומות חוץ מיוסף והטעם דקמי שמיא גליא שעתיד להחליף העוברים ודינה תבא במקומו לכן לא היה תאומה עם יוסף ודוק היטב:

פרק כז

א וַתֹּאמֶר לֵאָה־בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃

ב אפשר לפרש דרך פשט כי עשוי אדם שלא להשבי"ח את עצמו וקרא כתיב יהללך זר וז"ש באשרי ולא שאני משבחת עצמי רק כי אשרוני בנות וזהו באשרי כי זה שבח שאני לא שבחתי עצמי. ודרך דרש ורמז אפשר כי היא אמרה הפעם אודה את ה' ואח"ז אמרה בגד לשון בגידה וכמעט הוו תרתי דסתרן לכן גלתה שכונתה בגד גימט' ט' שהוא

במספר קטן אמת ובכל אופן יהיה ט' כמשז"ל ולהראות כי באומרה בג"ד כיונה לאמת אמרה באשרי בתשבחתי לה' שאמרתי הפעם אודה אשרוני בנות שגם כשאמרתי בגד כיונתי לאמ"ת ועי"ז זכיתי כי אשרוני בנות ודוק:

וישלח

פירוש א

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם:

יש לדקדק תיסגי אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום יתר. ושמעתי מעטרת ראשי אבא מאר"י זלה"ה הוא היה אומר משם הרב הגדול קרובנו מהר"י זאבי זלה"ה שבאותה שעה היה נלחם בארץ שעיר. ולכן יעקב אבינו עליו השלום תחילת דיבר ברכו דמה שהוא ארצה שעיר יהיה שדה אדום כי יכול יוכל לכבוש ארץ שעיר לרשתה ותקרא על שמו וזה מכלל השליחות שציוה למלאכים לאמור אמירה זו כי יפגשך וכו' עכ"ד. ואפ' במ"ש המפרשים דעשו ברשעו ושנאתו לזכור תמיד אשר עשה לו יעקב אבינו עליו השלום קרא ארצו שעיר לזכור ענין הברכו' שלקח עורות גדיי העזים שיהא נראה שעיר כמוהו ויתברך מאביו. וקרא שדהו שדה אדום לזכור מהבכורה כי בא מן השדה ונתן לו מן האדום לחם ונזיד עדשים ולקח הבכורה ואלה שמות אשר שם לו כי עברתו שמרה נצח עכ"ד ועפ"ז נאמר שכונת הכתוב וישלח יעקב מלאכים אל עשו. וכי תימא מה זה היה ליעקב אבינו עליו השלום להחזיק באזני כלב בשליחו' זה על כן יאמרו דמיך הוה ועוררתיה לז"א ארצה שעיר שדה אדום הביטה וראה כי לא יישן ועשה סימן לזכור עבירה וזעם שקרא ארצה שעיר שדה אדום לזכור תמיד מהברכות והבכורה. וכשמוע יעקב אבינו עליו השלום כן הוצרך קדומי לרשיעא בדורון הזה אולי ינוח לו:

פירוש ב

קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ:

בב"ר סדר היום קטונתי מכל החסדים אמר ר' אבא בר כהנא איני כדאי ר' לוי אמר כדאי אני אבל קטונתי מכל וכו'. ולכאורה יפלא במאי פליגי דבשלמא ר' אבא בר כהנא דאמר איני כדאי קרא מסייע ליה דכתיב קטונתי וכמשז"ל פ"ק דברכות אמר שמא יגרום החטא אבל ר' לוי דאמר כדאי אני מהיכ' משמע ליה ותו דאמר אבל קטנתי מכל וא"כ אינו כדאי:

ואפשר לפרש ונקדים מ"ש שארנו מורינו הרב הגדול מהר"י זאבי זלה"ה בדרשותיו דיעקב אבינו עליו השלום נסתפק בהא דאמרינן בשבת דף נ"ה דר' אמי סבר אין מיתה בלא חטא והש"ס אותביה דיש מיתה בלא חטא ולסברת ר' אמי מי שהובטח מה' ית'

סליק דרגא דאף דיש בו חטא ההבטחה עומדת לו. ולסברת סתמא דתלמודא דיש מיתה בלא חטא מי שהובטח סליק דרגא דאין מיתה בלא חטא אבל אם חטא גורם מיעוט ההבטחה וזהו שנסתפק יעקב אבינו עליו השלום אם בעלמא אמרי' אין מיתה בלא חטא נמצא כי מה שהובטח אהניא אף אם חטא. ואי בעלמא אמרינן דיש מיתה בלא חטא ההבטחה אם חטא אינה מתקיימת עכ"ד ואפשר דבהא פליגי דר' אבא בר כהנא סבר כסתמא דתלמודא דיש מיתה בלא חטא וא"כ מי שהובטח אם חטא הו"ל לירא דהחט' מבטל ההבטחה וז"ש איני כדאי. ור' לוי סבר אני כדאי דסבר כר' אמי דבעלמא אין מיתה בלא חטא וא"כ מי שהובטח אף שחטא הבטחתו עומדת לו וז"ש אני כדאי ולא תימא מצד צדקותי המופלא לא כי אבל קטונתי אמנם מצד ההבטחה אני כדאי ואתה אמרת היטב היטיב וכו'

ועוד אפשר לומר במה שכתבנו בעניותנו בקונטריס פתח עינים שם בשבת דהא דאסקיה תלמודא לר' אמי בתיובתא ה"ד במיתה טבעי' דאז סבר הש"ס דיש מיתה בלא חטא אבל במית' לפני זמנה גם הש"ס מודה דאין מיתה בלא חטא ובזה ישבנו דברי הרא"ם פ' זו ופ' שופטים ע"ש והשתא י"ל דבין ר' אבא בר כהנא בין ר' לוי סברי כמסקנת הש"ס דיש מיתה בלא חטא אמנם ר' אבא בר כהנא לא מפליג בין מיתה טבעית למיתה לפני זמנה וסבר דיש מיתה בלא חטא וא"כ מי שהובטח אם לא חטא אסיק דרגא דאם לא חטא הבטחתו עומדת ואם חטא אין לו לבטוח בהבטחה על כן אמר איני כדאי אף שהובטחתי שמא יגרום החטא כי קטנתי וכו'. ור' לוי סבר דנהי דיש מיתה בלא חטא וה"ד מיתה טבעית אבל מיתה לפני זמנה וק"ו להיות נהרג ודאי אין מיתה בלא חטא וא"כ מי שהובטח במיתה לפני זמנה לא יפחד והיינו אפי' חטא וז"ש אני כדאי אבל קטנתי וכו' רק שמצד ההבטחה במיתה לפני זמנה איני כדאי:

ויתכן לפרש עוד במ"ש עוד מו"ה מהר"י זאבי זלה"ה שם לפי דברי הרא"ם בסדר היום דכשלא יש הכזבת הנביא אפשר דבחטא יחזור מטובה לרעה וזהו שהיה מסתפק יעקב אבינו עליו השלום שבהבטחתו לא יש הכזבת הנביא ע"ש באורך ואפשר דמ"ד איני כדאי סבר בפשיטות דכשלא יש הכזבת הנביא אם חטא אפשר שתהפך מטובה לרעה ולכן כשאמר יעקב אבינו עליו השלום קטנתי כונתו היתה איני כדאי דלא יש הכזבת הנביא והחטא גורם להפוך לרעה. ור' לוי סבר כמו שאמר הרמב"ן דכשהנביא יעשה סימן לדבר א"א שתתבטל ההבטחה כלל אף אם יחטאו והאריך בזה הרב מהר"י בר דוד בדרשותיו ע"ש ולכן הכא יעקב אבינו עליו השלום במקלו עבר הירדן וזהו סימן לישראל שיבקע הירדן מפניהם וא"כ כשעשה סימן מוכרח להתקיים. וז"ש אני כדאי שעשו לא

יהרוג הכל אבל קטנתי וכו' ואני ירא עלי אבל אני כדאי שישאר זרעי כי במקלי עברתי והוא סימן לבני ובודאי מתקיים:

ויראה לומר בסגנון אחר ונקדים מ"ש הרב הגדול מהרח"א ז"ל בעץ החיים פ' ויקהל במאמרם ז"ל קטנתי מכל החסדים אין קטנתי אלא מעט ואין מעט אלא צדקה שנאמר טוב מעט בצדקה משם הרב החסיד מהר"י חאביליו ז"ל שכתב האר"י זצ"ל דבשעת הסכנה צריך להזכיר זכיותיו והאיך אומר שנתמעטו זכיותיו ע"י החסדים משו"ה דרשוהו דאדרבא אומר שנתמעט ממונו ע"י הצדקה שעשה ויצילהו השי"ת עכ"ל ויראה דגם לדרך הרב הנז' מאי דאפיקיה בהאי לישנא קטנתי מכל החסדים היינו דלפי האמת הוא יש לו מ"ט ופזר נתן לאביונים וצדקה תציל ממות ולהכי נקט מצות צדקה יותר ממצות אחרות שודאי היה מפליא לעשות בכל. אמנם ודאי היה עושה בחיר שבאבות שלא ע"מ לקבל פרס ואין לו לשאול בעד מעשיו וכיון שכן אם נניח מעשיו מצד א'. יש לומר קטנתי כפשוטו כי קטן בעיניו לגודל צדקותיו יתברך עמו. ומ"מ נקט לישנא דמשתמע לתרי אנפי שיש בו הזכרת הצדקה לא ששואל שיצילהו בשבילה רק זכר עשה ברמז בעלמ' ור' אבא בר כהנא סבר איני כדאי וקרא כפשטיה קטנתי נתמעטו זכיותי לפי רוב ענותנותו ולגבי יעקב אבינו עליו השלום המופל' בחסידות בחיר שבאבו' זהו הזכר' זכיותיו באומרו שנתמעטו זכיותיו דקמי שמיא גליא תוקף גדול' כשרון מעשיו ואם רבינו האר"י ז"ל אמרה היינו באיניש דעלמא דכולי האי ואולי שהוא יזכיר זכיותיו שיזכרו לרחם עליו כי יש עליו עוררי"ן רבו כמו רבו רבים לוחמים. לא כן יעקב אבינו עליו השלום כי כל צבא השמים נשפעים בשפע טל אורות עבודתו וצדקתו כי זה שאמר איני כדאי זהו זכותו. [ורבי לוי סבר] דלפי רוב הענוה מיעקב אבינו עליו השלום לא היה מחזיק עצמו אלא כאיניש דעלמא דצריך להזכיר זכיותיו והנה כי כן כונתו לרמוז שעשה צדקה ואני כדאי קאמר אבל קטנתי מסיבת שכל מעשי שלא ע"מ לקבל פרס והורה בזה רוב ענותנותו דלא פלג ליה ביניה ובין איניש דעלמא ודוק היטב:

פירוש ג

וַיֹּאמֶר עֲשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ:

אפשר לפרש במה שפירש"י ריש סדרא עם לבן גרתי אינך כדאי לשנוא אותי על הברכות שלא נתקיימו וכו' ויהי לי שור וחמור אבא אמר לי מטל השמי' ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ וכו' ע"ש ולזה נתחכם יעקב שהמנחה תהיה מן המקנה להורות כי כל אשר לו הוא דבר שאינו לא מן השמים ולא מן הארץ. ויהי כאשר ראה עשו שבדיבור אמר לו שלא נתקיימו הברכות וגם מעשה חזא כי כל יש לו מקנה והוא

דבר שאינו מן השמים ומן הארץ הוא ענ"ה יש לי רב כלומר כיון שאתה מודה שאני הגדול והברכו' הם לי ולא אהניא לך אשר הטעית את אבא. היש מנחה גדולה כזו. ומעתה אין לי חפץ במנחתך וזהו יש לי רב מאחר שאלי הרבנות והגדולה זהו המנחה. יהי לך אשר לך. ומי כהחכם ויודע פצ"ר הפציר בו ובכלל דבריו אמר קח נא את ברכתי כלומ' זהו ברכתי כי חנני אלהים ולא מכח ברכת אבא שלא נתקיימה אלא חנני אלהים ברכה אחרת והיא ברכתי לא מה שברכני אבי שלא נתקיימה וזה רמז באמור אליו קח נא את ברכתי:

ואפשר לומר בהפך במשז"ל ע"פ ויאבק איש עמו דהיה שרו של עשו ובסוף כתיב ויברך אותו שם שהודה לו על הברכות והביאו רש"י ואמרו בזהר דיעקב אבינו עליו השלום לא רצה להשתמש עתה בברכות והניחם לבסוף עיין שם באורך וז"ש עשו יש לי רב כלומר הנה אנכי תחת רשות השר שלי וכיון שהוא הודה על הברכו' מעתה אין כל מאומה בידי ועל כרחי אני מוכרח להודות והוא אומרו יש לי רב הוא השר שלי ועתה שהוא הודה על הברכות יהי לך אשר לך ותזכה בברכותיך וכמו שפירש"י יהי לך אשר לך כאן הודה לו על הברכות והיינו מסיבת שכבר השר שלו הודה. ויאמר יעקב אל נא כלומר גם שהודית על הברכות אל נא לא עתה אשתמש בהם אם נא מצאתי וכו' ולקחת וכו' כי הברכות יהיו מונחים לאחרית הימים כמו שהאריכו בזהר הקדוש:

ועוד יש לפרש במשז"ל והביאו רש"י דפגע כתות של מלאכים והיו דוחפין אותו ואת אנשיו וא"ל של מי אתם וכו' אחיו של יעקב א"ל א"כ משלנו אתם וז"ש יש לי רב אחי יש לי יתרון ורבו יתירה הוספת לי מסיבה שאתה אחי זה לי די יהי לך אשר לך כי די שניצולתי באמור שאתה אחי:

פירוש ד

וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה־וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם:

פירש הרב המוסמך מהרי"ט צהלון ז"ל במ"ש בירושלמי פ"ח דתרומות גבי נשים שא"ל תנו אחת מכם ונטמאה וכו' דאם שאלו ככר של תרומה שהיתה טמאה יתנו להם אבל אשה אף שהיתה טמאה לא יתנו. וזהו שאמר הכתוב ויענו במרמה ומהו המרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם כלומר כבר טימא את דינה וכיון שכבר טימאה עתה נקל לנו לתתה לו דמאי דהוה הוה דבשלמ' קודם שנטמאה היינו כלנו נהרגים ולא נמסור אותה אך עתה כבר נטמאת רק משום שחרפה היא לנו להשיאה לאיש אשר לו ערלה וכו' וזוהי מרמה דלגבי אשה אין הדין כן שאפי' שנטמא' אין מוסרין אותה אלו דברי הרב מהריט"ץ:

והרב מהר"י זיין פירש במ"ש הרמב"ם פ"ט דמלכים אין בן נח חייב על אשה אלא אחר שנבעלה לבעל ומה שנתחייבו על דינה היינו משום גזל ומ"ש במרמה וידברו ומהו המרמה שאמרו אשר טמא את דינה אחותם כלו' שלא נשאת דהנערה כל זמן שלא נשאת נקראת על שם אחיה ומשנשאת אין קורין אותה אלא אשת פ' וכונתם דכיון שהיא אחותם ונקראת על שמם שלא נשאת אין החטא חמור כל כך דב"נ אינו חייב אלא על אשה אחר שנבעלה לבעל. אך עומק כונתם דהם חייבים משום גזל שהיא אחותם וגזלוה:

ולנו בעניותנו אפשר במ"ש רש"י וישכב אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה ומקשים דפ' יום הכפורים אמרינן שענה מביאות אחרות ופירש"י שלא בא עליה. והרב מהרימ"ט פ"ק דקדושין בחידושיו שם תהי עלה א"כ עשית לשכם פרוש ולדינה זונה אלא שבא עליה ביאות אחרות כמו שאמר ואץ ברגלים חוטא וכו'. ויש לקיים דבריו דדינה נתעברה מאסנת כמשז"ל ודינה היתה בתולה ואיך נתעברה אלא מוכרח שבא עליה ביאות אחרות. ורש"י נראה שתפס כמשז"ל בב"ר ע"ש וז"ש במרמה ומהו המרמה וידברו אשר טמא שבא עליה שלא כדרכה בהיותה אחותם שנקראת על שמם שלא נשאת ומשום הכי שלא כדרכה נקראת טומאה שאינה אשתו. וזהו המרמה להטעותם דבאשתו שלא כדרכה שרי ואם תנשא לו לא אכפת להו. ואין האמת כך לסברת מ"ד דשלא כדרכה איסור חמור וההיא דאמרו בש"ס דשרי יש לה פתרון כמו שאמר ס' חרדים ואין להאריך בזה:

פירוש ה

וּיִסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ׃ וַיְהִי בְּהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן׃ וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין׃

ותלד רחל ותקש בלדתה ויהי בהקשותה בלדתה ויאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין. איכא למידק דבתחילה הוא אומר ותלד רחל ואחר כך אמר ותקש בלדתה והוא שלא כסדר והול"ל ויהי עוד כברת ארץ לבא אפרתה ותקש רחל בלדתה ויהי בהקשותה וכו'. ותו דאמאי נתיראה רחל. ומה אמרה לה המילדת לפכוחי פחדא. ותו מאי אכפת לן בדברי המילדת לכותבם בתורה. ותו מאי קאמרה כי גם זה לך בן. ועוד טעם לשמות בן אוני ובנימין. ואפשר במה שנתבאר אצלנו בפ' הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי דשאלת רחל אמנו ע"ה שיהיו לה שני בנים שאם יהיה בן א' לבד יאמרו שהיא אינה צדקת אך בהיות שני בנים יאמרו שאחד בזכותה וז"ש לה המילדת אל תיראי שהעולם יאמרו שאין את צדקת

כי גם זה נוסף על יוסף לך דייקא בזכותך בן. ותקרא שמו בן אוני צערי שיאמרו שלקחני באיסור שתי אחיות והא קמן שהיא מתה. ואביו קרא לו בן ימין שהורתו ולידתו בארץ ישראל כמשז"ל ואם היה בשביל איסור שתי אחיות היה לה למות קודם שנכנסה לארץ ישראל כמו שאמר במקום אחר שלא כדברי הרמב"ן ז"ל:

ואפשר לומר דיש מקום לומר דהא דאמרינן על ג' עבירו' נשים מתות בשעת לדתן היינו קודם שילדו או בשעה שיוצא הולד שהוא הסכנה אך אם ילדו ואחר כך נתקשו ומתו זה מורה שאינו משום עבירה. וז"ש ותלד רחל דבתחילה ילדה ואחר כך ותקש בלדתה ר"ל כשילדה אחר שנולד הולד וז"ש המילדת אל תיראי דיאמרו שחטאת דמלבד שאת צדקת גם זה לך בן כבר ילדתה וכבר הבן בעולם ואינו בסוג מיתת הנשים על עבירות. ויהי בצאת נפשה ותקרא שמו בן אוני צערי דאין האמת כמו שאמרה המילדת אלא אף שילדה ונתקשית מקרי בשעת לדתן ויאמרו דבשביל עבירה ח"ו מתה ואביו קרא לו בן ימין רמז לצדקת רחל דאורך ימים בימינה לעולם שכלו טוב והוא מפלאות תמים דעים: ויתכן לרמוז במ"ש האר"י זצ"ל דנפשה נעשית רוח לבנימין כי לא נשאר בה מרוחא דשבק בה בעלה וע"כ הוצרכה למות שנפשה תהיה לו לבנימין במקום חלק רוחא דשבק וכו' ע"ש ואפשר דז"ש ויהי בצאת נפשה שניתן לילד כי מתה כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל ותק' שמו בן אוני מלשון כחי וראשית אוני כלומר ראה זה חדש שהבן במקום רוח אביו יקח כחי ונפשי ואביו קרא לו בנימין כיוין לקרות הבן האחרון בשם בן כמו הראשון שנקרא ראובן כי כלם תיקון לשכינה שם ב"ן ועתה נשל' התיקון והמשיך הימין שהוא החסד. ואפ' שזכ"ה וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו כלומר בן אמו שנתנה לו נפשה והוא מתיחס אליה יותר משאר בנים לאמותם:

ויש לחקור בזה שכתב הרב זצ"ל שלא הי"ל לרחל לתת לבנימין חלק מרוחא דשבק לה בעלה והוצרכה לתת לו נפשה שהרי לאה הי"ל לתת מחלק רוחא דשבק בה לששה בנים ובת. ואם נאמר שהיא היתה ראשונה הרי בלהה וזלפה שנשאו אחר רחל הי"ל לתת כל א' לב' בנים ואמאי רחל לא הספיק רוחא דשבק כי אם לאחד. והגם דהכל מפלאות המקום ב"ה. מ"מ אפשר לתת טעם במ"ש בתרגום יונתן ואתחלפו עובריא דיוסף היה בבטן לאה ודינה בבטן רחל ונתחלפו והשתא אפשר לו' דגם לרחל הי"ל לתת מרוח דשבק בה לשני בנים כמו בלהה וזלפה אך דינה אשר נברא' בבטנה לקחה מרחל חלק רוח אחד וכשהלכה ללאה עם חלק הרוח מרחל הלכה. וכשבא יוסף אף שהי"ל חלק מלאה מרוח דשבק בה לקח גם הוא מרחל החלק שני שנשאר ברחל ולפ"ז נמצא דגם רחל נתנה לשנים לדינה ויוסף ולא נשאר לבנימין. וכפ"ז נמצא דיוסף ודינה בכל א' היה

מרוחא דשבק ברחל ורוחא דשבק בלאה ויתמתקו בזה יותר הדרכים שכתבתי בעניותי בראש דוד ע"פ הקדמה זו עיין שם באורך ודוק היטב וא"ש את"ם וה' הטוב יכפר בעדי:

פירוש ו

וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וְאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לְמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ:

מאמר רבותינו זכרונם לברכה ברבה ויהי לי שור זה יוסף וחמור זה ישששכר דכתיב ישששכר חמור גרם ובן בנו של יוסף עומד לכלות עמלק וכו' ובניו של ישששכר יודעים מה הקב"ה עושה בעולמו שנאמר ומבני ישששכר וכו' וצאן אלו ישראל שנאמר ואתן צאני וכו' ועבד זה דוד שנאמר אני עבדך בן אמתך ושפחה זו אביגיל שנא' הנה אמתך לשפחה עכ"ל והוא תמוה. ואפשר במ"ש הרב עמודיה ז' עמוד ב' פחד יצחק אות י"ב משם גלי רזיא המרכבה צריכה מד' רגלים אברהם יצחק יעקב דוד ואחר כך נתחלף יוסף בדוד ויעקב עם דוד היו ראוי' לצאת מיצחק ונתן הקב"ה עשו תחתיו כי השטן קטרג על בריאת יצחק ובזמן העקידה שניצול לפי שיצחק ראש לכל הדינים וכלם נכנעים תחתיו ולא רצה המלאך וחיילותיו להשתעבד עד שנתן לו שעשו יצא מיצחק ועוד כתב שבא יוסף לפי שלא נולד דוד. ועיקר לידת יוסף היה כי בהתחדש אור בקליפה תכף מתחדש כנגדה אור בקדושה להחליש כחה והנה נולד שר גדול חרבא דאשמדאי ומקטרג עם ג' שרים מלמדי זכות יהודה ושמם מלכיא"ל עטוריא"ל נטוריא"ל ובשעה שנולד אותו המשחית נולד שר גדול משרש קדושה ונקרא חרבא דמלכא ויש לו ב' שמות משיחיא"ל כוכביא"ל וכנגד חרבא דאשמדא"י הוא עשו דכתיב ביה ועל חרבך תחיה וחרב דקדושה הוא יוסף למטה זהו תורף דבריו ע"ש באורך. ואפשר שזה רמז לו יעקב אבינו עליו השלום לעשו ויהי לי שור זה יוסף כלומר אם אתה כנגד חרבא דאשמדאי כבר יש לי יוסף שכנגדו חרבא דמלכא הנולד להחלישך. וחמור זה ישששכר שהוא עוסק בתורה מחלשת כח ס"מ ולילית שהם גימט' תורה כמו שביארנו במקומו בס"ד וא"כ ע"י ישששכר שם נפל שדוד שר עשו ולכן אמר לו ויהי לי שור וחמור רמז רמז לו מאן דנפיק מני עצמותי"ך יחלי"ש. וצאן אלו ישראל שיש להם מלאכי מרום מלמדי זכות. ועבד זה דוד שהוא רגל הרביעי של המרכבה והוא בקדושה כנגד עשו כמו שביאר הרב הנז' שם. ושפחה זו אביגיל הנביאה שידעה סודות הנז' ואמרה לדוד הע"ה ועתה אדוני חי ה' וחי נפשך אשר מנעך ה' מבא בדמי' מנע"ך הוא ר"ת שמות המלאכים הנז' שהם המלמדי זכות על יהודה וחרבא דמלכא ורצתה לומר לו שאם היה הורג לנבל היה מצד עשו הבא במקומו ונולד מיצחק שהוא כנגד חרבא דאשמדאי הנז'. אך בהיות דוד בקדושה הוא אדמוני עם יפה עינים

כמו שפי' הרב הנז' והמלאכים הנז' ר"ת מנע"ך בעוזריו לעכב שלא יטה לקליפה ולזה רמז אביגיל שהיא בנבואה אמרה לדוד ברמז כל האמור ודוק:

א"נ ונקדים מ"ש הר' נזר הקדש דנשמות ישראל היו בצאן לבן וטרח יעקב עד שמשך כל כח הצאן אצלו וכו' ולכן היה רוצה להחזיר ליעקב וליקח הכל ופתהו לתת לו עושר ואם ח"ו היה חוזר נאבד העולם וכו' ע"ש באורך ובזהר הקדוש אמרו על הסד"ר דקליה דלבן אזיל בעלמא וכו' ומלה קדמאה דאמר לעשו יעקב אבינו עליו השלום עם לבן גרתי וכו' עיין שם באורך ומהרח"ו ז"ל כתב דעשו היה הנחש שפיתה לאדם הראשון ולכן יעקב גלגול אדם הראשון רימהו ולקח הברכות והרב קרבן שבת מיסוד האר"י ז"ל כתב דיוסף הצדיק היה נצוץ אדם הראשון וז"ש ויהי לי שור זה יוסף ניצוץ אדם הראשון וחמור יששכר דע"י עסקו בתורה מבררים ניצוצות שנפלו בחטא אדם הראשון בירור גדול כמו שאמר האר"י ז"ל דחכם מופל' בסוד מעלה כמה בחי' וצאן אלו ישראל שהיו נשמות בצאן לבן ובירורתי הצאן לי שנא' ואתנה צאני ועלו למדרגה אדם אתם וגם רמז שהיו ניצוצי אדם הראשון ועבד זה דוד שהיה גלגול אדם הראשון ואביגיל שדוד תקנה כמו שאמר בראש דוד משם האר"י ז"ל ע"ש ודוק:

פירוש ז

כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה: וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ:

אפשר לו' במ"ש רבותינו זכרונם לברכה עם לבן גרתי תרי"ג ורצה לומר תרי"ג מצות שמרתי וכתב בילקוט דוד וא"ת איך אפשר והלא כמה מצות אי אפשר לקיימ' ועוד שהוא בח"ל וי"ל שקיים מעשר שהוא צדקה ושקולה ככל המצות עכ"ד ועוד אפשר לו' דהיה עוסק בתורה בדיני כל מצוה ומצוה והלימוד נחשב למעשה בהיות שהוא מוכן לקיים אלא שחסר המציאו' ומצדו לא יבצר ושפיר קאמר ותרי"ג מצות שמרתי כלומר שמרתי לעשותם מתי תבא לידי כל מצוה ואקיימנה וגם למדתי כללות' ופרטם דיניהם וסודותיה' ונחשב למעשה וזהו שרמז כה אמ"ר עבדך יעקב רמז לו שבאמירה עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי. וזה אפשר שרמז באומרו קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך ודרבותינו זכרונם לברכה אין קטנתי אלא מעט ואין מעט אלא צדקה כד"א טוב מעט בצדקה והכונה שנתמעטו נכסיו בצדקה וכיוין לרמוז ששמר כל המצות במה שקיים צדקה שהיא שקולה ככל המצו' וז"ש קטנתי מכל החסדים דהיינו שבזבזתי ממוני בחסדים שעשיתי וא"כ נמצא כאלו קיימתי כל המצות כמו שאמר ילקוט דוד. ומכל האמ' שהיא התורה שלמדתי כל התורה והלימוד כמעשה אשר עשית את

עבדך רמז משז"ל ועשיתם אותם ועשיתם אתם כאלו אתם עושים עצמכם ומפני הכבוד אמר אשר עשית את עבדך לרמוז שעשה את עצמו ותלאו בו יתברך:
אמנם לפי מ"ש בסמוך דמ"ש ותרי"ג מצות שמרתי הוא שהיה לומד בתורה דיני המצות וחשוב כאלו קיימם אפשר דאמר לו זה שלא יהיה זר בעיניו שחלקו העולמו' ועשו לקח העה"ז ויעקב העה"ב וא"כ מאין לו עושר זה לז"א שקיי' תרי"ג מצות בתורה וזכה בעה"ז ע"י התורה דאין העולם מתקיים אלא בתורה והו"ל כמציל מזוטו של ים כמו שאמר הרב שמואל פרימו: ומהר"ם ן' חביב פירש טעם מצות בכורים ע"ד מ"ש הטור ח"מ סי' קמ"ד דאם המחזיק שלח למערער סל מלא פירות למנחה וקבלו הוא מופת שהקרקע של המחזיק וזה כונתו יתברך שיביאו לו בכורים להורות שהארץ שלהם כמו שאמר בראש דוד פ' תבא ע"ש באורך ולכן שלח לעשו מנחה כדי לקיים שהעושר שלו וז"ש ולקחת מנחתי מידי כי ע"כ ראיתי פניך כראות פני אלהים בבכורים שהוא להורות שהארץ שלנו גם אתה תקבל לקיים מה שאמרת יהי לך אשר לך ועיין מ"ש הרב זרע ברך ח"ג דיש להשיב ולגמג' על דרכו ז"ל ואין להאריך ודוק היטב כי קצרתי:
ודרך רמז אפשר עם לבן גרתי ואחר עד עתה כי הנה הרב כתנות אור כתב דרמז באומרו ואחר עד עתה שהתשובה נרמזת בתיבת עתה כמשז"ל בכמה דוכתי אין עתה אלא תשובה וזהו אומרו ואחר עד שבני יעשו תשובה והיינו ואחר עד עת"ה עכ"ד. ואפשר להרחיב זה בפלוגתא אם תשו' מועלת לע"ז ג"ע ש"ד ופליגי בפסוק שובה ישראל עד ה' אלהיך אי עד ועד בכלל או עד ולא עד בכלל כמו שאמר המפרשים. ובזה יובן מאמר רבותינו זכרונם לברכה אמרו ישראל שלך היא התשובה השיבנו ה' אליך והקב"ה אמר שלכם היא תשובה דכתיב שובה ישראל ושובו אלי עיין שם באורך דכונת ישראל מאחר דיש ספק אי תשו' מועל' לע"ז ג"ע ש"ד לזה שלך היא התשובה השיבנו ה' שתפרסם שאתה מחזירנו ולא נהיה חרפה שיאמרו שאינה מועלת תשובה. והקב"ה אומר להם שלכם היא התשובה כי אין ספק דתשובה אהני לכל ועד בכלל. וזה אפשר שהוא הרמז עם לבן על דרך סגי נהור והוא שחור שהגלות השחיר פני ישראל גרתי בגלות. ואחר מטעם עד עתה כלומר מסיבת עד אם הוא בכלל והוא עד דכתיב גבי תשובה וזהו עד עתה עד של תשובה וכשבני יעשו תשובה ויהי לי שור וחמור שהם הסט"א יהיו כפופים:

פירוש ח

וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר:
פירש"י שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו מלבד הפשט יש לרמוז מוסר השכל דאפשר דהכונה שלם בגופו שתדיר נראה בעיניו כאלו שלם בגופו ולא יעצרנו הגשם

וקור וחום ושום מיחוש לעבוד ה'. שלם בממונו דהיה מחסרו לצדקה וגמילות חסדים וזהו שלמותו כמשז"ל מלח ממון חסר. ואחר דהני בי תרי גוף וממון שתים כהלכתן אז יקרא שלם בתורתו דתורה ומצות בהדי הדדי הוא השלמות האמיתי:

עוד אפשר לרמוז משז"ל בספרי המוסר דבבא עבודת ה' יאזור חיל להתגבר ויחשוב שאלו ידע להרויח באותה שעה סך עצום לא חייש במעיה וכאבו נעכר הראש בבין העינים אז ידלג כאיל כפעם בפעם לקראת נכסי"ם וכה יעשה ביתר שאת לעבוד אדון הכל. וזהו הרמז שלם בגופו היה מדמה היותו שלם בגופו לעבודת ה' כאלו באותה שעה היה שלם בממונו שהיה מתגבר מאד להרויח. וגם שלם בממונו ירמוז כי קובץ על יד ועושה עושר לא במותו יקח שמץ מנהו וזימנין דמשכחת יירש ממונו בן בליעל ויועיל לו לטמא נפשו. אמנם מי האיש המושל בכל אשר לו זה המוציא מעותיו למצות ואף אשר יוציא בצרכי גופו וביתו מכוין למצוה ולעבודה להיות להם כח לעבוד עבודתו ית' וכיוצא מענפי מצות. זה הוא השליט בממונו כי הכל שלו ועושה את ביתו אוצר הבונה בשמים מעלותיו וזהו שלם בממונו שהממון הבא לידו יקרא ממונו באמת. שלם בתורתו כי בהיות יראתו קודמ' הוציא לאור כל חלקי פרד"ס התורה המתיחסי' לנשמתו וזהו שלם בתורת"ו דייקא חלק נשמתו בתורה:

ואפשר עוד שלם בגופו שלא פגם בשום אבר בביטו' עשה ולא שום גיד בעוברו על ל"ת כי גם מ"ע שאין בידו לקיימם למד דיניהם וסבר וקביל לקיימם וחושק ומתאוה מתי יבואו לידו ובזה תקן רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו ולזה יקרא שלם בגופו. שלם בממונו כי יקרא ממונו אשר עשה את החיל הזה ביגיעו וחריצותו והבטחתו בו ית' ואין בו סרך גזל ועושק והונאה וכיוצא רק הוא ממונו באמת בתכלית הדקדוק ולו יאתה ליקרא שלם בממונו. ואחרי שהשתדל כל כך במצות ומעשים טובים באזהרות ועשין לו יקרא שלם בתורתו כי לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. ועוד כי הוא שלם בכל חלקי התורה פרד"ס ופלפול ודינין ובקיאות בכל כמאן דמנח בכיסתיה וזהו שלם בתורתו:

פירוש ט

וַיַּעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת:

קדמונים אחזו צער דהו"ל לקרות שם המקום בית ישראל ולעשות העיקר עיקר והטפל טפל וכאשר הוכיח משה רעיא מהימנא לבני גד ובני ראובן שהקדימו מקניהם לטפם כמו שפירש רש"י פ' מטות. ואפשר במאי דקי"ל צער בעלי חיים דאוריתא וכולי עלמא לא חיישי לעשות נחת רוח למקנה וזה דרכם להניח המקנה על פני השדה לחורב ולקרח אבל יעקב שלימא חש על צער בעלי חיים ואחרי שפתח בעיקר כי תפארת אדם לשבת

בית ונשיו וטפיו ובכן ויבן לו בית נתחכם לסלק הצער מב"ח ולעשו' להם סוכות למחסה ולמסתור ומשום שהוא דבר חידוש ודקדוק פרטי לחוס על צער בע"ח נגד כל הגוים על כן קרא שם המקום סוכו' להודיע לבני אדם שצריך לחוס ולרחם על בע"ח ולא קרא המקום בית ישראל כי אין זה חידוש לבנית בתים לשבת וכל אדם כן עשו אבל דבר חידוש הוא אשר למקנהו עשה סוכות ועל כן קרא שם המקום סוכות לומר ראה זה חדש שמעו מוסר וחכמו:

פירוש י

וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ:

וישובו המלאכים אל יעקב לאמר. ר"ת אליהו אפשר שרמזו לו המלאכים שהיו מלאכים ממש דלא ימלט מעשו והוא אויב לנצח יהא מונח עד שיבא אליהו זכור לטוב:

פירוש יא

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל:

אפשר בהקדי' מה שראיתי במכתב להרב מהר"א נחום זלה"ה שחקר דקי"ל אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו וא"כ מה יצדק אנוש להקדיש ולעשו' צדקה והכל נכסי גבוה כי לה' הארץ ומלואה ותירץ במ"ש ר' לוי כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה וא"כ אחר שמברך או מודה להקב"ה קנה אותו הדבר והרי הוא שלו ויכול להקדישו עכ"ד ובזה שמעתי שפירש אחד המיוחד מאוהבינו לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו ה' והוא מבואר. גם ידוע חקירת המפרשים דאיך אנו נהנים מהעול' הזה כי יעקב ועשו חלקו והעה"ז לעשו. והתירוץ הוא כי לה' הארץ ומלואה וע"י הברכות קנו ישראל וא"כ אין לעשו דין ודברי' כי קנינו בברכה. וז"ש ולקחת מנחתי מידי ולא תימא מה שקנה עבד קנה רבו והעה"ז שלך. לז"א כי על כן ראיתי פניך כראו' פני אלהי"ם הלא תראה שאדם מקריב או עושה צדקה לחזות בנועם ה' ואין אדם מקדיש דבר שאינו שלו אלא מוכרח שהטע' שקנאו על ידי הברכה ונעשה שלו ומאחר שכן אל תתן פיך לחטוא שאני מעלתי בעה"ז שהוא שלך וחלקנו העולמות כי גם לי גם לך אינו אלא לה' ואני ברכתי וזכיתי וזהו שרמז קח נא את ברכתי אפיקיה בהאי לישנא לרמוז ענין הברכה כי קנה הכל ע"י הברכה ואין לעשו כלום כי חנני אלהים וכי יש לי כל שהטעמני בעה"ז מעין העה"ב וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה פ"ק דבתרא וסתום פיך מלערער שהכל של הקב"ה וחנני אלהי"ם ע"י הברכה:

פירוש יב

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃

אפשר במ"ש ילקוט דוד פ' נח דעל ז' מצות לא ניתן לדונם בב"ד של מטה רק בידי שמים ומה שנאמר שופך דם וכו' היינו כשיעבור בן נח אחר מתן תורה וגם משז"ל כל ערוה שב"ד ישראל ממיתין בן נח מוזהר עליהן היינו אחר מתן תורה דאל"כ אין תירוץ ליעקב על שתי אחיות והשבטים על אחיותיהן ועמרם על דודתו וכן מוכח מישמעאל דראוהו מצחק לע"ז ולא דנוהו בידי אדם זהו תורף דבריו ומטי בה משם מנחת יהודה וכבר הוא ז"ל נתקשה מתמר אך התירוץ שתי' אינו מתישב כל כך אמנם אפשר לישב לשיטה זו דשאני תמר שהם היו דנים בדיני ישראל ועוד אפשר דהיתה הוראת שעה. ובזה נבא אל הביאור דעד עתה הגם דיעקב והשבטים למראה עינים עברו ח"ו על איסור עריות דיעקב אבינו עליו השלום נשא שתי אחיות והשבטים נשאו אחיותיהם דתאומה נולדה עם כל שבט כמשז"ל. מ"מ לא היה להם פחד משום אדם שיערער עליהם דבדיני אדם לא ידונום רק העונש הוא בידי שמים ועל פי הדיבור הותר להם. אבל עתה שנתפרסם שהם הרגו שכם על דינה ולא עוד אלא שהרגו את כל יושבי העיר על שלא מיחו א"כ גילו במעשה רב דדינא הוא להמי' ב"ן על העריות וא"כ הם בסכנה יעקב ובניו על העריות דמי שומע להם במה שיאמרו שעל פי הדיבר היה וז"ש עכרתם אותי דייקא להבאישני ביושב הארץ דעד עתה סברי דדין ב"נ מסור לשמים ומאמינים שכל מעשי על פי הדיבר וטוב אני בעיניהם אבל עתה מדין עסק ביש למדו דדין ב"נ מסור לבני אדם. וכשהדין מסור לבני אדם אין פוטר למי שיאמר על פי הדיבר עשה ונאספו עלי והכוני על שתי אחיות ונשמדתי אני וביתי שגם אתם לקחתם האחיו' שלכם. ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו. כלומר אין ממעשנו זה מופת חותך דדין ב"נ מסור לבני אדם דהאמת הוא דדין ב"נ מסור לשמים. ומעשנו הלז כדין גואל הדם דאף דחייב מיתה יחם לבבו לנקום נקמתו וכ"ש עתה שאין דינו מסור לאדם מקנאתנו הכזונה יעשה את אחותנו הרגנום ולעולם שדין ב"נ אינו מסור לאדם והראיה שלא נטפלנו עם שום ב"נ להורגו ואחותנו שנא ושנא כי גדל צערנו וזהו הכזונה בטעם זקף גדול כי יש לנו טעם גדול ועצום מתורת גואל הדם כי יחם לבנו׃

פירוש יג

הַצֵּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ־פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים׃

א אפשר לומר דכיון להזכיר רשעו לעורר הדינין עליו כי אחיו הוא בן יצחק הקדוש והוא עשו רשע והוא על דרך שפירש רש"י לפי דרכו׃

ב ועוד אפשר לומר דעשו ודאי הי"ל קצת ניצוצי הקדושה כמשז"ל ולכך זכה ונקברה ראשו במערת המכפלה ורובו רע והוא עשו סט"א ובערך המעט קדושה שבו קראו אחי בן יצחק אבינו עליו השלום ובערך רובו קראו עשו דהוא סט"א וז"ש הצילני נא מיד אחי כלפי מיעוט קדושה שבו מיד עשו נגד רובו שהוא סטרא אחרא הנקרא עשו:

ג או אפשר דידוע דעשו היה מכבד לאביו הרבה ועתה הן בעודנו חי יצחק אבינו עליו השלום אפשר דלכבוד יצחק ינהוג קצת אחוה אך לימים עוד בהסתלק יצחק אבינו עליו השלום אז יסיר כל מין אחוה ויהיה עשו הרשע וז"ש הצילני נא עתה מיד אחי כי עתה לכבוד אבא יהיה לו קצת אחוה מיד עשו אחר סילוק אבא כי אז יהיה עשו כמות שהוא רע ומר:

ד או יאמר הצילני נא מיד אחי הוא עצמו שלא יהרגני ואם אני אהרוג אותו הצילני מיד עשו הם ת' איש אשר עמו גונדא דעשו ונקראים על שמו שלא יהרגוני:

ה א"נ הצילני נא מיד אחי אף שהוא אחי בן יצחק בן בנו של אברהם לא יגן עליו זכות אבות ויהיה נחשב מיד עשו סט"א גמורה כאלו אינו אחי ולא יגן עליו זכות אבותי:

פירוש יד

וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי:

יש להרגיש קצת אומרו ותנצל נפשי דבשם פניאל אינו רמוז ההצלה. ואפשר לומר דידוע דשם אלהים מורה על הדין ושם אל הוא חסד. והכא קרא שם המקום פניאל על שם שראה אלהים והי"ל לקרות פני אלהים. לז"א ותנצל נפשי דמאחר דבסוף היה חסד לכך קרא פניאל לרמוז ההצלה. ובזה ניחא דכתיב כאשר עבר את פנואל ושינה במקום פניאל כתיב פנואל אמנם אפשר דרמז דאלהים בהמשך מיתוק מן' שערי בינה דבה חירו דכל' יתמתק ונעשה חסד וזהו פנ"ו שהוא פ"ו גימטריה אלהים ונמשך שפע ן' ונתמתק ונעשה אל וזהו פנואל וזהו בדרך אפשר אם כיונתי לאמת הנה מה טוב ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעד:

פירוש טו

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים־וַתִּרְצֵנִי:

יש לדקדק דהו"לל תקח מנחתי מידי ואמאי אמר ולקחת ואפשר דרצה לרמוז דלא לבד הפעם הזו יקח רק תדיר ויעקב נתן לעשו ובניו ג"כ זה יתנו לזרעו ולכן אמר ולקחת לו' לקחת ולקחת כאומרם רבותינו זכרונם לברכה ע"פ ויתן לך יתן ויחזור ויתן. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה שהפריש מעשר ממקנהו ונתן לו וזהו המנחה אשר שלח לו ובמעשר נאמר השקיפה ממעון קדשך וברך וז"ש כי ע"כ ראיתי פניך כראות פני אלהים

שמפרישין מעשר והקב"ה מברכן גם אני ראיתי פניך במעשר. ותרצני כביכול כמו שהוא ית' מתרצה במעשר ועיין לעיל אות ז' ולקמן אות י"ט:

פירוש טז

הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה:

שמעתי מהבן יקיר לי ואור עיני החכם השלם כמה"ר אברהם נר"ו שפירש בדין שהמתנות שנותן החתן קודם נשואין שאין ב"ח גובה מהן וכן הבעל לאו כל כמיניה לקחתם אח"ך וז"ש הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה קודם נשואין ואחר כך תנו לי את הילדה לאשה כי בזה הם שלה בלי ספק עד כאן דברי בני ידידי הי"ו וצ"ל שרשי הדין ועיין בס' דת ודין במשנת ע"מ שתעטרונו בזהובים ובדרושי מהר"י קצבי ואינם בידי עתה:

ולי אפשר בדין האומר לחבירו לתת מתנה מרובה לא סמכא דעתיה וכתב המרדכי דאם רבים אומרים לאדם לתת מתנה מרובה סמכא דעתיה. ונראה דה"ה למלך או לבן מלך אשר כל טוב אביו בידו דלגבי דידהו אינו מרובה אף דבערך המקבל הלא היא ברבת. וז"ש הרבו על"י מאד מתנה מרובה או דבר שאינו קצוב דבהדיוט לא קני לדעת הרמב"ם ורבותיו אמנם עלי שאני שר ומלך סמכא דעתא וז"ש עלי כלו' דלגבי דידי אף מרובה ואין לה קצבה דינה כמועט' א"נ במ"ש המפרשים לדעת הרמב"ם דבשע' נשואין מתחייב בדבר שאינו קצוב וז"ש מאד עלי שאני חתן ובכגון זו דינא הוא דגמר ומקנה. א"נ במ"ש הרב המבי"ט דאדם מתחייב לבנו בדבר שאינו קצוב דאגב חביבותיה גמר ומקנה וסמוכות שלו ממ"ש בש"ס גבי המזכה לעובר לא קנה וז"ש מאד על"י שאני אוהב הנערה מעשרה בנים ומתחייב וכי תאמרו כל כי הני חילוקי לא סברי' ולא סמכה דעתה במתנה מרובה ודבר שאינו קצוב לז"א ואתנה אתן בעין קודם נשואין ותנו לי הילדה לאשה ודוק:

פירוש יז

יִשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָךְ וַיֹּאמַר־הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ:

אפשר במ"ש ס' חסידים סי' תע"ז דאם מתה אשתו ויש לו בנים לא ישא אחותה דאחד ממאה הוא שזוכה להיות לו בנים משתי אחיות ע"ש וז"ש מי אלה לך שתי אחיות והשיב הילדים וכו' כלומר הביטה וראה דיש לי בנים משתיהן דזה רחוק מאד ודרך חנינה חנן אלהים את עבדיך דמי הזוכה להיות לו בנים משתי אחיות וזה מורה דמאת ה' היתה זאת הזיווג והילדים דלא עביד ניסא לשקרי והטעם זקף גדול שהוא במספר כ"ו כידוע רמז לו שם המיוחד דכלו רחמים ודוק:

פירוש יח

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃

שמעתי משם הרב מהר"ר יונתן שפירש דקי"ל אסור להסתכל בקשת ולבנה ונ"כ הכהני' וכיוצא וגם אסור להסתכל בפני אדם רשע וז"ש ראיתי פניך כראות פני אלהים דאסור להסתכל בקשת וכיוצא וכן אסור להסתכל בפניך שאתה רשע והשיווי הוא דאסור להסתכל אלא ראיה קלה אמנם הא כדאית' והא כדאיתא זה שלא ליהנות מהקדושה כ"י. ולהסתכל בפני רשע שלא יומשך מהסט"א ח"ו ודוק׃

פירוש יט

וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃

שמעתי מרב גדול אשכנזי ז"ל משם הרב מהרמא"י בעל המפה שפירש שיעקב היה רוצה לשכב את בלהה פלגשו ונתקנא ראובן והיה הולך ובא אצל חדר המטות ואסור לשמש בעוד שיש בני אדם שומעים ורבא פרח באלי וכו' ויעקב אבינו עליו השלום שמע שהיה הולך ראובן ועל כן לא שמש ולא הוליד ושיעור הכתוב כך הוא וילך ראובן שהיה הולך ומטייל בזמן וישכב את בלהה פלגש שהיה רוצה לשכב את בלהה פלגש ומי היה רוצה לשכב אביו. וישמע ישראל שהיה הולך ראובן ולא שמש ולכן ויהיו בני יעקב י"ב וסח לי הרב הנז' שקבל שראובן בחלו' החזיק לו טובה שהפך בזכותו עכ"ד ואחר זמן רב ראיתי בס' חידושי הגרשוני דף ל"ט ע"ב שפירש בשם הרמא"י כזה בשינוי וכתב שם שהחזיק לו טובה ראובן ע"ש. ועתה בא לידי פירוש רבינו אפרי' וכתב וז"ל ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא וילך ראובן הלך ראובן מן הארץ ולמה משום וישכב את בלהה פי' שאביו עזב את לאה אמו וישכב את בלהה פלגש אביו. וישמע ישראל שהלך ראובן מן הארץ ושלח אחריו וישב ראובן ויהיו בני יעקב י"ב ולפי זה לא חטא ראובן כלל. ושמעתי שהחסיד דרש זה בדרש ברבים ובא אליו ראובן בחלום ונשקו על ראשו עכ"ל:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

(אות זה מנימוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה) במקלי גימט' יעקב ולפיכך לא אמר המטה. ויזרח לו השמש לפי פשוטו פניאל היה יכול לעבור קודם עלות השחר ויעקב שהה עד זריחת השמש למה כי הוא צולע על יריכו והיה הולך לאט:

ויקן את חלקת השדה תימה והרי לא היה עתיד לעמוד שם אלא לפי שעה ולמה הוצרך לקנות וכי בכל מקום שהיה נוטה אהלו היה קונה י"ל לפי שבנה שם מזבח ולא היה

רוצה שיהרסוהו על כן קנה המקום. ובשאר מקומות שבנה הוא ואברהם ויצחק לא הוצרכו לקנות לפי שהיה מקום הפקר דהיינו בהר שאין שם אדון:
וישכב אותה ויענה פירש המורה וישכב אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה ותימה שהרי שתי משכבות יש לאשה דכתיב ואת זכר לא תשכב משכבי אשה אלמא דשתי משכבות יש לה ומה עינוי יש כאן י"ל כל שכיבה שהיא באונס ואפי' כדרכה היא עינוי כדאמר גבי אונס את אשת אחיו ענה ואעפ"י שהיא כדרכ' קורא אותה עינוי וכל שכיבה שהיא ברצון אפי' שלא כדרכה לא יקרא עינוי כי שתי משכבות יש לה:
ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם תימה למה לא הכניסה יעקב אבינו עליו השלום בעיר וקברה שם כיון שהיה כל כך סמוך לה י"ל מפני שלא היה רוצה לדור באותה העיר אפי' אם היה קונה מקום וקוברה שם שאחר זמן היו גוזלים אותו וחורשי' אותו לשדה ולכרם והיתה מתבז' לכך קברה בדרך מקום שאינו ראוי לשדה וכרם:
וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו זה היה קודם ביאתו לחרן שהרי כשחזר מחרן עשו היה יושב בשעיר והיכן מצינו שחזר עוד בארץ כנען וא"ת והכתי' כי היה רכוש' רב ואימתי הי"ל ליעקב רכוש רב כי אם בבואו מחרן. תשובה. בן ס"ג שנים היה כשקבל הברכות והלך לחרן ויתכן שהי"ל עושר גדול קודם שהלך ועי"ל דמצינו שחזר עשו בכנען לאחר שבא יעקב מחרן דכתיב ויקברו אותו עשו ויעקב בניו:
הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר פירוש האי מצא הכה הוא וה"ק הוא ענה אשר הכה את הימים עם היה והכה אותם שהיו באים ליקח החמורים ודומה לו במקרא תמצא ידך לכל שנאיך (כל זה מנמוקי רבינו ישעיה זלה"ה):

וישב

פירוש א

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו־בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:

וישב יעקב. פירש רש"י בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף ואפשר לרמוז כי וישב יעקב הוא ר"ת ויבקש יעקב שבת בשלוה קפץ עליו בלבול יוסף ומזקני' אתבונן רבינו הרקח ורבינו אפרי' ורבינו בעה"ט שרומזים דברי רבותינו זכרונם לברכה בר"ת וגימט' והשבח השביח מילתא כדנא הרב מהר"ש ן' אלקבץ ז"ל בס' מנות הלוי ע"ש:
וישב יעקב וכו'. אפשר בהקדים מאמרם ז"ל דיצחק אבינו עליו השלום היה ישחק בשי"ן ונתרצה לכפר על ישראל ונתן אות שין משמו ולקח אות צד"י. ויש בין צדי לשי"ן רדו לכפר הגלות של מצרים. והוינן בה דלכאורה היה נראה דהיו צריכים לישב קץ שנים בגלות וינוכו רד"ו בעבור שיצחק נתרצה לנכות רד"ו ממספר שמו כמו הפרש שיש

מאות שי"ן לאות צד"י. וכל קבל דנא עין רואה דישבו רד"ו בגלות ונוכו ק"ץ. וזאת לפנים האר"ש יסדתי לבא לכלל ישוב בספרי הקטן ראש דוד פ' שלח. והן עתה רחש לבי כי הנה רחמנא אמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ת' שנה ואנחנו לא נדע כמה שנים יהיה גרות וכמה שנים יהיה עבדות ועינוי. והיה בעבור כבודו של יצחק אבינו עליו השלום אשר נתרצה ונכה לו ינכה מספר רד"ו מחשבון שמו. רצה ה' דרד"ו שנה יהיה גרות וק"ץ שנה שעבוד והיינו דאהניא שין שנתן יצחק. אמנם עתה כי יעקב אבינו עליו השלום בקש ליישב שלוה מורה כי אינו רוצה שהגרות יהיה רד"ו לכן קפץ עליו רוגזו של יוסף שעי"ז ילכו למצרים ויהיה השעבוד רד"ו וזהו משפט לשון קפץ שלא בזמנו וז"ש יעקב בקש לישב בשלוה אלה תולדות יעקב יוסף וכו' אשר מזה דרצה לישב בשלוה יצאו תולדות יוסף וכו' שהיה סב"ת עשויה לרדת לשעבוד מצרים. וזה רמזו מה שדרשו רבותינו זכרונם לברכה לא נחתי ולא שקטתי וכו' ויבא רגז זה יוסף כי רגז גימט' רד"ו שגרם שהשעבוד יהיה רד"ו כמספר רגז:

ובזה ניחא מ"ש רבותינו זכרונם לברכה על פסוק ויוסף הורד מצרימה ראוי היה יעקב אבינו עליו השלום לירד למצרים בשלשלאות של ברזל וכו' וצריך לדעת אמאי ראוי היה לירד בשלשלאות וכו' אמנם על פי האמור יתישב דכיון דלא רצה בגרות ובקש ליישב בשלוה א"כ צריך שעבוד רד"ו שנה ומתחיל בו בפרק ולכך היה ראוי לירד בשלשלאות של ברזל כי הוא תחלת השעבוד. אך הנה אלהינו מרחם ברגז רחם יזכור לכבוד יעקב אבינו עליו השלום וכל השעבוד היה קי"ו שנה כמו שאמר רבינו אפרים והוא מרבותינו זכרונם לברכה ומוכח מקראי. אבל ישיבת מצרים מעת שבא יעקב אבינו עליו השלום ובניו היה רד"ו שנה:

פירוש ב

וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים:

א שמעתי מי שפירש במ"ש פ"ק דתעניות חכמה מפוארה בכלי מכוער כי החכמה דומה ליין המתקיים בכלי חרס. וכאשר המצא ימצא גבר חכם בעז והוא יפה אף נעים זהו חידוש ורשומו ניכר שיהא נזכר. והנה רבותינו זכרונם לברכה דרשו זקנים שהיה זיו איקונין שלו דומה לו ושכל מה שקבל משם ועבר מסר לו והני בי תרי חכים ונהי"ר לא משכח' לה על הרוב דהחכמים אינם יפים וכך היא המדה חכמה מפוארה בכלי מכוער וז"ש וישראל אהב את יוסף מכל בניו ונ"ט כי בן זקונים זיו איקונין שלו דומה לו ושופריה דיעקב אבינו עליו השלום מעין שופריה דאדם הראשון ושמסר לו כל קבלתו בשתים

ועלתה לו הוא לו דומה לו שיעקב אבינו עליו השלום מעין שופריה דאדם הראשון ואב בחכמה ועל כן חיבה יתירה נודעת לו:

ב ואפשר עוד לומר כי הנה יעקב אבינו עליו השלום היה גלגול אדם הראשון ובא לתקן מה שחטא אדם הראשון בג"ע כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל והיינו דקאמרו שופריה דיעקב אבינו עליו השלום שופריה דאדם הראשון וכמו שאמר בזהר הקדוש ח"א דף קמ"ב ע"ב ודייק הרב אספקלריא מאירה דלא קאמר מעין שהיה גלגולו כמפורש בתקונים. ובס' קרבן שבת להמופלא הר' המחבר עמודיה שבעה כתב משם האר"י ז"ל דיוסף הצדיק היה בו ניצוץ מאדם הראשון ע"ש וז"ש וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו דכשם שהוא גלגול אדם הראשון כן יוסף היה בו ניצוץ אדם הראשון ומתיחס לו ועל כן אהבו מכל בניו. ור"ת בן זקונים הוא לו וסופי תיבות זקונים הוא לו גימט' אדם שני פעמים רמז כי לו אד"ם הוא כמוהו ניצוץ אדם הראשון:

ג א"נ יש לרמוז זקנים גימט' רז שמסר לו רזי תורה והוא בכלל מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו שדרשו ז"ל זקנים כמו השערה אל הזקנים ומסתמא ודאי שם ועבר גילו ליעקב אבינו עליו השלום רזי תורה והוא מסרם לבר חכים כמו שתרגם אנקלוס ומזקנים יתבונן:

ד עוד אפשר לרמוז כי בן זקונים (מלא) הוא גימט' רחל בלאה עם הכולל והענין הוא כי בתרגו' המיוחס ליונתן בן עוזיאל מפורש כי רחל היתה מעוברת מדינה ולאה מיוסף ועל ידי תפלת לאה נתחלפו עובריא וע"פ הנס יוסף הלך לרחל ודינה ללאה ומהרש"א בחידושי אגדות פ' המפלת הביא זה מדברי הפייט ע"ש. ומזה הפלא היה ליעקב אבינו עליו השלום שמחה שלימה דזה מופת כי הן אחיו' מקודשות קדש הם לו למנה ושייכי אהדדי וכחד חשיבי וראשם מגיע השמימה לפי רוב הענו"ה ירא"ת ה'. ונמצא שכח רחל ולאה גם שתיהם ביוסף שהיה נוצר ועובר בבטן לאה ורחל ילדתו וז"ש וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא שבו שרש רחל בלאה כחדא שריין בחדא מחתא ואשתני למעליותא ורבו יתירתא מכל שבטי ישראל:

ה והואיל דעסיקנא דרך רמז הגיעני כפו"ל והיד כותב"ת דמיתבא דעתא כי זקני' גימט' יצחק עם הכולל שם רמז מ"ש הרב עיר בנימין משם האר"י ז"ל דנתעברה נשמת יצחק ביוסף. ולכן אהבו מכל בניו כי יוסף הוא אביו ובנו וכבר בעניותנו כתבנו זה לעיל ראש הסדר. ואוסיף מעט והפעם ילוה דלכך חסר אחד מחשבון יצחק לרמוז עוד כי בן זקנים גימ' רז גם כן כי סוד זה לא גילה לפניו השבטים שאם היה מגלה להם לא היו מקפידים

על אהבתו אותו יותר מהם כי כדין היה עושה מאחר שהיה בו נשמת אביו אמנם היה סוד כמוס אצלו כי הם מפלאות תמים דעים:

ו ויש לרמוז עוד כי יוסף בחי' דכורא ואחיו בחינת נוקבא וז"ש וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים בסוד הדרת פנים הוא לו דייקא מתיחס אליו בחינת דכורא ומה גם דגוף וברית חשבינן חד על כן המו מעיו לו זכור יזכרנו רח"ם ירחמנ"ו:

ז ורבינו אלעזר מגרמיזא בעל הרקח ז"ל כתב וז"ל אהב את יוסף שלמדו תורה נולד מהול מילה שניתנה לשמנה כמנין אהב וזוכים בה לעולם הבא. כתנת פסים רמז לתורה שקבל משה על פס ידו ומסרה ליהושע כשם שעשה יעקב ליוסף. זקנים חסר רמז ז' קנים של מנורה שעתידים צדיקים להאיר כמותה ז' כתות של צדיקים ז' קנים עכ"ל ולפי דרכו אפשר אהב את יוסף שלמדו תורה כי בן רמז תורה שבעל פה המתיחסת למ' שבה שם בן ז' קנים של המנורה שרומזים לז' ספרים תורה שבכתב כמו שאמר הרב זרע ברך ח"א פ' בהעלותך משם גדול אחד וכתב שם משם רבינו האר"י זצ"ל שהמנורה בכללה ובפרטה הכל רמז לתורה ע"ש הוא לו ועשה לו כתנת פסים רמז למשה רבינו שמסרה ליהושע כמו שאמר הרב ז"ל ודוק:

פירוש ג

וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה־וָפֶרֶץ וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ חֶצְרֹן וְחָמוּל:

הרב מהרא"י בכתבים שלו סי' קי"ד נשאל למה נכתבו ער ואונן בפרשת פנחס (פרק כו' פסוק יט') בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן לשתוק וכו' וע"ש מה שיישב ורבינו בחיי בפרשתנו גלה סודו דער ואונן נתגלגלו בפרץ וזרח וז"ש ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני יהודה וזה מרמזי התורה ע"ש וזוהי תשובה נצחת את כל ונוכחת. ובתשובות מהר"לנח סי' ח' הביא מליצת הרמב"ן בפי' איוב על זה ופירוש דבריו ובמקום אחר כתבתי בזה ועיין מה שכתב בקונטריס זה בפ' פנחס בס"ד:

פירוש ד

וַתִּסָּף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בְכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ:

והיה בכזיב בלדתה אותו. כתב רבינו בחיי כזיב הוא מספר המתחלף בשם הגדול המיוחד והוא טוב לתפלה וכו' ע"ש ופירוש דבריו כזיב גימטריה כוזו פנים דהוי"ה (הגהה: פירוש פנים, הם האותיות שבאות לפני אותיות שם יהוה, הם אותיות כוזו. י.א.) וזהו שכתב עוד רבינו בחיי כי תיבת בכזיב ר"ת בכח כוזו זכה יהודה בתאומים ע"ש לשונו ודוק היטב. [ואחר זמן רב בא לידי ס' נפתולי וראיתי שפירש כן ושם האריך קצת, ויש איזה ט"ס ע"ש ודוק]:

והיה בכזיב בלדתה אותו. בזהר הקדוש דף קפ"ח ע"ב בהגהה למטה בגליון כתוב שנדוהו אחיו ליהודה על מכירת יוסף ומשו"ה לא הוליד בנים הגונים עד שהלך לכזיב לפייס אחיו שיתירוהו ומשום הכי נתקיים שלה עכ"ל ומכאן יש להכריע כדעת הרי"ף פ"ג דמ"ק שפסק דמנודה מותר בתשמיש. ואין להקשות כי בעי הש"ס התם דף ט"ו מנודה מהו בת"ה אמאי לא פשיט מהא דיהודה די"ל דהגם דיהיה אגדה לא ניחא ליה למפשט מאגדה ע"ד שכתבו הראשונים דלא בעי למפשט אלא ממתני' ובריתא ולא ממימרא דאמורא. ועי"ל דאין ראיה מיהודה דהרשות ביד ב"ד להקל ואימא דמנודה סתם אסור בת"ה והשבטים הקלו ליהודה. וזו סברת הראב"ד דרשאין להקל על המנודה לומר חוץ מדבר פ' כמו שאמר רבינו ירוחם בשמו נתיב י"ד ח"א ומרן בב"י בשם הקונדרסין. ומעין דוגמא תרצתי לקושית ראבי"ה דבעי התם מנודה מהו בתפילין וקאי בתיקו ואמאי לא פשיט מר' אליעזר כמו שכתבתי בעניותי בס' הקטן פתח עינים ריש נדה ע"ש וברכי יוסף א"ח סי' ר"ם:

ואפשר' לרמוז כי ר"ת ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו גימטריא נדוי בדקדוק. ובשמות רבה פ' מ"ב מפורש וירד יהודה שנדוהו ע"ש:

פירוש ה

וַיִּקְּמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו:

ויבך אותו אביו. אז"ל דהוא כלפי יצחק אבינו עליו השלום אשר לו ידע את יוסף כי חי הוא אך בוכה היה על צער יעקב אבינו עליו השלום. ואפשר כי התעורר לבכות יען שיעקב היה סובל עונש כ"ב שנה שביטל מכבוד או"א ונמצא כי בסבתו באה אליו הצרה הזו והוא אומר ויבך אותו אביו מצד היותו אביו כי בעבור זה היה מצר. ורמוז בתיבת ויבך נוטריקון ויב"ך כלומר ישראל אמר ווי על ב"ך שנה שלא קיים כבוד או"א:

ויש לחקור דהלכה רווחת האב שמחל על כבודו כבודו מחול ואמרינן דרב הונא קרע שיראי דרבה בריה וליכא משום ולפני עיור דמחיל ליקריה א"כ אפוא מדוע יצחק אבינו עליו השלום לא מחל ליעקב אבינו עליו השלום ותו לא איעניש. ונהירנא שכתוב בס' חסידים דהא דאב דמחל כבודו מחול היינו בדיני אדם אבל בדיני שמים חייב. וכעת אין הס' הנז' אתי ורואה אני דטעמו ונימוקו עמו כי הן האדם הנמנע מכבוד או"א חטא בכפלים כלפי האב וכלפי שמיא כי ה' לו ציוה על כבוד או"א והשוהו לכבודו כביכול ונמצא פוגם לצד עילאה ח"ו. והאב מצי מחיל חלקו אשר חטא אליו. אבל כבוד שמים אין בידו ואמטול הכין מן שמים נלחמו ונענש בדיני שמים. איכו השתא נחה שקטה

חקירתנו כי האף אמנם יצחק אבינו עליו השלום זריז קדים האב שמחל כדת מה לעשות ונסלח לו אכתי פש חלק גבוה וכבוד שמים המתרב' בכבוד או"א ומ"ה נענש במספר שנים אשר לא קיים כבוד או"א בדיני שמים. ועוד יש לחלק קצת דהא דאמרי' האב שמחל על כבודו מחול היינו בבן אצל אביו כי הוא מקיי' תדיר כבוד ומורא או"א אך זימנין דמשכח' מקל בכבודו ומוראו ובכה"ג כבודו מחול לא כן כשהרחיק נדוד ולא נמצא אתו ונתבטלה המצוה מכל וכל. ושוב ראיתי להרדב"ז סי' תקכ"ד דמוכח מדבריו להפך אך בדברי הרדב"ז ז"ל עמדתי קצת בתשו' בס' הקטן חיים שאל סי' ה' ע"ש ודוק:
א"נ אפשר במ"ש הרב עיר בנימין בסוטה סי' קפ"ו משם האר"י ז"ל דיוסף נתעברה בו נשמת יצחק אבינו ע"ה ולזה אהב את יוסף כי בן זקונים הוא יעקב לו ליצחק שנתעבר ביוסף זהו תורף דבריו עיין שם באורך ובזה אפשר שז"ש ויבך אותו אביו דקאי על יצחק כנז"ל דהיה בוכה על שהוא עצמו כלומר נשמתו היה בצער. והשתא א"ש מאי דנענש יעקב אבינו עליו השלום על ביטול כבוד או"א ביוסף והוא מכוון דהוי ע"י יצחק עצמו וסיבתו. ואפ' לרמוז כי בן זקנים תיבת זקנים גימט' יצחק עם הכו' וז"ש כי בן זקנים כי הוא בן ונלוה אליו נשמת יצחק אביו ולזה ישראל אהב את יוסף מכל בניו ועיין לקמן אות ז"ך. וזה טעם שהושלך יוסף בו"ר ועלה על ידי בו"ר בית הסהר באמצעות החלומו' וכמו שאמר בזהר דירד בבור ועלה מן הבור ע"ש כי היה יוסף נשמת יצחק גימט' בו"ר והיה מתקן ר"ח דינים גימטריה בו"ר וגימטריה יצחק כמו שאמר הרב עיר בנימין בפירוש כי שמו אותי בבור ולכן ירד לתקן בו"ר ר"ח דינים ובגמר התיקון עלה מן הבו"ר בזכות יצחק:

פירוש ו

וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ׃

צדקה ממני אפשר לפרש צדקה דלא עבדא איסורא והיא מעוברת מאתי והראיה הוא ממני שלא רצתה להלבין פני אף שהיא מסוכנת לישרף וזה חסידות גדול ואי עבדא איסורא או אפי' כיונה לאיסור עמי לא נזהרה בזה ותכף אמרה בפירוש ממך נתעברתי ודוק:

פירוש ז

וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה׃

מעמק חברון. אפשר לרמוז כי ר"ת מעמק הוא מעצה עמוקה מצדיק קבור. חברון כמשז"ל וקרי ליה עצה עמוקה כי אברהם אבינו עליו השלום היה משתאה מחריש אם

יברר גליות או גהנם ולבסוף הסכים ובירר גליות כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בבראשית רבה פ' לך לך ע"ש:

פירוש ח

וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו:

ונראה מה יהיו חלומותיו. אפשר לרמוז כי ר"ת ונראה הוא ורוח הקדש אומרת נראה. מה יהיו חלומותיו כמה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה והביאו רש"י. ורבינו אפרי' בפרישתו (כתב יד) פירש ע"ד הפשט ונראה מה כמו ונחנו מה שהוא הבל כלומר ונראה הבל יהיו חלומותיו ועוד האריך ופירש ונראה ברע אשר ימצא את אבינו וכל זה לא נחוש רק מה הבל יהיו חלומותיו וכו' ע"ש:

פירוש ט

וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם:

והבור רק אין בו מים. פירש"י מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו וכבר כתבנו לעיל הגהת נמוקי רבינו ישעיא שהקשה דהדיוק אינו מחויב שיהיו נחשים ועקרבים דדילמא עצים ואבנים יש. ולק"מ דדרך הבור הוא להיות בו מים או נחשים ועקרבים ואין רגילות שיהיה בו דבר אחר ולכן כאשר שלל שלא יש בו מים. ממילא אנו מדייקים בדבר הרגיל דהם נחשים ועקרבים המצויים בבורות. ואפשר לרמוז כי ר"ת אי"ן ב"ו הוא אבל נחשים ועקרבים יש בו:

פירוש י

וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו:

וישב ראובן אל הבור. אז"ל היכן היה שהיה יושב בשקו ותעניתו ואפשר לרמוז כי תיב' וישב הר"ת נוטריקון שהיה יושב בשקו ותעניתו. וטעם ראובן כי הוא בלבל יצועי אביו בטענת כי השבטים י"ב ולמה רוצה להוליד עוד ועתה שנמכר יוסף והוא סבר שנאבד גדול צערו והכיר חטאו דחסרו להו השבטים ואם לא בלבל הוא יצועי אביו היה משלים אותו הילד הנולד מבלהה ולכן אמר הילד איננו ואני אנה אני בא על חטאי:

פירוש יא

וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ:

מה בצע כי נהרוג את אחינו. הרב כתנות אור הביא מאמר רבותינו זכרונם לברכה שאמרו על פסוק זה הורגין אנו את אחינו ומברכין ברכת המוציא ופירש הרב ז"ל במשז"ל דהשבטי' רצו להרוג יוסף דעתיד ירבע' לצאת ממנו והעובדי' ע"ז אומרים עזב ה' את הארץ והניח הכל ביד השרים וביד המזלות וסילק השגחתו מהתחתונים ואמרו

בזהר דה' דהמוצי' רומזת לשכינה המשפעת מזון ומחיה וממנה השפע לתחתוני' וא"כ מברכת המוציא מוכח שהקב"ה משגיח ומשפיע בתחתונים הפך סברת עע"ז האומרים שסילק השגחתו ח"ו וז"ש הורגין אנו את אחינו בשביל שעתיד ירבעם לצאת ממנו ולהטעות ישראל באמור עזב ה' את הארץ ואינו משגיח בתחתונים ולכך אמרו נברך המוציא שם רמז בה"א שהקב"ה משפיע ובדין אנו הורגין אותו זהו תורף דברי הרב ז"ל: ואינו מתישב לפי לשון המאמר שהביא דקאי אקרא דמה בצע כי נהרוג את אחינו דנראה דמברכת המוציא נבין שלא להורגו ולפי דרך הרב ז"ל ברכת המוציא מכרעת להורגו. והיה נראה לומר דברכ' המוציא היא טענה שלא להורגו דהרי ירבעם עתיד להטעות ולומר דח"ו לא יש השגחה וכשיאמר זה נכיר מברכת המוציא שהה"א רומז שמשפעת ומשגחת כי דבריו לעז ולא נשמע אליו ולמה נהרוג אותו כיון דיש לנו ברכת המוציא ברכה תדירית המבטל' דברי ירבעם וזהו התמיה הורגין את אחינו ומברכין המוציא כלומר הוו תרתי דסתרן דכיון דמברכין המוציא אין לחוש לשקריו של ירבעם דמברכת המוציא מוכרע כי שקר ענה. אבל יש לדחות כי בבא ירבעם תחילת שקריו יהיה שלא לברך המוציא כי אין השגחה ח"ו ומה תמיה היא זו. אטו ירבעם שעושה התורה כלה פלסתר ח"ו לא יטעון גם על ברכת המוציא שלא לברך:

ואפשר לפרש במה שידוע דבעון אדם הראשון נתקללה האדמה וגם בעון הריגת הבל כתיב ארור אתה מן האדמה אשר פצתה וכו' כי תעבוד את האדמה לא תוסיף תת כחה לך ואמרו במכילתא פ' בשלח פ' ט' ע"פ נטית ימינך וז"ל מגיד שהיה זורקן ליבשה והיבשה זורקן לים אמרה יבשה ומה בשעה שלא קבלתי אלא דם הבל שהוא יחידי נא' לי ארור אתה וכו' עתה איך אוכל לקבל דמן של אוכלוסין הללו עד שנשבע לה הקב"ה שאיני מעמידך בדין שנא' נטית ימינך ואין ימין אלא שבועה עכ"ל. ואח"כ בזכות נח חזרה האדמה להוציא חיטים בתערובו' מוץ ותבן וצריך כמה בירורין ולזה אנו מברכין המוציא לחם מן הארץ כי ה' רחם עלינו והוציא הארץ מקללתה ועושה לחם אף שהוא בטורח וא"כ אם האדמה נתקללה בהריגת הבל עתה בהרגנו ליוסף זרע קדש ב"ר מיניה דמר יעקב אבינו בחיר שבאבו' ובן רחל האהובה ממ"נ אם תקבל דמו תתקלל האדמה ולא נאכל לחם. ואם הארץ תתירא ולא תקבל דמו כל עובר עליו ישום ומשפה לאלפא יודע הדבר ונהיה לבוז והוא מה שדרש בעל המאמר מה בצע מלשון בצע אכוליה שרותא וכיוצא שהוא המברך המוציא דמשם אנו למדין דברוכי מברכינן לה' המוציא הארץ מקללתה וא"כ עתה תשוב להתקלל ואם לא תקבל וכסינו את דמו יש לנו מקום לכסות

בתמיה הרי האדמה לא תקבלנו וז"ש הורגין את אחינו ומברכין ברכת המוציא הלא מברכת המוצי' נבין ונדון שלא להרגו ודוק:

פירוש יב

וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִי כִּי תָבוֹא אֵלָי: וַיֹּאמֶר אָנכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֵךְ:

אפשר לפרש במ"ש הרב שבות יעקב ח"ב סי' קו"ל דאף דטוענ' לאיש שלא נתן אתננה חייב שבועה היינו דוק' כשאינה מופקרת אבל אם היא מופקרת חזקה שלקחה קודם או שכרתו ואין נזקקין לה לבייש בני אדם ע"ש וכיון שהיא נעשית כמו קדשה מופקרת כיונה לדבר דבריה כמו שהיא מופקרת וז"ש מה תתן ל"י שאני מופקרת בידי כי תבא אלי שאני אינה נאמנת אחר כך לומר שלא נתת אתנני. ויאמר אנכי אשלח כלומר אנכי נאמן אשלח גדי. ותאמר אם תתן ערבון עד שלחך כלומר אדרבא להיותך אדם חשוב איני נאמנת. ועוד שתשכח כמו שאמר פ' איזהו נשך כ"ש מר דטריד בגירסיה וישכח ואני איני נאמנ' לזה אם תתן ערבון עד שלחך מעצמך הגדי שאני לא אשאלך כלל לפי שהמופקרת אינה נאמנת וכל זה עשתה להטעותו שיסבור שהיא מופקרת. ומשו"ה אמר איה הקדשה היא בעיני' על הדרך כלומר מופקרת היושבת בפרשת דרכים. ואחר כך אמרה לאיש אשר אלה לו אנכי הרה כלומר אין אני מופקרת ולא לקחתי הערבון אלא להודיע כי ממך אני הרה. ויאמר צדקה בדבריה ואינה מופקרת רק ממני היא הרה:

ואפשר עוד לפרש צדקה ממני ונבין פסוק כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו דידוע מ"ש רש"י דיהודה היה מחזיקה לקטלנית שאמר מוחזקת היא זו שימותו אנשיה. והנה כתבו הרא"ם ח"א סי' כ"ב ומהרלנ"ח סי' ל"ו דיבמה לית בה משום קטלנית דשומר מצוה לא ידע דבר רע. אמנם יהודה היה מסתפק אם יש להם דין ב"נ אף ששומרים התורה או יש להם דין ישראל. וז"ש פן ימות גם הוא כאחיו הכונה דילמא יש לנו דין ישראל וביבמה לית בה משום קטלנ' וקורא אני שומר מצוה לא ידע דבר רע. או דילמא אין לנו דין ישראל והרי היא כקטלנית דעלמא וזהו פן ימות. אמנם תמר הכריעה בדעתה שיש להם דין ישראל דמעת שנימול אברהם אבינו עליו השלום יש להם דין ישראל כמו שכתב הרמב"ן ז"ל וז"ש ותשב בפתח עינים ואז"ל פתחו של אברהם אבינו עליו השלום רמז לפתח האהל שנימול אברהם אבינו עליו השלום ומאותה שעה יש להם דין ישראל וליכא ביבמה קטלנית דשומר מצוה לא ידע דבר רע. והחזיקה בשיטתה עד לבסוף שמסרה עצמה על קדוש' ה' שלא להלבין פניו והוא אביזרא דש"ד וב"נ אסור

למסור נפשו על קדושת ה' אבל היא מוצאת ונזדמנה לישרף שלא להלבין פניו דהוא רק אביזרא דש"ד כהלכת גוברין יהודאין המתקדשים והמטהרים וז"ש יאודה צדקה ממני שהיא כיונה להלכה דיש לנו דין ישראל ומשו"ה לא חשה לקטלנית ומסרה עצמה על קדושת ה' וז"ש ותשב בפתח עינים וכו' כי ראתה כי גדל שלה והי"א לא נתנה לו לאשה היא דייקא שהיא יבמה ולית בה קטלנית על זה אירע לה דסברה דיש להם דין ישראל ושומר מצוה לא ידע דבר רע:

אמנם יש לחקור מה שאמר יהודה שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני כי אמר פן ימות וכו' דהוו תרתי דסתרן דמאומרו עד יגדל שלה מוכח דכאשר יגדל מהר ימהרנה לו ומאמר פן ימות שהיא קטלנית ומוחזקת שימותו אנשיה טעם זה מונעה אף כי יגדל דקטלנית אסורה בין לקטן בין לגדול. ותו דהרי כל העם רואים דהשיא ער ואונן בקטנותם ומה נשתנה שלה להשיאו כשיהיה גדול. ותו דאיך שקר לה עד יגדל שלה ואחר כך גם כי גדל לא נתנה לו. וראיתי בשו"ת נודע ביהודה הנדפס מחדש בא"ה סי' יו"ד דגם דהוא כתב מסברא דביבמה ליכא איסור קטלנית ונעלמו ממנו כל הפוסקים ראשונים ואחרונים המדברים בדין זה. ושם ראיתי שפירש פ' זה עד יגדל שלה וכו' דיבם קטן יש ספק אם יהיה סריס ופוגע באשת אח אך לא חיישׁ למיעוט' ואזלי' אחר הרוב בספק איסור וקטן מיבם אבל בקטלנית יבם קטן שהוא ספק סריס לא ייבם דאם הוא סריס היא קטלנית כיון שאינו מקיים מצוה ואף דהוי מיעוט בסכנה חיישינן למיעוטא וז"ש עד יגדל שלה ויצא מספק סריס דעתה הוא קטן ואפשר שהוא סריס ופוגע באשת אח וכי תימא הלא אזלי' בתר רובא לז"א כי אמר פן ימות שהיא קטלני' והוא סכנה ובסכנה חיישי' למיעוטא ובזה ניחא דאם הוא מטעם קטלנית וכי היה בוש ליהודה לומר הדין עכ"ד ועל פי זה נתישבו חקירותנו. אמנם על אשר חקרנו איך יהודה הצדיק דיבר שקר עד יגדל שלה ולא היה בדעתו לתתה לו אף כי יגדל. אפשר לומר דברישא חש להיותו קטן וכו' כדתרגמה הרב הנז'. וביני ביני נסתפק אעיקרא דאפשר דהא דביבמות לית בה דין קטלנית היינו בישראל אך אפשר דהם יש להם דין ב"נ ולגבי דידהו אסורה היבמה כמש"ל. ועל כן תמר ותשב בפתח עינים פתחו של אברהם אבינו עליו השלום דמשנימול יש להם דין ישראל כי ראתה כי גדל שלה והיא יבמה לא נתנה אז הבינה דמסתפק עתה ספק חדש אם יש להם דין ישראל:

ובפסוק צדקה ממני יש לרמוז דתיבת ממני שהם דברי בת קול כמשז"ל ר"ת ממנה מלכים נביאים יוצאים כמשז"ל:

פירוש יג

וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃

ולא שמע אליה לשכב אצלה. פירש"י אפי' בלא תשמיש. ואפשר לפרש במ"ש מהר"ם ן' חביב בתוספת יה"כ על מה שהביא הר"ן ראיה דיהרג ואל יעבור אף באביזרא דג"ע דליכא אלא לאו מההיא דאמרינן ימות ואל ידבר עמה דשאני התם דעיקרה עבירה גמורה ומסיק להלכה דאם אין עיקרה עבירה גמורה אף דאיכא לאו שרי ושמעתי מקשים על הרב דאשתמיטיה דברי הרמב"ן בתורת האדם דשם פירש דה"ד לאו דשייך לערוה עצמה אבל לאו נפרד דג"ע כגון אלמנה לכ"ג לא. והכא אמרו רבותינו זכרונם לברכה דהיא היתה רוצה להורגו ולאונסו וז"ש ויהי כדברה אל יוסף יום יום דהיינו שהיתה מגזמת להורגו עם כ"ז לא שמע אליה לשכב אצלה אפי' בלא תשמיש דליכא אלא לאו אפ"ה באביזרא דג"ע יהרג ואל יעבור. ולא תימא דכל לאו דג"ע יהרג ואל יעבור אפי' לאו דלא שייך לערוה עצמה כגון אלמנה דכ"ג. לא היא אלא דוקא הכא לאו זה דהוא בערוה עצמה יהרג ואל יעבור. וז"ש ולא שמע אליה לשכב אצלה דהוא לאו לחוד ואביזרא דג"ע להיות עמה כלומר להיות הלאו עמה דהיא הערוה עצמה משא"כ אם היה לאו נפרד כאלמנה לכ"ג אז ליתיה בכלל אביזרא דיהרג. ואפשר שז"ש שכבה עמי אפילו בלי תשמיש דליכא אלא לאו בעלמא והשיב ואיך אעשה הרעה הגדולה כלומר שהוא לאו דערוה עצמה מכלל דאיכא קטנה לאו נפרד כאלמנה לכה"ג דאינו בכלל אביזרא ויעבור ואל יהרג:

או אפשר במ"ש הרמב"ם פ"ך דסנהדרין הנאנס ועבר ולא נהרג וכו' אינו חייב מיתה דאנוס רחמנא פטריה וה"ד בע"ז וש"ד אבל בג"ע אם אנסוהו לבא על הערוה חייב דאין קשוי אלא לדעת ומהרח"א בעץ החיים סדר היום הק' עמ"ש פ"י דמלכים ב"נ שאנסו אנס לעבור א' ממצותיו וכו' דבג"ע איך יפטר בטענת אונס דאין קשוי אלא לדעת ולק"מ דמשכח' לה שנתקשה לבא על אשתו ואנסוהו לבא על הערוה כמו שאמר הראב"ד פ"א דאיסורי ביאה וכתב הה"מ שזה דעת רבינו וא"כ הרי משכחת אונס בג"ע. והכא אשת פוטיפר אונסתו לבא עליה ובזה דינא הוא לישראל דיהרג ואל יעבור וז"ש איך אעשה דבזה לא שייך אונס דהיא רעה גדולה דהיינו שיהיה מתקשה וזהו איך אעשה דהוי מעשה ולאו אונס מיקרי מכלל דאיכ' קטנה כגון שהיה מוקשה והדביקוהו לערוה ובין כך ובין כך וחטאתי לאלהים דאף בקטנה דהוי אונס ואינו חייב מיתה חטא איכא שלא נהרג ועבר וק"ל:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה

שאמר יוסף ליעקב אבינו עליו השלום חשודין הן בניך על אבר מן החי. ופירש בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל דהוו תלשין מן אודניא ומן דנביא. ופירש הרב עץ החיים משם הרב מהר"ם ן' חביב במ"ש הרמב"ם פ"ה דמאכלות אסורות דאבר שאין בו עצם כיון דפירש כזית חייב משום אבר מן החי והרמב"ן ס"ל דגם בזה צריך האבר שלם והשבטים היו תולשין מן אודניא ודנביא אברים שאין בהם עצם וסברי דלא שייך אבר מן החי במקצתו עד שיפרוש אבר כבריתו כדעת הרמב"ן ויוסף הצדיק סבר כהרמב"ם דחייב בכזית עכ"ד ושמעתי מהרב כמהר"ר מאיר בן מרגי זלה"ה שהקשה על הרבנים הנז' דממ"נ דין השבטי' בו בפרק כמאן אי כישראל הרי הם חייבים משום טריפה כמו שאמר הרמב"ם שם. ואי כבן נח הרי הם חייבים משום בשר מן החי אפילו בכל שהוא כמו שאמר הרמב"ם פ"ט דמלכים:

פירוש יד

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי: וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו:

שמעתי אומרים במשז"ל דמי שחושדין אותו אי אפשר שלא יהיה בו קצת ואי אית ליה אויבים לית לן בה דאויבים אפקוה לקלא והכא יוסף הצדיק הביא דבת אחיו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום ולא יכלו דייקא דאם ידברו לו מקיימין החשד ולכן מוכרחים להראות שהוא שונא ובכן אין לחושדם כלל דאיהו שונא ואמרינן אויבים אפקוה לקלא וכל הענין שקר. ויוסף הצדיק נתחכם לספר להם חלומו דבזה מראה במופת דהוא אוהבם ומחזיקם לאוהבים כי כן אין מספרים חלום כי אם לאוהבים ובזה מתקיימת הדיבה כיון שהוא אהוב וז"ש ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו ועל דבריו שהביא דבתם וכתב עלייהו הנפק בספרו חלומו להם להודיע שהם אוהבים והדיבה אמת עד כאן שמעתי ואחר כך מצאתי בספרי המפרשים:

פירוש טו

וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ: הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר:

אפשר במשז"ל חלמא טבא חדוותיה מסתייה לכן גער בו להפיג שמחתו כדי שיתקיים החלום ולכן ואביו שמר את הדבר. ולפ"ז עיקר קיום החלום היתה גערה זו ובזה אפ' לפרש מסרה הביאה רבינו בעה"ט ויגער בו אביו ויגער בי"ס ויחרב כי ע"י גערת אביו מלך יוסף ובעבור יוסף נקרע י"ס כמשז"ל ודוק כי קצרתי ועיין מה שכתבנו בעניותנו לקמן אות כ"ד בס"ד:

פירוש טז

וַיֵּט אֱלִיהֶ֖ז אֶל־הַדֶּ֑רֶךְ וַיֹּאמֶר֙ הָבָה־נָּ֣א אָבוֹא֔ אֵלַ֖יִךְ כִּ֣י לֹ֣א יָדַ֔ע כִּ֥י כַלָּת֖וֹ הִ֑וא וַתֹּ֣אמֶר מַה־תִּתֶּן־לִ֖י כִּ֥י תָבוֹא֙ אֵלָ֔י׃

הבה נא אבא אליך. שמעתי במ"ש הרב ט"ז י"ד סי' קצ"ב שחקר דיהודה לא נזהר שתשמור ז' נקיים משום חימוד ותירץ דהיא גזרה דרבנן ועוד דלא שייך זה בנתרצו לבא באותה שעה שתבעה וז"ש הבה נא עתה דליכא גזרת חימוד ועוד אבא אליך ולא שייך חימוד בתבעה ובא עליה תכף כמו שאמר הרב ט"ז עד כאן שמעתי׃

פירוש יז

וְיוֹסֵ֖ף הוּרַ֣ד מִצְרָ֑יְמָה׃

אמרו בסוטה דף י"ג ע"ב א"ר אלעזר אל תקרי הורד אלא הוריד שהוריד אצטגניני פרעה מגדולתן וכתב הרב כתנות אור שלפי דרך רבותינו זכרונם לברכה שדרשו אל תקרי הורד אלא הוריד יש לומר שהוריד ישראל לגלות מצרים שהוא היה סיבה שירדו יעקב אבינו עליו השלום ובניו עכ"ד ואשתמיטתיה שכך אמרו רבותינו זכרונם לברכה בילקו' הורד שהוריד יעקב למצרים׃

ואפשר לפרש המאמר הנז' דקשיא ליה לר' אלעזר דיוסף בחינת יסוד קדוש הכולל ואיך יתכן שהורד מצרימה ערו"ת הארץ ונמצא ח"ו דערות הארץ שלטה ביסוד קדוש. לז"א אל תקרי הורד שזה פגם גדול עד אשר תקרא הוריד שאדרבא הוא כבש ערות הארץ והוריד גדוליה ואז נוכל לקרוא הורד והכי קאמר ויוסף הורד כלומר הוריד למצרימה ערות הארץ. ועל דרך זה ירדו יעקב אבינו עליו השלום ובניו להוציא כל ניצוצי הקדושה וכמו שאמר עת אשר שלט האדם באדם לרע לו. ואפשר לומר עוד כלפי מ"ש בזהר דאלמלא השבטים שלטו ביוסף ויוסף אדון לכל מצרים והם עבדיו וא"כ ישראל עבדי מצרים הם עבדי יוסף דמה שקנה עבד קנה רבו לא היה תקומה לישראל לצאת משם עיין שם באורך וז"ש ויוסף הורד אבל הוא רד ששלט במצרים וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה בילקוט ומאחר שהוא רד והיו מצרים עבדיו הוריד לייעקב אבינו עליו השלום ובניו דעי"ז יוכלו לצאת. ואתהלכה ברחבה כי עתה ארחיב הענין עוד וז"ל הילקוט. הורד משל כד"א וירד מים עד ים הורד שלט כד"א אשר הוא רודה הורד ענין העתקה כד"א וירדהו שהעביר העם לערי' הורד הוריד לייעקב עיין שם באורך וידוע דאמרו בזהר על פסוק עת אשר שלט האדם באדם לרע לו שהקליפה שולטת בנשמות הקדושה לרע לו וז"ש ויוסף הורד כפשוטו ולמראה עינים שלט בו הקליפה הורד ירידה היתה לו והוא לרע לו לסט"א שעמד בנסיון וזכה למשול כמו שאמר בזהר דהשומר אות ברית זוכה למלכו' ולזה זכה יוסף ולכן דריש הורד משל שנעשה מלך אדיר וזהו ויוסף הורד שנראה כאלו ירידה

היתה לו אבל הורד משל. וגם לרע לו לסט"א וזהו הורד שלט. ולא די ששלט עליהם אלא שהעתיקם מעיר לעיר וזהו הורד כד"א וירדהו וכו' וזה הכנה לגלות שתהיה מצרים ארץ לא להם כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל דארץ לא להם קאי למשעבדים שמצרים לא היה כמות שהיה אלא בארץ לא להם שיוסף העביר אותם לעיר אחרת. ואח"ז ויוסף הוריד ליעקב שכבר היה הכל מוכן לתיקון הגלות ונמצא כל הדרשות עולות בקנה אחד:

ואומרו ויוסף הורד מצרימה בוי"ו אפשר במ"ש רבינו האר"י זצ"ל דכל ניצוצו' קדושה של אדם הראשון באו בדור אנוש ודור המבול ודור הפלגה ואחר כך באו מצרים והוצרך לגלות קשה לברר הניצוצות ע"ש באורך והשתא רמז הכתוב בוי"ו של ויוסף הורד מצרימה וי"ו מוסיף על ניצוצו' קרי דאדם הראשון שירדו למצרים כי הכל בחינת יסוד וסופי תיבות פדה דשם במצרים היה פדיון לניצוצות להוציאם לאור ור"ת ויוסף הורד מצרימה גימטריה ב"ן לרמוז ששכינה כביכול ירדה עמו:

פירוש יח

וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי:

יש לדקדק דהו"לל ויהי בבית אדוניו המצרי ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח. ואפשר במשז"ל דפוטיפר קנה יוסף לדבר עבירה ונסתרס. ובמציאות כזה דרך העולם דהקונה אל ישמח ויהיה יוסף כקוץ בין עיניו ויתמלא עברה כי לא נתמלאת תאותו ואודני דהוו ליה גזיין מיניה ומן הראוי היה שימכרנו ולא יהיה לו למזכר' צרתו ומה הגיע אליו. אך מן השמים הצליחו ליוסף הצלחה נפלאת עד שאדוניו מכח זה לא פנה למחשבתו הרעה רק בעיניו יביט אל הצלחתו וישאירנו בביתו וז"ש ויהי ה' את יוסף דנסתרס פוטיפר. וכי תימא א"כ חיים של צער נזדמנו ליוסף אם ישאר בביתו ירבה שנאתו של פוטיפר כאמור לז"א ויהי איש מצליח ובעבור ההצלחה ויהי בבית אדוניו המצרי:

ואפשר לפרש המשך הפסוקים במשז"ל פרק אחד דיני ממונות דא"ל אחאב לעובדיה כתיב נחשתי ויברכני ואיהו לאו ירא שמים יצאת ב"ק ואמרה ועובדיה היה ירא את ה' וביתו של אחאב אינו מזומן לברכה ודקדק הרב מופת הדור מהרח"א בס' עץ החיי' בסדר היום דהו"ל לאחאב לאתויי מבית פוטיפר המצרי שהוא ארור ואפ"ה נתברך בגלל יוסף. ואפשר לישב דהא דיוסף שנא ושנא דיוסף כשבא אצל המצרי היה ה' עמו והיה מוצלח מאד עד שהיה נראה לעין כמו שאמר בזהר הקדוש על פסוק וירא אדוניו כי ה' אתו דהוה חמי ממש בעינוי ובראות פוטיפר זה נשאו לבו להפקידו על כל אשר לו כדי שיתברך ומחמת זה נתברך כדי שלא יתחלל יוסף ומשו"ה לא מצי אחאב לאתויי מפוטיפר כי האמנם הוא ארור ואינו ראוי לברכה מ"מ בראותו הצלחת יוסף נתן בידו

כל אשר לו כדי שיתברך וכיון שפוטיפר כיון לזה לכבוד יוסף נעשה לו נס ורבו יתירה ולא דמי ללבן ויעקב. ועוד אפשר לומר דגם דהמצרי הוא ארור מה שהיה בביתו ראוי לברכה ובו עצמו דוקא לא חלה הברכה. אך בבית אחאב הבית בכללו מלא ביתו ע"ז של ישראל ותשמישי ע"ז שאין להם ביטול וכל הבית אינו ראוי לברכה. ובזה נבא אל הביאור שזהו מה שרמזה לו הבת קול לאחאב ועובדיה ירא ה' וביתיה דההוא גברא אינו מזומן לברכה כלומר דאף דהוא אינו ארור ואעפ"י שחטא ישראל הוא מ"מ ביתו אינו כלי מחזיק ברכה לאפוקי לבן דהוא וביתו מזומני' לברכה וז"ש ויברכני לי דייקא בגללך וכיון שלבן נתברך ממילא נתברך כל אשר לו וביתו מזומן לברכה מה גם דהיו שם אמותנו הקדושות ושבטי ישורון ואין ראיה מפוטיפר דביתו מיהא מזומן לברכה ובפרט שהיתה שם אסנת העתידה להיות אם בישראל וז"ש הכתוב ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח כשהיה הוא לבדו ה' עמו מוצלח ומצליח ויהי בבית אדוניו המצרי ועם כל זה לא נתברך הבית משום דפוטיפר ארור ואחר זה וירא אדוניו כי ה' אתו וימצ' חן בעיניו וישרת אותו אף דאירע לו שנסתרס והיה לו לשונאו. ועדיין לא נתברך הבית. ויהי מאז הפקיד אותו וכו' מאז הפקיד דייקא לאפוקי קודם שהפקיד שלא נתברך אבל כיון שהוא הפקידו במחשבה זו להתברך ויברך ה' את בית המצרי אף שהיה ארור בגלל יוסף משום כבודו וזה תוספת טובה שלא אמרו תכף לת"ח ברכה אלא כשאינו ארור אבל בגלל יוסף שהפקידו במחשבה זו נתברך. ומאי דמייתי פ' כיצד מברכין ראיה לתכף לת"ח ברכה מקרא דיוסף. אפשר לומר דיליף בהדרגות ודוק:

פירוש יט

וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד־יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל:

ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם וכו'. פי' הרב הקדוש מהרח"ו זצ"ל בדרשותיו (כתב יד) ולא ידע אתו מלשון וידע אדם שהוא קנאו לעבירה ולא יד"ע אתו כי אם הלחם היא אשתו לאפוקי יוסף שלא ידע אתו זהו תורף דברי הרב זלה"ה. ואפשר להרחיב הענין במשז"ל דנסתרס פוטיפר. ומ"ש אשתו כדברים האלה עשה לי עבדך היינו עניני תשמיש ותו לא וז"ש ולא יד"ע אתו מלשון וידע אתו עמו מאומה דייקא אפי' עניני עבירה כי אם הלחם באשתו אמרו שהיה עושה עניני תשמיש אך לא נתנו אלהים לעשות ליוסף מאומה שום סרך מעניני עבירה:

פירוש כ

וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בִּבְגָדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה:

אפשר לפרש במשז"ל דראתה באצטגנינו' דיש לה בנים ממנו ולא ידעה שהוא מבתה וז"ש לאמר שכבה עמי כלומר נאמר לי שכבה עמי כלומר שראתה באצטגנינו' דצריך

שישכב עמה כי ראתה דיש לה בנים ממנו והוי כאלו אליה היה הדיבור בזה. ועוד אפשר לומר במשז"ל בפ' ויצו ה' אלהים על האדם לאמר דדרשו על ז' מצות ודרשו זה ג"ע והכא רצתה לומר לו שלא יחוש למעול באדוניו בשכבו עמה כי היא כבר פקרה עצמה אצל אחרים וכבר נטמאת פעמים רבות ומאי דהוה הוה ומה יתן ומה יוסיף יוסף אם ישכב עמה וז"ש לאמ"ר כבר עברה על לאמר שהוא ג"ע ונטמאה עם אחרים וא"כ שכבה עמי. ולא שמע אליה לשכב אצלה אף להיות עמה שכבר נטמאה כי כל הבא לא ינקה. א"נ אפשר שרצתה לו' לו שיבטיחנה לשכב עמה והיא תתגייר ותתעטף בלבושו שתתנהג בדתו וז"ש ותתפשהו בבגדו כלומר שהיא תפסתו שאם יחוש שלא לשכב עם גויה היא תלבש לבוש יהדו' ויבטיחנה לשכב עמה וזהו ותתפשהו בבגדו שתלבש בגדו מנהגו ודתו כבגד תעטה אך בזאת שיבטיחנה וזהו לאמר שכבה עמי שיאמר לה שישכב עמה ולא שמע אליה לשכב אצלה בגיותה להיות עמה בגרותה כי הגרות אינו לשם שמים רק לשם זנות:

פירוש כא

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי:

רבותינו זכרונם לברכה אמרו כמה כרכורים כרכרה אשת פוטיפר לרדוף אחר יוסף הצדיק וכמה המצאו' ואיומים וגזומי' כמו שנתבאר במדרשי רבותינו זכרונם לברכה הקדושים ואפשר לתת טעם לזה ולהסביר גדול' יוסף הצדיק ע"ה. כי הנה נודע מיסוד תורת רבינו האר"י זצ"ל דגלות מצרים היה דניצוצו' אדם הראשון באו במבול סדום ופלגה והם נשמות עליונות ולזה היה השעבוד בחמר ולבנים וכו' לברר והוצרך הגלות להיות במצרים כי כשיש ח"ו פגם למעלה הסט"א יונקת השפע והיו פרעה ומצרים יונקים ח"ו מאחרי הדעת ובאו הנשמות הנז' בישראל ונשתעבדו מאד להוציא לאור הניצוצו' קרי של אדם הראשון אשר כבר באו בדורות מבול פלגה סדום כי הנפשות כזהב וצריך התחכמו' להפריד הסיגים וכן היתה מצרים כור לזהב הנשמו' וכמש"ה מכור הברזל ממצרים ועוד האריך הרב ז"ל ע"ש בתחילת דרושי הפסח. והכנה לזה היה יוסף שהוא בחינת יסוד קדוש ונמכר בערו' הארץ ואם ח"ו היה חוטא היה נחרב העולם ששלטה הסט"א ערות מצרים ביסוד הקדוש ולא היה אפשר אחר כך לברר הניצוצו' על ידי הגלות. ולזה נתלבשה הסט"א באשת פוטיפר והפליאה לעשות כמה אופני פיתויים והבטחות והגזמות אולי יפותה ויגרום רעה גדולה. ולכן גדלה מאד מאד מעל' יוסף הצדיק ע"ה כי לא כנשים המצריו' המפתות את בני אדם לעבירה זאת היתה לו כי היא בעצם הסט"א הנלחמת עמו בכל אופן שבעולם להרויח ריוח גדול להוריד היסוד קדוש בערות הארץ

וכבא זרע יעקב דוחו ולא יכלו קום. ויוסף בצדק"ו עמד בנסיון מופלא אשר לא ישוער על כן מלך והשכיל ושלט במצריים אביזרא דג"ע ערות הארץ ושעבדם ומלם וטלטלם להכניעם והיא היתם אם התחלתא דגאולה ישועת ישראל. ואפשר שזה כונת הכתוב פ' ויחי וימררוהו ורבו וישטמוהו בעלי חיצים הכל רמז לסט"א וכחותיה עלמא דפרודא הן רבים וזהו בעלי חצים בעלי פלוגתא כמו שתרגם אונקלוס אשר מררו חייו ורבה משטמה להחטיאו. ותשב באיתן קשתו וכו' מידי אביר יעקב בזכות יעקב אשר נדמה לו כמשז"ל על פ' ואין איש מאנשי הבית שם לרמוז שיעקב אבינו עליו השלום שלא היה מאנשי הבית שם נמצא. ואפשר לרמוז כי ר"ת ואין איש הם תיבות ודמות אביו יעקב נראה אל יוסף שם. משם רועה אבן ישראל שזכה ליכתב באבני אפוד כמשז"ל:

ויומתק הדרוש הזה בהקדמה שכתבנו בעניותנו פ' ויגש בקונטריסנו פני דוד הלז אות א' משם הרב קרבן שבת דיוסף הצדיק היה מעין שופריה דאדם הראשון ומשום הכי ויתר ל"ז שנה לדוד הע"ה שהיה בחינת אדם הראשון ומשום הכי עשה לו כתנת פסים שהיה אור שאדם הראשון לבוש בו וכו' ע"ש באורך. ומעתה מה טוב ומה נעים כי הכנה לגלו' מצרים שהיה לברר ניצוצי קרי של אדם הראשון היה יוסף הצדיק מעין שופריה דאדם הראשון ובחינתו ומי יחוש חוץ ממנו. ועל כן הנה אלה רשעי' סט"א וכחותיה נתגברו מאד להחטיאו ולאבדו ח"ו. ואביו יעקב שופריה דאדם הראשון נראית לו דמותו להעירו פקח עיניך וראה כי הסט"א פערה פיה לבלע ולהשחית לך שאתה בחינת אדם הראשון ולא יהיה תקומה ח"ו. ויוסף ידע מאי דמחוי ליה במחוג ועמד בנסיון.

וזה רמז ותש"א אשת אדוניו כלומר תקומה היתה לה מסטרא דילה שנתלבשה בה הסט"א וכחותיה עמדה ונשאת למעלה בבחינתה. את עיניה אל יוסף כלומר נתנה עיניה בכח הסט"א אל יוסף שהוא בחי' יסוד הקדוש להחטיאו וימאן ויאמר אל אשת אדוניו הן אדוני וכו' ואמרו רבותינו זכרונם לברכה בילקוט הן אדוני מתירא אני מאדם הראשון על ידי שעבר עבירה קלה נטרד מג"ע וזו גלוי עריות שהיא עבירה חמורה עאכ"ו הן אדוני מתירא אני מאבא שבארץ כנען וכו' עכ"ל וצריך להבין דתיבת וימאן יתירה ועוד להבין בנותן טעם שלשלת בתיבת וימאן להאריך בה בקול רעדה הלא דבר הוא. ועוד להבין דרשת רבותינו זכרונם לברכה מתירא אני מאדם הראשון ואף שהפשט מובן ובפרט דבב"ר גרסינן מתירא אני ומה אדם הראשון וכו'. אמנם עפ"י הקדמתנו יבא על נכון כי יוסף הצדיק הרגיש ברעה הגדולה אשר הסט"א צודה את נפשו נפש אדם הראשון לכן כתיב וימאן כלומר לתקן אשר חטא אדם הראשון לשמוע בקול אשה ע"י פתוי הנחש סט"א וחטא זה היה משלשל את כל באי עלמא הדין לילכד ולמות. איכו השתא דהסט"א

נתלבשה באשה עוד הפעם להחטיאו לא שמע אליה וימאן ונתן טעם השלשלת כי זוכר השלשלת שנעשה בחטא אדם הראשון ששמע לקול אשה שנשתלשלו בו כל בני עולם. ויאמר אל אשת אדוניו מתירא אני מאדם הראשון כלומר הלא במקומו ומעין שופריה אני ובאתי לתקן ניצוצי קריו ואיך אעשה הרעה הגדולה ואעיקר' אדם הראשון ע"י עבירה קלה נטרד מג"ע ובא לקרי בק"ל שנה ועתה כבואי לתקן אקלקל קלקול גדול. ועוד דרשו מתירא אני מאבא דא ודא חדא היא כי הוא גם כן מעין שופריה דאדם הראשון והוא תקן ג"ע דאדם הראשון ועתה אני שיש בי בחינתו מעין שופריה דאדם הראשון ובחינת יסוד במקום לעשות הכנה לתקן הקרי של אדם הראשון אקלקל מה שתקן אבי ג"ע דאדם הראשון וחטאתי לאלהים כלומר איני כמותכם האומות שאין אתם פוגמים אלא בשר שלכם מדור הפלגה ואילך כמו שאמר מז"ה בחסד לאברהם דף ג' אלא אני וחטאתי לאלהים ח"ו:

ובאופן אחר אפשר לומר כונת רבותינו זכרונם לברכה לפי גירסת ב"ד מתירא אני ומה אדם הראשון וכו' בהקדים מה שחקרו המפרשים דהרי אמרו מעביר ראשון ראשון פעמים שלש עם גבר ואיך אדם הראשון על מצוה ראשונה נענש הוא וכל הדורות. ויש כמה תשובות בדבר והרמ"ע זלה"ה תירץ דמדקדק עם חסידיו כחוט השערה ולכך נענש על מצוה ראשונה אדם הראשון. ועוד כתבנו בעניותנו במקומו דהא דמעביר ראשון הוא במצות שבין אדם למקום אבל במצות שבין אדם לחבירו כגזל וניאוף אשת איש ורציחה וכיוצא לא נאמר מעביר ראשון ונענש על חטא ראשון. ועל זה פקח עיניו יוסף הצדיק ע"ה שלא תאמר אשת פוטיפר הלא איש צדיק וטהור אתה ולא חטאת מימיך א"כ חטוא הפעם זה יצא ראשונה ושביק לך דהוא מעביר ראשון לז"א הן אדוני מתירא אני מהקב"ה שהוא אדוני ואני דבוק בו ואפי' בחטא ראשון מעניש מטעם וסביביו נשערה מאד והראיה הרי אדם הראשון שעבר עבירה קלה וכו' ואיך נענש אלא מוכרח דלא נאמר מעביר ראשון לצדיקי וחסידי. ועוד הן אדוני כפשטו לא ידע אתי וכו' ונמצא שג' עונות בידי איך אעשה הרעה הגדולה הזאת מכלל דאיכא אחריתי דהיינו עון ג"ע ועון לבגוד באדוני וחטאתי לאלהים עון חילול ה'. ונמצא דבמותב תלתא כחדא שלשה פשעי בהצמדם יחד נגמרים ונעשים בפעם אחת. ומכללא שבמה שאני חוטא עם אדוני ליכא מעביר ראשון ותחת שלש ליכא מעביר ראשון אי משום וסביביו ואי משום עבירה שביני לבין אדוני ואי משום שלפי האמת יש ג' עונות כמדובר ולזה וימאן בצעקה גדולה ומרה עמד טעמו שלשלת דמשתלשלין עונות אחרים בזה. ויהי כדברה אל יוסף יום יום בין יום שהיתה מפתה אותו בפיתויים ודברים טובים בין יום שהיתה מגזמת לעוור עיניו

ולהורגו ולא שמע אליה ומסר עצמו על קדושת ה' כדין ישראל שמחוייב למסור עצמו על קדושת ה' ובג"ע יהרג ואל יעבור. וזהו לשיטת מאן דדריש ויבא הביתה לעשות מלאכתו מלאכתו ממש וכמו שנבאר בס"ד:

והן קדם אדברה וירוח לי במאמר זה פ' אלו נאמרין ויבא הביתה לעשות מלאכתו רב ושמואל חד אמר לעשות מלאכתו ממש נכנס וחד אמר לעשות צרכיו נכנס. והנה אמרו רבותינו זכרונם לברכה דזה היה יום שבת וק' דהאמרו בב"ר פי"ד דיוסף שמר השבת דכתיב וטבוח טבח והכן. ואפשר דפלוגתיהו כי הנה יוסף הביא דיבת אחיו דאוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותם עבדים ותולין עיניהם בבנות הארץ שהם ראשי גופי עבירות מע"ל מאכלות עריות לשון וזה רמז נפש כי תמעול מע"ל ר"ת מאכלות עריות לשון כי הם אבות הטומאות ומאבות יצאו תולדות ולדעת יוסף הצדיק הנה אחיו נלכדו בשחיתותם אוכלין אבר מן החי ופגמו במאכלות אסורות. ותולין עיניהם וכו' אביזרא דעריות. ואומרים לאחיהם עבדים וזה פגם בלשון לזלזל באחיו ונמשך הזלזול לאביהם ח"ו ששכב עם שפחות ולאמות' יאמרו דלא נשתחררו. אמנם כבר כתבנו בכמה מקומות שיטת המפרשים דיוסף ואחיו פליגי בהך פלוגתא אם האבות יצאו מכלל ב"נ אפי' להקל דיוסף הצדיק סבר דאיסורא דב"נ רביע עילוייהו ומזה נמשך מחלקתם בשלש אלה. וכתבנו דויסף הצדיק בראותו דבשלשתן לקה הדר משמעתיה ויש לצדד דמ"ד לעשו' צרכיו סבר דתכף ראותו הנה אשה לקראתו מפתה אותו הרגיש דבשלשתן לקה וחזר ושמר השבת ומשום הכי לא רצה לדרוש מלאכתו ממש דהיה שבת. ודריש צרכיו. ואידך סבר דאנחת לן חדא דלא חילל שבת ואקשת לן דחשב ובא לעשות צרכיו. והלא טוב לדרוש מלאכתו ממש דהיה סובר דחומרת בן נח עליו וגוי ששבת ח"מ ולכך לעשות מלאכתו ממש נכנס. ועדין הנה עומד בשמועתו. ואחר היום ההוא דנסתכן מאד וסוף נמלט בחסד אל פשפש ומצא שטעה במה שהיה סובר והדין עם אחיו:

אמנם מעיקרא קושיא ליתא דהגם שנאמר דמדרש זה שהיה יום שבת הוא מוסכ' וגם מדרש דיוסף שומר שבת מוסכם מ"מ מלאכתו היינו למבדק בכתבי חושבניה כמו שתרגם אנקלוס ומדאוריתא זה מותר והגם דבקבלה הוא אומר ממצוא חפצך ודבר דבר. הא אמרו דיבור אסור הרהור מותר והכא זו היא שימת עין בכתבי חושבניה שרי מדאוריתא ודברי קבלה:

אמור מעתה מאי דבעי רב יוסף פ' במה טומנין אי ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא דט"ל מלאכות הכתובות בתורה או לא. לא תיקשי דזהו פלוגתא דרב ושמואל דמר סבר מלאכתו ממש ומר סבר צרכיו. דאיכ' למימר דרב יוסף בעי אליבא דתרוייהו למ"ד

לעשות צרכיו אפ' דחשיב מיהא מלאכה דהאמרי' בעבד עברי דעובד ביום ובלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית וכיון דהוי עבודת עבד מלאכה היא הנה באה ונהיתה בחשבון ט"ל מלאכות או דילמא מלאכה האסורה בשבת בעינן וכל דלא אסיר בשבת משום מלאכה תפוק ולא תעול בכלל ט"ל מלאכות. ולמ"ד לעשות מלאכתו ממש הבעיא היא אי מלאכה ממש הוא דיוסף רצה לעשות מטעם גוי ששבת ח"מ וא"כ ניעיילה בחשבון או"ד דיוסף שמר את השבת ועיוני בעלמא בראי' עין והרהור בכתבי חושבניה דלא אסיר מדאוריתא ודברי קבלה וא"כ אינה מלאכה ממש ואין להכניסה בחשבון ט"ל מלאכו' ונמצא דבעיית רב יוסף איתא לתרוייהו:

ועוד אפשר לפרש בהאי פלוגתא דרב ושמואל דאעיקר' פליגי בפלוגתא העיקרי' אם האבות יצאו מכלל בני נח או לאו. ונמשך לזה כתבנו דהיינו פלוגתייהו פ"ק דסוטה דרב ושמואל בקרא ויבן ערי מסכנות כמו שאמר בעניותנו בס' הקטן ראש דוד פ' בא דף מ"ח. וכיוצא בזה כתבנו בעניותנו בפלוגתא דרב ושמואל עצמם פרק ה' דעירובין אי אמרפל שמו או נמרוד שמו בס' הקטן פתח עינים שם. ובמאי דקמן נאמר דמ"ד לעשות צרכיו סבר דלא יצאו מכלל ב"נ ועד שלא גיזמה עליו להורגו לא שמע אליה אבל כיון שסבר לפי אמדן דעתו דהיה בסכנת מות א"כ ב"נ אי מסר עצמו להריגה מתחייב בנפשו ועל זה לעשות צרכיו נכנס ואיהו הוא מאן דדריש דשניהם עלו למטה. אלא שנראית לו דיוקנו של אביו ופלאי פלאות נעשו לו ונמלט ואידך סבר דהאבות יצאו מכלל בן נח ויוסף מסר עצמו על ק"ה כדין ישראל ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממש למבדק בכתבי חושבניה. ולשיטה זו יש לפרש כדאמרן ויהי בדברה אל יוסף יום יום בין יום שהיתה מפתה אותו בדברים בעלמא בין יום שאיימה בחימה שפוכה להורגו לא שמע אליה ומסר עצמו על קדושת השם:

פירוש כב

וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד־אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ: הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר:

כפתרון שר האופים. שמעתי אומרים במעשה שני ציירים שבחנו מי גדול מחבירו והאחד צייר תינוק ובידו אשכול וכל כך היתה הצורה מתוקנת עד שבא צפור לאכול מענבי האשכול שחשב שהיו ממש ענבי' ובא השני וצייר וילון על הלוח ובא הצייר הראשון לבית זה ודימה שהיה וילון ממש ושלח ידו לפותחו. ושבחו לצייר הב' כי הראשון הטעה לצפור. והשני הטעה לאדם וגם הוא צייר גדול והוא פלא. ועוד שהראשון לא הטעה לצפור כי אם בענבים שאלו היה טועה בתינוק לא שלח ידו בענבים שתינוק

חי ירא הצפור לגשת ליקח ממה שהוא בידו וזהו חכמת יוסף שחלם שהעוף אוכל מעל ראשו מוכרח שהוא מת שאם היה חי היה מתירא ע"כ שמעתי. ואין דמיונו עולה יפה דהמשל דהתינוק היה בידו אשכול והצפור לא יקח מיד החי אבל בסל מעל ראשו אפשר לפעמים שיקח. אבל אפשר לקיים זה במקצ' כמו שיתבאר דיש לדקדק אומרו מעל ראשי יתר דכבר אמר והנה ג' סלי חורי על ראשי. אך אפשר דשר האופים מזליה חזי וגם בעיניו יפלא דהעוף יאכל מדבר שהחי נושא ומפחד זה דקדק בלשונו ופירש יותר ואמר מעל ראשי כלומר דמאחר דהסל היה על ראשו עוף יעופף הסר משם שאין היד שולטת בו שאם ירים ידו ברוח יברח. וזה היה אות ליוסף הצדיק ע"ה כי הוא מת ומזליה חזי מדהוצרך לפרש פעם אחרת מעל ראשי. ואמר לו זה פתרונו ג' הסלים ג' ימים כלומר אף לפי דבריך אם היו סלים על ראשך היה מקום לדמיונך אבל ג' סלים ג' ימים וא"כ אין כאן על הראש והדרן עלך כי מת אתה והעוף יאכל מבשר המת וכן הות ליה והוא עומק חכמת יוסף הצדיק ע"ה:

פירוש כג

וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃

המלך תמלך עלינו אם משול תמשול בנו. ר"ת אמ"ת בע"תו עם הכולל שנזרק בפיהם לשון זה לרמוז דיציבא חלמא ומהימן פשריה. ומה שאמר יעקב אבינו עליו השלום בחלום שני מה החלום הזה אשר חלמת הבא נבא וכו' אפשר שבחכמה כיוון יעקב אבינו עליו השלום בדברים אלו דאף דאמרם בתנועת גערה וכמו שמתמיה על הדבר הדברים עצמם מפורשים לפתרון שלם באר היטב וזהו אומרו מה החלום הזה על דרך מה רב טובך כלומר גדול מאד החלום הזה שזה פתרונו הבא נבא וכו' אך מפני מראית העין אמרו בדרך גערה כמי שמהביל הדבר. ויקנאו בו אחיו שהכירו דעת הזקן בנוסח לשון זה. ואביו שמר את הדבר כלומר הדיבור שפתר ולא התנועה:

פירוש כד

וַיַּכִּירֵהוּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃

יש להעיר דודאי החיה נשלחה מן השמים להעניש וכמו שאמר בפ' דנדרים על פסוק למשפטיך עמדו היום. וכתיב אם ישוך הנחש וכו'. ומה גם דכתוב בס' הישר שציוה יעקב אבינו עליו השלום להביא לו חיה שימצאו להורגה וכו' ובהמה מה חטאה ואפשר לומר במעשה שכתוב בזהר חדש דף פ"ו שנחש היה הולך לדרכו וא"ל ר' אלעזר כבר חזר בתשובה ולא היה רוצה לשמוע עד שא"ל תלך ותמית גוי פ' אז שמח הנחש והלך להמית הגוי ומבואר שם דכיון שניתן רשות להזיק אינו חוזר עד בא חליפתו. הנה כי

כן אפשר דיעקב אבינו עליו השלום חשב שמא חטא יוסף איזה חטא ולפי ערך גדולת נשמתו ניתן רשות לחיה אך ודאי גם יוסף שב בתשובה ויצא ב"ק לחיה שתחזור החיה כמו שהיה בעובדא דר' אלעזר הנ'. והחיה לא רצתה לשמוע אחר שניתן לה רשות וז"ש חיה רעה שהיא רעה שלא שמעה בחזרה וזהו טרוף בתחילה כשחטא נגזר ובשגם שב בתשו' טורף מהחיה רעה שלא שמעה בחזרה ודוק:

פירוש כה

וַיְהִי בְלָהָתָהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה:

כתב בס' פענח רזא וא"ת ומאי נ"מ והלא לא היה בכור לאביו וכו' ועי"ל נפקותא לענין פדיון בכור דבפטר רחם תלי רחמנ' עכ"ל וראיתי בס' לחם הפנים ח"ב (שנדפס עם פי' תוספתא להרב מגן אברהם) סי' ש"ה סעיף י"ח שכתב עליו קשה לי הלא קי"ל דתמר בתו של שם היתה ובת כהן היתה ולכך דנוה לשריפה וא"כ הדק"ל ומה נ"מ א"ל בשביל פטר רחם הלא כהנת ונשאת לישראל הוי ופטורה בנה מפדיון וצ"ע עכ"ל ותימה על תמיהתו הלא עדין לא היה פדיון כי אם אחר שחטאו בעגל ונפסלו הבכורות לקח את הלוים תמורתם ואז נצטוו בפדיון. אמנם קודם העגל היו הבכורות מקריבים קרבנות ככהנים ומשו"ה קנה יעקב אבינו עליו השלום הבכורה כמשז"ל ולכן היו נותנים לב מי הבכור שהוא כהן ובפטר רחם תלי רחמנא קדושת הבכורה. ונמצא דנ"מ טובא לענין קדושת בכור. וגם הרב פענח רזא כן היא כונתו אלא אגב ריהטיה נקט פדיון אבל עוצם כונתו דפטר רחם קדוש בקדושת בכור בו בפרק להקריב ולעבוד סדר העבודה וכך היתה העבודה בבכורות עד שלא הוקם המשכן כמשז"ל וזה תלוי בפטר רחם ודוק:

פירוש כו

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתְּשָׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה אמר לה מתירא אני מאדוני אמרה לו אהרגהו אמר לה א"כ ליכי במותר ליכי. פירש הרב כמהר"א ברודו במ"ש ניטל טעם ביאה וניתן ביד עוברי עבירה וז"ש לה כיון שתהרגהו א"כ את פנויה וליכא איסורא ונטל הטעם ומאחר שכן ליכי במותר ליכי דאני אחר שתהרגהו והוא עתה שקולים מאחר דכשתהרגהו אין כאן ביאה אסורה ועבירה עכ"ד:

ועטרת ראשי אבא מארי זלה"ה היה מגמגם בדרך זה דהא דניטל טעם ביאה וניתן ביד עוברי עבירה היינו מיום שנחרב בה"מ וכדתרגמה הרב הגדול מהר"ר ברוך ברזילי זלה"ה קרא דכתיב מים גנובים יומתקו דלא קאמר מתוקים רק יומתקו לעתיד אחר החורבן אז מים גנובים יומתקו דניטל טעם ביאה וניתן ביד עוברי עבירה. וסיפיה דקרא ולחם סתרים ינעם הוה מפרשה תלמידו הרב הגדול הרב המגן במ"ש שילהי קדושין

דאחד קדוש כמה שני דפריש ודביתהו שמעה דאמר רחמנא ליצלן מיצה"ר ונעשית דמות חרותא וכו' וז"ש ולחם היא אשתו כשהיא סתרי' שמשתנה ינעם. וא"כ השתא דקיימינן ביוסף הצדיק לא מצית לפרש ליכי במותר ליכי דליכא טעמא אם תהרגהו עכ"ד עט"ר אמ"ן עדן:

ואבא לגבי אבא נשיקנא עפרא דתותיה כרעיה ויהי כחו"ל זרעו ואמינא דיש לקיים דרך הרב מהר"א ברודו זלה"ה דודאי מעת אשר שלט היצה"ר באדם הראשון יצרא דעבירה מתקף תקיפא אחז שמורות עיני האדם ועשה אינו ישנו ויצר זונה גדל מאד. אמנם עד שלא נחרב הבית ישנו בנותן טעם מידי דהתרא אלא דאיסורא נפיש טעמיה טובא. ומהחרבן ניטל מההתר וניתן לעוברי עבירה דגם בעבירה לא נפיש כדמעיקרא ומיהו ניטל מהתרא ואזיל לאיסורא. ושפיר דריש הרב מהר"ב ברזילי דשלמה המלך ע"ה קאמר מים גנובים יומתקו ומשמע דאינם גנובים לא ולכן פי' יומתקו לעתיד אחר החרבן דאז שאינם גנובים ליכא טעמא אבל בימי שלמה הע"ה גם בהתר איכא טעמא. ומעתה תמיד העבירה היצה"ר באיסור אישו"ר מוסיף ונתקיי' דרך הרב הנז' דאם תהרוג לפוטיפר אזל ליה האי תוספ' דאיכא בעבירה וא"כ אפה לכי במותר ליכי:

ואחר זמן ראיתי מ"ש מהרש"א באגדתיה סוף פ' בן סורר וז"ל האי קרא ודאי דלא אמרו שלמה אחר שחרב בה"מ אלא ה"ק מתוך שהיצה"ר תוקף יותר בעוברי עבירה ומרבה תאותן כמו שאמר מים גנובי' ימתקו לא ניטל מהם הטעם עכ"ל ולפי דבריו הנה נכון דרך הרב מהר"א ברודו בפשיטות:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

הגהה. ויאמר האיש נסעו מזה הסיעו עצמן מן האחוה להיות במנין שנים עשר. ז"ה בגימ' י"ב. כך שמעתי מפי מהר"ר צדקיה שיחיה במוהר"ר אברהם הרופא זצוק"ל (הוא הרב שבלי הלקט):

הגהה. והבור רק אין בו מים פירש המורה מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. וכי מדוקיא פירש דמים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו ואני אומר מים אין בו אבל עצים ואבנים יש בו. אלא מוישבו לאכול נמצא אל תקרי וישבו לאכול אלא ויש בו לאכול פי' נחשים ועקרבים שאוכלים:

אין בו מים פי' המורה מים אין בו וכו' אי קשיא והתניא פ' בתרא דיבמו' נפל לחפירה מלא נחשי' ועקרבים מעידין עליו שמת י"ל דוקא מלאה דאגב אציצה מזקי ליה והכא בחורין הוו דליכא אציצה:

הגהה. השליכו אותו אל הבור הזה האיך היה אומר ראובן להשליך אותו בבור מלא נחשי' ועקרבי' והלא אנו רואים כי רצה להצילו מצא ר' צדקיה בר' אברהם תירוץ זה שכך א"ל ראובן השליכו אותו אל הבור הזה בור זה שהוא נקי ולא היה בו שום דבר והם לא השליכוהו באותו הבור:

ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה'. ואי קשיא והא אין ב"ד של מעלה עונשין פחות מבן ך' שנה ולמה נענשו ער ואונן שלא היו אלא בני ח' שנה שהרי בעת מכירת יוסף כתיב וירד יהודה מאת אחיו וכו' והוליד ער ואונן ונשא ער תמר ומת וכן אונן ואחר כך שכב עמה יהודה והוליד פרץ וזרח וביורדי מצרים כתיב ויהיו בני פרץ חצרון וחמול תן לפרץ לכל הפחות י"ג שנה כשהוליד ובן שנה היו חצרון וחמול הרי י"ד שנה נמצ' שעד כ"ב אתה צריך לתת ח' שנה לער ואונן א"כ למה נענשו י"ל כי על שם העתיד המיתם שהיו עתידין לחטוא וגם בדור המבול אותן שלא היו בני ך' שנים ענש על העתיד:

ושחת ארצה פירש המורה דש מבפנים וזורה מבחוץ ואינו נ"ל דביבמות פ' ד' אחין אמרו ער ואונן שלא כדרכה שמשו ותמר באצבע מיעכה ולכך נתעבר' מיהודה מביאה ראשונה:

הגהה. צדקה ממני וק' מ"מ כיון שיודע שהיתה כלתו האיך נשא אותה דכתיב ולא יסף עוד לדעתה וי"ל שבאו עליה שלא כדרכה ועדין היתה בתולה וכשהרגיש שהיתה בתולה אמר א"כ לא היתה קנויה להם דאמר פ"ק דקדושין נבעלה יש להם נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם אבל אם היתה נבעלת מאחר היתה חייבת שריפה שגזרו על העריות. ע"כ מנימוקי רי"ר זלה"ה):

מקץ

פירוש א

הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה: אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה:

שמעתי בשם הרב הקדוש האר"י זצ"ל במ"ש שלשה דברים הקב"ה מכריז עליהם רעב שבע ופרנס וז"ש עושה תדיר להכריז רעב ושבע. ומאחר ששתים אלו איכא ראוי שתעשה השלישי' והיא למנות פרנס טוב ולכן אמר ועתה יראה פרעה וכו' ע"כ שמעתי. ואני ברגליו אעבורה שרצה לרמוז לו דהרעב והשבע שהוא עושה תדיר התראהו בחלום והשלישי' שהיא הפרנס הוא מראהו בהקיץ כמו רגע. והוא ועתה יראה פרעה וכו' כלומר שלש אלה לו יעשה תדיר האל יתברך ושתים הראה כבר בחלום. ועתה בהקיץ יראה פרעה וכו' כלומר עתה תכף תראה אשר בחר בו ה' לפרנס. ויאמר פרעה אחרי הודיע האלהים אותך את כ"ל זאת כל שהם שלש מעשה שמים דכ"ל הם ג' כמו שאמר מהראנ"ח

והבאתיו בספרי הקטן ראש דוד ע"ש. אין נבון וחכם כמוך ובודאי כי קרא עליך האלהים לפרנס טוב:

פירוש ב

וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם:

ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ויתן לו את אסנת וכו'. אפשר דכונת פרעה היתה כפי הפשט כמו שתרגם אנקלוס דמטמרן גליין ליה. אך כל השמות מן השמים כמש"ה אשר שם שמות בארץ ואז"ל אל תקרי שמות אלא שמות. ולכן כונת השם בעצם כי על ידו מתגלים אורות הקדושה הנטמעים בקליפות ערות הארץ והוא יסוד המעלה להעלות כל ניצוצות הקדושה ועל ידו באו ישראל שם והוא סיבת שיצאו כמו שאמר בזהר ולכן שמו נאה לו צפנת פענח אשר הוא מגלה הסתומות. א"נ שעתה נגלה אשר ראתה אשת פוטיפר שתבנה ממנו והיא לא ידעה כי הוא מבתה ועתה נפתח הסתום וז"ש צפנת פענח ויתן לו את אסנת:

ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ויתן לו את אסנת וכו'. אפשר לרמוז כי ה' שם שמות ומזמין בפי הבריות או אביו ואמו לקראת לו שם הצודק כפי נשמתו ובחינתו כידוע ולכך ר"מ הוה בדיק בשמיה כי בשם האדם רמוז בו ענייני שרשו ונשמתו ומעשיו כי הוא יתבך שם פה לאדם לקרותו כך. ולעיל פ' וישב הבאתי דברי הרב עיר בנימין בסוטה סי' קפ"ו שכתב משם רבינו האר"י זצ"ל דיוסף נתעברה בו נשמת יצחק אבינו עליו השלום בחייו ע"ש וזה רמז כי הקרה ה' בפי פרעה לקרות ליוסף צפנת פענח כי פענח גימ' יצחק לומר שצפון בו יצחק:

פירוש ג

וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף:

ויעש האיש כאשר אמר יוסף. אמרו רבותינו זכרונם לברכה זה מנשה ותימה דפירש"י במס' אבות ילפינן בן י"ג למצות משמעון ולוי כי כשבאו על שכם לא היו אלא בני י"ג שנים כשתחשוב שנותיהם וכתיב בהו איש חרבו על ירכו וכשתחשוב שנותיו של מנשה תראה שלא הי"ל לכל היותר אלא תשע שנים. מהר"ר חיים משם ה"ר אליעזר אבי העזרי וצ"ע פירוש התורה מרבותנו בעלי התוספות:

וזה עד ממהר כי פירש"י דאבות הנדפס במדרש שמואל ועץ החיים הוא אמת שהוא מרש"י זצ"ל וגם בטור סי' רמ"ב א"ח מזכירו וכן הרשב"ץ בס' מגן אבות מיחסו לרש"י ולאפוקי מהרב יעבץ בעץ אבות שלו שהתמרמר והטיח דברים על הפי' הזה והחליט שאינו מרש"י וחשבו לטועה וחסר דעת למפרש הנז'. ואני בעניי אומר שהגם שהפירוש

הוא מרש"י לא יבצר שנפלו כמה ט"ס בהעתקות מכמה מאות שנים ואין ראיה אם ימצא איזה קושי בדברי הפירוש הנז'. כי כזו וכזה אירע בכמה פירושי הראשונים ובדברי רבותינו זכרונם לברכה כידוע ובכל דור ודור חכמי ישראל מגיהים וחוזרים ומגיהים התלמוד הקדוש ופירש"י והתוספות ובפרט בסדר קדשים כמפורסם:

ומאי דקמן בפירש"י דאבות הנדפס פ"ה והביאו הרב תי"ט כתב דלוי בן י"א כשיצאו מאצל לבן וששה חדשים שהיו בדרך וי"ח חדש בסוכות הרי לוי בן י"ג שנים וכתב על זה הרב תי"ט דרש"י לא דייק בפירוש החומש פ' וישב שכתב ע"פ ויתאבל על בנו ימים רבים שהיה ששה חדשים בבית אל. אחר מעשה שכם עכ"ד וע"ז כתב הרב יעב"ץ שנעלם ממנו תלמוד ערוך ספ"ק דמגילה דקאמר ששה חדשים בבית אל כפירש"י בחומש וכן הוא בסדר עולם ופירש"י דאבות אינו פירש"י והרחיב לשונו על גאון עוזינו הרב תי"ט והאריך בזה ע"ש:

הן אמת דלכאורה היא תמיהא קיימת על הרב תי"ט מאחר שדברי רש"י בחומש הם דברי הש"ס וסדר עולם ועוד אני מוסיף לתמוה דגם בבראשית רבה סוף פ' ע"ח אמרו בבית אל ששה חדשים כדברי רש"י בחומש ואיך הרב תי"ט כתב דלא דייק פירש"י בחומש:

אך אוסיף להביט בספר מגן אבות להרשב"ץ שכתב כדברי רש"י בפירוש אבות דששה חדשים עשה בדרך וי"ח בסוכות. וכל קבל דנא אמרו בב"ר פ' פ' איש חרבו א"ר אלעזר בני שלש עשרה שנה היו וכפי מ"ש לעיל פ' ע"ח ובש"ס וסדר עולם דבבית אל ששה חדשים איך יהיה ללוי י"ג שנה. וראיתי לה' מגן אברהם בספרו זית רענן שכתב פ' וישלח בזה והוקשה לו דלוי היה בן י"ב ומחצה ואיך קרי ליה איש הלא לא הי"ל י"ג שלמים ותירץ דלוי ה"ל מופלא הסמוך לאיש ועכ"פ הי"ל לשמעון י"ג שלמים עכ"ד:

וקשה על הרב ז"ל דנעלם ממנו מ"ש רש"י בנזיר דף כ"ט ע"ב וז"ל איש הוי מבן י"ג שנה ולא בפחות שלא מצינו בכל התורה שיהא קרוי איש בפחות מי"ג אבל בבן י"ג מצינו שקראו הכתוב איש כדכתיב ויקחו ב' בני יעקב איש חרבו וגמירי שמעון ולוי בההיא שעת' בני י"ג שנה הוו והרוצה לחשוב יצא ויחשוב עכ"ל הרי מוכח בהדיא מדברי רש"י דלוי הי"ל י"ג שנים שלמות וכתב דלא מצינו בכל התורה שיהא קרוי איש בפחות מי"ג ואיך סבר וקביל הרב הנז' דלוי לא הי"ל י"ג אלא בן י"ב ומחצה היה. גם לא זכר פירש"י דאבות ודברי הרב תי"ט הנז':

ועל רש"י בנזיר שכתב דלא מצינו בכל התורה שיהא קרוי איש בפחות מי"ג יקשה ביותר קושית ראבי"ה הנז' דאתאן עלה דהרי מנשה קראו הכתוב איש ולא הי"ל ט' שנים. איברא דכעת לא מצאתי מדרש זה דהא דכתיב ויעש האיש הוא מנשה ובין כך ובין כך

הא דלוי הי"ל י"ג שנים צריך ביאור. וראיתי שגם בספר ארחות חיים ה' תפלה אות ע"ג כתב וכן מצינו לוי שלא היה במעשה שכם כי אם בן י"ג שנה ונקרא איש שנאמר איש חרבו על ירכו עכ"ל:

ונראה לישב קצת דברי רש"י בפי' אבות והוא דהאמרי' יולדת לז' יולדת למקוטעין וכ"כ הרשב"ץ שם בס' מגן אבות דעיבור ראובן שמעון ולוי היה לששה חדשים ויום אחד וא"כ בי"ח חדש וג' ימים מספיק לג' עיבורים וימי טהרה לראובן ושמעון הוסף קרוב לג' חדשים על י"ח אכתי פשו יותר משלשה חדשים עד שתי שנים. ומ"ש פ' בן סורר דל תרתי שני לתלתא עיבורי לאו דוקא ומנין שלם נקט וגם הרשב"ץ שם שכתב שכל עיבורן היה לששה חדשים ויום אחד כתב תרתי שני לתלתא עיבורי ולאו דוקא. וא"כ כי מדלית ז' שני עבודת לאה וכ"א חדש לעיבורי ראובן שמעון ולוי עם ימי טהרה לראובן ושמעון נמצא לוי כשיצא מבית לבן הי"ל י"א שנים ויותר מג' חדשים ובדרך היה ג' חדשים בציר פורתא ואלו הם הששה חדשים דנקטי רש"י והרשב"ץ שהיה בדרך דנקטי מנין שלם והיינו שזמן הדרך השלים לששה חדשים עם מה שהיה ללוי יותר מי"א שנים בצאתו מבית לבן וי"ח חדש בסוכות הם י"ג שנה בדקדוק. והש"ס וב"ר שמנו ששה חדשים בבית אל לאו דוקא בבית אל אלא נקטי מנין שלם ובכלל הם קרוב לג' חדשים שהיה בדרך ויותר מג' חדשים בבית אל ונעשה הכל ששה חדשים ועפ"ז הכל שפה אחת ודברים אחדים. ודוק היטב. שוב ראיתי מ"ש בלחם שמים ח"ב דכי דייקינן לוי בר תליסר בציר תלת ירחי הוי ההיא שעת' כשיצאו מארם וקחשיב תו תלת ירחי מדשהו בשכם ושלשה חדשים משם ואילך נמצא החשבון מכוון עכ"ל וכתב זה לדעת סדר עולם ורש"י עה"ת שכתבו ששה חדשים בבית אל כמו שאמר בש"ס ע"ש וכתוב זה גם כן בסוף ס' עץ אבות בהשמטות. ודברים ככתבן אין להם הבנה מאי קאמר דהוי בר י"ג בציר תלת ירחי כשיצאו מארם והלא לא משכחת אלא י"א ועוד תלת ירחי וקצת ימים כמש"ל. ותו י"ח חדש דסוכות איכא ודאי. ואולי ט"ס נפל בב' המקומות וצ"ל כשיצאו מסוכות וחשיב תלת ירחי ששהו בשכם טרם מעשה דינה. ומאי דכתיבנא בעניותין נראה עיקר לפי קיצורנו והמעיין ישפוט בצדק. ורבינו בחיי פ' וישלח כתב דלוי היה בן ט' חדשים וי"ב שנה עיין שם באורך חשבונו ונראה דסובר דקרא הכתוב ללוי איש להיותו מופלא הסמוך לאיש כמו שאמר הרב זית רענן כמש"ל ואחר זמן רב ראיתי בס' לב שלם פ"ב דאישות דף ט"ל ע"ג שעמד קצת בזה עיין שם באורך:

פירוש ד

פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים־אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים:

יש להרגיש דמריש פתח כמדבר על הזולת ובסוף מדבר בעדו. ואפשר לפרש במה ששמעתי משם המפרשים בכונת הכתוב סוף פ' וישב חטאו משקה מלך מצרים לאדוניהם למלך מצרים שהכונה כי כמה וכמה משקים ואופים למלך ולכל חצר המלכות משתנים למשמרותיהם ועל כל המשקים שר גדול ממונה עליהם וכן האופים. וכאשר אחד מהמשקים או האופים יחטא לפני המלך וגדוליו הנה אין תלונת' כי אם על השר אשר לא השגיח ללמדם לכל המשקים סדרי וטכסיסי המלכות וז"ש חטאו משקה מלך מצרים והאופה דהיינו משקה ואופה מאותם ההדיוטות אשר תחת ממשל' השר הממונה עליהם וזה החטא היה לאדוניהם נחשב חטא לאדוניהם השרים הגדולים כאלו הם חטאו למלך מצרים ולכן ויקצוף פרעה על שני סריסיו שר המשקים ושר האופים כי אין כבוד המלך לדון עם הדיוטות אך ריב לו על השרים המושלים עליהם ע"כ שמעתי משם המפרשים ז"ל:

ועל פי זה מדוקדק הכתוב הזה פרעה קצף על עבדיו הן הן המשקה והאופה ההדיוטות המשרתים ביום ההוא. וזה הקצף הגיע עלינו ויתן אותי וכו' ואת שר האופים כי מידינו יבקש אשר יחטאו ההדיוטות אשר תחת ממשלתנו:

פירוש ה

וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרֵעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים־יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב:

רוח הקדש נצנצה בו דודאי יהיו שבע שני רעב ולא סגי בלאו הכי והגם שכשבא יעקב אבינו פסק הרעב מ"מ כבר אמרו רבותינו זכרונם לברכה דשנים וארבעים שני רעב היו מזומנים לבא על מצרים ובימי יוסף הצדיק היו שנתים הרעב ולכבוד יעקב אבינו עליו השלום פסק הרעב. ואכתי פשו מ' שנה והיו רעב למצרים בימי יחזקאל. ואפשר דלכן באו בימי יחזקאל גי' י"וסף והשלים המ' שלא באו בימי יוסף. הוא הדבר אשר דיבר יהיו שבע שני רעב דיש להן הויה ולא סגי בלאו הכי:

פירוש ו

בְּזֹאת תִּבָּחֲנוּ: חֵי פַּרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה:

אפשר לרמוז כי כונת יוסף להזהירם כלאחר יד להזהר ולישמר בנפשם שלא לחטא באביזרא דג"ע כי המקום גורם תגבורת הזימה כי מצרים היא כאן מקום זימה ערות הארץ וכל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו וה' צדיק יבחן וזהו שרמז להם בזאת כלומר בזאת הארץ הטמאה תבחנו ותעמדו בנסיון. ויומתק זה לפי מ"ש המפרשים במאמר מרגלים אתם שכונתו היתה מרגילין לערוה ונבאר על פי זה הפסוקים הקודמים. ויאמר להם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם ויאמרו וכו' כנים אנחנו לא היו עבדיך

מרגלים ויאמר לא כי ערות הארץ באתם לראות ויאמרו י"ב עבדיך וכו' והאחד איננו ויאמר אליהם יוסף הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם. והדקדוקים וכפל הענין הנם מורגשים אל עין הקורא. והנה אמרו רבותינו זכרונם לברכה רובן בגזל ומיעוטן בעריות וז"ש מרגלים אתם מרגילין לערוה לראות את ערות הארץ באתם שהיו בשוק של זונות והראיה פוגמת מאד כמו שאמר הסמ"ג דהיינו מ"ש ר"ל בשילהי יומא טוב מראה עינים באשה וכו' והאר"י זצ"ל כתב דמתגלגל בעוף הנקרא ראה שמזנה בראיה וזה רמז להם לראות ערות הארץ בשוק של זונות ואיה צדקתכם אשר אתם זונים בראיה ומרעה אל רעה תצאו ח"ו. והם השיבוהו לא אדוני ועבדיך באו לשבור אוכל כי אנו וביתנו עטופים ברעב ואין לבנו לעריות. כנים אנחנו אמיתיים נקיים מגזל שהוא דבר שהרוב נכשלים ובזה אנחנו ניצולים שאין בידינו גזל ואנו אנשי אמונה כנים אנחנו ומאחר דבדבר שהרוב נכשלים שהוא גזל ניצולנו כ"ש מעריות שהמיעוט לבד נכשלים דודאי לא היו עבדיך מרגלים מרגילים לערוה. ויאמר לא כי ערות הארץ באתם לראות הרי אתם הייתם בשוק זונות ובטלו כל דבריכם. ובעומק דבריו כיוון דהן לו יהי כדבריכם היינו בארצכם אבל במצרים מקור העריות הרוב נמי בעריות שהיא ערות הארץ. ויאמרו י"ב וכו' והאחד איננו וכונתם כמשז"ל שאמרו לו שהלכו בשוק זונות לבקש יוסף. ויאמר אליהם הוא אשר דברתי וכו' כלומר שהלכתם לסיבה מ"מ מרגילים אתם לערוה כי המקום טמא ערות הארץ. בזאת הארץ תבחנו אם תהיו ניצולים כמש"ל:

ועוד אפשר לרמוז במ"ש רבינו האר"י זצ"ל דשם במצרים נתבררו ונזדככו נשמות ישראל ע"י החמר ולבנים וכו' והוא מש"ה ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים כי כמו שהכור מברר ומנקה הזהב והכסף כן מצרים לישראל ולא זזו משם עד שבירורו כל ניצוצו' הקדושה וכמו שאמר וינצלו את מצרים זהו תורף אמרי קדוש זצ"ל. וידוע דחיות הקליפות הם ניצוצות הקדושה ולברר בירורי מצרים צריכים היו כל השבטים וכל ישראל וז"ש להם בזאת הארץ תבחנו לברר הטוב ולדחות הרע חי פרעה שהוא ראש לסט"א והכל נגררים אחריו כלו' ניצוצות הקדושה אשר בפרעה ועמו וזהו חי פרעה אם תצאו מזה רמז להם שאין חיי פרעה שהם ניצוצות הקדושה יוצאים עד שיבא בנימין שיהיו כל השבטים אז יהיה להם כח להוציא ניצוצות הקדושה שהם חיי פרעה ועמו:

פירוש ז

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת:

אפשר לפרש במ"ש פעמים שלש עם גבר והשבטים לא היה בידם חטא כי אם מכירת יוסף ועתה שראו שנלכדו אמרו מוכרח שכבר קודם מכירת יוסף חטאנו שני פעמים וז"ש אבל אשמים אנחנו כבר היינו אשמים על אחינו הן קדם וזהו על אחינו נוסף על אחינו מדהיינו נפקדים עתה. ויאמר ראובן הלא אמרתי אליכם וכו' ולא שמעתם הרי חטא אחד בכבוד אחיכם הגדול וגם דמו גם ריבה דם הזקן הרי שלשה:

או אפשר במה שכתבנו בעניותנו במקום אחר דהא דפעמים שלש עם גבר ה"ד בעבירות שבין אדם למקום אבל אם חטא לחבירו אפי' חטא ראשון מענישין אותו מן השמים דאינו נמחל עד שירצה את חבירו וז"ש ראובן הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד כלומר גם שלא הי"ל לכם חטא מקודם אמרתי אל תחטאו בילד ולא שמעתם לא הבנתם שבין איש לרעהו אף חטא ראשון יש עונש. איכו השתא הנה נדרש:

פירוש ח

וַיַּרְא יוֹסֵף אֶתְּ־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם:

וטבוח טבח והכן . בילקוט דוד פירש וטבוח טבח רמז לחרבן בית המקדש ולעשרה הרוגי מלכות בשביל עשרה טיפין. ועתה אל תעצבו כי אם אחר זמן עכ"ד ואפשר להרחיב הדבר והרמז וטבוח טבח לעשרה הרוגי מלכות. והכן גימטריה הכנה עם הכולל שבזה נעשית הכנה וכלי למ' שמים כי אתי יאכלו האנשים צדיקים שיגרמו בהריגתם זיווג עליון מלשון ויאכל לחם כי אתי עמי דגם אני עמהם יאכלו יזדווגו האנשים צדיקים ורמז שגם גופם מברד והיינו דקאמר אנשים. בצהרים ביום קשה לישראל כי בא השמש בצהרים. וטבוח טבח והכן ר"ת גימטריה אהי"ה וסופי תיבות גימט' אדני עם הכולל. ועתה אל תעצבו. ר"ת אות רמז דלאחר זמן יתעצבו בעבור אות ברית דאזדריקו עשר טפין. ובענין עשרה הרוגי מלכות מבואר בס' הגלגולים שסידר הר"מ פאפיראש ז"ל פ' מ"ו בביאור מאמר התיקונין שאמר והוו חשבין חבריא דעשרה בני יעקב נינהו וכו' שהחברים היו סוברים דעשרה הרוגי מלכות היו עשרה בני יעקב ממש דאתגלגלו וקבלו עונשם בזו המיתה וח"ו כי לא כן הדבר כי עליהם נאמר ואתם עלו לשלום אל אביכם כי חסידים וקדושים היו וקבלו עונשם באופן אחר דהיינו שהיו בצורת' של השבטים באופן שעשרה אלו היו בני יוסף ולא של יעקב אבל דמות פניהם היה כדמות עשרת השבטים והם עשר בחינות של יוסף ממש והאריך שם בזה. והאמת שבמקומות אחרים שם מוכח להפך. ובקונטריס אחר מיוחס להאר"י וגוריו ז"ל כתוב דהעשרה הרוגי מלכות היו בני יוסף עשרה טפין דאזדריקו אך לסיבת רוב הקטרוג על עשרה בני יעקב נתעברו גם הם

בעשרה הרוגי מלכות וה' יאיר עינינו כי"ר שוב ראיתי בס' הגלגולים הנז' פס"א שמביא שם משם מהרח"ו ז"ל שהוא עשה פשרה הנז' דבני יעקב באו בעיבור כנז':

ודרך דרש אפשר לפרש וטבוח טבח והכן ואמרו רבותינו זכרונם לברכה פרע בית השחיטה וטול גיד הנשה בפניהם במה שביארו המפרשים דמחלוקת יוסף ואחיו היה אם יצאו מכלל ב"נ להקל או דוקא היו מחמירים בחומרת ישראל אבל לא היו מקילין כישראל ולזה השבטים היו אוכלים בעודה מפרכסת כדין ישראל ויוסף סבר דהיו אוכלים אבר מן החי כדין ב"נ וז"ש וטבוח טבח פרע בית השחיטה להחמיר כישראל. אמנם והכן זהו הכנה שאחר כך יקבלו ישראל התורה בזמנם אבל עתה אין לנו דין ישראל. והראיה טול גיד הנשה בפניהם כי הנה אמרו בזהר ויגע בכף ירכו על שנשא שתי אחיות ומטעם זה היא מצות גיד הנשה ואי אמרת דיש לנו דין ישראל גמור אין שום סרך חטא ביעקב אבינו עליו השלום דלאה ורחל ניירן וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי ואין כאן איסור שתי אחיות וא"כ למה ויגע בכף ירכו משום שנשא אחיות ומזה הוא מצות גיד הנשה אלא ודאי האמת אתי דלא יצאו מכלל ב"נ להקל ולכן טול גיד הנשה בפניהם למען ילמדו ויתעוררו שהאמת אתי. ובס' חידושי הגרשוני סוף פ' וישלח פירש פ' ישעיה סי' ט' למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת דבר שלח אדני ביעקב ונפל בישראל ואמרו בש"ס בחולין דף צ"א דבר שלח ה' ביעקב זה גיד הנשה ונפל בישראל שנתפשט איסורו בכל ישראל וק' מה ענין זה למלכות בית דוד. ופירש במשז"ל אמרו בלבבכם וכו' מה אתם אומרים פיסול יש בי מרות המואביה אף אתם באים מאיסור שתי אחיו' וז"ש על כסא דוד וכו' וכ"ת פיסול יש בו לז"א דבר שלח וכו' זה גיד הנשה ובא לפי שנשא שתי אחיות. ודפח"ח ואפשר להרחיב הדבר כי הנה כל אלו הענינים דהנשמות היותר גדולות ומעולות כלם באו בדרך הזו כגון אברהם מתרח פרץ וזרח מתמר השבטים משתי אחיות פירש רבינו האר"י זצ"ל כי כל אלו הנשמות היו עשוקות בקליפות בחטא אדם הראשון וקין והבל וכיוצא וצריך להוציא' בדרך נסתר שלא יקטרגו והדברים עתיקים. ותמצא דהגם כי למראה עינים היה איסור בזיווג ההוא לפי האמ' אין בו איסור כלל כגון דוד הע"ה הבא מרות וערערו דואג ואחיתופל שהיה מאיסור מואב ולפי האמת מואבי ולא מואבית וכו' וכן יעקב אבינו עליו השלום יחדיו ירננ"ו כי בא ונשא שתי אחיות ולפי האמת ע"פ הדיבור נשאן ועוד שהי"ל דין ישראל וגר שנתגייר וכו'. וז"ש ולש' אין קץ על כסא דוד וכו' וכי תימא אי כולי האי חשיב דהע"ה למה בא בדרך הזה מרות וכיוצא והשיב קנאת ה' צבאות תעשה זאת כלו' הקנאה להציל עשוק מיד עושקו הסט"א שלא יקטרג תעשה

זאת. אבל לפי האמת אין פקפוק והראיה דבר שלח ה' ביעקב זה גיד הנשה על שתי אחיות וע"פ הדיבר נשאן ורמוז בתיבות אלו עצמן דבר שלח אדני ביעקב כלומר אליו היה הדיבר להתיר האחיות אליו. ועוד ונפל בישראל שנתפשט איסורו כשנקרא יעקב אבינו עליו השלום ישראל וא"כ היה להם דין ישראל וגר שנתגייר וכו' אך בהשקפה ומושכל ראשון יבא עירעור ונראה לעולם שהיה סרך איסור בדבר. אך לקושטא דמילתא אין איסור כלל. וכן הוות ליה לדוד הע"ה ודוק:

פירוש ט

וּלְיוֹסֵף יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן:

אפשר לרמוז בטרם תבא שנת ר"ת שבת כי יוסף נזהר כת"ח דעונתן ליל שבת. וסופי תיבות אמת רמז בזמן זיווג ת"ת ומ' כי אמת רומז לת"ת שבת למ' בזמן הזה הוליד' יוסף: פ"ק דתעניו' אסור לאדם לשמש מטתו בשנת רעבון דכתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב וכתבו התוס' וא"ת הרי יוכבד נולדה בין החומות וי"ל דלכ"ע לא הוי אסור אלא למי שרוצה לנהוג חסידות וכו' ע"ש וראיתי בס' בירך יצחק בריש הסדר שכתב שזהו דעת הרמב"ם שהשמיטה פי"ד דאישות דסבר שהוא חסידות כדעת התוס' עכ"ד ותימה עליו שהרי הרמב"ם כתבה פ"ג דתעניות דין ח' וז"ל וכל מי שקיים מצות פו"ר אסור לו לשמש מטתו בשני רעבון עכ"ל וכיון שהביאה בתעניות סגי והא תו למה ליה להזכיר זה עוד הפעם בה' אישות וכמה דינים סומך הרמב"ם לרומזם ברמז וכ"ש הכא שכתבה במקומה ומנא לן לומר דסבר דהוא חסידות דהוי דוחק בלשון אסור דקאמר הש"ס וכ"ש דהפוסק איבעי ליה לפרש:

והרא"ם תירץ דלוי היה מותר דלא היה לו עדיין בת ולקיים פו"ר צריך שיהיה לו בת והקשה עליו מרן בבית יוסף סימן תקע"ד דא"כ גם ביוסף היה מותר שלא הי"ל בת. ואפשר לתרץ דרך דרש ונקדים מ"ש הר"ב כתנות אור פ' נח בפסוק נח איש צדיק ויולד נח ג' בנים במ"ש הרב חסד לאברהם שאין אדם נקרא צדיק אא"כ לא פגם אות ברית קדש ואיתא במדרש ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה ובנות יולדו להם בשביל ששפכו זרעם על עצים ואבנים ולכך בנות יולדו להם ולא בנים זכרים וזה רמז נח איש צדיק תמים ר"ל שהיה צדיק תמים ולא פגם באות ברית קדש ויולד נח ג' בנים ולא הי"ל בנות זה ראיה גדולה שלא פגם באות ברית קדש עכ"ל ולכאורה דברי הרב מגומגמים דאטו מי שהוא צדיק לא יוליד בת והא עינינו הרואות גדולי עולם הי"ל בנות ותו דלשון המדרש ב"ר פ' כ"ו כך הוא לרוב ע"פ האדמה שהיו שופכין זרעם על העצים ועל האבנים

ולפי שהיו שטופים בזנות לפיכך הרבה להם נקבות עכ"ל ואין ראיה מזה דמי שהוא צדיק ולא פגם אות ברית בניו זכרים ולא יהיה לו בנות דהרבה להם נקבות קאמר:
אמנם אפשר לקיים דברי הרב דנהי דהצדיק יכול להוליד בת או בנות דכל שלא הרבה נקבות לית לן בה. אמנם כיון שהולדת נקבות הוי ליתא דפוגם בריתו א"כ בנח שכל העולם כלו חטאו בזנות להורות שהוא צדיק לא הי"ל בנות דזה מופת חותך שלא פגם בריתו ובהכי סליק שפיר פירוש הרב הנז' בכתוב כמבואר:
וממנו נקח דיוסף הצדיק כיון שהיה בתוך האש של אשת פוטיפר להורות שלא חטא ולא פגם בריתו לא נולדו לו בנות כי אם בנים. ומשו"ה לא שמש בימי הרעב דהיה יודע כי לא יהיו לו בנות כי אם בנים משא"כ לוי דלא היה בו שום ספק ח"ו דפגם לכך שימש להיות לו בת לקיים מצות פו"ר ובזה נתקיים תירוץ הרא"ם דרך דרש. ואפשר דזהו הטעם דהשבטים לא הולידו בנות כי אם יוכבד ללוי וסרח לאשר ושתיהן נפלאו יוכבד היא היתה אם משה אהרן ומרים וגם כתב מהר"ר יונתן דע' נפש היו נגד ע' שרים ויוכבד נגד שר מצרים שנמשל לנקבה ולכן היתה נקבה. ושרח גדלה מאד שנכנסה מחיים לג"ע וזולתן היו בנים זכרים כלם להודיע שכלם צדיקים ויעקב אבינו עליו השלום תקן עון ג"ע דאדם הראשון ומטתו מטה שלימה כלם צדיקים שומרי ברית קדש. ולמ"ד תאומות נולדו היו מוכרחות לישא אותם כדי שלא ישאו כנעניות. עוד אפשר לתרץ קושית מרן הנז' שהקשה דיוסף לא הי"ל בת והוא דיוסף הי"ל להוליד י"ב בנים ועשרה טפין אזדריקו ונשארו מנשה ואפרים ותו לא כמו שאמר האריז"ל ומאחר שידע ברוה"ק שלא יהיה לו בת לכך פי' ולמ"ד דמ"ש יעקב ע"ה ומולדתך אשר הולדת נתקיים אחר כך נתחדש זה מברכת יעקב אבינו עליו השלום ודוק:

פירוש י

הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה:

אפשר ונקדים מאמרם ז"ל בקש לץ חכמה ואין אלו החרטומים ודעת לנבון נקל זה יוסף ויתכן לפרש בהקדים מ"ש בס' ברכת טוב דזה היה ראש השנה כמשז"ל והחרטומים לא רצו לפתור החלום על השבע כי בפסח על התבואה ולאו זמניה הוא. אך יוסף הצדיק טעמו ונימוקו עמו דסבר כתירוץ התוס' דמר"ה נגזר עיין שם באורך. וז"ש בקש לץ חכמה אלו החרטומים דהם נתחכמו דאי אפשר לפתור על השבע דעתה הוא ר"ה. ואין דלא כיוונו לאמת. ודעת לנבון נקל זה יוסף דהבין התירוץ דמר"ה נגזר. ונבא לקראין דרש"י פי' הראה הוא דבר העתיד וקאי לרעב. ולדרכנו אפשר לומר דרמז דנדון בר"ה והגזרה בפסח וז"ש הראה מה שיהיה:

ולפ"ז תתישב קושית המפרשים דמה זה היה ליוסף לומר ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם הליועץ למלך נתנוהו ולפי האמור זה תשלום פתרון החלום. דיקשה דלמה חלם בר"ה יחלום בפסח והתירוץ הוא דבששה חדשים הללו צריך להכין הכנות בתים ואוצרות וכיוצא להתחיל לצבור בניסן. וז"ש ועתה ירא פרעה וכו' דתיבת ועתה נראית יתירה אך הכוונה ועתה מה שחלמת עתה ולא בפסח הטעם הוא דצריך תכף ירא פרעה וכו' ואין לאבד הזמן ונמצא דזה צורך לפתרון ודוק:

פירוש יא

וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה־אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ:

אפשר לומר במ"ש הרשב"ץ בס' מגן אבות במשנת שמעיא ואבטליון דהקשה דאיך מנו נשיא לשמעיא ואבטליון אב"ד והרי הם גרים שהם עצמם נתגיירו ותירץ דלא היה בישראל כמותם כי לא פסלה תורה גרים אלא כשיש כמותם בישראל אבל כשלא יש כמותם הם קודמין. ולפי דברי הרב ז"ל נסתר דינו של של הרב כנה"ג ח"מ סימן ז' דסמיך אהא דשמעיא ואבטליון ואינה ראיה ומדברי הרשב"ץ דאוקמה בהכי מוכח דלא כוותיה וכמו שכתבתי אני בעוניי בס' הקטן ברכי יוסף שם בח"מ סימן ן' סוף אות ו' ע"ש:

והן עתה שנדפס ספר דעת זקנים ראיתי ריש פ' משפטים במנחת יהודה שכתב משם ר"מ מקוצי דהא דגר פסול לדין היינו היכא שיש ישראל יודעין לדון אבל היכא שאין ישראל יודעין לא ותדע שהרי שמעיא ואבטליון גרים היו והיו דנים ישראל לפי שלא היה בישראל חשוב כמותם עכ"ל ומצאנו חבר להרשב"ץ ולא עוד אלא דהרשב"ץ נקיט לה בלשון שמא ור"מ מקוצי כתבה בפשיטות. והרב מנחת יאודה נראה דהסכים עמו ולפ"ז אפשר דזה כונת פרעה דהגם שיש הסכמה שכתוב בנמוסי מצרים דאין עבד מולך מ"מ אין זה בכלל כי אין כמוהו וז"ש ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוה אלהים בו וכיון שהוא בבל ימצא א"כ מותר לקבלו ולגבי דידיה לא יש פקפוק וקרי ליה איש דהוי שר ולא עבד ודוק:

פירוש יב

וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר:

בכללות ענין הגביע דיוסף שלח לומר שהשבטים גנבוהו ונמצא באמתחת בנימין אפשר לומר במ"ש בזהר הקדוש פרשת ויצא סוף דף קנ"ג אמר בנימין הא יוסף אחי את קיימא דאבא הוה דהא ברית סיומא דגופא איהו כיון דאיהו אתאביד אנא אהא נטיר אתריה דאחי וכו' ע"ש. והנה גביע גימטריא היסוד ובגימטריא מילה. הכסף ה' כסף רמז לה' חסדים שבחינתם ביסוד. וזו היתה כונת יוסף הצדיק לומר שהם גנבו בחינת יסוד כי

יוסף הוא בחינת יסוד ומכרוהו לערות הארץ והוא פגם גדול. והגביע נמצא באמתחת בנימין דנטיר אתריה דאחוה יוסף. ואמר להם למה שלמתם רעה תחת טובה כיוון להשי"ת אשר ברא אתכם ומטיב עמכם תדיר. הלא זה אשר ישתה אדוני בו לשון זיוג כמו שדרשו בזהר הקדוש שתו ושכרו דודים. הגם שיוסף היה לסימן לישראל שהיה עבד ונעשה אדון לכל וכיוצא כמשז"ל וז"ש והוא נחש ינחש בו שעשאו סימן לישראל מ"מ הרעותם אשר עשיתם שאתם כיונתם למוכרו לערות הארץ ופגמתם. והם השיבו חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה ומעולם לא ס"ד לפגום ביסוד הקדוש ושהסט"א תגנוב מהקדושה ותשלוט ח"ו. הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותנו השיבונו אליך מארץ כנען רמז המצות שנקראים כסף כמשז"ל על פ' אוהב כסף אשר מצאנו שסגלנו השיבונו אליך לצד עילאה שכונו שלא ע"מ לקבל פרס כי אם לעשות נ"ר ליוצרנו דוקא. ואיך נגנוב מבי"ת אדוניך ר"ל למ' בי"ת הכסף או זהב לפגום בחסדים או בגבורות ח"ו. אשר ימצא אתו מעבדיך ומת נצנצה בהם רוה"ק ואמרו לשון זה רמז לעשרה הרוגי מ' דהיו בחינת עשרה טפין דאזדריקו והיה פגם ואנחנו נהיה לאדוני לעבדים רמז שהם יבואו בעיבור עשרה הרוגי מלכות כמש"ל וא"ש ההי"ב:

אחרי כן בא לידי לקוטי תורה לגורי האר"י זצ"ל וזכיתי ומצאתי שם שכתב וז"ל סוד הגביע של יוסף הוא לפי שיוסף הוא היסוד שבו בחינת הה' חסדים וכל חסד נקרא טוב אך טוב וחסד והנה ה' פעמים טוב עולים בגימטריא גביע ונלע"ד חיים כי כן מילה עולה כמנין גביע שהוא ביסוד עכ"ל עלץ לבי שקצת ממ"ש בעניותי כיונתי לדעת קדושים רבינו האר"י ותלמידו רבינו מהרח"ו ז"ל. אך בשער הפסוקים אשר יסד הרב מהר"ש ויטאל ז"ל לא מצאתי זה בספר שלפני:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

ויהי מקץ כל לשון קץ סוף הוא וא"ת הכתיב מקץ ז' שנים תעשה שמיטה והיא בתחיל' ז' י"ל סוף הוא שאין שביעית משמטת אלא בסופה ואע"ג שימצא קץ שהוא לשון תחילה כמו מקץ ז' שנים תשלחו איש את רעהו העברי י"ל שכן כל דבר שיש לו שתי קצוות פעמים יאמר על הקץ הראשון ופעמים יאמר על הקץ השני:

ויקץ פרעה והנה חלום תימה למה בפרות לא נאמר והנה חלום ובשבלים נאמר והנה חלום י"ל שבפרו' לא היה דבר חידוש שהפרות ב"ח ויכולות לאכול אלו את אלו ע"כ אין כתיב בהן חלום אבל בשבלים שאינן ב"ח דבר פלא לבלוע זו את זו וצ"ל והנה חלום הרגיש כי חלום הוא:

ויוסף בן ל' שנה בעמדו לפני פרעה. תימה למה היה רוצה בצערו של אביו ולא הודיעו שהוא חי ע"י שליח י"ל יוסף היה יודע פתרון חלומותיו וידע שע"י סיבה ירדו אחיו למצרים וישתחוו לו והיה מצפה מה יהיה באחרונה ומה יהיה הסיבה. (אח"י ויותר נכון לומר דהיה חושש לחרם אחיו שצירפו השכינה עמהם וקרוב הדבר שנמצא יוסף בעת החרם וכ"כ המפרשים):

ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע. הגה"ה תימה מה זה היה ליוסף שנשא בת טבח הלא היה הוא מלך למה לא נשא בת פחה ובת מלך י"ל אם היה נושא בת אדם אחר יאמרו עבדא דמאן נכסי דמאן ע"כ נשא בתו של פוטיפרע עצמו יאמרו מסתמא שחררו ונתן לו בתו (אח"י אין כאן תימ' שראה יוסף ברוח הקודש שהיא בת זוגו ולמ"ד שהיא בת דינה ניחא שהיא בת אחותו וקים ליה בדינה שטיהרה רעיוניה מאד):

וליוסף יולד שני בנים וכו' אי קשיא והלא לוי שמש מטתו בשני רעבון שנולדה יוכבד בין החומות י"ל מיוסף ודאי יש ללמוד איסור אבל מלוי אין להקשות וללמוד התר שעדיין לא נתנה תורה מפני זה לא נזהר. הגהה. פי' אחר בשם ר' משה כהן. יוסף מפני שהיה יודע מנין שנים של הרעב על כן לא שמש מטתו אבל לוי לא היה יודע כמה שנים יהיה רעב והיה סבור היום רעב ולמחר שובע. וזה הפירוש אינו כלום א"כ יהיה כל אדם מותר לשמש מטתו בשני רעבון שהרי אינו יודע כמה שנים יהיה רעב (אח"י עמ"ש בס' הקטן פתח עינים בס"ד):

ותרב משאת בנימין ותימה ולמה לא קנאו בו אחיו וי"ל כשאדם אחר מהנה אותם אינם מקפידים אבל מן האב יש להם להקפיד. הגהה. ע"כ מנימוקי ר' ישעיה הראשון זלה"ה):

ויגש

פירוש א

וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה:

ויגש אליו יהודה. סופי תיבות "שוה", רמז לו כי הוא שוה לו דפרעה מלך והוא משנהו גם יעקב אבינו עליו השלום מלך והוא משנהו כמשז"ל. א"נ עד"ה דיוסף יסוד והוא מלכות והעיקר הוא שיהיו שוין זו"ן יחדיו ידובקו צדק ושלום נשקו וז"ש אליו שהוא יסוד, יהודה שהוא מלכות, ור"ת (הגהה ראשי תיבות של ויגש אליו יהודה) גימטריא טוב שהוא יסוד ויהיו שוין והוא סופי תיבות שוה ואחר זמן ראיתי לרבינו בעל הטורים בפרפראותיו שכתב כמו שאמר בעניותנו דסופי תיבות שוה לרמוז שהוא שוה לו וכו' כנז'.

ועוד יש לרמוז כי סופי תיבות גימטריא איש הרומז ליסוד בחינת יוסף בחינת יסוד דדכורא כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל:

פירוש ב

וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי:

אפשר לרמוז במ"ש מז"ה בס' חסד לאברהם עין יעקב נהר י"ג דיהודה היה לו יתרון הדיבור על כל האדם וז"ש בי אדוני ידבר כלומר אני ראוי לדבר. והרב כלי חמדה דף ס"ב כתב דשמע מהרשב"א הלוי שיהודה הכיר שהוא יוסף וז"ש ב"י אדוני שאתה מכלל הי"ב שבטים ע"ש באורך. ובזה אפש' לומר שזה כונת רבותינו זכרונם לברכה במדבר רבה פ' י"ב אמר הקב"ה יהודה אתה השפלת עצמך מפני אחיך הקטון הימך וכו' דיהודה הרגיש שהוא יוסף וז"ש אתה השפלת עצמך שידעת שהוא אחיך הקטון והשפלת עצמך ולפ"ז נראה דמ"ש יהודה ואחיו מת היינו שהוא רשע דבחייהם קרויים מתים וא"ל העוד אבי כלומר שאבי בחיים ולא גליתי לו. דלזה לבד אני חי צדיק ולא יכלו לענות וכו' ודוק:

פירוש ג

מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד:

בתחילת ההשקפה כמו הצע"ר עלה להבין פסוק זה הנמצא כזה בן חכם וצדיק כיוסף הצדיק לאביו שלח כזאת כלשון הזה שמני אלהים לאדון דזה נראה רמות רוחא וגבה מאד וכ"ש לומר לאביו והדברים ק"ו לבחיר שבאבות יסוד העולם ואיך יוסף הצדיק כה יאמר בתורת שליחות שמני אלה' לאדון ועוד רדה אלי אל תעמוד כאשר דבר ציוה לעבדו בלשון הרמנא ושלטן. ויראה בהקדים מה שפירש הרב אש דת בשם מר דודו פ' מקץ במשז"ל ויחרד יצחק חרדה גדולה שנכנסה גהינם ומה שיאטיה דגהינם אלא דאז"ל דה' הראה לאברהם מלכיות וגהינם ובירר מלכיות ובעת ברכת יצחק יעבדוך עמים ע' אומות וישתחוו לך לאומים עשו ואלופיו מעתה אין שעבוד מלכיות לזרע יעקב וחלקו גהינם ולכן נכנסה גהינם אחר הברכות והוסיף הרב אש דת דברכת יצחק נתקיימה ביוסף כמשז"ל יעבדוך עמים זה יוסף וכאשר נאבד יוסף מעתה ברכת יצחק צריכה להתקיים ויתעורר גהינם לז"א כי ארד אל בני אבל שאולה זהו תורף דבריו עיין בספרו הנהדר בארך. וז"ש יוסף כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים ובי נתקיים יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים ונמצא דעדיין שעבוד מלכיות לישראל וזרעם לינצל מגהינם מאחר דברכת יצחק לא היתה אלא ליוסף. והוא בעצם אמרי קדוש יוסף בסדר עליון שמני וכו' ובזה נתקיימה ברכת יצחק. ומאחר שכן עליכם מוטל שעבוד מלכיות לינצל מגיהנם וא"כ רדה אלי לגלות מצרים שהוא רד"ו כמנין רד"ה עם הכולל ונמצא דדברי

אדונינו יוסף נצרכים ומוכרחים ובזה יבא על נכון המסרה רדה אלי רדה והשכבה את ערלים כלומר שמני אלהים וכו' ובי נתקיימה ברכת יצחק וא"כ רד"ה אלי בגלות להנצל מגהינם דכתיב ביה רדה והשכבה וכו' ועיין בבע"הט:

ועוד אפשר לרמוז דתרתי רמז לו יוסף הצדיק ליעקב אבינו עליו השלום באומרו רדה אלי חדא הא דאמרן וזאת שנית רדה גימטריה יצחק עם הכולל הכונה ברכת יצחק אלי וז"ש שמני אלהים לאדון לכל מצרים אשר כאן הן הנה היו ע' אומות ומאלופי עשו כי יצחק (גימטריא רד"ה) אלי כלומר ברכת יצחק אלי היה דבר יעבדוך עמים וכו' וא"כ רדה אלי בגלות כדאמרן כי זהו תאותך ועל זה בכית לקשה יום שנאבדתי ואמרת כי ארד אל בני וכו' וכמו שפי' הרב אש דת:

ובאופן אחר יש לרמוז במ"ש הרב עיר בנימין משם האר"י זצ"ל בסוטה סי' קפ"ו ביוסף נתעברה בו נשמת יצחק אבינו עליו השלום והבאתיו לעיל פרשת וישב הנה כי כן בכח יצחק אבינו עליו השלום יוסף יכול לצוות על יעקב אבינו עליו השלום דנשמת אביו מעוברת בו. ויעקב בן יצחק מחויב לקיים ציווי יוסף בעבור נשמת אביו אשר בקרבו וזה רמז לו באומרו רד"ה אלי רד"ה גימטריא יצחק עם הכולל כלומר אל ירע בעיניך אשר אנכי מצוך היום כי אביך יצחק בקרבי קדוש ואתה מחויב לקיים כבוד אב ואם וזה רמז יוסף בחכמתו באומרו רדה אלי להראות פנים מסבירות לאשר מצוה אותו:

ואף גם זאת אפשר רמז לו יראה בנחמה כי בזכות יצחק נגאלים כמשז"ל דיצחק נתרצה לתת ש' משמו וליקח תמורתה צ' לנכות משנות הגלות והבאתיו בעניותי בס' הקטן ראש דוד פרשת שלח. וזה רמז לו יוסף באומרו רד"ה אלי כלומר אל תחוש ליטמע בגלות כי בזכות יצחק נגאלים וזהו רד"ה גימטריא יצחק אלי השוכן בקרבי בזכותו אל תעמוד בגלות:

ורוח על פני יחלוף ברוח משפט וברוח בא"ר להבין האי קרא שמני אלהים לאדון לכל מצרים ועוד נחקור. מדוע נתקיימה ברכת יצחק אשר בירך ליעקב אבינו עליו השלום יעבדוך עמים ביוסף ולא באיש אחר. ועוד יש לחקור לפי דרך הרב אש דת דכשנאבד יוסף נצטער יעקב על גהינם דמוכרחה להתקיים ברכת יצחק יעבדוך עמים ואין כאן שעבוד מלכיות והדרא להו גהינם. והלא אם בהתקיים באיש א' ברכת יצחק אבינו עליו השלום פליט מגהינם וכמו שהוא עתה דנתקיימה ביוסף א"כ מה זה היה ליעקב אבינו עליו השלום אשר מיאן להתנחם הן לו יהי דמת יוסף תתקיים באיש אחר מזרעו וכל זרעו יהיו נכונים לשעבוד מלכיות. אמנם אפשר לישב הכל ונקדים מ"ש בספר קרבן שבת פ"ח סימן א' שאדם הראשון נתן לדוד ע' שנה והאבות שהי"ל נפש אדם הראשון

אברהם יעקב יוסף השלימו הע' שנה ויוסף שהוא משופריה דאדם הראשון וויתר ל"ז ש' במקום יצחק ואם יוסף נאבד מן העו' היה מוכרח יעקב אבינו עליו השלום כי הוא שופריה דאדם הראשון לוותר משנותיו הכ"ח שכבר וויתר ונוסף עליהם הל"ז של יוסף שהם ס"ה וז"ש כי ארד אל בני אבל שאולה כלומר צריך למות מהר, ולכך עשה יעקב אבינו עליו השלום ליוסף כתונת פסים שהיה אור שאדם הראשון לבוש בו. דיעקב שופריה דאדם הראשון ועשו הוא נחש דבא בעקיפין על אדם הראשון ולכן נטל ממנו הברכות ולבוש אדם הראשון ונתן הכתנת ליוסף לבוש אדם הראשון דזיו איקונין של יוסף דומה לו והוא שופריה דאדם הראשון וז"ש כי בן זקונים הוא לו זיו איקונין שלו דומה לו. והשבטים סברו דיוסף אינו ראוי להיות מן השבטים דהוא משרש קליפה ויצא ירבעם ממנו לכן מכרו אותו כדי שיהא נאבד מן העולם זה תורף הקדמות הרב קרבן שבת מהזהר ומהרמ"ע ומהמפרשים ובזה פירש כמה ענינים ע"ש בספרו:

ובזה אפשר שזה טעם השבטים דכאשר בא יוסף אליהם טרם כל הפשיטו הכתנת מעליו דהם סברו דח"ו היה משרש קליפה ומהיכי תיתי שהוא נפש אדם הראשון וראוי ללבוש לבושו. וז"ש ליעקב אבינו עליו השלום אחר שטבלו הכתנת בד"ם לרמוז לו כי הוא סבר שהיה אדם הראשון אך במקום אדם נעשה דם חסר אלף ושלחו לומר הכר נא הכתנת בנך היא אם לא כלומר תא חזי מאי סליק ביה ועתה תכיר האמת הכתנת בנך היא כלומר אם היתה ראויה לו כתנת אדם הראשון אם לא כי עתה תכיר שלא היה ראוי לכתנת זו כי משורש נחש הוא וממנו יצא ירבעם. ויעקב אבינו עליו השלום במרירות יאנח ואמר כתנת בני אין ספק כי לו נאה ולו יאה אך העון גרם חיה רעה אכלתהו וכו':

ומעתה נחו שקטו חקירותנו דיעקב דהוא אדם הראשון לקח הברכות מהנחש עשו, ויוסף דהוא שופריה דאדם ראוי והגון שיתקיימו בו הברכות כי לו אדם הוא והברכות הללו ניטלו מהנחש עשו והיו לאדם הראשון ובכן נתקיימו באדם עצמו הוא יוסף ואם היה יוסף נאבד מן העולם לא היה אפשר שיתקיימו באיניש דעלמא כי הוא איש פרטי לא כן יוסף הצדיק כי יש בו נפש אדם הכולל הכל. ואפשר דז"ש יוסף לאביו כה אמר בנך יוסף מתיחס אליך כי כמוך זיו איקונין דומה בדומה ונפש אדם מאירה בו ולכן נתקיימה ברכת יעבדוך עמים כי שמני אלהים לאדון לכל מצרים וכאשר היתי אהיה נותן חלק יצחק לדוד ל"ז שנה וז"ש רד"ה אלי רדה גימטריא יצחק עם הכולל כלומר חלק הנוגע ליצחק אלי עלי ליתן. ולפי מה שאמרנו לעיל דנשמת יצחק נתעברה ביוסף ישנו בנותן טעם שנתן יוסף מה שהיה לו ליצחק אבינו עליו השלום לתת לדוד הע"ה ל"ז שנה לשל' מתנת אדם הראשון כי יצחק עצמו בו ביוסף שהוא נפש אדם וכחדא שריין:

פירוש ד

וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃

כי כמוך כפרעה. מה פרעה גוזר ואינו מקיים וכו' אנה מצינו שפרעה גזר ולא קיים י"ל שפרעה גזר שלא יכנס עבד בשררה ועתה נכנס יוסף. רבינו ישעיה הראשון בנמוקיו (כתב יד):

פירוש ה

וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיִּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃

וירא את העגלות. פירש המורה סימן מסר להם שהיה עוסק בפרשת עגלה ערופה כשפירש מאביו וא"ת מ"ש עגלה ערופה מכל התורה כלה י"ל כדאמרו בירושלמי כשיעקב שגר יוסף אצל אחיו היה יעקב מלוהו אמר יוסף אבא חזור בך שלא אענש על טרחך א"ל יעקב בזה עתידין בני ליכשל כשלא יעשו לויה לאכסנאי ויהרג עתידין להביא עגלה ערופה שנאמר ידינו לא שפכו וכו' וכי תעלה על דעתך וכו' על דבר זה נתכוין לעשות לו לויה ולימד לו באותה שעה ע"ע וז"ש וירא את העגלות. רבינו ישעיה הא' בנימוקיו (כתב יד):

וראיתי בס' דרוש שמואל פרשת בשלח שהקשה דיעקב ליוה ליוסף ואיך נזוק ותירץ שדעת יעקב אבינו ע"ה היה עד שכם והוא הלך לדותן עכ"ד אבל ראיתי להרב מעבר יבק בספר משחת קדש (כתב יד) שמביא סדר הלויה שליוה יעקב ליוסף מרבותינו זכרונם לברכה ולכך לא שלטו בו אחיו והרגוהו וניצול עכ"ד ובזה נתקיימו דברי רבינו ישעיה הנז':

ואפשר עוד לומר דממ"ש לא ראינוהו ופטרנוהו בלא לויה מוכח דכשעשו לו לויה אי אפשר שיהרג אף שהלך למקום אחר דאי אמרת דכשהלך למקום אחר לא תועיל לו הלויה ואפשר שיהרג מאי האי דקאמרי סנהדרין בעגלה ערופה לא ראינוהו ופטרנוהו בלא לויה דמשמע שאם היו עושים לו לויה לא היה נהרג והלא אם הלך למקום אחר היה נהרג ולאו מילתא פסיקתא היא אלא מוכח דבכל גונא מועלת הלויה שלא יהרג. ואף אם נאמר שיש חילוק דהיכא שלא הלך אלא למקום שליווהו לא יארע לו שום נזק והיכא שהלך למקום אחר אפשר שיוזק אודי לי מיהת דמשמע שהלויה תועיל שלא יהרגוהו וא"כ היא שעמדה ליוסף שלא הרגוהו אחיו. ואם נפשך לומר דסנהדרין כשעושים לויה מכוונים מספק זה לכל מקום שילך בכולל ואז ודאי תועיל אבל לעולם דאם עושים הלויה למקום אחד והולך למקום אחר לא תועיל כלל. א"כ ודאי יעקב אבינו עליו השלום

כשליוה את יוסף לויה כללית עשה לו. וזהו ששלח יוסף להזכירו שעסקו בפרשת עגלה ערופה דממאמר הסנהדרין מוכח דהלויה תועיל לכל מקום שלא יהרג או שהיו מכוונים לויה כוללת וגם אתה כך כיוונת וא"כ ודאי לא יכלו להרגני והוא אות אמיתי ותחי רוח יעקב. ואפשר לרמוז כי תיבות יוסף לשאת אותו ותחי הראשי תיבות עם ד' אותיות גימטריא לויה וסופי תיבות לשאת אותו ותחי רוח למפרע חיות לרמוז דכשעשו לאדם לויה אף שאינה ביושר והיא למפרע כלומר אף שהלך לאחוריו אח"ך אינו נהרג ויש לו חיות. ואחר זמן ראיתי בזהר פ' ויגש דף ר"י ע"ב שאמרו שם יוסף כד אתפרש מאבוי בלא לויה ובלא אכילה אשתדר והוה מה דהוה ע"ש:

פירוש ו

וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן־בָּכָה עַל־צַוָּארָיו:

פירש המורה שבכה על ב' מקדשים שעתידין להיות בחלקו של יוסף וסופן ליחרב ואינו כן דאמרינן פ"ק דמגילה אר"א יוסף בכה על ב' מקדשים שעתידין להיות בחלקו של בנימין ועתידין ליחרב ובנימין בכה על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב. רבינו ישעיה ז"ל ובנסחת רש"י דקמן כתוב כמו שאמר במגילה:

פירוש ז

וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים:

פירש המורה ב' בנים היו לו מדכתיב בני ואינו כן דכתיב ובני פלוא אליאב וע"כ א' היה וכתיב נמי בד"ה ובני דן עוזא זה נמי ע"כ א' היה וה"נ אמרינן פרק מי שמת. רבינו ישעיה בנימוקיו ובנסחת רש"י שלפנינו ליתא להאי לישנא:

פירוש ח

וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְּבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ:

אמר המורה שלא יהיו קורין לאחיו גולים ותימא שעדיין לא ירדו אחיו למצרים. נמוקי רבינו ישעיה הראשון ז"ל. וכתב שם בהגהה. תירץ ר' צדקיה בר אברהם שאף שלא ירדו אחיו למצרים עדין יודע היה יוסף ברוח הקודש שעתידין לירד למצרים לגור שם ולכך העביר העם לערים שלא יהיו קורין לאחיו גולים כמו שפירש המורה. וגם הרב אמר בפרשה של מעלה דלא הודיע יוסף לאביו שהוא חי שידע דע"י סיבה ירדו אחיו למצרים וישתחוו לו וא"ת מנין אנו יודעים שעדין לא ירדו אחיו למצרים הנה הפסוק מוכיח שאמר לאחיו כששלח עבור אביו כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ וכשמכרו מצרים את אדמתם היה בשנה שנית כמו שמוכיח בסוף הפ' אלמא קודם העביר העם לערים ואחר כך ירדו אחיו למצרים. ע"כ ההגהה:

פירוש ט

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃

יש לדקדק למה הוצרך לשאול עתה העוד אבי חי והלא בביאה זו כבר שאל השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ולמה חזר עתה לשואלם פעם אחרת והלא בפעם ראשונה ניכר יותר שאמת אמרו דבהיותם סוברים דיוסף איש זר ומושל נורא ודאי אמרו האמת. לא כן עתה בהתודע יוסף שאפשר לכבוד יוסף שלא יצטער אמרו שהוא חי. ושמעתי בשם הרב כמה"ר יוסף ן' גוי"א זלה"ה במ"ש ריש פסחים אייבו קיים אימא קיימת וכו' ויש מפרשי' בניחותא אלא שהוא הרגיש מדלא השיבו על שאלתו. ורש"י דחה פירוש זה דרב לא היה אומר שקר. ורבותינו זכרונם לברכה אמרו אביכם הזקן יצחק. והשתא אפשר דיוסף שאל על יצחק והם השיבו לו בניחותא שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. ובשגם לא אמרו הזקן וכונתם על יעקב. מ"מ ידע יוסף דאביו חי אף שלא השיבו על שאלתו דכשאמרוהו בניחותא ודאי לא היו מדברים שקר וכמו שרש"י מטעם זה דחה פי' המפרשים הנז' גבי אייבו קיים וכו' שהוא בניחותא ויוסף על זה שלא היו מדברים שקר סמוך לבו לא ירא והחליט דיעקב חי. אבל עתה ששקרו ואמרו ואחיו מת א"כ אין ראיה ממ"ש שלום לעבדך לאבינו עודנו חי דכיון דלא השיבו על שאלתו אפשר שמת והם נתכונו להודיעו דיצחק מת ואה"נ דגם יעקב מת ולא חיישי לשקר. ולזה חזר ושאל העוד אבי חי. ולא יכלו לענות אותו דמה אסתפק ליה הא כבר אמרו זאת לפנים בעת בואם שהוא חי ואינם משקרים. כי נבהלו מפניו שאמרו שמת והוא חי מדבר ואם יאמרו דהכא שאני דמפני היראה עשו הוא חרפה להם ונבהלו מפניו ע"כ שמעתי׃

ואפשר לומר כי הנה יעקב אבינו עליו השלום אמר להם לא ירד בני עמכם כי אחיו מת וכן יהודה אמר ואחיו מת. ואמרו פרק הבא על יבמתו ושאר דוכתי הות כשגגה היוצאה לפני השליט ונח נפשיה גם אמרו פרק הנושא גבי רבי חנינא בר חמא ישב בראש דכיון דר' קאמר הכי לא סגי דלא מליך דכתיב בצדיקי ותגזור אומר ויקם לך וכן מפני שאמר יעקב אבינו עליו השלום עם אשר תמצא אלהיך לא יחיה מתה רחל והגם שיש לחלק בין הנך לנדון זה. מ"מ יש לחוש משום ברית כרותה לשפתים ומשום הואי כשגגה וכו'. ואפשר שזה טעם יהודה דכיון דשמע דיעקב אבינו עליו השלום אמר אחיו מת חשב דודאי מת ולהכי גם הוא עתה אמר ואחיו מת. ואחר כך כשאמר אני יוסף העוד אבי חי לא יכלו לענות אותו כי נבהלו מפניו דיעקב אבינו עליו השלום אמר מת והוא חי. וזה כונת יוסף שאמר העוד אבי חי כלומר אלמלא שאבי חי ומסורת בידו שלא ימות

א' מבניו בחייו כבר היה מת על ידי שאמר לו יהודה ואחיו מת לכן שאל העוד אבי חי לומר כי אין לו פחד וכן הם לא יצטערו כי בהיות אבי חי אין לחוש לדיבור זה. ואפשר דזה טעם יעקב אבינו עליו השלום דכתיב ויפג לבו כי לא האמין להם והטעם שיצא מפיו ואחיו מת וברית כרותה לשפתים וכשראה סימן העגלות ידע שהוא חי ומוכרח שהטעם שהמסורת שבידו שלא ימות בחייו אחד מבניו אלים טובא ונצח ברית כרותה לשפתים ולכן ותחי רוח יעקב ששמח הרבה דהמסורת חזק מאד ומפר ברית כרותה לשפתים ושרתה עליו רוח הקדש ותחי רוח יעקב ואפשר שחזר ואמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם וכו' הגם שאמר אני יוסף העוד אבי חי. לפייסם כי יוסף ג"מ קנאה וכתב הרב יש"ר מקנדיא בסוף נובלות חכמה בס' כח ה' דמי ששמו יוסף עלול לקבל הזק מהקנאים כי יוסף ג"מטריא קנאה ע"ש וז"ש אני יוסף שמא גרים דגם שאני אחיכם מכרתם אותי ואין להאשימכם בזה ודוק:

פירוש י

וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה: וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים: ... מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי:

אפשר לפרש מה שאמר וישלחני אלהים לפניכם רמז להם דנזדמנו לו מלאכים להביאו אצלם כמו שאמר וימצאהו האיש והנה תועה בשדה וכו' ואמרו רבותינו זכרונם לברכה שהיה מלאך והוא היה הגורם שהלך אל אחיו ואם לא היה המלאך היה חוזר כשלא מצאם וא"כ מאת ה' היתה זאת ואין לכם להתעצב:

ועוד אפשר לומר במ"ש בזהר הקדוש דיען שאחיו שלטו בו ביוסף מתחילה ואח"כ הוא שלט במצרים וקנאם לעבדים ואח"כ מצרים שלטו בישראל. א"כ נמצא דישראל שנשתעבדו למצרים היו עבדים ליוסף דהמצריים עבדיו ומה שקנה עבד קנה רבו ויוסף עצמו נשתעבד לאחיו מקודם וא"כ כד דייקת שפיר אין כאן שעבוד לישראל ולזה יצאו ממצרים ואם לאו אזי מה היה לנו שהיו שולטים המצריים תוקף הסט"א והיינו עבדים ממש כל ימי עולם. וז"ש וישלחני אלהים לפניכם שהוא יתברך רצה שאתם תשלטו בי ותשתעבדו בי וזה היה הכנה לשום לכם שארית בארץ כלומר שתהיו שירים נבזים ועבדים בארץ הלזו אמנם מאחר שאתם שעבדתם אותי תצאו לאורה להחיות לכם לפליטה גדולה שתפליטו הקלי' כל הניצוצו' וזה ריוח גדול על דרך שפי' רבינו האר"י זצ"ל ברכוש גדול שיצאו בניצוצות הקדושה שהם הרכוש האמיתי וזהו ברכוש גדול עכ"ד וכן אפשר שכיוין יוסף באומרו אל אחיו לפליטה גדולה. ואמר ועתה לא אתם וכו' כלומר לצורך עכשיו אין אנו צריכים לזה רק נאמר לא אתם שלחתם וכו' מהרו ועלו

וכו' רדה אלי וכו' וכלכלתי וכו' כלומר הטעם שאתם שלטתם בי סוד נכמס והוא לעתיד ועתה אין צורך להודיע לבני אדם שאתם שלחתם אותי ושלטתם בי כי האלהים לפניו נגלו כל תעלומות וזה תועלת להבא אך מה שאתם צריכים לומר הוא כי השלטני ה' ואני כאב לפרעה וכו' ועל כן מהרו ועלו אל אבי וכו' והדברים שתאמרו לו הוא כה אמר בנך יוסף וכו'. ואפשר לפרש במשז"ל בתנחומא צדיק מושל יראת אלהים זה יוסף שהיתה אשת פוטיפר מפתה אותו ושלט ביצרו א"ל הקב"ה לא שמעת לה חייך שאני ממליכך על מצרים וכו' ע"ש וכן אמרו בזהר הקדוש דהשומר ברית זוכה למלכות. ואמרו במדרש תדשא דמכל השבטים יצאו מלכים ושופטים חוץ משמעון מפני הזנו' ולמדנו דהמלכות הוא מופת חותך שיוסף הצדיק ע"ה שומר הברית וזהו שאמר כה אמר בנך יוסף בנך מתיחס אליך כי יעקב רומז לת"ת ויוסף ליסוד וגוף וברית חשבינן חד ועוד דיעקב אבינו עליו השלום תיקן ג"ע של אדם הראשון ושמר הברית וגם אני כמוך תקנתי היסוד קדוש והראיה שמני אלהים מדה"ד לאדון לכל מצרים ונעשיתי מלך והלא זה אות כי שמרתי אות ברית ולכך זכיתי למלכות ועל פי הדין המליכני כי כך היא המדה דמאן דנטיר ברית איהו מלכא:

ויתכן לרמוז דע"י מה שעמד בנסיון גרם לזיווג עליון יסוד ומ' ומשם הושפע לו הוד מלכות וז"ש כ"ה הרומז למ' אמ"ר מלשון ראוה מדברת שהוא רמז לזיווג כלומר מלכות זיווג בנך יוסף ועל כן שמני אלהים מלכות לאדון על יסוד ומלכות דקליפה שהכנעתים ושלטתי בם וזהו לכ"ל מצרי"ם ערות הארץ יסוד ומ' דקליפה:

ועפ"י הקדמתנו אפשר לפרש מש"ה רב עוד יוסף בני חי אלכה וארא כלומר רב מסיבת היותו רב ומלך מלך זה יורה עוד יוסף בני חי כלומר עדין יוסף בני מתיחס אלי שומר הברית וזהו ח"י יסוד ולכן אלכה וארא כי ח"ו אם היה רשע אסור לראות פניו. ואפשר שז"ש ראה פניך לא פללתי כלומר לא חשבתי שתהיה צדיק ואוכל להסתכל בפניך ולא עוד אלא הראה אותי אלהים גם את זרעך כי רואה אני ברוח הקדש שאוכל לראות את זרעך שהם צדיקים ורשות נתונה לראותם. וזהו מ"ש לו השבטים ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים הכונה ויגידו לו לאמר הרומז לג"ע כמשז"ל ע"פ ויצו ה' אלהים על האדם לאמר כלומר בענין ג"ע עוד יוסף ח"י עדיין עומד בצדקו יעמד ח"י הרומז לשומר הברית והראיה וכי הוא מושל וכו' דמאן דנטיר ברית זכי למ', וזה אפשר לרמוז במסרה הרימותי קולי ואקרא הרימותי ידי הרימותי בחור מעם הכונה הרימותי קולי שאמרה אשת פוטיפר שקר ענתה כי אני הרימותי ידי רמז שנעץ עשר צפרניו ונסתלק מהחטא וה' אלהים אמת ההוא אמר הרימותי בחור מעם ומלך על מצרים

כמשפט לשומר הברית דזוכה למלכות. וכת הקודמין פירשו בזה פ' זנתה תמר וכו' וכלפי זה השיבה לאיש אשר אלה לו אנכי הרה מלכים כיוצא בו כמשז"ל ואם היה זנות לא היו בני זנונים זוכים למלכות עכ"ד ובזה אפשר לפרש פ' רות יתן ה' האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל ויהי ביתך כבית פרץ וכו' הכונה דברחל ולאה היה פקפוק משתי אחיות והמופת שלא היה שום נדנוד איסור שיצאו משתיהן מלכים כמו שפירשו המפרשים בכונת הפ' אני אל שדי פרה ורבה וכו' וכי תימא הלא על הראשונים אני מצטער שמא יאמרו שחטאתי בשתי אחיות לז"א ומלכים מחלציך יצאו עכ"ד והן הן דברי הזקנים לבועז בנשואי רות אשר לו ימנע טו"ב הגואל מטעם איסור מואבית ואמר פן אשחית נחלתי לז"א יתן ה' וכו' כרחל וכלאה שהיה בהם פקפוק ואנו רואים אשר בנו שתיהם ע"י מלכים ונביאים ואלו היה חטא ח"ו לא יצא מהם מלך. ויהי ביתך כבית פרץ שממנו מלכים יוצאים כמשז"ל אשר ילדה תמר והיה חשש וע"י שיצאו מלכים נתאמת שהיה לש"ש וכך רצה הקב"ה. גם עתה הזרע של רות יצאו ממנו מלכים ויכירו שהוא זיווג נאה:

עוד אפשר לרמוז באומרו רב עוד יוסף בני חי שכוין ברוח הקודש שימלוך שמנים שנה כמספר עו"ד והטעם בני חי שומר הברית שהוא ח"י וכן יסוד גימטריא פ' ועל שתקן יסוד מלך פ' שנים כמספר יסוד וכן השבטים אמרו לשון זה עוד יוסף חי וכי הוא מושל דנצנצה בהם רוה"ק שימלוך פ' כמנין יסוד וזהו עו"ד. ויתכן שכשא"ל יוסף גשו נא אלי ואז"ל דהראה להם שהוא מהול הכונה דהיסוד יש בו הויה מלגיו ושדי מלבר ואפשר דהשבטים היו מכירים שלא נפגם זאת החתום שדי מלבר והויה מלגיו ויש רמז כי גשו נא גימט' שדי והויה דמ"ה עם הכולל לומר ראו כי חתום בחותמו וז"ש והגדתם לאבי אין הגדה אלא חכמה את כל כבודי ואת כ"ל אשר ראיתם פי' כל הוא יסוד אשר ראיתם והכרתם כי חתום כדת ודוק היטב:

הרב כתנות אור פ' זו הקשה בענין נדוי העה"ב שנתנדה יהודה ואמר וחטאתי לאבי כל הימים ואמרו רבותינו זכרונם לברכה שאין לו הפרה הקשה דהטעם כתב מרן בב"י סימן רכ"ח דצריך שהמקום יתיר והרי נדוי בחלום בעי עשרה דחיישינן שמא נתנדה מב"ד של מעלה ומשום הכי בעי עשרה דכל בי עשרה שכינתא שריא וא"כ נדוי עה"ב יהיה לו התרה בעשרה וצ"ע עכ"ל ולק"מ דנדוי בחלום חיישינן שמא הוי מב"ד של מעלה דכמה בתי דינין למעלה אך אין החששא שנתנדה מפי הקב"ה ומשו"ה מהני עשרה דשכינתא שריא והשכינה מושל בב"ד של מעלה ויהיה לו התרה משא"כ נדוי העה"ב שהוא נדוי הנוגע למקום וצריך שהוא יתיר ולא מהני עשרה דהגם דשכינה שורה מי אמר שהשכינה

מסכמת להתיר. א"נ שנדוי בחלום מוכח דמן השמים רוצים שיתירו לו דאי לא לא היה רואה זה בחלום אבל נדוי העה"ב שהוא נתנדה מעצמו לא יש שום גילוי דמן השמים רוצים שיתירו לו ולכך אין לו התרה. א"נ בנדוי בחלום הנדוי ספק דאפשר דאינו כלום וחלומות שוא ידברו וכיון שהוא ספק מהני עשרה דאת"ל ודאי השכינה תסכים בהתרה והוא מותר מס"ס אף שאפשר דלא חשיב ס"ס המתהפך הא כתבו האחרונים דלא בעינן. ותו דאף למ"ד דבעי מתהפך הכא אינו ספק שקול דעל הרוב אינו כלום כי חלומות הבל המה. ולחששא בעלמא יתירו לו עשרה. אבל הכא הנדוי ודאי שנתנדה לעה"ב ומשו"ה אין לו התרה דמי יימר שהשכינה תסכים בהתרה שמתירין לו עשרה זה נראה לי כעת ולא פניתי לחפש בספרים:

ורש"י כתב להיות מנודה בשני עולמות והרא"ם תמה דבב"ר לא אמרו אלא לעה"ב וכן העיר הרשב"ץ בתשובותיו ח"ב סי' ע"ב ושם תירץ בנותן טעם ליעקב אבינו ע"ה ולבנימין איך לא התירוהו ועיין עוד בח"ג סי' קפ"ב ובתשובה כתבתי בזה:

פירוש יא

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי:

ראיתי למהר"י זיין (בכתב יד) משם רבו הרב כמה"ר יצחק אריפול שפירש דמי שהוא שרוי בצער ותקיף ליה עלמא ביגון ואנחה ומת אינו נקרא מיתה אלא חיים שנח מצרותיו אבל היושב בשלוה ומת נקרא מיתה. ויעקב אבינו עליו השלום שהיה בצער גדול על אבידת יוסף ע"ה אם מת באותן ימי צער לא חשיב מיתה אלא חיים. ועתה שזכה וראה יוסף חי ומלך מכאן ואילך כשימות יקרא מיתה וז"ש אמותה הפעם וכו' ר"ל זה הפעם אחרי ראותי פניך יקרא מיתה כי שלותי ושמחתי בראייתך משא"כ קודם בהיותי בצער המיתה בו בפרק לא שמה מיתה אלא חיים:

פירוש יב

וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת: ... **וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם**:

פירש"י כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים. והוא צריך ביאור. ושמעתי במשז"ל דאם היו סאתים בסלע מותר לצאת מארץ ישראל לח"ל ומשאוי חמור הוא לתך ט"ו סאין. ועשרה חמורים הם ק"ן סאים וסאתים בסלע הם ע"ה סלעים והם ש' דינרין. וז"ש ולבנימין נתן ש' כסף דהיינו ש' דינרין ולאביו שלח בזאת כחשבון הזה ש' דינרין הם עשרה חמורים הנושאין ק"ן סאין וא"כ הם סאתים בסלע ומותר לצאת מארץ ישראל ע"כ שמעתי ודוק היטב שקצרתי ואני בעניי נ"ל לרמוז דבנימין הוא אחד מד' שמתו בעטיו של נחש ויוסף הצדיק ראה ברוח הקדש מעלתו ולכך נתן לו ש' כסף כי יצ"ר גימטרי' ש'

והוא עשה יצה"ר טוב ולכן נתן ש' כסף שהוא חסד שעשה היצ"ה טוב וה' חליפות כנגד חלוקא דרבנן בנר נח"י שזכה לפי בחינתו ומדרגתו שידוע שכל א' כלול מכל הבחינות ודוק היטב:

פירוש יג

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי:

אפשר לפרש דאמרו רבותינו זכרונם לברכה דמסורת היתה בידו דאם ח"ו ימות בן אחד בחייו ילך לגהינם. והנה כתב מהר"ם אלשיך זלה"ה בביאור משז"ל יעקב אבינו לא מת דהי"ל ב' נשמות גדולות יעקב ישראל וכשנזכר מיתה לא נזכר אלא ישראל ויקרבו ימי ישראל למות וכיוצא והענין כי נשמת יעקב נשארה בו והמיתה היה שנשמת ישראל נסתלקה עיין שם באורך ואם ח"ו היה מת יוסף או נטמע בעריות כי זו נמי מיתת הנפש וח"ו היה יעקב הולך לגהינם ודאי היה מת גם בחי' יעקב אבל עתה נשארה בחי' נשמת יעקב וז"ש אמותה הפעם דימות בחי' ישראל אחרי ראותי את פניך שאתה בחיים וגם עודך ח"י צדיק שומר הברית הנקרא חי דאם לאו היה צריך שתי מיתות בחי' ישראל ובחינת יעקב:

ובזה אפשר לומר שהוא רמז הפסוק לעיל ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני וכו' ואנכי אעלך גם עלה ויש לדקדק דפתח בישראל וסיים ביעקב ועוד כפל יעקב יעקב וכפל אעלך גם עלה ורבותינו זכרונם לברכה כבר פירשו בו. ולדרכנו אפשר דז"ש לו ה' יעקב יעקב כלומר נשמת יעקב תשאר קיימת וזהו יעקב בעודך בעה"ז יעקב אחר שתסתלק יעקב לא ימות ותשאר נשמת יעקב בך וזהו ואנכי אעלך לגוף גם עלה לנשמת יעקב הנשארת אחר סילוק מהעה"ז. ואפשר דזהו סמיכות הפרשיות מאד ויחי יעקב בלי הפסק לרמוז דנשמת יעקב תדיר בחיים מאד זה מות כמשז"ל ע"פ והנה טוב מאד וזהו מאד רמז למות וגם אחר המות ויחי יעקב דנשמת יעקב נשארה:

ויחי

פירוש א

וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה ... וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף:

אפשר לפרש במשז"ל למה פרשה זו סתומה שכאשר מת יעקב וכו' והקשה בס' כסף נבחר חדש דהרי הפרשה שכתוב בה סילוק יעקב אבינו עליו השלום היא פתוחה ותירץ משום הכי לא נסתמה הפרשה שכתוב בה סלוק יעקב אבינו עליו השלום דלפי

האמת לא מת יעקב רק נעלם ועל ידי זה התחיל השעבוד עכ"ל. וכתוב בספר חידושי הגרשוני פ' ויצא דטעם דנשאר יעקב בחיים ומקיש הוא לזרעו כמשז"ל להורות שנקרא אל ולא חטא בשתי אחיות ואין לערער על זרעו עכ"ד ואמרו בירוש' על ארונות שבאו מח"ל לארץ דקרי בהו ותבואו ותטמאו וכו' והקשה הרב מהר"ש יפה מיעקב אבינו עליו השלום ותירץ ע"ש ולפי משז"ל דיעקב אבינו עליו השלום לא מת לק"מ ביעקב דהוא בחיים וח"ו לא שייך ויבואו וכו'. וכתב מהר"ם אלשיך ז"ל דבחינת יעקב ונשמה הקדושה המתיחסת ליעקב נשארת בקרבו קדוש וחיה יחיה ויעקב לא מת. אך נשמה הקדושה של ישראל נסתלקה עיין שם באורך. וכל האמור רמוז בכתוב ומקושר הכל בקשר אמיץ וזהו שרמז ויחי יעקב והפרשה סתומה שנסתלק אבינו והיה השעבוד. וכי תימא הרי הפרשה עצמה שבה רמוז סלוקו פתוחה. לז"א ויקרבו ימי ישראל למות דוקא בחינת ישראל הוא שנסתלקה אך יעקב לא מת ומ"ה היא פתוחה הפרשה שכתוב בה סילוקו דלפי האמת לא מת. וזה שנשאר בחיים מורה שנקרא אל ולא חטא בשתי אחיות וא"כ יוסף זרע קדש דאמו נשאת בהתר דלא שייך ביה איסור שתי אחיות ומאחר שכן ויקרא לבנו ליוסף שהוא בנו כשר וקדוש. ומשום הכי קרא ליוסף דוקא להורות שלא חטא דהרי נקרא אל וא"כ יוסף הוא זרעא מעלי' וזה סיבה שיוכל להביאו לארץ ואין כאן ח"ו משום ויבואו וכו' דלא מת וז"ש ויקרא לבנו המתייחס אליו קדוש כמוהו והוא בנו סתום ומי הוא יוסף ומ"ה כתיב לבנו ליוסף ולא כתיב לבנו יוסף להורות שהוא בנו סתם וזה מורה שלא חטא בשתי אחיות שנקרא אל ולא מת לכן ויאמר לו דוקא אל נא תקברני במצרים דאין כן ויבואו וכו' ושכבתי עם אבותי ועתה לא יבוש יעקב לשכב שם מפני שתי אחיות. ויאמר אנכי אעשה כדבריך כלומר לי נאה ויאה לעשות כן דזה אות לטובה שאני כשר ורצוי. וישתחו ישראל על ראש המטה שהיתה מטתו שלמה ולא חטא בשתי אחיות ויוסף זרעו בו למינהו כשר והגון. ואפשר ראש המטה תחילת מטתו של עולם הוא אדם הראשון וישתחו ישראל על שזכה ותיקן ראש המטה שהוא אדם הראשון שעתה נשלם תקונו דאברהם אבינו עליו השלום תקן חטא ע"ז ויצחק אבינו עליו השלום חטא ש"ד והוא חטא ג"ע ועתה שיש מופת חותך שלא חטא בשתי אחיות שנקרא אל ויוסף כשר א"כ הנה אמת שתקן חטא ג"ע ונשלם תקון אדם הראשון ולכן השתחוה לה' שזכה להשלים תקון ראש המטה שהוא אדם הראשון כדבר האמור:

פירוש ב

וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה:

שמעתי משם מורינו הרב שארינו כמהר"ר ישראל זאבי זלה"ה שפירש כי הנה מצאה החקירה מקום לנוח דיעקב אבינו עליו השלום אשר חשקה נפשו מאד בישיבת ארץ ישראל מדוע בושש ואשתהויי אשתהי כל כך שנים בארעא דמצרים. הלא טוב כי יתענג עם יוסף שנה או שנתים. וישא יעקב רגליו לשוב אל הארץ. והתירוץ לזה כי יצחק אבינו עליו השלום חי ק"פ שנים. ואכתי פשו שני טובא. וסבר יעקב אבינו עליו השלום כי הן בעודנו במספר הסמוך עשרה או ט"ו שנים קודם ק"פ יחזור לאיתנו לקבעיה קמא דין הוא הד"ר. ואולם אל על יקראוהו בהיותו בן קמ"ז ואנסו ליה עידניה. וזהו שאמר הכתוב ויחי יעקב בארץ מצרים טו"ב שנה והשתא יקשה על מה זה עכו"ב יעקב כל השנים הללו. ויהי כמשי"ב ויהי ימי יעקב קמ"ז ויקרבו וכו' וכל מי שנאמרה קריבה לא הגיע לימי אבותיו ונמצא שהיה אנוס ע"כ שמעתי. וגם אני בעניי בס' הקטן ראש דוד הלא מרא"ש בסדר דברתי שהיה יעקב אבינו עליו השלום אנוס וזה א' מהטעמים דשרי להוליכו לארץ ע"ש. ואולם עדיין צריכין אנו למודע"י כי הנה אמרו רבותינו זכרונם לברכה שיעקב אבינו עליו השלום נתן לדהע"ה כ"ח שנים מחייו וא"כ כבר ידע כי קרבה עת פקודתו והי"ל לבא אל הארץ בסוף ימיו כי אמרו רבותינו זכרונם לברכה על יצחק אבינו עליו השלום כשרצה לברך לבנו כי חמש שנים קודם פרק אב או פרק האם יש ספק שמא ימות וא"כ קמ"ז וכ"ח הם קע"ה וחמשה שנים קוד' זמן יצחק אבינו עליו השלום הם ק"פ כשני יצחק אבינו עליו השלום ומצאה החקירה מקום לנוח דאמאי לא הלך לארץ והרי לפי חשבון קרב זמן פטירתו כדבר האמור:

ואפשר לישב ונבין דברי רבינו בעה"ט בפרפראותיו שכתב ויהי ימי כל מי שנאמר בו ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו ויקרבו כל מי שנאמרה בו קריבה לא הגיע לימי אבותיו וצריך להבין תרתי למה לי. אמנם אפשר לומר דזה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה דחמש שנים קודם פטירת אביו ידאג שמא בא מועד לכל חי היינו דוקא כאשר יחיה כל שנותיו אז חמש שנים קודם יסתפק. אבל בנדון זה של יעקב אבינו עליו השלום שהוא ויתר מחייו כ"ח שנים לדהע"ה בזה לא נאמר דה' שנים קודם זמן אביו אפשר שיפטר מאחר דבצרי ליה שני טובא. ולכן יעקב אבינו עליו השלום סבר דהגם דנתן כ"ח שנה לדעתו לדוד הע"ה אכתי זמניה הוא עד שיהיה לו קנ"ב דכ"ח וקנ"ב הם ק"פ ואכתי פשו ה' שנים ועל כן אשתהויי אשתהי בארץ מצרים וז"ש ויחי יעקב וכו' וכי תימא אמאי נתעכב לז"א ויהי ימי יעקב שלא הגיע לימי אבותיו וסבר שיהי' חי ק"פ שנה כמו יצחק ועדיין יש שהות לעלות לארץ ישראל. ואם תאמר עדיין יקשה על יעקב דלא היה אנוס בזה כי מדעתו נתן כ"ח שנים לדהע"ה לז"א ויקרבו כל מי שנאמרה קריבה לא הגיע

לימי אבותיו דמלבד הכ"ח שנים שנתן לדהע"ה עוד הוליד את חסר"ון שני כי עדיין היה צריך ה' שנים לק"פ שחי יצחק אבינו עליו השלום וזהו הכפל ויהי ימי ויקרבו דהיו שני חסרונות מתנת דוד וגם ה' שנים קודם. וטעם הדבר הוא שיעקב אבינו עליו השלום ימי חייו כשני אברהם אבינו עליו השלום קע"ה שנה ונתן כ"ח ופשו קמ"ז:

אמנם אעיקרא דמילתא אשר חקר הרב מהרי"ז הנז' אינה חקירה למה נתעכב יעקב אבינו עליו השלום בארץ מצרים כ"ב שנה כי פי ה' דיבר ויוסף ישית ידו על עיניך א"כ מוכרח למות שם דיוסף הצדיק ע"ה אינו יכול לבא עמו לארץ ישראל. ועוד דהתחיל הגלות והשבטים והוא בראש היו צריכים לישב במצרים ונמצא שהיה אנוס ע"פ הדיבור לישב במצרים ודוק:

ומן האמור אפשר לומר רמז בפ' ויקרא לבנו ליוסף וכו' אל נא תקברני במצרים וכו' ויאמר השבעה לי וכו' ונקדים אשר ראיתי במכתב שחקר הרב הגדול שארנו מהר"י זאבי ז"ל דלדעת הרמב"ן שהמצות משפט אלהי הארץ והאבות לא קיימו בח"ל המצות וזהו טעם שנשא יעקב ב' אחיות. א"כ מאי אהני יעקב שהשביע ליוסף בח"ל וגם יוסף אמאי שמר שבועת פרעה שנשבע לו שלא יגלה שיודע לשון הקדש נוסף על ע' לשון וניחא ליה להרב ז"ל דכיון דיוסף ידע שלא ישוב עוד לארץ ישראל וישאר בח"ל קבל על עצמו לקיים המצות אף בח"ל עכ"ד הרב מהר"י זאבי ז"ל ובזה נבא אל הביאור שא"ל יעקב אבינו עליו השלום אל נא תקברני כונתו כי בעבור יוסף שישית ידו על עיניו הוא שלא הלך לארץ ישראל כמש"ל וא"כ ראוי לו שישתדל לקברו בארץ ישראל ויאמר אנכי אעשה לעצמי כדברך כי אינו יכול לחזור לארץ ישראל ומוכרח ליפטר במצרים ואצוה שיקברוני בארץ ועתה שא"ל בפיו שאינו יכול לחזור לארץ ישראל וכיון שכן מקיי' המצות בח"ל כמו שאמר הרב הנז' א"ל השבעה לי שמסתמא תקיים המצות בח"ל ועל זה אני משביעך:

האמנם אעיקרא חקירת הרב הגדול הנז' אינה חקירה דהגם דלא תשא אינה מכלל ז' מצות ב"נ היו מקיימין אותה הכשרים מב"נ והיו נוהגים לישבע ולקיים וכן אבימלך השביע לאברהם אבינו עליו השלום ויעקב לעשו וכיוצא דהוא דבר שהשכל מחייבו שלא לעבור נשבע בהשם את שבועתו ומה"ט נשבע יוסף וקיים כמו שהיו נוהגים כשרי א"ה ובמקום אחר כתבתי בזה ודוק:

פירוש ג

שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם:

במדרש אחים הייתם לדינה ולא אחים ליוסף ויש לדקדק מה ענין יוסף לדינה ומה הוא החידוש בזה ומשמע שבהיותם אחים לדינה נראה שהיו ראוים להיות אחים ליוסף

ולא היו כך ואיך יתחייב זה מזה. ואפשר במה שפירש יונתן בן עוזיאל פ' ויצא ושמיע קדם ה' צלותא דלאה ואתחלפו עובריא והוה יהיב יוסף במעהא דרחל ודינה במעהא דלאה ע"ב. וכ"כ מהרש"א באגדתיה פ' המפלת משם פענח רזא דהא דנהפכה דינה לבת היינו שהזכר שבבטן לאה ניתן בבטן רחל והנקבה שבבטן רחל ניתן בבטן לאה וכתב שכך מוכיחים דברי הפייט ע"ש. איכו השתא זוהי התמיה של יעקב אבינו עליו השלום דשמעון ולוי אשר הראו אחוה לדינה היה ראוי כי כה יעשו ביתר שאת ליוסף כי דינה היא היתה נקבה בבטן רחל אך נולדה מלאה ובעבור הלידה מסרו עצמן עליה. ואיך ליוסף שנוצר זכר בבטן לאה לא רחמו שהוא הוא אחיהם בן לאה רק אשר הן חליפות למו והיה ראוי שירחמו על יוסף יותר מדינה. ואפשר שזה שאמר הכתוב פ' וישב ויאמר יהודה אל אחיו וכו' כי אחינו בשרינו הוא וישמעו אחיו כי רמז להם כי הוא בן לאה ונוצר זכר בבטן אמם וזהו הכפל אחינו בשרינו הוא ממש בשרינו והיו לבשר אחד בלאה אמם וראוי לרחם עליו ביותר וישמעו אחיו שמעו והבינו נועם שיח יהודה למתקף ברחמי כי עיקרו מאמם לאה כאמור. וכבר בספרי הקטן ראש דוד הרחבתי הדיבור בעניותי בהקדמה זו היא נפלאת שרש פורה להבין כמה ענינים ומקראי קדש בס"ד. ובזה יובן מש"ה ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי וחוץ מן הפשט ודברי רבותינו זכרונם לברכה אפשר לומר דהחרפה היתה שיאמרו העולם דיעקב אבינו עליו השלום פגע ח"ו באיסור שתי אחיות ורחל היתה אסורה לו דב"נ קני בביאה ולאה היא אשתו ורחל באיסור והגם דלפי האמת ודאי ידעה רחל דיעקב אבינו עליו השלום כדין עבד וח"ו שנכשל מ"מ מצד היותה עקרה היה חרפה לה כי יאמרו להחזיק טעותם שנשאת באיסור הראיתם כי עקרה היא ואלמלא שהיה אסורה במקום מצוה גדולה שמסרה הסימנים לאחותה שלא תתבייש לא הי"ל להיות עקרה אך זאת היתה אליה וקוץ בה דמסרה סימניה ונשאת באיסור ולכן היתה עקרה. והן עתה בנס המופלא הזה דאתחלפי עובריא הוא מופת חותך כי כבר רצה האלהי"ם בזיווגן דלא עביד ניסא לשקרי ולכן אמרה אסף אלהים את חרפתי כי זה אות לטובה שזיווגי כדין וחסד עשיתי עם אחותי:

הוריות דף ה' ע"ב. ור' יהודה ור' שמעון שבט אחד דאקרי קהל מנ"ל אמרי דכתיב ויעמוד יהושפט בקהל יהודה וירושלים נכח חצר בית ה' החדשה מאי חדשה א"ר יוחנן שחידשו דברים ואמרו טבול יום אל יכנס במחנה לויה מתקיף ליה רב אחא בר יעקב ממאי דילמא שאני ירושלים דהוה נמי בנימין אלא א"ר אחא בר יעקב דכתיב ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים וכו'. מקשים אמאי אצטריך לאתויי הא דר' יוחנן שחידשו דברים וכו' והו"ל לתרץ בפשיטות מקרא ומה יוסיף כח לדבריו בהא דקאמר

מאי חדשה וכו'. וראיתי בס' בנין אריאל שנדפס מחדש להרב הגאון מהר"ר שאול נר"ו אב"ד מאמשטרדם שכתב בסדר היום וז"ל ונראה לפרש דאי לאו דמייתי הך דרשה הוה מצינן לפרושי דהא דכתיב ויעמוד בקהל יהודה לאו למימרא דשבט יהודה לחוד נקרא קהל שמביא פר בהוראה אלא קרא לגופיה אתא לומר שעמד יהושפט בקהל של עשרה מישראל שהם נקראים צבור וכדאיתא פרק תמיד נשחט וכו' ולא בא הכתוב ללמדנו דין השבט כלל משו"ה מייתי הך דרשא דהחצר החדשה שחידשו בה דבר חדש ואמרינן פ"ק דכתובות ויקח בועז עשרה אנשים דהיא למדרש עמוני ולא עמונית שאין דורשין בכלה בפחות מעשרה כדא"ל שמואל לר"ח בגדתאה זיל ואייתי לי בי עשרה ואימא לך באנפייהו המזכה לעובר קנה והכי איתא בפ"ק דבתרא למדנו משם שהבא לדרוש ולדון בדבר החדש צריך שידרשנו בתוך עשר' וכיון שיהושפט בא לחדש דבר באותה שעה מילתא דפשיטא שהיו שם עשרה וא"כ לא הוה צריך קרא לאשמועינן שעמד יהושפט באותה שעה בתוך עשרה וא"כ למה נאמר בקהל יהודה אלא הא קמ"ל דשבט אחד איקרי קהל עכ"ל. ומאי דאייתי מפ"ק דכתובות שהבא לדרוש ולחדש צריך שידרשנו בתוך עשרה לאו שמא מתיא דאדרבא התם קאמר דאי ס"ד למדרש לא סגיא דלאו עשרה הרי דפשיטא להו דלמדרש לא בעי י'. אלא דבתר הכי תריץ יתיב דזימנין דלפרסומי מילתא מכניף עשרה כדשמואל דרצה לומר כי לא מראש בסתר דיבר כי הלכה רווחת בראש הומיות תקרא ואייתי בי עשרה ואמינא לך באפייהו וכו'. וה"ד לפעמים כי בעו לפרסומה. גם ההיא דפ"ק דבתרא דאמרי' אין פותחין בכלה פחות מעשרה אינה ענין לזה דהתם כי דריש רב מתיבתא בכלה דאתו רבנן למאות ולאלפים אמרי אין פותחין בכלה פחות מעשרה דהגם דעבידי דאתו טובא מ"מ פתיחתה דחכימי ורישי מתיבתי בעשרה וכדמוכח מההיא דפ"ק דבתרא כי מליך מר בריה דרב אשי דהתם איתאמרא. ומה דמות יערוך למאי דקמן. ותו אעיקרא מאי קאמר דאלמלא דרוש מאי חדשה וכו' הו"א דקרא לגופיה אתא למימר דעמד יהושפט בי עשרה. וכי רבותא הוי דהוו עשרה בהדי מלכא והלא כל ראש ושר רגילי גביה למעלה מעשרה ואמאי טרח וכתב לה קרא לאשמועינן דהוו עשרה בהדי יהושפט. ותו דהרי מפורש בענין שהיה עם רב מכל ערי יאודה אנשים ונשים וטף ואמאי אצטריך קרא להכי:

וראיתי בס' חק נתן להרב המובהק מר קשישא הוא רישא מאורות נת"ן נר"ו הנדפס מחדש בשיטתו שכתב דאיצטריכא ליה הא דמאי חדשה משום דאיכא למדחי דמאי ראיה מייתי מדברי קבלה דילמא הא דכתיב בקהל יהודה שלא בדקדוק הוא לכך מסיק מאי חדשה וכו' ר"ל דקרא דקאמר בקהל יהודה ע"כ בדקדוק הוא משום דקרא אתא

לאשמועינן שחידשו ואשמועינן שזו הגזירה היתה בהסכמת קהל יהודה וכו' אע"ג דאמרינן אין גוזרין גזרה על הצבור אא"כ רוב הצבור יכולין לעמוד בה כאן היתה בהסכמת קהל יהודה א"כ קרא כתיב קהל לקיים חידושם ושפיר איכא למילף דשבט א' איקרי קהל עכ"ל ומ"ש מאי ראיה מייתי מדברי קבלה במטו מיניה דמר אין זה ראיה רק גילוי מילתא ללמדנו דשבט א' איקרי קהל לגילויא בעלמא והכי אמרינן בכמה דוכתי דמדברי קבלה ילפינן לגילוי מילתא. ותו דמוכרח דהאי דקאמר מאי ראיה מייתי מדברי קבלה אגב שיטפיה דהא מסיק דילפינן מדברי קבלה. ואם כונתו דכיון דהוו דברי קבלה דילמא שלא בדקדוק לישר"י לן מר דאין לומר דדברי קבלה שלא בדקדוק הוו. ואם רצה לומר דשם קהל דקרי לשבט א' אינו בדקדוק דלאו להכי אתא א"כ מאי אהני הא דחידשו דברים דמוכח מינה דהוא בדקדוק דהיתה בהסכמת הקהל. נהי דאתא קרא לומר דהיא בהסכמת הצבור ומ"מ שם קהל לשם שבט אחד לאו דוקא דכל תורפיה דהיה בהסכמת צבור ומאי יליף מינה. ותו דאמאי אצטריך קרא לומר קהל הלא מפורש בכתוב שהיו כל יושבי ערי יאודה שם ובודאי שהיה בהסכמתם. ותו דאין צורך כלל לזה דודאי זוהי גזרה דרוב צבור יכולין לעמוד בה. ומ"ש עוד שם אליבא דר"מ דקהל יהודה איקרי קהל סתמא לא איקרי כן כתבתי בעניותי בשערי ואין להקשות בזה דבתר הכי כתיב קהל לחוד די"ל דאקרא קמא דקרי ליה קהל יהודה סמיך ודוחק:

ולמאי דאתאן עלה אפשר לומר דהיה מקום לדחות דדין תורה שבט א' לא איקרי קהל. ובהוראה הלכו אחר רוב יושבי ארץ ישראל כדאמרינן ברישׁ מכילתין. אמנם כיון דבעת ההיא רוב ישראל היו עע"ז עם מלכי ישראל הוה אמינא דהיינו דאמר קרא חדשה שחידשו דברים ואמרו דעתה דשאר שבטי ישראל עע"ז לא יהיה דין קהל רק לשבט יהודה אבל כשישראל כלם או רובם כשרים אז שבט א' לא איקרי קהל וליכא ראיה מהכא. דלכי מטית לומר דקהל דאמר קרא הכא להוראת ב"ד אתא אמינא לך דהיינו דאמר חדשה שחידשו זה לפי השעה שהיו אינך עע"ז. אמטו להכי מייתי לדר' יוחנן דחדשה אתא לגזרה חדשה ממש דטבול יום וא"כ קהל דכתיב אינו חידוש לפי הזמן רק הוא האמ' לעולם דשבט א' איקרי קהל. וא"כ מוכרח לאתויי הא דדריש מאי חדשה לסתום פי הדוחה ודוק היטב:

פירוש ד

בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר׃

כי באפם הרגו איש. פירש"י לבני שכם שבעיניהם נחשבו כאיש אחד ואפשר לרמוז דתיבת אי"ש ראשי תיבות את יושבי שכם. והיה זה באפם כי היה יוצא תקלה גדולה

וכמו שאמר להם עכרתוני להבאישני ביושב הארץ ועיין מה שכתבנו בעניותי לקמן אות י"ג ובספרי הקטן ראש דוד הלא מרא"ש בסד"ר דברתי:

פירוש ה

גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ:

פירש"י דעל דוד נאמר ואפשר לרמוז דר"ת גור אריה יהודה עולה בגימטריא כמספר דוד. ועיין מ"ש בעניותי לקמן ובספרי הקטן ראש דוד בסייעתא דשמיא:

פירוש ו

לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים:

יב"א שיל"ה. תיבות אלו החלו עולין במספר תיבת משיח בדקדוק כמו שאמרו רבותינו ז"ל. ותשובה נצחת השיב רב אחד בענין זה את כל ונכחת דברי חכמים בנחת:

פירוש ז

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי:

פירש מז"ה כמה"ר יצחק בן הרב החסיד בעל חסד לאברהם זכרם לברכה שהכונה אל תראו כי התחת אלהים אני דאני מלך ולב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו ואיני בבחירתי לעשות לכם זולת אשר ירצה האלהים. ואתם שאין לבכם ביד ה' חשבתם עלי רעה מה שהייתי מוכיח אתכם. והראיה שהאלהים חשבה לטובה אותו התוכחת שהוכחתי לכם למען עשה כיום הזה להמליכני להחיות עם רב:

פירוש ח

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי:

אפשר במה שפירשו פ' ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה כי הן האדם שרואה עצמו בשלוה לא יגבה לבו ומרחוק יריח שמא יתהפך הגלגל ותדבקנו הרעה ח"ו וז"ש ביום טובה היה בטוב אכל הן בעודך בטובה ביום רעה ראה ותחשוב שמא יעביר כל טובו ויבואו ימי הרעה. וכן אמר יעקב אבינו עליו השלום ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים ופירשו בזהר אפי' רחמי אשוה לקבלי לדינא. וז"ש אל תיראו כי התחת אלהים אני תמיד אני חושב במדת הדין שמא מעשי ימנעו הטוב ממני וח"ו יבא עלי פורענות וירידה ומאחר שכן נכון לבכם בטוח כי תמיד ירא אנכי ממדת הדין ובודאי לא ארע לכם כי יגורתי פן תדבקני הרעה:

פירוש ט

וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בְּקִבְרָתָם:

אמרו בנזיר דף ס"ה נוטלן ואת תפוסתן היכי דמי תפוסה אמר רב יהודה אמר קרא ונשאתני ממצרים טול עמי וכמה שיעור תפוסה פירש ר' אלעזר נוטל עפר תחוח וחופר בבתולה ג' אצבעות ופירש"י ממצרים מעפר מצרים טול עמי ומקשי' דהרי יעקב אבינו

עליו השלום לא נקבר כלל אלא חנטוהו והוליכוהו תכף לחברון ושמעתי משם הרב מהר"ר אברהם גרשון זלה"ה שפירש דהכי קאמר קרא אל נא תקברני במצרים כלומר לא עכשיו תקברני במצרים לפי שעה ואח"כ תוציאני ותוליכני ושכבתי וכו' שאם אתה עושה כן אתה מוכרח ונשאתני ממצרים שתטול מעפר מצרים כמו שהוא הדין נוטל ואת תבוסתו וצריך שתקבור עפר ארץ טמאה עמי לכך אנכי מצוך אל נא תקברני במצרים כלל כדי שלא תצטרך לקחת מעפרה לתבוסה וזהו ילפותא דהש"ס ודוק. שוב ראיתי שהרב תי"ט פ"ט דנזיר משנה ג'. העיר בזה וכתב שהרמב"ם כתב שהוא אסמכתא. ומהר"ש חסיד בגיליון התי"ט ד"ח והרב קרבן העדה בתוס' יישבו. ומ"ש קול הרמ"ז לא נהירא ועיין בקול בוכים דף פ"ד ע"ב:

וראיתי בתוצאות חיים הנדפס מחדש סביב החומש דפוס אמשטרדם עם ג' תרגומים וכו' שפירש מאמר יוסף אנכי אעשה כדבריך במ"ש המפרשים שיעקב אבינו עליו השלום נקבר בארץ ישראל בשר ועצמות לפי שאביו ואמו נקברו בארץ ישראל ומאב ואם הבשר ועצמות ויוסף נקברו עצמותיו דאביו נקבר בארץ ישראל אך הבשר לא שאמו לא נקברה בארץ ומשה רבנו לא עצמות ולא בשר שאביו ואמו לא נקברו בארץ וז"ש אנכי אעשה כדבריך שאני רוצה לצוות שיקברו עצמותי ואם לא אקברך בארץ ישראל לא אזכה שעצמותי יקברו בארץ ישראל וזהו שתרגם יונתן ומן בגלל דהוא בריה לא שוי ידיה אלהן אמר אנא אעביד כפתגמך כלומר אני אצוה בני שיקברו עצמותי בארץ ישראל א"כ שבועה למה עכ"ד:

ואיני מבין דברי המפרשים הללו דהרי רחל אם יוסף נקברה בארץ ישראל סמוך לבית לחם והי"ל ליוסף ליקבר בשרו גם כן ועמ"ש הרא"ם בפרשתנו שהשיג על הרמב"ן. גם הכלל הזה של המפרשים לאו כללא הוא דהרי השבטים שיעקב ולאה נקברו בארץ ישראל והם נקברו עצמותיהם ועוד כמה יוצאי מצרים שנקברו אביהם ואמם במצרים והם נקברו בארץ ישראל אך לזה י"ל דהכלל אינו אלא כשמת בח"ל. ומה שפירש בדברי התרגום אינו מחוור. והפשוט דהכונה מן בגלל דהוא בריה מפני הכבוד לא שלח ידו וכן פירשו המפרשים בדבריו:

פירוש י

וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה:

אפשר במ"ש בפסיקתא רבתי דף ד' ע"ב למה נתחזק ועמד וישב ר' אחא אמר כדי שלא יברך אותם מסב ויאמרו מתנת שכיב מרע היתה וברכותיו מתנת ש"מ ולא היה יודע מה עשה לכך נתחזק ועמד וישב שידעו שמתנותיו מתנות בריא עד כאן וז"ש ויברכם ביום

ההוא לרמוז שהוא מתנת בריא שהדין הוא שזוכה תכף במתנה לאלתר וזהו ביום ההוא לאפוקי מתנת ש"מ דאם עמד חוזר. לאמר. כדין מתנה שצריך שתהיה מפורסמת וצריך שיאמר כתבוה בשוקא וחתמוה בברא דלא תיהוי כמתנת' טמירתא וזהו לאמר לאחרים שהיא מתנה מפורסמת:

פירוש יא

וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תַּקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם: ... **וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרֶךָ**:

אפשר לפרש במה שפי' הרב כתנות אור פ' שמיני מאז"ל פ"ק דתעניות יעקב אבינו לא מת במ"ש בזהר על פ' ונתתם לי אות אמת אות וי"ו דאיהי אות אמת והיא חיים ולכך יעקב אמת וחי ע"ש באורך. ואפשר לרמוז בזה כונת פ' הסדר ויקרא לבנו ליוסף דגם הוא בחינת יסוד וי"ו זעירא וגוף וברית חשבי' חד והוא יודע וי"ו רבתי אמת חיים וגם יסוד חי איקרי. ועשית עמדי חסד ואמ"ת רמז וי"ו אמת בחינתו שהוא חיים. אל נא תקברני וכו' בטענה שמח"ל לא יכון להוליך המת לארץ ישראל כמשז"ל על הנהו ארונות דסלקי לארץ ישראל וכו' אין זאת כי אני חי ושכבתי עם אבותי שכיבה בעלמא ומותר לך. ויאמר אנכי וי"ו זעירא ויסוד חי וידעתי אות ו' רבתי אמת ליעקב אעשה כדבריך:

עוד אפשר לרמוז במ"ש הרב הנז' דיעקב אבינו עליו השלום היתה נשמתו בקנה של אדם הראשון שלא נהנה מעץ הדעת ובזה פי' המאמר הנז' אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה ואח"כ אמר יעקב אבינו עליו השלום לא מת דשייך לזה דהקנה להוציא קול לבד ומשו"ה אין משיחין והוא הטעם דיעקב אבינו ע"ה לא מת זהת"ד ובזה אפשר לרמוז ויקרא לבנו ליוסף יוסף גימטרי' קנ"ה עם הכולל לרמוז שאינו מת יעקב מפני שהיה בקנה של אדם הראשון קנ"ה גימטריה יוסף. וז"ש אנכי ששם יוסף גימטריה קנ"ה ראוי שאני אעשה כדברי"ך רמז לו שהוא בחינת קנה שאינו כי אם לדבר ואין המות שולטת בך. ומה טוב ומה נעים בזה פי' הקול קול יעקב שנתייחס הקול ליעקב שהוא היה בחי' קנה אדם הראשון. וזה טעם גדולת הלימוד וכמו שאמר בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו כי ישראל כשקורין הוא בקנה והוא אבר שלא נפגם באדם הראשון וזה כח ותוקף הלימוד שלא היה בו פגם. וזה טעם חומר הלשון הרע ודיבור אסור כי בקנה לא היה פגם באדם הראשון וזה פוגם באבר שלא נפגם והוא עון פלילי ה' הטוב יכפר. וקרוב לזה אפשר במ"ש הרב החסיד מהר"א גאלנטי זלה"ה בס' קול בוכים דף צ"ד בסוד נעץ קנה בים כי קנה ס"מ בים שישאב וכו' ע"ש וזה חומר לשון הרע וכל דיבור אסור היוצא מהקנה ונותן כח לקנה פ' וכל קבל דנא הלימוד בקנה מבטלו וזהו כונת

בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין ולזה בזכות לימוד התורה תהיה הגאולה ויתקיים גער חית קנה כמו שאמר בזהר הקדוש פ' פנחס ודוק היטב כי קצרתי:

פירוש יב

וְעָשִׂיתָ עַמְּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תַקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה חסד עם דוד. מאמר זה שמעתיו מהרב הכולל מר קשישא כמהר"ר יצחק פורמיגיני"י זלה"ה והוא ז"ל היה מפרש דתנן פכ"ג דהמלך אינו יוצא אחר המטה וכתב מרן בכ"מ דזה דעת הרמב"ם וסמך במ"ש דאינו חולץ והרב הגדול מהר"ח אבואלעפיא כתב דשאני חליצה דהוי בידי משא"כ היציאה דשרי. ודרך דרש יש להכריע דיוצא אחרי המטה ממה שציוה יעקב אבינו עליו השלום דיוסף הצדיק לא ישא ארונו דהוא מלך ואפ"ה ציוהו יעקב אבינו עליו השלום שהוא ילך אחרי המטה כמו שאמר ונשאתני ממצרים וכן עשה יוסף הצדיק דהליכה אחר המטה שרי. והנה אז"ל כתיב להכרתו וכתיב להברותו בתחלה להכרותו דסברו שהוא ציוה להרוג אבנר וכשראו שהיה הולך אחר המטה ומקונן על אבנר נתפייסו וכתיב להברותו. ואם לא היה יוצא היו העם פוגעין בו. וז"ש ועשית עמדי חסד ונשאתני דתלך אחר המטה דזה אינו ביזוי ועשית חסד עם דוד כי בזה שיוצא אחר אבנר יתפייסו העם וכתיב להברותו ואם לא היה יוצא היה להכרותו וא"כ ביאתך אחר המטה חסד לדוד עכ"ד והוא חריף אף שיש להשיב עליו כמה תשובות. ולי הדיוט נראה דדהע"ה אדם הראשון נתן לו ע' שנה אך כשחטא נפגמו השנים והוצרכו אברהם אבינו עליו השלום ויעקב אבינו עליו השלום ויוסף לתת לו ע' שנה ואם יעקב היה נקבר במצרים יעשוהו ע"ז והיו נפגמים השנים שלו ושל יוסף שהוא היה סיבה ולא היה נשאר אלא ה' שנים לדוד לז"א ועשית עמדי חסד אל נא תקברני וכו' שלא יעשו ע"ז וזה חסד עם דוד שהשנים שלי ושלך שאנו נותנים לו יהיו מתוקנים וחיה יחיה. ובקשתי מאמר זה ולא מצאתיו ואחז"ר נדפס ס' אשד הנחלים והביאו דף ק"ז משם זית רענן ואבקשהו בזית רענן פי' ילקוט ולא נמצא ואחר כך ראיתי בס' שפתי כהן על התורה שכתב ועשית עמי לא נאמר אלא עם ד"י גימט' דוד ופירש שיתן לו ל"ז שנים וכו' ע"ש באורך ולפי דרכו יתישב במ"ש בעניותי ודוק'

פירוש יג

כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ:

אפשר במאי דקי"ל דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. אמנם אם חטא להדיוט ואחר כך זה ההדיוט נעשה מלך יכול למחול מסיבה שהחטא היה בהיותו הדיוט וכמו שאמר הרב פרשת דרכים בפ' שמעי כי היום אני מלך דלשעבר היתי הדיוט ע"ש וכן א'

בירו' פ"ח דתרומות דילקוט חזירא בזינן דיקטילאנוס מלכא לא בזינן וז"ש שא נא פשע וכו' וכי תימא שאתה מלך ואין כבודו מחול לז"א כי רעה גמלוך לשעבר שלא היית מלך ולכן ועת"ה אף שעתה מלך שא נא ודוק:

פירוש יד

רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי־יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז:

ראובן בכורי אתה כחי. סופי תיבות היין רמז לחטא אדם הראשון שהיה ביין דהוא תיקן חלק ג"ע של אדם הראשון אשר חטא על היין וז"ש כחי וראשית אוני שלא ראה קרי מימיו ונזהר מאד לתקן אדם הראשון וז"ש כחי בך הראתי כחי שכבשתי יצרי כי אתה ראשית אוני. פחז כמים ירמוז על ששאל עבר הירדן אל תותר דלא יש בה קדושה ואין אוירה מחכים כארץ ישראל וזהו אל תותר לא יהיה לך יתרונות שיש לאחיך וגם שהוא יגלה תחילה:

ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני. מקשים למ"ד תאומות נולדו עם כל שבט איך יובן אומרו בכורי כחי וראשית אוני דהוו תרתי דסתרן דהרי פירש"י גבי יעקב ועשו משל לשפופרת שפיה קצרה דכאשר יתן שני אבנים הנכנסת ראשונה יצא אחרונה וכן יעקב ועשו שנולדו בשליא אחת יעקב הנוצר ראשונה יצא אחרונה. ולפ"ז ראובן והתאומה הנוצרים בשיליא אחת אם ראובן ראשי' אונו תצא התאומה קודם ראובן וא"כ ראובן אינו בכור וכי תימא ראובן בכור הוא והוא היה פטר רחם א"כ התאומה הנולדה אחריו היתה ראשית אונים ואיך יתקיימו שתיהם. ושמעתי תירוץ שמצאו כתוב בספר דכשהתאומים זכרים נוצרים בשיליא אחת אבל כשהאחד זכר ואחד נקבה כל אחת יש לו שיליא לעצמו ובזה א"ש דדברי רש"י הנז' הם בנוצרים בשיליא אחת אבל הכא שהיו שתים הקדימה שליית ראובן לצאת והיה לו כח לדחות התאומה כיון שהי' שליא בפני עצמה עכ"ד. ואני ראיתי במפרשים דהיה נס גבי יעקב ועשו שנוצרו בשיליא אחת כי דרך התאומים כל אחד נוצר בשיליא לבדו. וכפ"ז מעיקרא קושיא ליתא:

שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם דגזלו הרציחה מעשו והם הרגו אנשי שכם על הגזל והוו תרתי דסתרן ור"ת שוא כחם כלומר כילו כחם לשוא בענין שכם ויוסף וזמרי ואמרו רבותינו זכרונם לברכה בסנהדרין דף ק"ט בסודם אל תבא נפשי אלו מרגלים ובקהלם אל תחד כבודי זו עדת קרח ואפשר לומר במ"ש המפרשים דענין המרגלים היה שסברו דארץ ישראל אינה מוחזקת ושלחו להחזיק בה גם כתב מורינו הרב שארנו מהר"י זאבי זלה"ה דדתן ואבירם פחים טמנו למשה רבינו באומרם אף לא אל ארץ זח"ו הביאותנו וכו' להשיגו דאיך היה מקריב מנחה ונסכים מתבואת הגוים שבארץ ישראל

ע"ש באורך וכל זה שקר דארץ ישראל מוחזקת כנודע מגלות מצרים ומבנות צלפחד כמו שאמר בעניותנו במקומו. וזה אשר כיוין יעקב אבינו עליו השלום לומר בסודם וכו' דאין הכונה בפשעם של מרגלים ועדת קרח דהא מהיכא תיתי דיזכר שם ישראל אבינו הקדוש ח"ו בהם. אלא כונתו אף בדברים אשר למראה עינים יש צדדים שהם אמרי יושר כגון שלוח המרגלים בטענה להחזיק. ועדת קרח נמצא בהם גרגיר אחד דלכאורה טוב שערערו איך קרבים מנכסי גויים אף על הטוב הנראה מהם אמר יעקב אבינו עליו השלום בסודם אל תבא נפשי אלו מרגלים אשר סו"ד שתו הצער"ה דמהיכא תיתי דארץ ישראל אינה מוחזקת והלא אבינו אברהם קנאה ולזה הוצרכו לגלות בארץ לא להם וזה סוד ושבר בגבולם ועל כן בסוד המרגלים אל תבא נפשי ובקהלם של עדת קרח אף במה שנראה טוב דיצאו לטעון על הנסכים אל תחד כבודי דשקר ענו:

יהודה אתה יודוך וכו' גור אריה יהודה וכו' אפשר לפרש במשז"ל מפני מה נענש שאול לפי שמחל על כבודו ולכן דהע"ה לא היה מוחל כי עין לו ראתה אשר לקה שאול בזה ולכן אף בתחילתו הן בעודנו רדוף ונדחה היה רוצה להרוג נבל דפקר עם עבדיו כדי שלא יסתלק מהמלכות וז"ש גור אריה שדרשוהו רבותינו זכרונם לברכה על דוד הכונה גור אף כשהיה גור בתחילת משיחתו אריה שלא מחל לנבל וה"ט מטרף מסיבה שראה טרף שנטרפה שעה לשאול בשביל שמחל על כן דמיונו כאריה. ובזה בני עלית כרע רבץ כאריה וכלביא במלכותו מי יקימנו מאחר ששמר טכסיסי המלכות:

א"נ גור אריה שלטון וזהו גור כמו שתרגם אנקלוס בתחילת ימי שאול ואח"כ אריה מלך כמו שפירש"י ומחסידותו לא הרג שאול אף שהיה רודף וז"ש מטרף בני עלית כלומר מהריגת שאול בני עלית נסתלקת שאמרת מי שלח ידו וכל הזמן ההוא כרע רבץ כאריה ולא אריה ממש שלא הי"ל דין מלך כמו שאמר אביגיל וכלביא אח"ך בימי אבשלום שלא הי"ל דין מלך וזהו וכלביא ולא לביא שהיה מתכפר בשעירה כהדיוט ועי"ז נמחל כשחזר למלכות כמו שביאר באורך הרב פרשת דרכים ע"ש וא"כ מי יקימנו דכבר נמחל ולשוא שקד שבע בן בכרי. ואומרו כבס ביין לבושו אפשר לפרש ע"ד שאמרו חמרא וריחני פקחין ועי"ז שנתפקח בירר הלכותיו ושמועותיו ונתחוור חלוקא דרבנן שלו וז"ש כבס ביין לבושו חלוקא דרבנן כתלג חיור על ידי שהיין עשאו פקח לברר ולחוורי אפי פנים לתורה. ובדם ענבים סותו שהיה מסית לריעיו וכמו שאמר קנאת סופרים תרבה חכמה. ואתלהיטו אנפוי בחדוא דאורייתא וזהו חכלילי עינים מיין מסיבת היין. ומתון ומסיק בירור ההלכה לבנה ומחוורת ולבן שינים מחלב:

זבולון לחוף ימים ישכון אפשר במשז"ל דהמחזיק ביד הת"ח יושב במחיצת הת"ח ויודע תורה וז"ש לחוף ימים רמז לתורה שבכתב ובע"פ שנמשלו למים ומים עמוקים כמי הים ישכון לעתיד במחיצת הת"ח וזהו לחוף ימים. וזוכה לזה כי בעה"ז והוא לחוף אניות להספיק לישששכר על כן ישכון לבטח לעתיד במחיצת הת"ח בישיבה של מעלה והיינו לחוף ימים כאמור. ועוד אפשר לרמוז על המחזיק ביד הת"ח ומפריש מנכסיו קרן קיימת שיאכל מפירותיו דאף שמת המחזיק כל תורה שלומד החכם יש לו חלק בה כיון שניזון מממונו וז"ש שמח זבולון בצאתך מהעה"ז עוד תוסיף לשמוח שאתה עושה חדשות גם אחר מיתה ואת עלית על כל ונ"ט ויששכר באהלך כי אהלו נחשב שלך כי הוא ניזון מממונך ובית תלמודו ואהלו אהלך הוא:

יששכר חמור גרם וכו' אפשר דרמז דמשבט יששכר מסקי שמעתא אליבא דהלכתא כמו שאמר פ"ב דיומא ולזה דימה לחמור שעצמותיו ברורין כמו שאמר בב"ר כך שמועותיו והלכותיו חמורות וברורות. ועוד לו רובץ בין המשפתים ג' שורות ת"ח כמו שאמר שם בב"ר ועל ידי זה טפי מעלי כמו שאמר ומתלמידי יותר מכלם. ועוד אפשר במ"ש בזוהר חדש על פסוק לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה כי הלא מראש בהיותו תלמיד התורה תושיה מתשת כחו וזהו לי עצה כשאני מקבל עצה שאני תלמיד הלמד מרבי אז היא תושיה אך כשכבר אני בינה שנתחכמתי אז לי גבורה דחכמת אדם תאיר פניו עכ"ד וז"ש יששכר חמור גרם לסבול עול תורה המתשת כחו ונקראת תושיה וזה בהיותו רובץ בין המשפתים כשהוא תלמיד ואח"כ וירא מנוחה כי טוב כמו שאמר אני בינה לי גבורה. ודרך הלציי אפשר לומר במ"ש הפוסקים דמי שאין תורתו אומנתו אינו פטור מהמס וזה רמז יששכר החכם אף שבתחילה סבל עול תורה כחמור רובץ בין המשפתים שערים המצויינים בהלכה אם אח"כ וירא מנוחה שביטל תורה ואת הארץ כי נעמה ועסקו בסחורה ואין תורתו אומנתו אז ויהי למס בפרו"ע פרעו"ת מנדה בלו והלך. או ירצה במ"ש המפרשים דאף דהעה"ז לעשו אנו זוכים בו מכח התורה דאלמלא התורה העולם חוזר לתהו ובהו וזכו ישראל ע"ד המציל מזוטו של ים ומשלילותו של נהר הרי אלו שלו וז"ש יששכר חמור גרם וכו' שנתעסק בתורה בכל כחו לכן וירא מנוחה כי טוב כי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה ואת הארץ כי נעמה דזוכה לעושר וכבוד בעה"ז גם כן. ועם כל זה לא לבו הלך אחר תפנוקי העה"ז ויט שכמו לסבול עול תורה ויהי למס עובד את ה' ומספיק הוראות לישראל. ואפשר עוד לרמוז מ"ש פ"ק דע"ז דלגמרא מחד רבא עדיף דלא לפגום לישני ולסברא מכמה רבוואתא טפי מעלי וז"ש יששכר חמור גרם סובל בעול התורה לגירסא וזהו גרם אותיות גמר דלא פגים לישניה אלא הלכותיו

בלשון ברור כמו חמור שעצמותיו ברורין כמשז"ל. ואחרי כן לסברא רובץ בין המשפתים בפתחי שערים מכמה רבוואתא וזהו בין המשפתים לשון רבים דלסברא כרע רבץ באות נפשו שאפה רוח חכמה אל אשר יהיה שמה הרוח מכמה חכמים. ואפשר עוד כי חמור גימטריה רנ"ה עם הכולל שם רמז לרמ"ח מ"ע דאורייתא וז' דרבנן אשר בלימוד דיני המצות נחשב כאלו עשאם וז"ש יששכר חמור גימטריה רנ"ה שהם העשין דאורייתא ודרבנן הוא מקיים בלימוד וזהו גרם אותיות גמר שעל ידי הלימוד נחשב לו כמעשה. ועוד ירמוז למ"ש עונתן של ת"ח מע"ש לע"ש לפי שהם טרודים בתורה בימות החול וכתב הר"ן פ' אעפ"י דטעם דלא תנן עונת ת"ח לפי שלפעמים יתחדש לו דבר לעיין ומוכרח לעסוק בדין ופטור. ועל דרך האמת זיווגא דרבנן בעידן חדוותא יחוד הדודים למעלה וז"ש יששכר וכו' רובץ וכו' כי קבל עול תורה לעסו"ק אהב. וירא מנוחה רומז לשבת יום מנוחה כלומר לקיים פו"ר יום מנוחה והטעם כי טוב רמז ליסוד ואת הארץ הכלה העליונה כי נעמה. ועם כל זה אם יארע לו ענין מחודש בתורה ויט שכמו לסבול אף בליל שבת לעסוק בתורה כמו שאמר הר"ן. ולא עוד אלא שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה גדל פרע חלק במס עם הקהל וזהו ויהי למס עובד:

דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל יהי דן נחש עלי דרך וכו' רבותינו זכרונם לברכה פירשוהו על שמשון ולפי דרכם דרך הקדש אפשר לפרש במ"ש פ"ב דר"ה ויאמר אל העם ה' אשר עשה את משה ואת אהרן וכו' וישלח את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ירובעל זה גדעון בדן זה שמשון ושקל הכתוב ג' קלי עולם כג' חמורי עולם לומר לך ירובעל בדורו כמשה בדורו בדן בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו כשמואל בדורו ללמדך שאפי' קל שבקלים ונתמנה פרנס על הציבור הרי הוא כאביר שבאבירים וז"ש דן רמז לשמשון דאתי מדן ידין עמו בדורו והרי הוא כאחד שבטי ישראל כמיוחד בכל שבטי ישראל דבדן בדורו כאהרן בדורו. יהי דן שמשון דאתי מדן נחש עלי דרך נעשה נחש לפלשתים עלי דרך גבר רמז לאשתו שניתנה למרעהו ועי"ז שפיפון עלי ארח שאינו דרך כבושה רומז לשדות ששלח אש על ידי השועלים בשדות ואח"כ הולך ורב לנקום מהפלשתים הנושך וכו'. ובעת שנקרו פלשתים אמר לישועתך וכו' והענין במה ששמעתי משם הרב המקובל מהר"ר יוסף פאיימיטה ז"ל אב"ד באנקונה כי כשהישועה היא מצד רחמיו יתברך היא ישועה אחת וכשהיא מצד הדין נחשבת שתי ישועות וזהו כונת הכתוב מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב ה' שם המיוחד שהוא רחמים מצד רחמיו ואז היא ישועת ישראל ישועה אחת וזהו אומרו במזמור י"ד מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב ה' שבות עמו. אך במזמור נ"ג אמר מי יתן מציון ישועות ישראל בשוב אלהים

שבות עמו דכשזוכים בזכותם לעשות הישועה אז היא ישועות תרתי וזה שאמר ישועות ישראל בשוב אלהים מדת הדין ע"כ שמעתי. ואפשר להרחיב הדבר דבכל ישועה יש ישועה לישראל וישועה לשכינה כביכול בכלל ובפרט כדתנן כשאדם מצטער כביכול שכינה מה הלשון אומרת קלני מראשי וכו' והשתא דכשהישועה היא מצד רחמיו יתברך נחשבת ישועה אחת כי ח"ו ישראל אינם ראוים רק להושיע השכינה כביכול היתה זאת הישועה וממילא נושע ישראל וכמש"ה כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמ"ו הגדול כמש"ה לא לנו ה' לא לנו כי לשמ"ך תן כבוד ולכן ישועת ה' שהיה מצד רחמיו ואין כאן אלא ישועה אחת לשכינה ומינה נמשך לישראל. אך אם ישראל זוכים אז הם שתי ישועות ישועת השכינה כביכול וישועת ישראל כי שניהם נושעים בדין. ועתה שמשון שידע כי חטא ואין הישועה בזכותו אמר לישועתך בשביל צער השכינה לישועת"ך דייקא כי הישועה שלי נמשכת מזה קויתי ה' מדת רחמים:

גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב פירש רשב"ם גדוד יגודנו שישראל היו הולכים אחריו כגדוד שלו ואפשר עם מה שפירש הגאון החסיד הרב של"ה ששמע מזולתו בפ' ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל שמשבח גד בחסידות שעשה לפנים משורת הדין כי מצד הדין לא היו מחויבים לילך החלוץ בראש רק ילכו למלחמה בשוה עם ישראל כמו שאמר משה רבינו ע"ה האחיכם יבואו למלחמה וכו' והיה די להם מצד המשפט לילך עם ישראל אבל גד הוסיף ועשה בדרך צדקה שהיו הולכים בראש ובזה עשו מעין דוגמא של מעלה וה' הולך לפניהם וזהו שאמר הכתוב צדקת ה' עשה עכ"ד ואחר זמן רב בא לידי ס' הנחמד כלי יקר להגאון מהר"ר שלמה אפרים זלה"ה וראיתי שפירש כן בהרחבה בפסוקים ע"ש ואפשר שזהו שאמר יעקב אבינו עליו השלום גד לא די שקיים תנאו לילך עם ישראל אלא שהלך בראש ונמצאו כל ישראל כאלו הם גדוד שלו כמו שאמר רשב"ם. ואף גם זאת והוא יגוד עקב שמשה רבינו לא בקש אלא שישבו עד אשר נכבשה הארץ והם ישבו עד כבוש וחילוק כמו שפירש"י פ' מטות על פסוק והיוצא מפיכם תעשו וזהו והוא יגוד עקב כלומר שאחר כבוש שנשאר גדודו לבדו נתאחר וזהו והוא יגוד עקב. ונראה להרחיב הדברים כי הנה במעשה זה דבני גוב"ר יש ח"ו צד פקפוק דבאים לעזור להם למלחמה וזה ח"ו פגם כי הלא ה' הולך לפניהם ומה צורך למלחמה וראיתי בס' תוצאות חיים חדש שהאריך בזה וכתב שאם ישבו עד התנחל זה יורה כאלו ישראל צריכים להם שהוא סוף המלחמה ויהיה פגם אבל אם ילכו לאחר כבוש נודע שסיבת הליכתם היה כמו שאמר ולמה תניאון ולכן אמר להם משה רבינו ע"ה אם את הדבר הזה תעשון מיעוט רק זה שתעברו חלוצים עד ונכבשה

הארץ קצת כבוש ואחר תשובו מיד שאם לא תשובו עד התנחל מיחזי כיוהרא שישראל צריכים לכם לעזור והייתם נקיים שאם תשובו מיד תהיו נקיים מה' שלא יהיה בכם גאוה והאריך בזה. ולפי דרכו אין זה יוהרא לבד רק פגם גדול כלפי מעלה שח"ו צריכים הם לעזור אטו הקצר קצרה ידו מפדות ח"ו וכמו שאמר הוא עצמו. ועוד שהם ישבו אחר כבוש וחילוק כמו שפירש"י שמשה רבינו א"ל והיוצא מפיכם תעשו שישבו עד אחר התנחל וכן מוכיחים הכתובים בס' יהושע ונמצא לדבריו שעשו הפך מצות משה רבינו ע"ה מלבד שבפי' הכתוב הוא הפך רש"י בפ' והיוצא מפיכם ונפל הבנין ועוד דאחר כבוש אין חששא שיהיו לעזרה ושצריכים להם כי כל הגוים ספו תמו ונכבשה הארץ אותה שחילקו. על כן נראה לומר להפך דאם היו חוזרים אחר כיבוש היה פקפוק שאין בטחונם בה' רק בוטחים על בשר זרועם כי הם גבורים והם וישראל נלכדים. והאמת שטעם משה רבינו ע"ה לא היה אלא כדפירש ולמה תניאון וכמו שאמר בס' הנז' אבל לא נצרכו לעזר ולהועיל ח"ו כי ה' אתם והכל מאתו יתברך ולה' הישועה לא לגבורים המלחמה. ונמצא דהיה מקום פקפוק בזה ח"ו ובפרט שהיו הולכים בראש המלחמה והתיקון לזה הוא שישבו עד אחר חילוק דאז נראה כי לא באו לעזרה בעבור גבורתם רק לצוותא בעלמא ולישב דעתם והראיה דאחר כבוש דאין צורך למלחמה נתעכבו עוד ז' שנים. ולפ"ז אלו הם דברי משה רבינו ע"ה שא"ל אם תעשון וכו' ונכבשה וכו' ואחר תשובו והייתם נקיים מה' ומישראל דאין כאן שום נזק מלקיחת הארץ הזאת שגם דנקיים אתם מה' כי הוא יודע תעלומות שאינו משום שנסתפקתם ביכלתו ח"ו לתת להם הארץ רק כי רצונם ארץ מקנה. אבל מישראל אם תשארו פה אין אתם נקיים כי תניאון את לבם שיסברו שאתם יראים ומסופקים אם כביכול יגרש את האמורי אבל במה שתהיו עד כבוש כבר אתם נקיים מה' ומישראל מצד זה. אבל מכל מקום עדיין יש ס"ד שהלכתם לעזור כאלו הייתם בוטחים בגבורתכם והוא פגם להם ולישראל מצד אחר לכן והיוצא מפיכם תעשו כמו שפירש"י וז"ל והיוצא מפיכם תעשו לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחילוק שמשה לא בקש אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב ז' שחילקו וכן עשו עכ"ל ותיבת לגבוה אינה מובנת כל כך והיא מיותרת אמנם על פי דרכנו א"ש לגבוה כלומר מוכרחים לצורך גבוה שלא יהיה פקפוק ח"ו ביכולתו כי מצד הנזק דלמה תניאון כבר הוסר אבל אם תשובו אחר כבוש עדיין יש איזה פקפוק כלפי מעלה ולכן תשבו עד התנחל כי זה מופת דלא הייתם אלא לצוותא ולראות בטובת אחיכם. וז"ש יעקב אבינו עליו השלום גדוד יגודנו שיעברו בראש ונמצאו כל ישראל שהם גדודם שלהם כאמור. וכי תימא יש בטובה זו רינון שזה

מורה שבוטחים על גבורתם ולא על ה' ח"ו ולז"א והוא יגוד הוא יהיה בגדודיו כלומר שלא יהיו ישראל כמו גדוד שלו שלא יש עוד מלחמה וישאר בעקב עד סוף כבוש וחילוק ומעתה אין לפקפק עוד כדאמרן:

מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך. אפשר במה שפירש"י פ' וזאת הברכה שנותן לאחיו שמן והם נותנין לו תבואה וזהו רצוי אחיו שנותן להם שמן וז"ש שמנה לחמו ויש לו תבואה הרבה מסיבת והוא יתן מעדני מלך שמן אנפיקנון שמעדן הבשר ועי"ז מריצין לו תבואה ושמנה לחמו. ואפשר לרמוז כי אותיות שמנה הוא השמן כי ארצו היתה עושה שמן הרבה. או ירצה במ"ש ברוך מבנים אשר ופירשו כת הקודמין שבנותיו הם נאות ויפות והם דורקטי וזה שכתב רש"י בספרי אין לך שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד כי הן דורקטי זהת"ד בקיצור ויראה שזהו טעם שנשאות בנותיו לכהנים גדולים ומלכים דבמוט"ב תלתא נאות ויפות ודורקטי ויולדות הוא פלא והיינו דקאמר מאשר שמנה לחמ"ו הרומז לאשה כידוע והוא יתן מעדני מלך שיתן בנותיו להתעדן בהן המלכים. וז"ש באשרי בי אשרוני בנות כל הנשים יתנו יקר לאשר כי בנותיו חשובות ביותר והנה היא לאה מטרפולין נותנין לה את השבח:

נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר פירש"י על דבורה וברק שאמרו שירה ובפ"ק דסוכה פירש"י דברק משבט נפתלי. ואפשר לפרש הכתוב על דבורה והכתוב העיד עליה ששפטה את ישראל כגבור בתורה. וצדדנו בס' הקטן ראש דוד פ' בשלח דכאשר היתה שופטת ישראל פירשה מבעלה כמהר"ם שפירש מאביו וז"ש נפתלי ממך יצא אילה רמז לאשה דבורה. והיא שלוחה כלומר שנשתלחה מבעלה ופירשה והטעם הנותן אמרי שפר שהיתה כזכר לתת אמרי שפר ולהורות הוראות בישראל. או אפשר במה שהק' הראשונים דאשה פסולה לדון ותירצו דהיה על פי הדיבור. א"נ שהיתה מלמדת לדיינים והם אומרים וז"ש אילה שלוחה כלומר מן השמים שלוחה לדון ועפ"י הדיבור הנותן אמרי שפר. או ירמוז שהדיין היה איש רק שהיה מלמדתו וזהו אילה שלוחה ללמד שמכחה הוא הנותן אמרי שפר הוא איש הביני"ם הדן לישראל. א"נ עם היותה נקבה אילה עם כל זה ותשר דבורה כזכר הנותן אמרי שפר שבח והדר וליכא משום קול באשה ערוה דאימתא שכינה עילוייהו כמו שפירשנו בעניותנו פ' אנכי לה' אנכי אשירה. או ירצה רמז למ"ש רבינו האר"י זצ"ל דיש ילדים רצים ומתנועעים כי השקט לא יוכלו ומהירים וזריזים ביותר וכל קבל דנא יש ילדים כבדים עצלנים מאד והטעם כי הילד אשר רובו מבחינת הזכר הוא קל בטבעו והילד אשר לו חלק גדול מאמו כבד מאד ונפתלי היה לו דבר מועט מאמו ולכן הי' קל מאד עכ"ד כפי הרשום בזכרוני. וזה רמז

כי ר"ת אילה שלוחה הנותן אמרי שפר הוא אשה אש כלומר חלק יסוד אש לבד היה לו לבדו מאמו ולא זולת כי השאר מאביו ולכן היה קל מאד כי מעט אשר היה לו מאמו ואף זה חלק יסוד האש:

בן פורת יוסף וכו' אפשר לפרש במה שנתבאר אצלנו הקדמה כוללת מהרב פרשת דרכים ומהמפרשים דהשבטים ויוסף היו חולקים אם האבות דינם כישראל לגמרי או דינם כבן נח להחמיר כי השבטים סברו דדין ישראל לגמרי יש להם ומשו"ה אוכלין בעודה מפרכסת וכו' והדין עמם כי גוי אינו קונה בחזקה ואברהם אבינו עליו השלום קנה ארץ ישראל בחזקה וזה סיבת גלות מצרים שלא נשתעבדו בארץ כנען לפי שהיא שלהם ורחמנא אמר בארץ לא להם וגם יוסף בראותו כי בשלשתן לקה חזר מסברתו ומסר עצמו על ק"ה ולא חטא באשת אדוניו אף שהיתה רוצה להורגו כי ישראל מצווה על קדוש ה' הן כל אלה הקדמות נלקטות מספרן של צדיקים. ועפ"ז נבא לבאר סדרן של כתובים הללו בס"ד בן פורת יוסף הוא היה לו חן כמו שפירש"י ועוד היה מסלסל בשערו וכו' שיהיה נראה יפה ביותר בן פורת עלי עין שאחר שהוא בעל חן עוד הוסיף ויתן חינו להיות נאה יפה אף נעים עלי עין. ודין גרמ"א ענין אדונתו כי בא לדרכי מות ועמד בצדקו. וכי תימא א"כ איך מסר עצמו על ק"ה הלא הוא סבר שיש להם דין ב"נ ומתחייב בנפשו למ"ד. לז"א בנות צעדה עלי שור רמז לבנות צלפחד כמשז"ל במדרש כלומר דמבנות צלפחד מוכח דארץ ישראל מוחזקת שנטלו חלק בכורה כמו שאמר בש"ס פ' יש נוחלין וכמו שאמר הרי"ף והרא"ש במשנת ושהיה בכור ב' חלקים וכמו שאמר הרמב"ם בפירוש המשנה והשתא מבנות צלפחד איפשיט דארץ ישראל מוחזקת וקנה אברהם אבינו עליו השלום הארץ בחזקה שדין ישראל יש לו דגוי אינו קונה בחזקה וזהו האמת. אך וימררוהו ורובו אחיו שחלקו עמו שהוא הי' סובר להפך ולקה ונמסר בידם וישטמוהו בעלי חיצים ומזה הוכיח דהלכה כמותם דדין ישראל יש להם ולכן מסר עצמו על ק"ה ותשב באיתן קשתו שלא חטא באשת אדוניו כדין ישראל דיהרג ואל יעבור ויפוזו זרועי ידיו שיצאו עשר טיפין על שהוציא דיבה על עשר אחיו אבד הוא עשרה בנים שהיו עתידין לצאת ממנו י"ב שבטים. משם רועה מזה נמשך שהיה רועה אבן אבהן ובנין שפרנס ישראל שבאו לגלות מצרים כי אין יכולים להשתעבד בארץ כנען שהיא מוחזקת ויש להם דין ישראל וזהו שסיים ישראל כלומר משם רועה אבהן ובנין וכל זה ישרא"ל מופת חותך שיש להם דין ישראל כאמור:

ורש"י ז"ל פרש ותשב באיתן קשתו נתישבה בחוזק וכו' וצריך לדעת מה פירוש נתישבה בחוזק כפי שיטת רבותינו זכרונם לברכה שדרשהו על כבישת יצרו באשת אדוניו

כדפירש"י אח"כ שהרי כתיב ויפוזו שיצאו מצפרניו. ואף דשערי תשובה המה פתיחות יראה בהקדמה מחודשת שראיתי שכתב הרב הקדוש מהרח"ו זצ"ל בדרשותיו (כתב יד) פ' וישב דבאותה שעה נעקרו י"ב טיפין ממוחו והעשרה יצאו מצפרני ידיו והשתי טיפות נשארו במתניו עד שלקח אסנת והוליד מנשה ואפרים עכ"ד והוא פלא שנשארו שם י"ב שנה שהיה בבית האסורים. ויתכן כי זהו רמז הכתוב וליוסף יולד שני בנים דהול"ל ויולד יוסף שני בנים אבל רמז כי שלעבר היו במתניו כמה שנים וזהו וליוסף בהיותו יוסף לבדו בלי אשה יולד שני בנים שיצאו ממוחו ונשארו במתניו ואח"ז ילדה לו אסנת הב' בנים הנז'. ואפשר שז"ש ותשב באיתן קשתו שנתישבה בחוזק שהשני טיפות נתחזקו וישבו במתניו דהא ויפוזו זרועי ידיו עשרה טיפין דוקא והשתים נשארו שם וסופי תיבות ותשב באיתן קשתו ויפוזו זרועי הוא ובני"ו הכונה ותשב באיתן קשתו שיצאו עשרה טיפין כאומרו ויפוזו. ובניו. כלומר בניו ג"כ היו באותן טיפות ונשארו כמדובר:

בנימין זאב יטרף וכו' אפשר במ"ש הרב המאירי ז"ל בפסקיו להוריות פ"ג בטעם שאמרו רבותינו זכרונם לברכה אלמלא אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מפניו כי הקב"ה גזר שהמלכות יהיה משבט יהודה אכן כששאלו מלך ישראל עדיין לא הי' משבט יהודה ראוי ולכך נתמנה שאול כמו פקיד לפי שעה וזה שמו אשר יקראו שאול כי המלכות היתה בהשאלה אצלו ולכך בדבר קטון נסתלקה המלכות ממנו ושבה והיתה לדוד הע"ה משבט יהודה שכן ראוי להיות חוזר לשבט יהודה. אמנם דוד הע"ה שהוא היה העיקר ומלכותו בשרש ונז"ר משרשיו יפרה אי לזאת גם כשחטא מלכותא לא העדיו מיניה כי הוא מלך עיקרי זהת"ד וז"ש בנימין זאב יטרף וכמו שרבותינו זכרונם לברכה דרשוהו בשאול דאתי מבנימין וזהו זאב יטרף שחטף המלכות בחטיפה כי לא היה ראוי לזה. וזהו הטעם בבקר יאכל עד דדוקא בבקר הוא שיזכה ואחר זה תחזור המלכות ליהודה:

ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי.

פירש"י שכם הוא הבכורה וכו' אשר לקחתי מיד האמורי עשו שעשה מעשה אמורי ד"א שהיה צד את אביו באמרי פיו עכ"ל ואפשר במ"ש אמרי נועם פ' תולדות שאברהם היה לו חרב שחקוק בו שם המפורש ונתנו ליצחק ויצחק נתנו ליעקב ועשו כשהוצרך להלחם עם נמרוד מכר בכורתו ליעקב בשביל אותו חרב שהיה שוה ממון הרבה והלחם והעדשים שנתן לו לא היה אלא לקיים המכר בדרך העולם שכשעושים סחורה נותנין זה לזה ב' ג' פעמים מיין לקיים המקח וז"ש לו יצחק ועל חרבך תחיה עכ"ד ועפ"ז אפשר שז"ש אשר לקחתי מיד האמורי עשו בחרבי ממש כאמור:

וידגו לרוב.

גימטריא עם ב' כוללים לשתי התיבות. ס' רבוא. ובס' דרוש שמואל פי' במ"ש המקובלים ששאבו דגים בכדיהם שמגולגלים בהם נשמות כדי שיהיו ס' רבוא וז"ש וידגו ר"ל מכח דגים לרוב באו למנין ס' רבוא עכ"ל ובמאי דכתיבנא בעניותין יבא אל נכון:

ועוד אפשר לרמוז לרו"ב בגימט' רחל שבזכות שיוסף שרבב קומתו על אמו שלא יראנה עשו לכך אינו שולט עין הרע בזרעא דיוסף כמשז"ל וזה רמז וידגו כדגים ולא ישלוט בהם עה"ר וזה מטעם רחל גימטריה לרוב דיוסף שרבב קומתו לכסותה:

כי עלית משכבי אביך.

מסרה ג' עלית מטרף בני עלית עלית למרום והדין אפשר במשז"ל יחי ראובן במעשה יוסף ואל ימות במעשה בלהה ולכל הדברות והדרכים אשר נאמרו במאמר זה היה הצלה לראובן בזכות מה שהציל ליוסף וז"ש כי עלית מעשה בלהה אך בעבור אשר מטרף בני עלית והצלת יוסף תזכה דמשה רבינו הנאמר עליו עלית למרום הוא יצילך ודוק:

פירוש טו

וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים:

בזהר דף ר"ן ע"ב אמר ר"ש הכא רמיז שלטנותא דמצראי דאתעדי גרן האטד דא ממנא שלטנותא דמצראי דאתעדי מקמי שלטנותא דישראל דהא חמו גורן כד"א מלובשים בגדים בגורן ועל דא ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ע"כ קרא שמה אבל מצרים דודאי ממצרים הוה עכ"ל ודורש עד מלשון הסרה כמו שפירש"י פ' חקת פ' עד דיבון ע"ש וגרן מלשון מלכות שיוסר שר מצרים ויתבטל ממשלתם כמבואר. ואפשר שז"ש ויספדו שם מספד גדו"ל כלומר הספד של הגדול ממנא דילהון. ואפשר לרמוז כי תיבות עד גרן האטד גרן גימט' משה עם הכולל שיהיה זה על יד משה. ושם בזהר דף רמ"ט ע"א דרשו אט"ד גימטריה יד כד"א וירא ישראל את היד הגדולה כיון דמטו לאתר דא חמו גבוראן דנפקי מהאי אטד וכו' ע"ש. ואפשר לרמוז מ"ש רבינו האר"י זצ"ל דיניקת מצרים ושרי פרעה מג' אלהים המתפשטים בגרון כי ג' אלהים גימטריה גרון וע"י התפשטותם אל מדרגות רבות יוצאים השמרים ונקראים אלהים אחרי"ם גימטריה גרון ע"ש בשער הכונו' דרוש א' של פסח ותיב' גרן בקריאתה היא גורן קרי ביה גרון וזה עד גורן דהוסר יניקתם מג' אלהים שבגרון שהוא גימט' אלהים. ומזה לקו וזהו האטד היד הגדולה. ועל כן נק' אבל מצרים ואמרו אבל כבד זה למצרים ואמרו רבותינו זכרונם לברכה שהראו באצבע ואמרו אבל כבד זה למצרים כמו שאמר בבראשית רבה פרשה ק' ואפשר שהכונה לרמוז

כמה לקו באצבע עשר מכו' ועל הים ן' מכות שהם ששים וכן אבל כבד גימטריה ס' עם הכולל:

פירוש טז

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָּנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ׃

הראשונים פירשו במשז"ל סימן לעבירה הדרוקן מאי תקנתיה ישתה כוס עיקרין וזה שכתוב ראה פניך בהוייתן פנים מאירות לא פללתי דחשבתי שנלכדת בעבירה ועתה ראיתי כי צדיק אתה ופניך צורתם יזהירו. וכי תימא אכתי יש לחוש דשתית כוס עיקרין וחזרו פניך למראיתן לא אפשר כי הראה אותי אלהים את זרעך ואלו שתית לא הולדת אלו דבריהם ז"ל ויש דוחין דדילמא הוליד ואח"כ שתה כוס עיקרים ע"כ שמעתי. ולי נראה לקיים דברי הראשונים במ"ש הרמב"ן דמ"ש לו יעקב אבינו עליו השלום ומולדתך אשר הולדת אחריהם כתרגומו נתקיים. או שמא דאחר הרעב היו לו בנים וז"ש גם את זרעך לרבות אשר הוליד אחר שבא יעקב או דצפה ברוח הקדש שיוליד וז"ש והנה הראה אותי אלהים דאנכי הרואה שתוליד ומוכרח שלא שתית כוס עיקרין:

ואפשר לרמוז במה שכתבנו בעניותנו לעיל פרשת וישב דיוסף הצדיק להורות שלא פגם בריתו לא נולדו לו בנות. דאם ח"ו היה פוגם היו נולדות לו רבות בנות כמשז"ל ע"פ ויהי כי החל האדם לרוב ובנות יולדו להם. ובזה אפשר שז"ש ראה פניך לא פללתי לחזות בנועם פנים מאירות דסימן לעבירה הדרוקן. ולא אפשר שהולדת ואח"כ שתית כוס עיקרין וחזרו פניך כבתחילה. לא היא דא"כ היית מוליד נקבות כמשפט פוגם הברית והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך בנים זכרים והיה לאות כי צדיק אתה. או אפשר לומר דיעקב אבינו עליו השלום היה בקי בחכמת הפרצוף לז"א והנה הראה אותי אלהים שראיתי פניך והראני אלהים בחכמה שחנני כי לא חטאת. גם את זרעך מסתכל הייתי כי הם צדיקים ואין בכם חטא:

ועטרת ראשי מר זקני מהר"ר ישעיה ז"ל הי' מפרש והנה הראה אותי אלהים שנראה לו דיוקנו של יעקב אביו ולא חטא כמשז"ל וז"ש והנה הראה אותי אלהים שראית דמות דיוקנו וזה הצילך ע"כ שמעתי משמו זלה"ה:

פירוש יז

בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עָלֵי־שׁוּר׃

בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. ר"ת גימטריא שדי כי שם שדי הוא ביסוד. וכיון שהוא שמר יסוד ולא נתן עיניו במה שאינו שלו לזה נתברך שאין עה"ר שולט בו ולכן בן פורת וכו' גימטריא שדי כנז' והכי אמרו בברכות פ"ג דף ך' עין שלא רצתה לזון ממה שאין שלו אין יצה"ר שולט בו ואפשר לרמוז עלי עין ר"ל על עשו הרמוז בע' תלויה דיכרסמנה

חזיר מיער כי יוסף שטנו של עשו. א"נ עלי עין רמז לאותיות הקודמות לאותיות עין שהם סטן. דכל עין הרע מסטרא אחרא והוא בן פורת ואין לו פחד מסטן שהם אותיות עלי אותיות עין. א"נ עין גימטריה ס"מ עם הכולל והוא בן פורת ועיין לקמן אות כ"ט. ועמ"ש בעניותי בס' הקטן פתח עינים ח"א דף ח' ע"ד בס"ד:

פירוש יח

בֶּן פֹּרָת יוֹסֵף בֶּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן:

אפשר במ"ש רבותינו זכרונם לברכה כי בנות מלכים מבקשות לראות פני יוסף ולא תלה עיניו לאחת מהן לפיכך זכה וירש ב' עולמים. וז"ש בן פורת יוסף בעה"ז בן פורת בעה"ב וזהו עלי עין שלא תלה עיניו בנות צעדה על בנות מלכים שכל אחת צעדה וכו' כמשז"ל: א"נ במ"ש הרב צדה לדרך להרב באר שבע דעין של יכרסמנה חזיר מיער תלוי' וקטנה שרומז לעש"ו ונשאר רמ"י ובזכות עי"ן גדולה ומיושבת של שמע ישראל ימחה עשו ע' מיער וגם רמ"י וזהו שאמר הכתוב כי עי"ן בעי"ן יראו בשוב ה' ציון זהת"ד ואמרו רבותינו זכרונם לברכה כי יוסף שטנו של עשו וז"ש בן פורת יוסף כשנולד תכף היה בן פורת שתכף רצה יעקב אבינו עליו השלום לילך מלבן שכבר נולד שטנו של עשו. ואח"ז בן פורת שנתגדל ונתקדש שעמד בנסיון ובכן זו כחו עלי עין כלומר עשו הרמוז בעין דמיער כדבר האמור. ועיין לעיל אות כ"א. ונרחיב הדברים במ"ש הרב קב הישר בסוף הספר דאות ע' דמיער היא רומזת לעשו שבו תלוים ע' אומות וצפו בן אליפז הוא הקליפה ראשונה של ע' אומות ובאה מחמת חטא אדם הראשון ומחטא אדם הראשון נעשה מא' ע' כתנות עור במקום אור ע"ש באריכות. גם נתבאר לעיל פ' וישב דיוסף היה בחי' אדם הראשון ובו נתקיימה ברכת יצחק יעבדוך עמים ע' אומות וישתחוו לך לאומים עשו ואלופיו כמשז"ל. ולפי האמור אפשר טוב טעם למה ששבה יוסף הצדיק לצפו בן אליפז ואביזריה והיה בעינויים קשים אצל יוסף הצדיק כל ימיו של יוסף ככתוב בספר הישר באורך דכיון דהוא היה בחינת אדם הראשון וזו הקליפה של צפו באה מחטא אדם הראשון והיא ראשונה לע' אומות והוא בצדקו תקן איזה בחי' באדם הראשון ונתברך שישלוט בע' אומות ועשו לכן נפל שדוד צפו וסיעתו ביד יוסף וז"ש בן פורת יוסף שעמד בצדקו ועמד בנסיון מופלא לכן בן פורת עלי עי"ן שבעים אומות ועינה לצפו קליפה ראשונה שבע' אומות ור"ת בן פורת יוסף בן פורת עם ב' כוללים גימטריה צפו ששלט עליו וכל ימי חיי יוסף היה מוכנע מרור כורך ודוק כי קצרתי:

ואתה תחזה שם בספר קב הישר שבכלל דבריו אמר מר כי אדם הראשון אכל חטה גימטריא כ"ב אותיות ופגם בהוד מדה ח' ושמנה פעמים כ"ב גימטריא קע"ו כמנין צפו

זהו תורף דבריו ע"ש באורך וברוחב ועל פי זה אפשר לומר דדוד המלך ע"ה שהיה גלגול אדם הראשון משורר ששיע"ר ברוח חכמתו לשורר האלפא ביתא כב אותיות בתמניא אפי גימטריא קע"ו לתקן פגם אדם הראשון ולבטל קליפת צפו גימטריא קע"ו. ועוד לנו בעניותנו פרפרת אחרת בזה כמו שאמר במ"א בס"ד:

מדרש רבה ויבואו עד גורן האטד

אמר ר' שמואל בר נחמני חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו אטד אלא אלו הכנענים וכו' ע"ש דקדק עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה מאי קאמר חזרנו על כל המקרא. והרי כתוב זה יספיק כאן נמצא וכאן היה. ופירש הוא ז"ל דמצינו דהכתוב פה ציין וטרח וכתב גרן האטד אשר בעבר הירדן ומדהוצרך לציין כי אטד זה הוא בעבר הירדן מוכח דאיכא אטד אחר וכדי להודיע המקום דעסיק ביה ציין ואמר אשר בעבר הירדן ולכך קאמר חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו אטד כלומר מקום אחר ששמו אטד כדי שיצטרך לציין זה אלא לדרשא אתי אלו כנענים וכו' עכ"ד:

ויישם בארן במצרים וסמיך ליה ואלה שמות.

ואפשר במשז"ל במדרשים וגם בזהר חדש בכמה דוכתי דגלות מצרים היה בעבור מכירת יוסף ובזה אפשר לרמוז בפסוק אבל אשמים אנחנו על אחינו כי תיבות אנחנ"ו ע"ל גימטריא רט"ו והיינו דישבו במצרים רד"ו ועוד חמשה מלידת מנשה הם רט"ו כמו שאמר פר"א דישבו רט"ו שנה וזה רמז ראובן אבל אשמים על מכירתו ועל זה ישב ישראל רט"ו שנה בגלות כמנין אנחנ"ו ע"ל. וזהו הסמיכות ויישם בארון במצרים מאחר שהיה כך בשביל שנמכר למצרים ועי"ז נתגלגל הדבר שמת שם ויישם בארון במצרים עי"כ ואלה שמות בני ישראל הבאים ר"ת שביה דנתחייבו גלות השבטים ובניהם:

א"נ במ"ש בזהר דאין לשים בארון רק השומר אות ברית כתקנו ואמרו רבותינו זכרונם לברכה דישראל היו גדורים בעריות ושם י"ה מעיד עליהם כי אחת היתה ופרסמה הכתוב ולכך נתוסף ה' ליוסף ונקרא יהוסף שם יה בתחילתו וזהו הסמיכות ויישם בארון לפי ששמר אות ברית ואלה שמות וי"ו מוסיף דגם ישראל בכללותם שמרו אות ברית:

ואפשר לרמוז ביוד יתירה מתיבת ויישם וכבר בזהר הקדוש הנה נדרש על דרך האמת. ואנן יד ענייי אימא ביה מילתא דכבר נודע דעשר טפין אזדריקו מיוסף ורמז שגם בעבור העשרה טפין שהם יוד תיקן יוסף במה שנוגע לבחינתו רק דהטיפין באו בעשרה הרוגי מלוכה כמה דמסיק מהרח"ו ז"ל והבאתיו לעיל פ' מקץ ע"ש ולכך נכתב יו"ד יתירה לומר דגם לעשר טיפין עשה יוסף איזה תיקון למה שנוגע לבחינתו ושפיר נאה ליה כי ארון גימטריא נזר. בפתח מלשון נזורו אחור וכמ"ד דבא לעשות מלאכתו ממש ונזר

לאחוריו וכבש יצרו החזק והגדול לפי גודלו. וזה שפעל פעולת צדי"ק כי נז"ר לאחור דין גרמא ליה הוד מלכות כמו שאמר בזהר הקדוש ובמדרש תנחומא זוכה נז"ר כתר מלכות. ובפטירתו זכה ויישם בארון שהוא גימטריא נזר גם כן:

ויש לרמוז תוכחות מוסר החי יתן אל לבו אף אם זכה נזר הן בעודנו חי ושמים לו זכ"ו כתר תורה או כתר מלכות או כתר כהונה או זכה במעמד שלשתן והי"ל נזר ידע נאמנה כי לימים עוד נזר נעשה ארון וישאוהו במוט בשנים בעוד קברת ארץ וסוף אדם למות. ולאיש אשר אלה לו במה יתגאה את הנזר ואת העדות ופתאום יבא אידו ואין שלטון ביום המות כי נזר נהפך ארו"ן. אך אם היה חסיד וקדוש בחייו הגם שניתן בארון יתענג בעה"ב ויקשרו לו כתר את הנזר ואת העדות על שקיים התורה. וזה רמז ויישם בארון. וזהו דוקא במצרים שהיה גופו אך בגן עדן במקום ארון היה לו נזר והוא גימטריא בנה"ר רמז לנהרי' אפרסמא דכיא ונפשו לו חיה בבני עליה:

והנה לפי מסקנת מהרח"ו הנז' דעשרה הרוגי מלוכה היו עשרה טיפין והשבטים באו בעיבור כמשז"ל והוא ז"ל כתב דראובן אמר הילד איננו ואני אנה אני בא ר"ת אל נקמות ה' אל נקמות הופיע על עשרה הרוגי מלוכה ולפי הנז' היינו שבאו בעיבור. ואפשר דאם יוסף לא מחל להם היו באים י' שבטים בגלגול ממש ובהיות שמחל סגי להו עיבור ואפשר שז"ש כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך ר"ל אנ"א ר"ת אל נקמות אדני כלומר שאם לא תמחול יבואו ממש בגלגול ולכך תמחול כדי שיספיק בעיבור לבד ורמז בר"ת שא נא פשע נפש כי נפשם תבא בעבור אם ימחול להם. ויבך יוסף בדברם והבכיה עליו כי מעתה העשרה הרוגי מלוכה ממש יהיו העשרה טפין והם יבואו בעיבור:

ואפשר לרמוז במ"ש ויצוו אל יוסף לאמר אביך ציוה לפני מותו וכו'

במ"ש רבינו שמשון ז"ל בגימטריאות שלו הובאו בס' שפתי כהן על התורה סוף פ' ואתחנן ואתם הדבקים דבקים בגימטריא יוסף שהיה דבק ביוצרו וישראל נקראו על שמו עכ"ל ויש להרחיב דברי קדשו כי ידוע כי תכלית ביאת האדם לעה"ז הוא לעשות החומר צורה ולזכך החומר חוזר לצור"ו ולכן יוסף גימטריא דבקים לשון רבים כי הוא בצדקו אומר לדבק החומר והצורה והיו לאחדים בידו דבקים בה'. ואפשר שלכן הוסיף לו הקב"ה ה' בשמו כדכתיב עדות ביהוסף שמו כי יהוסף גימטריא הדבקים בהא הדעת לומר כי כבר רצה האלהים ויוכח כי גופו הקדוש ונפשו העליונה ניכרין ונודעים לכל צבא השמים וקראו בשמותם הדבקים הידועים. ושם יוסף יצדק כי אין שיעור לדבקות ואשר זכה לידבק בה' כל יום מוסיף דבקות. ואפשר שזה רמז ויצוו אל יוסף לאמר רמז נמי יוסף לאמר שיזכירוהו משם יוסף דגימטריא דבקים שהוא דבק בה' וא"כ שא נא

לפשע עבדי אלהי אביך שאם האב מת אלהי ישראל קיים לעד ולעולמי עולמים ית' שמו ואתה דבק בו. ויאמר אליהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני קיים דבריהם כי הוא נאה לשמו והוא דבק בה' וזהו דבקים גימטריא של שמו כי תמיד תנא וצייר שהוא תחת אלהים דבק עמו ושואב שפע לזכך נפשו וגופו תדיר:

ויש לחקור ממ"נ אם השבטים כבר שאלו מחילה מיוסף הצדיק והוא מחל להם. כבר נודע צדקתו ומחילתו מחילה שרירא וקיימת. ואמאי חרדה נפלה עליהם והוצרכו לשלוח משם אביו מה שלא הי' ואם לא שאלו ממנו מחילה יש לשאול מדוע ככה עשו ונשתהו טו"ב שנה. ותו פשע אחיך וחטאתם תרתי דסתרי. ואפשר דהדין הוא דמי אשר חטא לחבירו יפייס אותו. אמנם דרך העולם בזה דתרי אינשי דעלמא שחטא אחד לחבירו מבקש ממנו ואומר נעניתי לך או עשיתי לך כך וכך מחול לי. אמנם אם שני שרים וסגנים מן הפרתמים יחטא האחד לרעהו. הפיוס הוא שהחוטא נכנע קצת להשר שכנגדו ביום הראות בו י"תר חוב"ב וכבוד עשה לו ובזה מתפייס העלוב וראשונות לא תזכרנה כלל. ומעשים בכל יום מכל הקור"ה בין השרים והגדולים. והכא השבטים שהיו גדולים כה עשו דהראו לו הכנעה ואהבה וכבדוהו בכל טכסיסי כבוד מיום שנתודע אליהם ועד כל זמן שיעקב אבינו עליו השלום לעיניהם קיים וסברו דכבר נתפייס ובודאי מחלם ומה גם שבהודעו היה מדבר על לבם. אך עתה כי הדור מקבורת אביהם המה ראו אשר יוסף הסתיר פניו מהם כמשז"ל אז נבהלו ודימו דיוסף נקיט בלביה דלא שאלו מחילה בפירוש ועשו עצמן גדולים ומעלתם שוה לו ותיסגי בראית פנים מסבירות ולשון חיבה. וכן לא יעשה לפי תקף החטא וגם יוסף בסדר המדרגה כי הוא מלך. ולכן אמרו משם אביהם אנא שא נא לפשע אחיך עיקר הדבר שמכרוהו. וחטאתם שסברו שהם שקולים במעלה כי כמוך כמוהם ולא שאלו מחילה בפירוש כי זה חטא נוסף על הפשע העיקרי. ויבך יוסף דחשדוהו שהוא הקפיד בזה ומחזיק עצמו לגדול מהם הרבה:

וכלפי מ"ש הרב כלי יקר דבחזרתם למצרים חזר הרעב ויראה ורעד יבא בם מפני זלעפות רעב ולכן א"ל יוסף אני אכלכל אתכם וטפכם ע"ש באורך. אפשר דרמזו לו באומרם הננו לך לעבדים מתוך צרה בדיחותא דעבד עברי האדון חייב במזונותיו. והשיבם התחת אלהים אני דפרנס הקב"ה ממנה אותו כמשז"ל וא"כ מוכרח הוא לפרנסם ולא יהיו חרפת רעב בגוים כי ה' חפץ להטיבם וז"ש התחת אלהים אני כלומר הוא בכבודו שמני אלהים לאדון ולפרנס ולכן בטחו בה' ואתם חשבתם וכו' אלהים חשבה לטובה וכו' וגלגל זכות זה על ידיכם בבלי דעת. וראוי הוא לרחם עליכם אנכי אכלכל וכו' ודוק:

פירוש יט

וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים:

אמרו במדרש ר' יודן אמר ויקרא יעקב לאל להיות עם בניו ור' פנחס אמר זמנו לבניו א"ר אבון עשאו אפטרופוס על בניו. אפשר דקשיא להו דהול"ל ויקרא יעקב לבניו ולכן דרשוהו מר כדאית ליה ומר כדא"ל ור' יודן סבר שהתפלל שיהיה עם בניו וישרה שכינתו בהם. ור' פנחס לא ניחא ליה בהכי דהכל לפי מעשיו של אדם. אלא זמנו לבנו שהזהיר לבניו שתמיד יהיה בעיניהם כאלו מזומן להם עד"ש דוד המלך ע"ה שויתי ה' לנגדי תמיד. ור' אבון סבר שעשאו אפטרופוס על בניו שהסט"א לא תעשוק תורתם ומצותם וניצוצי קדושתם וה' כביכול יהיה כאפט' להציל עשוק ויברר וישביח מקחם שהם התורה והמצות. וע"פ דברי ר' אבון יומתק משז"ל על פסוק ועתה שא נא פשע עבדי אלהי אביך אם אביהם מת אלוהו קיים ויצדק מאד שעשאו אפטרופוס עליהם ודוק:

פירוש כ

דָּן יָדִין עַמּוֹ־כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל:

פירש"י כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרשה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה עכ"ל. וצריך לדעת מאי איכא בין שני הפירושים. ושמעתי מהבן יקיר לי אור עיני הרב כמה"ר ישעיה נר"ו שפירש במ"ש ביומא דף כ"ב לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא מלוי או מישששכר. וקשיא להו לרבנן בתראי דהרי דוד הע"ה דאתי מיהודה והלכה כמותו בכל מקום. ומשני רבנן תרי שינויי ראשון הוא דמאי דאמר רבא היינו דלא משכחת צורבא מרבנן דהיינו בחור כמו שפירש"י פ"ק דתעניות ות"ח בחור לא משכחת דיורה אלא מלוי וישששכר אמנם אם הוא גדול גם משאר שבטים יכול להיות שיורה כהוגן. א"נ דהא דקאמר לא משבחת הוא כולל לכל ת"ח בין בחור בין בא בימים. ודוד המלך ע"ה שאני שהיה מלך והמלך יש לו סגולה זו והוד מלכות להורות כדין עכ"ד. ובהא פליגי הני פירושים דרש"י דפירוש א' סבר דדוקא בצורבא מרבנן נאמר אבל בגדול כל השבטים שוים שיכול להיות מורה הוראה וז"ש ואת כלם ידין כי הגון וראוי שמשון שהיה גדול לדון כלם כי שיח וכי שיג לו. והפירוש שני סבר דקטון וגדול אידי ואידי חד שיעורא ושאני דוד הע"ה דהיה מלך וז"ש דן ידין כא' שהוא דהע"ה כלומר דגם שמשון היה גדול ליהודים דומה למלך שמכוין אל האמת כמו דוד הע"ה עכ"ד הבן יקיר לי נר"ו:

ואפשר לומר בהקדים מ"ש פ"ב דסנהדרין דמלך לא דן ולא דנין אותו ואמר רב יוסף ל"ש אלא במלכי ישראל משום מעשה דינאי אבל מלכי בית דוד עליהם אמר הכתוב כה אמר ה' דינו לבקר משפט. ופשטן של דברים דהא דמלכי ישראל הוא גזרה מדרבנן משום

מעשה שהי'. אך הרב מהר"ש אלגאזי בס' רצוף אהבה וס' גופי הלכות כתב דהוי מדברי קבלה אלא שלא הבינו הכתוב עד מעשה שהיה ע"ש באורך ונמצא דהוי מדאורייתא רק דאסמכיה אקרא דדברי קבלה כדאמרינן בעלמא. והשתא פירוש ראשון סבר כפשט הש"ס והפוסקים דהוי מדרבנן משום מעשה שהיה ומדינא מלכי ישראל דן ודנין אותו וז"ש רש"י כל ישראל יהיו עמו ואת כלם ידין דאפי' מלך ישראל מדינא דן ודנין אותו אלא דממעשה דינאי גזור רבנן ובשמשון הגם דגדול כחו כמלך ידין הכל לפי שדנין אותו. אך הפי' אחר סבר דגם מדאורייתא במלכי ישראל לא דן ולא דנין אותו אלא דשמשון היה כדוד המלך שדן ודנין לפי שהיה נכנע לדת כדוד הע"ה:

פירוש כא

בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל:

אפשר במ"ש הרב הקדוש מהר"א גאלנטי זלה"ה בספר קול בוכים דעל ידי שהשבטים השתחוו לעשו נתחזק מה שנפג' הירך כי הם לא ידעו דיעקב אבינו עליו השלום השתחווה לשכינה. ועי"ז דבר ה' היה יקר עד שבא שאול הע"ה דאתי מבנימין דלא השתחוה לעשו ונתקן הירך והיו נביאים רבים. וכשהיה ענין עמלק חזר הפגם וכו' ומרדכי תקן במה שלא השתחוה להמן והוא איש ימיני וכו' ע"ש באריכות גדול אמרות טהורות יערפו טל אורות מהזהר הקדוש והרמ"ק רבו ז"ל ואפשר שזה רמז בנימין זאב יטרף כי בנימין לא השתחוה לעשו ועי"ז יצא ממנו שאול זאב יטרף שחטף הירך כמו זאב הטורף כן שאול חטף הירך וז"ש בבקר יאכל עד בתחלת בקרן של ישראל כמו שפירש רש"י וסופי תיבות בבקר יאכל גימטריא ירך. והגם שאח"ך קלקל בענין עמלק לערב מרדכי דאתי מבנימין יתקן ויהרג המן ואת כל ביתו יחלק שלק /שלל/ כמו שפירש רש"י וזה היה יסוד המעלה לבנין בית שני ולעבוד עבודת ה' אלהים חיים:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

(אות זה מנימוקי רבינו ישעיה הראשון ז"ל. ישימך אלהים כאפרים וכמנשה פי' לפיכך כשמלין הנער אומרים לו יהיה אח לז' וגם לח' לז' זה אפרים שהוא ז' לדגלים ולח' זה מנשה שהיה ח' לדגלים (עיין בתרגום יב"ע):

הקבצו ושמעו וכו' למה רצה יעקב אבינו לגלות לבניו את הקץ אמר יעקב אבינו בני הם צדיקים שאין בשמותיהם ח"ט שאין בהם חטא א"ל הקב"ה כשם שאינך מוצא בהם ח"ט כך לא תמצא בהם ק"ץ:

כחי וראשית אוני פירש המורה שזה היה טפה ראשונה תימא וכי מטיפה ראשונה נתעברה לאה והלא בתולה היתה ואין אשה מתעברת מביאה ראשונה. ויש בירושלמי

שכל האמהות מיעכו באצבע. ע"כ נימוקי רבינו ישעיה זלה"ה) ובתוס' יבמות דף ע"ו כתבו כן שלאה מיעכה באצבע דומיא דתמר כמו שאמר בסנהדרין ע"ש אבל לא הזכירו הא דהירושלמי ולפי הפשט אפשר דזהו הסימנים שמסר יעקב לרחל והיא מסרתם ללאה כמשז"ל ובס' דעת זקנים כתוב דהסימנים היו נדה חלה הדלקה אבל אינו מתישב דאין שייכים לליל הנשואין ברם יתכן דלמדה למעך אז כדי שיהא טיפה ראשונה הבן הבכור וכו'. ברם מז"ה בס' חסד לאברהם לימדנו מה הם הסימנים שמסר יעקב לרחל ע"ש והדברים עתיקים בקדושת הזיווג לך נא ראה:

שמות

שמות

פירוש א

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה. אפשר לרמוז כי סופי תיבות בני ישראל הבאים מצרימה מילה שם רמז שזמן קריאת פרשיות אלו תקון לפגם הברית כאשר ניצוצי הקדושה נתפזרו הלכו שבי לפני צר הסט"א והוא רמוז שמות בני ישראל הבאים ר"ת שביה. וסופי תיבות ואלה שמות בני ישראל הבאים תהלים כי קריאת ס' תהלים הוא תקון לפגם הברית כמו שביארנו בעניותנו במ"ש בריש שוחר טוב שהתפלל דוד הע"ה דהעוסק בתהלים יהיה כעוסק בנגעים ואהלות שסגולתם לכפר פגם הברית עוד יש לרמוז כי ר"ת מצרימה את יעקב איש גימט' ב"ן לרמוז כי השכינה אשר אליה מתיחס שם בן כביכול ירדה עמהם. ועוד רמז דיש להם דין בן. וכיון שכן קושי השעבוד משלים. וכיון שהם בן יקבלו התורה וליכא טענת בן המצר לגבי בן כמו שאמר באסיפת זקנים וע"י התורה קדש הם והקדש מפקיע מידי שעבוד. וגם יקבלו שבת הרמוז בסופי תיבות את יעקב איש וינוחו בשבת בעבדותם וגם בשבת הגדול יתגלה שבחם כי יתפסו ע"ז של מצרים וכו' והכל רמוז תחילת הכל כי טרם מכה ציץ רפואה פרח:

ועוד אפ' לרמוז כי תיבת ואלה גימטריה מ"ב כי כל מ"ב הוא לברר לזה גלו למצרים לברר ני' הקדושה וכמדומה לי שראיתי בדרשות מהרח"ו (כתב יד) שהוא רמז גם כן דסופי תיבות שמות בני ישראל הבאים תלים רומז על הארש לתהלים כמש"ה ואתה קדוש יושב תהלות ישראל וגם ברמזי רבעה"ט ראיתי שכתב ר"ת שביה וסופי תיבות מילה ע"ש:

ואלה שמות הבאים מצרימה וכו' ויוסף היה וכו'. אפשר לומר כי יען טרם מכה ציץ רפואה פרח בפסוקים אלו רמז כמה מיני תרגימ"א ולא פסיק טעמ"א לצאת ישראל ממצרים ותפרה ישע גאולת ישראל. הלא מראש כתבנו בכמה דוכתי בהקדמ' שתי שטרות היוצאי' על שדה אחת אי בעי בהאי גבי אי בעי בהאי גבי כמבואר בח"מ סי' ר"ם ובמעמד בין הבתרי' נתן ארץ ישראל הוא ית' לאברהם אבינו עליו השלום בתנאי גלות מצרים ושעבוד מלכיות ובמילה נתן ארץ ישראל לאברהם אבינו עליו השלום בתנאי לקבל אלהותו. ואם ישראל רוצים בשטר המילה פקע הגלות כמבואר באורך במקומות שונים בקונטריסנו. ולכן ראש על אר"ש רמז מילה בסופי תיבות בני ישראל הבאים מצרימה לרמוז שאם יקבלו שטר המילה אשר נתן אלהים לאברהם פקע השעבוד. ועוד טעם אחר שהשכינה כביכול השלימה הגלות וזה רמז מצרימה גימט' שכינה. וכי תימא הרי נאמר לאברהם אבינו עליו השלום ד' גליות כמשז"ל ע"פ אימה חשכה וכו' לז"א הבאים ר"ת בבל אדום יון מדי כי כלם היו במצרים ושעבדו בהם ואם זכינו היה עולה גלות מצרים בעד כלם. ועוד טעם אחר את יעקב איש וביתו באו הם המלאכים שבאו למצרים כמו שפירשו בזהר הקדוש וזהו כשש מאות אלף ע"ש וא"כ המלאכים ישלימו החשבון. ראובן שמעון וכו' דכל שמות השבטים אמרו רבותינו זכרונם לברכה דרומזים על הגאולה. ובעניותי בספרי הקטן ראש דוד ביארת"י הקדש שכל שם רומז טעם א' למהר ישועתם ע"ש וממנו נקח שהכתוב רמז כמה טעמים בהזכרת שמות קדושי עליון השבטים. ואמר עוד ויוסף היה במצרים טעמא טעים טעם מחודש ליצ"מ דבמה שנמכר יוסף נמחל חלק השעבוד שנתחייבו ישראל כמו שאמר הרב מהר"י קובו בדרשותיו שנדפסו מחדש. ובני ישראל פרו וכו' עוד טעם אחר מצד ריבוי העם כידוע:

פירוש ב

הָבָה נִתְחַכְּמָה לו:

אז"ל ג' היו באותה עצה איוב יתרו ובלעם וכו'. וראיתי בפי' התורה לרבותינו בעלי התוס' (כתב יד) שכתבו וז"ל והא דכתיב באיוב כי יתרי פתח ויעננני והמסורת כתיב יתרו ומפרש דהכי קאמר יתרו היה נמי באותה עצה והוא פתח הדבר ואותי ה' ענה וקשיא דהא אמרינן דיתרו ברח ואיוב לא ברח אלא שתק וי"ל שהיה יתרו גדול הדור באותה שעה והיה בידו למחות ולא לברוח ולכך מאשימו איוב עכ"ל ואני בעוניי בספרי הקטן ראש דוד פ' יתרו פירשתי פ' אלו של איוב ע"ש. ועתה ראיתי בדברי הימים של משה שיתרו מיחה ביד פרעה ויעצו שלא להרע לישראל וחרה אף פרעה וגרשו ממצרים

וברח למדין ובהכי ניחא משז"ל שבשביל שברח זכה וישבו בניו בלשכת הגזית מפני שמה שברח היה מצד שמיחה לפרעה ועי"ז הוצרך לברוח ולא כמו שאמר התוס' ודוק: בתרגום המיוחס ליונתן.

בתרגום המיוחס ליונתן בפ' זו כתב דלוי ראה למשה ואהרן וקהת ראה לפנחס ושמעתי מקשים דלוי היה לו יותר מן מ"ד שנים כשבא למצרים דיוסף היה בן שלשים בעומדו לפני פרעה ושבע ורעב ט' שנים הם ל"ט וחמשה לפחות שנולד קודם יוסף הם מ"ד. וישראל ישבו רד"ו שנה במצרים הסר מרד"ו פ' דמשה הם ק"ל וא"כ ק"ל ומ"ד הם קע"ד דהיינו מ"ד שהיה לוי כשבא למצרים וק"ל עד שלא נולד משה הם קע"ד ולוי חי קל"ז א"כ איך אפשר דלוי ראה למשה ואהרן. גם קהת חיה קל"ג וקהת מיורדי מצרים הסר מרד"ו קל"ג ישארו ע"ז א"כ כשנפטר היה אהרן בן ששה שנים ואיך אפשר דבו' שנים יוליד אהרן לאלעזר ואלעזר לפנחס. והיא תמיהא קיימת. וחפשתי בפי' אשר סביב התרגום הנז' בקצת ספרים וראיתי שהרגיש בזה. ומ"ש שם לתרץ לחשבון קהת דהראשונים היו מולידים והם קטנים לא דק דהחשבון ברור כמו שכתבנו ודוק:

פירוש ג

הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקֵהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וכו' וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ:

ויש לדקדק מ"ש והניקהו לי תיבת לי יתרה גם תיבת ואני נראית יתירה דהול"ל ואתן את שכרך. ותו להבין שם משה דהול"ל משוי שהוא פעול אך משה הוא מוציא אחרים. ואפשר בהקדים מ"ש רבותינו זכרונם לברכה כל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו ושמעתי משם הרב המופלא מהר"י הכהן בעל בתי כהונה ז"ל שפי' במאמר זה בהך דקי"ל שטף נהר את זתיו והוליכם לשדה אחר זה אומר ארצי גדלה וזה אומר זתי גדלו יחלוקו. והנה כי כן משפט אחד למגדל יתום בתוך ביתו עם גדלו זתיו בשדה אחר דזה אומר מזונותי גדלו היתום וזה אומר אב אני המוליד ומשפטיו יחלוקו בשכר הגידול הזה. אכן משפטו עם ה' ורב טוב אשר צפן ונותן להמגדלו כאלו ילדו כל חלקו משלם שכר גידול ושכר הולדה זה תורף דברי הרב הנז'. ועתה נבא אל הביאור הנה בתיה בהוצאת הילד מן היאור הו"ל כמו שילדתו כי הצילתו לשטף מים רבים אליו לא יגיעו ואם לאו היה נטבע ואבד וזה חשוב כאשר ילדתו בעצם. ועתה אם תניקהו בחנם לא יהיה נקרא כולו על שמה מן הדין לכן אמרה והניקהו לי כדי שיהי' כולו שלי ואני שהצלתיו מהנהר במקום לידה אתן את שכרך וא"כ הרי הוא לי כולו וכ"כ ויהי לה לבן ממש דהרי איכא גידול ולידה ולכן קראתו משה כי שכר

ההנקה וגידולו אח"ך משלה ניכר לכל אך הוצאתו מהנהר שהיא במקום לידה זה לא ניכר ולכן קראתו משה על שם שהוציאתו מהנהר להורות דכלו שלה ויהי לה לבן ממש ולא כמגדל יתום בתוך ביתו דעלמא דמדינא יחלוקו כי בתיה הצילתו מהמות במקום לידה ועל כן קראה שמו משה לזכר עולם. וזה שנים פירשתי דקראתו משה ולא משוי לרמוז דבשכר שהיא הוציאתו מהמים הוא יוציא אותה מגהינם שכבר ברדתה לרחוץ אמרו ז"ל שרחצה מגלולי בית אביה וכבר רוח נכון חדש בקרבה ועל כן קראתו משה כי הוא יוציאנה מאפלה לאורה. ונתנה טעם כי מן המים משיתהו וכדאי זכות זה שהוא יוציא אותי מאפלת גהינם. וכמדומה ששמעתי באומרים לי כי כן פירשו המפרשים וכיונתי לדבריהם ז"ל. ואפשר לומר כי אמרה ואני אתן את שכרך כלומר אני בת מלך אתן את שכרך בשופע רב כיד המלך. והניקהו לי כאלו את מינקת בן המלך לי דייקא בכל כבוד וזריזות וחמלה ושאת תאכלי מאכלים טובים ומעדנים לזכך החלב כי את מנקת בן בת המלך. ואל תחושי לצרכי הוצאה במאכלים היקרים והסגולים והפסדת מלאכתך בשומך כל חריצותך וזריזותך עליו כי אני מלכה אתן את שכרך את ריבה כל אביזרא דהוצאה המצטרכת:

פירוש ד

וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ:

פי' הרב מופת הדור מהרח"א ז"ל בעץ החיים דלדון דיני קנסות בעו סמוכין ושלשה וז"ש מי שמך לאיש שר ושופט דהוו שלשה עלינו דבשלמא למצרי בן נח דיין אחד סגי לא עלינו דלנו בעי שלשה עיין שם באורך ואפשר לומר במאי דקי"ל בח"מ סימן כ"ב דאם קבל עליו קרוב או פסול הוי קבלה. אבל אי איכא תרתי לרעותא דקבל פסול במקום ב' או ג' לא מהני ויש חילוק דעות באחרונים ע"ש וכתב הרב מהרח"א ז"ל שם דמשה היה בן ט"ו ואיכא מאן דסבר דעד י"ח פסול ע"ש. ואשתמיטתיה להרב ז"ל מאמרם ז"ל בשמות רבה פרשה ה' דמשה היה בן י"ב שנה ע"ש וז"ש אתה פסול שאתה נער בן י"ב שנה ומי שמך כלומר קבלך לאיש כלומר כאלו אתה גדול וגם קבלך לב' שר ושופט עלינו דאף פסול שקבלוהו לשנים הוו תרתי לריעותא ולא מהני קבלה וכ"ש לג'. או אפשר לאיש שר ושופט ג' ובריאה לאיש כאלו אתה גדול ובשלשה הא ודאי לא מהני. ואפילו תימא דקטן יכול לדון ואתה יחיד מומחה במקום ג' מי שמך קבלך שתדון. עלינו שאנו גדולים ואנו יכולים לומר לא אזילנא לבי דינא דזוטר מינן:

פירוש ה

וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה:

יש לחקור קצת דמשה היה כבן בתיה בתו של מלך והיה לו גדולה ואם שר אחד קרוב למלכות יאמרו עליו שהרג הדיוט אחד מי יבקש דמו ממנו. וכ"ש כשלא יש ראיה גדולה ועדים בדבר וכשהרג המצרי לא היה איש דכתיב וירא כי אין איש. ואיך כששמע פרעה תכף בקש להרוג משה החביב לבתו וגדול בחצר המלכות ומבלי חקירה כלל רק בשמיעה בעלמא. ואפשר במשז"ל שהרגו בשם המפורש וז"ש הלהרגני אתה אומר דייקא באמירה כמשז"ל. וז"ש וישמע פרעה את הדב"ר הזה לשון דיבור באמירה לחוד ומזה נתפעל מאד מאד כי יכול לבא אצלו ומבלי שום הרגשה יזכיר השם ויהרגהו ובמקום סכנה כזו אין להשגיח בשום דבר ויבקש להרוג את משה כי פרעה סבר שהוא עשה רב פשע דש"ד ולכן לא יועיל לו חכמתו ביום עברה ופקודת חטאו ממלך הארץ ולכן בקש להורגו:

פירוש ו

וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם:

הרב שארית יעקב דף יו"ד ע"ב פירש ויאמר מלך מצרים למה משה ואהרן וכו' שהכונה דלא תימרו דמטעם צער בעלי חיים דין הוא שיצאו ישראל מתוקף גלותם בצר להם ממצוקותיהם דכתבו התוס' מציעא דף ל"ב דלגבי מלך אשתרי צער בעלי חיים וז"ש ויאמר מלך מצרים כלומר שהוא מלך וצב"ח בטל אצלו ע"ש באורך:

ולפי דרכו אפשר לומר מ"ש הכתוב ויאמר פרעה הן רבים וכו' במ"ש התוס' בע"ז דף י"א דמשום כבוד המלך הותר צב"ח דכבודו הוא כבודן של ישראל והוא כבוד צבור ודחי כבוד רבים לצב"ח ע"ש. ומאחר שכן למדנו דאם הרבים יש להם צער ובמקום כבוד בזה להם לעגה להם למלך אין שוה לדחות צער בעלי חיים. וז"ש ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ כלומר אתם סוברים דכי איכא צער בעלי חיים והם רבים אין לך דבר שעומד להניחם בצערם והשבתם אותם מסבלותם וז"ש ויאמר פרעה כלומר אתם סוברים שאני פרעה כאיש דעלמא בלי תואר מלך לענין זה משום דאם צב"ח נדחה לכבוד המלך היינו משום כבוד הרבים וכלפי לייא הן רבים עתה ויש לרבים צער וביזוי. הלא תדעו כי לא צדקתם אלא כמו שאמר מתחילה ויאמר מלך מצרים אני סובר שלגבי מלך לא משגחינן בצב"ח ומאן פלג לכם בין רבים ליחיד. ותו דגם אם נודה לכם בחילוק זה [היינו אם לרבים שהוא מלכם מצערם ומבזם אז חיישינן משום צב"ח] (הוא אם הרבים שהוא מלכם מצערם ומבזם אך איכא צב"ח) אבל אני מלך מצרים עיקר מלכותי על מצרים ורובי רבבות המצריים שאני מלכם ניחא להו ומתכבדים בשעבוד ישראל והדר דינא לכ"ע דלא שייך צער בע"ח וז"ש ויאמר מלך מצרים למה משה ואהרן אתם חכמים

מחוכמים ולא ירדתם לחילוק זה. והן לו יהי שעדיין יש קצת ספק אני מוחזק ואיך תפריעו את העם ממעשיו אשר הם ברשותי ומוחזקני בעבודתם ובמה כחכם לאפקועי מן המוחזק אתם שיודעים כמה גדול כח המוחזק בכל ספיקא דדינא וז"ש למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו ודוק:

פירוש ז

הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ:

הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. כתוב בשער הפסוקים לרבינו האר"י זצ"ל, כי ר"ת התיבות האלה העבירום לרמוז כי גזר עליהם להעביר מהם אות ברית קודש ושלא ימולו בניהם וכו' ע"ש ואפשר לרמוז עוד כי סופי תיבות הנה עם בני ישראל הוא מיל"ה לבאר שהעבירום על המילה. ובדרוש הקודם פירש הרב זצ"ל כי אומרו הנה עם בני ישראל ר"ל העם של בני ישראל ולא שהם ישראל עצמם רק הם הגרים שגיירו יוסף ויעקב והם מתייחסים ונטפלים לישראל וזהו עם בני ישראל העם שהם של בני ישראל והיו בערים מיוחדות כמו שאמר ואת העם העביר אותו לערים והם היו רב ועצום מהמצריים וכנגד ישראל אמר ויקוצו מפני בני ישראל וכו' עיין שם באורך ולפי דרוש זה יבא היטב גם כן ר"ת העבירום שם רמז דעם זו הן הן אשר העבירום לערים מיוחדות שהיו גרים ולאלו קורא עם בני ישראל:

פירוש ח

וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ:

אפשר לרמוז במ"ש ונלחם בנו וכו' במשז"ל על פ' ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם נאכלם כלחם ופירש הרב המופלא חסידא קדישא כמהר"ח ן' עטר זלה"ה דהיינו שיבררו הקדושה אשר בתוכם ונשארו גל של עצמות כמו שמבררים ניצוצי הקדושה ע"י האכילה ע"ש באורך. וזהו ונלחם בנו כלומר יעשנו כלחם ויברר הקדושה ועלה הניצוצות מן הארץ יעלה כל הניצוצות ונאבד וכן הוות להו דעשו מצרים כמצולה שאין בה דגים ובירורו כל הקדושה ואע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזו. וז"ש והיה כי תקראנה מלחמה כי מזלם אינו חזק אז הם יעשו את שלהם ויבררו הניצוצות כלחם ונלח"ם בנו וכו'

פירוש ט

וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ:

אפשר לפרש עפ"י מ"ש בס' זרע בירך ח"ג על ברכות דף ל' סוף ע"ג דישמעאל ועשו היו חייבים בגלות מצרים כי הם מזרע אברהם אבינו עליו השלום ולפי שישראל היו בגלות לבד והם פרעו השט"ח שהיה מוטל על ישמעאל ועשו לכן זכו בברכת ישמעאל לפרות

ולרבות הרבה ולברכת עשו ועל חרבך תחיה לדון בדין ד' מיתות ודיני נפשות וזו היא שיטה אחרת שלא כמו שאמר הזהר פ' בלק ע"ש באורך ואפשר דזה רמז הכתוב וכאשר יענו אות"ו דוקא ולא לישמעאל ועשו כן ירבה שזכה במתנת ישמעאל לפרות ולרבות הרבה. וכן יפרוץ לשון מלכות כמו שאמר פורץ לעשות לו דרך דהיינו שזכו בברכת עשו שהמלך והסנהדרין ידונו דיני נפשות. ובזה אפשר בצאת ישראל ממצרים היתה יהודה לקדשו דאינה השכינה שורה אא"כ יש רבבות כמשז"ל וגם התורה לא נתנה אא"כ היו ס' רבוא וזה זכו ע"י ברכת פו"ר שניתן להם מתנת ישמעאל וז"ש בצאת ישרא"ל ממצרים כלומר ישראל דוקא ולא עשו ולא ישמעאל היתה יהודה לקדשו לזה זכו שהיו רבים ושרתה שכינה וקבלו התורה וגם ישראל ממשלותיו שוכן לממשלה לדון ד"נ ממתנת עשו שניתנה להם בעד הגלות:

פירוש י

וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל:

המפרשים פירשו להראות דאף דישראל בערו באש הגליות איננו אוכל ע"ד חיצי כלים והם אינם כלים כמו שאמר הרב כלי יקר ע"ש. ואפשר להרחיב הדברים דמשה היה רוצה שיגמרו ת' שנים במצרים ולא יהיה עוד גלות כמו שאמר רבותינו זכרונם לברכה והמפרשים אבל לא היה אפשר כי הן בעון חוללנו טבועים בטיט הסט"א ירדו לשערים עם ה' מ"ט שערי טומאה ואם ח"ו היו שוהים עוד נכנסים בשער הן' של טומאה והיתה נפילה עולמית מוחלטים לטומאה כי טמ"א גימט' ן'. לכן המו מעיו ית' לו והוא רחום הוציאנו לפני הזמן ובזה היה מקום להזדכך בקרבת אלהים לפני הר סיני ופסקה זוהמתן. וז"ש לו הקב"ה אהיה אשר אהיה אהי' עמם בצרה זו אהי' עמם בצרה אחרת כמו שאמר בברכות דף ט'. ובמערכה אל הדרוש כתיב והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל שהכונה כאמור מפי כבוד המפרשים בוער באש הגליות ולא יכלו. ויאמר משה וכו' מדוע לא יבער הסנה כלומר מדוע לא יהיו עתה בגלות ת' שנה ובזה יהיה קץ לצרתם ולא תהיה עוד צרה כי אפס קצ"פ הגלות. ויאמר אל תקרב הלום וכו' אדמת קדש הר סיני כלומר עיקר יציאת מצרים הוא בעבור שיזכו לתורה בהר הטוב הזה ולא סגי בלאו הכי: ואפשר לרמוז עוד במשז"ל בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו כי התורה חירות משעבוד מלכיות וז"ש והנה הסנה בער גימטריה קול קול רמז שעוסקים בתורה ועי"ז הסנה איננו אוכל כי התורה מגנא ומצלא:

מאמרם ז"ל בש"ר ולא שמעו:

מאמרם ז"ל בש"ר ולא שמעו אל משה שהיה קשה להם לפרוש מע"ז. אפשר דקשי' ליה לבעל המאמר בפ' דהול"ל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח מעבודה קשה דעל ידי העבודה קשה הי"ל קוצר רוח כפי הפשט להכי דריש מקוצר רוח מקטנות ופחיתות נפשם ובמקום שהיה להם להגדילה על דרך שאמרו בזהר זכה יתיר יהבין ליה וכו' זכה יתיר וכו' קצר קצר רוחם שהניצוצות השייכות לרוחם הן הנה היו מוטמעות בקליפת מצרים ערות הארץ ורוחם קצרה וקטנה פחתת היא וזהו מקוצר רו"ח. ולא מסתייה להו אלא ומעבודה קשה שהיה קשה להם לפרוש מע"ז וזה וזה גורם כי לא שמעו אל משה שבו הנשמה העליונה קדושה ראשונה:

פירוש יא

וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ:

אמרו במכילתא שהתנה יתרו עם משה הבן שיהיה לך תחילה לע"ז מכאן ואילך לשם שמים. וקשה איך משה רבינו נתרצה בזה וי"ל דיתרו טעה במ"ש מכאן ואילך וזה היה תנאי קודם נשואין כמבואר במכילתא שם ומכאן ואילך משמע מאותה שעה שעדין לא נשא והול"ל משם ואילך ואז לא היה מקבל. הרדב"ז בתשובותיו (כתב יד) סי' שני אלפים קס"ח:

מדרש רבה סוף פרשה ד'.

מדרש רבה סוף פרשה ד'. אמר לו הקב"ה אם יאמר לך יתרו כלום מן השבועה אמור לו בעל השבועה התיר אותי מן נדרי לכך וילך משה ואחר כך וישב אל יתר חותנו. בנו של ר' חייא הגדול אמר לא הלך אצל פרעה עד שהתיר לו יתרו נדרו וכו' עכל"ה ויש להבין במאי פליגי. ואפשר במ"ש הרב עיר בנימין בראשון פ' המדיר סי' קי"ו משם הגאון מהר"ש במאמרם ז"ל גבי יפתח ופנחס כי יפתח אמר אני ראש וקצין אלך אצל פנחס ופנחס אמר הוא צריך לי ואני אלך אצלו וזו היא שקשה על פנחס שנקרא מלאך וה' עמו איך יצאה כזאת מלפניו להקפיד בכבוד המדומה בעלמא דשקרא ודין גרמ"א צר"ת הבת אבדה נפש ואמר מר כי הרב כלי יקר על התורה ישנו בנותן טעם דחכם מתיר לנדר עם הארץ שהוא כבעל דמפר נדרי אשתו כן החכם שליט ומושל על עם הארץ ובידו להתיר נדרו וישימהו ככלי אין חפץ בו וא"כ יפה אמר פנחס הוא צריך לי שאתיר לו נדרו ואני אלך אצלו כי אין זה דרך ההתרה כי החכם בחכמתו מתיר לו מצד שהע"ה כפוף אצלו ויפתח בגאותו שחקים הקם יקים נדרו כי אין לו מתירין זהו תורף דבריו. ויתכן דבזה פליגי דרבותינו סברי דהגם שהיה הולך משה רבינו ע"ה אצל יתרו לא הוה אפשר להתיר לו כיון דמי לנו גדול ממשה איש האלהים ומי בשחק יערוך להתיר לו

ולהחשיב למשה שהוא כפוף תחתיו ובודאי יתרו לא מצי למשרי ליה כיון דמשה גדול יתר מאד מיתרו עד אין קץ וז"ש אם יאמר לך יתרו כלום מן השבועה כי אין מי שיתיר לך אמור לו בעל השבועה התיר אותי מן נדרי כי גדול ה' והוא כביכול התיר לי כי אין בלתו דמצי להתיר לי ומשו"ה וילך משה ואחר כך וישב. ובנו של ר' חייא הגדול סבר דאע"ג דפנחס סבר הכי מ"מ מדחזי' דנסתלקה ממנו שכינה במו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה והביאו רש"י בשופטים סוף סי' י"א דלהכי כתיב בדברי הימים על פנחס לפנים ה' עמו ע"ש א"כ משם למדנו דהא דחכם מתיר היינו אף למי שגדול ממנו ומשו"ה דריש דלא הלך אצל פרעה עד שהתיר לו נדרו דאף דמשה רבינו ע"ה איש האלהים יתרו מצי להתיר. ולדעת רבותינו אפשר לישב דהא דנסתלקה שכינה מפנחס לאו היינו דחכם מצי להתיר אף לגדול רק דהי"ל לפנחס לילך אצל יפתח ולומר לו הרי עיניך הרואות כי באתי עדיך אך דע דלהתירך אלי תבא כי כן משפט ההתרה ואלמלא ידע יפתח היה בא אחר כך אצל פנחס:

ועל פי זה נבא למאמרם ז"ל במדרש שמואל ע"פ ויהי דבר ה' אל נתן לאמר לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר ה' האתה תבנה וכו' א"ל הקב"ה לנתן האיש הזה ממהר הוא הקדם ואמור לו עד שלא ישכיר פועלים אל תבנה הבית ור' סימון אמר האיש הזה נדרן הוא הקדם עד שלא ידור ויהיה לו בושה אצל סנהדרין עכ"ל וצריך לדעת פלוגתייהו ופירש הבן יקיר לי אור עיני החכם השלם כמה"ר אברהם נר"ו דאפשר דפליגי בפלוגתא דהרב המבי"ט ובנו מהרימ"ט ומייתי פלוגתיהו בס' קול יעקב דף ק"א דהרב המבי"ט סבר דפתח לא בעי התרה מדאורייתא דהו"ל טעות אלא מדרבנן מפני שאינם יודעים הטעם ולכן בד' נדרים דכ"ע ידעי לא בעי התרה. ומהרימ"ט ס"ל דגם פתח צריך התרה מדאורייתא ומאן דאמר הראשון סבר כהרב המבי"ט דפתח לא בעי התרה מדאורייתא והכא אף מדרבנן לא בעי דומיא דארבע נדרים דהוא דבר ידוע דאם ה' אמר אתה לא תבנה אין לך הקדש טעות יותר מזה. ולכן האי מ"ד אתי מצד פועלים. ורבי סימון סבר כמהרימ"ט דגם פתח בעי התרה מדאורייתא ומשו"ה אמר נדרן הוא זה עד כאן דברי ידידי הבן יקיר מגן אברהם בעזרו. ונראה להמתיק כפי זה מ"ש ויהיה לו בושה אצל סנהדרין כפי ההקדמה הנז' שכדי שיהיה לדוד הע"ה התרה צריך ליכנע ולילך לסנהדרין כמי שהוא כפוף להם וז"ש עד שלא ידור ויהיה לו בושה אצל סנהדרין להשפיל עצמו וכתר מלכותו לילך לסנהדרין דבלא"ה לית ליה התרה:

ולי אפשר לפרש פלוגתייהו במ"ש בהגהה בי"ד סי' רנ"ח דבקדשים אפי' נדר בלב חייב דכתיב כל נדיב לב עולות. וכתב הרב דרישה דאפי' בקדשים דוקא אם גמר בלבו חייב

אבל אם הרהר ועדין לא גמר אינו חייב, והשתא אפשר דבהכי פליגי חד אמר והוא ר' סימון לך בבקר ואמור לו כי האיש הזה נדרן דאפי' בקדשים לא מחייב כי אם בגמר בלבו ועד עתה ליכא נדר דלא גמר בלבו אך שמא יקדים ויגמור בלבו. ומ"ד הראשון סבר דמשאמר לו נתן כל אשר בלבבך עשה ודאי גמר בלבו רק דהוי הקדש טעות כי ה' אמר אתה לא תבנה ואין לך הקדש בטעו' גדול מזה ואין כאן נדר אף שגמר בלבו ואף שפירש בפירוש בפיו וביטא בשפתיו האמנם יש לחוש אפשיטי דפועלים ודוק:

פירוש יב

וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה שנצטרע וצריך לדעת מנא להו. ופירש הרב רבינו העשל זצ"ל במ"ש דביום סלוקו של משה רבינו לא נשתמש בחצוצרות דאין שלטון ביום המות וכן כתיב ויקרבו ימי דוד למות והיינו דקשיא לרבותינו זכרונם לברכה דהכא כתיב וימת מלך מצרי' והול"ל וימת פרעה כי אין שלטון ביום המות לז"א שנצטרע ומ"ה כתיב מלך דעדיין היה יושב על כסא מלכותו ועוסק ברפואות ודפח"ח:

פירוש יג

וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם:

פירש"י שמא ישא אחת מכם כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל, שמעתי מקשים משם הרב כמהר"ר ידידיה הכהן זלה"ה נכד הרב שער אפרים זלה"ה בכתובות דף י"ג דקאמר מדברת לישנ' מעליא כדכתיב אכלה ומחתה פיה דאמאי לא מייתי מקרא דתורה כי אם הלחם אשר הוא אוכל קראן לו ויאכל לחם. ולק"מ דפשטיה דקרא מצי לפרש שפיר על אכילה ממש. אבל קרא דאכלה ומחתה מוכח שפיר טפי דהוא לישנא מעליא ודוק:

פירוש יד

וַתֹּאמַרְן הַמְיַלֶּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ:

פירש הרב כתנות אור דהם צדיקות ולא היו בפתקא של חוה ונמשלו לחיות שאינן צריכות מילדת ע"ש ולפי דרכו אפשר במ"ש חכמי האמת דקודם החטא היה שמה חיה. ואחר שחטאה נקראת חוה מלשון חויא. ושרה באה לתקן וע"כ נקראת בתחילה שרי כמו שאמר בעניותנו לעיל פ' וירא ע"ש וז"ש כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה כונתם ראויות לקרותן חיה לכל אחת מהנה כי צדיקות הן כמו שהיתה חוה קודם החטא שנקראת חיה ואלו קראו בשמותן חיות לרוב צדקתן ולזה אינן צריכות מילדת בטרם תבא המילדת וילדו:

פירוש טו

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ:

כד הוינא טליא שמעתי משם הרב הגדול מהר"א ששון זלה"ה שהיה מדקדק מה הלשון אומרת בלכתך וכו' ראה את כל המופתים וכו' הלא המופתים היו לעשות נגד פרעה ומה ענין המופתים דרך הלוכו בדרך לשוב מצרים. ופירש הרב ז"ל במעשה גחזי שאמר לו אלישע הנביא קח המשענת ושמת וכו' ואמרו רבותינו זכרונם לברכה דגחזי בדרך שם המשענת על כלב וחי. וכשהלך אצל הנער וישם המשענת לא עשה כלום. ולאפוקי זה נתן רשות למשה רבינו ע"ה שאם תאוה נפשו בלכתו בדרך לעשות המופתים לא יחסר סגולתם כי עוד יוכל לעשותם לפני פרעה וז"ש בלכתך ראה וכו' ועם כל זה ועשיתם לפני פרעה ע"כ שמעתי משם הרב ז"ל:

ובמטו מיניה דמר אפשר לומר להפך ולדרכנו דייק לישנא דקרא והוא כי אדרבא יודיע דרכיו למשה שלא יעשה בדרך שיאבדו סגולתם וכמעשה גחזי והדין נותן שלא יעשה הנס על מגן בשגם גדול יתר מאד מעלת וכח משה רבינו ע"ה. מ"מ לא מן השם הוא זה. וז"ש בלכתך וכו' ראה בעין שכלך את כל המופתים ודוקא ראיה בעין השכל לאפוקי שלא יעשה שום מעשה. ואז ועשיתם לפני פרעה מעשה ממש לאפוקי שאם יעשה בדרך במעשה הדין נותן שלא יוכל לעשותם לפני פרעה דנאבדה סגולתן ודוק:

אות זה מנימוקי רבינו ישעיה הראשון זלה"ה

(אות זה מנימוקי רבינו ישעיה הראשון זלה"ה. כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. מה שתרגם אנקלוס כל ברא דיתיליד ליאודאי קשה דהאמרינן בסוטה שאף על עמו גזר. ויש אומרים דהכי פירושו כל ברא דיתיליד למצרים כדת יאודים יהיה לו. הגהה. ורבנו צדקיה בר' אברהם תירץ שיפה תרגם אנקלוס דקודם לא גזר אלא על ישראל אבל באותו יום שנולד משה א"ל אצטגניניו שבו ביום יולד מי שעתיד להושיע ישראל ובאותו יום לבד גזר אף על עמו וכן פירש המורה ז"ל שבאותו יום לבד גזר על עמו ואנקלוס לא דחק עבור יום אחד לתרגם כל ברא דיתיליד סתם שיהיה משמע שאף על עמו גזר (אח"י שני הדרכים דחוקים. ואפ' דכיון דאמרו בש"ר דהגוים לא קבלו ממנו ונשארה הגזרה ליהודים לכך פירש אנקלוס ליהודאי דזה היה המסקנא):

ולא יכלה עוד הצפינו פירש המורה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד וק' ממ"ש בסוטה דמצרים מנו לה משעה דהדרא ולא ידעי דהיא הות מעברא תלת ירחי מעיקרא אלמא לט' חדשים נולד וההיא דסוטה נמי קשיא לי דהכתיב וילך איש מבית לוי והדר ותהר האשה מבתר דהדרא איעברא. הגהה. והקשה עוד ר' צדקיה בר' אברהם דמרים

אמרה עתידה אמי שתלד בן שעתיד להושיע את ישראל ועמרם עבור אותו דבר החזירה א"כ לא הי' מעוברת קודם שהחזירה. ועוד א"ת שהיתה מעוברת מקודם מה צורך היה להחזירה הרי היתה מעוברת. הגהה. ותפתח ותראהו את הילד. זה משה שהיה ילד. והנה נער בכה זה אהרן שהיה עומד על שפת היאור שהיה נער גמור והיה בוכה ממה שהיה רואה באחיו (א"ה עיין ברבינו בה"ט ברמזיו):

ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ותימה למה לא שאל שום נביא דבר זה ששאל משה וא"ל מה שמו מה אומר אליהם וי"ל שאר הנביאים לא ראו אלא בחלום ובחזיון וגם לאבות לא נגלה פב"פ ומה שאמר אני ה' על שם אדנות ואלהות אבל משה שראה את הבורא פב"פ אמר אם יאמרו לי ישראל מה שמו מה אומר אליהם בעבור זה שאל. ונ"ל שאין זה קושיא כלל לפי שכבר ידעו שמו של הקב"ה מימי משה לא הוצרכו לשאול אבל משה שהיה ראש לנביאים והוצרך לדבר לישראל בשמו של הקב"ה הוצרך לשאול: ויקח משה את אשתו ואת בניו ותימה והלא לא הי"ל אלא בן אחד גרשום ואיך אמר בניו וי"ל אליעזר עתה נולד לפיכך כתיב לקמן ויבקש המיתו לפי שלא מלו אותו כי גרשום יש זמן הרבה שנולד. ע"כ מנימוקי רבינו ישעיה הראשון זלה"ה):

וארא

פירוש א

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה: וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם:

וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וכו' את ארץ מגוריהם וכו'. כתב בס' אמרי נועם וארא גימט' יצחק כי הוא נתרצה לתת הש' משמו ישחק ולקח צ' ולכן נתקצר הגלות ולא ישבו כי אם רד"ו שנה עכ"ד ובעניותנו עמדנו על זה לעיל פ' וישב ובס' הקטן ראש דוד פ' שלח ע"ש. ונמצא בס' ברית מנוחה שכתב וז"ל פי החירות הוא מקום ממוסך בזו החיה אריה והוא של רחמים מבעוד שהוא סתום אין חירות לישראל ובעוד שהוא פתוח חירות לישראל ושם ראו צורת יצחק עומד עליו ומתחנן לפני בוראו על פדות בניו עכ"ל. ולפ"ז אתי שפיר שהקב"ה הזכיר יצחק ברמז ואר"א גימט' יצחק שהוא היה מתפלל על פדות ישראל מלבד שנתן משמו אות ש' ולקח צ'. ויתכן כי יצחק אבינו עליו השלום תמיד מתפלל עלינו גם על הגאולה העתידה וזה רמז נחמ"ו נחמ"ו גימטריה יצחק כי בזכותו ותפלתו יושיענו ה' וגם לעת"ל הוא מהפך בזכותנו כמו שאמר פ"ט דשבת. ומ"ש באל שדי זה רמוז בסופי תיבות אברהם יצחק יעקב מק"ב באתב"ש שדי וגם רמז למשה דנגלה לאבות ע"ה בבחינה שלו כי אל שד"י גימט' משה:

ולהבין אומרו וגם הקימותי את בריתי אתם וכו' את ארץ מגוריהם וכו' אפשר לומר סברא מחודשת לא שערנוה הן קדם כי בכמה דוכתי מקונטריסינו כתבנו דאם אר"י מוחזקת לא יתכן שהתחילו הת' שנה של גלות מצרים משנולד יצחק דרחמנא אמר בארץ לא להם וארץ ישראל מוחזקת. והן עתה לב נסב"ר דיש פנים לומר דהגלות מתחיל מלידת יצחק אבינו עליו השלום והגם דארץ ישראל מוחזקת כבר נודע דהחזקה היתה שיירשוה ישראל הבאים לארץ אבל האבות לא זכו בה בפועל והכנעני אז בארץ וא"כ יש לפרש כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ר"ל ארץ לא להם אלא לזרעם אחריהם שהאבות והשבטים לא זכו בפועל בארץ ישראל והיינו בארץ לא להם אלא מזרעם דאי לא הול"ל בארץ נכריה אבל ארץ לא להם היינו שאינה שלהם אלא של זרעם באי הארץ. וא"כ שפיר אפשר לומר דהגלות התחיל משנולד יצחק והאבות והשבטים גרים היו בארץ. אמנם התינח לחלק הגרות אבל האבות והשבטים לא הי"ל שעבוד ונתקיים במצרים. וזה אפשר כונת הכתוב וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען אלה תולדות יעקב יוסף וכו' דהכונה וישב יעקב בקש לישב בשלוה לאפוקי גלות מצרים מטעם בארץ מגורי אביו שאביו היה גר ונחשב מהגלות כי ארץ כנען היא ועדיין לא זכו בפועל האבות וזה נחשב לגלות. ולכן אלה תולדות יעקב יוסף קפץ עליו רוגזו של יוסף דהתינח דחלק הגרות סליק שפיר כי עדיין לא זכו בפועל. אבל עבדות צריך לקיים וצריך בארץ מצרים ששם היו ניצוצי אדם הראשון. וז"ש וארא אל אברהם וכו' וגם הקימותי את בריתי לתת להם ארץ כנען שזכו במתנת הארץ ועם כל זה נחשב התחלת הגלות מיצחק את ארץ מגוריהם אשר גרו בה כי לא זכו בפועל בארץ וארץ לא להם מתקריא כאמור. ואחר הגרות לחלק השעבוד באו מצרימה. וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם חלק השעבוד. ואזכור את בריתי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כמו שפירש רש"י. ורבינו האר"י ז"ל פירש ברכוש גדול שיבררו כל ניצוצי הקדושה וז"ש אשר מצרים מעבידים חלק השעבוד והיינו שע"י חמר ולבנים יתבררו ניצוצות הקדושה. ואזכור את בריתי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וכן הוות להו לברר כל ניצוצות הקדושה והוא הרכוש גדול ודוק והארך. וכבר נודע דהני מילי כמראה האופנים יסבו בלכתן כטעם לצ"ד זה. וזמנין לצד אחר והדרשה תדרש לכל אחת מהצדדין והסברות. שלוח הק"ן נוהג בארש בקנ"ה אחד כפתור ופרח. זיל לאידך גיסא בקנ"ה אחד כפתור ופרח וכפטיש יפוצץ אור נוצץ וה' אלהים אמת יפליא חסד ואמת לכוין אל האמת בתורת אמת כי"ר:

פירוש ב

וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן־אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃

וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי. אפשר לומר במשז"ל דמשה טען שעדיין לא נשלמו ת' שנה לזה הקדים כביכול כמערכה אל הדרוש להגיד למשה רבינו ע"ה דת' שנה נחשבים משנולד יצחק וז"ש את ארץ מגוריהם אשר גרו בה דהגרות התחיל משנולד יצחק וסבר נשלמו ת' שנה ולזה עת הזמיר הגיע וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל והגם כי נאקתם אינו על שום כונה טובה לגלות השכינה או שרוצים להיות פנוים לעבוד ה' רק כל צעקתם אשר מצרים מעבידים אותם עכ"ז שאינם כדאים ואזכור את בריתי עת לחננה כי בא מועד. או אפשר אשר מצרים דהם עבדי יוסף שהחיה אותם הם הם מעבידים אותם והם כפויי טובה ודין הוא שאשמע צעקתם. או ירצה כי עבודת פיתום ורעמסס הם מוטלות על המצריים לעבוד את מלכם והצריך למלכותם ולא די שהם אינם עובדים רק מעבידים אותם לישראל אשר לא עליהם תהיה משפט עבודה זו כי גרים הם. או יאמר דבאומרו שמעתי את נאקת בני ישראל מדת הדין תקטרג שאינם ראוים לגאולה כי הם עובדי ע"ז וכמו שטען שר של מצרים על ים סוף כמשז"ל. לז"א אשר מצרים הן ברשען מעבידים אותם לע"ז והם אגב אונסייהו על כרחם שלא בטובתם ופטורים וכמו שהשיב הוא יתב' לשר של מצרים כמשז"ל ומאחר שכן ואזכור את בריתי ואין מונע גאולתם:

פירוש ג

וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים:

וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים ולקחתי אתכם לי לעם וכו'. אפשר לומר קצת רמז ונקדים מ"ש הגהות מיימוניות סוף ה' חמץ י"מ טעם הסימנים ע"י התראה תחילה עד לא הכו כנים בלא התראה וכן ערוב דבר בהתראה ושחין בלא התראה ברד ארבה בהתראה וחשך בלא התראה וראב"ן פירש דצ"ך ע"י אהרן במטה עד"ש ע"י משה שלא במטה באח"ב ע"י משה במטה. ריב"א פירש דאות ג' של הסימן כנים חשך שחין כל אחד משמש עם חבירו כשהיו הבנים היו עמו חשך ושחין אלא כנים עיקר ותדע כי אלו המכות חשך הם משולבות ומעורות שלשתן. כל המחלה שחן אש"ר גימטריא דצך עדש באחב. זהו כנם תורף דברי ההגהות מיימוניות. ובס' ארחות חיים דף פ"ג דצך מכות הארץ עדש מכות מקריות באח מכות האויר ושתף בכורות שאין לה זוג והר יוסף בדום פירש שבשלישי' לא התרה כמו שאמר לקה ושנה אין מתרין בו זהו תורף דבריו: ויש להעיר במ"ש הגהמי"י וארחות חיים דשתי מכות ראשונות היה מתרה והשלישית בלא התראה דהתינח טעם זה בג' מכות ראשונות אבל מאחר דכנים באו בלא התראה

למה חזר להתרות בערוב ובדבר וברד וארבה הא לקה ושנה אין מתרין אותו כמו שאמר הוא עצמו ותיסגי דם צפרדע שהתרה בהם ולא שמעו ואחר כך כל שאר המכות יהיו בלא התראה. ואפ' לו' כי יען שההתראה צריכה להיות בפירוש על המיתה או מלקות לכן להיות המכות חלוקות תלתא בארעא ותלתא באוירא ותלתא מקריות כמו שאמר בארחות חיים לכך היה צריך התראה בפירוש לכל מין מכה והיינו דבמכות הארץ היתה התראה בשתים זו דם צפרדע אבל בשלישית לא התרה דלקה ושנה לאו בר התראה הוא. ואחר כך פנים חדשות באו ויאמר שנ"ו נשתנית המכה שהיא מקרית ועל מה נשתנה הותרו תרי זימני ואל השלשה לא בא כי השלישית ממין זה לא בעי התראה. והיה בהניח מין מכה זו והחלו עולין מכות האויר הא מילתא חדתא והתראה בעי לזה הותרו בשתים הראשונות ולא בשלישית. וא"כ שני הטעמים ביחד א"ש כמבואר:

ואפשר לומר בדרך אחר דמה שנמנעת ההתראה במכות חש"ך דהם כנים שחין חשך לאו מט' לקה ושנה אין מתרין בו דלא שייך הכא דכל מכה היא חלוקה ומשונה מחבירתה וכל מכה התראה בעיא כיון דהיא משונה וחלוקה מכה בפני עצמה. וגם נבין מ"ש ריב"א דכנים שחין חשך היו משמשות שלשתן בכל אחת מהן ובאמת צריך טעם מה נשתנו הני תלתא דאשתכחו כחדא משא"כ מכות אחרות ואפשר לומר דרך דרש כי בכנים נסרחה חכמתם של החרטומים ועל כרחם הודו אצבע אלהים היא ואמטו להכי דין הוא שילקו במכת כנים בכל ג' חלקי המכות. דהיינו במכות הארץ ובמכות המקריות ובמכות האויר ובשלשתן לקו בכנים להעיר' כי יחד כלם הם אצבע אלהים כמו הכנים וכלן שוות ורוח אחד להן. וטעם השחין שהיה משמש גם הוא בכל השלשה חלקי מכות הנז' היינו כי הוא טוב טעם על יציאת מצרים לפני זמנם כי השחין קשה לתשמיש וצריך פרישות דרך ארץ ולרמוז כי ה' גזר ועבדום וענו אותם ואין במשמעו אלא עינוי אחד והם ברשען עשו שני עינויים הראשון בחמר ובלבנים וכל עבודה קשה והשני פרישות דרך ארץ שהיו מפרישין אותם כדי שיוכלו לקום בהשכמה לעבודתם ולנים במקום העבודה חוץ מביתם ולא היו מניחים הנשים לטבול וגם גזרו כל הבן הילוד ומשו"ה פורשים עצמם וא"כ השתא דעינום שני עינויים תיסגי בחצי הזמן. ועוד אחרת היתה טעמא רבתי שאז"ל שהיו משעבדין אותם בלילות וה' לא ציוה ובא חשבון לילות כימים יוצאין בגרעון שני גזרתם ונתבאר אצלנו כי זה טעם למכת חשך אשר הלכו חשכים לשעבד גם בלילה ולכן לילה ויום החלו עולין במספר שני ימים ולכן היה הגלות לחצאין. וזה פירש הרב מהר"ר העשל ז"ל קץ שם לחשך כי קץ שנה החסרים מת' שם לחשך בעבור אשר שעבדו בהם בחשך בלילות עכ"ד ושם לשון שומה כמשז"ל ע"פ ושם דרך אראנו

בישע אלהים ומשו"ה היו משמשות מכות שחין חשך בכל חלקי המכות במכות הארץ ובמכות המקריות ובמכות האויר להורות טעם המכות וזמן גאולתם כי בא מועד וכך א"ל הקב"ה לאברהם אבינו עליו השלום דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ונמצא כי שחין חשך עיקר גדול להורות טעם אשר הוכו וטעם יציאתם וטעם רכוש גדול ולכן באו שלש על שלש חלקי המכות ומשמשו' לתת טעם לשלשה ענינים. ולכן שלשה נפלאו בלי התראה כי הם היו נצרכות מאד ומוכרחות על כל פנים להגיד שהכל בגזרתו יתברך כמו הכנים שהם מורים אצבע אלהים היא וטעם כי הגיע זמנם לידון בגזרת דן אנכי והגיע זמן יציאתם והגיע זמן לקיחת' רכוש גדול ובזה נתקשרו כל טעמי הגהמי"י וא"ח שהיו המכות בארץ ובאויר ומקריות ושלא התרה בשלישיות ושהיו משמשות כנים שחין חשך כאחד הכל בקשר אמיץ. ועפ"ז אפשר לרמוז בפסוקים וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל מעינוי אשר גזרתי אשר מצרים מעבידים אותם עינוי חדש זו פרישות דרך ארץ וזה גורם שהגיע הזמן כאמור ואזכור בריתי שאמרתי וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כמו שפי' רש"י שכבר הגיע הזמן. לכן אמור לב"י והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים הוא עינוים פרישות ד"א והצלתי אתכם מעבודתם היא גזרת גלות וגאלתי אתכם בזרוע נטויה רמז למכת הכנים שניכר בה שהיא אצבע אלהים ובשפטים גדולים תרתי משמע רמז לשחין וחשך שהיו משמשין בכל חלקי המכות להורות שעינום שני עינוים ושעבדום בלילות ועי"ז בא זמן דן אנכי וזמן יציאתם וזמן רכוש גדול. ובארחות חיים כתב שהדבר היה משמש עם כל המכות כמשז"ל. ואפשר דהיינו להורות דבידי שמים אדם לוקה ומשלם:

ומ"ש בהגמי"י כי דצ"ך עד"ש באח"ב גימט' אשר וזהו כל המחלה אשר וכו' אפשר לרמוז כי אשר רמז לאם הבנים דבה חירו דכלא אשר מטעם זה אמרו בזהר דהווזכרו חמשים פעמים יצ"מ בתורה להורות על ן' שערי בינה דמשם נגאלו ויומתק מאד לפ"ז שהמכות דצך עדש באחב גימטריה אש"ר שהוא רמז לבינה מקום החירות וז"ש אש"ר הוצאתיך מארץ מצרים אשר רומז לבינה וגם למנין המכות דצך עדש באחב והרשב"ץ בפירוש ההגדה כתב כי כשנצרף חשבון ר"י הגלילי ור"ע ור"א במכות יעלו ת"ק כמנין דצך עדש באחב עם הכולל ע"ש. ואפשר כי זה היה כונת ר' יאודה שנתן בהם סימנין דצך עדש באחב לעורר שהם גימטריה אש"ר מקום החירות דמסטרא דיובלא נפקי כאמור. ועוד יש לרמוז כי אש"ר גימטריא משה יוסף דבזכות יוסף הצדיק אשר היה עבד ובזכות משה רבינו יצאו ולקו מצרים תק"א מכות כמנין אש"ר ונתגלת אם הבנים חירו דכלא הרומז אש"ר ודוק:

פירוש ד

וְשַׁתִּי פְּדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה הָאוֹת הַזֶּה:

ושמתי פדת וכו' למחר יהיה האות הזה. אפשר לומר דרך רמז פדת חסר שיש אחריה שעבוד שהגאולה ע"י בשר ודם. למחר שהוא רמז לגאולה עתידה יהיה האות הזה כלומר אות ו' החסר יהיה פדות מלא בוי"ו כי הוא על ידו יתברך ואין אחריה שעבוד כמשז"ל על פ' ישראל נושע בה' תשועת עולמים. וזכ"ה לה' הישועה על עמך ברכתך סלה:

מסרה. ושמתי פדות בין עמי ובין עמך וכו' פדות שלח לעמו והרבה עמו פדות. וממדב"ר קדמו"ת אפשר לפרש קראין ושמתי פדת וכו' דכתיב פדת חסר במ"ש בזהר הקדוש דבמצרים זכו ישראל למצה שיש בה אות ה' הרומזת לשכינה ובצאת ישראל ממצרים עלו וזכו לבחינת דכורא אות ו' ואז נצטוו מצוה שיש בה ו"ה שהם קבה"ו. וזה טעם דכתיב ושמתי פדת חסר ו' דידוע כי השכינה בחינת ד' ולכך כשהיו במצרים לא זכו אלא לבחינת השכינה הרומזת לאות ד' ולכן נכתב פדת לבד על דרך מצה שלא יש בה אות ו' הרומז לקב"ה. ואח"כ נכתב פדות מלא ד"ו שהוא רומז לקבה"ו על דרך אשר זכינו למצוה כדבר האמור:

ואפשר שזה הטעם משז"ל דיעקוב מלא ו' ה' פעמים ואליהו נכתב איזה פעם אליה כי יעקב לקח ו' של אליהו למשכון שיבא עם המשיח לגאול ישראל. ואפשר לרמוז דשם אליהו גימט' שם בן שהוא במ'. וזהו אליהו אליה ו' שרמז למ' מתרפקת על דודה וכל מעייניה כי יהיה אליה ו' ויהיה יחוד קב"ה ושכינתיה. וע"פ האמור כי פדות מלא הוא רומז לקבה"ו לכך לקה יעקב אבינו עליו השלום אות ו' ה' פעמים עד שיבא פדות מלא ו' יהא מונח עד שיבא אליהו עם מלך המשיח ותפרה ישע גאולת ישראל והרבה עמו דייקא פדות מלא:

ואתהלכה ברחבה דידוע כי הפלוני' היא מתגרה בישראל בגליות ושמדות וכשנגאל בכח קבה"ו יהיה לה פירוד וזהו פדות כי ת"פ גימט' ליליית. ואגב אפשר לרמוז כי אם אדם נושא אשה כשרה נמלט ממנה והאשה נקראת לחם. ואם עברו ך' שנה ולא נשא במקום לחם מתדבק בפ"ת גימט' הפ' כנז' ואפשר שזה רמז מ"ש פ"ק דקדושין כיון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה תפח עצמותיו שהוא קשור בחטא ומתדבק בפ' וזהו תפח ת"פ גי' פ' ואות ח' כשמה חטא. ואם נשא אשה שאינה הוגנת מתדבק בפת וזה רמז על פת לחם אם האשה לחם היא מסט"א פ"ת ודאי יפשע גבר מרעה אל רעה יצא:

נחזור לענייננו דכאשר יהיה גאולה לישראל הוא פדות כי בין ת"פ גימט' פ' יש דו יחוד קב"ה [ושכינתיה ד' הרומז למ' ו' ת"ת] וזה על דרך שגילו בחלום חזיון אשר חזה הרב הגדול מהר"ר אברהם ז"ל שנת שע"ה בסוד קדו"ש דהכוונה להפריד ת' איש דעשו

דסט"א הרמוזים באותיות ק"ש בהניח בנתים ד"ו שרומז לקבה"ו והארכתי בזה במקומו ורמזתיו לעיל פ' תולדות בענין הבארות ע"ש ואנו נאמר דכשנעשה נס והצלה לישראל יהיה פדות דו בין ת"פ שהיא הפ' להפריד ולהגן על ישראל. ויען במצרים עדיין לא זכו כי אם לבחינת השכינה לכך נכתב ושמתי פדת חסר כי ד' בחי' השכינה מפרדת. ומיהו קרינן פדות כי בכח יש ד"ו שיזכו לימים עוד. ואחר כך שיצאו ישראל ממצרים פדות שלח לעמו מלא דו באמצע דביצ"מ זכו לאות ו' דכורא גם כן. ובהיות שהישועה היתה ע"י בשר ודם היה גלות אחר על דרך מה שהגידו בחלום להרב הנז' דאחר קדוש היה גלות ואחר כך קדוש בבית ב' והיה גלות וקדוש ג' בבית ג' מלא כל הארץ כבודו. וכן אחר פדות שלח לעמו היה גלות ואחר כך בבית ג' והרבה עמו שיהיה ע"י יתברך פדות מלא וקיים:

פירוש ה

וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנָלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר:

והדגה אשר ביאור מתה. אמרו בש"ר פ"ט והדגה אשר ביאור מתה אמר ר' אבין הלוי בר' ממכת הדם העשירו ישראל וכו' וכשהיה לוקח מישראל בדמים היה שותה מים מכאן העשירו ישראל. ופי' הרב מהר"ר הירץ הביאו בס' אסיפת חכמים דיש לפרש שהמים נהפכו לדם ממש. ולישראל נהפך מים. או יש לומר דהמים היו מים ולמצרי היו נהפכים לדם. ומדכתיב והדגה אשר ביאור יתר יש להכריע דהמים היו מים ולמצרי נהפך לדם ועל זה יקשה דמצרים רבים וישראל מועטים לגבייהו הו"ל לעשות דם ונהפך לישראל מים. לזה בא לתרץ דממכת הדם העשירו ישראל ואסור ליהנות ממעשה נסים ולכן המים מים ונהפך למצרי לדם זהו תורף דבריו. ולא נהירא דמקרא מלא דיבר הכתוב והיו דם ויהפכו כל המים לדם ופשט הכתובים שנהפכו והיו דם:

אמנם אפשר לומר ונקדים מ"ש במנחת יהודה משם רבינו בכור שור דהמים לפי שעה נהפכו לדם דוקא דכתיב והדגה אשר ביאור תמות ובאש היאור ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור נראה דעיקר המכה לא הי' אלא בשביל הסרחון. וסברא הוא דאי משום מראית דם לא יניחו לשתות מים. ועוד דכתיב ויעשו כן וכבר היו דם עכ"ד עיין שם באורך. ולשון הכתוב והיו דם וגם מדברי רבותינו זכרונם לברכה מוכח שנעשו דם ממש וטעמן דם הפך הרב הנז'. ותו דכתיב על מימי מצרים וכו' ואפי' הקיתונות ולמאי נפקא מינה אם עיקר המכה היה משום סרחון דוקא. ואפשר שר' אבין הלוי להכי הוא דאתא וז"ש והדגה אשר ביאור מתה לא תסבור דלא היה אלא בשביל סרחון והדם לא היה אלא לפי שעה דע כי ממכת הדם העשירו ישראל כי מצרי וישראל בבית אחד הגיגית מלאה

מים למצרי דם ולישראל מים תן לי מעט וכו' וכשהיה לוקח בדמים וכו' ומזה תשמע שהיה דם ממש ובלא סרחון לא יכלו לשתות והכתוב מודיע דמלבד הד"ם כי יקריב סר"ח העודף ומשום הכי אסמכיה לפ' והדגה אשר ביאור. ובלקוטי כתבתי באופן אחר לחלק בין אסטנסים של מצרים שהיו קונים הדם ובין המון העם ע"ש ודוק היטב:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

(אות זה מנימוקי רבינו ישעיה הראשון זלה"ה. ושמי ה' לא נודעתי להם. לפי פשוטו שמי הכתוב בי"ה ככתבו לא הודעתי להם אלא בקריאתו אעפ"י שנגלה לאברהם ואמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים י"ל בא"ד אמר לו אלא שמשה רבינו כתבו בי"ה וכן א"ל הקב"ה למשה זה לעלם לעלם חסר שיהא נעלם ומכוסה ולך אני מגלה אותו ולא לכלם:

ושני חיי קהת וכו' ושני חיי עמרם וכו' פירש המורה מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ת"ל שנה שאמר הכתוב ולא במצרים לבדה אלא מיום שנולד יצחק שהרי קהת מיורדי מצרים היה וק"ל דאכתי אנו צריכין לחשבון ל' שנה ואין לומר שהיו מזמן בין הבתרים דהתם לא אשכחן אלא כ"ה שהרי בצאת אברהם מחרן כתיב ואברהם בן ע"ה שנה בצאתו מחרן ואמר המורה שמאז נגזרה גזרת בין הבתרים א"כ עד ק' שנולד יצחק הם כ"ה וחסר ה'. ובסדר עולם אמר שני פעמים יצא אברהם מחרן ובראשונה היה בן שבעים:

ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלטיהם ותימה לי אנא מצאו מים לעשות כן והכתיב ויהי הדם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים י"ל מן המים שחפרו סביבות היאור כדי לשתות מאותם עשו כדכתיב ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות:

התפאר עלי למתי אעתיר לך פירש המורה אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים דודאי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי ולבסוף שאמר למחר כלומר למחר יכרתו הצפרדעים ותימה אמאי לא אמר היום או מיד תסירם מעלי ולמה הוא רוצה להמתין ולסבול צערם עד למחר וי"ל ה"פ משה אמר לפרעה למתי תרצה שאעתיר לך והוא אמר היום כדפירש המורה ועוד א"ל הנה אני מתפלל עליך היום ואתה אימתי תשלח את העם וא"ל למחר אשלחם:

את כל מגפותי פי' המורה מלמד שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות ואינו כן אלא ט"ס שהרי לא היה אז באותה מכה כי אם ברד והיאך קורא אותה מכת בכורות אלא טעות הוא וכצ"ל מכת בצורת ומכת ברד קורא בצורת:

והפשתה והשעורה נוכתה תימא איך נמצאת שעורה בטבת והלא מתמוז באו להם המכות וכל מכה ומכה היתה בחדש שלה צא וחשוב שלא ירד הברד אלא בטבת וברד מכה ז' היא כר' יהודה דנתן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב וא"כ היאך נמצאו והלא בדוחק מקריבין העומר י"ו בניסן ולפעמים הוצרכו לעבר השנה מפני אביב וי"ל דבתהלים משמע דסדר מכת הברד לא היתה אלא בפסח ואין זה נכון דמדאצטריך ר' יהודה לתת בהם סימנים ש"מ אין סדורן אלא דצך עדש באחב ולא כדאיתנהו בתהלים דהא פליג על ר' יהודה. הגהה. תמיה לי אני צדקיה בר' אברהם כיון דקי"ל דכל מכה היתה בחדש שלה ג' שבועות היה מתרה בו ושבוע א' משמש המכה שכן מצינו בהם וימלא שבעת ימים וכו' א"כ מאחר שכשהיתה המכה באה מיד היה שולח פרעה לקרא למשה והיה מתפלל להקב"ה והמכה היתה הולכת מיד היאך שמשה המכה ז' ימים וי"ל שמשה היה מתחבא מפני פרעה עד יום הששי של המכה או עד יום ז' שלא יאמר לו פרעה שיתפלל בעבורו. ועוד תימה למה היה מטריח למשה להתפלל עבורו והלא היה רואה שלא היתה מתעכבת יותר מז' ימים. נ"ל צדקיה שלא מצינו בפירוש ששהתה שום מכה ז' ימים אלא מכת הדם וגם מכת חשך פי' רש"י ג' וג' לכך היה שולח פרעה למשה שיתפלל עבורו כדי שלא תאחר המכה עליו ומיד שהיה משה מתפלל היתה הולכת המכה ומכת הדם שלא התפלל שהתה ז' ימים או י"ל דרש הוא ואין משיבין על דברי אגדה: ומורי ר' יהודה אחי שני תירץ זה אינו תימה כלל שפרעה לא היה יודע אם משמשת המכה זמן קבוע בעבור שהיה רואה שע"י תפלת משה מתבטלת והיה סבור שאם לא על ידי משה לא היתה הולכת כלל. ע"כ מנימוקי ריי"ר זלה"ה) ועיין בתשובות הרדב"ז הנדפסות סימן תתי"ג:

בא

פירוש א

לְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וְיִדַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה'. אפשר לומר כי הנה ה' גזר וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי אמנם אפשר היה לקיים גזרתו במכה או שתי מכות. ועתה שבאו עליהם עשר מכות כנגד עשר אותיות מילוי שם המיוחד הוא החידוש וז"ש את אשר התעללתי במצרים וכי תימא כך גזרת ומאי רבותא לז"א ואת אותות יוד אשר שמתי בם כנגד מילוי השם כאמור כמו שאמר מהרח"ו ז"ל בדרשותיו

(כתב יד) וז"ש וידעתם כי אני ה' דהשם כשהוא נכתב רחמים ליתן שכר והמילוי להעניש. וכמשז"ל כיוצא בזה אני ה' ליפרע וליתן שכר:

פירוש ב

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃

אפשר לפרש במשז"ל דבחשך מתו רשעי ישראל. גם אז"ל דכל המכות ברגע קטן היו באות על ישראל ותכף היו נצולים אך הוצרכו לכך למען דעת תוקף המכות. וז"ש ויהי חשך וכו' והטעם וימש חשך ויוסרו הרשעים כי הם חשך ואפלה וכמשז"ל ולחשך קרא לילה אלו מעשיהם של רשעים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים בכל דייקא אף לישראל גזרה שוה. אך תכף ולכל בני ישראל היה אור דאין האור ניכר אלא מתוך החשך רק בשביל שידעו ישראל מה עצמו גבורות ה' וחוזק המכות הבאות על מצרים לכך כמו רגע החלו עולין על ישראל וכמו רגע מסתלקות. ובזה פירשו כת הקודמין פ' והסיר ה' ממך כל חולי דלעתיד המכות מחודשות הבאות על הגוים בתחילה הלא מזער כמעט רגע יבואו על ישראל ויסתלקו וזהו והסיר וכו' וזהו בחדשות ברם כל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת דבמצרים אתם ידעתם עמקן וצערן לא ישימם בך כלל כי כבר ידעתם מאז הייתם במצרים עכ"ד בקיצור:

פירוש ג

וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת׃

ויקם פרעה לילה יכול ביום ת"ל לילה. כך הוא מאמר רבותינו זכרונם לברכה והוא תמוה. ושמעתי משם מהר"ר אברהם דוד פאפו זלה"ה שפירש במ"ש שדרך מלכים לעמוד בג' שעות והוא זמן שכיבה וז"ש ויקם פרעה לילה יכול ביום שהיה בתחילת היום בזמן שעדיין המלכים שוכבים דלדידהו לילה וה"נ אמר קרא לילה לגבי פרעה שהיה מלך והיה קם בג' שעות. לז"א ת"ל לילה כלו' דכתיב ויקרא למשה ולאהרן לילה וכיון דלגבי משה ואהרן על כרחך לילה ממש דשכיבתם וקימתם ככל אדם גם ויקם פרעה לילה הוא לילה ממש ע"כ שמעתי. ואינו נראה בעיני דאם אמרו דהוא זמן שכיבה עד ג' שעות ביום לא אשכחן דנקרא לילה. שוב ראיתי פ"ק דברכות דאחר ע"ה קרי לילה ע"ש דף ח' ע"ב ובתוס' והרא"ש ומ"מ עד ג' שעות אחר שעה וחצי שיצא השמש אינו נח לומר לילה לכאורה. ולי יראה במשז"ל גבי שאול ויבואו אל האשה לילה וכי לילה היה אלא מתוך שהשע' אפלה להם נדמה להם ללילה ע"ש ובס' מקראי קדש דף נ"ב ע"ב מ"ש במאמר זה דשאול:

והשתא הכא דכל העם בכלל ופרט היו הולכים בחשך ואפלה כי אמרו כלנו מתים אפשר לפ' ויקם פרעה לילה דאף שהיה ביום קרי לילה מתוך שהשע' אפלה חשך וצלמות וז"ש יכול ביום ותיבת לילה תתפרש כמו ויבואו אל האשה לילה. לז"א ת"ל לילה דמדכתיב למשה ולאהרן לילה ולגבי משה ואהרן היה אור אורה ושמחה שמעינן דהוא ליל ממש. זה המאמר א"ל אחד חכם ופירוש הרב הנז' ואהימנותיהו סמכתי וכתוב בספר ואחר זמן רב בקשתי לשון המאמר הנז' ולא מצאתי אך ראיתי בתנחומא ויקם פרעה לילה יכול בג' שעות כדרך שהמלכים עומדים ת"ל לילה וקרוב לזה במכילתא ע"ש ודוק היטב ועמ"ש הרב זית רענן. ומ"מ מאי דאמרן הנה נכון לאומרו דרך דרש בפ' דלהכי כתיב לילה גבי משה ואהרן לגלות דלילה קמא כפשטה ולא משום שהשע' אפלה להם ודוק:

פירוש ד

לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם:

ליל שמורים הוא לה'. אמרו רבותינו זכרונם לברכה שאותה הלילה היתה מאירה כשמש בתקופת תמוז. ופירשו המפרשים ז"ל במשז"ל אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה דכתיב ויקרא אלהים יום ולחשך קרא לילה והיינו דקשיתיה דאיך כתיב הוא הלילה הזה לה' ומיחד שמו על הרעה ח"ו לז"א שהלילה הזו היתה מאירה כשמש ונאה לכתוב לומר הוא הלילה הזה לה' כדכתיב ויקרא אלהים לאור יום. ועפ"ז שמעתי אומרים ומטו בה משם הר' מופת הדור כמהר"ח אלפאנדארי זלה"ה שזהו כונת הכתוב לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש כלומר לך יום היום מתיחס אליך כדכתיב ויקרא אלהים לאור יום לא כן הלילה שהוא חשך כתיב ולחשך קרא לילה. אבל מצינו אף לך לילה שלילה אחת מתיחסת אליך כמו שאמר הוא הלילה הזה לה'. וכי תימא מה זה שיצאת מן הכלל ליל ט"ו בניסן במצרים ומה נשתנה הלילה הזו לז"א אתה הכינות מאור ושמש טעם כעיקר יש שאותה הלילה הכינות מאור ושמש והיתה מאירה כשמש ומשו"ה כתיב ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה לה' ע"כ שמעתי ואחז"ר מצאתיו בס' דת ודין משם המפרשים:

ואשר אני אחזה בנותן טעם מדוע עשה ה' ככה ויאר את הלילה כצאת השמש בגבורתו הוא בהקדים מה שפירש הרב עמודיה שבעה בריש ספרו מאמר הכתוב וידעת היום והשבות אל לבבך וכו' דמהשמש יש להכריע נגד ג' סברות האפיקורסים כי מהשמש ניכר שיש מניע כמו שהאדם יודע שהולך שיש לו מניע כך מהשמש ניכר שיש לו מניע וזהו וידעת היום הוא השמש. והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל וזה

נגד כת ארסטו שכופרים בעיקר. וכנגד הכת האומרת שאינו משגיח בתחתונים השמש מכחישם שבראו להאיר על הארץ וזהו ועל הארץ מתחת שהוא משגיח על הארץ. וכנגד האומרים פועל הטוב אינו פועל הרע השמש מנגדם כי השמש מיבש הלח ומתיך הקשה והן פעולות הפכיות אלא שמשתנה כפי המקבלים וכן הוא כביכול שאין רע יורד מלמעלה אך הוא רע מצד המקבלים וז"ש אין עוד עיין שם באורך. ולכן האלהים עשה שיראו מלפניו ובצאת ישראל ממצרים האיר ממזר"ח שמש וליל פסח הוציא חמה להאיר על הארץ בלילה ההיא נדדה חשכה ליאודים היתה אורה לעוררן שיהיו לטוטפות בין עיניהם השמש יצא על הארץ המכחיש ג' אמונות כוזבות למען ישמעו ולמען ילמדו כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. וזה אפשר רמז אומרם פני משה כפני חמה דמשה רבינו ע"ה היה מלמד דעת נגד ג' דעות נפסדות הנז' ולכן נדמה כפני חמה דהשמש מאמת דג' אמונות הנז' הבל המה. ועד"ז פירש הרב הנז' מאז"ל מרגלית טובה היתה תלויה בצווארו של אברהם אבינו עליו השלום שהיה קורא בגרון וכל חולה הנפש היה מתרפא ואחר כך תלאה בגלגל חמה דהשמש יוכיח כל דבריו עיין שם באורך:

ואפשר להרחיב פירוש הכתוב לך יום וכו' הנז' על פי זה והכתובים הנמשכים. ואלהים מלכי מקדם נגד הכופרים בעיקר פועל ישועות דהישועה טובה לזה ורעה לזה א"כ הכל אחד רק שהענין משתנה מצד המקבלים נגד האומרים פועל הטוב אינו פועל הרע. בקרב הארץ נגד האומרים שאינו משגיח בתחתונים. והראיה אתה פוררת וכו' שהם מכות אשר הוכה פרעה והמצריים וקריעת ים סוף וכבר כתבו דאי ארסטו היה נמצא במצרים היה מודה בחידוש העולם ודאי ולכן הזכיר נסים אלו דהן הן עדים נאמנים כי ה' הוא האלהים. ואמר לך יום השמש שעשית הוא מגיד האמת. אף לך לילה ליל יצ"מ היא מגדת אמיתת אלהותו. ונ"ט אתה הכינות מאור ושמש שניכר שיש לו מניע אתה הצבת כל גבולות ארץ שאתה משגיח בתחתונים קיץ וחורף אתה יצרתם והם הפכיים כי משתנה מצד המקבלים זכור זאת אויב חרף ה' ועם נבל נאצו שמך באמונות רעות ודוק:

פירוש ה

וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַּרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה:

אפשר לפרש בהקדים חקירה אחת דמאחר שהבכורות מתו במצרים כמשז"ל ועפ"ז יש נוהגות להתענות הנקבות בכורתות בע"פ אמאי לא ציוה ה' בפדיון כי אם לזכרים והלא אפי' בכור בהמה קדש ופטר חמור. ויראה במ"ש בס' יערות דבש דף ט"ז דע' נפש יעקב

נגד ע' שרים וע' שרים כלן דכורין חוץ משר מצרים נקבה לסוסתי ברכבי וכו' וכנגדו יוכבד שנולדה במצרים נגד השר של מצרים ולכן ציוה הבת תחיון נגד שרו ומיוכב' שהיתה נגד שרו נולד משה ר' ע"ה לבטלו ולכן מתו הנקבות בכורתות עיין שם באורך ואפשר דהנקבות בכורתות ומי שהיו מצריות מתו רמז לשר מצרים נקבה הפך כל הבת תחיון. אכן בכורתות שאר אומות שהיו במצרים לרוב לא מתו כי אם הזכרים וז"ש ש"ר פי"ח ראשית אונים אפי' נקבה שהיא טפה ראשונה מתה והיינו באהלי חם המצריות לבד ויך כל בכור זכר במצרים אפי' משאר אומות. ולכן ישראל שהיו אורחים ולא מבני מצרים דינם כשאר אומו' והי"ל למות הזכרי' דוקא וה' הצילם לכן הפדיון אינו אלא לזכרים ומנהג הבכורתות בע"פ רפוי. וז"ש מה זאת דאין פדיון כי אם לזכרים והשיב ויהרוג ה' כל בכור משאר אומות הזכרים דוקא וישראל כשאר אומות ודוק כי קצרתי:

פירוש ו

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:

אפשר לתת טעם למה שפתח הקב"ה ברישׁ מצוות התורה שנצטוו ישראל במצוה זו והוא כמעט תחילת התורה ובודאי יש כמה טעמים בדבר וכבר זאת לפנים פירשנו בעניותינו בזה בס"ד. גם נבין מאמרם ז"ל בש"ר החדש הזה לכם לקיים מה שנאמר בי מלכים ימלוכו ואינו מובן. ויראה במ"ש הרב הקדוש המקובל המאור הגדול מהר"ר שמשון מאסטרפולי זלה"ה בביאור מ"ש בשבת דף קמ"ז ע"ב ר"א בן ערך אקלע (לפרגות' ודיומסת) אימשיך בתרייהו איעקר תלמודי' כי הדר אתא קם למקרי בספרא בעא למקרי החדש הזה לכם אמר החרש היה לבם בעו רבנן רחמי עליה והדר תלמודי' דיש קליפה להשכיח הלימוד שמה ר"ב ויש לה חיילות תר"ה כמנין אדר"ת שער וכתוב על מצח משיח בן דוד כד"ת לבטלה כמו שכתבו המקובלים ופירש הרב הנז' דר' אלעזר בן ערך שלט בו קליפה זו ולכך קרא החרש היה לבם וטעה ושינה לקרות באותיות ריב וגם החרש היה לבם גי' תר"ה שהם חיילותיה אך החדש הזה לכם גימט' כד"ת שהוא המבטלה והוא טעה וקר' החרש היה לבם כי נלכד ששלט בו הקליפה וחיילותיה. ומשיח בן דוד גימט' כד"ת זהו בירור דברי הרב מהר"ש הנזכר ובילקוט ראובני תולדות הביא דברי הרב הנז' ויש שם טעו'. גם נדפס זה בליקוטים שבסוף ס' קרנים עם פי' דן ידין וגם יש שם קצת טעות. ומ"ש שם ובילקוט ראובני דר"א חלש ואתפח בש"ס לא הוזכר שחלה. והאמת שבהקדמה שהביא כתב דקליפה זו שולט' בת"ח בחוליים. ועמ"ש בילקוט קהלת סי' ז' על פסוק כי העושק יהולל חכם:

ועל פי הקדמה מפוארה הלזו יש לרמוז דמהאי טעמא קורין רב"י למוסמך לבטל קליפת רי"ב המשכחת וזה שם תור"ה כי תר"ה הם חיילות הקליפה המשכח' והשכחה מסטרא אחרא דאיקרי מות לכן באה אות ו' באמצע ונעשה תורה דאות ו' חיים כמו שאמר בזהר ע"פ ונתתם לי אות אמת לכך ו' בתוך תרה ונעשה תורה. ומשו"ה היה התחלת התור' והמצות החדש הזה לכם גי' כדת ששם זה מבטל קליפת השכחה. וז"ש במדרש החדש הזה לכם לקיים מה שנאמר בי מלכים ימלוכו כלומר שהתורה אמרה בי מלכים ימלוכו מאן מלכי רבנן והיא תגן מהקליפה הנז' ולכן רמז בתחיל' המצוו' שנצטוו ישראל החדש הזה לכם סופי תיבות משה והג' תיבות גימט' כד"ת השם המבטל קליפה זו בזכות משה. א"נ יען כי כל ישע וחפץ הוא ביאת המשיח לכן החדש הזה לכם גימטריא משיח בן דוד וגם שהוא רמז לירח כירח יכון עולם ומשו"ה נרמז בתחילת התורה שהוא החדש. ואפשר להרחיב זה בהקדמה ידועה דיציאת מצרים לפני זמנם גרם שעבוד ד' מלכיות וגליות לכן תחילת דיבר ה' לישראל באמצעות משה רבינו ע"ה ביום צוותו את בני ישראל היה החדש הזה לכם לישב לבם כי יבא משיח בן דוד לגאול גאולה שלימה ומראש מקדם גדולה הבטחה הבטיחנו הוא יתברך וסופי תיבות משה כי בזכותו נגאל בגלות ד' כמו שאמר בז"ח:

ומה נעים בזה מאמרם ז"ל בפסיקתא רבתי פ' החדש דף כ"ח ע"ד וז"ל החדש הזה לכם ר' ברכי' בשם ר' יודן בר' שמעון אמר הקב"ה לישראל בני חידוש גאולה יש לכם כאן לעתיד לבא עכ"ל וכמעט אינו מובן דאיה הוא חידוש גאולה לעתיד והיבא רמיזא אמנם על פי האמור הנה אמת נכון כי בתיבות החדש הזה לכם שהם גימט' משיח בן דוד נרמז גאולה לעתיד והוא חידוש גאולה לעתיד. וגם כי בניסן נגאלו ובניסן עתיד ליגאל על ידי המשיח. וגם סופי תיבות משה דזכותו עומדת לעד והגואל ראשון הוא הגואל האחרון. ועל פי הקדמה הנז' אפשר לפרש פ' זכריה סי' י"ג ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כח"ש אותיות שכח רמז דתר"ה חיילו' כמנין אדרת מזומנים להשכיח התורה וסופי תיבות ולא ילבשו עוד אדרת שער גימט' תורה הכונה דיזכו שלא יתלבשו בחיילות הקליפה לשכוח התורה. ובסוף הקדמת זרע ברך על ברכות כתב כי הנוטל שחד קליפת רי"ב מחשיך עיניו ואינו מכוין לאמת וזהו ר"ת ראשיה בשחד ישפוטו ע"ש ואחז"ר מצאתי בס' זקוקין דנורא דף ח' ע"ד שמביא דברי מהר"ש הנזכר והאריך בזה ע"ש. ואפשר לומר עוד במאמר הנזכר דקאמר חידוש גאולה וכו' במ"ש בזהר חדש דלע"ל הגאולה בזכות התורה והגואל משה רבינו ע"ה ע"ש ולרמוז זה כיונו כי החדש הזה לכם הוא בגימט' תכד והוא דתך וסופי תיבות החדש הזה לכם הוא משה רמז דגאולה העתידה יהיה סיבה

דתך ומשה דבזכותם יבא משיח וגם גימט' של החדש הזה לכם הוא משיח בן דוד והרי יש כאן חידוש גאולה לעת"ל שרמוז תורה משה משיח.

פירוש ז

וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה:

אפשר דקאמר בחצי בפתח הלילה בהא הדעת לרמוז משז"ל על פסוק ויחלק עליהם לילה דליל ט"ו ניסן בחצות הראשון נעשה נס לאברהם אבינו עליו השלום והחציו נשאר למכת בכורות וזהו בחצי הלילה הנודעת ומצויינת לנס. ואברהם אבינו עליו השלום שעשה היצה"ר טוב והי' חסיד גדול בגודל צדקותיו וכשרון פעולותיו מהפך מדת הדין למדת רחמים וכמו שפירשנו בעניותינו פ' וה' בירך את אברהם בכל דכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו כביכול וממדת הדין עצמו נתברך בכל. ולכן חצות הראשון אף דהוא תגבורת הדינין לגבי אברהם אבינו עליו השלום הכל רחמים ונעשה לו בו נס. אך ישראל דהיו גוי מקרב גוי היה הנס בחצו' השני שהוא עת רצון כמו שאמר ביבמו' דף ע"ב דעת רצון מילתא היא אגוני מגנא. ולגבי הבכורות אף דהיה עת רצון נהפך לדין קשה דרשעים מהפכים מדת הדין למד' רחמי' וז"ש וה' הכה כל בכור וה' הוא ובית דינו.

במדרש כשאמר משה לפרעה בפני מי אתה מתירא א"ל פרעה מפני שהוא בכור: א"ל משה אלא אמור הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכ'. והרב כתנות אור בסדר היום פירש דלשון שחרור שאמר לו בעל פה אינו כלום כמבוא' בי"ד סימן רס"ז וכתב הרב"ח שם דבשכיב מרע מהני אם אמר לו בע"פ לדע' הרמ"ה וכתב מרן דלדעת הרמ"ה ש"מ שאמר לעבדו לשון שחרור אף שאם עמד חוזר מ"מ בה שעתא קנה גופו. ובח"מ סי' ר"ן מבואר דמסוכן ויוצא בקולר דינו כמצוה מחמת מיתה וכיון שפרעה היה מסוכן שהי' בכור הלשון מועיל בעל פה וכבר קנו ישראל גופן מיד ואינו יכול לשעבדם זהו תורף דבריו עיין שם באורך. ולפום ריהטא לא דמי למסוכן ויוצא בקולר דחושב שהוא מת ודאי אבל הכא פרעה משחרר את ישראל כדי שלא ימות. והרי זה דומה לדין סיקריקון בגיטין דף נ"ה ובח"מ סי' רל"ו ומבואר בש"ס דלתקנה ראשונה קנה לגמרי. והכא נמי כיון שהיה בכור והי' מעותד למות היה משחרר ישראל כדי שלא ימות כאומר שא קרקע והניחני דלתקנה ראשונה קנה לגמרי ולכאורה נראה דבאופן זה נמי אין צריך גט שחרור וצריך חיפוש:

פירוש ח

כִּי כָל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל־מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי:

יש לדקדק דהול"ל כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרת' וגו'. ושמעתי משם הרב מהר"ר יהודה הכהן זלה"ה איש ירושלים תו' שפיר' במ"ש במסכ' שמחות זקן בן פ' שנה שאכל חמץ מי מודיענו שמת בכרת אלא המת לשלשה מת בהכרת נמצא דאף כי לא שייך ביה כרת דשני מ"מ איכא כרת דיומי וז"ש כי כל אוכל חמץ ונכרתה. וכי תימא מאי אמרת כי כל אוכל חמץ הא משכחת אוכל חמץ ואינו נכרת כגון שאכל זקן לע' או פ' שנה לז"א מיום הראשון עד השביעי דע שעדיין יש כרת דיומי מיום הראשון עד יום שביעי דלפי זמן חולייו ניכר אם הוא מיתה חטופה או כרת וכיוצא ובהכי מדוקד' דכתיב בסוף מיום הראשון עד יום השביעי. ועוד שמעתי מאהובינו הרב כמהר"א ישראל נר"ו בפשט הכתוב לא לישב הדקדוק הנז' במה דקי"ל דחמץ משש ולמעלה אע"ג דאסור מדאורייתא אינו חייב כרת וז"ש ונכרתה מיום הראשון עד יום השביעי לאפוקי בי"ד משש שעו' ולמעלה דאינו חייב כרת:

פירוש ט

וַיּוֹשֵׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים:

מי ומי ההולכים. כתב רבינו בעל הטורים בפרפראותיו שאין נמלטים במדבר אלא שנים יהושע וכלב ע"ש. ולפי דבריו נתנב' משה רבינו ע"ה והשיב בנערינו ובזקנינו נלך כמשז"ל בבתרא דלא נגזרה על פחות מבן עשרים ולא יותר מבן ששים וז"ש בנערינו פחות מבן עשרים ובזקנינו יותר על ס' נלך. והנבואה דברה בפי משה רבינו ע"ה על דרך משז"ל על תביאמו ותטעמו וכיוצא.

פירוש י

וּלְקַחְתֶּם אַגַּדַת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהַגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף:

ולקחתם אגודת אזוב ולקחתם גם את זה ולקחתם לכם ביום הראשון ולקחת' מפרי הארץ ולקחתם ארון האלהים ולקחת' את החרם. ששה ולקחתם הללו הם במסרה. ואפשר לרמוז בהקדים חקירה אחת נושנת היא דאמרו רבותינו זכרונם לברכה דיעקב ועשו חלקו העולמות והעה"ז נטל עשו והעה"ב ליעקב אבינו עליו השלום איכו השתא מצאה החקירה כי הן עוד היום יש עשירי עם בני ישראל אוכלים למעדנים ואף השמל' שש וארגמן לבושם ונשותיהם יותר מהם תכשיטיהן ומלבושיה' שרים ושרות. והתשובה לזה הנה שמענוה מהר' שפ"ר דכל העולם היה תלוי אם יקבלו ישראל את התורה מוטב ואם לאו הארץ היתה תהו וא"כ ישראל בקבלת התורה העמידו העול' וזכו בו כמו שאמר המציל משלילותו של נהר ומזוטו של ים הרי אלו שלו עכ"ד. ומעין דוגמא ההש"ב אשיב

במ"ש בחולין דף פ"ט דהענוים מקיימין העולם שנאמר תולה ארץ על בלימה וכתיב מתחת זרועות עולם ע"ש ונמצא דהענוים מקיימין העולם כי הענוים מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ומאחר שהם מקיימין העולם ואם לאו נמוגים ארץ וכל יושביה זכו גם בעה"ז כמציל מזוטו של ים וכו' גם כתב הרב זרע ברך ח"ג כי מי שהוא עניו אינו בא בגלגול ואני בעניי אסמכתיה אקרא ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב כי רש"י פירש פ"ק דסוטה במ"ש משים עצמו כבשר שהוא רך ועניו ע"ש וז"ש ויזכור כי בשר המה שהם ענוים בש"ר להם ממצוקותיהם דכאי רוח. לכן אינם באים בגלגול רוח הולך ולא ישוב כי בפטירתם תנוח הרוח קנה מקומו ולא ישוב בגלגול:

ויש לי הצעיר לתת טעם לזה כי העניו באמת מעלה עליו כאלו הקריב כל הקרבנות כמו שאמר ריב"ל פ"ק דסוטה ואמרו שם דהשכינה עמו ואז"ל אפשר דשכינה עמו ובא לידי חטא וא"כ העניו אינו חוטא. ואת"ל שחטא מתכפר לו בענוה כמו שהקריב כל הקרבנות כלם וזהו לענין הלאוין. ולעשין כיון שהוא מקיים העולם כמשז"ל דין הוא שיהיה לו חלק במצות שכל בני דורו מרויחי' קיום העולם בעבורו ונשלם גם בעשין. ואם כן אין צריך לבא בגלגול. עוד כתבו משם הרב החסיד מהר"ר אברהם הלוי ברוכי' זלה"ה שמזמור לא גבה לבי הוא מזמור קל"א גימט' ס"מ שמי שהוא עניו אינו שולט בו. וידוע שאמרו רבותינו זכרונם לברכה על לקיחת אזוב למטהר שישפיל עצמו כאזוב. וזה רמז המסרה ולקחתם אגודת אזוב שתהיו ענוים ושפלים כאזוב. אז תזכו לב' עולמות שאתם מקיימין העולם ואין פחד מטענת עשו וז"ש ולקחתם גם את זה ר"ל העולם הזה מלבד העוה"ב. וגם תנוחו בעה"ב ולא תבואו בגלגול וז"ש ולקחתם לכם את כל אשר לכם מתורה ומצות ביום הראשון שתצאו מהעה"ז תזכו לקנות מקומכם ולא תבואו בגלגול ולקחתם מפרי הארץ המיוחדת על דרך שדרשו בת"כ הארץ המיוחדת על ארץ ישראל ואף אנו נאמר הארץ העליונה ארץ החיים אשר שם הקב"ה בחסדו זורע המצות והצדקות כמו שאמר בשוחר טוב ותזכו בפירות מלבד גופי תורה ומצות. ולקחתם ארון האלהים דכיון דלא בא לידי חטא ואם חטא מתכפר א"כ הוא שומר הברית ויכול ליכנס בארון כמו שאמר בזהר הקדוש על פסוק ויישם בארון ע"ש באורך והעניו דשכינה עמו יזכה לארון האלהים. גם ולקחתם את החרם כי כאשר הם בעה"ז אין ס"מ שולט עליהם וז"ש ולקחתם את החרם כאלו אתם שולטים בו כי סגולת הענוה גדולה מאד בכל הענינים האלה ויותר מהמה ודוק הטב:

פירוש יא

הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב:

אפשר לומר דרך רמז במשז"ל דבזכות השכינה יצאנו ממצרים דהשכינה השלימה (כתב יד) המנין. גם ידוע דבזכות האבות נגאלו כמשז"ל ונלוה עמהם זכות השבטים כמו שאמר בת"כ ע"פ וזכרתי להם ברית ראשונים ועיין בפירש"י ורשב"ם ובמטה היו חקוקים שמות השבטים. וזה רמז היום אתם יוצאים ר"ל לפני הזמן דאכתי פשו טובא להשלים ת' שנה. ודין גרמא האביב. ה' רומזת לשכינה אות ה' שבשם. אב מספר ג' רמז לג' אבות. י"ב שנים עשר שבטים. ועוד רמז תיבת האביב עם הכולל גימט' אהיה רומז לבינה דבה חירו דכלא ומשם נתעורר גאולת יצ"מ ועל כן הוזכר חמישים פעמים יצ"מ בתורה כמו שאמר בזוהר הקדוש. ומשער הן' תהיה הגאולה העתידה כמשז"ל דביצ"מ היתה ממ"ט שערי בינה וכמו שאמר הרב הגאון מהר"א מקראקא בס' מעשה רקח. וזה אפשר רמז כי תיבת הגאולה גימט' ן' שמשם תהיה הגאולה העתידה ואפשר זה רמז כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ן' פלאות במהרה בימינו. [וחזה הוית בנימוקי רבינו אליעזר מגרמייזא (כתב יד) כי בשמות האבות והשבטים יש ס"ג אותיות כנגד ג"פ אהיה. ולדרכנו שם רמז ס"ג היא הוי"ה דס"ג הרומזת לבינה כי בזכות האבות והשבטים היתה יצ"מ מסטרא דיובלא בינה שם ס"ג ודוק]

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

א) (אות זה מנימוקי רי"ר ז"ל). ואחריו לא יהיה כן. פירש המורה אותו שהיה בימי יואל דכתיב כמוהו לא נהיה מעולם ממינין הרבה היה אבל זה של משה ממין א' ותימה שהרי מצינו אותו של משה נמי הרבה מינין היו שנאמר בתהלים ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה וגפנם לחנמל אלמא שהיו הרבה מינין וי"ל מה שבמשה אומר ואחריו לא יהיה כן באותו מקום במצרים אבל לא בכל העולם וגם מ"ש ביואל באותו מקום בארץ ישראל (אח"י עמ"ש הרא"ם):

הגהה. בחצו' הלילה בחצת כתיב חסר וי"ו כי וי"ו שעות עברו (ואית) דאמר בחץ ת' שנה שחצה הקב"ה ת' שנה ודילג קץ אמר הקב"ה מי שאין לו בנים חשוב כמת ואברהם ושרה חיו ק"ץ בלא זרע וחשב מי שהי"ל זרע (אח"י עיין בס' הקטן ראש דוד פ' שלח עיין שם באורך מאמרי רבותינו זכרונם לברכה בזה ומ"ש בעניותי שם):

ויאמר ה' אל משה כחצות הלילה פי' המורה בעומדו לפני פרעה נאמר לו ותימה שהרי לפנים פירש המורה ויאמר ה' אל משה בארץ מצרים חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך דיבור חמור לכ"ש וי"ל דה"ג בפירש"י בעומדו לפני פרעה אמרה לו דמשמע משה אמרה לפרעה ולא נאמרה לו באותה שעה דהא לא נדבר עמו בתוך הכרך. הגהה. נמצא בפירושי הצרפתים שזה א'

מג' מקומות שנדבר עמו בטומאה (אח"י הרא"ם הביא מאמרם ז"ל שדיבר בתוך פלטין פרעה לכבוד משה וא"צ למחוק הספרים):
וירדו כל עבדיך אלה אלי פירש המורה שחלק כבוד למלכות ותימה דאמרינן בע"פ ויצא משה בחרי אף מלמד שסטרו ויצא וכן נמי במדרש השכם:
ואם ימעט הבית מהיות משה. מסכת פסחים דרשינן מהכא מכאן שאין הפסח נאכל אלא למנוייו ותימה מאי דאמרי בהגדה מאן דצריך ייתי ויפסח ואע"ג דלא אימנו בהדיהו וי"ל ששחטו ע"מ כן. ועוד תימה דהתנן בגיטין הריני שוחט הפסח על מי שיעלה מכם לירושלים:
מן הכבשים ומן העזים ובמשנה תורה כתיב וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר י"ל כדדרשינן צאן לפסח ובקר לשלמים:
אל תאכלו ממנו נא פירש המורה שאינו צלוי כל צרכו קורהו נא בלשון ערבי. ובשל מבושל באזהרת אל תאכלו וכך פירושו אם אכלו נא עובר בב' לאוין בלאו דלא תאכלו ובלאו דכי אם צלי אש כמו כן אם אכלו מבושל עובר בשני לאוין. וא"ת הרי אמור פ' אמור גבי כ"ג והוא אשה בבתוליה יקח אלמנה וגרושה וחללה זונה ומוכח בהלכה דאם נשא אשה אלמנה וגרושה או חללה אינו עובר אלא על לאו ועשה ואמאי ונימא דאם נשא אחת מהן יעבור בשני לאוין ונימא אלמנה לא יקח ולא יקח כי אם בתולה מעמיו כדאמרי' הכא וי"ל התם בפירוש אמר הבורא יקח אבל הכא אינו אומר יאכל כדאמר התם יקח:
ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה וכו' ועברתי אני ולא מלאך ותימה והכתיב ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף אלמא מלאך הוא ועוד כתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים וי"ל שהבכורות הכה הוא בעצמו אבל השאר המלאך המשחית:
מה העבודה הזאת לכם ולא לו ודרשינן מינה דהיינו שאלת רשע משום דשאיל ואמר לכם ולא אמר לנו ותימה והא אמרינן פ' ואתחנן כי ישאלך בנך מחר לאמר וכו' אשר ציוה ה"א אתכם וי"ל התם כלל עצמו בשאלתו שאמר ה' אלהינו אבל הרשע לא כלל ואמר אותנו אלא שאל ואמר לכם ועוד אני תמיהה דרשע שואל מה העבודה הזאת לכם והוא עונה לו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן מאי קא בעי ליה ומאי קמהדר ליה וי"ל אע"ג דהאי איניש רשע הוא בחכמה שואל מפני שרואה שאנו אוכלים מן הפסח והחגיגה. והפסח אחר אכילת החגיגה לשבענו ובעבור כן הוא שואל הלא עיקר הוא הפסח ולמה אנו שבעים מהחגיגה ולא מן הפסח שהוא עיקר ומשו"ה צ"ל אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ובעבור זה אוכלים שלמי חגיגה תחילה ואחר כך הפסח (אח"י

ראה זה חדש דגירסת הרב אין מפטירין וכו' תשובה לשאלת רשע ופי' הרב יתכן בשאלת חכם לגירסתנו):

כי גורשו ממצרים וכו' ותימא והלא פסח היה ולא היו רשאין לאכול חמץ והיאך תולה הטעם מפני שלא יכלו להתמהמה הא אם היו יכולים להתמהמה היו אוכלים הלא ז' ימים אסורים לאכול חמץ וי"ל שפסח מצרים לא היה אלא יום אחד והם לא החמיצו בצקם לצדה לדרך בעבור שגורשו (אח"י עמ"ש בס' הקטן דברים אחדים באורך):

והביאך ה' אל הארץ תלה הכתוב עבודה זו בביאתם לארץ שלא נתחייבו במדבר אלא פסח שעשו בשנה שניה. ובפ' בהעלותך פי' המורה שנתחייבו כדכתיב בחדש הראשון ופרשה שבראש הס' לא נאמרה עד אייר ולמדנו שאין מוקדם ומאוחר בתורה ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא עשו אלא פסח זה בלבד משמע כי נתחייבו שלא עשו והכא אמר שלא נתחייבו וי"ל תנאי פליגי בדבר זה בפסחים חד אמר נתחייבו וחד אמר לא נתחייבו וזה יבא כמ"ד לא נתחייבו ע"כ מנימוקי רבינו ישעיה הנז"ל (אח"י עמ"ש התוס' יבמות ריש דף ע"ב):

בשלח

פירוש א

וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה־וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה:

פן ינחם העם וכו' וחמושים עלו וכו'. אפשר לומר במ"ש בשבועות דף ל"ה ע"ב כל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מענשא דכתיב האלף לך שלמה ופירש הרמ"ה והביאוהו הרשב"א והריטב"א בחידושיה' דהאלף דהיינו ה' חולקי עלמא מתים כדרך כל הארץ או ע"פ סנהדרין ששכינה עליהם ואין רשות למלך לדונם להרגם בדיני המלכות וכדכתיב האלף לך שלמה שהוא קדש ומאתים לנוטרים את פריו מלכותא דארעא שיכול לדונם בדיני המלכות והוא חלק חד משיתא עכ"ד וז"ש ולא נחם וכו' פן ינחם וכו' וכי תימא אמאי לא הרג לרשעי ישראל וישארו הצדיקים לבד אשר הוא ית' יודע שלבם נכון ואז בתבונו' כפיו ינחם דרך ארץ פלשתי' והצדיקים הן בצדקן ולא היו כל כך תקלות. לז"א וחמושים עלו כלומר חומש מלבר דהיינו אחד משיתא וה' חלקים מתו בחשך וא"כ זהו הדרך האלף לך שלמה דה' חלקים מתים בגזרת עילאה וכבר ה' חלקים מתו דהם ה' חולקי עלמא כי ישראל הן עיקר וטפי מהכי הוא חוץ מן הדרך ואעפ"י שרש"י לא פירש כן וחמושים הדרשא תדרש. וזהו הטעם שלא מתו יותר דכך היא המדה האלף לך שלמה ולא יותר. ונשארו רשעים ומשו"ה ולא נחם וכו'

ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם וכו'. רבותינו זכרונם לברכה אמרו ויהי לשון ווי פרעה אמר ווי וכו' ואפשר לשיטה זו דפרעה אמר ווי לתת טעם לפרעה שאמר וויי מלבד מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה. והוא במה ששמעתי אומרים מהמפרשים דאמרו רבותינו זכרונם לברכה ויהי בשלח לשון לויה דפרעה ליוה אותם ודעת פרעה דידע דבשכר מה שליוה פרעה הראשון לאברהם אבינו עליו השלום זכה לשעבד בבניו ועל כן ליוה אותם פרעה עתה דבשכר לויה זו יזכה לשעבדם פעם אחרת. אך צריך שהמלוה להולך לדרכו צריך שידע להיכן הולך ובאיזה מקום ויהיה דעתו בלויה עד המקום ההוא. ולכך יען פרעה הי"ל כונה רעה זו ומסתמא כיוון שילכו דרך ארץ פלשתים לכן ולא נחם אלהים וכו' ויסב אלהים וכו' וא"כ לא עשה כלום פרעה בלויה דלא מיקריא לויה שהוא ליום ע"ד שילכו דרך ארץ פלשתים והם פנו לדרך המדבר ע"כ שמעתי ואחז"ר מצאתיו בדרוש שמואל בסגנון אחר. ומעתה שפיר צעק פרעה ווי דלא הועיל בלויה כי לא נחם אלהים וכו':

ואפשר לומר עוד דצווח פרעה ווי בלויה זו כי ידע דפרעה הראשון הוא היה גורם לזה וכל ענין שרה והנגעים ולקחיתה כסף וזהב ומתנות והלויה שליוהו פרעה לאברהם אבינו עליו השלום הכל היה רמז עניני ישראל ועד אחרן שהוצרך ללוותם ראה מעשה כי כך עשה פרעה הראשון לאברה' אבינו עליו השלום ודין גרמ"א כי גם הוצרך ללוותם ועל זה אמר ווי. ויש להבין דפ' ויקח משה את עצמות יוסף עמו אין כאן מקומו אלא בסוף פ' בא ואפשר בהקדים חקירת המפרשים דמשה רבינו אמר דרך שלשת ימים וכו' ואיך אח"ך היה הליכ' בלי חזרה והמפרשים נדחקו בזה אך י"ל בפשיטות דאיברא דמשה רבינו ע"ה אמר דרך שלשת ימים וכו' אמנם אחר כך בפרק הנסיעה פרעה שחררם וא"ל אתם לעצמכם הרי אתם בני חורין כמשז"ל וא"כ פרעה מדעתו הוציאם לחירות ומשו"ה הלכו לגמרי והיינו טעמא דמשה רבינו ע"ה בפרהסיא לקח ארונו של יוסף ואם היה דרך ג' ימים למה לקח הארון אלא מוכרח שכבר נתפרסם לעיני הכל דפרעה פטרם ועשאן בני חורין ומשו"ה לעיני כל מצרים לקח ארונו של יוסף לילך לגמרי. ובזה בא קשרן של דברי' של פסוקים אלו בקשר אמיץ ויהי בשלח פרעה את העם כלו' שפטרם כמו אחר שלוחיה דהיינו שפטרה כמשז"ל וכיון שפטרם ועשאן ב"ח והלכו הליכה גמורה לכן ולא נחם אלהים וכו' וזה טעם ויקח משה את עצמות יוסף כי הוברר שהיו נוסעים לגמרי ודוק:

פירוש ב

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם:

ראיתי בס' אמרי נועם שהוא מחידושי הראשונים ורבותינו בעלי התוספות בסדר היום שכתב וז"ל וא"ת איך לא היו מטמאין וי"ל שצדיקים אינם מטמאין במיתתן אי נמי שמשה לא לקחם אלא כל המסייע חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה בעצמו עכ"ל. ולכאורה יש להשיב על תירוצים אלו. דמה שתירץ ראשונה דצדיקים אינם מטמאין במיתתן. איברא דהכי אתמר במדרשא באשכבתיה דר"ע דאמר אליהו דהצדיקים אינם מטמאין והובא בילקוט משלי סי' תתק"מד דאין טומאה בת"ח וכו' וכ"כ בס' שפתי כהן ריש פ' אמור. וכן הוא מנהג הכהנים להשתטח על קברי הצדיקים כמו שאמר הרב בתי כהונה ח"א ונמצא להם סמך ע"ש. אמנם קשה על כל האמור ממ"ש בפסחים דף ס"ז ובשאר דוכתי מת עצמו מותר במחנה לויה דכתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו במחיצתו. אלמא דיוסף הצדיק מטמא כשאר מתים וחלף הלך האי שינויא דמשני בס' אמרי נועם. גם קשה על המנהג הנז' ואין עתה ס' בתי כהונה בידי לראות אם העיר מכח האי סוגיא. גם התירוץ השני דמשה רבינו לא לקחם וכו'. הרואה יראה דמסוגייי' סוף פ"ק דסוטה גבי מי לנו גדול מיוסף וכו' ומפירש"י מוכח דתדיר משה נתעסק ביוסף וכל ימי חייו לא נתעסק בו אחר ע"ש:

וראיתי להרב פנים מאירות בחיבורו על התורה הנדפס מחדש פ' חקת וזה שמו כתנות אור שכתב בביאור מאמרם ז"ל ששאל משה רבינו אם נטמא במה טהרתו ולא השיבו ונתכרכמו פניו כיון שהגיע לפ' פרה וכו' ופי' הרב ז"ל דמשה היה טמא מת שנשא ארון יוסף על כתפו ובז' ימי המילואים שמש בכהונה אף דלא נאמרה פ' פרה דח' פרשיות נאמרו בו ביום וחדא פ' פרה משום דלא היה כהן אלא הוא וקי"ל דאם הצבור טהורים והכהנים טמאין נעשה בטומאה אבל לאחר זה דהיו אהרן ובניו כהנים והיו טהורים לא הותר למשה לשמש ולזה נתכרכמו פניו דכל מ' שנה היה משמש כמו שאמר בזבחים דף ק"ב וסבר דנדחה וכשא"ל פ' פרה נח דעתיה עכ"ד. ולא נחה דעתי הקצרה בדבריו לומר דמשה בז' ימי המלואים שמש בטומאה. וגם דבכל מסע היה נטמא והיה ז' ימים טמא בחנייתם ונטהר באפר פרה. וזה דבר זר על אדון הנביאים שיטמא עצמו כל כך פעמים בכל מסע. ועוד דלא זזה ממנו שכינה תדיר. ואיך היה כל כך זמן בטומאה אף שהיו הפסקות משמשות:

ונראה לקיים תירוצי אמרי נועם הנז'. דהתירוץ הראשון שריר וקיים דאין טומאה בת"ח וצדיקים וכמו שאמר אליהו הנביא ז"ל וגם יוסף הצדיק לא נופל הוא ח"ו ומנהג ישראל שהכהנים הולכין להשתטח על קברות הצדיקים תורה היא. והא דדרשינן דמת מותר במחנה לויה מדכתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו לאו למימרא דיוסף היה מטמא כשאר מתים ח"ו רק כונתם דכתיב עמו כלומר במחיצתו ללמד דמת דעלמא מותר במחנה לויה אף דלא שייך ביוסף. וכי האי גוונא אשכחן לרבותינו זכרונם לברכה דדרשי כיוצא בזה וכמו שאמר בס' בירך יצחק ריש פ' מקץ עמ"ש בטרם תבא שנת הרעב דדרשו מיניה דאסור לשמש בשני רעבון אף דלא שייך ביוסף דהוא היה מותר דעדיין לא קיים פו"ר דלא היה לו בת אלא דהכתוב אתא להשמיענו לעלמא והביא ראיות לזה ע"ש ואף אנו נאמר במאי דקמן דדרשא זו למתים דעלמא ויוסף הצדיק אינו מטמא ח"ו. ועל כן משה רבינו אף דהוא היה טהור וקדוש תדיר לא חש לטעון טעון עצמות יוסף כי אינם מטמאים. ואפשר דיוסף עצמו רמזה באומרו והעליתם את עצמותי מזה אתכם ולא תחושו לטומאה כלל וזהו אתכם בכלל שכלם אף הטהורים החלו מעלין עצמותיו. ובזה אפשר לפרש שיעור הכתוב ויקח משה את עצמות יוסף וכו' וכ"ת איך משה על כתף ישא ארון של יוסף ומטמא עצמו. לז"א הלא תראה מאמר יוסף שאמר אתכם ורצונו עמכם במחיצתכם ולכלם מדבר לו' שאינו טמא. וזהו שאמר כי השבע השביע וכו' נתינת טעם ללקיחת משה העצמות באומרו אתכם כאמור:

וגם התירוץ השני הנז' שתירץ בס' אמרי נועם דמשה לא לקחם וכו' הנה מקום לאומרו לפום מ"ש בסוכה דף כ"ה והוא בריתא דספרי על ויהי אנשים אשר היו טמאין דאיכא מ"ד נושאי ארונו של יוסף היו ואף תנאי דפליגי התם משמע קצת דמודו במקצת שהיו אנשים נושאי ארונו של יוסף רק דסברי דהני אנשים לא הוו נושאי ארונו של יוסף ומסוגיא זו יקשה על תירוץ ראשון הנז'. הראת לדעת דהגם דמסוגיא פ"ק דסוטה משמע דמשה רבינו נתעסק בהם הוא ולא אחר כל ימי חייו וכמו שפירש"י ומהרש"א באגדתיה שם. מ"מ לאו מילתא פסיקתא ואיכא מ"ד שהיו איזה אנשים נושאי ארונו של יוסף ולא משה רבינו. איברא דבסגנון שכתבה בס' אמרי נועם דמשה לא לקחם וכו' אינו מתישב אב"א קרא דקרא בפירושא אתמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו. ואב"א גמר' כמה מאמרי רבותינו זכרונם לברכה שמשה נטלם על כתפו. וכלן נתעסקו בביזה ומשה לקח עצמות יוסף. אמנם אפשר לומר דבפרק הנסיעה משה רבינו לקחם והם נתעסקו בביזה. ולימים עוד מעט נטהר ע"פ הדיבור בסדר טהרה שציוהו ה'. ומעת שנטהר שוב לא לקחם בעצמו ונתמנו על זה אנשים ידועים. ולפ"ז א"ש אותה שאמרו אין המצוה

נקראת אלא על שם גומרה דכתיב ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל וכו'. ויקשה על זה דהאמרינן חשב לעשות מצוה ונאנס מעלה עה"כ כאלו עשאה ולמאי דמשמע מפשט הדברים דמשה רבינו תמיד נתעסק בהם עד אשר עלה אל אלהים והיתה מנוחתו אמאי לא כתיב אשר העלה משה כיון שהוא נתעסק מ' שנה ולא גמרה מפני האונס ואל על יקראוהו. אבל לשיטה הנז' ניחא דמשה רבינו התחיל בה ואחריו נטפלו כמה בני אדם וחילופיהן וחילופי חילופיהן עד שנקבר בשכם. ובסוף כל ישראל העלום וקברום. והשתא הו"א דהמצוה תקרא ע"ש המתחיל בה לז"א אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה לאפוקי המתחילה ודוק:

ומה שכתבתי לעיל מילקוט משלי דהצדיקים אינם מטמאין וכמדומה לי שהרב בתי כהונה מייתי מינה או ראיתי ראיה זו בתשובה כתב יד לאחד מרבני דורנו זלה"ה עתה ראיתי להרשב"א ז"ל בחידושי יבמות דף ס"א שכתב בההיא דאמר אליהו זכור לטוב במציעא דף קיד דקברי גוים אינם מטמאים באהל משם ר"ת דדחויי קא מדחה ליה וכו' וסיים וז"ל וכן מצינו כשקברו לר' עקיבא א"ל צדיקים אינן מטמאין ולא היא אלא דיחוי בעלמא שהוא היה סומך על שר' עקיבא מעשרה הרוגי מלכות היה ומת מצוה היה וכו' עכ"ל הרי דר"ת סבר דצדיקין מטמאין ואליהו ז"ל דחויא בעלמא הוה קא מדחה להו. אמנם הרשב"א ז"ל שם כתב דיש חולקין עליו בההיא דקברי גוים ואחד מן הטעמים שהיה ח"ו נותן מכשול לומר שאין קברי גוים מטמאין והן מטמאין ע"ש ולפ"ז יש לומר נמי דגם מ"ש דאין צדיקים מטמאין הוא אמת שאם אין אתה אומר כן ח"ו היה נותן מכשול לכהנים שיטמאו לצדיקים. ומיהו בזה י"ל דאין חשש שיבואו ליטמא כי לא ידעו הכהנים גדר הצדיקים והאדם יראה לעינים וכו'. והתוס' שם ביבמות משם ר"י כתבו נמי דהא דקאמר אין צדיקים וכו' דחויא הוה ע"ש ד"ה ממגע. אחר זמן רב כרגע נראה לי ס' בתי כהונה ח"א ושם ראיתי שהאריך בזה שכתבו התוס' דאליהו זכור לטוב דחויא בעלמא דחי להו והעמיק הרחיב בצדדין וצדי צדדין ואין הפנאי מסכים לעמוד בדבריו וע"ש סי' כ"ג:

פירוש ג

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ:

אפשר לדקדק במה ששמעתי שחקרו המפרשים דכיון דגדול ליהודים צריך ליקח עצמות יוסף כמו שאמר פ"ק דסוטה ואי לא איעסק ביה משה בניה לא מתעסקו ביה אלא אמרו הניחו לו כבודו בגדולים א"כ משה עניו מכל האדם היכי שבקיה לענותנותיה והי"ל לכבד לאהרן שיקחם ותירצו דמ"ד דמשה לוי ניחא דלא כיבד לאהרן שהיה כהן עכ"ד

ואמרו בפסחים דף ס"ז דטמא מת ומת עצמו מותר במחנה לויה דכתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו במחיצתו ופירש"י ומשה לוי היה. ואפשר לפרש הכתוב בסגנון זה ויקח משה את עצמות יוסף וכי תימא שבקיה לענותניותיה דידוע דצריך הגדול ליקחם והו"ל לכבד לאהרן אחיו הגדול לז"א עמו דע שהמת דוקא עמו במחנה לויה הותר ולכך לא כיבד לאהרן דלא שרי אלא עמו במחיצתו:

ולחקירת המפרשים הנז' אפשר לומר במ"ש הרב שיירי כנה"ג א"ח סי' תר"ס במי שהעלה בדמים לולב הקנוי לרב ואמרו לו דלא הי"ל להעלותו משום כבוד הרב והשיב הרב גדול כבודו אבל במצוה אשר ציונו ה' אין חולקין כבוד לרב דיותר קרוב אדם אצל עצמו לעשות המצוה ושבחוהו רבנן עכ"ד ועל דרך זה אפשר לומר בזה דאע"ג דמשה רבינו היה עניו מאד מ"מ לבטל מצוה לא היה משגיח בענוה ואפשר דזהו כונת מאמרם ז"ל בש"ר שאמרו ויקח משה את עצמות יוסף עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף וכיוצא בזה אמרו פ"ק דסוטה כלומר אל תתמה על החפץ דמשה רבינו ע"ה עניו מאד איך לקח עצמות יוסף והחזיק עצמו לגדול דמשו"ה בניו וגם ישראל שהם רבים לא נתעסקו דאמרו כבודו בגדולים ומשה רבינו בקחתו עצמות יוסף הורה שהוא גדול מכל ישראל ועדיף טפי מרבים על כן בא דברו בעל המאמר עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות כלומר הגם דמצד העבירה לא הי"ל למשה רבינו לקחת עצמות יוסף מ"מ בהיות שענוה בזה היתה גורמת לבטל מצות לכן גדלה והכריעה חיבת הקדש לעשות מצוה לענוה ועליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות דקשה בכתוב מאי למימרא אלא שהכונה דהיה מקום להניח המצוה מאיזה טענה ועכ"ז חכם לב יקח מצות כי הכא גבי משה רבינו. ולא תימא מצוה א' אלא מצות כי בא ללמד שאין ערך למצות וכל הון יקר כאין נגד המצות שכולן נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצות. ואפשר עוד לומר לחקירה הנז' דהכא משה רבינו טרח לבקש איה מקום ארונו ופגעה בו סגולה סר"ח העודף בחכמה והודיעתו ואחר כך טרח להעלותו כמשז"ל ונמצא שהוא התחיל במצוה ולכן גמרה וז"ש ויקח משה דהול"ל ומשה לקח אלא רמז באומרו ויקח שכבר נתעסק ולקחו ממקום שהיה וז"ש ויקח דהוי כאומרו יקח ויקח כמשז"ל גבי ויתן לך ואפשר דזשז"ל עליו הכתוב אומר חכם לב וכו' הכונה דהחכם מבקש אופן לזכות במצות כמשה רבינו ע"ה דבתחי' שהיה טורח בדבר יגע ומצא ונמשך למצוה אחר' וז"ש מצות תרתי ודוק כי קצרתי ועוד יש לתרץ לחקירה הנז' במ"ש בעניותי בקונט' זה לעיל פרשת בראשית דף ד' סוף ע"ב בס"ד:

[ומז"ה בחסד לאברהם דף ד' ע"ג כתב דבזכות משה רבינו ע"ה הי' מאיר בשכינה אור הדעת והיתה מאירה מצד יחוד יוסף עמו וכמש"ה ויקח משה את עצמות יוסף עמו להמשיך אור יחודו לשכינה ממדרגת מרכבתו אל הדעת העליון ע"ש באורך].

וראיתי להרב החסיד המקובל כמהר"ן שפירא ז"ל בעל מצת שמורים בדרשותיו (כתב יד) שפי' דמשה רבינו ע"ה קבל לתקן כל מה שחטאו השבטים עם יוסף ובזה יצאו ממצרים דאי לאו היה מקטרג חטא יוסף ולא יצאו ממצרים לעולם וז"ש ויקח משה את עצמות יוסף פי' עוצם ותקף ענין יוסף עמו שהוא יתקן הכל וז"ש וחמשים עלו וכו' לפי שויקח משה את עצמות יוסף וכו' עכ"ד הרב ז"ל ובזה אפשר שהוא טעם מאמרם ז"ל שאמר הקב"ה למשה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם כי עון יוסף מקטרג. ואתה כלול מיוסף כי נח נתגלגל במשה ויוסף כמו שאמר גורי האר"י ז"ל ויכול' לקבל עליך אשר חטאו ליוסף ולכן דוקא על ידך יכולים ליגאל ואין אחר יכול לגואלם. והגם דיוסף הצדיק ע"ה מחל לאחיו אכתי פש חלק גבוה כמו שאמר בס' חסידים דאב שמחל על כבודו אף דכבודו מחל הוא נענש בדיני שמים. ומשה בכח קדושתו להיות שיש בו בחי' יוסף והוא בעלה דמטרוניתא יכול לתקן הפגם למעלה ועי"ז יצאו ממצרים. ונמצא דע"י יוסף שמחל חלקו ומשה רבינו ע"ה שתקן למעלה יצאנו ממצרים ובזה יכון מאד אשר הוצאתיך אשר גימטרי' משה יוסף כמו שאמר במ"א וז"ש פקוד יפקוד וכו' והעליתם את עצמותי מזה רמז למשה רבינו ע"ה דכתיב זה משה האיש דוק והארך:

[וענין עשרה הרוגי מלוכה מסיק מהרח"ו זלה"ה דאינון עשרה טפין דאזדריקו כמש"ל פ' מקץ אות יוד. ויש כמה שיטות וכמה צדדין בזה ודוק היטב].

ב"ר פ' וישב פ' פ"ד סימן ד'.

הים לא נקרע אלא בזכותו של יוסף והקשה הרב יפ"ת דאם לא היה בזכות יוסף היה מניחם שיפלו ביד המצריים ותירץ כי היה מעבירם על פני המים כההיא דאליהו ויגלום אדרתו אבל נס גדול שיקרע הים ויעברו ביבשה לא היה אלא בשביל יוסף עכ"ד ועטרת ראשי אבא מארי זלה"ה תמה עליו דהרי גבי אליהו (מלכים ב' סי' ב') כתוב ויגלום אדרתו ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעברו שניהם בחרבה הרי דגבי אליהו היה נמי כקי"ס עכ"ל אבא מארי זלה"ה:

וכזאת וכזאת ק"ל על הרב מהר"י אלגאזי זלה"ה בס' נאות יעקב בפירוש ההגדה דף ן' ע"ד במ"ש המגיד אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים שחקר דזו היא שקשה דמה יועיל הון ביום עברה ותירץ שהיה יכול לעשות הדבר בנקל והיה מעבירם על גבי המים כענין אליהו באדרתו וכו' וכ"כ עוד לקמיה ע"ש והדבר קשה דגבי אליהו נמי היה

כקי"ס ויש להרגיש על הרב נזר הקדש שם בב"ר שתירץ לחקירת היפ"ת ולא הרגיש בדברי הרב יפ"ת הנז':

פירוש ד

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר:

ש"ר אז ישיר הה"ד ויאמינו לדברו ישירו תהלתו ואין אז אלא אמנה וכו' מקשים אמאי צריך לדרוש אין אז אלא אמנה הא כתיב בהדיא ויאמינו. ואפשר דאי מגופיה דקרא דהכא הו"א דבעי תרתי דהכא איכא תרתי ויראו ויאמינו וכפ"ז מורה דזכו לשירה בשביל שתים זו וקשה על פסוק ויאמינו לדברו ישירו דמוכח דאמנה לחוד סגי לומר שירה לז"א ואין אז אלא לשון אמנה כלומר דבאומרו אז ישיר גילה דלא בעי תרתי המפורשים ויראו ויאמינו אלא באמנה לחוד סגי וז"ש אז ישיר כי אז לשון אמנה להשמיענו דבה לחוד סגי וז"ש הה"ד ויאמינו לדברו:

א"נ אפשר לומר דברישא היו גוי מקרב גוי ואחר כך ויאמן העם ואחר כך פקפקו ואחר כך ויאמינו וא"כ הוחזקו כפרנים ואין מופת שיעמדו באמונתם לז"א אז ישיר דבזכות האמנה זכו באשר הוא שם אף שאחר כך יפקפקו כאשר עשו זאת לפנים:

ואפשר עוד לומר במ"ש רבותינו זכרונם לברכה ויאמינו בה' ובמשה אם במשה האמינו ק"ו בה' ומת"ל במשה שכל המאמין בנביאים מאמין בה' ונמצא דהיו ג' אמונות ויאמינו בה' וב' במשה וג' תוספת באמונת ה' דכל המאמין בנביאים מאמין בו והוה ס"ד דבעי האמנה בה' ובנביאים שזהו ג' אמונות כדי לומר שירה לז"א אז לשון אמנה דחדא סגי לומר שירה וז"ש הה"ד ויאמינו לדברו ודוק:

פירוש ה

וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם:

מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים וכו' כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר. אפשר לומר במ"ש בזהר דכשהיו במצרים היו עע"ז ואחר כך נתן לנו מצה בחינת השכינה לבד ואחר צאתנו נתן לנו מצוה שיהא לנו חלק בדכורא. וידוע מ"ש רבינו האר"י זצ"ל בכונת זכור ה' מ"ה היה לנ"ו דשם מ"ה שהוא רחמים נעשה לנ"ו גימט' אלהים דין. וז"ש מ"ה שהוא שם מ"ה רחמים זא"ת שהיא השכינה הכל עשית לנ"ו גי' אלהים דין כלומר אשר הבטחתנו דבצאתנו ממצרים נעלה להיות חלקנו בדכורא מדת רחמים עתה ראינו כי הכל דין חזק מ"ה זא"ת הכל אלהי"ם דין גימט' לנו. והוא דין חזק. וכלפי זה מדת הדין שהיה לנו במצרים לא היתה קשה שאף שהיינו עבדים לא היה תקיף כדין זה למות במדבר וז"ש כי טוב לנ"ו עבוד את מצרים כלומר טוב מזה מדת הדין שקדם

והיינו טוב לנ"ו גימט' אלהים עבוד יותר טוב ממותנו במדבר. ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' שתזכו לרחמים גדולים ואין כאן סרך דין כלל:

פירוש ו

וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר־קַח בְּיָדֶךָ וְהָלָכְתָּ:

יש לדקדק אמאי הזכיר אשר הכית בו את היאור וכבר רבותינו זכרונם לברכה דרשו ועוד בידך יתר. ויראה במשז"ל שמשה רבינו ע"ה לא הכה היאור שהגין עליו ואהרן הכהו. ובסנה הנה היד מצורעת על אשר לא טוב דיבר על ישראל כמשז"ל וכל גדולתו של אדונינו משה רבינו ע"ה היה בעבור ישראל כאשר חכמים הגידו אמימרא דרחמנא לך רד כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל. והכא משה רבינו ע"ה אמר עוד מעט וסקלוני ודיבר ח"ו בגנות ישראל. על כן בא האלהים ואל משה אמר עבור לפני העם הזה כלומר עבור על מדותיך אף שהם עם שהוא כינוי ללא טובים והוא אומרו עבור לפני תעביר לפנים משורת הדין על מדותיך אף כי הם העם הזה. ורמז לו באומרו ומטך אשר הכית בו את היאור לעוררו שהוא לא הכה רק ע"י שליח לפי שהגין עליו היאור אף שהוא ציווי ה' להכותו. וק"ו לישראל שכל גדולתו בעבורם לא נאה לדבר גנותם. הלא תראה כי עם דנחשב שאתה הכית היאור דשלוחו של אדם כמותו והיא תפארתך שקיימת ציוויי מ"מ לא הנחתי' בהדי' ופרסו' שאתה תכהו לפי שהגין עליך ואיך תדבר רע על ישראל שכל גדולתך בשבילם. ועוד קח ביד"ך זכור יד"ך שנצטרעה על אשר דברת עליהם. ולחכימיא ברמיזא:

פירוש ז

וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אם במשה האמינו ק"ו בה' ומת"ל במשה ללמדך שכל המאמין ברועה ישראל כאלו מאמין במי שאמר והיה העולם. פירש מהר"י ווילנא ז"ל במ"ש בעירובין דף ז"ך בן בג בג אומר בבקר מלמד שלוקחין בשר על גב עורו ובצאן מלמד שלוקחין צאן על גב גיזת' וכו' וכתבו התו' דביתי"ן דריש ע"ש ולמדנו דאות בית יתירה לדרשא אתיא וז"ש ויאמינו בה' ובמשה אם במשה האמינו ק"ו בה' וכי תימא מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא לז"א מת"ל במשה דהול"ל בלי בי"ת ויאמינו בה' ומשה ותירץ דבית אתיא לומר שכל המאמין וכו'

פירוש ח

וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ:

ויקח שש מאות רכב בחור. שמעתי שפירשו המקובלים שפרעה שהיה קומוזקוטור והי"ל ידיעה בסט"א כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל רצה להגביר דינא קשיא גבורה חזקה וזה רמז ויקח שש מאות רכב כלו' שאם מרכ"ב תסיר ששה ישארו רי"ו שהוא גי' בחו"ר והוא גימטריא גבורה וז"ש ויקח שש מתיבת רכב כלומר שמסך רכב הוציא שש ונשאר בחו"ר גי' גבורה:

פירוש ט

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה:

אשירה לה' כי גאה גאה וכו'. אפשר במ"ש הפוס' בההיא דסיימתינהו לשבחי דמארך כי לא נאמר זה אלא בתוארים כההוא דאמר האמיץ העזוז וכו' ועלה קאמר סיימתינהו וכו' אבל להזכיר את הנס ונפלאות שעשה הוא ית' שרי וז"ש אשירה לה' כי גאה גאה ולגדולתו אין חקר ואין הפה יכולה לדבר בשבחיו (כתב יד) דאיכ' משום סיימתינהו וכו' אבל השירה הזאת הוא להזכיר הנס סוס ורוכבו רמה בים ואגב שאני מזכי' הנס אני יכול לומר סוס ורוכבו שאינם חשובים כלם לפניו ית' כי אם סוס א' כמשז"ל ולא שבאתי להזכי' שבחיו רק עזי וזמרת יה השירה שאני אומר הוא ויהי לי לישועה לפרט ולהזכיר הנס דבהא שרי אף דאגב שבח יתנו לו כמו שאמרתי סוס ורוכבו וכו' וכיוצא:

ושמעתי משם הרב פרי חדש זלה"ה שהיה מפרש פ' עזי וזמרת וכו' במ"ש פ"ק דסוטה דף י"ב אמר ר' חנינא בר פפא אותו היום שהושלך משה רבינו ע"ה ליאור כ"א בניסן היה אמרו מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מי שעתיד לומר לפניך שירה על הים ביום זה ילקה ביום זה ר' אחא בר' חנינא אמר יום הששי בסיון היה אמרו מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מי שעתיד לקבל תורה בה"ס ביום זה ילקה ביום זה. ולכל הדברות בין אם היה כ"א בניסן או יום הששי בסיון הני תרי מילי שירת הים ומתן תורה היו למגן למשה רבינו דאם מה שהוטל בים היה כ"א בניסן עיקר ההצלה השירה שיאמר ביום הזה ונטפל זכות תורה שיקבל ואם היה יום הששי בסיון עיקר ההצלה משום קבלת התורה בו ביום ונלוה זכות השירה אלא דכל אחד נקט מה שהיה עיקר לדעתו. והיינו דקאמר משה רבינו עזי שהיא התורה כמשז"ל אין עז אלא תורה וזמרת יה שהיא השירה שתים זו היו לחומה ויהי לי לישועה שניצולתי מן היאור עכ"ד.

ויש לפרש כלפי ישראל בפשיטות במשז"ל והמים להם חומה שבזכות התורה ניצולו ישראל וגם אז"ל שהשירה שאמרו בזכותה נמחלו עונותיהם כמו שאמר בזהר וידוע דמדת רחמיו ית' לראות הטובה שעתידין ישראל לעשות וא"כ לפניו נגלה שיאמרו שירה

וימחלו עונותיהם וכדאים הם לינצל וז"ש עזי בזכות התורה וזמרת יה השירה הזאת ויהי לי לישועה שנמחלו עונותי וזכות תורה בעבורם האל למושעות ויהי לי לישועה:

א"נ אפשר לומר בסגנון אחר במ"ש פרק אין צדין עז באומות ישראל וניתנה תורה לישראל מפני שהן עזין ואמרו שכל התורה נקראת שירה כמש"ה ועתה כתבו את השירה. ובשביל התורה ניצולו כמשז"ל שהיה מכריז גבריאל לים שיזהר דישראל עתידין לקבל התורה וז"ש עזי תוקפי אהניא לי שניתן לי התורה וזמרת יה שהיא התורה ויהי לי לישועה:

ועוד אפשר דרך רמז במ"ש הש"ך דאלהים פ"ו וא' יתר גימט' אני ה' גי' פ"ז בזה היתה יצ"מ. גם בזכות תרי"ג מצות שעתידין לקבל בהר סיני. גם לפי שהיו גדורי' בעריות ושם י"ה מעיד עליהם החנוכי הפלואי בזכות זה יצאו ממצרים כמו שאמר במדבר רבה פ"ג על שהרחיקו מזנות יצאו ממצרים וזה פשט הכתוב ויוציאם בכסף וזהב והטעם ואין בשבטיו כושל שהיו קדושים ולא היה זנות. וזה הרמז עזי גי' אני ה'. ועוד וזמרת גי' תרי"ג ועוד מ' שניתנו למ' ואחז"ר ראיתי שכ"כ רבינו אפרים ב(כתב יד) ועוד י"ה המעיד שלא היה זנות ויהי לי לישועה:

פירוש י

מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלְשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף:

ומבחר שלישיו טובעו בים סוף. אפשר במ"ש בספר דרוש שמואל משם רבינו בחיי שהעולם שליש ים שליש מדבר שליש ישוב ועשה ה' לישראל נסים ונפלאות בים ובמדבר ובישוב וז"ש ושלישי' על כלו לרמוז ושליש ים הוא גדול הנס על כלו עכ"ד. וזה רמז ומבחר שלישיו המובחר שבנסים שנעשו בשלישי' הוא אשר טובעו בים סוף כי זה נס גדול על הכל כי היה הקטרוג גדול ושעת סכנה:

פירוש יא

וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ:

יש לדקדק כפל הדברים וישובן. ואפשר במשז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה והקשו התוס' דאמרינן כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות ותירץ מהר"ש פרימו דמאי דשרי הוא שתהי' כונתו שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ועוד תי' דמ"ש העוסק בתורה שלא לשמה נח לו שלא נברא איירי בעוסק בתורה לחוד וטב ליה דלא אתברי אבל מ"ש דיעסוק בתורה אפילו שלא לשמה בתורה ובמצות אמרו דאיכא מצות בהדי תורה ואיכא מעשה טוב ומזכך החומר אז מתוך שלא לשמה בא לשמה זהו תורף דבריו ז"ל. ואפשר להרכיב

השני תירוצים ולומר דתרוייהו איתנהו דבעינן מצות בהדי תורה וגם שיהיה כונתו שיבא לשמה לבסוף וז"ש ויאמר אם שמוע בכל אופן אפי' שלא לשמה ותהיה כונתך שבזה תשמע לקול ה' אלהיך שתבא לשמה. אז יספיק בידך והישר בעיניו תעשה ותלמוד לשמה דזהו הישר בעיניו. ולא תסבור דסגי בתורה לחוד אלא צריך והאזנת למצותיו דתמיד יהיה מצות בהדי תורה בין השכליית בין השמעיות ושמרת את כל חקיו את כל המחלה וכו':

פירוש יב

יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

מכילתא ה' ימלוך לעולם ועד. מפני מה כי בא סוס פרעה וכו' מאמר זה תמוה ודשו ביה רבים ואפ' במ"ש פ"ק דסוטה נתחכם במושיען של ישראל שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם אבל אינם יודעים שעל כל העולם כלו אינו מביא אבל על אומה אחת מביא א"נ באים ונופלים לתוכו. והשתא קשיא ליה דלמה אמרו ה' ימלוך לעתיד הול"ל ה' מלך ואז יאבדו גויים כלם והיה ה' למלך וכו' לז"א הלא תראה שהוכרח לבא סוס פרעה בים שאם לאו כביכול לא מצי להביא מבול לולי שכאן אשתני דהיו אומ' אחת והם באו לתוך הים והיינו מפני שבוע' המבול וא"כ עתה אינו יכול לאבד כל הגוים עד עת קץ ואז ימלוך וכו':

פירוש יג

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה־שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר:

את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. פירש"י מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום וכו' ומקשים דרש"י כתב פ' בהעלותך על פ' שטו העם ולקטו וטחנו בריחים וכו' לא ירד בריחים ולא בקדירה ולא במדוכה אלא משתנה טעמו לנטחנין ולנידוכין ולמבושלין והכי דרוש פ' בתרא דיומא ע"פ כטעם לשד השמן דמשתנה היה לכמה טעמים. ולפ"ז מאי קאמר הכתוב פה את אשר תאפו אפו והלא הכל היה במחשבה ואין כאן אפיה ובישול. והרב החסיד כמהר"ר יעקב מולכו זלה"ה תירץ בספר דרשותיו (כתב יד) וז"ל ולדעתי היה נ"ל ע"פ מ"ש ביה"כ ויד תהיה לך על אזנך וכו' דברים שתגרי א"ה מוכרין להם כי המן לחם שנבלע באברים ומאחר שכבר היו מוכרין להם תגרי א"ה דברים הראויים לאכילה על זה נאמר את אשר תאפו אפו על מה שהיו קונין מתגרי א"ה וכיוצא בזה נאמר בפ"ק דקידושין בסוגיא דמושבות עכ"ד. ועטרת ראשי אבא מארי זלה"ה הקשה עליו דקרא דאמר ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת וכו' מוכח דעל המן קאמר והכי משמע מהמשך הכתובים:

ומהר"ש פרימו זלה"ה תירץ דלעולם במן קאי והיה משתנה הכל במחשבה ועם כל זה דוקא בע"ש שרי לחשוב מה שהיה רוצה ולא בשבת ואתיא כי הא דכתבו התוס' בגיטין דף ל"א ע"א בההיא דאמרו כשם שתרומה גדולה נטלת באומד ומחשבה וכו' דהוכיחו דבשתיקה שרי להפריש תרומות בלא דיבור והקשו לפ"ז אמאי אין מגביהין תרומות בשבת דכיון דאפשר במחשבה מ"ש ממדומע דר"י אומר אף מעלין את המדומע בא' וק' ותירצו דשאני מדומע שכבר הוא מתוקן אבל תחלת תקונו של טבל לא שרי אף במחשבה הרי דלתקן דבר אף במחשבה אסור בשבת והשתא א"ש דאמר את אשר תאפו וכו' דהגם דהוי במחשבה אסור בשבת עכ"ד:

וזה חזיתי במכילתא בהך קרא דאת אשר תאפו רבי יהושע אומר מי שהוא רוצה אפוי היה מתאפה לו והרוצה מבושל היה מתבשל לו ר' אליעזר המודעי אומר הרוצה דבר אפוי היה טועם כל אפוים שבעולם והרוצה לבשל היה טועם כל בשולים שבעולם. וא"כ צדק הרב מהר"ש פרימו בדבריו והתימה על הרב מהר"י מולכו דנראה דאשתמיטיתיה ברייתא דמכילתא דבפירושא אתמר בהך קרא דהכל במחשבה. וראיתי בפי' מכילתא הנקרא זה ינחמנו שהעיר בזה ותירץ על דרך שתירץ מהר"ש פרימו מסברא. ועוד תי' שם שינויי דחיקי. גם ראיתי להרב נחלת יעקב שנתעורר בזה פ' בהעלותך ותירץ דלמ"ד טעמן ולא ממשן היו אופין ומבשלין לטעום ממשן. א"נ שהיה בשבת ראשונה ועדיין לא ידעו וכו' ע"ש ותירוץ ראשון אינו נח לי דא"ה אמאי רש"י כתב לא ירד בריחיי' וכו' לימא דעבוד הכי לטעום ממשו וקרא כפשטיה גם את השני לא נהירא דמשה רבינו ע"ה הוא היה אומר את אשר תאפו וכו' והול"ל דא"צ אפיה ובישול רק במחשבה. ותו ק"ק עליו דלא זכר מהמכילתא הנז'. ואפילו תימא דמשמע ליה להרב נחלת יעקב דלשון רש"י דפרשתנו כפשוטו דהיו אופים ומבשלים ומשו"ה אצטריך להאי שינויי מ"מ הו"ל להזכיר המכילתא:

פירוש יד

וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם:

אפשר לרמוז כי יום הששי מכין לשבת היא השכינה ליחדה עם דודה וידוע דאת כינוי לשכינה בסוד אתין וגמין רבויין וז"ש והיה ביום הששי והכינו את שיכינו כביכול לשכינה אשר יביאו בשבת פב"פ. ועמ"ש גורי האר"י זצ"ל מפלאות תמים דעים:

פירוש טו

וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס:

וחם השמש ונמס וחם אבי כנען אם ישכבו שנים וחם להם. פירש מז"ה בעל חס"ל ז"ל ב(כתב יד) במ"ש פ' יום הכפורים דהמן היה מגיד אם נחלקו בעבד זה אומר עבדי גנבת

וזה אומר אתה מכרתו לי וכו' אם נמצא העומר בבית רבו הראשון בידוע שזה גנבו נמצא עומר בבית רבו השני בידוע שמכרו וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין הוא אומר היא סרחה עלי והיא אומרת הוא סרח עלי וכו' אם נמצא בבית בעלה בידוע שהיא סרחה עליו וכו' וזה רמז המסרה וחם השמש ונמס שהוא המן ומינה נודע בענין העבד וחם הוא אבי כנען דזה אומר גנבתו וזה אומר מכרתו לי והעומר שכנגדו מוכיח. וכן אשה כי תסרי"ח והיא אומרת כי בעלה סרח העומר מוכיח וזה רמז אם ישכבו שנים וכו' דקאי באיש ואשה זהת"ד מז"ה ז"ל:

ודע שהרב מהר"ם ן' חביב בשיטתו ס' תוספת יה"כ הוקשה לו על זה ועמ"ש שם כזרע גד שהיה מגיד לישראל אם בן ט' לראשון אם בן ז' לאחרון דאיך משה רבינו היה דן ע"י עומר מן הנמצא והלא אפי' נביא גמור שיאמר אני יודע בנבואה כך וכך אין עושים על פיו דע"פ שנים עדים אמרה תורה ואם הנביא אמר בנבואה שכך הלכה יחנק כמו שאמר הרמב"ם דלא בשמים היא והאריך בזה ומסיק דמשה רבינו ע"ה מוכרח דמכח ההלכות וההוכחות היה פוסק הדין אם בן ט' לראשון אם בן ז' לאחרון או אם העבד היה לראובן או לשמעון או אם היא סרחה או אם הוא סרח ולשלא יפקפקו עשה להם אות ומופת של עומר מן זהת"ד ע"ש באריכות:

ודבריו קשים בעיני שהרב ז"ל הביא ממ"ש הרמב"ם דאם הנביא יאמר הלכה כפ' יחנק וגם הביא דאין משגיחין בבת קול וכיוצא בזה וכל זה אינו ענין לסוגיין דעסיק בה דמיירי במשה רבינו דכל הנך מילי הם אחר משה רבינו דכתיב אלה המצות אשר ציוה ה' את משה שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה אבל משה רבינו שנא ושנא. ותו אעיקרא דדינא פירכא דשומעין לנביא שאמר המציאות היה כך ובענין ס' בן ט' וכו' עצמו כתבו התוס' בפירוש דאם יבא אליהו ויאמר המציאות שומעין לו ונעלם מהרב ז"ל כמה סוגיות ודברי הראשונים כאשר כתבתי בעניותי בברכי יוסף א"ח סי' ל"ב ע"ש ויותר ממה שכתבתי שם כתוב אצלי במ"א:

והוי יודע שהרב הגדול מהר"ם ן' חביב לא זכר גם כן דברי הזהר הקדוש פ' יתרו דף ע"ח ע"א דקאמר דמשה רבינו ע"ה דן בלא עדים עפ"י רוה"ק וא"כ תנתק ותמוש חקירת הרב הנז' אך לכל הדברות צ"ל דאע"ג דמשה רבינו ידע תכף להפיס דעתם עשה המופת בעומר מן. ושם בזהר אמרו דשלמה דן בלא עדים ומ"כ דהוי הפך מ"ש ספ"ק דר"ה דשלמה בקש לדון בלא עדים יצאת ב"ק וכו' ולי ההדיוט אין זה סותר וחולק על מ"ש בגמרין דבקש שלמה וכו' דמפורש בזהר דמאימת הכסא אשר לשלמה חיל אחז לבעל דין והיה החייב מודה ונמצא לא היה צריך לעדים ודן בלא עדים קרינן ביה אך הוא בקש

לדון ברוה"ק בלי הודאת בע"ד והיה קודם בנין הכסא וא"ש הכל. ועדיין צריך להרחיב הביאור בכל מ"ש ודוק היטב כי קצרתי:

פירוש טז

וְטָעֲמוּ כְּצַפִּיחִית בְּדְבַשׁ:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה שהדבש א' מס' במן. וצריך לדעת מנא להו לרבותינו זכרונם לברכה הכי ולכאורה הכתוב אומר שהיא כצפיחית בדבש. ושמעתי משם הגאון מהר"ר העשל ז"ל דרבותינו זכרונם לברכה נימוקם עמם דקי"ל דהטעם בטל בס'. ואם מעט מהמן נתערב בתבשיל אחר אפי' שיהיה אחד מששים ניכר שהוא כדבש וז"ש הכתוב וטעמו כצפיחית בדבש כלומר טעמו שהוא אחד מס' אם נתערב במאכל אחר זה הטעם הוא כצפיחית בדבש. וא"כ למדנו דדבש א' מס' במן שהרי טעמו שהוא א' מס' הוא כדבש ודוק:

פירוש יז

יָסַר אֵת אֹפֶן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֹת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל־כִּי יְהוָה נִלָּחֶם לָהֶם בְּמִצְרָיִם:

ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרי'. תיבת במצרים יתר ואין לה ענין ואפשר במשז"ל דשר של מצרים קטרג על ישראל דמה אלו עע"ז אף אלו עע"ז ולא זכה בטענתו כי יש להם דין ישראל ועע"ז בשוגג פטור וזה צד אחד ממ"ש הרב פרשת דרכים דף ג'. ואפשר לומר כפי צד זה דז"ש ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל דייקא שיש להם דין ישראל ועע"ז בשוגג פטור כי ה' נלחם להם בשבילם בשר שקטרג עליהם וז"ש במצרים הוא השר על דרך שאמרו רבותינו זכרונם לברכה והנה מצרים נוסע אחריהם שהוא השר:

א"נ לפי פשוטו במ"ש בכמה דוכתי שהיה מקום לומר כי לא מאהבת ישראל עשה ה' מה שעשה במצרים רק מפני שפרעה התריס ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו ושלא שלח לו דורון וכו' וזה היה בעוכרי פרעה ועמו. אך אם נכנע פרעה והיה משיב בשפל קול התחנ"ה עדיין היו ישראל בידו משועבדים. והמבחן לזה אם בצאת ישראל ממצרים יונחו למקרה ופגע ושוב לא יטפל בהם ה' הדבר מוכרע שהכל מפני פרעה שחירף וגידף. ואם אחר צאתם ה' עמם להטיב להם נודע כי כל אשר עשה ה' הוא בעבור ישראל וז"ש אנוסה מפני ישראל כי עתה ידענו כי ה' נלחם להם בעבורם ובאהבתם נלחם במצרים ולא בשביל פרעה:

עוד אפשר במ"ש בפי' הגדה (לעיל) בפסקת היא שעמדה הקדמה כולל' מהרב מהר"י קובו ז"ל והתכלית היוצא לכונתנו דכיון דהקב"ה הכה עשר מכות במצרים מוכרח

להושיע ישראל בים שאם ח"ו לטבועין נתנו וכיוצא יהיה ח"ו חילול ה' כי מאחר שיודע סופם למה עשה משפטים במצרים עיין שם באורך. וז"ש אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים בכמה מכות ומוכרח להצילם עתה ולזה אנוסה מפני ישראל שודאי יושיעם:

פירוש יח

וַיּוֹרֵהוּ יהוה עֵץ:

פירש רבינו אפרים ז"ל בפירושו (כתב יד) ויורהו כמו ויורו המורים השליך הקב"ה עץ מג"ע ומרוב מתיקות העץ השליכו במים ונמתקו שם שם לו חק כלומר בכל מקום שבאו למקום מים מרים זורקין אותו עץ במים ומתרפאים. ושם נסהו לאותו עץ כי מצאו בדוק ומנוסה וכל חולה שהיה שותה מאותם מים היה מתרפא לכך סמך להם מיד כי אני ה' רפאיך:

פירוש יט

זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם־אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ:

שמעתי משם הרב ר' מרדכי ז"ל מעיר דרעא בערי המערב שנגלה לו אליהו ז"ל וגילה לו רזי תורה. שפי' איש לפי אכלו לימודו עמ"ר גימ' י"ש כמו שאמר עתיד להנחיל י"ש עולמות עכ"ד וגם ראיתי בפי' רבינו אפרים בסוף הפרשה בלקוטים מגאונים קדמונים וימודו בעמר עמר גימט' יש נגד יש עולמות לכל צדיק וצדיק וסוד המרבה והממעיט לרמוז לכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. משנה שני העמר עולה כתר שמשם בא תוספת קדושה בשבת וזהו סוד שבת שבתון קדש לה'. משנה שני העמר ר"ת משה לרמוז על ישמח משה במתנת חלקו והבן כל זה עכ"ל ויצדק רמז זה במה שפי' רבינו האר"י זצ"ל כי תוספת הנשמה הבאה לישראל בשבת הם מאורות שלקח משה מעדיי ישראל ומחזירם בשבת במ"ש במ"א. ובפסוק לקטו ממנו איש לפי אכלו וכו' על פי האמור אפשר לרמוז בחקירה שכתבנו בעניותינו בס' הקטן ראש דוד פ' קדושים דרבותינו זכרונם לברכה אמרו כי העשיר ות"ח המשתתפים כישששכר וזבולון חולקים ביניהם. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה כי נשי הת"ח פלגן בהדייהו וכיצד סדר חלוקה זו מאחר שבעלה כבר חלק עם העשיר. ושם הבאתי דמצאתי כי הקב"ה נותן לאשתו של הת"ח החצי משלו והת"ח והעשיר חולקין לחצאין ע"ש באורך וזה רמז לקטו ממנו איש לפי אכלו החכם בחכמתו והעשיר בעושרו עמ"ר לגלגולת יש עולמות לכל א' מספר נפשתכם ולא יסבור החכם כי הן נגרע חלק אשתו או חלקו לז"א איש לאשר באהלו זו אשתו תקחו כי בחסד אל הוא נותן מדיליה חלק לאשתו כדבר האמור ודוק הטב:

פירוש כ

וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב:

פי' הרב הקדוש מהרח"ו זצ"ל (בכתב יד) כי הנה העמלקים היו מכשפים ומלחשים לחש וחוברים חבר כדי לנצח לישראל ולכן יהושע ג"כ הזכיר השמות הקדושים וביטל מה שהיו חוברים ולוחשים בפיהם וענין זה נקרא פ"י חר"ב הפך פ"י חב"ר שלהם לכן לא נאמר ויהרוג אלא ויחלוש שהוא מלשון וילחוש דאתווי דדין כאתוי דדין ולכן אמרו בספר הזהר שהוא מלשון חולש על גוים:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

(אות זה מנימוקי רבינו ישעיה המז"ל. ויוגד למלך מצרים כי ברח העם. פי' המורה איקטורין שלח עמהם וכו' עד ליל ז' ירדו לים ובשחרית אמרו שירה על כן אנו קורין השירה ביום ז' של פסח ותימא שהוא פירש בשלה לך שזה שאמרו שירה בז' לאו דוקא אלא שחשבו אבל בח' אמרו שירה. (אח"י נראה שחסר לשון וצ"ל שהוא פי' בשלח שאמרו בח' וי"ל שז"ש שאמרו שירה וכו' אמנם תירוץ זה דחוק מאד והעיקר כמו שאמר הרא"ם ע"ש):

ויקח שש מאות רכב בחור משל מי היו מן הירא את דבר ה' מכאן אמרו טוב שבגוים הרוג וכו' ותימא דהא אמרינן בע"ז הגוים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורידין אלמא דאסור להורגן בידים ואי בשעת מלחמה אפי' ישראל נמי שרי דהא אמרינן הבא להורגך השכם להורגו:

שם שם לו חק ומשפט במרה נתן להם מקצת דינים פרה אדומה ושבת ודינין. ותימה דאמרינן לקמן ויגידו למשה ששאלו מה היום מיומים וכתב המורה מכאן שעדיין לא ניתן להם פ' שבת שנצטוה וי"ל כי דרש הוא:

וימודו בעומר פי' המורה לאחר שבאו לבתיהם מדדו העומר ותימה והכתי' לקטו ממנו עמר לגלגל' וכתיב ויעשו כן בני ישראל אלא בחוץ היו מודדים ולא העדיף המרבה מכדי צרכו והממעיט לא החסיר נמי מכדי צרכו והאי דכתיב וילקטו המרבה והממעיט ה"פ מי שהיה לו נפשות מרובות הרבה ואותו שהי"ל נפשות מועטות המעיט הכל לפי מה שהיו צריכים להם וכן מוכח לשון הפרשה. ע"ב מנימוקי רבינו ישעיה המז"ל):

יתרו

פירוש א

וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ:

וישמע יתרו. אז"ל ז' שמות נקראו לו יתר יתרו וכו'. ואפשר לתת טעם במ"ש משם האר"י זצ"ל דהיה גלגול קין וז"ש אני חותנך יתרו בא אליך ר"ת אחי כי משה היה הבל ולפי

שקין כפר ואמר לית דין ולית דיין לכך עתה הוא תיקן למנות שופטים ואמר ואתה תחזה וצפורה היתה התאומה יתירה של הבל אשר בעבורה נחלקו ועתה נתנה למשה שהוא הבל שהיתה שלו זהו תורף דברי קדשו. ואפשר לרמוז דסופי תיבות אני חותנך יתרו בא הוא בגימטריא הבל כאלו אמר אחי הבל. ונקרא יתר על שם שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה כמשז"ל להורות כי תיקן אשר עות במה שכפר בגלגול קין ואמר לית דין ועתה מלבד שמודה יתר על כן השתדל במינוי דיינין. והוסיפו לו ויו על יתר ונקרא יתרו כי בקין כתיב וישם ה' לו אות ואז"ל אות ויו כמו שאמר שם בילקוט ראובני ולכן עתה שנתקן דין הוא שיזכה במה שהיה לו אות וי"ו ונקרא יתרו בתוספת וי"ו. ואחז"ר בא לידי ס' הגלגולים (כתב יד) מקובץ מגורי האר"י ז"ל וראיתי שם סוף פ' ל"ג שכתב וז"ס מ"ש וישם לקין אות אות ו' של יתרו וכו' עיין שם באורך א"נ למ"ד דקודם מתן תורה בא הנה הוא שמע הדברות וגם קבל תר"ו מצות כשנתגייר נוסף על ז' מצות בני נח שכלם הם תרי"ג ולכן כשנתגייר נקרא יתרו יוד שזכה ושמע עשרת הדברות. תרו על המצוות שקבל נוסף על ז' מצות בני נח שכלם הם תרי"ג. א"נ בתחלה נקרא יתר שם רמז דבגלגול קין עינו לא תשבע והיה רוצה ליקח כל היתר בין שלו בין של אחיו ונחלק על התאומה יתירה. אך אחר ששב לגמרי נקרא יתרו כלומר שאינו רוצה של אחרים כי אם יתרו יתרונו שלו דוקא:

פירוש ב

וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל:

ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל. אפשר לפרש במ"ש בס' מענה לשון דף ז"ך ע"ד דשר של מצרים היה מכניס בלב ודעת פרעה להרע לישראל והוא היה שלוחו להרע להם. ואין שליח לדבר עבירה והשליח חייב לכן לקה פרעה. וגם השר לקה דבדיני שמים המשלח חייב זהו תורף דבריו עיין שם באורך. ובהכי יש לפרש פ' קדש ישראל לה' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה'. כי הנה ישראל הם קדש ולענין מעילה יש שליח לדבר עבירה כמו שאמר ריש פ' האיש מקדש וכ"כ הרמב"ם פ"ז דמעילה דין ב'. ועמ"ש בשבות יעקב ח"ב סי' קע"ד ולענין תרומ' פשוט הוא ודאי דאין שלד"ע כמתבאר מדברי הרמב"ם פ"י מה' תרומות דין יו"ד. וז"ש קדש ישראל לה' דדינן כדין קדש דבמעילה יש שליח לד"ע והמשלח חייב. וגם הן ראשית תבואתו שדינן כתרומה ובתרומה אין שליח לד"ע והנהנה חייב. וא"כ ישראל הנוגע בהם חייב המשלח כמועל בקדש וגם השליח לוקה כדין תרומה דהשליח חייב וז"ש כל אוכליו בין השליח בין המשלח יאשמו לפי שישראל הם קדש ותרומה.

ועוד רעה תבא אליהם נאם ה' הכל בידי שמים ובדיני שמים חייב המשלח ודוק היטב. ואפשר שז"ש הכתוב כי גר יהיה זרעך וכו' וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וגם אתא לרבות השר של מעלה עם הגוי וכי תימא המשלח פטור לז"א דן אנכי ובידי שמים המשלח גם כן חייב. וז"ש אשר עשה ה' לפרעה שהוא שליח ולמצרים הוא השר המשלח כלם לקו וכי תימא הא קי"ל אין שלד"ע לז"א על אודות ישראל שהם קדש ותרומה והשליח והמשלח שניהם חייבים אמטו להכי לקו פרעה ומצרים שהוא השר כמשז"ל על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם ועוד רמז באומרו אשר עשה ה' דבדיני שמים חייב המשלח:

פירוש ג

מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ:

מזבח אדמה תעשה לי וכו' וסמיכות ואלה המשפטים. אפשר לומר דרך רמז דמצינו שמי שהוא עניו מעה"כ כאלו הקריב קרבנות וגם מי שעוסק בתורה כמשז"ל בסוף מנחות ואמרו פ"ק דסוטה כל מי שיש בו גסות הרוח כאלו בא על כל העריות. וז"ש מזבח אדמה תעשה לי שתזבח יצרך ותהיה עניו כאדמת עפר ואז וזבחת עליו את עולותיך וכו' דהעניו כאלו הקריב כל הקרבנות כמו שאמר ריב"ל פ"ק דסוטה ושאר דוכתי. וא"צ לא מקדש ולא כהן. אלא בכל מקום אשר אזכיר את שמי וקרבנות אלו כשרים בכל מקום ובכל זמן. אבא אליך כמו שאמר אני את דכא. וברכתיך. ואם מזבח אבנים תעשה לי דהיינו שתקבע ללמוד מקרא משנה וכו' כמשז"ל ע"פ שם הבדולח ואבן השהם. לא תבנה אתהן גזית שלא יהיה בנינך באבני קדש הללו דרך כריתה להלבין פני חביריך וכיוצא. כי חרבך הנפת עליה שאם נשתמש' מעט מהסט"א כמניף החרב תכף נתחללה. ולא די זה שלא יהיה שום דבר הכורת בינך ובין הקדושה כגון הלבנת פנים וכיוצא. אלא ולא תעלה במעלות על מזבחי לא תתגאה בזבח זה ע"י עסק התורה. כי המתגאה כאלו בא על כל הערות וז"ש אשר לא תגלה ערותך עליו בשביל מחשב' גסות הרוח. וגם כשלא יהיה לך גאוה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. יהיו משפטי אמת כאשר צוה ה'. ואם לאו לא יהיו משפטים אלא תעתועים כי ע"י הגאוה חכמתו מסתלקת ונכשל בדבר המשפט לכן לא תעלה במעלות וכו':

פירוש ד

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים:

מכילתא שאל יאודה איש כפר עכו את ר"ג מה ראה משה לומר כי יבא אלי העם ואם לאו מה יאמר כשהוא אומר לדרוש אלהים יפה אמר. וצריך ביאור. ואפשר דכונת יתרו לומר למשה רבינו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוא יושב וכלם עומדים כי האף

אמנם בעלי דינין בעמידה ודיינים בישיבה תיסגי דהבע"ד לחודייהו על עומדם יעמודו וכל ישראל ישבו. וז"ש מדוע אתה דוקא יושב לבדך וכל העם אף שאינן נדונין יצאו נצבים. והיינו דשאל ר' יאודה איש כפר עכו מה ראה משה לומר כי יבא אלי העם כלומר מה תשובה היא זו והיא גופא שאל על העם הבאים דמדוע קמו עמדו. ותרץ כשהוא אומר לדרוש אלהים יפה אמר כלומר תשובה נצחת השיבו דכלן באים ללמוד תורה וזהו לדרוש אלהים וכמו שתרגם אונקלוס למתבע אולפן וכתב הרמב"ם דבראשונה הרב יושב והתלמידים עומדים וכיון שהם באים ללמוד תורה דינם בעמידה. ובכללם כי יהיה להם דבר בא אלי וכו' ושפטתי וכו' והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו והם לומדים תורה הכל בכלל ופרט ולכן הכל בעמידה:

ואפשר לומר בפסוק כי יהיה להם דבר וכו' דרך אסמכתא במ"ש מהריב"ל ח"ג סימן צ"ז דחכם שכתב פסק על נדון אחד ששאלו ממנו וזיכה את הזכאי וחייב את החייב לפי דעתו בראיות שהביא. ואחר אשר שלח הפסק למקום שאירע הנדון. אחר באו בעלי הדבר עצמן בגופן שלהם לדון לפניו העלה הרב ז"ל דמותר לדונם. ועוד כתב הרב שם סימן קי"ו דפוסק שפסק דין אחד ולשונו משתמע לתרי אנפי נאמן לפרש דבריו להגיד דעתו בפי' מה שכתב ע"ש. והני תרי פסקי דהרב ז"ל יש מהאחרונים שחלקו עליו כנודע. ולפי דברי הרב אפשר לרמוז דז"ש כי יהיה להם דבר בא אלי שכבר בא בתורת שאלה אשר שאלוני אם אירע כך וכך מה דינו וגליתי דעתי לשואל. עם כל זה אם באו בעלי הדין עצמן לפני אחר כך ושפטתי בין איש ובין רעהו דמותר לדון לבעלי הדבר אחר שגילה דעתו בפסק כמו שכתב הרב מהריב"ל ודלא כמי שחולק וכן הסכימו רבנן בתראי כמהריב"ל. ואם במה שפסקתי יפול ספק כי הלשון שאמרתי וכתבתי משתמע לתרי אנפי והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו לבאר דברי אשר דברתי כדעת מהריב"ל ז"ל:

פירוש ה

וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר:

ויתיצבו בתחתית ההר. פירש"י שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם ההר כגיגית ויש לחקור לפי מ"ש הרב העשל דתבור וכרמל נפסלו משום שנעקרו ממקומם וכל הר עבדו ע"ז ואין נעבד במחובר ואלו שנעקרו נפסלו לא כן ה"ס וכתבנו' בעניו' בזה בקונטרסי' הקטן ראש דוד פ' ויצא ע"ש א"כ השתא קשה דהר סיני נמי נתלש ממקומו. וי"ל דשאני הר סיני דהואיל ואשתרי אשתרי ובזה אפשר לפרש מאמרם ז"ל למה תרצדון הרים גבנונים תרצו דין עם סיני וכו' והוינן בה מה משפט הי"ל עם סיני ועיין שם בראש דוד

מה שפירשנו בעניותנו בס"ד. ולפי האמור אפשר לומר דזהו הדין שהיה להם לתבור וכרמל דגם הר סיני נתלש ותו אינו מחובר וכמוהו כמוהם וכלם פסולין ומה נשתנה הר סיני לזכות. ויאמר ה' כלכם בעלי מומין דאיברא אתם פסולין דנעבד בתלוש פסול ודאי. אבל הר סיני חמד כבר לשבתו וירד ה' על ה"ס והואיל ואשתרי אשתרי. וכפ"ז מה שבאו תבור וכרמל היה בעת שנתלש ה"ס. אמנם רבותינו זכרונם לברכה במדרש ב"ר אמר דה"ס מעולם לא עבדו שם ע"ז ודוק:

פירוש ו

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי:

אפשר בהקדמה שכתבנו בכמה מקומות משם א' קדוש דבמעמד בין הבתרים נתנה הארץ ע"מ השעבוד בארץ לא להם ובמילה נתנה הארץ ע"מ שיקבלו אלהותו ית' והו"ל כשני שטרות היוצאים על שדה א' דאי בעי בהאי גבי ואי בעי בהאי גבי ויען לא יכלו להשתעבד כל ת' שנה דח"ו היו נכנסים ממ"ט ש"ט לשערי הן' ולא היה עוד תקומה לכן קיים שטר המילה ע"מ שיקבלו אלהותו ולא יהיה שעבוד זהו תורף ההקדמה בקיצור וז"ש אנכי ה' אלהיך ואתם מחויבים לקבל אלהותי בשטר המילה ונ"ט אשר הוצאתיך מארץ מצרים ע"מ כן פדיתיך כמשז"ל כלומר דנתבטל שטר בין הבתרים. ותפסתם שטר המילה לקבל אלהותי וא"כ לא יהיה לך אלהים אחרים וכו'. לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי זהו מכלל קבלת אלהותו ואמרו רבותינו זכרונם לברכה שנזדעזע העולם והקשו המפרשים למה נזדעזע העולם בלא תשא. והדבר מבואר על פי מ"ש בזהר שהנשבע לשקר גורם שימחק השם אשר על פני תהום שלא יעלה וכל העולם בסכנה שיעלה התהום וישטוף הכל עד שהקב"ה רמיז לחד ממנא וחקיק אתוון כמלקדמין וכו' ע"ש פ' יתרו דף צ"א ע"ב ומשו"ה א"ש דכשאמר לא תשא נזדעזע העולם משום דע"י שבועת שקר העולם בסכנה לחזור לתהו ובהו:

כי לא ינקה וכו' פי' הר' מהר"ש פרימו ז"ל ברמזיו ריש סדר היום למסקנ' דהש"ס פ"ו דשבועות דשאר עבירות נמי ברשעי משפחה ורשעי עלמא מענישין נמי אלא דאיכא הפרש בין דין חמור או קל וכן בשבועה ע"ש באורך בש"ס ההפרש אם כן אם יחטא איש איזה חטא ויענשו על ידי רשעי דורו ושב האיש מרעתו ואותם האחרים לא שתו על לב לשוב הו"א דלא תקובל תשובתו עד אשר ישוב חרון אף ממשפחתו אשר הוא היה בעוכרם או אפשר שהם חזרו והוא לא חזר זהו מדת רחמיו מי"ג מדות ונקה לשבים העון עצמו ואינו מנקה לאותם שאינם שבים אעפ"י שהשב עצמו נמחק ממנו אותו העון

של אותו שאינו שב אבל בשבועה אינו מנקה אף לשבים עד שישובו גם משפחתו כיון שהוא כדינו ממש וכו' עיין שם באורך:

ועל פי זה אפשר לפרש מאז"ל בראשית רבה פכ"ב ויצא קין ר' חמא בשם ר"ח בר יצחק יצא שמח וכו' פגע בו אדם הראשון א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם הראשון מטפח על פניו ואמר כך היא כחה של תשובה ולא הייתי יודע וכו' ע"ש ובס' הקטן ראש דוד פרשת במדבר פירשנו בעניותינו מאמר זה ולפי האמור אפשר דאדם הראשון הוא ממשפחתו ולא עשה תשובה וס"ד דאדם הראשון דצריך שישובו כלם להיות התשובה מקובלת כי לא ידע מדת רחמים ונקה לשבים בשאר עבירות ולזה אמר כך היא כחה של תשובה דאף שאני ממשפחתו ולא שבתי יתקבל הוא וזה מדת רחמים א' מי"ג מדות:

אמנם בחילוק שבועה משאר עבירות אפשר לצדד דלעולם אם הנשבע בעצמו שב תשובה שלימה מתקבל וקרינן ביה ונקה שאין לך דבר העומד בפני תשובה. אך אם בני משפחתו שבו והוא לא שב אם הוא בשאר עבירות מנקה לשבים אף שהעובר לא שב אבל אם הוא בשבועה ובני משפחתו שבו לא ינקה כיון דהנשבע לא שב. וז"ש כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לא נאמר אשר נשא את שמו אלא ישא להורות דלא עשה תשובה ועומד במרדו ולכן אם שבו בני משפחתו לא ינקה את אשר ישא את לרבות בני משפחתו אף ששבו כל זמן שהוא לא שב. וכי תימא איך מועיל תשובה אף בשאר עבירות דממ"ש כי לא ינקה בשבועה מכלל דבשאר עבירות התשובה מועלת יותר ונקה. וגם בשבועה יש תשובה אלא דבעי שישובו גם ממשפחתו להרב מהר"ש הנז' ולדידי עד שישוב הנשבע וא"כ תשובה מועלת ואיך יתכן תשובה לחוטא לפני ממ"ה הקב"ה. לז"א זכור את יום השבת וכו' ומזה תשכיל כי אתה במדרגת בן להשתמש בשרביטו של מלך דכביכול הכתיב וינח ביום הז' וציוך לנוח כמוהו כביכול א"כ אתה בן ואב שמחל על כבודו כבודו מחול. ולא יעלה על לב אם אביך אוהבך מאד והוא מוחל לך שלא תכבדנו דכבודו מחול לא היא אלא כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך והא ודאי אם אין אתה מכבד הפסדת דהגם כי לענין עונש בני אדם פטור אתה מ"מ הסגולה של מצות כבוד שהיא אורך ימים תפסיד. והא דאמרן שהתשובה מהני ה"ד בעבירות שבין אדם למקום אך לא תרצח דלא יכופר כי אם בדם שופכו. לא תנאף דאין תשובה לבא על אשת איש כמו שאמר בפסקי תוספות דחגיגה. ועוד שאר עבירות שבין אדם לחבירו לא סגי בתשובה עד שיפייסנו. במעשה לא תגנוב. בדיבור לא תענה. במחשבה לא תחמוד דמשעה שחמד בלבו עבר:

פירוש ז

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

זכור את יום השבת לקדשו. ר"ת זה אלי רמז דשומר שבת מקיים האלהות שמאמין שהוא ברא העולם. ור"ת את יום השבת לקדשו ששת ימים גימט' אנוש עם הכולל רמז משז"ל השומר שבת אפי' עע"ז כאנוש מוחלים לו. וזה רמז תש"ב אנו"ש תשב אותיות שבת אהניא לאנו"ש אף דעע"ז כאנוש ככתוב באורך במ"א:

ורבינו אפרים ז"ל בביאורו על התורה (כתב יד) כתב את יום השבת לקדשו ר"ת אליה שבזכות שבת תזכו לביאת אליה עכ"ד וכן אמרו בויקרא רבה פ"ג אין ישראל נגאלין עד שישמרו שבת. וכן ראיתי לגורי האר"י זצ"ל שכתבו גאות לבש הוא צירוף גואל שבת דבזכות שבת יבא גואל. וראיתי לרבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל בסדרין שכתב שמור את יום השבת לקדשו ר"ת אילה היא מ' וזהו את לרבות אילה ע"כ וע"פ הזהר הקדוש דשמור הוי כנגד מ' י"ל בסגנון זה שמור והוא בחינת אילה. ובפסוק זכור את יום השבת לקדשו דזכור בחי' דכורא י"ל כמו שאמר הרב רבינו מהר"א הנז' ודוק הטב ואין להאריך והי"ע:

במדבר רבה פ"ב:

אמרו במדבר רבה פ"ב. הביאני אל בית היין למרתף גדול של יין זה סיני ולמדנו משה תורה שנדרשת מ"ט פנים ודג"לו עלי אהבה עכ"ל אפשר לומר במ"ש הריטב"א בחידושיו פ"ק דערובין גבי מ"ש שם בש"ס אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה כבית הלל ואינו מובן איך יתכן לומר על שתי סברות חלוקות ונגדיות אלו ואלו דברי אלהים חיים וכבר חתרו המפרשים להשיב ולא יכולו כי אם בדוחקים. אמנם רבני צרפת השיבו דודאי הדברים כפשוטן וה' הראה אל משה פנים מ"ט טהור והראהו מ"ט שאינו טהור ועל זה טען משה רבינו ע"ה הלכה כדברי מי וא"ל הלכה מסורה ביד חכמי הדור עכ"ד וז"ש הביאני אל בית היין לסיני ודג"לו שיש מ"ט פנים כמנין ודג"לו. עלי אהבה כי עתה יאהבני אישי שההלכה מסורה ביד חכמי הדור מאהבתו וחמלתו:

ועוד יראה בהקדמה שוגר"ת ומשוג"רת דהמלאכים היו רוצים ליקח התורה משום דינא דבר מצרא ותו אתו עלה מטעם עני המהפך בחררה ונטלה אחר נקרא רשע. והנה לטענה ראשונה כתבו ז"ל דאינה טענה שכתוב בס' אסיפת זקנים דבבן לא שייך מילתא דבר מצרא וישראל נקראו בנים למקום. וטענה ב' דהו"ל עני המהפך הרי כתבו מהרש"ל סי' ל"ו ומהר"ם אלשיך סי' ס"ז דאם בעל החררה מעצמו נתן לשני יכול השני לקבל ואין לראשון שום טענה אין אומר ואין דברים. והנה נודע דדגלי השבטים היו רומזים כביכול מעין דוגמא של מעלה ומזה נתפרסם שיש לנו דין בנים ואנו משתמשים בשרביטו של מלך דהוא אבינו כמ"ש בספר הקטן ראש דוד פ' במדבר. וז"ש הביאני הקב"ה בחסדו

אל בית היין זה סיני וכיון שהוא מעצמו הביאני אין שום טענה למה"ש מדין עני המהפך כי בעל התורה משכני מעצמו והביאני אל בית היין. וכי תימא אכתי איכא משום דינא דבר מצרא לז"א ודגלו עלי אהבה אנחנו יש לנו דין בנים משו"ה ציונו בדגלים באהבתו ובחמלתו ולגבי בן ליכא דינא דבר מצרא:

ואפשר לרמוז מ"ש בזהר הקדוש והרב הקדוש האר"י זצ"ל דהתורה הקדושה שיש לנו היא מבחי' בריאה ולכך התחילה בב' כי א' אצילות וב' בריאה ואימא מקננא בכרסי' וכתב מהרח"ו ז"ל (בכתב יד) דלכך ל"ב אלהים במעשה בראשית שהם בבינה נגד לב נתיבות חכמה שהם ל"ב הויות באבא וזה רמז הביאני אל בית בריאה והוא מלבוש לאצילות וז"ש בית היין כי היין רמז אל אצילות וזהו בית היין מלבוש ליין וסופי תיבות ודגלו עלי אהבה גימט' כ"א שהוא מספר אהי"ה הרומז בבינה כידוע:

ואם תסתכל עיניך תראינה כי ר"ת הביאני אל בית היין הוא אהבה רמז שהתורה מראה אהבה ברמז גדול ולכן בא בר"ת כמשל הסבא קדישא מבת מלך וכו' ע"ש באורך ולכן צריך לטרוח הרבה וללון בעמקה של הלכה וזהו הרמז שסופי תיבות תלין להיות משביע עצמו מדברי תורה ולן בעומקה של הלכה:

ואי בעית אימא ר"ת אהבה כי הן בעון חולל"נו והיה איבה בעצת הנחש ומעמד הר סיני לקבל התורה היה לתקן עולם ומאיבה יהיה אהבה כמו שהאריך בזה עיר וקדיש הרב המקובל מהר"ן שפירא בעל מצת שמורים ז"ל בדרשותיו (כתב יד) וכתבנו דבריו במקום אחר באורך בס"ד וזה רמז הביאני אל בית היין זה סיני לבטל איבה ולעורר אהבה:

ויתכן כי בא בר"ת אהבה וסופי תיבות תלין בו תרמוז מ"ש הרב הגדול מהר"י מטראני שכל העה"ז אנו עם ה' כדין ארוסין ובית המקדש היה בחצר דידה. ולעת"ל יהיו נשואין והיתה ירושלים ובית המקדש ב"ב חצר דידיה כמש"ה ושמתי כדכד וכו' וכל גבולך לאבני חפץ ובהמ"ק מעשה ידי יוצר כביכול על כן בא דברו הביאני אל בית היין שהוא מעמד ה"ס ואז הוא אהבה לבד כמשפט לאוהבי חתן וכלה. ובסוף יהיו נשואין ועל כן בא בסופי תיבות תלין כי זה יהיה בסוף כמדובר:

וכלפי טענת המלאכים שהיו רוצים לזכות בתורה כתבו המפרשים דודאי המלאכים חפצם לזכות בתורה בחלק הסוד כי חלק הפשט לא שייך בהו. ומשו"ה אין טענתם טענה כי ישראל שייכי בפשט ובסוד ודינא הוא דאם המוכר אית ליה טיבותא בלוקח טפי מהמצרן תנתק ותמוש טענה דב"מ. והנה היין הוא רומז לסוד התורה יינא דמנטר' והפשט הוא בית היין שהיין גנוז בתוכו וז"ש הביאני אל בית היין דהיינו הפשט. ועי"ז ודגלו עלי אהבה לאפוקי מה"ש דלא זכו כי לא שייכי אל בית היין בפשטי התורה:

וטמון באש דת מטמין ברמז אשר כביכול ברוב ענותנותו אמר כי ראיתי בבניו לי מלך ופירשו (כתב יד) עלי מלך במ"ש הרב כלי יקר ובזה פירש מהרח"א האחרון מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי שלא רצו בי אף שאני אמרתי עלי מלך כביכול עכ"ד וזה רמז ודגלו עלי שאמר עלי מלך מצד אהבה רבה:

וכבר נודע דע"י הענוה נעשה מרכבה לשכינה וה' עמו ולא יבא לידי חטא ומאיר עיניו ומכוין לאמיתה של תורה כמו שביארנו בעניותנו בכמה דוכתי וז"ש הביאני אל בית היין מרתף גדול זה סיני כמו שאמר ריש במדבר רבה והיינו סיני שהוא שפל על ידי משה רבינו ע"ה עניו וז"ש הביאני המלך חדריו בעומקא דדינא ועמק הלכה וזה שנסתכלתי אל בית היין זה סיני ומשם למדתי הענוה והביאני לכוין האמת ודגלו עלי אהבה שמצילני מן החטא ואכוין אל האמת:

והרב מהר"ח כהן פירש דמ"ש ע' פנים לתורה היינו לפרש כל הפרשה. אך לפרש פסוק כלו או מקצתו או ר"ת וסופי תיבות וכיוצא אין קץ. וז"ש הביאני אל בית היין יין גימט' ע' דהיינו ע' פנים לתורה. ודגלו ודילוגו כמשז"ל דהיינו קצת פסוק או ר"ת שמדלג ומצרף אות מכל תיבה עלי אהבה דורש ורומז מאהבת התורה דכלא בה:

ורמז ר"ת ודגלו עלי אהבה גימט' עז שהתורה נקראת עז ולא ניתנה אלא לישראל שהם עז שבאומות ויכולים לקבלה ולא תימא שהוא לגריעותא אלא הוא אהבה שהוא בחסדיו נתן בנו כח ויכולת לקבל התורה הקדושה אש דת:

ומן האמור לעיל לפי קצת הקדמו' נבא להבין מאמרם ז"ל בילקוט חבקוק (ועיין ויקרא רבא פי"ג) ארשב"י מדד הקב"ה את כל האומות ולא מצא אומה שהיתה ראויה לקבל התורה אלא ישראל מדד הקב"ה את כל הדורות ולא מצא דור שיהיה ראוי לקבל התורה אלא דור המדבר. מדד הקב"ה את כל ההרים ולא מצא שראוי שתשרה עליו שכינה אלא הר המוריה. מדד הקב"ה את כל העיירות ולא מצא עיר שראויה שיבנה בית המקדש בה אלא ירושלם. מדד הקב"ה את כל ההרים ולא מצא הר שתנתן עליו תורה אלא הר סיני. מדד הקב"ה בכל הארצות ולא מצא ארץ שראויה לינתן לישראל אלא ארץ ישראל עכ"ל וכל חלוקות אלו צריכות ביאור:

ואפשר לפרש דמ"ש לא מצא אומה ראויה לקבל התורה אלא ישראל הטעם כי התורה אש וצריך כח לקבלה וישראל עז שבאומות כמו שאמר בסמוך משמא דגמרא פ' אין צדין והם דוקא יכולים לקבלה והשתא אתי שפיר מ"ש דמדד כל האומות ולא מצא אומה ראויה לקבל התורה אלא ישראל:

ומ"ש מדד כל הדורות וכו' אלא דור המדבר אפשר במ"ש רבינו האר"י זצ"ל שנשמת כל אותו הדור מהדעת מבחינת משה רבינו ע"ה והוא בחינה עליונה דור המדבר. ולכן נקרא דור דעה. ומשו"ה הם ראוים לקבל התורה היא הדעת:

ונבא לחלוקת מדד כל ההרים ולא מצא הר שראוי שתשרה עליו שכינה אלא הר המוריה. אפשר בהא דתנן פ"ג דע"ז אין לך כל הר וגבעה שלא עבדו שם ע"ז והקשו התוס' משם הירושלמי דאיך נבנה בית הבחירה על גבי הר ותירצו ע"פ נביא. והרב מהר"א רוזאניס ז"ל האחרון תירץ שאמרו רבותינו זכרונם לברכה דכאשר ברא אבן השתיה כביכול התפלל עליה יה"ר שיכבשו רחמי וכו' ואמרו בזהר הקדוש דכל מקום ששרתה קדושה אין רשות לסט"א לבא שם וא"כ כיון דבעת בריאת העולם (כתב יד) התפלל על אבן שתיה היא קדושת עולם ואין סט"א יכולה לבא שם וכמו שאמר בעניותינו משם הרב הנזכר בכמה דוכתי והיינו דקאמר במאמרין דמדד הקב"ה כל ההרים ולא מצא הר שראוי שתשרה שכינה אלא הר המוריה כי כל ההרים אשר במעד"ר יעד"רון ועבדו בהם ע"ז ונפסלו לגבוה וכמו שאמר במגילה דאמר הקב"ה לתבור וכרמל דהם בעלי מומין וכו'. אבל הר המוריה אין רשות לסט"א שם וכדבר האמור:

ולהבין חלוקת מדד כל העיירות וכו' אלא ירושלים וכו' אפשר כי שם הקדוש של ירושלים יר"ו גימטרי' גבורה שלם שממותק' וראויה לזיווג ולכן אברהם אבינו עליו השלום שהוא חסד קראה ירא"ה. גימט' גבור' ובבחינתו שהוא חסד ממתק' וז"ש ה' יראה ה' רחמים למתק יראה גבורה. ושם בן נח קראה של"ם להמשיך לה מש"ע נהורין. וא"כ זאת העיר ראוי' לבנין בית המקדש שהוא ליחד קבה"ו וז"ש מדד כל הערים ולא מצא עיר שראויה לבנות בה בית המקדש אלא ירושלם:

והרי הוא כמבוא"ר מ"ש מדד כל ההרים ולא מצא שתנתן עליו תורה אלא הר סיני כי עיקר התורה הוא להיות עניו ובזה תתקיים התורה ויכוין אל האמת וזה כל פרי התורה להבינה על בורייה על דבר אמת וזה לא יכון אלא בענוה וגם שהתורה לא תתקיים אלא במי שהוא טהור וכבר כתבו חכמי המוסר דהעונות הם כצואה וכמו שאמר צואת בנות ציון והחוטא הוא מלא צואה הסט"א וכשם שאסור ללמוד במקום שיש צואה כך החוטא אסור ללמוד וזהו אצלי ההדיוט רמז הפ' רחצו הזכו וכו' למדו היטב. ומי שיש לו ענוה כאלו הקריב כל הקרבנות ומתכפרין חטאתיו ויכול ללמוד. והכל הקדמות מרבותינו זכרונם לברכה והמפר' כידוע. ונמצא כי ללמוד תורה צריך להיות עניו מכל הטעמים הנאמרים באמת ויותר מהמה כתבנו בעניותינו בקונטריסנו בס"ד. ומעתה נתבאר באר הטב מ"ש מדד כל ההרים ולא מצא אלא הר סיני שראוי שנתן תורה עליו כי ידוע

שהענוה נלמד מסיני. וכן סיני גימטריא ענוה ומשם ילמדו לומדי תורה הענוה שהניח הקב"ה כל ההרים והשרה שכינתו על הר סיני שהוא שפל:

אתאן לסיפא מ"ש מדד הקב"ה את כל הארצות ולא מצא ארץ שראויה לינתן לישראל אלא ארץ ישראל כי כל הארצות חלקם הקב"ה לשרי א"ה. וארץ ישראל נתעלית בחלקו ית'. ולכן בני אל חי העם אשר בחר לו יה והם חלקו ראוי' להיות בארץ שהיא חלקו יתברך. וגם דארץ ישראל היא בחינת מ' ובאי הארץ היו בבחינה העליונה זו דמלכותא קדיש' כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל והשתא א"ש מאי דקאמר דלא מצא ארץ ראויה להנתן לישראל כארץ ישראל:

ובאופן אחר נבאר חלוקות אלו בסגנון קרוב להאמור והיו לאחדים. אימא רישא מדד הקב"ה ולא מצא אומה ראוי' לקבל תורה אלא ישראל. הכונה כי תושב"כ בחינת הקב"ה ותורה שבעל פה היא בחינת שכינתיה כמבואר בזהר הקדוש ובכתבי הקדש לרבינו האר"י זלה"ה וישראל קדושים כתיב בהו בנים אתם לה' אלהיכם פירוש קב"ה ושכינתיה וראוים לקבל תורה שבכתב ותורה שבעל פה הרומזים לקב"ה ושכינתיה. וחדא מגו חדא אתה תשמע דמה"ש יצאו עוררין דהיו רוצים התורה ואתו עלה מדינ' דב"מ וכלפי ישראל לא זכו כי הם בנים ולגבי בן ליכא דינא דב"מ כמו שאמר הראשונים. הלכך לא מצא אומה שהיא ראויה לקבל תורה אלא ישראל:

אמר עוד מדד הדורות וכו' אלא דור המדבר. וה"ט בהקדמ' רבינו האר"י זצ"ל כי כבר נבררה ונצרפה נשמתם על ידי דור המבול ודור הפלגה וסדום ומצריים והם נקיים וזכים ויחן שם ישראל מבוררים וזכים ובמעט קט ובנקל במעמד הר סיני נתקנו ונצרפו צירוף אחר צירוף ובכן לא מצא דור שיהא ראוי לקבל התורה אלא דור המדבר כי לו נאה ולו יאה אימר"א יאי תורה בעידנא למשה היה למנה:

אלך לי אל הר המר כי הוא אמר לא מצא הר שתשרה עליו שכינה אלא הר המוריה אפ' במשז"ל דבעבור אברהם אבינו עליו השלום נברא העולם וזהו שאמר הכתוב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם קרי ביה באברהם. ואמרו ז"ל בשיר השירים רבה הר המר זה אברהם מה מר זה מפיח ריחו באש כך אברהם אבינו עליו השלום הושלך לאש באור כשדים והפיח ריחו בתורה ומצות ע"י האש ואפשר דבחר בהר המוריה לכבוד אברהם שנמשל למר ושם היתה העקידה איכו השתא ליעול מ"ר בריש' והן השכינה שורה בהר המוריה:

ודבר הלמד מענינו ועמד על כנו כי לא מצא עיר שראויה לבנות בית המקדש אלא ירושלים והיה טעמו ונימוקו עמו כי אמרו רבותינו זכרונם לברכה כי ירושלים של מטה

מכוונת כנגד ירושלים של מעלה. ובא האות כי ירושלם גימט' שערי"ו וז"ש בשעריך ירושלם כעיר שחברה לה למעלה בשמים. ומשו"ה ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל. ואפי' בשעת חרבנה כתיב הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי שיאמרו לעתיד ובכלל צרה נחמה תבנה ותכונן עיר האלהים סלה כי היא מכוונת לירושלים של מעלה:
ובא ללמד כי לא מצא הר שתנתן עליו תורה אלא הר סיני כי סיני גי' חמשה הויות כנגד ת"ת נהי"ם דבהם רומזים תורה נביאים וכתובים כאשר כתב רבינו האר"י זצ"ל ונמצא ההר הטוב הזה זה סיני ראוי והגון שתנתן עליו התורה לפקוח עינים עורות והיו למאורות כי עי"ן גימט' חמשה הויות כמספר סיני:
ויוסף לקח שמדד כל הארצות ולא מצא ארץ שראויה לינתן לישראל אלא ארץ ישראל והטעם מבואר במה שכתבו גורי האר"י זצ"ל דארץ ישראל היא בחינת רחל מלכותא קדישא ואנחנו בני מלכים בני רחל אמנו נבא אל חדר הורתנו ודוק הטב וא"ש ההי"ב:
וְזֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.
אחר שלוחיה ותימא היאך החזירה והלא כהן היה והגט פוסל בכהונה וי"ל שעל תנאי גרשה:
וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום פי' המורה איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנאמר והאיש משה עניו מאד ותימא והרי יתרו נקרא איש שנאמר ויואל משה לשבת את האיש וי"ל שכל אדם נקרא איש אבל גבי משה נכתב איש אצל שמו כדכתיב משה איש האלהים והאיש משה עניו מאד אבל גבי יתרו לא כתב איש אצל שמו אלא ויואל משה לשבת את האיש. הגהה. ור' צדקיה בר' אברהם מצא שיתרו לא נקרא איש אלא האיש אבל משה נקרא איש כדכתיב איש האלהים (אח"י עמ"ש הרא"ם והרב כנה"ג בסוף א"ח בלשונות רש"י והרא"ם עיין שם באורך) נבול תבול גם אתה גם העם הזה כתוב בפירושים לרבות אהרן וחור ותימא והרי חור מת כדאמרינן פ' תשא. ושמעתי דל"ג חור אלא כדאמרינן במכילתא גם אתה זה משה גם זה אהרן העם הזה אלו ע' זקנים. ועוד תימא היאך היו יודעים לדון שעדיין לא למדו תורה שהרי ממחרת יה"כ היה זה כי ביה"כ ירד מן ההר וכי באותו יום למד תורה לאהרן וע' זקנים וי"ל דהכל דרש והוא לבדו היה דן ומלמד כמו שנאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו:
שרי אלפים ושרי מאות כתיב בברייתא נמצאו דייני ישראל שש רבוא וח' אלפים ות"ר ותימא כי שרי אלפים ת' ושרי מאות ששה אלפים שרי חמשים י"ב אלף שרי עשרות ס' אלף ויחסרו מן המנין של ס' רבא כשתסיר כל אלו וי"ל שלא היו השרים ממנין שבטי

ישראל מן המנין של ס' רבא אלא משבט לוי ומן הזקנים יותר ששים שנה שלא היו נכללין בס' רבא (עמ"ש הרא"ם):
לא תגע בו יד כי סקל יסקל או ירה יירה לפי פשוטו מאחר שאינכם רשאים להתקרב בהם לא הותר לכם להתקרב וללקחו משם למות אלא ממקום שאתם עומדין תמיתוהו או בסקילה או בחץ:
והר סיני עשן כלו ותימא דהאמרינן בשילהי פ"ק דיומא ה' דברים נאמרו באש של שמים רבוצה כארי ברה כחמה יש בה ממש ואוכלת לחים ויבשים ואינה מעלה עשן י"ל כדי ליראם היה זה העשן:
ועושה חסד לאלפים ובמדת פורענות אומר על רביעים לפי שמדה טובה מרובה על מדת פורענות על אחד ת"ק והקשה ר"ת כי במדה טובה כתיב ורדפו מכם ה' מאה וק' מכם רבבה ירדפו ובמדת פורענות כתיב איכה ירדוף א' אלף הרי מצינו שמדת פורענות מרובה על א' ן' ותירץ ר"ת דהיינו רבותא דבמדה טובה נאמר ונפלו אויביכם לפניכם לחרב ובמדת פורענות המנוסה היא כמו עלה נדף. ותימא עוד היאך אמר נוצר חסד לאלפים והרי אמר שומר הברית לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור וי"ל כאן שעושים מאהבה כאן שעושים מיראה לאותם שעושים מיראה לאלף דור לעושים מאהבה לאלפים: [יש להעיר דמדברי רבינו ישעיה נראה דמר ניהו מותיב לה ואיהו מפרק לה ותורה דיליה והרי תלמוד ערוך פ' כשם דף ל"א ע"ש]:
לא תגנוב טועין דמתרגמין לא תיגנוב דהא בגונב נפשות הכתוב מדבר דדבר הלמד מענינו ולא תגנובו מדבר בגונב ממון לפיכך יש לתרגם לא תגנוב נפש:
מזבח אדמה פירש המורה שממלאין חללו אדמה בעת חנייתן ותימה דהכתיב בעת הנסיעה ודשנו את המזבח ואם היו משליכין העפר מה צריך לדישון והנכון מחובר באדמה: ע"כ מנימוקי רבינו ישעיה המז"ל):

משפטים

פירוש א

וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם:

אמרו במדרש ואלה המשפטים הה"ד ועז מלך משפט אהב אמר משה לישראל הרי נתן לכם הקב"ה את תורתו אם אין אתם עושי' דינין הרי הוא נוטל תורתו שלא נתן הקב"ה לכם את תורתו אלא ע"מ שתעשו את הדינין וכו' עוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה התורה לפניה דינין ואתה תחזה ואחריה דינין ואלה המשפטים משל למטרונה שהולכת הזין לפניה וכו'. ואפשר לרמוז במה שידוע מרבותינו זכרונם לברכה והמפרשים

שהמלאכים היו רוצים התורה מדינא דבר מצרא ואמרו ז"ל כל הדן דין אמת נעשה שותף להקב"ה במעשה שמים וארץ וקי"ל דבשותף אין בו דינא דבר מצרא ולכן התורה שלנו ולא שייך טענת המלאכים לזכות מדינא דב"מ לפי שאנו דיינים דין אמת וכביבול נעשינו שותפים להקב"ה ובשותף אין בו דינא דב"מ וזה הטעם שהתורה מוקפת עם הדינין מצד אחד ואתה תחזה ומצד אחר ואלה המשפטים שם רמז דמצד הדינין זכינו בתורה דנעשינו שותפין ע"י הדין כביכול וזכינו בתורה ואין כאן טענ' דדב"מ וז"ש משה רבינו ע"ה לא נתן לכם את תורתו אלא ע"מ שתעשו את הדינין דעל ידי הדינין תזכו לתורה כאמור:

פירוש ב

כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעֵר אֶת־הַבְּעֵרָה:

אפשר לרמוז תוכחת מוסר על המחלקת כי הן כעון מהמחלקת נזק גדול בא או שח"ו יהיה סיבה לפטירת צדיק או איבוד ממון או איבוד לימוד. וז"ש כי תצא אש כאשר יתעורר מחלקת ויתחיל התחלה לבד תכף מזדמנים כתות הסט"א ודאי וזהו ומצאה קוצים ועי"ז ונאכל גדיש גורם מיתת צדיקים כמשז"ל על פסוק זה בבבא קמא דף ס' ע"א. או הקמה רמז לממון ע"ד ואת כל היקום שע"י המחלקת יהיה הפסד ממון מכמה אנפי. או השדה שהוא כינוי לתלמוד כמשז"ל שיתבטל הלימוד בשדה אשר ברכו ה'. והגם כי כל זה נמשך אחר כך ממילא לא תימא דמי שהתחיל במחלקת אין בו עון על כל הנמשך כי הוא לא שיער בהזקות הללו והו"ל כאונס לז"א שלם ישלם המבעיר את הבערה כי אנו יש לנו דין שומר ותחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב וזה כפל שלם ישלם הן על רוע מעלליו והן על הנמשך. רחמנא ליצלן:

פירוש ג

אִם־בְּנִפּוֹ יָבֹא בְּנַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ:

כתב בס' אמרי נועם שכשישראל בגלות שכינה עמהם לכן אמר אם בגפו יבא לגלות תחת כנפי השכינה כשיוצאים מן הגלות יוצאים תחת כנפיו ז"ש אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה הוא שהיא השכינה ויצאה אשתו עמו השכינה ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אשתי ורוצה לישאר בגלות ובשמדות בין אדום וישמעאל ורוצה לנהוג כמותם וכמעשיהם ובדרכי האמורי ואומר לא אצא חפשי והגישו אל האלהים השם יתברך יתנהג עמו במדת הדין אח"ך והגישו אל הדלת או אל המזוזה שבמזוזה כתיב ואהבת את ה' אלהיך כנגד מה שאמר אהבתי את אדוני מיד ורצע אדוניו את אזנו במרצע לפי שהמרצע הוא כלי לחבר הדברים זה בזה צונו הכתוב שירצע אזנו לפי שהוא קוצץ בנטיעות כי הכתוב אמר כי לי בני ישראל עבדים והוא רוצה להיות עבד לאחר עכ"ל.

ואפשר להרחיב קצת הרמז הזה דהיינו שמשה ידבר אל שרי עם ועם מהאומות וז"ש ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם של שרי האומות כי תקנה ע"ע שיבואו ישראל בגלות הזהרו שלא תעבירום על התורה רק גופם מסור בידכם לעבוד בגופם וז"ש שש שנים יעבוד שכל א' מישראל ששים שנה יעבוד במסים וכיוצא דמבן עשר רשאים לשעבדו אך ישאר בתורתו באופן כי בז' שהוא שנת ע' יצא לחפשי וימות ביחוד ה' ותורתו. אם בגפו יבא שהשכינה עמהם וזה אם הוא ודאי כמו אם תקריב מנחת בכורים וכיוצא שהוא ודאי שיבא לגלות בכנפי השכינה. וכשיגיע זמן בגפו יצא עם השכינה. ואם ישובו ישראל בתשו' ויזכו להתחבר עם השכינה ע"י התורה והמצות בגלותם עד שיקראו בעל אשה השכינה. אז יצאו קודם הזמן ויצאה אשתו עמו שהשכינה ג"כ תקדים לצאת עמהם. אם אדוניו שהם האומה ההיא יתן לו אשה שפחה כנענית שימשיך עליהם בפיתויים הסט"א וילדה לו בנים מעשים רעים כשיבא זמן גאולתם האשה וילדיה הסט"א והמעשים רעים תהיה לאדוניה האומה ושר שלה והוא יצא בגפו בכנפי השכינה כי בא מועד זמן יציאתם. ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני השר של האומה את אשתי הסט"א ואת בני ילדי פשע לא אצא חפשי. והגישו אדוניו אל האלהים השר עצמו מוכרח להגישו לפני האלהים מדת הדין כי אי אפשר לקנות עבד ה' ולא יצוייר ישראל שיכול לצאת מרשותו יתברך והשר עצמו ע"כ מוכרח למוסרו למדת הדין והוא השר עצמו ירצע את אזנו גי' דין וגי' אדני עם הכולל שהוא עבד ה' במרצע גימט' ת' שבצאתם לפני ת' שנה ממצרים גאלם ה' לעבודתו והגישו אל הדל"ת ה' אחד דל"ת דאחד כי לא אפשר לעבוד לזולתו. או אל המזוזה גי' ע' שבעים סנהדרין של מעלה. ושם אדוניו עצמו שהוא השר ירצע את אזנו במרצע שיקבל דין של מעלה ועבדו לעולם לה' כי ישראל אי אפשר לצאת מרשותו יתברך ח"ו ודוק:

פירוש ד

מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה: כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת: זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם־בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ:

מכשפה לא תחיה כל שוכב וכו' זובח לאלהים וכו'. סמיכות פסוקים אלו פירש מז"ה מהר"א אזולאי זלה"ה בספרו ברית אברהם על הכ"ד כי הנה במכשפים יש שני מינים בכללם שהיה עושה בלעם הקוסם דהיה עושה מעשה אישות באתונו. וגם עשה מזבחות לכחות עליונות והכל לצורכי שתופי כשפיו וז"ש מכשפה בכל מין כשוף לא תחיה וסמיך כל שוכב וכו' זובח וכו' דבשניהם עושים כשפים כמעשה בלעם הרשע עכ"ד:

ובמסרה מכשפה לא תחיה לא תחיה כל נשמה והחכמה תחיה בעליה ואפשר לפ' במעשה דשמעון ן' שטח שעשה כמה המצאות ללכוד שמנים מכשפות והרגן ביום אחד ופריך הש"ס דאין דנין שנים ביום אחד ומשני הוראת שעה היתה וז"ש מכשפה לא תחיה רמז דאחת אחת ידינוה וימיתוה וזהו מכשפה אחת אחת לא תחיה. וזימנין דמשכחת להוראת שעה לא תחיה כל נשמה כשמעון ן' שטח שהרגן כלן ביום אחד לכל המכשפות והיה הדבר מוכרח כי כמה המצאות עשה ללכדם וזהו והחכמה תחיה בעליה שברב חכמתו ניצול מהן ונפלו בידו:

ובאופן אחר אפשר דידוע דלאו דוקא מכשפה דה"ה מכשף אלא שדיבר הכתוב בהווה כמו שאמר מרבה נשים מרבה כשפים. וידוע דהסנהדרין היו יודעים כשפים כדי שידעו לדונם וגם לינצל מהם במ"ש בס' יוחסין דף ט' וכעובדא דריב"ח בירושלמי פרק ד' מיתות. וז"ש מכשפה לא תחיה ולאו דוקא מכשפה אלא ה"ה מכשף אחת דתו להמית וז"ש לא תחיה כל נשמה מכשפה או מכשף אידי ואידי במיתה. וכי תימא השתא דגם מכשף חייב מיתה הרי הסנהדרין יודעים כשפים לז"א והחכמה תחיה בעליה הם ידעו משום חכמה לדון המכשפים וגם לינצל מידם וזהו תחיה בעליה:

פירוש ה

אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע:

כתב מז"ה מהר"א אזולאי זלה"ה בס' הנז' מכאן רמז דמי שלא זכה ליבנות מאשתו יקח אשה אחרת כי שארה כסותה ועונתה לא ר"ת שכול וקרי ביה אם אחר' יקח לו שכול כי מי שהוא שכול בנים צריך ליקח אחרת עכ"ד ז"ל:

פירוש ו

וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ:

פירש עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה דד' חשובין כמת מצורע עני סומא ומי שאין לו בנים והשתא הכתוב מבטיח לעובדי ה' כי חיו יחיו ולית בהו חדא מהנך ד' דמי שיש לו אחת מהם הוא חשוב כמת וז"ש ועבדתם וכו' ועל כן תהיו בטוחים שתנצלו מכל הדברים אשר הם כמיתה. זה יצא ראשונה ובירך את לחמך ואת מימך בשופע רב ולא זו שלא תהי' עני החשוב כמת אלא ובירך וכו' ברכת ה' היא תעשיר והסירותי מחלה מקרבך ובכללן סומא ומצורע החשובים כמת. לא תהיה משכלה וכו' שיהיו לך בנים. ועי"ז את מספר ימיך אמלא שתקרא חי ולא מת בחיים עכ"ד זלה"ה:

ורבותינו זכרונם לברכה אמרו ובירך את לחמך וכו' אל תקרי ובירך אלא וברך ויראה בחקירת המפרשים דיעקב ועשו חלקו ועה"ז לעשו ועה"ב ליעקב וא"כ איך מצאנו ידינו ורגלינו ליהנות בעה"ז דכמה עשירים בישראל וכמה בינונים שלחנם מלא דשן. ואחד

מן התירוצים הוא במ"ש ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה ולפ"ז קודם ברכה הוא לה' ומה יזכה עשו וזרעו כי לא חפץ בברכה לא כן זרע ישראל ברוכי מברכינן וע"י הברכה אנו קונים דה' נתן לבני אדם וז"ש אל תקרי ובירך אין אתה יכול לקרות ובירך את לחמך ואת מימך דהיינו בשופע רב עד אשר תקרא וברך כי על ידי הברכה משמיא מיהב יהבי והוא שלך ואין לעשו כלום כי לא חפץ בברכה ובמה יזכה בעה"ז הלא לה' הארץ ומלואה:

פירוש ז

וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר־כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:

וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים ושש שנים תזרע את ארצך וכו' ששת ימים תעשה מעשיך וכו'. אפשר לפרש בהקדים מה שפירש רבנו האר"י זלה"ה בכונת הפ' כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם שהכונה שהמשעבדים לא יהיו בארצם וכן המצריים היו גולים כי יוסף הצדיק ע"ה העבירם מעיר לעיר כדי שלא יקראו לאחיו גולים כמשז"ל וז"ש ואתם ידעתם וכו' אתם ממש הדור הזה ידעתם את נפש הגר כמה צער מגיע לו כי גרים הייתם בארץ מצרים שהם עצמם היו גרים וגלו מעיר לעיר ועכ"ז אתם ידעתם כמה קשה הלחץ לגר כ"ש שיקשה לגר המתגייר ואתם לבטח בארצכם וזהו לכם. אכן לדורות הבאים אשר לא ידעו נפש הגר אני מצוה השמיטה ושש שנים תזרע וכו' שהשמיטה בכללה להורות כי גרים אנחנו והארץ של הקב"ה וא"ב גר לא תלחץ שלפי האמת גם אתה גר בארץ שהארץ של הקב"ה כנראה מהשמיטה. והגם שזהו נלמד מהשמיטה עיקר הטעם כמו שאמר הרמב"ן שחיבב השבעיות וז"ש ששת ימים תעשה מעשך וביום הז' תשבות וכן השמיטה כשבת וכדברי הרמב"ן:

ובאופן אחר אפשר לומר במ"ש רבינו האר"י זצ"ל דטעם גלות מצרים לברר ניצוצי הקדושה וע"י העבודה קשה וינצלו את מצרים. וגר שנתגייר ג"כ הוא בירור מהאומה ההיא כנודע וז"ש ואתם ידעתם את נפ"ש הגר דייקא נפ"ש ממש אותו ניצוץ קדוש שיש באומה ובשר ההוא הוא מתברר כי גרים הייתם בארץ מצרים. וכמה סבלתם לברר ניצוצי הקדושה:

פירוש ח

אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע:

שארה כסותה ועונתה לא יגרע. ענתה חסר ו' שלא ישמש בו' ימי החול כן כתב בס' מנחה בלולה. ודרך אסמכתא נשי"ם בצ"יון איזה רמזים דאפשר עוד לרמוז דכתיב ו' בראש ועונתה שם רמז דמלבד חסרון ו' הרומז לששת ימי החול עוד צריך בליל שבת שיעברו ו'

שעות של לילה ויהיה אחר חצות במ"ש בזהר והאר"י זצ"ל. עוד רמז דאם היא ארצויי ארצה קמיה אף בחול מחוייב לפוקדה כמו שאמר הפוסקים והיא עונתה האמיתית התלויה בה ובצערה. וזהו הרמז אף דחסר ו' לחסרון ו' ימי החול. מ"מ יש חיוב גם בו' ימי החול וזהו ו' אשר בראש היכא שהיא מראה סימנין וארצויי ארצה קמיה. וכן שמעתי מגברא רבא אחד קדוש מגדולי הדור זלה"ה דכאשר היא מראה סימן וארצויי ארצה לפום דינא הוא עונתה האמיתית למאן דאפשר ליה. גם רמז לליל טבילה דחייב בששת ימי החול נמי והוא עונתה דמשתוקקת וזהו רמז נמי באות ו' בראש על דרך האמור. גם רמז דעונתה הוא בעת היחוד למעלה כגון בשבת ור"ח ולכן ו' בראש ה' בסוף רמז לזו"ן. גם רמז דאם יהיה משבת לשבת כרמוז בחסרון ו' כמו שאמר מנחה בלולה לא יגרע כחו ולא יהיה לו נזק ואדרבה טוב לו והיו הדברים דרך אסמכתא:

פירוש ט

וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו:

אשר לא תגלה ערותך עליו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. אפשר לרמוז במה שפירש"י דיש ללמוד ק"ו מאשר ציונו יוצרנו יתברך שמו אשר לא תגלה ערותך עליו שהקפיד על בזיון אבנים ומשם ללמוד ק"ו שלא לבזות חבירו העשוי בצלם אלהים ומה אבנים שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהוג בהם מנהג בזיון חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו עאכ"ו. והיינו דסמיך ליה ואלה המשפטים כדבעינן למימר קמן בס"ד:

ואימא רישא כי אפשר להסמיך זה בפ' ישעיה סימן כ"ו כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל יוחן רשע בל למד צדק בארץ נכוחות יעול ובל יראה גאות ה'. ואקדים אשר שמעתי מעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שהיה מפרש בכתובים הללו שני דרכים אחד משם הרב המובהק ח"ק מהר"י הכהן ז"ל איש ירושלים ואחד מדידיה. הרב הנזכר היה מפרש במ"ש בערכין דף ט"ו תניא אר"א בן פרטא בא וראה כמה גדול כח לשון הרע ממרגלים ומה המוציא ש"ר על עצים ואבנים כך המוציא ש"ר על חבירו עאכ"ו ממאי דילמא משום דר"ח בר פפא דדבר גדול דברו המרגלים כי חזק הוא ממנו כביכול אפי' בעה"ב אינו יכול להוציא כליו משם אלא אמר רבא אר"ל אמר קרא וימותו מוציאי דבת הארץ על דיבת הארץ. וז"ש כי כאשר משפטיך לארץ באשר ראינו משפטיך במרגלים בעבור הארץ והוציאו דבתה משם צדק למדו יושבי תבל שיש ק"ו אם לעצים והאבנים כך על חבירו עאכ"ו וכל הרואה ושומע יצדיק עצמו. והשתא קאמר הנביא התינח השתא דיש לנו ממי ללמוד אבל הם המרגלים למה לא נאמרה בהם חנינה דעדין לא ידעו

דהמדבר על עצים ואבנים חוטא וז"ש יוחן רשע אלו המרגלים כל א' יוחן בל למד צדק דעדיין לא למד זה ולכן בארץ נכוחות יעול ודיבר לה"ר על הארץ ואמאי נענש. לז"א ובל יראה גאות ה' שאמרו כי חזק הוא ממנו כביכול ועל זה נתחייבו אך הכתוב מודיענו דנטפל להם דהוציאו דבת הארץ ובעבור זה היו חייבים מיתה ללמד לדורות אבל הם בעצמם היה מקום לחוס עליהם דהם שוגגים אבל דא עקא כי חזק הוא ממנו שאמרו והיינו ובל יראה גאות ה':

ואבא מארי זלה"ה היה מפרש במשז"ל לא נחרבה ירושלם אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה ואמרו פ"ק דסנהדרין ויהי דוד עושה משפט וצדקה איזהו משפט שיש בו צדקה זו פשרה וז"ש כי כאשר משפטיך לארץ הידועה זו ירושלים שנחרבה בשביל שהעמידו דבריהם על דין תורה צדק דהיינו פשרה ע"ד משפט וצדקה למדו יושבי תבל דלא לבד צריך ליזהר במשפט רק ליזהר לעשות פשרה. והשתא קאמר תינח השתא אבל יוחן רשע בל למד צדק שלא ידע ענין הפשרה אטו בארץ נכוחות מחמת שהעמידו דבריהם על ד"ת וזהו נכוחות לזה נחשב יעול ונחרבה ירושלים. והשיב ובל יראה גאות ה' והם מלבד זה חטאו בע"ז ג"ע וש"ד ולזה נתחייבו דאי לאו על הפשרה היו שוגגין עד כאן שמעתי מאבא מארי זלה"ה:

ובמתלמד מדבריהם אפשר לפרש ע"פ הקדמתינו וז"ש כאשר משפטיך לארץ שנתת התור' וראינו משפטיך לארץ על האבנים ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה וכו' שהקפיד הכתוב על האבנים שלא לבזותן אף שאין מכוין לזה צדק למדו יושבי תבל להצדיק עצמם שלא לבזות חבריהם מק"ו. אמנם יש לשאול יוחן רשע בל למד צדק מי שלא למד ולא הבין יוחן לז"א ובל יראה גאות ה' אף שלא למד חייב כי בצלם אלהים עשה את האדם והי"ל לכבד חבירו שהוא בצלם אלהים וזהו ובל יראה גאות ה' וכי אינו רואה שהוא בצלם אלהים כביכול וע"ז מתחייב.

ונהירנא כד הוינא טליא שראיתי להרב המובהק הוא רישא מר קשישא כמהר"ר אליעזר נחום זלה"ה בפירוש המכילתא אשר לו (כתב יד) שכתב שרבי' הגדול מהר"י רוזאניס זלה"ה הקשה דאמרי' מעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב ומ"ש ממזבח דכתיב ולא תעלה במעלות על מזבחי ותיתי בק"ו למנורה והוא ז"ל תירץ דהאמרו במכילתא אשר לא תגלה ערותך עליו אי אתה פוסע פסיעה גסה אבל אתה פוסע בהיכל ובק"ק שהיה בדין וכו' ע"ש ולזה לפני המנורה שהוא בהיכל שרי עכ"ד:

ואפשר לרמוז דהגם דמהכא שמעינן שלא לבזות חבירו מק"ו מ"מ אם הוא לעבודת ה' להוכיחו ולאפרושי מאיסורא שרי ע"פ התנאים הנצרכים לתוכחת וזהו הרמז דלהיכל

ולק"ק שרי וכן בחבירו אם הוא לדבר מצוה ואפרושי מאיסורא מצוה. וז"ש אשר לא תגלה ערותך עליו אבל אתה פוסע בהיכל וק"ק ואלה המשפטים אלה שאמרו דסליק מנייהו תשים לפניהם כי עין בעין יראו אם על האבנים הקפיד הכתוב כ"ש לחבירו וה"ד לדבר הרשות אבל לדבר מצוה שרי כמדובר:

פירוש י

אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא:

רבינו בעל הטורים ז"ל בפרפראותיו רמז דהפסוק מתחיל באלף ומסיים באלף לומר דהיסורין נאמנים בשליחותם ואפשר במ"ש בע"ז לבי ולבך ידעי דע"ז אין בה ממש ואזלי כי מתברי ואתו כי מצמדי והשיב דנאמנים הם בשליחותם ומטי זימניה להתרפאות וכו' ע"ש ובזה שמעתי משם הרב החסיד מהר"י פייאמיטה ז"ל שזה כונת הפסו' רופאי אליל כלכם כלומר הרופאים הללו הגם שיתרפ' החולה לא מחכמת' רק היינו כמו אותם שהולכים לבית עכו"ם ומתרפאים שהגיע זמנם להתרפאות כן אלו הרופאים שאע"פ שהחולים הם מתרפאים היינו שהגיע זמנם כמו הולכי לע"ז וז"ש רופאי אליל כלכם כמו הע"ז. וזה הרמז אם יקום והתהלך בחוץ כלומר אם ילך לע"ז שהיא חוץ לקדושה עלמא דפרודא סט"א על משענתו שהוא נשען בע"ז ונקה המכה כלומר היסור המכה בו נקה ששבת וחדל מלהכותו וזה היה דוקא רק שבתו במה שיושב בבית ע"ז. דע ורפא כבר נגזר שיתרפא ביום זה ולכך ירפא שלא לכפור באמונתו שהיסורים הם נאמנים כמו שאמר בש"ס ובא האות רמז הרב הטורים שהיסורים נאמנים בשליחותם ודוק:

פירוש יא

וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ־יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו: אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם:

אפשר להסמיך כאן רמז דאם גנב מגוי והוא ר"ת ואם גנוב יגנב גוי והכא קאמר ואם גנוב שתגנוב מהגוי יגנב דהשר של האומה ההיא גונב מן הקדושה כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל וצריך הגנב לשלם לבעליו הוא השי"ת על שגרם דשר א"ה גנב מהקדושה. אם טרוף המצות מהסט"א עבירה גוררת עבירה יטרף עוד. והתיקון הוא שישוב בתשובה ויעיד עליו ה' שלא יחזור לחטוא כלל כמו שאמר הרמב"ם ה' תשובה וז"ש יביאהו עד להשי"ת והוא ברחמיו יוציא טרפו שטרף הסט"א ולכן זה שחזר בתשובה הטריפה לא ישלם ונרצה עונו:

פירוש יב

אִם־מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת:

כמהר הבתולות. שאלוני לפרש מ"ש בדעת זקנים דף מ"ה ע"א ור' משה אמר כי כמוהר עולה מאתים זוז יותר אחד ויש אם למקרא עכ"ל שאינו מובן. והשבתי שנראה שצ"ל

וה"ר משה אמר כי כמוהר עולה ר' זוזים יתר אחד ויש אם למקרא כצ"ל והדבר פשוט כי כמוה עולה ע"א במנין זוזים שעולה ע' ואין להקפיד על א' יתר כנודע. והר' מאתים ואע"פ שלא יש ו' בתיבת כמהר מ"מ יש אם למקרא והקריאה היא בוי"ו ופשוט.

פירוש יג

וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה־לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים:

בשמות רבה על הסדר בפ' וכי ימכור איש את בתו לאמה. אמרו עשרה שבטים מרדו בהקב"ה ובטלו את התורה וכו' הביא עליהם הזבוב שנאמר ישרק ה' לזבוב וכו' ע"ש אפשר לומר במ"ש בס' קרנים דיש קליפה שנקראת זבוב ליפרע ממי שפוגם ביסוד ועל ידי התורה הקדושה מכניע קליפה זו ע"ש ובפירוש דן ידין מהרב הקדוש מהר"ר שמשון מאסטרפולי זלה"ה. ונראה דהעוסק בתורה ניצול מיצה"ר שעיקרו יצרא דעבירה וכמשז"ל אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין וכמו שאמר פ"ק דע"ז נכפייה ליצרין דכתיב מזמה תשמור עליך. ומאחר שבתורה כופה יצרא דזנות ממילא נכנעת הקליפה השולטת בפוגם הברית. וז"ש דע"י שבטלו התורה הביא עליהם הזבוב רמז לקליפת הזבוב דאם היו עוסקים בתורה מכניעים קליפה זו וניצולים ממנה ודוק כי קצרתי:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

והאלהים אנה לידו. במה הכתוב מדבר בב' בני אדם וכו' וא"ת ויפול עליו ודרשי מיניה דוקא אם הרג דרך ירידה גולה אבל בדרך עליה פטור י"ל דהכי קאמר זה שהרג שוגג עולה בסולם וביריד‍תו נופל על זה. ועוד קשה שההורג מזיד חייב מיתה בסייף ואמרו אף שד' מיתות בטלו דין ד"מ לא בטלו והיאך זה בסקילה על ידי שנופל עליו י"ל שזה שנופל עליו היה תופס סכין בידו והרגו בסכין:

למה נכתב וגונב בין ומכה אביו למקלל אביו שמעתי טעם בדבר תחילה כתיב וכי יזיד שההורג חייב מיתה ולאחר מיכן כתי' מכה אביו דאפי' לא הרגו חייב ואחר כך כתיב וגונב שאינו לא הורג ולא מכה ואפ"ה חייב ואחר כך כתיב ומקלל שבדיבור בעלמא חייב. הגהה. ואני צדקיה שמעתי שעל כן נכתב וגונב בין ומכה ומקלל לפי שהגונב נפש גורם לאדם שמכה אביו ומקללו היאך הרי שגנב תינוק קטן ונתגדל נמצא שאינו מכיר אביו ואמו ובא ומתקוטט עמהם ומקללם ומכה אותם מפי מורי רבי רבינו נתן בר' מנחם זצ"ל:

וכי יכה איש את עין עבדו וכו' מה נשתנו שן ועין מכל האברים שמעתי לפי שנתקלל כנען להיות עבד עבדים על ידי שן המסייע ללשון להגיד וע"י עין ראה שנאמר וירא חם וכו':

והמת יהיה לו לניזק מק' בב"ק והלא אם יש למזיק נבלות יכול לפרוע נזקו מהם דכתיב כסף ישיב לבעליו לרבות שוה כסף ואפי' סובין נבילה דידיה מבעי' ומשני לא נצרכה אלא לפחת נבילה:

אם כופר יושת עליו פירש המורה אם זה אינו תלוי וכו' ותימה דהא אמרינן לעיל ואם מזבח אבנים וכו' ר"ש אומר כל אם ואם שבמקרא רשות חוץ מג' ולמה לא מנה זה וי"ל דהנהו ג' יש מצוה לעושה אותם אבל זה כך דינו שיתן פדיון נפשו ואין זה מצוה:

והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני ובמקום אחר נאמר כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו וכתיב בתריה וחרה אפי וכו' ק' צעקה אצעקה. פי' נראה לי דהאי צעקה לשון תפלה היא בעדו לטובה שהוא קנה המשכון והוא מחזירו לעני כסות לילה בלילה וכסות יום ביום דייקא נמי דכתי' ושמעתי כי חנון אני והיינו דשייך חנינה דאי לרעה מאי חנינה איכא. ועי"ל דהכא גבי חזרת משכון לא שייך ביה חרון מאחר שקונה משכון דאטו משום שאינו מחזירה חרה אפו אבל בעני יתום ואלמנה ע"ז ודאי חרה בו אף ועושה רושם ע"כ מנימוקי רבינו ישעיה המז"ל):

תרומה

פירוש א

דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה:

ש"ר ויקחו לי תרומה הה"ד תורה ציוה לנו משה דרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו למשה ונתנו לישראל על ידי משה שכן מנין תורה וא"כ אינם אלא תרי"א ושנים היכן הם אלא אמרי רבנן אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ותרי"א א"ל משה שנאמר תורה ציוה לנו משה מורשה א"ת אלא ירושה ירושה היא לישראל לעולם. ולכאורה יפלא מה ענין זה לקראין ויקחו לי תרומה ולא קרב זה אל זה ויראה במ"ש בסנהדרין דף ס"ג אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו שונאי ישראל כליה ארשב"י והלא כל המשתף ש"ש ודבר אחר נעקר מן העולם אלא מה ת"ל העלוך שאיוו לאלוהות הרבה ופירש הרב חידושי אגדות שכונת רשב"י לומר שלא עשו העגל לע"ז רק לאמצעי דוקא כטענת דור אנוש בתחילה כמו שאמר הרמב"ם ריש ה' ע"ז עיין שם באורך גם ידוע מאמרם ז"ל דמשה רבינו יצא לטעון כשעשו העגל לי צוית להם לא צוית. והנה אם אנו אומרים כי טעותם לעשות אמצעי אין צורך לטענת לי ציוית דלעולם הציווי לכל ישראל וח"ו לא עלה על דעתם

לכפור או לעבוד ע"ז רק לאמצעי. והשתא ממה שראינו דאחר העגל נצטוו לעשות משכן זה מורה כי טעות ישראל לא היה אלא לאמצעי וגם הם ידעו שכלם נצטוו ואין כאן טענת לי צוית ומשום שטעותם היה דצריך לאמצעי כל קבל דנא לאפוקי סברא זו המזוייפת אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכביכול השרה שכינתו ממש לעוררם וללמדם כי אין דבר חוצץ וטעו במאי דס"ד לעשות אמצעי. עוד נקדים מ"ש המפרשים דהמלאכים היו רוצים לזכות התורה מדינא דבר מצרא אך לא צדקו בדינם דאיכא פסידא דמוכר דאינהו לא שייכי בפשטי התורה ולישראל נאמרה כפי פשוטה וסודה. אך יש להרהר על זה דאמרו רבותינו זכרונם לברכה דבתחילה נעקר יצה"ר מלב ישראל וכשחזרו לומר קרב אתה ושמע חזר יצה"ר אל מקומו. ועד שלא היה להם יצה"ר תינח דהושוו למלאכים שלא יש להם יצה"ר ונוסף עוד דשייכי בפשט ובסוד מה שא"כ המלאכים. אמנם כשחזר היצר הרע אפסדתן לקמיתא דיש בזה מה שאין בזה דיש עדיפות למלאכים שלא יש להם יצר הרע מה שאין כן ישראל ואי איכא פסידא דמוכר במאי דלא שייכי המלאכים בחלק הפשט הלא איכא נמי פסידא אי ישראל לוקחים התורה דיש בהם יצה"ר משא"כ במלאכים. וצ"ל תשובה אחרת לזכות את ישראל ולהפיץ ולהדיח טענת המלאכים מדינא דבר מצרא והיא דהאבות שמרו התורה וישראל הם יורשים התורה מהאבות וקי"ל בח"מ סי' קע"ה דין י"ז דאם המצרן לא סלק ללוקח ומת הלוקח אינו יכול לסלק היורש. ועפ"ז נבא לכונת המאמר ויקחו לי תרומה הה"ד תורה ציוה לנו משה כלו' דממה שראינו שציוה ה' לעשות משכן אחר העגל למדנו דטעותם היה לעשות אמצעי ולא כפרו ולא שיתפו ח"ו ולכן להורות לבני ישראל כי אין צריכים לאמצעי אשר לו אלהים קרובים ציוה לעשות המשכן להשרות שכינתו ומעתה נתבטלה טענת לי ציוית והאמת שגם ישראל ידעו שכל' נצטוו וז"ש הה"ד תורה ציוה לנו משה דהיינו כדדריש תורה תרי"א ואנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו"ם דייקא כי לכל ישראל נאמרו. אמנם מזה דלא שמעו כי אם דברות שתים ואמרו קרב אתה ושמע חזר היצה"ר ועתה יטענו המלאכים כי להם יאתה קבלת התורה מדינא דבר מצרא כיון דאיכא פסידא נמי בנתינתה לנו לז"א תור"ה ציוה לנו משה תרי"א ומזה חזר יצה"ר ואין לחוש לטענת המלאכים כי הלא היא מורשה ירושה לישראל מאבות וכיון שמת הלוקח אין המצרן יכול לסלק היורש:

ודרך פשוט אפשר במ"ש רבינו אפרים בפירושו (כתב יד) ויקחו אין קיחה אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם לי לשמי כל העוסק בתורה לשמה כדאי שיהיה לו הרמת ראש תרומה תורה מ' התורה שנתנה למ' יום ועוד האריך בזה ובנדרים דף ל"ח שהתורה נתנה למשה והוא נהג טובת עין ונתנה לישראל ומקשה עלה ומסיק דמה שניתן למשה

הוא הפלפול ע"ש והכא כתיב ויקחו לי תרומה שיקחו תורה שנתנה למ' יום ומזה מוכח דהתורה נתנה לישראל וז"ש הכתו' תורה ציוה לנו משה תורה תרי"א מצות ולא תימא כדס"ד שניתנה למשה דע מורשה קהלת יעקב שהיא ירושה לנו:

ובכונת הכתוב ויקחו לי תרומה וכו' דהכפל והשינויים מבוארים אפשר בסברת ר"י הביאה הטור ח"מ סי' רי"ב דאם נדר בלב אינו חייב דחולין מקדשים לא ילפינן ועיין בהגהה י"ד סי' רנ"ח דדוקא בקדשים כתיב נדיב לב עולות וז"ש ויקחו לי תרומה שכבר נודע ומפורסם שהתנדב לצדקה כי אמר בפיו וכבר נקראת תרומה אז ויקחו דדוקא כשאמר חייב לתת וזהו בצדקה דעלמא דוקא אך מאת כל איש אשר ידבנו לבו שגמר בלבו תקחו את תרומתי דהיינו קדשים דאז בלב לבד חייב:

ואפשר לומר עוד רמז במ"ש הרמב"ם פ"ג דתרומות שיכול הישראל להפריש תרומת מעשר וליתנה לכהן ויתן המעשר' ללוי אחר שיפריש ממנו תרומתו שהיא מעשר מן המעשר ופסק כסברת אבא אלעזר בן גמלא דלא כרבנן ובמקומו ישבנו בעניותנו דעת הרמב"ם ושם כתבנו מה שהקשו מגדולי הדור על מהרימ"ט ח"א סי' פ"ה דנעלם ממנו דברי הרמב"ם הנז' עיין שם באורך וזהו הרמז ויקחו לי תרומה ר"ל תרומה גדולה. מאת כל איש אפי' ישראל תקחו את תרומתי לתרומת מעשר ואין צריך שהלוי יפרישנה וזהו מאת כל איש:

עוד אפשר לרמוז מאי דקי"ל דאם תרם כריו של בעל הבית ובא בעה"ב וא"ל כלך אצל יפות תרומה ולא אמרו כלך אצל יפות אלא לענין תרומה ומצוה ואי לאו אית ביה משום כיסופא וז"ש ויקחו לי תרומה ממש. וזאת התרומה יכולי' ליקח מאת כל איש אף שאינו שלוחו בתנאי אשר ידבנו לבו לבעל הבית שיאמר כלך אצל יפות תקחו את תרומתי שהוא מצוה דלא אמרו כלך אצל יפות אלא למצוה כמו שאמר פ"ב דמציעא:

פירוש ב

דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי:

אשר ידבנו לבו תקחו ר"ת אילת. כ"כ בלקוטי' אשר בספר רבינו אפרים (כתב יד). ועל פי מה שדרשו בזהר הקדוש פסוק זה על השכינה הנה מה טוב אילת אהבים. ומה נעים כי איל"ת גי' אמת שהוא ת"ת והוא יחוד קבה"ו. ולפי פשוטו גימט' אמת דהצדקה נקראת אמת כמו שאמר בתנא דבי אליהו דכתיב אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ע"ש והכא איירי בצדקה לפי רבותינו זכרונם לברכה והמפרשים. ויתכן דהצדקה נקראת אמת כי בצדקה מיחד קבה"ו במ"ש רבינו האר"י זצ"ל וזה רמז דבצדקה מיחד אמת ומספרו אילת ת"ת ומלכות ודוק:

פירוש ג

וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם:

שמעתי שהכונה דהנה מימי עולם היתה השראת שכינה בצדיקים כידוע. ועתה שהקב"ה אמר ועשו לי מקדש מקום מוכן להשרא' שכינה בעצם אפשר לטעות כי מעתה לא תשרה שכינה בצדיקים כי כבר לכבוד ישראל הנה מקום מיוחד להשרא' שכינה. לז"א ועשו לי מקדש ולא תימא כי עתה הן נגרע מעלת הצדיקים אשר היו מרכבה אל השכינה אלא ושכנתי בתוכם ממש כאשר זאת לפנים בישראל על ראש צדיקים תחול ע"כ שמעתי:

ודרך רמז ותוכחות מוסר אפשר לרמוז כי הן האדם גברא דשפיר חזי ישתדל להיות הוא עצמו מקדש וכל כלי הקדש יהיו בו בעצמו. הא כיצד יראה עצמו כאלו קדוש שרוי בתוך מעיו כמשז"ל על פ' בקרבך קדוש ויעשה עצמו בתי הנפש בית המקדש להתקדש בעשר קדושות ויטהר רעיוניו. ויעשה בו מעין דוגמא לכלי המקדש דהיינו מזבח יעשה הכנה בגופו מזבח גדול לזבוח יצרו וכל יצר מחשבות לבו אלו הן הנשרפין באש יראת ה' אשר תלהט בקרבו והיא אש של גבוה ומצוה להביא מן ההדיוט להתעורר בצום ובכי ותכף משמיא מיהב יהבי אש גבוה רבוצה כארי בלבו לב טהור וזבח עליו כל יצר הרהורים רעים והיו לבער ויעשה הרמת הדשן להסיר שירי שיריים מהרהורים רעים ומצות הרמת הדשן בכל יום כי היצה"ר מתחדש בכל יום ומכניס מחשבו' רעות. מזבח הקטר' שיהיו מעשיו נאים כקטורת וריחו נודף ללמד פושעים דרך ה' ומצותיו. מנורה להאיר לעם בנועם המדות שכלם יהיו פונות לאמצעי כלומר לדרך האמצעי כמו שאמר הרמב"ם ולהאיר נר ישראל בתורה ומצות וכתבו גורי האר"י שהמנורה וכל פרטיה רמז לתורה. וצריך לדשן המנורה שמא בלימודו יש איזה כונה שאינה לשמה וינקה וייטיב הנרות ניצוצי אור התורה. וז' קני מנורה שע"י התורה יתיחדו זו"ן בז' עשיריות שהם ע' שנה כלו' כל ימי חיי האדם מוזהר לעסוק בתורה וליחד חג"ת נהי"ם והשלהבת עולה מאיליה רמז ליחד הדודים על ידי עסק התורה. ארון. יהיה דרופתקא דאוריתא חצ"ר תבונות כרכא דכלא ביה שמעתא ואגדתא וכל חכמות התורה. כרובים שיהיה כתינוק נקי מחטא כמו שאמר בן שנה שאול שהיה נקי מחטא כבן שנה. פורש כנפיו ובאברתו יסך לנשברי לב ולתלמידים הרוצי' לחסות בצל כנפיו. שלחן. יערוך שלחן לעמלי תורה ועניים מרודים יביא בית ויהיו על שלחנו. לחם הפנים. לדרוש בתורה הנקראת לחם כמה פנים וביום השבת יערכנו לדרוש לעם פנים מפנים בתורה. כיור. שירחצו ממנו בתוכחתו ובמתק ודשן עדיו הפושעים מזוהמת עונותם. יכין ובועז. שיהיו לו שני עמודים חזקים כנחשת

ועיקרים גדולים לישר עניניו וכל מעיניו. האחד יכין אל יהי מהיר בשום דבר כי פרי המהירות חרטה ולכן יתישב בכל דבר ויהיה הכל בהכנה דרבה הכנת גוף ונפש בלי חפזון ומהירות כי כאשר יתישב האדם ויהיה מתון מתון קודם שידבר או יעשה שום דבר ביראת ה' על פניו ודאי כל דבריו ומעשיו יהיו מתוקנים לש"ש. ובועז. רמז שיאגור כעסו ותוקפו בו בקרבו. וזהו בו עז ולא יכעוס על זולתו ובני ביתו כי אם יכעוס על עצמו אשר עונותיו הטו אלה שיעשו נגד רצונו וזהו בו עז שהקושי שיבא לו ידע כי הוא הגורם. או ירמוז שיהיה מלא תורה ואין עז אלא תורה וזהו בו עז שתדיר יחשוב בתורה אף כשהולך או מתעסק בצרכיו וכיוצא. וזה רמז הכתוב ועשו לי מקדש. ושכנתי בתוכם ממש ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבני' כל כליו וכן תעשו. הכונה ושכנתי בתוכם ממש שיהיו הם כמו בית המקדש ויהיו בהם מדות והנהגות אשר אליהם רומזים כלי הקדש ובפרט ענוה שהיא סגולה לפעול פעולת בית המקדש להשרות שכינה כמו שאמר אני את דכא וכן מקריב קרבנות כמו שאמר מעה"כ כאלו הקריב וכו' וז"ש ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת כל כליו אשר גם את הכל רמזים למדות והנהגות ישרות תרומיות תוריות וכן תעשו בעצמכם תבנית כל רמז משכן וכליו. ואחר זמן רב ראיתי מ"ש הרמב"ם בפרקי ההצלחה פ"א שרמז קצת כלי המקדש באדם ע"ש סגנון דברי קדשו. בשו"ת פאר הדור דף ל"ג ע"ש:

יש להעיר במדות כלי המקדש כי יש שינוי גדול ביניהם. אמות הארון כלם שבורות. אמות השלחן מקצת שבורות ומקצת שלמות. ואמות המזבח שלמות ואפשר לרמוז במ"ש בזהר כי הן בעון העגל לא זכינו לתורה עילאה וניתנה לנו מצד אסור מותר כשר פסול וכו' וכמו שאמר מז"ה בחס"ל. ואפשר שזהו הרמז שאמות הארון שבורות להורות כי לא זכינו אל השלמות בתורה על ידי שנשתברנו בכחות נפשנו בחטא ובא הפגם באורך ורחב וקומה בעוה"ר. ואמות השלחן מקצתן שבורות ומקצתן שלמות להורות כי המשלי' את שלחנו בעה"ז ישבר לעה"ב צא ולמד מרבינו הקדוש עשיר מופלג ושלחנו שלחן מלכים והוא לא היה נהנה. ומי שמחסר שלחנו בעה"ז ישלים שלחנו לעה"ב. או ירמוז דהשלחן לפעמים חסר בימי החול ולפעמים מלא לכבוד שבת ויו"ט או לכבוד אורחים ות"ח. ואמות המזבח שלמות להורות שכאשר יעשה אדם דבר או ענין לכפרתו יזהר שיהיה בתכלית השלימות בשלם שבפנים. ושמעתי כי בדי הארון והשלחן והמזבח הם רומזים לעמי הארץ המקיימים מלך וחכם וכהן. ויען כי כהונה ומלכות לא היו תדיר בישראל מה שאין כן התורה כי לא תשכח מפי זרעו על כן בבדי הארון נאמר לא יסורו ממנו שתמיד יש חכמים ומוזהרים ע"ה לשאת אותם ולהגדילם בפרנסה וכבוד:

ורבינו אפרים בפרישתו (כתב יד) כתב ועשית בדי עצי שיטים אלו התלמידים וכו' והבאת את הבדים בטבעות כלומר תביאם בעומק הלכה לשאת את הארון בהם כלומר ע"י תלמידים הרבה מתנשא ומתעלה כמו שאמר ומתלמידי יותר מכלם יהיו הבדים לא יסורו ממנו שלא יפנו התלמידים ימין ושמאל אלא יבינו הדבר על בוריו זהת"ד והוא ז"ל האריך הרבה לפרש כל הפסוק דרך רמז. ולפי דרכו ז"ל אפשר לומר לא יסורו ממנו כמו שאמר הרב האר"י זצ"ל דהרוצה להצליח בלמודו ולהבין יצייר בדעתו דמות דיוקנו של רבו ובזה יפתח לו שערי אורה וזה הרמז לא יסורו ממנו מרבו שכל מעיינו יהיה ברבו לחשוב בצורתו והוא יורד לעומק ההלכה. ובזה אני ההדיוט מפרש מש"ה בריש יהושע רק חזק ואמץ לשמור לעשות ככל התורה אשר ציוך משה עבדי אל תסור ממנו דהול"ל אל תסור ממנה פי' מהתורה דבגוה קמשתעי. אמנם רמז לדבר האמור שכדי שיצליח בלימודו צריך שיהיו כל מחשבותיו עם רבו ואם אמרו בתלמיד ורבו דעלמא כ"ש וכ"ש דיהושע מועיל לו מאד לידבק עם משה וזהו בעצם אל תסור ממנו ודוק:

פירוש ד

וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב:

אמרו ביומא דף ע"ב מבית ומחוץ תצפנו אמר רבא כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח ואפשר דהטעם דכיון דבקרבו ישים ארבו והוא מדבר אחד בפה וא' בלב א"כ נעשו אבריו הפנימיים מגואלי' וכיצד תשרה התורה בו שהיא תורת אמת ואיך לב חורש מחשבות און יכוין לדעת התורה תורת אמת ולכן מילתא פסיקתא קאמר אינו ת"ח דכיון שאין תוכו כברו לבו לא נכון עמו שקורי קמשקר ובודאי אינו ת"ח דלא סלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא ונלמד מהארון אשר ציונו הקב"ה מבית ומחוץ תצפנו וכן הת"ח שהוא כלי מחזיק התורה דרופתקא דאוריתא צריך שיהיה תוכו כברו ואף שיש בו חומר והוא בשר ודם. צריך לעשותו חומ"ר בקדש שכמעט אינו ניכר שעושה מעשה החומר כמו שבארון היה עץ שהוא דומה לחומר ובציפוייו מבית ומחוץ אינו ניכר כלל וכמעט הכל זהב כן הת"ח על ידי מדותיו ומעשיו הטובים וענותנותו יעשה החומר צורה ויתבטל החומר ולא יוכר כלל וכשם דכתיב מבית ומחוץ תצפנו אף שלפי האמת שהיה עושה ארון עץ ונותנו בתוך של זהב ואח"כ נותן בתוך של עץ אחר של זהב כמו שפירש"י ואם כן הול"ל מחוץ ומבית תצפנו. אמנם רמז באומרו מבית ומחוץ שהת"ח מראש יסכים הדברים בלבו ושוב יוציאם לחוץ:

ורבינו אפרים בפי' (כתב יד) כתב ועשו ארון עצי שיטים. ירמוז לת"ח שהוא ארון של תורה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו הרי ה' אמות ומחצה וכל

אמה בת ששה טפחים הרי ל"ג זש"ה ג"ל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. מבית ומחוץ תצפנו שצריך ת"ח להיות תוכו כברו ביום שמינו את ר' אלעזר בן עזריה נשיא אמרו כל מי שאין תוכו כברו אל יכנס כאן עכ"ל ועוד האריך הרבה והנה במ"ש שהם גל טפחים זש"ה גל עיני וכו' אפ' למתק הדברים כי הרמז הוא שהגם שהת"ח יהיה לו יד בתורה בארך ורוחב וקומה כלומר בגירסא ללמוד הרבה רמז לאורך ורחב רמז לפלפול ברחב לב חריף וקומה בשיעור קומ' חכמת האמת עכ"ז יהיה נראה בעיניו שלא ידע כלום לפי גדולת התורה ורזי עולם ותדיר ישאל גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. ולזה כל אמות הארון באו עד השברי"ם ובין באורך בין בקומה בין ברחב יש אמות שבורות פטמה לחצאין רמז לקבוע הת"ח בדעתו כי עדין לא נקרא שלם ועדיין לא הגיע לחצי חיובו מקוצר המשיג ומעומק המושג ושוברו עמו. ומ"ש רבינו אפרים ביום שמינו ראב"ע נשיא אמרו כל מי שאין תוכו כברו אל יכנס כאן. הדבר ק' דר"ג הוא היה אומר כל מי שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש. אבל ביום שנתמנה ראב"ע סלקו שומר הפתח ואתוספו כמה מאות ספסלי כמו שאמר פרק תפלת השחר. איברא דגם לראב"ע היכא דקים לן שאינו הגון לא יכנס אבל מסתמא יכנס וכבר אני בעניי הארכתי בזה ברמזי אבות בקונט' פ"ע. ע"ש ודוק:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

פירוש ה

בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֵרוּ מִמֶּנּוּ:

ואמרו כל המסיר בדים עובר בלאו ותימה דהכתיב בבמדבר סיני ושמו בדיו. תשובה ד' בדים היו לארון וח' טבעות דכתיב ויצוק ד' טבעות זהב וב' טבעות על צלעו השנית. ב' היו קבועים גזרת הכתוב וב' למשא. וביומא פ' בא לו מוכיח דשני בדים לבד היו והאי דכתיב ושמו בדיו נשמטין היו ולא מתפרקין (אח"י עמ"ש בפ' במדבר תשובו' הרדב"ז (כתב יד) על זה):

מן המזרח למערב היו עשרה קלעים ובין קלע לקלע ה' אמות ומן המזרח למערב ן' אמות והרי אם תמנה עשרה קלעים ובין קלע לקלע ה' אמות לא תמצא ן' אמות ושמעתי שלא היו מונין מאותו הקלע שהיה בין מקצוע מזרחי' צפונית אלא למעלה ממנו כנגדו וממנו עד למערב חמשים אמות. נימוקי רבינו ישעיה המז"ל:

תצוה

פירוש א

וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית־לַמָּאוֹר:

אפשר לרמוז במ"ש פ"ק דסוטה אני את דכא שהקב"ה שורה במי שהוא עניו והוא מרכב' לשכינה. וז"ש ואתה תצוה מלשון צוותא את היא השכינה כידוע הכונה אתה תחבר השכינה עם בני ישראל שיהיו מרכבה כביכול. ואמר ואתה להיות משה רבינו עליו השלום בעלה דמטרוניתא על דרך שאמרו בזהר משם ר' פנחס ן' יאיר ע"ה לכן אמור אתה דהוית בעלה דמט' הנני נותן וכו' ע"ש ולז"א ואתה בעצמך שאתה בעלה דמט' תצוה וכו'. וזה יהיה ויקחו אליך כלומר שיקחו מדתך שאתה עניו ביותר. ולא תסבור כמ"ד פ"ק דסוטה אתי דכא אלא העיקר שהשכינה כביכול תרד ותשרה בעניו וז"ש שמן זית זך שהיא השכינה היא תהיה עם הכתית שהוא העניו וזו הענוה סגולתה למאור להתחכם בתורה ולכוין אל האמת כמו שאמר מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותם מפני שהיו נוחים ועלובים וכו'. וגם לעלות ממדרג' למדרגה נשמתו דכיון שהוא עניו הוא כמקריב כל הקרבנות וגם מכוין לתורה לאמיתה ובזה מעלה נשמתו תמיד וזהו להעלות נר נשמת אדם תמיד. ואפ' לרמוז בי ר"ת תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית גימט' שב"ת ב"ן שהזהיר בנר שבת יהיה לו בן חכם וזהו למאור שיאיר בתורה. וגם למאור גי' זרע שיהיה לו זרע למאור להאיר ישראל בתורתו:

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך וכו'. שמעתי במ"ש הרגיל בנר של שבת הויין לו בנין רבנן וידוע כי כל ת"ח אמיתי יש בו ניצוץ ממשה רבינו ע"ה ולכך אמרו משה שפיר קאמרת יען ניצוץ משה רבינו מתנוצץ בו. וז"ש ואתה תצוה את בנ"י כלומר צוה אותם מצוה שיקחו אליך כלומר שיולידו ולד שניצוץ ממך יאיר בו ונמצא שהם לוקחים אליך ממש. וזה על ידי שמן זית זך שידליקו נרות של שבת ובזה יזכו לבן חכם שיתנוצץ בו אור מניצוצך ונמצא שהם לוקחים אליך על ידי מצוה זו ודוק:

להעלת נר תמיד. פירש המורה כל לילה ולילה קרוי תמיד וכן תמיד האמור בלחם הפנים שהוא משבת לשבת ולא היא דתמיד דלחם הפנים ממש הוא דקאי אלפני ה' והכי אמרינן דד' כהנים היו ב' מכאן וב' מכאן וד' מצד אחר טפחו של המסלק הישנה בצד טפחו של מסדר החדשה וכו'. נימוקי רבינו ישעיה המז"ל:

פירוש ב

וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן:

ונשא אהרן את שמותם. ואלה שמותם מכאן שהמרגלים כשרים היו וכו' עכ"ל ס' אמרי נועם. ויראה להרחיב הדבר שהמסרה זו רמזה מ"ש רבינו האר"י זצ"ל שהשבטים עצמן נתעברו במרגלים לסייעם וכשחשבו לחטוא נסתלקו מהם כמו שאמר בעניותי בראש

דוד פ' שלח בס"ד וז"ש ונשא אהרן את שמותם של השבטים שהוזכרו למעלה. והם הלכו עם המרגלים דכתיב ואלה שמותם. ור"ת ונשא אהרן את שמותם גי' שבו שנסתלקו כשראו שנתיעצו לחטוא:

פירוש ג

וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן:

מאמר רבותינו זכרונם לברכה בסדר היו'. בשעה שא"ל הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך ארע לו למש' א"ל תורה היתה שלי ונתתי' לך שאלמלא היא אבדתי את עולמי הה"ד לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי. וצריך ביאור דהרי משה עניו מכל האדם ותמיד היה מכבד ומגדיל לאהרן ומה זה היה שארע לו בגדולת אחיו. ואפשר לומר דח"ו לא ארע לו בגדולת אחיו אמנם ארע לו דרוצה היה לקיים כל מצות כהונה דכמה עשין ולאוין יש בתורת כהנים וכל ישעו וכל חפץ לקיים המצות כמשז"ל פ"ק דסוטה שטעם שנתאוה משה ליכנס לארץ ישראל היינו משום לקיים המצות התלויות בארץ ישראל וה"נ היה רוצה לקיים כל מצות כהונה. לז"א תורה היתה שלי וכו' כלומר סמא בידך לקיים המצות על ידי קריאת מעשה המצות והלימוד נחשב כמעשה וכמו שאמר זאת תורת העולה כל העוסק וכו':

ובזה פירשתי זאת לפנים מאמר רבותינו זכרונם לברכה ששמעתי בנסח זה אמר לו הקב"ה למשה חכם אתה ואתה רוצה ליכנס לארץ והוא תמוה ועם הקודם מבואר דכל אוות נפשו ליכנס לארץ היה לקיים מצות התלויות בארץ ועל זה א"ל הקב"ה משה חכם אתה ובידך לעסוק בתורת מצוות ארץ ישראל כפשוטן ובסודן והרי הוא כאלו קיימתם. ועתה אמת אגיד כי אחר כך ראיתי כתוב נסח המאמר בשם הרב ברכת שמואל שמסיים א"כ אין אני קוברך וכתוב שם שהרב הנז' פירש פירוש נאה:

ובאופן אחר יראה במאמרינו במ"ש רבותינו זכרונם לברכה והביאו ילקוט ראובני שהיה מצטער משה שבני אהרן יהיו כהנים ולא בניו וא"ל הקב"ה דגם בני אהרן נחשבים בניו ע"ש כי איני זוכר נסח הלשון וז"ש בשעה שא"ל הקב"ה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ארע לו למשה כלומר על סיום האמירה שא"ל את אהרן אחיך ואת בניו ולכן ארע לו על שאהרן זכה שבניו ימלאו מקומו והוא לא זכה אשר שום א' מבניו יהיה כהן והיינו דקאמר ארע לו למשה על בניו. וא"ל הקב"ה תורה היתה שלי ונתתי' לך וכל המלמד בן חבירו תורה כאלו ילדו ונמצא כי רבו כמו רבו בניך וגם בני אהרן בניך הם וכמש"ה אלה תולדות אהרן ומשה:

ובזה אפשר לפרש מסרה ואתה הקרב אליך ואתה תדבר אל כל חכמי לב ואתה תצוה את בני ישראל הכונה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו ואז ארע לו למשה רבינו ע"ה שלא יזכו בניו לזה. והקב"ה נחמו שהתורה נתן לו ועי"ז יש לו בנים רבים כהנים לויים וישראלים כמדובר וזהו ואתה תדבר אל כל חכמי לב שאתה תלמדם תורה ומצוות ונקראים בניך. ועוד זאת יתירה ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך כמו שפירשנו בסמוך ששמעתי אומרים ויקחו אליך שיקחו למשה כי כל ת"ח יש בו ניצוץ משה רבינו כמו שאמר משה שפיר קאמר וכו' וזו מעלה יתירה למשה רבינו שבכל הדורות כל חכמי ישראל הטובים והקדושים יאיר בם מניצוצותיו והרי כלם בניו וחלקו יפה יפה יותר מאהרן:

ויתכן עוד לומר במאמרינו בהקדים מה שפירש הרב עמודיה שבעה במשז"ל פ' ר' עקיבא כשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה בינינו א"ל הקב"ה לקבל תורה בא כמו שאמר בתרגום המיוחס ליונתן דעמרם גירש יוכבד ונשאה אליצפן ן' פרנך והוליד ממנה אלדד ומידד ואח"כ החזירה עמרם וילדה משה רבינו ונמצא שהחזיר גרושתו מן הנשואין ומן התורה אסור כדכתיב לא יוכל בעלה וכו' וז"ש מלאכי רום מה לילוד אשה בינינו כלומר אשה הידועה אשר הוחזרה מגרושיה ונשאת לאחר והוא בא מביאה אסורה ואיך היה אשר ניתן לו רשות לעלות בשמים ממעל. והשיב להם הקב"ה לקבל תורה בא כלומר עדיין לא נתנה תורה ועמרם לא עביד איסורא ומשה זרע קדש עכ"ד. וממנו נקח הענין וההמצאה לפרש מאמרינו כי הנה בראותו משה רבינו ע"ה שא"ל ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך חשב מחשבות שמא הוא נפסל לכהן גדול כי בא מביאה אסורה דאביו מחזיר גרושתו משנשאת והכהן צריך שלא יהיה מום בו לא בגופו ולא ביחוסו ועל כן ארע לו ונצטער מאד עליו ועל אביו ואמו. וא"ל הקב"ה תורה היתה שלי ונתתיה לך כלומר זה היה מעש' עד שלא נתנה תורה ואין כאן עון אשר חטא באביך והרי נתינת התורה לך הוא עד על זה שאם ח"ו באת מאיסור לא הייתי נותן לך התורה אשר היא יסוד העולם:

ואפשר עוד לומר שארע למשה במ"ש לו ואתה הקרב אליך כלומר אתה מעצמך מבלי שום המלכה בישראל או בלי שום הוראה מה' על כהונת אהרן כגון שכל ישראל ישמעו קול ה' אומר שאהרן יהיה כ"ג כי אז לא היה שום פקפוק וערעור בדבר כי עתה יאמרו כי לא ציוה ה' בדבר רק משה רבינו מדעתו עשה וילונו העם. וכמו שהיה שקרח ור"ן ראשי סנהדראות ערערו על זה. אך אם ה' נתן קולו לפני חילו שאהרן כ"ג אין אומר ואין דברים ותכל תלונותם מעל משה ואהרן וז"ש בשעה שאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב

אליך אתה דייקא מעצמך ארע לו למשה שזה נותן יד לפושעים ללו"ן במדב"ר ולהרבות מחלוקת בישראל ופרט זה ארע לו לבד שיהיה על ידו דוקא לא על עיקר כהונת אהרן כי בכל לבו ובכל נפשו ישמח משה בגדולת אחיו. והשיבו ה' תורה היתה שלי ונתתיה לך וכו' כלומר אם מאמינים בכל התורה אשר נתתי להם על ידך כי בכל ביתי נאמן אתה גם יאמינו בכהונת אהרן שלא עשית מדעתך ואם יפקפקו בכהונה יפקפקו גם בתורה והמה יאבדו ואתה תעמוד כמו שהיה בענין קרח כי אם ישמע ישראל קול על כהונת אהרן יבואו לפקפק על התורה ששמעו מפיך ואדרבה בעשות שינוי בכהונה יצא עתק על התורה ולכן המאמין בתורה שנתנה על ידך יאמין בכהונה. והוא אשר דברו רבותינו זכרונם לברכה ברבה סדר קרח אמר משה רבש"ע לא כך ציותני ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך והרי עומדים עלינו להרגנו אמר בקר ויודע ה' וכו' וכמו שאמר בעניותינו בספרי הקטן ראש דוד סדר קרח ע"ש:

ועוד יתכן לומר דרך אסמכתא דבירושלמי פ' בא לו איכא פלוגתא תדיר ומקודש הי מיניהו עדיף והשתא יתכן דמשה רבינו הוה ס"ד דמקודש עדיף ועל כן ארע לו שהוא נתרחק מהכהונה כי לא זכה למעלת מקודש ולא שארע לו בגדולת אהרן ח"ו אלא שהוא לא זכה ג"כ להתקדש כמוהו וז"ש כשאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וכו' לקדשו וכו' ארע לו. והשיבו הקב"ה דאין ההלכה כן אף דיש סברא זו בעולם ואלו ואלו דברי אלהים חיים מ"מ ההלכה היא דתדיר עדיף דהיא סברת בית הלל כמבואר בירושלמי וכמו שפסק רבינו עובדיא ז"ל פ' כל התדיר ועל זה אמר לו תורה היתה שלי ונתתיה לך והיא תדיר ותדיר עדיף ממקודש:

פירוש ד

מַעֲשֵׂה חֹרֶשׁ אֶבֶן־פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם:

תפתח את שתי האבנים על שמות בני ישראל. רש"י ז"ל פירש על שמות כמו בשמות. ואני שמעתי אומרים במ"ש הרמב"ם שהיה רושם השמות בדיו על האבנים ומניח השמיר על הדיו ונבקע וז"ש תפתח על שמות בני ישראל הרשומים כבר בדיו. ונכון. ואח"ז רב ראיתי שכן כתוב בס' מדרש תלפיות:

פירוש ה

וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית־לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד:

ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד. אפשר לרמוז ענין חנוכה בר"ת. ובהשמיד יונים קבעו חנוכה וכל איש לא יחסר כל שמנה מהדלקת נרות זרע

ישראל תהיו זריזים כלכם כאשר תדליקו יהיה תלוי למעלה מהנרות אור ובו ראו למצות המהדרין עשו להדליק תדיר נרות תהיינה יחד מ"ד:

כתית למאור להעלות נר תמיד. אפשר דרמז מאמר רבותינו זכרונם לברכה הביאו הרמב"ן פ' בהעלותך שמצות הנרות לעולם תהיה ופירשו הרב ז"ל על נרות חנוכה ע"ש באורך וזה רמז ויקחו אליך שמן זית זך כתי"ת כלומר זה יהיה לשנים שמספרם כתית שהם שנות בית ראשון ובית שני כמו שרמז רבינו בעל הטורים בפרפראות על פסוק זה. ואחר זה למאור קרי ביה לא מאור על דרך שכתב מהר"ם שלא יאמר זכרנו לחיים בלמד פתוחה דמשמע לא חיים. והכא רמז דאחר שנות כתי"ת לא מאור כלומר לא יהיה עוד מנורה שנחרב בית שני. ומ"מ האיכא שיריים נר חנוכה תהיה לעולם וז"ש להעלות נר תמיד כי נר חנוכה מצותה נר איש וביתו כמו שאמר פ' במה מדליקין. או אפשר דרמז דזה שהבית לא עמד אלא כתי"ת שנים ואח"ז לא מאור דנחרב דין גרמא להעלות נר תמיד כי מהרה יבנה בית המקדש וישוב הכל. וזה ע"י ששפך חמתו על עצים ואבנים ונחרב הבית אחר כתי"ת שנים ובזה נשארו ישראל בעולם ונזכה לבנין הבית הג' להעלות נר תמיד:

וראיתי בילקוט ראובני שכתב משם הרב מגלה עמוקות ואתה תצוה סמך אל נחשת שסיים פ' תרומה ורמז בו כי היה משה ניצוץ שלישי של הבל וזהו נחשת ואתה כלומר נח שת ואתה וזהו יפיפית מבני אדם שת הבל הוצק חן נח עכ"ד. והרב הקדוש מהר"ר שמשון מאסטרפולי זלה"ה היה מפרש מאמרם ז"ל וירא מלאך ה' אליו בלבת להשלים את השם הכונה כי משה נוטריקון משה שת הבל. ונמצא דחסר משמות שת הבל אותיות תב"ל והם לבת וז"ש וירא מלאך ה' בלבת להשלים השם כלומר דתיבת לבת משה שם תמצא משה שת הבל עכ"ד:

ועפ"ז נבא לבאר מאמר במדרש משלי שקר החן שקר היה חינו של נח שהיה צדיק בדורו בלבד והבל היופי יופיו של אדם הראשון אשה יראת ה' היא תתהלל זה משה עכ"ל והוא תמוה. אך על פי האמור אפשר דהכונה שקר חינו של נח והבל היופי יופיו של אדם הראשון שהוא שת שלא נתקנו נח ושת כי אם על ידי משה רבינו ע"ה וז"ש אשה יראת ה' היא תתהלל זה משה שנתקנו בו והיה תקון לאדם הראשון בצד מה. ותיבת אשה ר"ת אדם שת הבל והוא משה שתקנם. ויומתק זה במ"ש בלקוטי תורה מהאר"י זצ"ל כפי סדר הרב מהר"ם פאפירש ונדפס ובישעיה סוף דף ז' כתב כי משה מם של אדם שהוא משיח שת הבל ע"ש וזכ"ה יפיפית מבני אדם הבל ושת כמו שאמר הרב מגלה עמוקות שלקח יופי שניהם וזהו יפיפית יופי כפול הוצק חן נח בשפתותיך שתקנת נח

בשפתותיך שמסרת נפשך להציל ישראל והיה תקון נח בביטוי שפתים שאמר מחני נא [ועמ"ש בעניותי לקמן ריש פ' כי תשא אות ד' יותר באורך בס"ד ע"ש ודוק] ולפי מ"ש רבותינו זכרונם לברכה שנתקיים בצד מה מ"ש מחני נא שלא הוזכר שם משה רבינו בפ' ואתה תצוה הזו ניחא שע"כ נרמז נחשת ואתה כמו שאמר הרב מגלה עמוקות דזה גרם שלא נזכר שמו בפרשה זו להיותו מנח כדבר האמור:

פירוש ו

וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת:

כתב רבינו אפרים בפירושו (כתב יד) את מעיל האפוד זו צדקה שנאמר ומעיל צדקה יעטני. והיה פי ראשו בתוכו שיעלים הצדקה ולא יתפרסם שנאמר מתן בסתר יכפה אף. שפה יהיה לפיו כלומר אעפ"י שעשה צדקה בסתר הקב"ה מפרסמה לכל. שפ"ה גימט' שכינה. מעשה אורג מה אורג זה כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול כך הצדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול שנאמר אחת לאחת למצוא חשבון. כפי תחרא שנאמר וילבש צדקה כשיריין מה השיריין הזה בל קליפה וקליפה מצטרפין לחשבון גדול כך כל פרוטה וכו'. לא יקרע פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד. שוליו אלו העניים וכו' רמוני תכלת כי תראה ערום וכסיתו ופעמוני זהב בתוכם שיתן לתוך קופה של צדקה שלא ידע למי נותנה והמקבלה אינו יודע ממי קבלה ונשמע קולו בבואו אל הקדש והלך לפניך צדקך וגו' ובצאתו ולא ימות ובצאתו מהעה"ז לא ימות מיתת גהנם ד"א ובצאתו לדרך יתן צדקה שנאמר והלך לפניך צדקך וכתיב צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו עכ"ל:

ולפי דברי הרב ז"ל כי דרש ידרשנו על מעשה הצדקה אפשר לרמוז כי הנה ללמד יצא רבינו האר"י זצ"ל כי ע"י מעשה הצדקה מיחד שם הויה והרמז כי זרוע הנותן כנגד וי"ו. וה' אצבעותיו כנגד ה' והפרוטה יוד וה' אצבעות העני או הגזבר כנגד ה' אחרונה. וגם ע"י הצדקה מברר מרפ"ח ניצוצין עוד כתב מהרימ"ט דף קנ"ג משם האר"י ז"ל שדרש נדרו ושלמו לה' אלהיכם כל סביביו יובילו שי למורא דהגם דכתיב טוב אשר לא תדור מ"מ אם הוא בקהל רב ועי"ז מעשה לאחרים טוב וז"ש נדרו ושלמו וכי תימא טוב שלא לידור לז"א כל סביביו יובילו שי למורא לעשות לאחרים ובכי הא שרי. עוד כתבו גורי האר"י ז"ל שאין הצדקה דומה לשאר מצות דעבירה מכבה מצוה אלא הצדקה אין העבירה מכבה אותה כמו התורה דאין עבירה מכבה תורה:

ובזה יש לרמוז בפסוק כי נר מצוה ותורה אור כי במדרש רבה בפרשתנו דורשו על הצדקה שהעושה צדקה אינו מחסר כמו הנר שמדליקין ממנו ואינו חסר ע"ש ולפי

האמור יש לפרש כי נר כמו הנר שאינו חסר אם מדליקין ממנו כך מצוה שהוא הצדקה כמו שקורא במדרש ובירושל' הצדקה מצוה כמו שאמר הוה פליג מצוון וכיוצא וז"ש כי נר מצוה כמו הנר שאינו חסר כן מצוה שהוא צדקה ויש לה מעל' תורה אור שאין עבירה מכבה אותה:

וזה רמז הכתוב והי"ה שהוא יחוד השם הנעשה בצדקה זרוע וי"ו ה' אצבעות פרוטה יו"ד ה' אצבעות הוא יחוד והיה וכמו שאמר והי"ה מעשה הצדקה. והי' פי ראשו בתוכו ר"ת גימט' רפ"ח שמברר מרפ"ח ניצוצין. ורמז שיהיה בסתר כמו שאמר רבינו אפרים ז"ל. אך אם הוא לעשות לאחרים שרי וז"ש שפה יהיה לפיו כשיהיה לעשות כי יתנדבו סביב על דרך שפירש רבינו האר"י זצ"ל לדרכו כל סביביו יובילו שי וכו' כמדובר והצדקה מעט מזה ומעט מזה יצטרף מעשה אורג כפי תחרא כשיריין שבין הכל יהיה דבר הגון ומסויים להחיות לב נדכאים והצדקה יהיה לו לא יקרע דאין הסט"א שולטת ואין עבירה מכבה אותה ככל אשר דיברנו:

וכבר נודע שהרב הגדול מהר"ם אלשיך דרש דרש משה להאי פרשתא דרש"ה ארי כמין חומר דהני קראי דחנ"ה הן מזהירי"ן על חומר לשון הרע וכן אמרו דהמעיל מכפר על לה"ר והרב ז"ל עייפינהו וסדרי"נהו במתק ודש"ן עדי"ו ויקהל משה את כל עד"ת מימינו אש דת ככתוב בספר תורת משה. גם אני בעניי כתבתי על דרך זה בדרשותי בס"ד. וגם עתה דרך זו אלך פור"ש הן להם דרך המדב"ר ואמרתי אקדמה הקירה אחת שכתבתי בדרושי' בהא דאמרינן פ"ג דערכין דתקנת מדברי לה"ר הוא לעסוק בתורה דכ' מרפא לשון עץ החיים. והוינן בה דאין קטיגור נעשה סניגור ומה הלשון כתותי מכתת יצא הרח"ש ממקום אשר לא טהור לתקן אשר עות ולשונו תהגה משפטי ה' והלא אין קטיגור וכו' ופריקנא בעניותין במ"ש הרב גור אריה פ' שמיני במ"ש קח לך עגל לכפר על מעשה העגל והקשה הרי אין קטיגור וכו' ותירץ דכשבא לכפר העון עצמו לא נאמר זה. וה"ה הכא שהלשון בא לתקן משום פגמו עצמו שרי. ועוד תירצנו במ"ש פ"ק דקדושין דהוה ס"ד דכסף יועיל לגרש ואמרינן אין קטיגור וכו' אמנם בשטר מקדש ובשטר מגרש דמילי דהאי שטרא לחוד ומילי דהאי שטרא לחוד וה"ה הכא הלשון שפגם בדברים רעים אמרי"ם המאררים מצו ללמוד בתורה ומכפר ולא שייך אין קטיגור דמילי דלה"ר מרים ורעים ולהבדיל דברי תורה אמרות טהורות והיו למאורות. וזהו הרמז ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת שאם חטא בלה"ר וכיוצא שדי תיכלא בכוליה וחייב כרת כמש"ה יכרת ה' כל שפתי חלקות. והתיקון הוא והיה פי ראשו בתוכו למעט הדיבור ולהזהר בכל דיבור אסור שפה יהיה לפיו סביב דמלבד חומות השיניים והשפתיים אשר עשה

ה' כמשז"ל הוא יעשה חומה אחרת וידמה כאלו שפה לפיו סביב חזקה מאד לא יקרע וזהו סור מרע ואח"ז ונשמע קולו בדברי התורה לכפר העון. וכי תימא פה דובר נבלה איך קטיגור יעשה סניגור שאמרת ונשמע קולו. לז"א בבואו אל הקדש לפניו ילך דבר דברים שבקדושה ומילי דלה"ר לחוד ומילי דאורייתא לחוד כמו שאמר בקדושין דהאשה מתקדשת בשטר ומתגרשת בשטר. ועוד ובצאתו ולא ימות כלומר בצאתו מהקדושה ודיבר לה"ר נתחייב מיתה ועתה אחרי שובו מרפ' לשון עץ חיים ולא ימות א"כ הוא תיקון העון עצמו ובזה לא אמרו אין קטיגור וכו' כמו שאמר הרב גור אריה:

וזה אפשר להסמיך במסרה. ונשמע קולו בבואו אל הקדש. נעשה ונשמע. ונשמע פתגם המלך הכונה ונשמע קולו בבואו אל הקדש שתקון הלה"ר זאת תורת העול"ה. והשתא יקשה איך בדבור עצמו תקנתו והו"ל אין קטיגור וכו' והיה צריך מעשה כי הדבור הוא עשה את כל הרעה הזאת וז"ש נעשה ונשמע כלומר בזה האי צריך מעשה ותס"ר דבור"א דאין קטיגור וכו' והתירוץ הוא ונשמע פתגם המלך שהיא התורה כלה שמותיו של הקב"ה ודברי לה"ר דברי נרגן ומילי דהשתא דבר המלך וזאת התורה וכמש"ל ולא שייך אין קטיגור ע"ד שאמרו פ"ק דקדושין:

ועוד אפשר לומר במסרה ונקדים מ"ש בס' יד אבישלום במאמרם ז"ל בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה והענין במ"ש הרב זרע ברך דמלאכי השרת סברו דב"ח נבראו לשמשן והורה להם הקב"ה דמעלת ישראל גדולה והראיה שא"ל הקב"ה נעשה אדם דר"ל דכל אחד יעשה אדם ולא יכלו אמנם ישראל בוראים מלאכים ע"י המצות שמקיימים כי בכל מצוה שמקיים האיש ישראלי נברא מלאך וזה כונת ישראל שאמרו נעשה ונשמע רצונם נעשה מה שנצטוינו במרה שבת וכבוד אב ואם ודינין ועי"ז יבראו מלאכים ודין גרמא ונשמע שאר מצות דשוב לא יקטרגו המלאכים על התורה וזה כונת המאמר בשעה שאמרו נעשה וכו' דהורו דמעלתן גדולה ממלאכי השרת דישראל יכולים לברא מלאכים ע"י המצות אז אמר ה' ויקחו לי תרומה למשכן ושכנתי בתוכם דעתה אין כח למה"ש לקטרג זהת"ד:

אמור מעתה זה כונת המסרה ונשמע פתגם המלך דהיינו קבלת התורה לישראל וגם זכו למשכן ונשמע קולו בבואו אל הקדש וכי תימא איך מה"ש לא זכו בתורה וגם שישכון כבוד ה' במשכן לז"א נעשה ונשמע דהיינו נעשה המצות ויבראו מלאכים וכו' כמדובר ובזה נצח ישראל דמה"ש אינם יכולים לברא מלאכים ודוק:

כי תשא

פירוש א

כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם:

ונתנו איש כפר נפשו לה'. רבינו בעל הטורים בפרפראותיו כתב ונתנו גם למפרע ונתנו כי מה שיתן יותן לו מאת ה'. ואפשר לרמוז במאי דתנן היו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס. והתוס' פ"ק דר"ה רמו לה מירמא אדתניא התם האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאזכה לעה"ב ה"ז צדיק גמור. והרב מהר"ש פרימו פריק לה דמתני' איירי בגוף המצות אבל אם מוסיף בדבר שאינו חייב התוס' שרי לומר בשביל שאזכה לעה"ב ולחיי בני וכיוצא. דייקא נמי דקתני סלע זו לצדקה דכבר יצא י"ח צדקה כראוי לו והוא סול"ע סלע זו ע"מ וכו'. וזה רמז ונתנו ואם אחר ונתנו עוד יוסיפו ונתנו דבר שאינו חייב אז מצי למימר שאזכה לעה"ב וזהו איש כופר נפשו דבתוספת שרי:

פירוש ב

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד־כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

לך רד כי שחת עמך. פירש בדרוש שמואל שהשחיתו אותיות רד. דאל אחר ואחד ע"ש ובזה אפשר לרמוז פסוק (הושע י"ב:א',א') וְיהוּדָה, עֹד רָד עִם-אֵל, וְעִם-קְדוֹשִׁים, נֶאֱמָן. וק"ל:

וידבר ה' אל משה לך רד. אמרו רבותינו זכרונם לברכה שנתנדה מב"ד של מעלה. ויש לרמוז כי סופי תיבות אל משה לך רד כי גימט' נדוי. והמנודה אסור בת"ה וכביכול הנה נגע זה לכלל דרך משל למ"ש דמשה רבינו בחינת בעלה דמט'. וכעת רצון אמר לו לך עלה כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה ועיין מה שצדדתי בענין זה בספרי הקטן ראש דוד הלא מרא"ש בסדר דברתי:

וידבר ה' אל משה לך רד. פירש"י וידבר לשון קושי הוא כמו וידבר אתם קשות וכן פירש"י פ' וארא וידבר אלהים את משה דיבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות וכתב הרא"ם שם וי"מ מוידבר הוא מפיק לה שדיבר עמו משפט מפני שוידבר הוא לשון קושי כמו שאמר רש"י פ' תשא בפ' לך רד כי כבר פרשתיו שם שהוא דיבור בלא אמירה אחריו עכ"ל וראיתי להרב יפה תואר ש"ר פ"ו שכתב וז"ל י"מ דמוידבר דרשינן הכי דלשון דבור משמע קשות וכבר דחה הרא"ם פירוש זה שאין לשון דיבור מורה על קושי אלא כשהוא דיבור בלא אמירה עכ"ל כנראה שהבין הרב ז"ל דמ"ש הרא"ם כי כבר פרשתיו הוא סתירה לי"מ ועמו הסליחה דאין הלשון מורה כן דהול"ל ואין זה נכון כי כבר פרשתיו וכו'. ותו דהרא"ם בסמוך הסכים דסבר רש"י כי וידבר

אלהים את משה הוא דיבור אחד ושוב מתחיל ענין אחר ויאמר אליו אני יי' שהם שתי דברות והכריח זה מדלא כתיב וידבר אלהים אל משה לאמר ע"ש ולפ"ז הכא הוא דיבור בלתי אמירה אחריו כי ויאמר אליו אני ה' הוא ענין אחר וא"כ פי' י"מ ניתן ליאמר דמוידבר לשון קושי מפיק לה. ולכן פשוט בעיני דהרא"ם לא כוון לדחות הי"מ רק גלה דעתו דאין דבור קשה אלא בדליכא אמירה אחריו והכא יכול להתפרש היטב כדבעי למימר קמן ולא אצטריך לפרושי:

ותו יש להרגיש קצת דממרוצת דברי היפ"ת כאן מוכח דמסכים הולך לדעת הרא"ם דאין דבור קשה אלא כשלא תבא אמירה אחריו ובס' בראשית ריש פ' כ"א הקשה על הרא"ם ממכות דף י"א וקאמר על פסוק וידבר ה' אל יהושע לאמר שהו' דיבור קשה ומוכח שם דדעתו הפך הרא"ם ע"ש. ובש"ר פ' מ"ב סי' ג'. ביפ"ת יש ט"ס וצ"ל אף דכתיב אמירה בהדי דיבור ע"ש. ומשם מוכח דדעתו הפך הרא"ם ושם רמז למ"ש ביפ"ת בראשי' ע"ש. וגם מהרש"א באגדתיה שם במכות הקשה על הרא"ם מההיא דמכות ובאמת שהיא תמיהא רבה על הרא"ם:

ולפי חומר הנושא אפשר לבא לכלל ישו"ב והילך הסוגי' כמות שהיא אר"ח ב"ח מפני מה נאמרה פ' רוצחין בלשון עזה דכתיב וידבר ה' אל יהושע לאמר וכו' מפני שהן של תורה למימר' דכל דבור לשון קשה אין דכתיב דיבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות והתניא אין נדברו אלא לשון נחת וכן הוא אומר ידבר עמים תחתנו דבר לחוד ידבר לחוד. פליגי בה ר' יהודה ורבנן חד אמר מפני ששיהם וחד אמר מפני שהן של תורה וק"ק אמאי הש"ס לא מייתי האי פלוגתא דר' יהודה ורבנן סמוך למימרת ר"ח ב"ח. והדר לפרוך אכלהו למימרא דדבור לשון קשה דהא מ"ד מפני ששיהם ודאי דריש ליה לשון עזה ואידך דאמר מפני שהן של תורה מסתמא כרחב"ח ס"ל דהוי לשון עזה. לכן משמע ליה להרא"ם דסתמא דתלמודא לא סבר כרחב"ח אלא דדיבור בלא אמירה אחריו הוא קשה דוקא אך היכא דיש אמירה אחריו אינו קשה וזהו דעת ר' יהודה ורבנן דמ"ד מפני שהן של תורה אינו סובר שהוא עזה כלל אלא דנקט מעין דוגמת פרשיות התורה. ומ"ד מפני ששיהם לאו משום דסבר דכל דיבור לשון קשה אלא דהכא דוקא סבר דהוא לשון קשה משינוי הכתוב דבכל יהושע לא כתיב לשון דיבור אלא אמירה לחוד ומהך שינויא דריש הכא דוקא לשון קשה והטעם מפני ששיהם. ולהני תנאי ל"ק מנדברו לשון נחת דכיון דרוב הדברות אינן לשון עזה שפיר מצי למדרש נדברו כידבר. אך לרחב"ח דקאמר בהדיא לשון עזה מפני שהן של תור' קשיא ליה דמוכרח דהוא סבר בעלמ' דכל דיבור לשון קשה אף דכתיב אמירה בהדיא דאי לא תימא הכי אמאי קאמר דהכא לשון עזה

אי מהשינוי דכתיב וידבר מאי דלא כתיב בכל הספר הרי טעמו ונימוקו עמו משו' דדמי לתורה והוא ניהו קאמר שהן של תורה אלא מוכרח דבעלמא הכי סבר דדיבור לחוד הוא קשה ומה"ט פריך דכיון דכל היכא דכתיב דיבור הוא קשה איך אמרו נדברו לשון נחת וליכא לאותוביה אלא עליה דוקא. ומיהו מפלוגתא דר' יהודה ורבנן לא מצי פריך ליה דאיהו יאמר דתרוייהו סברי כותיה דדבור קשה. ומיהו סתמא דתלמודא לא מפרש הכי בדעת ר' יהודה ורבנן וכדאמרן:

ומהרש"א בח"א שם דקדק בסוגיא הנזכרת אמאי לא פריך מקרא לבד ואצטרי' הבריתא אין נדברו וכו' ע"ש ובילקוט ביהושע לא הביא הבריתא אלא פריך מקרא והיא גירסא נכונה. תדע דהא בשבת דף ס"ג ר"ש בן לקיש אמר אין נדברו וכו' ומאי קמ"ל בריתא היא ודוחק לומר דלא שמיע ליה. ותו הש"ס אמאי לא קאמר עלה תניא נמי הכי:

עוד שמעתי מקשים על הרא"ם דהכא הסכים דמאי דכתיב וידבר אלהים אל משה הוא דיבור אחד ודיבור שני ויאמר אליו אני ה' וריש פ' אחרי כתב וז"ל וא"ת ולמה הוקשה להם פה ולא בפ' וארא דכתיב וידבר אלהים אל משה ואח"כ ויאמר אליו שפירושו כמו ויאמר אל משה והלא כמו שפירשו שם המפרשים וידבר על הכלל והאמירה על הפרט כמו וידבר ואחריו לאמר וכו' ע"ש הרי דקאמר דהוא דיבור אחד. ונראה לי לישב בדוחק דמה שהרא"ם החליט פה שהם שתי דברות היינו לרש"י שפיר' וידבר תשובת למה זה שלחתני ומרומיא דדברי רש"י אהדדי פירש כן אמנם לרבותינו זכרונם לברכה דדרוש הכל תשובת למה הרעות הכל דיבור אחד כמו שפי' המפרשים שהביא פ' אחרי והתם אדרבותינו זכרונם לברכה קאי ואמטו להכי לא דחה פירוש המפרשים ושקיל וטרי עלייהו ודוק:

פירוש ג

וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן־מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ:

יש לרמוז מ"ש בתיקונים תיקון ס"ט דף קי"ג דפוס קושט' וז"ל ובגין דכד אתא נח לא בעא רחמי על מארי טופנא אתבייש לבתר ואמר ואם אין מחני נא מספרך עכ"ל ואפשר דמשה רבינו ע"ה מאי דבעא רחמי היה זה כדינו ומה דמסר עצמו ואמר מחני היה לתקן נח. ויש לרמוז כי תיבות מחני נא הם תיבות מנח אני והרב מגלה עמוקות רמז נחשת ואתה תצוה שם רמז גלגולי הבל. נח. שת ואתה. ע"ש באורך וכפ"ז יומתק מה שנרמז זה כאן כמשז"ל דלפי שאמר מחני נא לכך לא נזכר שמו בפי ואתה תצוה ולכן במערכה אל הדרוש נרמז שהוא נח כלומר דבעבורו אמר מחני ונתקיים בפ' זו אך להיות כי משה רבינו ע"ה כל כונתו לשמים אפי' דבר זה שלא נזכר פ' תצוה רצה הקב"ה להורות דגם

זה אין קפידא ולהכי חבר פ' תרומה ותצוה בקשר אמיץ ברמז נח שת ואתה להורות כי פ' תצוה חלק מפ' תרומה היא וכבר נזכר בפ' תרומה הרבה וכתבנו קצת מזה לעיל פ' תצוה ע"ש ודוק:

פירוש ד

וְזֶה יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים־מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ:

טעם למחצית השקל פירשו הראשונים להורות אחדות כי כל איש ישראל חייב לאהוב חבירו כאלו הם גוף אחד אי לזאת זה יתנו כל אחד מחצית השקל דהוא וחבירו היו לאחדים ובין שניהם שקל שלם ולכן העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ועשיר ורש נפגשו אידי ואידי חד שיעורא עד כאן דבריהם. ואפשר להרחיב הענין כי מהשקלים לוקחים קרבנות צבור תמידין ומוספין הבאים לכפרת ישראל ורמז במחצית השקל כי הקרבנות אינם מכפרים אלא כשישראל הם באחדות אחד וכל איש יחשוב כאלו הוא וחבירו אחד והגם כי הוא עשיר וחבירו עני העושר והכבוד לבר מגופ' אך הנפש שהיא העיקר כשם שנפשו היא חלק אלוה ממעל גם נפש העני כמוהו וכלם בני אל חי ואם יש שנאת חינם ביניהם אף שיש בידם תורה ומצות דא עקא וזהו רמז הכתוב חלק לבם עת"ה יאשמו כלומר אם יש ביניהם שנאת חנם אפי' שבים בתשובה מעונות אחרים לא יועיל וז"ש חלק לבם עת"ה שהיא תשובה כמשז"ל בכמה דוכתי אין עתה אלא תשובה כלומר אף ששבו בתשובה כרמוז בתיבת עתה יאשמו דגדולה שנאת חנם המכרעת לתשובה מעונות אחרות. ושמעתי אומרים שזה כיונה אסתר שאמרה למרדכי לך כנוס את כל היהודים כלומר אמור להם דברי כבושים שיהיו כלם אחדות אחד וזהו לך כנוס אסיפת לבם כאחד את כל היהודים עד כאן שמעתי. ולפי דרכנו יומתק כי הנה אסתר רצתה שיתענו כי התענית במקום קרבן והקרבן אינו מועיל כי אם כשיהיו באחדות א' ולכן כמערכה אל הדרוש הקדימה לומר לך כנוס את כל היהודים שיהיו באחדות אחד ואחר זה וצומו עלי שהתענית במקום קרבן וכשיש אחדות יעלה קרבנם לריח ניחח ובזה ניחא דכשהיו מונין ישראל היו נמנין על ידי מחצית השקל דישראל נחשבים לגוף אחד והשכינה שורה בישראל כשהם באחדות וכמשז"ל על פסוק והוא באחד שכביכול הוא באחד כשהם באחדות אחד וביעקב נאמר ע' נפש דהכל נחשבים נפש אחת. והשתא על ידי המנין נראין נפרדים וחלוקים לזה נמנין במחצית השקל להורות דישראל הם באחדות ואף שנמנין זהו למראה עינים אך בצלם הכל אחד ובעת המנין עצמו דח"ו נראה פירוד היא על ידי מחצית השקל שמורה האחדות. ואפשר שלאחר שעשו העגל שטעו בטענת כי אמר אלהים אנכי ה' אלהיך לשון יחיד וכמו שאמר משה רבינו ע"ה לי ציוית

להם לא צוית לכן בא אח"ך מצות מחצית השקל להורות שכלם נחשבים כאחד וז"ש לכפר על נפשותיכם כלומר על אשר עלה על לבכם כי אתם הרבים ועל זה סברתם כי אנכי בלשון יחיד נאמר ולא דיבר לכל ישראל וצריכים אתם לכפר על נפשותיכם על מה שהחזקתם נפשותיכם רבים כי לפי האמת נפש אחת אתם חשובים ולכן זה יתנו מחצית השקל להורות כי כל אחד פלגא דגופא עם חבירו:

ומן האמור יובן מאמרם ז"ל סוף ברכות ויאמר למלאך המשחית בעם רב טול הרב וכו' ובהשחית ראה ה' מאי ראה כסף הכפורים ראה הכונה כי הנה כתבו ז"ל דהא דמיתת הצדיק מכפר היינו מטעם דישראל כלם חשובים גוף אחד וכשהאדם חולה מקיזין זרועו ויתרפא וה"נ הצדיק זרועו של ישראל והוא מסתלק ומתכפרים ישראל ותעלה ארוכה ומרפא לכל הגוף. ובזה פירשו כת הקודמין גאלת בזרוע עמך שהקב"ה גואל ישראל בזרוע שהוא הצדיק נוטל הצדיק ומכפר על העם. והשתא דריש ויאמר למלאך המשחית בעם רב טול הרב שבהם וכך היא המדה שצדיק אחד מכפר על הדור ויקשה דהא דמכפר היינו כשישראל הם באחדות אז הצדיק מכפר דהגוף מתרפא והן מקי"ז מזרועו וכן הצדיק שהוא זרועו של ישראל והכא שהחטא היה שמנו ישראל א"כ מהמנין מוכח שהם נפרדים וכשהם בפירודא הצדיק אינו מכפר לז"א ובהשחית ראה ה' כסף כפורים שעשו מחצית השקל לצורך קרבנות צבור וגילו בזה שהם באחדות וא"כ הצדיק מכפר וזה שנמנו לא עלה על לבם שבזה יהיו נפרדים ושוגגים היו והראיה כסף הכפורים שעשו לקרבנו' מקודם וא"כ דין הוא שהצדיק יכפר:

ואפשר למתק ענין הנז"ל דכל אחד מישראל נותן מחצית השקל ובין שניהם שק"ל גימטריא נפש וא"כ מחצית השקל הוא חצי נפש להורות דשניהם נפש אחד:

והנה ראיתי כתוב משם הרב ברכת שמואל דמחצית השקל בא לכפר חצי גלות מצרים שהוא ת"ל שנה ולא היו אלא רט"ו וזהו מחצית שק"ל גימטריא ת"ל גם נפש גימטריא ת"ל וזהו לכפר על נפשותיכם ע"כ מ"ך. ויש להרחיב הענין כי נודע מגורי האר"י זצ"ל כי גלות מצרים לתקן ניצוצות קרי דאדם הראשון ולכך היו ת"ל שנה גי' נפ"ש כי על ידי הקרי נפש הוא חובל ובשעת מתן תורה היו ברום המעלות והלוחות הראשונות היו חרות ממלאך המות חירות משעבוד מלכיות וכשחטאו בעגל חזרו לכמות שהיו ונמצאו חייבים רט"ו שנה גלות מצרים על כן נתן להם מחצית השקל לכפר חצי הגלות רט"ו שנים שהוא מחצית שק"ל ת"ל:

ובזה יובן מאמרם ז"ל פ"ק דבתרא א"ר אבהו אמר משה לפני הקב"ה במה תרום קרן ישראל א"ל בכי תשא שהכונה כי אחר העגל היה משה ירא וחרד על שעבוד מצרים

שמה שהרויחו במתן תורה וזכו למקום החירות נאבד מהם ומה יעשו בחצי גלות מצרים שהם חייבים וזהו ששאל משה רעיא מהימנא כרועה עדרו במה תרום קרן ישראל שיהיו בני חרי ולא יעבור עוד נוגש מצד חצי גלות מצרים והשיבו ה' בכי תשא כי מחצית השקל רט"ו מכפר על רט"ו שנים של גלות מצרים:

עוד אפשר לומר במ"ש בספר תוצאות חיים חדש שדקדק דמאחר דאדני המשכן נעשו מחצאי שקלים שנמנו כאן א"כ היה הדבר מוכרח ומאי קאמר כי תשא ופירש רש"י כשתחפוץ וכו' הו"ל לומר בלשון חיוב שימנם לצורך אדני המשכן ותריץ יתיב דאם היה בצווי שיתנדבו מחצית השקל לצורך המשכן היה קצת בושה וזלזול לישראל לחייבם לכפר העגל לכן באהבת ישראל אמר כי תשא כשתחפוץ וכו' ע"ש והכונה דנדבת המשכן אינו מגיע בושה לישראל דלא חייבם רק אשר ידבנו ולא מתורת חיוב ולכן לא ניכר כ"כ דמוכרחים בשביל העגל מאחר דתלה הדבר ברצונם ואם לא התנדבו לא חטאו וזה שאל משה רבינו במה תרום קרן ישראל שיתפרסם שאתה רוצה בכבודם א"ל בכי תשא כלומר ממה שאני אומר בלשון כי תשא ולא לשון חיוב יכירו וידעו שאני חפץ ביקרם שלא יהיה להם סרך זלזול ודוק:

פירוש ה

וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם־לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם:

אפשר במ"ש פ"ק דחגיגה את ה' האמרת היום וכו' אמר הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם וכתבו בתוספות אמרו במדרש שלשה מעידין זה על זה ישראל ושבת והקב"ה הקב"ה ושבת מעידין על ישראל שהם יחידים באומות ישראל ושבת מעידין על הקב"ה שהוא אחד הקב"ה וישראל מעידין על השבת שהוא יום מנוחה וכו' ע"ש ופירשו המפרשים דהוקשה לתוס' במ"ש דישראל והקב"ה מעידין זה על זה דהרי איכא למיחש לגומלין ח"ו וכמו שאמר פ"ד דדמאי ותירצו דאיתא במדרש ג' מעידין זה על זה והשתא כל דאיכא תלתא לא חיישינן לגומלין עד כאן דבריהם ז"ל. וז"ש את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם כלומר דהשבת העד יעיד בנו עלי ועליכם והשתא לדעת כי אני ה' מקדשכם שאני יכול להעיד עליכם כמש"ה וה' האמירך וכו' ולהיותך עם קדוש דכיון דיש שבת הו"ל תלתא ולא חיישינן לגומלין וזהו לדעת כל עמי הארץ שלא יחושו לגומלין כי אני ה' מקדשכם:

אך את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם. אפשר לרמוז במ"ש הרי"ף פ' ארבע מיתות דגריס מה לעדים זוממים שכן באיה ופירש דזימנין דעדים אומרים איה שהוא

אין בלשון ארמי ובאותיות איה אין צורך להקצת שפתים שהם אותיות הגרון וז"ש בה"א בראם דלומר הא אין צריך הקצת שפתים לרמוז שהקב"ה ברא העולם בלי יגיעה כלל עכ"ד הרי"ף. ומזה מבואר דאף מאותיות שאין בהם הקצת שפתים כביכול שבת ולכן יש ליזהר מאד מאד בדיבור. ואפשר שזה רמז אך את שבתותי תרי דיבור ומעשה כשם ששבת יתברך מדיבור ולא סגי מדיבור אלא אף מאותיות שאין בהם הקצת שפתים כגון איה שבת וזה רמז כי אות הי"א ביני וביניכם כלומר הלא תדעו שבתותי עד היכן חומרתם כי אות הי"א אף אותיות אי"ה שאין בהם הקצת שפתים אני שובת וזהו כי אות היא ביני וביניכם וז"ש ושמרתם את השבת כי קדש הי"א לכם כלומר ושמרתם שמירה מעולה כי קדש היא אף אותיות אי"ה צריך לקדשם שלא יהיה דברו בהם דרך חול כשם שהוא יתברך שבת גם מזה:

פירוש ו

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם:

ר"ש בן מנסיא אומר לכם שבת מסורה ואין אתם מסורים לשבת ע"כ מאמר רבותינו זכרונם לברכה במכילתא. והפשוט הוא מה שפירשו בזה דפקוח נפש דוחה שבת וז"ש לכם שבת מסורה לכם לדעתכם שאלו יש פקוח נפש מחללין עליו את השבת ואין אתם מסורים לשבת ע"כ דבריהם:

ואפשר לפרש במשז"ל החדש הזה לכם ראש חדשים ומועדים הוא ביד ישראל אתם אפי' אנוסים אפי' תועים אפי' מזידים ויש לרמוז זה בתיבת את"ם ר"ת אנוסים תועים מזידים אפ"ה אשר תקראו אתם והם אותיות אמת דהכל ביד סנהדרין ודבריהם אמת וכמו שאמר בירושלמי אני ואתם נלך לב"ד של מטה לראות יום שקובעין בני. משא"כ שבת דמאיליו ומעצמו בא. ופירשנו דמשו"ה פתח הקב"ה לישראל במצות החדש הזה לכם כי הוא יסוד הדת ופנת יקרת שיש צד לעבוד ע"ז בטענת אם אין הקב"ה חפץ בע"ז למה אינו מבטלה דמעשה שמים עדיף על כן זה יצא ראשונה תחילת דיבר החדש הזה לכם להורות דמעשה אדם עדיף דכל צבא השמים ממתינים לקדוש החדש של סנהדרין. וכתבנו בספר הקטן ראש דוד פ' מקץ דמהשבת נמי מוכח דמעשה אדם עדיף שהרי כמה אותות בשמים ובארץ להבדיל בין החול ובין השבת ואפ"ה רצה הקב"ה שישראל ישמרו השבת דמעשה אדם אשר בעפר יסודו עדיף ואפ' שז"ש לכם שבת מסורה כלומר לא תימא דר"ח ומועדים מסורים לכם דמעשה אדם עדיף אבל שבת ממילא אתיא ואין מהשבת הוכחה דמעשה אדם עדיף וכדאמרינן מקדש השבת אבל בר"ח ומועד אמרינן מקדש ישראל ור"ח מקדש ישראל והזמנים לז"א אין זאת אלא לכם שבת מסורה ומינה

נמי מוכח דמעשה אדם עדיף כי כמה ענינים נוראים והבדלים שונים יש בשמים ובארץ משבת לחול ואפ"ה רוצה ה' שישראל ישמרו שבת וא"כ לכם שבת מסורה דמעשה אדם עדיף ואין אתם מסורים לשבת דממילא קא אתיא דמעשה שמים עדיף דאדרבה ממאי דחזינן דהגם דממילא אתיא נצטויתם השבת מוכח דלכם שבת מסורה ומעשה אדם עדיף:

ויתכן עוד לפרש בחקירת כת הקודמין בעצם יום השבת אשר יש חילוק רב בין שוכני מזרח לשוכני מערב דשעה שהוא שבת לזה הוא חול לזה ובאיים הרחוקים יש יותר ויותר הפרש כנודע ויש לדעת על איזה מקום סומכין בשמים ממעל לעשות יום השבת והעלו בזה שהמקום האמיתי הוא ירושלים שהיא אמצע העולם כמו שאמר הרב פרשת דרכים דרוש כ"ג דף נ"ד עיין שם באורך. ונמצא לפי זה דכל אדם אינו חייב לשבות אלא כפי מקומו ואף שלפי האמת בשמים שניכר השבת בדברים מופלאים ועליו"ת מרווחים אינו שבת כפי מקום שהוא עומד אשר בשמים ישבתו כזמן ירושלים כמו שאמר הרב פרשת דרכים מ"מ איש ישראל לא חייבתו תורה אלא כפי מקומו. הן אמת דלפי קיצורי נראה דגבול השבת בשמים הוא כפי ערך גן עדן הארץ שהוא תחת קו השוה שתמיד בקיץ ובחורף י"ב שעות יום וי"ב שעות לילה על דרך שכתב רבינו מהרמ"ק זצ"ל בפירוש הזהר לענין תיקון חצות וכן הוא לענין שבת. ולכל הדברות הנה אמת נכון דאיש ישראל אינו מחויב לשמור השבת בזמנו האמיתי בשמים רק אין לו אלא מקומו ושעתו וז"ש לכם שבת מסורה דלכל אחד נמסרה שבת כפי ישיבתו ולא עוד אלא כי אדם אחד עצמו ישנה זמן השבת דבהיותו במזרח שובת כזמן שהוא שם ואם ילך למערב משנה זמן שבת וכ"כ בפירוש רבינו הרדב"ז בתשובות החדשות סי' ע"ו בענין זה כי השבת נמסרה לכל א' מישראל כפי המקום אשר ימצא ע"ש וז"ש לכם שבת מסורה דכל אחד עושה כמקומו ואין אתם מסורים לשבת שתעשו כפי זמן השבת וז"ש ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם כפי זמן ישיבתכם לכם דייקא וק"ל:

פירוש ז

וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן־מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ:

שמעתי משם הרב הגדול מהר"א יצחקי זלה"ה שפי' במשז"ל דכשישראל חוטאים נוטל צדיק אחד ומכפר עליהם וז"ש משה רבינו ע"ה ועתה אם תשא חטאתם כלומר שחטאתם הוא בגדר כפרה מחני לכפר עליהם שכך היא המדה נוטל צדיק ומכפר וכה תעשה ליטול אותי לכפרתם ואם גדל עונם שאינם ראוים לכפרה ואתה רוצה לכלותם גם כן מחני שאיני רוצה לראות מיתתם ושיעור הכתוב ועתה אם תשא חטאתם ואם אין כלומר

בין אם תשא חטאתם בין אם לא תשא בין כך ובין כך מחני. ושמעתי מעטרת ראשי אבא מאר"י זלה"ה שהיה אומר לפי דרך הרב הנזכ' שכונת ה' שאמר למשה רבינו ע"ה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי היינו דמדה זו דנוטל צדיק א' ומכפר היא בישראל לבד יען דכל ישראל כאיש אחד ודומה למקיז הזרוע כמו שאמר בזהר דהצדיק זרוען של ישראל אבל בגוים איש בעונו ימות וכמו שאמר מהרימ"ט בביאור הפ' ידין בגוים מלא גויות וז"ש הקב"ה למשה הן לא צדקת אענך מי אשר חטא לי אמחנו מספרי דכיון שחטאו בעגל א"כ יצאו מכלל ישראל ועל כן כל החוטא יומת ולא שייך בהו נוטל צדיק א' ומכפר אלו דבריו זלה"ה:

ויש לפרש בסגנון אחר שכונת משה רבינו הכי ועתה היא תשובה כמשז"ל על כמה כתובים דתיבת ועתה היא תשובה כד"א ועתה ישראל מה ה' אלהיך כידוע. ואיכא פלוגתא אם תשובה מועלת לע"ז כמו שאמר בספר סמיכת חכמים. ואמרו פ"ק דע"ז על פ' אם בחוקותי אין אם אלא לשון בקשה ובזה נבא אל הביאור דמשה רבינו ע"ה אמר לישראל אתם חטאתם חטאה גדולה ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם. וישב משה אל ה' ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב ועתה אם תשא חטאתם וכו' דבתחילה אמר לישראל אתם חטאתם חטאה גדולה בע"ז שהוא חמור מאד. ועתה חזרו בתשובה. ואני אעלה אל ה' אולי וכו' שהוא ספק אף דשבתם אי תשובה מועלת. והיינו דקאמר לפני ה' אנא חטא וכו' כלומר ידעתי כי גדול החטא הזה ויש למדת הדין לומר שלא יש תשובה. אבל ועתה אם הכונה כיון דשבו כרמוז בתיבת ועתה אם לשון בקשה תשא חטאתם ואם אין שאין תשובה לע"ז מחני נא ואל אראה ברעתם. ועוד אפשר לפרש בסגנון אחר בשינוי קצת לפי פשוטו אם תשא חטאתם בדרך בקשה לפי רחמיך ואם אין שאין אתה רוצה מחני נא לכפר עליהם כי כן דרך רחמיך נוטל צדיק אחד ומכפר עליהם. ועוד אפשר לפרש דרך הרב מהר"א יצחקי הנז' בשינוי כל דהו כסגנון זה והוא דיש שני פירושים על פ' מפני הרעה נאסף הצדיק או מפני הרעה שלא תבא והוא לכפרה או בעידן רתחא וגרמו העונות כל כך ועתידה הרעה לבא עליהם נאסף הצדיק מפני הרעה העתידה לבא. וז"ש אם תשא חטאתם לשון בקשה ופי' מפני הרעה שהיה לה לבא ולא תבא דהצדיק כפרה על הדור ואם אין הפירוש מפני הרעה נאסף הצדיק שהוא כפרה אלא הפירוש מפני הרעה העתידה לבא א"כ מחני נא ואל אראה ברעתם וממ"נ רצה להסתלק ומי לנו גדול ממשה אשר מסר עצמו לפליטת בית ישראל:

פירוש ח

זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם:

שמות רבה פ' מ"ד. זכור לאברהם למה מזכיר כאן ג' אבות אמרי רבנן אמר משה אם שריפה הם חייבים זכור לאברהם שנתן נפשו לכבשן האש לישרף על שמך ותצא שריפתו לשריפת בניו. ואם הריגה הם חייבים זכור ליצחק אביהם שפשט צווארו על גבי המזבח לישחט על שמך ותצא הריגתו להריגת בניו ואם גלות הם חייבים זכור ליעקב אביהם שגלה מבית אביו לחרן ויצאו אלו באלו הוי זכור לאברהם ליצחק ולישראל עכ"ל. שמעתי מהבן יקיר לי אור עיני החכם השלם כמה"ר אברהם נר"ו שפי' דישראל במעשה העגל חטאו בע"ז ג"ע ש"ד והאבות תקנו אדם הראשון מע"ז ג"ע ש"ד ולכך אמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל שכבר תקנו אלו העונות עצמם עכ"ד הי"ו ואפשר להמתיק הדבר כי בהר סיני נתכפר לגמרי חטא אדם הראשון ובעגל חזר לקלקולו. וחטא אדם הראשון לפי גדולת נשמתו הוא פגם גדול. ואפשר שעתה בעגל נתעורר חטא אדם הראשון. ולזה קאמר בלשון ספק אם נתחייבו כלומר אם הגיע הפגם גם לאדם הראשון וחייבין שריפה זכור מטובך הגדול לאברהם שנתן נפשו ויועיל גם לחטא ישראל וכן ליצחק ולישראל תיהני זכותיהו גם לזה והוא דרך בקשה:

וכי תאמר בלבבך כפי הקדמת רבינו האר"י זצ"ל דהאבות תקנו לאדם הראשון א"כ מאי קאמר משה רבינו ע"ה זכור לאברהם וכו' ואמרו רבותינו זכרונם לברכה אם נתחייבו שריפה וכו' הרי מעשה אבות לפעולות אד"ם הראשון ועל זה באו לתקן. ואיך יועיל עתה זכותם הא כבר מעשיהם כפרו חטא אדם הראשון ולא יעלו לכאן ולכאן. הא ל"ק כי אברהם אבינו עליו השלום קבל סקילה נמי כמו שביארנו בעניותנו לעיל פ' ויצא שהשליכוהו לאור על ידי גלגל הנקרא טראבוק"ו. ועוד קבל הרג שהתנדב לישחט לעולה כמו שאמר בילקו' האזינו דז"ש קח נא את בנך וגם את יחידך שהוא נשמתך וסבר וקביל. ונמצא אברהם אבינו עליו השלום קבל סקילה שריפה הרג לכפר הוא לבדו על ע"ז ג"ע ש"ד. ויצחק קבל הרג וכהו עיניו והיה כלוא בבית יסורין קשים ממיתה. ונימול לח' כי זה מספיק לתקן פגם אדם הראשון על ע"ז ג"ע ש"ד. ויעקב קבל גלו' ויסורין קשים וחנק שהיה מסוכן לטבוע בנהר כמש"ל פ' ויצא וכל ימיו בצער ושמר אות ברית פ"ד שנה דכתיב כחי וראשית אוני ובודאי מספיק לכפר הוא לבדו על ע"ז ג"ע ש"ד של אדם הראשון. וזו היתה כונת משה רבינו ע"ה לעורר רחמים ואמר זכור לאברהם וכו' ואמרו רבותינו זכרונם לברכה אם נתחייבו וכו' כלומר דה' יתב' יודע דביתר מעשיהם הספיקו

לכפר לאדם הראשון ואכתי פשו שריפה שקבל אברהם והריגה יצחק וגלות יעקב כלומר דיתר על כן כל אשר עברו יהיה תקון לאדם הראשון. ואלו לתיקון ישראל:

פירוש ט

וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה־וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו:

איש עדיו עליו. במתג ורסן עדיו לבלום. וצבי עדיו לגאון שמהו. כן הוא במסרה ומייתי לה רבינו בעל הטורים ואפשר לפרש ולא שתו איש עדיו שאבדו כמו שאמר ויתנצלו בני ישראל את עדיים. ואמרו פ' ר' עקיבא שבאו ק"ך רבוא מלאכי חבלה ופרקום וזה רמז במתג ורסן על ב' מלאכי חבלה לכל א' עדיו לבלום לסתום מהאורות של העדי שפרקום. ואלו העדיים נטלם משה רבינו ע"ה כמו שאמר שם פ' ר' עקיבא וז"ש וצבי עדיו לגאון שמהו למשה רבינו גאון ישראל כמש"ה ומשה יקח את האהל לשון אור וכמו שמפורש שם בש"ס ותיבת שמהו הוא ומשה לרמוז לפ' ומשה יקח את האהל. ועוד אפשר לומר דמ"ש לגאון שמהו בא ללמד דרב מופלג בדורו זוכה כשמק מנהו. והוא דרבינו האר"י זצ"ל לימדנו דמשה רבינו ע"ה מחזיר' בכל שבת לישראל וז"ס הנשמה יתירה בשבת. וז"ש ישמח משה במתנת חלקו וכו' כידוע:

והנה ברעיא מהימנא אמרו דהת"ח בחול יש לו נשמה יתירה של הבעל בית בשבת. ויש לחקור דהרי בחול הם ממשה רבינו ע"ה ואיך הת"ח זוכה לזה. ואפשר להבין פשר דבר במ"ש רבינו האר"י זצ"ל דחכם גדול דפקיע שמיה יש לו ניצוץ ממשה רבינו ע"ה והיינו מאי דקאמר בש"ס משה שפיר קאמר. ומעתה יבא הכל על נכון דהת"ח גדול יש בו ניצוץ משה רבינו ע"ה ובעבור זה יושפע לו הארה בנפשו שתהיה לו נפש יתירה הבאה בשבת לבעל הבית. וזה רמז המסרה וצבי עדיו לגאון שמהו אם יהיה חכם מופלג יהיה לו חלק בכתרים אלו אף בחול כי בקרבו אור בו ניצוץ משה רבינו ע"ה ודוק היטב:

פירוש י

וּיֹאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית־וְאֶת־יִשְׂרָאֵל:

כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית וכו'. כתב רבינו אפרים בפירושו (כתב יד) כי על פי הדברים גימ' תלמו"ד. ברית גימטריא תלמידי חכמים. וכתוב יושר דברי אמת סופי תיבות ברית וסמיך ליה דברי חכמים. ברית גימטריא דברי סופרים. עכ"ל ולמדתי מדבריו לומר פרפרת אחת במ"ש סוף פ"ק דר"ה בקש קהלת להיות כמשה וכו' יצאת ב"ק ואמרה וכתוב יושר דברי אמת וכו' רמז לו דסופי תיבות וכתוב יושר דברי אמת ברית והוא מקלקל ברית בנשים נכריו' ועל כן לא יזכה למעלות ודוק ועיין מ"ש בעניותנו עוד בזה בקונטרס זה לקמן פ' חקת אות י"ב בס"ד:

וֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.
כי ששת ימים עשה ה' וכו'. ופ' ואתחנן כתיב ויוציאך ה' אלהיך משם על כן ציוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת י"ל דהכי פירושו מפני דהוציאך לחירות ע"כ יש לו דין לצוות לך נימוקי רבינו ישעיה ז"ל. ועמ"ש בעניותנו לקמן פ' ואתחנן בס"ד אות ד' ע"ש:
כתיב הראני נא את כבודך וכתיב ויסתר משה פניו. יש לומר אז היה ירא מהביט שלא היה סומך על עצמו אבל כאן כבר נהג עם השכינה וסמך בצדקתו. נמוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני ז"ל:

ויקהל - פקודי

פירוש א

וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם: שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה:
שמעתי אומרים במ"ש בש"ס פ' ר' עקיבא בפ' ויתנצלו בני ישראל את עדים ומשה יקח את האהל שכל עדיי ישראל אשר נסתלקו זכה משה ונטלם וז"ש ומשה יקח את האהל לשון אור שלקח כל האורות מעדיי ישראל. ואמרו המקובלים דמשה בענותנותו לא רצה ליקחם לו לגמרי רק שמורים לישראל ובכל שבת מחזירין אותם לישראל והן הן נשמות יתירות לישראל וע"ז אנו אומרים ישמח משה במתנת חלקו כי אינו רוצה ליהנות מאחרים עכ"ד וז"ש ויקהל משה את כל עדת בני ישראל לשון עדי כי משה קבץ כל עדיי ישראל כמו שאמר ומשה יקח. אמנם נהג טובת עין ואמר לישראל וינחם אותם כי יש להם תקוה שיחזרו להם עדיים ע"י שמירת שבת ז"ש אלה הדברים וכו' וביום השביעי יהיה לכם קדש ותזכו בעדייכם וק"ל:
ואפשר לפרש יהיה לכם קדש שבת שבתון במ"ש סוף פ' תשא בקונטריס זה דיש הפרש רב בזמן שמירת שבת בין שוכני מזרח למערב וכיוצא וגם רובם אין זמנם בזמן ששובתים בשמים שהוא כפי זמן ג"ע הארץ שהוא תחת קו השוה וכתב הרדב"ז בתשובות החדשות סי' ע"ו דנמסרה שבת לכל א' מישראל כפי מקום ישיבתו עיין שם באורך וז"ש יהיה לכם קדש שהשבת מסורה לכם ואין לך אלא מקומך ושעתך וז"ש שבת מורה על השבת העיקרי בשמים ממעל שבתון הוא שבת קטן ע"ד איש אישון והוא שבת כפי המקום שעומד בו לה' אף שבתון שאינו זמן שבת עיקרי בשמים שיהיה כמה שעות שהם חול מ"מ הוא לה' כמו שאמר הרב פרשת דרכים דף נ"ד משם הרב מהר"ד זרחיה גוטה ז"ל שז"ש מעולם לא זזה שכינה מישראל אף בשבתות של חול ע"ש וז"ש שבת עיקרי וגם

שבתון קטן לה' כל העושה בו בשבת בפי מקומו שהוא שבתון יומת. לא תבערו אש בכל מושבותכם כל אחד כפי מושב שלו מוזהר ודוק:

פירוש ב

וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם:

אפשר במה שנתבאר אצלנו במשנת על ג' דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום ופירשנו בעניותנו דע"י ג' אלה תשרה שכינה על הדין דכתיב בקרב אלהים ישפוט ונעשה שותף להקב"ה כביכול ועל האמת כי היא נקראת אמונה ועל השלום דלא תשרה אלא כשהם באחדות כמשז"ל והוא בא' אחד לא נאמר אלא באחד דאין השכינה שורה אלא כשהם באחדות וכמו שאמר הרב החסיד בס' חרדים ועז"א על ג' דברים העולם עומד כי עיקר גדול השראת שכינה ובמו"טב תלתא שכינה קדמא ואתיא. וזה פועל אדם השלם מבחר המין משה רבינו ע"ה דזה היה מחרת יה"כ כמו שפירש רש"י וגם בפ' יתרו פירש"י ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ממחרת יה"כ כי ברדתו מן השמים סליחה הוא דעביד ביום הכפורים נתן דעתו על ג' אלה משפט אמת שלום להשרות שכינה בישראל ביום הזה שהם מנוקים ונסלח להם ועת הזמיר הגיע לגרום השראת שכינה על ישראל. הא דרישא זה שבתו לכסא שופט צדק ומבקש לאמי"תו ובהכי הא תרתי משפט אמת כחדא שריין ואל השלשה סמוך ומשלי"ם גדול השלום והיו לאחדים וז"ש ויקהל משה כלומר כי אספן וכנסן ודיבר על לבם לב ולב שיהי' אחדות ביניהם שלום על ישראל:

פירוש ג

לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת:

פירש"י יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת וי"א לחלק יצאת וביבמות דף ו' פירש"י לחלק שלא תאמר אינו חייב סקילה עד שיחלל שבת בכל מלאכות לכך יצאת הבערה לחלק מה הבערה שהיא מיוחדת וחייב עליה כרת וסקילה בפ"ע אף כל וכו' והרא"ם בסדרין האריך בזה ובסוף דבריו כתב וז"ל וא"ת מנ"ל לר"י ור"נ לו' דקרא דלא תבערו וכו' הא אצטריך פ"ק דיבמות וסנהדרין מושבות דכתב רחמנא למה לי וכו' כבר תירצו התוס' דהוה מצי למכתב בלישנא אחריתי ולא הבנתי וכו' ושמא י"ל שכונת' שהיל"ל בכל מושבותיכם בלאו דלא תעשה כל מלאכה וכו' אך קשה דשילהי פ"ק דשבת במאחיזין את האור במדורת בית המוקד וכו' עד סוף הלשון ע"ש וראיתי במכתב לאחד קדוש תמה עליו דאשתמיטתיה דברי התוס' פ' אחד דיני ממונות (סנהדרין דף ל"ה ע"ב) וז"ל וא"ת כוליה לשבת ולב"ד אתא ומנ"ל לר' יוסי וכו' וי"ל מדכתיב לא תבערו ולא כתיב

לא תעשו מלאכה בכל מושבותכם דהוה דרשינן ב"ד וההיא דשבת אבל אתה עושה מלאכה במדורת בית המוקד עכ"ל הרי דמה שנסתפק בדברי התוס' וכתב ושמא י"ל הם דברי התוס' עצמם בפירוש וגם בתירוץ זה תירצו התוס' ההיא דמדורת בית המוקד:

והנה שמעתי מקשי' ומטו בה משם הרב מהר"א ברודא זלה"ה לפירש"י דיבמות הנז' דאמאי אצטריך הבערה הא מדכתיב וביום השמיני ימול ואמרו אפי' בשבת ש"מ דעל מלאכה אחת חייב דהא אצטריך למשרי שבת לגבי מילה וכן מקשים מדכתיב במועדו ודרשינן אפי' בשבת אפי' בטומאה ע"כ שמעתי. ולק"מ דאי לאו דכתיב הבערה הוה דרשינן ביום השמיני ובמועדו לדרשא אחרת והשתא דכתיב הבערה לחלק דרשינן להו להני קראי אפי' בשבת. והכי רגילי לשנויי התוס' והראשונים כמה קושיי כנודע. ועוד אפשר דהוה מצינן למי' דאצטריך וביום השבת לומר דאם כבר עשה הל"ח מלאכות ובמילה משלים הל"ט אימא דלא ימול שלא יתחייב שכבר בזה משלים הל"ט מלאכות להכי אתא קרא למשרי שימול בשבת ואינה מצטרפת לאותם שעשה כבר להתחייב. א"נ כי האף אמנם דהוה ס"ד דאינו חייב אלא על כל הל"ט מלאכות פשיטא דאפי' בחדא נמי איכא איסורא דאורייתא ומשו"ה אצטריך למשרי איסורא דאורייתא. א"נ דאתו קראי לחיובא שימול בשבת ויקריב התמיד בשבת ופשוט:

פירוש ד

וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נָשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ: וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה:

הנה עין אדם אמת מרגיש בכפל הכתובים ושינויים. ואפשר לפרש במה שנחלקו הפוסקים אי חשב לתת צדקה מחוייב לתת כקדשים דכתיב כל נדיב לב עולות. או שאני קדשים כמבואר בי"ד סי' רנ"ח וח"מ סי' ריב. וכתב הרב פרישה דאף למ"ד דצדקה כקדשים היינו דוקא אם גמר בלבו אך אם חשב ולא גמר בלב אינו חייב וז"ש כל איש אשר נשאו לבו דהיינו שנתעורר לבד ולא גמר וכל אשר נדבה רוחו וגמר בלב הביאו דאף דמי שנתעורר ולא גמר אינו חייב עכ"ז הביאו:

ואומרו ויבואו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו אפשר במ"ש הרמב"ן והריטב"א בחי' קדושין דף ל"ו דמעיט התם כמה מילי נשים מדכתיב בני ישראל והקשו דהכתיב דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וכתיב ויבואו האנשים על הנשים ותירצו דנדבה הוא ונשים נודרות דכתיב איש איש ומרבינן גוים וכ"ש נשים עכ"ד וז"ש ויבואו האנשים על הנשים וכי תימא נשים אימעיטו מדכתיב בני ישראל לז"א כל נדיב לב הביאו רמז

תירוץ הרמב"ן והריטב"א דהכא נדבה ונשים נודרות. ומאחר דויבואו אנשים על הנשים וגילו דעתייהו דניחא להו לזה כל איש ואשה אשר נדב לבם הביאו דהגם דאין מקבלין מן הנשים אלא דבר מועט כמו שאמר בי"ד סי' רמ"ח הכא שאני דגלו דעתייהו דניחא להו והו"ל ככלך אצל יפות דתרומתו תרומה. וכיון דמה שקבלו מן הנשים היו סיבה האנשים דגלו דעתייהו דניחא להו דאי לא הוה אסור לקבל על כן הכל נקרא על שם הבעלים וז"ש הביאו בני ישראל שהם הבעלים כדאמרינן בני ישראל ולא בנות ישראל ונקרא הכל על שמם ודוק:

פירוש ה

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם: שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה:

אפשר לפרש אלה ר"ל תולדות השמים והארץ כמו שאמר במדרש רבה בפרשתנו על פ' מי ברא אלה. והכונה אלה תולדות השמים והארץ היו על ידי הדברים אשר ציוה ה' לעשות אותם כי בדבר ה' שמים נעשו וז"ש ששת ימים ששת ימי בראשית תעשה מלאכה תעשה מאליה כי הוא אמר ויהי. ומזה תבינו וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון שתי שביתות מדבור ומעשה שהרי הקב"ה כביכול אף שמלאכתו דיבור הכתיב בו מנוחה בשבת לכן גם אתם צריכים לשבות גם מדיבור וזהו שבת שבתון שבת ממעשה ושבתון קטון ע"ד אישון מדיבור. אבל אינם שוים בשעור' כי העושה בו מלאכה במעשה יומת ולא המדבר. ויומתק מ"ש יהיה לכם קדש שבת שבתון כי שבת קדש בחינת אבא מקום השתיקה ומזה נמשך שבת שבתון לשבות מדיבור. וז"ש במדרש דאימא דרשב"י משתעי' סגי וא"ל אימא שתוקי הכונה כי בשבת אימא היא בינה בגילוי ובה חכמה שתיקה וא"ש ההי"ב. לא תבערו אש בכל מושבותכם מושבות ושרשי הנפש באבי"ע כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל דהעשיה עולה ומתקשרים העולמות והע"ה פוגם אף באצילות וז"ש לא תבערו אש בכל מושבותיכם כל בחי' נר"ן הנשרשות כלם אחוזי אבי"ע:

או אפשר לרמוז ויאמר אליהם אלה הכונה עליהם כלומר בשביל ישראל נבראו תולדות השמים והארץ ובזכות התורה וז"ש הדברים אשר ציוה ה' שהם דברי תורה כמשז"ל ברבה. וכמו שאמר בראשית בשביל התורה ובשביל ישראל:

פירוש ו

וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם לְכָל־הַמְּלָאכָה־לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר:

מסרה. והמלאכה לא ליום ולא ליומים והמלאכה היתה גדולה והמלאכה היתה דים. אפשר לפרש במשז"ל מה ראו נשיאים להקריב בתחילה אלא שנתעצלו במלאכת המשכן שאמרו יתנדבו ישראל בתחילה ומה שחסר נשלים ובשני בקרים הביאו הכל ונשארו הם

בלא נדבה והיו הם מצטערים עד שמן השמים הביאו להם העננים אבני שהם וכו' וז"ש והמלאכה לא ליום ולא ליומים כלומר מלאכת הקרבנות לא ליום ולא ליומים ואם כן יקשה מה ראו הנשיאים למהר להתנדב קרבנות לז"א משום שהם סברו דמלאכת המשכן המלאכה היתה גדולה וישראל לא יתנדבו למחצה ואז ישלימו ותהי להפך והמלאכה היתה דיים לעשות אותה והותר ולכן ראו להתנדב בתחילה הקרבנות:

או יאמר במשז"ל דליום הדין שואלים לאדם עסקת בתורה פלפלת בחכמה ואם למד מקרא משנה וכו' עד מעשה מרכבה ושיעור קומה וישתומם האדם כי אף גדולי הדורות הללו לא יגיעו לשליש ולרביע. אמנם כתבו ז"ל דאם האדם עוסק בתורה תדיר במקום שלבו חפץ יצא י"ח וז"ש והמלאכה היתה גדולה מלאכת התורה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ומה נעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה נשיבנו. לז"א והמלאכה לא ליום ולא ליומים כלומר אם ישקוד על לימודו יום יום ועושה תורתו קבע ולא ליום ולא ליומים כי אם תדיר אז והמלאכה היתה דים ויוצא ידי חובתו:

פירוש ז

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה:

תנחומא ילמדנו רבינו עד כמה מטפל בכלאים אפי' הן ק' וכו' עיין שם באורך ויש להבין מה ענין כלאים לכאן. ואפשר במ"ש בתנחומא פ' בראשית דמנחת קין היה פשתן ולכך נצטוינו בכלאים שלא לערב מנחת חוטא עם מנחת זכאי והשתא להורות שנתכפר להם עון העגל נבחר בצלאל שהוא בן בנו של חור הנהרג על ק"ה בעגל ובצלאל היה עיקר עשיית המשכן מנדבת ישראל ואם ח"ו לא נתכפרו לא היה מתערב זרע חור במשכן על דרך שלא יתערב מנחת חוטא וזכאי בכלאים וז"ש שהכלאים אפי' הן ק' בגדים שכל כך חמור הכלאים והכא זרע חור נטפל עמהם ש"מ שנמחל להם העון וזהו שאמר הכתוב ראו קרא ה' בשם בצלאל כלומר הביטו וראו בעין השכל אשר קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור והתבוננו כי זה אות לטובה שנמחל לכם עון העגל ועון חור והוא ראי"ה מהימנא לישב דעת ישראל:

פירוש ח

וְלֹהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן:

מסרה. ולהורות את בני ישראל ולהורות נתן בלבו אפשר דרמז לדיין שישוה בעלי הדין בכל דבר כקטון כגדול וז"ש ולהורות את בני ישראל מי שהגיע להוראה ישוה הבעל דין כמו שהשוה הכתוב ולהורות נתן בלבו הוא ואהליאב והשוה בצלאל מיאודה לאהליאב דאתי מדן וכמו שפירש"י שע"ז נאמר ולא ניכר שוע לפני דל. א"נ אפשר דרמז דחייב להורות כשאין בעיר גדול ממנו וז"ש ולהורות את בני ישראל חייב להורות היכא דלהורו'

נתן בלבו דייקא שאין בעיר כמותו. א"נ רמז דצריך להצדיק בלב ואחר כך לחתוך אותו וז"ש ולהורות נתן בלבו שכבר הצדיק הדין בלבו ואחר כך ולהורות את ב"י:

פירוש ט

וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה:

וכל חכם לב בכם. ר"ת בחול לרמוז כי אין מלאכת המשכן דוחה את השבת כמו שאמר פ"ק דיבמות:

פירוש י

וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ־כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה מה ברכה ברכם יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם וכו' אפשר דכל הדברים צריכים מחשבה ודיבור ומעשה להיות הענין בתכלית השלמות ומשה רבינו ע"ה ראה באספקלריא של קדש דיש כמה אנשים שלא עשו בכונה הראויה וז"ש וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה דוקא בענין המעשה כן עשו כמצו' ה' אך איכא בינייהו שאינו בכונה הראויה לזה ברכם שתשרה שכינה במעשה ידיכם דייקא אף שהיה מעשה בלי כונה ויהי נועם וכו' ומעשה ידינו כוננה אתה עלינו כאלו עשוי בכונה הראויה ואחר שכבר הוא מתוקן מעשה ידינו כוננהו לעילא כמו שאמר בזהר הקדוש:

ויעש ויעש דכתיב בכל הענין אפשר דהוי כלפי משה רבינו ע"ה דלמשה ציוה ועשית ועשי' והאומנים שלוחי משה רבינו ע"ה לכך כ' ויעש כלומר משה ע"י שליחות לאומנים. א"נ במשז"ל דכל מלאכה נעשית מאליה רק שהם מתחילים להכי כתיב ויעש ויעש לרמוז להקב"ה כביכול דהוא עשה הכל:

פירוש יא

אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן:

רבינו אפרים בפירושו (כתב יד) כתב על פי גימט' קץ. ואפשר לומר במ"ש בזהר חדש דהגאולה העתידה ב"ב היא בזכות משה רבינו ע"ה והוא תבע יקרא דאוריתא ובזכותו נגאל עיין שם באורך וזה פשט הכתוב זכרו תורת משה עבדי וכו' הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וכו' דביאת אליהו הנביא זכור לטוב לבשר הגאולה תלוי בעסק התורה. והיינו דכתיב גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. ופירשו רבותינו זכרונם לברכה שנגאלים בזכות המשניות ולשון יתנו מלשון לימוד ולשון תנן התם וכבר נודע כי משנה הוא משה ן' כמו שאמר האר"י זצ"ל. וגם מתני"תין גימט' תת"קס נגד מ' יום ומ' לילה שעמד משה במרום לקבל התורה וכתב רבינו אפרים בפירושו (כתב יד) סוף תשא וז"ל מ' יום ומ'

לילה תת"קס שעות גימט' תלי תלים כי מסר לו הקב"ה באותם מ' יום על כל קוץ וקוץ שבתורה תלי תלים של טעמים ואין אדם יכול לחדש דבר על התורה אם לא נמסר הכל למשה ולא ניתנו ליכתב כדי לגדל עטרה לכל צדיק וצדיק שבדור שמגלין לו מן השמים רזי תורה ונכתבים ונקראים על שמו וכלם רועה אחד אמרן. וכתב הרב רבינו אלעזר מגרמיזא זלה"ה שכל מי שמגלין לו רזי תורה מן השמים ואינו כותבו עתיד ליתן עליו את הדין עכ"ל רבינו אפרים זלה"ה. א"כ למדנו שמ' יום ומ' לילה הם תת"קס שעות. ויצדק שם מתניתין למשנה עיקר תורה שבעל פה שקבלה משה רבינו במ' יום ומ' לילה שהם תת"קס שעות. ואפשר דא' מהטעמים של מ' יום ומ' לילה הוא שבהם תת"קס שעות להכניע לילי"ת במח"לת שהוא גימטריא תת"קס. וזה טעם שהמשניות מבטלים יצה"ר דיש בהם כח להכניע הנז'. וגם בזכות המשניות מתקרבת הגאולה שיוכנעו הנז' ואמר גם כי יתנו בגוים ר"ל אף אם יהיו בגוים בח"ל וישראל שבח"ל עע"ז בטהרה שהם תחת השרים והתורה והמצוה עולים דרך רשות השר והוא נהנה עם כל זה בזכות לימודם כשיהיה בתשובה וזהו עתה כמשז"ל אין עתה אלא תשובה. אקבצם והיינו בזכות משה רבינו ע"ה:

וזה רמז אלה פקודי המשכן משכן ר"ל חסרונות בית ראשון ובית שני והתקון העדות זאת התורה אשר פוקד על פי משה ובזה נגאל והוא ק"ץ הרמוז בתיבות על פי על פי משה דבזכותו תהי' גאולה שלימה ונקומה ונעלה בית אל לראות בטוב ה' בארץ חיים:

ויקרא

ויקרא - צו

פירוש א

וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר:

אלף דויקרא זעירא וכתב הרב כלי יקר אלף מלשון ואאלפך חכמה שהלמדן צריך שיהיה עניו לכך האלף זעירא עכ"ד גם אני בעניותי אבחר דרכו ואפשר לרמוז על סדר הלימוד והלמדן בסגנון זה. הנה מיסוד דורשי רשומות רבותינו זכרונם לברכה והמפרשים נודע דכי כתיב וי"ו בפסוק איכא למדרש התיבה ההיא שני פעמים על דרך שאמרו רבותינו זכרונם לברכה ויתן לך אלהים יתן ויחזור ויתן וכן יש לדרוש מאי דקמן יקרא ויקרא כי הנה מנהג ישראל להתחיל ללמוד התינוק בפ' זו ויקרא כמו שאמר ברבה פ' צו אמר רבי אסי מפני מה התנוקות מתחילין בת"כ ואין מתחילין בבראשית אלא שהתינוקות טהורים והקרבנות טהורים וכו' ע"ש וכמו שאמר בס' הרוקח סימן רצ"ה ושאר גדולים

ושם נתנו טעם. ולפי דרכנו אפשר לומר עוד דבהאי קרא רמוז גדרי ומעלות הלימוד זה יצא ראשונה. רמז יקרא ויקרא דצריך לחזור על לימודו כמה פעמים כמו שאמר הפוך בה והפוך בה דכלא בה. ואף דלומד תדיר קור"א אחר קור"א אל יחזיק טובה לעצמו רק יקבע בלבו דעם כל קריאתו וחזרתו עדין ויקר אינו אלא אקראי ושינ"ת עראי לפי חיובו וגם אלף זעירא רמז אף שהוא חכם מופלג כי כן אותיות אלף הוא פלא יהיה בעיניו כתינוק הקטון יהיה לאלף קורא לאלפין וידע נאמנה כי אפי' אלף שהיא תחילת האותיות לא ידע אנוש ערכה ועומק סתריה וכמו שאמר בזהר הקדוש ולכך היא זעירא כי עדין לא בא עד תכונתה על דרך שכתבו גורי האר"י זצ"ל יוצר אור ובורא חשך דלגבי דידן יצירה אור ובורא חשך ולא אתנו יודע ואין השג יד בבריאה ולו חש"ך ממנו וכן לאיש המופלא הזה עושה פלא עדיין אלפ"א מימיני' זעירא ותקטן לגבי דידיה כי לא עמד בסודה. וגם רמז שיהיה עניו ובכל חשקו וחריצותו לקרות ולשנות יהיה עניו זעיר שם. ואם כה יעשה לחזור על לימודו ויהיה כל עסקו בעיניו מועט ודרך אקראי ויהיה עניו. אז אל משה אין ספק שיזכה לניצוץ משה רבינו ע"ה כמו שאמר גורי האר"י ז"ל דכל חכם אמיתי ועניו יש בו ניצוץ משה רבינו ע"ה והיינו דקאמרי בש"ס משה שפיר קאמר עכ"ד וז"ש אל משה יזכה לניצוץ משה רבינו ע"ה. ובעסקו בתורה יהיה בעיניו כי היה דבר ה' אליו כי כל התורה שמותיו של הקב"ה ושכינה עמו ומאירה עיניו והרי הוא וידבר ה' אליו במה שעוסק בתורה וזהו מאהל מועד לאמר כלומר באמירה במדרש שהוא אהל מועד חשוב כאלו וידבר ה' אליו. ועי"ז שהוא עניו מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות וז"ש אדם כי יקריב מכם נחשב כאלו מכם היה הקרבן קרבן לה' דזבחי אלהים רוח נשברה וגם חשוב מן הבהמה וכו' דהעניו הוי כאלו הקריב כל הקרבנות ולע"א דיש לו דין רבים כמו שאמר אצלנו וכן פירשו המפרשים מ"ש ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת דהוי כצבור דכתיב הן אל כביר לא ימאס וז"ש תקריבו את קרבנכם לשון רבים וברישא אמר אדם כי יקריב:

עוד יש לרמוז באלף זעירא דמי שהוא ראש א' המיוחד כמו האלף שהיא תחילת ענין ויסוד כל בנין והיא זעירא לרמוז להאיש הנלבב יקטין עצמו. עוד יש לרמוז מאן דאיהו רב איהו זעיר ומאן דאיהו זעיר איהו רב כמו שאמר בזהר פ' חיי שרה שהגידו לרשב"י במתיבתא דלעילא. וזה הרמז אלף מי שמחשיב עצמו ראש ותחילה לכל איהו זעירא דמאן דאיהו רב איהו זעיר ועתה שהיא זעירא היא אלף ראש לכל דמאן דאיהו זעיר איהו רב ואף דבכתיבה איהי זעירא בקריאה אינו ניכר קטנותה והרי היא כאלף רבתי:

ויקרא אל משה וידבר ה' אליו. אפשר לפרש שקרא לנשמה ששמה משה כי כל שם הוא רומז על בחינות הנשמה כפי מדרגתה ואחיזת' ושרשה. והדיבור היה אליו לנשמתו. ויש לצדד אליו לנשמתו וגופו שהיה זך ואחר זמן רב ראיתי לעיר וקדיש הרב הגדול מהר"ם זכות זלה"ה בהגהותיו (כתב יד) על זהר חדש שכתב דשמו היא נשמתו ועמ"ש פ' מטות:

פירוש ב

וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃

פירוש ג

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה׃

אפשר לרמוז במשז"ל דלא נזכר אהרן בפ' ויקרא בשביל העגל ואמר משה לפני הקב"ה אפשר בור שנואה ומימיה חביבין חלקת כבוד לעצים בשביל בניה' וכו' ולא תחלוק כבוד לאהרן בשביל בניו והקב"ה קיים דבריו ואמר צו את אהרן גם נודע משז"ל שאהרן היה נוטל העגל ופוחסו בפניהם ומראה להן שאין בו ממש וזה נחשב לו לחטא וא"ל משה רבינו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה דהיו שוגגין ועשית אותם מזידין. גם כ' בעניותנו בס' הקטן ראש דוד במאמר על כל דבר פשע זה אהרן שהכונה דלקדושת אהרן הקב"ה דקדק עם חסידו ונחשב לו הכל פשע. גם ידוע שבקרבן ע"ז עולה קודמת לפי שבאה על המחשבה ומחשבת ע"ז היא כמעשה כדכתיב למען תפוש את ישראל בלבם כמו שאמר פ"ק דקדושין ולכן אף דבשאר קרבנות חטאת קודמת לעולה בקרבן ע"ז עולה קודמת לחטאת שהמחשבה כמעשה משא"כ בשאר חטא דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ולזה חטאת קודמת לעולה. ועפ"ז נבא אל הביאור דבפ' ויקרא דלא נזכר אהרן נתן טעם בסופה ברמז וז"ש וכפר עליו הכהן כלומר הכהן הידוע הוא אהרן יכפר עליו כמו שאמר קח לך עגל לכפר על מעשה העגל ונסלח לו. ולא תסבור שפשע וחטא אהרן קדוש ה' ח"ו אך לפי קדושתו ויקר תפארת גדולת נשמתו כל דבר שהיה עושה נחשב לו פשע וז"ש על אחת מכל אשר יעשה כלומר כל דבר קטון אשר יעשה נחשב לו פשע וזהו לאשמה בה דמילתא זוטרתי לגביה גדולה היא אליו. ומשו"ה לא נזכר שמו בפרשה הזו. וידבר ה' אל משה לאמר בשביל אמירה אחת שא"ל משה חלקת כבוד לעצים וכו' לזה אמר צו את אהרן ואת בניו. וכ"ת מה היה חטאו לאמר בשביל מה שאמר לישראל דאין ממש בעגל ומשו"ה היה הקב"ה בכעס עמו ולא הוזכר בפרשה אבל בעגל עצמו לא חטא שהרי הקריב חטאת קודם לעולה ולא כע"ז דעולה קודמת וכמו שאמר הכתוב קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך וז"ש תדע דלא חטא בעגל ח"ו שהרי זאת תורת העולה שהקריב אהרן היא העולה סתמית שבאה

אחר חטאת א"כ לא חטא בע"ז רק חטאו באמירה שאמר לישראל כמשז"ל וכמו שרמז פה בתיבת לאמר כמדובר:

ויראה לפרש עוד זאת תורת העולה היא העולה במ"ש המפרשים דאשכחן דר' ישמעאל קרא והטה וכתב על פנקסו כשיבנה בה"מ אקריב חטאת שמנה ואמאי הוצרך לזה ותירצו דהקורא בתורה חשוב כקרבן כלפי חלק גבוה אבל חלק הכהנים אינו מועיל הקריאה ולכן צריך להקריב בפועל בעבור חלק הכהנים ועוד תירצו כי הן אמת שהקורא בתורת הקרבנות כאלו הקריב אך אינו נחשב כאלו הקריב מן המובחר וחלב מריאים זהו תורף דבריהם. ונפקא מינה בין שני התירוצים לעולה דכולה כליל דלתירוץ הראשון הקורא בתורת עולה הוא חשוב ממש כאלו הקריב בפועל דכיון דליכא בה חלק כהנים א"כ הקריאה עולה לחלק גבוה ואין צריכים להקריב בפועל. אבל לתירוץ שני עולה ושאר קרבנות שוו בשעוריהן דלא חשיב שהקריב מן המובחר. וז"ש תורת העולה שהעוסק בתורת עול' כמקריב עולה כמשז"ל ולא תימא שאינה מן המובחר אלא היא העולה ממש כמקריב בפועל שעיקר התירוץ הוא דבשאר קרבנות חלקם של כהנים אכתי פש גביה וא"כ עולה דכולה לגבוה סלקא הקריאה עולה ממש כמקריב עולה בפועל היא העולה כמות זה כן מות זה:

ובזה אפשר לפרש פסוק זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת וכו' ונקדים דהטור כתב דיקרא פרשת עולה ואח"כ פרשת חטאת והקשה הרב מגן אברהם סימן א' דהי"ל לקרות פ' חטאת קודם דחטאת קודמת לעולה ובס' מחנה ראובן דף מ"ה תירץ על פי תירוץ הנז' דכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ובקריאת פ' הקרבן חסר חלק הכהנים ולפי זה עולה מכפרת יותר דלית בה חלק כהנים ולכן בקריאה עולה קודמת שבקריאת פ' עולה מתכפר יותר ע"ש וז"ש זאת התורה כלומר אם תקרא בתורת הקרבנות אז העולה קודמת (שמכפרת הלימוד הרבה) [שבלימוד מתכפר יותר בעולה] דאין בה חלק לכהנים ולכן הסדר הוא עולה קודם וז"ש לעולה למנחה לחטאת וכו' דבלימוד יקרא עולה תחילה כאמור. [וחזה הוית בספר צמח דוד שבא לידינו מקרוב והוא להרב הגדול מהר"ר יוסף דוד זלה"ה פ' ויקרא דף רי"ג שפירש משז"ל העוסק בתורה אין צריך עולה וכו' דהכונה אין צריך עולה וכו' לכשיבנה בית המקדש ורבי ישמעאל מדת חסידות הוא ע"ש באורך וק"ק דהאמרינן ביומא דף פ' ע"א א"ר אלעזר האוכל חלב בזמן הזה צריך שיכתוב לו שיעור ופירש"י שמא יבנה בה"מ בימיו ויתחדש ב"ד ותתחדש הלכה וכו' ע"ש הרי דאמרו דצריך שיכתיב לו שיעור ומדברי הרב הנז' יראה הרואה דאף שיבנה בה"מ בימיו אין צריך דכבר נתכפר לו בתורה שקרא פ' חטאת, ומדברי רש"י שכתב שמא יבנה בה"מ

בימיו וכו' נראה דאם מת פקע חיובו ולתחיית המתים פנים חדשות באו לכאן. אך מדברי רבינו האר"י זצ"ל מוכח בכמה דוכתי דאף אם מת צריך לתקן כל אשר חטא בגלגולים אחרים כנודע:]

בקרבן עולה ויורד שאלני נכבד אחד דכתיב ואם לא תשיג ידו יקריב שתי תורים אחד חטאת ואחד עולה מה טעם הצריך לעני עולה והלא חטאת הוא חייב שכן העשיר מביא כשבה או שעירה ולעני תיסגי בתור אחד לחטאת ותו לא. והשבתי לו דע כי אין בקרבנות טעם מספיק לפי קצורנו ולפי פשטן של דברים כי גם את הכל עלה בכב"ש כבשי דרחמנא ומסתרים שמו ואמור רבנן בנותן טעם לפי הפשט מן הבא בידם למען דעת כל עמי הארץ והן בעון חכמי הדור כעמא דארעא מי יתן והיה ידעון רצון הפשט האמיתי ודבר ה' היה יקר וכל רז אנס להו זולתי השרידים אשר ה' קורא. ומ"מ להוציאך חלק אי אפשר ויראה במה שאמרו ז"ל דהעשיר הוא קרוב לחטוא וכמו שפירשו בזהר הקדוש אשר נשיא יחטא דבכלם כתיב אם ובנשיא כתיב אשר דודאי הוא חוטא וא"כ יש צד זכות לעשיר דהטבע מחייב שיחטא. כל קבל דנא העני לב נשבר ורוח נמוכה הוא רחוק מהחטא וכשיחטא יש צד להחמיר בחטאתו על דרך שאמרו דל גאה אין הדעת סובלו אמטו להכי אם דל הוא ולא תשיג ידו ריבה בקרבנו אחד לחטאת ואחד לעולה להורות שחטאו קשה יותר מהעשיר. ומצינו בכהן משיח שלא הזכיר בקרבנו כל הקרב ואמרו רבותינו זכרונם לברכה לפי שהוא אהוב ומיעט בסרחונו. ודכוותא להפך כשחטאתו הוא יותר קשה ריבה בקרבנו כולי האי ואולי יהיה לו כפרה ולעורר לבו שלא ישוב לכסלה ויזהר ויזדרז להתרחק מן החטא:

ועוד אפשר כי העני ראשית הגש להקריב קרבנו לבו הלך חשכים ומהרהר ואומר אלו היה לי הייתי מקריב שעירה או כשבה ויהרהר בלבו על מה עשה ה' ככה יחל"ש עני בעוניו ולרש אין כל היד ה' תקצר שאהיה עשיר כאחרים ומה חטאתי הלא בצל אל הייתי יותר מעשירי עם יחד עשירים שאננו ומבטלים מעבודתם עבודת ה' וכל כי הני מילי דברים שבלב אש תוקד כלפי מעלה חס ושלום על כן בא האלהים החפץ לזכות בריותיו וציוה שיביא עולה לכפר על הרהורי לבו על דלותו כי זאת העולה לכפר על הנמשך מהקרבת חטאתו הרהורי דברים נוסף על עיקר חטאו ודיבר הכתוב בהוה. ואף אם המצא עני ונכה רוח וחרד על דברו ולבו לב טהור. מ"מ הדבר סתום ואין אתנו יודע מחשבות אדם לכן מילתא פסיקתא גזר שכל דל יביא עולה וחטאת. ובדלי דלות הגם דשכיח יותר ויותר בסד"ר רע"ם להתרעם עלי דלותו. מ"מ לפי קושי עונייו לא יחשוב ה' לו עון על דברים שבלבו רש ונקל"ה קלוי באש צר"ה דעניותא:

וגם אני שמעתי באומרים בנותן טעם כי דל חלקו יקריב קרבנו עולה וחטאת דכיון דחטאת העוף אין למזבח אלא דמה ציוה ה' שיקריב עולה אלו דבריהם. ויש להרחיב טעם זה במשז"ל בעולת העוף שהיה קרב נוצתה שהוא ריח רע כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבן העני. והכי נמי אפשר לומר להפך ממש"ל כי להודיע חיבת העני כי הוא חלקו יתברך ומאנין תבירין דיליה וכתיב אני את דכא ושפל רוח לכן לפרסם חיבתו של עני כי הוא חלקו יתברך כי הגם שחטא הנה הוא נאחז בסבך העניות וכתיב יחלץ עוני בעונייו מדינה של גהינם לכן ציוה שיקריב עולה וכולה לגבוה סלקא וגם הנוצה לרמוז כי ריח רע שלו הוא ריח ניחח ואין דבר חוצץ בינו לשמים כביכול:

וקרוב להאמור אפשר לומר דשמא יחשוב העני דאין חטאתו חשוב כחטאת העשיר כי שיח ושיג לו לתת השעי"רה או כשב"ה לדבר ואחשיביה רחמנא לא כן הדל בדלותו בהגיע תור לחטאת ונמצא דמו אין חשוב בעיניו הד"ם כי יקריב ולא יהיה לו כפרה גמורה לזה ציוה ה' להקריב תור לעולה ויקריבו נוצתה עמה ויהיה נחת רוח לעני ומשם יבחין העני כי תו"ר האדם המע"לה גם ריח הנוצה מופת חותך כי רוצה ה' בקרבנו ונסלח לו. ועיין בריש פ' מחוסרי כפרה שאמרו לא מצינו חובה פחות משתי תורים. ואחר זמן רב בא לידי ס' פענח רזא וראיתי שחקר חקירה זו ותירץ התירוץ הנזכר כדי שיהיה למזבח גם כן שאם יהיה חטאת לא יהיה למזבח ואם יהיה עולה לא יהיה לכהנים ע"ש ובודאי דעולה לבד לא אפשר דצריך חטאת על חטא:

פירוש ד

אָשֵׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה:

עין רואה דלכאורה כל זה יתר ח"ו דכבר כתיב ונסלח לו והא תו למה לי וגם הכפל אינו מובן על שלישים. ואפשר במאי דקי"ל דאשם תלוי מכפר אם לא נודע לו שודאי חטא אך אם אחר שהקריב את אשמו אשם תלוי נתברר לו חטאו שודאי חטא לא נתכפר באשם תלוי וכפרתו תלויה עד שיקריב חטאת וז"ש ונסלח לו דאשם זה מכפר על הספק. אך אשם הוא כלומר אם אח"ך נתברר דאשם הוא דודאי חטא לא יעשה כלום בקרבן אשם תלוי ועדיין אשם אשם לה' וכפרה בעי:

או אפשר במה שפסק הרמב"ם דאשם תלוי בעינן הוקבע איסורא. וכתבנו במקום אחר דהוכרח הר"מ לפסוק כמ"ד דבעינן הוקבע משום דהוא סבר דספיקא דאוריתא לחומרא מדבריהם וא"כ מוכרח דאשם תלוי חייביה רחמנא מטעם איקבע איסורא וז"ש אשם הוא דע דאשם תלוי הוא דוקא היכא דהוקבע איסורא והוא אומרו אשם הוא אז אשם אשם לה' מדאוריתא דאם לא הוקבע איסורו אין החומרא לה' מדאוריתא רק מדבריהם

וכדעת הרמב"ם. א"נ במ"ש הרמב"ם שם פ"ח דשגגות דאם אחר אכל החתיכה האחרת שניהם מביאין אשם תלוי ז"ש אשם הוא דיש שם איסור. אז דינא אשם אשם בתרי גברי לחייב השנים שאכלו כל אחד חתיכה אחת משתיהם:
או ירמוז מ"ש הרמב"ם דכשם שהידיעות מחלקות לחטאות כך מחלקות לאשמות ז"ש אשם הוא דכשיודע לו אז אשם אשם כל ידיעה מחלקת וחייב קרבן:
ואפשר לומר רמז תוכחת מוסר במ"ש הרב עוללות אפרים בפ' כי עונותי עברו ראשי כמש"א כבד יכבדו ממני דרוב חטאות הצבור והיחיד על עסקי ממון שמלות אכילה ר"ת מש"א וכו' ע"ש וזהו הרמז אשם הוא ר"ת אכילה שמלות ממון דאם האדם הולך אחר הני תלתא אשם אשם לה' והן הן שלשה פשעי ישראל. ואפשר עוד לרמוז אשם ר"ת אכילה שבועות מעור דהן הן היו לבני ישראל לאשמה וצריך זרוז ביותר להנצל וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים:

פירוש ה

וְהוֹצִיא אֶת־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן חַטַּאת הַקָּהָל הוּא:

אֲשֶׁר נָשִׂיא, יֶחֱטָא; וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל-מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא-תֵעָשֶׂינָה, בִּשְׁגָגָה--וְאָשֵׁם:
חטאת הקהל הוא אשר נשיא יחטא. אפשר במשז"ל אי רישא דעמא זכאה כל עמא זכאין וז"ש חטאת הקהל אם ראה תראה אשמת קהילה זה מופת אשר נשיא יחטא ורישא לאו זכאה דאי הוא זכאה גם קהלו היו צדיקים. או אפשר קרוב לזה במשז"ל פרנס לפי הדור וז"ש חטאת הקהל הוא אשר נשיא יחטא כי חטאת הצבור הן הנה היו גרמא אשר לפיהן ישיב פרנס כמוהו כמוהם אשר נשיא יחטא או אפשר במ"ש כי ה' במשפט יבא על זקני עמו ושריו על זקנים שלא מיחו בשרים שהגדול נתפס בעון הדור וז"ש חטאת הקהל וחטאתם חשוב כאלו אשר נשיא יחטא והוא נתפס עליהם רחמנא ליצלן:

פירוש ו

וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו:

כתב הרב כלי יקר ידו אחת במשמע ובשעיר המשתלח כתיב וסמך אהרן את שתי ידיו והרמב"ן פירש דגם סמיכות העולה בשתי ידים ומה אעשה כי ידו אחת במשמע והקרוב אלי וכו' על כן בעולה הבאה על הרהור הלב די בסמיכת יד אחת וכו' עכ"ל ואשתמיטתיה הא דתנן במנחות דף צ"ב על הראש בשתי ידים ואמרו התם בש"ס בכל מקום שנאמר ידו בסמיכה דבהמה בשתי ידים מדכתיב וסמך אהרן את שתי ידיו דכתיב ידו וכתב שתי:

מדרש רבה ריש פ' צו חלקת כבוד לעצים בשביל בניהם שהגפן והזית אינם נדלקים במערכה וכו'. ואפשר לומר במ"ש הרב החסיד מר זקנינו בס' חסד לאברהם דף ל"ט ע"ד עין יעקב נהר ז"ך דבחטא אדם הראשון נפגם הכל. ובזמן שבית המקדש קיים האדם נתקן ע"י הוידוי והבהמה ע"י הקרבן עצמו והצומח על ידי עצי המערכה והמנחות והנסכים והדומם על ידי המלח עכ"ל ובזה אפשר לתת טעם למה ששנינו בתמיד באלו רגילים במוריבות של תאנה כי עץ הדעת למ"ד היה תאנה וא"כ היה פגם גדול בתאנה ולכך רגילי במוריבות תאנה וכפעם בפעם מעצים אחרים. וגפן וזית היו נתקנים בנסכים שקרבים על המזבח וז"ש חלקת כבוד לעצים בשביל בניהם שהם נתקנים על ידם הגפן והזית ביוצא מהם וריח נור לא עדת בהון וכן אהרן יתוקן על ידי בניו דברא מזכה אבא:

פירוש ז

צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ:

זאת תורת העולה וכו'. אמרו במדרש רבא נימוס היה וקלוסין הוא שכל המתגאה נדון באש. ואפשר לפרש הכתוב באופן זה כי ידוע דהגאוה באה מיסוד האש וכמו שאמר הרב הקדוש מהרח"ו ז"ל בשערי קדושה. וידוע דהקטיגור הנברא מהעבירה הוא עצמו תובע דין ומקטרג תדיר עד שנגזר הדין והוא עצמו עושה גזרת הדין כמש"ה ותמוגגנו ביד עונינו וכמשז"ל וז"ש זאת תורת כלומר נימוס העולה הגאוה שהאדם מתעלה בגאותו היא העולה על מוקדה כלומר הגאוה עצמה היא שורפתו על מוקדה כלומר הקטיגור הנברא מעון הגאוה הוא עצמו יפרע ממנו ועיין מ"ש בעניותי בקונטרס כסא דוד דרוש י"ד בסייעתא דשמיא:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

מנימוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה. ויקרא אל משה פירש המורה יכול ישמעו לקול הקריאה ת"ל קול לו קול אליו בהלכה קמיתא דיומא מוכיח שהיו שומעין לקול הקריאה דהכי אמרינן התם ויקרא אל משה וכי כל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה מתיבי קול לו קול אליו משה שמע וכל ישראל לא שומעין ל"ק הא בסיני הא באהל מועד ואב"א ל"ק הא בקריאה הא בדיבור פירוש דיבור לא שמעו קריאה שמעו:

אשם הוא פירש המורה אשם להביא איל שפחה חרופה שיהיה איל בן שתי שנים הכתיב בשפחה איל סתם וסתם איל בן שנתים דבן שנה נקרא כבש י"ל דאשם אצטריך שני

סלעים כדנפקא לן מאשם מעילות דוי"ו מוסיף על ענין ראשון וילמד מעליון כדאיתא פ' איזהו מקומן. ע"כ מנימוקי רי"ד ז"ל:

שמיני

פירוש א

וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל:

ויהי ביום השמיני קרא משה וכו'. כתב רבינו בעל הטורים בפרפראותיו אמר משה לפי שסרבתי ז' ימים בסנה לא זכיתי לשמש אלא ז'. ולכאורה יש להבין דאדרבה ע"י שסירב ז' לא יזכה לשמש ז' ימים כי בעבור זה נתנה הכהונה לאהרן כמשז"ל ע"פ הלא אהרן אחיך הלוי. ואפשר לומר דעד סוף ז' ימים לא חרה אף ה' במשה ולא נגזר ליטול הכהונה ממנו ומאחר שתחילת דיבר ה' במשה היו ז' ימים רצופים א"כ כל הו' ימים ומקצת ז' היה תורת כהונה עליו ומשו"ה זכה לשמש ז' ימים במשכן ואחר הז' הוברר אהרן כאשר היה ביום ח' לדיבור שכבר הוברר אהרן מיום הז'. אמנם לשון לפי שסרבתי ז' ימים אינו מתישב כמבואר בא"ר לח"י רוא"י:

ויראה דמרע"ה הולך בתום בענותנותו וחש שמא יאמרו שהענוה שנואה לפני ה' שהרי לפי שסירב מענוה שלא רצה ליקח גדולה על אחיו הגדול ממנו קנסו ה' ונטלה הכהונה ממנו ומזה יצא חורבא גדולה בפירוש נעשה אדם דאם הענוה שנא ה' תו ליכא למימר שאמר נעשה אדם משום ענוה אי לזאת משה רבינו ע"ה הודיע לישראל דמה שניטלה כהונה ממנו היינו שזרעו אינו ראוי לכהונה משא"כ אהרן זרעו בו למינהו וח"ו שחרה אפו יתברך משום הענוה ואדרבה מטעם שסירב ז' ימים זכה לשמש במשכן ז' ימים בכהונה ודוק:

פירוש ב

אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם:

פירוש ג

כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ:

פירוש ד

כִּי אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים וְהִיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי:

להבין קצת הני קראי אשר תקראו אותם ועיניכם אל תחוש על קשרן של דברים וכפל הענין. נפרש בעניותנו במ"ש משם ילקוט ראובני ונטמתם בם חסר א' שכל האוכל שקצים ורמשי' חסר דעת ורבינו בחיי ז"ל כתב והמלה חסרה א' שהוא לשון טמטום

והטעם שהלב מטמטם באכילת דברים אסורים ואין רוח הקדש שורה בו ויתכן שאות הא' מורה על היחוד וקדמות ועל כן חסר א' שהשכינה היא מסתלקת ממקום טומאה והחטא כמו שאמר כי ה' אלהיך וכו' ושב וכו' וזהו חסרון א' מחטו לי ע"ד קדוש וקדש ענין זנות עכ"ד ז"ל וא"כ יש שני פירושים במ"ש ונטמתם חסר א' או טמטום או סילוק שכינה. ונפקא מינה בין שני הפירושים שאם הוא טמטום הלב אפשר לתקן קצת שיעשה דבר הגורם הרחבת ושמחת הלב. ואם הוא סילוק שכינה אין תיקון. ובזה אפשר לפרש דרך צחות כונת הפסוק המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחר אחת בתווך אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדיו יסופו נאם ה' הכונה המתקדשים והמטהרים אל הגנות להרחיב לבם בנאות דשא לרוח היום וזה מסיבת שסברו דונטמתם בם הכתוב באוכלי שקצים הוא טמטום הלב ולזה הוא שחסר א' בתיבת ונטמתם ועל כן מבקשי' תיקון לשמח לבם ולהרחיב דעתם לרעות בגנים וז"ש אל הגנות מסיבת אחר אחת בתווך כלומר הא' בתווך ונטמתם וסוברים שהוא טמטום ולתקן הלך הלכו האישי"ם מקום מרעה דשן נטעי שעשועים לפי שהם אוכלי בשר החזיר והשקץ וכו' ועושים המצאה מהטמטום. הלא תדעו כי בחשכה יתהלכו והא' רמז לסילוק שכינה ועל כן יחדיו יסופו דמסתלקת השמירה והם נשארים למקרה ופגע:

ואפשר לתת טעם למ"ש ילקוט ראובני שכל האוכל שקצים ורמשים חסר דעת ולכן חסר האלף מתיבת ונטמתם במ"ש במדרש שוחר טוב מזמור י"ח אליהו זכור לטוב שאל את רבי נהוראי מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים אמר לו לצורך נבראו שבשעה שהבריות חוטאים הוא מביט בהן ואומר מה אלו שאין בהן צורך אני מקיימם אלו שיש בהן צורך עאכ"ו. ונמצא דהשקצים והרמשים כשאינם אוכלים אותם יועילו לרחם על הבריות ולקיימם אבל אם אוכלים שקצים ורמשים אין עוד לעשות ק"ו ומה אלו שאין בהן צורך אני מקיימם וכו' ואיש בחטאו ימות ולזה האוכלם חסר דעת וכל מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו דליכא תו ק"ו ומה אלו שאין בהן צורך וכו' כאמור. ועל פי זה אפשר לומר הטעם שנחסרה אות אל"ף מדואג כי חסרון האלף מורה חסרון דעת כי אלף לשון לימוד כמו שאמר ואאלפך חכמה ודוד הע"ה התפלל שישכח תלמודו ולכן נחסר משמו אות אלף. ועל פי מאמרם ז"ל בש"ט הנז' שמעתי משם רבני קושט' שפירשו כונת הפסוק הנז' אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר וכיון שאוכלים אותם א"כ אין לעשות ק"ו ומה אלו שאין בהן צורך אני מקיים אותם וכו' דהרי הם אוכלי' אותם וא"כ יחדיו יסופו דהשקצים לא נבראו לאכילה ומה שנבראו הוא לישא ק"ו ולגבי דידהו ליכא ק"ו א"כ יחדיו יסופו בין השקצי' בין האוכלים אותם יחדיו יסופו עכ"ד ודפח"ח:

ומעתה נבא לפרש סדרן של כתובים הנז' ונטמתם בם. ולא תסברו דחסר אלף לומר דהם טומאה מועטת על דרך קדוש דתיבת קדושים הנאמרת על ישראל היא חסרת וי"ו ואלו קדוש הנאמר בו יתברך מלא וי"ו כי קדוש' ישראל היא מועטת וה"נ תסבור ונטמתם חסר א' לומר שהיא טומאה מועטת. לא היא לז"א מה דמות תערוך לתיבת קדושי' דישראל שהיא חסרה דשם הוא להבדיל בין ישראל לאביהם שבשמים וז"ש והייתם קדושים כי קדוש אני ולכן להבדיל בין יוצר ליצור נכתב חסר אבל כאן הא' הוא סילוק שכינה. וכי תימא הכתיב ונקדשתי בתוך טומאתם ואמרו ביומא דף נ"ו אף שהם טמאי' לז"א ולא תטמאו את נפשותיכם כלומר שאני הכא שאתם מתטמאים מבפנים והוא אומרו ולא תטמאו את נפשותכם כי נפשכם טמאה באכילתם וקרא השוכן בתוך טומאתם הוא כשהטומאה מבחוץ לא כן עתה דהנפש טמאה והוא מקור הטומאה. וסיים כי אני ה' המעלה וכו' הכונה להביא ראיה לחילוק זה דיש הפרש כשהטומאה מבחוץ להיכא שהטומאה מבפנים ולז"א כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים אף שהיתה מלאה גלולי' והיה קודם הזמן והטעם שאם נכנסתם בן' שערי טומאה לא היה לכם תקומה והרי כביכול נכנס אף שהארץ מלאה גלולים ואתם טמאי' בטומאת הארץ אלא מוכרח שכשאת' גוף ומקור הטומאה אין תקון אבל כשהטומאה מבחוץ יש תיקון וז"ש כי אני ה' המעלה אני ה' בכבודי כביכול המעלה אתכם מארץ מצרים לפני הזמן ומזה תשכילו דכשאתם מקור הטומאה יש הפרש לכשהטומאה מבחוץ וא"כ הכא דהנפש נטמאת נעשיתם באכילת שקצים מקור ועצם הטומאה ויש סילוק שכינה דלא דמי להיכא שהטומאה מבחוץ. ואמר עוד טוב טעם לתיבת קדשים שהיא חסרת ויו להורות שבתחילה לא הייתם קדושים ואחר שהוצאתי אתכם ממצרים הנה צויתי והייתם קדושים ומשו"ה חסר. משא"כ כי קדוש אני מלא מקור הקדושה. ודייק הכתוב דכתיב ונטמתם אחר ולא תטמאו תכף וגבי קדושה כתיב והייתם קדושים אחר והתקדשתם כי הבא ליטמא פותחין לו. והבא ליטהר מסייעין אותו. ולכן כתיב אל תטמאו ונטמתם תכף. אבל בקדושה כתיב והתקדשתם ואחר כך יושפע עליכם מלמעלה והייתם קדושים: ובזה נבין מאמרם ז"ל בילקוט כל שאינו מודה בפ' שרצים כאלו כופר ביציאת מצרים ויש להבין מי תלה זה בזה אך עפ"י האמור מבואר דיש חילוק בין טומאה מבחוץ לטומאה מבפנים דהאוכל שרצים משקץ נפשו ונעשה הוא עצמו שקץ וגורם סילוק שכינה משא"כ אם נטמא בחוץ אז כתיב ושכנתי בתוך טומאותם ואשר מכחיש זה כופר ביצ"מ דיש הפרש בין הטומאה שהיו בה לאם היו נכנסים לן' שערי טומאה ובשר המת אין מרגיש בתוקף הרחמי' והנסים שנעשו ביצ"מ להוציאנו קודם הזמן כדי שלא נאבד.

והפשוט בזה במשז"ל שמערב קרבי דגים טמאים בטהורים ואומר מי יודע הרי זה כופר ביצ"מ כמשז"ל שכביכול הבחין בין טיפת בכור וכו':

פירוש ה

וַיִּקְחוּ בְּנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עָלֶיהָ קְטֹרֶת וַיַּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְהוָה אֵשׁ זָרָה־אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם:

פירוש ו

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמֻתוּ לִפְנֵי יְהוָה:

מאמר רבותינו זכרונם לברכה לא מתו בני אהרן אלא שהורו הלכה בפני משה רבן ק' דהכתיב הוא אשר דיבר ה' בקרובי אקדש וע"פ כל העם אכבד ואז"ל שאמר משה רבינו ע"ה יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום אבל הייתי סבור או בי או בך עכשיו אני רואה שהם גדולי' ממני וממך. וא"כ איך אמרו שמתו על שהורו הלכה וכו' ועוד שאמרוהו בלשון שלילה לא מתו אלא וכו'. ואפשר לומר הנה באמת נדב ואביהוא גדולים מאד וראויי' היו שיתקדש הבית בהם אך אם הם היו ענוי' והם מחזיקים עצמן לקטנים ומחזיקים למשה רבינו ואהרן אביהם לגדולים מהם ובפרט למשה רבינו רבם ורבן של כל ישראל א"כ לא היה כבוד ה' שיתקדש הבית בהם כי לעיני כל ישראל הם בחורי חמד דגמירי ולא ס"ד דישראל שהם גדולים כל כך ואינו ניכר דמשום קדוש הבית מתו. אבל השתא כי הם הורו בפועל שהיו מחזיקים עצמן לגדולי' ואמרו מתי ימותו שני זקנים הללו ננהיג הצבור ותלו שררת משה ואהרן מצד זקנה וגם הורו הלכה בפני משה רבן דעשו מעשה להורות שאינם מחשיבים אותו לרב להודיע כי גדלו מאד ונעשו הברים וסברי דתלמיד חבר וכ"ש נעשה גדול מותר להורות בפני רבו. או דאף דתלמיד חבר אסור אם נעשה גדול מותר והורו בפועל והוראתם היתה כדין דגם זה מורה דאין להם דין תלמיד דאלו היה להם דין תלמיד לא מסתייע' מילתא כמו שאמר פ' אעפ"י ומכל זה נודע לעם שהם גדולים וראוים הם להתקדש הבית על ידם ונמצא דדא ודא חדא היא דלגדולתם נתקדש הבית וזה היה על ידי שהורו הלכה וגילו לכל שהם גדולים. אך אם לא היו מורים הלכה והיו מקטינים עצמם לא מתו ולא נתקדש הבית בהם דלא היתה נודעת גדולתם ולא היה כבוד ה' להתקדש הבית על ידם. והטיבו אשר דיברו רבותינו זכרונם לברכה לא מתו בני אהרן אלא על שהורו הלכה וכו' כמבואר. וז"ש משה רבינו סבור הייתי שיתקדש או בי או בך דהגם דהוא ידע תוקף גדולתם מ"מ סבר כיון שאין מכיר בגדולתם והם אינם מראים לעם חין ערכם א"כ לא היה כבוד לה' להתקדש על ידם והייתי סבור או בי או בך דמוחזקים אנחנו לגדולים ועתה אני רואה בחוש שהם גדולים כלומר שכבר בעיני העם גדלו מאד שעשו מעשה להורות גדולתם וז"ש הוא אשר דיבר

בקרובי אקדש וכי תימא הרי הם מתו שהורו הלכה בפני רבם לז"א ועל פני כל העם אכבד דא ודא חדא היא שאם הם לא היו מראין בפועל שהם גדולים לא היה כבוד ולא היה ניכר שהבית נתקדש בגדולים אבל עתה שהם הראו כחם ועל פני כל העם דייקא אכבד כי נתפרסמה גדולתם וידעו שהם גדולים:

כתוב בס' אמרי נועם בסדר היום וז"ל הק' הר"ח אמאי לא אכל פנחס את השעיר ותירץ הר"ש דבספרי אומר לא נתכהן וכו' ועוד הקשה הר"ח למ"ד משה שמש וכו' והשיב הר"ש דלא ידע ליה האי פלוגתא עכ"ל וק' דהכל תלמוד ערוך בזבחים דף ק"א דשם מקשה מפנחס וממשה ומשני לא נתכהן ומשה טרוד בשכינה ע"ש:

פירוש ז

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם:

קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך. אפשר דבחטא עצמו מצד שכונתו לשמים שלא יהרגוהו כמו שהרגו לחור ואז יהיה חרון אף גדול אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ואין תקנה לישראל ח"ו וזה מצד אחד הוא זכות גדול וז"ש ועשה את חטאתך שחטאת בצד אחד אבל ואת עולתך שבזה עצמו יש לך בצד אחר מעלה וזכות גדול. ויומתק יותר במ"ש האר"י ז"ל שאהרן תקונו היה ליהרג לכפר על אדם הראשון וע"כ בא בגלגול עלי וז"ש את חטאתך חטא שנוגע לך לנשמתך ועם כל זה ואת עולתך בהא נמי במעלו"ת אח"ז שהצלת ישראל:

ורש"י פירש שהיה אהרן בוש א"ל משה למה אתה בוש לכך נבחרת. שמעתי מהרב הירש באלחוב במשז"ל כל העושה דבר עבירה ומתבייש עליה מוחלין לו על כל עונותיו והכא אהרן היה בוש ממעשה העגל ועל ידי זה נתכפר לו וז"ש למה אתה בוש ואין אתה קרב לכך נבחרת שהבושה מכפרת עכ"ד:

ואפשר במשז"ל במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לישב ופירשו המפרשים כי הטעם הוא דהצדיק ברוב צדקותו לא מצי עביד אלא רמ"ח מצוות עשה ואף אלו רבות מהם דלא אפשר לקיומינהו במעשה שתלויות בזמן או במקרה מחודש או תלויות באחרים וכיוצא כנודע אבל בעל תשובה מלבד קיום רמ"ח מצות עשה שבזה יד החכם והבעל תשובה שוה. ונוסף גם הוא בעל תשובה דיש לו שס"ה מצוות עשה אחרות שיש לו לבדו יתרות על הצדיק כי כל עבירות שעשה בעודו רשע נחשבים לו כזכיות ולכן גדלה מעלתו יתר מאד והשתא א"ש דאהרן חטא בע"ז במעשה והוא עון

חמור מאד ועתה ששב בכל אלו גדלה מעלתו שהם מצוות וז"ש למה אתה בוש מן העגל לכך נבחרת דזה נחשב לך לזכות גדול כמבואר:

פירוש ח

אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִסֵי הַמַּפְרִסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס־טָמֵא הוּא לָכֶם:

את הגמל כי מעלה גרה הוא וכו' ואת החזיר כי מפריס פרסה וכו'. ראיתי להרב כלי יקר שדקדק דהול"ל הסיבה שהוא טמא ברישא לא סימן טהרה שבו. ופירש דהסימן טהרה מוסיף טומאה שהוא רוצה לגנוב דעת הבריות והגמל מכסה טלפיו והחזיר פושטן והצבוע הוא יותר מהרשע והאריך בזה והוא מוסר נאה ודקדוק אמיתי. ואפשר שרמז הכתוב בזה דהגם שאדם א' נראה כרשע עם כל זה תמיד נבקש צד זכות שבו ולא נפתח בגנות. ובזה אפשר לפרש פלוגתא דאמוראי פ' ערבי פסחים דמר סבר מתחיל בגנות ומסיים בשבח ומר סבר מתחיל בשבח ומסיים בגנות. דמ"ד מתחיל בשבח יליף מהכא דהכתוב הכא מתחיל בשבח משום פתח דברך יאיר. ואתיא כמ"ד ספק קדמה בהרת לשער לבן טמא ומה שאמר הכתוב לטהרו או לטמאו ופתח הכתוב בטהרה היינו משום פתח דברך יאיר. ומר סבר מתחיל בגנות טעמו דשאני הכא דלפי האמת הגנות הוא נשאר ולא נתקן אבל אנן הגנות עצמו שבח שנתהפך לטובה ולרמוז זה מתחיל בגנות לרמוז שהוא שבח מדפתח בו. ואפשר עוד לומר בקראין דפתח הכתוב בסימני טהרה לרמוז דאם אדם רשע עושה מצות הכל הולך לסט"א ונענש גם על המצוות כמו שאמר האר"י זצ"ל:

פירוש ט

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ:

קחו את המנחה הנותרת מאשי ה' וכו' ואת שעיר החטאת דרוש דרש משה וכו'. כה הראני הרב ח"ר הלל המחבר פי' נו"ך הנק' מצודת דוד מצודת ציון. חזות קשה בשו"ת יכין ובועז הנדפס מחדש לנכדי הרשב"ץ שכתוב ח"א סי' פ"ט וז"ל אמרת על שעיר ר"ח אחר שהיה שעיר איך קראו חטאת שנאמר קחו את המנחה וכו'. זה אינו כי אינו קורא לחטאת מנחה אלא שכל שעיר יש לו מנחתו הראוי' לו ומרע"ה אמר מאחר שהשעיר נשרף קחו את המנחה הקריבה עמו כי קדש קדשים היא הואיל וכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים עכ"ל ומ"ש בשאלה איך קראו חטאת נראה דצ"ל איך קראו מנחה. אבל קושיא ופירוקא ליתא דמאי מקשה מאי קאמר קחו את המנחה וקורא לשעיר מנחה. הא בורכא היא דקחו המנחה כבר פירש"י זו מנחת שמיני ומנחת נחשון ועמ"ש בתורת כהנים

וברא"ם ומי ימלל דקאי לשעיר הנשרף. ומ"ש על שעיר ר"ח דיש לו מנחה הראויה לו הא נמי ליתא דבחטאת לא היה נסכים וזה מבואר בכתוב ואין להאריך:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

מנימוקי ריי"ד ז"ל: ויקרב את העולה ויעשה כמשפט. אמרו במנחות ופ"ב דביצה בהלכה בית שמאי ויעשה כמשפט עולת נדבה לימד על עול' חובה שטעונה סמיכה ותימה דהתנן כל קרבנות צבור אין טעונים סמיכה חוץ מפר יה"כ ופר הבא על כל המצות ובעולת שמיני אמאי סמכו וי"ל אע"ג דישראל הביאוה לא הביאו אלא בשביל אהרן והויא כקרבן יחיד דנזיר וכיוצא בו שהוא טעון סמיכה:

ויבא משה ואהרן למה נכנסו ללמדו על מעש' הקטרת כן פירש המורה. ותימה דכל ז' ימי המילואים למה לא למדה עם שאר עבודות ועוד קטורת היתה קריבה בין זריקת דמים להקטרת אברים ועוד כל ז' ימים אי אפשר שלא הקטיר קטרת וי"ל כל ז' ימי המלואים לא הקריבו אלא קרבנות יחיד ולא עולת תמיד וגם לא קטורת כי דוקא בעול' הצבור היה נקטר הקטרת והיו עושין אותה במזבח הפנימי ונוטלין האש ממזבח החיצון וכאן לא היה אש במזבח החיצון כי היו ממתינים לאש של מקום וסידרו העצים והבשר לראות הנס ומפני זה לא היה נקטר הקטרת בעתו:

ואת שעיר החטאת דרש דרש שני דרישות למה מפני מה נאכלו אלו וזה למה נשרף כך כתוב בכל הפי'. ואין הגרסא כך בספרא אלא ה"ג מפני מה לא נאכלו אלו וכך פירושו שכעס ואמר למה אחרתם אף שזמנה ליום ולילה היה לכם לאכלה מקודם ואי כגירסת הפירוש אדרבא לא הי"ל לתמוה שהרי הוא ציום בפירוש שיאכלו' אלא ודאי ה"ג למה לא נאכלו אלו וזה למה נשרף (אח"י ק"ק על הרב אמאי לא הקשה על רש"י דידיה אדידיה ממ"ש פ' טבול יום. וכבר הרא"ם כתב דט"ס הוא בדברי רש"י בחומש) החמט והעכבר והצב פירש המורה צב זה לימצא ובחולין פרק העור והרוטב אמר ביצת שרץ המרוקמת טהורה ניקבה כל שהיא טמאה במגע ופירש המורה שיש שרץ שמטיל ביצים צב ולטאה וחמט ולימצא אינם מטילים ביצים. ע"כ מנימוקי ריי"ד זלה"ה:

תזריע

פירוש א

דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר־וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא:

הראשונים פירשו במשז"ל אם שמרת ימי נדה כראוי אני נותן לך בן ומלו לשמנה וז"ש אשה כי תזריע וילדה זכר זה מורה כי שמרה ימי נדה כראוי וטמאה כבר ז' ימים בנדתה

כדחזי ועל כן זכתה לבן זכר עכ"ד ואפשר לומר דרך דרש במ"ש מהרח"ו זלה"ה בספר עץ הדעת טוב והם דרשותיו (כתב יד) דהנחש הטיל זוהמא בחוה ולא באדם ולכן האדם לא יש לו מהסט"א כי אם הערלה ובהסיר הערלה יוכשר אך הנקבה כיון שהיא באה מצד חוה טמאה נדה עכ"ל בקצור. וז"ש אם שמרת ימי נדה כראוי ונזהרת שלא ליטמא בטומאת נדה החמורה אני נותן לך בן שלא יהיה טמא רק הערלה ואתה מלו לח' ויהיה טהור מדה כנגד מדה שאתה נזהרת כראוי שלא ליטמא בנדה כן יהיה לך בן שאינו טמא: ואפשר לומר עוד במ"ש הרב כלי יקר ריש פ' תזריע שהבן להיות שבא מהאשה דאשה מזרעת תחילה יולדת בן לכן הושפע על הזכר הנולד טומאת אמו דזרעה עיקר בו והיא הערלה המטמאה כמשז"ל כי בחטא הוסר הרוחניות ונפל תחת ממשלת ז' ככבי לכת וביום הח' ימול כי כל ח' רוחני. אבל הבת שבאה מזרע האב אין לנקבה היולדת טומאת ז' וזו תשובת המינין האומרים אם זכר נטהר במילה נקבה במה תטהר. אך היולדת נקבה טמאה שבועים ז' לה וז' בשביל בתה שהוסיפה טומאה בעולם עיין שם באורך ולזה אמרו אם שמרת ימי נדה כראוי אני נותן לך בן ומלו לח' שתזכה להעלותו לרוחניות ביום הח' בשכר מה ששמרת נדה. ובזה אפשר מ"ש בספרי ברוך מבנים אשר אין לך שנתברך בבנים כאשר וכתב רש"י איני יודע כיצד וידוע דרך הראשונים. וקרוב לדרכם אפשר במשז"ל דבנות אשר דורקטי ולפי מאמר הנז' בן ניתן לנו בשכר שמירת ימי נדה וכיון דבנות אשר דורקטי חסר שמירת נדה ובמה יזכו לבנים דהוה ס"ד כי מעט מעט יזכרו ויפקדו וכל קבל דנא עין רואה הם זכו לבנים יותר משאר שבטים על כן כתב רש"י איני יודע כיצד:

ולפי האמור נבין מאז"ל תן חלק לשבעה אלו ז' ימי נדה וגם לשמנה ח' ימי מילה והוא מבואר דאם אתה שומר ז' ימי נדה כראוי זוכה לבן כמשז"ל וז"ש תן חלק לז' ז' ימי נדה שתשי' כל מעיינך לשמרם ובזה וגם לשמנה וגם לשון כריתה כמשז"ל במדרש רבה על פסוק גם ושתי המלכה שפירשו גם מלשון גוממו עם השופי ע"ש וז"ש וגם לשמנה תזכה לעשו' מילה גם זו לטוב לשמנה. א"נ אפשר במ"ש בזהר הקדוש דצריכה האשה הנטהרת ליקח משערה שגדל בנדה וכו' שהוא חלק לסט"א. וכן הערלה חלק לסט"א וצריך ליתנה בעפר בסוד ונחש עפר לחמו כמשז"ל ואפשר לרמוז דר"ת וסופי תיבות עפר לחמו הוא ערלה עם הכולל וז"ש תן חלק לז' שצריך חלק משערה שגדל בז' וגם לח' ליתן הערלה בעפר. או ירצה במ"ש פ' ערבי פסחים שציוה ר' ישמעאל בר' יוסי לרבי אל יבא בלילה הראשון שטבלה דמעיין פתוח ע"ש דף קי"ב ע"ב וז"ש תן חלק לז' לשמור נדה כראוי וגם לשמנה ליל ח' ליל טבילה לפנים בישראל שלא נהגו כחומרת ר' זירא

ונתן טעם כי לא תדע מה רעה יהיה על הארץ היא האשה קרקע עולם כמו שציוה ר' עקיבא לבנו כאמור:

ואפשר לרמוז בקראין כי סופי תיבות אשה כי תזריע וילדה זכר העירה שם רמז עורו ישנים מתרדמתכם הביטו וראו שנתפרשה תורת האדם אחר כל בהמה וחיה לומר שאם לא זכה הוא גרוע מכל וכמשז"ל ומזה יתעורר האד' ויקח מוסר השכל. עוד יש לרמוז דסופי תיבות אשה כי י"ה רמז משז"ל זכו י"ה ביניהם. ור"ת גי' אהיה:

ואפשר עוד לרמוז במה ששמעתי מצא אשה מצא טוב כי אשה גי' ש"ו. איש גי' שי"א. ואם היא תכיר שמדרגתה פחות מהאיש יעלה זיווגם יפה וז"ש מצא אש"ה כלומר שהיא מכרת בעצמה היותה אש"ה שנגרע מספרה מאיש מצא טוב. אך אם נחשבת כאיש וזהו מר ממות את האש"ה גי' שי"א כמספר אי"ש שאם היא תחשוב שהיא במדרגת בעלה זה מר ממות ע"כ שמעתי:

וארחיב הדברים כי איש גי' אשה ועוד ה' לרמוז כי האשה הרומזת לה' היא כלולה בו דלית לה היא מגרמא כלום. ועוד רמז שאם זכו איש שבו יוד גימט' אשה ה' והרי שם י"ה כלול ושרוי ביניהם. וכאשר האשה מכרת זה מצא טוב אך אם סובר' דגדול כחה ואינה צריכה לו ומחזקת עצמה האש"ה גימט' איש אין זיווגם עולה יפה. ולפי מ"ש הרב עמודיה ז' דכששניהם שוים אי אפשר להוליד והיינו מאי דאמרו אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד שישתמש"ו דייקא ע"ש באורך ניחא טפי דאין אשה אלא לבנים ולכן מצא אש"ה שהיא מחזקת עצמה למטה ממנו כי אש"ה מספר ש"ו ואיש שי"א אז מצא טוב רמז לבחינת היסוד שיזכה להוליד. אך האש"ה גדולה כמו אי"ש מר ממות דאי אפשר להוליד וצריך לבא בגלגול להוליד לקיים מצות פו"ר ולמות שתי מיתות וזהו מר ממות. ועוד אפשר לרמוז מצא אשה גי' דבש שהיא מתוקה במדות טובות ונאות מצא טוב. אך האש"ה גי' שב"ט שהוא דלף טורד ושב"ט לגיו. ועוד אפשר לרמוז מצא גימ' ענוה אשה רמז אם האשה יש לה ענוה וכל דבריה בנחת וענוה אז מצ"א גי' ס"מ טוב דמשלים עמו ולא יזיק לו. ולפי האמור לעיל זהו רמז הכתוב בפרשה אשה כלומר המחזקת עצמה אשה שהיא למטה ממדרגת האיש זיווגן עולה להוליד ואפשר י"שתמשו שניהם ותלד כמו שאמר הרמ"ע והרב עמודיה שבעה וז"ש כי תזריע וילדה זכר. ובהיות שהיא ענותנית ומחשבת האיש גדול ממנה על כן בא שכרה וילדה זכר שהוא איש הגדול לפי דעתה. וגם מצד טובותיה תבא ברכה הלוך וגדל באלו הברכה פרה ורבה וזהו וילדה זכר גימט' ברכה. ולא תימא דמאחר דאתתא לא מפקדא אפריה ורביה לא יחשב ה' לה זכות לזה רמז כי תזריע וילדה זכר ר"ת זכות לרמוז כי גם תחשב לה לזכו' ומצוה היא

עושה שעל ידה האיש מקיים המצוה וכמו שאמר הר"ן ריש פ"ב דקדושין ע"ש דהיינו דאמרינן התם מצוה בה יותר מבשלוחה:

פירוש ב

וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָהּ בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃

ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה וכו' עד מלאת ימי טהרה וכו' וטהרה ממקור דמיה. ראיתי להרב החסיד מר זקנינו מהר"א אזולאי זצ"ל בס' בעלי ברית אברהם (כתב יד) שפירש משם הרב הגדול החסיד מהר"ר סלימאן ן' אוחנה זצ"ל מגורי האר"י זצ"ל שפירש בדקדוק הכתובים הללו במ"ש בנדה דף ל"ה ע"ב אתמר רב אמר מעיין אחד הוא התורה טמאתו והתורה טהרתו ולוי אמר שתי מעיינות הם נסתם הטמא נפתח הטהור נסתם הטהור נפתח הטמא מאי ביניהו איכא ביניהו שופעת מתוך שבעה לאחר שבעה ומתוך ארבעה עשר לאחר ארבעה עשר ומתוך מ' לאחר מ' ומתוך פ' לאחר פ' לרב רישא לקולא דאף דשופעת מתוך ימי טומאה לימי טהרה טהור אף דלא פסק דהא התורה טהרתו וסיפא דשופעת מתוך מ' לאחר מ' ומתוך פ' לאחר פ' טמא לאחר מ' ולאחר פ' דהתורה טמאתו ללוי רישא לחומרא כיון דלא פסקה לא נסתם מעיין טמא וסיפא לקולא דמאחר דעדיין שופעת ולא פסקה לא נסתם מעיין טהור ואיפסיקא הלכתא כרב בין לקולא בין לחומרא. וכפי סברת רב ז"ש ול"ג תשב בדמי טהרה דמי דייקא בין אם פסקה ואחר כך ראתה בתוך ימי מלאת בין אם היתה שופעת מתוך ז' לימי מלאת הכל טהור וזהו דמי בלשון רבים. ולאחר מלאת אמר עד מלאת ימי טהרה כסברת רב דהכל תלוי בימים ואם היתה שופעת מתוך מלאת לאחר מלאת טמאה ולז"א ימי טהרה ולא דמי טהרה דבימים תלוי והוא אומרו וטהרה ממקור דמיה לרמוז סברת רב דמעיין אחד הוא ומן המקור הוא ואפ"ה וטהרה אף שהכל בא ממקור דמיה דהתורה טהרתו:

פירוש ג

אִישׁ־צָרוּעַ הוּא טָמֵא הוּא טַמֵּא יְטַמְּאֶנּוּ הַכֹּהֵן בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ׃

אפשר לדקדק אומרו טמא יטמאנו במאי דקיימא לן דטמא שטהרו הכהן לא טהר וזה שאמר כיון שטמא הוא מוכרח טמא יטמאנו אף אם שגג וטהרו הרי הוא בטומאתו. אי נמי אפשר דאשתני הצרוע דלא ישבו טמאין עמו וז"ש טמא יטמאנו להוסיף לו טומאה על שאר טמאין והיינו בדד ישב וכו'

פירוש ד

אָדָם כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת וְהָיָה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת־וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים׃

אפשר במ"ש דכשהנגעים בגופו יותר טוב לו דעל ידי זה יתעורר לשוב תיכף ובזה פירשו המפרשי' אין לך אדם בלא יסורין אשרי מי שיסורין באים עליו ולכאורה אינו מובן דפתח ואמר אין לך אדם בלא יסורין אלמא גזרת היסורין חיילא בכולל ומילתא פסיקתא קאמר אין לך אדם בלא יסורין ובלשון שלילה א"כ מהו שסיים אשרי מי שיסורין באים עליו ולא שייך אושר אלא אם כן הוא דבר פרטי באיש או אנשים מועטין אלא הכונה דודאי אין אדם בלא יסורין יש מהם בממונו יש מהם בבני ביתו יש מהם ברעיו ואוהביו יש מהם דאין דבריו נשמעין וכיוצא מיני' ממינים שונים מחול ירבון ולא איתי אנש על יבשתא שלא יהיה לו איזה צער מבית או מחוץ וכיוצא וכל מיני יסורין הם מזבח כפרה. אבל לאחד מהם סיים באשרי והוא מי שיש לו יסורין בגופו וז"ש אשרי מי שיסורין באין עליו דייקא אל עורו ואל בשרו נאמר בו אשרי דעל ידי שהם בגופו מתעורר לשוב כדבר האמור ע"כ דברי המפרשים. וז"ש והיה בעור וכו' אין והיה אלא לשון שמחה ישמח האדם כשהיסורין הם בגופו ונאמר בו אשרי:

פירוש ה

זֹאת תּוֹרַת נֶגַע־צָרָעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל־כְּלִי־עוֹר־לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ׃

זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר וכו' לטהרו או לטמאו. אפשר במשז"ל אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה הלא מראש כנגע נראה בביתו ואם ישוב מחטאתו הנה מה טוב ואם לאו עוד ישוב ויראה נגע בבגדיו ואם יפקח עיניו להכנע ולתקן אשר עותו מן השמים יקרבוהו ואם עוד טומאתו בו הנה נג"ע זה אל עצמו ואל בשרו וז"ש זאת תורת נגע צרעת בגד וכו' לטהרו לאדם אם ישוב מדרכו הרעה ויתעורר מנגעי בתים או בגדים ישוב אל ה' וירחמהו וישאר הוא טהור מבית ומחוץ וזהו לטהרו דנגעי בתים או בגדים הם סיבה לטהרת נפשו וגופו. או לטמאו דאם לא שב יבואו בגופו לטמאו בעצמו:

פירוש ו

כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם׃

פירוש ז

וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת׃

יש לדקדק אומרו אשר אני נותן יתר ועוד מתן לשון הווה צריך ביאור ותו אומרו כנגע נראה בכ"ף הדמיון וכבר דברי רבותינו זכרונם לברכה ידועים ואפשר לפרש במשז"ל בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן. וז"ש אשר אני נותן מעתה ומעכשיו אני נותן כי עתה האמוריים הנה הנם מטמינים בביתם זהב ומרגליות וכן יעשו

כל זמן שאתם במדבר וא"כ אני נותן בהוה כי כל טובם הלא לכם הוא ונתתי נגע בבתים שע"י כן תמצאו ואלהי אביכם נותן לכם מטמון. וא"כ ישראל שידעו זה בראות נגעי הבית ישמחו וירננו על המטמון שימצאו שם כי כן נתבשרו ע"י משה רבינו ע"ה. ועל דעת כן מזדרז לקרוא הכהן ופיו פתח בחכמה ואמר כנגע נראה כמו נגע נראה אבל זה לא יקרא נגע רק שמחת לב כי ע"י זה נמצא המטמון וזהו כ"ף כנגע דלמראה עינים נראה נגע אך נראה לי להנאתי ולטובתי ליהנות משלל אויבי:

ואפשר לומר דרך רמז ותוכחות מוסר במ"ש עשה עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד אך אינו נראה והוא במדור הקליפות למעלה וזהו כנגע כמו אותו נגע דהיינו הקטיגור שהוא למעלה ואיני רואהו משם נמשך נגע בעוני שאראהו למטה בבית. או ירצה כנגע שנראה בנשמתי כי כל עון פוגם בנשמה נראה לי למטה בחוש בבית. וקרוב לזה שמעתי באומרים דמוציא שם רע פוגם בברית הלשון וכשהאדם פוגם בברית הלשון ודאי פוגם בברית המעור והן בעון נבראים על ידו בנים משחיתים נגעי בני אדם ועתה נראה בפועל בבית וז"ש כנגע כאותו הנגע נסתר נראה לי בפועל בבית:

פירוש ח

אָדָם כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת:

שאת ספחת בהרת. כתב הרב כלי יקר דהנגעים באים על הגאוה וכנגדה לוקה בשאת כשמה כן היא לשון נשא ורם האי דישנא להאי פרדישנא. ועוד הנגעים באים על חמדת הממון והממון הוא טפל לאדם כי כל הקנינים דבוקים באדם כחכמה גבורה מדות טובות משא"כ הממון הוא חוץ ממנו וכנגד זה באה ונהייתה הספחת שהוא לשון טפלה. וגם הנגעים באים על לשון הרע דאזיל סומקא ואתי חיורא כי בכלל הוא הלבנת פנים וכנגדה בא בהרת ולכן הכהן שאינו חומד ממון שאין לו חלק ונחלה ומשלחן גבוה קזכי והוא עניו ורודף שלום יבא ויטהרנו מטומאתו ונסלח לו זהו תורף דבריו עיין בספרו הנחמד באורך וברוחב:

ועל פי דברי הרב ז"ל אפשר לפרש מקראי קדש סוף מלאכי בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא ויראני ומפני שמי ניחת הוא תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. הכונה בריתי היתה אתו החיים והשלום ומשלחני קא זכי כי אין לו חלק ונחלה וא"כ אינו חומד ממון ואתנם לו מתנות כהונה מורא שצריך באכילת קדשים ותרומה מורא בכמה הלכתא גברוותא וזירוז שלא יחטא ויראני כי שומר כל ההלכות והחומרות. ומפני שמי ניחת הוא שהוא עניו. והראיה תורת

אמת היתה בפיהו וזה מופת חותך שהוא עניו ותוכו כברו שאם לאו חכמתו מסתלקת ממנו ולא סלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא ונמצא דעדות יש שהוא עניו מדחזי' דזכה לתורת אמת. בשלום ובמישור הלך אתי לאפוקי שלא הלך בעצת רשעים ולא דיבר לשון הרע ואדרבא רודף שלום וכפי זה נקי הוא משלשה פשעי ישראל גאוה וחמדת ממון ולשון הרע אשר כנגדן באים הנגעים שאת ספחת בהרת והכהנים נשמרים מהם. וחילופיהן בגול"ם ר"ת גאוה ופגם לשון ממון כי אם שלשה אלה יעשה אותם האדם יהיה גול"ם נגוע ומוכה כי גמ"ל עליו ר"ת גאוה ממון לשון וגמולו ישלם לו במראות נגעים שאת ספחת בהרת ועל כי הכהנים נקיים מחטאות אלו הם מטהרים הנגעים וז"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת שהם הלכות טהרה כמשז"ל ודעת זה סדר טהרות. והגונים וראוים לזה ומאחר שהם נקיים כח בהם לדרוש לעם להפרישם מעון והוא אומר ורבים השיב מעון:

ואפשר עוד לפרש כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' במ"ש הרמב"ם פ"ט דצרעת דין ב' שאם כהן רואה וסומך על עצמו צריך שיהיה בקי בהן ובשמותיהן וכהן שטהר הטמא וטמא הטהור לא עשה כלום אמנם יכול החכם לראות ואומר לו אמור טהור ואומר טהור וז"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת שהוא חכם והוא בקי בטהרות שכינוי דעת הוא לטהרות כמשז"ל כמדובר. ואז תורה יבקשו מפיהו. כי מלאך ה' צבאות הוא ועל פיו יהיה כל ריב וכל נגע. ומינה נשמע שאפי' אינו חכם על פיו יהיה שהחכם אומר לו אמור טהור והוא אומר טהור:

ויתכן לפרש להפך במ"ש מרן הכ"מ שם משם הרא"ש דאף אם הכהן סומך על החכם בעינן דאסברו ליה ומסבר והיינו דכתב הרמב"ם פ"א כל כהן שאינו מכיר המראות לא יראה הנגע עיין שם באורך וז"ש כי שפתי כהן אף שאינו חכם ישמרו דעת החכם והכהן מיהא בקי ומכיר וקרינן ביה ישמרו דעת דאסברו ליה ומסבר ואז תורה יבקשו מפיהו:

פירוש ט

וְהִתְגַּלָּח־וְאֶת־הַנָּזֶק לֹא יְגַלֵּחַ:

כתב רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל ג' גדולה לומר גדולה גמילות חסדים ששקולה כנגד כל התורה שכן ג' דוהתגלח אמצע התורה בפסוקים. ודרוש דרש אמצעה בתיבות זהו ג"ד גמול דלים ושקול ככל התורה שלפניה ושלאחריה. והא דכתיב ליה בפ' נגעים דנגעים באים על צרות עין ועין רעה וזה לא רצה לגמול חסד בכליו לפיכך ופינו את הבית וכו'. עכ"ד ובזה שהצדקה שקולה ככל התורה אפשר שזה רמז במ"ש פ' הבונה אלף בינה גמול דלים ה"ו שמו של הקב"ה הכונה אלף בינה לימוד בינה דהיינו עסק התורה שקול

גמול דלים שהצדקה היא ככל התורה ונתן טעם שע"י הצדקה מיחד קב"ה ושכינתיה הרמוזים באותיות ה"ו של הויה הכוללת וכמו שאמר הרב האר"י זצ"ל והיא פעולת עסק התורה ליחד קודשא בריך הוא ושכינתא. וכיוצא אמרו פ"ק דבתרא דשקולה צדקה ככל המצות ע"ש. ובהא ניחא מ"ש גורי האר"י זצ"ל דהעבירה אינה מכבה הצדקה כמו התורה והטעם דהצדקה חשובה ככל התורה. וה"ט דאמרו ז"ל בשבת דף קל"ט אין ירושלים נפדית אלא בצדקה דלא מצינו מצוה ששקולה ככל המצות והתורה כצדקה ולגאולה צריך לקיים לפחות מצוה כוללת הכל. וכיוצא אמרו שאין ישראל נגאלים אלא בשמירת שבת והיינו לפי ששקולה שבת ככל התורה כלה ועד"ה הכל הולך אל מקום אחד צדקה היא בחי' שבת:

פירוש י

וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב:

פי' רבינו אפרים ז"ל בפירושו (כתב יד) רמז נאה שתי צפרים רמז ליצה"ט וליצר הרע ומראה לך הכתוב היאך יעשה וימשול בשני יצריו ושחט את הצפור האחת ימית יצה"ר. על כלי חרס כלומר יחשוב האדם בלבו היאך דומה האדם לכלי חרס כיון שנשבר אין לו תקנה ובזה ימית יצרו וישפילהו. ועוד תקנה אחרת שישחט אותו על מים חיים היא התורה שנקראת מים שנאמר מעיין גנים באר מים חיים גן ים ג"ן פרשיות שנמשלו לים שנאמר ורחבה מני ים וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה אם פגע בך מנוול (אח"י מנוול גי' ס"מ) זה משכהו לבית המדרש. ולקח את עץ הארז זה לבו גבוה ומתגאה כארז ואת שני התולעת היא העבירה שבידו שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים ואת האזוב זה יצה"ט ששפל כאזוב הזה וטבל אותם בדם הצפור השחוטה כלומר הכל יתכפר לו בשכר שהמי' יצה"ר והזה על המטהר ז' פעמי' שיעסוק בז' ספרים שנאמר חצבה עמודיה ז' ושלח את הצפור החיה שהוא צד על פני השדה כלומר על פני התורה שהיא הפקר כשדה. וכן ב' כבשים וכבשה ג'. ג' עשרונים ולוג שמן הרי ז' כנגד ז' ספרים. תנו"ך. תורה נביאים וכתובים:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

מנימוקי ריי"ד ז"ל. ועמוק אין מראהו מן העור. פירש המורה לא ידעתי מהו פירושו דקשי' ליה כיון דלבנה היא כל לבן נראה עמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל וי"ל מפני שאין כח הלבון בא מלמטה שהרי לא הפך שער ללבן לכן אמר ועמוק אין מראהו. והנה כהה הנגע פי' המורה הא אם עמד בעינו טמא ולא היא דבספרא אמרינן דנגע העומד בעינו טהור וה"נ תנן בנגעים ומפני שלא הפך שער ללבן קורא אותו כהה שאינו ליבון חזק:

בקרחתו או בגבחתו פי' בגדים ישנים נקראים קרחת מפני שהוא קרח מהשער וההחדש נקרא גבחת מפני ששערו גבוה וח' עם ה' מתחלפים. עד כאן מנימוקי רי"ד ז"ל:

אחרי מות - קדושים

פירוש א

דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם־קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
קדושים תהיו וכו'. מה כתיב למעלה ושמרתם את משמרתי ויש להבין הסמיכות וסדרן של כתובים. וראיתי בספר נדפס מחדש זה שמו כתנות אור להרב פנים מאירות בסדר היום שפירש במשז"ל עליונים שאין להם יצה"ר די להם בקדושה אחת תחתונים שיש יצה"ר ביניהם הלואי שיעמדו בשתי קדושות ויש לדקדק מה הם שתי קדושות וגם להבין מה שפירש"י אל תפנו אל האלילי' כלא הוא חשוב למה רמזה התורה כאן דבר זה ופי' הרב במ"ש ביבמות דף ך' איסור קדושה שניות קדש עצמך במותר לך ובדף כ"א יליף רב כהנא שניות מקרא ושמרתם את משמרתי דלא לפגע בערוה ולפ"ז אנו צריכים שתי קדושות האחת עריות והשנית שניות וזה מצד יצה"ר וז"ש ושמרתם את משמרתי דהיינו שתעשו איסור שניות וזהו קדושים תהיו שתי קדושות לפי שיש יצה"ר ביניכם כמשז"ל והלואי תעמדו בשתי קדושות דלא לפגעו בערוה וכשתהיו קדושים ופרושים מעריות ודאי בנים אשר יולדו מנשיכם הם בניכם ויתקיים איש אמו ואביו תראו דאי לאו אמו אומר' השקני מים ומשקה אביו ולפי האמת אינו אביו ואינו מקיים כבוד או"א ואת שבתותי תשמורו שבן כהן עובד עבודה ואי לאו הוא ממזר בן ישראל ומחלל שבת ועל ידי זה אל תפנו אל האלילים אף דכלא חשיב להתיר עריות ח"ו דעע"ז אף שיודע שאין בה ממש אבל במה שתהיו קדושים אל תפנו זה תורף דברי הרב הנז' בקיצור ונאים הדברים למי שאמרן:
ובזה אפשר לפ' מאמר רבותינו זכרונם לברכה בילקוט כאשר ידבק האזור וכו' נקרא קדוש וקראם קדושים ואף לעת"ל כל אחד יאמר לו קדוש שנאמר קדוש יאמר לו. ויש לדקדק מה הלשון אומר' ואף לעת"ל כל אחד יאמר לו קדוש ומאי רבותיה הלא גם עתה קדושים נקראים. והפשוט בזה הוא דעתה בכללות נקראי' קדושים אבל כל אחד לבדו הוא חלק מהקדושי' ואינו נקרא קדוש אבל לעת"ל כל אחד לבדו נקרא קדוש וכמו שאמר המפרשים אמנם על פי דברי הרב הנז' אפשר לומר דכך פירושן של דברים הקב"ה נקרא קדוש וחלק מכבודו כביכול וקראם קדושים תרי משמע כי לנו בעניותנו אצטריך לן תרי קדושות המצוות וסייגיהן כגון העריות האסורות מדינא ושניות מדברי סופרים מפני שיש בנו יצה"ר. ואף לעת"ל יעביר רוח הטומאה מן הארץ ויבוטל היצה"ר כמו שאמר

לב בשר לב לעשות בשר ומאחר שכן סגי בקדושה אחת כמלאכים וז"ש ואף לעת"ל כל אחד יאמר לו קדוש קדושה אחת כמלאכים. וזהו שאמרו לרשב"י באדרא מאן קדוש ה' דא רשב"י דודאי רשב"י יותר ממלאך וקדוש יאמר לו והיינו דדייק במאמר הנז' ואף לעת"ל כל א' יאמר לו קדוש דבזמן הזה בני עליה הם מועטים שיצרם מסור בידם אינם צריכים כי אם קדושה אחת אף כי הם מחמירין על עצמם בעשר קדושות אבל לעת"ל כל א' קדוש יאמר לו ועיין בסמוך :

קדושים תהיו וכו'. פירשו כת הקודמין במשז"ל קדושים תהיו פרושים תהיו כל מקום שאתה מוצא קדושה אתה מוצא גדר ערוה. וכפ"ז א"ש דאמר רחמנא כאשר תפרשו מהעריות תקיימו איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו והענין דאם ח"ו אינם פרושי' במע' שכב אחד את אשת רעהו ונתעברה והיא תולה בבעלה והיה הבן אשר תלד ירא ומכבד לבעל אמו שסובר שהוא אביו ולאביו האמיתי אינו מכירו לאב ואינו ירא ממנו. ואם זו אשת כהן הולד סוברים שהוא כהן ועובד במקדש בשבת תמידין ומוספין והזבח פסול שהוא זר וחילל שבת וכל זה בא מחמת הזנות אך בהיותנו קדושים פרושים מעריות אז יתקיים איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו שלא יבא לביזוי אב ולא לחילול שבת עכ"ד. (אח"י כבר נכתב פי' כתנות אור בסמוך והמעתיק עוית). ואפשר לומר דסמיך מורא אב לשמירת שבת לומר דכשם שבשבת מוזהר שלא לדבר דברי חול וכיוצא כשם שהקב"ה שבת מדיבור כי בדבר ה' שמים נעשו וז"ש ואת שבתותי דייקא שאני שבתתי מדיבור תשמורו גם אתם לשבות גם מדיבור וכן הבן צריך לירא מאב ואם אפי' בדיבור שלא ידבר דיבור שאינו לפי כבודם וכ"כ הרמב"ם דארור המקל בכבוד אב ואם אפי' ברמיזה ע"ש:

פירוש ב

כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ׃

אפשר לפרש דרמז הני חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש ותשובה עם כל אחד עבר על מ"ע לא זז משם עד שהם מוחלין לו. עבר על ל"ת תשובה ויה"כ מכפרים. עבר על כריתות ומיתות ב"ד תשובה ויה"כ ויסורין מכפרין עבר על חילול ה' תשובה ויה"כ ויסורין ומיתה מכפרין. וז"ש כי ביום הזה לא אמר כי היום הזה יכפר רק כי ביום הזה כלומר דבר מחוץ עם יום הזה והיינו התשובה ביום הזה עם יה"כ יכפר עליכם כפרה גמורה על ל"ת. לטהר אתכם רמז שאם עבר על כריתות ומיתות ב"ד צריך גם יסורין הממרקים וזהו לטהר לעתיד על ידי יסורין המטהרין. לפני ה' רמז שאם החטא חילול ה' אז אחר כל זה תטהרו לעתיד במיתה והיא גמר הכפרה:

פירוש ג

וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר־יִמְשַׁח אֹתוֹ וַאֲשֶׁר יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלָבַשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃

ימלא את ידו. הג' תיבות הללו עם שלש כוללים לשלשתן עולה במספר מימי יאשיהו ואילך כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה:

(הגהה : ימי בית ראשון היה הכהן הגדול נמשח בשעת מינויו בשמן המשחה. מימי המלך יאשיהו ואילך ובזמן בית שני לא היה שמן המשחה, כי נגנז על ידי יאשיהו, ולכן היה הכהן הגדול מתחנך בלבישת שמונה בגדים, ארבעה בגדים יותר מכהן הדיוט. כהן כזה נקרא מרובה בבגדים. י.א)

פירוש ד

אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַיהוָה לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה־דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־זִבְחֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם זֹבְחִים עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וֶהֱבִיאָם לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן׃

איש איש מבני ישראל אשר ישחט וכו' ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה' וכו' למען יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה והביאום לה' אל פתח אהל מועד וכו' ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וכו'. ראיתי בנימוקי עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שפירש במ"ש הרמב"ם טעם לקרבנות כי ישראל היו אדוקים להקריב לע"ז והנה למונעם מכל וכל מהקרבנות אחר אשר הורגלו קשה הדבר לכן ציוה שהקרבנות יהיו לשם ה'. זהו תורף דברי הרמב"ם כפי מה שהביאו המפרשים בשמו וז"ש איש איש אשר ישחט וכו' וכי תימא מה כל החרדה הזו לז"א למען יביאו את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה כלומר טעם הקרבנות אעיקרא הוא לפי שהורגלו כבר בקרבנות וזהו למען יביאו את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה והורגלו בהם והביאום לה' כי בזה שאני מצוה קרבנות הדבר בנקל ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וק"ל עכ"ד אבא מארי זלה"ה אמנם ראיתי למהרימ"ט בדרשותיו ריש פ' ויקרא שעמד על דברי הרמב"ם הנז' ופירש דבריו באופן אחר ע"ש ונהירנ' דבזהר הקדוש ובמדרש רבה מפורש בהדיא כדברי הרמב"ם על פי פשטן:

פירוש ה

אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃

פירש הרב כלי יקר שאיש אחד לא יתיחד עם הנשים ור"ל כל איש לא יתיחד ע"ש ולפי דרכו אפשר לרמוז מ"ש הרמב"ם דאפי' שני אנשים כשרים לא יתיחדו עם נשים דסבר דחומרת רב אינה מחסידות כמו שאמר ז"ל והכל רמוז בתורה וז"ש איש איש אפי' תרי וכשרי דאיש משמעותו צדיק ואמר איש איש אף שני אנשים צדיקים לא תקרבו במקום הראוי לגלות ערוה ופי' שלא תתיחדו כמו שפירש הרב הנז' אל כל שאר בשרו אפי' לקרובותיו ביחוד הראוי לגלות ערוה:

פירוש ו

וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ:

יש לדקדק דהול"ל ואל אשה בנדתה לא תקרב ואפשר לומר שרמז לחומרת ר' זירא שהחמירו על עצמן שאפי' רואות טפת דם כחרדל וכו' וז"ש בנדת טומאתה דייקא שהיא רצתה שתהיה טמאה אפ"ה לא תקרב לפרוץ גדרה:

ויתכן שרמז דמותר להתיחד עמה ואין לחוש כיון דיש לו מתירין אח"ך וההוא מינא אמר איך מתיחד עם אשתו נדה דדמי לאש בנעורת והשיבו לו התורה העידה עלינו סוגה בשושנים וכו' וז"ש ואל אשה בנדת טומאתה תהיה בטוח לא תקרב ותוכל להתיחד עמה והטעם לגלות ערותה דיהיה לו שעת הכושר לעתיד לגלות ערותה בהתר:

או ירמוז ר"ת בנדת טומאתה לא תקרב תטב"ל כלומר דהגם דעבר זמן נדתה עידן ועידנין אין לה שעת הכושר עד אשר תטבול כמצותה כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה:

ובאופן אחר אפשר שרמז מ"ש פ' ערבי פסחים (פסחים דף קט"ז) אשתך טבלה אל תזקק לילה הראשונה אמר רב ובנדה דאורייתא הואיל והוחזק מעיין פתוח דילמא משכה זיבה וזה רמז הכתוב לדינא דאורייתא לא תקרב אפילו תטבל ואפילו לילה ראשונה שבת שהוא תקר"ב בגימטריא אפ"ה לא תקרב והיינו לילה הראשונה הואיל והוחזק וכו':

ואפשר עוד שירמוז למ"ש התוס' פ"ק דשבת דף י"ג בעובדא דההוא תלמיד שהיו טובלין שתי טבילות אחת בסוף ימי ראיתה ואחת בסוף ימי ליבון וההוא תלמיד היה מקל קודם טבילת ימי לבון וא"ל אליהו זכור לטוב ברוך המקום שהרגו וזה רמז ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב אפילו תטבל כלומר בסוף ראיתה לא תקרב דעדין לא טבלה טבילה שניה. ואפשר לרמוז טמאתה הם אותיות את מטה לאפוקי ההוא תלמיד שהיה ישן עמה לכך רמז את מטה לא תקרב ולכן אמר אליהו ז"ל שלא נשא פנים לתורה לדרוש צירופי ומספר אותיות כיון שקרא ושנה ושמש כל צרכו ועל כן נענש:

פירוש ז

לֹא־תְקֹם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה:

אפשר במשז"ל דכונ' דהע"ה ביום צוותו לשלמה המלך על שמעי ויואב היינו לתקן נפשם שיסבלו בעה"ז עונש המיתה ותשאר נפשם מתוקנ' לעוה"ב וזהו מדתו ית' שמיסר האדם ביסורין למרק עונותיו וישאר נקי וז"ש לא תקום ולא תטור וכו' ועכ"ז אשר אנכי מצוך לא תקום ולא תטור בדבר הנוגע לאהבת נפשו נקום ונטור לתקן וז"ש ואהבת לרעך כמוך שמצד אהבתך לתקן נפשו מותר ומצוה היא כי טוב ליסרו למרק עונותיו אני ה' דכביכול הוא יתברך מייסר לטובה לתקן אשר שיחת. וז"ש כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש וכו' דאף במילי דידיה הוא חטא גדול וע"י התוכחת והיסורין נתקן:

פירוש ח

וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֵהוּ:

פירש רבינו אפרים בפי' (כתב יד) וכי תזבחו זבח שלמים כשתזבחו יצה"ר לעשות שלום ביניכם לבין אביכם שבשמים. לרצונכם לדעתכם תזבחוהו כמו שאמר יפה מרדות אחת בלבו של אדם וכו' ביום זבחיכם יאכל פירות בעה"ז וממחרת לעה"ב. והנותר אם אינו עושה תשובה. ביום השלישי דכתיב ביום הג' יקימנו באש ישרף ואשם לא תכבה. ואם האכל יאכל ביום ג' באש גהינם ישרף. פגול הוא לא ירצה גהינם כלה וכו' ואין לך פגול מזה שיהיה מדרך כף רגל הצדיקים. ואוכליו השד והמזיק עונו ישא גם הוא עתיד ליתן דין ביום הגדול עכ"ד:

ואפשר לפרש בסגנון זה וכי תזבחו היצה"ר כמו שאמר זובח תודה יכבדנני ואריב"ל כל הזובח יצרו ומתודה עליו כאלו כבדו להקב"ה בב' עולמות זהו זבח שלמים כמו שאמר בס' בנין שלמה והבאתיו בסוף ס' הקטן פתח עינים דכל מחלקת כאן בארץ רוש"ו מגיע השמימה ששם המקטרגים ג"כ עושים מלחמה וכל א' מזכיר עונות שכנגדו וכיוצא וזה נוגע לה' כי מדתו לרחם וזה צער השמים כי מדת הטוב להטיב ומפני הקטרוג ושאלת דין אינו משפיע ועצר את השמים וכשיש שלום כביכול הוי כמשים שלום למעלה כמש"ה שלום יעשה לי וזהו זבח שלמים לה' שיש לו נ"ר כביכול. לרצונכם הוא היצה"ר שהוא בעל תאוה ורצון גופני וז"ש לרצונכם שהוא היצה"ר תזבחוהו תעשו היצה"ר טוב ביום וכו' והנותר ממנו מה שנשאר מזוהמת היצר ביום הג' לעתיד ישרף כמו שאמר מהרא"ג דנשאר אל משם היצה"ר. פגול אותיות לגוף שהלך אחר הגוף נעשה פגול לא ירצה והשאר כמו שאמר הרב ז"ל ודוק היטב:

פירוש ט

מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה:

אפשר לרמוז דהת"ח הוא בסוד ז"א וז"ש רבותינו זכרונם לברכה אין זקן אלא מי שקנה חכמה דז"א באים לו המוחין מחכמה בסוד תוספת וזהו מי שקנה חכמה רמז דבאים לו

מוחין דאבא בתוך מוחין דאימא הנקרא מ"י בסוד ן' שערי בינה וז"ש אין זקן אלא מ"י שקנה חכמ"ה דז"א באין לו מוחי או"א וקנה אותם. וזה רמז והדרת פנ"י זק"ן כי פנים של תיבת זקן כלומר האותיות הקודמות לאותיות זק"ן הם וצ"ם גי' קו"ל שרומז תמיד לז"א כמו שאמר במאורי אור להרמ"ף. או אפשר דלפעמים גם מ' נקראת קול כמו שאמר שם כי היא בחינת המילוי ומלויי עסמ"ב עם עשר אותיות גי' קל"ח והוא חקל תפוחין ע"ש וקו"ל עם ג' אותיות גי' חקל עם הכולל וא"כ זהו והדרת פני זקן ואמרו רבותינו זכרונם לברכה כל המקבל פני זקן כאלו מקבל פני שכינה הכונה דפנים של זקן הוא גי' קול גי' חק"ל וא"ש כאלו מקבל פני שכינה. ועוד אפשר כי הת"ח ע"י ת"ת לשמה מחזירים פב"פ ופניה לו היו וא"ש כאלו מקבל פני שכינה כי הוא המיחדם פב"פ על ידי עסק התורה וא"ש ההי"ב:

פירוש י

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃

פירוש יא

אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃

אפשר במ"ש הראשונים דאם היה מתקשה לאשתו ואנסוהו לבא אל הערוה אינו מחוייב למסור עצמו כאשר עיניך תחזינה במרן בית יוסף י"ד סימן זק"ן ובים של שלמה פרק הבא על יבמתו סימן ג' אלא במציאות זה יעבור ואל יהרג. עיין בדברי קדשם בחון בהם וחקור בהם וזה אפשר ירמוז הכתוב איש איש אל כל שאר בשרו דהיינו שהכין עצמו אל שאר בשרו לאשתו והוא מוקשה עכ"ז אם מכריחים אותו לערוה לא תקרבו לגלות ערוה בטענת שהוא מוקשה ומכריחים אותו. ומ"מ כתיב בסמוך אשר יעשה אות' האדם וחי בהם דאם יהיה סכנת מיתה בכגון זו וחי בהם ולא שימות בהם:

פירוש יב

וְלֹא־תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם׃

אפשר לפרש במ"ש פ' רבי עקיבא מכאן מודעא רבא לאוריתא והדור קבלוה בימי אחשורוש והקשה הרשב"א דאם כן למה נענשו ותירץ דהמודע' היתה טרם שנכנסו לארץ אבל כשנכנסו לארץ פקע המודעא דארץ ישראל נתנה על כך כמש"ה ויתן להם ארצות גויים בעבור ישמרו חקיו וכשגלו חזרה המודע' (ופרעה) [והדור קבלוה] בימי אסתר עכ"ד והקשה עליו הרב מופת הדור מהרח"א זלה"ה בריש ס' מקראי קדש דא"כ איך נתחייבו מיתה בבית ראשון וכו' ע"ש ואני בעניי בקונטריס דברים אחדים דף (קי"ד) [קמ"ה ע"ג] תרצתי דכיון דקבלו התורה ועברו עליה נתחייבו מיתה ומ"ש הרשב"א וכשגלו וכו' לא הוצרך לפרש דודאי זה מרחמיו ית' לשים שארית לישראל והגלם ע"ש

וז"ש ולא תקיא הארץ וכו' לא תסברו דארץ ישראל נתנה לכם בעבור שתשמרו מצותיו וכשעברתם תקיא הארץ אתכם כדס"ד של הרב מהרח"א דכיון שעברו על דת גם המתנה של ארץ ישראל בטלה ויגלו לא כי דדינא הוא כי כל אשר יעשה וכו' ונכרתו הנפשות העושות דכיון דקבלו עליהם ונתרצו לשמור חקיו במתנת הארץ ועברו נתחייבו מיתה ונכרתו הנפשות העושות. אלא דמתוקף רחמיו אלו הן הגולין ושפך חמתו על עצים ואבנים לפליטת בית ישראל:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

לא תלך רכיל לא תיכול קורצין יש לפרש קורצין לשון שחיטה כמו קרץ מצפון בא וכמו קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו כי המלשין את חבירו כאלו שוחטו ואוכל בשרו:

בקורת תהיה. שמעתי כמו בנות מלכי' ביקרותך כלומר שפחה היא לפיכך אין בה מיתה. לא תעוננו. נ"ל דדוקא ע"י שדים אסור אבל על ידי כוכבים ומזלות מותר. (אח"י בזהר הקדוש מוכח דגם ע"י ככבים ומזלות אסור גמור) מות יומת הנואף והנואפת והא דאמרינן נאמנ' אשה על בעלה לומר גרשתני חזקה אין האשה מעיזה פניה בפני בעלה דוקא קודם שנתבעה בב"ד אבל לאחר שנתבעה בב"ד מעיזה. דלאצולי נפשה מכוונה:

ולא תקיא הארץ אתכם פירוש לא די בהקאה כאשר קאה את הגוי אלא בכרת. ע"כ מנימוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני ז"ל:

אמור

פירוש א

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו׃

תנחומא סדר היום אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מלמד שהראה לו הקב"ה למשה דוד דור ודורשיו וכו' והראהו את שאול ובניו נופלים בחרב אמר לפניו רבש"ע מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב א"ל הקב"ה ולי אתה אומר אמור אל הכהנים שהרג שמקטרגין על שאול על שהרג נוב עיר הכהנים וז"ש ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים ומאמר זה כלו מקשה ודשו ביה רבים ואפשר במ"ש הרב המאירי ז"ל בפסקי הוריות בטע' מ"ש שאול באחת ועלתה לו דוד בשתים ולא עלתה לו דבעת ששאלו מלך בו בפרק לא היה איש ראוי למלך משבט יהודה והקב"ה גזר שהמלכות יהיה לשבט יהודה ועל כן נתמנה שאול לפי שעה כמו אפוטרופוס ופקיד על הדבר לא מלך בעצם ולכן בדבר קל מלכותא העדיו מיניה כי לא לו היתה המלוכה אך דוד הע"ה שהוא ראוי והגון מפרץ קאתי והוא מלך אמיתי ראוי למחול לו אחת ושתים זהו תורף דברי הרב ז"ל. איכו השתא אשר נסתלק שאול מהמלוכה לא ארע לו למשה רבינו כי ידע שכך היא המדה

למי שאינו מלך בעצם רק לשעה אך דרוש דרש משה שהי"ל למות בעונו על מטתו ולא לידקר בחרב וז"ש מלך ראשון שיעמוד על בניך לרמוז שהיה שלא בעונתו ומשו"ה הוא דנסתלק אבל קשה למה ידקר בחרב והשיבו אמור אל הכהנים וכו' דמעון אגג נסתלק והריגתו על נוב:

וזכורני שראיתי בספר אחד מרבני אשכנז שנזדמן לי לפי שעה זה שמו ברית שלום שפירש במשז"ל שקיים שאול לא תאכלו על הדם ואמר לישראל ושחטתם בזה ומשו"ה נזדמנה לו חרב במלחמה ואמר בקמא דף ן' גבי נחוניא חופר שיחין אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו זרעו וז"ש מלך ראשון ידקר בחרב כיון שהוא נצטער וקיים לא תאכלו על הדם וזמנת לו חרב ידקר בחרב והשיבו אמור וכו' זה הנשאר רשום אצלי מדברי הרב הנז' והוא ז"ל האריך. ואפשר לומר לפי זה דשם אמרו בקמא ואעפ"כ מת בנו בצמא לפי שהקב"ה מדקדק עם חסידיו וכתבו התוס' שם עמ"ש דבר שנצטער וא"ת הא מת בנו בצמא וי"ל דמ"מ באותו דבר עצמו לא היה ראוי ליכשל ע"ש ועוד אפשר לומר דיש הפרש בין מה שנפלה בתו בבור ונכשלה בידי' למה שאח"ך מת בנו בצמא דאם המיתה בידי שמים בלי אמצעות האדם עצמו ודאי יש לומר שהקב"ה מדקדק עם חסידיו אבל שהאדם עצמו יכשל בידיו וימות הא לא אפשר ואני אומר דבר שנצטער יכשל זרעו.

ועוד תירץ רבינו ישעיה הביאו בשיטה מקובצת דכשנפלה בתו לבור על ידי אמירת ר' חנינא הקב"ה הסכים ונצולה אך כשאירע בנו בצמא לא היה מי שיאמר שום דבר ע"ש.

ועתה נבא למאמרינו ונדקדק עוד מ"ש הראהו שאול ובניו נופלים בחרב ואמאי הזכיר בניו ומשה רבינו למה לא נקט מלך ראשון ובניו ידקרו בחרב. ותו מה ראה משה רבינו לדבר על ענין שאול ובודאי ראה באספקלריא של קדש חטאותיו של שאול. אכן מפורש בכתוב ששאול עצמו נפל על החרב ומ"ש גר העמלקי לדוד הע"ה שקר ענה. והנה משה רבינו ע"ה ידע דהקב"ה מדקדק עם חסידיו וכו' וכשיש צדיק שיליץ עליו בטענת דבר שנצטער יכשל ניצול דהקב"ה מסכים לדברי הצדיק וכמו שאמר רבינו ישעיה ולכן משה רבינו ע"ה דיבר כך להציל לשאול כמו שעשה ר' חנינא וז"ש מלמד שהראה לו הקב"ה וכו' ויש לדקדק מה הלשון אומרת מלמד הול"ל אמר ר' יהושע וכו' הראה לו וכו' אמנם הכונה דמזה יצא לימוד דכשיקרה מקרה כזה לומר דבר שנצטער יכשל וינצל וז"ש משה רבינו ע"ה מלך ראשון שלא הי"ל חרב כי הוא היה ראשון שהיו תחת פלשתים ובזכות השתדלותו ושחטתם בזה נזדמן לו חרב ודבר שהשתדל בו עצמו כתירוץ התוס' ידקר הוא עצמו באמצעותו שנפל על החרב כתירוצנו ועוד שכבר מתו בניו וגבי נחוניא הוה סגי במיתת בנו ועתה מלבד בניו הוא ידקר בחרב וראוי להצילו ואמר משה רבינו ע"ה

כן להיות לו מליץ ושהקב"ה יסכים כמו שהסכים לר' חנינא כמו שאמר רבינו ישעיה והשיבו הקב"ה ודאי היה ראוי שאני אסכים על ידך אמנם שאני הכא שיש מקטרגים וכשיש מקטרגים מבני אדם שהרג שהן עצמן מקטרגים לא יועיל המלצתך וז"ש ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים ללמד דדוקא הכא שהרג והן מקטרגים לא יועיל המליץ אבל בלא"ה יועיל כמו ר' חנינא:

ובאופן אחר יראה במ"ש בס' אגדת אליהו דף צ"ח משם הגאון הרמ"ע מפאנו זצ"ל דמה שזכה שאול למלכות היינו משום דבנימין לא השתחוה לעשו ע"ש וז"ש מלך ראשון שיעמוד על בניך ראשון דייקא דלמה היה שאול ראשונה במלכות אף דעל שבט יהודה נגזר שממנו יהיה במלכות ה"ט שלא השתחוה בנימין לעשו וא"כ איך ידקר בחרב אומנות עשו האי דישנא להאי פרדישנא א"ל אמור אל הכהנים שהרגם בחרב ותפס אומנות עשו ודוק:

א"נ אפשר בפלוגתא דרבינא ורב סמא לענין שליח לדבר עבירה פ"ק דמציעא דף יו"ד דלרב סמא חצר חייב דבע"כ מותיב ביה וכתב הרב מופת הדור מהרח"א בעץ החיים פ' שמות משם הרב מהר"ר דוד גרשון דמלך כחצר דמי. ועל זה קשיא לי מקדושין דף מ"ג [ובקונטרס עין זוכר עמדתי עוד על זה בדף יו"ד ע"ד ועמ"ש שם ויש לפרש דרך זה כפי איזה צד וסברות הפוסקים שכתבתי שם ודוק היטב] דמייתי שמאי מקרא ואותו הרגת ומאי ראיה שאני מלך. ותו הש"ס דקאמר שאני התם דגלי קרא א"נ בחרב בני עמון דפטור ולימא דהתם מלך. ונראה לישב דכל זה לרבינא אבל רב סמא יאמר דה"ט דת"ק דשאני התם דהיה מלך ושמאי אינו מחלק והשתא לרב סמא מקרא דאותו הרגת חייב שאול בנוב. אך מאחר די"ל דהדבר תלוי כרבינא אם הוא בר חיובא יש צד לומר דשאול שוגג וגם אם חייב בדיני שמים לא הי"ל לידקר בחרב. וז"ש מלך ראשון כלומר דאכתי לא הוה ענין דוד דכתיב ביה ואותו הרגת וס"ל כרבינא והוא שוגג ידקר בחרב כאלו הוא מזיד. א"ל אמור אל הכהנים שיש מקטרג וקי"ל כרב סמא והי"ל ללמוד דשגגת תלמוד עולה זדון. ובס' אספקלריא המאירה דף ע"ח פירש דרך חריף:

ומה שהקשה שם למ"ש דשאול מכלל חסידיו דמדקדק בחוט השערה מההיא דמי שנתחייב ד' מיתות וכו' ומשמע דשוים דיני שמים לדיני אדם ותירץ היכא דנדון ומלך לא דן והקשה דשאול קודם ונדון וכו' ע"ש באורך. יש להשיב דאעיקרא ל"ק דמ"ש מי שנתחייב ד"מ היינו אם היה נדון אף שלא נדון ואף אחר הגזרה חייב בדיני אדם מיקרי לפי דבריו. אבל האמת דחייב בדיני שמים אינו בכלל. ומ"ש אם נתחייב ד"מ היינו שאם

היה נדון היה חייב בדיני אדם אז עתה דבטלו ד"מ נדון בד"ש כאלו היו סנהדרין אבל לא מיירי במי שאינו חייב בדיני אדם וזה ברור ודוק הטב כי קצרתי:

פירוש ב

כִּי אִם־לְשֹׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו:

וצריך טעם למה מטמא לה ועוד הקרובה אליו מיבעי ליה כי הקרוב לשון זכר ובאשתו בגווה משתעי קרא. ואפשר במשז"ל דבביאה ראשונה שדי רוחא בגווה ונמצא דכשמתה אשתו גם רוחו שנתן בה חלף הלך הנה נגע זה אליו ממש מקוצר רוח וה"ט דמטמא לה ולזה כתיב בלשון זכר כי אם לשארו הקרוב אליו לרמוז לההוא רוחא דיליה אשר השאיר בה והוא לשארו בעצם כי קרוב הוא ממש זה חלק אדם רוח היא באנוש והיינו טעמא דאקדמיה קרא לאביו ואמו כי אשתו כגופו ממש מצד רוחא דשביק בגווה:

ובזה יתבאר פסוק מלאכי סי' ב' ולא אחד עשה ושאר רוח לו ומה האחד מבקש זרע אלהים ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד. וצריך ביאור. וכבר רש"י זצ"ל פירש לדרכו עיין שם באורך ולדרכנו הכי פירושו ולא אחד עשה פירוש הקב"ה עשה זיווג שלהם. ואם תתרצה בזיווג זה הנשאר מהרוח שלא נתן לאשתו לו יהיה אך אם אחרת יקח לו צריך לתת עוד מרוחו לאחרת וז"ש ושאר רוח לו. ונשמרתם ברוח"כם שהיא אצלה ולא יבגוד באשת נעוריו:

פירוש ג

אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ:

שמעתי מקשים לבית שמאי דסברי שילהי גיטין לא יגרש אשתו אא"כ מצא בה ערות דבר א"כ אמאי אצטריך הכתוב להזהיר לכהן מגרושה הרי היא בכלל זונה דהרי נתגרשה על ערות דבר. ולק"מ דאצטריך קרא לארוסה דכתב מהרשד"ם א"ה סי' רל"א דלא פליגי אלא בנשואה אבל בארוסה כ"ע מודו דאפי' מצא אחרת נאה הימנה יכול לגרשה משו"ה אצטריך להזהיר לכהן מגרושה דאף אם הוא מאירוסין דליכא ערות דבר אסירא. א"נ אצטריך להנהו דכופין להוציא מסיבה דאין לו גבורת אנשים או יש להם חולאים רעים כמבואר סימן קנ"ד. א"נ אפשר דגם לב"ש האי דלא יגרש אא"כ מצא בה ערות דבר לאו איסורא דאוריתא הוא והרי מהר"ם מלובלין בתשובה כתב דאפי' לב"ש איסורא ליכא אלא עצה טובה קמ"ל ע"ש ואם נאמר דאף דאיכא איסורא לאו מדאוריית' דמדאוריית' יכול לגרש קרא מדאורית' קאמר להזהיר לכהן מגרושה דאינה זונה ומיהו בזה יש לעמוד אין כאן מקומו. א"נ אצטריך קרא לעבר וגרשה אף דליכא ערות דבר דודאי מגורשת גם לב"ש ומיהו בזה יש לדחות דקרא לא אתא לעבר עבירה וגרשה אשר לא כדת כדאמרינן בעלמא. א"נ אצטריך היכא דנתרצו שניהם בגירושין ברצון נפשם הגמור דאז אף לב"ש

ליכא איסורא ויכול לגרש בלי סיבה כל שהיא מרוצית ברצון נפשה והיא כשרה וצנועה ועל זה הזהיר הכהן שלא ליקח גרושה. א"נ כל היוצא למלחמה כותב גט כריתות לאשתו הגם שהיא חביבה לו וצנועה אפי' לב"ש כדי שלא תשאר עגונה ואתא קרא לאוסרה לכהן:

פירוש ד

וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי־אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה־לְּךָ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם:

פירש"י וקדשתו על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו וכו' קדוש יהיה לך נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה. אפשר דלהכי פלגינהו קרא דמשום כבודו מצי מחיל כמו שאמר מהר"ם בתשובותיו דפוס פראג סי' ק"ז והובא במרדכי פרק הניזקין דדוקא בנושא נשים בעבירה אמרינן וקדשתו בעל כרחו אבל דבר שהוא משום כבוד מצי מחיל. ובהכי מדוקדק הפסוק דלגבי נשים בעבירה כתיב וקדשתו ודרשינן בעל כרחו אבל לגבי כבוד כתיב קדוש יהיה לך יהיה לך דייקא ר"ל מצד שלך יהיה קדוש בי לא יבצר ממך אבל אם הוא מרצונו מוחל יכול למחול ולא כתיב קדוש יהיה על דרך דכתיב בסמוך קדושים יהיו ופירש"י על כורחם. אמנם הכא כתיב יהיה לך לומר דמסבתך לא יחסר ברם אם הוא מוחל כבודו מחול כסברת מהר"ם:

פירוש ה

וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף:

מקשים אמאי הזכיר לאביה לחוד והרי אמה בשתוף זה. ואשכחן במשלי דכתיב ובן כסיל תוגת אמו ואמאי התם כתיב אמו ולא כתיב אביו. ופירש בס' זרע בירך ח"ג על ברכות דף כ"ג ע"ב במ"ש אשה מזרעת תחילה יולדת זכר איש מזריע תחילה יולדת נקבה. ולכך בבת כהן כי תחל לזנות שהיא נוצרת מטפת אביה כתיב את אביה היא מחללת דמכחו באה ונהייתה והיה שם בך לעד דהוא הרהר ח"ו הרהור שאינו טוב ומזה נמשכה הטפה ויצא העגל הזה. אבל בבן הנוצר מטפת אמו מורה שאם הוא כסיל אמו הרהרה ולכן בן כסיל תוגת אמו כי היא הגורמת עכ"ד:

פירוש ו

עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה:

והקרבתם מנחה חדשה לה'. פירש הרב כלי יקר דהוא רמז לתורה שהיא מנחה חדשה שבכל יום יהיו בעיניך כחדשים כי בכל יום הוא נתינת התורה שמתגלים טעמיה ודיניה מחדש. ושתי הלחם חמץ רומז ליצה"ר שהתורה תבלין ומטענת שיש בנו יצה"ר זכינו לתורה כמו שאמר משה רבינו ע"ה למלאכים כלום יצה"ר יש ביניכם כמו שאמר פ' ר' עקיבא והאריך הרב בזה ע"ש ואפשר להרחיב הדברים כי אמרו רבותינו זכרונם לברכה

שהאדם חייב לפרות ולרבות בתורה וכתב בהקדמת ס' לב אריה כשהאדם מחדש בתורה וכותבו הוא כמקריב קרבן וכתב כן משם הזהר ובזה פי' כמה פסוקים בדרכים נאים ע"ש וזהו הרמז והקרבתם מנחה חדשה לה' שתחדשו בתורה ותכתבו כי עולה במקום קרבן לכפר וזהו והקרבתם וזה רמז ר"ת יום והקרבתם מנחה חדשה לה' מחילה עם הכו' שהוא כקרבן שמכפר ויהיה לכם מחילה. נמשך לזה אפשר לפרש ברכת התורה אשר נתן לנו תורת אמת במעמד הר סיני וכן ברכת אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו בה"ס. בא"י נותן התורה נותן התורה בלשון הווה כי בכל יום נתינת התורה שמתגלים טעמיה ודיניה וזהו נותן בהווה:

פירוש ז

וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַּשָּׁמֶן אִשֶּׁה לַיהוָה־רֵיחַ נִיחֹחַ וְנִסְכֹּה יַיִן רְבִיעִת הַהִין:

ומנחתו שני עשרונים סלת. כבש העומר הוכפל מנחתו בסלת הטעם כי העומר בא כדי שיתברכו התבואות והוא בא משעורים והחיטים צריכים ברכה לכן נצטוינו להקריב עם כבש העומר שני עשרונים סלת חיטים אחד מנחת הכבש כמשפטו ואחד כדי שיתברכו החיטים כי החיטים והשעורים כוללים כל מיני תבואה וזה לפי הפשט אבל יש טעם נכון על דרך האמת. הרדב"ז בתשובותיו כתיבת יד סי' שני אלפים ש"י:

פירוש ח

לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

כי בסוכות הושבתי את בני ישראל כי ברחוב נלין כי נר מצוה ותורה אור. כן הוא במסרה וכד הוינא טליא שמעתי ששאלו לחכם פירוש מסרה זו. שרטט וכתב. יכלמנסע"פ ופירש שיחותיו דיש ג' מצות נר חנוכה סוכה עירוב דמצותן בעשרה כשר למעלה מעשרים פסול וזה רמז כי בסוכות סוכה כי ברחוב נלין עירוב כי נר מצוה חנוכה והוא אשר ציין אותיות הנז' והם ר"ת י' כשר למעלה מעשרים נר סוכה ערוב פסול. ע"כ שמעתי. ויש להוסיף כי בג' פסוקים כתוב כי שרמז עשרים עשרה שהוא דין הנז' שוה בשלשתן ועיין בס' תורת חיים ריש עירובין:

ודרך מוסר יש להסמיך במסרה זו כי עיקר האדם שיהיו עניני העה"ז אצלו עראי בכל ענין ולא יטריד דעתו בהבלי העולם הכלים מאיליהם ויהיה לבבו פנוי לתורה ומצות אז יזכה לעה"ב וזהו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל למען עשה כל עניניהם עראי בעלמא דשקרא כסוכה כי נר מצוה ותורה אור עיקרן ומאויין הי"קבע אדם אז כי ברחוב נלין נפשו בטוב תלין ברחובות הנה"ר ודוק:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

מנימוקי רי"ד זלה"ה. לא יטמא בעל בעמיו להחלו. ואי קשיא תרי קראי באשה למה לי לכתוב לא יטמא בעל וכו' דמשמע בפסולה שהיא להחלו לא יטמא אבל לכשרה יטמא ומאי אצטריך כי אם לשארו. תשובה. אי לאו כי אם לשארו לא הוה דרישנא בעל ממש מיניה דהוו קשו קראי אהדדי דברישא כתיב לנפש לא יטמא בעמיו והדר כתיב לא יטמא בעל דמשמע דמטמא לכשרה אלא הוה מפרשינן האי בעל כהן וקרי ליה בלשון כבוד וה"ק לא יטמא כהן למת כשהוא בתוך עמיו מפני שהוא מתחלל בכך אבל השתא דכתיב לשארו וילפינן מיניה דהוא מטמא לאשתו מצינן למדרש לא יטמא בעל בעמיו נמי על אשתו ואתא למימר דלא יטמא לאשתו פסולה:

ובת איש כהן כי תחל לזנות פירש המורה כשיש בו זיקת בעל או מן הארוסין או מן הנשואין דבפנויה ליכא מיתה וק' ממאי דאמרו בתמר בתו של שם היתה לפיכך דנוה בשריפה והא שומרת יבם היתה ואין בה אלא לאו דלא תהיה אשת המת החוצה ולא היה בה זיקת בעל כלל. ותירץ רבינו יצחק בעל החוטם (אח"י הוא רבינו בעל הסמ"ק זלה"ה) דב"ד של שם גזרו על בת ישראל הנבעלת לגוי תשרף ובני נח אזהרתן זו היא מיתתן ולא היה שם ישראל אחר כי אם יהודה לפיכך סבר יהודה כי לגוי נבעלה וציוה לשרפה וכשאמרה לו הכר נא למי החותמת והרגיש כי לו נבעלה אמר צדקה ממני שעדיין לא גזרו על הכלה והכי אמרינן פ' אין מעמידין דב"ד של שם גזרו:

הגהה. אלמנה וגרושה לא יקח. הקשה רבינו יהודה החסיד מ"ט כהן גדול אסור באלמנה וכהן הדיוט מותר בה ותירץ דאמרינן פ' עשרה יוחסין דאין מוסרין שם המפורש אלא לצנועי' שבהם וכ"ג אומר אותו ביה"כ כדאמרינן ביומא ושמא ישא עיניו באשת איש שיראה אותה יפה ויזכיר ה' על בעלה ויהרוג אותו (אח"י ק"ק דהא אסור בבוגרת והפשוט הוא דכמה מעלות יש לכהן גדול על כהן הדיוט וזו כאחד מהן):

ויניחוהו במשמר פיר' המורה ולא הניחו מקושש עמו דשניהם היו בפרק אחד ותימה שהרי פירש לעיל בא ליטע אהלו בתוך בני דן ואהלים ודגלים לא היו עד שנה שניה ומקושש היה בשבת שניה שנצטוו ישראל כדאמרינן בשני' בא זה וחללה (אח"י ויש מרבותינו זכרונם לברכה חולקין דהיה אחר מרגלים כמו שאמר התוספות ממדרש בבתרא דף ק"ך ע"ש) לפרוש להם ע"פ ה' תימה במה התרו במקושש ומגדף אליבא דמ"ד מותרה לדבר חמור מותרה לדבר הקל לא תיבעי לך כי תיבעי לך אליבא דמ"ד עד שיתרו בו באיזה מיתה נהרג וי"ל שהתרו בו בארבעתן. ע"כ מנימוקי רי"ד זלה"ה:

בהר - בחוקותי

פירוש א

אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם:

י"ל הכפל ורבותינו זכרונם לברכה דרשו. ואפשר במ"ש מהר"ש אלקאביץ הלוי זלה"ה בס' שרש ישי בפ' וילך איש מבית לחם יאודה שהוכיח שם מרבותינו זכרונם לברכה בפרשת וילך איש מבית לוי שהלך בעצת בתו שהדברים הנעשים במתון ועצה יקראו בשם הליכה ע"ש באורך. ואפשר כי צריך עצה ומיתון להרגיש במרמות היצה"ר ולינצל ואז תכון עבודת ה' וז"ש אם בחוקותי תלכו במתון ועצה אז את מצותי תשמרו ועשיתם אותם כי פרי המהירות חרטה:

ולדעת רבותינו זכרונם לברכה שדרשו בת"כ שתהיו עמלים בתורה א"ש לפי הקדמה זו דמפיק עסק התורה בלשון הליכה דדברי תורה צריכים מיתון ועצה מהגדולים לכוין את ההלכה ואחר שתהיה הלכה ברורה ומסקנה דשמעתא אליבא דהלכתא אז ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם:

אם בחוקותי תלכו וכו'. מה כתיב למעלה לא תעשו לכם אלילים וכו' את שבתתי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' אם בחוקותי וכו' ונקדים לפרש פסוק וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר אז תתענג על ה' וכו' והוא במשז"ל לא נתתי שבתות לישראל אלא לעסוק בתורה וכתב מור"ם א"ח סימן ר"ץ דפועלים ובעלי בתים שכל השבוע עוסקים בסחורה ומלאכה יקראו יותר בשבת וז"ש וקראת לשבת כלומר וקראת שתקרא בתורה בשבת זהו עונג של שבת והנשמה יתירה תתענג בדשן אך אין זה כי אם להמון ישראל אשר בימי המעשה דעתייהו אפרוטה לאסו"ר איס"ר ולכלכל שיבתם שבתם וקימתם כי טוב סחרם. אבל לקדוש ה' הוא החכם בחכמתו וכמו שאמר ברעיא מהימנא דת"ח קדש איקרי אז בשבת יהיה מכובד במאכל ובמשתה. אבל לכללות ישראל הטרודים בששת ימים במשאם ומתנם הכבוד שלכם באופן אחר וכבדתו מעשות דרכיך שאתה נוהג בחול ממצוא חפצך למונעם בשבת ודבר דבר בדברי תורה דברים העומדים ברומו ללילו כיומו וזהו העונג אז תתענג על ה':

או יראה במ"ש מור"ם סימן ש"ז דבני אדם שהסיפורים ושיחת חולין עונג להם שרי והגהה זו עיילוה למערתא דחסידי ולא קבלוה כי הרב של"ה והרב כבוד חכמים דחאוה להגהה זו ונדחה קראו לה והרב כבוד חכמים פ"י כתב משם מהר"ם אלשיך דדקדקו רבותינו זכרונם לברכה לומר כל המענג את השבת לא אמרו כל המענג עצמו בשבת דצריך לענג השבת לא שהוא יתענג רק עונג שבת ונשמה יתירה בתורה לשמה וכו' ע"ש

ולמדנו דלא אזלינן בתריה אשר יאמר כי הוא זה ענג לו יקים לקול הספי"ר וישח"ו כל בנות השיר יצחק לשו"ח כאשר יפרש השוח"ה לשחו"ת כאחד הרקים הלכות מלכים בדין ערובא כהתל אנוש לרבות את השחקי"ם דכגון זו יבטל הוא ועונג שלו רק צריך שיהא עונג לשבת וז"ש וקרא' לשבת ענג שיהיה עונג לשבת לא שאתה תתענג והשבת יצטער כי העיקר שהשבת יהיה לו ענג ומאחר שכן וכבדתו לשבת שתמנע מעשות דרכיך דאף שהם ענג לך אסור כיון שאינו ענג לשבת וכן ודבר דבר כלומר לדבר דבר שהיה כבר שהם ספורים שהיו לימים שעברו ראה הפקדתיך למנוע ולפי שאז"ל דבור אסור הרהור מותר וה"ד בהרהור שאינו מצערו אבל אם הרהור זה עצ"ב מזריע יתאונן אדם חי אסור כמו שאמר רבינו יונה ז"ל ובספר החסידים לז"א ודבר דבר והרהור מותר ובתנאי שלא תצטער מההרהור וז"ש אז תתענג על ה' וכו'. וזה רמז עירוב פרשיות דידן את שבתותי תשמרו והשמירה היא אם בחוקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה כמו שאמר בת"כ כי לא נתנו שבתות אלא לעסוק בתורה. וכי תימא והרי צריך לענג ביום השבת ויש לך אדם שתענוגו ביטול תורה ויהיה שעשועים בשיחה בטלה ועוזו בשחקי"ם לז"א ואת מצותי תשמרו דליכא ס"ד כי העונג של יצרך יהא מותר רק ענג של תורה ומצות:

או ירמוז למשז"ל אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות היו נגאלים ואז"ל שבזכות תלמוד תורה יגאלו כמו שאמר גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם וז"ש את שבתותי תשמורו שבתותי תרתי משמע תשמורו כלומר אם אפי' שתי שבתות תשמרו עי"ז ומקדשי תיראו שתגאלו ויבנה בית המקדש ותקיימו את מקדשי תיראו ועוד סגולה לסמוך גאולה אם בחוקותי תלכו שתהיו עמלין בתורה ועי"ז תפרה ישע ישועת ישראל:

או יאמר במאי דשאל ההוא מינא אם הקב"ה אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה והנה שמענוה מפי סופרים וספרים כי א"ה סוברים מעשה שמים עדיף ואנן סברינן מעשה אדם עדיף ומשמירת שבת נפקא דמעשה אדם עדיף דהאיכא אותות בשמים ובארץ להבדיל בין החול ושבת בדברים מופלאים ועכ"ז נצטוינו לשמור השבת דמעשה אדם עדיף. וז"ש לא תעשו לכם אלילים וכו' וכ"ת אם אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה. הא בורכא דמעשה אדם עדיף והראיה את שבתותי תשמרו ומזה תשכילו דמעשה אדם עדיף ודל מהכא טענת אם אינו חפץ בע"ז וכו'. ועוד אם בחוקותי תלכו ואת מצותי ר"ת אבות"ם שם רמז מ"ש בילקוט ואתחנן דאמר יעקב אבינו עליו השלום לבניו שמא תעבדו אלוהות הרבה כשם שיש לכם אמהות הרבה והשיבו הכתיב למשפחותם לבית אבותם כשם שאין לנו אלא אב אחד כך אין אנו עובדין אלא לאלוה אחד הה"ד אב אחד לכלנו אל אחד בראנו וזה רמז ר"ת אבותם דאזלינן אחר אב אחד ואין לנו אלא אלוה אחד:

ובאופן אחר אפשר ונקדים משז"ל בילקוט ישעיה סי' מ' אמרו ישראל הואיל ואנו בגלות בדין הוא שלא נשמור השבת. וצריך להבין איך מהגלות נמשך ביטול שבת. ואפשר במשז"ל דבגלות בבל היו איזה מישראל שאומרים עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה יש להם כלום זה על זה. ושבת שרביטו של מלך דכביכול הוא נח בשבת והעבד אינו יכול להשתמש בשרביטו של מלך ולזה גוי ששבת חייב מיתה. והשתא שישראל בגלות עלה על דעת שאנו עבדים ומכרנו וז"ש לפי דעתם הואיל ואנו בגלות ועבדים אנו וכ"ש דעבדי נבוכדנצר אנן בדין הוא שלא נשמור השבת כי אסור להשתמש בשרביטו של ממ"ה הקב"ה. וזה אפשר כונת הפ' ושמרו בני ישראל את השבת לדורותם ברית עולם כלומר כל ימי עולם אף שהם בגלות. ועי"ז ביני ובין ישראל אות היא לעולם שהם בני ואני גואלם והראיה כי ששת וכו' וביום הז' שבת וינפש וא"כ שרביטו ש"מ הוא ואיך אנו שומרי שבת אלא ודאי שאנו בנים ויגאלנו וא"כ ביני ובין ב"י אות היא לעולם. וזה אפשר שז"ש את שבתותי שאני שובת תשמורו ומוכח בנים דאי לא"ה אסור להשתמש וכו' וא"כ אני גואל אתכם ויבנה בה"מ ומקדשי תיראו. ועוד ראיה שאתם בנים אם בחוקותי וכו' שתהיו עמלים בתורה וזה אות שאתם בנים שהעבד אסור לקרות בתורה. ואמרו בזהר דמאן דעסיק באורית' איקרי בן להקב"ה וכיון שאתם בנים גאולה קרובה כאב את בן ירצה:

פירוש ב

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה: שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ:

הדקדוקים מבוארים. ואפשר במ"ש הרב כלי יקר דטעם השמיטה להחזיק האמונה כי הכל שלו יתברך והוא מושל בכל. ומזה ישכיל אנוש שלא יתעסק יום ולילה בסחורה ויניח התורה דכשיש אמונה בו יתברך יש בטחון ובהבטחה ימצא שמחת גוף ונפש וקורא בתורה ואינו מטריד עצמו כל כך בסחורה וז"ש וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר כלומר בעבור הנאמר בהר סיני היא התורה אמירה לגבוה כי עתה יכנסו לארץ ויטרדו טרדי"ן עלי אדמה ואדם בהול על הארץ ועל הפירות נחלת שדה וכרם ויאמר נא ישראל גם לי לבב לקרות ולשנות אבל מה אעשה וכל עמל אדם לפיהו והצאצאים והצפיעו' לפיהן ישיב אוכל למו לכן עתה צוה אותם על השמיטה להודיע ולפרסם האמונה והבטחון וכשהני תרין דאינון חד יקבע בלבם ימצאו מקום וזמן ללמד וז"ש דבר אל בני ישראל כי תבואו אל הארץ בה"א הידיעה הטובה והרחבה אשר אני נותן לכם נותן בהוה

כי אני מברך אותה תוציא צמחה ופירותיה טעמן ונימוקן מרב כל. ושבתה הארץ שבת לה' להחזיק הבטחון והאמונה וכשיש לכם אמונה ובטחון תוכלו לעסוק בתורה. שש שנים תזרע שדך שהארץ חזקה שכל השנים תזרע זה אחר זה שהארץ חזקה ומבורכת ולא תסבור דבשנים אחרונים לא תהיה שפע התבואה כראשונים לא כי אלא ואספת את תבואתה הראויה העושה בשנה הראשונה כן תאסוף כל השנים:

ובזה יתבאר מ"ש פ' אחד דיני ממונות דא"ל ההוא מינא לר' אבהו אלהכון גחכן וכו' אדהכי אתא ההוא תלמידא א"ל מ"ט דשביעתא וכו' זרעו שש וכו' דהנה ימי יסורי יחזקאל בשביל השמיטה כמו שאמר רבותינו זכרונם לברכה והביאו רש"י פ' בחוקותי. והמין סבר דטעם השמיטה לתת נייחא לארעא וא"כ לא יש פשע כל כך במה שבטלו השמיטה ולא היה הדין נותן שיתחייבו גלות בעבור זה ואם גלו זהו כפלים בכל חטאתם ואין טעם ליסורי יחזקאל שיסבול לכפר עונם כי אעיקרא חטאתם קלה והגלות הוא משא כבד יתר שאת על עונם וזה היה דעת המין הרע הזה ופתח בעוקצין לומר אלהכון גחכן וכו'. והתלמיד אשר הבין מה היה טעות המין ומה הגיע אליו להיותו מסיח לפי טומ"או אלהכון גחכן ברם עיקר שרשוהי בארעא בטעם השמיטה ומרעה אל רעה יצא להטיח דברים על יסורי יחזקאל לכן אתא ההוא תלמידא ושאל מ"ט דשמיטתא משום גילוי מילתא דהמין טועה בזה דבר השמיטה. ורבי אבהו ידע מאי דמחוי ליה במחוג ואמר זרעו שש כלומר שש שנים רצופים דהארץ חזקה מאד רק הטעם למען תדעו שהארץ שלי והיינו להחזיק האמונה והבטחון כטעם הרב כלי יקר אשר מזה יקחו מוסר לעסוק בתורה והם לא עשו שמיטה ובטלו המסובב שביטלו התורה וראויים לעונש גדול ולכן יחזקאל סבל יסורין לכפר על עונם כי כבדה מאד על התורה ועל העבודה בשמיטה:

ובהכי ניחא דמפורש בכתוב שגלות בבל היה על השמיטה והרי כתיב ויאמר ה' על עזבם את תורתי ועל פי הקודם ניחא דדא ודא חדא היא דעיקר מצות השמיטה לעוררם על עסק התורה וכיון שבטלה הסיבה שלא קיימו מצות שמיטה בטל המסובב ולא עסקו בתורה והדברים מבוארים:

פירוש ג

וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ־וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ: אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ:

אפשר לפרש במ"ש הרמב"ם פ"ה דמלוה דין ו' גוי שלוה מישראל ברבית וזקפו אף אחר שנתגייר גובה קרן ורבית וכתב הה"מ די"א דאם לא זקפן לא וז"ש אל תקח מאתו כלומר מן הגר דסליק מיניה היכא דלא זקפן וזהו נשך ותרבית כשהם מבוררים ולא זקפן ודייק

לומר אל תקח כלומר אף שנתת לו בהתר בגיותו עתה שהוא גר בעת הלקיחה אל תקח מאתו כיון שהוא מבורר נשך ומרבית שלא זקפן. אבל גבי ישראל כתיב בתריה לא תתן לו אף בעת ההלואה לא תתן לו המעות בהלואה כדי שתקח רבית ואף הנתינה על דעת רבית אסורה:

פירוש ד

וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה:

והיה ערכך. פירש"י כפל הכפין לא ידעתי וכו' והרא"ם תמה עליו ע"ש באורך ולק"מ דאפי' כפי סוגית הש"ס ערכו וערכה הול"ל ותו בשדה אחוזה מאי איכא למימר אמנם יש לישב דכלהו קראי בכהן משתעו וקאי לכהן אם הוא דבר קצוב בתורה מצוה עליו שיעריכנו כך ואם אינו קצוב בתורה יעריכנו כפי שיוויו הרדב"ז בתשובה (כתב יד) סי' שני אלפים קפ"ו:

ורש"י כתב שהאשה בזקנותה בערכין היא חשובה יותר מאיש זקן ע"ש ואפשר דהטעם כי האשה בזקנתה חדל להיות לצר"ה ארח ופסקה הסט"א מקרבה ותתום חלאתה ופסקה זוהמתה ממנה אשר הן קדם היתה משכן לסט"א כמו שאמר רבינו מהרח"ו זצ"ל בדרשותיו (כתב יד) פרש' תזריע ולכן האשה שהזקינה אלהים חשב"ה. אכן האיש בזקנותו כשל כחו חלושי שיב"ה וכח אין לעבוד עבודה ולעסוק בתורה כמו כאשר היה כחו במתניו לכן לזקוניו יוצא בגרעון ומך מערכו ודוק:

פירוש ה

כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אֶת-שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ, וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ: אֲנִי, יְהוָה.

אִם-בְּחֻקֹּתַי, תֵּלֵכוּ; וְאֶת-מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ, וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם.

אפשר לפרש במשז"ל אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך ע"מ כן פדיתיך. ואמרו פ' השולח הפודה עבד אם לשום עבד ישתעבד. ומ"מ זה תלוי אם יצ"מ היתה לפני הזמן אז מהני תנאה אבל אם הגיע זמנם לצאת אין כאן תנאי דכביכול היה מחויב לקיים דברו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וכתבנו במקום אחר דטעם שהקב"ה בכבודו הוציאנו במכת בכורות שאמרו אני ולא מלאך ונכנס למצרים מלאה גלולים להראות שיש לנו דין בנים וכהן מטמא לבנו לפי שיצ"מ היתה קודם הזמן וצריך להעריך קושי השעבוד במספר שנים הנותרות וזהו דוקא אם יש לנו דין בנים דומה למשל רבי עקיבא פ"ק דבתרא כאשר כתבו המפרשים ואנחנו בשם ה' באורך בכמה דוכתי. ומעתה אני אפרש קראין בדרך פשוט ובדרך דרש. אי בעית אימא כפי פשטו כי לי בני ישראל עבדים ולא תימא עבדים ממש

ושם בנים נפל בבירא ח"ו לא כי אשר הוצאתי מארץ מצרים קודם זמנם ומשם בארה דיש להם דין בנים דאי לאו לא היה זמנם. אלא אני מכנה אותם בשם עבדים שיעבדוני כי אני ה' אלהיכם וכו' ולפי מדרשו אפשר כי לי בני ישראל עבדים לי דייקא ולא לאחרים כי אני פדיתים לשם עבד וז"ש עבדי הם אשר הוצאתי כלומר דהוצאתים ופדיתים לשם עבד. וכי תימא הא כביכול בלאו הכי מחויב להוציאנו כאשר דיבר לאברהם אבינו עליו השלום ודיבורו מעשה והך תנאה לא מהני שפדאנו לשום עבד כי כבר אמר להוציאנו לז"א אשר הוצאתי כלומר הלא תראה שאמרתי לאברהם ואחרי כן יצאו ולא אמרתי ואחרי כן אוציאם ולמה זה הוצאת"י אני בעצמי אלא שהיה לפני זמנם והודעתי שהיו בני ובאתי לחש' קושי השעבוד וכל כי הא לא מיקרי שהייתי חייב להוציאם אלא שדלג על החשבון וקפץ על הקץ כמז"ל על פ' מדלג על ההרים וא"כ התנאי שריר וקיים ולשום עבד ישתעבד ודעו וראו ראיה אחרת שאתם בנים את שבתותי שלי תשמרו והמשתמש בשרביטו ש"מ ח"מ אלא שיש לכם דין בנים כמשז"ל:

ועוד אפשר לומר בטעם הרב המו' מהר"י הכהן זלה"ה למה שהקב"ה הוציאנו בכבודו במשז"ל פ' ע"פ כשהשליך נמרוד לאברהם אבינו עליו השלום לאש אמר גבריאל ארד ואצילנו אמר לו הקב"ה אני יחיד והוא יחיד באמונה נאה ליחיד להציל ליחיד. ועוד נקדים מ"ש בילקוט ואתחנן דאמר יעקב אבינו עליו השלום לשבטים שמא אתם מאמהות הרבה תעבדו לאלוהות הרבה א"ל למשפחותם לבית אבותם כתיב כשם שיש לנו אב אחד כך אין לנו אלא אלוה אחד שנאמר הלא אב אחד לכלנו הלא אל אחד בראנו ע"ש וז"ש כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אני בעצמי וטעמא דנאה ליחיד להציל ליחיד וא"כ אני ה' אלהיכם לא תעשו לכם אלילים וכו' כי אני יחיד ולזה הוצאתי אני בעצמי כאמור. וכי תימא ח"ו יש לאו' שתי רשויות לז"א אם בחוקותי וכו' וכתב רבינו בה"ט ר"ת אבותם הכונה דכתיב למשפחותם לבית אבותם וכשם דהיה אבינו אחד כך צריך לעבוד לאל אחד כמו שאמר השבטים ליעקב אבינו עליו השלום:

פירוש ו

וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמֹעַ לִי־וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם:

כתוב במסרה. אב"ה קרי. גדו"ז בקרי אן דאית את קרי אן דאית ואת בקרי ע"כ ושמעתי שהכונה דיש פסוק במלכים א' סימן ט' ביום קדש המלך את תוך החצר את העולה וכו' ובפ' זה יש שלשת את ראשון שני חמישי. וארבעה ואת שלישי רביעי הששי שביעי. וכן בפרשה יש קרי שלשה ראשון שני חמישי. וארבעה בקרי שלישי רביעי הששי שביעי.

ונמצא דבא מכוון לפסוק הנז' דכי כתיב את כתיב הכא קרי והיכא דכתיב ואת כתיב הכא בקרי. אחר זמן אמרו לי שכבר כתוב בס' מנחת שי:

פירוש ז

אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה־אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי:

כתב רבינו יעקב בעל הטורים בפרפראותיו וז"ל מצות במילוי עולה תרי"ב והוא בגימטריא תלמידי חכמים על שם חכם לב יקח מצות עכ"ל וראיתי בספר כתונת יוסף ותולדות אברהם שהם חידושי הגאון מהר"א ברודא וחתנו הרב חק יוסף זלה"ה ובכתנת יוסף פ' במדבר פירש דתרי"ב מצות הם שנאמרו למשה לאפוקי החדש שנאמר למשה ואהרן שיאמרו לישראל וכי תימא גם מצות פסח שאני' דהיו חולקין כבוד ועוד האריך בסמיכות במדבר בדרך חורפ' דרש ע"ש ולפי דבריו דחשיב החדש שנאמרה לאהרן ולהכי אפקה מכלל תרי"ב מכ"ש דהו"ל לאפוקי פ' שתויי יין דכתיב וידבר ה' אל אהרן לאמר ולא זכר מינה וממ"ש רש"י והרא"ם פ' שמיני על פסוק וידום אהרן ע"ש:

ויראה במ"ש הגיע לפרשת דרכים נצוץ מכלם זה ת"ח דסלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא וכתבו התוס' דת"ח כזה ודאי דתמיד מהרהר בד"ת ולכך אינו שולט בו יצה"ר והא"ש פ' חכם לב יקח מצות דמי שהוא חכם לב דהגיע למדרגה שתמיד בלבו מהרהר בד"ת והיינו חכם ל"ב זה יקח מצות דאין כאן יצה"ר. וזה הרמז מצות במילוי גימטריא תלמידי חכמים שם רמז שהת"ח בכח תורתן הם מקיימי מצות במילוי כלומר מצות במילואת' כמאמרן וכמשפטן. ולפי מ"ש במקומות אחרים כי ס"מ ופ' גימטריא עם הכולל תרי"ב ניחא דמצות במילוי גי' תרי"ב שעיקרן לבטל פ' ופ'. ואפשר זה טעם מלוה ברבית שאינו קם בתחיית המתים כי ע"י רבי"ת נותן כח לפ' ופ' והו"ל כמבטל כל שאר המצות שהם תרי"ב ועם רבית תרי"ג ודוק:

פירוש ח

וְנָתַתִּי שְׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם:

וחרב לא תעבור בארצכם. תרגם אנקלוס ודקטלין בחרבא לא יעידון בארעכון. וכתב הרב קרבן נתנאל בסוף ספרו דזה קללה ח"ו וצ"ל לא יעירון בארעכון ברי"ש ושכן מצא בתרגום על קלף מכמה מאות שנה. ובספר עץ יוסף הנדפס מחדש השיג עליו בדף ט"ו דאין למחוק הספרים מפני אותו תרגום ופירש דהוא לשון משיסה ע"ש. והרב קרבן נתנאל עשה סניגרון לדבריו ונדפס בסוף ספר עץ יוסף הנזכר ודחה דבריו עיין בדבריהם באורך:

ואני ההדיוט מצאתי בתרגום על קלף הנכתב בש' ה' אלפים ס"ב שכ' כנסחתנו לא יעידון בדלי"ת ואיני יודע מה כל החרדה הזו שאם היה אומר לא יעידון מארעכון היה קללה דלא יסורו מארצם. אבל עתה שאומר לא יעידון בארעכון הפירוש שלא יסורו ממצב מערכתם לבא בארצם. ומ"ש הרב קרבן נתנאל לא יעירון ברי"ש אינו מיושב דמהיכן זה ההתעוררות ומה נתעורר אנקלוס לתרגם במקום לא תעבור לא יתעוררו. ומ"ש ס' עץ יוסף אינו מחוור כי הכתיב לא תעבור מי נתן למשיסה. והוא להפך דלא תעבור הוא אפי' העברה בעלמא כמפורש בענין יאשיהו המלך ע"ה בלי שום נזק. ואם הבטיחנו יוצרנו אפי' העברה אמאי תרגם דלא ליהוי נזיק והוא לשון משיסה. וזה מלבד מה שדחה הרב קרבן נתנאל:

ועוד דיונתן תרגם בנביאים לשון העברה יעדי כמו משפטי יעבור יעדי יעבור שלום יעדי וכהנה רבים מאד. וכן בש"ס אמרו כמה הרפתקי דעדו עליהו. האמת דאנקלוס דרכו לתרגם לשון העברה בלשון הכתוב. ומ"מ אין למחוק הספרים:

פירוש ט

בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־לָךְ:

יש לדקדק דהול"ל במספר שנים לפני היובל תקנה דהרי הוא מחשב לפי השנים הנשארו' עד היובל ואף דמינה נפקא דממה שעבר מהיובל שעבר נדע השנים הנשארות ליובל הבא מ"מ מן הראוי היה לומר במספר שנים לפני היובל כי זהו המכוון לבא חשבון השנים הנשארות ליובל הבא. וראיתי בנימוקי עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שפירש משם שני המאורות הגדולי' הרב המג"ן והרב מהר"י מולכו זלה"ה במ"ש הרמב"ם פי"א מה' שמיטה דאם מכר שדהו שנה אחת לפני היובל הרי הלוקח אוכל אותה שנה אחת אחר היובל גם כן שנאמר שני תבואות וזה רמז באומרו אחר היובל דזימנין דמשכחת דמוכר אחר היובל ואינו יוצא ביובל, כגון אם מכרה שנה אחת לפני היובל דהיא מכורה אפי' אחר היובל ונתן טעם במספר שני תבואות ימכור לך דבעינן שיאכל שתי שנים לפיכך מכורה אחר היובל שנה אחת:

ועוד פי' הרב מהר"י מולכו זלה"ה דאם מכרו לן' שנה ובא בתוכם היובל אינו חוזר ביובל אלא משלים מנין השנים שלקח דזה לא מכר אלא פירות השנים ולא גוף הקרקע וכמו שאמר הרמב"ם פ"ט דשמיטה דהמלוה את חבירו לעשר שנים אינו משמט וכן הדין ביובל כמו שאמר פי"א דשמיטה וז"ש במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך כלומר כשתקנה כך וכך שנים וז"ש במספר שנים אף שיהיו אחר היובל תקנה מאת עמיתך ואינך חייב לחזור לו ביובל כי קנית במספר שנים כלומר לכך וכך שנים. ונתן

טעם במספר שני תבואות ימכר לך כלומר דהוא מוכר לך תבואות ופירו' השנים לא גוף הקרקע ולזה במשלם שניא תפוק ארעא אחר היובל ודוק:

פירוש י

וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר־וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר:

ראיתי בנימוקי עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שפירש משם התייר הגדול מהר"ד ן' זמרא זלה"ה דאפשר דהיות האדם רע ימשך מסיבת אביו ואמו שהיו בלתי הגונים והדברים עתיקים כמו שאמר חכמי האמת דעיקר הולד היותו קדוש או להפך הוא ממחשבות אביו ואמו בעת הורתו וכבר שנינו האב זוכה לבן בחכמה וכו' וידיעת ההפכים אחת היא. ועוד אפשר דהמקום גורם על דרך מצרים ערות הארץ ונחל שיטים וכיוצא בהם וז"ש שמא תאמר דחטא ישראל והגרמא מהאבות ח"ו לז"א וזכרתי את בריתי יעקב וכו' דהן הן המרכבה רכב אלהים כביכול ואדרבא זה מוסיף תימה בעניני ישראל חוטר מגזע האתנים כלה זרע אמת ולא נדמו למקור שממנו חוצבו. וכי תימא דהמקום הוא גורם לז"א והארץ אזכור כי אדמת קדש היא ארץ אשר ה' דורש אותה וכו'. ואדרבא הני בי תרי האבות והמקום מחמירי' בדינם ומשפטם חרוץ והארץ תעזב מהם וכו'

והרב המופלא מהר"ר אפרים נבון ז"ל בעל מחנה אפרים היה מגמגם בדרך הרדב"ז זלה"ה הלז דלפי דרכו האי קרא בגנותן של ישראל מיירי ואיך תקנום בזמירות ובזכרונות לעורר הרחמים. ולכן פירש הוא ז"ל כי הכי רהיט האי קרא כי הנה יאמר האומר דהגם שחטאו ישראל הי"ל להקב"ה לזכור זכות אבות שהפליאו לעשות וקיימו כל התורה בדבקות נמרץ ועמדו בנסיון וכרת להם ברית וכל זה כדאי לכפר עון ישראל. לז"א וזכרתי את בריתי וכו' כלומר דישראל חטאו לו יתברך לעבור על התורה ועל המצות וגם חטאו עם הארץ שלא שמרו שמיטות ויובלות ומן הראוי היה לפי עונם להשמידם ח"ו אמנם הקב"ה עשה פשרה דבעבור חטאם לו יתברך זכר את חסדי אבות ומחל להם אך בעבור מה שחטאו עם הארץ נתחייבו גלות וז"ש וזכרתי את בריתי יעקב וכו' וכדאי הם האבות הקדושים לכפר עליהם אמנם כל קבל דנא והארץ אזכור מה שהשחיתו התעיבו עם ארץ חמדה. לכן והארץ תעזב מהם וכו' כנגד מה שחטאו עם הארץ. וכלפי מה שחטאו עמדי ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם כמו שהיה הדין מחייב אך לכבוד אבותם ארחמם כי אני ה' אלהיהם:

והנה רש"י פירש יעקב כדאי לעצמו ואם אינו כדאי ואף את בריתי יצחק ואם אינו כדאי ואף את בריתי אברהם כי הוא כדאי ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק שאפרו צבור וכו'

ויש להרגיש דמאי פשיטותיה דאברהם כדאי. ותו דאמאי לא פי' מתחילה דלא נאמרה זכירה ביצחק וכו'. ואפשר דיעקב אחוז בתפארת תתן אמת ליעקב. ואם ח"ו אינו כדאי הרי יצחק שהוא דין וגבורה והדינים מתמתקים בשרשם כידוע. ואם אינו מספיק לפי שהוא מדת הדין הרי אברהם שהוא חסד וסגי ודאי לעורר הרחמים. והשתא יקשה א"כ יצחק הול"ל ברישא שהוא מדה"ד ושוב יאמר יעקב שהוא בת"ת דיש בו נטיה ואחיזה לחסד. ועוד דלמה לא אמר זכירה ביצחק ומעין דוגמא נהיגי בעלי הפרשי"ם כשרש"י מפרש ההרגש והדקדוק לומר עוד הרגשה מבחוץ. ותירץ שאפרו צבור וכו' ובזה מתורץ אמאי לא נקטיה ברישא ליצחק דגם שהוא מדה"ד אהני טפי מיעקב אבינו עליו השלום כי אפרו זכות גדול לרחם ולכן אמר יעקב ברישא והדר יצחק דמכח שאפרו צבור הוא להדר עז"ר טפי מיעקב:

ויכולני לפתו"ר עפ"י מ"ש האר"י ז"ל בענין כניסת חסדי אימא הפנימיים במ' שנכנסים ממטה למעלה עד יום א' של חג הסוכות שנכנס בה חסד הראשון והגדול מכלם. והטעם שנכנסים שלא כסדרן דכיון שהמלכות מלאה גבורות כשנכנס חסד הא' תוך הגבורות הרבות והגדולות ודאי מתבטל ואם היה נכנס העליון מהחסדים וגדול שבכלן היה מתבטל וגם אם אח"ך יכנסו החסדים הקטנים ממנו יתבטלו כלן לכן נכנסים ממטה למעלה כי נכנס מתחילה הבחינה תחתונה ואף שמתבטלת תוך הגבורות עכ"ז איזה רושם הוא עושה וכן בכל יום עושה איזה רושם יותר וכאשר ביום אחרון יכנס החסד הגדול וברב גודלו עם הכנת החסדים שקדמו הם מתגברים החסדים ומתמתקות הגבורות עכ"ל וכיוצא בענין זה אפשר לומר דכאשר גבר אויב וישראל בגלו' ורבו הדינין והקטיגוריא אם היה זוכר זכות אברהם אבינו עליו השלום החסד הגדול היה מתבטל לפי רוב הדינין הקשים והגבורות החזקות לכן ברחמיו ית' בתחי' זוכר ברית יעקב אבינו עליו השלום ולפי רוב הדינין מצרה נחל"ש אך עושה רושם ואחר כך זכות יצחק ואחר כך זכות אברהם החסד הגדול ונכנעים הדינין ומתמתקים הגבורות כי גדול הוא ובאמצעות יצחק ויעקב תלת סמכי קשוט חלקם בחיים:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

מנימוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה. ולבהמתך ולחיה אשר בארצך. פירש המורה משמע שאסור לאכול אחר הביעור ולא היא דבהדיא תנן דמותר דתנן אם פקח מפקיר לפני אוהביו וזוכה בהם:

וספרת לך שבע שבתות שנים ותימה למה אין אנו מונים אותם כשם שאנו מונים ז' שבועות וי"ל משום דכתיב לך ולא היה הצווי כי אם לב"ד אבל בשבועות כתיב וספרתם לכם לכל ישראל:

וכי תאמרו מה נאכל בשנה הז' ותימה מה שזרעו בששית יאכלו בז' כדרך העולם וי"ל דהכי פירושו:

וכי תאמרו מה נאכל בח' כשיצא הז' הן לא נזרע וכו' א"נ וכי תאמרו בשנה ז' מה נאכל בח' ומקרא מסורס הוא:

ויראת מאלהיך. אין לפרש שמלוה אותם הוא ואומר כי הם של גוי דאפי' הם של גוי אסור להלוותם לישראל כדאמרינן באיזהו נשך אלא ה"פ התולה מעותיו ביד גוי שמוסרן ביד הגוי ומלוה אותם הגוי לישראל בשבילו:

ויסף חמישתו עליו הרי כאן שנים א' מוסיף חומש וא' אינו מוסיף ואיני יודע אם בעלים מוסיפים או כל אדם מוסיפים מה מצינו בגאולה האמורה למטה בעלים מוסיפים ולא כל אדם אף גאולה האמורה כאן וכו'. עד כאן מנימוקי רי"ד זלה"ה:

במדבר

במדבר

פירוש א

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד:

מאמרם ז"ל במדבר סיני באהל מועד בטנך ערימת הימים מה הטבור באמצע אף ת"כ באמצע וכו'. והוא תמוה. שמעתי במ"ש רש"י פ' פסח שני דפ' זו היה צריך להתחיל בה בראש הספר אלא כדי שלא להתחיל הס' בגנות ישראל שלא עשו אלא פסח אחד במדבר והנה איכא פלוגתא אם התורה ה' ספרים או שבעה ולמ"ד ז' ויהי בנסוע הארון הוא ספר אחד. ויש להכריע כמ"ד ה' דאנו רואים דפ' פסח שני הי"ל לכתוב בראש הספר ולא כתבה כדי שלא להתחיל הספר בגנות והתינח אם הם ה' אבל אם הם ז' א"כ ויהי בנסוע הוא ספר ואחריו ספר אחר מתחיל במתאוננים והוא יותר גנות מפרשת פסח שני יתר מאד ואיך מתחיל הספר בגנות ישראל אלא מוכרח שהם חמשה ספרים. והשתא אם הם ה' ספרים הנה זה בא ספר ויקרא באמצע אבל אם הם ז' אין ויקרא באמצע. וז"ש במדבר סיני וכו' באחד לחדש השני וכו' קשה דהו"ל להתחיל בפרשת פסח שני דקדים ומוכרח לתרץ דלא רצה להתחיל הספר בגנותן של ישראל. ומזה תשכיל שהם ה' ספרים וזהו שאמר הכתוב בטנך ערימת חיטים מה הטבור באמצע אף ת"כ באמצע והם ה' ספרים

דאי תימה הם ז' א"כ ויהי בנסוע הוא ספר. וספר אחר מתחיל במתאוננים שהוא גנות והדרא קושיא דלמה לא התחיל כאן בפרשת פסח ב' ואין לומר דהוא גנות דמתאוננים יוכיח אלא ודאי הם ה' ספרים ותורת כהנים הוא באמצע כטבור. אחז"ר ראיתיו בס' והשב לו הכהן שנדפס חדש משם אביו דף י"ז ע"ש ואני בעניי כתבתי בזה להבין הדבר היטב בספרי הקטן כסא דוד דרוש ט"ו בס"ד:

פירוש ב

וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל־בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם:

ראיתי בס' ילקוט דוד בסדר היום שכתב וז"ל מתוך בני ישראל סבא ר"ל שיעקב אמר עשר אעשרנו לך לפי המדרש ויצא שנתן מן השבטים מעשר עכ"ל. ואפשר לרמוז כי תיבות הנה לקחתי בגימט' עם ב' כוללים נגד השני תיבות עולה כמספר מעש"ר שם רמז שלקחם הוא יתברך מעשר מהשבטי' ויען שבט לוי הם מעשר על כן מדה כנגד מדה הקב"ה נתן להם מעשר מפרי הארץ דגן תירוש ויצהר. ואפשר דרך רמז לפרש הכתוב על פי זה במשז"ל ששאל מין א' דיעקב אבינו עליו השלום לא הוציא מעשר מהשני שבטים והשיב לו דהם י"ד שבטים עם אפרים ומנשה יצאו ד' בכורות מד' אמהות שהם קדושי' נשארו עשרה ולוי הוא המעשר עכ"ד. ואפשר כי האי קרא מלבד דאתא לגופיה כפי פשטו עוד ירמוז דהלויים הם מעשר מהשבטים כרמוז בתיבות הנה לקחתי שהם גימט' מעשר כדאמרן והיינו מתוך בני ישראל שהם השבטים בני ישראל סבא כמו שאמר בס' ילקוט דוד הנז'. וכי תימא הרי השבטים הם י"ב או י"ד עם מנשה ואפרים ואיך לוי הוא מעשר לז"א תחת כל בכור פטר רחם כלומר שהלוים הם מעשר אחר כל בכור פטר רחם בבני ישראל סבא שהם ד' בכורות והם קדושים ואינן בכלל החשבון. ואחר זה נשארו עשרה שבטים ולוי הוא מעשר. וז"ש והיו לי הלוים כלומר אחר שנוציא הבכורות ונשארו עשרה והיו לי הלוים מעשר. ותיבת לוים גי' אלהים כי הם מצד הגבורה. ותיבת הלוים גי' צ"א שילוב הויה אדני ועמ"ש בעניותנו פ' בהעלותך שצדדנו דלוי א' מחמשה:

פירוש ג

פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן־שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת:

תימא וכי אפשר שלא היה חסר א' או שנים מן הכללי' שאומר בכאן או יותר וי"ל שאין הכתוב מקפיד בזה כדכתיב בתספרו ן' יום ואינם אלא מ"ט וכן מ' יכנו ואינם אלא ט"ל. רבינו ישעיה הראשון בנימוקיו (כתב יד):

פירוש ד

שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם־בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם:

צריך להבין במספר שמות מה פירושו. ואפשר בהקדמה ידועה דהשונא אינו יכול להזכיר שם שונאו ומכנה אותו על שם אביו או כינוי ועל כל פנים מתרחק להזכיר שמו וכן אמרו במדרש מדבר רבה פי"ח שהיה או' דוד הע"ה דואג ואחיתופל אין מזכירין שמי ע"ש. וזה אפשר שהוא כונת הכתוב ראו קרא ה' בשם בצלאל כלומר דחביב הוא לקרוא לו בשמו ושם אביו ושם זקנו וחיבה יתירה נודעת לו. וזה אפ' כונת הכתוב ואנכי ידעתיך בש"ם וגם מצאת חן בעיני. וזה אפשר שהיה ויכוח שאול ויהונתן כי שאול בהיותו שונא אמר מדוע לא בא בן ישי אל הלחם ומחמת שנאה אינו יכול להזכיר שמו. אבל יהונתן מתוך חיבתו השיבו נשאל נשאל דוד מעמדי והיה יכול לו' נשאל מעמדי דבו היו עסוקים והדברים מובנים אלא שלרוב אהבתו הזכיר שמו ועל כן השיבו אביו ידעתי כי בוחר אתה בבן ישי שהרי אני רואה שאף שאני בכעס ולא הי"ל צורך להזכיר שמו גודל אהבתך הכריחה אותך להזכיר שמו. וז"ש במספר שמות חביבין עלי שאני רוצה שתזכיר שמותם שיש לי נחת רוח בזכירת שמם. ואומרו כל זכר לגולגלותם אפשר במ"ש בעניותנו בראש דוד פ' תשא דף ס"ז ע"ב דישראל כל א' שקול באיכות בכמה אנשים ומשה רבינו נסתפק ואמר כיצד אמנם כי לא ידעתי לכוין כל א' כמה חשיב והשיבו ה' לגולגלותם תמנם בכמות ע"ש באורך. וז"ש לו כאן לגולגלותם כל גוף אחד אף שכל אחד שקול בכמה אנשים. ובילקוט ראובני כתב לגולגלותם רמז לגלגול ע"ש באורך ויומתק לפי רמז זה אומרו כל זכר לגולגלותם דהנשים על הרוב לא יבואו בגלגול כמו שאמר האר"י זצ"ל:

פירוש ה

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה־בְּהַר סִינָי:

פירש"י שבני אהרן נקראים בני משה שלמדם תורה ויש לדקדק דמאי איריא בני אהרן כל ישראל נמי. ואפשר במאי דשנינו אביו ורבו בשבי פודה את רבו ואחר כך פודה אביו דאביו הביאו לעה"ז ורבו לעה"ב ואם היה אביו חכם פודה את אביו תחילה. וכתב מור"ם י"ד סי' רמ"ב דאף אם אביו גרוע מרבו בחכמה. ונראה דאם אביו תלמיד רבו גם כן אף שאביו חכם הרי הוא חייב בכבוד רבו ואם כן נאמר שהבן פודה את רבו לפי שהוא ואביו חייבין בכבודו דשניהם תלמידיו. ע"ד משז"ל שאתה ואביך חייבין בכבודי. והכא בני אהרן אביהם חכם וגם היה רבם שאינו מובהק כמו שאמר בעירובין דף נ"ד דאהרן היה מלמד אח"ך ההלכה לבניו וזקנים וכל ישראל. וא"כ הו"א דבני אהרן לא יהיו

חייבין בכבוד משה רבינו כשיש לפניהם כבוד אביהם אהרן מאחר שהוא אב וחכם ורב שאינו מובהק. לזה בא הכתוב להודיענו דלא מיבעיא כל ישראל שהם תלמידי משה רבינו אלא החידוש לבני אהרן דיש ס"ד דבמקום אהרן לא יהיו חייבים לז"א תולדות אהרן ומשה דגם כשמשה ואהרן יחדיו נקראים תולדות משה וחייבים בכבוד רבם. וכי תימא הלא אהרן אביהם וחכם ורבם שאינו מובהק וכנגדו אינם חייבים בכבוד משה. לז"א ביום דיבר ה' אל משה בהר סיני דהדיבור היה למשה והוא מלמד לאביהם ונמצא שהם ואביהן אהרן תלמידיו ושניהם חייבים בכבודו ומשו"ה בני אהרן אין נגרע מחיובם מטעם שאביהם הוא חכם. ודין זה ימצא בכל בני ת"ח ונקטיה בבני אהרן שהם מסויימים וגם שהיה רבם שאינו מובהק ג"כ:

פירוש ו

כָּל־פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה־לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃

כל פקודי הלוים וכו'. הרמב"ן זצ"ל חקר איך שבט לוי היו מועטים כל כך ותירץ. והרב המופלא ח"ק מהר"ח ן' עטר זלה"ה בס' אור החיים הקשה על דבריו ומסיק דכשגירש עמרם יוכבד כל שבט לוי גירשו נשותי' ואף כשחזר עמרם והחזירה הוא החזירה בנבואה אבל כל השבט לא החזירו נשיהן והיו בטלים מפו"ר ע"ש באורך:

ואנא זעירא דברי הרב קשים בעיני דלשון התלמוד בסוטה דף י"ב עמד והחזיר את אשתו עמדו כלן והחזירו נשותיהן ומשמע דעמרם גדול הדור היה ואותם שגירשו כשגירש החזירו כשהחזיר לפי שהסכים לדברי מרים שגזרתו קשה משל פרעה על הזכרים ונקבות ובעה"ז ובעה"ב והם דברי טעם. ותו דאמרינן התם כיון דשדיוהו למשה בטלו גזרתיהו ואמר משה לישראל בשבילי נצלתם כלכם. ואם כן טענת הרב ז"ל ששבט לוי לא יכלו לסבול גזיר' השלכת ילדיהם ליאור וללכת ללדת בשדה וכו' אזדא לה. כי בלדת משה רבינו נתבטלה הגזרה ואיך שבט לוי אשר לא עלה עליהם עול השעבוד בטלו מצות פו"ר דמה שהיו יולדות בשדה היה משום גזירת כל הבן הילוד וכמו שאמר מהרש"א באגדתיה וא"כ כשנתבטלה גזרת כל הבן הילוד בלדת משה רבינו אמאי לא החזירו נשותיהן. והנכון כמו שאמר הרמב"ן דהריבוי היה למי שהיו מענין אותו ובמקום פן ירבה כן ירבה ומה שטען על זה ממשז"ל שיעקב אבינו ראה ס' רבוא והאריך בזה. אפשר שרבותינו זכרונם לברכה בזה דבריהם יש להם פתרון נסתר ואינו כפשוטן של דברים ועוד יש לישב כאשר יראה הרואה. ותירוץ שני שתירץ הרמב"ן שהיה מפני כעס יעקב

והקשה הרב ממנין דברי הימים אפשר דכעס יעקב לא עשה רושם כי אם עד שהופרשו הלוים לעבודת המלך בפועל כשהוקם המשכן ודוק:

פירוש ז

בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם:

מנחות דף ל"ז. בעא מיניה פלימו מרבי מי שיש לו שני ראשים באיזה מניח תפילין א"ל או קום גלי או קבל עלך שמתא אדהכי אתא ההוא גברא אמר אתיליד לי ינוקא דאית ליה תרי רישי כמה בעינן למיתב לכהן אתא ההוא סבא תנא ליה חייב ליתן עשר סלעים איני והתני רמי בר חמא מתוך שנאמר פדה תפדה שומע אני אפי' נטרף בתוך ל' ת"ל אך חלק ומשני שאני הכא דבגלגלת תלא רחמנא ופירשו התוספות משם ר"ת דנטרף היינו דנעשה טריפה ואף שחי יותר מל' ויש לו שני ראשים היינו טריפה דכל יתר כנטול דמי והקשה הרב פנים מאירות בחיבורו כתנות אור על התורה בסדר היום דגם נטרף יש לו גלגלת וכי היכי דמרבינן טרפות שני ראשים מדכתיב גלגלת הל"ל דנטרף טעון פדיון דיש לו גלגלת ואמאי מעיט ליה מאך. ותירץ דכתב הרשב"א דיתר חי יותר מי"ב חדש וטריפה דכל היתר כנטול והמכשירין יתר שחי יותר מיב"ח טעו דיתר אינו בכלל מ"ש טריפה אינה חיה ולפ"ז יש לחלק דטרפות יתר ראוי להתקיים אף שהוא טריפה ולהכי מרבינן מגלגלת דיש לו שני ראשים חייב עשר אבל נטרף משאר טרפיות דאינו חי מעיט מאך דאף דיש לו גלגלת כיון דאינו חי כנפל דמי ופלימו ששאל לפני רבי יש לו ב' ראשין באיזה מניח תפילין גילה שיכול להחיות יותר מיב"ח ורבי היה סבור דכל היתר ג"כ אינו חי י"ב חדש וא"כ מוציא לעז על חכמים שאמרו טריפה אינה חיה יב"ח וחייב נדוי כדין חולק על חכמים שחייב נדוי כמו שאמר סימן של"ד ולכך א"ל קום גלי וכו' וכי אתא גברא דהו"ל ינוקא בתרי רישי ותנא דחייב עשר. ואנן מעטינן טריפה מדכתיב אך א"כ מוכרח לחלק דטרפות יתר אינו בכלל טריפה אינה חיה כהרשב"א וביון שיכול לחיות מסתברא לחייב שתי ראשים אבל בכור טריפה שאינו יכול לחיות מעיט מאך וא"כ מי שסובר דיתר חי יותר מיב"ח מ"מ טריפה ואינו חולק על דברי חכמים ואינו חייב נדוי זהו תורף דברי הרב הנזכר עיין בספרו:

ואנא בריה קלה לבי מהסס בזה דלפי דברי הרב הנז' רבי' הקדוש היה סובר דטרפות יתר בכלל מ"ש טריפה אינה חיה וכן המקשן דפריך עלה מדתני רמי ב"ח דממעטינן טריפה כך היה סובר ואין זה נכון לומר דרבי ח"ו טעה כיש מכשירין ולא ידע להא דהרשב"א דיתר חי וכן המקשן. ותו דרבי ביקש לנדות לפלימו דמוציא לעז על ד"ח ולא אפשר שיחיה והלא לפי האמת יתר חי כמו שהיה מעשה בימי הרשב"א וטעו להכשירו

ואיך נעלם זה המציאות מרבי דיתר חי. ותו דלפ"ז המקשן סבר כיש מכשירין והתרצן כהרשב"א וא"כ לא הול"ל לתרצן דבגלגלת תלא רחמנא סתם דכיון דהמקשן היה טועה דיתר אינו חי עיקר התירוץ היה להודיעו דיתר חי משום דלפי דעתו לא סגי דכתיב גלגל' דטרף נמי אית ליה גלגלת והעיקר חסר. ותו דלדבריו יתר אבר כיון שחי חייב בבכורה כאשר המעין יראה ויבין מדבריו ומהש"ס מוכח דסתם טריפה מעיט זולת ב' ראשין. לכן נראה לפרש במ"ש התוספות או קום גלי בעה"ז ליכא אבל יש במדרש אשמדאי הוציא מתחת קרקע אדם אחד שיש לו שני ראשים וכו' והוליד בנים כיוצא בו בשני ראשים וכו' שאל ב' חלקים ובא לדין לפני שלמה עכ"ל. ויש לדקדק אמאי הביאו התוספות זה. ונראה דלפרש הסוגיא כתבוהו דלמט' מארצנו בארץ אחרת אינן חייבים במצות וא"כ שאלת פלימו הוא כמלעיג דבעה"ז ליכא ולזה היה רוצה לנדותו. ומיהו דעת פלימו דכבר היה בימי שלמה ובא לדין על הירושה וא"כ שאל בתפילין מהו. ודעת רבי דמאי דהוה הות בימי שלמה ותו ליכא וא"כ הוא לעג. ואתא ההוא גברא וכו' ונתברר דיש מציאות בעה"ז ואינו חייב נדוי. ופריך בש"ס דאף דיתר חי דהכי הוה פשיטא נמי לרבי ולמקשן כהרשב"א מ"מ מעיט טריפה ובודאי דגם יתר אבר אימעיט אע"ג דחי וה"ה תרי ראשי ותירץ דשאני הכא דבגלגלת תלי רחמנא והוא דריש מ"ש חמשת שקלים לגלגלת כלומר ה' ה' לכל גלגלת דהם עשרה ויצא זה מכלל טרפות אחר וגם מטרפות דיתר אבר אחר דהכתוב הוציא מהכלל ב' ראשין שיתן עשרה כדכתיב חמשת חמשת דהוו עשרה לגלגלת כלומר לכל גלגלת ואף על גב דהכתוב בבכורות העודפים על הלוים מ"מ בא ללמד לעלמא. וזה אפשר לומר דרמז הכתוב באומרו אך פדה תפדה אך מעיט טריפה ועם כל זה פדה תפדה כלו' ב' פדיונות והיינו מי שיש לו ב' ראשים דחייב עשר ודוק היטב כי קצרתי:

פירוש ח

בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה־כֹּל יֹצֵא צָבָא:

בני נפתלי תולדותם למשפחותם. יש לדקדק למה בכל השבטים אמר לבני וזה האחרון חסר למד ואמר בני. ופירש א' מרבני פולוניא הגאון מהר"ר צבי הירש ז"ל דאמרו ז"ל דמנין הראשון לפני המשכן וזה שוי' אלא דבמנין הא' היו כל ישראל בכללות ועתה כל שבט בפ"ע. והיו נמנים ע"י שקלים. ולכן כל השבטים היו צריכים לימנות ע"י שקלים וז"ש לבני שמעון לבני גד וכו' כלומר מנין השקלים שעלו לבני שמעון וכיוצא כך וכך. וכשבאו לנפתלי האחרון לא הוצרכו לימנות דממנין ראשון נודע ומשו"ה כתי' לבני

שמעון וכו' וכיוצא ובאחרון בני נפתלי כלומר דמסיבה שהוא אחרון וקדם מנין הראשון נודע כי בני נפתלי הם כך עכ"ד. ואין כונת הרב דבני נפתלי לא נמנו ע"י שקלים דודאי גם הם נמנו על ידי שקלים ככל ישראל רק דהכתוב מודיענו דתכף כשנגמר סכום שבט אשר הקודם ממילא נודע בני נפתלי שהם כך וכך. ובא הכתוב להודיענו דעם כל זה גם הם נמנו ע"י שקלים שלא לעשות הפרש בין השבטים ושגם הם יזכו בשקלים והיינו דכתיב בריש סדרא שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם במספר שמות כל זכר לגולגלותם הכונה שאו את ראש כל עדת כל אחד ואחד מישראל וכי תימא הגם דתכלית מנין זה לידע כל שבט ושבט מה מנינו מ"מ שבט נפתלי אינו צריך כי כבר נודע מהמנין הראשון לז"א במספר שמות כלומר דבחינ' מספר היא השכינה ועל ידי מספר שמות דגם שם הוא בחינת השכינה על ידי זה בכח משה רבינו ע"ה ודעמיה קראו בשמותם גורם להשרות שכינה עליהם וז"ש במספר שמות דמוכרח לכל אף לשבט נפתלי מטעם מספ"ר שמו"ת להשראת שכינה. ולהורות זה כתיב בסוף בני נפתלי להעירנו דעיקר המנין להשרות שכינה והראיה דבני נפתלי משבט אשר ניכרו אלא דעם כל זה ציוה ה' שאו את ראש כל עדת להשרות השכינה על השבטים בפרט וכלל ובאמצעות השלם משה רבינו ע"ה וסיעת"א דשמיא השמים מספרי"ם כבו"ד אל להשרות שכינה:

ומצאתי בספר לקוטי תורה הנדפס באשכנז להרב מהרח"ו שקבל מהאר"י זצ"ל שפירש קרוב לזה שבתחלה נכתבו כל ישראל בפנקס אחד. ואחר זה היו מוציאים משם כל שבט בפ"ע ונכתב בספר בפ"ע ועל כן בכלם כתיב לבני אבל באחרון אינו צריך להעלותו על ספר מיוחד כי מהספר הכולל כיון שהוא לבדו נשאר יכולים למנותו משם זהו תורף דבריו. ומ"ש שם בדפוס לבני ראובן ק' למה בכל השבטים נאמר לבני וכו' הוא ט"ס דבראובן לא כתיב לבני. וחיפשתי אחר שער הפסוקים (כתב יד) וראיתי כתוב שם וז"ל ויהיו בני ראובן וכו' לבני שמעון וכו' י"ל למה בכל השבטים נאמר לבני וכו':

פירוש ט

וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְּדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה־לְגֻלְגְּלֹתָם:

בילקוט בסדר היום. בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו א"ה מה ראו אלו להתקרב מן האומות א"ל הביאו לי ספר יחוסין שלכם שנאמר הבו לה' משפחות עמים כשם שבני מביאין ויתילדו על משפחותם לכך מנאן בראש הספר הזה וכו' ע"ש אפשר לפרש במאי דקי"ל דכהן אסור בשבויה. וקי"ל דאפילו אמה מעיד עליה. וז"ש מה ראו אלו להתקרב

לקבל התורה ונעשו כאשה ובעלה הלא ה' כביכול הוא כהן ואפילו משל לא יצדק דכהן לא ישא השבויה. וא"ל הביאו לי ספר יוחסין שלכם אתם שאינכם שבוים ועלה על דעתכם שאתם ראוים לקבל תורה הביאו יוחסין ונמצאו בני זנונים והם אסורים לכהן לא כן ישראל שמתיחסים ושם י"ה מעיד עליהם והוא כדין אמה מעיד עליה וארי"ך:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת-כָּל-כֵּלָיו אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ עָלָיו בָּהֶם, אֶת-הַמַּחְתֹּת אֶת-הַמִּזְלָגֹת וְאֶת-הַיָּעִים וְאֶת-הַמְּזָרְקֹת--כֹּל, כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ; וּפָרְשׂוּ עָלָיו, כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ--וְשָׂמוּ בַדָּיו.

ושמו את בדיו. מצאתי תשובה להרדב"ז (כתב יד) סימן שני אלפים ק"ץ וזה לשונו שאלת ממני על פסוק ושמו את בדיו האמור בארון בפ' במדבר סיני והרי הבדים בארון היו והמסירם משם לוקה דכתיב לא יסורו ממנו. איברא דקשיא טובא וליכא לתרוצי דאיירי בשימה הראשונה דהא כתיב במעשה המשכן ויבא את הבדים בטבעות וכתיב בהקמת המשכן וישם את הבדים על הארון ומאותה שעה המסיר עובר משעת הקמתו לא משעת עשייתו והכא כתיב בנסוע המחנות. וליכא לפרושי וכבר שמו את בדיו דהא כתיב למעלה וישם את הבדים לפיכך הנכון אצלי שאין המסיר לוקה עד שיסיר אותו מן הטבעות לגמרי אבל לפעמים היו נשמטים לצד זה או לצד זה אעפ"י שלא היו יוצאים מן הטבעו' ובשעה שהיו צריכים לשאת את הארון היו צריכין להביא את הבדים לאמצע כדרך כל נושאי משא ולתקון זה קורא הכתוב שימה כלומר תקנו את בדיו אם היו צריכין כדי לשאת אותו שוב ראיתי שכתב הרמב"ן ז"ל כאשר כתבתי וזה יותר נכון ממה שכתבו התוספות פ' בא לו כה"ג ע"ש עכ"ל ומהר"ר משה הביאו בס' פענח רזא סדר תרומה והרב המאירי ז"ל ביומא כתבו נמי כסברת הרמב"ן. והתוספות האריכו שם ביומא דף ע"ב ועמ"ש בס' שיח יצחק שם ועמ"ש פ' תרומה בשם רבינו ישעיה הראשון ז"ל ע"ש:

נשא

פירוש א

נְשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן־גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם:

נשא את ראש בני גרשון וכו'. אתמר בי מדרשא הלא היא ברב"ת במדבר רבה ריש סדרא נשא את ראש וכו' הה"ד יקרה וכו' מדבר בקהת וגרשון אף עפ"י שגרשון בכור ומצינו שבכל מקום חלק הכתוב כבוד לבכור לפי שהיה קהת טוען הארון ששם התורה הקדימו הכתוב לגרשון שבתחילה אמר נשא את ראש בני קהת ואחר כך נשא את ראש בני גרשון הוי יקרה היא מפניני' מבכור שיצא ראשון ואין פנינים אלא תחילה כמה דתימא וזאת לפנים בישראל עכ"ל וכתב הרב כלי יקר הא גופא קשיא למה לא מסר הארון אל

הבכור לכבדו ביתר שאת ועז התורה אשר לו משפט הבכורה והקרוב אלי שרצה הקב"ה להראות שכבוד חכמים ינחלו כדי ללמד דעת את העם שיכבדו לומדי תורה ולקרוא לקדוש ה' מכובד לכבדו כדרך שמנה קהת תחילה בעבור משא דבר ה' אשר אתו ואלו היה נותן לגרשון הבכור הארון הוה אמינא שבעבור הבכורה מנאו תחילה ולא הייתי תולה החשיבות במשא הארון ע"כ מסר הארון אל קהת ומנאו תחילה להודיע לכבד תורה ולומדיה עכ"ד:

ויראה דרמז לנו הקב"ה בזה לענין דינא והוא שכתב הרא"ש בתשובה כלל ט"ו סי' ז' וז"ל אח גדול שחירף וביזה לאחיו שהוא ת"ח וקטון ממנו בשנים ונדה הקטן בשנים שהוא ת"ח לאחיו הגדול בשנים אם נדויו נדוי משום שדרשו ואת לרבות אחיך הגדול. יפה עשה שנידהו דכיון שאינו נושא פנים לתורה אינו עושה מעשה עמך ומן הדין אינו חייב לכבדו ע"ש הנה כי כן זה לימדנו להועיל למסור הארון לקהת ולהקדימו דאע"ג דקהת חייב בכבוד גרשון להיותו בכור ואחיו הגדול מ"מ להיו' שקהת יצא לטעון הארון צריך לכבד לקהת יותר ומשם נלמוד דאם אח קטן ת"ח ואחיו הגדול ע"ה שהוא חייב הגדול לכבד לקטן אע"ג דאי לאו ת"ח הוא הקטן הוא היה חייב בכבוד אחיו הגדול גדולה תורה להחשיב הקטן יותר מהגדול וזהו על דרך הלציי אין מוקדם ומאוחר בתורה כי התורה כל מקום שהיא היא הקודמת וזה נלמד במה שנמסר הארון לקהת והקדימו:

ועוד אפשר לומר דרמז דין והוא במה שכתבתי אני בעוניי בתשובה על אחד שהיה לו ס"ת בחיקו כגון בשבת שמוציאין ב' או ג' ספרים ואחד במקומו היה יושב וס"ת בידו עד עת קריאתו ולא היה מקום בכסא שיושב להניח הס"ת שם ועבר רבו מובהק או אביו שחייב לקום ונסתפקו אם יקום עם הס"ת מפני אביו או רבו ואני הצעיר הוכחתי דאינו מן הדין שהתורה תקום דאע"ג דפליגי פ"ק דקדושין אי ת"ח קם בעת לימודו הכא כ"ע מודו עיין שם באורך וזה דמי דאע"ג דגרשון הבכור וקהת חייב בכבודו לפי שהיה מטועני ארון גרשון חייב בכבודו וקהת קודם. דאם נקדים לגרשון נמצא יש ח"ו זלזול לתורה שקהת נושאה והוא רמז בעלמא:

פירוש ב

צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ:

וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא נפש. רמז כתב הרב של"ה שירחיק האדם מן המוח שהוא נגד מחנה שכינה הרהורים רעים. ומלבו שהוא נגד מחנה לויה שיהיה לב טהור. ומבטן נגד מחנה ישראל מאכלות אסורות וצנוע בבה"כ לשלח הטומאה חמורה עכ"ד:

ואפשר להרחיב הדברים דבמוח אם יהרהר בכפירה ח"ו או בעבירה מטמא הנפש דמחשבה דע"ז מצטרפת וגם הרהורי עבירה קשים מעבירה. ולכן צריך להרחיק מחשבת פגול מהמוח שהוא החשוב מהכל כמו מחנה שכינה. וגם שהידיעה והמחשבה הוא מתת אלהים לאדם והוא מתיחס למחנה שכינה שהוא דבר רוחני וגם סוד מחשבה עליון נורא. ולכן צריך להרחיק ממחנה שכינה אשר המוח רומז עליו טמא נפש כל דבר המטמא הנפש והם הרהור מינות ועבירה. והלב הפעם ילוה כנגד מחנה לויה כי הוא ראש לאברים ונברא לכבודו יתברך כלוים עובדי עבודתו וצריך להרחיק משם זב שלא יתור אחר לבבו בעמקי תאות עריות עד שיהיה זב וצריך להרחיק כל דבר שע"י יכול להיות זב. והבטן כנגד מחנה ישראל שהבטן מקור ישראל וצריך להרחיק משם מצורע שלא יגרום על ידי ביאות אסורות ומאכלות אסורות להיות מצורע דידוע דעל ידי הזנות ומאכלות אסורות יבא הצרעת וצריך שיהיו מחנותיו קדושים כמו שאמר והיה מחנך קדוש וכתיב בקרבך קדוש:

פירוש ג

דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא:

אפשר לרמוז במ"ש רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל בלה"ר. וז"ש איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם כלומר מרגילות חטאי אדם שרגילים בג' אלה למעול מע"ל ר"ת ממון עריות לשון. לא תימא דמחמת שהם מצויים בכל או רוב או מיעוט אינו חטא חמור. הלא תדעו שהוא מעל בה'. ואין פוטר מצד שרבים חוטאים כי ואשמה הנפש ההיא כאלו היא יחידית בחטא זה. והתודו את חטאתם לשון רבים עליו ועל קרוביו בכמה גלגולים שודאי נכשל הוא ונכשלו בכל או ברב או במעט. א"נ אפשר לומר דה"פ אף שהוא חטאות האדם שהוא בין אדם לחבירו וחשב עם קונה"ו כאלו חטא לו וז"ש למעול מעל בה':

פירוש ד

דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־תִשְׁטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בּוֹ מָעַל:

אפשר לרמוז על האשה שהיא תחת אישה ובזיווגה חושבת באיש אחר דעושה רושם גדול וקרוב לזנות. וז"ש איש איש אם בדעת האשה בעת משכבה איש איש בעלה ואחר קורא אני עליה כי תשטה אשתו תט מן היושר ומעלה בו בבעלה מעל אף שאינה מזנה כי אם במחשבה עם כל זה ומעלה בו בהיותה עם בעלה מעל לזנות לחשוב באיש אחר כי יצא הולד פריו שר"פ ועקרב רחמנא ליצלן:

וראיתי להרב כלי יקר ישנו בנותן טעם לשבח על המים קדושים דמים אלו שנתקדשו בכיור. ונמחה השם בהם יש בהם קדושה יתירה וכל משקה יוצא דרך בית הרחם בקטנים ואם נטמאה אינו דין שמים קדושים אלו יגעו בערוה הטמאה לזה בטנ' צבה ויריכה נופלת כי כך היא המדה שהמשקה העצור ואין לו מקום לצאת יפעול שהבטן צבה או שעושה לו דרך אחר שנבלע בבשר ירך ונופלת ויוצא המים אבל אם טהורה ולא נטמא המקו' אז הוא כשאר אברים ואין בהם שום צד טומאה עכ"ד הרב ז"ל. ואפשר להוסיף קצת דה"ט דאם היא טהורה נזרעה זרע כי המים קדושים עוברים דרך שם ונתקן המקום ועוד אפשר דתמצית המים קדושים ישאר בה עד שבעל' יבא ויתערב עם זרע אדם ויתקן שיכנס הכל בגופה ויפעלו כל טוב שאם היתה עקרה נפקדת או יולדת זכרים ולבנים וכיוצא. ולפי זה במעשה דשתי אחיות שהובא במדרש ששתתה האחות הטהורה שאינה הסוטה והיא טהורה. תרויח שאם היתה עקרה נפקדת וכו' דכיון דהמים קדושים יוצאין דרך שם מתברכת. וכ"כ הרב מופת הדור מהרח"א ז"ל בעץ החיים ריש דף ע"ג דגם האחות שאינה הסוטה ששתתה מתקיים בה ונזרעה זרע עיין שם באורך ויש טעם לדבר כדאמרן:

פירוש ה

דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בּוֹ מָעַל:

איש איש כי תשטה אשתו. מה כתיב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא את הסוטה עכ"ל רש"י ז"ל. ומקשים אטו משום שאינו נותן מעשר תזנה אשתו או תסתתר ותשהה כדי ביאה ויביאנה אל הכהן להשקותה מי המרים ועל כיוצא בזה אמרו שכם נסיב מבגאי גזיר ואם הוא חטא אשתו מה חטאה להלכד ברשת זה. ואפ' במשז"ל על פסוק השקיפה ממעון קדשך וברך שכל השקפה הנאמר' בכתוב לרעה חוץ מזו שגדולה מתנות עניי' שמהפכ' מדת הדין למדת רחמים והשקיפה ממעון קדשך גבי מעשר כתיב ונמצא דבמעשרות מהפך מדת הדין למדת רחמים. והאשה כולה דינין תקיפין ואם הוא נותן מעשר מדת הדין נהפכת למדת רחמים ומזה נמשך דאשתו זאת שהיא דינין גם היא שמים לו זכ"ו שתהיה רחמים ובהיות' ממותק' שלום ביניה' אך אם בא לידו וחייב לתת מעשרותיו והוא בפשעו מעצ"ר מן המעשר ומעכבן לעצמו במקום שמדה"ד תתהפך לרחמים ח"ו מדת רחמים נהפכת למדה"ד והוא האיש שהוא מסטרא דרחמי מתגבר בו הדין ואשתו דאעיקרא דין מתקף תקיפא. ומתוקף הדין נמשך שהסט"א שם ינוח ובא אח"ר וליבה

אשא דגרמ"י ויהיה מחלקת ועבירה גוררת עבירה בתוקף הדין עד שתסתתר או תזנה כי יגבור עליה היצר ומי הגורם לזה עיכוב המעשרות:
ויתכן שזה טעם משז"ל כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז כי בהיות שבא לידו ויכול לתת צדקה אשר בה מהפך מדת הדין למדת רחמים והוא העלים גרם להגביר הדינין ונותן עז לסט"א והו"ל ח"ו כאלו עע"ז. ומסלק השכינה ח"ו. ואפשר שז"ש הכתוב ביחזקאל סי' מ"ד וראשית כל בכורי כל וכו' להניח ברכה אל ביתך. כי המעשר רומז לשכינה וכן הצדקה לתקן השכינה כביכול ואם נותן מעשר שהוא בחינתה וכן צדקה לתקנה אז יזכה שתשרה שכינה וז"ש להניח ברכ"ה שהיא השכינה אל ביתך. ואם ח"ו לא יתן מעשר או צדקה גורם לשכינה שתסתלק ומשו"ה מעלי' עיניו מן הצדקה כעע"ז. וגם יתגברו הדינין ויתן יד לסט"א כי תשטה אשתו רחמנא ליצלן:

פירוש ו

וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא וּבְיַד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים:
ופרע ראש האשה. אפשר לרמוז כי כל זו הרעה נמשך מחטא חוה וזו נלכדה בשחיתתה וז"ש ופרע ראש האשה לרמוז לרישתנהי דנשי חוה שהיא הגורמת ועדין היא נפרעת על חטאתה כי זו נתקלה על ידה ובזיונה הוא פרעון לחוה כי היא היתה אם. וז"ש ופרע לשון פרעון ראש האשה שהיא חוה כי על ידי חטא נתלבש היצר ונעשה ערוה כידוע. א"נ ופרע לשון גילוי שיתפרסם הזק חוה הראשונה לנשים וזהו ופרע ראש האשה שיתגלה חטא חוה:

פירוש ז

לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאַחֹתוֹ־לֹא־יִטַּמָּא לָהֶם בְּמֹתָם כִּי נֵזֶר אֱלֹהָיו עַל־רֹאשׁוֹ:
לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא להם במותם. תימה למה לי האי קרא הכתי' על נפש מת לא יבא י"ל הא דרשינן מיניה למעוטי מת מצוה. ובמותם איכא למדרש במותם הוא דלא יטמא הא בנגעים ובזיבות מטמא. נמוקי רבינו ישעיה הראשון (כתב יד):

פירוש ח

דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר־לְהַזִּיר לַיהוָה:
איש או אשה כי יפליא לנדור נדר להזיר לה'. להבין כפל הכתוב אפ' במשז"ל ברבה פ"י איש זה המלאך שבא להזיר את שמשון או אשה שלא נראה תחילה אלא לאשה וכו' ע"ש וכפי דרשה זו אפשר לומ' שהמלאך הדיר לאשה אם שמשון שלא תאכל אשר יצא מהגפן וכו' אף שהיא לא היתה נזירה רק זה הכנה לנזיר שהוא בבטן וז"ש לנדור נדר נזיר שהאשה אף שאינה נזירה נדרה נדר נזיר לשמור לעשות כדברי המלאך והיינו

הכונה להזיר לה' הולד שהוא שמשון שכאשר יצא הוא לאויר העולם מיין ושכר יזיר ולזה התחילה אמו עם שאינה נזירה לנדור נדר נזיר כאמור:

פירוש ט

וְאִישׁ אֶת־קָדְשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה:

אפשר דהצדיק ע"י תורה ומצות הוא המוציא לאור ניצוצות הקדושה השייכים לשרש נר"ן שלו כידוע. אך צריך שיהיה תורה לשמה ומצותיו לשמן וז"ש ואיש את קדשיו ניצוצות הקדושה השייכים לו לו יהיו אם הוא איש שפירושו צדיק כמשז"ל ובתנאי איש אשר יתן לכהן שהכל יהיה מתנה לכהן (כתב יד) לה' שהוא כהן שיהיו תורתו ומצותיו לו לשמו שלא ע"מ לקבל פרס וז"ש יתן לכהן אז לו לצדיק יהיה ושלל לא יחסר ויוציא רכוש גדול ניצוצי הקדושה שלו:

פירוש י

וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשְׂאוּ:

כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו. אפ' לרמוז שע"י לימוד התורה שנתנה בכ"ב אותיות מסלקי' לילית גי' ת"פ וז"ש בכתף כב רמז לכב אותיות תף גי' לילית לומר שע"י כ"ב אותיות לימוד התורה ת"פ גי' לילית ישאו יסלקו. וכבר אמרו כי תלמוד גי' ת"פ להכניעה וזהו הרמז בכתף ישאו:

פירוש יא

וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה:

עתודים חמשה. בקרבן יהודה כתיב עתודים בויו שורק. והשאר חסר ובקבוץ. ואפשר דרמז בקרבן יהודה שעתידים לצאת ששה שכל א' וא' בששה ברכות כמו שאמר פ' חלק (סנהדרין דף צ"ב) והששה אנשים הללו תחילתם מדוד הע"ה שהוא עשירי לפרץ ורמוז בשור"ק של הוי"ו דעתודים שהיא נקודה ונמנית לעשרה כידוע כלומר הששה מתחילים מעשירי לפרץ אחרי כתבי ראיתי לרבעה"ט שכתב קצת ממה שכתבתי:

פירוש יב

בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעַר־נְשִׂיא יִשָּׂשכָר:

נשיא יששכר. שאלוני אמאי כתיב נשיא בשבא ולא בקמץ כאינך. ואפשר דנשיא יששכר הוא סמוך אבל נשיא בקמץ עומד וכתיב לבני שבט פ'. ויען שהיה עניו לא אמר נשיא קודם שמו כמשז"ל וגם קצר שלא אמר נשיא לבני יששכר בקמץ להורות ענותנותו שהוא מורדף ולא נהג כנשיא עומד מפני שהיה עוסק בתורה ואינה נקנית אלא בענוה כמשז"ל:

פירוש יג

וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה:

אלים חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה. שהיה מקריב כל נשיא במדרש סוף פ' י"ג אמרו שהם ה' ה' ה' ט"ו כנגד האבות והשבטים ע"ש ואפשר לומר עוד במ"ש במ"א משם ר"י החסיד שט"ו שנים היו האבות בעה"ז ביחד וזה היה יסוד העולם זהת"ד בקצור ואל זה רמזו בקרבנות ט"ו אלו לעורר זכות ט"ו שנים הנז' ואפשר לרמוז אלים עתודים כבשים ר"ת צא כמנין הויה אדני ומספר ט"ו גימט' י"ה להמשיך מוחין מאו"א שהם י"ח וא"ש ההי"ב:

פירוש יד

כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:

כף אחת עשרה זהב. יש להוכיח מכאן מ"ש רבותינו זכרונם לברכה כוס של ברכה מ' זהובים פי' אחת ממאה שהוא גימטריא כ"פ שוה עשרה זהב וא"כ כוס של ברכה שוה מ' זהובים. פירוש החומש מיוחס לרבותנו בעלי התוס' (כתב יד). ואחרי כותבי מצאתי בארחות חיים דף ד' ע"ד שכתב רמז זה ע"ש. ושם כתב שבק' ברכות נשתכר אלף זהובים בכל יום ובאמירתן נזכה לעה"ב וזהו לכ"ן אמור לכן גי' ק' אמור ואז הנני נותן לו את בריתי שלום עכ"ד ועוד האריך בזה. והרב תורת חיים בשיטתו למסכת קמא דף צ"א פירש בזה כי טוב יום בחצרך מאלף והביא משם א"ז רמז מאליעזר עיין שם באורך. ואפשר לרמוז כי תיבת בחצריך הוא צירוף בירך צח דהמברך ק' ניצול מצ"ח קללות שבמשנה תורה כיון שאמרו דיתברך בברית שלום. עוד יש לרמוז כי תיבות כף אחת עשרה זהב גימטריא אלף צ"ח לרמוז דמברך ק' ברכות כתיקונן יש לו שכר לעוה"ב אלף זהובים. וניצול בעה"ז מצ"ח קללות כיון שמתברך בברית שלום:

וראיתי בנימוקי החומש לרבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה כתיבת יד פרשת תבא שיש שם הגהה אחת וז"ל למה אמר משה רבינו עליו השלום צ"ח תוכחות פר' תבא לפי שגהנ"ם גימטריא צ"ח אמר משה יבואו אלה צ"ח תוכחות ויפטרו לישראל מדין גהנם עכ"ל וכפי זה אפשר לומר אשר צח בגימטריאות הנזכר הוא רמז שבק' ברכות ינצל האיש ישראלי מדין גהנם שמספרו צ"ח וכמו שכתב ארחות חיים שבאמירתן נזכה לעולם הבא. ואפשר דגם ק' ברכות השתים הן מדאוריתא דהיינו ברכת המזון דמדאוריתא בחד ברכה סגי וגם לדעת כמה פוס' ברכת התורה מדאורייתא כמבואר בתשו' הרב פ"מ בראשון בראשו. ופשו צ"ח מדבריה' ואם נזהר בצ"ח כשתים שהן דאורייתא יען חביבים דברי סופרים כיינה של תורה ניצול בעבור צ"ח ברכות נוסף על השתים דאורייתא מדין גהינם שמספרו צח. וכל זה ודאי אם ישים אליו לבו ויכוין

בברכות כראוי ביראה ואהבה ושמחה רבה ושאר תנאי העבודה כמבואר בפרקי דחסידי זלה"ה:

ואחר זמן רב ראיתי בספר כתנות אור להרב פנים מאירות פ' נצבים שפירש במאז"ל פ' ואתחנן שמשה אמר יעשו כבלין של ק' ליטרין שנאמר ומצאוהו רעות רבות וצרות שהכונה שהם מאה קללות דצ"ח כתובות והשתים רמוזות גם כל חלי וכל מכה שהם רעות צרות זו לזו כמו שאמר ריש חגיגה כגון זבורא ועקרבא וא"כ א"ש שאמר ע"פ רעות רבות כבלים של ק' ליטרין וסיים הרב ולדעתי זה סוד שיש לקיים בכל יום מאה ברכות נגד ק' קללות האלה לבטלם עכ"ל שש אנכי שכיונתי קצת לדעת הרב ז"ל שק' ברכות מבטלות הקללות כמש"ל:

בהעלותך

פירוש א

זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשָּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים:

אשר נאכל במצרים. יש לדקדק דהול"ל אשר אכלנו. ושמעתי משם הרב המופלא מהר"ח בכ"ר דוד אבואלעפיא זלה"ה במ"ש בתוספתא דגים וביצים וגבינה בכפרים אינם צריכים מחשבה פירוש שהוא מועט ובלי מחשבה הו"ל אוכל אבל בעיירות צריך מחשבה לפי שיש ריבוי בשר וז"ש זכרנו וכו' שהיינו צריכין לומר שנאכל לכדי שיחשב אוכל דהיה רבוי בשר וצריך מחשבה לאשוויי אוכל:

פירוש ב

וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר: זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשָּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל־בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ:

אפשר לפרש שהיו מראים פנים שכונתם לשמים אבל התורה העידה עליהם שתשוקתם לא היה לתכלית טוב כמו שהם אומרים רק לצד היצר ותאוה גופני' וז"ש התאוו תאוה כלומר התאוו ולא תחשוב שהיה לטובה רק אינו אלא תאוה גופנית. וישובו ויבכו גם בני ישראל כלומר וישובו לדרכם הרעה גם בני ישראל שבו לסרחונם בדרך לא טוב. אבל אמירתם היתה מורה כי כל מעיינם לשם שמים וז"ש ויאמרו מי יאכילנו בשר שאנו רוצים לברר ניצוצות הקדושה ולהרויח ריוח גדול באכילת בשר שתכף מהבע"ח יבא למדרגת אדם וכמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל בכונת אומרם ע"ה אסור לאכול בשר לפי שצריך כח גדול לזה אך הוא ריוח עצום וז"ש מי יאכילנו בשר כי אנחנו דור דעה ובתוכנו

ה' ועתה יגדל נא כחנו לאכול בשר ולברר. זכרנו את הדגה שיש בה הרבה ניצוצות וכמה מיני נשמות אשר נאכל כלומר שבאכילתנו במצרים חנם מן המצות לא עשינו כלום ואותה האכילה לשוא היתה וצריך לאכלה פעם אחרת וז"ש אשר נאכל כי הניצוצות אשר היו שם עוד יבואו וצריך לאכלם עוד הפעם לבררם וז"ש אשר נאכל לעתיד שאותה האכילה לא היתה כלום ונ"ט שהיתה במצרים ערות הארץ חנם מן המצות. וכיוצא את הקישואים וכו' כי הירק יש בירור גדול וצריך טורח וכמו שאמר האר"י זצ"ל בכונת רב חסדא שאמר שלא היה אוכל ירק לרוב הטורח והריוח מועט. ואנו אכלנו במצרים בבלי דעת ולא עשינו כלום. ועתה נפשנו יבשה אין כל כלומר אין כאן בירור דהמן נבלע באברים ואין ברירה וכמו שאמר בס' עבודת הגפן בטעם שהמן נבלע באברי' דענין האכילה דניצוצות הקדושה שיש באכילה נבלעים בגוף וחלק הטומאה יוצאה לחוץ ואז"ל אין דבר טמא יורד מן השמים וא"כ המן כלו קדושה ולכך כלו נבלע באברי' עכ"ד וז"ש ועתה נפשנו תאותנו לברר יבשה אין כל שום בירור כי המן נבלע באברים זה היו מורים מן השפה ולחוץ דלש"ש אומרים. ולפי האמת דלבם לא נכון לכך נאמר עד אשר יצא מאפכ' והיה לכם לזרא שבמקום בירור ותהי להפך וז"ש לזרא כמו לזרה בה"א כמו שפירשו המפרשים והיינו לאשה זרה סט"א רחמנא ליצלן:

ועטרת ראשי אבא מאר"י זלה"ה בנימוקיו פי' משם הר' מהר"א ברודו זלה"ה אומר' ועתה נפשנו יבשה אין כל דמזון הנפש הוא בברכ' הנהנין דהגוף נהנה באכילה ושתיה והנפש הנאתה בברכות וזו היתה תרעומתן זכרנו את הדגה וכו' את הקשואין וכו' דעל הכל צריך ברכה פרטית ועתה נפשנו יבשה אין כל אינה נזונית לברך בשום דבר בלתי אל המן עינינו ותינח דטעמו נהפך אל כל מין שנרצה אבל בזה לא נתחייב לברך עכ"ד. והנה הגם שיש לפרש זה בדבריהם הן בעון תואנה היו מבקשים ואפשר שזה כונת הכתוב וינסו אל בלבבם לשאול אוכל לנפשם כלומר הטמון בלבם הוא נסיון ותואנה. אך בפיהם ירצו לשאול אוכל כלומר לברר כמש"ל ועוד לנפש"ם שרוצים מזון הנפש לברך ברכת המיני"ם על כל מין ברכתו ועוד וידברו באלהים וכו':

ואפשר לומר דרך הלציי במשז"ל דהמן לא היה משתנה לאבטחים וכיוצא כי הם נזק וז"ש ועתה נפשנו כלומר תאותנו יבשה דלא כל מה שאנו רוצים אנו טועמין במן וז"ש אין כל דכמה דברים אנו רוצים לטעום והמן אינו נהפך לטעם ההוא ואנו משועבדים למן וז"ש בלתי אל המן עינינו ואנו מסורים בידו אם רוצה נהפך לטעם ההוא ואם לאו לא:

פירוש ג

הֲאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל־הָעָם הַזֶּה־אִם־אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו׃

כי תאמר אלי שאהו בחיקך וכו'. אפשר לפ' דהכונה דבמדבר הי"ל דבר קשה להנהיגם ואם תרצה שאנהיג' יהיה כאשר ישא האומן דמסתמא יש לפרנסו אף אני כי תאמר אלי שאהו בחיקך יהיה כאשר ישא האומן שיש בידו למלאות רצונו וזה יהיה על האדמה וכו' אבל הכא מאין לי בשר וכו'

פירוש ד

וַיָּרָץ הַנַּעַר וַיַּגֶּד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה׃

וירץ הנער. בגימטריא גרשום היה המגיד בדקדוק כמו שפירש"י ז"ל:

פירוש ה

וַיָּרָץ הַנַּעַר וַיַּגֶּד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה׃

אלדד ומידד מתנבאים במחנה. עמרם אבי משה פירש מאשתו ונשא אחרת והוליד ממנה אלדד ומידד. אל דד אל מדוד. ומידד מי דוד כלומר חלוף דוד. ובקונטריס ר' עמרם כתב מר' הלל שהיה בארץ ישראל וכתב אני הלל ראיתי קבר אלדד ומידד והיה כתוב עליהם אלדד ומידד אחי אהרן מן האב ולא מן האם. פי' התורה מהתוס' (כתב יד) הנז'. ואחר זמן הראו לי שכבר כתב זה בספר תולדות יצחק וז"ל קבלה ביד הנביאים הראשונים כי אלדד ומידד היו אחי משה מן האב שידע עמרם ממשה איסור עריות שעתידה תורה לאסור ופירש מיוכבד דודתו ולקח אשה אחרת והוליד אלו וכו' וזהו אל דד פירוש אין בו איסור דד שהיא דודתו. מידד וכי איסור דד יש בזה. ואמרו ששלח ר' הלל מא"י כתב לרב עמרם שראה קברם שכתוב עליהם אלדד ומידד אחי אהרן מן האב ולא מן האם עכ"ל. וזה הפך מ"ש במד"ר דאלדד הוא אלידד ן' כסלון שהוא מבנימין ומידד הוא קמואל בן שפטן לאפרים ולפי הקבלה הנז' ומה שראה ר' הלל על קברם הם לויים בני עמרם ועיין בפירו' רבינו אפרים בסוף הסדר מ"ש משם ר"י מאורלינש ומה שהקשה עליו ועוד יש להקשות ואין להאריך. ועמ"ש בתרגום המיוחס ליונתן ובשו"ת דברי יוסף סי' נ"ט ע"ש:

פירוש ו

וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים־כִּי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־רוּחוֹ עֲלֵיהֶם׃

משה המקנא אתה לי ומי יתן. סופי תיבות גימטריה אלמי כמו שאמר בגולל אור דף ג' ע"א כי אלדד ומידד הוו תרי אלמי דבעי רבי רחמי עליהו פ"ק דחגיגה ע"ש. ור"ת ה' את רוחו גי' רבי עם הכולל:

פירוש ז

וְאָתָּה֙ אֶת־הַלְוִיִּ֔ם נְתֻנִ֥ים לְאַהֲרֹ֖ן וּלְבָנָ֑יו מִתּ֖וֹךְ בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֛ל לַעֲבֹ֥ד אֶת־עֲבֹדַ֖ת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֑ל בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד וּלְכַפֵּ֥ר עַל־בְּנֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל וְלֹא־יִהְיֶ֨ה בִּבְנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ נֶ֔גֶף בְּגֶ֥שֶׁת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֖ל אֶל־הַקֹּֽדֶשׁ׃

בפסוק זה כתוב ה' פעמים בני ישראל. ויראה לתת טעם לזה. ונקדים דאז"ל דלוי היה מעשר מבני יעקב אבינו עליו השלום ויש לחקור דיעקב אבינו עליו השלום אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו וילפי רבותינו זכרונם לברכה מיניה חומש ולפי זה הי"ל להפריש שני בנים חומש העשרה כמו שהפריש בכל הנכסים. ועלה בדעתי לומר כי הנה אמת נכון דיעקב אבינו ע"ה הפריש שני שבטים לה' האחד לוי והב' יששכר דיששכר היה עוסק בתורה תדיר כידוע וגם אחר החרבן סיפר אלדד הדני דשבט יששכר עוסקים בתורה תדיר. ולפי שראה יעקב אבינו עליו השלום דיששכר נולד בדרך נס וכמשז"ל על פסוק בלילה הוא דהקב"ה סייע וכו' לכן בחר להקדישו ללמוד בתורה תדיר ולהורות הוראות בישראל ולזה היה מסוגל לעיון התורה יתר על הכל כמו שאמר מז"ה חס"ל עין יעקב נהר י"ג. ואפשר דלרמוז זה נכתב בפ' זה ה' פעמים בני ישראל לרמוז דלוי היה אחד מחמשה בני ישראל והוא חומש והיינו דאמרו ביומא דף כ"ב לא משכח' צורבא מרבנן דמורה אלא מלוי וישששכר תרין דאינון מוקדשים לתורה ואהניא קמרא דאבתיהו להורות כהלכה. ואחר זמן ראיתי בס' פענח רזא פ' ויצא שחקר חקירה זו ותירוצו לא הונח לי ע"ש:

פירוש ח

וַיִּסְעוּ֙ מֵהַ֣ר יְהוָ֔ה דֶּ֖רֶךְ שְׁלֹשֶׁ֣ת יָמִ֑ים וַאֲרוֹן֩ בְּרִית־יְהוָ֨ה נֹסֵ֤עַ לִפְנֵיהֶם֙ דֶּ֣רֶךְ שְׁלֹשֶׁ֣ת יָמִ֔ים לָתוּר֙ לָהֶ֣ם מָנוֹחָ֔ה׃

ויסעו מהר ה' וכו'. אז"ל שסרו מהר ה' כתנוק הבורח וכו' ואפשר במ"ש הרב כלי יקר בפ' נוסעים אנחנו דהליכה העתקת הרגלים ונשארה עדין מחשבתו במקום שהלך משם אך נסיעה מכל וכל העתקת הגוף והמחשבה ע"ש וז"ש ויסעו מהר ה' דישראל העתיקו עצמם ומחשבתם מהר סיני כי יש להם מודעא. וארון ברית ה' נוסע לפניהם להביאם לארץ לתור להם מנוחה לנפשם דע"י ביאת הארץ בטלה מודעא כמו שאמר הרשב"א הובא בעין יעקב פרק אר"ע. ואומרו וענן ה' וכו' אפשר לרמוז על פי זה כי כשהאדם יפנה מחשבתו מטרדת הבני אדם תשרה עליו שכינה וז"ש הם נסעו מהר סיני. אך לזכות להשראת השכינה ושיהיה מוקף מחסד עליון אדרבא צריך נסיעה מהעה"ז ומטרדותיו להעתיק מחשבתו מהכל וז"ש וענן ה' עליהם רמז לכבוד השראת שכינה יומם חסד חסדים כנודע אימתי יזכו לזה בנסעם גופם ומחשבתם מן המחנה כלו' מענייני העוה"ז

ואנשיו ויהיה שעשועים לידבק בו אז תשרה עליו שכינה וחסד יסובבנו. והרב כלי יקר על פסוק זה כתב דסמוך לתיבת המחנה יש נו"ן מהופכת רמז לדג שפונה ליבשה ופורש מן המים מיד מת וכן ישראל הפורש מן התורה ולבו אל המחנה וכו' ע"ש באורך ולי ההדיוט אפשר לומר בטעם ב' נונין הפוכות כמו שאמר מהר"ש אסטרפולי ז"ל דיש קליפה משכחת הלימוד נקראת ריב ושם כד"ת מבטלה עכ"ד וכשנלמוד לשמה נקרא רב"י שאינו שולט רי"ב. ושני נון גימטריא רבי והם שסרו שני נון הפוכות כי במקום רבי שלטה קליפת רי"ב והמבטל קליפה זו שם כד"ת רמוז בסופי תיבות ה' דרך שלשת תכד (ועם הכו' ורמוז שם תכ"ה) [ועוד רמז אשר עם הכולל גימט' שם תכ"ה שהוא טוב להצלה. נמשך לזה אפשר לרמוז בפ' דרשתי את ה' וענני סופי תיבות גי' תכ"ד עם הכולל שדרש לבטל קליפת ריב ומכל מגורותי הצילני כי נתבטלה הקליפה. וזה רמז ויברך דוד את סופי תיבות תכ"ד שכתב מהר"ש מאסטרפולי שהוא גימט' משיח בן דוד ועל זה כיון לברך שיוצא ממנו משיח. העוד לנו בחסד עליון פטורי ציצים ופרחים ורמזים בפסוקים אלו והמה בכתובים בליקוטי בס"ד] שהוא טוב להצלה בדרך ודוק כי קצרתי:

פירוש ט

הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם אִם אֶת־כָּל־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם:

הצאן ובקר ישחט להם וכו'. ודאי יודע היה משה רבינו שיש כח ביד הקב"ה להספיק אלא ה"ק אתה אסרת להם בשר תאוה כי אם על ידי הקרבה ואין כאן אלא ג' כהנים אהרן ובניו וא"כ המורם יבא לידי נותר שלא יספיקו לאכול הכל. אם את כל דגי הים בניחותא ומצא להם דאין צריכים שחיטה. ויאמר היד ה' תקצר שאתן בשר ולא יצטרך הקרבה וזהי השליו שאין מביאין ממנו קרבן. פי' התורה מרבותינו בעלי התוס' (כתב יד) ושוב ראיתי שכ"כ בס' פענח רזא:

פירוש י

וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד־מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה:

והאיש משה ענו מאד. ענו חסר יוד לומר ענו בכל אבריו עין נון וו גי' רמ"ח. פי' התוס' הנז' (כתב יד). ואפשר לרמוז כי ענו גי' אחורים דשם אדני לרמוז שהעניו מרכבה לשכינה כמשז"ל ואפשר דרמז דהעניו שכינתא לקמיה שהוא מעלה גדולה כמש"ה אחרי ה' אלהיכם תלכו. ועניו ביוד גימט' קול רמז שנשמע קולו בתפלתו כמו שאמר על רבי עקיבא דנענה שהיה מעביר על מדותיו. [ואפשר לרמוז כי ענו אותיות עון כי המעביר על מדותיו מעבירים עון שעשה כמו שאמר רבא מדכתיב נשא עון ועובר על פשע למי נושע עון למי שעובר על פשע. וגם ר"ת נושא עון ועובר הוא ענו. גם כתבנו לקמן לפנים פ' שלח. דהעניו שם י"ה עזרו ומגינו ע"ש (באות י"ד). ויש לרמוז משה ענו מאד סופי

תיבות גי' י"ה. ועוד כי משה רבינו ע"ה הי' אחוז למעלה. ועוד יש לרמוז כי ענו גימט' אחורים דשם אדני כמו שאמר לפנים וכשיבואו מוחין מצד אבא יהי' זיווג קול ודיבור כמו שאמר רשב"י בסוד אחותי בת אבי ותהי לי לאשה וזה רמז עניו ביוד גימטריא קול הרומז לז"א ויתיחדו קול ודיבור וזה רמז מאד אותיות אדם ודוק כי קצרתי וא"ש ההי"ב]:

פירוש יא

וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ:

אל נא רפא נא לה. אפשר לרמוז דר"ת נא רפא נא נר"ן נפש רוח נשמה כיוין להמשיך אל חסד על נר"ן שלה לתקן הפגם וזהו אל נר"ן לה:

פירוש יב

וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים־כִּי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־רוּחוֹ עֲלֵיהֶם:

א מי יתן כל עם ה' נביאים. כי יתן ה' את רוחו עליהם הראשונים פירשו דניחא ליה דכלם יהיו נביאים רק דלא יהיו כע' זקנים דכתיב ואצלתי מן הרוח אשר עליך רק שהוא ית' יתן כביכול מרוח"ו דייקא עליהם עכ"ד. והלב מהסס בזה דהרי אמרו רבותינו זכרונם לברכה משל לנר שמדליקין ממנו כמה נרות ואינו חסר כלום ולמה הקפיד משה רבינו ע"ה שלא יאצל מן הרוח אשר עליו. ותו דאין זה מקביל לענותנותו הגדולה:

ב ואפשר לומר דאדרבה זהו מענותנותו הנפלאה וכונתו דלא יצטרכו אליו כע' זקנים שהאציל מן הרוח שלו רק יעדיף מטובו שיקבלו שפעם מה' מבלי אמצעי ויתן ה' רוחו עליהם ולמה זה יאצל מן הרוח אשר עליו כי יתן ה' את רוחו ולא יצטרכו לו כלל והוא לטובתם דוקא:

ג או יתכן דהכונה לומר דהשתא הע' זקנים היו צריכים כמו צנור שעל ידו יבא אליהם רוה"ק להתנבאות ולכן ה' האציל מרוחי. ואולם אם כל עם ה' אלה יהיו נביאים אז לא יצטרך צנור ובלי צנור יתן ה' רוחו עליהם דהשפע בא ברבוי מופלג לכל העם:

ד ועוד אפשר דבים זכו כלם לנבואה ואפי' שפחה וכמו שאמר רבותינו זכרונם לברכה ראתה שפחה על הים וכו'. וז"ש מי יתן כל עם ה' נביאים כמו שכבר היה בקריעת ים סוף אך לא יהיה אפילו שפחה אלא על עם ה' לבד כי יתן את רוחו מעין דוגמא שהיה בקריעת ים סוף:

ה א"נ אפשר במ"ש רבינו בצלאל בליקוטיו פ"ב דחגיגה משם רבינו אליעזר מגרמיזא ודברתי על הנביאים אל הנביאים אינו אומר אלא שהקב"ה אומר למלאכים תראו המראה הזו לנביא וזהו ודברתי למלאכים על הנביאים להראותם עכ"ל וכלפי זה אמר כי יתן ה' רוחו עליהם בלי מלאך אמצעי שיתרבה השפע והנבואה כל כך. ועל פי דברי רבינו

מהר"א הנז' יובן היטב מש"ה פה אל פה אדבר בו שהוא מיוחד למעלה זו. משא"כ שאר נביאים דהנבואה על ידי מלאך ודוק:

פירוש יג

וְהַמָּן כִּזְרַע־גַּד הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח:

ועינו כעין הבדולח. שם הבדולח ואבן השהם. כן הוא במסרה. ואפשר במשז"ל שם הבדולח ואבן השהם מקרא משנה וכו' ואמרו רבותינו זכרונם לברכה לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן שהיו פנויים מצרכי אכילה ומלבושם ולבם נכון לקבל התורה בכל לב וז"ש ועינו כעין הבדולח דכתיב במן. ועל ידי אכילת המן שלא הי"ל מחשבות על עסקי לגימה וגלימא יכלו לקבל תורה שם הבדולח מקרא משנה וכו'

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

א) אל מול פני המנורה. פירש המורה הוא קנה האמצעי ותימה דאם כן ששת הנרות מיבעי ליה ולפי פשוטו פני המנורה היינו השלחן והזהירו שיפנה פי הנרות כנגד השלחן כמנורה המאירה בשלחן מלכים. וי"א כי המנורה עשויה מול ופנים כמין גבהים היו לה והיינו מול כמו עשה לך מול ופנים ואותן הנרות היו מטלטלין ובא הכתוב לומר שיאירו אל מול ולא לפנים נמוקי רבינו ישעיה הראשון (כתב יד):

ב) יאירו ז' הנרות. אמר המורה שעל ו' קנים ג' מזרחיים פונים למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך משמע מדבריו דמזרח ומערב היתה עומדת המנורה. ותימא לפי גרסא [זו] דהא פלוגתא היא במנחות פ' שתי הלחם דאמרי' התם ת"ר מזרח ומערב היו עומדין דברי רבי ר"א בר' שמעון אומר צפון ודרום ותניא אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות מלמד שהיו מצדדין את פניהם כלפי נר מערבי ומערבי כלפי שכינה. א"ר נתן מכאן שהאמצעי משובח ועל כרחך האי מצדדין לא יבא אלא אליבא דר' אלעזר דאמר צפון ודרום קיימי דכלהו הוו לפני ה' ומשו"ה אצטריך ליה לו' דמצדד ליה אצדודי כלהו כלפי האמצעי שהוא המערבי כלפי מערב וטעם דמצדדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך אלא לרבי דאמר מזרח ומערב היו מונחין לית ליה צדוד שהרי כלן היו פונים לצפון ואין א' מהם פונה למערב שיוכלו לומר כי לאורה הוא צריך והמערבי היה סמוך לפרכת משו"ה נ"ל לגרוס ג' שבצפון וג' שבדרום פונים למול האמצעי נמוקי רבינו ישעיה ז"ל:

ג) והלויים יסמכו. ותימא דהתנן כל קרבנות צבור אין טעונים סמיכה י"ל דהוראת שעה היתה כמו שהיתה הוראת שעה על שהביאו פר לחטאת והביאו שעיר נמוקי רבינו ישעיה ז"ל:

ד) בחדש הא'. פירש המורה למה לא פתח בזו מפני גנותן של ישראל ותימה דבפ' בא תלה הכתוב עבודה זו מביאתן לארץ ואילך וא"כ מאי גנות איכא וי"ל מפני חטא העגל לא נשבה רוח צפונית ולא מלו הילודים במדבר כדאמרינן בהערל ולכך לא נתחייבו במדבר דמילת בנו מעכב' על האדם והיינו גנות נמוקי רבינו ישעיה ז"ל. (אח"י עדין הקושיא במקומה דלא נצטוו אלא בארץ ונראה דכונת הרב דהיינו גנות דכי היכי שעשו זה הפסח עפ"י הדיבור ה"נ היה מצוה ה' שיעשו אחרים והיינו גנותן והנכון כמו שאמר הרא"ם ע"ש ובתוס' יבמות ריש דף ע"ב וע' בחי' הרשב"א שם ודוק:

ה) מי יאכילנו בשר. ותימה והרי היה להם השליו משנה ראשונה כדכתיב פ' בשלח וי"ל אותו השליו פסק נרי"ה ז"ל. (בגליון הגהה מהרב שבולי הלקט) צדקיה בר' אברהם פירש עבור כל כונתם להכעיס היה כי בהמות הרבה היה להם ועוד הי"ל לבקש בשר בבקשה לא בלשון תרעומת. נמוקי רי"ד ז"ל. (אח"י התו' בערכין דף ט"ו ע"ב כתבו כדברי רבינו ישעיה שהראשון פסק וכתבו כן משם ר' יוסי קרא. ופענח רזא בשם רבינו בכור שור כתב שזהו השליו המוזכר פ' בשלח רק דאיידי דאיירי שם במן נקט נמי שליו ע"ש. והרמב"ן פ' בשלח כתב דהשליו הראשון לא היה לשובע וכו' ומהר"י אבוהב בפירושו דחה דבריו ע"ש באורך והחזקוני בסדרין כתב כדברי ר' יוסי קרא ורבינו ישעיה ע"ש ועמ"ש הרב ידי משה פירוש המדרש סדר במדבר ודבריו קשים כמו שהק' עליהם בנחמד למראה הנדפס בדפוס חדש סביב למדרש ע"ש באורך):

ו) היד ה' תקצר. פירש המורה הם היו שואלים בשר ודגים אמרו מי יאכילנו בשר והקב"ה אמר בשר אתן להם ואפטר מהתרעומת השיבו משה הצאן ובקר ישחט להם כלום תצא מהתרעומת על ידי בשר לבד והלא הם מזכירין דגים ואם את כל דגי הים יאסף להם יאמרו בשר בקשנו ואיך תצא מן התרעומת על ידי בשר לבד השיבו הקב"ה היד ה' תקצר ליתן בשר שיש בו טעם בשר וטעם דג עתה תראה ויגז שלוים עופות מן הרקק נבראו הרי שיש בהם טעם בשר וטעם דג הרי שפייסם בבשר לבד. נמוקי רי"ד ז"ל:

ז) פה אל פה אדבר בו. פירש המורה פה אל פה אמרתי לו לפרוש מהאשה שנאמר ואתה פה עמוד עמדי ותימא דהא אמרינן ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו ואחת מהן פירש מן האשה וי"ל לאחר שפירש הסכים על ידו וציוהו והכי משמע קרא ואתה שכבשת מעצמך להיות פה יפה עשית וא"כ עמוד עמדי והיינו הציווי. נמוקי רי"ד. (אח"י עמ"ש התוס' בע"ז דף כ"ד ריש ע"ב ע"ש):

ח) אל נא תהי כמת אל נא רפא נא לה. פירש המורה אם אינך רופאה בתחילה מי יסגירנה וכהן אין בעולם וז"ש אשר בצאתו מרחם אמו. רבינו יצחק היה אומר טעם בדבר

דאמרינן עובר אין לו טהרה עולמית ואהרן כך אמר שאם לא תרפאנה לא אתה ולא אני שאיני כדאי הרי כעובר בצאתו מרחם אמו שאני קרוב שיצאנו מרחם אחד. נמוקי רבינו ישעיה הראשון ז"ל:

שלח

פירוש א

שְׁלַח־לְךָ אֲנָשִׁים וְיָתֻרוּ אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ־כֹל נָשִׂיא בָּהֶם:

שלח לך אנשים ויתורו. בפ' דברים כתיב ויחפרו לנו את הארץ ופירש מר זקנינו הרב החסיד מהר"א אזולאי זלה"ה בספר בעלי ברית אברהם דנכשלו בלשונם במה שאירע להם בסוף שכל מ' שנה הכרוז יוצא ערב ט"ב צאו לחפר. ובבקר היה מכריז הבדלו החיים והיו קמים מאירים כשמש שזוהמתם מתעכלת וזהו במדבר הזה יתמו כלו' יהיו תמימים והטעם שהיו שבים בתשובה והיו נכנעים מלב ונפש והיינו ופגריכם אתם חסרונין דילכון יפלו במדבר כמו שאמר בזהר:

פירוש ב

וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד־חֶבְרוֹן וְשָׁם אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם:

ויבא עד. גימטריא עם הכולל כלב לבדו כמשז"ל כלב הוא לבדו שהלך להשתטח על קברי אבות והנה אפשר לתת טעם לכלב שהלך לינצל מעצת מרגלים ונשתטח על קברי אבות כי כתב רבינו האר"י זצ"ל שיהודה נתעבר בכלב וכלב ידע שיהודה היה בצער על ענין נדוי עה"ב והיו עצמותיו מגולגלין עד שהתפלל משה רבינו ע"ה שמע ה' קול יהודה במשז"ל ולכן חש כלב שמא לא יהיה כח ביהודה לעוזרו דקאי בנדוי ואסור בשאלת שלום דמנודה לשמים חמיר ולכך נתפחד והלך על קברי אבות ובכלל התפלל על יהודה עצמו בעבור הנדוי:

פירוש ג

וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיְשָׂאֻהוּ בַמּוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־הַתְּאֵנִים:

ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד. תיבות אלו בגימטריא אשכול זה היה משאוי תתק"ס סאין עם הכולל בדקדוק כמשז"ל בסוטה דף ל"ד ששמנה נטלו אשכול וכל אחד היה נושא משאוי ק"ך סאין ע"ש ופירש"י וח' פעמים ק"ך הם תתק"ס:

ואפשר לתת טעם שנזדמן להם משאוי תתק"ס סאין כי לילית במחלת גימטריה תתק"ס שם רמז דשטן רקד ביניהם ונתלבשו בטומאה. ובזה אפשר לתת טעם למ"ש הקדוש

בעל ראשית חכמה כי שונה משניות מבטל היצר הרע דסגולת משניות להרוג יצה"ר ע"ש כי מתניתין גימטריא תתק"ס ועל ידי קריאת מתניתין יבוטלו. ואפשר שזה טעם שיש במקוה תתק"ס לוגין לעזר ולהועיל ליטהר מהנז' ולכך אפשר דישב משה רבינו ע"ה מ' יום ללמוד תורה דיש במ' יום תתק"ס שעות לבטל הנז' ועיין בילקוט ראובני סוף משפטים ובס' נחלת יעקב אבני שהם פ' בראשית בנחלת יעקב אות י"ו ועיין תשובת הרשב"א בח"א סי' רע"א דאמר בירוש' דבריה בטלה בתתק"ס ולא נתפרש הטעם לשעור זה ע"ש ועיין באחורי תרעא ובפתח עינים ודוק:

פירוש ד

וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים־יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים:

והימים ימי בכורי ענבים. פי' מהר"ש מאסטרפולי ז"ל כי האותיות שקודם ענבים הם סמא"ל שיש לו שליטה בתמוז אב שהלכו המרגלים. ובס' אסיפת הכהן כתב דבמסרה כתי' ענבם ע"ש ועמו הסליחה כי במסרה ליתיה. אך אני הצעיר ישבתי קצת כמו שאמר בס' הקטן דברים אחדים ע"ש:

פירוש ה

וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא־וְזֶה־פִּרְיָהּ:

וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה. יש לדקדק תיבת וגם אין לה הבנה והיל"ל והיא זבת חלב ודבש וזה פריה ומאי וגם. ורבותינו זכרונם לברכה אמרו דהוצרכו לומר בתחילה ארץ זבת חלב ודבש כי כל שקר אומרים בראשו קצת אמת. ואפשר שזהו תמיהת רבא בקדושין דף ל"א על פסוק ראש דברך אמת ראש דברך ולא סוף דברך אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת הכונה דהא דכתיב ראש דברך אמת הוא תמוה דח"ו אף המדבר שקר בתחילה מדבר אמת וכיון שכן לא הול"ל ראש דברך אמת דח"ו נראה דלא סוף דברך וח"ו זו מדת המשקר לז"א אדרבא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת. והסוף אמת אמת תפסיה גם לראש כי הוא אמת והכל אמת. ובהיות כי המרגלים ידעו ארח כל ארעא דהמשקר ידבר ראש דברו אמת. לכן נתחכמו להרע תחילת דבריהם לומר שיש להם מה לדבר וז"ש וגם זבת כלומר יש דבר אחר וגם זבת והיתה כונתם שיבינו דהם לא משקרי והוצרכו לומר בתחילה אמת דהא כבר רמזו הדבר האחר בתיבת וגם אלא דמשום פתח דבריך יאיר לא אמרוה בפירוש אלא ברמז והתחילו בטובה בפירוש לומר זבת חלב ודבש. ועוד אפשר שרמזו בתיבת וגם מה שאמרו בפירוש אח"ך ארץ אוכלת יושביה והיינו מלשון כריתה כמו שדרשו רבותינו זכרונם לברכה באסתר רבתי על פסוק

גם ושתי המלכה מלשון גוממו עם השופי והוא המצאה לומר דבתחילה רמזוה ואינו שקר. רק שהתחילו בפירוש זבת חלב ודבש משום פתח דברך יאיר וכמו שאמרנו:

פירוש ו

וְאוּלָם חַי־אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ:

ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ כי כל האנשים הרואים את כבודי וכו' וכל מנאצי לא יראוה. יש לדקדק אמאי אצטריך לומר חי אני וכו' והול"ל סלחתי כדבריך ואולם כל האנשים וכו'. וכד הוינא טליא פירשתי במשז"ל דלשון הרע הורגת ג' האומרו והמקבלו והנאמר עליו והכא המרגלים שתו בשמים פיהם ואמרו כי חזק הוא ממנו אפי' ב"ה וכו'. והכא לא שייך אלא מיתת שנים האומרו והמקבלו. וז"ש ואולם חי אני וכו' דהכא לא שייך אלא תרי מגו תלתא כי כל האנשים וכו' דהם ישראל שקבלו הלשון הרע וכל מנאצי דהם המרגלים המדברים לה"ר לא יראוה ואולם חי אני:

פירוש ז

וְהַמַּתָּה אֶת־הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעֲךָ לֵאמֹר:

והמתה את העם הזה כאיש אחד. שמעתי מעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה משם הרב הכולל כמהר"ר יצחק יצחקי זלה"ה אחיו של מורינו הרב מהר"א יצחקי זלה"ה שהיה מפרש במשז"ל בפ' ונתתי את פני באיש ההוא והכרתי אותו מקרב עמו כי מזרעו נתן למולך איש נכרת ואין צבור נכרתין וכן דרשו בספרא פ' שחוטי חוץ ובספרי פ' בהעלותך גבי קרבן פסח ע"ש והכא שהקב"ה אמר אכנו בדבר תמה משה רבינו ואמר והמתה את העם הזה כאיש אחד דנכרת הרי אין צבור נכרתין. והקב"ה כביכול קבל דבריו ולא מת אחד פחות מבן ששים כמשז"ל:

ומשם הרב מהר"ר אברהם צמח זלה"ה בנו של הרב הגדול המקובל מהר"ר יעקב צמח זלה"ה היה אומר במ"ש פעמים ג' עם גבר והרמב"ם ס"ל דיחיד שניה מוחלין לו שלישית אין מוחלין לו וציבור גם שלישית מוחלין להם והכא המרגלים הי' חטא ג' ענל ומתאוננים ומרגלים וז"ש והמתה את העם הזה כאיש א' שאין נמחל לו עון ג' הלא אלו צבור ובצבור גם חטא ג' מחול להם ומ"ה בקרח נתרשלו ידיו שכבר היה בידם סרחון ד' כמו שפירש"י. ובזה פירש הרב הנז' כונת מאמרם ז"ל בילקוט וכאשר נשאת לעם הזה וכו' ר' יוסי בר חנינה ורבי שאול בר נחמן חד אמר אמר הקב"ה ממצרים ועד הנה לא חטאו קדמי וחורנא אמר אמר משה לפני הקב"ה ממצרים ועד הנה לא שרית ושבקית לון איך מה דשרית ושבקית לון לעבר שרי ושביק לון לדאתי. דפליגי אימת הוה זמן המרגלים והראשון סבר דקרח קדם למרגלים ומרגלים ד' כמו שאמר הרא"ם ריש סדר זה וז"ש למה נסמכה פרשת מרגלים. ולהכי דריש דהקב"ה אמר ממצרים ועד הנה לא

חטאו דכך היא המדה למחול ג' עונות לצבור ונמצא דלא חטאו אבל עתה במרגלים דהוא ד' נחשב להם וצריך להענישם ואידך סבר דמרגלים קודם קרח והוא ג' לכן דריש שהם דברי משה דשואל כדין דצבור ימחול להם גם עון ג' וזהו שאמר איך מה דשרית לון לעבר בשני עונות ראשונים שרי ושביק גם לזה כי הם צבור וכמו שאמר והמתה את העם הזה כאיש אחד עד כאן דברי הרב הנז' ועיין בס' אש דת:

ולי ההדיוט יראה לפרש במאמר הנז' בסגנון אחר דלפי' הרב מהר"א צמח זלה"ה הנז' לא דאיק אומרו שרי ושביק לון לדאתי. אמנם יראה דכ"ע סברי כמו שאמר הרא"ם דמחלוקותו של קרח קדם לעון המרגלים וכמו שאמר הרא"ם ג"כ פ' דברים עמ"ש בחצרות זה מחלקותו של קרח ע"ש והראשון דריש שהם דברי הקב"ה כמו שפירש הרב הנז' דעד עתה הג' עונות נמחל להם. אך המרגלים שהוא ד' נענשין והשני סבר כמ"ד דפעמים ג' עם גבר ר"ל חמשה פעמים שלש הם חמשה וזו היתה שיטת משה רבינו כמו שאמר בדרוש שמואל פ' קרח ופ' ואתחנן במאמרם ז"ל שאמר הקב"ה למשה ששה חטאים חטאת והשיב האחד למדתי ממך וכו' והוא תמוה דמה הרויח משה רבינו דלכי מדלית חד אכתי פשו ה' ופירש הגאון מהר"ר העשל זלה"ה דמשה רבינו סבר פעמי' ג' עם גבר הם חמשה והיינו דקאמר אחד למדתי ממך והחמשה כמאן דליתנהו דמדתך להעביר ה' עכ"ד והנה כי כן מדוקדק המאמר הנז' דמשה רבינו לשיטתו דה' נמחלין ולז"א איך מה דשרית ושבקי' לו לעבר דהיו ג' שביק לון לדאתי דלא מיבעי' דעון המרגלים ד' שתמחול אלא דאכתי פש להו גבך א' והוא החמישי ולפי רחמיך שביק לון לדאתי אם יחטאו עוד חטא ה':

פירוש ח

וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם:

ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם. אפשר לרמוז כי יצרו של אדם מתגבר עליו ואין לו תקון כי אם לעסוק בתורה כמשז"ל בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין. וגם כתב הרב מופת הדור מהרח"א בעץ החיים פ' ויקהל כי המשתתף עם הת"ח כישכר וזבולון נצול מיצה"ר ג"כ ואפשר לרמוז בכתוב בישעיה סי' נ"ה הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף וכבר הראשונים פירשו פסוקים אלו בענין המשתתף עם ת"ח ולפי דרכנו נאמר. הוי כל צמא בתאוות גופניות ומתגבר עליו היצר שהוא צמא בגימטריא ס"מ לכו למים ללמוד תורה וע"י התורה מתבטל היצה"ר דע"י התורה יש יחוד זו"ן הויה אדני גי' מים עם הכולל ואשר אין לו תורה ולא ידע ללמוד כסף

יכול להשתתף עם הת"ח ובעידנא דעסיק שותפו החכם בתורה גם הוא ניצול מיצה"ר כמו שאמר מהרח"א. והכל רמוז בתורה כי סופי תיבות ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אוי מים והיינו כנבואת ישעיה אוי כל צמא לכו למים וע"ד שפירשנו:

עוד אפשר לרמוז כי ציצית גי' ת"ר וחוטים ח' וה' קשרים הם תרי"ג כמשז"ל ומצינו פ' תכלת באותו תלמיד ששכר זונה וטפחו לו ד' ציציות ופירש ואחר כך זכה ונתגיירה ובאה ונשאת עמו והיה אחד מתלמידי ר' חייא ע"ש ואפשר שכח היצה"ר בא מס"מ ולילי"ת והם גי' תרי"א וב' כחות שלהם שמהם בא היצה"ר גי' תרי"ג ולכך ציצית עם החוטים והקשרים גי' תרי"ג לבטלן הן' וכחותיהן ומשו"ה ניצול אותו תלמיד ורמוז ולא תתורו שהוא גימ' תרי"ב גי' סמאל לילית עם הכולל. ונוסף ת' כנגד ת' מקטרגים גונדא דילהו שהם כנגד ת' איש דעשו ועל ידי הציצית מבטלן וז"ש ולא תתורו רמז בגימט' של תיבת תתורו דהציצית מבטלם:

ועוד אפשר לרמוז מעשה אותו תלמיד הנז' דהכל רמוז בתורה כי אתם זנים אחריהם ר"ת : אותו תלמיד משכיר זונה נאה ישאנה מגויירת מבית המדרש ר' חיא (תיבת חיא היא שלימה בתיבת אחריהם):

ועוד אפשר לרמוז מעשה דנתן דצוציתא דעל ידי שפירש מעבירה היה נר דולק מראשו אור גדול כמו שאמר רש"י סוף פ' זה בורר והמעשה באורך כתקנו הביאו בסדר הדורות ובתיבות אתם זנים אפשר לרמוז כי הוא ר"ת : אם תשמרו מזנות זיו נר ידלק מראשיכם:

פירוש ט

וְעַבְדִּי כָלֵב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֶרֶת עִמּוֹ וַיְמַלֵּא אַחֲרַי־וַהֲבִיאֹתִיו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה וְזַרְעוֹ יוֹרִשֶׁנָּה:

ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי וכו'. יש לדקדק דמשמע הכלב היה לו איזה ענין נוסף על יהושע והלא גם יהושע הטיב דרכו כמו כלב ושקולים הם. ויש לישב דיהושע היה לו תפלת משה רבינו והיא היתה לו לעזר ולהועיל ואין להחזיק לו טובה כל כך ועוד שאז"ל דכלב היה מתעה למרגלים בפיו ולבו לשמים וכתיב ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי כמו שדרשו רבותינו זכרונם לברכה ולכן יש להחזיק טובה לכלב. ועוד אפשר לומר במש"ל אות ג' משם האר"י ז"ל דכלב נתעבר בו רוח יהודה וכתבנו בעניותנו שכלב חש לנדוי יהודה ועל זה הלך להתפלל על קברי אבות. וז"ש ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו אף שהיתה רוח אחרת שנתעבר בו יהודה לא סמך על זה וימלא אחרי שהלך להשתטח על קברי אבות בעבור שחש על נדוי יהודה

וזהו זהירות יתירה על כן היתה חברון לכלב ור"ת רוח אחרת עמו וימלא בגימט' עבור רמז לנשמת יהודה אשר באה בעבו"ר בכלב כדבר האמור מפי כבוד האר"י זצ"ל:

פירוש י

לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה־גַדִּי בֶּן־סוּסִי:

למטה יוסף למטה מנשה. אפשר שהזכיר יוסף שהיה מחבב את הארץ כמו שאמר והעליתם את עצמותי וכן ארונו צף שיקחהו משה רבינו ע"ה וכן בנות צלפחד וכמו שפירש"י בפ' פנחס וזהו להגדיל המדורה על נשיא זה שלא נסתכל ביוסף שחיבב הארץ והבנות הלכו בדרך אביהם יוסף ואדם לא זכר ונתחבר בעצה רעה למרגלים. ורבינו האר"י מפרשה על דרך אמת דיוסף עצמו נתחבר במנשה בנשיא זה ולא בהושע נשיא אפרים וכו' ע"ש ויאורו עינ"ך:

פירוש יא

וַיַּהַס כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ־כִּי־יָכוֹל נוּכַל לָהּ:

יש לדקדק ולהבין מה טעם הס' דויהס גדולה, ותו כפל הענין עלה נעלה יכול נוכל. ואפשר לרמוז דידוע דארץ ישראל היא בחינת מלכות ונמצא שפגמו בשכינה גם אמרו כי חזק הוא ממנו ופגמו בתפאר"ת ישראל כמשז"ל פ"ג דערכין אפי' בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם דממנו לשון זכר וז"ש אפילו בע"ל הבי"ת כלומר ז"א ולא מיבעיא השכינה כביכול. והגם שעדין לא אמרו זה מ"מ כלב היה בעצתם וידע נגעי לבבם וז"ש ויהס קרי ביה וי לשון הוי. ה"ס גי' אדני. בלומר וי לכון אשר פגמתם בכבוד אדני השכינה וזהו וי ה"ס. ולא עוד שפגמתם גם בו"ק וז"ס סמך גדולה לרמוז לו"ק כל א' כלולה מעשר: ועוד אפשר לרמוז שהכתוב רמז דמאין זכה כלב למעלה זו להשתיק כל העם בעידן רתחא לזה רמז סמ"ך גדו"ל לומר שיש לו על מה לסמוך סמיכה גדולה על אבות העולם שהתפלל שם כמו שאמר ז"ל וזהו סמך כמשמעו גדול. ולהבין כפל הדברים אפשר דכונת כלב דאם יאמתו בדעתם שיעלו ויוכלו בודאי כי גדול ה' והכל בידו יתברך אז ודאי יעלו ויוכלו כי אם ח"ו יסתפקו אף שהוא לבד בלב ובמחשבה הוי מחשבת ע"ז ונחשבת כמעשה וז"ש ויאמר עלה אם ודאי לנו העליה אז נעלה כי יכול בדעת ובלב שלם אז נוכל לה. אי נמי אפשר דיען כלב ידע מה בחשוכא אשר הלכו חשכים תרתי לרעותא אחת שלא יוכלו לעלות מצד תוקף אנשיה וחוזק מבצריה ואת"ל שיעלו ארץ אוכלת יושביה היא לז"א כי עלה נעלה כלפי תוקף וחוזק הערים ואנשיהם כי יכול נוכל לה לארץ ולא תהיה משכלה ונוכל לכבוש הארץ ממחתה כי לא תקרב ודוק:

פירוש יב

וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמָר כִּי לֹא פֹרַשׁ מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ:

ויניחו אותו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו ויאמר ה' אל משה מות יומת האיש וכו'. הנה רבותינו זכרונם לברכה אמרו דלא היו יודעים באיזו מיתה וכבר כתבנו לעיל משם רבינו ישעיה ז"ל דאסתפק להו אי בחנק או בשריפה ע"ש והדבר קשה דמשה רבינו ע"ה קבל תורה שבעל פה כלליה ופרטיה פירושיה ודקדוקיה ואיך לא קיבל פירוש מות יומת האמור במחלל שבת. ולפי המדרש שהביאו התוספות בבתרא דף קי"ט דהמקושש לש"ש נתכוון לפי שהיו אומרים דאין צריך לקיים המצות במדבר לכך ברעות נפשיה לקטלא נפיק למען ישמעו ולמען ילמדו דלא פקע חיוב המצות ע"ש. ויש לדון בזה דה"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה וגם דגדולה עבירה לשמה ויש זכות לפוטרו ממיתה וכמו שכתבנו בעניותנו בס' הקטן ראש דוד פ' פנחס בס"ד. אמור מעתה דהיה יודע משה רבינו ע"ה דמחלל שבת בסקילה. אך במקושש היה מסופק אם חייב מיתה לפי דעשה לשם שמים וגם דה"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה וז"ש ויניחו אותו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו דייקא כלומר כי אין לדונו כשאר מחללי שבתות שהוא עשה לש"ש וגדולה עבירה לשמה וכו' וז"ש ויניחו אותו ולא אמר ויניחוהו להורות דהיה אחר והוא מגדף כמשז"ל דהיו בפרק אחד ולכן כתיב אותו למעט מגדף ונ"ט למה הונח לבדו כי לא פורש מה יעשה לו שאין זה כמחלל שבת דעלמא דהיה לש"ש ובהיות שהי' לש"ש לא הונח עם מגדף במשמר אחד. ויאמר ה' מות יומת האיש שהוא תואר לצדיק כלומר אף דבצד מה הוא צדיק והו"ל שוגג מות יומת שהדבור והמעשה היה בעבירה שהתרו בו ולא הניח מלקושש ונמצא שהתיר עצמו למיתה כמו שהוא דין המותרה ומדיבורו וממעשיו היה חילול ה' אף דמחשבתו טובה. ומשו"ה נצטוו בציצית שהוא רמז לתרי"ג מצות דכך עולה ציצית וח' חוטין וה' קשרים גי' תרי"ג כמשז"ל וכ' וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות לומר שחייבים בכל המצות אף בהיותם במדבר וכמו שאמר בספר הקטן ראש דוד. ואוסיף נפך כי ציצת כתיב וחסר יו"ד ואמרו רבותינו זכרונם לברכה דג' פעמים כתיב ציצת והאחרון לציצת והלמ"ד להשלים עשרה לכל ציצת. ולדרכנו אפשר לומר דלכך נכתב ג' פ' לרמוז דצריך לקיים תרי"ג מצות במחשבה דיבור ומעשה ולהורות דהכל הולך אחר החיתום להכי כתיב למ"ד בסוף לומר דאם קיים במעשה אז נשלמו חלק הדיבור והמחשבה ולכך תשלום הב' ציצת הם בג':

פירוש יג

אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃

ויקרא משה להושע בן נון יהושע. בתרגום המיוחס ליונתן תרגם וכד חמא משה ענותנותיה קרא ליה וכו'. ודשו ביה רבים ענוה מאן דכר שמה הכא. ועוד יש לחקור דמה ראה משה רבינו ע"ה להתפלל על יהושע. ותו השתא דנחית להתפלל יתפלל על כלם. ותו יש להבין לשון רבותינו זכרונם לברכה שאמרו דמשה רבינו ע"ה א"ל יה יושיעך מעצת מרגלים וצריך לדעת מאי איריא שם י"ה דנקט. ותו מה הלשון יושיעך מעצת מרגלים הול"ל י"ה יצילך מן החטא:

ואפשר לומר בהקדים מ"ש בכמה דוכתי בשם הרב החסיד מהר"ר אברהם הלוי ברוכים ז"ל דמי שהוא עניו אין הפ' שולט בו. וכבר נודע דשר עמלק הוא הפ'. ואפשר שזה טעם שבחר משה ליהושע להלחם בעמלק דידע שהוא עניו באמת ואין שר עמלק שולט בו. והזמן שהלכו המרגלים הוא זמן שליטת פ' כמש"ל אות ה' בשם הרב הקדוש מהר"ש מאסטרפולי ז"ל. גם במקום אחר כתבנו משם רבינו האר"י זצ"ל דמי שיש לו גאוה פוגם בשם י"ה. ויען הדבר ידוע דמרובה מדה טובה נראה דמי שהוא עניו שם י"ה עזרו ומגינו. ובזה נישב החקירות הנז' דהשתא לעיקר עון המרגלים קים ליה למשה רבינו דיהושע יצליח מאחר שהוא עניו ואין הפ' בשגם הוא זמן שליטתו יכול לשלוט עליו מצד ענותנותו כאמור. אך יש לחוש שהמרגלים יפתו אותו בעלילותם ובתועבותם ולחלוקה זו דוקא הוא שהתפלל משה רבינו ע"ה יה יושיעך מעצת מרגלים הכונה שם י"ה מגן עזרך שאתה עניו ושם יה להדר עז"ר הוא יושיעך מעצת מרגלים דייקא שלא יפתוך בעצתם הנסרחת. ומשו"ה לא התפלל על אחרים כי האדם בחירי הוא. אמנם ליהושע דבענותנותו ניצול מהעיקר. התפלל שלא יפתוהו המרגלים בכח שם י"ה המגין עליו. והשתא א"ש מאי דתרגם המתרגם וכד חמא משה ענותנותיה דענין זה בנוי על ענותנותיה דיהושע והרי הוא כמבוא"ר:

פירוש יד

וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר:

עלו זה בנגב ועליתם את ההר. אפשר לרמוז במ"ש הרשב"א דע"י מתנת הארץ נתבטלה טענת מודעא רבא לאוריתא כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו והשתא זה רמז להם עלו זה בנגב ועליתם את ההר. את ההר גי' תורה כלו' דכאשר הולכים לארץ ישראל מוכרח שתקיימו התורה ובטלה מודעא שכפה עליהם ההר. והתינח קודם שתבואו לארץ ישראל אך עתה ועליתם את ההר תסלקו טענת ההר ותקבלו התורה שהוא בגימטריא תורה כאמור מאחר שהולכים לארץ ישראל ולא נשאר טענת מודעא:

פירוש טו

לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר־כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

למקום ההוא קרא נחל אשכול. אפשר במ"ש רבינו אפרים בפי' (כתב יד) אשכולו' מרורות למו הוא אשכול של אדם הראשון וזה היו מרורות. וז"ש למקום ההוא קרא נחל אשכול כלומר נחל נובע מאשכול אדם הראשון כי הוא גרם הכל אשכול גימט' נחש:

פירוש טז

כִּי דִבֶּר־יְהוָה בָּזֶה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֹנָהּ בָּהּ:

עונה בה. אמרו בספרי דבע"ז אינו פוקד על בנים ושמעתי שהקשה הרב מהר"י זיין דהכתיב בע"ז כי ה"א אל קנא פוקד וכו'. ולי ההדיוט נראה דכונת הספרי דבע"ז לא דמי לשאר עבירות דנפרעין ממנו מעט מעט והניחו יתרם לעוללים כי בע"ז הרוב נפרעין ממנו. והמורם שירי שיריים מהעון פוקד על בנים וכן נראה מפי' הרב זית רענן ריש דף ס"ב וכן נראה מפי' רבינו הלל לספרי (כתב יד):

פירוש יז

וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־הַנֶּפֶשׁ הַשֹּׁגֶגֶת בְּחֶטְאָהּ בִּשְׁגָגָה־לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלֶיהָ וְנִסְלַח לוֹ:

שם בספרי. לכפר עליו להוציא את הספק. עמ"ש הרב הגדול מהר"י אלפאנדרי במוצל מאש ח"ב סימן מ"ב ועיין בשו"ת הרשב"א סי' תקנ"ג ע"ש:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

וישאוהו במוט בשנים. מוט משמע שני בדים דכתיב ונתנו על המוט ואי אפשר בפחות משני בדים השתא דכתיב במוט בשנים משמע שתי מוטות ד' בדים אלו על גבי אלו שתי וערב והיינו דאמרינן טורטני וטורטני דטורטני שני בדים מחוברים יחד ועוד משימין חבור על חבור באלכסון:

הנפילים פירש המורה מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים ותימה והרי נימוחו בדור המבול וי"ל מבני עוג יצאו שנא' והוא נשאר מיתר הרפאים:

ארך אפים ורב חסד ותימא למה לא אמר ואמת כמו שאמר בפ' כי תשא וי"ל לפי שאמר הקב"ה אכנו בדבר ואורישנו אמר משה אם אומר ואמת א"כ יאמת דבריו ויורישׁ' אבל בכי תשא אמר ועתה הניחה לי כלומר הדבר תלוי ברצונך ואם תרצה אכלם (הגהה) הרב ר' אביגדור כ"ץ פירש ה' ארך אפים ורב חסד נושא עון ופשע ונקה לא ינקה פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רביעים סלח נא לעון העם הזה ופ' תשא בי"ג מדות שלמד הקב"ה למשה כתיב ה' ה' וכו' למה לא נאמר באלו המדות אחרונות כבראשונות בראשונות אמר שני פעמים ה' ה' וכאן לא נאמר אלא פעם אחת. בראשונות נאמר אל וכאן לא אמר אל. בראשונות נאמר חנון ורחום ובאלו לא נאמר הנון ורחום. בראשונות נאמר ואמת וכאן לא אמר ואמת. בראשונות נאמר נוצר חסד ובאחרונות לא נאמר נוצר חסד. בראשונות נאמר נושא עון ופשע וחטאה וכאן לא נאמר וחטאה. יש לומר

באחרונות לא נאמר כי אם ה' פעם אחת עבור שבראשונות דרשו רבותינו זכרונם לברכה ה' קודם שיחטא ה' לאחר שיחטא וכאן לא שייך לומר קודם שיחטא שהרי כבר חטאו ישראל. ואל לא נזכר כאן דאל משמע לשון חוזק כמו שאמר ואת אילי הארץ ואלו כביכול התישו כח והחזיקו להקב"ה כתש כח שנאמר כי חזק הוא ממנו (כתב יד) אין בעל הבית יכול להוציא כליו משם. רחום וחנון נמי דכתיב מוציא דיבה הוא כסיל וכתיב כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו ויוצרו לא יחוננו והם לא היה להם דעת להבין. ואמת לא נאמר באחרונות שהמרגלים לא אמרו אמת. וחסד לא נאמר בהם שגם אברהם אבינו עליו השלום חטא בירושת הארץ שאמר במה אדע ונוצר חסד משמע זכירת חסדי אבות. וחטאה לא נאמר באחרונות דחטאת שגגה והמרגלים היו מזידין. (אח"י עיין בספר אמרי נועם. ועל דרך האמת מפורש באר היטב):

כי לא פורש וכו' והא אמרינן כל מיתה האמורה סתם אינה אלא חנק וגבי שבת כתיב כל העושה בו מלאכה יומת וכן מחלליה מות יומת י"ל דמספקא להו דילמא דרשינן חילול חילול מבת בהן דכתיב בה את אביה היא מחללת מה להלן שריפה אף כאן שריפה:

את ה' הוא מגדף מחרף כמו והיתה חרפה וגדופה ודרשו רבותינו זכרונם לברכה מכאן כרת למברך ה' וא"ת הכתיב באמור רגום ירגמו בו התם בעדים והתראה והכא בלא עדים והתראה (ע"כ מנמוקי רי"ד זלה"ה):

קרח

פירוש א

וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת־בְּנֵי רְאוּבֵן:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה בילקוט בני קרח בשעה שהיו יושבין אצל קרח אביהם רואים משה וכובשים פניהם בקרקע אמרו אם נעמוד מפני משה רבינו אנו נוהגין בזיון באבינו וכבר נצטוינו על כבוד או"א ואם לא נעמוד כבר כתיב מפני שיבה תקום מוטב שנעמוד מפני משה רבינו אעפ"י שאנו נוהגין בזיון באבינו עכ"ל וצריך לדעת במה נסתפקו ומה היתה הכרעתם. ואפשר במאי דפליגי הרמב"ם והטור בי"ד סי' ר"ם דהרמב"ם סבר דאף אם אביו רשע ובעל עבירות חייב בכבודו אבל הסמ"ג והטור חולקים עליו דאם הוא רשע אינו חייב בכבודו וזהו אשר נסתפקו אם נעמוד מפני משה רבינו אנו נוהגים בזיון באבינו ושמא הדין הוא כדעת הרמב"ם דאף אם אביו רשע חייב בכבודו. ואם לא נעמוד שמא הדין הוא דאביו רשע אין חייבים לכבדו וא"כ אנו מבטלים מצות עשה מפני שיבה תקום זהו היה ספיקן. והכריעו דאפילו תימא דאביו רשע איתיה בכבוד אב ואם. מ"מ רבו צדיק מכריע ויותר חייב בכבוד רבו צדיק יותר מאביו רשע ולכן אמרו

מוטב שנעמוד מפני משה רבינו שהוא צדיק איש האלהים ולכ"ע אנו חייבים בכבודו יותר מכבוד אב רשע:

פירוש ב

וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת־בְּנֵי רְאוּבֵן:

אפשר לומר דרך רמז דהנבהל להון חסר יבואנו וזהו ויקח כלומר יקח ויקח עד"ש יתן ויחזור ויתן כלומר מי שדרכו להיות נבהל להון וכל מעייניו יקח ויחזור ויקח. קרח יהיה קרח חסר יבואנו. בן יצהר אף שעושה צדקה ומאיר אפלת העניים בצהרים. בן קהת יקהו שיניו דאטו הגוזל ועושה צדקה עושה מצוה והרי כתיב כי אני ה' שונא גזל בעולה ולזה יקהו שיניו בחצי ימיו יעזבנו בן לוי שיתלוה בגהינם לפושעים נמנה. אמנם אם העושר כדת וזהו ודתן כלו' אבל דתן דהוי"ו מחלקת שאין בידו עולה ועושרו מאת ה' וזהו ואב"י רם אבינו שבשמים. ויותר נראה לומר שהוא מפרט שני מיני עושר. אחד שטורח מאד ועושה עושר במשפט וזה רמז ודתן שיגע כדת ונתעשר. או שיגע פחות פחות וה' הריק לו ברכה. והוא מחבב העניי' ומעניקן וזהו בני אלי א"ב בנים לאבינו שבשמים. אז שכרו. ואון עצמה ירבה בכח גופו. וממונו בן פלת שיעשו לו נסים ונפלאות וממחתה כי לא תקרב אליו. ועוד שיזכה לבנים זרע קדש בני ראובן והמה רואים בתורה ואמר כל העם ראו בן שזכה העשיר. ובניו יהיו מורי הוראות בינ"ן של קדושים וזהו רמז ויקומו לפני משה אשר כח בהם לעמוד לפני גדול והשרים אשר אתו בעלי חכמה:

פירוש ג

וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת־בְּנֵי רְאוּבֵן:

ויקח קרח. כתב הש"ך על התורה דכל שבט לוי היו עניים שלא לקחו מהביזה ולא שאלו ממצרים לפי שהיה שכר שעבוד ושבט לוי לא נשתעבדו ושבט לוי אף שהיו רואים ישראל מלאים מכסף וזהב וכל טוב ארץ מצרים הם לא היו חומדים שום דבר. אך קרח היה חומד ממון הרבה ונזדמן לו אוצר א' מיוסף הצדיק ע"ה לרעתו ע"ש באורך. וק"ק ממ"ש פ"ק דסוטה חכם לב יקח מצות זה משה שכלן נתעסקו בביזה ואלו משה בעצמות יוסף וכן אמרו במדרשים גם בש"ר על פ' פסל לך אמרו שבשכר שהוא לא לקח ביזה לפי שעסק בעצמות יוסף לכך א"ל הקב"ה פסולתן יהא שלך ונתעשר ע"ש ואי אמרת דכוליה שבטא ריח בינה לא עדת בהו ואין כסף והיו עניים לפי שלא נשתעבדו מאי רבותא דמשה ועיין בזהר הקדוש פרשת בשלח דף מ"ו ע"א ועמ"ש פ"ע שם בסוטה:

פירוש ד

וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת־בְּנֵי רְאוּבֵן:

במדרש רבה ראש הסדר. ויקח קרח הה"ד אח נפשע מקרית עז זה קרח שחלק על משה ומרד וירד מן כבוד שהיה בידו וכו' ומדינים שחלק על משה ועל המקום כבריח ארמון שהעלתה הארץ בריחים בעדו כארמון. ולקמן דרשו עוד במדרש האי קרא ושם נאמר זה קרח שפשע בתורה שהיא עז שנאמר ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום וכו' ע"ש. וכבר אני בעניותי פירשתי במאמר זה בספרי הקטן ראש דוד על הסדר בהקדמת האר"י ז"ל שהיה הרע של קין ע"ש ואפשר לרמוז כי ר"ת נפשע מקרית עז גימ' קין. ואפשר לומר במה שכתבנו בעניותנו דטעם מיתה מנוולת זו שגזר עליהם משה רבינו ע"ה היינו שהם כפרו בתורה ודין הכופרים לסבב להם מיתה ומורידין ולא מעלין כמו שאמר בי"ד סי' קנ"ח וח"מ סי' תכ"ה וכה עשה משה רבינו ע"ה להורידם בשאול חיים. וז"ש אח נפשע מקרית עז שפשע בתורה מדינים שבקש דינים מדינים לפרס' שהוא כופר ציצית ומזוזה וכיוצא. ומשו"ה כבריח ארמון שהעלתה הארץ וכו' ונפל שמה כמשפט הכופרים. וטעם שמתו הטף מלבד מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה שהיה בעבור המחלוקת אפשר שהם חלקו על התורה כמשז"ל ואמרו פ' ב"מ בעון ביטול תורה בנים מתים והכא שכפרו מכל וכל בתורה ומשפטם חרוץ במיתה זו נלוו אליהם הטף ודוק:

פירוש ה

וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם־כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים וּבְתוֹכָם יְהוָה וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל־קְהַל יְהוָה׃

אפשר לומר לפי פשוטו דנראה מפשטי המקראות וממדרשי רבותינו זכרונם לברכה כי כל עסק מחלוקותם היה על כהונת אהרן כדכתי' ובקשתם גם כהונה וכ"כ רש"י אם נטלת המלכות לא היה לך ליתן הכהונה לאהרן אחיך. ואיבר' דרש"י כתב דנתקנ' על נשיאותו של אלצפן ובערמ' עשה בתחילה לבקש על הכהונה כמו שפירש רבינו ישעיה ז"ל אבל נראה דמתרצה היה במלכות משה רבינו ע"ה. ואפשר שז"ש רב לכם כלומר לשניכם בני עמרם גדולה אחת תספיק ואמאי נטלתם שתי גדולות אתה המלכות ואחיך הכהונה כי כל העדה כלם קדושים וראוים לגדולה ולא יאות שכל הגדולות תהיין לכם וז"ש ומדוע תתנשאו שניכם כל אחד לקח לעצמו שררה גדולה אתה המלכות ואחיך הכהונה הגדולה:

והרב כלי יקר פירש רב לכם כבר שמשתם זמן מה ועתה ישמשו אחרים כי כלם ראויים ותהיה השררה חוזרת חלילה לכלם עכ"ד ויראה להרחיב הדבר במ"ש מור"ם י"ד סימן נז"ר דין ב' וכשרוצים הצבור יכולין לסלק הגבאי ולמנות אחר ואין כאן משום חשד וה"ה שאר ממונים עכ"ל ומקור דבריו הם ממ"ש בסוף ס' הכלבו ושם מפורש דהיינו

כשהגיע זמן הקבוע להם לצאת ואף אם לא קבעו זמן סתמן כפירושן אחר שנהגו בכך וכיון שנהגו לעשות חליפין אין כאן חשד ואם אין המנויין לזמן אין יכולין לסלקן וכל זה מבואר שם בכלבו. ואפשר שקרח בא בטענה דכיון דכל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' סתמו כפירושו דלא תהיו אתם קבועים לכל הימים בשררה דהדעת נותנת דכל אחד יזכה בשררה וא"כ רב לכם די במה ששמשתם וכי תאמרו היינו דוקא כשהתנו שיהיה המינוי לזמן או שכך נהגו מקדם ואחר כך אין צריך תנאי. אבל אתם חדשים מקרוב ולא נעשה התנאי מקודם וא"כ עתה איכא חשדא. לז"א כי כל העדה כלם קדושים וזה פשוט שכלם צריכים לזכותם כל אחד שישתרר זמן מה. ואם תאמרו דגם בזה איכא חשדא ואומדנא כזו לא מפקא מחשד. הלא תדעו כי אין זה אלא כשהצבור מינום אבל אתם מעצמכם נטלתם גדולה ומדוע תתנשאו על קהל ה' שלא מינו אתכם וא"כ רב לכם והדין הוא שכלם יזכו:

ורבותינו זכרונם לברכה אמרו וישמע משה ויפול על פניו מלמד שחשדוהו מאשת איש ופירש הרב כלי יקר זלה"ה מאמר זה ומשז"ל כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש דהכונה שמרוב גאותו אינו סובל שיהיה מושל בעולם זולתו וגם האשה שהיא משועבדת לבעלה אינו סובל וירצה שתהיה משועבדת לו עכ"ד ואפשר להרחיב הדברים ונפרש בזה מ"ש כי תשתרר עלינו גם השתרר. כי הנה מצינו דהבן חייב לכבד אביו יותר מאמו שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו וכפ"ז יש ס"ד דמושל בעם גם הנשים יהיו חייבות ומשועבדות לו דהן ובעליהן חייבים לעשות יקר למושל. אבל אין זה אמת כי האשה חייבת בכבוד או"א ומכי נשאת פטרה הכתוב מכבוד או"א וחייבת בכבוד בעלה. וה"נ היא פטורה לפי דין התורה מלהשתעבד למושל דהן לו יהי המושל שקול ישקל כאב ואם מ"מ התורה פטרתה ואין חייבת כמו שאינה חייבת לאב ואם. ומיהו בדברים קלים שתוכל לכבד אב ואם ומושל באופן שלא יהיה חסרון לכבוד בעלה חייבת לכבדם. ולפי דעתם שמשה רבינו רצונו לשעבד לנשים ויניחו כבוד הבעלים. מוכרח שסובר דהטעם שהן ובעליהן חייבין בכבודו וז"ש כי תשתרר עלינו ומזה שאתה נוהג שררה עלינו נולד גם השתרר על נשינו שאתה רוצה לשעבדן ובכל זאת לא צדקת:

ורש"י ז"ל פירש ויפול על פניו מפני המחלקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה וכו' במהלוקותו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח למלך שמא לא יקבל עוד ממני עכ"ל ויש לדקדק אמאי אצטריך משל לזה והלא הדברים פשוטים. ואפשר לומר דאם לא הי' המשל היינו סוברים שמחל להם הקב"ה

בשלשתן והיינו טעמא דכתיב פעמים שלש עם גבר דבצבור לכ"ע נמחל להן שלשה. ואין זה אמת דהכא לא שייך מעביר ראשון ראשון דבעגל עם היותו חטא ראשון היו מחויבים שהעע"ז כאלו כופר וכו' וכמו שכתבנו בעניותנו בספרי הקטן ראש דוד פ' בראשית דף ד' ע"ב שז"ש סרו מהר מן הדרך וכו' ע"ש ולהכי מביא משל לבן מלך דהיה חייב בראשונה דמלך ב"ו אינו מעביר ראשון ועכ"ז נתפייס וה"נ משה רבינו ע"ה אף דידע דלא שייך מעביר ראשון דחק ונכנס תלת זימני:

והרב דת ודין פ' הברכה פירש משם אחרים מאמרם ז"ל פ"ק דסוטה ברב בישר רב לכם בני לוי ברב בישרוהו רב לך אל תוסף דהכא היה סרחון ד' ונתרשלו ידיו דפעמים שלש עם גבר. אבל משה רבינו היה רוצה שהקב"ה ימחול לו ה' חטאים דסבר הפירוש פעמים שלש עם גבר חמשה. והשתא יקשה על משה רבינו דכיון דהוא סובר דפעמים ג' עם גבר הם חמשה למה נתרשלו ידיו במחלקת קרח. וז"ש ברב בישר דאמר רב לכם שכבר חטאו ג' ונתרשלו ידיו וא"כ תפס השיטה פעמים שלש עם גבר דג' מוחלין ולכן כשרצה דה' לא יחשבו לו דפעמים ג' הם ה' לכן א"ל רב לך כי אתה בעצמך פסקת דאינו מוחל אלא ג' כמו שאמר רב לכם בני לוי עכ"ד:

ויש להעיר על זה דבני לוי לא חטאו בעגל ולגבי דידהו אינם שלש. ועוד דגם במרגלים לא חטאו דמשבט לוי לא הלך איש ולכן לא נמנו בכלל ישראל אלא מבן חדש כדי שלא יהיו בגזרת המרגלים כמשז"ל ואפילו תימא דבמתאוננים חטאו זה הוא עון שני ואמאי נתרשלו ידיו יתפלל עליהם. והפשוט בזה הוא דכלפי חטא ישראל הוא מה שנתרשלו ידיו שהיה בידם סרחון ד'. ועוד נדקדק לשון רש"י דקאמר שמא לא יקבל עוד מה ספק איכא הלא כך היא המד' פעמים ג' עם גבר. ותו לשיטת משה רבינו דהם חמשה הרי קרא כתיב פעמים שלש ואמאי אפיקיה בהך לישנא לימא חמשה. ואפשר לישב הכל ונאמר דמשה רבינו סבר דאיתנהו לתרתי פעמים או שלש וגם חמשה דהם פעמי' שלש והענין דלפי דעת האדם וגדולת נשמתו כך הוא נידון יש שנדון בשתים ויש בג' ויש בה' דהכל לפי מה שהוא אדם וכמו שאמר התוספות בנימוקי החומש (כתב יד) דער ואונן נתחייבו בקטנותן דכבר היו שלמים בדעת כבני ך' שנה ובזה פירש הרב ברכת שמואל מאמרם ז"ל שאדם נברא כבן עשרים דהכונה שהי"ל דעת כאלו הוא כבן ך' ע"ש. וזה שאמר רב לכם בני לוי כלומר דלכם שאתם קדושים וחכמים אין צריך ג' או חמשה רק באחת ושתים תלכדו. ולכן ברב בישרוהו דכפי דבריו שאמר רב לכם דכונתו שיש נלכד אף בפחות מג' כה משפטו וא"ל רב לך ואיך אדם גדול כמוך רצונו לותר לו ה' אלא שמענותנותו לא היה מחשיב עצמו לגדול. וזהו שנתרשלו ידיו ואמר שמא לא יקבל

עוד ומאי שמא דנקיט אמנם הוא הדבר דיתכן דגם ללוי יעביר הג' חטאות ואפשר דלא יעביר כי הכל לפי גדולת האדם ולכן היה מספק משה רבינו עליו השלום שמא לא יקבל עוד ממנו:

פירוש ו

וַיְדַבֵּר אֶל־קֹרַח וְאֶל־כָּל־עֲדָתוֹ לֵאמֹר בֹּקֶר וְיֹדַע יְהוָה אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ וְאֶת־הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו:

בקר ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו. אפשר בהקדים מאמרם ז"ל שהביא בס' מתת יה וז"ל משה היה יודע ולמד מפי הגבורה שקרח ישרף ואיך היה קורא להם לשלום אלא משה היה יודע שקרח לבדו לא יספיק לו לעשות תשובה אך חבורתו אם היו חוזרין בתשובה לא נתחייבו כליה וכו' ע"ש ואפשר דמשה רבינו מטמין ברמז חזות קשה אשר חזה על קרח וז"ש בקר ויודע ה' מלשון ויודע בם את אנשי סוכות לשון שבר וכמו שאמר פ"ק דסוטה דף ה' ע"ש ופירש"י והכונה למחר ישבר קרח אשר לו מתיחס כל המחלקת כמו שאמר ויקח קרח. ואת הקדוש שהוא אהרן והקריב אליו רמז בזה דצריך אתערותא דלתתא ואין השפע חל אלא על המוכן וז"ש ואת הקדוש שקידש עצמו בתחילה ואחר כך והקריב אליו. ורמז עוד בזה כי לא מחשבתם כי כל העדה כלם קדושים אלא הקדוש יחידי והן בעון לא יש קדושים רבים. ואת אשר יבחר בו רמז בזה דאשר יעשה תשובה יקריב ורצה בזה להודיע להם טעמו שדחה הענין למחר שמא יעשו תשובה וז"ש אשר יבחר לעתיד כי עתה אינו מן המובחר שחולק על התורה ועל הנבואה ואם ביני ביני יעשו תשובה אשר יבחר יקריב אליו ויקבל תשובתו וכמשז"ל מה ראה לומר בקר אמר משה שמא מתוך מאכל ומשתה אמרו דבר זה שמא בין כך וב"כ יעשו תשובה. ומ"ש מתוך מאכל ומשתה היינו שהר"ן איש נתפתו על עסקי לגימא כמו שאמר בסנהדרין דף נ"ב ע"פ בחנפי לעגי מעוג ואפשר לרמוז קריאי מוע"ד גי' מעוג עם הכו' דעל עסקי מעוג קרואי"ם והולכים לתומ"ם ולכן אמר משה שמא על עסקי לגימא אומרים ועד שלא שקעה גדולה לגימא חדרי בטן חולקים כבוד לקרח. אבל הלילה הזו יראו בטעותם ויחזרו וכאשר ראה שהי"ל שחד הלגימא ועיור עיניהם אז אמר אל תפן אל מנחתם אל תקבלם בתשובה אבל בתחילה היה מתאוה שישובו כדאמרן:

פירוש ז

וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה־וְיָדַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה:

ופצתה האדמה את פיה וכו'. בס' אמרי נועם כתב דהטעם כמו כפיית ההר כשלא רצו לקבל התורה וכן עתה שפקרו נבלעו בארץ עכ"ד ואפשר להרחיב הענין במ"ש בתנחומא

פ' נח דמה שלא רצו ישראל לקבל היה תורה שבעל פה. וא"כ בהר סיני שרצו בתורה שבכתב היה עונשם לכפות עליהם ההר אך אלו שכפרו גם בתורה שבכתב גדל עונשם שלא ישארו במקומם ויכס עליהם ההר כמעמד ה"ס. רק תבלעמו ארץ. דכפית ההר יש דוגמתו במפולת וכיוצא אבל אלו שכפרו בכל צריך שיהיה ענינם משונה כמו שאמר משה רבינו ע"ה:

פירוש ח

וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם:

אל תפן אל מנחתם. אמרו רבותינו זכרונם לברכה אל תקבלם בתשובה ואפשר במשז"ל שהם כפרו בתרי"ג מצות ויש שפירשו שלזה אמר אל תפן אל מנחתם כי הקטר"ת עולה תרי"ג כמו שאמר רש"י סוף פ' נשא עכ"ד והנה כתב הרמ"ע ז"ל שהגוים אין להם תשובה ופירשו המפרשים דבשלמא ישראל שנצטוו בתרי"ג מצות הן ועניפיהן ודקדוקיהן התשובה מוכרח' כי אין אדם מחומר קורץ יוכל ליזהר בהם ולא אפשר בלא חטא ומסוף העולם ועד סופו בארבע מצינו שמתו בעטיו של נחש ותו לא והדין נותן שיהיה תשובה לא עשה כן לכל גוי כי לא נצטוו אלא בז' מצות וכלם שכליות עכ"ד וכפי זה מצד הדין לכופר בכל התורה כלה דין הוא שלא יהיה לו תשובה כי זהו בסוג מי שלא נצטוה אלא ז' מצות שאפשר לקיימם והכא נמי מצי מקיים רוב המצות. אלא דכיון שהוא ישראל והוא מחוייב בתרי"ג מצות ובכלל התשובה אעפ"י שחטא ישראל הוא וכששב ושב אל אחוזתו תרי"ג מצות ובכלל היא התשובה וזהו מחסד עליון שיהיה לו תשובה. ואפשר דבזה פליגי אי איכא תשובה לע"ז אי לא כידוע. ואפשר דז"ש משה רבינו אל תפן אל מנחתם שהיא קטרת יען דקטרת גי' תרי"ג וסניגורם קטיגורם דהם כפרו בתרי"ג מצות. ומזה עצמו נולד שאין להם תשובה שלא ניתנה אלא בעבור דלא מצי למיקם בלי חטא אבל לא יספיק טעם זה לעובר וכופר בתרי"ג. ויען לפי האמת האלהים עשה ורב חסד שהתשובה מועלת גם לעע"ז שהוא כופר בכל על כן בא דבר משה רבינו ע"ה כי הנה אלה רשעים יעמידם על שורת הדין ובאופן דאל תפן אל מנחתם שהוא הקטרת ואל תקבלם בתשובה דא ודא חדא היא:

פירוש ט

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי:

בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי. אפשר לפרש דרצה לומר דלא מיבעיא דלא עשה מדעתו רק ה' לו ציוה. אלא אפילו לא חשב והתאוה

למלכות או לכהונת אהרן או לשלוח מרגלים וכיוצא וה' מילא משאלות לבו אין זה כי לא מלבי לא הרהרתי בלבי על זה. אלא הוא יתברך שלחני מרצונו דוקא:

פירוש י

וַיָּשָׁב אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה:

קטרת שהקטיר אהרן והמגפה נעצרה נשאל הרדב"ז אם היה בפנים או בחוץ והשיב בתשובה כתיבת יד וזה טופס אמריו פשטיהו דקראי משמע דבחוץ הקטיר דכתיב וירץ אל תוך הקהל ויתן את הקטרת והוראת שעה היתה וקטורת של הקדש היה מפני שהיו ישראל מרננין אחר הקטרת שהיה ממית אמר יקטירו ממנו בחוץ והוא מחיה ומבטל הגזרה ועוצר המגפה תדע שהרי ע"כ אתה צריך לומר הוראת שעה היתה שהרי לא היה מצות הקטרת אלא בבקר ובין הערבים ע"ג המזבח הזהב ולא במחתה שלא היו מקטירין במחתה אלא יום אחד בשנה ביה"כ ונכנס בו לפני ולפנים:

פירוש יא

וְיִהְי מִמָּחֳרָת וַיָּבֵא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פָּרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים:

ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים. מצאתי בחיבור (כתב יד) ישן נושן לתלמידי רבינו יהודה החסיד זצ"ל ממה שקבלו מרבם. למה פרח מטה אהרן שקדים ששקדים אין גדלים אלא משני פרחים א' חלול כנקבה ואחד בולט כזכר וכשהרוח מנשב נכנס הבליטה בנקבות וגדל ממנו הפרי כן אהרן משמש למטה במקדש ומיכאל כנגדו במקדש של מעלה ומקטיר על המזבח נשמות של צדיקים עכ"ל ולפי דבריו יש לרמוז כי שקדים הוא אותיות מקדשי שם רמז למקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה:

ורש"י ז"ל פירש ויגמול שקדים כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים וכו' ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המערער על הכהונה פורענותו ממהרת וכו'. שמעתי מהבן יקיר לי מגן אברהם בעזרו נר"ו שפירש בזה שרש"י הוקשה לו שתי קושיות על דרך מ"ש המפרשים כשאומר הש"ס מאי דכתיב שהוקשה לבעל המאמר קושיא אחרת מבחוץ וכן שמעתי דמפרשי כשרש"י אומר השאלה בפי' שהוקשה לו קושיא אחרת חוץ ממה שמפרש וכן כאן הוקשה לו דמאחר דהקב"ה לא אמר כי אם מטהו יפרח תיסגי שיאמר הכתוב ויצץ ציץ ויגמול פרי ולמה שקדים כלומר למה הוצרך להזכיר שהם שקדים ומאי נפקא לן. ותו אמאי הקב"ה לא אמר כי אם מטהו יפרח והול"ל ויגמול פרי. ולזה תירץ שהיו שקדים לומר שהפורענות ממהרת ומשו"ה הקב"ה לא הזכירו דמפי עליון לא תצא הרעות ולא אמר אלא מטהו יפרח. ולא אמר יציץ ויגמול

שקדים להיות דמורה על הרעה וכיון שאחר הפרח הוא תכף הציץ שהוא חנטת הפרי לא הזכירו הקב"ה ובזה הכל מתוקן. כן פירש בני ידידי בתוספת נפך משלי בס"ד:

פירוש יב

וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל־לָכֶם מַתָּנָה נְתֻנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד:

ואני הנה לקחתי. רש"י פירש כל מקום שאמר ואני הנה אינו אלא שמחה וק' והכתיב ואני הנה מביא את המבול מים ונוכל לתרץ דיש שמחה לפני הקב"ה באבוד רשעים עכ"ל ס' מנחה בלולה. ועמו הסליחה חדא דדברי רש"י הם בפ' ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי ותו דלא כתב בלשון שלילה ותו דקרא דמבול הוא ואני הנני ורש"י לא כתב אלא דהנה לשון שמחה כמו הנה הוא יוצא לקראתך. שוב ראיתי דדברי ס' הנז' לקוחים מהרא"ם ע"פ ואני הנה נתתי לך וכתב כן בשם ספרי והשיגו הרב נח"י דספרי קאי לאידך מ"ד אבל למ"ד הנה לשון שמחה לא קשה מידי עיי"ש ועיין במדבר רבה פרשה ג':

פירוש יג

וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֵת מַחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ הַשְּׂרֻפִים וַיְרַקְּעוּם צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ:

וירקעום צפוי למזבח. כדי לזכותם להכניסם לעה"ב כי המזבח מכפר. זכרון אותיות ר"ן זכו כלומר ר"ן איש זכו ליכנס למחיצת צדיקים וכי מיתתן היתה כפרתן. רבינו אפרים בפירוש התורה (כתב יד). והדבר מבואר דפלוגתא אי עדת קרח יש להם חלק לעה"ב היינו על הבלועים דוקא וכדיהיב טעמא דכתיב בהו ותכס עליהם הארץ בעה"ז ויאבדו מתוך הקהל לעה"ב כמבואר במשנה פ' חלק. והיינו טעמא דקרח נשרף ונבלע מלבד הטעם שאמרו רבותינו זכרונם לברכה דאם נשרף לגמרי היה מיתתו כפרתו כמו הר"ן איש לכן להטו האש ונתגלגל ונבלע שיהיה בכללם:

פירוש יד

וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ־מַטֵּהוּ יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם עֲלֵיכֶם:

מטהו יפרח יפרח ד' במסרה דין. צדיק כתמר יפרח. יפרח כשושנה. יפרח בימיו צדיק והביאה הרב בעל הטורים בפרפראותיו. ואפשר לרמוז במ"ש גורי האר"י זצ"ל צדיק כתמר יפרח סופי תיבות קרח דבזכות שמואל ינצל עכ"ד. וצריך להבין מה שייכות יש לרמז זה במזמור הזה. ואפשר דזה המזמור אמרו משה רבינו ע"ה והוא מאחד עשר מזמורים שאמר משה רבינו ע"ה. ותחילת המזמור הזה הוא מזמור שיר ליום השבת ר"ת למשה. ואפשר לפרש מ"ש ותבט עיני וכו' באופן זה במשז"ל והביטו אחרי משה

כמ"ד לגנאי חמו הדין שקי וכו' וז"ש ותבט עיני בשורי באותם שהיו מביטים בי לגנאי. בקמים עלי רמז לר"ן איש דכתיב ויקומו לפני משה שקמו לחלוק. מרעים רמז לקרח דתן ואבירם. תשמענה אזני שהיו מתגלגלים ויורדים לפי הארץ. ואז צדיק כתמר יפרח רמז לאהרן שהוא כהן גדול ונתפרסם. ושם רמז בסופי תיבות קרח שיהיה לו תקון כמו שאמר האר"י זצ"ל. וכי תימא איך יתכן שיהיה לו הצלה ותקון לז"א שתולים בבית ה' רמז לבניו דמקום נתבצר להם בגהנם ועלו וזכו לרוח הקדש בחצרות אלהינו יפריחו עוד ינובון וכו' דשנים ורעננים יהיו שיצא מהם שמואל הנביא ועי"ז יתוקן קרח וזה רמז הסופי תיבות צדיק כתמר יפרח קרח שיתוקן באחרית הימים. להגיד כי ישר ה' דהרהור תשובת בניו הועיל להם ולאביהם בסוף צורי ולא עולתה בו. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה שחנה התפללה עליהם מוריד שאול ויעל. וכבר כתבנו בעניותנו בס' הקטן דברים אחדים במאמרם ז"ל שאמרו בני קרח מי שיעלה את השערים יעלה את אבא משם הרב הגדול מהר"א רוזאניס הזקן דאיכא ספיקא בהא דכתיב ויאבדו מתוך הקהל אם היא אבדה לגמרי אך מהשערים דכתיב אבד ושבר והיינו כאבידה המתבקשת למדנו דגם ויאבדו כן ואני בעניי הוספתי במאי דאתמר באגדה דחנה התפללה ולא היו מאמינים עדת קרח עד שבא לידו שער בה"מ שנטבע ע"ש באורך ועתה ראיתי במדרש רבה בסדרין דאתמר התם ריב"ב אומר יש להם חלק דכתיב ויאבדו מתוך הקהל בדוד הוא אומר תעיתי כשה אובד בקש עבדך מה אבידה האמורה בדוד עתידה להתבקש וכו' ע"ש הרי דגבי ויאבדו גופיה אתמר נמי. ואפשר לרמוז דר"ת מוריד שאול ויעל הוא משה עם הכולל לרמוז דח"ו אין זה סותר נבואת משה דגם ויאבדו הוא כאבידה המתבקשת. וכלפי מ"ש רבינו האר"י זצ"ל דבזכות שמואל ינצל אפשר דתיבות מוריד שאול ויעל. הם האותיות צירוף תיבות ירדו ושמואל יעל דוק ותשכח והוא רמז נכון:

ומעתה נבא למסרה מטהו יפרח על אהרן כי הוא כהן גדול ועליו אמר משה רבינו ע"ה במזמוריו צדיק כתמר יפרח כמו שפירשנו ושם רמז סופי תיבות קרח דינצל כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל והיינו דנתקבלה תשובת בניו וגם מה שהן אומרים משה אמת ותורתו אמת והן בדאין כמו שאמר פרק הספינה וזה רמז יפרח כשושנה הנדרש על התשובה כמו שאמר בילקוט. ויהיה זה בימי המשיח דכתיב ביה יפרח בימיו צדיק כמו שאמר רבינו בעה"ט לפי דרכו ע"ש:

אמנם צריך להבין הא דכתיב מטהו יפרח דהכתיב ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים והול"ל מטהו יגמול שקדים ובזה היה נכלל הכל. לא כן עתה דכתיב מטהו יפרח שומע אני דליכא אלא פרח. ומצאתי לרבינו אפרים בפירושו שכתב וז"ל ויוצא פרח מה צריך

והלא כבר נאמר והנה פרח נ"ל כי אמרו בלבם שמא משה לקח מטה אחר אותו שכבר פרח וכתב עליו שם אהרן ואותו מטה יבש של אהרן עודנו שם ידע הקב"ה מה שבלבם ועשה נס בתוך נס והוציא מטה אהרן פרחים אחרים לפניהם שלא היו מתחילה ויצץ ציץ מחדש ויגמול שקדים לעיניהם ואז הודו שנאמר ויראו ויקחו כלומר ראו כל אותו הנס הגדול שנעשה במטה אהרן אז ויקחו עד כאן לשונו ובזה מיושב. דאלמלא מחשבתם אשר חשבו להסתפק שמשה רבינו עליו השלום עשה בערמה לא היה צריך לכל זה והוה סגי מה שנמצא כי הנה פרח מטה אהרן. ומשו"ה הקב"ה לא אמר אלא מטהו יפרח כי בזה היה מספיק. אלא דאח"ך בוחן לבות ידע אשר בלבם והגדיל הנס ויוצא פרח ויצץ ויגמול. וכן ראיתי לרשב"ם בפירושו שכתב וז"ל לפי הפשט נראה כשהוציאו משה מצאו שפרח ולא יותר כדכתיב והנה פרח מטה אהרן אבל אח"ך ויצץ ציץ לעיני כל ישראל ואחרי כן ויגמול שקדים שאלו כן היה הענין תחילה הנה לא היתה נראית לא הפריחה ולא הניצה וגם לא הי"ל לכתוב והנה פרח אלא והנה גמל שקדים מטה אהרן לבית לוי עכ"ל. ולפי דרכו הול"ל שהוציא עוד פרחים כמו שאמר רבינו אפרים דאי לא ויוצא פרח למה לי הא כבר נאמר והנה פרח אמנם ראיתי בתרגום המיוחס ליונתן ן' עוזיאל שכתוב וז"ל והא ייעא חוטר אהרן לבית לוי ואפיק לבלובין ואניץ ניצין ביה בליליא גמר ועביד לוזין עכ"ל מוכח שהכל היה בלילה:

ועוד אפשר לומר במאי דכתיב מטהו יפרח במ"ש פ' הוציאו לו (יומא דף נ"ב) שנגנז מקלו של אהרן בשקדיה ופרחיה וכתב הריטב"א פירוש שאעפ"י שכתוב ויגמול שקדים נשארו שם מקצת פרחיה כמות שהיו להגדיל הנס וכן פירש ר"י עכ"ל וכן כתבו תוס' ישנים וז"ל תמהני למה מזכיר ופרחיה והלא גמל שקדים ונראה כי מקצת הפרחים נשארו שלא גמלו שקדים ונשארו פרחים עכ"ל וכפי זה אפשר דהיינו דקאמר מטהו יפרח לרמוז דהפרחים נשארו תמיד להגדיל הנס כמו שאמר התוספות והריטב"א כמדובר:

ובענין מ"ש הכתוב ואת שם אהרן תכתוב וכו' ראיתי לרבינו אפרים בפירושו (כתב יד) שכתב וז"ל תכתוב על מטהו ואת שם אהרן נ"ל שהיה על כל מטה ומטה כתוב שם השבט ושם אהרן ועל שבט לוי היה כתוב אהרן לבד בדי שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק ולומר אלו היה שמי כתוב אצל אהרן היה פורח מטה שלי כמותו לכן היה עם כל אחד ואחד להראות שאין להם שותפות עם אהרן בכהונה עכ"ל והוא חידוש גדול אם קבלה נקבל:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

פירש המורה נתקנא על נשיאותו של אלצפן וכו' ותימא דהא לא חלק אלא על הכהונה דכתיב ובקשתם גם כהונה וי"ל קרח ערום היה ואמר בלבו אם מערער עליו הרבה ערעורים יקבץ ישראל אחריו ויעזרוהו אלא אערער תחילה על הכהונה ועי"כ אערער על הנשיאות:

ויפול על פניו פירש המורה שכבר זה סרחון ד' ומשמע שרצה להתפלל עליהם והרי בסוף הענין קללם דכתיב ואם בריאה יברא וכו' וי"ל דעל ישראל היה בלבו להתפלל אם ימשכו אחריו אבל קרח ועדתו מקמי הכי קללן (ע"כ מנימוקי רי"ד זלה"ה):

חקת

פירוש א

זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל:

מדבר רבה בסדר היום אמר שלמה על כל אלה עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. ויש לדקדק מה הלשון אמרתי אחכמה צודק לזה ועוד להבין תיבת ממני. ובפשט הכתוב כתבנו בעניותנו במקומו. אך לפי הענין אפשר לפרש במה שידוע ששלמה נתחכם הרבה לפי דכאשר ה' במראה אליו יתודע ואמר לו שאל מה אתן לך ולא שאל לא כסף ולא זהב אלא לב חכם ובד"ת כתיב הרחב פיך ואמלאהו כמשז"ל ועוד דשאל ברשות והניח כל דברי חפץ ולא שאל אלא חכמה על כן כתיב ביה ויחכם מכל האדם וכמבואר בספרי הקטן ראש דוד פ' שמיני בביאור הכתובים ומאמרם ז"ל ע"ש באורך וידוע משז"ל דלמשה רבינו עליו השלום נתגלה טעם פרה אדומה. וזו היא תמיהת שלמה הע"ה אמרתי אחכמה כלומר כאשר הורשתי לשאול חפצי עזבתי כל שכיות החמדה ואמרתי אחכמה כי לא שאלתי על שום תאוה כי אם על החכמה וניתן לי ועכ"ז פרשת פרה אף שנגלית טעמה למשה רבינו ע"ה היא רחוקה ממני דיקא כי ממני דוקא היא רחוקה ולא ממשה רבינו ע"ה והוא פלא כי אני שאלתי החכמה וניתנה לי ודבר שנתגלה אשתמיט מני:

ובזה אפשר לפרש הכתוב זאת חקת התורה אשר ציוה ה' לאמר ויקחו אליך פרה אדומה. והנה בס' ידי משה פירוש המדרש כתב דפרה שעשה משה תמיד קיימת ומערבין קצת מאפר פרה שעשה משה עם הפרות אחרות ע"ש ובש"ך על התורה וכתב ידי משה דהטעם יען משרע"ה ידע הטעם ועשה הפרה בכונתו והשאר לדעת משה רבינו ע"ה. וז"ש זאת חקת התורה אשר ציוה ה' לאמר שהיא חקה אבל אתה ידעת טעמה. ומשו"ה ויקחו אליך תמיד בכל פרה לוקחים מפרה שלך. גם ויקחו אליך הכונה שהוא חקה

לישראל ולכן ויקחו אליך כלומר יקחו הפרה לדעתך שידעת טעמא. ומיהו כעת לא נתברר לי זה שמערבין בכל פרה מאפר פרה שעשה משה ועיין בהרמב"ם וברא"ם. ועפ"ז אפשר לפרש מאמר רבותינו זכרונם לברכה שהביאו המפ' מה ראה קרח לחלוק עם משה פרה אדומה ראה הכונה שראה פרה שמשה רבינו אמר שהוא ידע טעמה וצריך ליקח תדיר מפרה שלו ולערב בכל פרה שהוא ידע הטעם וחרה לו דלא אפשר שהוא לבד ידע הטעם כי כל העדה כלם קדושים ואין לו יתרון ודוק:

פירוש ב

זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל:

מאז"ל בפסיקתא הובא בילקוט בשעה שעלה משה לשמים מצאו להקב"ה שאומר רבי אליעזר אומר עגלה בת שנתה וכו' א"ל רבש"ע עליונים ותחתונים ברשותך וכו' וראיתי בס' לב אריה שכתב משם הרב מהר"ר ישראל מלאדמר במ"ש דר"מ הוא ר' אלעזר בן ערך ור"מ אסיקו ליה אחרים וכתב הרב באר שבע דההלכות שאמר קודם אותו מעשה נאמרו בשם ר' מאיר וז"ש אלעזר בני אומר והוא ר' אלעזר בן ערך שהוא ר"מ וא"ל משה רבינו ע"ה עליונים וכו' שכל מעשה החכמים וגזרותיהם ברשותך כמו שאמר מהרש"א בח"א בהוריות וז"ש אתה אומר הלכה משמו דייקא ר' אלעזר ולא אחרים כאשר גזרו ולזה השיב עתיד וכו' לפתוח פ' פרה תחילה דייקא קודם דאסיקו שמיה אחרים וכו' ע"ש באורך:

ועמהם הסליחה של הרב ישראל הנז' והרב המחבר דכתב עליה הנפק כי הכא הא דעגלה בת שנתה ר' אליעזר ביו"ד והוא ר' אליעזר הגדול תלמיד רבן יוחנן בן זכאי חבירו של ר' אלעזר בן ערך שהוא ר' אליעזר סתם דמתניתין ואינו ר' אלעזר בן ערך. גם ר"מ אינו ר' אלעזר בן ערך דר"מ תלמיד ר"ע תלמידו של ר' אליעזר ור' אלעזר ן' ערך חבריה דרבא דרביה דר"מ ואין כוונת הש"ס בעירובין כאשר חשבו וכבר האריך בזה הרב ס' יוחסין והסכים לדבריו הגאון הרב עטרת ראש דף יוד ע"ב ע"ש ובהקדמת שו"ת מהר"ם מלובלין. גם מ"ש משם מהרש"א בח"א יש שינוי במה שהביא בס' לב אריה בשמו למ"ש מהרש"א לך נא ראה בס' לב אריה ומהרש"א. ובפי' המאמר כתבנו בעניותנו בס' הקטן ראש דוד הלא מרא"ש בסד"ר דברתי:

פירוש ג

זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל:

יא) זאת חקת התורה וכו'. רבינו אפרים בפרישתו (כתב יד) דורש כל הפרשה על התורה וז"ל בקצור. ויקחו אין קיחה אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם. זאת חקת התורה גימטריא אלף תקלב רמז לאותיות התורה שעולים כך עם ה' כפולות ועם ל"ב נתיבות חכמה (אח"י פירוש אם תמנה כ"ב אותיות כל אות כמספרה ותוסיף ה' נגד ה' כפולות מנצפ"ך יעלו אלף ת"ק ותוסיף ל"ב כנגד לב נתיבות חכמה יעלו אלף תקל"ב כמנין זאת חקת התורה. ואפ' את"ק גימ' אשר הרומז לבינה כמו שאמר בזה"ק ול"ב נתיבו' חכמה) ויקחו אליך כיון שעסק בתורה היא נקראת על שמו פרה זו תורה שפרה ורבה אדומה כל המאדים פניו על ד"ת היא מתקיימת בידו. תמימה שנאמר תורת ה' תמימה אשר אין בה מום שנאמר אין בהם נפתל ועקש. לא עלה עליה עול שנאמר חרות וכו'. ולקח אלעזר כלומר אין אדם זוכה לעטרה זו אא"כ עזרו הקב"ה. ונתתם אותה אל אלעזר שנא' וממתנה נחליאל. והוציאו אותה אל מחוץ למחנה שיהיו הדברים מתפשטים עד סוף העולם. ושחט אותה לפניו שיכשיר הדברים כשחיטה שמכשרת. מדמה באצבעו דמ"ה גי' מ"ט פנים מ"ט שערי בינה. ושחט כמו זהב שחוט. ושרף הלא כה דברי כאש. עץ ארז בני אדם גדולים. ואזוב קטנים. ושני תולעת שמשימין עצמן כתולעת על ד"ת. וכבס בגדיו שיהיו דבריו מחוורין כשלמה. ורחץ בשרו במים בתורה וטהר שהתורה מטהרת. ואסף איש טהור כמשז"ל בשעה שמפזרין כנס. והניח מחוץ שלא יורה עד שיגיע להוראה. והיתה לעדת בני ישראל למשמרת שהתורה משמרת לומדיה. למי נדה ליצה"ר וכו'. חטאת היא שבירתו וחסרונו של יצה"ר. ולגר הגר התורה הפקר לכל. יטמא יתחטא בו. הנוגע במת זו ע"ז כלומר אפי' יש בו שמץ ע"ז התורה מטהרתו. הוא יתחטא ביום הג' כשיבא היום דכתיב ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו התורה מליצה בעדו. וביום הז' לסוף אלף ז' וכו' ואם לא יתחטא שלא למד תורה ואין בידו מ"ט לא יטהר לעולם זאת התורה אדם כי ימות אין התורה מתקיימת וכו'. ונתן עליו מים חיים וזרקתי עליכם מים טהורים עכ"ל בקצור:

ואפשר לרמוז בתחילת הפסוקים לדרוש על התורה כדדריש רב ז"ל בסנגון אחר ונרמוז בסמיכות הפרשיות. ולא תחללו ולא תמותו זאת חקת התורה וכו' ידוע דחילול ה' במיתה כמו שאמר בד' חלוקי כפרה שהיה דורש רבי ישמעאל. אמנם כתבו המפרשים דד' חלוקי כפרה היינו לשב מיראה אבל מאהבה נמחל תכף ואפשר כי בעסק התורה שממית עצמו עליה ונקראת על שמו גם חילול ה' נמחל לו. וזה רמז ולא תחללו ולא תמותו שאם תחללו אינו מועיל תשובה ויה"כ ויסורין אלא תמותו במיתה. אבל יש תקנה וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר לדבר ר"ל תקון חילול ה' לדבר זאת חקת התורה

וע"י עסק התורה ינצל כמו שמפרש והולך. זאת חקת התורה אשר. ר"ת גימט' אהיה רומז לאימא דמקננא בכרסיא הוא בריאה שמשם התורה כמו שאמר בזהר ורבינו האר"י זצ"ל. [וגם אשר הוא רמז לאימא כנודע, ועוד יש לרמוז אשר גימט' את"ק פירוש אלף ת"ק אותיות התורה כמו שאמר בסמוך בשם רבינו אפרים וזה רמז התורה אשר דהתורה מבריאה בחי' אימא והיא נבנית ע"י ז"ך אותיות גימט' אלף ות"ק כמדובר, וכזו וכזה רמז ואין מספר במרבית פסוקי מתורה נביאים וכתובים דוק והארך. ועוד יש לרמוז באופן אחר בפ' ויקחו אליך פרה וכו' כפי רמז רבינו אפרים הנז' בסגנון אחר במ"ש המפרשים עמ"ש תלמידי חכמים אין אור של גהינם שולטת בהם ק"ו מסלמנדרא. דהכוונה דגם שילכו לגהינם על חטאתם אין אור גהינם שולט בהם דייקא, רק מעביר הלכלוך דומה לדבר שסכו בסלמנדרא ועליו היה עיפוש ולכלוך שאם יתנוהו באש האש אוכלת הלכלוך ובהגיע לסלמנדרא אינו שולט כן הת"ח אם נתלכלך נפשו בזוהמת החטא גהינם מעביר הלכלוך ובעצם הנשמה אינו שולט כלל. וז"ש פרה שהיא התורה ואם אדומה שנפש ת"ח אדומה מהחטא הגם כי הולך לגהינם אין שולט בנפש כמו נפש ע"ה שהיא עצמה מצטמקת לז"א תמימה אשר אין בה מום. אשר לא עלה עליה עול דהת"ח בן חורין מהכל וה"ד אם לומד לשמה. ונתתם אותה התורה לא שעזרו וזהו לאלעזר שהוא לשמה אז ושחט אותה לסט"א לפניו ודו"ק והארך]. אשר ציווה ה' כביכול מלשון צוותא דהשכינה כנגד העוסק בתורה וז"ש אשר ציוה ה' שה' (כתב יד) מתחבר אליו באמירת התורה. דבר אל בני ישראל ויקחו אליך שילמדו לשמה ועי"ז ויקחו אליך ניצוץ ממך כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל שכל חכם מופלג לומד בתורה לשמה זוכה לניצוץ משה רבינו ע"ה והיינו מאי דאמרו בש"ס משה שפיר קאמר וז"ש ויקחו אליך וכשיזכו לזה אז פרה שיפרה וירבה בתורה אדומה כמו שאמר בזהר סוף לך לך על ר' אבא דאתלהיטו אנפוי מחדוותא דאוריתא א"נ אדומה דמה שהיה אדומה ששלטה סט"א והקליפה והם הקושיות שיש בהלכה. תהיה תמימה ומחוורתא ומתרצתא שמעתא אשר אין בה מום דאם רק הוא מכם ואם תזכו לזה אשר לא עלה עליה עול לא מאויב פנימי ולא מאויב חיצון כי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה:

פירוש ד

זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים:
הרב פנים מאירות בראשון בראשו בהקדמתו פירש זאת התורה יש לה מעלה אדם כי ימות אף שמת הוא באהל בית המדרש דאומרים שמועה מפיו ושפתותיו דובבות בקבר עד כאן דבריו ז"ל:

ויראה לפרש שארית הכתוב על פי זה דהנה מוכח מהש"ס דאף האומר שמועה מפי חכם שאמר משם אחר והאחר מאחר כלם שפתותיהם דובבות. ואמרו בירושלמי דשקלים פ"ב כהדין דשתי קונדיטון ויש מי שאמר כהדין דשתי חמרא עתיקא ופירש הרב קרבן העדה דמי שהמשיל שפתותיו דובבות כהדין דשתי קונדיטון שהוא יין עם בשמים סבר דלזכות לזה צריך תורה ומעשים טובים. ומ"ד כהדין דשתי חמרא עתיקא סבר דתורה לחוד סגי עכ"ד ויש לי קצת להכריע כמ"ד כשתי חמרא עתיקא ממ"ש בפ' חלק דא"ל הקב"ה לדוד הע"ה שיאמרו שמועה מפי דואג בבית המדרש ולא רצה דהע"ה והרי דואג לא היה לו מע"ט והיה בעל לה"ר דשקול כע"ז ג"ע ש"ד ועבירה מכבה מצוה מלבד דרצח לכהנים ועוד דאז"ל דמספר לה"ר עושה חליפין זכיותיו בעבירות הנדבר ואלו היה מתרצה דוד הע"ה היו אומרים שמועה משמו דמשמע דאהני למעלת שפתותיו דובבות. ויש לדחות. ועתה נבא לדרכנו כל הבא אל האהל כלומר לא תסבור דלמעלת שפתותיו דובבות שאמרתי אדם כי ימות הוא באהל (כמו שפי' הרב הנז') צריך שיהיה החידוש בתורה מדעתו והלכה זו העלה מפי עצמו אמרה היולדה והמחזיקה לא היא אלא כל הבא אל האהל הגם שאינו מחדש רק אומר מפי אחרים שהוא בא אל האהל לבד ולא חידש רק נתעסק באהל התורה הוא זוכה למעלה זו ושפתותיו דובבות. וכל אשר באהל גם מי שאין לו מעשים טובים וז"ש כל אשר באהל הכל לאתויי מי שאין לו מ"ט וזהו משמעות נמי כל אשר באהל בין יש לו מ"ט בין אין לו אשר באהל תורה סגי. וכי תימא מאחר דאחרי מות בעל תורה חיה יחיה למה ימות ובפרט העוסק בתורה לשמה. לז"א יטמא ז' ימים כלומר בעודו בעה"ז שבעה עשריות ימים ר"ל שנים והם ע' שנים הוא טמא בעה"ז והמות יפריד הטומאה ודטבא ליה עביד ליטהר לאור באור החיים:

פירוש ה

זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: כתב בספר אמרי נעם זאת התורה אדם כי ימות. פירש"י פרשת מטות דקאי אישראל לחודיה אבל גוי עע"ז אינו מטמא באהל אבל במגע ומשא לא אימעיט והכתיב וכל אשר יגע על פני השדה וכו' או בעצם אדם ונדרוש ביה אדם ישראל ולא גוי ונאמר דלא יטמא במגע ומשא ויש לומר מכיון דאימעיט גוי מאהל וגם ממגע מדכתיב תרי אדם הו"ל מיעוט אחר מיעוט ולרבות גוים ומסתבר לרבוינהו למגע ולא לאהל וכו' עכ"ל ותירוצו קשה בלשון הש"ס ביבמות דף ס"א דקאמר נהי דמעטינהו קרא מאטמויי באהל דכתיב אדם כי ימות באהל ממגע ומשא מי מעטינהו קרא ופירש"י מי מעטינהו וגבי מגע אשכחן נוגע בעצם או בחלל דלא כתיב אדם וכו' ע"ש וכפי התירוץ הנז' לא הו"ל לש"ס לומר מי

מעטינהו אלא הו"ל לפרושי דהוי מיעוט אחר מיעוט לרבות מגע דהכי מסתבר. ותו יש להרגיש דהכתיב נמי כל הנוגע במת בנפש האדם ולדעת ר"ת ז"ל שהביאו התוספות שם ביבמות ושאר דוכתי דוקא אדם הוא ישראל אבל האדם הוי כלל גם לגוי וא"כ הרי במגע כתיב האדם והא הו"ל לש"ס למימר לדעת ר"ת שאני מגע דכתיב האדם והוי אפי' גוי: והתוספות שם ביבמות נתקשו קושית אמרי נועם דכתיב וכל אשר יגע וכו' בעצם אדם ותירצו דדרשינן ליה בנזיר לענין אהל. וסוגיא זו נעלמה מהמתרץ בס' אמרי נועם. ואפשר דאעיקרא מאן דקמותיב בס' אמרי נועם הכי קשיא ליה דאמאי דרשינן ליה לענין אהל נימא דהוי כפשטיה לענין מגע ואתא למעט גוים ועל זה תירץ המתרץ דהוי מיעוט אחר מיעוט שוב ראיתי סוגית נזיר דף נ"ג שרמזו התוספות והוא מבואר דקאי אטומאת אהל ע"ש ובפירש"י ריש דף נ"ד:

אך קשה דכתיב בפרשה קרא אחרינא ברישא הנוגע במת לכל נפש אדם וזה קשה בין לתירוץ התוספות בין לתירוץ אמרי נעם. ולדעת ר"ת אפשר לישב קצת דכיון דכתיב כל הנוגע במת בנפש האדם דמשמע גוי נמי תו לא משגחינן בקרא דכתיב אדם גבי מגע דלא אמרינן דאדם ממעיט גוי אלא בדליכא בההוא עניינא האדם:

שוב ראיתי להרשב"א בחידושיו ליבמות שם שכתב וז"ל וא"ת הא כתיב בעצם אדם הא דרשינן ליה בספרי לאבר מן החי והכתיב לכל נפש אדם ההוא אצטריך לאפוקי לנפש בהמה דמדכתב רחמנא נפש להביא דמו כתב אדם להוציא בהמה עכ"ל ועל פי דברי הרשב"א תנוח דעתנו. ואפשר דמייתי מהספרי משום דסתם ספרי ר' שמעון. ומ"מ עדין יש לחקור דאף אי כתיב האדם ממעטינן בהמה ותו דכתיב בתרי' נפש האדם ותיסגי למעט בהמה:

וראיתי להרב החסיד מהר"י אלגאזי זלה"ה בספר מענה לשון דף ב' ע"ד שכתב על דברי ר"ת וצ"ע מלשון התלמוד פ"ק דע"ז אשר יעשה אותם כהנים לוים וישראלים אין כתיב אלא האדם אפי' גוי ואם כדבריו תפוק ליה מדלא כתיב אדם וכתיב האדם בה"א עכ"ל ולא ידענא מאי ק"ל דר"ת עלה קאי והכי מפרשה אדם לא נאמר דהוה משמע כהנים לויים וישראלים אלא האד' כמבואר בתוספות ביבמות דף ס"א ובסנהדרין דף נ"ט ע"ש. ואחר זמן רב ראיתי בחי' הריטב"א יבמות (כתב יד) שכתב שם פ' הע"י וז"ל וא"ת והאמרינן בסנהדרין היה רמ"א מנין שאפי' גוי שעוסק בתורה וכו' שנאמר אשר יעשה אותם האדם וכו' י"א דהתם דריש ה"א דהאדם וליתא דא"כ הול"ל אדם לא נאמר אלא האדם ור"ת ז"ל תי' דר"מ פליג על רשב"י וס"ל כרשב"ג דתנן באהלות ר' שמעון בן גמליאל אומר מדורות הגוים וכו' ולא מחוור מדלא אמרינן בשום דוכתא דר"מ פליג

אדרשב"י והנכון דשאני התם שהוא מקום ברכה וכו' עכ"ל עין רואה דהריטב"א מקשה כמו שהקשה מהר"י אלגאזי ז"ל. אמנם על הריטב"א לק"מ דאיהו לא משמע ליה לפרש כמו שאמר התוספות אבל הרב הנזכר דקאי על התוספות מאי ק"ל דהתוספות כבר פירשו לשון ר"מ כמו שכתבנו. ותו ק' עליו דהוא הזכיר שם תוס' קמא ושם דף ל"ח נתקשו מזה דקא' כהנים וכו' דהול"ל אדם לא נאמר ופרקי לה שפיר עפ"י הת"כ ע"ש. ועל הריטב"א ק"ק דהאי שינויא כתבה בשם י"א ודחאה ושוב כתב בשם ר"ת דר"מ פליג על רשב"י ואלו בתוספות קמא סנהדרין יבמות ע"ז כתבו משם ר"ת לחלק בין אדם להאדם. אבל לא משום דר"מ פליג. איברא דר"ת סבר דאין הלכה כר"ש כמו שאמר הגהמי"י פ"ג דאבל והרשב"ץ ח"ג סימן שכ"ג והרשב"א בחי' יבמות שם כתב משם רש"י דפליג ר"מ והא דתנן רשבג"א מדורות פירש ר"ת דאף היא פליגא ארשב"י וכו' ע"ש וכ"כ הרמב"ן בחי' יבמות ע"ש ועמ"ש הרא"ש בתוספותיו ליבמות שם ודוק:

ודע דמהר"א ממיץ בס' יראים פסק דקברי גוים אינם מטמאים לא באהל ולא במגע ומשא וכתבו הגהות מיימוניות פ"ג דאבל דפ' הבא על יבמתו משמע כהרמב"ם דמטמו במגע וכו' ע"ש והרואה יראה בס' יראים דבסי' שי"א תחילת דבריו כתב דבמגע ומשא יש אוסרין וראיתן מפ' הבא על יבמתו נהי דמעטינהו קרא וכו' ושוב הביא ראיות להתיר ע"ש וגאון עוזנו הרב מש"ל שם פ"ג דאבל כתב ואני תמה על ההגהות שהכריחו כסברת רבינו מההיא דפ' הבע"י וכי היעלה על הדעת דבעל ספר יראים דנודע שמו דרב גדול ומוסמך היה נעלם ממנו סוגיא זו עכ"ל ויש להרגיש דהו"ל למימר דהרא"ם בס' יראים עלה קאי וכתב דיש אוסרין מהך סוגיא כאמור והרב ז"ל מזכיר דברי ס' יראים עצמן לקמן:

והרב פנים מאירות ח"ב סוף סי' י"ד וסוף סי' קנ"ב כתב דס' יראים תפס כשינויא קמא דהש"ס שם דמשני מקמי שינויא דרבינא ותפס שינויא דסתמא דתלמודא לעיקר טפי משינויא דרבינא עיין שם באורך וק"ק דאי כך כונת ס' יראים אחרי דקאמר דהאוסרין תלו זייניהו בהא קודם דיביא ראיות אחרות הול"ל דנקטינן כסתמא דתלמודא דלא סבר כרבינא ומדלא העלה דבר זה על שפתיו מוכח דאין זה טעמו. וכבר גלי לן טעמיה גאון ישראל הרב מש"ל שם עיין שם באורך:

פירוש ו

נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נָטֶה יָמִין וּשְׂמֹאול עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃

אפשר לפרש דנכסי גוים הם כהפקר וכל המחזי' בהם זוכה וחזקת השדה לאלתר בנכסי הפקר היינו נעל גדר ופרץ ואם קוצץ שריגי וענפי אילנות אדעת' דארעא קנה כמבואר כל זה בח"מ סי' רע"ה וז"ש נעברה נא בארצך העברה בעלמא באופן דאין שהות לחזקת נעל גדר ופרץ שלא תסברו שאנו רוצים להחזיק בארצכם. וכ"ת יעברו חלוצים בשדות וכרמים ומידי עוברם קיימי קצוצאי ענפי האילנות והויא חזקה לז"א לא נעבור בשדה ובכרם. ולא נשתה מי באר בחנם אלא בכסף וזה מריע כחנו וגדולה מזו אמרו אי דלא ליה צנא דפירי וכו' וכדי שלא יאמר דיקנו הארץ בהלוך וכר"א בבתרא דף ק' לז"א לא נטה ימין ושמאל דאף לר' אליעזר דקני בהלוך בעי דילך לאורכה ולרחבה.

פירוש ז

וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי׃

וישב ממנו שבי. אפשר לרמוז כי תיבות ממנ"ו שב"י עם הכולל גימטריא שפחה לבד היה בדקדוק כמו שאמר רבותינו זכרונם לברכה:

פירוש ח

וַנָּרֶם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַד־דִּיבֹן וַנַּשִּׁים עַד־נֹפַח אֲשֶׁר עַד־מֵידְבָא׃

ונירם אבד חשבון. פירש המורה מלכות ועול שהי' למואב בחשבון אבד ותימא דא"כ הי"ל לינקד בשוא ורפי הוי"ו אלא פירושו ונשליכם מלשון ירה בים. נימוקי רבינו ישעיה הראשון ז"ל. וכ"כ בספר אמרי נועם:

פירוש ט

כִּי־הַנֶּגַע בְּמֵת בְּנָפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא־וְנִכְרְתָה הַנָּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה־עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃

שאלוני שינוי הכתובים דאח"ך כתיב ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההיא מתוך הקהל כי את מקדש ה' טמא וכו' דבריש הקדים את משכן ה' טמא ואחר כך כתיב ונכרתה. ואחר כך הקדים לומר ונכרתה והדר אמר כי את מקדש ה' טמא. והשבתי דבר פשוט דבריש אתא לאשמועינן אעיקרא שטימא המשכן כי זה מדבר בנגע וטבל כמו שפירש"י והרמב"ן וא"כ הוה ס"ד שלא טמא המשכן שכבר טבל. אי נמי במ"ש ביבמות דף ס"א דלר"ש גוים אינם מטמאין באהל דכ' אדם אתם ישראל קרוים אדם וא"ה אינן קרוי' אדם ומפורש שם דבמגע ומשא מטמו וכתבו שם התוס' משם ר"ת דהאדם נקראים הגוים ע"ש וז"ש כל הנוגע במת בנפש האדם דהיינו גוי וס"ד דגוי לא מטמא בנגיעה כמו שאינו מטמא באהל. ולזה בא הכתוב לאשמועינן ולאפוקי הסברא מבחוץ דהוה ס"ד דאם טבל או נגע למת גוי לא טימא המשכן לכן כתיב את משכן ה' טמא

ואשמועינן דיש בדבר משום טומאה. ואחר שידענו שהוא טימא המשכן ענש ונכרתה וכו'. אבל בפסוק האחר דכתיב ואיש אשר יטמא ולא יתחטא שם כבר ידע שהוא טמא והטומאה אינו חידוש והיינו דכתיב ואיש אשר יטמא דפשוט הוא שנטמא על כן תכף כתיב ונכרתה וכו' דהטומאה פשוטה לכל ותכף ענש ונכרתה ויהיב טעמא כי את מקדש ה' טמא כלומר דבר ידוע הוא שמקדש ה' טמא והדברים פשוטים:

פירוש י

בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה:

באר חפרוה שרים וכו'. רבותינו זכרונם לברכה דרשו הני קראי על התורה שהיא באר מים חיים. ואפשר לפותרם על התורה, באופן זה כי תורתינו הקדושה אין לה קץ כי אחרי שחכמים גדולים עמדו על ההלכ' וחדשו כמה קושיות והויות. עדיין אם מעמיק הת"ח עיניו יחזו נפלאות כהנה וכהנה וספרין פתיחו שאחרוני אחרונים עוד יוסיפו לפלפל להעמיק ולחדש. והטעם כי בכל הת"ח הלומד לשמה אור נוצץ בו ניצוץ משה רבינו ע"ה ובכחו הת"ח האחרון יוסיף לחדש וכל הקרב יותר למסור נפשו ולשים כל מעייניו בתורה נפתח לו פתחים רבים. וז"ש משה שפיר קאמר כי הת"ח יש בו ניצוץ משה רבינו ע"ה כמו שאמר גורי האריז צ"ל. ואפשר שנרמז זה כי אותיות לשמה הם אותיות למשה כי אשר ילמוד לשמה יזכה למשה ותנח עליו הרוח ניצוץ משה רבינו. גם ידוע משז"ל פ"ק דע"ז דבתחילת לימודו של אדם זאת התורה נקראת תורת ה' כמו שאמר בתורת ה' חפצו ולבסוף כשנתגדל בתורה נק' על שמו כדכתיב ובתורתו יהגה יומם ולילה. ועם מה שהקדמנו יובן דכיון דנתגדל בתורה ודאי למד לשמה וזכה לניצוץ משה רבינו ע"ה ולכן נק' התורה על שמו שהתורה נתנה למשה במתנה ונקראת על שמו במ"ש זכרו תורת משה עבדי. וזה החכם אשר בקרבו ישים אור בו ניצוץ משה רבינו ע"ה לכך נקראת התורה על שמו כמשה רבינו. רק דלמשה רבינו ע"ה כל התורה כלה נקראת על שמו. וזה החכם התורה אשר למד נקראת תורתו בעבור ניצוץ משה רבינו ע"ה המאיר בו וכשהוא גדול אז יכול למחול על כבודו דרב שמחל על כבודו כבודו מחול כידוע. וז"ש באר שהיא התורה חפרוה שרים גדולי ישראל ואחר אשר חפרוה עוד כרוה נדיבי העם המתנדבים לעסוק בתורה בכל כחם וגם הם ימצאו להעמיק. והטעם במחוקק שהוא משה רבינו ע"ה המאיר בם במשענותם הוא להם למשען ומשענה. וממדבר סיני מתנה ניתנה תורה לכל והיא הפקר. וממתנה עוד אחרת היתה נחליאל שהנחילו אל התורה ונקראת על שמו. ומנחליאל במות אחר אשר זכה שהתורה נקראת על שמו ונחלו אל במות יעלה

לגדולה ריש מתיבתא וכיוצא ואחר כך מבמות אף שהוא רב יכול להשפיל עצמו וזהו הגיא דרב שמחל על כבודו כבודו מחול:
ולפי פשוטו אפשר לפרש במשז"ל דהבאר בזכות מרים וכשנסתלקה מרים חזרה בזכות משה ואהרן וכאשר נסתלק גם אהרן היה בזכות משה וז"ש ענו לה שבחו לה דייקא רמז למרים שבזכותה היא הבאר ואחר שנסתלקה מרים באר חפרוה שרים משה ואהרן כמו שפירש רש"י ואחר שנסתלק אהרן כרוה נדיבי העם במחוקק בזכות משה רבינו ע"ה שהיה משענותם וכל קהל עדתנו עליו יסמוכו:

פירוש יא

וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹּב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ:
ותקצר נפש העם בדרך וכו' וכל הפסוקים הנמשכים. פירש מר זקנינו הרב החסיד מהר"א אזולאי זלה"ה בעל חסד לאברהם בס' בעלי ברית אברהם (כתב יד) והוא ז"ל האריך הרחיב ואני בעוניי אקצר ואעלה וזהו תורף דברי קדשו. יש לדקדק במה קצרה נפש העם אם מטורח הדרך איך נולד מזה תלונת לחם ומים. ותו מי הגיד להם שימותו במדבר. ותו אומרם כי אין לחם ואין מים ועדיין הי"ל מן ובאר והם אמרו ונפשנו קצה וכו' ותו מהו אשר דיברו באלהים ובמשה. ועוד דקדוקים יובנו מתוך הביאור אמנם הענין דישראל היו מונהגים מג' רועים משה ואהרן ומרים והיו תעלות להשקות ערוגות שבטיהם וכשם שבהעדר המים לא יכון גידול הזרעים כן בהעדר התעלה וקלקולה אי אפשר גדולם גם כן. והנה היו לישראל ג' תעלות משה אהרן ומרים ועל ידם היה להם ג' דברים ההכרחיים להולכי דרכים מן מים ענני כבוד. ונודע לישראל שהגזירה נגזרה על שלשת הרועים שימותו ומתה מרים ונסתלקה התעלה האחת ונתרעמו וחזרה בזכות משה ואהרן. ובראותם כי גוע ונסתלקה תעלה השנית והם ענני כבוד וחזרו שבעה מסעות כמשז"ל. והמה ראו שהגם שהיה הדור חשוב והם שלמים באמונתם. עם כל זה חזרו לאחוריהם כזמן המרגלים. אז סלקא דעתייהו שעדיין אינו זמן לבא אל הארץ. וכאשר נסתלקו ענני כבוד קצרה נפשם בדרך מצד החום החזק וטורח עליות וירידות. ולחסידותם לא נתרעמו מזה אמנם נתרעמו על דבר הכרחי והוא שאמרו כי קרב הזמן דמשה רבינו ע"ה יסתלק ובראותם שהיו במדבר דירת קבע ויסתלק משה רבינו ע"ה חשבו שיעדר המן ואחר הסתלק התעלה נהר יחרב ויבש וז"ש ויסעו מהר ההר דרך ים סוף שחזרו לאחוריהם ותקצר נפש העם בדרך שנסתלקו ענני כבוד להסתלקות אהרן. ומזה נולד וידבר העם באלהים ובמשה ר"ל שחשבו שאין להם שפע כי אם ע"י צירוף שניהם שכשם שהאל יתברך סיבה מוכרחת ליתן השפע כן משה רבינו ע"ה אמצעי והוא

תעלה וצנור לקבל השפע ומזה חייבו אם אין משה אין שפע וז"ש באלהים ובמשה ואז"ל השוו עבד לקונו ששניהם מוכרחים. וכיונו באלהים פי' מצד מדת הדין שנגעה במשה שיסתלק וז"ש למה וכו' למות במדבר שמה שחזרו לאחור חשבו שהוא קבע וימותו מסיבה כי אין לחם ואין מים ר"ל שהמדבר נעדר מהם. וא"ת הרי מן ובאר לז"א ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ר"ל שהוא קל ההסרה כשיסתלק משה רבינו ע"ה. והקב"ה להסיר מלבם זו האמונה כי האמת שישראל חלקו ואינם צריכים לאמצעי לזה שלח הנחשים השרפים לפי שהענן היה שורפם והוא יתברך בחסדו גם שמת אהרן ענן זה לא נסתלק שהיה ממית הנחשים השרפים. והורה להם עתה כי לא ידעו ולא יבינו כי הלא אף שנסתלק אהרן לא נסתלק הענן ההכרחי הממית הנחשים והרי כי בלתי אמצעי משגיח בהם. והבינו ישראל ואמרו חטאנו וכו' והאמת כי היו כטובל ושרץ בידו כי בעודם מתודים על שחשבו שצריכים אמצעי אמרו התפלל אל ה' והי"ל להתפלל הם עצמם אל ה' ולזה לא נתרפאו בתפלה למשה. וכדי שלא יהיה זלזול למשה רבינו ע"ה שלא נתקבלה תפלתו לזה נתחכם הוא יתברך וא"ל עשה לך שרף וכו' והביט וכו' וחי ואמרו ז"ל אם ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומכונים לבם לשמים וכו' להורות כי אינם צריכים אמצעי כלל וז"ש עשה לך שרף להנאתך שלא יהא לך זלזול שיאמרו שלא נתקבלה תפלתך זהו תורף דברי הרב החסיד מ"ז זלה"ה בקצור:

ומשם הרב הגדול החסיד מגורי האר"י זצ"ל מהר"ר סלימאן ן' אוחנה זלה"ה כתב מז"ה במשז"ל שהיו התגרים מביאים להם מפירות הארץ ומתים אותם שהביאו ב' שערות ולא הגיעו לעשרים בגזרת המרגלים והכונה שגזרת המרגלים היה למות במדבר מבן ך' עד ס'. אך אותם שהביאו שתי שערות היו מתים כדרך בני אדם בבואם אל ארץ אדום עמון ומואב מריח הפירות וז"ש למות במדבר כי המדבר אין בו לחם ומים ולהיות שהורגלו במן ובאר עתה בראות הפירות מתים וז"ש ונפשנו קצה בלחם הקלקל שבסיבתו שהורגלנו בו עתה מתים כמה בחורים בראותם מפרי הארץ וזה מסיבה שהורגלו במן זמן רב ולא היו נזונין בלחם ומים עכ"ד:

פירוש יב

וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי:

ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת. בסוף פ"ק דר"ה בקש קהלת להיות כמשה שנאמר בקש קהלת למצוא דברי חפץ יצאת ב"ק ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת ולא קם נביא וכו'. פירשו רבני אשכנז דשלמה היה חפץ למען דעת טעם פרה אדומה. ומצא רמז בפ' זה לטמא מעפר שריפת החטאת ר"ת שלמה ויהיב אדעתיה לטרוח להשיג להבין טעם

פרה אדומה מאחר דמצא שמו רמוז בפ' זה. לכן יצאת ב"ק ואמרה וכתוב יושר דברי אמת כלו' הטבת לראות דיש רמז בפ' אך טעית דצריך לעשות ר"ת ביושר. לטמא מעפר שריפת החטאת הוא למשה דהוא ידע טעם פרה אדומה לכך נרמז בר"ת ע"כ דבריהם: ואני בעניי אוסיף על מאורות דבריהם ז"ל. ונקדים דכתבו גורי האר"י ז"ל דשלמה הע"ה היה בו ניצוץ משה רבינו ע"ה ובזה א"ש דלכך בקש שלמה להיות כמשה כי הן לו מכיר שיש בו איזה בחינה ממשה רבינו ע"ה. ונדקדק כל הכתוב שאמר הבת קול וכתוב יושר דברי אמת ונקדים מ"ש רבינו שמשון והביאו הרב שפתי כהן עה"ת סוף הסדר כי ר"ת לטמא מעפר שרפת החטאת הוא למשה לומר שבכל פרה יתנו משל משה שהוא ידע הסוד עכ"ד ומזה ניחא מאי דהוזכר כאן דיש להבין דמאי שיאטיה דר"ת זה אך על פי דברי רבינו שמשון ניחא דבא ללמד שיקחו מפרת משה ויערבו בכל פרה שידע משה רבינו הסוד ובכונה זו יזו על המטהר לדעת משה רבינו שידע הסוד. וז"ש הבת קול וכתוב יושר תעשה הר"ת ביושר שהוא למשה ואז דברי אמת כלומר דאם תעשה ביושר הר"ת והוא למשה אז יהיו דברי אמת שיהיה זה לצורך בא ללמד אמיתה של תורה שיערבו וכו' ויכונו וכו' אך אם הוא שלמה למה נרמז כאן ולמאי אתא:

ועוד אפשר דרמז הב"ק שהוא הרבה נשים ובמקום לא ירבה לו נשים היה אומר לי ארבה כמו שאמר המפרשים. וכתיב סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם והכונה דהפוגם ברית לא יוכל להבין התורה ואפשר שהטעם כי תור' גימטריא ברית ותורה שבעל פה היא כנגד השכינה ופוגם בברית הוא ח"ו פוגם למעלה. וז"ש הב"ק וכתוב יושר דברי אמת סופי תיבות ברית כמו שאמר הש"ך כלומר תקרא ביושר לא ירבה לו נשים לאפוקי מה שקראת על עצמך לי ארבה ואם תקרא ביושר לא ירבה ותהיה שומר הברית היה אפשר שתבין סוד פרה להיות דניצוץ משה רבינו ע"ה אור נוצץ בך. אבל עתה אני אומר ולא קם נביא עוד וכו' ודוק היטב:

פירוש יג

וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי:

ונתן עליו מים חיים אל כלי. ולא הורק מכלי אל כלי. כן הוא במסרה. ואפשר דהמפרשים דרשו פ' ונתן עליו מים חיים אל כלי על התורה. וכפי דרכם אפשר לדקדק הכתוב במ"ש כלהו גופי דרופתקי נינהו טובי לדזכי והוי דרופתקא דאוריתא ונמצא דהגוף הוא כלי הנשמה וז"ש ונתן עליו מים חיים אל כלי שהוא הגוף כי ירבה ללמוד עד שיאמרו עליו דהוא כלי התורה. א"נ שישתדל להיות גופו מוכן לקבל התורה שלא יתן מעדנים לגופו כמשז"ל. ואלו היה עסק התורה לא היה גלות ולא הורק מכלי אל כלי דבבית ראשון

כתיב על עזבם את תורתי ומדברי ז"ח מוכח דנאמר גם על בית שני וכמו שאמר הרמ"ז זלה"ה בהגהותיו:

פירוש יד

וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל־אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים־הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם:

המן הסלע וכו' המן העץ המן הגורן. כן הוא במסרה הראשונים פירשו דע"י הכאת הסלע הנה זה בא מחלקת ושכחה וז"ש המן הסלע שהכהו זה גרם מחלקת והראשון היה בעץ אם היה ענבים או חיטים וז"ש המן העץ המן הגרן המן היקב. וז"ש מלה בסלע משתוקא בתרין כלומר אם היה דיבור בסלע אז לא היה מחלקת משתוקא בתרין עד כאן דבריהם ז"ל. ואפשר במ"ש בתקוני הזהר הקדוש ובילקוט האזינו דסלע הוא רומז למשנה ואז"ל דבקריאת המשניות יבא המשיח ואז לא יהא עוד מחלוקת וז"ש מלה בסלע אם שם לאל מילתו ודבריו יהיו בסלע שיקרא משניות אז משתוקא בתרין יבא משיח ולא יש מחלוקת. א"נ כפי פשוטו מלה בסלע אם על הדיבור מרויח סלע ואהני לעה"ז משתוקא בתרין הוא יזכה לעה"ז ולעה"ב וזהו בתרין בשני עולמות:

ובמסרה אפשר למ"ד בשבת דף נ"ה דמשה מת בעטיו של נחש וז"ש המן הסלע ולא תסבור שהי"ל חטא רק נסתלק בעש"ן וזהו המן העץ תדע דתורה מגינה ומצלא ומשה רבינו תדיר עסק בתור' שבכתב המן הגורן ובתורה שבעל פה המן היקב ואין בא לחטא אלא הם מפלאות תמים דעים ונסתלק בעש"ן:

פירוש טו

וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָּה הֶעֱלִיתֱנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל:

ונפשנו קצה בלחם הקלוקל וישלח ה' בעם את הנחשים וכו'. אפשר דהם נצטערו שהמן היה נבלע באברים ואינו יוצא ממעיהם כמשז"ל וז"ש ונפשנו קצה בלחם הקלקל ונפשנו דייקא קצה שאינו נעשה הבירור והפסולת נשאר בקרבם. ולא ידעו דהנחש היה סיבה לערב הזוהמה בכל ועי"ז נעשה הבירור אבל המן בא מעל דמעל ואין רע יורד מן השמים כי קדש הוא ובקרבך קדוש ולא היה פסולת וכמו שאמר בספ' עבודת הגפן. ולכן לקו בנחש כלומר דהנחש סיבה כי האכילה להוצאה נתנה ויבא ויפרע מהמדבר על המן שיש פסולת כמו שאר אכילה דהטיל זוהמא בכל והוא נח"ש ינח"ש משא"כ המן קדוש הוא:

בלק

פירוש א

וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ־לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי:

והוא יושב ממלי. פירש הרב הקדוש מהר"ר שמשון מאסטרפולי זלה"ה רמז נאה ממל"י ר"ת מואב מעבר לירדן ירחו ע"ש בסוף ספר קרנים. ואוסיף קצת כי הנה כסה את עין הארץ פירשו ז"ל דהרגו סיחון ועוג ואמר והוא יש"ב ממל"י ר"ת יושב שקט בערבות מואב מעבר לירדן ירחו:

פירוש ב

וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ־לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי:

לקרוא לו לאמר. אפשר לומר דרך הלציי דציוה בלק להני סבי דבהתא לקרא לו לאמר שכאשר יגיעו אליו לקרוא לו כלומר יקראו בשמו בלעם שמורה דיש בו כח לבלע ולהשחית וז"ש לקרוא לו לאמר הכונה שיקראו בשמו לאמר שיפרשו שום שיש לו דמורה השחתה וראוי הוא למשחית כשמו כן הוא:

פירוש ג

עַתָּה לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי־אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ:

לכה ארה לי את העם הזה. אפשר במ"ש הרב משאת בנימין סימן צ"ז דגוי בגוי מצי משוי שליח ואפ' דז"ש לכה אתה גוי ארה לי שהוא גוי דיש שליחות לגוי עם גוי והשיב בלעם לא אוכל לעבור את פי ה' כלומר אף דמצי משוי שליח מ"מ אין שליח לדבר עבירה ונמצא בי העון ולא אוכל לעבור ועמ"ש הרב משנה למלך פ"ב דשלוחין ומהרימ"ט ח"מ סימן ק' ומהריק"ש סי' קפ"ח. והרב מהר"א נבון זלה"ה בספרו הנדפס חדש ממש ה' שלוחין סי' י"ד הביא מהמדרש דבגוים לא אמרינן אין שליח לדבר עבירה וכפ"ז קשה ע"ד מהרימ"ט בתשו' הנז' ע"ש ודוק:

ועוד יראה בפלוגתא דרבינא ורב סמא פ"ק דמציעא דחצר בעל כרחיה מותיב ביה או דלאו בר חיובא וכתב הרב מופת הדור מהרח"א בעץ החיים פר' שמות משם הרב מהר"ר דוד גרשון זלה"ה דמלך דמי לחצר ושולחו חייב ע"ש וז"ש לכה ארה לי דייקא לי שאני מלך ואני מכריח' דבאופן זה המשלח חייב. והשיב לא אוכל לעבור את פי ה' דהעיקר תלוי אם השליח בר חיובא דאז השליח חייב. זה כתבתי בילדותי. ואחר זמן רב נדפס ס' שארית יעקב. והן עתה כרגע נראה לי דמייתי תשובת מהרימ"ט הנזכר ומקשה עלה

מהמדרש שהביאו הרב פרשת דרכים בדרך האתרים. אך מה שהקשה עליו מסוגית ע"ז דף נ"ג דקאמר מדפלחו ישראל לעגל וכו' וכן ראיתי שהקשה בספרו ארעא דרבנן דף ו' עיין שם באורך לק"מ דנראה ברור דהוא אשגרת לישן בעלמא ולאו מדין שליחות אתי עלה הש"ס דמאן שויינהו שלוחי ובמקום אחר הארכתי קצת בזה:

פירוש ד

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא:

מאמרם ז"ל ברבה. כשא"ל הקב"ה מי האנשים האלה היה לו לומר רבש"ע הכל גלוי לפניך וכו' א"ל הקב"ה הואיל וכך אתה מדבר לא תאור את העם. ואיכא למידק דלפום ריהט' נראה דאם היה אומר רבש"ע הכל גלוי וכו' היה נותן לו רשות שיקללם ח"ו וזה לא יתכן. ואפשר במשז"ל הנני הולך לעמי הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו ומוכח דירד ממדרגתו ולא יועיל עוד לכלום וז"ש לא תאור את העם את ריבה לכל העולם לכל מי שיהיה לא יועיל עוד לכלום וזהו לא תאור את העם ריבה לכל מי שיהיה עוד לא יוכל לקלל. ועתה ניחא במדרש הלז דאם היה משיב כהוגן עמד טעמו בו לקלל הגויים והיה אומר לו לא תאור את ישראל אבל עתה שהשיב כך א"ל לא תאור את העם שניטלה תפארתו ובטל כחו לגמרי:

פירוש ה

הִנֵּה עַם מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי וְעַתָּה לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי־אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ:

הנה העם היוצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי וכו'. הרב כלי יקר זלה"ה פירש היוצא דעדין לא יצא לגמרי שתדיר אומר נתנה ראש ונשובה מצרימה עכ"ד ז"ל. ואפשר להרחיב הדברים במשז"ל דהיו רשעים שלא היו רוצים לצאת ממצרים ומתו בחשך. וזה רצה הרשע ברשעתו בלעם לומר הנה העם שאינם מהוגנים היוצא ממצרים שעדין הן ברשען אף כי לשעבר ויכס את עין הארץ שהם היו גרמא להביא החשך במצרים כדי שימותו הרשעים. והניחו יתרם כיוצא בהם שכל שעה אומרים הדרן עלן לארעא דמצרי' לעם סרבן כזה עתה לכה קבה לי. ואומרו בלק מלך מואב שלח אלי הנה העם וכו' יש בו קצת הרגש דה' אמר מי האנשים האלה עמך והו"ל להשיב שלוחי בלק לאמר הנה העם וכו' ואפשר דאותו רשע נסתפק אם הדברים כפשטן או רצונו דאין אלה כדאי שישבו עמו וק"ו ללכת עמהם כי הוא היה בעיניו גדול יתר מאד. ועל זה השיב תשובה שתועיל לשני הצדדים שאם כונתו לומר שאין כבודו לילך עמהם ע"ז השיב מלך מואב שלח אלי כלומר הוא מלך גדול והוא המשלח ומה איכפת לי בהם וזה כבודי לילך אצל המלך. ואם הדברים כפשטן גם תשובתו תשובה מובנת. וז"ש בלק אל נא תמנע

מהלוך אלי כלומר אין לך להשגיח בשלוחים רק עיניך לנכח יביטו שאני המשלח וז"ש מהלוך אלי. והשלוחים אמרו מאן בלעם הלוך עמנו. אף שהוא אמר מאן ה'. דהכירו בו דשקר ענה שאם היתה הסיבה מאת ה' בעבור שהם אינם ראוים היה לו לומר לבלעם בעוד זקני מדין שם שילך כי הם היו גדולים. ולכן הסכימו שאין הדבר מאת ה' רק מאן בלעם הלוך עמנו הוא מצד גאותו וזדונו:

פירוש ו

לֹא אִישׁ אֵל וְיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה:

לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם. רש"י פירש דכבר נשבע להביאם לארץ וכו'. ואפשר במאי דקי"ל דהאומר לתת מתנה מועטת לחבירו וחזר בו הוא מחוסר אמנה דשארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב כמו שפירש"י במציעא דף מ"ט. ומתנה מרובה מותר דלא סמכה דעתיה ואם רבים אמרו לתת מתנה מרובה יש בו משום מחוסרי אמנה כמבואר בח"מ סי' ר"ד ז"ש לא איש אל ויכזב שיחזור מלתת הארץ לישראל כמו שפירש"י וזהו ויכזב דהחוזר בו מחוסר תואר לא ידברו כזב. וכי תימא מתנת הארץ מתנה מרובה ומותר לחזור בו. לז"א ובן אדם ויתנחם כלומר וכי דינו כבן אדם יחיד שיוכל להתנחם. והרי אם רבים אינם יכולים ק"ו לו יתברך וזהו ובן אדם יחידי ויתנחם:

פירוש ז

לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ:

לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו. אפשר במ"ש גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה שמעלה עליהם כאלו הקריבו כל הקרבנות ואמרו שהעניו מרכבה לשכינה כמו שאמר אני את דכא ויש סברא דאין אדם עושה עון אם לא קדם לו חטא. ולפי זה אם האדם עניו תכף מתכפר החטא דהענוה שבו מזבח כפרה בכל עת ובכל מקום ואופן וא"כ החטא והכפרה כמעט באים בבת אחת וכיון שהחטא סר כרגע אינו בא לידי עון. ולדעת זה אפשר לפרש הכתוב לא הביט און ביעקב שאינו מדקדק בחטאתם שתכף מתכפרים והיו כלא היו ועל כן לא ראה עמל בישראל שהוא לשון עבירה כמו שפירש"י שאינם באים לידי עבירה וזהו לא ראה כלל דהבטה היא יותר מראיה כי החטא אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואפשר לבא לכלל ראיה אך לא הבטה כי תכף מתכפר. אך המזיד לא ראה עמל כלל. ונתן טעם ה' אלהיו עמו הם ענוים והם מרכבה לשכינה כמו שאמר אני את דכא ולזה מתכפר חטאתם בענוה ואינם באים לידי עון. ומעיקרא אינם באים לידי חטא על ידי שחיבתו של הקב"ה בהם והוא אומרו ותרועת מלך בו וכמו שתרגם אנקלוס ושכינת מלכהון ביניהון ועל ידי השראת שכינה מועיל שלא לחטוא כמו שכתבו הראשונים:

ובזה נבא לפרש עוד פסוקים מהפרשה ויקח בלק את בלעם ראש הפעור וכו' וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל וישת אל המדבר פניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים וישא משלו ויאמר נאם וכו' ונאם הגבר שתום העין וכו' מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל. ונקדים הקדמה ידועה שמדת הקב"ה לדון באשר הוא שם אך הקשו המפרשים מבן סורר ומורה שנדון על שם סופו ויש מי שתירץ דשאני בן סורר ומורה אשר בא ממקור משחת מיפת תואר דכשבא מביאה שלא כהוגן נדון על שם סופו. והנה אז"ל דבלעם ובלק בלכתם ילכו אל המקום אשר עתידין לחטוא והיינו טעמא דבלק הביאו אל ראש הפעור. לכן בלעם שת אל המדבר פניו לראות אם יש זנות ביניהם וילדי זנונים בקרבם אז בהיות שעתידין לחטוא בפעור אפשר שידונו קצתן הבאים מביאות שלא כהוגן על שם סופן וירא את ישראל שוכן לשבטיו צנועים ספונים וחשובים מיוחסים ולכן ותהי עליו רוח אלהים היא השכינה כמו שכתבו התוספות בבתרא דף ס' והוא דעת ס' הזהר. א"כ ודאי הבל יפצה בלק שעתידין לחטוא כי הן לו יהי שיחטאו הרי מדתו של הקב"ה לדון באשר הוא שם למי שהוא מיוחס ולכן ברכן. והרב ש"ך עה"ת פירש מה טובו שהן עצמן משכן להקב"ה וכן אמר הנביא היכל ה' המה ופירש מה טובו לשון אור עיין שם באורך. וכבר ידוע דמלבד השראת השכינה במשכן והמקדש עוד השכינה שורה על הצדיקים ובזה פירשו כת הקודמין שזו היתה תפלת שלמה המלך ע"ה כאשר בנה בה"מ יהי ה' אלהינו עמנו וכו' כמו שכתבנו בעניותנו במקום אחר. וז"ש מה טובו אהליך יעקב שהשראת שכינה באהלי צדיקים וגם משכנותיך ישראל שיש השראת שכינה גם במשכן ומה טובו חוזר לשניהם ומתוך האור וזה שבח גדול דהשראת שכינה מעוררת ליראה וזהו אצלנו משז"ל וה' עמו שכינה עמו וחטא בא על ידו דכיון דהוא כלי מוכן להשראת שכינה אי אפשר לחטוא:

ואומרו נאם הגבר שתום העין פירש רבינו ישעיה הראשון בנימוקיו (כתב יד) וז"ל וישא בלעם את עיניו וכתיב שתום העין עד שלא הרהר לקלל את ישראל היו לו שתי עינים משהרהר לקללם נסתמא עינו עכ"ל והרב כלי יקר פירש שנסתמית עינו לפי שהיה רוצה לשים עין הרע על ישראל ע"ש ואפשר לומר דרך הלצה במ"ש הרב מהר"ר נפתלי כ"ץ בשיטתו לברכו' משם המקובלים דאי אפשר לשים עין הרע אם לא כשסוגר עין אחת ע"ש שהוא פירש משם מז"ה בפסוק זה לפי דרכו לך נא ראה דף מ"ז ע"ג. וממנו נקח לתת טעם למה שנסמית עינו דרך הלציי ע"פ הקדמתו ולא על פי פירושו כי הנה הוא חשב לשים עין הרע על ישראל והיה חושב לסגור עין אחת לפעול פעולת העין הרע לכן נסתמא לרמוז לו כי אף אם הוא סמו"י מן העין לא יוכל להטיל עין הרע כי השכינה

שורה עליהם. כאלו אמרו לו אין צורך לסגור העין הרי זו היא סימ"ת עין וראה אם תוכל להרע להם בעין הרע:

פירוש ח

וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל־בְּנוֹת מוֹאָב:

וישב ישראל בשיטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב. אפשר לפרש במשז"ל גזרו על פתן משום יינן ועל יינן משום בנותיהם ואמרו בזהר דשיטים הוא מקום מוכן לזנות וגם בנות מואב עיקרן באו מזנות בנות לוט. והשתא אפשר לומר דבהיות הני תרתי דהמקום גורם הזנות. וגם בנות מואב הן בעצמן אעיקרייהו קיימי בנות לוט לכן לא נצרך בענין אמצעיים כי היכי דבעי בעלמא פתן ויינן וכיוצא רק הכא תכף ומיד בלי אמצעיים פגעו בזנות וז"ש וישב ישראל בשיטים מקום רע ותגבורת יצר זונה דין גרמא ויחל העם התחילו מן המאוחר אל הקודם לזנות בלי אמצעיים להיות המקום גורם. ועוד בה אל בנות מואב חוטר מגזע מעשה זר של בנות לוט וגם בנות מואב שהיא פתחה בזנות וגם קראתו מואב בחוצפה זה וזה גורם כי ההתחלה היתה בגוף הזנות כמו שאמר ויחל העם. אחר זמן הראוני בהגהת מדרש רבה הנדפס מחדש באמשטרדם ש' תקל"ז שכתב משם הרב שער אפרים לפרש ויח"ל לזנות בתחלה תכף בלי פתן ויינן דהוא עבירה גדולה לכך נקט ויחל כי לעון גדול יחשב ע"ש שש אנכי שכיונתי במקצת לדעת הגדול אך בעניותינו נתננו טעם לשינוי זה לאהדורי אזכות ישראל. ואפשר עוד לומר במ"ש ברבה דיש או' דבלעם צוה להם שלא ישקום יין שלא יהיו נדונים כשכורים וז"ש ויהל העם לזנות שהתחילו תכף בזנות והיינו לאפושי רתחא על בלעם ורמוז כי סופי תיבות וישב ישראל בשיטים ויחל העם גימטריא בלעם שמעצתו היתה זאת:

פירוש ט

וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם מֶה עָשִׂיתָ לִּי לְקֹב אֹיְבַי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ:

ויאמר בלק אל בלעם לקוב אויבי לקחתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים. אפשר לפרש במ"ש פרק המפקיד (בבא מציעא דף ל"ט) דמרי בר איסק אתא ליה אחא ממדינת הים וא"ל זיל אייתי סהדי דלאו אחוך הוא משום דמסתפו לאסהודי כי אחיך הוא דגברא אלמא את וכי תימא אתו ומסהדי בשקרא תרתי לא עבדי לכבוש עדותם שהוא אחיך ועוד להעיד להפך כל כי הא לא עבדי. וז"ש בלק לבלעם הן לו יהי כי ירא אלהים אתה ולא תחפוץ לקללם שאינו רצונו ית' מ"מ מפני היראה תיסגי שלא לקלל כי התם לכבוש עדותם דאחיו הוא. אבל למעבד איפכא לא אפשר. כמו שעשית לברכם אלא ודאי דלהקניטני אתה מכוין ובלב שלם אתה רוצה לברכם ולהקניטני אתה מברכם בפני ומי יודע בינך לבין עצמך כמה ברכות אתה מברכם וז"ש לקוב אויבי קראתיך אבל מה שלא

קללת יש לדונך לכף זכות אבל והנה ברכת ברך הכפל לומר שזה מלב ונפש ובודאי כי שלא בפני גם כן תברכם וז"ש והנה ברכת ברך בכפל. זה שלש פעמים דבתלתא ודאי הוי חזקה לכולי עלמא. ובלעם השיבו לא אוכל לעשות טובה או רעה מלבי כלומר רעה כאשר עם לבבי אשר ידבר ה' אותו אדבר דהברכות לא מאתי הנה כי מהאלהים:

פירוש י

מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב וּמִסְפָּר אֶת־רֹבַע יִשְׂרָאֵל תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יְשָׁרִים וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ:

מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל. אפשר במשז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וז"ש מי מנה עפר מי ידע חשבון הגלות שישראל הם לעפר ונראין לעיני כל האומות יעקב שמחזיקים את כלם יעקב רמאים והולכי דרך עקומה בתורתם ובכל. לז"א ומספר פי' חשבון זה תלוי את רובע ישראל רביעיותיהן כמשז"ל עד שיכלו כל הנשמות. ור"ת מי מנה עפר יעקב עמים פי' שהוא מפוזר בין העמים ועל ידי זה יתוספו גרים לברר וסופי תיבות מי מנה עפר יעקב ומספר בירו"ר עם הכולל. גם סופי תיבות מי מנה עפר יעקב ירבה שעי"ז ירבה שיתוספו גרים. וסופי תיבות הכל הוא לעת בירור עם הכו' שבעת שיתברר הכל יבא גואל:

פירוש יא

וַיִּחַר־אַף בָּלָק אֶל־בִּלְעָם וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְקֹב אֹיְבַי קְרָאתִיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וְעַתָּה בְּרַח־לְךָ אֶל־מְקוֹמֶךָ אָמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ וְהִנֵּה מְנָעֲךָ יְהוָה מִכָּבוֹד: וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הֲלֹא גַּם אֶל־מַלְאָכֶיךָ אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר: אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב־לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֲדַבֵּר:

מברכך ברוך ואוררך ארור ויחר אף בלק אל בלעם ויספוק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקוב אויבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים ועתה ברח לך אל מקומך אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך ה' מכבוד ויאמר בלעם אל בלק הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר אם יתן וכו' לא אוכל לעבור את פי ה' לעשות טובה או רעה מלבי אשר ידבר ה' אותו אדבר. הדקדוקים רבו. ויראה עם מ"ש פ"ק דמ"ק ר' יאודה בן גרים ור' יונתן בן עכמאי וכו' א"ל רשב"י לבריה זיל לגבייהו דלברכוך א"ל יהא רעוא דתזרע ולא תחצד וכו' ורשב"י פירשם לטובה ע"ש ונמצא דיש קללה שתפתר לטובה והיא ברכה עצומה כהני ברו(כתב יד) דרבנן שהיו נראות קללות ח"ו והם ברכה גדולה. ודון מינה דמשכחת לה אחד חכם הוא יברך והדברים נראים ברכות ותחת כבודם אמרי"ם המאררים והנה עד עתה אף שהיה מתרעם בלק על בלעם מ"מ היה ספק אצלו דבהיות בלעם שונא גמור לישראל וגם הוא חכם להרע יתכן שכל ברכותיו יש להם פתרון לקללה והיה מסתיר

הדברים והוא עתיד לפרש לו כל מה שאמר שכיוון לקללה. אך עתה שאמר מברכך ברוך ואוררך ארור גילה דעתו כי ברכותיו ברכות ממש ופיו ולבו שוין לכן עתה חרה אפו ויספוק כפיו ויאמר בלק לקוב אויבי קראתיך והנה ברכת בפה ברך בלב זה ג"פ דמוכרח דכל ג"פ כן הוא כי פיך ולבך שוים. דמאחר שאמרת אוררך ארור לא אפשר שתקלל עצמך ועתה ברח לך אל מקומך כלומר אחת דתך להמית בחרב כמשפט מורד במלכות וזהו ברח אותיות חרב כאלו אמר ועתה חרב לך ולכן ברח לך פן יפגעך בחרב. והשיב לו בלעם לא אוכל לעבור את פי ה' לעשות טובה. או רעה מלבי כלומר איני יכול לחשוב רעה בלבי כי בוחן לבות הוא:

פירוש יב

וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיִּקְרֵב אֶל־אֶחָיו אֶת־הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה בֹכִים פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:

והמה בוכים פתח אהל מועד. כתוב בתרגום יונתן ואינון בכיין וקריין שמע וצריך ביאור ואפשר במה שראיתי בחיבור (כתב יד) לתלמידי רבינו יהודה החסיד זצ"ל מאשר קבלו מרבם הנז' כי עון במילוי גי' רמ"ח וק"ש רמ"ח תיבות מבטל יצה"ר עכ"ל והנה עתה כי ישראל חטאו בשיטים ובפרהסיא זמרי עשה מה שעשה והיה עון מלא ושלטה סט"א בישראל לזה קרו ק"ש שהוא מבטל יצה"ר והוא כל קבל עון מלא שמספרו רמ"ח:

פירוש יג

וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד:

ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד. אפשר במה שיש לחקור דמאחר שעמלק היה ראשית מדון וכביכול אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה עמלק. מי מעכב שלא ימחה עמלק זה כמה אלף שנים. והתי' פשוט במ"ש המפרשים דשר עמלק הוא ס"מ וכשיפול השר יפול גם הוא וזה תלוי בקרבת אלהים ותשובה שלימה ונפש זכה וטהורה ומשום הכי אשתהויי אשתהי ועל כן נצטוינו זכירת עמלק להעיר נרדמים כי בנו הדבר תלוי וז"ש ראשית גוים אשר מלאו לבו ללכת בתוך האש ולילחם בנו. וכי תימא מ"ט דאכתי ישנו לצר הצורר ולא נמחה שמו. לז"א ואחריתו עדי אובד לא אמר ואחריתו אובד וכיוצא לרמוז עדי שיאבד שרו. ור"ת ראשית גוים עמלק גער וכמשז"ל גערת גוים זה עמלק וסופי תיבות תמק:

פירוש יד

מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל:

מה טובו אהלך יעקב משכנותיך ישראל. אפשר לרמוז במה שפירשו הראשונים ויבן לו בית בעה"ב ולמקנהו העה"ז עשה סוכות עראי וז"ש מה טובו אהלך יעקב בעה"ז

שאתה עושה כל עניניך הכא בעלמא דין אהלים כאהל רועי כי הוא עולם עראי ומה טובו אהליך כלומר מה נעמו מחשבותיך לעשות עניני העה"ז אהלים דרך עראי. משכנותיך לעה"ב ישראל ישר עם אל נגש ונהנה מזיו השכינה כנחלים נטיו נהרי דאפרסמא דכיא כגנות עלי נה"ר מיוסדים על אורות עליונים בסוד ונהר יוצא מעדן כאהלים נטע ה' ריחין דבוסמין דגנתא דעדן כארזים עלי מים קרי ביה בהרזי"ם רזי עולם שיגלו לו שם:

ועוד אפשר לרמוז בהקדמת הרש"ף שיש השראת שכינה בצדיקים וגם בבית המקדש ובזה פי' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ופי' יהי ה' אלהינו עמנו. וז"ש מה טובו אהלך לשון ולשמש שם אהל שהוא אורה וז"ש מה טובו אהלך כלומר אורות שלך יעקב שאורות השכינה מתנוצצי' קהלת יעקב. וגם משכנותיך ישראל שם השראת שכינה ומה עצמו ראשיהם לזכות בתרתי שהצדיקים הן הן המרכבה כביכול וגם המשכן כבוד ה' מלא. וכבר כתוב זה לעיל אות ז' קצת בסגנון אחר ע"ש:

ובנמוקי עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה כתב משם מהר"ם גאלנטי הזקן הרב המוסמך זלה"ה שפירש עם הדין דאין להגביה הבתים יותר מבית הכנסת אך אם הם משופעים גגות הבתים שרי. והכא דדור המדבר היו בעלי קומה והמשכן אורכו עשר אמות אורך הקרש ודאי היו גבוהים מהמשכן והרי אמרו רבותינו זכרונם לברכה בפירוש דמשה רבינו ע"ה היה אורך עשר אמות ודכוותיה מסתמא מיהוה הוו וא"כ צריך שאהליהם גבוהים ממשכן ולפי הדין אסור. אמנם אם הם משופעים שרי וז"ש מה טובו אהליך אהלים ממש משכנותיך המשכן. וכי תימא מה טובה היא שהאהלים גבוהים לז"א כנחלים נטיו שהם משופעות ובהכי שרי:

פירוש טו

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא:

תאור יואר לא תאור את העם ונשיא בעמך לא תאור. כן הוא במסרה. ואפשר במה ששמעתי משם גדול אחד שפירש לכה ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני דבלק ידע את כל תוקף גדולת דוד המלך ע"ה ושיעשה משפטים במואב. והוא יצא מזרע בלק. ע"כ בקש מבלעם שיקלל אותו שיכלה זרעו ולא יצא דוד וז"ש ארה לי דייקא קלל אותי כי עצום הוא ממני דישראל עצמו מאד מסיבתי שמזרעי תצא רות וממנה דוד הע"ה עכ"ד. וז"ש לא תאור את העם לכללות ישראל וכן לא תקלל לבלק וז"ש ונשיא בעמך שהוא בלק לא תאור כמו שאמר:

פירוש טז

וַיִּפְתַּח יְהוָה אֶת־פִּי הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר לְבִלְעָם מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ כִּי הִכִּיתַנִי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים:

א כי הכיתני זה שלוש רגלים. שאלוני למה נכתב שלוש בויו. והשבתי דודאי אין אות בתורה שאין בה כמה ענינים פרד"ס והתורה שכתבה ויו זו כמה רמזים יהיו בה כידוע ואפשר לומר דאמרו רבותינו זכרונם לברכה שאמרה אתה הולך לעקור אומה שחוגגת שלש רגלים ופ' ראה כתוב שלוש פעמים בשנה מלא להכי כתיב בתורה הכא נמי שלוש מלא לרמוז להההוא דשלוש פעמים:

ב א"נ אמרו רבותינו זכרונם לברכה וישם ה' לקין אות. אות ו' דהוא חיים והיינו דשאלה רחב ונתתם לי אות אמת סימנ' דחיי בעאת מיניהו כמו שאמר בזהר הקדוש. ואפשר דמשו"ה כתיב לפעמים יעקוב מלא וי"ו להודיע דיעקב אבינו עליו השלום לא מת ומשו"ה כתיב בו' אות חיים. וזה נרמז בתורה הכא שלוש מלא ו' כי לא יוכל להזיקם כי עמם מקור חיים:

ג וירמוז כי ישראל אחוזים בת"ת שהיא ו' של הוי"ה וגדלה מעלתם ותוקפם וכמו שאמר רשב"י ויתן אותם אלהים ברקיע השמי"ם כי נשמ"ה של ישראל עליונה ובגימט' השמי"ם:

ד ועוד רמז הכתוב כי תיבת שלוש הוא צירוף לשוש שהקב"ה שמח במפלת אויבי ישראל והקמים עליהם המה יאבדו ויש שמחה בפמליא של מעלה:

ה ויתכן דשלש ו' הם ט' רמז דהני תלת זמני חטא הרשע במחשבה דיבור ומעשה ונחשב לו תשעה עונות וביום הפקודה יפקד גם על הני ט' יתר על חובותיו וכשפיו הרבים:

ו גם הוי"ו יתירה הלזו חי"ה הרומז"ת ששה דברים שאמרה האתון כמו שכתב רבינו יעקב בעל הטורים בפרפראותיו עיין בדברי קדשו והיו למאורות. ועוד טעמים אחרים כתבתי בעניותי במקום אחר בס"ד:

פינחס

פירוש א

פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי:

מאמרם ז"ל לפי שהשבטים היו מבזים אותו בא הכתוב ויחסו אחר אהרן. אפשר במאי דקי"ל דגיורת אסורה לכהונה משום זונה והולד חלל. וכתבו המפרשים משם הזהר שכאשר פנחס עשה זה המעשה פרח לבוש נשמתו שלקח מאמו ונתעברו בו נשמות נדב ואביהוא עכ"ד וזהו שהשבטים היו מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז וא"כ הוא בן גיורת והוא חלל יהרוג נשיא שבט מישראל דכיון שהוא נשיא ודאי אמו מישראל והוא בן גיורת. לזה בא הכתוב ויחסו אחר אהרן דכתיב פנחס

בן אלעזר בן אהרן שנתעברה בו נשמות נדב ואביהוא והשוה בן אלעזר לבן אהרן מה בן אהרן לא היה בו שום תערובת מגוים גם בן אלעזר כן דלבוש אמו חלף הלך לו והוא נקי ובר בן אלעזר דוקא ובן אהרן שנתעברו בו נשמות נדב ואביהוא. ולפי שהיו מערערים שהיה חלל לכן כתיב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם:

ובפסיקתא אמרו בן אלעזר בן אהרן צדיק בן צדיק והיינו כלפי מה שהיו מבזים אותו שפיטם אבי אמו וכו' לז"א פנחס בן אלעזר בן אהרן כלומר דאדרבה מפנחס היום יודע שזיווג אלעזר תמים יהיה לרצון שאין בו דופי משיצא מזיווג זה פנחס מורה ובא שזיווג אלעזר עולה כהוגן וזיווג הגון וז"ש צדיק בן צדיק דעל ידי שהוא צדיק ניכר שאביו גם כן צדיק בזיווגו כמשז"ל שהנושא אשה הוגנת הויין ליה בנים הגונים ראוים להוראה וכמו שאמר בריש ספר פרשת דרכים ע"ש באורך:

פירוש ב

פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי:

בספרי מונה י"ב נסים שנעשו לפנחס ובכללן אתה מוצא שלא מתו והם בידו שלא יטמא ועוד נס אחר שלא ירד על פנחס מדמיו על בגדיו שלא יטמא ותמה הרב מהר"ח אלפאנדארי דמאחר שלא מתו למה הוצרך לנס שלא ירד הדם ויטמא והרי אין דם החי מטמא וכמו שפסק הר"מ פ"ב דטומאת מת דין י"ג ועדיפא מינה מצינו פ"ג דאהלות דפליגי ר"י ורבנן בצלוב איזה דם מטמא ומכ"ש בחי דפשיטא דאינו מטמא. כלשון זה מצאתי לעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה בליקוטי זכרונותיו. והרואה יראה בספרי דאינו מונה נס שלא מתו והם בידו אך הוא חסרון הניכר. ומתברר מהילקוט. אף ששם נמי אין הלשון מתוקן. ובפסיקתא ראיתי שכתוב וז"ל הט' שלא הטיפו דם שלא יטמא פנחס הכהן הי' שלא מתו עד שהוציאם מן האהל שלא יטמא פנחס בתוך האהל עכ"ל גם בתרגום יונתן מונה הי"ב נסים ובכללם השנים הנז' ע"ש וצריך ישוב הכל. ואפשר לומר דמ"ש דנס היה שלא יצא דם ויטמא פנחס היינו דם נדה דכיון שהכניס הרומח אל קבתה ודאי את מקורה הערה ויצא דם נדה מהמקור ואם היה מטיף על פנחס היה נטמא ושפיר חשיב נס א' שלא הטיף דם ונס שלא מתו בידיו והם שני נסים:

פירוש ג

פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי:

פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי לכן וכו'. יש לדקדק דמה שעשה פנחס הוא שקנא

והרג לזמרי אבל ממילא נמשך כי המגפה נעצרה וא"כ הול"ל פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן קנא את קנאתי בתוך בני ישראל והשיב את חמתי מעליהם כי מה שעשה פנחס הוא הקנאה להרוג זמרי רק דמזה נמשך עצרת תהיה ותעצר המגפה. ותו להבין אומרו לכן אמור וכו' דמוכח דנצרכת אמירת משה רבינו ע"ה והול"ל לכן הנני נותן לו וכו':

וכבר רבני אשכנז פירשו ענין פנחס הלזה והני קראי בענין מסירת עצמו על קדוש ה' והנשיאים הביאו דבריו של גדול הרב של"ה שפירש במאמר ר' עקיבא כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה מתי יבא לידי וכו' דמצות ק"ה אינה ככל המצות דחיובא רמיא לרדוף אחריהם אך מצוה זו אין לריב עם הא"ה לפום חורפ"א בפרק כל הצלמים להבזות בעליה"ן בעיניהם כדי שיתפסוהו ויוציאוהו לבית השריפה כי העושה כן לשוא צרף שור"ף ודמו בראשו אך המצוה היא כי יקרא שיאנסוהו לעבור על דת אז מצוה גדולה למסור עצמו על ק"ה וה"ט כי לא פורש ענין אברהם אבינו ע"ה שמסר עצמו לאור כשדים כדי שלא ילמדו ממנו לדורות שמצות ק"ה היא כמו שעשה אברהם אבינו עליו השלום להתגרות בהם ולשבר צלמיהם כי לדורות זה אסור והוא אשר דברו ר' עקיבא כל ימי הייתי מצטער מתי יבא לידי דייקא שאיני רשאי לרדוף אחריו רק אם בא לידי מאליו ומעצמו. ומאחר שכן מצאה הקפידה בענין פנחס איך מסר נפשו להרוג זמרי בתוך לבאים כ"ד אלף משבט שמעון ואם אמרו הבועל ארמית קנאין פוגעין בו הוא במקום שאין סכנה גדולה כזו. ואולם זכות תולה לפנחס כי הוא מסר נפשו להציל ישראל מהמגפה ולא גרע מהרוגי לוד שאמרו בפ' אלו עוברין (פסחים דף ן') דאין כל ברירה יכולה לעמוד במחיצתן ע"ש ובפירש"י ועפ"ז פירשו הכתובים כאשר עיניך תחזינה בס' מאור הקטן ובס' תוצאות חיים הנדפס מחדש סביב החומש וכל אחד לדרכו פנה ע"ש באורך:

והניחו יתרם לדקדק הפסוקים בסגנון אחר המורם מהם כיוצא בהם ומלאכת ה' היא משום יגדיל תורה בס"ד. והנה טעם אברהם אבינו עליו השלום שמסר עצמו ורדף בכל כחו להתגרות לבזויי ולאלטויי את כס"ף שב"רו צלמי משכיתם היה לפרסם שמו ית' אשר לא ידעו את ה' כלל ועיקר ובזה אפשר להבין משז"ל בפסחים דף קי"ח שבשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו עליו השלום לכבשן האש אמר גבריאל לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן ואציל הצדיק מכבשן האש א"ל הקב"ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו נאה ליחיד להציל ליחיד ולפי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה א"ל תזכה ותציל ג' מבני בניו כדדרש ר"ש הצדוני בשעה שהפיל נ"נ את חמ"ו וכו' א"ל הקב"ה רד באותה שעה פתח גבריאל ואמר ואמת ה' לעולם הללויה ע"ש באורך. ואומר

כי להיות אברהם אבינו עליו השלום אב אחד לכלנו ומקיים תורת ה' יש לחוש שמא ילמדו ישראל ממנו דמצות קדוש ה' היא לרדוף אחריה כשאר מצות ולהתגרות בעכו"ם עד שישרפוהו כשם שעשה אברהם אבינו עליו השלום ולפי האמת אין זה מצות קדוש ה' כי אם כשיאנסוהו ולא שירדוף אחריה לכן רצה הקב"ה לפרסם זה שענין אברהם אבינו עליו השלום שנא ושנא כי לא היה נודע מציאות ה' כלל ולכן אמר ה' נאה ליחיד להציל ליחיד שם רמז דמה שעשה אברהם אבינו עליו השלום היה משום שהיה יחיד ואין יודע ואין מקיץ כי האלהים בשמים ולפרסם אלהותו ית' עשה ומדה כנגד מדה כביכול הצילו. אך כשהפיל נ"נ הרשע את חנניה מישאל ועזריה שהיו אנוסים על כרחן והוא מצות מסירת נפשו כדין אז נתן רשות לגבריאל ואמר ואמת ה' לעולם הללויה כלומר כונת הקב"ה לפרסם לתורה הנקראת אמת לעולם שידעו דין מסירת עצמו על ק"ה ולא יטעו ללמוד מאברהם אבינו עליו השלום:

והנה בתרגום המיוחס ליונתן פירש בסוף בלק ע"פ והמה בוכים פתח אהל מועד ואינון בכיין וקריין שמע ועוד פירש בסמוך וחמא פנחס וכו' ואדכר הלכתא עני ואמר מאן דיקטול וקטיל האן אריותא דשבט יהודה כיון דחמינון שתקין קם מגו סנהדרי גדולה ונסיב רומחא וכולי ע"ש ולכאורה יפלא מה ענין ק"ש לכאן. ועוד מאי קאמר פנחס אן אינון אריוותא דשבט יהודה מאן דכר שמיהו הכא. ואפשר דסנהדרי גדולה המה ראו אש בוער דכ"ד אלף משבט שמעון עלו חומה והמתגרה בהם מסתכן ואם אמרו למסור נפשו על ק"ה היינו כשיבא לידו ולפרסם זה היו קורין ק"ש שמוסרין עצמם על ק"ה באמירת אחד לומר שכשם דמסירת נפשם על ק"ה על אחדותו היא כשיבא לידם ולא לרדוף אחר זה גם זו כמוהו שאין רשאין להסתכן. וז"ש וירא פנחס סמוך למאי דכתיב והמה בוכים פתח אהל מועד דהוו בכיין וקריין שמע לרמוז שאסור להסתכן וירא פנחס ואמרו פ' הנשרפין דרב אמר ראה מעשה ונזכר הלכה וכו' וא"ל משה קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא ושמואל אמר שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' וכו' ורב יצחק אמר שבא מלאך והשחית בעם. ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי והכל רמוז במ"ש וירא פנחס שראה שלא כיונו יפה במה שדנו זה בדין מסירת נפשו שיבא לידו כי הכא ישראל נגפים ויש הצלת ישראל ואמר למשה רבינו לא כך למדתנו הבועל ארמית וכו' כלומר אע"ג דהכא איכא סכנה שוה לעלמא בהיות שהתחילה המגפה וא"ל משה רבינו קריינא דאגרתא כלומר דהסכים משה רבינו עמו דשרי הכא בעלמא ומ"מ אין מורין והיינו דרמז לו איהו ליהוי פרוונקא איהו דייקא מעצמו:

וזהו שאמר הכתוב פנחס וכו' השיב את חמתי כלומר אל תגנו לפנחס דנתחייב בנפשו לרדוף אחר הסכנה דהכא שאני דיש הצלת ישראל ומשו"ה פתח השיב את חמתי דכיון שהוא להצלת ישראל זאת היתה לו בקנאו את קנאתי בתוכם שהיה סכנה להיות הדבר בתוכם של שבט שמעון וטעמו להציל ישראל ויפה עשה ולא כליתי את בני ישראל ואתה הסכמת עמו שאמרת קריינא דאגרתא לכן אמור אתה רבן של ישראל שלא יטעו דמצות ק"ה צריך לרדוף אחריה הנני נותן לו דייקא לאפוקי אחר שמסתכן תחת אשר קנא רמז לדרב ראה מעשה ונזכר הלכה לאלהיו רמז לדשמואל אין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגד ה' ויכפר על בני ישראל רמז לדרבי יצחק ראה מלאך שבא והשחית בעם ומשו"ה הותר לו להצלת ישראל ולא נילף מינה למסור נפשו בהתגרות ברשעים דשאני פנחס:

פירוש ד

לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם:

הנני נותן לו את בריתי שלום. הרב כתנות אור הביא מהספרי מהאי קרא שכל הכהנים גדולים יהיו מפנחס שמנים בבית ראשון ושלש מאות בבית ב' ורמז הרב הנז' דשלום וי"ו קטיעא ונחשב יו"ד וא"כ הוא שלים גימטריא ש"פ שהם הכהנים גדולים שכלם יצאו ממנו. עד כאן דברי הרב זלה"ה. ותימא על הרב ז"ל שהחזיק בגירסת שמנים כהנים בבית א' וישב ודרש על פי זה ואני בעניי אומר הכא אמר רב הנח"ה שוב"רת דהעיקר שמנה כהנים או לכל המרבה ח"י כמו שאמר בעניותי בפתח עינים ריש יומא:

ואפשר לומר בנותן טעם שכל הכהנים גדולים יצאו מפנחס במשז"ל בילקוט משלי סי' ר' בזאת יבא אהרן אל הקדש בזאת בזכות המילה שנקראת זאת הברית וגם הכ"ג מכפר על ישראל ביה"כ. ופ' הנשרפין אמרו אמר הקב"ה למשה הקדם לו שלום שנאמר לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום וראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם ומעתה ניחא דזכה פנחס להיות מזרעו כל כהנים גדולים דהוא קנא על ברית ובכה"ג כתיב בזאת יבא אהרן בזכות המילה וגם הוא כיפר על בני ישראל וכפרה זו מכפרת לעולם וא"כ הכ"ג שבא לכפר על ישראל נאה ויאה שיהי' מפנחס. וכל זה רמוז בכתוב הנני נותן לו את בריתי שלום שיצאו כל כהנים גדולים ממנו ונתן טעם תחת אשר קנא לאלהיו שקנא על ברית ובזאת יבא אהרן. ויכפר על בני ישראל שכיפר בשעתו ולעתיד כמו שאמר מהרש"א באגדתיה דמהכא מפקי שמכפר לעולם ע"ש ולזה מזרעו יהיו הכ"ג שמכפרים על ישראל. וראיתי בס' פענח רזא שכתב דאחר עשרה דורות היתה הכהונה לזרעו של פנחס ע"ש וכפ"ז יש לרמוז דפינחס אות י' זעירא לרמוז כתר זעיר עשרה דורות ותהיה לזרע פנחס ותקטן מבני פנחס עשרה דורות וזהו יוד זעירא ודוק היטב:

פירוש ה

וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם־תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

והיתה לו ולזרעו אחריו. בספר דעת זקנים הנדפס חדש ממש בפירו' התוספות כתב וז"ל והיתה לו ולזרעו אחריו שיהא משוח מלחמה מכאן ואילך וכו' מכאן אמרו רבותינו זכרונם לברכה דלא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי. ובהכי ניחא מה שהעולם מקשים היאך הרג פנחס לזמרי ונטמא למת די"ל דעד עכשיו לא נתנה כהונה אלא לאהרן ולבניו וכו' ועי"ל דהניחו לזמרי גוסס ולא מת ממש וכו' ועל זה הקשה ה"ר שמואל שהרי ביום שמיני למילואים היה פנחס וכו' ושמא משם נתן לו להיות משוח מלחמה אבל לעבודה וכו' עכ"ל בקצור׃

ויש להעיר דהא הוי פלוגתא בזבחים דף ק"ב אי פנחס היה כהן גם בספרי ופסיקתא דבר שבמנין נסים שנעשו לפנחס ונס א' שלא נטמא ע"ש ומאחר דכל הסברות ישנם ברבותינו זכרונם לברכה ומפורש דהיה נס שלא מתו כשהיו בידו שלא יטמא הו"ל להזכיר דבריהם ז"ל׃

פירוש ו

וְשֵׁם בַּת־אָשֵׁר שָׂרַח׃

ושם בת אשר שרח. אפשר לרמוז משז"ל דשרח נכנסה לג"ע בחיים בעבור שבשרה ליעקב אבינו דיוסף חי שהוא ראשי תיבות ושם בת אשר שרח. (הגהה ראשי תיבות של׃) וזאת שנכנסה מחיים בעדן תגמול אשר שיר רחשה שיוסף רב חי׃

פירוש ז

יִפְקֹד יְהוָה אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר אִישׁ עַל־הָעֵדָה אֲשֶׁר־יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת יְהוָה כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה׃

יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. יש לדקדק כפל הענין אשר יצא לפניהם וכו' ואשר יוציאם וכו' ואפשר דהדרך של הנשיא הוא שהולך לפני העם ודרך של הרועה שהולך אחרי הצאן וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה. ובזה פירשו הראשונים ורע"ם ונשא"ם עד העולם ורעם כרועה או ונשאם כנשיא. וז"ש יפקוד וכו' אשר יצא לפניהם כדרך הנשיא וכמו שאמר איש על העדה שאז יצא לפניהם וכו' כי כן ארחות כל נשיא בהם. וכשלא יהיה זכות לפחות יהיה להם מנהיג אשר יוציאם ואשר יביאם כמו רועה שהולך אחר צאנו. ולא יבצר ממנהיג שלא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה דלפחות יהיה להם מנהיג אף שאינו נשיא וכרועה עדרו ירעה׃

ובאופן אחר אפשר במה שפירש הרב המו' כמהר"ם בכ"ר שמואל זלה"ה בענין עצת זקני ישראל ועצת הילדים לרחבעם דיש לחקור דהלא כל דור שלמה המלך דור דעה והמה חכמים מחוכמים והילדים הללו אשר גדלו עם רחבעם מסתמא לא היו כל כך רכים בשנים והחלו עולין במספר הסמוך לארבעים כמוהו והמה ראו את כל תוקף חכמת שלמה ומסתמא כיון שבימי שלמה היו עם רחבעם היו חכמים וידועים כי שלמה הע"ה לא היה מניח לבנו להתרועע עם ריקים ופוחזים. ומאחר שכן מה ראו לשטות זה לבא בחזקת היד על ישראל והדברים קל וחומר אחר ששמעו עצת הזקנים ורחבעם גם הוא בן שלמה המלך אשר ממילא עינו ראה חכמת שלמה איך תפס דברי הילדים ולא טעם זקנים יקח. ובשגם מאת ה' היתה זאת למען הקים את דברו. מ"מ צריך טעם דרך טבע במה טעו ופירש הרב הנז' במה שפירש רש"י פ' וילך כי אתה תבא את העם הזה משה אמר ליהושע זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדם דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור הנה כי כן הילדים טע"ו במד"בר מימרא דרחמנא כי אתה תביא טול מקל וכו' אמטו להכי יעצוהו השב תשיבם דברים קשים אבי ייסר אתכם בשוטים וכו' והגם דמשה רבינו ע"ה אמר כי אתה תבוא דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין זה היה דעת הילדים דסמכו ראשן ורובן לדבריו של מקום ואמרו עצת הזקנים כמשה רבינו ע"ה אבל אנו אין לנו אלא דברי ה' ורחבעם עיניו ראו טעמן ונימוקן והסכים על ידם. האמנם לא יצאו ידי חובת עיונם ולא עמדו בסו"ד משדי כי היה להם לדעת אטו משה רבינו ע"ה אדון כל הנביאים יטעה ולא יכוין לאמת. ואפי' אם ח"ו נימא דמשה רבינו ע"ה לא כיוין אל האמת לא היה נכתב בתורה ומדנכתב בתורה ש"מ דהא והא איתא דדברי ה' עיקר וגם איתנהו לדברי משה רבינו ע"ה דבתחילה קודם שימליכוהו ישלח דברו בנחת רוח לפי דעתם ורצונם ואחר שחזקה הממלכה בידו יעשה רצונו ויבטל רצונם. והן הן דברי הזקנים אם היום תהיה עבד וכו' עד כאן דברי הרב הנז' זלה"ה:

וזהו שאמר משה רבינו ע"ה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם כאן בתחילה לדעת הזקנים מסכים הולך לדעתם. ואחר זמן אשר יוציאם ואשר יביאם על כרחן ונתן טעם ולא תהיה עדת ה' וכו' שאם קודם או בריש מלכותו יכביד עולו ימאנו בו והיו כצאן אובדות. אבל אח"ך גם אני מודה אשר יוציאם ואשר יביאם בעל כרחן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור. ושוב ראיתי מ"ש הרב מהרי"ז ז"ל בספרו ויש הפרש גדול ע"ש ויאורו עיניך:

ויתכן לפרש עוד במה שסופר מחכמת השיעור והתשבורת דרצה מלך אחד לעשות צורת ראש והוא מרומים על חומה גבוהה מאד מאד. וכן עשו האומנים צורת ראש בציור יפה מאד וכמעט היה נדמה כאלו לא חסרה כי אם כח הדברי. וכאשר הניחוהו מעל דמעל אחד הרואה בעיניו יראה הראש עקומה ועקושה כי הגובה השחית צורתה וטרחו בזה הרבה עד שבא אומן בקי בתשבורת שכל את ידיו באופן שהראש הן בעודנו בארץ היה נראה יפה וגם כנשוא נס על כן ירים ראש גבוה כמה קומות כל אדם חזו בו יפה אף נעים ישר ומכוון. ומזה למדו חכמי המוסר כי רישא דעמא יתכן שקודם שנתמנה האדם יראה לעינים הוא הדב"ר אחד לדור ועוד לו אך המלוכה וכאשר יתמנה הדו"ר אתם ראו חדל להיות הולך ביושרו וזה דרכו עקום ועקוש זו היא דרך עקש ויודעיו לפנים המה ראו כן תמהו כי לא דעת ולא תבונה בו להנהיג העם כי מינויו שינה דעתו ומדותיו ומהותו וז"ש אשר יצא לפניהם וכו' קודם מינויו שיתקבל בעיניהם. ואשר יוציאם אח"ך דהשררה לא תשנהו והולמה והולמתו. ובזה אפשר מאמרם ז"ל על בצלאל שאמרו ישראל למשה רבינו ע"ה אם בעיני הקב"ה ובעיניך הגון בעינינו לא כ"ש. ומלבד המפורסם כי גבהו דרכיו יתברך. עוד בה זימנין דמשכחת לעיני העם ישר והגון להתמנות וכשיתמנה לא יכון בצדק כסאו. אבל כאשר יתמנה מפי ה' אין ספק בו וזהו בעינינו לא כ"ש. וזה אפשר כונת הפ' בשמואל ב' סי' ה'. גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמביא את ישראל ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי את ישראל. הכונה דמקודם קדמתה כבודך חופף עלינו כל היום וישראל רוצים בך. וכי תימא אפשר דקודם השררה טוב בעיני ישראל. ובהשתרר לא יכון לז"א ויאמר ה' לך וכו' ואין ספק בדבר:

ועוד אפשר לומר כי ידוע דגדול הדור עליו מוטל להנהיג בני הדור או בני העיר אשר תחת ממשלתו ולהדריכם בדרך הטוב לשמור גופם ממלחמות ומסכנות ולשמור נפשם מרדת שחת ולהגיעם אל מחוז חפץ הליכתם לעוה"ב כי זהו תכלית האיש הישראלי לאור באור החיים וז"ש אשר יצא לפניהם וכו' להציל גופם מהקמים עליהם. וגם אשר יוציאם יחלצם מדינה של גהינם ואשר יביאם לעה"ב ברב חריצותו וזהו הכפל:

פירוש ח

חֲנוֹךְ מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת הַפַּלֻּאִי:

החנוכי הפלואי. אמרו רבותינו זכרונם לברכה שם יה מעיד עליהם לפי דהגוים אמרו אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כ"ש לכך כתיב החנוכי וכו'. יש להעיר דמאחר דכתיב החנוכי הפלואי דשם י"ה מעיד עליהם א"כ אמאי שינה והקדים ה"י ליו"ד לכתוב החנוכי. וכד הוינא טליא אמרתי דאמרו רבותינו זכרונם לברכה דבזכות נשים צדקניות

נגאלו ישראל ממצרים וה' רומזת לאשה לכך הקדים ה"י ליו"ד וכתיב החנוכי. אי נמי דאפילו שלא נגאלו בזכות נשים צדקניות מאחר שהם היו משתדלות להרבות זרעם במ"ש פ"ק דסוטה כי האנשים היו יגעים ועייפים מהעבודה הקשה ולא הי"ל לב אלא שהנשים מרחיצות ומאכילות וכו' כמבואר שם לכך קדמה אות ה"י דרומזת לאשה ואחר כך מצאתי הטעם הראשון במפרשים ועוד נראה דהלעז היה על הנשים דאם בגופן שלטו וח"ו נתעברו מא"ה ולכן כתיב ה"י ברישא לומר דהלעז הוא שקר דמשום הנשים הוא דהוצרך העדות:

ואני בעניי בשמחת הרגל דף ח"ן ע"א כ' דיש טובה תוכח"ת מגולה שלא היה בישראל שום תערובת ולא שלטו בנשותיהם דאם אמרו דהבא על הערוה מוליד ממזר דעולם כמנהגו נוהג התינח אם הוא כמנהגו של עולם אבל במצרים היו יולדות דרך נס ששה בכרס אחד ולא עביד קוב"ה ניסא לשקרי וזה מופת חותך דהיו הנשים כשרות ולא היה שום תערובת מא"ה ע"ש. ובזה אפשר לומר שזה כונת הכתוב וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ דמשמע דהריבוי היה בא מחמת העינוי והסברא להפך דצער העינוי ממעט פו"ר וכבר כתבנו בעניותינו בזה בס"ד בפנים שונים בכמה דוכתי והן עתה אפשר לומר ע"פ האמור והכונה וכאשר יענו אותן דשלטו בגופן והשתא יש ק"ו אם בגופן שלטו בנשותיהם לכ"ש. ולכן מסיבה זו כן ירבה וכן יפרוץ ששה בכרס אחד דמזה מוכח דלא שלטו בנשותיהם דלא עביד קב"ה ניסא לשקרי ונמצא דהריבוי נמשך בעצם מצד העינוי:

ובזה אפשר לפ' פסוקי יחזקאל ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו' רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים הכונה ואראך מתבוססת בדמיך בצרת השעבוד דשלטו בגופן מאד. ועם כל זה רבבה כצמח השדה דשאים דנשאו ק"ו לצאת למיניהם כמו שאמר בחולין דף ס' וגם אתם לא יש תערובת. וכ"ת איכא ק"ו אם בגופן שלטו בנשיהם לא כ"ש לז"א ותרבי מחמת הריבוי שיולדת שלא כדרך טבע ששה בכרס אחד זה ראיה דהנשים כשרות דלא עביד קב"ה ניסא לשקרי דבשלמא מה שנמצא שמוליד בעבירה היינו משום דעולם כמנהגו נוהג אבל הריבוי שהוא נס מופלא ששה בכרס אחד לא עביד ניסא לשקרי. ולכן ותגדלי במעלה דבתוקף הגלות לא שלטו בנשיהם והיו נשמרות וזה גדולה ומעלה רבה. והיינו טעמא ותבואי בעדי עדיים שהביזה להעיד כשרותן ע"ד אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים כמו שאמר רבני אשכנז בטעם הביזה כמו שאמר בעניותנו בכמה דוכתי:

הוא הדבר שאמרו פ"ק דסוטה אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים ר"ל לא נתאמת למצרים שאתם מיוחסים זרע אמת להיות לכם ביזת מצרים מטעם זה ע"ד אלף כסף וכו' אלא בעדרי עדרים מחמת הרבוי דלא עביד ניסא לשקרי ומזה ידעו כי הם זרע אמת:
המורם מזה דהנשים שהיו יולדות ו' בכרס אחת הוא מופת שהיו כשרות וזה הוא מלבד העדות יקר סהדותא ולכן רמז לכתוב ה"י ברישא החנוכי הפלואי דה"י נגד האשה לרמוז דנשים עצמן שהיו יולדות שלא כמנהג על חד שי"ת זה לבד ראיה ומופת דלא עביד ניסא לשקרי וכ"ש דשם יה מעיד עליהם:
זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.
אמר המורה חסר כאן שמעי ועזאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעי' לא ידעתי מי היא וא"ת היאך לא ידע הרי נפג וזכרי בני יצהר בטלו והם שתי משפחות וי"ל לא נקראו משפחות אלא בני לוי ובניהם אבל נפג וזכרי שהם בני בנים לא נקראו אלא על שם יצהר. נמוקי רבינו ישעיה הראשון (כתב יד). ועיין באמרי נועם:
והרדב"ז בתשובה (כתב יד) סי' ב' אלפים ר"ד כתב על דברי רש"י הללו שכתב לא ידעתי מי היא וקשה דהכתיב משפחת העמרמי וי"ל שסובר רש"י שלא נקראו משפחות אלא יורדי מצרים ועמרם לא הי"ל בנים כשירד למצרים ומ"ש כאן משפחת העמרמי לא נכתב אלא ליחס נשיא נשיאי הלוי אלעזר אך אפשר דהירושלמי סבר דהיוצאים ממצרים נקראים משפחות ולהם נתחלקה הארץ ולכן מנה הכתוב משפחת העמרמי ובודאי שלא הלכו למלחמה מבני אהרן הכהנים ומבני בניו של משה הלכו למלחמה ונפלו א"נ היו לעמרם בנים אחרים ונפלו במלחמה ולפיכך לא מנה משפחת העמרמי במנין השני לפי שחסר רובה:

מטות

פירוש א

וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצְבָא הַמִּלְחָמָה:
ויקצוף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצב' המלחמה ויאמר משה אליהם החייתם כל נקבה הן הנה היו לישראל בדבר בלעם וכו'. ויש לדקדק מדוע קצף משה רבינו ע"ה עליהם והלא לא נצטוו על זה. ויראה במ"ש הרמב"ם פי"ב דאסורי ביאה דין יו"ד ישראל הבא על הגויה וכו' הרי זו נהרגת מפני שבא לישראל תקלה על ידה כבהמה ודבר זה מפורש בתורה שנאמר הן הנה היו לבני ישראל וכו' וכתב הרב המגיד דפסוק זה אינו מוכרח דהכא אפילו לא נבעלו כיון דהיו ראויות לביאה היו נהרגות כמו שאמר פרק הבא על יבמתו ויהיה הטעם מפני שעל ידיהן עבדו ישראל ע"ז ומ"ש

בסנהדרין דף נ"ה היינו בבהמה אבל גויה לא אשכחן ואיכא למימר שדעת רבינו דכיון דאשכחן דנשי מדין אפילו ראויות לביאה נהרגו משום שבאת תקלה על ידן איכא למילף מיניהו בעלמא בנבעלה במזיד ועדיין הדבר צריך לימוד עד כאן דברי הרב המגיד ז"ל. והנה הרב מהרח"א בעץ החיים פירש בפרש' פנחס דמ"ש הכתוב ושם האשה המוכה המדיינית בא לומר דגם אם פירש זמרי וניצול היא היתה נהרגת כמו שאמר הר"מ עיין שם. ובהכי יתישב הכל דכיון דשם רמז הכתוב דגם אם זמרי ניצול היא היתה חייבת מיתה והוא אומרו ושם האשה המוכה. ודאי פרשה זו נאמרה לישראל בכל דקדוקיה. ומעתה זה היה טעם משה רבינו דקפיד על השרים אחר שידעו הדין דהגויה נהרגת והיו מכירין אותן כמשז"ל דהיו אומרים זו היא שנתקל פ' על ידה א"כ מדוע לא הרגו אותן וז"ש ויקצוף משה וכו' החייתם כל נקבה כל דייקא אף אותם שהכרתם שנתקלו על ידן אשר לא כדת דהן חייבות מיתה כאשר ידעתם הן הנה היו בדבר בלעם וכשנתקלו על ידן נהרגות. ועתה הרגו וכו' רמז להם באומרו ועתה דעכשיו יש חידוש נוסף כי מחמת פעור צריך להרוג כל הראויה ליבעל כמשז"ל מהאי קרא. והרב פנים מאירות בספר כתנות אור נכנס בזה אך נעלמו ממנו דברי הרמב"ם וההמ"מ עיין בדבריו ודוק:

פירוש ב

וְאַתֶּם חֲנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה־שִׁבְעַת יָמִים כֹּל הֹרֵג נָפֶשׁ וְכֹל נֹגֵעַ בֶּחָלָל תִּתְחַטְּאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי־אַתֶּם וּשְׁבִיכֶם:

ואתם חנו מחוץ למחנה. תימה למה לא הזהיר במלחמת סיחון ועוג על הגיעול ועל הטומאה וכאן הזהיר י"ל שם בסיחון ועוג היו כל ישראל באותו כיבוש והותר להם אפילו קדלי דחזירי כדיליף פ"ק דחולין מבתים מלאים כל טוב וטומאה נמי הותרה בצבור א"נ דחויה בפסח ב' למר כדאית ליה אבל כאן י"ב אלף היו ולא הותר להם שום איסור לכך הוזהרו. כ"כ רבינו ישעיה הראשון בנימוקיו.(כתב יד) והרמב"ן כתב בפירושו כענין זה בסגנון אחר ע"ש והרדב"ז בתשובה (כתב יד) סי' ב' אלפים ר"ה הקשה על זה שלא הותרה טומאה בצבור אלא בקרבן שקבוע לו זמן אבל לא לשאר קרבנות ולשאר קדשים וצ"ל דלפי שהיו כל ישראל טמאים והיה טורח גדול להזות על כלם הותרו בהוראת שעה שלא יטמאו במגע טמאי גויים כשם שהותרה בצבור. עוד י"ל כיון שהותר להם שלל הכנענים והנבלה שבבתיהם הותר גם טומאת מגע ומשא כיון שהותרה אכילתן ואם היו חפצים לאכול בשר אדם מותרים דקיל טפי שאין בו אלא עשה וכיון שהותרה אכילתן הותרה טומאתן ורמז לדבר ואכלת את כל העמים דז' עממין הותרו להם לעשות בהם ובשללם כרצונם ולכן לא נצטוו בגעולי כליהם ולא על טומאתן וטומאת עצמן משא"כ

במדין עכ"ד הרדב"ז ז"ל ועוד האריך. ולפי דבריו אפשר לומר דרך צחות דזה רמז הפ' ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם ואמרו רבותינו זכרונם לברכה נאכלם כלחם דהדברים כפשטן דאפי' לאכול אותם ממש הרשות בידינו כמו שאמר הרדב"ז:

וראיתי בפירוש המיוחס לרבותינו בעלי התוספות (כתב יד) שכתוב שם קושיא זו דאמאי לא נצטוו ישראל על גיעולי גויים כמו במדין ותירצו וז"ל וי"ל לפי ששאר מלחמות היו בשדה ולא היו שם כלי תשמיש בית אבל כאן שהמלחמה היתה במדין ושללו הבתים הוצרכו להזהיר על גיעולי גויים עכ"ד ואין זה מספיק דמלך ושרים כלי תשמישיהן עמהן ותו הרי אח"ך לקחו העיירות והבתים וכל אשר להם. ובספר אמרי נועם ראיתי שכתב כדברי רבינו ישעיה ממש ועוד האריך ע"ש:

פירוש ג

וַיֹּאמֶר בְּנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי מְצַוֶּה:

טַפֵּנוּ נָשֵׁינוּ, מִקְנֵנוּ וְכָל-בְּהֶמְתֵּנוּ--יִהְיוּ-שָׁם, בְּעָרֵי הַגִּלְעָד. וַעֲבָדֶיךָ יַעַבְרוּ כָּל-חֲלוּץ צָבָא, לִפְנֵי יְהוָה--לַמִּלְחָמָה: כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי, דֹּבֵר:

ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה טפינו נשינו מקנינו וכו' ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא כאשר אדוני דובר. יש להרגיש כפל אדוני מצוה אדוני דובר וגם שינוי הלשון. ויראה דבר פשוט במ"ש רש"י על פסוק גדרות צאן נבנה דחסים היו על הממון יותר מזרעם שהקדימו מקניהם לטפם. א"ל משה לא כן עשו העיקר עיקר בנו לכם ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצאנכם וז"ש עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה כי טוב לחסות על בנינו יותר מממונינו לאפוקי מהעולה על דעתם דתולין עיניהם על מקנה קנינם ברישא והניחו יתרם לעולליהם ועתה שינו את טעמם ואמרו טפינו נשינו מקנינו וכל בהמתנו ר"ל כסדר הזה כן נעשה לבקש מנוח אשר ייטב ברישא אדם והדר בהמה והקדימו הטף לנשים כמו שאמר רש"י פ' ויצא ע"פ וישא את בניו ואת נשיו הפך עשו כי הצדיקים עיקרן הבנים ואח"ז אמרו מקנינו וכל בהמתנו והיה שארית הצאן. ועבדיך יעברו כאשר אדוני דובר כלומר שאין זה מציווי משה דהם הקדימו לאומרו אך מצד מורא וכבוד תלו הדבר במשה רבינו ואמרו כאשר אדוני דובר:

פירוש ד

אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ־לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה:

איש כי ידור נדר לה' וכו'. אפשר במ"ש הר"ן פ' פותחין דנדר שהותר מקצתו הותר כלו ילפינן לה בירושלמי מדכתיב ככל היוצא מפיו יעשה דמשמע דוקא כשכלו קיים. והנה כתב רבינו ירוחם ופסקו מרן סי' רכ"ט דאין דברים אלו אמורים אלא בנודר לעצמו אבל

אם נדר או נשבע לחבירו לפרעו או לעשות עמו מלאכה והתיר לו מקצתו לא הותר השאר. וכתב הרב כנה"ג שם הגה"ט או' ט' דלא אמרי' נדר שהותר מקצתו הותר כלו אלא כשהפעולו' הן שוות אבל אם אמר שבועה שאוכל תאנים ולא אוכל ענבי' הותר מקצתו לא הותר כלו ע"ש באורך וז"ש איש כי ידור נדר או השבע שבועה לאסור איסר דהיינו שהפעולות שוות כמו שאמר הרב כנה"ג וזהו לאסור איסר. וגם על נפשו כמו שאמר רבינו ירוחם דה"ד בנודר לעצמו אז הוא לא יחל כשכל היוצא וכו' דבעינן שכלו קיים אבל הותר מקצתו הותר כלו וזה במציאיות אלו שהפעולות שוות וגם הוא לעצמו ודוק:

פירוש ה

וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאֶחָז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים־מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃

ויקח משה ממחצית בני ישראל את האחוז אחד מן החמשים וכו'. שאלוני למה במחצית אחר שהרים מכס לאלעזר בא בחשבון בפרטות סכום כל מיני המכס לכל מין ומין ואף שהיה מעט שנים לאלף והכא לא פירט הסך אחד מן החמשים אף כי רב הוא ואולם ח"י למאה יותר מהסך אחר לכל המינים. והשבתי דלהיות אנשי הצבא שמו נפשם בכפם קרב"ו ויאתיון אשר שבו. וכבר לקח המחצ' לכל עדת ישראל אשר היו בבתיהם שלוים ושקטים ונוסף על זה אחד מת"ק לאלעזר על כן להגדיל שבח' דאף שהם טרחו והלכו למלחמה ושמו נפשם בכפם. מרצון נפשם לקח מן הבא בידם ולהחשיב תרומתם כתב סך כל מין ומין כלומר ראו כמה נתנו מממונם אשר לקחו בחרבם. אמנם מכל עדת ישראל אשר נשארו באהליהם ולא טרחו כלל וזה המחצית בא לידם בלי שום עמל לא רצה הכתוב לפרט כי אין זה משלהם רק משמיא מיהב יהבי ותיסגי לקחת בציר מתרי ממאה וגם להרבות בכבוד אנשי המלחמה. ולמדתי זה מדברי הרב ש"ך על התורה ע"ש:

פירוש ו

וְאֶת־מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע־חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב׃

ואת בלעם בן בעור וכו'. בפירוש רבינו אפרים (כתב יד) בחדושי גאוני אשכנז הקדמונים ז"ל הביא פ' יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות וכתב פ' זה מיירי בבלעם שהלך ליקח שכרו ממדין על כד אלף שנפלו בעצתו וזה רמז יש דרך ישר ר"ת גי' כ"ד וסופי תיבות שכר והוא לא ידע שאחריתו דרכי מות שנהרג שם עכ"ד ואפש' ואחריתה של כזבי גרמה לבלעם דרכי מות דכמה זיני מותא עבד צליה ולא מית עד דנטיל חרבא דחקיק חויא כמו שאמר בזהר הקדוש פ' בלק דף קצ"ד ע"ב וזהו דרכי מות כמה זיני:

פירוש ז

וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מָכְס תְּרוּמַת יְהוָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן־כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתֹו מֹשֶׁה׃

ויתן משה את מכס תרומת ה' לאלעזר הכהן כאשר ציוה ה' את משה. יש לדקדק בפסוק זה ובכמה פסוקי' מעין דוגמא דהול"ל כאשר ציוהו ה' ואפשר דשם משה רומז לסודות נפלאות והוא גימטריא אל שדי וסודו רם ונשא והנשמה נקראת בשם זה והגוף טפל אליה. וכ"כ הרב הגדול הרמ"ז ז"ל בהגהותיו (כתב יד) על ז"ח דגופו היא נשמתו. ובזה ניחא שמנו רבותינו זכרונם לברכה א' מהמעלות שהיו לישראל במצרי' שלא שינו שמם. ולכאורה אינו מובן בעצם מעלה זו שתהיה סיבה מהסיבות לגאולתם הגם דיש לישב כי מזה נמשך שמירת היהדות מ"מ אינו מתישב היטב כאשר עיניו יחזו המעיין. אך עפ"י האמור הוא באמת מעלה דכיון דהשם הוא כפי נשמתו הקדושה בהחליף השם פוגם בנשמה ח"ו:

והשתא יש לומר דכאשר ה' מדבר כביכול אל משה היה מדבר לנשמה שנקראת משה. וז"ש ויתן משה את מכס תרומת ה' הוא הגוף דהוא חומר והוא פועל בגשמות כאשר צוה ה' אל משה היא הנשמה. וכן יש לפרש בכמה מקראי קדש שהם מעין דוגמ' ויש לצדד דגוף משה רבינו ע"ה היה זך והיה נשמה כמו שאמר בדברים אחדים דרוש ג' עיין שם באורך והיה ה' מדבר גם לגופו בצירוף נשמתו. ולכל הדברות עיקר דבר ה' אל הנשמה ואתי שפיר ודוק היטב:

ועוד אפשר דמשה רבינו ע"ה לפי רוב הענוה רצה לומר שאינו כדאי שה' ידבר אל גופו כי דבר ד' אליו היה דוקא לנשמתו ונרצה לו ד' שיכתוב כך כאשר ציוה את משה דהיינו הנשמה ודוק].

פירוש ח

וַיֹּאמְרוּ אִם־מָצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ־יִתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה אַל־תַּעֲבִרֵנוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן׃

אם מצאנו חן בעיניך יותן את הארץ וכו'. בפי' רבינו אפרים עה"ת (כתב יד) בסופו מביא פ' נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך. כתיב מבוחלת בחית. ורומז על בני גד ובני ראובן שגלו ח' שנים קודם עשרת שבטים וזה טעם ח' דכתיב מבוחלת. ולרמוז זה נזכר ח' פעמים בפרשה בני גד ובני ראובן עכ"ד והרמ"ע במח"ד ח"ג פי"ח טעמא טעים על שבטי ראובן וגד וחצי שבט מנשה שלא זכו לארץ ישראל ע"ש ובא וראה מפלאות תמים דעים שהוא רוצה בכבוד בריותיו ומכסה מומיהן כי זה הדבר הוא עונש לשבטים הנז'. ונתן בלבם שישאלו זה בתורת חסד ולא הכירו בתחילה שהוא עונש להם ועשו ברצון ונתחננו למשה רבינו ע"ה על זה:

פירוש ט

וְעַתָּה הִרְגּוּ כָל־זָכָר בַּטָּף וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר הַרֹגוּ:

וכל אשה יודעת איש. כתב בספר פענח רזא שהוא מחידושי הראשו' כנודע וז"ל פירש רש"י שהעבירם לפני הציץ וכן יש פ' הבא על יבמתו וק' למה לא העביר' לפני ארון כמו בני רצפה כדאיתא פ' הערל וי"ל דלאו ארח ארעא מאחר דיכול לבדוק בענין אחר. ותימא למה בני רצפה ובתולות דאנשי יבש גלעד לא העבירום נמי לפני הציץ וי"ל דכתיב לרצון להם ולא לפורענותם של ישראל. מרבי. עב"ל. וק' דתלה ברבי הא קושיא ופירוקא שהוא תלמוד ערוך שם פ' הבע"י דף ס' ע"ש:

פירוש י

וַנַּקְרֵב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא כְלִי־זָהָב אֶצְעָדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז־לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה:

לכפר על נפשותנו. כתב בספר פענח רזא הנז'. תימה למה הוצרכו לכפרה והא במלחמה הותרה יפת תואר. ושמא קלקלו בביאה שניה. ועי"ל דלא הותרה יפ"ת עד בואם לארץ וכו'. וה"ר שמעון תירץ כיון דמלחמות מדין על זנות לא הותרה בזנות ועי"ל דלפי הסברא לא יהיה יצרם תקפם וכו' אלא שאין אפט' לעריות לכן הוצרכו כפרה א"נ בשביל כך היה לאסור באמת כאן אף יפ"ת עכ"ל וק' על הרבנים הנזכרי' ועל כל התירוצי' שהרי אמרו בשבת דף ס"ד אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו [וכן כתב רש"י בפירוש החומש לכפר על הרהור הלב ומפורש בתרגום המיוחס ליונתן דלא חטאו ע"ש באורך].

והרי מפורש שלא היה עבירה כלל אלא שזנו עיניהם וכו' ועמ"ש התוס' שם ודוק:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

זה הדבר. מיעוט הוא שהחכם אומר בלשון התרה ובנדרים נפקא לן מלא יחל הוא אינו מחל אבל אחרים מחלין לו. כן כתב רבינו ישעיה הראשון בנימוקיו (כתב יד). ועיין מה שכתבנו בעניותנו בספרי הקטן ראש דוד פ' ואתחנן סוף דף קמ"ב בס"ד:

מסעי

פירוש א

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם:

ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם ע"פ ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם. פירש מז"ה ז"ל בספרו בעלי ברית אברהם ע"ד משז"ל כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כי עתידים ישראל שילכו במדבר ויעשו להם נסים כי"מ וזהו ויכתוב משה את מוצאיהם שיצאו מארץ מצרים ע"פ ה' וכי תימא למה נכתבו לז"א ואלה מסעיהם למוצאיהם כלומר אלה מסעיהם יהיו לעתיד למוצאיהם מן הגלות עכ"ד זלה"ה:

ואפשר עוד לפרש במה שנודע שהליכת ישראל במדבר היה לתקון גדול להכניע תוקף הסט"א אשר שם ולברר ניצוצי הקדושה אשר שם וכמו שפירש הרב הקדוש מהר"ר סלימאן ן' אוחנה ז"ל כי לתוקף הקליפות אשר במדבר שמם הוצרכו כל צבאות ה' ששים רבוא כלם ומשה ואהרן וארון הברית וז"ש ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וכו' ומה אויבים היו להם בכל מסע שהיה משה רבינו ע"ה אומר כן אין זה כי אם על הקליפות וכחות הטומאה שהם אויבי ה' וכמו שתקנו ארץ מצרים שעשאוה כמצולה שאין בה דגים כן תקנו כל המדבר הגדול וז"ש אלה מסעי וכו' אשר יצאו מארץ מצרים ששם התחילו לתקן כן היה במסעות והוצרך שיהיה לצבאותם ביד משה ואהרן שיהיו כל צבאות ה' ומשה ואהרן לתקון הגדול הזה וזהו ע"פ ה' כי הוא יודע תעלומות כמה זמן צריך בכל מסע לתקנו עד כאן דברי הרב מהר"ר סלימאן זצ"ל ונקדים אשר שמעתי משם המקובלים דבקרוא איש יהודי בתורה נביאים וכתובים בעניני האומות וכיוצא מברר ניצוצות הקדושה וסמוכות שלהם מדברי הינוקא דאמר חזינא דעמון ומואב מתגרו בכו לפי שהיו עוסקים בעניני עמון ומואב ועל פי ההקדמות אלו נבא אל הביאור ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם ר"ל מוצאיהם שהיו מוציאים ומבררים ניצוצות הקדושה למסעיהם במסעות אלו על פי ה' כמו שאמר הרב הנז'. ואם כה יאמר האומר מאי דהוה הוה והאידנא למאי כתבינהו ואין זה נתינת טעם למה שאמר ויכתוב משה כי זה הוא טעם המסעות מעיקרן לא למ"ש ויכתוב משה לז"א ואלה מסעיהם למוצאיהם הכונה דע וראה ואלה מסעיהם שנכתבו למוצאיהם אחר כך בקריאתם להוציא ניצוצות הקדושה על ידי שקריאת הגבר מגעת במסעות דעל ידי הקריאה עוד יוציאו לאור ניצוצות הקדושה מהם ומהמונם. וממילא רוחא טעם לשבח על ויכתוב משה דאם איש ישראל בקריאתו מברר עאכ"ו משה רבינו ע"ה בכתיבתו דודאי משה כותב הוא המוציא לאור כמה ניצוצות הקדושה בכתיבתו ובכונתו:

ועוד אפשר לרמוז ולהרחיב הדברים ואלה מסעי בני ישראל סופי תיבות ילי שם קדוש מע"ב שמות וכתב רבינו האר"י זצ"ל כי הוא המעלה ניצוצות העשיה במ"ש בכונת אשירה לה' כי גמל עלי וכו'. אשר בזמירות. וז"ש אלה מסעי פסל את הראשונים בני אפרים שיצאו קודם זמנם והרגום כמשז"ל לז"א אלה מסעי אלה הם נחשבים מסעות לפי שהיו בני ישראל בכללותם. אשר יצאו מארץ מצרים ערות הארץ וזכו שהיו לצבאותם זרע קדש וזהו לצבאותם מתיחסים אליהם שלא היה בהם ג"ע אף שהיו במצרים ערות הארץ ומכאן נודע ערכם וערך גדולת נשמתם. ועל ידי זה ששמרו אות ברית קדש וגם היו ביד משה ואהרן המלמדים אותם דרכי ה' לזה עשו והצליחו במסעות לברר ניצוצות

הקדושה ועל כן ראוים אלה ליקרות מסעי בין החניות בין המסעות כי כל תכליתם היה להסיע ולברר ניצוצות הקדושה וז"ש אלה מסעי הכל הם מסעו' שהסיעו ניצוצות הקדושה אשר היו מוטעמי'. מסיבת היותם בני ישראל בכללות וגם שזכו אשר יצאו מארץ מצרים ערות הארץ ותוקף הסט"א ועכ"ז יצאו לצבאותם דוקא שהיו גדורים בעריות גם אשו"ר נלוה עמם אושר תדירי ביד משה ואהרן כמדובר:

ואפשר לומר שירמוז שתכלית יציאתם לפני הזמן היה בעבור ריבויים כמשז"ל וכמבואר אצלנו בכמה דוכתי שריבוים השלים הזמן ועל כן זכו לרכוש גדול וזה היה טעם אשר לא גאלם ה' כי אם היה על ידי ה' היה השלל קדש כמו יריחו כמו שאמר רבני אשכנז. וגם אמרו ז"ל דאלו היו ת' שנה ממש במצרים לא היה עוד שעבוד מלכיות רק שהיו מוכרחים לצאת דאם לאו היו נטמעי' ח"ו כאשר כל ההקדמות האלו נתבארו בספרי הקטן ראש דוד ע"ש. ומינה דאם היו שוהים ת' שנה ממש במצרים תכף היו באים לארץ ישראל ולא אירע כל מאורעות קשות במסעות. וז"ש אלה מסעי כלומר סיבת המסעות האלו וגלגולן וצירופן גם שעבוד ד' מלכיות הנרמזים בר"ת אלה מסעי בני ישראל אדום מדי בבל יון כמו שאמר ילקוט ראובני משם הרמ"ע ז"ל לפי דרכו. הכל היה סיבה אשר יצאו מארץ מצרים לפני זמנם ונרמז באומרו אשר יצאו כלומר מעצמם הכונה טרם כלות זמנם ממש ת' שנה. וכי תימא וכי ח"ו הקב"ה לא קיים גזרתו. לז"א לצבאותם. כלומר היה מקום פטור מחמת צבאותם שהיו רבים ועשו כל מה שעושים ס' רבוא לבד בת' שנה וצדיק הוא וצדיק דינו. תדע ביד משה ואהרן שיצאו ע"י משה ואהרן כדי שיזכו ברכוש ואלו לא היה מן הדין לא היו לוקחים הרכוש. אבל עם כל זה אם ישבו ממש בפועל ת' שנה לא היו באים למסעות אלו וגלגוליהן ולד' מלכיות הנרמזות בר"ת כאמור. וכי תימא למה נכתבו אלה מסעי שיש בהם גנות ישראל לזה אמר ויכתוב משה וכו' והענין שכתב הרב החסיד מהר"ר אליעזר נחמן פואה זצ"ל בס' מדרש בחידוש פירוש ההגדה בפסק' מתחילה עע"ז דכשם שאמרו דאם אומרים שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר כך כשמספרים בגנותו מצטער ויש לו כפרה ולזה שנינו ג' מלכים אין להם חלק לעוה"ב כי בספור זה וכיוצא היה להו כפרה עכ"ד כפי מה שמצאתי רמוז בזכרונותי:

ובזה נראה טוב טעם למ"ש ושם רשעים ירקב דלא מסקינן בשמיהו דאם היינו מזכירים שמם אף לרעה היה להם איזה כפרה ואינם כדאים לזה. וז"ש ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם שע"י כתיבה זו בס' התורה וקריאת ישראל הם מוציאין אותם לדור המדבר מאפלה לאורה ומיגון לשמחה שמתכפר להם חטאתם יום יום וזה היה תכלית הכתיבה וז"ש ויכתוב משה את מוצאיהם העיקר היה את מוצאיהם יציאתם מן החטא למסעיהם

ממה שחטאו במסעות וזה היה ע"פ ה' דמשה רבינו לא היה רוצה לכתוב כמשז"ל שלא להזכיר גנות ישראל. ואלה מסעיהם מה שאירע כל זה להם למוצאיהם מסיבת צאתם ממצרים קודם זמנם כמדובר:

פירוש ב

אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם־לְצִבְאֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:

מאז"ל בתנחומא בסדר היום. אמר הקב"ה חביבה עלי ארץ ישראל יותר מן הכל למה שאני הוא שהתרתי אותה וכן הוא אומר ביום ההוא נשאתי את ידי עכ"ל וצריך ביאור אומרו שאני הוא שהתרתי אותה ואפשר שיובן במ"ש הרב ווי העמודים לביטול טענת א"ה שאומרים לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממין במאי דקי"ל כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו וכתיב שדותכם יקח ונתן לעבדיו ולזה לקח ארץ ישראל ונתנה לנו עבדיו זהו תורף דבריו וז"ש חביבה עלי ארץ ישראל למה שאני מדין מלך התרתי אותה שנטלתיה מז' עממין ונתתיה לכם שאתם עבדי ואם לאו היתה אסורה משום גזל שאברהם אבינו עליו השלום לא קנה אותה וכמשז"ל בילקוט שלח ר' אחא הגדול פתח יבש חציר וכו' למלך שהי"ל אוהב וכו' ע"ש ומייתי ראיה מדכתיב ביחזקאל סי' ך' ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות ואז"ל אלמלא שנשבע הקב"ה לא היתה מדה"ד נותנת שיגאלו ישראל וכו' ופירשנו בעניותנו בס' הקטן ראש דוד פ' וארא עפ"י דברי מהריב"ל והרב מש"ל פ"א דמכירה עיין שם באורך ודקדקנו לשון רבותינו זכרונם לברכה אלמלא שאסר הקב"ה עצמו בשבועה ע"ש וז"ש ביום ההוא נשאתי ידי להם לאפוקי כל הנז' דהשבועה היתה בימי אברהם אבינו עליו השלום וכפ"ז אמר אלמלא אסר הקב"ה את עצמו בשבועה וכו' לכן אמר ביום ההוא דייק' נשאתי נשבעתי להם כדעת ר' ברכיה גאלת בזרוע עמך בטרוניא כמו שאמר בעניותנו בס' הקטן שם דף מ"ו ע"ד. ואפשר שז"ש במאמר תנחומא הנז' שאני התרתי אותה כלומר שלפי הדין לא היתה שלהם שאינם צדיקים אלא שאני התרתי אותה ממדת טובי עד"ש גאלת בזרוע עמך בטרוניא ודוק היטב:

פירוש ג

אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם־לְצִבְאֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:

במדבר רבה סדר היום והקריתם לכם ערים זש"ה טוב וישר. אפשר דק"ל מאי והקריתם דמשמע לשון קריאה ומה קול הקריאה הומה לזה דרש בפסוק טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך ואז"ל דמקלט מקלט היה כתוב בפרשת דרכים וז"ש יורה חטאים בדרך כי אמר ויהי הוא ציוה שיכתב מקלט מקלט להורות הדרך לרוצח הבורח והיינו

כשהרג בשוגג וזהו יורה חטאים שוגגים בדרך ממש מורה מקום להורות הדרך להורגי' בשוגג וזהו שכתוב בתורה והקריתם לכם ערים שיהיו נקראים בדרך בדרך לכתוב מקלט מקלט. והוא רצון בעל המאמר שאמר זש"ה טוב וישר וכו' דהני תרי קראי כחדא שריין לקרוא הדרך לרוצחים כי גברו רחמיו יתברך הטוב והישר:

פירוש ד

אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ: לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה: וּלְמַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד: לְמַטֵּה בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן־כִּסְלוֹן:

אלה שמות האנשים אשר ינחלו וכו' למטה יהודה כלב בן יפונה ולמטה בני שמעון שמואל בן עמיהוד למטה בנימין אלידד בן כסלון. הנה בג' אלה לא אמר נשיא ובכל האחרים אמר נשיא. [מצאתי בספר רבינו אפרים (כתב יד) שהביא תשובת רבינו נסים גאון בשלימות וראיתי להעתי'. להיות דובב שפתי ישנים ולזכות את הרבים וז"ל במגילת סתרים. וששאלת מה שנאמר פ' אלה מסעי למטה יהודה כלב למטה שמעון שמואל ולמטה בנימין אלידד וכו' בכל האחרים הזכיר נשיא ובאלו הג' לא הזכיר נשיא, תשובה, כבר ידוע כי כלב מן המרגלים היה ושם נאמר למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם ונשאר כלב מן המרגלים לכך לא הוצרך לקרותו נשיא שנית. ולענין שמעון יש לומר שתי תשובות. ראשונה לפי שהוצרכו אלו הנשיאים כדי לחלוק הארץ וחלק בני שמעון הי' עם חלק בני יהודה וכו' לכך לא הוצרך לומר נשיא. והשנית מחמת אותה עבירה דזמרי שהי' נשיא בית אב לשמעוני לא זכה ליקרא כאן נשיא וטעם זה יש לומר בשבט בנימין לפי שהי' גלוי וידוע לפניו מה שעתיד להיות בפלגש בגבעה בשבט בנימין לכך לא זכה להקרות נשיא. ועוד טעם אחר ראיתי במדרש כי אלידד הוא חבירו של מידד שנשארו שניהם במחנה והוא אלידד בן כסלון והואיל שנתקיים בנו שנתנבא לא רצה לקרותו נשיא:

ודע כי חזרתי על מנין השבטים ומצאתי שנמנו בתורה בט"ו מקומות ולא מצאתי שבנימין נמנה שלישי אלא בכאן, ואפשר כי מפני טעם שהזכרנו הקדימו, ועוד טעם אחר כי מצינו בספר יהושע לבני אהרן הכהן מכלל ערי הלויים י"ג ערים והוציאום משבט יהודה ושמעון ובנימין כמו שנאמר ויתנו בני ישראל מנחלתם על פי ד' את הערים האלה ומגרשיהם ויהיו לבני אהרן הכהן מן הלויים ממטה יהודה וממטה שמעון וממטה בנימין בגורל ערים שלש עשרה ולכך סמך כאן בנימין ליהודה ושמעון וכמו שלא הזכיר לאלו השנים נשיאים מטעם שהזכרתי לא הוצרך להזכיר נשיא לשבט בנימין לפי שנתחברו

יחד בנתינת הי"ג ערים. ועוד יתכן לומר שהקדים בנימין לפי שנעשה אושפיזכן לגבורה שנאמר ובין כתפיו שכן עכ"ל מגילת סתרים לרבינו נסים גאון:

והנה הני טעמי דיהודה שנודע שכלב הי' נשיא ובנימין שאלידד נביא ועדיף מתואר נשיא וכן הטעם האחרון שנתחבר בנתינת י"ג ערים הם טעמים קצת חלושים. אבל אפשר דיען שמדת רחמים לכסות מומי בני אדם וחפץ בכבוד בריותיו וק"ו בכבוד שבט ישראל, לכן כיון דשמעון מן הדין היה למנוע ממנו תואר נשיא מטעם זמרי רצה הקב"ה שגם יהודה ובנימין לפני שמעון ואחריו לא יכתב בהם נשיא מהטעמים של שבח האמורים הגם שאינם טעמים חזקים כדי שלא יתבייש שבט שמעון דגם יהודה ובנימין לא נכתב בהם נשיא כמו שמעון ודוק היטב]. וכתב בס' אמרי נועם משם רב נסים גאון דהטעם דכלב כבר היה נשיא משנים קדמוניות בשלוח המרגלים וא"צ לאומרו. ושמעון מטעם שנשיא שלו חטא. ואלידד הוא אלדד וזכה לנבואה ונביא עדיף מנשיא עכ"ד ובזה אפשר לישב עוד דקדוק אחד ששאלו לי דבכלם כתיב בני חוץ מיהודה ובנימין. ועל פי האמור אפשר דבמקום שאמר נשיא צודק תיבת בני שיאמר למטה בני דן נשיא בוקי וכו' וכן על זה הדרך דהיה נשיא על בני דן וכן כלם. אך במקום דלא כתיב נשיא אין צורך לומר בני רק למטה יהודה כלב ר"ל משבט יהודה נבחר כלב אך כי כתיב נשיא יצדק לומר למטה בני שבט פ' נשיא וכי הנשיא הוא על בני השבט. ומאחר דביהודה ובנימין לא כתיב נשיא מטעם הנז' לכך לא כתיב בני. ולהיות כי שמעון מה שלא נזכר נשיא בו אינו לשבח כיהודה ובנימין לכך הכתוב אמר למטה בני שמעון שהוא לשון דצודק לומר עליו נשיא וחיסרו להודיע דמה שלא נכתב נשיא בו אינו לשבח כיהודה ובנימין. ודוק בסוף פ' במדבר דכתיב נשיא וכתב בני. ועד"ז פ' בהעלותך דכתיב ועל צבא כתב בני אך פ' שלח דהיה לשלחם למרגלים לא כתיב בני וק"ל וה' יאיר עינינו בתורתו תורתו חיים:

זֶה מנימוקי רַבֵּינוּ יְשַׁעְיָה הָרִאשׁוֹן זלה"ה.

ויסעו מרעמסס. שתים היו אחת בנויה ואחת בנו ישראל. נימוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה (כתב יד):

ולא תקחו כופר לנוס וכו' פירוש לא תקחו כופר למי שנתחייב הריגה להניסו לעיר מקלטו אלא תהרגוהו. רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה (כתב יד):

דברים

דברים

פירוש א

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן: בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב:

אפשר לומר דרמז רמז להם כל החרבנות וגליות אשר עתידים לבא על ישראל בעונותיהם ואחר כך יגאלו גאולת עולם. וז"ש בעבר הירדן במדבר רמז להם גלות בני גד ובני ראובן אשר בעבר הירדן ראשונה יסעו בראש גולים ע"י סנחריב וזהו אלה הדברים כל דיבור קשה דברים קשים כגידים העתידים לבא עליהם. בעבר הירדן שיגלו בני גד ובני ראובן כמדובר במדבר גלות עשרת השבטים שנצתו כמדבר ארץ לא עבר בה איש והם כמי שנאבד במדבר כי לא ידענו מקומם שבתם וקימתם. בערבה רמז לגלות יאודה וחרבן הבית. מול סוף שאז סוף הכבוד. בין פארן ובין תפל רמז לבין המצרים כמו שפירש הרב כלי יקר בין פארן שמשם גזרת המרגלים שבכו ליל ט"ב ובין תפל שעשו העגל בי"ז בתמוז שנשתברו הלוחות כמו שפירש הרב הנזכר. ולבן רמז לבנין בית שני. וחצרות רמז לבנין בית שלישי שיבנה במהרה בימינו. ודי זהב שיהיו ישראל על גפי מרומי ההצלחות עד שיבלו שפתותיהם לומר די:

אלה הדברים אשר דיבר משה וכו'. אפשר לפרש דרך רמז הכונה בעבר הירדן כאשר ימות האדם ויעבור מנחל שוטף העה"ז הדומה לירדן בשאון גליו להורידו וז"ש בעבר הירדן אח"ז במדבר בערבה לקברות יובל. ולכן העצה היא מול סוף שתמיד האדם יהיה נגד עיניו סופו ותכליתו ויזכור לו יום המיתה. בין פארן פירוש בין יפרה וירבה מזלו שיצליח בעה"ז ובין תופל בין אם מזלו גרוע כמו טחי תפל כלומר בין בהיותו בטוב בין בהיותו ברע תמיד יהיה מול עיניו סוף האדם. ועי"ז ולבן יתלבן במעשיו וחצרות יהיה שקוד בחצרות אלהינו בתי כנסיות ובתי מדרשות. ויסתפק במועט וזהו ודי זהב שיהיה די בעיניו הזהב שיש לו. וכל כונתו יהיה לברר ניצוצות הקדושה אשר בסט"א וז"ש אחד עשר רמז לי"א סמני הקטרת לבררם עד נכון היום וז"ש אחד עשר יום. והבירור הוא מחרב הסט"א. דרך הר שעיר רמז לכונת נפילת אפים שישלח נפשו לברר שם בסט"א עד קדש ברנע כתרגומו ריקם גאה כלומר שכונתו להריק הסט"א שהוא גאה ולעשותו ריקם מניצוצות הקדושה וכל זה ישיג כשתמיד יזכור סופו אז יטהר מעשיו ויזכה לעה"ב:

או יאמר אלה הדברים אלה קשה והדברים קשים כמשז"ל. וכי תימא איך משה רבינו ע"ה עשה כזאת לז"א אשר דיבר משה אל כל ישראל שקולו היה הולך וחזק והיה נשמע

לכל ישראל כמשז"ל וזה מופת כי מה' היתה זאת. וגם היה בדיבור ערב וברמז וזהו במדבר בערבה. וגם היה סמוך למיתתו וזהו מול סוף. ולא תימא שאין להוכיח רק סמוך למיתתו. לא כן הדבר אלא הכא שאני שהיה על העבר וז"ש בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות במשז"ל והביאו רש"י ז"ל על המרגלים ועל המן וקרח. ומי גרם כל החטאות האלה ודי זהב העגל שאלולי חטא העגל לא היה להם עוד יצה"ר ולא היו באים לידי עונות. ומשום הכי הזכירו באחרונה לומר שהעגל היא סיבת כל העונות. וגם הזכירו סמוך לחצרות הרומז למחלקת קרח שגם הוא היה סיבת עונותיו העושר שמצא אוצרות יוסף ונתגאה בעשרו דומה לעון העגל אשר נעשה מרוב זהב כמשז"ל. ומתוך הדברים ישכילו שלא לרדוף אחר העושר כי מצינו בין רבים בין יחיד העושר גרם להם תקלות גדולות. ובכי האי גונא להוכיחם על העבר הוא שצריך שיהיה סמוך למיתתו כמו יעקב אבינו עליו השלום וכמשז"ל. אך אם רואה חטאות הצבור והיחיד שעושין אותם צריך להוכיח הרבה עד שיפרשו וכמו שכתבנו בעניותנו הלא מרא"ש בסד"ר דברתי וכמו שאמר בספר אמרי נועם ודוק היטב:

בענין המצות שנתחדשו במשנה תורה נשאל הרדב"ז היכן נאמרו אם נאמרו בסיני או בחורב באהל מועד למה לא אמרן משה מיד לבני ישראל כשאר מצות ולמה כבש אותם כל כך זמן ואם נאמרו בערבות מואב לא מצינו שם וידבר ה' אל משה דבר אל בני ישראל ולא ויאמר ה' אל משה וכן משמע שלא נתחדש בערבות מואב זולת הברית שנאמר אלה דברי הברית אשר יכרת ה' וגו':

והשיב הרדב"ז ז"ל בתשובה כתיבת יד וזה טופס דבריו. ראיתי להרמב"ן ז"ל בתחלת אלה הדברים שנתעורר על זה והעלה שהכל נאמר בסיני או באהל מועד בשנה ראשונה קודם המרגלים אבל לא נכתבו המצות בספרים הראשונים שידבר עם יוצאי מצרים כי אולי לא נהגו באותן המצות רק בארץ אעפ"י שהם חובת הגוף וכו' עכ"ל ודברי תימה הם בעיני שאם צוהו הקב"ה בהם דבר אל בני ישראל וכי כבש נבואתו מ' שנה ואם ציוה בהם אלא שא"ל שלא יאמר אותם להם אלא סמוך לכניסתם לארץ לא יצוה בהם אלא סמוך לכניסתם לארץ. וע"ק והלא שמיטה ויובל וכל המצות התלויות בזרע הארץ לא נהגו אלא בארץ ולמה נאמרו ליוצאי מצרים ועוד דרוב המצות אשר נתחדשו הם חובת הגוף ולמה לא נאמרו ליוצאי מצרים וגם מ"ש ז"ל מפני שאינן תדירות והלא באותן מצות שנאמרו יש כמה מצות דלא שכיחי טפי מהני ובאותן שנתחדשו איכא מצות דשכיחי תדיר כגון ואכל' ושבעת וברכת ולא תוסיף ולא תגרע הקם תקים עמו וכי מצות גרושין לא שכיחא והלא מעשים בכל יום ורוב מצות המחודשות הם דברים מצויים יותר מאותן

שנאמרו ואני לא ירדתי לסוף דעתו ז"ל אבל מה שאני סובר שכל הפרשיות המחודשות בערבות מואב נאמרו וכל פרשה שנשנית משום דבר שנתחדש בה ואם תשאלני למה לא ציוה הקב"ה מצות אלו בסיני כשאר מצות ולמה לא תשאל על שבת ודינין דאמרי' במרה איפקוד ועל אותם שנאמרו באהל מועד למה לא נאמרו בסיני והשואל על זה שואל על רצונו והוא דבר שאין כח באדם להשיגו כי הוא ית' ורצונו הכל אחד ומש"ה אלה דברי הברית על התוכחות אשר צוה משה בערבו' מואב וכמה מצות מצינו שאמרן משה לישראל ולא נאמר בהם צו את ב"י או דבר אל ב"י אלא משה יושב ודורש והכל יודעים שהכל מפי הגבורה וכל המצות המחודשות אשר במשנה תורה הקדוש ברוך הוא אמרן למשה בערבות מואב ומשה אמרן לישראל בכלל שביאר להם המצות אשר כבר נאמרו וכל מה שנתחדש בהם מפי הקב"ה הוא ומשה לא חדש דבר מדעתו. ובמדרש ילמדנו אם לא ידעת בסיני אם לא שמעת בחורב גם מאז לא פתחה אזנך בערבות מואב משמע שבכל ג' מקומות הללו נצטוו מצוות. ובתחילת פ' אלה הדברים כתוב ויהי במ' שנה וכו' דיבר אל בני ישראל ככל אשר ציוה ה' אותו אליהם משמע שיש ציווים אל בני ישראל בשנת המ':

אלה הדברים וכו'. כתב רבינו יעקב בה"ט בפרפראותיו ר"ת ה' חומשי תורה בו"וא גימט' אהי"ה ע"ש ואפשר לרמוז במ"ש בר"מ כי התורה שנתן לנו היא מבריאה ולכן התחילה באות בית וכ"כ רבינו האר"י זצ"ל. ואימא מקננא בכרסיא ושם אהיה הוא באימא ולכן נרמז בראשי ה' חומשי שם אהיה לרמוז שהתורה היא מבריאה. עוד כתב רבינו בעה"ט שסופי תיבות תחילת ה' חומשי תורה בראשית ואלה ויקרא וידבר אלה גי' יראת וגי' תורה וסופי תיבות אותיות ה' חומשי התורה ממיו"ל גימט' הוא אלהינו זה עכ"ד. [ואפשר לרמוז דסופי תיבות חמשה חומשי תורה גימט' ענו דלא נתנה התורה אלא בשביל הענוה וכמו שאמר בתנחומא פרשת עקב דלא בחר ה' בישראל כי אם בשביל הענוה דגם הגויים קוראים בשמו וגדול שמו בגוים ומקיימי מצות יותר אלא רוצה בישראל משום הענוה ע"ש כל המאמר באורך וזה רמז סופי תיבות ה' חומשי תורה גי' ענו כי זהו עיקר התורה. וזה אפשר רמז בראשית אותיות בשארית דלא נתנה תורה אלא בעבור הענוה. והתורה נקראת ראשית והוא אותיות שארית שאין התורה ראשית מתקיימת אלא אם יהיה שארית כמשז"ל ולשאר עמו למי שמשים עצמו כשיריים. וזה רמז לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום ידעום גי' ענוה עם הכולל כלומר בל ידעום בל ענוה לא ידעום מפני שלא יש ענוה. וזה רמז כי רוצה ה' בעמו יפאר ענוים כי מה שבחר בישראל הוא בעבור הענוה והענוים נקראים ארץ כמו שאמר רש"י בפי' קהלת

ואם זכו לזה אז יפאר גימט' ארץ בעבור ארץ יפאר. וזה טעם שנתנה תורה בסיני וע"י משה רבינו העניו מאד. וזה טעם דהלכה כבית הלל מפני שהם ענוים ודוק כי קצרתי].
ואפשר לומר דר"ת גי' אהי"ה לרמוז שהתורה מבריאה כאמור וסופי תיבות יראת גימט' תורה וגימט' גמילות חסדים לומר דעתה שנתנה מבריאה צריך לבטל פ' ופ' במחשבה יראת ובדבור תורה ומעשה גמילות חסדים גם יראת תורה רמז לזו"ן יחוד קבה"ו וסופי תיבות ממיו"ל גימט' אדני ברבוע ותורה שבעל פה היא במ' שם אדני ליחד קבה"ו:

פירוש ב

אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן־וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי:

פירש"י שם המלכות וכתב הרא"ם בספרי דאל"כ ובאדרעי מיבעי ליה עכ"ל. ושמעתי מקשים דבס' יהושע כתיב כמה זימני בעשתרות ובאדרעי ומוכח דאדרעי שם עיר ויראה דלק"מ דלעולם אדרעי היא עיר כדמוכח בס' יהושע וכן הוא לשון הספרי דבה מקום המלכות וז"ש רש"י שם המלכות בפתח כלומר דהמלכות היה בעיר אדרעי וכאן גילה הכתוב זה שלא אמר בעשתרות ובאדרעי דאי כתיב כך לא ידעינן אלא שהוא עיר אדרעי אבל מדכתיב באדרעי שמעינן דבאדרעי היה המלכות ולעולם היא עיר רק דהכתוב בחסרון הוי"ו גילה שאינה עיר בעלמא רק היא עיר המלוכה וז"ש היושב בעשתרות לשון חוזק ותוקף כמשז"ל שהעיר על גבי הר קשה ותקיף ולכך נקראת עשתרות אך לפנים היה אדרעי שהיה מקום המלכות ודוק:

פירוש ג

וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ:

אפשר לרמוז מ"ש בח"מ סי' רנ"ג ש"מ שאמר נכסי לטוביה ובאו שני טוביה ת"ח קודם או שכן או קרוב. וז"ש לאמר שמוע בין אחיכם. אמירה שמשמעה בין אחיכם לאחד מהם ולא נודע למי. אז ושפטתם צדק. בין איש דהיינו צדיק וחכם כמשז"ל על פסוק כלם אנשים שאם האחד איש באנשים גברא בגוברין שהוא חשוב מצד חכמתו וצדקתו הוא קודם. ובין אחיו שאם האחד קרוב כמו שפירש"י על פסוק כי אנשים אחים אנחנו קרובים אף אנו נאמר בין אחיו ר"ל קרוב דאם האחד קרוב הוא קודם ובין גרו שכנו. כן נראה דרך אסמכתא ואני מסופק אם שמעתי קצת מזה:
ולדקדק תיבת בעת ההיא אפשר לומר במ"ש פרק קמא דברכות מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא קמ"ל דינא נמי היינו תורה וזה רמז בעת ההיא לאמר כלומר לא תסברו

דדינא שלמא בעלמא ותחושו על ביטול תורה אין זה כי בעת ההיא שתשפטו לאמר היינו אמירת תורה ממש:

ועוד אפשר לרמוז במשז"ל שהדיין בעת הדין יראה כאלו גהינם פתוחה תחתיו וכן ר"ת את שופטיכם בעת ההיא לאמר להב אש שישער להב אש גהינם שפתוחה תחתיו:

ואפשר לפרש במ"ש בח"מ סימן טו"ב צריך הדיין לשנות הטענות ומצדיק הדין בלבו ואחר כך חותכו וכתב הרב כנה"ג שבהוצאת הדיין הטענות בפיו מועיל לו לדעת משפט הדין ההוא וז"ש ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר שמוע בין אחיכם כלומר תאמרו הנשמע בין אחיכם דהיינו טענות שלהם וז"ש לאמר שמוע שתאמרו אשר שמעתם כי זה מועיל ושפטתם צדק. וגם צריך שתחזרו הטענות לפני בע"ד שלא יחשדו שלא הבנתם כמו שאמר רבינו יהונתן הביאו תמים דעים סי' רי"ו וז"ש בין איש ובין אחיו ובין גרו כלומר אשר אמרתי לשנות הטענות אינו מספיק ביניכם רק צריך בין איש ובין אחיו שידעו שהבנתם הטענות. או ירצה ושפטתם צדק להצדיק הדין בלבכם ואחר כך תחתכוהו בין איש וכו':

ואצוה את שופטכם בעת ההיא לאמר שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו לא תכירו פנים במשפט כקטון כגדול תשמעון וכו'. אפשר במ"ש בשבועות דף ל' ע"א תני רב יוסף בצדק תשפוט עמיתך עם שאתך בתורה ובמצות השתדל לדונו יפה ופירש"י למישרי תיגריה וכתב הריטב"א בחי' שבועות שם בשם ר"ם הלוי דלצ"מ דשרינן תיגריה ברישא היינו אפי' פתחו בדינא וכדאמרינן בההוא עובדא דהוה דינא קמיה וסלקיה עכ"ד ומשמע דס"ל דאפי' לקרובו של חכם דינא הוא דאפילו פתחו דהוא מוקי ההיא דכתובות דף ק"ו בפתחו. ואין לומר דא"ה אמאי אסתתם טענתיה די"ל כמו שאמר הריטב"א שם דלפי האמת לא היה קרובו. הן אמת דדברי הריטב"א האלו נראים כסותרים למה שכתב בחי' כתובות כמו שאמר בעניותי בהגהות חדשות ח"מ סי' ט"ו. ובאמת שכל האחרונים צללו במים אדירים וגם אני בעניותי בברכי יוסף על לשון הריטב"א בכתובות ע"ש באורך. ועד אחרן נדפסו ס' חשק שלמה וס' אורים ותומים והאריכו ג"כ בזה ואין גם א' ראה דברי הריטב"א בשבועות כי עתה נדפס. ולפי שיטת ר"ם הלוי. אפשר לרמוז שמוע בין אחיכם אף דפתחו בדינא ושפטתם צדק כמו בצדק תשפוט את עמיתך דצריך להקדים לת"ח וז"ש בין איש שהוא צדיק כמשז"ל והוא אדון כמו איש סוכו וכיוצא והת"ח הוא אדון איש על העדה ולכך צריך להקדימו אפי' פתחו. ולא מיבעיא ת"ח אלא ובין אחיו כלומר קרובו כמו אנשים אחים אנחנו דקרובו של ת"ח

יש לו קדימה אפי' פתחו ואחר כך בין גרו שאר העם. אבל כל שאינו ת"ח או קרובו לא תכירו פנים במשפט כקטון כגדול דמהכא דרשו להקדים דין שבא ראשון:
ובזה נבא להבין פ' איוב סימן כ"ט כי אזן שמעה ותאשרני עין ראתה ותעידני כי אמלט עני משוע ויתום ולא עוזר לו ברכת אובד עלי תבא ולב אלמנה ארנין צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי עינים הייתי לעיור ורגלים לפסח אני וכו' ורבותינו זכרונם לברכה דרשו שאיוב נתן נפשו על הדינים והוא היה דיין ושוטר כמו שאמר בילקוט ע"פ ואשברה מתלעות עול וכו' הסמוך ע"ש ואפשר דאיוב הוה סבר כדעת רבותיו של הריטב"א שכתב שם בחי' שבועות דהא דת"ח קודם ה"ד כשלא פתחו בדינא ע"ש והרמב"ם כתב פכ"א דסנהדרין דדין יתום ואלמנה קודם לת"ח וכתבו הרב חוות יאיר סי' כ"א ומהר"ש פרימו בדרוש מסעי דסבר הר"מ דההיא דכתובות דף ק"ו גבי ר"נ דהוה דינ' דיתמי קמיה היינו שבא אפטרופוס ושוה לאיניש דעלמא. ולדעת רבותיו של הריטב"א כל אלו הקדימות הם בדלא פתחו בדינא. וז"ש אזן שמעה ותאשרני לראות מה שאני מדקדק בדינין ואמר כי אמלט עני משוע דפתח בדינא והוא צועק אין בזה דין קדימה ואני דנו ואמלטהו ואח"ז יתום ולא עוזר לו דאין לו אפט' והוא עצמו בא לדין הוא קודם אף לת"ח. ברכת אובד אבי היתום עלי תבא. ואחר היתום לב אלמנה ארנין. דהם קודמין לת"ח ודוקא הם לא אפוטרופוס ומורשה שלהם וכ"ז בדלא פתחו בדינא. ואח"ז צדק לבשתי דין ת"ח הרמוז בפ' בצדק תשפוט עמיתך. וילבשני כי הם דינים אמיתיים וצדיקים. ואח"ז אדין שאר העם עינים הייתי לעיור שהייתי מקיים פתח פיך לאילם ע"ד שכתוב בח"מ בסימן טו"ב:

פירוש ד

גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם:

יש לדקדק אמאי הכניס בין הדבקים בתוך ענין המרגלים מה שגזר עליו על מי מריבה שהרי אח"ך חזר לענין המרגלים דכתיב וטפכם אשר אמרתם וכו' ועוד איך קאמר בגללכם והרי היתה הגזרה בעבור מי מריבה וזה אפשר לישב דנקל היה לכפר לו ה' על חטא מי מריבה לולא שבשבילם לא כיפר לו וכמו שאמר ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי. והפשוט בזה הוא לפי שאמר אם יראה איש באנשים הוצרך לומר זולתי כלב ולו אתן את הארץ ואם אחר זה היה אומר וטפכם אשר אמרתם היה גריעות ליהושע. ולתת כבוד ליהושע הוצרך לומר גם בי התאנף וכו' יהושע בן נון העומד לפניך וכו':
ויותר נראה לומר כמו שאמר בעניותינו בס' הקטן ראש דוד ס' קרח משם רבני ירושלים ת"ו בכונת פ' פ' שלח בגזרת המרגלים ופגריכם אתם יפלו במדבר וכו' אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה וכו' במדבר הזה יתמו ושם ימותו שהכוונה שמוסב למשה ואהרן אשר

אליהם היה הדיבור אמר ופגרכם אתם משה ואהרן יפלו וכו' אם לא זאת אעשה שגם אתם תסתלקו במדבר. א"כ תהיה הגזרה במדבר הזה יתמו בעה"ז ושם ימותו לעוה"ב אבל עי"ז שאתם תהיו עמהם הם באים לעת"ל זה תורף הדברים בקיצור ע"ש באורך ונמצא דבגזרת המרגלים שם ממש נגזר על משה רבינו להסתלק במדבר כדי שלא יתקיים בדור המדבר במדבר יתמו ושם ימותו וז"ש גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר כלו' בשביל אמירה אחת דהיינו ושם ימותו לעה"ב שלא יתקיים בגללכם התאנף נראה ככועס במי מריבה אבל העיקר בלבד היה בגללכם לאמר בעבור אמירת ושם ימותו גזר גם אתה לרבות אהרן לא תבוא שם ונמצא דיפה דיבר הכתוב ובזמנו דיבר כמבואר ודוק היטב:

פירוש ה

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה:

אפשר לפרש במשז"ל שכפה עלינו ההר כגיגית ואמר אם ישראל מקבלים התורה מוטב וכו' וכתבו המפרשים דמזה נולדה טיבותא שמעמד ה"ס היה כמו חופה והלוחות לקדושין וכיון שהיה באונס הו"ל כדין אונס שמשפטו לא יוכל שלחה כל ימיו ולכן אף שהרבינו לפשוע מ"מ לו אנחנו עמו וצאן מרעיתו כי כביכול לא יוכל לשלחנו. מעתה משה רבינו אחרי שהזכיר לישראל כל אשר הרבו אשמה במדבר בערבה וכו' שהכל רמז לחטאתם. כה אמר משה רבינו ע"ה לתת טעם ולנחם ישראל ההוא אמר ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב כלו' בחורב ממש שכפה עלינו הר חורב לאמר שאמר אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא וכו' והוא על דרך שפירש הרב המובהק כמהר"י קונקי זלה"ה לדרכו הבאתיו בס' הקטן ראש דוד פ' עקב בס"ד. רב לכם שבת בהר הזה הרבה לכם גדולה בהר הזה כמו שפירשו רבותינו זכרונם לברכה לדרכם הביאו רש"י ז"ל כלומר רב לכם יקר תפארת וגדולה שבת בהר הזה לישב בתחתית ההר שהיה כופה ההר עליכם משום דהו"ל אונס ולא יוכל שלחה כל ימיו. גם אתם שהרביתם כמה פשעים כמו שרמזתי עם כל זה אין דבר חוצץ פנו וסעו וכו' ראה נתתי לפניכם וכו':

פירוש ו

וָאמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֵם לָכֶם :

אפשר לפרש במ"ש פ"ק דמגילה האי מאן דמבעית אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי מאי תקנתיה יקרא ק"ש. וז"ש לא תערצון ולא תיראון מהם פי' לא תשתברו ומחמת זה תיראו מהם דמזליכו חזי אין זאת דהתקנה למאן דמבעי' הוא לקרא ק"ש והכא יש לכם להחזיק לב כי ה' אלהיכם וכו' הוא ילחם לכם. ולא עוד אלא שתזכו לראות בשנאיכם ואף שאין לכם זכות מטעם שה' המושיע וכשהנס נעשה בשמו הגדול מהני לראו' במפלת אויביו וכמו שאמר הראשונים בפ' ויושע ה' וכו' וירא ישראל את מצרים וכו' וז"ש ככל אשר

עשה אתכם במצרים לעיניכם דייקא שראיתם במפלתם להיות שהישועה היתה בשם ה' גם עתה ה' אלהיכם הוא ילחם לכם לעיניכ"ם ואין לכם לירא מהם כלל:

פירוש ז

וְהָעוֹיִם הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם:

קוּמוּ סְעוּ, וְעִבְרוּ אֶת-נַחַל אַרְנֹן--רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת-סִיחֹן מֶלֶךְ-חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת-אַרְצוֹ, הָחֵל רָשׁ; וְהִתְגָּר בּוֹ, מִלְחָמָה.

שמעתי מהרב כמהר"ר חיים פיפאני זלה"ה משם הרב מהר"ר אהרן ששון זלה"ה בעל קונטריס הן ישלח. במשז"ל בילקוט נח כפתורים הם ננסין ואמרו בבכורות ננס לא ישא ננסת שיוצא מהן אצבעי ואמרו בחולין דף ס' שנקראו עוים שכל הרואה אותם אוחזתו עוית. והנה כפתורים היוצאים מכפתור משמע שכפתורים עצמן נשאו זכריהם לנקבותיהם וכלם מכפתור והם ננסין האבות והאמהות והמורם מהם הם יותר ננסים כמו שאמר יוצא מהם אצבעי. והנה שם סיחון היה מבהיל את העולם שהיה אחד ענק תקיף ומצויין בגבורה ודרך טבע היה לישראל קצת יראה. ע"כ אמר והעוים המה הגבורים שהרואה אותם אוחזתו עוית ופירש"י רתת וחלחלה. וכן היו יושבים בחצרים שהם עיירות בלי חומה שזה סימן לגבורתם כמשז"ל דסימן זה מסר משה רבינו ע"ה למרגלים באומרו הבמחנים אם במבצרים. ואחר כל השבח הזה הנה כפתורים היוצאים מכפתור שהם ננסים בני ננסים פחותי הערך נבזים ושפלי' השמידום וישבו תחתם. אם כן נתפרסם כי לא לגבורים המלחמה כי אם הכל מאתו יתברך ולמאן דיצבי יתנינה א"כ קומו סעו ועברו את נחל ארנון ולא תפחדו כלל שאין הדבר תלוי בחוזק וגבורה ראה נתתי בידך וכו' ע"כ שמעתי:

ולפי זה מתוק מדבש לשון הרשב"ם בפירושו וז"ל כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם אף אתם תדעו כי הקב"ה ינחילכם את אשר נשבע לאבותיכם עכ"ל ויש לדקדק אטו עד האידנא לא ידענו כמה מלחמות שהיו בעולם כי יחזק גוי על אחר ויקח את כל ארצו דאתא קרא לאשמועינן הא דכפתורים. אמנם עפ"י האמור הנה נכון כי האף אמנם גוי בגוי עשו מלחמה ואחד ינצח מ"מ הגבור וכן העשיר שיש ספק בידו להשכיר כמה חיילות הוא נוצח. והכא פחד ישראל דסיחון היה גבור ועריץ והם לא יוכלו עמו. לז"א כפתורים ננסים השמידו את העוים שהיו גבורים מאד וזו ראיה שהכל ברצונו יתברך גם אתם תדעו כי הקב"ה ינחילכם וכו' ודרך רמז אפשר לרמוז במ"ש נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות ואמרו רבותינו זכרונם לברכה זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע וזה רמז והעוים כינוי לרשעים שהם עושי עול ועושר שלא במשפט היושבים בחצרים

שמזלם חזק ויושבים יש להם ישוב בחצרים רבים משכנות מבטחים ועליות מרווחים עד עזה עד יום מותם כמו שאמר כי עזה כמות. הנה בכל תוקף מזלם דקיימא להו שעתא כפתורים היוצאים מכפתור שהם ת"ח כמו שאמר בשבת דף קמ"ה יציץ ופרח ישראל אלו ת"ח שעושים ציצים ופרחים לתורה וזהו כפתורים שהם הת"ח היוצאים מכפתור מהתורה שהיא נקראת שושנה כמו שאמר בפתח עינים השמידום יש בח בת"ח להשמידם לעשותם גל של עצמות וישבו תחתם דנוטלין חלקם בג"ע:

ודרך דרש אפשר במ"ש בסנהדרין דף נ"ט גויים לאו בני כיבוש נינהו והקשה הרב מהר"י הכהן זלה"ה דהא אמרי' עמון ומואב טהרו בסיחון ואי לאו בני כבוש נינהו לא קנו הארץ והיא של עמון ומואב וכיצד קנאוה ישראל ותירץ הרב דשאני עמון ומואב דאמרו בחולין דף ס' אמר הקב"ה ליתי סיחון וכו' וכן אמרו ליתו כפתורים וכו' וא"כ כה אמר ה' דסיחון יקנה אותה וכן כפתורים יקנו ארץ עוים וא"כ הני נפקי מכללא וקנו בכיבוש זהת"ד. ועפ"י דבריו אפשר שזה היה ויכוח מלך עמון עם יפתח בשופטים סי' י"א דמלך עמון שאל ארץ עמון שלקחו מסיחון והיה טעמו דכיון דישראל באו ולקחו ארץ כנען מהאמוריים שמע מינה דגויים לאו בני כיבוש נינהו ואף שהאמוריים לקחוה בכבוש לא קנו ולזה באו ישראל והוציאוה מידם דאעיקרא עמדו בארץ לא להם. וא"כ לפ"ז גם סיחון לא קנה ארץ עמון ואתם הוזהרתם שלא להתגרות בעמון ולא ליקח ארצו זהו טענת עמון. ויפתח סידר טענותיו ומסיק ועתה ה' אלהי ישראל הוריש את האמורי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו. כלומר ענין סיחון לא דמי לשאר כיבוש דסיחון היה ע"פ ה' שיקח ארץ עמון ומואב כדי שנקחם אנחנו מידו:

ובזה נבא לקראין דלפום מאי דאמרן אלמלא שהקב"ה גזר כך דסיחון יקנה בכבוש לא מצאנו ידינו ורגלינו לרשת את ארצו כי היא ארץ עמון ומואב. ומשום דאין אדם נאמן על ידי עצמו אז יאמרו בגויים גם סיחון לא קנה בכבוש והנה הוא ככל הגויים וגזל ביד ישראל אי לזאת קדים עלי אר"ש אתא קרא ואמר והעוים וכו' כפתורים וכו' וזה דבר פלא דליתו כפתורים וליפקו מעוים בהיות כפתורים ננסים והעוים חרדה ילבישו כל אדם חזו בם מי שמע כזאת בן נן"ס רמי תיגרא באחד ענ"ק ויאמר השמד ודאי כל השומע יעיד כי הן מפלאות תמים דעים להכשיר הארץ לישראל. ולכן קומו סעו וכו' ראה נתתי בידך את סיחון וכו' מאת ה' היתה זאת דעמון ומואב טהרו בסיחון וכבוש סיחון ע"פ ה' וקנו והיה לאות הכפתורים דניכר שהוא מעשה שמים בעבור ישראל כדאמרן. ועוד זאת אעשה היום הזה אחל וכו' שעמדה חמה למשה רבינו ביום מלחמת סיחון כמו שפירש"י לחד

נסחא וזה אות לטובה כי הכל מהקב"ה דלא עביד ניסא לשקרי וכך גזר ה' וסיחון קנה ולכן עמון ומואב טיהרו בסיחון:
ומכלל הדברים אמורים נתישבה קושית הרב נחלת יעקב סדר זה דהוא פירש דא' מז' אומות לקח הארץ מיד כפתורים וישראל לקחו מהאמוריים והקשה דא"כ אמאי אצטריך דכפתורים ליפקו מעוים תיסגי דהאמוריים יקחו מהעוים ותו דקרא אמאי אצטריך לומר דכפתורים אפיקו מעוים לימא דא' מז' עממין לקחו מהעוים וכו' ע"ש ודרך דרש אפשר דהוצרכו כפתורים ליקח מהעוים לפרסם דהוא מעשה שמים ויהי לנס ומוכרח שהוא משום ישראל וכדי שידעו הכל דאם א' מאמוריים לקח לא היה ניכר כי כה אמר ה' להכשיר הארץ לישראל ומשו"ה הכתוב מספר ענין הכפתורים אף לפי שיטתו דישראל לקחו מז' עממין ודוק:

פירוש ח

בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר:

כתב רבינו שמשון בגימטריאות הובאו בספר שפתי כהן עה"ת סוף סדר זה הואיל אותיות אליהו שעתיד אליהו לבאר התורה כמו שביאר משה עכ"ל. ואפשר להרחיב הדבר במ"ש בס' הגלגולים שסידר מהר"ש ויטאל בהקדמה ל"ו בפ' אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן ר"ת אליהו חי והענין כמו שאמר בר"מ כי משה רבינו רבן של ישראל והמתורגמן שלו אהרן. ובאחרית הימים בדורו של משיח יבא משה בגלגול וילמד תורה לישראל ויהיה ערל שפתים והמתורגמן שלו אז יהיה אליהו שהוא חי וקיים וז"ש אם ללצים כאשר יצטרך משה למתורגמן הנה אליהו חי הוא יליץ ויהיה מתורגמן שלו עכ"ל וזה רמז הואיל משה דאליהו יהיה מתורגמן למשה לבאר התורה. ואפשר עוד לרמוז במ"ש בזהר חדש דגאולה העתידה ב"ב היא בזכות משה והוא תבע יקרא דאוריתא וזה רמז אליהו משה יבואו בדור אחרון לבאר התורה כאשר נתעסק בלימודה וזהו לאמר דבזכות התורה יהיה הגאולה להיות שהגאולה בעבור משה רבינו והוא תבע יקרא דאורייתא וכמו שאמר גם כי יתנו בגוים וכמשז"ל ודוק:

פירוש ט

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה:

רב לכם שבת. כתב מהר"ש בגימט' הנז' אלו לא נתן לנו אלא מצות שבת דיינו עכ"ל וכפי רמז זה שרמז רבינו שמשון ז"ל אפשר לומר ה' אלהינו דיבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה במ"ש המקובלים בפ' ויתנצלו בני ישראל את עדיים מהר חורב ומשה יקח את האהל כי יען משה רבינו לקח אלף אורות וכשנאמר לו לך רד לא נשאר לו אלא אחד מאלף וז"ס אות א' זעירא דויקרא ונמצא דהפסיד בעבור ישראל לכן לקח

כל האורות של ישראל ובשבת מחזירין למשה כל אלף אורות ואז נותן עדיים של ישראל וז"ס נשמה יתירה זהת"ד וזה רמז ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב דיבור קשה הורד עדייך מעליך אך לאמר יש אמירה רכה רב לכם שבת דבשבת תזכו לעדי הנז':

פירוש י

הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃

רבותינו זכרונם לברכה אמרו שעמדה חמה למשה רבינו כמו שעמדה ליהושע. ויש לחקור מדוע לא נכתב אלא ברמז וביהושע נכתב בפירוש גדול באר היטב. ונראה דכיון דמשה רבינו ע"ה בחינת שמש כמו שאמר פני משה כפני חמה אינו כל כך נס שהשמש ישמע לו וידום. אבל יהושע שהוא למטה מהשמש כמו שאמר פני יהושע כפני לבנה זהו שבח גדול ששלט על השמש שהוא למעלה מבחינתו. ובמ"ש אחל תת פחדך ויראתך אפשר בהקדמה ששמעתי מהרב הגדול מהר"י הכהן זלה"ה עמ"ש בשבת פרק ר' עקיבא ארץ יראה ושקטה בתחילה יראה ולבסוף שקטה דבעלי ההגיון אמרו דהסדר הוא יראה בתחילה וכשתעבור היראה נשאר פחד ואחר כך גם הפחד יעבור והיתה הרוחה ושקיטה והיינו דקשיא ליה דהכתוב אומר יראה ושקטה ואחר היראה לא תכון השקיטה כי בנתים איכא פחד ותירץ דנקט התחילה והסוף זהת"ד וכפ"ז דבר גדול דיבר אחל תת פחדך ויראתך כי בתחילה הפחד קל ואחר כך היראה גדולה וישארו תמיד ביראה הגדולה הפך הסדר דבתחילה יראה ואחר כך פחד ואחר כך השקט אבל הכא פחד קל ובמקום שיעבור הפחד ישארו במורא. וזהו שאמר הכתוב פחדכם ומוראכם וכו'. והענין הוא במ"ש התוס' במ"ש מטפס ועולה מטפס ויורד דבאומרו מטפס ועולה שמענו שירד ואשמועינן דיכול לירד ולעלות כמה זמני ע"ש וגם הכא קאמר אחל תת פחדך ובזה נכלל שכבר הי"ל יראה גדולה. ומאותה היראה באו לפחד שהוא יותר קל אבל אחר הפחד לא היה השקט כמנהג רק חזרו ליראה הגדולה ונשארו בה וזה חידוש שלא כסדר. וכן יתפרש פחדכם ומוראכם והרי הוא כמבו"אר ועיין מה שפירש"י בענין אחר ודוק:

ואתחנן

פירוש א

וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר׃

אפשר לומר במה שנראה מהילקוט פרשת וילך שמפני שנתרשל ולא התפלל תכף לזה נשבע ה' וז"ש ואתחנן אל ה' בעת ההיא ומסיבה שהיה בעת ההיא ולא קודם לכן ויאמר

ה' רב לך ולא נשמעה תפלתי. אך יש שיטה אחרת מרבותינו זכרונם לברכה והביאה רשב"ם דהי"ל נחת רוח לקבה"ו במה שהמתין להתפלל ומש"ה זכה לראות את הארץ ולפ"ז יתפרש הכתוב כך ואתחנן בעת ההיא ומשו"ה שאני נתעכבתי לאמר זכיתי שאמר אלי לראות הארץ:

פירוש ב

אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה־אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ:

את גדלך. אמרו רבותינו זכרונם לברכה זו מתן תורה הביאו בספר שתי ידות. ואפשר במה שכתבו משם הרב מגלה עמוקות דמשה ואהרן לא נכנסו לארץ ישראל לפי שהם נולדו מיוכבד שהיתה דודתו של עמרם ועתידה תורה לאסור. והרב עמודיה שבעה פי' במשז"ל פ' ר"ע בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה בינינו כלומר אשה הידועה יוכבד שנתגרשה מעמרם ונשאת לאליצפן בן פרנך כמו שאמר בתרגום יב"ע והחזירה עמרם ונולד משה והו"ל מחזיר גרושתו משנשאת וז"ש מה לילוד אשה שהוא בא מאשה אסורה. וא"ל לקבל תורה בא וזה היה קודם מתן תורה ואין כאן איסור עכ"ד. ומשה רבינו בההוא פחדא יתיב שלא יהיה מעכב מה שהוא בא מיוכבד כמו שהיה לאמת וכדברי הרב מג"ע ולז"א אתה החילות להראות את עבדך את גודלך זו מתן תורה שאז אמרת למלאכים לקבל תורה בא ואין כאן איסור שבא מיוכבד וא"כ אעברה נא וארא ולא יעצרני אשר באתי מיוכבד. ויאמר ה' רב לך מה שקבלת התורה ולא עיכב זה אבל גם לבא לארץ ישראל לא אפשר דהמצות משפט אלהי ארץ הלא ידעת אם לא שמעת שרחל מתה כדי שלא יהיה יעקב אבינו עליו השלום בשתי אחיות בארץ. ואפשר לומר רב לך שהוא יעקב אבינו עליו השלום יוכיח שמתה אשתו כדי שלא יהיה נשוי ב' אחיות בארץ וא"כ אל תוסף דבר וכו' ושמעתי דאיתא במדרש אתה החלות לבא אצלי בסנה. ופירשו במ"ש המפרשים בטעם יחזקאל שנתנבא בח"ל שהטעם היה שהנבואה היתה על נהר כבר ועל המים אין בו טומאת ח"ל. ויש שאמרו מפני שנבואתו היה לצורך ארץ ישראל וז"ש אתה החלות בסנה ששם אין מים וליכא למימר כטעם על נהר כבר שמפני שהיה על המים אף בח"ל יש נבואה שהרי היה בסנה. ומוכרח דה"ט משום שהיה לצורך ארץ ישראל וא"כ אעברה נא וארא וכו'. עד כאן שמעתי. ואפשר לרמוז טעם אחר שאמרו ז"ל דטעם יחזקאל שנתנבא בח"ל לפי שכבר נתנבא בארץ ישראל ולא היתה ההתחלה בח"ל לז"א אתה החלות לבא אצלי בסנה דההתחלה היתה בח"ל בסנה שלא יש מים וא"כ לא שייך טעם אחר. ומוכרח שהטעם שהיה לצורך

ארץ ישראל וא"כ אעברה וכו' במו שפירשו כנז'. ויאמר ה' אלי רב לך כלומר לגבי דידך ליכא ח"ל דאל המקום אשר אתה שרוי הוא כמו ארץ ישראל כמשז"ל על יעקב אבינו עליו השלום:

ואפשר לומר עוד במאמר את גודלך זו מתן תורה הנז' במ"ש הרב פרשת דרכים דף ל"ז בנותן טעם למה שהיה משה רבינו גוזר והקב"ה מקיים לפי שאמרו רבותינו זכרונם לברכה פ"ז דמציעא כל המלמד את בן חבירו תורה אפילו הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה שנאמר אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה ואין בכל העולם מי שיצדק לומר עליו שהוציא יקר מזולל כמשה רבינו ע"ה שקבל תורה מסיני ולמדה לישראל עד כאן דברי הרב ז"ל: ובמטו מיניה דמר אפשר לומר דהפרש יש בין כשהקב"ה גוזר והצדיק מבטל ובין משה רבינו ע"ה דלשון רבותינו זכרונם לברכה שהביא הרב ז"ל שם כך הוא איש האלהים אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כשם שהאיש גוזר כך היה משה רבינו גוזר והקב"ה מקיים קומה ה' שובה ה' למה ה' יחרה אפך עכ"ל וזו מעלה יתירה מאד מאד על המלמד בן חבירו תורה שהקב"ה גוזר והוא מבטל. ומה דמות יערוך למעלת משה רבינו ע"ה וכבר אמרו דמשה רבינו עליו השלום בעלה דמטרוניתא כביכול. ובזה נבא אל הביאור אתה החילות להראות את עבדך את גודלך זו מתן תורה כלומר שאני קבלתיה ולמדתיה לכל ישראל והמלמד בן חבירו תורה הנה שכרו שהקב"ה גוזר והוא מבטל וז"ש ואת ידך החזקה שאתה גוזר גזרה ואני מבטלה אשר מי אל חסד אשר יעשה כמעשיך להשגיח בצדיק וכגבורותיך לגזור גזרות ובו בפרק אשר מי אל רב חסד וא"כ אעברה נא ואראה וכו' ותבטל גזרתך. ויאמר ה' רב לך כלומר עוד גדולה וכבוד יש לך שאתה בעלה דמטרוניתא גוזר כשם שהאיש גוזר וכביכול מקיים שזה גדול יותר מאד על מה שאמרת וז"ש רב לך. אמנם אל תוסף לדבר אלי עוד בדבר הזה דוקא וזה יצא מן הכלל שאין דבריך נשמעים וזה בעבור ישראל כאומרו ויתעבר בי למענכם. או יראה במה שהוכיח עוד הרב הנז' שם ממ"ש פ"ג דמ"ק שהעניו הקב"ה גוזר והוא מבטל ע"ש וז"ש רב לך כלומר יתר שאת יש לך על המלמד את בן חבירו תורה שאתה עניו וגם העניו לחוד יש בו מדה זו ואתה שתיהם בידך שתים כהלכתן וזהו רב לך. אבל אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה דייקא כדאמרן:

ולפי פשוטו מ"ש אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה היינו על מלחמת סיחון ועוג וכמו שאמר רש"י ז"ל בעת ההיא לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר. וראיתי בפירוש החומש (כתב יד) המיוחס לרבותינו בעלי התוספות פ' מטות שכתב וז"ל אמר משה רבינו בלבו שהקב"ה ישאל על שבועתו ונראין

הדברים שהרי הכניסני לארץ סיחון ועוג שהיא מארץ ישראל וזה חשב כשא"ל פ' נדרי' דכתיב לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו אמר משה רבינו בלבו ודאי ישאל על נדרו לכך נסמכה פ' נקום נקמת המדיינים אחר וכו' שא"ל הקב"ה לא כמו שאתה סבור אלא נקום וכו' אחר וכו' וזה שאמרת שנכנסת לארץ סיחון ועוג הרי לא נשבעתי אלא שלא תעבור את הירדן עכ"ל ולמדנו מד"ק דסברי דארץ סיחון ועוג הוא בכלל ארץ ישראל וכמו שכתב הרב פרשת דרכים ריש דרוש ח' וחלק על הרב מהר"י אדרבי והוא ז"ל נתקשה בזה דאיך כבש משה רבינו ארץ סיחון ועוג שהם מארץ ישראל. ומ"ש בפי' התוס' הנז' שהקב"ה לא נשבע אלא שלא יעבור הירדן ק"ק דלשון הגזרה פ' חקת הוא לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם ולא נזכר הירדן. ותו יש להעיר במ"ש דאמר משה רבינו ע"ה שהקב"ה ישאל על שבועתו ובסוף כתבו ודאי ישאל על נדרו דכיון דהיה סבור שישאל א"כ כשראה שכבש סיחון ועוג ולא נשאל ליפשוט דלא היו בכלל השבועה דאם היו בכלל השבועה הי"ל לישאל קודם. ולזה י"ל דט"ס הוא בפירוש הנז' וצ"ל נשאל על שבועתו או נשאל על נדרו וז"ש רש"י דימיתי שמא הותר הנדר הותר דייקא שכבר הותר. אך מ"ש דזה חשב משה רבינו כשא"ל פ' נדרים ק"ק דמשה רבינו ע"ה כבר ידע זה והוא התיר לו כביכול את נדרו בעגל וכמשז"ל ויחל משה שהתיר לו נדרו. וי"ל דקיימי התוס' בפירוש הנז' אליבא דמאן דדריש דרשות אחרות בפ' ויחל כמו שאמר פ' אין עומדין. וכבר עמדנו בענינים אלו בדוכתי אחריני בס"ד ואחז"ר נדפס פי' התוס' הנז' עם ס' מנחת יהודה והושמט לשון זה שהעתקתי מפי' התוס' ונראה דהשמיטוהו להיות שבס' מנחת יהודה כ"כ משם הר"ם מקוצי ושם כתוב נשאל הקב"ה על נדרו בפמליא של מעלה וזה כמש"ל דט"ס הוא ויש שינוי מפי' התוס' הנז' למ"ש במנחת יהודה ואפשר דט"ס במנחת יהודה וצ"ל שנכנסתי לארץ סיחון ע"ש ודוק:

פירוש ג

אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה שָׁמֶשׁ: וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אפשר לרמוז שסמך וזאת התורה לערי מקלט לומר שהתורה יש לה דין ערי מקלט בצד מה דכשם דהבורח לערי מקלט אינו יכול לצאת משם כן הת"ח אינו יכול לפרוש מן התורה. וכשם דכשיושב בערי מקלט רודפו אינו יכול לו כן התורה העוסק בה רודפו דהוא היצה"ר אין יכול לו. וגם כל זמן שקורא בתורה אין מלאך המות יכול לו וכמו שמצינו בדוד הע"ה פ' ב"מ ורבה ב"נ פ' הפועלים בשם שאין גואל הדם יכול להמיתו

בעיר מקלטו. וכשם שבערי מקלט אם מכבדין אותו צ"ל רוצח אני כן אם מכבדין אותו שיודע שתי מסכתות צ"ל שאינו יודע אלא אחת כמו שאמר בירושלמי פ"ט דשביעית:

פירוש ד

שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת:

אפשר לפרש במה שביארנו מאז"ל אר"ש גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום ע"ז במקום טנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלם משל לכהן וכו' דלפי טעם שיצאו קודם זמנם בעבור תוקף השעבוד כתבו המפרשים דזה מורה שיש לנו דין בנים ולבן מלך ודאי יש לדקדק בחשבון השעבוד דקדוק עצום אבל בעבד כל המרבה לשעבדו עושה נחת רוח לרבו. וא"כ ענין יציאתם היה תלוי אם כבנים ואם כעבדים לכן להודיע לכל צבא המרום ולכל המקטרגים כי ישראל בנים כביכול הקב"ה שהוא כהן נטמא בשביל בנו. אלא דעדיין אינו מוכרע מזה דיש צד לומר דאינם בנים רק הא דכביכול נטמא בשביל ישראל היינו מדין מת מצוה שאין לו קוברין והכא דמי למת מצוה דלא סגי בלא"ה שמכת בכורות יהיה ע"י זולתו ולעולם דאין לישראל דין בנים. ויש להכריע דיש להם דין בנים מיום השבת שהוא שרביטו של מלך והכתיב כביכול מנוחה לעצמו ונתן לישראל השבת כי הבן משתמש בשרביטו וכמו שאמר המפרשים בטעם גוי ששבת חייב מיתה. ולמפרע נאמר דמה שנטמא כביכול במצרים היה משום דכהן מטמא לבנו וכ"כ חשוב בעיניו דכביכול שוייה אנפשיה כדין כהן הדיוט וכמו שאמר רבני אשכנז ז"ל. ובזה נבא אל הביאור דבפ' יתרו כתיב זכור את יום השבת וכו' כי ששת ימים וכו' ע"כ בירך ה' את יום השבת ויקדשהו וא"כ קרי בחיל שהשבת שרביטו של מלך כי ששת ימים וכו' וינח ביום השביעי וכו' וכדי שלא יקשה דמי הוא זה ואיזהו כדאי להשתמש בשרביטו של מלך ומי שלח ידו ונקה לז"א שמור את יום השבת וכו' וזכרת כי עבד היית לשעבר במצרים דוקא. ויוציאך ה' אלהיך בעצמו ה' אלהיך דייקא שירד כ"י למצרים מקום טומאה להורות שאתה בן וקושי השעבוד משלים וע"כ הוציאך בעצמו משם מקום טומאה ביד חזקה ובזרוע נטויה לפני הזמן להורות שיש לכם דין בנים וקושי השעבוד בא חשבון בדקדוק וכדי שלא יסברו שהוא מדין מת מצוה וענין בנים עדיין מפוקפק על כן ציוך ה"א לעשות את יום השבת כי זה ודאי מורה שאנו בנים ולמפרע נודע גודל חיבתו דירד למצרים כביכול מקום טומאה בעבור בנו ושוייה נפשיה לרוב הענוה כ"י כהדיוט:

פירוש ה

וַיְצַוֵּנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ־לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי־נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ־כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ:

אפשר במה שחקרו הראשונים דהמצות כנגד אבריו וגידיו של אדם ולא כל אדם זוכה לקיים הכל וניחא להו דע"י שמקבלם וממתין לקיים כשיבואו לידו ה' ברחמיו מעה"כ כאלו קיים וז"ש ויצונו ה' לעשות את כל החקים כל דייקא לטוב לנו דבתרי"ג מצות מתוקן האדם. וכי תימא זה נמנע לז"א וצדקה תהיה לנו כי נשמור וכו' כלומר זה חסדו וצדקתו ית' לצרף מחשבתנו כי נשמור לעשות את כל המצוה פי' נמתין לעשות הכל ובזה יצא י"ח. או יאמר במ"ש הר"מ שהטעם שלא נכתב שכר הרוחני האמיתי רק יעודי העה"ז דרצה לישב דעת ההמון בתחילת למודם אשר לא ישערו ענין העה"ב ע"ד התינוק וכו' וז"ש ויצונו לטוב לנו לחיותנו שהם יעודי העה"ז ונכתב זה לתועלת וצדקה תהיה לנו בזה כי נשמור לעשות כמו התינוק שאינו יודע השכר האמיתי. ועד"ז יש לפרש כמה פ' כי תעשה הישר וכו'. או יאמר דהשראת שכינה גורמת לקיים המצות כמו שאמר הראשונים וז"ש וצדקה שהיא כינוי לשכינה כנודע תהיה לנו תשרה בנו כי נשמור לעשות שבאמצעותה תתעורר נפשנו לשמור כל המצוה:

פירוש ו

אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן: ... וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לְךָ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה:

אפשר במ"ש סוף פ"ק דסוטה דמשה רבינו ע"ה היה רוצה לקיים המצות התלויות בארץ. והנה אז"ל כי העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת וכו' וכן אם יעסוק בשאר מצות ודאי הלימוד כמעשה. ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה ולכן הוא גדול יותר מן המעשה. וז"ש אעברה נא ואראה וכו' והכונה לקיים המצות דודאי לא לאכול מפריה. לז"א רב לך הגדול לך כלומר הרי לך הגדול שהוא תלמוד גדול ויכול אתה ללמוד והלימוד חשוב כמעשה. או יאמר רב לך אתה רבן של ישראל וממך למדו דיני מצות ארץ ישראל וא"כ כשמקיימים ישראל מצוות הארץ יש לך שכר כאלו עשיתם כיון שאתה הגורם שלמדת אותם:

ועוד אפשר במ"ש הרמב"ם פ"י דשגגות דין ו' הבעל מביא כל קרבנות שחייבת אשתו וכתבו התוספות פ' המקבל דדוקא קרבן כפרתה ולא נדרים ונדבות וטעמא דאם יקניטנה תלך ותדור אלף נדרים בכל יום עד שיעני. ואנן בדידן יש לנו עם הקב"ה כביכול דין אשה ובעלה. ולאו דוקא כללות ישראל אלא אף כל אדם מישראל כמובן מדברי המפרשים

המשתמשים בהקדמה זו. וכיוצא בדבר ראיתי להרב המקובל חסידא קדישא כמהר"ר אהרן חייון ז"ל בחתימתו על פסק עיגונ' כתב שנטפל בזה לפי שהוא תיקון לשכינה באותו חלק פרטי של בחינת אשה זו וכו'. והנה לפי הדין של הרמב"ם הנזכר אפשר דכביכול עליו מוטל לתקן כפרתנו. ואף נדרים ונדבות שלנו כביכול עליו מוטלות דלא שייך טעם התוספות שמא יקניטנה וכו'. והנה כונת משה רבינו ע"ה באומרו אעברה נא וכו' היינו שרוצה לקיים המצות בארץ ישראל והו"ל נדר וכ"י איבעי ליה לקיומיה נדריה כדין בעל לאשה. לז"א רב לך כלומר אתה יש לך דין בעל כמו שאמר בזהר דאיהו בעלא דמטרוניתא וא"כ אין דין זה שייך לגבי דידך כמבואר:

פירוש ז

לֹא תִרְצָח וְלֹא תִנְאָף וְלֹא תִגְנֹב וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא:

בעשרת הדברות שניות יש ד' ווין נוספות ולא תרצח ולא תגנוב ולא תנאף ולא תענה ואמרו בפסיקתא זוטרתא שד' ווין אלו הם כנגד כ"ד ספרים שיהיו עתידין לעמוד לישראל. כך כתוב בפסיקתא ונראה שיש טעות סופר כי לא תרצח כתיב ואין בו וי"ו וצ"ל ולא תחמוד ולמחוק ולא תרצח. ואחר כך ראיתי שכן הביא הלשון בס' מנחת שי ע"ש ויש להבין דמאן דכר שם כ"ד ספרים השתא. ועוד אמאי נרמזו בווין. ועוד אמאי נרמזו בד' דברות הללו:

ויראה במ"ש בקמא דף נ"ה דמטבע זה של דברות ואתחנן היו כתובות בלוחות שניות ע"ש ובעגל חטאו בעריות כמשז"ל על פ' ויקומו לצחק ועל לא תגנוב שגנבו דעת העליונה ועל לא תענה נגד השי"ת כמו שאמר בזהר על פרשת בן סורר ובמדרש וספרי שדרשו פ' סוטה על כנסת ישראל והקב"ה דישראל נמשלו לאשה והלוחות היו קדושין כמשז"ל ועל לא תחמוד כיון דחטאו בעריות. ואמרו בנדרים דף כ"ב כי ברב חכמה רב כעס אלמלא חטאו ישראל לא היה ניתן להם אלא ה' חומשי תורה וס' יהושע שהוא ערכה של ארץ ישראל. אמור מעתה יבא על נכון דבדברות הללו דכתובות בלוחות שניות אחר העגל נרמז שעברו על לא תנאף לא תגנוב לא תענה לא תחמוד והרמז בד' ווין לשון וי והם כנגד ד' גוף נר"ן שפגמו בהם. וד' ווין גי' כ"ד ספרים דאחר שחטאו בעגל זה היה סיבה לתת כ"ד ספרים דאם לא חטאו לא היו אלא ו' דהם ה' חומשי תורה וס' יהושע הם ו' ועתה נתוספו ג' ווין לתשלום כ"ד ספרים ע"י החטא כמשז"ל כאמור. וזה טעם אחר לרמיזת כ"ד ספרים בווין דלא היו כי אם ו' ספרים ובחטאתם נתוספו ג' ווין אחרות ולכך נרמזו בווין דעיקרא היו ו' ספרי' כמדובר. וגם נרמז חטאם בד' ווין לרמוז שפגמו בארבעה עולמות אבי"ע:

פירוש ח

אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה־אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃

אפשר לומר במ"ש הרמ"ז בהגהתו בס' שמן ששון בסוף הספר דף קמ"ז ע"ד משם האר"י זלה"ה וז"ל אהרן הכהן נתגלגל בעלי הכהן ובעון ע"ז היה חייב סקילה לכן ותשבר מפרקתו ויפול מן הכסא ואחר כך נתגלגל בעזרא הסופר שהיה גם כן כהן ושם נתקן עכ"ד האר"י זלה"ה ואני קבלתי שלכן לא התפלל ליכנס לארץ כי ידע שיכניס את ישראל אחרי כן עכ"ל הרמ"ז ז"ל:

ובזה אפשר לרמוז בפ' עקב ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא דייק לומר בעת ההיא שהתפלה הועילה לאותו זמן אך צריך לבא בגלגול עלי ואפשר ר"ת בעת ההיא הוא אהרן יבא בגלגול עלי הכהן תשבר המפרקת:

וזה ירמוז הכתוב בעזרא סי' ז' עזרא בן וכו' אהרן הכהן הראש הוא עזרא עלה סמך הוא עזרא למה שכתב אהרן הכהן הראש הוא עזרא לומר שנתגלגל אהרן בו ונקט הוא עזרא על"ה לרמוז ג"כ לעלי וזה טעם שכתוב אח"ך כי אחד לחדש החמישי בא ירושלם שהוא יום פטירת אהרן הכהן:

ועוד יש לרמוז כי תיבות אהרן עלי גימטריא שס"ו. כמספר תיבות עזרא הכהן עם ח' אותיות שהוא בגימטריא שס"ו שם רמז כי עזרא היה גלגול אהרן ועלי:

ועתה נבא לרמוז בקראין אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואמרו רבותינו זכרונם לברכה זה אהרן ואת ידך החזקה אשר היתה מדת הדין מתוחה עליו ולשע' רחמת אשר מי אל חסד אשר יעשה כמעשך וכו' ואני יודע שעתיד להתגלגל בעזרא ומפני זה הוא לא התפלל ליכנס לארץ וז"ש אעבר"ה גימטריא עזרא כמו שאמר בילקוט ראובני (לפי הרשום בזכרוני) וכמו שאמר הרמ"ז שקבל כנז' אבל אני אעברה נא ואראה את הארץ. ויאמר ה' אלי רב לך כלומר אתה אמרת שאהרן עתיד ליכנס לארץ ישראל כשיבא בגלגול עזרא. ואתה כל ת"ח יש לו ניצוץ ממך והם באי הארץ וזהו רב לך שלך גדול משלו שבכל ת"ח מופלא יש ניצוץ ממך ודוק:

במדרש ה"א אתה החלות וכו' א"ל הקב"ה והלא נשבעתי א"ל אתה החלות את השבועה לא נשבעת שאתה מכלה את בניך וחזרת בך שנאמר וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו וקרוב לזה איתא בספרי וצריך להבין תשובת המקום ב"ה רב לך שיהא מקביל לזה. ושמעתי זה שנים רבות מהחכם השלם הרב מהר"ר שלמה חייא מזרחי זלה"ה שהיה מפרש במה שהקשה הרב מש"ל פ"ז דנדרים למ"ד שמי שהוא נוגע בדבר אינו יכול להתיר כדמשמע בירושלמי וכמו שאמר הריב"ש והביאו מרן שם דין ט' מאותה

שאמרו בויחל משה מלמד שהתיר לו שבועתו ומשה נוגע בדבר היה דאמרי' התם לך רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל כיון שאין ישראל בעולם אין לך גדולה נמצא שהיה תועלת למשה בהתיר שבועת המקום ולפי דברי הירוש' לא יכול משה להתיר שבועה זו ויש לישב עכ"ל הרב משנה למלך. והרב כהונת עולם בביאורו לסי' רכ"ח בריש הסימן כתב וז"ל ומה שהקש' עוד מההיא דויחל משה אני פרשתי דהיינו דכתיב התם וידבר ה' דיבור ק' דלך רד מגדולתך והוא נוגע ולכך שתק אך ויאמר ה' אמירה רכה דהיינו ואעשה אותך לגוי גדול וא"כ אינו נוגע ואז ויחל משה ולזה רמזו רבותינו זכרונם לברכה שפתח לו פתח עכ"ל ובזה פירש מהר"ש הנזכר דהיה משה רבינו רוצה להתיר לו שבועה שלא יכנס לארץ אף שהוא נוגע בדבר כשם שהתיר לו שבועה שנשבע שלא לכלות את ישראל וז"ש אתה החלות שנשבעת שלא לכלות ישראל ואני התרתי אף שהייתי נוגע בדבר וגם עתה אתיר מה שנשבעת שלא אכנס דלא חיישינן לנוגע. והשיב הקב"ה רב לך כלומר מה שהתרת היינו שאמרתי רב לך כלומר ואעשה אותך לגוי גדול ונמצא שאין אתה נוגע בדבר כמו שאמר הרב כהונת עולם לכן אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה שאתה נוגע בדבר עכ"ד מהר"ש הנזכר זלה"ה:

ואני עני אומר שאם נפרש כמו שפירש הרב כהונת עולם במש"ה פ' תשא וידבר ה' ויאמר ה' וכו' א"כ משה רבינו ע"ה ידע דהטעם שהתיר לו אז משום שלא היה נוגע בדבר שכבר א"ל ואעשה אותך לגוי גדול ומאי קאמר הכא ואם לא נפרש כפי' הנזכר בקראי דכתיב וידבר ויאמר וכו' ונאמר דמשה רבינו היה סבור שהיה נוגע א"כ נימא דתירוץ הרב כהונת עולם מעיקרו ליתא דהגם דמצד אחר אם יכלה ישראל יגיע טובה למשה רבינו כמו שאמר לו ואעשה אותך וכו' מ"מ אכתי מ"ש לו לך רד עדין הוא יורד מגדולתו דעד שיהיה זרעו גוי גדול צריך זמן דרך טבע וביני ביני יגיע זמן סילוקו דנגזר מראש מקדם בשג"ם הוא בשר והיו ימיו ק"ך שנה ואמרו רבותינו זכרונם לברכה בשגם זה משה וא"כ הוא נוגע בדבר ומאי קאמר לו רב לך. אמנם לכי תידוק פורתא בהערה זו נתחסם הדרך הנזכר כי חזק הוא כי הנה היה מקום להעיר מצד אחר כפי דברי הרב כהונת עולם דמשה רבינו ע"ה מאי קסבר להתיר שבועה שלא יכנס לארץ כמו שהתיר שבועה שיכלה ישראל והלא תירוץ הרב כ"ע פשוט דאינו נוגע. ברם אפשר לומר דמשה רבינו לא פירש פ' תשא כפירוש הרב כהונת עולם והוא סבר דאף בנוגע בדבר מצי להתיר מדהתיר להקב"ה שבועתו והוא נוגע בדבר דאמר לו לך רד ואף שאם יכלו ישראל יעשנו לגוי גדול מ"מ צריך לזה זמן והוא יהיה ירוד כל ימיו כי בימיו לא יהיו גוי גדול בניו ונמצא הוא נוגע ואפ"ה התיר ש"מ דנוגע בדבר שרי. וחידש לו הקב"ה רב לך כלומר

מאחר שאמרתי רב לך שתהיה לגוי גדול לא חשיב נוגע דזו הנאה גדולה בהעדר ישראל ושקולה ומכרעת לרדתו מגדולתו ותו אעיקרא לכבוד זרעו יחזור למדרגתו וליכא שום צד נגיעה:

ולי יראה לפרש ונקדים מה שהק' עוד הרב מש"ל שם מאותה אגדה דפ' הספינה דף ע"ד דרבה בב"ח דאמרו ליה היל"ל מופר לך והלא לא היה יכול רבה בב"ח להתיר שבועת הגלות דהיה נוגע בדבר שיגאלנו והרב תורת חסד סוף סימן כ"ח הביא קושיא זו משם גדול אחד וכתב וז"ל ואני אמרתי דקים להו לרבנן דהוא היה מתמרמר על שאין לו מתיר דאם יש לו מתיר היה מותר דאדעתא דהכי נשבע וכן מורה לשון המאמר דאם יש לו מתיר יהיה מותר שאומר עכשיו שנשבעתי מי מפר וראיה לזה דנדר זה לא היה אלא גיזום מדקאמר מי מפר דאין הפר אלא בבעל וחכם מתיר ולא מפר אלא ודאי כונת ה' ית' להראות שאינו רוצה אלא מי שיגלה דעתו בחילול שבועתו או בלשון התרה או בלשון הפרה מעין ועתה הניחה לי שאמרו רבותינו זכרונם לברכה שפתח פתח למשה רבינו ע"ה להתיר שבועתו כמו שדרשו מלשון ויחל שיבא חכם ויחלל בכל לשון שאמר ויתבטל השבועה וזהו מי מפר לי כלומר לפי דעתי שנשבעתי שאם יש מתיר או מפר יהיה מותר או מופר עכ"ל וכפ"ז אפשר דמשה רבינו הבין דאף נוגע בדבר שרי דמעשה חזא שהתיר לו כביכול לשבועה שנשבע לכלות ישר' וז"ש אתה החלות כבר חללת שבועתך על ידי וא"כ אעברה נא וכו' דגם עתה אתיא אח"ל אח"ל והשיבו רב לך כלומר הדין הוא דנוגע אסור אבל רב לך יש לך רב שלפניו נגלו תעלומות ועל דעת כן נשבע שתהיה אתה מתיר. ומאחר שהכל תלוי בי דאלמלא כך לא היית יכול להתיר לשעבר א"כ אל תוסף דבר אלי שבשבועה זו לא כיונתי שיהיה לה מתירין:

וכיוצא בזה יש לפרש במ"ש בס' בנין אריאל פרשת מטות שתירץ לקושיא זו דהא טעם דנוגע בדבר אינו יכול לדונו משום שמא יטה לבו וידמה בעיניו על חייב זכאי וכו' וכן בהתר הנדר אם יש לו הנאה בהתר זה יחשוב מחשבות ויבקש עילה להתיר את האסור מן הדין מה"ט קאמר הירושלמי דאינו נשאל לזקן מאותה העיר וטעם זה לא שייך אלא במי שסומך על החכם המורה לו התר וכו' ואין לסמוך כיון שהוא נוגע בדבר וכו' משא"כ גבי הקב"ה אי אפשר לומר כן דהוא יודע הדין לאמיתו אם יש פתח לנדר זה להתירו אלא שאינו יכול להתיר לעצמו ע"פ התורה לא יחל דברו אבל אחרים מוחלין לו וא"כ אפי' הנוגע בדבר יכול להתיר נדרו של הקב"ה אם רצונו ית' שיתירוהו עכ"ל והשתא אפ' דמשה רבינו ע"ה סבר דיכול נוגע בדבר להתיר ולמד זה ממה שהתיר הוא להקב"ה שבועתו שיכלה ישראל וז"ש אתה החילות התרת שבועתך על ידי אף שאני נוגע בדבר

כמש"ל וא"כ אעברה וכו' דגם עתה אתיר. והשיבו רב לך כלומר הדין הוא דאינו יכול להתיר מי שהו' נוגע בדבר שמא יטעה אך רב לך מה שהתרת לשעבר הוא משום רב לך שאני רבך ויודע איזה נדר דינו להתיר וליכא למיחש שיטע' המתיר ומאחר שכן אל תוסף דבר אלי עוד שאין רצוני להתיר. והרב הנזכר אגב שיטפיה כתב כלפי מעלה פתח. והדבר פשוט דלגבי הקב"ה אין שייך פתח כמו שכתב מהרימ"ט בשו"ת י"ד סימן כ"ו ועמ"ש בספר הקטן ראש דוד דף קמ"ב ע"ד:

ואפשר לרמוז במ"ש ה' אלקים אתה החילות להראות והכתוב הוא אדני ידוד אתה החלות להראות ור"ת ידוד אתה החילות להראות הוא אליה אפשר שרמז דהרי אליהו לא מת ועלה בגוף ונפש ואף דאמרו ז"ל דגופו הניח בסערה ונפשו היא העולה מ"מ הרי גופו הגשמי לא נקבר ונעשה רוחני והונח בסערה. וא"כ למה יגרע הוא ממעלה זו בהיותו יותר גדול מאליהו. וגופו לא יקבר רק יעלה בסערה. והנה אמרו רבותינו זכרונם לברכה בטעם שנסתלק משה במדבר להביא דור המדבר לעת"ל. וברעיא מהימנא אמרו דנקבר בח"ל להועיל שישראל יצאו מהגלות וז"ש רב לך אתה רב ויש לך תלמידים ואם אין גוף נקבר לא יצאו ישראל תלמידך מהגלות גם דור המדבר תלמידיך ממש ישארו שם לעת"ל והיינו רב לך אתה רבן של ישראל ורבן של דור מדבר וצריך לחוס עליהם ומשו"ה שם תקבר וז"ש ויתעבר ה' בי למענכם וכו'

פירוש ט

וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָה וַיּוֹצֵא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרַיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃

ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים ויוצא עמו בששון ויוצא נוזלים מסלע ויוצא את בן המלך. כך היא המסרה הביאה רבינו ב"ה בפרפראותיו. ואפשר במ"ש בכמה דוכתי ומהם בקונטרס שמחת הרגל סוף דף ע"ג דיש ספק אם הוצאת ישראל ממצרי' בכל הנפלאו' הוא דוקא בשביל ישראל או עיקרו ותקפו של דבר היה בעבור שפרעה התריס ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו וכו' וכיוצא מדברי קנטור שאמר כמשז"ל במדרשים. והמופ' לזה אם בצאת ישראל ממצרים יונחו ולא יושגחו מאת ה' לגדלם ולשמחם בעשותו עמם נוראות איגלאי מילתא שהכל היה בעבור פרעה הרשע אשר הרשיע ומילין לצד עילאה ימלל ע"כ הוכה הוא וכל עמו במכות גדולות מופלאות. ואם גם אחרי צאתם חסד ה' מעולם על ישראל לא זז מחבבם אז אות לטובה כי כביכול כל מעייניו למען רבות מופתיו במצרי' הכל לכבוד ישראל והוא משל למלך וכו' ככתוב שם. וז"ש ויוצא אתכם מכור הברזל וכו' וכי תימא לגרמיה הוא דעבד כביכול משום כבודו דפרעה זלזל ח"ו בו לז"א לא כי אלא ויוצא עמו בששון עיקר הדבר להוציא עמו. ואם נפשך לומר מאן מוכח

דהעולם יסברו דלא פעל כל זאת אלא לנקום נקם מפרעה הרשע שהטיח דברים לז"א ויוצא נוזלים מסלע הביטה וראה דאחר צאתם הפליא לעשות נוראות לישראל ובכלל המוציא מים מצור החלמיש ומעתה הכל מודו דישראל בניו בני בחוניו וזהו ויוצא את בן המלך וכמו שאמר בני בכורי ישראל ובעבור אהבת ה' את עמו עשה כל אלה:

ועוד אפשר לרמוז כי הנה ישראל יצאו קודם זמנם ויש שני טעמים אם משום קבלת תורה ומצות ויקדשו והקדש מפקיע מידי שעבוד ויצאו מסטרא דיובלא כמו שאמר בזהר ולכך יצ"מ הוזכרו בתורה ן' פעמים רמז לן' שערי בינה. ועוד טעם אחר מטעם תוקף השעבוד כי יש לישראל דין בנים והמשעבד בנו של מלך יותר ממה שנגזר עליו אף דבר קטון יעלה לחשבון גדול כמו שאמר בכמה דוכתי וז"ש ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים לאחר שע"י השעבוד נשארתם בזהב מזוקק כמו הכור ולטובתכם היה להפריד הסיגים ובחינת הרע מנפשם. וכ"ת הרי יצאו בחצי זמנם. לז"א ויוצא עמו בששון ששון גימט' תרנ"ו הן' הם רמז לן' שערי בינה דמסטרא נפקא. ונשארו תר"ו הם תר"ו מצות עם ז' מצות בני נח הם תרי"ג כלומר בעבור המצות שעתידין לקבל לסוף ן' יום והרי המצות. ועוד ויוצא נוזלים מסלע דרומז לתורה שבעל פה כמו שאמר בתקונים דף מ"ד דפוס קושטנדינא סלע תורה שבעל פה על ס' מסכתות ע"ש וזהו שרמז ע"י תורה הרמוז בפ' נוזלים מסלע וע"י מצות הרמוז בששו"ן על כן יצאו צבאות ה' דבתורה ומצות נתקדשו והקדש מפקיע מידי שעבוד. ועוד טעם אחר ויוצא את בן המלך דיש לישראל דין בנים ובא חשבון תוקף השעבוד כמבואר:

פירוש י

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ:

ואהבת את ה' אלהיך וכו'. שמעתי במ"ש נחמיה העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה. כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש עד שבא ר"ע ולימד לרבות ת"ח. וכפ"ז ודאי דגם ואהבת את ה' אלהיך מרבינן לת"ח ואמרו מאן דרחים רבנן הו"ל בנין רבנן וז"ש ואהבת את ה' לרבות ת"ח וע"י שתאהוב לת"ח ושננתם לבניך תזכה ללמד בניך ויהיו ת"ח עד כאן שמעתי. וארחיב הדברים כי מהרש"א בח"א הקשה דבכל מקום האהבה היא למעלה מיראה והכא אשכחן דשכר אהבה הוא גרוע משכר היראה דמאן דדחיל רבנן איהו גופי' צורבא מרבנן ומאן דרחים הוו ליה בנין רבנן ותירץ דמי שאוהב ת"ח ודאי הוא ת"ח דאי לא הוה ת"ח היה שונא לת"ח כמו שאמר ר' עקיבא בתחילה מי יתן לי ת"ח ואנשכנו זהת"ד ובזה נבא אל הביאור ואהבת את ה' אלהיך את לרבות ת"ח דגם נחמיה העמסוני הוה דריש ליה הכי ולא פירש כי אם אח"ך בפ' את ה' אלהיך תירא וכבר ביאר מהר"י

סג"ל בריש תשובותיו טעמא ע"ש באורך וכיון שאתה אוהב ת"ח ודאי אתה ת"ח וא"כ והיו הדברים האלה על לבבך שתדיר תהא הוגה ומחשב בתורה. והנה שכרך ושננתם לבניך דרך חידוד לשון שנון כי כיון שאתה ת"ח תלמד לבניך בחריפות לרדת לעומקא של הלכה והוא שכר מאן דרחים רבנן דהו"ל בנין רבנן. ואם אהבתך היתה בגדר גדול בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם ע"ד שאמרו פ"ק דקדושין ולדרכנו תזכה דגם בן בנך ת"ח והוו עיניך רואות במותב תלתא קורין ומקרין בראש הקרואי"ם ואז אין תורה פוסקת והכל תלוי בגדר האהבה אשר תאהב לת"ח:

פירוש יא

וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת:

נראה מהכתוב דמשום שהוציאנו ממצרים ציונו השבת ולפום ריהטא לא נודע מי תלה זה בזה. וכבר כתבנו לעיל קצת בזה וגם במ"א ושם הבאתי דברי הרמב"ם באגרות:

והן עתה אפשר לומר במ"ש בזהר חדש פ' וישב דף מ"ז דבשביל מכירת יוסף היה גלות מצרים וכשבאו למרה קטרגה מדה"ד דהי"ל להיות שבע על חטאתם דישבו כ"ב שנין לכל חד על שציערוהו דכ"ב שנין לא ראה אביו וכ"ב פעמים עשרה הם ר"ך הסר עשרה על שנפטרו השבטים שם והיו רד"ו בגלות ומדה"ד היה רוצה שישתעבדו ז' זמנין במנין זה וא"ל הקב"ה שישמרו שבת והיא תכפר דשביעאה ההוא צדיקא בה אחיד וכדאי לכפרה ע"ש באורך. וז"ש וזכרת כי עבד היית פי' על עון יוסף והיינו דקאמר וזכרת שתזכור סיבת העבדות דהיה בעבור יוסף. ומדה"ד היא הנותנת שתשבו ז' פעמים חשבון זה ויוציאך וכו' והיה קטרוג ע"כ ציוך לעשות את יום השבת ושבת מכפרת א"כ הזהרו שלא תחובו חובת גלות:

ואפשר שזה טעם שטעו בני אפרים לצאת קודם גאולת ישראל דס"ד שהגלות הוא לזרע השבטים לא להם דאתו מיוסף שלא חטא ואדרבא הם חטאו עמו:

ויתכן שזה רמז יוסף הצדיק לאחיו שציוה לפניהם וטבוח טבח והכן לשבת כמשז"ל באשר הוא ש"ם טעם לאחיו לומר להם שע"י השבת יתכפר להם ויזהרו לשמור שבת. ובהכי ניחא מאמרם ז"ל שאמר הקב"ה אתה שמרת את השבת חייך שבן בנך עומד ומקריב בשבת וכו' ויש להבין דכמה מצות היה שומר יוסף ולא אשכחן דהקב"ה אמר אתה שמרת מצוה זו חייך וכו' אמנם יתרון הכשר עשה יוסף בזה מכל המצות שקיים דבזה רמז לאחיו דתיהוי להו כפרה על עונם בשמירת שבת והא מילתא אלהים חשב"ה דמבקש כפרת אחיו על חטא שחטאו עמו ורצה האלהים את מעשיו. וזה טוב טעם למשה

רבינו ע"ה שהשתדל שבמצרים ינוחו בשבת כי ידע דהגלות בשביל יוסף ואם ישמרו שבת תהיה תקנת' ובהא כיפי תלינא למה שכתב רבעה"ט בפרפראותיו בפ' שמות בני ישראל הבאים ר"ת שביה. את יעקב איש סופי תיבות שבת ע"ש ולדרכנו הוא רמז נכון דגזרת השבי ישראל מוטלת חד על ז' והתיקון הוא שבת דשבת מכפרת:

ומן האמור יש לרמוז בפ' מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. ובספר הלקוטים מגורי האר"י זצ"ל פי' להגיד בבקר חסדך בגאולת מצרים דכתיב לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וכו' ע"ש וצריך טעם למה שיבח השבת על זה. והנה מזמור זה משה רבינו ע"ה אמרו והוא מכלל י"א מזמורים של משה רבינו ודרך אגב אומר שאפשר לתת טעם למה שדוד הע"ה קבע מזמורי משה רבינו ע"ה בספר רביעי. והענין כי ספר רביעי רומז למדת נצח שהיא בחינת משה רבינו ע"ה וג' ספרים ראשונים הם כנגד חג"ת ובחינת אבותנו הקדושים אברהם יצחק וישראל ע"ה וספר רביעי כנגד משה רבינו ע"ה ובחינת נצח. וא"כ יכון מאד לקבוע מזמורי משה רבינו ע"ה בספר ד' הרומז לו ולבחינתו:

ולפי האמור משה רבינו הוא היודע קטרוג מדה"ד לישב ז' פעמים רד"ו וניצולים בזכות שבת כי כה אמר ה' שישמרו שבת ויתכפר להם וז"ש מזמור שיר ליום השבת אשר בו נתן תשועת ישראל וז"ש טוב להודות לה' כי הפליא חסד ולזמר לשמ"ך היא השכינה בחינת שבת ונ"ט להגיד בבקר חסדך זו יצ"מ כמו שאמר גורי האר"י ז"ל ואלמלא שבת נזורו אחור לשעבוד. וע"י שחיללוהו הלכו שבי ואם מקיימין שתי שבתות נגאלים וזהו ואמונתך בלילות בגליות שיש לנו אמונה שאם נשמור שבת נגאל בעזרתו ית':

עקב

פירוש א

וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם־וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ:

אפשר במ"ש עשה מצוה א' קנה לו סניגור אחד ונברא מכל מצוה מלאך וכמו שאמר בזהר ונקרא על שם המצוה כמו שפירשו המפרשים והוא מרבה פ' נשא בפ' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי שנקרא המלאך על שם הנזירות שנאמר בו איש כי יפליא וז"ש היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם והיה עקב בסוף תשמעון למלאכים הנבראים על ידי המצות ונקראים על שמם וזהו תשמעון את המשפטים כלומר שישמעו המצות ודבר ידברו הם עם המצות וישמעו למאמר המצות כלומר למלאכים שנקראים על שם המצות. ושמרתם ועשיתם אותם דבשמירתם עושים אותם ממש שנבראים מלאכים. ושמר וכו':

ודרך רמז אפשר שרומז לענוה וזהו והיה עקב כמש"ה עקב ענוה וגם משמעות התיבה סוף פירוש המחשיב עצמו סוף כאלו אינו נבזה בעיניו שזוכה להיות עניו. בזה יזכה לתורה לכוין לאמיתה של תורה כמו שאמר מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותם מפני שהיו נוחין ועלובין וז"ש תשמעון את המשפטים האלה שתזכו להבין אותם. ועי"ז שתזכו לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא ועשיתם אותם כי הגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם במ"ש פ' היה נוטל ודרך זה לקמן חזרתי וכתבתיו בהרחבה בס"ד:

ויתכן לפרש בהקדים חקירה אחת שחקרו כת הקודמין דלכאורה סמיכות הפרשיות סתרא"י נינהו דכתיב היום לעשותם ודרשו רבותינו זכרונם לברכה היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן דשכר מצות בהאי עלמא ליכא. ותוך כדי דיבור קאמר והיה עקב תשמעון וכו' ואהבך וכו' והם דברים הפכיי' סותרים זה לזה דהכא בתחילת הפרשה קבע שכר לעושי מצות בעה"ז וקשיא סיפא ארישא. ואפשר דמשז"ל שכר מצות בהאי עלמא ליכא ומקרא מסייען היום לעשותם ומוכח למחר לקבל שכרן היינו שכר מעשה המצות אשר ציבור ויחיד עושים בפועל ובפרטות כל אחד הנה שכרו אתו חלף עבודתו משומר ובא לעוה"ב. אמנם יש שכר כולל על שקבלנו התורה על מנת לשומרה שהיה העולם מתמוטט נמוגים ארץ וכל יושביה אם לא היה קבלת התורה וכמשז"ל יום הששי שכל העולמות היו תלוים אם מקבלים ישראל התורה מוטב ואם לאו חוזר העולם לתהו ובהו ושכר זה מספיק לחיותנו כיום הזה וז"ש היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן וכי תאמרו מה נאכל בימי חלדנו לז"א והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם כלומר שמיעה על מנת לעשות דהיינו קבלת התורה זה השכר הכולל שבזה קיימתם העולם זה יועיל אשר ישמור את בריתו ואהבך וכו':

ורבותינו זכרונם לברכה אמרו בדברים רבה שמע ישראל מה ראה לומר כאן שמע ישראל רבנן אמרי למה"ד למלך שקדש מטרונא בשתי מרגליות ואבדה אחת מהם א"ל המלך אבדת אחת שמרי השנית כך קידש הקב"ה את ישראל בנעשה ונשמע אבדו נעשה שעשו העגל אמר להם משה שמרו נשמע הוי שמע ישראל עכ"ל המאמר בסדר היום ואפשר שזה רמז הפסוק והיה עקב תשמעון כלומר השכר הנשאר לכם הוא תשמעון דהיינו נשמע. ובמאמר הנזכר יש לדקדק דקאמר שהקב"ה קדש לישראל בשתי מרגליות נעשה ונשמע והרי נעשה ונשמע אמרו ישראל והקדושין הבעל נותן משלו ואפ' דקי"ל הילך מנה ואתקדש אני לך מקודשת אם הוא אדם חשוב בההיא הנאה דמקבל מינה שויא פרוטה ומקודשת וה"ה הכא שנתרצה אלהינו כביכול לקבל ממנו נעשה ונשמע ההיא הנאה שויא ממון רב והיא הקדושין:

והלא במאמ"ר אחת דיבר בס' יד אבישלום במה שפירשו המפרשים בנותן טעם למ"ש נעשה ונשמע דסברי גדול מי שאינו מצוה ועושה כי באמת אמרו גדול המצווה מצד יצה"ר שיצרו תוקפו במה שהוא מצווה וישראל בו בפרק עקורי"ם היו מיצה"ר ולדידהו חזר להיות גדול מי שאינו מצוה ועושה כי יצר סמוך אינו נראה ויעש בריחי"ם איעק"ר מפרקייהו והאי טעמא כי גדול המצוה מסיבת יצה"ר הנה שמענוה מיסוד רבותינו בעלי התוספות ז"ל במסכת קדושין פרק א' דף ל"א. והשתא הן בעון במעשה העגל חזר היצה"ר והדר דינא גדול המצווה וז"ש נעשה ונשמע הם שתי מרגליות חדא שהקדימו נעשה ר"ל קודם הציווי נקיים המצות דלדידן גדול מי שאינו מצווה וגם נעשה אחר הציווי קיום המצות וזהו ונשמע והם שתי מרגליות ובעגל חזר היצה"ר וא"כ גדול המצווה וא"כ אבדו כח נעשה דהשתא אי אפשר לומר נעשה תחילה כיון שיש להם יצה"ר וגדול המצוו' לכן אמר להם משה שמרו נשמע דעתה צריכים לשמוע תחילה ואחר כך לעשות זהו תורף דבריו עיין בספרו:

ועדיין צריכים אנו למודע"י כיצד הם שתי מרגליות דלפי דרך המפרש הנז' בו בפרק המרגלית היא נעשה לא נשמע שלא הי"ל יצה"ר וגדול מי שאינו מצווה. ועתה דאיכא יצה"ר המרגלית היא נשמע דגדול המצווה. ואפשר לקיים דרך הנז' במ"ש הריטב"א פ"ק דקידושין דטע' גדול המצווה היינו שהוא מקיים גזרת מלך ע"ש ואנן בדידן נימא דתרוייהו איתנהו דגדול המצווה משום דיצה"ר מפתהו ותוקפו ואי משום דמקיים גזרת מלך והן הן השתי מרגליות. נעשה אחת היתה דקודם הציווי נעשה ולצד שהיצה"ר תוקפו עתה נעשה איזה מצות טרם שמיעתן דלדידן דיש לנו מעלה זו דנעקר היצה"ר גדול מי שאינו מצווה וא"כ נעשה מקודם. אבל משום דיש צד טיבותא לשמוע הציווי שהוא מקיים גזרת מלך לז"א נשמע שנשמע מצוות אחרות ונקיימם כדי לזכות לקיים גזרת מלך ונמצאו בידם שתי מרגליות וכשעשו העגל אבדו נעשה כי עתה אין שום טעם לומר דגדול מי שאינו מצווה ובזה אפשר לפרש מסרה. נעשה ונשמע ונשמע קולו בבואו אל הקדש ונשמע פתגם המלך הכונה נעשה ונשמע ב' מרגליות. ואחר כך בעגל דיש יצה"ר יש מעלה לאיש ישראל שומע אמרי אל ונשמע קולו יתברך בבואו ישראל אל הקדש שכופה יצרו ובא אל הקדש לקיים המצות. ועוד ונשמע פתגם המלך שהוא מקיים גזרת מלך דהשתא איכא תרי טעמי להיות גדול המצוה כדאמרן:

פירוש ב

וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם־לַעֲשׂוֹתָם׃ וְהָיָה עֵקֶב

תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם־וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃

הדקדוקים רבו והעיני בשר לו אמ"ת מרגיש. וכת הקודמין דרשוהו כמין חומר וכתוב בספר באתרא דלא ידעין ליה זאת היתה לי ארדוף אציי"ג אל עין הקורא דרך קצרה וכשרה והנה בא"ר. ומשלם לשנאיו לשון רבים רמז לרשע בן רשע ע"ד חכמי האמת דפירושו בגלגול שעבר והשתא מיירי במי שהוא רשע עתה וגם בגלגול הקוד' היה רשע והיינו דנקט שנאיו לשון רבים. אמנם עתה שבאו ימי השילום עתה אינו אלא אחד ומשום הכי קאמר ומשלם לשנאיו תרי עתה ובגלגול שעבר. משלם אל פניו להאבידו לשון יחיד לרשע הזה העומד היום. ואם הוא רשע בן צדיק כי בגלגול שעבר היה צדיק ובא להשלים איזו מצוה והוא רשע אז הוא רשע וטוב לו שמשלם לו זכיות שעשה בגלגול שעבר כדי שירש גהינם וכלפי זה לא יאחר לשנאו לשון יחיד דדוקא בגלגול זה הקדיח תבשילו ובגלגול שעבר היה צדיק לא יאחר לשלם לו זכיותיו של גלגול שעבר בעה"ז והיינו רשע וטוב לו רשע בן צדיק. ואם הוא צדיק עתה בן רשע שהיה רשע בגלגול שעבר הוא צדיק ורע לו צדיק בן רשע שמשלם לו עונותיו ויש לו עה"ב. וז"ש ושמרת וכו' לשון יחיד דעתה הוא צדיק אך בגלגול שעבר היה רשע לכן היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם כי בעה"ז רע לו לשלם עונות גלגול שעבר. ואם הוא צדיק בן צדיק שהיה בגלגול הקודם צדיק ובא להשלים מצוה שחסרה לו וגם עתה הוא צדיק גמור אז הוא צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק. וכלפי סוג זה. אמר והיה עקב תשמעון לשון רבים כנגד גלגול שעבר וזה תשמעון וכו' אז ושמר ה"א בגלגול זה את הברית וכו' ואהבך וברכך וכו' בעה"ז כאמור (דע"ח. נ"ה):

ואפשר לרמוז כי כל התורה והמצוה הכל הוא ליחד קב"ה ושכינתיה בדחילו ורחימו וכאשר שגור בפי יראי ה' בטרם לימודם או עשית המצוה יאמר נא ישראל לשם יחוד קבה"ו בדחילו ורחימו וכו' ופירוש כללות הדברים ליחד אותיות השם המיוחד ליחד ו' עם ה' ולהמשיך אותיות י"ה והוא יחוד שלם כנודע לחכמי המדע וזה רמז ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם והכל בכונה והי"ה דהיינו יחוד קב"ה ושכינתיה שהם אותיות ו"ה בדחילו ורחימו י"ה והוא בעצם רמז נכון לעשותם והי"ה כי זה כל פרי קיום המצות ות"ת ליקבה"ו. וזה רמז פ' והיה אם שמע תשמעו אל מצותי שיהיה בכונת והי"ה. וכיוצא בשאר פסוקים כאלו. ואפשר שזה כונת רבותינו זכרונם לברכה באומרם אין והיה אלא לשון שמחה סוד שתו בהעלם כי

בתיבת והיה רמז ליחד השכינה עם דודה כמדובר. והשכינה נקראת שמחה כידוע וכמו שאמר בזהר בשמחה דא כנסת ישראל ואמרו ועמה יפקון כמש"ה כי בשמחה תצאו ע"ש ואפשר דזה תקנו בתפלה ותעלנו בשמח"ה לארצנו כי בעבור השכינה נגאל. והיינו דרמזו אין והי"ה אלא לשון שמחה דשם אתה מוצא היחוד ואז אם הבני"ם שמח"ה. גם לשון גימט' שכינה עם הכולל:

א"נ אפשר במ"ש פ' היה נוטל הגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא. (וכבר לעיל כתבתי דרך זה והן עתה אחזור לכותבו בהרחבה ושינוי לטובה) וידוע דלא אפשר להגיע מדרגה זו אלא במדת הענוה וכמו שאמר פ"ק דערובין מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן מפני שהיו ענותנין. וכתב מרן בכללי הגמרא דיקשה לכאורה אטו בעבור הענוה מדה טובה יוקבע הלכה שלא כדין ח"ו ומה ענין הענוה לקבוע הלכה ותירץ דע"י הענוה מסתייעא מילתא לכוין האמת. ויראה הטעם במה שראיתי בלקוטי גורי האר"י זצ"ל משם הרב החסיד מהר"ר אברהם הלוי ברוכים זצ"ל תלמיד הרב האר"י זצ"ל שפירש מ"ש בירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא שהכונה בירא היא השכינה באר מים חיים כי על ידה אנו נשפעים ושותים מי באר הקדוש לא תשדי ביה קל"א גימט' ס"מ שלא תחטא ותגרום שיאחז ח"ו. ולכך מזמור לא גבה לבי קבעו דהע"ה מזמור קל"א גימט' ענו"ה כי העניו ניצול מס"מ ואינו שולט בו זהו תורף דבריו. ובס' בת עין הביאו בשם רבינו האר"י זצ"ל והעיקר כמו שכתבתי. וידוע שהקושיות אשר בהלכה הם מכח הקלי' כמו שאמר האר"י זצ"ל. גם אמרו רבותינו זכרונם לברכה שהעניו מרכבה לשכינה כמו שאמר אני את דכא. וא"כ מובן היטב כי העניו שאין שולט בו הפ' ומזה נמשך שהוא מרכבה לשכינה דע"י הענוה לית בה משום משדי קל"א ח"ו. ומאחר שכן מכוין אל האמת כי אין כח בקלי' להטעותו בהלכה. יתן /יתר/ על כן כי השכינה שורה בו ורוח אלהים תלמדהו דעת וכיון שיש בו ענוה ועי"ז מסיק שמעתא אליבא דהלכתא מעתה הגיע לפרשת דרכים וניצול מכלם ואין חטא בא על ידו. [ועוד אפשר לומר דכל זה בלמוד תורה לשמה וכתב הרב האר"י זצ"ל דתורה לשמה היינו שיכוין לפרצופי לאה וכו' עיין שם באורך. ולמה נקראת ענוה כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל וא"כ מי שיש בו מדת הענוה נאחז בשב"ח מדת לאה ששם כונת תורה לשמה, ומשום הכי זוכה לאמתה של תורה]:

מעתה נבא לקראין והנה רבינו בעל הטורים בפרפראותיו רמז והיה עקב ענוה למד מן העקב הזה שהולך אחר הרגל דרך ענוה ולפיכך אינו נגף כמו אצבעות הרגלים עכ"ל ורבינו אפרים בפי' (כתב יד) כתב גם כן והיה עקב אין עקב אלא ענוה כדכתיב

עקב ענוה יראת ה' עכ"ל וז"ש ושמרת את המצוה ואת החוקים וכו' אשר אנכי מצוך היום לעשותם. כלמר לא יקשה בעיניכם מאן ספין ומאן רקיע לקיים המצוה החוקים ומשפטים כי יצר סמוך מתגרה יותר מדאי לז"א אשר אנכי מצוך היום כלומר שימו לב מה ראה הקב"ה שאני אצוך אין זה כי אם בעבור הענוה כי רוצה ה' נשברי לב ולזה אנכי שיש בי מדה זו מצוך לעשותם דע"י הענוה תזכו לעשותם וגם למחר ליטול שכרם תיכף שלא תבואו בגלגול כמו שאמר הר' זרע ברך ח"ג על ברכות דמי שהוא עניו באמת אינו בא בגלגול ע"ש ואני בעניי אסמכתיה אקרא ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב דבפסוק זה רמוז ענין זה דאמרינן פ"ק דסוטה אמר חזקיה אין תפלתו של אדם נשמעת אא"כ עשה עצמו כבשר שנאמר יבא כל בשר להשתחוות וכו' ופירש"י כבשר שהוא רך וכו' ע"ש ובמה שכתבתי בעניותי בספרי הקטן ראש דוד דף קנ"ה ע"ד וזה רמז הפסוק ויזכור כי בשר המה שהם ענוים ושמו עצמם כבשר ועי"ז רוח הולך ולא ישוב בגלגול. כי ידוע דכל פסוק חוץ מפשטו רמוז כמה וכמה ענינים נכנסו לפרד"ס. ואפשר לרמוז ענין האמור בפסוק זה. ולפי האמור מצינו טוב טעם לענין זה שכתב הרב זרע ברך ח"ג משם המקובלים כי כיון שהעניו באמת ניצול מסט"א וכל גונדא דיליה וכל קבל דנא הוא מרכבה לשכינה אם ענותנותו אמיתית בנקל יתקן נפשו וינוח שלא יבא בגלגול. וז"ש אשר אנכי מצוך היום לעשותם ומוכן למחר שכרם וכמו שפירשו רבותינו זכרונם לברכה ורמוז בזה דאין בין העשיה וקבול שכר אלא פטירה מעה"ז וקרי ביה מחר ליטול שכרם מחר דיקא וכל זה והיה לשון שמחה שהוא השכינה כמשז"ל כלומר בסיוע השכינה וכיצד יהיה זה עקב הרומז לענוה במש"ה עקב ענוה יראת ה' וכמו שרמז רבינו בעה"ט כמש"ל וע"י הענוה יזכה להשראת שכינה שיהיה מרכבה ועי"ז למחר יטול שכר ולא יבא בגלגול. ועי"ז תשמעון את המשפטים שיכוין אל האמת ויבין המשפטים כהלכתן וזהו תשמעון לשון הבנה דע"י הענוה מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא. ועי"ז הגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם ויקיים המצות וז"ש ושמרתם ועשיתם אותם תהיה בטוח שתקיים המצות דהסט"א לא יש לו שליטה. ואדרבא אתה מרבבה לשכינה ותזכה לכל המעלות האלו וגם למחר ליטול שכרן ותנוח ולא תצטרך לבא לגלגול:

פירוש ג

אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדָף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃

אפשר בהקדמה ידועה מהמפרשים דלזכות לראות במפלת אויביו צריך שיהיה הנס בזכותו והראיה מלוט שאמרו לו אל תביט אחריך שהנס היה בזכות אברהם אבינו עליו

השלום ותבט אשתו ותהי נציב מלח דלא היה בזכותה הנס ולכך נענשה ובזה פירשו כונת הכתוב ישמח צדיק כי חזה נקם וכו' ויאמר אדם אך פרי לצדיק כלומר דכאשר הצדיק רואה במפלת אויביו ניכר דהנס בזכותו ושמחה היא לו וז"ש ישמח צדיק כי חזה נקם ועיניו רואות מה פעל אל. [ואפשר לסיים הפסוק אך יש אלהים שופטים בארץ בהקדמה שכתבתי בסמוך דכשהנס נעשה על ידי שם המיוחד יוכל לראות אף שאינו בזכותו. והשתא כשאמר ויאמר אדם אך פרי לצדיק שהוא בזכותו לזה חזה נקם. יש לאומר שיאמר דאינו בזכותו והאי דחזי משום דהנס נעשה במדת רחמים בשם המיוחד. לז"א אך יש אלהים שופטים בארץ דניכר דמדת הדין פועלת ומוכרח דחזה נקם בזכותו ודוק]. וכל אדם יאמרו אך פרי לצדיק מוכרח שהוא בזכותו והוא פירות מעשיו דשכר מצות בהאי עלמא ליכא וזהו ויאמר אדם אך פרי לצדיק הנס בזכות פירות מעשיו כי הוא הרואה בשונאיו. אמנם אפשר שיראה הנס אף שאינו בזכותו אם הנס יהיה ע"י השם המיוחד הוי"ה כביכול אז הוא רחמים פשוטים והן בעל הנס מכיר בניסו ורואהו ואסמכוה אקרא ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי. ועתה ישראל כשרואין במפלת הכנעני עין בעין יראו את כל הישועה יסברו שהוא בזכותם מדזכו לראות במפלתם וז"ש אל תאמר בלבבך בהדוף אותם מלפניך כלומר בפניך לאמר בצדקתי וכו' אשר מפני מראית העין רואה בשונאיו יסברו שהוא בזכותם. ע"כ אמר יש סגולה אחרת לראות הנס כשהוא נעשה בשם הויה וז"ש כי ברשעת וכו' ה' כביכול מורישם מפניך וכיון שהוא המושיע גברו הרחמים ולכן מורישם מפניך דייקא ובזה אפשר לפרש פסוק פ' ואתחנן ויתן ה' אותות ומופתים וזה היה סיבה שהיו לעינינ"ו שנעשו בכח ה' המיוחד. וז"ש בפרשתנו וידעת היום כי ה' אלהיך הוא עובר לפניך וכו' יכניעם לפני"ך וק"ל:

פירוש ד

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל־מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ:

אפשר לפרש במשז"ל בפסוק זה הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והטעם כדי שהאדם יהיה בחירי ברצון והיה שכרו כאשר מאליו ומעצמו יהיה ירא ה'. וז"ש ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך שהוא תלוי בך כי אם ליראה שאינה בידי שמים ולא תימא שזה ח"ו מבלתי יכולת ה' להטות לב האדם ח"ו רק זה הוא לטוב לך להטיבך באחריתך שיהיה לך שכר. תדע הן לה' אלהיך השמים וכו' ואיך אפשר דהיראה לא תהיה ח"ו בידו אלא כך גזרה חכמתו שיהיה מעמך לטוב לך:

פירוש ה

אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק וּבִשְׁמֹו תִּשָּׁבֵעַ:

פירש"י את ה' אלהיך תירא ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות וכו'. ומקשים דבסוף הפרשה על פסוק ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו פירש"י אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בת"ח וכו' ואמאי לא פירש כן מקודם על ובו תדבק ואדרבה מריהטא דלישנא שכתב ותעבוד ותדבק משמע כ"י בשכינה וק' והלא אש אוכלה הוא והיה נראה דהכא כתיב אותו תעבוד ובו תדבק ואפשר דהכונה תדבק במחשבתך דבקות גמור בשעת עבודה דהכי כתיב אותו תעבוד ובו תדבק והכונה לפנות לבו מעסק העה"ז בשעת עבודה ומחשבתו תהיה דבוקה בו וז"ש רש"י ותעבוד לו ותדבק בו. אבל בקרא דכתיב ללכת בכל דרכיו דהיינו לרחם על הבריות ולגמול חסד עם כל אדם בעסקיו ובצרותיו וא"כ כיון דללכת בכל דרכיו מירי בעסקי העה"ז לא א"ש ולדבקה בו. דאם נאמר דלדבקה בו נמשך אחר ללכת בכל דרכיו לא א"ש כשהוא קובר מתים באמבוהה וכן לרפאות חולים וביקורים וגמילות חסדים לישראל בכל עסק שלהם שיהיה דבק בו וזהו שאמר רש"י ולדבקה בו אפשר לומר כן כלומר דאס נמשך אחר ללכת בכל דרכיו לא אפשר בעסקי העולם. ואם נאמר ולדבקה בו הוא נפרד והלא אש אוכלה וכו' אלא דקשה על זה ממ"ש סוף כתובות וממ"ש רש"י פ' ראה ושם פ' ראה נכתוב בזה בס"ד:

את ה' אלהיך תירא וכו'. אמרו בגמרא בכמה דוכתי דנחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה כיון שהגיע את ה' אלהיך תירא פירש וכו' עד שבא ר"ע ולמד את ה"א תירא לרבות ת"ח ובירושלמי פ"ט דברכות באגדה זו יש שינוי גדול מהבבלי ע"ש. ומקשים בגמרין והלא מקמי את ה' אלהיך תירא כתיב ועבדתם את ה"א ואהבת את ה"א למען תירא את ה"א ומה הוה דריש בהנך שלא פירש ואם הוה דריש להו כדמוכח ממ"ש כיון שהגיע את ה"א תירא פירש דמשמע מריש ועד כען דריש לכלהו אותה הדרשא ידרוש בהאי קרא נמי. וכד הוינא טליא שמעתי משם מורינו הרב מהר"י זאבי זלה"ה שתירץ דיש לחלק כשהפסוק הקדים הפעולה דהיינו העבודה או יראה או אהבה להיכא דכתיב הפעולה בסוף דהיכא דכתיב מקודם אמרינן שדי עבודה וכיוצא אאת שדי על תיבת ה' והא כדאיתא והא כדאיתא ואולם כי כתיב הפעולה לבסוף משמע השואה גמורה וסמוכות שלו ממ"ש פ"ק דקדושין דף י"ז בהענקה דלר"מ מעניק חמש מכל מין ומין שהם ט"ו סלעים ומפרש בגמרא דיליף ריקם ריקם מבכור. ואימא חמשה סלעים מכלהו אי כתיב ריקם לבסוף כדקאמרת השתא דכתיב ריקם ברישא שדי ריקם אצאן שדי ריקם אגרן שדי ריקם איקב. וה"נ נחמיה העמסוני בקרא ואהבת את ה"א דריש לרבות ת"ח אלא דכיון דכתיב הפעולה קודם אני אומר שדי אהבה את"ח דמרבינן מאת

שדי אהבה לה' כביכול והא כדאיתא והא כדאיתא וכן באינך קראי אמנם בהגיע תור פ' את ה"א תירא דהפעולה בסוף פירש דמשמע השואה עד שבא ר"ע ודריש לרבות ת"ח ובצד מה איכא דמות צד השואה דתנן מורא רבך כמורא שמים זהת"ד ואחר שנים רבות זרח השמש ספרא רבא דאוריתא מעשה ידי אדם הגדול וכתוב בדרשותיו ריש פ' וירא ע"ש:

ואנכי איש צעיר מאז הימים הייתי רומז זה בפ' סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם והוא קצת הלציי וז"ש סוף דבר ר"ל כשתבא הדבר בסוף שהוא הפעולה וזהו סוף דבר כשיהיה בסוף דבר שהוא הפעולה. אז הכל נשמע השואה אחת לכל משא"כ כשהדבר הוא קודם אז אני אומר שדי לאת שדי לה' כ"י והא כדאיתיה והא כדאיתיה אמנם כשהוא בסוף הוא השואה וזהו הכל נשמע ר"ל באופן אחד והשואה אחת. ועם כל זה כתיב את האלהים ירא דהפעולה בסוף ודרשינן לרבות ת"ח ומזה תשכיל תקף מורא רבך שהיא כמורא שמים ודוק היטב:

פירוש ו

וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ־אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם:

אפשר לפרש במ"ש מז"ה בעל חסד לאברהם הביאו הדרשן המופלא בעל עמודיה שבעה עמוד ד' תורת משה סי' כ"ג דהמים גם כן יש בהם דכר ונוקבא וכל פירות האדמה אינם צריכים למים זכרים וגם ע"י מים נקבות מוציאין פירותיהם חוץ מן החטה שהוא מזון וכל פירות האילן בעלי נאוה ואינם מוציאים פירות אלא על ידי מים זכרים חוץ מן אתרוג שאינו מתגאה ונאכל כלו וארץ ישראל שותה ממים זכרים אפי' בחרבנה לפי שהיא בתכלית הטהרה וארץ מצרים בתכלית הטומאה ערות הארץ ולא היתה ראויה ליזון כי אם מנילוס שהם מים נקבות ובזכות אברהם אבינו עליו השלום שהתפלל על ישמעאל לו ישמעאל יחיה לפניך כי הניזון ממים נקבות חייו אינם חיים והשיבו ה' הנה ברכתי אותו והברכה כי בתקופת תמוז בכל שנה הקב"ה מטיל טיפה אחת כמו כדור ממים זכרים לתוך נילוס והיא כמו שאור לעיסה ונעשים כל מי נילוס מים זכרים ואינם צריכים לגשמים ושר ישמעאל הוא רהב שר של מצרים זהו תורף דבריו:

ועל פי זה אפשר לתת טעם למה ששנינו בירך על פירות האילן בפה"א יצא ועל פירות הארץ בפה"ע לא יצא כי הנה פירות האילן הם גדלים ממים זכרים ומים נקבות ולכך אם בירך בפה"א שרומז לנקבה יצא אך על פירות הארץ אם בירך בפה"ע לא יצא דעץ רמז לדכורא ופירות הארץ גדלות במיין נוקבין. וגם זה טעם ר' יהודה שסבר דחטה היא כמו פירות האילן דחטה אף שהיא פירות הארץ נשתנה שאינו גדל כי אם ממיין דכורין.

גם חטה גי' כ"ב כמו שיתבאר. ויש לרמוז כי נילוס גימטריא נקבה עם הכולל שנילוס הוא מיין נוקבין. ולכן מלך יוסף על נילוס כי יוסף גימטריא נילוס. ועוד יש לרמוז כי יוסף גי' נקבה עם הכולל דיוסף בחינת יסוד. וגם יוסף גימטריא ציון ובזהר פ' ויחי דף רמ"ח יברכך ה' מציון דמיניה נפקין ברכאן לאשקאה לגינתא ובזה יבא על נכון משז"ל באגדתא דבראשית פרק ס"ז כל מה שאירע ליוסף אירע לציון והאריכו מאד בזה עיין שם באורך כי יוסף גי' ציון והוא בחינת יסוד כיוסף ודוק היטב. ועוד יומתק הענין בהקדמה שכתבתי בשמחת הרגל בפי' האגדה דף מ"ב דשר מצרים הוא בחי' נקבה עיין שם באורך ובזה יתישב דנילוס גי' נקבה והוא מיין נוקבין כי כן שר מצרים בחי' נקבה ולזה מלך יוסף גי' נקבה והוא יסוד:

ועוד יש לרמוז כפי הקדמתנו דהקב"ה אמר לאברהם אבינו עליו השלום על ישמעאל וברכתי אותו רמז לו שיבואו למצרים מיין דכורין כי ברכה גימטריא זכר. ובזה אפשר להבין מ"ש פ"ב דבתרא דבזמן שישראל שרויין על אדמתם ועושים רצונו של מקום באים הגשמים מאוצר טוב. כי טוב הוא יסוד שם רמז שבא לארץ ישראל מיין דכורין בגשמים. ואז"ל פ"ק דתעניות הנותן מטר על פני ארץ זו ארץ ישראל ושולח מים על פני חוצות ח"ל ויש לרמוז כי מטר גי' זכ"ר ונוסף כ"ב רמז לכ"ב אותיות וזהו שאמר קראין ארץ הרים הרים רומז לדכורין וגבעות רומז לנוקבין כמשז"ל כלומר דשם יש בחינות דכר ונוקבא למטר השמים כלומר מיין דכורין כי הוא בסוד ואתה תשמע השמים דכורא תשתה מים דיש בה מיין דכורין. וגם מטר גימטריא ז"כר כ"ב אותיות. וז"ש ועצר את השמים מיין דכורין ולא יהיה מט"ר שלא יבואו גשמים מאוצר טוב כמו שאמר הרב פרשת דרכים ז"ל דף מ"ח ע"א. ועוד יש לרמוז כי הטפה יורדת בנילוס בתמוז כי בתיבת תמוז יש בו אותיות מתו שהוא גימטריא פישון כמו שאמר הרב עמודיה שבעה שם להורות על זמן שאין טיפת מ"ד ירדת שהם מתים. ונוסף ז' רמז על טיפת זכר שבא ונעשה תמוז מלשון חימום שמתחממין מ"ן ופרים ורבים וזהו תמוז מלשון מבכות את התמוז:

והיינו טעמא שנשתבחה ארץ ישראל בחטה ופירות האילן כי כל זה גדל ממ"ד ובארץ ישראל הגשמים מאוצר טו"ב מ"ד וז"ש הכתוב בפרשה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה עיינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר ארץ חטה וכו' ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה וכו' הכונה עיינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר רמז לדכר ונוקבא שהמים יש בהם מיין דכורין ונוקבין ועי"ז ארץ חטה וכו' וגפן ותאנה וכו' דכיון דמצד עצמה הגשמים באים מדכר ונוקבא החיטה ופירות האילן שגדלים ממ"ד הם משובחים. ארץ אשר לא במסכנות מלשון סכנה תאכל בה לחם כמו ארץ אחרת

שאנשיה מתים מסיבה שלא יש מ"ד ואם יש הוא דבר מועט לא כן ארץ כנען לא תחסר כל בחינת יסוד ב"ה נוקבא ולכן בא מטר מאוצר טוב כאמור ולא יש סכנה וכמו שאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה:

וזהו שאמר הכתוב ונתתי גשמ"כם דייקא שהם בחינת דכר ונוקבא כמשפט גשמי א"י מאוצר טוב וזהו גשמכ"ם הראוים לארצכם בעתם בלילי שבתות שיש למעלה זיווג וזהו לתת מט"ר ארצ"כם בעתו ודוק היטב. ולפי מ"ש מז"ה דארץ ישראל אפי' בחרבנה שותה ממים זכרים כפי זה צ"ל דמשז"ל דבזמן ששרוים על אדמתם ועושים רש"מ שותה מאוצר טוב הוא בחינה יותר עליונה אבל לעולם מה שכתבנו בעניותנו ניתן ליאמר דאוצר טוב רמז ליסוד מיין דכורין אלא שבחרבנה נחית דרגא דלגבי המעלה העליונה שזוכה בבנינה חשיב כאלו אין הגשמים בחרבנה מאוצר טוב ודוק:

פירוש ז

וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם־לַעֲשׂוֹתָם: וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה:

אפשר לפרש במה שהקשו הראשונים דפ"ק דקדושין בעבד עברי אמרינן חלה שלש ועבד שלש אינו חייב להשלים ואלו פ' האומנין אמרו דהיכא דאניס שכיר לא יהיב ליה אלא שכר שלפני האונס. ורבו התירוצים בזה התוס' ז"ל תירצו דעבד עברי גופו קנוי וכל היכא דחלה ברשותיה חלה אבל שכיר דאינו גופו קנוי כל דלא שלים עבידתיה לא יטול אלא מאי דעבד. ומהר"ם ז"ל תירץ דשאני ע"ע שכבר קבל שכרו משא"כ גבי פועל דעדין לא קבל שכרו. והרא"ש ז"ל תירץ דבע"ע איירי דחלה שלש ועבד שלש וכיון דאחר חוליו קבלו בעל הבית מסתמא מחל אבל גבי שכיר וקבלן החולי היה בסוף וליכא הוכחה דמחיל. והריטב"א ז"ל תירץ דשאני פועל דהשכירו למלאכה זו על דבר ידוע וכשלא עשאו אף אם נאנס אין לו אלא מעשהו אבל עבד עברי דנשתעבד לעשות כל מלאכת בעל הבית נסתחפה שדהו. ואפשר לרמוז כל התירוצים הנז' בקראין ושמרת את המצוה ואת החקים והמשפטים רמז בזה לתירוץ הריטב"א דע"ע נשתעבד לעשות כל מלאכת בעל הבית ומ"ה אינו חייב להשלים וזה ירמוז דאיש ישראל משועבד לשמור מצות וחקים ומשפטים הרבה מאד כי רבו תרי"ג מצות ודקדוקיהן וענפיהן ודמי לע"ע דנשתעבד לעשות כל מלאכות. ואמר אשר אנכי לצד עילאה ימלל אנכי ה' שגופנו ונפשנו קנוים לו כי הוא אדון הכל יתברך שמו ורמז תירוץ התוס' דע"ע גופו קנוי וכל היכא דחלה ברשותיה חלה. ולפי שני חילוקים הללו דהתוס' והריטב"א אם נאנסו ביסורין וכיוצא מבלתי יכולת לקיים המצות תורה יוצאה כי אין נגרע משכרן. וקרא להכי הוא דאתא

ואמר היום לעשותם כלומר אף דגוף קנוי והוא לכל מלאכות עכ"ז היום לעשותם צריך לעשות בפועל והאונס מפסיד השכר. והטעם כחילוק מהר"ם שהוא העיקר דשאני ע"ע שקבל כבר את שכרו אבל אתם היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם ולכן צריך היום לעשותם כפועל ולא מהני גוף קנוי ולכל מלאכות לקבל שכר אם נאנס. אמנם אם זכיתם שבסוף ימיכם תעבדו את ה' והאונס קדם אז מסתברא כהרא"ש דמקבל שכר האונס ואין נגרע דמסתמא מחל וז"ש והיה עקב תשמעון וכו' כלומר אף שהעיקר כתירוץ מהר"ם מ"מ ה"ד אם נאנס בסוף אבל אם עבד בסוף אין מנכה לו בשביל האונס והיה עקב בסוף כמשז"ל תשמעון את המשפטים שתזכו דבאחרית ימיכם תשמעון והאונס קדם אז ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיכם להצילכם מגהינם ולירש ג"ע בשלימות כאלו קיימתם הכל בכל ימיכם וזה אות שמחל על האונס ואהבך וגם בעה"ז וברכך וכו':

פירוש ח

כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם: לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם:

אפשר לפרש במה שנודע שע"י עונות ישראל ניתן כח לסט"א ח"ו וכמשז"ל לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים דמחרבנה וגזר דין הנעשה ע"י עונות ניתן כח לסט"א ונתמלאה צור. והכא דור דעה ידעו את כל אשר עשו אבותיהם במדבר ועי"ז נשארו מ' שנה במדבר וניתן ח"ו כח לסט"א וז"ש כי תאמר בלבבך בב' יצריך דגם מצד יצה"ט יש פתחון פה לומר רבים הגוים האלה וגדל כחם ויש להם יתרון ממני מצדי מסיבת עונותי על כן גדלו. וזהו רמז הפסוק ולא יוכל לדון עם שתקיף ממנו כלומר שהוא תקיף מסיבתו שהוא הגורם שאויבו יהיה תקיף וזהו ממנו. ובהכי אתי שפיר דכתיב שהתקיף ממנו וקרי שתקיף כלומר שהתקיף נעשה תקיף מה שלא היה ועתה התקיף ממנו מסיבתו. וז"ש איכה אוכל להורישם דכיון שהגדולה שלהם נמשכת ממני מצד עונותי איכה אוכל להורישם. לז"א לא תירא מהם זכור תזכור זכור שבמצרים היו עע"ז גוי מקרב גוי וגם תזכור שעם כל זה שגדלו ונתחזקו מצד עונותיכם עם כל זה גברו רחמיו ועשה לפרעה ולמצרים המסות הגדולות וכו' כן יעשה לכל העמים וכו' אף שהרבו מכח עונותיכם. עכ"ז יהמו רחמיו להשליכם ולאבדם ע"ד שעשה לפרעה ולמצרים:

כי תאמר בלבבך רבים הגויים האלה וכו'. כתוב במוסרי הרב של"ה שנדפסו בחומש עשרה שליטי' ותוצאות חיים דאין צורך למ"ש רש"י דתיבת כי על כרחך לשון דילמא אלא הוא כפשוטו והכונה אם תאמר בלבבך ותודה על האמת שמצד הטבע לא תוכל

לכבשם כי רבים הם אלא בעזר אלהי אז לא תירא מהם כי אלהים יהיה בעזרך אבל כשתאמר כחי ועוצם ידי אז תירא מהם וכו' ע"ש ונראה דטעם רש"י דלא הונח לו בזה הפירוש דכפי זה אמאי הוצרך לומר זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה וכו' כן יעשה וכו' והלא הם מודים דבעזר אלהי יכולים להורישם ודוק:

פירוש ט

וְשַׁמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם:

פירש"י אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים עכ"ל וקשה דחובת הגוף הן וחייבים לקיימן בכל מקום וי"ל שמא מאונס וגזרות השמדות יפרקו עול ולכן הזהירם שלא יפרקו עול כדי שלא יהיו חדשות כשיחזרו וזו בשורה לחזרה אגב האזהרה. זה תורף דברי הרדב"ז זצ"ל בתשובותיו (כתב יד) סי' ב' אלפים קנ"ד +עיין בס' דברי אליהו עה"ת להגר"א מווילנא זי"ע שתירץ וז"ל:

וי"ל שטעות המעתיקים לשון רש"י ז"ל בזה כי הי' כתוב ברש"י ישן ר"ת ה"ת ע"מ וחשבו כי זה היא פירושו ה'ניחו ת'פילין ע'שו מ'זוזות משום דכתיב בתריה וקשרתם אותם לאות על ידכם וכו' וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך, לזאת חשבו דהר"ת הוא ה'ניחו ת'פילין ע'שו מ'זוזות, ובאמת הר"ת הוא ה'פרישו ת'רומות ע'שרו מ'עשרות וא"ש כי הן חיבות קרקע ובאמת הן פטורין בחו"ל אך מחמת שלא יהיו חדשים כשתחזרו לארץ ישראל. ודפח"ח. (ח. צ: ע.)+

ויראה לפרש בכתוב במה שכתבנו בעניותנו בקונט' שמחת הרגל בלימודי פסח דף י"ב כי שעבוד ד' מלכיות הוא שארית גזרת מעמד בין הבתרים ושמ"ד גימט' ד' פעמים אלהים ות"ח שיש בו ניצוץ משה רבינו ע"ה ניצול משמ"ד בכח מש"ה רבינו המתנוצץ בו ע"ש באורך. וז"ש ואבדתם מהרה וכו' שיגלו. ולהנצל משמד ושמתם את דברי אלה על לבבכם שהם דברי תורה וסופי תיבות ושמתם את דברי אלה הוא מית"ה כי אין ד"ת מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליהם ובודאי אם כה תעשו תזכו לניצוץ מש"ה ותנצלו משמ"ד:

פירוש י

וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה כָּרִאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה־לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי:

ואתנפל לפני ה' כראשונה מ' יום ומ' לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל חטאתכם אשר חטאתם וכו'. פשטיה דקרא דעל כל חטאתכם וכו' אתפלה קאי. אמנם אפשר לפרש דקאי ממש אדסמיך ליה והוא במה ששמעתי משם הרמ"ע מפאנו זצ"ל

שכתב דלפי חשבון ימי ההפסקה של השבוע אם מתחשב הפסקת מ' יום ולילה כמשה רבינו ע"ה יבא חשבון ברור שעשה תענית בעד כל ישראל שמגיע תענית על כל א' עכ"ד ששמעתי. ובזה א"ש מ' יום וכו' על כל חטאתכם וכו' כי ממש התענה בעד כל א' מישראל וכמו שאמר הרמ"ע זלה"ה:

פירוש יא

וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ־אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם:

למטר השמים תשתה מים. יש לדקדק דהול"ל למטר השמים שותה מים. ושמעתי משם הרב הכולל כמהר"ר שלמה עבדאלה זלה"ה שפירש במעשה נקדימון בן גוריון שבאו עולי רגלים לירושלים והיו בצער על המים ולקח בהלואה י"ב עינות מים עד יום פ' אם יבא מטר ויתמלאו הרי טוב ואם לאו יתן לו כ"כ כסף וזהב וכו'. וזה רמז למטר השמים שירד לימים עוד תשתה מים שתקח בהלואה ותשתה על סמך מטר שיבא. ודפח"ח:

פירוש יב

אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם־לֹא־תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהָרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת:

ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה. שמעתי בקטנותי משם חכמי קשטילי' דבר פשוט כי הנה העני מרוד אוכל לחם לבדו כי אין לו לפתן ולמלאות נפשו כי ירעב אוכל לחמו. אמנם בארץ ישראל יהיה שפע רב בכל ועוד זאת יתירה כי הלחם יהיה כל כך מוטעם מאד שאין צריך לפתן. וז"ש ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם ר"ל לבדו ואינו מעניות דהרי לא תחסר כל בה. אבל יהיה הלחם מוטעם מאד ותאכלו לחם לבד. נמשך לזה אפשר לפרש ואכלתם לחמכם לשבע במ"ש פ"ק דמגילה כי נפקנא מבי מר הוה שבענא קריבו לי שתין צעי וכו' רווחא לבסימא שכיחא ע"ש וזהו המעלה שאתם שבעים וכ"כ יהיה מוטעם הלחם שיכולים לאכלו על השבע כמו רווחא לבסימא שכיחא וזהו ואכלתם לחמכם לשבע:

ראה

פירוש א

רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם־הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה:

אפשר דבברכה אמר אשר תשמעון לשון ודאי כמו שאמר בזהר על פסוק אשר נשיא יחטא דודאי חוטא ומעין דוגמא כך אמר להם דלפי הטבע שקבלתם כמה טובות וגדולות מהקב"ה וגם שאתם חוטר מגזע האתנים אבות העולם והשרש אמיץ וחזק וגם נשמתכם ממקום עליון וקדוש מכל זה אשר תשמעו ראוי להיות ודאי שתשמעו וזהו אשר תשמעו ודאי כי כן ראוי לכם מכל הצדדין לשמוע בקול ה' ולכן אמר אשר תשמעו. לא כן הקללה

אמר אם לא תשמעו בלשון ספק שהוא חוץ מן היושר והטבע מה שלא תשמעו על כן אמר בספק אם לא תשמעו:

ועוד אפשר לרמוז במ"ש רבותינו זכרונם לברכה על פסוק ה' נתן וה' לקח דבלקיחה כתיב וה' הוא ובית דינו וזה ירמוז את הברכה אשר תשמעון תתברכו מה' לבדו. אך בקללה כתיב והקללה אם לא תשמעון הוי"ו ה"א שבראש תיבת והקללה הוא ע"ד וה' לקח דבקללה כביכול הוא ובית דינו:

או אפשר ע"ד משז"ל ע"פ הין צדק יהיה לך שהמצות מברכות את בעליהן וכו' וז"ש את הברכה אשר תשמעון הברכה הוא אשר תשמעון והשמיעה היא עצמה הברכה ומה יתרון לאדם ומה יקרא ברכה לאיש כי אם לשמוע דבר ה' היא הברכה עצמה. וההפך והקללה אם לא תשמעו דאשר לא שומע היא קללה עצמה לבלתי שמוע:

ועוד יראה במ"ש הרמב"ם דשכר העה"ב לא נכתב כי אם היעודים הגשמיים כמו שעושין לתינוקות בדברים קלים לפי שכלם ועוד שכיון שיהיה שבע וברכה והשקט יהיה הלב פנוי לעבוד עבודתו יתברך. והמפרשים נתנו טעם למה שהקב"ה אינו נותן שכר המצות מיד דשכר מצות בהאי עלמא ליכא דכיון שנצטוינו ע"י משה רבינו ע"ה ליכא בל תלין כמו שהוא הדין בשוכר את הפועל ע"י שליח. והרב גנת ורדים כתב דאם המלך ציוה בכתב לעבדיו ועברו על ציוויו אינם חייבים מיתה דאיש אשר ימרה את פיך קאמר ולא בכתב ע"ש י"ד כלל ג' סימן ט'. ונראה דה"ה אם המלך ציוה על ידי שליח ועברו על ציוויו אינם חייבים מיתה דכל איש אשר ימרה את פיך כתיב ולא על ידי שליח. ואחר זמן רב ראיתי להרב ש"ך עה"ת פ' תשא שכתב כן בהדיא דכששמע מפי שליח המלך יש לספק ואינו כמצות המלך עצמו וזהו כונת ה' שאמר ואתה תדבר וכו' אך את שבתותי וכו' עיין שם באורך. ובזה נבא אל הביאור ראה בעין השכל אנכי נותן לפניכם בעה"ז ברכה וקללה ואין זה תכלית השכר רק את הברכה אשר תשמעו דהברכה גורמת אשר תשמעו כלומר דבשיש להם ברכה מזה ימשך תועלת שיהיה לכם פנאי וישוב אשר תשמעו ואין זה שכר והטעם אשר אנכי מצוה אתכם היום ואני שלוחו וליכא בל תלין. והקללה אם לא תשמעו וכו' וכי תימא בלאו הכי כל איש אשר ימרה את פיך כתיב וחייב מיתה העובר מצות המלך וק"ו ממ"ה הקב"ה לז"א אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם וכיון שהוא על ידי שליח ליכא אשר ימרה את פיך ולהכי צריך קללה וברכה וסיים ללכת אחרי אלהים אחרים וכו' לומר שכל המודה בע"ז כאלו כופר בכל התורה ואע"ג דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום מ"מ בברכות וקללות יש איסורים אחרים ודוק היטב:

פירוש ב

הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה־מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃

אמרו בסוטה דף ל"ג ע"ב לדעת רבי אליעזר בן יעקב דרך בדרך לכו ולא בשדות וכרמים היושב בישוב לכו ולא במדברות בערבה במישור לכו ולא בהרים וגבעות והרב כלי יקר זלה"ה ביאר דרך רמז ע"ש:

ולנו בעניותנו אפשר לרמוז באופן זה בדרך לכו בדרך כל הארץ לאכול לקיום הנפש וללבוש לכסות בשר דזה דרך רוב העולם. ולא בשדות וכרמים רמז למעט התענוגים ולא לעשות חגים כל הימים לרעות בגנים. ולא תסברו א"כ נסגף עצמנו כמו שיש לובשי צמר על בשרם ומסתגפים בעינויים קשים ומרים לז"א בישוב לכו ולא במדברות כלומר לא תעשו כהולכי מדברו' שהם רעבים גם צמאים ואף השמלה חסורי מחסרא וכמו שכתב הרמב"ם שלא נכון לעשות כן וזהו למה שנוגע לגוף. ובעבור הנוגע לדעות אמר בערבה במישור לכו במדות אמצעיות הישרות והוא פירוש בערבה לשון ערב ומועיל ולא בהרים וגבעות להיות גאים רמים ונשאים וגסי הרוח. ועתה נבא לרמוז בגופיה דקרא באופן זה הלא המה ברכה וקללה בעבר הירדן במעבר שהנשמה עוברת הירדן רמז לעה"ז נחל שוטף שיורד על פי מדותי"ו. ושטף ועבר. אחרי דרך מבוא השמש רמז לתחילת זריחת השמש בלידתו הבן אדם שתכף בשעת לידה בא היצה"ר בארץ הכנעני המכניע הכל היושב בערבה שהיצה"ר יושב ונעשה בעל הבית יושב בערבה במי שהולך אחר התענוגים ומעדן עצמו בעריבות המאכל ובגדי רקמה ובעל הנאה שם יושב היצה"ר כמשז"ל דאם רואה בחור מסלסל בשערו ומקשט עצמו קול לו קול אליו חזי דאת דילי. מול הגלגל שהוא אביר לב רחוק מצדקה לעני ואביון שירד מנכסיו והגלגל חוזר זה ההולך בערב"ה הוא נגד הגלגל כלומר נגד הענים אשר הפך הגלגל באפו ובחמתו וזהו מול הגלגל. אצל אלוני אנשים קשים חזקי מצח שם יושב היצה"ר מורה כמו בן סורר ומורה וכל זה נגעי העה"ז אשר משם באים ברכה וקללה לפי מעשיו:

ובילקוט אמרו ז"ל ברכה וקללה למה נאמר לפי שנאמר ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע יכול באיזה דרך שירצה ילך ת"ל ובחרת בחיים עכ"ל וצריך ביאור ואפשר דקשיא ליה לבעל המאמר דהול"ל קללה וברכה כמו שאמר יצחק אבינו עליו השלום אורריך ארור ומברכיך ברוך ולא כבלעם כמו שפירש"י פ' תולדות. ותירץ דמשה רבינו ע"ה רצונו שיהיה להם ברכה ולא קללה וז"ש יכול באיזה דרך שירצה ילך

ת"ל ובחרת בחיים ולכך אמר ברכה וקללה כי הוא חפץ בברכה דוקא. ואם היו שתיהן היה מקדים קללה ואח"כ ברכה אבל רצונו דוקא בברכה וכמו שאמר ובחרת בחיים:

פירוש ג

כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה:

הרב כלי יקר ריש פרשה זו כתב דאין דעתו נוחה במה שפירשו המפרשים דשימה כל דהו משמע דהכתיב שימה בפיהם וכו' ע"ש בספרו הבהיר באורך. ואשתמיטיתיה להרב ז"ל שזה תלמוד ערוך במנחות דף נ"ט דשימה כל דהו משמע וכדברי המפרשים. ומאי דקשיתיה להרב ז"ל מדכתיב שימה בפיהם תשים לפניהם י"ל דיש במשמעות לשון שימה שיהיה מוכן וערוך ולצד זה קאמר לשון שימה לערוך שלחן במדב"ר כמשז"ל על פסוק תשים לפניהם. ולצד דשימה כל דהו משמע אפשר בו תרמו"ז דאף שיטרח משה רבינו ללמדם העמדה והערכה. וגם דלמגמר מיניה מסתייעא מילתא שלמד מפי הגבורה כמו שאמר ז"ל. מ"מ אם אינם חוזרים על לימודם הוי שימה כל דהו דבדברי תורה כתיב התעיף עיניך בו ואיננו. ואם אינהו מהדרי אתלמודיהו יתקיים בהו ואשתכח דאינהו גרמי וגמרי לקיום ודוק:

פירוש ד

כִּי־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר־בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר:

יש להרגיש כפל הדברים על חד תלת. ואפשר במשז"ל עם הארץ אסור לאכול בשר ופירש הרב הקדוש האר"י זצ"ל דצריך כח גדול להעלות ניצוצות הקדושה אשר בחי ולהעלותו למדבר שהוא גמר התקון וזה קשה אך הת"ח יש בו כח לזה וכו' עיין שם באורך וז"ש כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך שזכית בתורה ובמצות ועי"ז יש לך הרחבת גבול בג"ע דזכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע ואתה באת למדרגה זו כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך ואז אתה ראוי לאכול בשר ולהעלות ניצוצי הקדושה מחי למדבר. דע שצריך מחשבה ודיבור ומעשה ואמרת אוכלה בשר הרי דיבור כי תאמר שכונתך לתקן. כי תאוה נפש"ך במחשבה לאכול בשר בכל אות נפש"ך דיהיה לך מחשבה הבאה מן הנפש לב טהור ורעיונך בכונות. וגם תאכל בשר במעשה ואם כה תעשה במחשבה ודיבור ומעשה תוכל לאכול בשר ולך תעלה קדושה כל הניצוצות אשר שם:

פירוש ה

וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ:

ושמחת בכל הטוב אין טוב אלא תורה דכתיב כי לקח טוב לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר עכ"ל הילקוט סדר היום. ואפשר לפרש במ"ש המפרשים דהעוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לכוין אל האמת ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא. וז"ש גבי מעשר ושמחת בכל הטוב ר"ל שתשמח בתורה שתכוין להלכה בזכות המעשר שהיא צדקה וגמילות חסדים. וזהו שמחה שלימה שמחה רוחנית להבין התורה ולפיכך משה שהוא הסרסור הקדוש בקבלת התורה ונשמתו כלולה מכל ישראל ונתן נפשו על התורה מזהיר את ישראל עשר תעשר כדי שבזה יזכו כל ישראל לתורה:

פירוש ו

אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ:

בספר דרוש שמואל בסדר היום כתב כי יהיה בך אביון ולא יהיה בך אביון ותירצו בש"ס כאן כשעושים רצונו של מקום מקשים דאיתא בש"ס ונתתי גשמיכם בעתם בלילי שבתות ופריך למה לא ביממא ותירץ שמש מרפא לעניים וקשה דכתיב אם בחוקותי היינו עושים רצונו ולא יהיה אביון ולא צריכים לשמש עכ"ל והרואה יראה בש"ס בתעניות דף ח' דאמרי שם אמר רבי יצחק שמש בשבת צדקה לעניים וזו מימרא לבדה ולא קאי אגשמים בלילי שבתות כלל ולפ"ז לק"מ וכעת לא מצאתי בש"ס כסגנון שכתב הדרוש שמואל וצריך חיפוש. ולעת הלום בהכי אשכחנא פתרי למה שהקשה הרב נחלת יעקב פ' בחוקותי להרא"ם שכתב בטעם דהגשמים יבואו בלילי שבתות דוקא מפני דביום צריכים ללכת לבתי כנסיות ולבתי מדרשות דאישתמיטיתיה מימרת רבי יצחק דטעם דאין גשמים ביום שבת משום עניים. ומן האמור הקול נשמע דיפה כתב הרא"ם דאי אפשר לומר טעם זה להך קרא דקאי בעושים רצונו של מקום וא"כ אין עניים ודוק ושוב ראיתי בספר אמרי נועם שכתב דבעושים רצונו של מקום לא יהיה אביון אבל עניים יהיו ולהם נתונים מעשר עני עיין שם באורך ובהכי לא קשה קושית דרוש שמואל וק"ל:

פירוש ז

אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת־מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן:

פירש"י הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה עכ"ל יש לדקדק דבסוף פ' עקב כתיב ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו ופירש"י אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בת"ח וכו' ואמאי לא פירש כי הכא הדבק בדרכיו גמול חסדים וכו' והיה נראה לומר דהתם כתיב ללכת בכל דרכיו והיינו גמילות חסדים וכו' וכמו שפירש"י שם. ואייתר ליה ולדבקה בו ומשו"ה דריש לידבק בת"ח אבל הכא

דלא כתיב ללכת בכל דרכיו דריש ובו תדבקון על דבקות בדרכיו. אך ק' דבספ"ק דסוטה דריש אחרי ה' אלהיכם תלכו וכי אפשר לאדם לילך אחר השכינה אלא הלך אחר מדותיו מלביש ערומים מבקר חולים קובר מתים וכו' הרי דהכא נמי כתיב אחרי ה' אלהיכם תלכו דהוי כמו ללכת בכל דרכיו דפ' עקב. ותו איכא למיקם דבפ' עקב כתבנו דמקשים העולם דאמאי על פ' ובו תדבק דפ' עקב הקודם לא פירש לידבק בת"ח כדפירש אח"כ ושם כתבנו בעניותנו דהתם דכתיב אותו תעבוד ובו תדבק אפשר דבקותו בעבודתו שייחד לבו אליו וכל רעיוניו אליו אבל הכא דכתיב ללכת בכל דרכיו דהיינו גומל חסדים במעשה העה"ז לא עלתה לו ליבדק בו ית' עיין שם באורך:

אמנם יקשה על זה דהכא כתיב ואותו תעבודו ובו תדבקון וסמיך הדבקות לעבודה ועם כל זה פירש"י הדבק בדרכיו וכו' והי"ל להניחו כפשטו דאפשר לידבק בעבודתו לפום מאי דאמרן וכבר אפשר לומר דמ"ש פ' עקב בפ' ובו תדבק לא נחית רש"י לפרושי התם פירוש ובו תדבק אלא כל עצמו לומר אם יש בך כל המדות הללו תשבע וקיצר ונקט לישנא דקרא לאסוקי מילתא ותו קשה ממ"ש בסוף כתובות ואתם הדבקים וכו' וכי אפשר לדבוקי בשכינה והכתיב כי ה' אלהיך אש אכלה אלא כל המשיא בתו לת"ח וכו' כיוצא בדבר אתה אומר לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו וכי אפשר לאדם לדבק בשכינה אלא כל המשיא וכו' וכפי מה שאמרנו בפסוק ואתם הדבקים הוה מצי לפרש דבקים בעבודתו. ותו ק"ק בש"ס דאמאי דריש ואתם הדבקים דפ' ואתחנן ולדבקה בו דפ' נצבים והני תלתא ובו תדבק ולדבקה בו דפ' עקב ובו תדבקון שבפרשתנו יכחידם תחת לשונו. ותו לדקדק דעל פסוק ואתם הדבקים קאמר וכי אפשר לדבוקי וכו' ועל פסוק ולדבקה בו קאמר וכי אפשר לאדם לדבק וכו':

ואפשר לישב דמה שרש"י שינה בהאי קרא ובו תדבקון ופירש להדבק בדרכיו ובפסוק ולדבקה בו פירש להדבק בת"ח טעמו דבסוף פרשת עקב כתיב לאהבה את ה' אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו וידוע מאי דדריש ר"ע את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח ובודאי דכן יש לדרוש לאהבה את ה' לרבות ת"ח ומאחר דרמוז ת"ח באומרו לאהבה את ה' ניחא לי' לפרש ולדבקה בו דסמיך להדבק בת"ח אבל הכא בפרשתנו דבפסוק זה לא כתיב את ולא נרמזו ת"ח ניחא ליה לפרש להדבק בדרכיו. ובפ' את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק לא ניחא ליה לפרש להדבק בת"ח אע"ג דהתם כתיב את ה' אלהיך תירא ודרשינן לרבות ת"ח משום דהדבקות בת"ח הוא להשיא בתו לת"ח ולהנותו מנכסיו ולעשות לו פרקמטיא וזהו מסוג כבוד לא מסוג יראה וכמו שאמר פ"ק דקדושין איזהו מורא לא עומד במקומו ולא סותר דבריו וכו' איזהו כבוד מאכיל משקה מלביש

וכו' וא"כ התם דנרמז הת"ח לענין מורא לא ניחא לרש"י ז"ל לפרש ובו תדבק שידבק בת"ח דזה מסוג כבוד. וגם לא ניחא ליה לפרשו להדבק בדרכיו דליכא רמז התם על גמילות חסדים וכיוצא מדרכי ה'. ומשו"ה שבקיה כפשטיה דפירושו דבקות בעבודה לייחד לבו ורעיוניו אליו יתברך. אבל הכא דקאמר ברישא אחרי ה' אלהיכם תלכו דהיינו לילך אחר מדותיו שפיר קדמיה לפרש ובו תדבקון לידבק בדרכיו. ופ' עקב דנרמז אהבת ת"ח פי' לידבק בת"ח וככל אשר דברנו:

וטעם ר' אלעזר סוף כתובות דנקט הני תרי קראי ואתם הדבקים ולדבקה בו דפ' נצבים היינו דקאי אמאי דאמר דעמי הארץ אינם חיים ומצא להם תרופה לידבק בת"ח משום הכי מייתי פ' ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם ודריש חיים כלכם בתחיית המתים וגם פ' נצבים כתיב ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו כי הוא חייך ורמוז תחיית המתים ומשו"ה מייתי הני תרי קראי דמשמע לי' דרמוז בהו תחיית המתים ויען סובר דע"ה אינם חיים להכי אתא קרא למצוא תקנה לכל המון ישראל להדבק בת"ח ועי"ז יזכו לתחיית המתים. וברישא דקאי על פסוק ואתם הדבקים דמדבר לכלל ישראל בלשון רבים קאמר וכי אפשר לדבוקי בשכינה והדר דקאי על פסוק ולדבקה בו דיש לדחות דקאי על יחיד ושמא קאמר דאיש אחד המיוחד בדורו יכול לידבק בה' לז"א וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה ודוק:

נמשך לזה נבא להבין מאמרם ז"ל הובא בספר לב אריה עתיד הקב"ה לומר לע"ה אם תקבלו עליכם ת"ח כאדם שהוא רוכב על הסוס וכעבד לפני רבו מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם ופירש הרב הנזכר שלא יעמדו בתחיית המתים ופירש שם לפי דרכו באורך עיין שם באורך. ואפשר בהך דר"א דאמרו בסוף כתובות דע"ה אינם חיים ומצא להם תרופה שיהנו ת"ח וכו' ופירשנו מאמר זה בעניותנו דת"ה שהוא על ידו יתברך אי אפשר אלא מטעם דאנו בנים וכהן מטמא לבנו כמו שאמר הרב פרשת דרכים ז"ל באורך ואמר בזהר מאן דעסיק באוריתא איקרי בן ולכך ת"ח קמים שהם בנים אבל ע"ה דאין להם דין בנים אינם קמים ויש תיקון במה שהם מעמידים התורה דמספיקים ביד הת"ח וא"כ גדול המעשה וזוכים בתורה ועי"ז קמים בת"ה. וז"ש אם תקבלו עליכם ת"ח כאדם שהוא רוכב על הסוס וכעבד לפני רבו נמצא שאתם מעמידים התורה ותהיו בכלל בנים ויכולים לקום בת"ה ואם לאו שם תהא קבורתכם ולא תקומו כי דוקא המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו:

פירוש ח

הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְּלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא:

והיה בך חטא. פירש"י מכל מקום אפי' לא יקרא א"כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע ע"י הקורא יותר ממי שאינו קורא. בזה אפשר לפרש נוסח שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תקשיב ותושיע ר"ל שועת עניים כמו שאמר בתעניות דמעמידין זקן ורגיל וביתו ריקם שלבו נשבר ולכן אמר שועת עניים אתה תשמע וכמו שאמר בזהר על פסוק תפלה לעני כי יעטוף. צעקת הדל שקורא אל ה' הוא מעלה אחרת תקשיב ותושיע כלומר ממהר ליפרע וזהו תקשיב ותכף תושיע וכמו שפירש"י ז"ל. ובפסוק אפשר לפרש במשז"ל פעמים שלש עם גבר. אך העע"ז באחת ועלתה לו כי העע"ז בכופר בכל התורה וז"ש פן יהיה דבר עם לבבך בליעל שמעלים עיניו מהצדקה כמי שעע"ז כמו שדרשו ז"ל מהאי קרא וכיון שכן גם אם לא יש לך שום חטא וזה ראשון עכ"ז להיותך כעע"ז וקרא וכו' והיה בך חטא אפי' שהוא חטא זה לבד ממהר ליפרע וליכא מעביר ראשון ראשון שהוא כעע"ז. ואפשר לצדד עוד ולומר במ"ש במ"א דהצועק על חבירו בזה ליכא מעביר וכו' וז"ש וקרא וכו' והיה בך חטא דאם לא היה צועק לא היה חטא דמעביר ראשון ראשון ודוק:

פירוש ט

הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְּלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ:

השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע וכו' פירש הרב מהרח"ו זצ"ל בדרשותיו כתיבת יד כי הנה אז"ל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עע"ז דכתיב בליעל. והנה בע"ז אמרו ז"ל דמחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה. ומסתברא דהכא לענין זה אינו כע"ז דאם חשב לבד לאמץ לבו ושלא לתת הרי הוא כשאר מל"ת דאין המחשבה מצטרפת ובזה נבא אל הביאור וזהו שאמר הכתוב השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך ר"ל דיבור עם מחשבה והוא אומרו דבר דיבור עם לבבך מחשב' דשניהם אסורים ואז נקרא בליעל ע"ז. אך שנא מע"ז דבע"ז במחשבה לבד נתפס כדכתיב למען תפוס את ישראל בלבם וכמו שאמר פ"ק דקדושין. אבל הכא בעינן אמירה וז"ש לאמר עד כאן דברי הרב מהרח"ו וצ"ל:

ואפשר לפרש במאי דקי"ל דשמיטת קרקע מתחילת שנת השמיטה אבל שמיטת כספים אינו משמט אלא בסופה וראיתי בתשובה (כתב יד) להרב הגדול מהר"ר זרחיה גוטה ז"ל

שהטעם כדי שהעניים ימצאו מי שילוה להם בשנת השביעית שאם אתה אומר שתשמט מתחילתה אם כן כל השנה ליכא הלואה אבל השתא דאינה משמטת אלא בסופה במשך השנה יכולים ללוות כמה פעמים ולפרוע עכ"ד וז"ש השמר לך פן יהיה וכו' קרבה שנת השבע ותאמר דכשם דלענין זריעה וכיוצא נוהג בתחילת השנה כן הוא לענין שמיטת כספים וא"כ לא מיבעיא בשנת השמיטה שלא תרצה להלוות שתאמר תן לי ערב שלא יאמרו ב"ד שמשמטת כספים כקרקע מתחילתה. אלא אפי' קודם כשיהיה קרוב לשמיטה תאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה דכל שנת השבע היא שנת השמיטה לכספים או לקרקע ורעה עינך וכו' והיה בך חטא. דלענין כספים אינה משמטת אלא בסופה והטעם נתון תתן לו שבמשך השנה יש לעשות כמה הלואות ולא ירע לבבך כי יש לך זמן שנה אחת ליפרע וכמו שאמר הרב הנז' כי בגלל הדבר הזה יברכך וכו':

והרשב"א בתשובה סימן ט' נתן טעם דשביעית משמטת בסוף והיובל משמט בתחילתו דשנת השביעית היא מכלל ההקף של השבע שנים משא"כ היובל אינו מכלל ההקף והוא חוץ מהשביעיות ע"ש ויש לרמוז זה בפסוק הקודם מקץ שבע שנים תעשה שמיטה וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל וכו' כי קרא שמיטה לה'. ולכאורה סיפיה דקרא כי קרא שמיטה לה' יתר אמנם אפשר דהכונה מקץ שבע וכו' דאינה משמטת אלא בסופה וזהו מקץ שבע וכי תימא הרי יובל משמט בתחילתו לז"א כי קרא שמיטה לה' דעתה נשלמו הז' שנים ועתה נקראת שמיטה לה' והוא מכלל השביעיות משא"כ יובל כי הוא חוץ מהשבעיות:

ובכפל הכתוב נתון תתן לו וכו'

ב לענין צדקה אפשר לפרש במ"ש מהר"ם אלשי"ך דהעשיר הוא כמו אפטרופוס לעניים דקי"ל הכותב נכסיו לאחד מבניו לא עשאו אלא אפטרופי' אמדן דעת שאינו מניח שאר בניו וא"כ כל ישראל בנים לה' ואם נתן נכסים לעשיר הדעת נותן דלא עשאו אלא אפטרופוס וז"ש נתון תתן לו כלומר נתון ראה אנכי נותן לך כדי שתתן לו. ולא ירע לבבך דא"כ אתה נותן לו משלו ואין זו מצוה כי שלו המופקד בידך הוא נוטל דע דעם כל זה בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וכו':

ג ועוד אפשר במ"ש דעני המתפרנס מן הצדקה חייב גם הוא לעשות צדקה וז"ש נתון אף דמה שבידך היה נתינה מאחר ולית לך מגרמך כלום עכ"ז תתן לו ולא ירע לבבך כי הוא נגרע מפרנסתך כי בגלל הדבר הזה:

ד ואפשר בהקדים משז"ל אר"א גדול המעשה יותר מן העושה והטור כתב כעושה ופירשו המפרשים דר"א איירי כשמעשה אחרים וגם הוא נותן קצת והטור שכת' שכרו

כנותן היינו אם המעשה אינו נותן כלום כי אין לו וז"ש נתון אם גרמת שיהיה נתינה מאחרים מעלה אני עליך תתן לו כמו שאמר הטור שכרו כנותן ולא ירע לבבך שהיית רוצה לתת וזה שהשתדלת שאחרים יתנו אינו חשוב בעיניך לא היא כי בגלל הדבר הזה שהשתדלת עם אחרים. וז"ש כי בגלל הדבר לשון דיבור שהשתדלת בדבריך יברכך ה' ומה שאמר בתתך לו הכונה בעבור תתך לו שהיית חפץ לתת לו משלך כאמור:

ה ויתכן לפרש במשז"ל דאפילו נפל לו סלע ומצאה עני הנה שכרו אתו וז"ש אם באה נתינה ממילא וזהו נתון שנפל ממך סלע ולקחה עני חשוב כאלו תתן לו ולא ירע לבבך בעבור תתך לו שלא נתת לו ממש רק בא הדבר במקרה כי יפול הנופל לז"א כי בגלל הדבר הזה יברכך וכו' דגם באופן זה חשובה מצוה וצדקה תהיה:

ו ועל דרך זה אפשר במעשה המוכס שהזמין גדולי העיר ועשה סעודה גדולה לגוים ולא באו ונתנה לעניים וגם זה הי"ל שכר אף שהיה רשע כמשז"ל. ומינה דאיש צדיק דאירע לו כן ונתנה לעניים שכרו אתו כיון דבלאו הכי מדתו להטיב וגדול שכרו יותר מן המוכס וז"ש נתון אם היתה נתינה שהזמנת סעודה לעשירים ולא באו וזה היתה סיבה תתן לו לא ירע לבבך בתתך לו מאחר שההוצאה כבר נעשית ולא היתה מתחילתה לשם עניים כי בגלל הדבר הזה וכו' וכמו שפירש רבינו האר"י זצ"ל במאמרם שאלו לשלמה עד היכן כחה של צדקה א"ל צאו וראו מ"ש דוד אבא פזר כלומר שכבר פיזר לאחרים ואח"כ נתן לאביונים צדקתו וכו' וזהו כחה של צדקה עכ"ד וכן אפשר לומר שרמוז בתורה באומרו נתון תתן וכו' כדכתבינן בעניותין:

ז ויראה כמו שאמר דעיקר הצדקה הוא לתת לגבאי נאמן שאז הוא נותנה ואינו יודע למי נותנה ונוטלה ואינו יודע ממי נוטלה וז"ש נתון תתן לו כאשר תרצה לתת לו העיקר הוא נתון שיהיה נתינה ממילא סתמית וזהו נתון כגון שיתנה לגבאי ור"ל נתון תעשה שתהיה נתינה ממילא כאשר תתן לו שלא יהיה מידך לידו ולא ירע לבבך בתתך לו שהיית רוצה לתתך לו מידך לידו דבכל התורה מצוה בו יותר מבשלוחו וגם בצדקה היית רוצה לעשותה לעני בידך וזהו בתתך לו. אל ירע לך כי בגלל הדבר הזה שהצדקה בדרך נסתר יברכך:

ח ועוד יתבאר במ"ש קצת מפרשים דלכאורה ממצות הצדקה יש לחוש דיטעה אדם לעבוד ע"ז ולעשות אמצעי לאחד מצבא השמים דעין רואה דהעני אינו מתפרנס אלא ע"י אמצעי וכן יעשה בעיקר העבודה ח"ו כי זו מחשבת פגול דמה שציוה לתת צדקה ולפרנס העניים הוא לזכותנו להנצל מגהינם כמו שאמר פ"ק דבתרא אך בעבודה ח"ו אין לעבוד כי אם לה' דוקא בלי אמצעי לז"א פן יהיה דבר עם לבבך בליעל והמעלים עיניו

מן הצדקה אדרבא הוא עובד ע"ז ולא שח"ו מצדקה נמשך לעבוד ע"ז לז"א נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו דמזה יבואו לטעות לעבוד לאמצעי הס כי לא להזכיר דטעם גדול יש בצדקה כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וכו' והוא לזכותך בעה"ז ולעה"ב. והראיה הוא כי אני מברכך על ידי באומרו וברכך ה' אלהיך ואם הם דברי משה רבינו ע"ה הוא אומר יברכך ה' אלהיך על ידו ממש בלי אמצעי רק שעשה לזכותך:

ט ושפתי לא אכלא לפרש בפ' נתון תתן לו שסופר מאכסנדרוס מוקדון שעני אחד שאל לו שיעשה עמו צדקה ונתן לו עיר גדולה במתנה ויאמרו לו עבדיו מלכנו לעני הזה הי' מספיק לתת לו עשרה דינרין ואצלו הוא מתנה מרובה. והשיבם הוא שאל ממני ואני נתתי לו דבר מועט זוטר ובציר לגבי דידי והביא זה הרב מנות הלוי זלה"ה. ומזה אנו למדין למתן שכרן של צדיקים כי הנה עושים מצות אלהי עולם ה' ולגבי דידיה הוא דבר מועט מאד מה שהוא רב מאד לגבי דידן. וא"כ אין קץ למתן שכר כי המועט כלפי שמיא הוא מלא עולם לדידן. וז"ש נתן תתן הכפל הוא בין נתינה רבה בין נתינה מועטת כי קצרה ידך לתת מתנה מרובה. ולא ירע לבבך בתתך לו דבר מועט כי בגלל הדבר הזה הלא מצער יברכך ה"א בכל מעשיך ובכל משלח ידך כלומר זכר נא למי אתה עמל הלא לאדון הכל ואם מעט ישלם לך הלא היא ברבת בני המון וזאת הברכה בכל מעשיך ובכל משלח ידך:

י ואחשוב לומר בהקדים מ"ש באבות דר' נתן סוף פי"ג אם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבעולם ופניו זעומות כבושים בארץ מעה"כ כאלו לא נתן לו כלום. וכתב בס' צמח צדיק (הוא ס' קטן במדות דפוס ויניציא ש' השי"ס) פי"ד אלכסנדר אמר תן לאחרי' ויתנו לך ואם תראה להטיב מתנתך תן מהרה כי שני פעמים יתן הנותן מהרה. ועוד כתוב שם אם האדון נדיב לב לא יהיה העבד כילי ה' אדונינו נדיבותו אין חקר א"כ אנחנו עבדיו למה נהיה כליים. וז"ש נתן תתן שתי פעמים כלומר תן מהרה כי בנתינה במהירות תחשב מתנה כפולה כאלו נתת שני פעמים ולז"א נתן תתן לו. ולא ירע לבבך בתתך לו כלומר אין צריך לצוות שלא יהיו פניך זעומות כי אז אינו נתינה כמו שאמר באבות דר' נתן אלא אף לבבך שהעני אינו מרגיש כי האדם יראה לעינים ורואה פנים נעימות אנכי מצוך ולא ירע לבבך דייקא אף כי בתתך לו נחשב מתנה כי פניך טובות. ונתן טעם כי בגלל הדבר הזה לשמוח בלב יברכך ה' אלהיך כי אדונינו אוהב הנדיבות וא"כ אנחנו עבדיו חייבים שלא להיות כליים:

יא ועטרת ראשי אבא מארי זלה"ה פירש במ"ש הרמב"ם כי ח' מעלות יש בצדקה והראשונה בדרך צדקה הוא נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה

ומדרגה רביעית אחר זו היא שיתן לעני בידו קודם שישאל וכו' ע"ש וז"ש נתון עיקר הצדקה הוא נתון כלומר נתינה נעלמת שיש נתינה בעולם ונותנה ואינו יודע למי נוטלה ואינו יודע ממי וזהו נתון נתינה סתמית. ואי לאו אפ' בהכי לפחות תתן לו מידך לידו ולא ירע לבבך בתתך לו מיד ליד שתחשוב כי אינו מצוה מידך לידו ויצרך מסיתך כי מוטב שלא תתן לו שלא יתבייש לא היא כי אף שאינה מדרגה מעולה מ"מ מצוה היא ונוטלין עליה שכר כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וכו' ואין לימנע בעבור שאין אתה יכול לקיים המצוה כתקנה דמ"מ עשה מה שתוכל ושכרך הרבה מאד בלי שיעור:

יב ואני ברגליו אעבורה במ"ש הרמב"ם שסוף המעלות היא ליתן לו בעצב. ולפי מש"ל בשם אבות דר' נתן נותן בפנים זעומות כאלו לא נתן כלום וכ"כ הר"מ דאבד זכותו והפסידה ע"ש פ"ט ממ"ע וא"כ מדה זו ליתן לו בעצב נטולה היא וז"ש נתון תתן לו ריבה נתינות כי יש כמה מדרגות בנתינת הצדקה וכלם נחשבות מצוה. אבל ראה הפקדתיך המעלה הח' ליתן לו בעצב הרחק מעליה וז"ש ולא ירע לבבך ואם כה תעשה לתת בשמחה כל אופני נתינה מצוה כי בגלל הדבר וכו':

יג והרב הגדול מהר"ם ן' חביב פירש בפסוקים אלו כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך לא תאמץ את לבבך וכו' במ"ש הטור י"ד סימן רנ"א כתב הרב ר' יצחק בר ברוך דהא דאמרינן עניי עירך קודמין היינו שלא לשלוח לעיר אחרת אבל הבאים לעיר לא אמרינן עניי עירך קודמין אלא קודם ימעיטו לעניים שבעיר ויתנו לעני הבא כפי מה שיוכלו ואינו נראה לי דודאי עניי העיר קודמין עכ"ל הטור. והשתא כפי סברת הר"י בר ברוך כונת הכתוב הכי כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך שהוא מעיר אחרת ובא לעירך וזהו בארצך שהוא מאחד שעריך ועתה בא בארצך לא תאמץ ולא תקפוץ בטענה מאחיך האביון דהיינו עניי עירך ותסבור דעניי עירך קודמין אף שעניי עיר אחרת באו הנה בעירך. לא היא כי פתוח תפתח צריך למעט מעניי עירך כדי לתת לעניים הבאים מעיר אחרת דכיון שבאו בעירך זוכים כתושבים וזהו פתוח תפתח לזה ולזה וזהו כפי סברת הר"י בר ברוך ז"ל. אמנם לדעת הטור יתפרש הכתוב הכי כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בעיר אחרת בארצך שבא לעיר כנזכר לא תאמץ ולא תקפוץ מאחיך האביון יושב הארץ ותסבור דתו ליכא קדימה וכלם עניי עירך מיקרי אין זה כי פתוח תפתח את ידך לו ליושב הארץ די מחסורו ולא תמעיט מקצבתו עד שיהיה לו די מחסורו ואם יותיר אז תתן לעני מעיר אחרת הבא עתה בארצך:

יד א"נ פירש החכם השלם כמה"ר יוסף מזרחי זלה"ה במאי דקי"ל דבעל הבית העובר ממקום למקום וכלו מעותיו ואין לו מה יאכל יטול צדקה וכשיחזור לביתו אינו חייב

לשלם דעני היה באותה שעה כסברת רבנן כמו שאמר בסי' רנ"ג. וז"ש כי יהיה בך אביון מאחד אחיך המיוחד שבאחיך עשיר באחד שעריך שהוא בעיר אחרת ועתה הוא בארצך עני לא תאמץ את לבבך לאמר איהו דאפסיד נפשיה שלא חשש להביא עמו יותר ממון כי פתוח תפתח וכו' די מחסורו אדרבה זה שהוא נכבד ולא נסה באלה צריך לתת לו בשופע וזהו פתוח תפתח ולא כשאר עני אלא די מחסורו. ונתן טעם כרבנן דאמרי עני היה באותה שעה וזהו אומרו אשר יחסר לו דעתה הרי חסר לפנינו והוא עני עכ"ד בתוספת נפך בס"ד:

טו ולי יראה דרך רמז ונקדים מאי דשנינו בספרי פ' ראה והביאה הסמ"ג עשין קס"ב ומרן בב"י וש"ע סי' רנ"א יושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי ח"ל וכתב הרב ב"ח ונראה דבשניהם מעיר אחרת קאמר דיושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי ח"ל אבל עניי עירו בח"ל פשיטא דקודמין לעניי עיר אחרת אפי' הם מארץ ישראל וכדמשמע מדתני רב יוסף באיזהו נשך דף ע"א דמסתמא קתני עניי עירך דאפי' של עירך בח"ל קודמין לעניי עיר אחרת שבארץ ישראל מיהו ודאי בהא דאמר דיושבי ארץ ישראל קודמין לשל ח"ל נראה דאפילו עניי עיר אחרת הבאים לעיר הם נדחים מפני עניי ארץ ישראל שלא באו לעיר אלא שולחים לעניי ארץ ישראל קודם שנותנים לעניי ח"ל הבאים מעיר אחרת לעירו דאין חילוק בין באים לעירו ללא באים כהכרעת רבינו דלא כהר"י בר ברוך עכ"ל. ומה שהביא ראיה מדתני רב יוסף אינו ראיה דהא דתני רב יוסף אקרא דאם כסף תלוה את עמי את העני עמך קאי ומעמך דכתיב דריש ענייך קודמין ועניי עירך קודמין וכמו שפירש"י. ולכן לא הזכיר דין עניי ארץ ישראל דלא רמיז בקרא אמנם בריתא דספרי קאי אהאי קרא דכתיב באחת שערך בארצך ודריש באחת שעריך יושבי עירך קודמין ליושבי עיר אחרת בארצך יושבי הארץ קודמין ליושבי ח"ל. והשתא מה ראיה מברייתא דמכילתא דהיינו מאי דתני רב יוסף דקאי אקרא והתם אין רמז מארץ ישראל. ונימא דגלי קרא דהכא דיושבי ארץ ישראל קודמין אפי' לעניי עירו באופן שאין ראיית הרב ב"ח ראיה. ומה נעמו דברי הרב ש"ך דכתב משמע דעניי עירו קודמין אף לעיר אחרת שבארץ ישראל ואפיקיה בלשון משמע כלומר דהגם דאין ראיה חותכת הכי משמע מצד הסברא בבריתא דספרי עצמה. וכן ראיתי להרב מהר"ש חיון בתשובו' סימן ל"ה דאמרה בלשון אפשר ודלא כהרב ב"ח דכתבה בפשיטות:

ואפשר דגם הרב ב"ח לא אמרה אלא במתנדב לעניי ארץ ישראל דוקא אמנם כשבא שליח מארץ ישראל דעיקר שליחותו הוא משום ישוב ארץ ישראל דאי לאו סיוע בני הגולה נמוגים ארץ וכל יושביה מפני גוים מפני לסטים בעלילותם ובתועבותם ולא יזכר

שם ישראל עוד בארץ ישראל נראה דבזה גם הרב ב"ח ודעמיה מודים דקדמי לעניי העיר דכמה החמירו רבותינו זכרונם לברכה משום ישוב ארץ ישראל עד שהתירו לכתוב בשבת בערכאות שלהם ולקנות בית בארץ ישראל מן העכו"ם בשבת וחותם ומעלה בערכאות כמו שאמר בש"ע א"ח סימן ש"ו. ועוד דאיכא פדיון שבוים דיושבי הארץ נתונים נתונים המה בידי גוים קשים ומכין ועונשין שלא מן הדין. ואם כתב הרב ב"ח דעניי עירו קודמין היינו מצד מצות צדקה אבל כי איכא פדיון שבוים ודאי פדיון שבוים קודם לצדקה וכל זה פשוט:

ואשריהם ישראל אשר בבא אליהם שליח ארץ ישראל מכבדין אותו ומחבבין אותו כגלגל עיניהם וכן בדין דאמרינן שילהי כתובות ר' אבא הוה מנשק כיפי דעכו רב חייא בר גמדא מיגנדר בעפרא דכתיב כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. ואם ככה יעשו גדולי עולם לאבן מקיר ועפר הארץ הדברים ק"ו לחכם מארץ ישראל. ועוד טעמא רבא איכא דאחד מתרי"ג מצות הוא לדור בארץ ישראל לדעת הרמב"ן והרשב"ץ אפי' בחרבנה. ובריתא דספרי קרי בחיל דישיבת ארץ ישראל אפי' בחרבנה שקולה ככל המצות. ובזה שבני גולה הם סיבה שיהיה ישוב בארץ ישראל ובלעדם לא מצו למיקם הם זוכים במצות ישיבת ארץ ישראל דאמרינן גדול המעשה. וכל אלו הם דברים אמיתיים למי שאין עיניו טרוטות. לאפוקי איזה מההמון אשר יבואו בטענות נגד השליח והם סיבה למעט בכבודם והנאתם וכיוצא. קורא אני עליהם מ"ש אדונינו דהע"ה במקראיו מז' ל"ז חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך חרבם וכו' טוב מעט לצדיק וכו' די"ל דרך רמז חרב פתחו וכו' להפיל עני ואביון רמז לשליח ארץ ישראל אשר מבקשים טענות ותואנות ודברי נרגן להפיל שליח ארץ ישראל ובזה לטבוח ישרי דרך הם יושבי ארץ ישראל שהם ישרי דרך כלומר כי הן בעון התורה והמצות אשר עושים בני הגולה אינו עולה בדרך ישר לשמים כי אם באויר ארץ העמים או עם שרים ומשם סובב הולך עד מקום הקדש. אבל בני ארץ ישראל לימודם ומצותם תכף במסילה יעלו במסילת שדה אשר ברכו ה' מקום הקדש בלי שום תערובת ולכן קראם ישרי דרך המישרים ארחתם ואלו הקמים להפיל שליח ארץ ישראל יצא צפע לטבוח ישרי דר"ך בני ארץ ישראל אשר שלחוהו. אין ספק חרבם תבא בלבם וכו' ואינם זוכים במצות וטוב מעט לצדיק מאנשים כשרים מהמון רשעים רבים כי לא בחר ה' בהם:

וזה רמז נבואת ישעיה סי' ל"ב וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים (עניים) באמרי שקר ובדבר אביון משפט ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום. שם רמז דהכילי עינו רעה ומקיים בו לא יתן ולא יתנו אחרים לכן בבא שליח ארץ ישראל הוא זמות יעץ כלבי

יקום לדבר באזן אנשים עיני העדה לחבל ענוים יושבי ארץ ישראל והם עניים והרבה להשחית באמרי שקר. ובדבר אביון שמדבר לשליח משפט שכך הוא הדין עניי עירך קודמין אף לעניי ארץ ישראל כמו שאמר הפוסקים וטח מראות עיניו כי מ"ש הפוסקים הוא לענין צדקה והכא השליח בא על עסקי נפשות וזהו לחבל עניים באמרי שקר כי נפש הוא חובל. וכלפי זה ונדיב נדיבות יעץ ישלח דברו שצריך לעשות כמה נדבות לכבוד התורה ולפדיון שבוים וישוב ארץ ישראל ולזכות למצות ישיבת ארץ ישראל והוא על נדיבות יקום שעושה בהונו ואונו וזכותא דארעא דישראל מסגא קמיה והוא מרומים: וליכא מידי דלא רמיז באורייתא כי יהיה בך אביון מאחד אחיך הוא שליח ארץ ישראל המיוחד שבאחיך לתורה ולתעודה באחד שעריך בארצך כי הוא מיוחד באחת מערי ארץ ישראל ובא משום ישוב ארץ ישראל לא תאמץ את לבבך נגד השולחים אותו יושבי ארץ ישראל ואמר לבבך לרמוז דיש ס"ד אף ליצר הטוב לאמץ לבו בטענות דעניי עירך קודמין וגם שהם עומדים במקום סכנה וכיוצא אשר יעלה על לב דאין טענות אלה מצד יצה"ר לבד רק מיצה"ט שהם על פי התורה לז"א לא תאמץ את לבבך כלפי מחשבות דזה מהיצה"ט ג"כ ודע כי הכל הבל ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון הוא השליח. כי פתוח תפתח את ידך לו פתוח לרוחה בכפל בין לבני ארץ ישראל ששלחוהו בין לו לעצמו והעבט תעביטנו כלי הבית ומרכב ומשכב די מחסורו. השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה דרך הלציי כי ע' שני האדם מתחלקים לעשירות כמשנת בן עשרי' לרדוף בן שלשים לכח וכו' וכלפי הזקן בן ע' שנה דחק מלכות דבן ע' פטור מהחובות והזקן יאמר קרבה שנת השבע כבר הוא בן ע' שנת השמיטה שגם לפי חק א"ה היא שנת השמיטה הוא פטור מהחובות ומה לו עם בני ארץ ישראל. ורעה עיניך באחיך האביון שליח ארץ ישראל וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא והיה לשון שמחה אויביך יגילו שיהיה בך חטא ויחול עליך קללת השליח נתון תתן לו נתון לארץ ישראל תתן לו לעצמו כי בגלל הדבר וכו' וכי תימא לפי האמת דינא הוא דעניי עירי קודמין לז"א כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ענין השליחות הוא משום ישוב ארץ ישראל שלא יחדל אביון מקרב הארץ ואי לאו צדקת בני הגולה ח"ו לא יזכר שם ישראל בארץ ישראל ברשעת הגוים ואין זה בכלל עניי עירך קודמין דהכא לאו משום צדקה אלא להעמיד האביונים לשבת בארץ ע"כ אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לאחיך השליח לענייך ולאביונך בארצך שישארו בארץ ישראל ולדבר הזה השליח ארץ ישראל קודם לכל. ואמר פתוח תפתח דכשעיר אחת פותחים בהצלה תחילה מעשים לעיירו' אחרות וזכות הרבים תלוי בם:

ולפי דין הרב בית חדש דעניי ארץ ישראל הם קודמים לעניי עיר אחרת הבאים בעיר וקודם שולחים לעניי ארץ ישראל ואחר כך לעניי ח"ל הבאים מעיר אחרת אפשר שזה רמז הכתוב באומרו פתוח תפתח את ידך לאחיך לענייך ולאביונך בארצך דברישא לאחיך הם עניי ביתו וקרובים שלו. ואח"כ לענייך הם עניי עירו ואח"כ ולאביונך בארצך דהיינו לשלוח לעניי ארץ ישראל תכף אחר עניי עירו כי הם קודמי' לעניים הבאים מעיר אחרת מח"ל:

טז ושמעתי באומרים ומטו בה משם מהור"י כולי זלה"ה במ"ש דשרי לנסויי במעשר ומדברי הטור סי' רמ"ז מוכח דה"ה בצדקה שרי לנסות כדכתיב ובחנוני נא בזאת ומרן בב"י כתב דמשמע פרקא קמא דתעניות דדוקא במעשר מותר לנסות אבל לא בשאר צדקה והרב פרישה נתן טעם לטור והרב כנה"ג כ' דבתשובה למהר"ר מתתיא טריויס כתב כדברי הטור והשתא לדעת הטור ודעמיה זה רמז הכתוב ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר וכו' כלומר לא תצטער אם תתן על מנת כי בגלל הדבר הזה ותסתפק דה"ד במעשר לא בצדקה לא היא אלא גם בצדקה שרי לנסויי כדעת הטור וסיעתו עכ"ד:

יז ואפשר לומר בפשיטות דאמרו פ"ק דבתרא דטורנוסרופוס אמר לר' עקיבא אם הקב"ה אוהב את העניים למה אינו מפרנסן והוא משל למלך שכעס על עבדו וכו' והשיבו ר"ע דהוא משל למלך שכעס על בנו וכו' והיינו לזכות לעשירים שינצלו מגהינם. והנה פ"ק דקידושין איכא פלוגתא דר' יאודה סבר בזמן שעושים רצונו של מקום דוקא נקראו בנים ור"מ סבר דבכל אופן נקראו בנים וקי"ל כר"מ כמו שאמר הרשב"א בתשובה ולפ"ז יכול לעשות צדקה עם הכל. וכבר כתבנו במקום אחר דההיא דפ"ק דבתרא הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים לא אתיא ככולי עלמא. וז"ש נתון תתן לו ריבה בנתינות שיתן לכל עני שבישראל דהכל מצוה. ולא ירע לבבך מצד יצה"ט נמי דשמא אין זה הגון ונמצא דחטא איכא דדוקא למי שהוא בסוג בן שרי לעשות צדקה כדאסברה ניהלן ר' עקיבא וזה טענה מצד יצה"ט נמי ועל כן אמר ולא ירע לבבך דכולל יצה"ט ויצה"ר. כי בגלל הדבר הזה יברכך וכו' דכל ישראל נקראו בנים ומצוה לעשות עמהם צדקה וכדעת ר"מ:

יח א"נ אפשר במ"ש המפרשים משם הרב בינה לעיתים במאמרם ז"ל כתוב בתורה נותן לחם לכל בשר בא זה וחטף את המצוה עלי לשלם לו גמולו שנאמר וגמולו ישלם לו דקי"ל פורע חובו של חבירו הפסיד מעותיו וכביכול כתיב נותן לחם לכל בשר וא"כ רמיא עליה ית' לזון הכל ואתא האי עתירא ויהב למסכנא דמיא לפחש"ח וז"ש כתוב נותן וכו' בא זה וחטף את המצוה ונימא דהוי פורע חש"ח דהפסיד לז"א וגמולו וכו' עכ"ד וז"ש נתון יש נתינה ורמז דכתיב נותן לחם לכל בשר דעליו ית' כביכול מוטל ויש ס"ד

דפורע חש"ח הפסיד לז"א תתן לו ולא ירע לבבך בתתך אתה לו מה שהיה מוטל עליו ית' ולבך יהגה אימה דהפסדת מעותיך לז"א לא כי אלא בגלל הדבר וכו'. ואפשר דהיינו סיפא דקרא כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ע"כ אנכי מצוך לאמר פתוח וכו' הכונה כי לא יחדל וכו' ועלי מוטל ותהיה בספק שתפסיד כפורע חש"ח על כן אנכי מצוך לאמר בשביל אמירה אחת דיש לומר דהפסדת כדין פורע חובו על כן אנכי מצוך דכל זה היינו שלא מדעתו אבל כשהוא מצוה לפרוע אז אליבא דכ"ע חייב ע"כ אנכי מצוך פתוח וכו' ובזה מדינא כ"י בעי שלומי:

יט א"נ לא תאמץ את לבבך כלומר דטבע ישראל מן הגזע ומן השרשים מקור ממנו חוצב לאבות הוא לרחם וזמנין דמשכחת בעודנו רואה העניי' והאביונים רוח נדיבה תעוררהו לרחם. ותכף פרוח תפרח הצרעת נפש הבהמית ומעכב על ידו לז"א לא תאמץ את לבבך אם עלה על לבך לרחם לא תאמץ ועוצר רח"ם ולא תקפוץ פתוח תפתח נתון תתן בא בכפלו"ן שהמעשה יהיה כמחשבה ואל ישיאך יצה"ר להתחרט חרטה גדולה או לגרוע מאשר חשבת אלא פתוח תפתח נתון תתן אשר חשבת לפתוח בשיעור עצמו תפתח וכן נתון תתן:

כ א"נ במשז"ל מצות מברכות בעליהן הין שלימה וצדק יהיה לך וכו' וזה רמז פתוח ובזכות זה יהיה לך תפתח וכן נתון ובזכות זה תתן ומצוה גורר' מצוה ויהיה לך עושר ואז תפתח תתן דמצות מברכות ומלח ממון חסר:

כא א"נ נתון אותיות נותן רמז אם אתה נותן למט' נותן ה' מלמעלה. תתן אותיות נתת רמז דאף אם נתת כבר תתן עוד:

כב א"נ במה שפירש הרב מהר"ש אלגאזי זלה"ה הא דתנן ד' מדות בנותני צדקה וחד מינייהו לא יתן ולא יתנו אחרים ומקשים דאי לא יתן ולא יתנו אחרים איך כללו בנותני צדקה ופירש הרב הנזכר כגון שיש לו מאתים זוז חסר אחד וזה רשע ערום נותן לו זוז כדי שלא יתן עוד לא הוא ולא אחרים ושפיר קתני נותני צדקה עכ"ד וז"ש נתון יהיה נתינה באופן שאח"כ תתן לו וכשיש לו מאתים חסר אחד לא תתן לו האחד כדי שלא יתנו לו עוד כי כל מעינך יהא לתת תמיד:

כג א"נ רמז הכתוב עצה טובה כי מקדם קדמתה יפריש ממונו לצדקה ויהיה ממון צדקה מופרש וכשיבא עני לא יהיה עליו לטורח לתת לו כי כבר ממון צדקה מזומן וז"ש נתון בתחילה תעשה נתינה סתמית מפריש פרשה זו סתומה ואח"כ תתן לו יבא לך בנקל ולא ירע לבבך בתתך לו בי לא יקשה בעיניך. ולא תימא דבאופן זה לא יחשב למצוה רק

ההפרשה. לא היא דע כי בגלל הדבר הזה הנתינה לעני מכלל דאיכא אחריתי ההפרשה יברכך ה' אלהיך וזו וזו מצות הן:

כד א"נ רמז המצאה אחת לבינוני שאם ירצה לתת לעני יעשה המצאה כדי שלא יתבייש העני ולא יחזיק לו טובה והוא שיאמר האדם נתן לי גביר אחד מעות כדי לחלקם ואני נותן לך חלק שתזכה בחלוקה זו ממעות הנדיב. וז"ש נתון עשה עצמך כאלו היה נתינה בעולם מפלוני אלמוני ואח"כ תתן לו. ובזה ולא ירע לבבך בתתך לו שמא נתבייש כי בגלל הדבר הזה ההמצאה הזו מלבד שכר הצדקה עצמה יברכך ה' אלהיך:

כה א"נ רמז מ"ש הרמב"ם בפירוש משנתנו והכל לפי רוב המעשה שהנותן מאה זהובים בפעם אחת קיים מצוה אחת ואם נותנו במאה פעמים קיים מאה מצות וז"ש והכל לפי רוב המעשה ע"ש והטעם כי יצר סמוך ואינו נראה ישית עצות להרע בכל פעם שנותן הן רב הן מעט ולכן הנותן מאה זהובים בפעם אחת נצח יצרו בפעם אחת והנותן בק' פעמים נצח יצרו ק' פעמים וזה רמז נתון תתן ריבה בנתינות כי הכל לפי רוב המעשה והטע' ולא ירע לבבך בתתך לו שאתה נוצח יצרך בכל פעם שתתן כי בגלל הדבר הזה שאתה מכוין לנצח היצה"ר ולהיות רגיל בצדקה יברכך ה' אלהיך מלבד שבר הצדקה עצמה כי רבה היא:

כו א"נ נתון תתן ריבוי הנתינות תקנה לעני שאם יתן לו בב"א בהיותו הוא ובני ביתו מוכים ומעונים יוציא הכל כי הם אביונים התאבים לכל דבר וביתו ריקם. ואח"כ נודד הוא ללחם לכן איעצ"ה עליך עיני נתון תתן מה שעלה בדעתך לתת לו תחלקהו בנתינות משום תקנתו ולא ירע לבבך בתתך לו שהיית רוצה לתת לו הרבה בבת אחת וזו מתנה מועטת שלא כרצונך וכלבך כי בגלל הדבר הזה שאתה מבקש תקנת העני יברכך ה':

כז א"נ ריבה בנתינות במ"ש בירושלמי דפאה דבתחילה יתן מקרן שלו ואח"כ בכל שנה יתן ממה שמרויח בנכסיו בשנה ההיא וכן בכל שנה ושנה וזהו הכפל נתון מהקרן ואח"כ תתן לו מהריוח שאתה מרויח:

כח א"נ במ"ש כת הקודמין דיש ג' מינים בנותני צדקה וסי' זהב כסף נחשת. זהב הוא ר"ת זה הנותן בריא והוא מעלה הראשונה כי בעודו שליו ושלאנן בריא נותן לצדקה. וזאת שנית כס"ף ר"ת כשהוא סכנה פיזר דבראותו שהוא שכיב מרע מצוה שיחלקו לעניים וזו גרועה מהראשונה כי אימות מות נפלו עליו. ועוד בה שלישיה הגרועה מכלן והיא נחש"ת ר"ת נתינת חולה שאמר תנו שיתנו לאחר מותו כך וכך. וז"ש נתון שתצוה בניך שיתנו אתר פטירתך וגם תתן לו בעצמך. ולא ירע לבבך בתתך לו בעודך בריא וזהו בתתך

הן בעודך חזק ושלם כי בגלל הדבר הזה יברכך ה"א והרי זה כמו שאתה מחזר להרויח בסחורות רבות וחילופיהן חשוב כי גם זו סחורה טובה להרויח ריוח אמיתי:

כט א"נ במ"ש אקדימו רפתא לעני כי היכי דלקדמו לבניך אלטויי קמלטיית לי א"ל כי בגלל הדבר גלגל הוא שחוזר. וז"ש נתון תהיה נתינה לבניך במה שתתן לו. ולא ירע לבבך בתתך לו שאני אומר כדי שיתנו לבניך וזו קללה כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר. ואתה תתברך כי יברכך וכו':

ל א"נ מוסר גדול רמוז כי הן האדם העשיר בעושרו נותן ומפזר ממון בתענוגי העה"ז משתאות וטיולים ומלבושים וזה מפזר בשמחה ובטוב לב. וכשיבא העני לשאול שכנה עליו עננה ומשתנות פניו וסוף דבר לפעמים משלחו ריקם וז"ש נתון מאחר דיש נתינה בענייני הגוף מהבל ימעט. תתן לו לא תהא כהנת כפונדקי'. ולא ירע לבבך בתתך לו ותהיה מר ונאנח כי בגלל הדבר הזה יברכך וכו'

לא א"נ אפשר במ"ש הנותן סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני ובשביל שאזכה לעה"ב הרי זה צדיק גמור והוו בה קמאי דזו משנה ערוכה אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס ותירץ מהר"ש פרימו זלה"ה דמשנתנו איירי בדבר שחובה על האדם לעשות והך דסלע זו לצדקה מיירי שכבר יצא י"ח צדקה ומוסיף סלע זו בשביל שיחיה בנו וכו' דהא שרי ע"מ לקבל פרס וזה רמז נתון כלומר אחר שכבר נתקיימה מצות נתינה דהיינו שכבר יצא י"ח צדקה כפי שיעורך. עכ"ז תתן לו והוא תוספת ולא ירע לבבך בתתך לו זה התוספת כי בגלל הדבר הזה יברכך כלומר שעושה ע"מ לקבל פרס בתוספת ושרי ולא יצר לך בתתך לו כי בגלל פירוש נותן לעני כדי שבעבור זה יברכך:

לב א"נ אפשר במ"ש רש"י ותוס' קמא דף ט' דהדור מצוה יותר משליש משל הקב"ה היינו שאוכל פירות בעה"ז וזה רמז נתון תתן הכפל לרמוז שיהיה בהדור וחיבוב על דרך שאמרו חכמי א"ה שהנתינה מהר הוי כנותן פעמי' ועל דרך זה רמז נתון תתן שיהיה בהדור וחיבוב וכיוצא. ותרויח כי לא ירע לבבך בתתך לו באומרך אני מבזבז ממוני ואין נחת לאכול מצדקותי בעה"ז דשכר מצות בהאי עלמא ליכא כי בגלל הדבר הזה דייקא דהיינו חיבוב והדור הזה מכלל דאיכא אחריתי הוא גוף המצוה. יברכך ה' אלהיך בכל מעשך בעה"ז דאוכל פירות על הדור וחיבוב המצוה כמדובר:

פירוש י

אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ:

אפשר לפרש במאי דקי"ל האומר לאשה תן לי מנה ואקדש אני לך אם הוא אדם חשוב מקודשת דלקיחת אדם חשוב שמה נתינה כמו שאמר פ"ק דקידושין ומבואר באה"ע

סוף סי' ז"ך ואם זהו באדם חשוב הדברים ק"ו על אחת כמה וכמה במה שנותן האדם להקב"ה דודאי שמה נתינה מה שכביכול הוא לוקח מהאדם קרבן וכיוצא וז"ש שלש פעמים בשנה וכו' ולא יראו פני ריקם איש כמתנת ידו וזה שאתם נותנים לפי האמת הוא לקיחה כאלו הוא יתברך נותן לכם וז"ש כברכת ה"א אשר נתן לך דלקיחתו כביכול הוא חשוב נתינה אשר נתן לך ודוק:

ועוד אפשר לומר דיש מי שהוא נדיב ובעסקי ביתו ועניניו הוא מפזר יותר מיכולתו וכיון דכן דרכו במיליה דידיה כה יעשה גם לה' ועל זה אמר איש כמתנת ידו ר"ל כפי מנהגו ודרכו אף שלפי האמת כפי כחו וממונו אינו חייב אלא מעט מ"מ מאחר שהוא רגיל תמיד כן יעשה לכביכול והיינו דקאמר כמתנת ידו. וכלפי מי שהוא כילי ומצמצם מאד בכל עניניו לז"א כברכת ה' אלהיך דכלפי מעלה צריך שיהיה ותרן כראוי לו לפי ממונו וז"ש כברכת ה' וכו':

פירוש יא

לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

פירש"י אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מהמזבח וכו' והרא"ם הביא דברי הרמב"ן והוא השיב עליו הלא בספרתו באורך. והרב נחלת יעקב כתב על הרא"ם דנחלף לו גברא בגברא דרש"י כתב בשם ר' ישמעאל וכי תעלה וכו' והוא בספרי בשם ר"ג בר' או דבגירסת ספרי לא היו ג' תנאים אלא ת"ק בלבד ובחדא בבא נקט נותץ אבן ומוחק אות א' עכ"ל ותימא עליו שהרי הרא"ם הביא דברי הרמב"ן דמפורש בהם דלשון ספרי הוא ר"ג בר' אומר וכי תעלה וכו' גם הרא"ם בסוף לשונו הביא דברי הספרי דת"ק אמר נותץ ור' ישמעאל אמר מוחק. אמנם יראה דכונת הרמב"ן והרא"ם הכי הוי דרש"י כתב בדברי ת"ק נותץ ומוחק ומשם ר' ישמעאל וכי תעלה וכו' וקים להו להרמב"ן והרא"ש דרש"י מצא איזה ברייתא כלשון הזה דמייתי בפירושיו ואין זו ברייתא דספרי. וכתב הרמב"ן עלה דר' ישמעאל דהביא רש"י אינו חולק אלא סמך של אגדה והביא ראיה מספרי דר' ישמעאל עצמו קאמר מנין למוחק הרי דר' ישמעאל סבר כת"ק ונרגש דר' ישמעאל לא קאמר אלא מוחק וניחא ליה להרמב"ן דלאו במחלקת שנויה. ועל זה השיב הרא"ם דאיכא למימר דר"י בברייתא דמיתי רש"י חולק על ת"ק בנותץ מטעמא דוכי תעלה וכו' אמנם מודה ליה במוחק והביא מהספרי דר' ישמעאל קאמר מנין למוחק אלמא דמודה במוחק אלא דפליג על ת"ק דברייתא דמייתי רש"י דקתני מוחק ונותץ ופליג אנותץ ובסוף דבריו הביא ברייתא דספרי דבדברי ת"ק לא הוזכר אלא נותץ ור' ישמעאל קאמר מוחק ופירש דר' ישמעאל פליג את"ק דקאמר מנין לנותץ וס"ל שאינה אזהרה אלא למוחק

והביא ראיה על זה שהרי דברי ת"ק שבברייתא דהביא רש"י הן על המוחק ועל הנותץ ור' ישמעאל דבריתא דהביא רש"י לא חלק אלא על נותץ ומוכח דבמחלקת שנויה שלא כדברי הרמב"ן. זה כתבתי זה לי יותר מל' שנה בס"ד:

ומן האמור תשובה מוצאת למ"ש הרב דינא דחיי ריש לאוין ג' וז"ל ועוד נראה מדברי הרא"ם דת"ק סובר שבא להזהיר על שניהם על מוחק ועל נותץ ולא ידעתי מהיכא יצא זה מה שת"ק לא אמר אלא מנין לנותץ וכו' ושמא כך היה בגירסתו עכ"ל ולפי מ"ש הדבר מבואר דהרא"ם קאי על לשון הברייתא דמייתי רש"י דת"ק אמר תרויהו. ולא על בריתא דספרי דודאי ת"ק דהתם לא הזכיר אלא נותץ. ומ"ש הרב ושמא כך היה בגירסתו הוא דבר קשה שהרי הרא"ם בסיום הלשון מייתי ברייתא דספרי כמות שהיא לפנינו:

ועתה ראיתי למהר"ר תם בשו"ת אהלי תם אשר בס' תמת ישרים סימן קע"ד שכתב וז"ל טען מהרא"ם ואמר שאין ראיתו ראיה דאע"ג דאשכחן דרבי ישמעאל במקום א' אמר וכי תעלה ובמקום אחר אמר אזהרה למוחק לא יחויב שלא יהיה חולק על האומר דהוי אזהרה לנותץ עכ"ל הרי מוכח כדכתבינן בעניותין דהרא"ם סובר דהם שני בריתות בריתא דמייתי רש"י ובריתא דספרי ואנכי הרואה מה שהקשה שם מהר"ר תם על הרא"ם דאי אפשר שיסבור ר' ישמעאל שהוא אזהרה למוחק וידרוש עוד לסמך אגדה דאי אתא לאזהרה למוחק אין מקו' לדרשה עוד והאריך בזה עיין שם באורך ולק"מ דר' ישמעאל סבר דלא תעשון כן אכולא מילתא דכתיב לעיל ונתצתם וכו' ואשיריהם תשרפון וכו' ואבדתם את שמם וכו' ועל כלם קאמר לא תעשון ומשו"ה דריש בנותץ שלא יגרמו וכו' ופשוט:

פירוש יב

עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה:

בילקוט סדר היום בפ' עשר תעשר ר"י דסכנין בשם ר' לוי בזכות שני דברים ישראל מתחטאים לפני המקום בזכות שבת ובזכות מעשרות בזכות שבת כתיב אם תשיב משבת רגלך מה כתיב בתריה אז תתענג על ה' ובזכות מעשרות כתיב ושמחת בכל הטוב ד"א ושמחת בכל הטוב אין טוב אלא תורה דכתיב כי לקח טוב לפיכך משה מזהיר ישראל עשר תעשר עכ"ל ויראה כי ב' דברים צריכים לבעל תשובה שבת וצדקה והענין במ"ש הרב דעת חכמה שער השבת פ"ד שע"י החטא ממשיך כח הטומאה בפנימיותו וחיצוניותו אמנם ע"י החרטה והבכיה ממשיך בתוכו קדושה אבל צריך להמשיך ניצוץ שכינה ואותו ניצוץ מגרש כח הטומאה מפנימיותו. והב' צריך לעשות מצות חבילות חבילות באברי' שחטא בהם ועי"ז יתהוו מלאכים ויגרשו המלאכי חבלה בחיצוניותו.

ושתים אלה אי אפשר כי אם בשמירת שבת כי אז יזכה לניצוץ שכינה על נשמה דאצילות. גם צריך זמן רב לקיים מצות באברים שחטא ומי יזכור כל חטאותיו אמנם שמירת שבת שקול ככל המצות והוי כקיים מצות חבילות זהו תורף דברי הרב החסיד הנז' עיין שם באורך:

ובזה יובן מאמרם ז"ל כשעלה משה למרום עלה לרקיע ז' התחילו לקרות ויכלו ולספר בשבחה של תשובה ויש להבין מה ענין ויכלו לתשובה וחוץ מדרכנו אפשר במ"ש ז"ל דבאמירת ויכלו אנו מעידים שהקב"ה ברא העולם ואם הוא רשע פסול לעדות ולכן צריך להרהר בתשו' טרם אמירת ויכלו ואז נעשה כשר ומזה ניכר כח התשובה בי כמו רגע נעשה צדיק כמו שאמר בפ"ב דקי' על מנת שאני צדיק גמור ה"ז מקודשת שמא הרהר תשו' וזהו שאו' ויכלו ולספר כח התשובה כנלמד מאמירת ויכלו שהוא להעיד ועד רשע פסול ובהרהור תשו' סגי:

אמנם עפ"י האמור יש לפרש כי התשובה לא תכון אלא כשיתקן פנימיותו וחיצוניותו ואי אפשר כי אם ע"י שמירת שבת ואפשר כי באמירת ג' ויכלו אחד בערבית ואחד קודם ברכת מעין ז' ואחד בקידוש נתקנים נר"ן ונטהרים בשרות ניצוץ שכינה בנר"ן שלו וגם שמירת שבת ככל המצות ומטהר חיצוניותו ולכן היו או' ומספרים כח התשו' דע"י שמירת שבת יגדל נא כח התשובה ואם לאו עדין הוא מבחוץ. ובהכי ניחא מאמרם בב"ר ע"פ ויצא קין שאמר אדם הראשון כ"כ כח התשובה פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת גם אמרו בתנחומא וישם ה' לקין אות שבת מסר לו והני בי תרי צריכים ביאור אמנם עפ"י מה שכתב הרב הנז' ניחא דהתשובה לא תכון אלא בשמירת שבת ולזה קין שעשה תשו' אות שבת מסר לו ואדם הראשון אמר מזמור שיר ליום השבת כי עי"ז התשובה שלימה.

וזהו לטהר גופו ונשמתו מבית ומחוץ ועדין צריך לתקן מה שהיה בחטאתו מפריד אלוף וע"י הצדקה מיחד קבה"ו כמו שאמר רבינו האר"י זצ"ל וז"ש בשני דברים מתחטאים ישראל דייקא מטהרים שיהיה תשובה שלימה א' שבת לתקן גופו ונר"ן וב' ליחד קבה"ו על ידי הצדקה. והדבר אחר סבר דהתורה עיקר כי ע"י התורה א"צ ד' חילוקי כפרה כמו שאמר הרב עיר בנימין ח"ב מס' יומא עיין שם באורך ובס' הקטן דברים אחדים דרוש ט"ז. וז"ש ושמחת בכל הטוב וק' איך פסיק ותני שישמח האדם ע"י מעשר שהיא צדקה ואפ' שחטא בכריתות ומיתות ב"ד ובחילול ה' שצריך יסורין או מיתה לז"א אין טוב אלא תורה שהיא מכפרת תכף וא"צ לת"ח ד' חלוקי כפרה ועי"ז יתקיים ושמחת בכל הטוב מילתא פסיקתא ואין כאן יסורין ומיתה לפיכך משה מזהיר עשר תעשר ובכלל מזהיר על התורה דע"י תורה וצדקה ישמח צדיק אף שחטא בכריתות ומיתות ב"ד או בח"ה על

ידי התורה וצדקה מתכפר לו מיד ודוק ובפשיטות יש לומר במאמרינו במ"ש השומר שבת אפילו עע"ז וכו' וכתיב וחטאך בצדקה פרוק ואז"ל דצדקה מכפרת אף על המזיד וז"ש בב' דברים ישראל מתחטאים דייקא מטהרים מעונותיהם בשבת וצדקה כמבואר דהם שתי כפרות עצומות. והד"א מוסיף תורה שמכפרת כמשז"ל סוף מנחות מי שעוסק בתורה אינו צריך לא עולה וכו' ע"ש:

אמנם יראה לפרש במאמר הנז' בהקדים מה שכתבו המפרשים דטעם התשובה משום דישראל בנים למקום ואב שמחל על כבודו כבודו מחול והגוים עבדים ומלך שמחל אין כבודו מחול והראיה דישראל יש להם דין בנים הוא מהשבת דגוי ששבת חייב מיתה והטעם דאין משתמשים בשרביטו של מלך. והמעשרות שהם צדקה ללויים ועניים מעשר א' ומעשר עני ומוכח דיש לישראל דין בנים כמו שאמר ר' עקיבא לטורנוסרופוס פ"ק דבתרא וז"ש בב' דברים ישראל מתחטאים כלומר נטהרים לפני המקום בתשובה בזכות שבת והמעשרות דמשניהם מוכח שהם בנים וכיון שכן יש תשובה דאב דמחל וכו'. והדבר אחר פליג דלעולם דאנחנו עבדים ולא אמרו מלך שמחל וכו' אלא במלך ב"ו אבל הקב"ה כ"ע דיליה ומצי מחיל במ"ש פ"ק דקידושין. אך סוררים הגוים אינם מודים דכ"ע דיליה וכמו שאמר בירושלמי פרקא קמא דע"ז דאכסנדרוס היה אומר שהע"ז מושל ביבשה ולהבדיל הקב"ה מושל בים וכיון דאינם מודים דכ"ע דיליה א"כ לסברתם מלך שמחל אין כבודו מחול ולהכי אין תשובה מועלת להם וגוי ששבת ח"מ דלדידהו אמרינן מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול אבל ישראל שמודים באלהותו דכ"ע דיליה אף שהם עבדים מצי מחיל והרשה והתיר לעשות שבת כמעשהו ממנו וכפ"ז הוה אמינא דאין לעשות צדקה שהם עבדים ומשל למלך וכו' כמו שאמר טורנוסרופוס לזה דריש ושמחת בכל הטוב זו תורה דמהתורה נשמע דאנו בנים דאמרו בזוהר מאן דעסיק באורייתא אקרי בן לקב"ה וא"כ הגם דמתשובה ושבת אין להוכיח שהם בנים מ"מ מהתורה שפיר מוכח וא"כ יש לעשות צדקה לפיכך משה מזהיר עשר תעשר דכבר שם נאמר ושמחת בכל הטוב זו תורה דמינה דיש לנו דין בנים ושרי לעשות צדקה. ודרך זה פתח בו בני ידידי החכם השלם כמה"ר אברהם נר"ו אך אמר בסגנון אחר ולי יראה כדאמרן:

שופטים

פירוש א

וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ:

ונחלה לא יהיה לו. פירש רבינו תם הכי גרסי' בספרי ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר היינו שאר בני יעקב שלא היו מאם אחת בקרב אחיו זו נחלת ה' הם חמשה בני לאה. רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה בנימוקיו על החומש (כתב יד) ובספר אמרי נועם ראיתי שמביא דברי ר"ת יותר באורך ע"ש. ואחר זמן רב זיכני ה' וראיתי ס' הישר מר"ת (כתב יד) וסיים שם וצריכי דאי כתב רחמנא חד הוה מוקמינן ליה בנחלת שאר דמסתבר טפי למעוטי לא נחלת ה' ועוד כתב פירוש זה גם לפי גי' זו נחלת ז' והם ז' עם מנשה ואפרים וק"ק על רבינו ישעיה דמשמע דר"ת קיים גי' זו נחלת שאר ואלו בס' הישר מבואר דהביא ב' הגי' ופירש פירוש זה בין לגי' זו בין לגי' אחרת ואח"כ כתב בס' הישר ואיכא למי' זו נחלת ז' שלא נחלקו וכו' וק"ק דמרן זקנו רש"י כבר כתב זה משם ר' קלונימוס:

פירוש ב

וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם:

הכהנים והשופטים אשר יהיו. תיבות אלו גימטריה יפתח בדורו כשמואל בדקדוק כמו שפי' רש"י זלה"ה:

פירוש ג

שׁוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ־לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא:

שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחריך תשים עליך מלך. אפשר לרמוז בזה ונקדים מ"ש הרב המפורסם מהר"ר יחזקאל סג"ל לנדא נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק פראג בתשובו' חדשו' מעתה הוא ספר נודע ביהודה ח"מ סימן א' שכתב דגם לסוברים דלא מהני אביו מישראל ואמו מישראל לעיכובא לק"מ מרחבעם דלא אסר קרא אלא ראשית מינוי המלך שאז נצטוו שיהיה מקרב אחיך וזה במלך ראשון אבל מלך בן מלך המלכות ירושה ואין צריך שימה חדשה והראיה שאין מושחין מלך בן מלך וכיון שמלך אביו שוב ממנין בנו אף שאין אמו מישראל ושם תמה על מרן כ"מ דאנה מצא דאם רחבעם גיורת היתה ודילמא הא דנקראת נעמה העמונית מזרע עמון באה וכו' והאריך בזה עין בספרו:

ואנא זעירא בהגהותי על הר"מ ה' מלכים במהדורא בתרא פ"ח דין ד' דקדקתי בדבריו ושם הקשיתי עליו דבקמא ל"ח ויבמות ס"ג וע"ז מוכח מהש"ס לכל ישר הולך דנעמה אם רחבעם גיורת היתה ותו אשתמיטיתיה דכן כתב הריטב"א פ"ק דקידושין בהדיא ע"ש. ואפשר דזה רמז הכתוב לאפוקי סברת הרב הנז' שום תשים עליך מלך כפל שום

תשים לרמוז דבין בשימה ראשונה דהיינו ראשית מינוי המלך בין שימה שנית דהיינו בנו היורש עצר שניהם שום תשים מקרב אחיך בכל צריך מקרב אחיך שיהיה אמו מישראל וכן מקרב אחיך ר"ת אם דתדיר בעי אם בישראל ואין חילוק בין שימה לשימה. ולסברת מ"ד דבמלך בעינן שיהיה אביו ואמו מישראל יש לרמוז דר"ת אלהיך בו מקרב אחיך ר"ת אב אם דבעי אביו ואמו מישראל:

פירוש ד

וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ:

אפשר לדעת ר' יוסי הגלילי דתלתה תורה את כל אלה בשביל הירא מעבירות ז"ש מי האיש הירא וכו' וישוב לביתו בעבור ביתו כלומר שיתלה שבנה בית דבשביל הירא תלתה תורה את כל אלה. וזהו שאמר הכתוב מקודם ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה וכו' הכונה ודברו השוטרים אל העם בשביל אמירה אחת דהיינו מי שהוא ירא שיהא תולה באלו ודוק:

פירוש ה

כִּי־תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֶם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן־כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת:

פירש מר זקנינו הרב חסד לאברהם ז"ל בפירושו הנקרא בעלי ברית אברהם (כתב יד) כי הנפש כשהיא בתוך הקליפות היא נעה ונדה כאבן בתוך כף הקלע בורחת מהשטן הרודף אחריה להענישה ומכנסת עצמה בדומם או בצומח או בבעל חי ואז השטן כשנכנסת הנפש בגוף ההוא אינו יכול להזיק לו וזהו אומרו הוא יתברך למלאך המות שהולך להשטין על האדם למעלה כי תצור אל עיר שהוא האדם להלחם עליה בטענתך ותראה שנכנסה אותה הנפש בעץ לא תשחית את עצה כדי להזיק לאותו המגולגל כי האדם עץ השדה לבא מפניך וכו' ר"ל אותו העץ ממש הוא עץ השדה לבא מפניך שבסיבתך שאתה רודף אותו להזיקו הוא נכנס במצור ההוא של העץ לשמור עצמו ממך עכ"ד:

פירוש ו

לִבְלְתִּי רוֹם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול־לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל:

לבלתי רום לבבו מאחיו. ולא משל הקדש ולבלתי סור מן המצוה שלא יסור מן המצוה ימין ושמאל. זהו לשון ספרי. והוא תמוה. גם בפסיקתא אמרו לבלתי רום לבבו מאחיו זו מצות המלוכה שאמר שמואל לישראל ע"כ וגם זה תמוה. ואפשר במשז"ל הכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו וכל שכן מלך דהרשות בידו ליקח כמו שאמר שמואל בפרשת המלך דהוא מותר בו כאשר פסק הרמב"ם. ופירוש הפסוק לבלתי רום לבבו

ונתן טעם מאחיו כלומר שזו הגדולה והעושר הוא מאחיו מסיבת אחיו שהעשירוהו ומאשר לאחיו עשה את כל החיל הזה. והיינו דאמרו בפסיקתא זו מצות המלוכה שאמר שמואל לישראל דדריש מאחיו מסיבת אחיו דעל ידיהם גבה מאד והיינו מחמת מצות המלוכה שאמר שמואל דלזה העשיר והוא בעצם מאי דכתיב מאחיו. והשתא קאמר בספרי דדוקא מאחיו יכול להתעשר ולא מן ההקדש דקדשים שהוקדשו אין לו רשות ליגע מהם דדוקא מאחיו יכול להתעשר ולא משל הקדש:

והנה יש לדקדק בכתוב שאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה וכו' והשתא האי דכתיב לבלתי רום לבבו אם הכונה שהתורה תועיל לבלתי רום וכו' גם כן הול"ל ולבלתי רום ותו מ"ש ולבלתי סור וכו' הא כבר כתיב למען ילמד וכו' להכי אתא הספרי ומפרש דהכי קאמר למען ילמד וכו' וזה מועיל לבלתי רום לבבו שאם יגאה וירום לבו עי"ז יסור מן המצוה וז"ש לבלתי רום לבבו ואין זה העיקר לבד אלא שלא יסור מהמצוה כי בגאותו יבטל המצות והו"ל כאלו כתיב לבלתי רום לבבו מאחיו שלא יסור מן המצוה ומ"ש ולבלתי אינו ענין אחר אלא סיום הקודם וזהו כונת הספרי ודוק:

פירוש ז

צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף־לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ:

אפשר לפרש במה שהגדילו בזהר שכר מזכי לחייבא דבעי למרדף בר נש למזכי לחייבא כמאן דרדיף בתר חייוי וכו' ואמרו ז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע וז"ש צדק צדק כלומר לא סגי בצדקך לנפשך אלא צדק תרדוף להצדיק לחייבא וזהו הכפל צדק צדק תרדוף דייקא דבעי למרדף על דא למען תחיה חיים נצחיים כי כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וירשת את הארץ היא ארץ חיים אשר ה' אלהיך נותן לך בהוה כי כל שאתה מרבה זכיות אתה בונה בתים ועליות מרווחים בג"ע כי אין הקב"ה מקפח שכר שיחה קלה והוא נותן תדיר חלק ירושתך בארץ חיים:

ואפשר לומר עוד ונקדים מ"ש ביומא דף פ"ו אמר ר"ל גדולה תשובה שהזדונות נעשות לו כשגגות וכו' והאמר ר"ל נעשות לו כזכיות שנאמר ובשוב רשע מרשעתו וכו' עליהם חיה יחיה ל"ק כאן מאהבה כאן מיראה והמפרשים נתנו טעם למשז"ל במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד כי הנה הצדיקים אינם יכולים לקיים כי אם רמ"ח מצות עשה אבל בעל תשובה נוסף עליהם כי כל הלאוין וחייבי כריתות ומיתות אשר עשו נהפכו להם לזכיות כאלו קיימו מצות עשה והני זכיות הבאים אליהם

מכח עבירות להם לבדם ניתנו אך לא לצדיקים ונמצא היות זכיותיהם יתרות הרבה מהצדיקים עכ"ד. ואז"ל על פסוק נוראות בצדק תעננו שהוא על התשובה הנקראת צדק. וזהו שאמר הכתוב צדק צדק תרדוף כלומר התשובה שנקראת צדק תעשינה מיראה ומאהבה וזהו צדק צדק תרדוף דכיון שהוא מאהבה אתיא רדיפה רדיפה למען תחיה כדכתיב חיה יחיה דדריש ר"ל דזדונות נעשות לו כזכיות וירשת את הארץ הידועה ארץ חיים אשר ה"א נותן ל"ך דייקא ולא לצדיק כי אתה יתר עליו שהעבירות נעשו זכיות:

פירוש ח

לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול־לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃

ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל. פרש"י אפי' על מצוה קלה של נביא כגון שמואל שאמר לשאול שבעת ימים תוחיל וכו' וידוע דנביא מוחזק שאמר לעשות להוראת שעה נגד התורה כגון אליהו בהר הכרמל שומעין לו. וז"ש לבלתי סור מן המצוה של נביא ימין ושמאל כלומר אף על שאמר לך על ימין שהוא שמאל להוראת שעה אף שהוא נגד התורה צריך לשמוע לו וזהו ימין ושמאל ממש שמאל שהוא לעבור על דברי תורה אפ"ה צריך לשמוע ואם לאו נענש וזה שאמר למען יאריך ימים וכו':

פירוש ט

וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ־מִפְּנֵיהֶם׃

פירש"י אפילו אין בכם אלא זכות ק"ש בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם. ורבותינו זכרונם לברכה אמרו שהקורא ק"ש ב' פעמים כמקריב שני תמידין והקרבנות מבטלות שעבוד מלכיות כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה. וז"ש הכהן שמע ישראל כלומר בזכות שמע ישראל כמו שפירש"י אתם קרבי"ם היום כלומר אתם מקריבין קרבנות היום שקרבנות היום הם שני תמידין ובזכות זה למלחמה נגד אויביכם כלומר כדאי זכות זה לעורך מלחמה דהקרבנות מועילות לבטל שעבוד מלכיות וא"כ אל ירך לבבכם כי יש ויש זכות להנצל ולנצוח ודוק:

פירוש י

וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ־תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ־יָמִין וּשְׂמֹאל׃

כאשר ירדוף הקורא הני קראי לעולם ירגי"ש אדם בכפל הדברים וכפל הענין. ואפשר לפרש בהקדים מה שכתב הרמב"ן בחידושי פ' זה בורר דרב האי גאון כתב דאם מופלא שבב"ד נחלק עם אחרים הלכה כמותו כי רב הוא בחכמה והרמב"ן נחלק עליו דיחיד נגד רבים דעת היחיד בטל וההיא דאמרו פ"ק דיבמות דאיכא מ"ד עשו בית שמאי כדבריהם משום דהוו מחדדי טפי לא אתמר אלא במועטים נגד מרובים אבל יחיד דבריו בטלים לגבי רבים אפילו היחיד חכמתו מרובה מאד ע"ש. וזה רמז הכתוב כדעת הרמב"ן לאפוקי דעת הגאון ובאת אל הכהנים הלויים שהם מורי הוראות ואל השופט פקיע ומומחה ודרשת לא תימא דנעשה כדעת השופט אף שהוא יחיד מצד מה שהוא חכם ובקי. לא היא אלא והגידו לך לשון רבים ועשית על פי הדבר אשר יגידו כלומר דאם רבים אומרים אז ועשית אבל השופט לבדו והוא באחד אין לעשות על פיו ובעינן והגידו לשון רבים וכדעת הרמב"ן:

ואומרו ועשית על פי הדבר וכו' אפשר לפרש במה שהקשו הראשונים דקיימא לן כל קבוע כמחצה על מחצה דמי וא"כ הסנהדרין אשר קבועים הם נדונים כמחצה על מחצה וא"כ איך עומדים למנין ואחרי רבים להטות הא קביעי וקיימי. ותירוצי הראשונים בזה אחת היא דדיבורייהו ניידי ואין כאן קבוע ומשום הכי אזלינן בתר רובא. וזאת שנית דלא שייך כל קבוע אלא היכא דאיכא ספיקא לברר הדבר כגון ט' חנויות שלקח ואינו יודע ממי לקח אבל בסנהדרין יודעין ורואים מי המזכין ומי המחייבין ובזה אזלינן בתר רובא. והביא הרב פר"ח בי"ד סי' ק"י ס"ק י"ג את דבריהם. וז"ש והגידו לך לשון רבים דאזלינן בתר רובא. וכי תימא הרי הם קבועים במקום וכל קבוע כמחצה על מחצה לז"א ועשית על פי הדבר רמז דאנו שומרים הדברים ודיבורייהו ניידי ואזלינן אחר הדברים אף שיגידו מן המקום ההוא והמקום קבוע מ"מ ועשית על פי הדברים ודיבורייהו ניידי וזה תירוץ ראשון. ועוד ושמרת לעשות ככל אשר יורוך שאתה מכיר המורים רמז תירוץ ב' דאין זה קבוע מאחר שאתה מכיר לעשות ככל אשר יורוך וידעת מי הם המורים ולא אמרו כל קבוע אלא היכא שאינו ניכר מה שאנו דנים בו מהיכן הוא:

ואמר עוד על פי התורה אשר יורוך רמז מאי דקי"ל בח"מ סי' כ"ה דאם יש שנים שאומרים דבר אחד אך כל אחד ממקרא אחר אין נמנים לשנים דאין טעם אחד משני מקראות אך אם אמרי תרוייהו מסברא אף שהטעמים חלוקים נמנים לשנים דשניהם מסכימים בדין וכל מבוקשינו היכי לדיינו דייני להאי דינא ומה לנו אם חלוקים בטעמן וז"ש על פי התורה אשר יורוך רמז בזה רמז שהתורה מגדת הדין בפסוק אחד וזהו על פי התורה אשר יורוך דתורה אחת היא לנו ואין טעם אחד משני מקראות. ועל המשפט אשר יאמרו

רמז דהעיקר הוא המשפט ואם חלוקין בטעמן לא אכפת לן דעיקר הוא דהסכמתם בדין כמו שאמר מהריק"ו והביאו מור"ם שם בח"מ סי' כ"ה ע"ש:
ואפשר עוד לרמוז אומרו ע"פ התורה ועל המשפט דהול"ל ע"פ התורה והמשפט ומאי ועל המשפט. אמנם בפ"ק דהוריות אמרו דאם ב"ד הורו וידע א' שראוי להוראה שטעו אין לו לעשות כהוראתם. ואלו בירושלמי פ"ק דשבת ופ"ב דע"ז אמרו רבי וב"ד התירו השמן שמואל אכל רב לא קביל עליה מיכול א"ל שמואל אכול דלא כן כתב אנא עלך זקן ממרא. וצ"ל דאם האוסר סובר שטעו ודאי אין לו לעשות כהוראתם אך אי לא ברירא ליה מילתא דיש לו פקפוקי דברים לבד מחויב לעשות כדבריהם. ועוד יש חילוק דאם א' אוסר על עצמו מה שהורו ב"ד לא מן הדין דלענין דינא מסכים הולך לדעת הב"ד אך הוא רוצה להחמיר על עצמו דרך חומרא רשאי וכמו שאמר על יחזקאל דלא אכל מבהמה שהורה בה חכם. ושמואל ידע דלא מצד חומרא היה רב נמנע מלאכול אלא שהיה לו פקפוק על זה ולא ברירא ליה לאסור וע"כ הכריחו לאכול:
ועוד מתבאר מדברי הרמב"ן בספר המצות בשרש א' דזה שידע שטעו ב"ד חייב לבא לפניהם ולמשקל ולמטרי קמיהו ואם ב"ד הסכימו ביטול דעתו ושבשו עליו סברותיו ינהוג כדעתם. ומשמע דדוקא כאשר חשבוהו לטועה ודברו אליו קשות והסכימו בטעותו אז בשגם הוא בצר עודנו עומד בדעתו מחויב לחזור ולנהוג כמותם והוא מ"ש ימין ושמאל אפי' שיאמרו על ימין שהוא שמאל. אך אם בהתוכחם עמו ולא היה להם כח לומר שהוא טועה דגם הם ראו דיש פנים לדבריו אלא שאמרו דהם ירדו חדרי עומקא דדינא וסברתם אמת. וזה גומר בדעתו שהם טועים אז מחויב שלא לנהוג בדעתם זהו העולה מסוגיות הבבלי ירושלמי ודברי הרמב"ן הנזכרים. אמור מעתה ז"ש על פי התורה אשר יורוך כי אתה מחויב לקבל הוראתם ואם אתה מסכים בדין אלא שאתה רוצה להחמיר אז ועל המשפט על דייקא לפנים משורת הדין וז"ש וע"ל המשפט אשר יאמרו לך תעשה דרך חסידות על המשפט והיינו דוקא לעצמך לא להורות לאחרים וזהו תעשה.
ואם אתה סובר שטעו והם אומרים שאתה טועה ושבשו עליך סברתך אז לא תסור מן הדבר אשר יגיד"ו דברים קשים כגידין שדברו קשות שאתה טועה בכגון זו לא תסור ימין ושמאל אפי' שאומרים על ימין שהוא שמאל לדעתך אתה מחוייב ללכת אחריהם ודוקא באופן זה אשר יגיד"ו דברים קשים כגידים אז ימין ושמאל בפי' על ימין שהיא שמאל לאפוקי אם לא דברו אליך קשות אז הבט ימין וראה ועשה בדעתך ודוק היטב:

פירוש יא

כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים־וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃

פירש רש"י ויספת לך עוד שלש הרי תשע ג' שבעבר הירדן וג' שבארץ כנען וג' לעתיד לבא עכ"ל ויש לדקדק דלעת"ל לא ישא גוי אל גוי חרב וכו' ולמה לי ערי מקלט ולא זו דאיכא ערי מקלט אלא לא יספיקו ששה וצריך להוסיף עוד ג'. ועוד הכתוב דמסיים ולא ישפך דם נקי וכו' אינו מתישב דהרי נשפך דם נקי בשוגג וההורג הולך לערי מקלט. והגם דפשטיה דקרא שלא ימית גואל הדם להורג שוגג אינו מתישב כל כך [ועיין מה שכתוב בלקוטי תורה לגורי האר"י זצ"ל (כתב יד)] ושמעתי משם הרב מהר"ר אליהו הכהן זלה"ה בעל שבט מוסר וכו' שפירש כי הנה במשך זה הגלות המר והארוך כמה וכמה שהרגו בשוגג והיו צריכים לגלות בערי מקלט ומעת הוסר התמיד חסרנו כל טוב. והנה חייבי חטאות שבזמן הגלות בבא גואל ויבנה בהמ"ק במהרה בימינו יקריבו קרבנות איש איש לצאת ידי חובתו וכמו שאמר פ"ק דשבת דר' ישמעאל קרא והטה וכתב על פנקסו כשיבנה בית המקדש אקריב חטאת שמנה. הנה כי כן כל חייבי גלות ילכו לערי מקלט לכפרתם. ומשום שיש אלף ושבע מאות והותר שנחרב הבית וכלם צריכי להתקן בכללם החייבים גלות לזה צריך ט' ערי מקלט כי גדלו הרבה החייבים גלות בערי מקלט כשיגיע זמן לשמור כל המצוה כל תרי"ג מצות מזמן החרבן וז"ש. כי תשמור את כל המצוה שהם שיעור קומה רמ"ח כנגד רמ"ח אברי' ושס"ה לאוין כנגד שס"ה גידין והיינו בזמן הבית שיבנה ב"ב לאהבה וכו' וללכת בדרכיו כל הימים אז ויספת עוד ג' ערי מקלט שיהיו ט'. וכי תימא אז אין צורך לערי מקלט שיתוקן העולם ולא יצטרך לזה. לז"א ולא ישפך דם נקי וכו' האמת הוא שאז אינו נשפך דם נקי ואין צורך לערי מקלט משום שיהרגו אז. רק והיה עליך דמים אתה חייב מגלגולים בזמן החרבן דמים שהם חובה עליך שהרגת בשוגג ולא גלית ועתה צריך לתקן ללכת לערי מקלט ומשו"ה אצטריכו ט' ערי מקלט׃

כי תצא

פירוש א

כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃

כבר רבותינו זכרונם לברכה במדרש הנעלם והמפרשים דרשוהו על מלחמת היצה"ר ואפשר לפרש כי הנה הן האדם ברשעו הורגלו אברי גופו עם היצה"ר ונשתרשו בחטא וכשישוב אברים קודמין לשנאתו והם אויביו שהם נעשו כחות היצה"ר וגונדא דיליה

וכשישוב מרשעו צריך טורח גדול לילח' מלחמת חובה כי לא די הצר הצורר יצר סמוך אלא אבריו עצמם הגדילו עליו עקב. והנה יש חקירה אחת שחקרו המפרשים איך מהניא תשובה והלא נראה ונדחה אינו חוזר ונראה ותירצו בזה במ"ש בזבחים דף ל"ד דכל שבידו לא הוי דיחוי וכ"כ גם כן הרב כתנות אור פ' נצבים והרב ז"ל שם כתב דלא מצא במפרשים ישוב לזה וכד הוינא טליא שמעתי דבר זה משם כת הקודמין ז"ל מהמפרשים מרבני אשכנז וגם עמ"ש הרב דת ודין ובזה נבא אל הביאור כי תצא למלחמה על אויביך לשון רבים היצה"ר ואבריך עצמם שנעשו מכת דיליה וכחותיו כי עד עתה נשתרשו בחטא והם אויבך ונתנו ה' אלהיך הוא יכניע הצר הצורר היצה"ר לפניך ולא יקשה דאיך ה' עוזר לו נגד הדין דנראה ונדחה אינו חוזר ונראה לז"א בידך דכל שבידו אינו דיחוי ובידך לתקן ולכן הבא ליטהר מסייעין אותו מן השמים. ושיעור הפסוק ונתנו ה' אלהיך מטעם שהדבר בידך ואין זה נראה ונדחה. ושבית שביו הם אבריך שנשבו והורגלו בדרכיו של היצה"ר והיו לך לאויבים עתה ושבית שביו והיו נכונים לעבודת ה':
ולפי פשוטו יאמר נא במ"ש אלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו אבל מ"מ צריך אתערותא מלתתא לגמור בלבו לשוב בתשובה. ובוחן לבות וכליות אלהים כאשר הוא היודע שזה רוצה לשוב תכף ישלח עזרו מק'. ועם כל זה שהכל ממנו יתברך כי אין בנו כח עם היצה"ר בלתי עזרתו. הוא ברחמיו מעלה עליו כאלו האדם הוא עשה בכחו וקובע לו שכר. וז"ש כי תצא למלחמה דהיינו באמת יצאת לישע תשועת נפשך מיד שונא אז תכף ונתנו ה' אלהיך בידיך כי הוא הנותן לך כח לעשות ולהתגבר ולכוף היצה"ר ועם כל זה שהכל מאתו יתברך מעלה עליך ושבית שביו כאלו אתה שבית שביו:
ועוד אפשר במ"ש פ"ק דחגיגה שיצאת ב"ק שובו בני' שובבים חוץ מאחר וכו' וכתב מהרימ"ט בתשובו' בח"ב א"ח סי' ח' דטעה אחר דעם כל זה היה לו לשוב וכמו שאמר כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא. וכן כתב הרב הקדוש בס' ראשית חכמה. ושמעתי בשם גדול הדור מהר"ח יצחקי זלה"ה שהיה אומר דגם הב"ק לא מעיט שלא ישוב אחר רק כונת הב"ק שכביכול הוא מבקש לפושעים שישובו ואומר שובו בנים שובבים. חוץ מאחר שאינו מבקש ממנו שישוב. אך אם שב מעצמו ודאי הוא מקובל עכ"ד וכ"כ הרב של"ה דף צ"ח בהגהה. וזה רמז כי תצא למלחמה תצא מעצמך שבאת במדרגה שאין הקב"ה קורא לך כשאר פושעים ומאליך תצא עם כל זה ונתנו ה"א כי אין דבר עומד בפני התשובה:

פירוש ב
כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ:

כי תצא למלחמה על אויבך וכו'. מה כתיב למעלה כי תעשה הישר בעיני ה' שם רמז דהיוצא למלחמה יהיה צדיק וכמו שאמר דאפי' שח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה וז"ש כי תעשה הישר בעיני ה' ותזהר בכל אז תצא למלחמה ונתנו וכו' ורמז הישר"ר בגימט' תפלה שצריך ליזהר בדין תפלה שלא לדבר בין תפלה לתפלה:

ולפי מדרשו דקרא איירי במלחמת היצה"ר כמשז"ל אפשר שרמז כי תעשה הישר"ר בעיני ה' הישר בגי' תפלה ליזהר מאד בתפלה שהיא במקום קרבן ובכח זה כי תצא למלחמה על סופי תיבות אהל לישב אהל תורה דע"י התורה מכניע היצה"ר וכמו שאמר פ"ק דקדושין אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין ובכח התורה ילחם עם היצה"ר. ולא תסבור שבשביל התורה יאבד זמן תפלה לכך רמז הישר"ר בגי' תפלה דגם בכח תפלה יוכל לילחם עם היצה"ר וזמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד. [ואפשר לרמוז כמו שאמר פ"ק דברכות דהיוצא מבהכ"נ אל יפסע פסיעה גסה ולא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה לרוץ ופי' השל"ה לא אמרן אלא למיפק מכל וכל אבל למיעל אם יוצא ליכנס לבית המדרש מצוה לרוץ וזה הרמז כי תעשה הישר"ר גימ' תפלה ואז אחר תפלה כי תצא יכול לצאת ממש ומצוה לרוץ והיינו דוקא היכא שתלך לבית המדרש למלחמה למלחמתה של תורה ורמוז תצא למלחמה על סופי תיבות אהל של תורה ואז על אויביך בכח התורה תנצח אויב העיקרי הוא היצה"ר ונתנו ה' אלהיך בידך כי כה אמר בראתי יצה"ר בראתי לו תבלין ושבית שביו תוציא לאור כל ניצוצי חלק התורה ששבה הסט"א בעגל]:

פירוש ג

לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל:

ראיתי בפי' התורה (כתב יד) מיוחס לרבותינו בעלי התוספות פ' בראשית על פסוק והוא ימשול בך שכתב וז"ל והירוש' תרגם פסוק לא יחבול וכו' ולא תאסור כליין וחתנין ארום כל דעביד אלין כמא דכפר בעלמא דאתי פירוש לא תאסור כליין וחתנין שאם אירס אשה לא יניחנה לישב עגונה באירוסין זמן מרובה עכ"ל ולפי הרשום בזכרוני זה נמצא בתרגום שבידינו המיוחס ליונתן בן עוזיאל ושם הוא מסיים בחרשין ארום נפשא דעתיד למיפק מנהון הוא מחבל. ומזה נראה ברור שפירוש שפירש המפרש הנז' ליתא רק מיירי על כישוף שעושין לחתן וכלה. ובתרגום ירושלמי לא יתכן הפירוש הנזכר מצד הלשון ומצד הענין והעונש. וכ"כ בפירוש רבי' האר"י זצ"ל והרב ס' חרדים זלה"ה. ואחר זמן נדפס פי' התוס' הנז' עם מנחת יהודה ונקרא בשם דעת זקנים ואהובינו מע' המגיה בהגהותיו הנק' עפר יעקב העיר על זה עיין שם:

פירוש ד

וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם:

ועמדו שני האנשים. פירש המורה בעדים הכתוב מדבר ולומר שאין עדות בנשי' ולמה לפי שכחשה שרה דכתיב ותכחש שרה בקרבה:

כי קללת אלהים תלוי פירש המורה זלזולו של מלך שאדם בדמות דיוקנו וכו' ופ' בראשית ויברא את האדם בצלמו בדפוס העשוי לו ולמה לא פירש בצלמו ממש וי"ל ודאי כי אין אדם עשוי בדמות הבורא ויפה פירש בדפוס העשוי לו וזה שפירש שהאדם עשוי בדמות דיוקנו מפני שכשהמקום נראה לאנשים כדמות אדם נראה אבל דמות הק' לא נודע. ולפי הפשט כי קללת אלהים תלוי כל העובר מקלל את הדייני' כמו שאמר הכתוב אלקים לא תקלל:

הגהה. לא תחרוש בשור ובחמור מפני ששור מעלה גרה וחמור אינו מעלה גרה נמצא שכל שעה דומה לחמור כאלו אוכל ומצערו ובירושלמי דכלאים יש מפני שאין משאן שוה וכח השור מרובה והיה טורח לחמור לעשות בשוה לו וזה עינוי להם כי כששניהם שקולים נח להם. [עיין מה שכתב הרב החינוך מצוה תק"ע ודוק].

לא תלבש שעטנז צמר ופשתים שלא להזכיר חטא קין על הבל שקין הביא מפרי האדמה זרע פשתים והבל הביא מובחר שבצאן המכוסה בצמר. ע"כ הגהה. כל זה מנמוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה כתיבת יד. אח"י לשון מדרש ר' תנחומא פ' בראשית אינו בדין שיתערב מנחת חוטא עם מנחת הזכאי ע"ש:

פירוש ה

כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה:

יש להבין מה צורך להקדמה זו הול"ל כי יהיה לאיש בן בכור משנואה ובן מאהובה לא יוכל לבכר וכו'. ותו לו משפט הבכורה נראה יתר. ואפשר שרמז ענין ראובן שנתנה בכורתו ליוסף והטעם מפורש בכתוב כי עלית משכבי אביך אז חללת יצועי עלה. ורבותינו זכרונם לברכה אמרו שמחשבת יעקב היתה ברחל לכך נתנה הבכורה ליוסף וכמו שאמר בזהר. לכן לאפוקי ענין ראובן הקדים ואמר כי תהיין שתי נשים שכבר יודע שיש לו ב' נשים והיה הבן הבכור לשניאה והוליד בכור לאפוקי יעקב אבינו עליו השלום אשר עדין לא היו לו שתי נשים ומעיניו ורעיוניו לרחל דלא ידע שהוא מזדווג עם לאה. דאז בתר מחשבתו אזלינן וניטלה הבכורה מראובן. ועוד רמז טעם אחר כי הוא ראשית אונו וכל זה כאשר לו משפט הבכורה והולמה והולמתו. ואחר זמן רב ראיתי באגדתא

דבראשית (בס"ס שתי ידות דף קס"ז ע"א) פ' מ"ח שדרשו רבותינו זכרונם לברכה כי תהיין לאיש על יעקב אבינו עליו השלום ע"ש:

פירוש ו

לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃

השב תשיבם לאחיך. אפשר לרמוז מ"ש הרמב"ם פי"א דגזילה דין י"ד דגם זקן ואינו לפי כבודו אם התחיל במצוה כגון שמצא בהמה והכישה במקל נתחייב להטפל בה ולהחזירה ע"ש וזהו שאמר הכתוב והתעלמת מהם פעמים שאתה מתעלם כמשז"ל דזקן ואינו לפי כבודו פטור. אמנם השב כלומר אם יש השבה שהתחלת במצוה אף שאינה לפי כבודך עליך המצוה לגמור תשיבם לאחיך:

פירוש ז

לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה׃ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמָּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם־לְקַלְלֶךָּ׃ וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

לֹא-תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם, וְטֹבָתָם, כָּל-יָמֶיךָ, לְעוֹלָם.

יש לדקדק דהול"ל לא יבא עמוני וכו' לא תדרוש שלומם וכו' על דבר אשר לא קדמו וכו' ואמאי הפסיק בין האזהרות הטעם. ואפשר במ"ש רבי' אליעזר ממיץ הביאו מרן כ"מ פ"ו דמלכים דתשלומי שלום מותר. ומרן תמה עליו מהמדרש שאומר להפך ריש פ' פנחס כמו שאמר ה' דת ודין (ובכ"מ יש חסרון הניכר). והשתא אפשר שבא הכתוב ללמדנו כדעת רבותינו זכרונם לברכה ולאפוקי מהר"א ממיץ ולכן איחר הכתוב לא תדרוש להסמיכו לפ' ויהפוך ה' אלהיך את הקללה לברכה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה דכל ברכות בלעם נהפכו לקללות חוץ מאחת ונמצא שאף שנראה לעין שהוא מברך אינו אלא מקלל וכן אם עשה חסד אינו אמת ותהי להפך. ולכן לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם וזהו לעולם בין אם הוא דריש' ש' או תשלומי שלום חדל נא מהם והטעם כאשר מצינו דבלעם היה מברך והוא מקלל כן השלום שעשה הוא בתחילה אינו שלום ואדרבא הוא נזק לכל. לכן לא תדרוש שלומם וטובתם לעולם אף תשלומי שלום:

פירוש ח

לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה׃

לא יבא עמוני ומואבי וכו' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ואשר שכר עליך וכו' לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך וכו'. יש לדקדק דלכאו' אינה מדה כנגד מדה העונש שלא יבא בקהל ה' על דבר אשר לא קדמו. ותו דהול"ל לא יבא עמוני וכו' לא

תדרוש שלומם וכו' ע"ד אשר לא קדמו וכו' שכר וכו'. והיה אפשר לומר דהאשה נקראת לחם והזיווג נקראת אכילה ומשום שמנעו מישראל הלחם גם ישראל הוזהרו למנוע הלחם זו אשה מהם דהגזרה היתה על הזכרים:

ורש"י ז"ל פירש על דבר על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם ולכאורה קשה שהכתוב מפרש הטעם שלא קדמו וכו' וכבר הרב כלי יקר טען על רש"י בזה וכתב על דבריו וז"ל ודבר זה אינו מפורש במקרא ועיקר חסר מן הספ' גם אין הדעת נותנת להרחיק שתי אומות על שלא קדמום בלחם עכ"ל ואפשר לישב דברי רש"י דרך דרש דרש"י קשיא ליה קושיות הנזכ' חדא דאינה מדה כנגד מדה ועוד דהוא עונש גדול להרחיק שתי אומות בעבור שלא קדמו לשעה בלחם ומים ואינו כדאי עון זה לגזרה עולמית קשה כזו. ועוד ק"ל לרש"י דהול"ל על אשר לא קדמו אתכם וכו' ומאי על דבר אשר דהוא יתר ולזה פירש דהקב"ה כאב רחמן שלא להזכיר גנות ישראל וחטאתם רמז בתיבות על דבר שיש דבר נודע אצלכם וכה תאמרו אשר לא קדמו אבל עיקר הטעם נעלם מפני כבוד ישראל ורמוז בתיבות על דבר:

והנכון כמו שאמר הרב כלי יקר דמה שלא קדמו בלחם ובמים היה עצה נבערה להביאם לזנות כי מתוך שמתאוים ללחם ומים והם רעבים גם צמאים בהכרה יאכלו מזבחיהן וישתו יינם ויבואו לזנות וזהו על דבר אשר לא קדמו כלומר על דבר נסתר שכיונו במה שלא קדמו וכו' עיין שם באורך בספרו כאן ובפ' פנחס. וזהו שאמר ואשר שכר עליך וכו' כי זה נולד מעצת בלעם שיעצם להכשילם בזנות כמשז"ל והם תרי טעמי למניעת בואם בקהל וסיים ויהפוך את הקללה אחת היתה והשאר נתקיימו כמשז"ל ולכן לא תדרוש שלומם נגד הקללות של בלעם:

לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה'. ראיתי בנימוקי עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שכתב בחלוקת מצרי מש"ם גדול הרב מהר"ם ן' חביב זלה"ה בעל גט פשוט שחקר דכ' פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי ואם כך הוא בישראל ק"ו לאומת מצרים השונאים וא"כ לא ימנע או יותרו מדור ה' ואילך ואפי' דור רביעי אסורים. או יותרו מתחילתן ומאי שיאטייהו דתרי דרי קמאי דקיימי באיסור ופי' הרב ז"ל במשז"ל גדולה הכנסת אורחים מהקרבת תמידין כמש"ה עובר עלינו תמיד ואמרו רבותינו זכרונם לברכה דטפם שהותרו בקהל היינו משום שהיו אכסניא לישראל דנתנו להם מיטב הארץ ארץ גושן. ולכן מדינא אסורים ד' דורות דלא גרעי ממאי דכתיב בישראל ועל רביעים לשונאי אבל במה שנעשו אכסניא לישראל דהוו כמקריבי שני תמידין הועיל להם להתיר

שני דורות ופשו תרי ועל כן דור שלישי יבא להם בקהל ה' עכ"ד ומ"ש גדולה הכנסת אורחין מהקרבת וכו' הוא אגב ריהטיה דבש"ס אמרו כאלו הקריב תמידין וכן מוכח גם מהענין עצמו דמיירי ביה:

והנה הרב ז"ל דיבר בקדשו בחלוקת המצריים וצריכין אנו למודעי באדום דקדים דהחקירה גם כן שם נמצאת. ונראה במתלמד מדברי הרב ז"ל דאדום בא מעשו בן יצחק בן אברהם ויש לו באיזה סרך זכות אברהם ויצחק ולכן הותרו שני דורות דאלמלא שעמדה להם בצד מה היותם באים מאברהם ויצחק אריא דאיסורא הולך על ארבע דורות אמנם אוקי תרי להדי תרי אשלי רברבי ופשו תרי וז"ש לא תתעב אדומי לשנאתו כמשפט שונאי ה' ד' דורות כי אחיך הוא ובעבור אברהם ויצחק הותרו שנים. והשתא ניחא דעיקר הכתוב בא להתר ולא לאיסור. והול"ל לא יבא אדומי ומצרי בקהל ה' שני דורות ואמאי קבע הכתוב ענינו בהתר. אלא דמסברא היינו מרחיקים אותם לפחות ד' דורות לכן בא הכתוב להתיר השני דורות ודוק:

פירוש ט

כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ:

אפשר במשז"ל דהאדם צריך שיאמר קרבן לה' ולא לה' קרבן שמא באומרו לה' ימות והזכיר שם שמים לבטלה וז"ש כי תדור צריך שתאמר נדר לה' ולא לה' נדר דאפשר שימות. ומאחר דברגע קטון חיישינן למיתה לא תאחר לשלמו דאפשר שתמות ודרש ידרשנו. (ע' פ"ע יומא):

ואפשר עוד לומר במשז"ל עשה מצוה אחת קנה לו סניגור א' דהמצוה נעשה מלאך וכתב מהר"ם אלשיך מרבותינו זכרונם לברכה [ולעיל ריש פר' עקב זכרתי דהוא מדרש רבה פ' נשא ולשון זה היה כתוב קודם וכן בשאר דוכתי כתבתי על שם מהר"ם אלשיך. ואח"כ ראיתי שהוא מדרש רבה כמו שאמר פ' עקב כמדובר] שהמלאך הנברא נקרא על שם המצוה וזהו שאמר הכתוב למה זה תשאל לשמי והוא פלאי שנקרא ע"ש הפלאה וכתבו הראשונים שצריך ליזהר בנדרים שמעת שנדר נברא מלאך ואינו נשלם עד שיקיים ואז יושלם המלאך וז"ש כי תדור נברא מלאך ונקרא על שם הנדר וז"ש נדר לה' אלהיך אך תלוי ועומד עד שתקיים וז"ש לא תאחר לשלמו להשלימו למלאך כי דרש ידרשנו הן על הנדר והן על המלאך ולכן אמר בכפל דרש ידרשנו:

ומה שאמר הכתוב מוצא שפתיך וכו' אפשר לפרש במה שכתבנו משם האר"י זצ"ל בכונת פ' מזמור ס"ה לך דומיה תהלה אלהים בציון ולך ישולם נדר שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו דיש לחקור כי הנה אלהינו יודע מחשבות אף כי לבות אם כן מה זה היה

לאדם דחיובא עליו רמיא לנדור בפה וגם להתפלל בפה הלא טוב כי כל איש ידור בלבו ויתפלל בלבו והוא חוקר כליות ומזה היה מתפרסם גדולתו יתברך. ואחת מן התשובות שיש בזה הוא כי יצר לב האדם רע ואם היה בדין לחשוב בלב הנדרים והתפלות. הלך הלכו האישים בית תפלתם וכל יצר מחשבות במשא ומתן והרהורי עבירה ובפיהם ירצו שכבר התפללו. וכן אם חשב לנדור היה מתחרט ואין איש יודע מנדרו. אמנם עתה כי הכל בפה רבים מעמי הארץ מתיהדים ועל כרחם מתפללים ומקיימים נדריהם ומתוך שלא לשמה בא לשמה וז"ש לך דומיה תהלה ודאי מדינא דום לה' והכל יהיה במחשבה וזה שצריך לידור בפה ה"ט ולך ישולם נדר. והיינו טעמא שומע תפלה שהיא בדבור ולא בלב משום עדיך כל בשר יבואו דאי לאו הכי רבים בתפלה לבם הלך בהרהורי עבירה עכ"ד. ובזה נבא אל הביאור דאחר שאמר כי תדור נדר שצריך להוציאו בפה כאמור. אמר מוצא שפתיך תשמור כלומר הטעם שצריך לידור בפה היינו שבהיות בדיבור מוצא שפתיך תשמור ולא תתחרט. שאם לא תשלם ועשית אזהרה לב"ד שיעשוך כאשר נדרת וכו' נדבה אשר דברת בפיך דע"י אשר דברת בפיך נודע וב"ד מעשים אותך לשלם:

ובספר ילקוט דוד פירש משם הרב של"ה כאשר נדרת שהשביעוך בבטן עיין שם באורך. ולדבריו יש לרמוז דר"ת מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך. הוא צירוף תיבות תשכו"ן לא"ם. שם רמז כי בעודו שוכן בבטן אמו נשבע. ולפי הנחת הרב הנזכר שבכללות המצות ידבר. אפשר לרמוז דבש"ס אמרו מושבע ועומד מהר סיני ומלבד זה נשבע בבטן. וגם אמרו דנשבעין לקיים המצוה כמו שאמר נשבעתי ואקיימה. ואפשר לרמוז מוצא שפתיך תשמור שנשבעת בבטן בגוף וזהו מוצא שפתיך. ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך במעמד ה"ס דשם היה בפני ה' ממש ושם היה הנפש לבד. ועם כל זה שיש אלו השבועות אתה יכול לישבע לזרז עצמך כמו שאמר פרקא קמא דנדרים וכמו שאמר מהרימ"ט וזהו נדבה אשר דברת בפיך שאתה מתנדב לזרז עצמך ונשבע לקיים המצוה:

ואפשר לרמוז שהכתוב מזהיר לשמור הבטחותיו לבני אדם ולקיים דיבורו כמו שאמרו לאו אחר הין הוא מר מאד ויהיה זהיר בזה כאלו נודר לה' וז"ש מוצא שפתיך בכלל אף לבני אדם תשמור ועשי' ויהיה בעיניך כאשר נדרת לה' אלהיך. או ירצה דשיעור הכתוב כך מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת כי הכל שלו ומה מידך יקח וזהו שאמר לה' אלהיך כלומר כל אשר אתך מה' הוא. ונמצא שהנדבה שעשית אתה אינו אלא אשר דברת בפיך שאתה מקדיש אבל הכל שלו ולא נמצא בך אלא דיבור טוב ותו לא:

ויתכן שרמז הכתוב שלא ידור קודם בזמן שאין לו לשלם אלא הנדר והתשלומין יבואו כא' וכמו שאמר פ' אלו דברי' דהלל הי' מקדיש הקרבן בעזרה. ואחר שאמר כי תדור וכו'

לא תאחר וכו' עצה טובה קמ"ל מוצא שפתיך תשמור תמתין שלא ידור עד שיהא בידו לקיימו וז"ש ועשית כאשר נדרת כלומר יהיה באופן שתעשה תכף כאשר נדרת וכמו שהיה עושה הלל. וכי תימא א"כ נדר למה לי אקריב בלי נדר לז"א נדבה אשר דברת בפיך שנחשבת נדבה מה שהקדשת דמצוה להקדיש ומשו"ה צריך לידור אך יהיה הנדר והתשלומין בבת אחת:

ובאופן אחר יראה במ"ש הר"ן פ' נערה דהגאון ס"ל דאם נדר לצדקה אין לב"ד לכופו ולירד לנכסיו והקשה עליו הר"ן דהא אמרינן ועשית אזהרה לב"ד שיעשוך. והרב המאירי הביאו בשיטה מקובצת קמא דף ל"ו כתב דההיא דעישוי ב"ד הוא דוקא בדברים. ומהרשד"ם בתשובותיו י"ד סי' קס"ו כתב דההיא בקרבנות. ומהר"ם גאלאנטי בתשובה י"ג סבר דאם כתב לתת צדקה כל שלא הוציא בשפתיו פטור. וז"ש מוצא שפתיך תשמור בצדקה. ועשית אזהרה לב"ד שיעשוך ואין העישוי בכפיה אלא בדברים וז"ש כאשר נדרת כלומר עישוי ב"ד מעין דוגמת הנדר דהיה בדברים וז"ש ועשית כאשר נדרת וכדברי הרב המאירי. גם העישוי אינו אלא בקרבנות כמו שאמר מהרשד"ם וזהו לה' אלהיך פירוש בקרבנות שנדרת לה'. וזה דוקא נדבה אשר דברת בפיך שהיה בביטוי שפתים לאפוקי אם לא דברת וכתבת אתה פטור כסברת מהר"ם גאלאנטי ז"ל:

פירוש י

לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃

כתב הרב של"ה במוסריו משם הר' מהר"ר מנחם הבבלי רמז שאין ראוי בענין יראת ה' שילבש הגבר חולשת האשה ולמשוך ידו מלהתרשל מפני רכות הלב עכ"ל ולפי דרכו אפשר לרמוז במ"ש הרמב"ם דתורה שבעל פה אסור ללמוד לנשים ובזה אמרו כל המלמד בתו תורה וכו' וזה רמז לא יהיה כלי גבר כלי חמדה שהיא התורה שבעל פה הראוי לגבר המתגבר על יצרו במיעוט אכילה מיעוט שינה וכו' כי בזה התורה נקנית לא יהיה על אשה דאסורה ללמוד תורה שבעל פה. והאיש שחייב בתורה לא ילבש שמלת אשה להתעטף במלבוש נשים שהוא החולשה והרכות והליכת אחר יופי ועדון הגוף ומלבושים כי בזה ממעט במלאכת שמים ולא יקנה קנין תורה כי תועבת ה"א כל עושי אלה בין האיש שאפשר לעסוק בתורה ומתעדן בתפנוקים ועושה עצמו חלוש כאשה בין אשה המתגברת ללמוד תורה שבעל פה אסורא עבדי ותועבת ה' הם:

ברם אמרו ביומא פ' בא לו (יומא דף ע"א) אליכם אישים אקרא אמר ר' ברכיה אלו ת"ח שיושבין ודומים כנשים ועושין גבורה כאנשים ופירש"י כנשים ענותנים ותשושי כח.

והיינו דבאמת לרוב עסקם בתורה ומיעוט הנאתם באכילה ושתיה ושינה וכיוצא הם חלושים. אבל הכא הכתוב רומז דלא ילבש גבר שמלת אשה שרוצה לעשות עצמו חלוש ואינו אמת. ולאמת כי הת"ח אף שהם חלושים מתגברים כהלכת גוברין:

ואפשר לרמוז כי סופי תיבות לא יהיה כלי גבר גימ' גבורה לרמוז שלא תניח אשה כלי זיין כמשז"ל שהם עשוים לגבורה והטעם כי האיש שמדתו מדת רחמים אם יהיה גבור לא יהיה הדין כל כך קשה כי טבעו ומדתו רחמים ויהיה מיתוק לגבורה. אבל האשה שכלה דינין אם תתגבר בגבורה תהיה דינא קשיא עד כלה ולכן לא יהיה כלי גבר על אשה כי אין נאה לה הגבורה להחזיק בכלי זיין כי בלא"ה היא מדת הגבורה וזה רמז בסופי תיבות גבורה כי מדתה היא גבורה ולא תהיה זאת לפוקה להגביר הגבורות החזקות ולא ילבש גבר שמלת אשה דהוא מלבוש דין כלומר שילבש אכזריות וחוזק הדין נמרץ כאשה שהיא מדת הדין הקשה רק ברוגז רחם יזכור וקרא איירי לפ"ז בהוה חוץ להתאכזר על אויבי ה' כי אז נאמר ורחמי רשעים אכזרי:

עוד אפשר לרמוז במ"ש המגיד למרן זלה"ה דאיש שהוא כילי בא בגלגול אשה. והטעם פשוט כי האשה היא מדת הדין והוא קנה לו מדתה לצמצם בכל בלי שום ותור כמדת הדין הקשה שאין בו ותור ולכן בא יבא אל אשה כי היא מדת הדין. ועוד כי האיש דרכו להשפיע וזה לא רצה להשפיע על כן יבא בגלגול אשה שהיא נשפעת ולא משפעת ויש לרמוז כי כלי (ככתוב בישעיה סי' ל"ב וכלי כליו רעים) גימטריא נדה עם הכולל כי יבא בגלגול אשה ותהי נדתה עליו. וזה הרמז לא יהיה כלי קרי ביה בפתח כמו וכלי כליו רעים גבר שהאיש לא יהיה כלי ואשרי שיאחז מדת הנדיבות ועכ"פ לא יהיה כלי גבר. ואם יהיה כלי על אשה הוא יבא בגלגול אשה כמו שכתבו משם המגיד שאמר למרן ז"ל:

כי תבא

פירוש א

וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ:

אפשר לומר במ"ש בבתרא דף קכ"א ההוא דאמר נכסי לסבתא ובתרא לירתאי הוה לה ברתא דנסיבא שכיבת בחיי בעלה ובחיי סבתא אתי בעל קתבע וכו' והגאונים והרז"ה גרסי ובתרא לירתא והקשה הרז"ה לגירסא זו מה לו לנותן לומר ובתרא לירתא פשיטא דיורשיה יורשים אותה ותירץ דאלו לא אמר ובתרא לירתא האי סבתא היתה יכולה למכור והשתא אסורה למכור ועוד כי בעלי חובות הזקנה היו גובים מהיורשים ועכשיו אינם גובים שאין היורשים שלה יורשים מכחה אלא מכח הנותן. וכתב הרב הגדול שארנו מהר"י זאב"י זלה"ה בדרשותיו סוף פר' בהר. דהא דקשיא ליה להרז"ה קשיא

במתנת הארץ שנתן ה' לאברהם ואמר ונתתי לך ולזרעך אחריך דלמאי אצטריך לומר לזרעך אחריך אלא הקב"ה היתה כוונתו שזרעו של אברהם לא יירש מכחו אלא מכח הנותן ית' שמו וכל כוונתו שכל זרע ישראל יהיו אחוזים בארץ חפץ לז"א ולזרעך אחריך שכל זרעך בנים ובני בנים דור אחר דור יד כלם שוה ולא יהיה רשות לשום ישראל למכור וכו' עיין שם באורך:

ובזה נבא אל הביאור כי הנה בבכורים קי"ל קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי ודוקא ביובל שני אבל יובל ראשון שמנו ישראל דברי הכל מביא וקורא דלא סמכא דעתייהו כפירש"י בגיטין דף מ"ח. והרב פרי חדש ביאר דעת הרמב"ם בזה בחידושיו לגיטין שם על נכון ומה שתמה שם הרב פר"ח על הרב ברכת הזבח פ"ז דערכין במה שהבין כדברי הרמב"ם פי"א דשמיטה. גם הרב ברכת הזבח חזר בו וציוה לתקן ספרו כמו שאמר הרב פנים מאירות בסוף שיטת זבחים דברי הרב בה"ז בזה כהוייתן:

ולדעת רש"י נמצא דביובל שני שמנו ישראל מאז ואילך אחר יובל ראשון מי שהי' קונה קרקע לא היה מביא וקורא דעתיד לחזור ביובל וקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי וטעם מצות יובל לדעת הרב מהר"י זאבי הנזכר היינו משום דירשנו ארץ ישראל מכחו יתברך ולא מאבותינו כאמור. וזהו שקודם מצות בכורים השמיענו כזאת והוא הכתוב על הסדר אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה דייקא דאין אתה נוחל אותה מכח אבותיך אלא מכחו יתברך שהוא נותן לך נחלה מכחו וירשת. והיתה כונתו שלא תמכור הארץ שירשת ומכירתך אינה מכירה רק עד היובל ואם כן ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך דוקא אשר ה' אלהיך נותן לך ולא ממה שקנית דאין לך אלא קנין פירות ולא נתנה לך ה' כי היא חוזרת לבעליה ביובל. והוא אומרו נותן לשון הוה דכל אדם מישראל היורש מאביו קרקע אינה מכחו אלא מכח ה' ונמצא שהוא נותן תדיר כי כל הזוכה בחלקת שדה אבותיו ה' נותן לו וכן לבנו וכן עד סוף כל הדורות והוא אומרו נותן לשון הווה כמדובר. וז"ש ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ופירש"י אל המקום הזה זה בית המקדש אל הארץ הזאת כמשמעו ולכאורה יפלא דהענין היה להפך כי בתחלה זכו בארץ ישראל ולבסוף דוד הע"ה קנה המזבח מארונה ושלמה הע"ה בנה הבית והול"ל ויתן לנו את הארץ הזאת ויביאנו אל המקום הזה. ומשם הרב מהר"י מולכו ז"ל שמעתי שפי' במ"ש בתרגום המיוחס ליונתן פ' בא ע"פ ואשא אתכ' על כנפי נשרי' שהביאם ממצרי' לבה"מ לאכול הפסח וז"ש ויוציאנו ה' ממצרים ואז ויביאנו אל המקום הזה זה בה"מ ואחר כך ויתן לנו את הארץ הזאת עכ"ד ודפח"ח ועיין בעץ החיים. [ומ"ש הרב המפורסם הודינו והדרינו מהררי"ק נר"ו בספרו המשובח שבח פסח דף כ"ה ע"ג

וז"ל ואף דאיכא מ"ד שיוצאי מצרים הלכו על כנפי נשרים בליל שמורים בירושלים לאכול הפסח עכ"ז אין הפסוק מובן דהא הכא מיירי בבה"מ לא בירושלים עכ"ל. לא זכר שר דברי התרגום יונתן ע"פ ואשא אתכם על כנפי נשרים שכתב ואובלית יתכון לאתר בית מוקדשא למעבד תמן פסחא ועפ"ז פירש הרב הגדול מהרח"א בעץ החיים הפסוק הזה ע"ש וכן פירש הרב החסיד מהר"י מולכו בדרשותיו (כתב יד) כמו שהבאתי לפנים. ומש"כ הרב שבח פסח לישב הפ' ע"פ הנש"ר וסיים דקי"ל אין אדם אוסר דבר שאינו שלו כאן הרב נר"ו העלים עין מסוגית ע"ז דף נ"ג דמדפלחו העגל וכו' אמנם לקמן דף ל"ז ע"ג הביאה ומצדד בה. וגם אני בעניותי יש לי אריכות דברים בזה. ומ"ש עוד הרב נר"ו שם דף ל"ז ע"ד דבביטול מותר אף לגבוה מסוגית אבני המזבח וכו' הר"ן כתב דליתא להההיא וביטול אינו מועיל לגבוה ובמקום אחר הארכתי בעניותי בס"ד]:

ולדרכנו אפשר שרצה לרמוז שה' נותן לכל יורש מאביו קרקע שיהיה מכחו יתב' ולכן לרמז זה הקדים בה"מ למתנת הארץ לומר שמתנת הארץ היא בכל עת אחר כמה שנים שנבנה הבה"מ קרינן ביה ויתן לנו את הארץ הזאת כי מכחו אנו זוכים ולא מכח ירושת אב וז"ש ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ממש כאמור:

פירוש ב

וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ׃

יש לפרש בהקדמה ששמעתי שהשלמות הוא שדבר הכולל חלקים רבים חלק כחלק כל אחד בפני עצמו יהיה שלם וטוב ולא די בזה אלא בהצמדם יחד כל החלקים החיבור יהיה נאה ושלם ומבלעדי זה אינו שלמות עד כאן ההקדמה ששמעתי. וכן בטובות האדם כל טובה שתקרא טובה צריך שתהיה טובה בשלימות ולא שתהיה איזה חלק חסר או רע וגם בחיבור כל הטובות יהיה חיבורם טוב ונעים. וז"ש רבותינו זכרונם לברכה ארורים הרשעים שאין טובתם שלימה כי אפילו טובה יחידית אשר עושים בהיותה באה מכחם שהם חסרים גם טובתם אי אפשר להיות שלמה וכיון שרשעותם וחסרונם הוא הגורם להכי שוי נפשייהו בארור ואמור רבנן ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה:

וכלפי זה דיבר הכתוב בענין ושמחת בכל הטוב כלומר לא מיבעיא שכל טובה הבאה ממנו יתברך שלמה. אלא גם זאת שבחיבור כל הטובות החיבור יהיה נחמד מאד וז"ש ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך כלומר שכבר נתן כל טובה נפרדת שלמה והחידוש הוא תגיל ותשמח בכל הטוב בכללות כל הטובות כי גם חיבורם נאה ויאה וז"ש רבותינו זכרונם לברכה בילקוט ושמחת בכל מיני שמחות:

או יאמר במה ששמעתי הקדמה מפי זקני שער משם המקובלים [ותמצא הקדמה זו בילקוט ראובני פ' ויקרא ועיין עוד שם בפ' וירא ע"ש] ויסודה מרבותינו זכרונם לברכה והיא כי כל דבר אשר האדם שואל מאתו יתברך בנים עושר גדול אורך ימים וכיוצא תכף הוא ברחמיו משפיע שפע קדוש הראוי למלאות שאלת האדם ההוא כרב רחמיו שבהשתלשלות השפע ההוא דרך עולמות העליונים ברדתו לעה"ז יתגשם ויהיה הדבר ההוא ששאל האדם ההוא. אמנם בשמים יש ב"ד בצד צפון הממונים על זה ברשותו יתברך והם רואים אם האדם ההוא ראוי לטובה הזו מצד מעשיו מניחין השפע לעבור וישתלשל וירד על ראש צדיק. אך אם אינו ראוי הב"ד מעכבין אותו שם. וזהו להראות בפועל לכל צבאי צבאות אשר בשמים כי ה' מטובו כבר נותן כל השאלות אך מעשי הבריות מעכבין ולעת"ל כל זה השפע ניתן לצדיקים יראי אלהים וז"ש מה רב טובך אשר צפנת ליריאך אשר צפנת רמז דרב טוב המעוכב ביד ב"ד שבצד צפון רב מאד יהיה ליריאך ע"כ שמעתי:

ואפשר שזה כונת האמור באברהם אבינו ע"ה וה' בירך את אברהם בכל ואז"ל כל מקום שנאמר וה' הוא וב"ד ודבר פלא השמיענו הכתוב כי כל אשר נתן ה' לאברהם בין מצד שאלותיו או שנגזר עליו מרחמי ה' כי אינו מקפח שכר כל בריה וכ"ש אברהם אבינו עליו השלום אשר הודיע אלהותו יתברך בעולם ומילא העולם חסד. ובא הכתוב לומר כי כל השפע אשר השפיע ה' לאברהם אבינו עליו השלום לא נתעכב שום דבר בב"ד אשר מצד צפון כי הב"ד המה ראו שאברהם אבינו עליו השלום ראוי לזה וכל השפע נשתלשל והגיע עדיו וז"ש וה' הוא וב"ד ברך את אברהם בכל כלומר בכל השפע הנשפע מה' לשמו לא היה ב"ד מעכב והכל בא וז"ש וה' הוא וב"ד:

ואפשר שבזכות מצות הבכורים אשר יתן האדם בשמחה ובטוב לבב והוא לכהנים מהפך מדה"ד למדת רחמים כדכתיב לקמן במעשר השקיפה וכו' ואמרו רבותינו זכרונם לברכה השקפה לטובה שמתנות עניים הופכת מדה"ד למדת רחמים. וכן הכתוב מבשרו שאם יעשה מצות הבכורים כתקנה כל השפע אשר השפיע ה' לשמו יבא אליו וזה שאמר ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך כי כל הטוב אשר נתן ה' ונתעכב עתה ע"י מצוה זו כמאמרה יבא אליך ושמחת בכל הטוב. ובילקוט דרשו ושמחת בכל הטוב בזכות המעשרות ואתי שפיר לדרכנו דבמעשרות מצינו שמדה"ד נהפכת למדת רחמים כאמור:

פירוש ג

וְהוֹתִרְךָ יְהוָה לְטוֹבָה בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ־עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃

אפשר לומר במשז"ל יבנה בית ויטע כרם וישא אשה כמו שאמר פרק משוח מלחמה. עוד אמרו פרק אלו נאמרין (סוטה דף ל"ד) גבי אבשלום שהלך להביא כבשים מחברון איידי דקלישא ארעא שמין ורעי קנינא ואפשר שז"ש והותירך ה' לטובה ומפליא לעשות יתר גדול מאד לטובה חדא שכל כך יתרבה השפע שלא תצטרך להכין הכנה דרב"ה בית וכרם ואח"כ לישא אשה כי כל כך הוא השפע דאף דאין בית אלא אשה ברישא זרועיה תצמיח והדר תכין פרנסה כרם ובית כי אין לחשוב על המזונות כלל וזה רמז פרי בטנך ברישא והדר פרי בהמתך ופרי אדמתך כי אין עניות במקום עשירות ואין לחשוב בהכנות. וזאת שנית תתברך באלהי אמן בפרי בהמתך ופרי אדמתך ויהי לנס שתתברך ברכת הארץ השמנה היא תוציא צמחה פירו' ופירי פירו' וגם פרי בהמתך בהדי כבש"י דשנים ושמנים וזה חוץ לטבע דדוקא ארעא דקלישא עבדא רעיא. ואתה לא כן זכית בשתיהן. ובזה אפשר לפרש הכתוב בישעיה סי' ל' ונתן מטר ארצך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואות האדמה והיה דשן ושמן יראה מקנך ביום ההוא כר נרחב. והוא מבואר אשר דבר גדול דיבר הנביא מאש"ר שמנה לחמו. וגם מקנה קנינו ירעו כר נרחב ושתים זו היו לנס׃

פירוש ד

וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי־עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃

יש להבין דבסוף הול"ל לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. ותו אומרו עשיתי ככל אשר ציויתני הול"ל עשיתי כל אשר ציויתני ומהו ככל בכף הדמיון ואפשר לומר דבר פשוט דבשלמא ברישא דקרא דמאמר לא עברתי ממצותיך היינו שלא הפרשתי ממין על שאינו מינו ולא מן החדש על הישן כמו שפירש"י יכול לומר ולא שכחתי דהוי מילתא דמצי אמר וטעין בריא. ומה גם למה שפירש"י ולא שכחתי מלברכך על הפרשת המעשרות הוא דבר ודאי אצלו. אך בסיפיה דקרא דקאי אלא בערתי ממנו בטמא ליכא למימר ולא שכחתי דאינו בריא שבהעלם נטמא והוא לא ידע:

ודרך דרש אפשר דאיכא מאן דאמר דשכחה הוי אונס כמו שנראה ממהרש"ך ח"ב סי' ר' ומקור ברוך סי' נ"ב. ולדעת מהר"ם מינץ שכחה הוי שוגג ע"ש סי' ק'. והיינו רבותיה דאמר לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי כלומר לא מיבעיא לעבור בשאט נפש דהוי

פשיעה גמורה ודאי לא עברתי ממצותיך. ועוד זאת יתירה דהגם דשכחה הוי שוגג ואונס למ"ד אני נזדרזתי ביותר ולא שכחתי:
ואשר אמר עשיתי ככל אשר צויתני. אפשר דהטעם משום דמצותיו יתברך נראה מעין דוגמת מעשים אשר יעשה האדם אמנם ראשם בשמים להאיר אורים גדולים בעולמות העליונים הפלא ופלא ומי יבין סוד ה' ומי גבר יוכל לומר דבעשות מצוה ידע לכוין עומקה ורומא וסודותיה לא נפל דבר ואף גם זאת בדקדוקיה וסדרה לכן לא אמר עשיתי כל אשר ציויתני דמאן גבר בכלא מצי למימר כי עשה מצוה כתקנה בכל מכל ובגדר האהבה ויראה ושמחה דבעי למעבד לז"א עשיתי ככל אשר ציויתני מעין דוגמא למצותיך הא ודאי עבידנא תבנית ואופן המצוה:

פירוש ה

בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ:

פירש"י מה ביאתך לעולם בלא חטא וכו' ודקדק הרא"ם כפי דרשה זו מאי קאמר בקללה דבשלמא ארור אתה בצאתך לעולם תינח. אלא ארור אתה בבאך בביאתו לעולם אמאי והרי עדיין לא חטא. ואפשר בעובדא דפ' יה"כ דההיא עוברה דארחה ואלחישו לה ולא אילחשא ונפיק שבתי אוצר פירי וקרו עליה זורו רשעים מרחם ונמצא דאשכחן מרחם נקרא רשע ושפיר קרינן ביה ארור אתה בבאך. אי נמי אפשר כלפי משז"ל פ' המפלת דבבטן מלמדין אותו כל התורה כלה ומשביעין אותו תהיה צדיק ואל תהי רשע והשתא כי הרשיע הרבה נמצא דהוא ארור בבואו למפרע דעבר על השבועה. או אפשר לפי מ"ש מהרח"ו וצ"ל דהיצה"ר הוא תערובת רע כפי נפשו ע"ש בשערי קדושה באורך והרשע הרע שלו מרובה והגם כי במעשיו יטהר גבר ואפשר לעשות היצה"ר טוב. מ"מ בעת ביאתו הוא ארור דרובו רע ושפיר קרי ביה ארור בבואו:
ואפשר לרמוז ברוך אתה בבאך נוטריקון בית אשה כלים דג' אלה כשהן נאים מרחיבין דעתו של אדם כמשז"ל הנה כי כן יבורך גבר בברוך אתה בבית אשה כלים במעמד שלשתן תתברך בהדרן ונויין שעשועים יום יום וזאת הברכה להרחבת דעת והשקט מבוכת תאות החומר:

פירוש ו

וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם־וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי הָאָרֶץ:

ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ. בילקוט ירמיה סי' רפ"ט נמשלו ישראל לזית זית רענן יפה פרי תואר וכו' שכל המשקין מתערבין אלו באלו והשמן אין מתערב עמהם שנאמר לא תתחתן בם וישראל עולים למעלה שנאמר ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ עכ"ל ועיין

במדרש רבה בסדר היום ושמעתי משם מורינו הרב המופלא סבא דמשפטים כמהר"י הכהן זלה"ה שהיה מדקדק דלכאורה מ"ש וישראל עולים למעלה יתר. ותו כיון שנמשלו לשמן אמאי בעי קרא אחרינא דקאמר שנאמר ונתנך. ותו יש לדקדק בפסוק דהול"ל ונתנך ה' עליון לכל גויי הארץ. ופי' הרב ז"ל במאי דתנן מס' טבול יום פ"ב שמן שהוא צף על גבי היין ונגע טבול יום בשמן לא פסל אלא השמן ר' יוחנן בן נורי אומר שניהם חיבור זה לזה. נמצא דלר' יוחנן בן נורי אפי' שהשמן צף קרי להו מחוברין. ולדידיה הגם דישראל מדמי להו לשמן שאינם מתערבין יש לומר דמ"מ מחוברין מקרו לז"א וישראל עולים למעלה כלומר אין בהם חיבור דקי"ל כת"ק וישראל לבדם עולין ולא מקרו מחוברין ולזה הוצרך ראיה ומפיק לה מקרא ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ דהול"ל עליון לכל גויי הארץ ומאי אצטריך לומר על אלא רמז דהוא צף כשמן ואינו מחובר עם א"ה וז"ש עליון ע"ל להורות דמלבד שהוא עליון יש לו מעלה אחרת שאינו מחובר וז"ש עליון על ודוק הטב:

פירוש ז

לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטֻמֵּא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃

לא נתתי ממנו למת. פירש המורה לקנות לו ארון ותכריכין ותימה דהא אמרינן פ' הערל א"ר סימאי מנין לגוף שנטמא שמותר לסוכו בשמן של מעשר שני שנאמר ולא נתתי ממנו למת הא לחי דומיא דמת נתתי איזהו דבר השוה בחיים ובמתים הוי אומר זו סיכה ומקשה ואימא לקנות לו ארון ותכריכין אמר רב הונא בריה דרב יהושע ממנו מגופו דהיינו סיכה שעושה מגוף המעשר אלמא דלאו בארון ותכריכין משתעי קרא. וי"ל הא פליגי ר' סימאי ורבנן דר' סימאי אמר סיכה מותרת וקרא להתיר סיכה הוא דאתא ורבנן סברי סיכה אסורה וה"ק קרא לא מיבעיא לחי דלא נתתי דלאו מצוה היא אלא אף למת דהיא מצוה לא נתתי והיינו לקנות לו ארון ותכריכין שלא ניתן מעשר ב' כי אם לאכילה ושתיה והמורה אמר כרבנן. רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה בנימוקיו על החומש (כתב יד). ועמ"ש הרא"ם וס' פענח רזא:

נצבים

פירוש א

אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃

אתם נצבים היום כלכם וכו' למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דיבר לך וכאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב. פירש"י ז"ל לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבתור' כהנים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלה התחיל משה לפייסם אתם נצבים וכו' כיום הזה שהוא קיים וכו' ע"ש. ואפשר לפרש במ"ש בזהר והביאו ה' כתנות אור פ' יתרו דאומות העולם הם תחת השרים ומעביר השר בחטאתם ואחר כך האומה וכך היא המדה יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה אבל ישראל שהם עבדי ה' והם תחת רשותו יתב' דוקא א"כ כביכול יכול כמו שהוא חי וקיים גם אנחנו עמו וצאן מרעיתו קיימים ואי אפשר לעשות כליה בישראל ח"ו ע"ש באורך. ובזה אפשר לפרש פסוק ירמיה סי' נ"א הבל המה מעשה תעתועים בעת פקודתם יאבדו לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא ושבט נחלתו ה' צבאות שמו. והוא מבואר כי כל הגוים הבל המה בעת פקודתם יאבדו כי שר צילם סר ויפקוד ה' על שרי עם ועם במרום. ואחרי כן המה יאבדו. לא כאלה חלק יעקב שהם תחת רשותו יתברך ואינם תחת שום שר כי הם שבט נחלתו וכשם שהוא קיים כך ישראל אי אפשר להם שיכלו ח"ו:

והוא הנרצה במאמר שמואל הנביא (שמואל א' סימן י"ב) כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם הכונה מבוארת כי לא יטוש ה' את עמו שיכלו כאשר כמה גויים וממלכות ספו תמו. בעבור שמו הגדול דשמו קיים וגם ישראל קיימין ונתן טעם לשבח כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם ואי אפשר לאבד אומה אם לא שיאבד השר שלה מקודם ומאחר כי ברצונו רצה שנהיה לו לעם ולא נהיה תחת שום שר אלא תחת ממשלתו בפרטות וכללות אם כן הוא הטעם כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול ולא יצוייר ח"ו לכלות את ישראל:

ובזה יתבאר מאמרם ז"ל ריש רות רבה אלהים אלהיך אנכי ר' יוחנן אמר דייך שאני פטרונך ור"ל אמר אף שאני פטרונך מה פטרוני מהני בדינא. דכונת רבי יוחנן אמר דייך שאני פטרונך דבר גדול דיבר דבהיות שאנו ישראל אין אנו תחת שום שר כי אם בצלו נחיה ואנחנו עם ה' זהו דבר גדול מאד מאד כי בזה אין לנו מציאות כליה ח"ו כמדובר וז"ש אלקים אלהיך אנכי דייך שאני פטרונך וזה לך עטרה שאין כמוה. ור"ל אמר זה מועיל שלא להיות כליה ח"ו אך אינו מועיל לינצל מן הדין ולבא במשפט על כל נעלם וז"ש אלקים אלהיך אנכי כלומר אלקים מדת הדין מתוחה נגד החוטאים אף שאלהיך אנכי דלא מהני היותי פטרונך לינצל מן הדין. וזהו שאמר הכתוב (יחזקאל ל"ו) ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו כי בהיותנו עמו ואנו קבועים בארצו

יש חילול ה' ח"ו בזה דכיון דהוא חי וקים כן היו ראוים ישראל עמו לשבת בארצו. ולא ידעו ולא יבינו כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהינו מיסרנו ועוד נשוב אליו יתברך:
אמור מעתה כאשר ראה משה רבינו ע"ה לבן של ישראל ירא וחרד על התוכחות שמא יכלו ח"ו פתח בנחמה אתם נצבים היום כיום הזה שהוא קיים ולא יצוייר כליה בכם וסיים למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים וזהו נחמה גדולה כי כיון שאנחנו עמו ואין אנחנו תחת רשות שום שר כי אם עבדיו יתברך אם כן זה עיקר גדול למען דעת שלא יש מציאות כליה בישראל ח"ו ותנוח דעתם של ישראל אשר נצטערו בתוכחות. ופירש להם דודאי לא מפני שאנחנו עמו הותרה הרצועה ולית דין ולז"א פן יש בכם איש או אשה וכו' שאם הם יחידים או יחיד יכלה. ואם ציבור יבואו הקללות.
אך אכתי חביבותיה גבייכו ושבת עד ה' אלהיך וכו' ושב ה' אלהיך וכו' כביכול כמשז"ל:

פירוש ב

וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרַךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה: לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה:

כל העולם שואלין ודורשין איזה ס"ד היה לומר בשמעו דברי האלה שלום יהיה לי דלאו בשופטני עסקינן וצריך למצוא איזה סברה שיש מציאות לטעות בה. ואפשר במה ששנינו הנזיקין שמין להם בעידית ובעל חוב בבינונית וכתובת אשה בזבורית ואמרו בגמ' שם בגיטין דף מ"ט מפני מה אמרו בעל חוב בבינונית כדי שלא יראה אדם לחבירו שדה נאה דירה נאה ויאמר אקפוץ ואלונו כדי שאגבנו בחובי. והשתא לפי מ"ש שהחטאים הם חובות והדין הוא דבע"ח בבינונית לפ"ז כשנפרעין מן האדם על חטאתיו נפרעין מן הבינונית. והנה האדם עצמו הוא עדית ובניו ובני ביתו הם בינונית ונכסיו הם זבורית כי אין נכבד לאיש יותר מעצמו ואחריו בניו ואחריהם נכסיו וזהו הס"ד של הרשע שכאשר יהיו נפרעים מן השמים מחטאותיו על כל פנים הוא ניצול שהוא העדית ואין הדין ליפרע מהעדית. וז"ש והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי דייקא שאם גזרת עילאה יפרע מבניו ונכסיו אבל הוא עצמו יהיה לו שלום. ועל זה אמר לא יאבה ה' סלוח לו דייקא כי אם אמרו בע"ח בבינונית אמרו לגבי בני אדם שמא יראה לו שדה נאה ודירה נאה וכו' וזה לא שייך לצד עילאה וא"כ חוב זה דינו ליפרע מהעדית ובו היה מתחיל.
ועוד כי אז יעשן אף ה' וכו' כי הוא מזיק ופוגם למעלה ח"ו ומעורר הדין והנזקין שמין להם בעדית ולכן ורבצה בו דייקא כדין מזיק ליפרע מהעדית:

פירוש ג

וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ וְאָמְרוּ־עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם׃

אפשר במ"ש ארץ חיים פי' תהלים מרבותינו זכרונם לברכה במזמור ז"ך קודם שברא ה' עולמו היו אותיות אלפא ביתא במילואן והאלף כתובה אף בלתי למ"ד וראה הקב"ה שאין העולם מתקיים באף והטיל למ"ד ונעשה אלף וכשמבטלים תורה מסתלקת למ"ד ונשאר אף עכ"ד ואפשר שז"ש מה חרי האף הגדול הזה דכבר הקדוש ב"ה ראה שאין העולם מתקיים באף והטיל למ"ד. לז"א על אשר עזבו את ברית ה' וכו' שבטלו התורה ולכן נסתלקה הלמ"ד ונשאר אף וזהו חרי האף הגדול ולרמז זה כתיב וישליכם והלמ"ד גדולה להורות כי בעבור הלמ"ד שסילקו נהפך וישליכם כי הלמ"ד גדולה וכשיש לימוד היה נשקט האף אבל בביטול הלימוד חרה אף וישליכם וכו'

פירוש ד

הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃

והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. בספר תורה יש נקודות והרב כתנות אור בפרשה הביא מאמר אבות דר"ן דאמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר מפני מה כתבתי אומר לו כבר נקדתי עליהם ואם יאמר לי יפה כתבת אעבור הנקודה ופירשה הרב ז"ל ע"פ סוגית סנהדרין דף מ"ג ע"ש באורך ובס' אמרי נועם בפ' זה כתוב בפירוש קצת כמו שפירש הרב:

ומדברי הרב הנז' משמע דהא דקאמר עזרא היינו על נקודות אלה לבד אך לכאורה נראה מאבות דר"ן דעל כל הנקודות קאמר וכן כתב בפי' אבות דר"ן הנדפס מחדש וכן משמע קצת בפסקי תוספת מנחות אות ר"א. אך מס' אמרי נועם והערוך ערך נקד משמע קצת דעל נקודה זו דעל לנו ולבנינו וע' קאמר. ובפסקי תוס' ואמרי נועם כתבו אם יבא משה במקום אם יבא אליהו שכתוב באבות דר"ן ומדבר רבה פ"ג:

פירוש ה

הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃

שמעתי משם הרב המובהק גדול בדורו שקדן בתורה כמהר"ר יהוסף קונקי זלה"ה שפירש במ"ש רבותינו זכרונם לברכה דלא נכתבו שכר מצות כי אם בכבוד או"א שהיא חמורה ובשלוח הקן שהיא קלה והשכר הנכתב שוה למען ייטב לך והארכת ימים. וז"ש הנסתרות לה' אלהינו כי הוא יודע שכרן של מצות. והנגלות הם שתים אחת לנו שהוא שלוח הקן והשנית לבנינו כבוד או"א והם חמורה שבחמורות וקלה שבקלות ונכתב

שכר שוה. והטעם לעשות את כל דברי התורה הזאת כי כיון ששכר המצות נעלם ומצינו שלוח הקן שוה שכרה הנכתב לכבוד או"א זה יחייב לעשות את כל דברי התורה הזאת שאין אנו יודעין מתן שכרן של מצות וצריך לקיים כלם:

וראיתי בפירוש החומש (כתב יד) מיוחס לרבו' בעלי התוספות ז"ל שכתוב שם. במסורה הגדולה שנינו דבעי על נקודה זו דלנו ולבנינו למאי אתא ומשני שכך אמר עזרא הסופר כשכתב התורה אם יבא משה רבי' וישאל למה כתבת זה אומר לו לכך נקדתי עליהם ואם אומר יפה כתבת אעבור הנקודה משמע שמתוך שהיה מסופק בנגלות אם הם לנו ולבנינו קודם שעברו ישראל את הירדן אם לאו לפיכך נקד עליהם ומכאן קצת ראיה לכותבים פסוק בלא שרטוט שנוקדין על ב' תיבות קודם שיכתבו לשלישי' לפי שנקודה כמחק מדקאמר עזרא לפיכך נקדתי עליהם והוי כאלו לא כתבתים עכ"ל ועמ"ש אות ג' בס"ד:

פירוש ו

פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם:

כד הוינא טליא שמעתי מי שפירש הא דקאמר אשר לבבו פונה היום עם תשובת מהרד"ך בית י"ז חדר י"ג שהקשה בהא דאמרינן מכאן מודעא רבא לאורייתא דהא אמרו פ"ד דנדרים נודרים להרגים וכו' ומוקי לה תלמודא דאמר יאסרו כל פירות שבעולם עלי אם אינם של בית המלך והיינו באומר בלבו היום ומוציא בשפתיו סתם ואף דהוי דברים שבלב אונס שאני ומוכח מהך סוגיא דאם לא אמר בלבו היום השבועה קיימת והכא שישראל לא הרהרו שום תנאי בלבם הרי שבועתם קיימת ותי' דהתם האנס אינו יודע מה שבלבו ולזה צריך שיאמר בלבו היום דאי לאו השבועה ברצון אם לא הרהר שום תנאי אבל בקבלת התורה שהאונס היה על פי המקום היודע ובוחן לבות לא הוו מצו לבטל השבועה בלבם ואנוסים היו הן בפה הן בלב וז"ש אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו מסיבה שהאונס היה עם ה' ולכן לא חשב בלב היום עד כאן שמעתי ולא ידעתי כיצד היה מישב הכתובים בזה. ועתה נראה לי לישב הדברים ולפרש הכתובים ומיני ומיניה יתקלס עילאה. כי הנה בשמעו דברי האלה אמר יאמר איש זה הלא אנו אנוסים ומה מקום לאלה הזו. ולכן הוא בשטותו יחשוב בשמעו דברי האלה ללכת לעבוד ע"ז דמאחר שאינו יכול לומר בלבו היום כי הוא יודע מה שבלבו לכן אינו מקיים השבועה אפילו ליום ולשעה והוא אנוס בלב ופה כמו שאמר מהרד"ך. אבל הא תינח אם לא יחשוב שום דבר כלל כמו שעשו ישראל דלא חשבו היום דוקא לקיים השבועה מיראתם כאמור

ולזה סגרו לבם שלא לחשוב כלום כי יראת ה' שהוא מכיר המחשבות עליהם. אבל זה הטפש שחשב בעת השבועה ללכת לעבוד ע"ז ולא אמר היום אין לו שחר דאם חש לומר היום מאימת המקום איך יחשוב ללכת לעע"ז. וז"ש אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו שלא חשב היום מסיבת היותו עם ה' אלהינו היודע ומבין מה שבלב. והוא בסכלותו חשב לעבוד ולא ירא אלהים שידע מה שבלבו וכמו רגע תפיס חבלא בתרי רישי והתברך בלבבו ש' יהיה לי כי הוא אנוס ודאי זר מעשהו כי בשגעון ינהג לא יאבה ה' סלוח לו. ורבצה בו כל האלה הכתוב"ה כלומר דאף אם לא חשב לעע"ז הנה האונס שטענו ישראל היה על תורה שבעל פה אבל על תורה שבכתב אמרו נעשה ונשמע ועל זה לא כפה ההר כגיגית כי ברצונם קבלו תורה שבכתב כמו שאמרו בתנחומא פ' נח ולזה ורבצה בו כל האלה הכתובה דתורה שבכתב קבלו ברצון וזה שמע שהיה באונס ולא ידע מה היה האונס ולא די זה אלא שחשב בלבו ללכת לעע"ז ולכן והבדילו ה' לרעה כי אין יחס במודעא של ישראל שהיא על תורה שבעל פה ואף על זה לא חשבו להפך רק לבם סגור מכל מחשבה:

ואפשר לומר עוד במה שראיתי בס' יערות דבש שנדפס חדש מהר' מהר"ר יהונתן ונזדמן לי לשעה וראיתי בדף י' ע"ג שפירש פ' נאם פשע לרשע בקרב לבי וכו' דיש כת פריצים ופוקרים המתפלספים בדעות משונות וחשבו כי עיקר המצות הוא תכליתן ואין צורך לקיים במעשה כגון ציצית הוא לזכור המצות וא"כ אם יש מי שזוכר המצות א"צ לציצית ושמירת שבת היינו להורות כי בו שבת צור עולמים והמודה בזה כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי אין צורך לשמור שבת כלל כי התכלית כבר הוא מודה וכיוצא בכל שאר המצות והם אפקורוסים ובחשכה יתהלכו כי המצות צריך לקיים במחשבה דהיינו כוונת המצוה כל אחד לפי שיעורו ובזה הוא בחינת בן ולעשות המצוה בפועל והוא בחינת עבד וז"ש נאם פשע לרשע ומה היא אמירתו בקרב לבי דהיינו לזכור המצות בלב הוא העיקר ובזה די ואין צורך להעשות בפועל. וזה אין פחד אלהים לנגד עיניו כי הוא אמר ויהי הוא ציוה לעשות המצות גם במעשה ובשתים עלתה לו לאיש ישראל כונה ומעשה. זהו תורף דברי הרב הנז':

וזה אפשר שהוא כונת הכתובים פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו לבבו דייקא בין יצה"ר ובין יצה"ט שהוא סובר שעיקר המצות הוא לכוין בלב ובזה די ואין צריך מעשה ולכן לבבו דגם יצר טוב שלא חושב ללכת לעבוד ע"ז במעשה דכיון שבלבו הוא מאמין באחדותו ית' זהו העיקר ואם עושה מעשה לעע"ז אינו כלו' דמעשה אדם הוא הבל וריק ותיסגי ליה בכונת הלב שזר מעשהו ואינו אמת מה שעושה

פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה דאין צריך לקיים מצות בפועל כי הרוחני הוא הלב ובמה נחשב מעשה האדם כי החומר כלא חשיב אם יעשה טוב או רע וזה שרש פורה ראש לעקור תחומין דאוריתא. והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר בצד טוב ורע שלו שלום יהיה לו כי בשרירות לבו ילך בהרהור לבו כמו שאמר אנקלוס או במראית לבו כמו שפירש"י כלומר שעיקר הוא הלב שהוא לחשוב מחשבות אלהיות כי השכל והמחשבה הוא רוחני וזה די אף כי יהיו עושות רע כל היום אינו כלום. לא יאבה ה' סלוח לו וכו' כי המעשה הוא עיקר הגדול וצריך שתים זו ואיך יחשוב בלב מה שעושה בפועל להפך ורבצה בו כל האלה וכו' כי כפר בכל התורה ונשא את עונו:

ובזה אפשר לפרש פ' וילך וחרה אפי בו ביום ההוא וכו' ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים והוו בה קמאי דמאחר ששב בת' ואמר על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה שמסיבת שסילק הוא יתברך השגחתו באו עליו כל הרעות איך אחר זה אמר ה' ואנכי הסתר וכו'. ועל פי האמור יובן כי בתחילה היה עובר על התורה בכונה ובמעשה ושתים רעות עשה. וכראות כי מצאוהו רעות רבות התשובה שעשה הוא כי בא עליו כל זה מסיבת שגם בקרבו לא ירא אלהים אך אם בלבו היה עושה המצות כגון להאמין ביחודו ושהוא ברא שמים וארץ וינח ביום הז' וכיוצא בזה יצא ידי חובתו אף אם במעשה מחלל שבת ועע"ז אינו כלום כי העיקר הוא השכל והמחשבה שהם רוחניות. אך מעשה איש הוא כלא היה מעשה חומר עכור וז"ש ואמר על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה כלומר שחטאתי בלבי שאם בלבי היתי מקיים המצות ולא חשבתי כפירה בלב לא היה מקום לרעות כי העיקר הוא המחשבה והמעשה כלא חשיב ואם כן זה אפיקורוסות חדש לכפור בתורה ולעשות במעשה כל התועבות כי הוא סובר דלבא על העריות ולחלל שבת ולהשתחוות במעשה לעבוד ע"ז אינו כלום. ועל זה אמר ואנכי הסתר אסתיר כפול על הכונה ועל המעשה על כל הרעה אשר עשה במעשה דזה שרש פורה ראש ולענה וכפירת התורה במעשה כי פנה אל אלהים אחרים כי העיקר לשמור ולעשות לשמור בלב ובכונה ולעשות במעשה:

פירוש ז

וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃

וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה. הלמד גדולה ועמש"ל אות ב'. ואפשר עוד לומר לרמוז מ"ש בס' החסידים סי' קנ"ח דנקרא למד ע"ש לימוד היראה ולמ"ד גדולה מכל אותיות כי לימוד היראה גדול מהכל עיין שם באורך. ולפי שחסר להם יראת ה' לכך גלו ולכך

בתיבת וישליכם הלמד גדולה רמז שטעם שהשליכ' בעבו' שלא השגיחו בלמד גדולה דיראת ה' גדול מהכל. א"נ אפשר במ"ש גם יתנו בגוים עתה אקבצם ואז"ל שהגאולה תקרב בעבור לימוד התורה. ולכך וישליכם הלמד גדולה כי שם אל ארץ אחרת ישתדלו בלימוד הרומז ללמד ויהיה התלמוד גדול שכמה מצות תלויות בארץ ואז יתקיים כיום הזה מאפיל ומאיר כך ישראל יאיר לנו בעה"ז. ואפשר לפי דברי ס' חסידים הנזכר כי למ"ד גי' דע את אלהי אביך. דע מה למעלה ממך וכו'. ואם חטא שובה ע"ד ה' אלהיך כי הוא ע"ד הוא דיין. ואפשר עוד לומר בהקדים משז"ל צדקה עשה הקב"ה שהקדים גלות יכניהו שהלכו החרש והמסגר והרביצו תורה ואם לאו ח"ו היתה משתכחת תורה וז"ש וישליכם אל ארץ אחרת ועכ"ז הלמד גדולה שנשאר הלימוד בחרש והמסגר שגלו מקודם ואף דוישליכם קרי ביה וישכילם ע"י החרש והמסגר:

וילך

פירוש א

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה אין וילך אלא תוכחה שנאמר לכו חזו מפעלות אלהי'. וכתבו המפרשים משם רבינו בחיי שהלך אצל כל אהל ואהל מישראל. והנה שתים זו שזלזל ח"ו בכבודו ללכת אצל כל אחד אף דהיה מלך ואין כבודו מחול. וגם שרצה להוכיח לכל אחד בפרטות. הסיבה הוא שהיה ביום סילוקו וניטלה מלכותו כי אין שלטון ביום המות. וגם ירש המלכות יהושע ולא נשאר זמן להוכיחם כי עיקר התוכחת היא בעת יציאתו מהעה"ז. וזה כונת הכתוב וילך שהלך והוכיח כמשז"ל וכמו שאמר רבינו בחיי שהלך אצל כל אהל ואהל מישראל וזה שאמר וידבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל דברי תוכחות. וכי תאמרו מה זה היה לזלזל כל כך בכבודי ולהוכיח כל אחד בפרטות ביום אחד ומה כל החרדה הזו. לז"א בן מאה ועשרים שנה אנכי היום היום מלאו ימי ושנותי ולא נשאר זמן להוכיח. לא אוכל עוד לצאת ולבא וניטלה ממני המלכות ואין כאן זלזול במלכותי כי ניטלה וניתנה ליהושע כמו שפירש רש"י. זה למדתי מתוך דברי המפרשים אך הרחבתי הדברים לישבן. ואתה תחזה מ"ש בעניותנו בספר הקטן ראש דוד בסוף פ' דברים ושתי דרכים בין מה שפירש שם הרב כתנות אור ובין מה שפירשתי אנכי איש צעיר עיין שם באורך יכולים להתפרש בפ' וילך משה וכו' בן מאה ועשרים וכו' על דרך שפירשנו פ' אלה הדברים:

בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבא. פירש"י לפי שה' אמר אלי לא תעבור. הרב כתנות אור האריך בפירוש דברי רש"י ותורף דבריו דדרשת היום מלאו ימי

ושנותי שהקב"ה ממלא שנותיהן של צדיקים מיום אל יום ומחדש לחדש הכא לא שייכא אלא לדעת רבנן פ' החולץ דזכה מוסיפין לו דמשמע לא אוכל לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי לא תעבור ולולי הגזרה היה מוסיף כרבנן. וז"ש רש"י לפי קצת נסחאות היום מלאו וכו' וה' אמר אלי לפי וקאי על לא אוכל זהו תורף דבריו עיין שם באורך וברוחב:

ואפשר לפרש הכל גם כדעת ר"ע שם פ' החולץ דסבר זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו במ"ש התוספות שהקשו לר"ע ממ"ש פ"ק דחגיגה דשני נספ' בלא משפט יהבו ליה לצורבא מרבנן דהוא מעביר אמיליה והרי דיש כאן תוספת שנים ותירצו התוספות דהנהו שני היו כבר קצובים בעולם ואין זה נקרא תוספת אלא שנים חדשים דעדיין לא נגזרו כלל. והנה משה רבינו עניו מאד ואף לרבי עקיבא היה אפשר להוסיף לו מאיזה שנים של נספה בלא משפט אלא שגזר עליו לא תעבור וז"ש בן ק"ך שנה אנכי היום היום מלאו ימי ושנותי לא אוכל עוד לצאת ולבא וכי תימא פשיטא ומאי למימרא ודאי דזכה משלימין לו ותוספת ליכא אף אם זכה וזה דבר פשוט כיון שמלאו ימיו ושנותיו לא יוכל צאת ובא. לז"א וה' אמר אל"י דייקא שאני מעביר על מדותי לא תעבור ואם לאו הייתי זוכה בשנים שכבר נגזרו והיו נספים בלא משפט והיינו אליבא דכ"ע ובזה נתרצו קושיות הרא"ם ומהרש"א שהביא שם הרב כתנות אור. ואפ' לסיים הכתוב במ"ש בס' אהבת יהונתן פ' חיי שרה בטעם משז"ל הרבנות מקברת בעליה דאי אפשר להוסיף ימיו כיון דבא זמן המושל אחריו ואין מלכות נוגעת בחבירתה עכ"ד ולפי דרך האמור בכתוב הזה שאלמלא הגזרה היה מוסיף ימיו לזה סיים יהושע הוא עובר וכו' והגיע זמנו ואי אפשר להוסיף ימי לכן בן ק"ך שנה אנכי היום היום מלאו וכו':

ובזה אפשר לרמוז פ' פ' בראשית בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה ודרשו רבותינו זכרונם לברכה בשגם גי' משה שחי ק"ך שנה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה פ"ק דסוטה אין תפלתו של אדם נשמעת אא"כ משים לבו כבשר שנאמר יבא כל בשר להשתחוות ופירש"י כבשר שהוא רך ולא כאבן שהוא קשה להשתחוות אותם שהם בשר יבואו ויתפללו כי הם נשמעים אבל גסי הרוח לא יבואו עכ"ל הא למדת דבשר כינוי לעניו וז"ש בשגם הוא בשר אף דמשה רבינו הרמוז בגימטריא בשגם והתיבה נדרשת כמשמעה אף שהוא בשר ר"ל עניו מיוחד בענוה מכל האדם ואליו יאתה ליקרא עניו לפי שדומה לשמש ואפ"ה היה עניו כמש"ל פ' חיי שרה ונכון להשתבח בענוה וז"ש הוא בשר כלומר הוא מיוחד בענוה. והיה ראוי גם לדעת ר"ע שיזכה בשנים הקצובים לנספה בלא משפט בשביל דמעביר אמיליה עכ"ז והיו ימיו ק"ך שנה:

פירוש ב

הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת:

הקהל את העם וכו'. מצות הקהל היא שהמלך קורא כדתנן פ"ז דסוטה. לא נמצא רמז בתורה ועמ"ש רש"י שם. והרב תי"ט כתב דכתיב תקרא וקאי ליהושע שהיה מלך. אך יש לגמגם קצת דכתיב במקום אשר יבחר ומשמע בבית המקדש ויהושע לא קרא בבית המקדש. ומדברי החינוך נראה שלא היה תלוי בבית המקדש. וראיתי בסמ"ג עשין ר"ל שכתב דדבר זה מהנביאים למדנו דכתיב ביאשיהו וישלח המלך ויקרא באזניהם את כל דברי הברית:

פירוש ג

וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת:

ומצאוהו רעות רבות וצרות וכו'. בספר לב אריה פירש משם גדול אחד שיש בקללות שבמשנה תורה אותיות תרע"ו כמנין רעות וכנגדן הזכיר כ"ו פעמים השם בקללות הנזכרות שגם כן עולה גי' תרע"ו למתק ולהפך הקללות וזהו כונת הכתוב רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו ה' ר"ל רבות רעו"ת צדיק זה משה רבינו ע"ה אמר כמנין רעות אבל מכלם יצילנו ה' כנגדן אמר כ"ו פעמים ה' ובזה פירש הרב לב אריה מ"ש על כי אין אלהי בקרבי שנסתלק שם ה' שמהפך הקללות על כן באו הקללות תרע"ו כמנין רעו"ת ודפח"ח. אך מה שפירש שם בזה פ' בראשית וירא ה' כי רבות רעות האדם ר"ל תרע"ו קללות והאריך בזה. אין הפסוק כן רק רבה רעת האדם:

ואפשר לומר רמז בפ' רבות רעות צדיק הנז' קצת בסגנון אחר במ"ש בס' דרוש שמואל פרש' נצבים דאיתא כ"ו שמות שבתפלת י"ח להגן מכ"ו שמות שבתוכחות ובזה פירש מאז"ל שהיו ישראל מתיראים מהתוכחות לכך אמר אתם נצבים הכונה כשתעמדו בתפלת י"ח לפני ה' אלהיכם נצולים דכ"ו אזכרות שבתפלה להגן מהתוכחות עכ"ד ויש להרחיב הדברים דכ"ו אזכרות שבתפלה שהם גימטריא תרע"ו הם מגינים על הקללות שיש בהם תרע"ו אותיות ולכך כתיב בתוכחות כ"ו פעמים השם לרמוז שמי שיכוין בכ"ו אזכרות שבתפלה נצול מהקללות שכ"ו אזכרות גימטריא תרע"ו מגינים מהקללות שיש בהם תרע"ו אותיות ובזה אפ' לומר בפ' הנזכר בהמשך הכתובים צעקו וה' שמע ומכל צרותם הצילם קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו ה'. הכונה צעקו וכו' שהתפללו לה' ומכל צרותם הצילם דכ"ו אזכרות שבתפלת י"ח שהתפללו מגינים. וזה דוקא כשמתפללים בהכנעה וכמשז"ל דאין תפלה נשמעת

אא"כ משים עצמו כבשר וכיוצא וז"ש קרוב ה' לנשברי לב. רבות רעו"ת שהם אותיות שבקללות צדיק באות על הצדיק ומכלם יצילנו ה' שהזכיר בתפלה דכ"ו הויות שבתפלה מצילים מהקללות:

ויש לרמוז זה גם בקראין בסגנון זה ומצאוהו רעות רבות שהם ק' תוכחות צ"ח הכתובות וגם כל חולי וכל מכה שהם שתים צרות זו לזו כמו שאמר הרב כתנות אור פרשת נצבים ע"ש שיש בכל תרע"ו אותיות כי השתים ג"כ רמוזות בפ' גם כל חולי וכו' ומצאוהו רעות רמז לק' קללות שיש תרע"ו אותיות ואמר על כי אין אלהי בקרבי כלומר שלא התפללתי עבודה שבלב זו תפלה מצאוני הרעות האלה שאם הייתי מתפלל הכ"ו אזכרות היו מגינות לבטל הקללות כנזכרות:

ויתישב בזה מ"ש הרב כתנות אור שתקנו ק' ברכות לבטל ק' קללות וגם אני בעניותי כתבתי כן לעיל שהברכות מגינות לבטל הקללות ולהצילם מגהנם ע"ש ציצים ופרחים לתורה ועתה אפשר לומר כי יען בקללות כתוב כ"ו פעמים שם המיוחד למתק ולהפך הקללות תקנו מאה ברכות שיזכיר השם המיוחד כי בזה ינצל מהק' קללות. ואפשר כי מאה ברכות עם ב' כוללים לשתי התיבות גימטריא תרע"ו שבמאה ברכות ינצל מהקללות שבהם תרע"ו אותיות ולעומת קללות יהיו ברכות:

ומן האמור אפשר לרמוז בתהלים מז' מ' כי אפפו עלי רעות עד אין מספר וכו' רצה ה' להצילני ה' לעזרתי חושה. הכונה שהגם שבקללות יש מספר צ"ח כתיב גם כל חלי וכל מכה וכו' ולכך יש תרע"ו אותיות שהוא רעו"ת לומר שמלבד אלה יבואו רעות וז"ש אפפו עלי רעו"ת שהם הקללות שיש בהם תרע"ו אותיות. ולא עוד אלא כי עתה היו עד אין מספר כי הכל רמוז בקללות תרע"ו אותיות שהוא רעות. רצה ה' שכתוב בקללות כ"ו הויות גימטריא תרע"ו להגין וא"כ אני מתפלל רצה להצילני ה'. וכ"ו הויות עם הכולל גי' עזרת ששמו הגדול עוזר להציל וז"ש ה' לעזרתי חושה. וזה רמז הבה לנו עזר"ת מצר שהקללות שהם תרע"ו יהפכו עזרת בכח שמו וזהו עזרת מצר במקום רעות יהיה עזרת וז"ש לולי ה' עזרת"ה לי וכו'. ואעיקרא יש לרמוז שלכך יש בקללות תרע"ו אותיות לומר דאם יש אחדות ביניהם זה הכולל אחד מצטרף עה /עם/ תרע"ו ונעשה עזר"ת להגין עליהם. וגם רמז דשמו הגדול שהוא גימטריא תרע"ו הוא עזרת ישראל:

ואפשר לרמוז עוד בקראין על משחיתים הנבראים מז"ל וקרי אשר הן היו בעוכריו להטרידו ולשבר כליו ולהצר לבו כמו שאמר חכמי המדע וז"ש ועזבני והפר ברית"י אשר כרתי אתו דייקא שהרבה חלליו בז"ל וכיוצא וחרה אפי בו וכו' ומצאוהו רעו"ת רבות הם המשחיתים הנבראים מזרעו הנקרא רע כמו שאמר ויהי ער ר"ע ועל כן כינה המשחיתים

רעו"ת רבות וצרות על דרך שפירש האר"י ז"ל כי רבה רע"ת האד"ם וכן יתפרש כאן רעות רבות וצרו' כי הם צוררות לאדם כאמור. ואמר ביום ההוא יתודה ויאמר הלא על כי אין אלהי בקרבי כלומר דאות ברית חתום בחותמא דמלכא שדי מלבר והויה מלגאו וקלקל ופגם בהם ודחה שמות הקדש והוא אומרו על כי אין אלהי בקרבי והוא וידוי כמשפטו. אכן זה לא יספיק למחות המשחיתים רק צריך סיגופים ויסורין להמיתם וז"ש הסתר אסתיר עדין ישנו בהסתר פנים על כל הרע"ה אשר עש"ה המשחיתים אשר נבראו על ידו כי פנה אל אלהים אחרים וטמא את הקדש וברא משחיתים לחבל וזהו הרע"ה אשר עשה וזה צריך מירוק על כן הסתר אסתיר פני:

האזינו

פירוש א

יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב:

אפשר במשז"ל שכל א' מחויב להוציא לאור חלקו בתורה אשר קבל בהר סיני ובעון העגל נטמעו חלקי התורה בעוה"ר במצולות הקליפות וצריך לטרוח מאד להוציא לאור כל אשר קבל כפי שרש נשמתו. ואפשר שז"ש הכתוב אשרי אדם מצא חכמה שמצא שהחכמה שהקנו לו מן השמים שהיתה אבודה בקליפות ואדם יפיק תבונה שמוציא לאור ומבין דבר מתוך דבר והוא מפיק מהקליפות. ואפשר שז"ש אשרי שבא לכאן ותלמוד"ו בידו תלמודו דייקא הנוגע לו לשרשי נשמתו. וגם אמרו בזהר שמחוייב האדם לפרות ולרבות בתורה וז"ש יערוף כמטר לקחי כינוי לתורה שבכתב כמו שאמר כי לקח טוב נתתי לכם תזל כטל אמרתי כינוי לתורה שבעל פה כמו שאמר הרב שפתי כהן פ' וירא דאמירה כינוי לתורה שבעל פה והכונה יערוף כמטר יטיף כמטר לקחי שבכתב אמרתי תורה שבעל פה שצריך בכל יום לחדש בתורה שבכתב ותורה שבעל פה ויהיו החידושים חזקים בנויים על שדה תלמוד וז"ש כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב שיהיו העינים חזקים ואמיתים. ונתן טעם שלימוד תורה דבר גדול כי שם ה' כל התורה שמותיו של הקב"ה אקרא אלמוד הבו גודל לאלהינו נמשכין מוחין דגדלות כמו שאמר רבינו האר"י ז"ל וכי תימא למה באים בסוד תוספת וגדולה כמו שפירש הרב האר"י ז"ל במשנת והלא במאמר א' יכול ליבראות ותירץ ליפרע וליתן שכר וכו' וז"ש כאן הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט ולתת שכר וליפרע לכן בא בסוד גדלות על דרך שפירש האר"י זצ"ל במשנה עיין שם באורך.

ומן האמור אפשר לפרש שזה כונת הכתוב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו פי' כי לקח טוב נתתי לכם לשעבר לכל א' חלקו בה"ס. והוה מאי דהוה שנפלו ניצוצות התורה בקליפות הנה כי כן תורתי אל תעזובו שם במקום סט"א וטרחו להוציאה לאור:

פירוש ב

הַלַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם:

אפשר במ"ש בזהר שח"ו הרשע נרגן מפריד אלוף ח"ו וז"ש הלה' תגמלו לשון גמולה דא מבעלה זאת כינוי לשכינה כי בעונותכם שלחה אמכם וח"ו נפרד' מדודה ור"ת הלה' תגמלו זאת גימטריא בית וסופי תיבות תהו שם רמז שגורמין גלות השכינה למקום התהו לברר כמו שאמר האר"י זצ"ל. עם נבל ולא ר"ת ענו שהתיקון הוא להיות עניו שיהיה מרכבה לשכינה ובענו' שמעביר על מדותיו מתכפרין עונותיו וממלא השמות שפגם בס"ת עם נבל ולא מל"א ועי"ז מיחד הדודים יחדיו ידובקו צדק ושלום נשקו:

זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך פירש"י זכור ימות עולם לשעבר בינו שנות דור ודור לעתיד שאל אביך נביא עכ"ד ואפשר דהיינו דקאמר ויגדך דכל מקום שנאמר הגדה היא חכמה כמו שאמר בזהר וקאי למאי דסליק מיניה בינו שנות דור ודור לעתיד ועל זה אמר שאל אביך הנביא ויגד לך תעלומות חכמה לעתיד. זקניך ויאמרו לך לשעבר כנגד זכור ימות עולם:

פירוש ג

כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

פירש רבינו מהרח"ו ז"ל בדרשותיו (כתב יד) וז"ל הנה משה רבינו ע"ה באומרו השירה אשר יש בה נבואות רבות לעת"ל בגלות האחרון הזה בעו"ה כי הכל נרמז בשירה זו וז"ש כי שם ה' אקרא היא השכינה המסתלקת ומתרחקת למעלה כשישראל אינן זכאין וכמו שאמר רומה על השמים אלהים ואני אקראנה להורידה למטה להיות עמכם בגלות להצילכם גם אתם הבו גודל לאלהינו כנודע מפ' תנו עז לאלהי' וצריך אני שגם אתם תעזרוני בכך וכמשז"ל ע"פ וידי משה כבדים כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה וכו' עכ"ל הרב ז"ל בקיצור. ולפי דרכו אפשר לומר במ"ש מהר"א מונסון ז"ל דכשהשכינה שורה בישראל האדם ירא לחטוא כי הנשמה חלק אלוה ממעל ואע"ג דאיהו לא חזי מ"מ נשמתיה חזי וז"ש כי שם ה' אקרא שתרד בארץ ותשרה בכם דין גרמ"א שאתם הבו גודל לאלהינו דמתוך שהיא שורה בכם רפואות תעלה לעוררכם ליראת ה' ומזה בא הבו גודל לאלהינו:

פירוש ד

יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר:

וכי תימא למה הוצרך לכל הטורח בזה במדבר ועניי כבוד וכו' הלא טוב שישארו ישראל במצרים מלכים כי כבר ספו תמו רבם ככלם על הים ולא תשאר פרסה והיתה הארץ ומלואה לישראל ולא יצטרכו לכל זה הטורח וכל הנסים והנפלאות. לזה אמר ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר. כי מצרים ח"ל ומקום סט"א ערות הארץ וכל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה. כל קבל דנא ארץ ישראל אדמת קדש וז"ש ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר כי בארץ ישראל אין שולט שום שר כלל והיא לה' לבדו ומשו"ה אצטריך כולי האי וכמו שפי' הרב המופלא ח"ק מהר"ח בן עטר ז"ל בפ' אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ע"ש. ועדין יש לחקור למה עכבם במדבר זמן ארוך כזה. ורבותינו זכרונם לברכה נתנו טעם לדבר כי כאשר שמעו הכנענים שיצאו ממצרים לבא לרשת את הארץ עמדו והשחיתו הארץ וקצצו כל האילנות וכו' וכשנתעכבו חזרו והשביחו הארץ ובזה פירש הרב כנסת הגדולה פסוק תעו במדבר בישימון דרך והסיב' שנתעכבו היא עיר מושב לא מצאו שאם באו תכף לא היו מוצאים ישוב עכ"ד וז"ש ירכיבהו על במותי ארץ ויאכל תנובות שדי כלומר טעם איחור ועיכוב כל זמן ארוך הזה היה כי רצה ברחמיו ירכיבהו וכו' ויאכל וכו' זאת היתה סב"ת עשויה והיה העכוב למישור שימצאהו הארץ יושבת שאנן מושבחת ומפוארת לאכול מפריה ולשבוע מטובה:

פירוש ה

וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט:

רבותינו זכרונם לברכה דרשו הפסוק על יהוא כאשר עיניך תחזינה בילקוט מלכים ע"ש (הגהה: ילקוט שמעוני מלכים ב פרק ט. "אמרו עליו על יהוא בן נמשי אדם ירא שמים היה ולא הלך אחרי עגלי ירבעם כיון שבא לידי גדולה קלקל במעשיו עליו הוא אומר וישמן ישורון ויבעט" י.א) ואפשר לרמוז כי ראשי תיבות וישמן ישורון ויבעט גמטריה יהוא:

פירוש ו

וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו:

אפשר במשז"ל ג' שותפין באדם אב ואם והקב"ה ועמ"ש הרב אש דת פ' ואתחנן במחלקת הרמב"ם והמרדכי אם עבר על תנאי השותפות אם נתבטל השותפות וע"פ המחלקת הנזכר פירשנו בעניותנו בספרי הקטן דברים אחדים דרוש א' פסוק זה. אמנם עתה נאמר באופן אחר. דהנה אב ואם מתעסקים בבן ללמדו דרכי ה' ואם מתרשלים והבן עובר עבירה ואינם מוחים הם משנים ממנהג הישר. והנה במשנה מהמנהג דעת הרמב"ם דאם הסכים השותף מחל וכתב מהרשד"ם דשתיקה כהודאה אך כתב מהר"ם מפאדבה הביאו הרב כנה"ג מהדורא בתרא ח"מ סימן קל"ח דלא אמרינן כהודאה אלא כשהנזק מבורר אבל אי לא הוא ממתין לראות איך יפול דבר והרב מהרימ"ט בתשובה

הזכירה הרב משנה למלך חילק בין המקומות דאמרינן שתיקה כהודאה דמיא חילוק נאה ע"ש. ודעת הסמ"ע והרב פרח מטה אהרן ח"א סימן פ"ה והרב זרע אברהם ח"מ סימן י"ח דשתיקה לאו בהודאה. ונראה דהכא לא בעי מחאה ואנו דנים אם מסכים בשתיקה או לא וכשיש גילוי דשתיקתו לאו הסכמה אף דלא מיחה סגי וחייב השותף. וז"ש וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו שאביהם אינם מדריכים אותם בדרך ישר והם שותפים ומשנים מהטוב וה' שותק. וכי תימא שתיקה כהודאה דמיא ומחל. ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם דאפשר שישובו ובזה לא אמרו שתיקה כהודאה והוא חילוק מהר"ם מפאדובה ממש. ועוד זה אינו סברא כלל שאני מסכים דהרי הם קנאוני בלא אל וכו'. ועוד כעסוני נגד רצוני להכעיס ובזה ודאי חייבים ואני אקניאם וכו':

ועוד אפשר לומר בסגנון אחר דפשיעה בבעלים איכא למ"ד דאף בשותפין פטור וכתבו הרב שפתי כהן ח"מ סימן קע"ו והרב פרח מטה אהרן ח"א סימן פ"ו דאינו חייב כי אם באעסוק אני היום ואתה למחר אבל בלאו הכי הוי פשיעה בבעלים ופטור. ולא נאמר פשיעה בבעלים ופטור כשעובר על התנאי ע"ש ובתשובת מהרימ"ט הביאה הרב כנה"ג שם. וזה שאמר וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו ובודאי בכגון זו לא הסכים ולא שייך שתיקה כהודאה דמיא ודאי ומה גם לצד עילא'. אך עדיין יש לדון לפיטור' מטעם פשיעה בבעלים לז"א ויאמר אסתירה פני מהם דהוי דוגמא לתעסוק היום ואני למחר דחייב. ואין בהם תבונה דבתנאי לא נאמר פשיעה בבעלים דמתנין על הולד בצאתו מרחם תהי צדיק ואל תהי רשע וכו' וכתיב ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני ודוק היטב כי קצרתי:

ולפי פשוטו אפשר לומר בכונת אסתירה פני וכו' שהכונה אסתירה פני פנים של זעם מהם אראה מה אחריתם אם יעשו טובה. וכי תימא מאי רבותא כך היא המדה שהב"ה רואה הטובה שעתידין לעשות כמשז"ל. לז"א כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם כי הם מתהפכים לכמה גוונין עושים טובה ורעות וטובה וכן עזה"ד ועם כל זה שלפני נגלה הכל אני רואה בטובה ולא במה שעתידין לחטוא אחר כך:

פירוש ז

אֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ סָחַבְתָּנִי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מְיַדֵּי מַצִּיל:

שמעתי במ"ש בסנהדרין דף ל"ט דא"ל ההוא מינא לרבן גמליאל הנוטע אזן היוצר עין ח"ו שתי רשויות וא"ל ובשעת מיתה כלן נתפייסו וז"ש אני אני הוא ואין אלהים עמדי והראיה דאמרית ואחיה מוחץ ורופא ואין מידי מציל ואי ס"ד תרי היאך אפשר שתמיד כלן יתפייסו אלא מוכרח אני אני הוא ואין אלהים עמדי ע"כ שמעתי:

ואפשר לפרש אני אמית לסט"א ואחיה לניצוצות הקדושה הנטמעים שם. וכי תימא מעיקרא מאי סבר שהיה כח לסט"א לטרוף טרף אדם אכל היא הנשמה הקדושה והתורה והמצות. לז"א מחצתי ואני ארפא כל זה בעבור שיהיה שכר ועונש מחצתי לרשעים לפרוע עונותיהם ואני ארפא אם ישובו. ואין מידי מציל דבסוף הסט"א לוקה חיל בלע ויקיאנו מבטנו יורישנו אל כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם. ואתם בני אדם אינכם יכולים לסבול דחייכם קצרים. אמנם חי אנכי לעולם והכל גלוי לפני אשר יהיה באחרית הימים:

ועוד אפשר לפרש מחצתי ואני ארפא במ"ש בח"מ סי' ת"ך דהחובל לא מצי לומר לנחבל אני ארפאך והטעם אמרו בש"ס דדמי עליה כאריה וזה בין אדם לחבירו אבל ח"ו לצד עילאה מי פתי העז איש רשע לומר כן דאי לא מתרצה הנחבל להתרפאת ממנו תצא רוחו הוא ימות באין מרפא וז"ש מחצתי ואני ארפא אף שאני מחצתי אני עצמי ארפא ולא שייך דמי עלי כארי' דאין מידי מציל. ובזה יתבאר פ' ירמיה סימן י"ו רפאני ה' וארפא וכו' כי תהלתי אתה במ"ש מרן בב"י והרב פרישה שם דיש טעם אחר דאסיא דמגן מגן שויא ושייך נמי להיכא שאומר החובל אני ארפאך וזה שאמר רפאני ה' וח"ו לא שייך אסיא דמגן אלא וארפא כי רפואתך רפואה. וכי תימא איכא טעם דמי עלי כאריא ארבא לז"א כי תהלתי אתה וח"ו לומר כלפי מעלה הכי ותהי להפך כי תהלתי אתה:

פירוש ח

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת־בְּאָזְנֵי הָעָם: הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן:

אפשר לתת טעם שכתב הושע וחיסר יוד משמו כמו שאמר בסוף ערכין על פסוק נחמיה סימן ח' וישבו בסוכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון דבעו רחמי איצר' דע"ז ובטלוה והיינו דקפיד קרא עילוי דיהושע דבכל דוכתא כתיב יהושע והכא כתיב ישוע בשלמא משה לא בעא רחמי דלא ה"ל זכותא דארץ ישראל אלא יהושע דה"ל זכותא דארץ ישראל אמאי לא בעי רחמי עד כאן והנה אי הוה בעי רחמי יהושע על יצרא דע"ז לא נחרב הבי' ולא גלו ישראל וכמו שהאריך הרב פרשת דרכים ע"ש באורך. והכא כל דברי השירה הזו בעוה"ר נתקיימה בעבור שעבדו ע"ז ומתוך עון ע"ז דחמיר עבירה גוררת עבירה ונלכדו בשאר עבירות אבל אי הוה יהושע מבטל יצרא דע"ז לא נתקיים בישראל כל דברי השירה ומי גרם שיתקיימו יהושע דלא בעי רחמי איצרא דע"ז ולכן הכא דכתיב שאמרו משה ויהושע השירה הזאת חיסר אות יוד משמו של יהושע כי הוא גרם ח"ו לכל הרעות האלה. וכמו שהכתוב בנחמי' חיסר אות משמו על רזא דנא ליכא מידי דלא

רמיז באוריתא והכא נמי הכתוב חיסר אות משמו כי הוא היה קצת גרמא לכל השירה שתתקיים כדבר האמור:
וחזיתיה למהרש"א בחידושי אגדות שם שכתב וז"ל וקאמר דיהושע נמי היה לו לבקש רחמים על כך בזכות ארץ ישראל ולא עשה כן ולכך נפחת לו היו"ד שהוסיף לו משה בבקשתו רחמים עליו יה יושיעך מעצת המרגלים בזכותה דארץ ישראל עכ"ל ודברים ככתבן אינם מובנים דהא מבואר דמה שפחת הוא אות ה"א דכתיב ישוע. ומ"מ ממנו נקח לדרכנו בהאי קרא דכתיב הוא והושע דפיחת היוד שהיא הנוספת בלכתו לארץ ישראל עתה מטעם דלא בעא רחמי לבטולי יצרא דע"ז נפחתה לו היוד עצמה שהוסיף לו לדבר בשבח ארץ ישראל ועתה שהיה יכול בתפלתו להתמיד ישוב ארץ ישראל ולא עשה נגרע ממנו. ובקרא דנחמיה כיון דאיירי בבנין בית שני חיסר ה' נגד ה' דברים שנחסרו בבית ב' והוא גרם לזה שאם היה מבטל יצר ע"ז לא נחרב הבית:

פירוש ט

כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם־כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃

אמרו רבותינו זכרונם לברכה ואם רק הוא מכם אפשר דהכונה כי התורה היא רוחנית ונתלבשה בסיפורים אלו על ידי העגל וז"ש ואם רק הוא מה שנראה רק ונתלבשה באופן זה הסיבה היה מכם שעשיתם העגל. ואומרו כי הוא חייכם ובדבר הזה וכו' אפשר במ"ש התוס' פ"ק דקדושין בסוגית מ"ע שהזמן גרמא לחד שינויא דקרא דכי היא חייך הוא על המצות. לכן עתה דכתיב כי הוא חייכם פירש דמיירי בתורה וז"ש ובדבר הזה כלומר בדיבור התורה דהיינו בלימודה תאריכו ימים. ולפי פשוטו אפשר לומר במ"ש פתח פומך קרי כי היכי דתוריך חיי וכתיב כי חיים הם למוצאיהם למוציאם בפה וז"ש ובדבר הזה אשר תדברו תאריכו ימים דצריך לדבר בדברי תורה כמדובר:

פירוש י

בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם׃ כְּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ׃

אפשר במ"ש לקט יוסף ערך גרים דלמ"ד גורל קנה איך אנו מקבלים גרים דה' הקנה האומה ההיא לשר שלה וקנה על ידי גורל והגר מפקנא לית ליה מרשותו. ותירץ דהגורל היה על ישראל לבד תחת מי יהיו ויצאו לחלקו יתברך אבל שאר האומות נתנם ה' ברצונו כל אומה לשר אחד עיין שם באורך וזהו שאמר הכתוב בהנחל עליון גוים כל אומה לשר שלה ואימתי היה זה בהפרידו בני אדם בדור הפלג' יצב גבולות עמים האומות למספר בני ישראל שהם ע' ולא תימא שזכו בגורל שרי האומות וא"כ יש לפקפק על הגרים הבאים ששר האומה ההיא שממנה בא הגר קנה האומה ההי' בגורל ואיך עתה

יצא מרשותו. לז"א כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו כלומר הגורל היה לברר ישראל תחת רשות מי הוא ויצא לחלקו יתברך וז"ש יעקב חבל נחלתו בו היה הגורל אבל שאר אומות נתנם ה' ברצונו וזהו שאמרתי בהנחל עליון גוים שהוא מרצונם נתנם:
ומהר"ד חזן זלה"ה תירץ דאף אי נימא דגם השרים זכו בגורל הרי קי"ל כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו וא"כ מצו הגרים לצאת מרשות השר לעבודת המלך מלכו של עולם ובזה אפשר מאמרם ז"ל בפסחים דף פ"ז שאמר הושע להקב"ה רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת הכונה דהכל שלך שאתה ממ"ה כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו וטול האומה הישרה בעיניך ואין לשר אומה ההיא לפקפק ובעת ההיא ידום וק"ל:

פירוש יא

יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי:

אפשר לפרש במה שפירש בס' זקן אהרן דף צ"ט הוי כל צמא לכו למים דנקט הוי דיש טיבותא שהתורה כמים דמוכנת ומזומנת לכל כמים ומצד אחר הוי ואבוי שהיא מצויה ומוכנת כמים ואין עוסקים בה ע"ש וז"ש יערוף כמטר לקחי שהתורה נמשלה למים מטר שהוא חיים לעולם תזל כטל דלא מעצר כן התורה מצויה. ומצד אחר נקט יערוף שהוא לשון הריגה כמו שאמר פ"ק דתעניות כלומר שמצד שנמשלה למים מטר וטל המצויים יש הוי והריגה למי שיכול לעסוק ואינו עוסק כיון שהיא מצויה כמים:

פירוש יב

אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא:

אפשר לפרש במ"ש רבותינו זכרונם לברכה בשוחר טוב על פסוק בצאת ישראל ממצרים אמר ר' פנחס הכהן בר חמא רקיע ששמו ערבות הקב"ה זורע מעשיהם של צדיקים עליו והוא עושה פירות וכתב הרב מהר"י דוד בס' יקרא דשכבי דרוש ו' דף י"א דלרשעים אינו זורע מעשיהם הטובים שהוא נותנם להם בעה"ז והביא שם שכתב הרא"ש הביאו מרן הב"י ח"מ סי' פ"א ראובן תבע לשמעון ריוח החוב שהתנה פטור דהוי דברים וכתב מור"ם סי' רצ"ב דהמשתמש בפקדון והריוח א"צ לשלם מהריוח למפקיד ע"ש. וז"ש אל אמונה דאף דאינו חייב לתת פירות לצדיקים על דרך שכתב מור"ם וגם אם אמר הוי דברים כמו שאמר הרא"ש מ"מ הוא אל אמונה וח"ו אינו בסוג נושא ונותן בדברים שאמרו במציעא דף מ"ט דאם חזר מחוסר אמנה ח"ו. וה' אלהים אמת אלהים חיים ומלך עולם הוא אל אמונה. ואם נפשך לומר למה מע"ט של רשעים אינו זורע לז"א ואין עול צדיק וישר הוא שהרשע הוא רוצה העה"ז ועל פי מדותיו משלם לו בעה"ז וא"כ לא נשאר

לזרוע כי אוכל עולמו בחייו קמא קמא וירם קרן וא"כ מהיכן יאכל פירות לז"א צדיק וישר הוא:

וזאת הברכה

פירוש א

וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים־אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ:

אמרו במדרש רבה ישא ברכה מאת ה' זה משה א"ר תנחומא אל תהי קורא בו ישא אלא ישיא את אחרים. אפשר דק"ל דאת הוא כינוי לשכינה כמו שאמר רבינו האר"י ז"ל ומשה הוא בעלה דמטרוניתא ולפ"ז לא א"ש שהוא יקבל ברכה מהשכינה כי כלת"ו היא ולכך דריש ישיא לאחרי' שהוא משפיע הברכה מהשכינה לישראל:

ולפי פשוטו אפשר לומר דשם דריש במדרש כל אלו הפסוקים מי יעלה בהר ה' זה משה וכו' עד ישא ברכה זה משה ולכך קשיא ליה דזה אין צריך לומר וכי העולה בהר ה' ועומד במקום קדשו צריכה למימר ישא ברכה פשיטא. לז"א אל תקרא ישא אלא ישיא כלומר דגם זאת מפעולות משה רבינו על דרך מה שמונה והולך נקי כפים וכו' עד כאן ור"ל ישיא ברכה לאחרים שבירך ישראל והוא שבח אחר ופעולה כמו הנך שהקדים. אלא דאפיקיה בלשון ישא ואגב ארחיה קמ"ל דכל המברך מתברך וז"ש אל תקרי ישא אלא ישיא כלומר לא תוכל לקרות ישא אם אין אתה קורא בעל פה ישיא אז תקרא ישא דכל המברך מתברך וק"ל:

עוד אמרו שם במדרש אחר סמוך לזה וזאת הברכה זש"ה רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה וכו'. ויש לדקדק מדוע המשיל למשה רבינו ע"ה לאשה ואפשר במ"ש ביומא פ' בא לו (יומא דף ע"א) אליכם אישים אקרא א"ר ברכיה אלו ת"ח שיושבין ודומים כנשים ועושים גבורה כאנשים ופירש"י ודומים כנשים ענותנים ותשושי כח. ואפשר דלהיות כי משה רבינו היה עניו מאד מכל האדם לכך המשילו לאשה וז"ש רבות בנות הצדיקים ות"ח שהם דומים לנשים מצד ענותנותם כאלו הם נדכאים ולעבוד ה' עשו חיל גבורים כאנשים ואת משה רבינו עניו מאד עלית על כלנה שהיה עניו מכל האדם וכחו גדול יותר מהכל והראה גבורתו כדמפרש ואזיל שם במדרש:

וזאת הברכה אשר ברך. סופי תיבות כתר ה' אפשר לרמוז דהמשיך השפע מהכתר דהיינו מאריך עד ה' מלכות ואז ברבוי האורות והשפע נתרבה הרחמים ובו בפרק ברך ישראל: שם במדרש:

שם במדרש אמרו על גזרת ה' דבר זה היה קל בעיני משה אמר ישראל חטאו חטאות גדולות כמה פעמים וכיון שבקשתי עליהם רחמים מיד קבל ממני וכו' אני שלא חטאתי

מנעורי עאכ"ו כשאתפלל על עצמי שיקבל ממני וכו' ע"ש אפשר לפרש במ"ש פעמים שלש עם גבר דמעביר ראשון ראשון וגם אז"ל יפה תפלת החולה על עצמו יותר מתפלת אחרים עליו. והשתא נשא ק"ו משה רבינו ע"ה כפול ומכופל שישראל חטאו חטאות גדולות ולא זו בלבד אלא שהיה כמה פעמים על רבעים וחמישים שהדין נותן אחר שנים או ג' שלא יקבל תפלתי ועכ"ז נתקבלה תפלתי וק"ו אני שלא חטאתי מנעורי וזה ראשון וגם תפלתי על עצמי הדין נותן שתתקבל יותר כמו תפלת החולה:

פירוש ב

תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב:

אפשר במ"ש בספר מאירת עינים לרבינו יצחק דמן עכו זלה"ה (כתב יד) פ' וישלח שהאריך בענין הלימוד וכתב שהמתפלספים אומרים כי די לו לאדם שיעסוק במשנה תורה להרמב"ם לדעת הוראות בעיון קל וישתדל כל ימיו בחכמת הטבע כי מתוכם ידע את בוראו אבל בתלמוד הואיל והוא עמוק מאד ואם ישים אדם זמנו כלו הלואי שידע לדעת הוראות מתוכו על בורין ומאין ידע את בוראו. ואנשים אלו בחשכה יתהלכו כי לא ידעו שכר התלמוד שאין למעלה הימנו ואם כדבריהם רבינא ורב אשי שכתבו התלמוד מה ראו לכתבו על דרך משא ומתן וכי לא ראו כמו שראו האחרונים המחברים פסקי ההלכות והלא האחרונים כלפי ראשונים כקליפת השום מכלל שהם עשו בהשגחה פרטית ובא וראה כמה גדולה מעלת העוסק בתלמוד כל ימיו לשם שמים שהוא מקשט הכלה הכלולה מכל הבריות במשאו ומתנו בקושיות ותירוצים עד שידע ההלכה על בוריה הרי זה קישט הכלה בתכלית הראוי ושם האריך כמה דפים בגנות הפלוסופים ושבח העוסקים בתלמוד והביא דברי רבינו האיי גאון וכמה רבנים על זה עיין שם באורך: ובזה אפשר לתת טעם למ"ש בנדרים דף ל"ח אמר ר' יוסי בר חנינא לא נתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר כתב לך פסל לך וכו' משה נהג טובת עין ונתנה לישראל ומסיק דהפלפול הוא שניתן למשה. דכיון דמשה רבינו ע"ה בעלה דמטרוניתא והוא כלול מכל ששים רבוא נשמות ישראל א"כ על ידי פלפולו מקשט הכלה בכל מיני תכשיט שכל בחינה צריך תכשיט המתיחס לה ובהיותו כולל כל נשמות ישראל תכף נעשים תכשיטין בשלימות מכל הבחינות ודוקא לו לבדו ניתן הפלפול כי הוא איש אלהים בעלה דמטרונית' ומי יחוש חוץ ממנו לקשט כלתו כדחזי. אך הוא מטובו נתנו בטוב עין לישראל כי כל ישראל בכלל יעשו תכשיטין. ואפשר דז"ש תורה ציוה לנו משה היינו פלפולא הניתן למשה והוא נהג טוב עין ונתנו לישראל. ופירש מורשה דהיינו מאורשה כמו שאמר רבותינו זכרונם לברכה רומז לכלה העליונה כי בזה נתקנת בפלפול

ותכשיטין הן לה. וכי תימא מה דמות יערוך משה לאיש ישראל כי משה כלול ובלול מכל הבחינות לא כן אדם מישראל אין בו אלא בחינה אחת. לז"א קהלת יעקב כלומר הכלה נתקנת על ידי קהלת יעקב בכללות ישראל וזהו ויהי בישורון מלך מלכותא דרקיעא בהתאסף קישוטים מבחינת ראשי עם יחד שבטי ישראל:

ויראה עוד לומר במ"ש בירושלמי פ"ח דבתרא מורש' דאגה שנשכחת התורה ואמרו ז"ל שאם היינו שומעים מפי ה' לא היה שכחה וע"י שלא רצינו לשמוע מה' מפני היראה וכמו שאמר אם יוספים אנחנו וכו' לזה באה השכחה וז"ש תורה ציוה לנו משה כי לא יכולנו לשמוע מפי ה' כביכול. ומזה נולד מורשה קהלת יעקב דאגה על שכחת התורה כמו שאמר בירושלמי:

וירצה באופן אחר במה שנתנו טעם המפרשים למה שהקב"ה משהה שכר מצות לעתיד לעה"ב והלא איכא בל תלין וניחא להו דהשוכר ע"י שליח ליכא בל תלין ואנו קבלנו המצות ממשה רבינו שליחא דרחמנא וז"ש תורה ציוה לנו משה שהיה שליח דין גרמ"א מורשה קהלת יעקב ששכר מצות נשאר ירושה הבאה אחר זמן לעוה"ב:

פירוש ג

תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב:

ודרשו בותינו זכרונם לברכה אל תקרי מורשה אלא מאורסה הרב זרע בירך ח"ג על ברכות דף כ"ג ע"ב פי' שאין הבנים ת"ח אא"כ האשה היא מיוחסת כשרה וצדקת אז בניו ת"ח והיא ירושה וזהו אל תקרי מורשה אלא מאורסה כלומר אין אתה יכול לומר שהיא ירושה אלא מאורסה כלומר לשים לב למאורסה היא אשתו של הת"ח שתהי' הוגנת אז בניו ת"ח וקרי ביה מורשה עכ"ד. ואפשר להוסיף נפך דנלמד זה ממשה רבינו אף שמשה רבינו שלקח צפורה היה על פי סודות עליונים וע"פ הדיבור. וכתב רבינו אפרים (כתב יד) דצפורה גי' למשה מ"מ לא ירשו בניו כתרו. ואף שגם בזה יש סודות וסתרי עליון. מ"מ למראה עינים עשה הקב"ה שיקחו ישראל מוסר השכל וידעו שהתורה אינה ירושה רק אם יקח הת"ח אשה מיוחסת וכשרה וז"ש תורה ציוה לנו משה והגם דכל עניני משה רבינו מאד עמקו מכל מקום לפי הנגלה ממנו נקח מורשה אינה ירושה אא"כ נתן לב במאורסה ולמדנו זה מהנגלה של משה רבינו ע"ה אף כי לפי האמת כל עניני משה רבינו ע"ה רזי דרזין עשוים באמת וישר עכ"ז למראית העין נילף מיניה ודוק:

פירוש ד

וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ:

אמרו ז"ל שפתח לבני עשו שיקבלו התורה וז"ש וזרח משעיר ולא רצה ופתח לישמעאל וזהו הופיע מהר פארן ולא רצו. ויש לדקדק אמאי בעשו נקט וזרח ובישמעאל הופיע. ובזהר בלק מישב היטב ע"ש באורך ואפ' במ"ש גורי האר"י דאדום דומה לחזיר שמפריס פרסה ולכך תחילתו רע שאינו מעלה גרה אך סופו טוב שגרים באים מהם שאפי' שהקליפה קשה נשברת כמו שהוא מפריס פרסה אך ישמעאל תחילתו טוב וסופו רע שאין גר בא מהם ובמקום אחר כתבנו בעניותנו ציצים ופרחים בהקדמה זו. ואפ' שלכך נקט וזרח גבי שעיר שהיא אורה בטוב לא כמו ישמעאל הופיע שהוא תחילת אור. והטעם שגרים באים מעשו ולכך האיר כבודו שם יותר. וז"ש וזרח משעיר לעשו אור פשוט הופיע קצת לישמעאל. ואח"ז אמר אף חובב זה היה לאף וחרון מה שחיבב עמים עשו וישמעאל שלא רצו לקבל התורה וכי תימא מאחר דעשו וישמעאל הושוו שלא רצו לקבל התורה וחרה אף ה' בם מדוע אמר זריחה בשעיר טפי מישמעאל לזה אומר כל קדושיו לשון יחיד כלומר מהעמי' שאמרתי לשון רבים כל קדושיו של אחד שהם נשמות הגרים מעשו שהוא אחד מהעמים הנז' בידך שמעשו באים גרים ותשתבר הקליפה הקשה וז"ש והם תוכו לרגלך שישתברו ויבואו לקבל התורה ישא מדברותיך כל אחד מהגרים ומשו"ה אמר וזרח לשון זריחה אך ישמעאל שאין ממנו גרים אמר הופיע קצת התחלת אור דתחילתו טוב אך אין הסוף טוב שאין בא גר מהם. ואפשר לרמוז וזרח עם ד' אותיות גימטריא חזיר שעשו אחוז בו ועתיד להחזירו כמו שכתבו גורי האר"י זצ"ל והראשונים משם רבותינו זכרונם לברכה:

פירוש ה

וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רָצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ:

יהי רצוי אחיו. פירש רש"י שהיו בנותיו נאות ביותר וכו' ע"ש ויש לדקדק דמהיכא תיתי שלא יהי רצוי. ואפשר במשנ"ל בילקוט וכימיך דבאיך דבנות אשר לא היה להם דם נדה והזקינו כבתולה. ואמרו ז"ל דהנדה יפה לאשה שפורשת מבעלה ועי"ז מתאוה לה דאם היתה תדיר טהורה היה קץ בה ובהיות שבנדה גלמודה כשתטהר חביבה על בעלה ככלה אמור מעתה בנות אשר שלא היה להן דם נדה אפשר שיהיו נמנעים לישא אותן שהם קצין בהם. ועוד דאמרו ז"ל דעל הרוב אשה מתעברת בליל טבילה לרוב תאותם. וגם הוא קרוב דאשה מזרעת תחלה לתאותה ויהי' בן זכר. וכל זה ליתי' בבנות אשר. לזה התפלל משה עליהם ולאשר אמר ברוך מבנים אשר כלפי אשר דרך טבע הנשים בנות אשר שעל הרוב נשאות לבני אשר לשבטם וכשלא יש נדה לא יהיה להן תאוה דאשה מזרעת תחילה ולא יזכו כל כך לבנים לזה התפלל עליהן משה ברוך מבנים אשר שיהיה

להם בנים אף שאין נשותיהן נדות ולא יהיה להן תאוה כ"כ דרך טבע. וכלפי דע"י הנדה חביבות לבעליהן שאם לאו קצים בהן לז"א יהי רצוי אחיו שתהינה הבנות נאות ביותר ומתעדנות בשמן אנפיקנון ועי"ז תהינה מרוצות לבעליהן ואדרבא יהיו נשאות למלכים וכהנים גדולים. ומפרש הכתוב מה טעם לתפלה זו שיהיה להם בנים ויהי רצוי אחיו לז"א וכימיך דבאיך שבנותיו מזקינות כבתולה שאין להם דם כמו שאמר ז"ל וזה דרך טבע גורס מיעוט בנים ולא תהיינה רצויות לזה באה ונהייתה תפלה למשה איש האלהים:

ובהכי יתישב לשון רבותינו זכרונם לברכה ברבה פ' זו שאמרו בענין משה רבינו כשהיה מבקש ארונו של יוסף פגעה בו סגולה והוא על סרח בת אשר. ובספר מתנות כהונה וידי משה פירשו דברים דחוקים ע"ש. ואפשר לומר דסרח ראשונה לבנות אשר ומסתמא לא היה לה דם נדה והיא נתברכה מיעקב אבינו עליו השלום שבשרה אותו על יוסף ובודאי שהיתה חביבה על בעלה ולזה נקראת סגולה דר"ל אוצר חביב כמו שפירש"י פ' יתרו על פ' והייתם לי סגולה. והנשים דומות לאוצר כמשז"ל וכלפי שהיה ראוי שלא תהיה חביבה על בעלה מטעם האמור לכך נקראת סגולה דאדרבא חיבה יתירה נודעת לה ובלשון כבוד נקראת סגולה:

פירוש ו

אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים:

אפשר לפרש במשז"ל דחלש מלמעלה וגבור מלמטה עילאה גבר וק"ו לגבור שבגבורים מלמעלה וחלש שבחלשים מלמטה ובזה פירש הרב הקדוש בראשית חכמה פסוק כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ דמסיב' היותו עליון לבד הוא נורא וק"ו כי הוא מלך גדול ע"כ הארץ עיין שם באורך וז"ש אין כאל ישורון ונתן טעם כי מסיבת היותו רוכב שמים והוא מלמעלה יכול להיותו בעזרך בי אשר בשמים ממעל נוצח. עאכ"ו דאית ביה תרתי ובגאותו שהוא ממ"ה וגם שחקים שהוא למעלה ושפיר אמרתי אין כאל ישורון:

פירוש ז

אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ:

אפשר לפרש במ"ש בשבת דף ס"ג לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת וכו' ר' אליעזר אומר תכשיטין הן לו. ובש"ס איכא דאמרי א"ל לר"א וכי מאחר דתכשיטין הן לו מפני מה אין בטלין לימות המשיח אמר להם אף לימות המשיח אינן בטלים היינו דשמואל דאין בין העה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד. וכתב הרמב"ם פי"ב דמלכים אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה שם חידוש במעשה בראשית אלא עולם כמנהגו נוהג וזה שנאמר בישעיה וגר זאב עם כבש ונמר עם

גדי ירבץ וכו' משל וחידה שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי א"ה המושלים כזאב וכנמר וכו' ע"ש וכתב הרב לחם משנה סוף ה' תשובה דאף לשמואל דכל הנביאים נתנבאו לעה"ב הפרש' הזו מוכרח שהוא משל כמו שאמר הרמב"ם שהרי גבי ויצא חוטר מגזע ישי כתיבה עיין שם באורך וז"ש אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' לימות המשיח דהגאולה תהיה על ידו שאין אחריה שעבוד כמשז"ל ע"פ ישראל נושע בה' תשועת עולמים. ואז הוא יתברך מגן עזרך דוקא לאפוקי מגן אם יראה וחרב. אמנם החרב אף לימות המשיח יהיה לנוי כר' אליעזר לאיכא דאמרי וז"ש ואשר חרב גאותך וליכא למי' שרגא בטהרא מאי מהניא כי לימות המשיח לא יש הפרש אלא שעבוד מלכיות והוא אומרו ויכחשו אויביך לך ועולם כמנהגו נוהג. וכי תימא הרי רואה בפרשת ויצא חוטר וגר זאב וכו' כמו שכתב הלחם משנה לז"א ואתה על במותך תדרוך זהו משל שיהיו תחת ישראל כמו שכתב הרמב"ם. ועמ"ש מהרח"א ז"ל בענין זה באופן וסגנון אחר ודוק:

פירוש ח

וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה:

אפשר דבא לאשמועינן דלא זו בלבד שאותו היום נולד אלא שהשלים השעות והרגעים וזהו במותו שבאותו הרגע השלים ק"ך שנה בדקדוק גמור וזהו מ"ש במדרש חסר לו שעה וכו' חסר לו רגע וכו'. ובזה אפשר לפרש מ"ש פ"ק דר"ה דף י"א בן ק"ך אנכי היום שאין ת"ל היום ומה תלמוד לומר היום היום מלאו ימי ושנותי ללמדך שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש וכו' וצריך להבין אומרו ומה תלמוד לומר היום יתר והיה די שיאמר שאין ת"ל היום אלא היום מלאו וכו'. וע"פ האמור יתפרש בסגנון זה הכונה שאין ת"ל היום שהוא יות"ר לרואי. וכי תימא שבא לומר שהיום מלאו ימיו. לזה אמר ומה תלמוד לומר היום והלא גדולה מזו למדנו מדכתיב במותו שאפי' הרגע משלים ותירץ היום מלאו וכו' ללמדך שיושב וממלא שנותיהם של צדיקים כלומר האי קרא אתא ללמד לשאר צדיקים שמשלימין היום. אבל למשה עצמו יתר ע"כ דאפי' הרגע כמדובר:

פירוש ט

וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת מוֹאָב אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן: וְאֵת כָּל־נַפְתָּלִי וְאֶת אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן: וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר:

אמרו במדרש לך אמור לאבות שבועה שנשבעתי להם קיימתי לבניהם. מקשים העולם שעדיין לא קיים. ואפשר במ"ש הרמב"ן שהנביא כשיעשה סימן לנבואתו ודאי מתקיים'

והאריך בזה הרב דברי אמת בדרושיו עיין שם באורך. והכא משה רבינו ע"ה שראה כל הארץ וא"ל ה' שהוא נותנה לדור הזה ומשו"ה מסתלק משה לפי שהם תכף נכנסים לארץ ודאי מתקיימת והכא משה רבינו שראה כל הארץ אמר לו ה' לאמר לזרעך וכו' שתאמר להם שקיימתי ואם תאמר עדיין לא קיימתי הראיתיך בעיניך והוי סי' ובודאי מתקיים:

פירוש י

וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב־עַל־פִּי יְהוָה:

אפ' במה שאמרו בסנהדרין אי קבורה משום בזיוני או משום כפרה וז"ש עבד ה' ואין צריך כפרה. על פי ה' שלא שלט רמה וסרחון וליכא משום בזיוני ועם כל זה ויקבור אותו והטעם מול בית פעור לכפר על מעשה פעור ונמצא דהי' משום כפרה לישראל:

פירוש יא

הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע:

פירש"י אבי אמו מישראל וכו' שהרגו בעגל וכו' ע"ש ואף דקי"ל דאין הבן נעשה שליח להכות לאביו אף אם הוא שליח ב"ד ואביו רשע. מ"מ הרי כתב הגאון מהר"י קולון והביאו מור"ם סוף סי' ר"מ דאינו חייב בכבוד אבי אביו. ואף לדברי מור"ם שסבר דחייב בכבודו אלא דחייב בכבוד אביו יותר ל"ק דהגם דחייב בכבודו אינו בשקל וגדר אביו דלא יהיה שליח ב"ד להכותו ולהורגו אם נתחייב בב"ד:

ואפשר לפרש פשטיה דקרא במשז"ל דאף דכבוד או"א מצוה שכלית ובגויים נשמע מה עשה דמא בן נתינה עם כל זה האיש ישראלי להבל דמ"ה לא יעשה מצות כבוד או"א מפני שהשכל מחייבה וכמעשה דמא רק מפני מצות ה' וכמו שאמר הראשונים בכונת פ' כבד את אביך ואמך כאשר ציוך ה' אלהיך כלומר לקיים מצותו לא זולת. והכא במונח שחייב בכבוד זקנו כמור"ם וגם חייב בכבוד אחיו הגדולים ממנו לדעת רבינו האר"י זצ"ל ולא דוקא אח הגדול שבכלן. וגם מטבע האב לאהוב בנו יותר ממנו כמו שאמר ראב"ן. לזה בא הכתוב לשבח לוי שכאשר היה מכבד לזקנו ולאחיו הגדולים ולבניו לא היה מצד דרך העולם והטבע רק לקיים מצותו יתברך אשר ציוה לכבדם ולגמול חסד עם הכל ולאהבם ובפרט עם בניו. ומאחר שזה היה מכוין תמיד. כשחטאו בעגל ונתחייבו מיתה תכף הרגום במצות משה רבינו דקאי במקום סנהדרי גדולה וז"ש האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו והיינו אבי אמו שהיה מכבדו ואת אחיו הגדולים לא הכיר ואת בניו שאהב יותר ממנו לא ידע והרגום בעגל והטעם כי שמרו אמרתך ר"ל דכשהיו מכבדים אותם היה לשמור אמרתך ולא מצד השכל. לכן עתה שנתחייבו ובריתך ינצורו:

והנה שפתי עוד הם מדברים ואני אשמע דאין צורך למה שכתבתי בתחילה דהרי רש"י לא פירש כי אם אביו ומוכח דאמו הוא כפשטיה אמו ממש שהיתה ישראלית ולשון

ספרי הוא כדברי רש"י ואי ס"ד דאמו דכתיב בקרא לאו אמו ממש דאין הבן נעשה שליח להרגו הו"ל לספרי ולרש"י לפרש אמו אם אמו. אלא מוכרח דלהיות הנושא של העגל חמור מאד הוראת שעה היתה להרוג אפי' אמו ולהיות הדבר נחוץ כל כך שלא היה פנאי להבחין בזה והיה שעת הסכנה שלא יעמדו כל ישראל נגדם לזה היה צריך זריזות נפלא ואינו עת ליזהר בזה. שוב ראיתי בפסיקתא שכתוב בהדיא זה שהיה אביו מישראל או אמו מישראל וצ"ל אבי אמו מישראל או אמו מישראל. והשתא ניחא דנקט אביו אגב אמו:

יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל אפשר דהכתוב מדבר בשני סוגים האחד לדון בין איש ובין רעהו והשני לדון הוראות איסור והיתר ודיני המצות ולזה על הראשון שהוא לשפוט העם על עסקי תביעתם איש מרעהו אמר יורו משפטיך ליעקב וכינה אותם בשם יעקב דשנינו יהיו בעיניך כרשעים וכן שם יעקב מורה על עקבה כמשז"ל. ואח"כ אמר ותורתך לישראל דהיינו דיני המצות ואיסור והתר:

פירוש יב

עַמִּים הַר־יִקְרָאוּ־שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל:

רש"י והתרגום פירשוהו על שבטי ישראל כשהולכים לרגל ואפשר לרמוז שם יזבחו זבחי צדק ברגלים כי שפע ימים רומז האורות חכמה ובינה המתגלי' ברגלים וחכמה נקרא ימא רבה ובינה ים וז"ש וספוני טמוני חו"ל אורות הטמונים בימי החול עתה מתגלים ברגלים ומן השפע ההוא בהר הקדש המכוון כנגד בה"מ של מעלה יונקים ישראל ברגל ע"י הקרבנות המקרבים ומיחדים למעלה:

ועוד פירש"י עמים הר יקראו על האומות ע"ש ולפי זה אפשר לפרש במ"ש בעניותנו בכמה דוכתי דהירושלמי פריך איך נבנה בה"מ בהר והלא בכל הר יש ע"ז ותירץ מהר"א רוזאניס בהקדמת הזוהר דכשקדמה קדושה אין הסט"א יכולה לשרות ואמרו במדרש דכשנברא העולם התפלל הקב"ה כביכול על אבן השתיה וא"כ אין כח לסט"א לשרות שם עכ"ד וז"ש עמים הר יקראו הסט"א שהם עלמא דפירודא עמים הר יקראו כלם יודעים וקורין ומקרין שהוא הר מיוחד בכל ההרים לשם ה' דשרתה בו שכינה בעת בריאת העולם. ומטעם זה שם יזבחו זבחי צדק הותר לעשותו בית המקדש. ולאפוקי זבחי מתים שהם זבחי ע"ז אמר זבחי צדק ובזה אפשר לו' מז' מ"ח. גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו וכי תימא תרתי דסתרן הר קדשו דכל הר יש ע"ז ואיך קאמר הר קדשו לז"א קרית מלך רב נודע בגוים שהיא קרית מלך רב ושרתה שכינה בתחילה. וזה אפשר כונת הכתוב ויביאם אל גבול קדשו וכי תימא הוא הר ויש ע"ז לז"א הר זה

קנתה ימינו מקודם ואין הסט"א יכולה לשרות שם. והרב שמע יעקב פ' תרומה דף ק"א פירש פסוקים אלו בהקדמה היא באת בגבולי ע"ש ויש לפקפק קצת על דבריו דאם אמרו לרחוץ במרחץ שיש בו ע"ז לא אמרו להשתמש בע"ז ובפרט לגבוה דמאיס ויש לישב אך על פי האמור ניחא:

פירוש יג

מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד:

רבינו בחיי זצ"ל פירש דאמר מעונה ולא מעון להורות בתוספת ה' שהוא דין ופירש לדרכו דרך הקדש. וממנו נקח לדרכנו והכונה מעונה אלהי קדם אף ביושב בדין. מ"מ ומתחת זרועות עולם שהם הצדיקים הנמשלים לזרועות וע"י תפלתם ויגרש מפניך אויב המקטרג אשר בשמים דמתרבה השפע ומדת רחמים ונדחה המקטרג ועי"ז ויאמר השמד לצרי ישראל אשר מתחת בעה"ז:

או ירצה במה שידוע שאמרו רבותינו זכרונם לברכה שפתח בבראשית שאם יאמרו א"ה לסטים אתם וכו' והרב ווי העמודים תירץ דכל האמור פ' מלך מלך מותר בו. ועוד יש לתרץ דאמרו רבותינו זכרונם לברכה שבעת הפלגה כביכול הפיל גורלות ונפל ארץ ישראל לחלקו והוא מקום הקדושה מכוון כנגד הקדושה של מעלה ואין דבר חוצץ. וז"ש ברזל ונחשת מנעליך שהיתה ארצו מנעולה של ארץ ישראל כמו שפירש רש"י. וכי תימא על ארץ ישראל אעיקרא דדינא פירכא דיאמרו א"ה לסטים אתם וכו' לז"א אין כאל ישורון וכו' והוא ממ"ה הקב"ה וכל האמור בפ' מלך מלך מותר בו ואין כאן חשש דמשפט המלך לקחת הארץ שרוצה וכן הכא רוכב שמים בעזרך. ועוד טעם אחר שזה מעונה אלהי קדם ומדור הקב"ה שנפל לחלקו וגם מקום הקדש בשמים נגדו. ולכן ומתחת תחת רשות הגבוה זרועות עולם סיחון ועוג כמו שפי' רש"י ויגרש מפניך אויב הם סיחון ועוג ויאמר השמד לכלם. וציוה לא תחיה כל נשמה כי היא ארצו ונחלתו:

וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל. אפשר לפרש כי הנה אמרו ביבמות דף ק"ה דהמתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה ואפשר לפרש דרך דרש דהמתפלל על עסקי העה"ז כגון באמצעיות רפואה ומזונות וחיים וכיוצא צריך שלא יהיה כוונתו לעסקי העה"ז רק כל תכליתו לשמים שיוכל באמצעות הפרנסה והבריאות לעבוד ה' וז"ש עינו למטה בעה"ז לשאול כל הנצרך ולבו עיקר כונתו ומחשבתו הכל למעלה לשם שמים וז"ש וישכון ישראל בטח. אימתי כאשר בדד עין יעקב אל ארץ דגן וכו' כלומר כשיהיה לבד העין אל ארץ דגן והלב למעלה שיהיו כל מעשיהם לשמים אז ישכון בטח. ודרך זה הוא מעין מה שפירש בס' זקן אהרן שהוא

פירש שצריך שתי עינים אחת למעלה ואחת למטה ע"ש ולדידן רמז לעין למטה ולב למעלה כמדובר:
ואפשר לפרש אל ארץ דגן ותירוש וכו' כמו שכתבנו בעניותנו לעיל פ' עקב משם מז"ה ה' חסד לאברהם זלה"ה דהמטר היורד בארץ ישראל הוא בחינת זכר. וכל פרי העץ אינו גדל רק במים זכרים וגם החטה ע"ש וז"ש אל ארץ דגן ותירוש דהמטר הוא בחי' זכר וגדל דגן ותירוש כלו' החיטה והאילנות שצריכין למיין דכורין ונקט תירוש שהוא הראש לכל האילנות. אף שמיו יערפו טל לברכה ולא כשאר טל שאינו של ברכה:

פירוש יד

וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה:
אפשר לומר דג' לבכי וז' להספד ול' לתספורת והכא בכו ל' יום שהוא דין האבלות לתספורת לז"א ימי בכי אבל שבכל האבלות ל' יום היה בכי ולא כמו שהוא החיוב בכי ג' ימים והטעם לזה שהגבולים הנזכרים הם לאיניש דעלמא אבל לא לאלוף וגאון כמשז"ל והכא אבל משה רבן של נביאים:
ויהושע בן נון מלא וכו' וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר ציוה ה' את משה. אפשר לומר במה שאמרו אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה וכתב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה שסברת יהושע בתורה שוה לסברת תנא או אמורא והוא אומרם אלו אמרה יהושע בן נון לא צייתנא ליה ע"ש באורך וז"ש וישמעו אליו בני ישראל ולא תסבור שהוא לחדש דבר מעתה בדת ודין רק ויעשו כאשר ציוה ה' את משה דדוקא לעשות תורת משה היו שומעים ליהושע:

פירוש טו

וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים:
יש לדקדק דלכאורה מאמר לכל האותות וכו' נראה מקושר עם הכתוב לעיל. וכיצד מובן הקשר הזה. ואם הוא חוזר למ"ש ולא קם נביא עוד וכו' ולזה מספר בנוראות שעשה הול"ל והאותות אשר עשה וכו':
ואפשר לומר דמקושר יפה עם הסמוך דכתיב אשר ידעו ה' פנים אל פנים ובא להגדיל גדולת משה רבינו ע"ה דלא נימא דזו המעלה אשר ידעו פא"פ זכה בעלותו לשמים לקבל תורה אך קודם כשהיה מדבר עמו בסנה והנמשך לא זכה לזה וכן כשעשו העגל ושבר הלוחות שנאמר לו לך רד ואז"ל רד מגדולתך לא זכה לזה שאמר אשר ידעו ה' פא"פ לז"א לכל האותות אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים דייק לומר אשר שלחו דהול"ל לכל האותות אשר עשה אמנם עם האמור ניחא דהכונה אשר ידעו ה' פא"פ גם כאשר שלחו לעשות האותות בארץ מצרים היה במדרגה זו. ולכל היד החזקה כשקבל התורה כמו

שאמר רש"י ז"ל היה בחינה זו כלומר דבין בשלוחו לאותות מצרים בין בקבלת התורה היה בחינה זו. ולכל המורא הגדול נסים וגבורות שבמדבר אף שישראל חטאו הוא היה במדרגה זו ולא עוד אלא אשר עשה משה ששבר הלוחות כמו שפירש רש"י ובו בפרק נאמר לו לך רד שעשו העגל לא ירד ממדרגת אשר ידעו ה' פא"פ ונמצא שהוא מקושר יפה הכל עם מ"ש אשר ידעו ה' פנים אל פנים ודוק:

פירוש טז

וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאׇהָלֶיךָ:

אפשר לפרש דהמשתתף עם ת"ח הן בעודנו חי ואף כי אחרי מותו הוא ציוה שיפרנסוהו מנכסיו גדול מאד שכרו כי כל התורה שלומד החכם אחר פטירתו הנה שכרו אתו ונמצא דאף אחרי פטירתו הוא מרויח כמה מצות ותלמוד תורה. ועל בחינה זו אפשר לפרש שמח זבולון בצאתך מהעה"ז כי אף שאתה בקבר שאין שם מצוות ולימוד אתה נתעלית כי יששכר באהליך הוא נשען עליך ובית המדרש שלו שלך יקרא כאלו אתה עוסק בתורה אחרי פטירתך והיא שמחה גדולה:

פירוש יז

יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֻת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר:

אפשר לפרש עפ"י פשוטו דהתפלל על ראובן שהולך חלוץ למלחמה שלא יארע לו נזק ויחזור כל השבט כלו כמספרם וז"ש יחי ראובן שבט ראובן ואל ימות בהליכתו עם ישראל חלוץ צבא. ויהי מתיו מספר כלומר מספר אחד בהליכה ובחזרה ולא יפקד איש אלא יהיו שוים במספר הראשון אשר באו למלחמה כשעברו הירדן:

פירוש יח

וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל:

אפשר לרמוז דבמיתת הצדיקים מעלין מ"ן ויש זיווג וז"ש ויהי בישורון מל"ך יחוד קבה"ו בהתאסף ראשי עם כשימותו ראשי עם הצדיקים מלשון ויאסף אל עמיו. ואז צריך לשוב ישראל ולהרגיש בסילוקן והיו לאחדים לעבוד ה' וזהו יחד שבטי ישראל:

ולפי פשוטו אפשר במשז"ל והביאו הרב ס' החרדים דאין השכינה שורה בישראל אלא כשהם באחדות וזהו שאמר הכתוב והוא באחד. ואז"ל אי רישא דעמא זכאה כוליה עמא זכאה. וז"ש ויהי בישורון שהם ישראל מלך שתשרה עליהם שכינה מלכותא דרקיעא בהתאסף ראשי עם כשהראשים יהיו באגודה אחת ולב אחד שהם זכאין דכשהראשים זכאים גם כוליה עמא זכאים והיו לאחדים וז"ש יחד שבטי ישראל דאם הראשים אינם באחדות אז יחלק העם ואין השכינה שורה ח"ו:

פירוש יט

וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ:

בא וזרח משעיר למו. סופי תיבות חרבו עם הכולל לרמוז כי לקח מעשו לקטולי בדינא למאן דאיהו חייב כמו שאמר בזהר בלק דף קצ"ב. הופיע מהר פארן ואתה סופי תיבות נערה לרמוז דלקח מישמעאל למחדי ב"נ עם אתתיה כמו שאמר שם בזהר וזהו הרמז נערה הנקראת כי קביל' דבר כמו שאמר בזהר:

פירוש כ

אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ:

אפשר במ"ש רבותינו זכרונם לברכה דכפה עליהם ההר כגיגית וכ' המפרשים דא"כ כביכול הוא כדין אונס דכתיב לא יוכל שלחה כל ימיו. וכתבו עוד מרבותינו זכרונם לברכה דהלוחות היו קדושין. ואפשר דמשה רבינו ע"ה להזכיר זכות ישראל רמז זה באומרו והם תוכו לרגלך שכפה עליהם ההר. ואח"כ ישא מדברותיך הם הלוחות ואם כן יש לישראל דין לא יוכל לשלחה כל ימיו וזה זכות גדול לישראל. ואמר תורה ציוה לנו משה רמז כי התורה היא מבחינת בריאה שבו אל שדי גימטריא משה וזה רמז מורשה אותיות הרושם כלומר שלא זכינו לתורה דאצילות כי אם הרושם של התורה בהתלבשה בבריאה כמו שאמר ברעיא מהימנא ומפורש בכתבי הקדש לרבי' האר"י זצ"ל כמו שכתבנו במקומות אחרים:

וכן בקדש חזיתי לרבינו אפרים בפירושו (כתב יד) בנמוקי גדולי אשכנז הקדמונים ר"א מגרמיזא וסיעתו אשר בסוף כל פרשה שכתב וז"ל מנין אותיות של פסוקים שבסוף כל חומש יעלו ס"ז כמספר בינה כלומר אני בינה עכ"ל ולי הפעוט זה רמז מה שדברנו שהתורה היא מבריאה וכבר ידוע דאימא מקנן' בכרסיא ולכן חתימה מעין פתיחה שתחילת ראשי החומשים גימטריא אהיה שהוא באימא לרמוז שהתורה מבריאה כמו שכתבנו בעניותנו לעיל פ' דברים אות י"א בס"ד. וגם חתימת כל חומש במספר אותיות הפסוקים גימט' בינה לרמז זה כמדובר:

מנימוקי רבינו ישעיה מטראני זלה"ה. וזאת ליהודה. אמרו מי גרם לראובן שיודה במעשה בלהה יהודה. ותימא והרי זמן הרבה קודם מעשה יהודה מצינו ששב ראובן מחטאתו כדאמר במכירת יוסף שהיה עסוק בשקו ותעניתו וכל אחיו היו רואין אותו שהיה עסוק בתענית ואיך אמר שיהודה גרם לו שיודה. תשובה. ודאי קודם מעשה יהודה ראו שראובן שב מחטאתו ולא הודה לאביו עד שהודה יהודה והודאת אחיו לא שמה הודאה אבל הודאת אביו נקראת הודאה שנאמר אשר חכמים יגידו ולא כיחדו מאבותם ואותה נקראת הודאה:

האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו נראה לי לפי שהיו הולכין ללמוד מקטנותן והיו מתעכבין שם במדרשות שנים הרבה וכשהיו חוזרין לבתיהן לא היו מכירין אבותיהם ואמותיהם ואחיהם והיינו דכתיב האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו מי הוא זה וזאת אמי לא ראיתיה מעולם וזה אחי לא ראיתיו מעולם והכי מוכח בסיפיה דקרא כי שמרו אמרתך היינו תורה ובריתך ינצורו היינו נמי תורה כדכתיב אם לא בריתי יומם ולילה. עד כאן מנימוקי רי"ד זלה"ה:

פירוש כא

וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ:

אמרו בספרי כשעשה ראובן אותו מעשה הלך אשר וסיפר לאחיו ונזפו בו ואמרו לו כך אחינו אתה מדבר באחינו הגדול וכשהודה ראובן על מעשיו נתרצו לו אחיו לכך נאמר יהי רצוי אחיו. ד"א יהי רצוי אחיו כשהיו ישראל מתיחסים זה אומר שלי הוא לויה וזה אומר שלי הוא לויה אם מראובן הכתוב מיחס שלי הוא לויה ואם ממני הכתוב מיחס שלי הוא לויה ריצה את אחיו באותה שעה לכך נאמר יהי רצוי אחיו עכ"ל ספרי והדברים אינם מובנים:

ומצאתי לרבינו אליעזר מגרמיזא (כתב יד) שכתב וז"ל אמרינן בספרי שנזפו בו אחיו באשר לפי שהגיד על ראובן שבלבל יצועי אביו וכעסו ונזפו בו ואמרו מדוע אתה מדבר דופי על אחינו הגדול ונזיפה כמו נדוי ומנודה אסור בד' דברים ונתרצו לו אחיו כשעזר ללוי ואמר אם ממנו הוא מתחיל שלו היא לויה פי' כשתסיר כל הבכורות ותמנה מאחרי ראובן השאר וכשתגמור כלם תחזור להתחלה שלו היא לויה פירוש יהיה לוי חשבון עשירי והוא קדש. ואם ממני מתחיל פירוש שתמצא בדברי הימים אשר בסוף השבטים ואם תמנה מסופן לראשן זהו ממני שהוא מנוי אחרון שלו היא גם כן שיהיה לוי עשירי וכשראו שעזר אשר ללוי נתרצו לו והתירו לו נזיפתו וכשמשה רבינו ע"ה בירך אשר ברכו בד' דברים שמנודה אסור בהם. ברוך מבנים הרי שהותר בת"ה להעמיד בנים. יהי רצוי אחיו שהותר בשאלת שלום. וטובל בשמן שהותר בסיכה ורחיצה בכלל. ברזל ונחשת מנעלך הרי שהותר בנעילת סנדל עכ"ל:

הא למדת דנסחת הספרי שלפנינו היא מוטעת וצ"ל שלו הוא לויה ופירושן של דברים כמו שאמר הרב רבינו אליעזר מגרמיזא הנזכר וכן פירש ראב"ן בספרו סי' קי"ו. והרב מגן אברהם בס' זית רענן קיים נסחתנו ופירש דאשר הוא חומש ונדחק בזה ע"ש באורך ואין דבריו מחוורים ולא נמצא שמץ מנהו דאשר יהיה חומש ולא נמצא לאשר שום מעל'

משאר שבטים. והדבר ברור דנסחתנו מוטעית. והנסחא האמיתית היא שלו הלויה כמו שאמר הגדולים הנז'. וכבר שם בס' זית רענן הורה גבר דברי ראב"ן ע"ש:

והנה בנסחת הספרים דקמן הם שתי דרשות דדריש יהי רצוי אחיו דרישא דריש לפי שבתחלה היה נזוף וכו' ושוב דריש שהליץ טוב בעד לוי. אבל רבי' מהר"א גרמיזה עשה משניהם דרשה אחת כמבואר בדבריו. ובענין זה נסחתנו מתישבת היטב דלדרשה קמא שהי' נזוף מאחיו הותר כשראובן הודה. והדרשא תדרש על דרך שכתב רבינו מהר"א מגרמיזא לשיטתו. והוא כי יען אשר נצטער כאשר נזפוהו וחשדוהו אחיו שלא היה אמת והמנודה אסור בד' דברים לכך משה רבינו ע"ה אף שכבר הותר מאז הימים ברכו בד' אלה שיהיה לו יתרון בהם מאחרים תמורת אשר נצטער יהי רצוי וכו' ה' אלהינו ירצנו ברחמיו המרובים לטוב לנו כל הימים ורוח הקדש אומרת יוסיפו לך שנות חיים:

חנני ה' כי אליך אקרא כל היום.

יי יגמור בעדי ה' חסדך לעולם

מעשי ידיך אל תרף.

יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם הללויה

תושלב"ע: